GENEBRARDO
IN PSALMI
DA VIDIS

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca
Societatis Iesu. Burgis. 1862.

PSALMI

DAVIDIS,

VVLGATA EDITIONE,

CALENDARIO HEBRÆO, Syro, Græco, Latino, ARGVMENTIS, ET COMMENTARIIS genuinum & primarium Psalmorum sensum, Hebraïsmosq; locupletius, quàm priore editione aperientibus,

A GILB. GENEBRARDO

Theologo Parisiensi, diuinarum, Hebraicarúmque literarum professore Regio instructi.

EDITIO QVINTA, ET VLTIMA.

Prioribus omnibus correctior & emendatior.

BIBLIOTHECA OMNIENSIS SOCIETATIS JESU
IHS

ANTVERPIAE.

Apud Ægidium Beysium, Generum, & Cohæredem Christophori Plantini, sub signo Lilij albi, in Circino aureo. M. D. XCII.

Cum Gratia & Priuilegio Regis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

AD SANCTISSIMVM PATREM GREGORIVM DECIMVM TERTIVM TOTIVS ECCLESIAE PRINCIpem, Pontificémq; Maximum G. GENEBRARDI Theologi Parisiensis. Diuinarum Hebraicarúmque literarum Professoris Regij, in suos Psalmorum Commentarios.

PRAEFATIO.

Diuinitus factum arbitror, Pater sanctissime atque optime, vt sepositis cæteris Scripturæ libris à Septuaginta interpretibus olim conuersis, Ecclesia illorum dũtaxat Psalmos & in vsum receperit & aliorum omnium, quæ multæ vtique fuere ad Diui vsque Hieronymi tempora, versionibus commodissimè antepoſuerit. Nam hi nõ modo puriores & incorruptiores in hoc diuino opere, diuina prouidentia, se præstiterunt, verum etiam posteris omnibus, cùm rectius vertendi, tum sanctius Spiritus sancti mentem concipiendi viam rationemq; præcluſere. Quin & excelluerunt pietatis ignibus, myſte-

riorum repræsentatione, sententiarum pondere, intellectuum acumine, interpretationis veritate. Vt enim fortassis concesserim nonnulla quædam in eis reperiri, quæ fidelius, facilius, commodius, addam etiam rectius, ab ipsis quidem, vel forsan ab aljs reddi potuerint, vt nihil est ex parte beatum & perfectum, maximè in tanta sacrorum oraculorum profunditate & altitudine, ad quam etiam ipsè Isaac, deinde Prophetæ caligauerunt, & cum regio Propheta diuinorum vatum principe hac orationis formula sibi precandum putauerunt, Reuela oculos meos, & intuebor mirabilia de lege tua: at si conferantur cũ creberrimis & maximis aliorum, præsertim recentiorum interpretum, erratis, pauciſsima continent vel menda vel peccata, eáque non tanti facienda, quin debeant ipsi superiore loco semper existere, ac multis gradibus istos antecedere, qui Hebraïcam veritatem & fidem in eorum dedecus, falsa quadam ducti persuasione (vt temerarium est, minimèque sanum hoc hominum genus) ostentare non desinunt. In quo se ab ea ipsa longè alienissimos linguarum peritis, doctisque, qui quidem non sint nonitatis, diuersarumque partium oestro perciti, disertius clariúsque demonstrare non possunt. Perinde inuidos, maleuolos, superbos, indoctos soleo istiusmodi homines & frequenter dicere, & non ineptè, mea quidem sententia, appellare. Etenim inuident tot, tantis, támque vetustis & præclaris viris in media Hebræorum schola natis, educatis, auctis, instructis ac informatis propriæ natiuæque linguæ peritiam, quam tamen sibi in puerili & peregrino sciolorum ludo glorioſissimè, ne dicam absurdè & impudenter, audeant arrogare. Maleuolentiæ & odij liuore veteres illos persequũtur, quos prospiciunt summam apud omnes, etiam Apostolos, qui ipsorum verba, integrósque versuum tum ambitus tum circumscriptiones, non modo sententias, libenter vsurpant ac proferunt, authoritatem semper adeptos: nec animaduertunt paucos nauos minus sufficere ad eleuandam detrahendámque de Ecclesia, Sanctorum existimationem, in hoc præsertim interpretandarum scripturarum genere in quo quemadmodum Deus est incomprehensibilis, ita & eius verbum plenè perfectèq; nequit comprehendi, quantumuis qui ingenio, eruditione, intelligendi facultate & copia atq; adeo gratia diuina polleat. Quanta autem est superbia cuncta velle comprehensione modulóque mentis suæ metiri, quantum supercilium è tenui atque perexiguo ingenij sui captu me probatis per tot sæcula scriptoribus iudicium ferre, denique quã

inconsultum audáxque facinus, quicquid in eis nescitur, neu capitur aut intelligitur, tanquam inscitè dictum aut versum improbare, mutare, corrigere, reijcere. Indoctos verò miserè esse oportet, qui non eos percipiunt in paucis duntaxat locis, ijsque obscurioribus & spinosioribus de industria se inuoluisse, séque potius insinuasse, quàm clarè & definitè expressisse, ne eorum locorum interpretationis ac sensuum, prout sanè cuique videretur liberum iudicium & intelligentiam adimerent, quam variam & multiplicem in archetypo esse sentiebant : ne pluribus præclaris sententijs, in quas Hebraica interdum & referuntur & accipiuntur, vt fit in scriptis reconditioribus, quicquam decerperent, ne denique ad primigeniam linguam, vnde certior longè atque exploratior. sumi potest explanatio, studiosiores non allicerent, quæ in alienam transfusa & quasi percolata de ingenito sibi succo & splendore, déque vi & varietate solet plurimum amittere. Tam enim est ampla, tam augusta diuinæ vocis maiestas, tam sæpe copiosa diuinæ ibi locutionis facunditas, vt vel vnico verbulo multiplicem intelligentiam, ac vnamquamque pijs animis suauissimam complectatur & pariat. Sed interim tamen asperrimis illis locis sensum commodissimum attulerunt Septuaginta

tuaginta nostri Seniores, quem & Hebræa verborum sententiarumque comprehensio contextus, sermonis, ductus facilè dilucidéque patitur, & Rabbini aliqui præcipuè veteres, adhibuerunt sequutíque sunt, atque plena manu complexi. Cuius rei iudices non omnino inepti esse possumus, cùm ætatis magnam partem in Hebraïcis discendis docendisque consumpserimus, & regij illarum litterarum professoris personam, vt non Catholicis erudiendis idoneam, vt qui non nisi robustissimo opimóque cibo pascantur, at certè aduersarijs, qui ne lac quidem possunt præ infantia concoquere, formidabilem, denos iam annos in hoc doctissimorum Parisiensis academiæ theatro sustineamus. Vtinam eadem puritate illos in reliquos veteris testamenti codices haberemus. Idem profecto, opinor, de ipsis non solum censeremus, quos & fidissimos interpretes & sanctissimos Prophetas suscipimus, veneramur, colimus, verumetiam Sancta Dei Ecclesia hoc ipsum præscriberet, quam idcirco oportuit D. Hieronymi versionem, vetustissimam illam quidem, si ad hæc nostra respicimus tempora, sin ad Ægyptia, nouam certè, vt & eam appellat inscribítque D. Gregorius, vnus è tuis tui faustì nominis, Beatissime Pater, in Romana sede maioribus, vt Archetypo, è quo

typo è quo eruditè ab eodem Hieronymo sumpta est, pulcherrimè congruentem & fide reliquas superaturam, in eorum locum sufficere, ac legendam omnibus Christianorum Latini orbis Ecclesiis diuinitus proponere. De istius corruptelæ labisque causa, & mendarum, quæ in cæteris, extra Psalmos 70. interpretum libris obrepsêre, in promptu nihil habeo dicere. Putarim tamen Ptolemæis AEgypti regibus, Antiochis Syriæ Iudeæque tyrannis, Demetrijs mundi Philosophis, intra trecentos plus minus ante Seruatorem nostrum annos, temporis vetustatem situ, carie, blattis, tineis ob contemptum fortassis etiã sacrarum rerum, gentibus vel ante inauditarum, vel non valde placentium, prima exempla exedisse, transcribentium dehinc obscitantiam eadem ipsa transformasse atque adeo deformasse, sciolorum corrigere conantium audaciam temeritatémque vitiasse & peruertisse, hominum deinceps, & quidem veræ religionis & nominis, non tam studiosè & auide illos, vt Psalmos, versantium in manibus, incogitantiam atque segnitiem menda illa non curasse, rémque eam totam, vt fert sæpe hominum socordia, prorsum neglexisse. Nostrum verò Psalmorum opus, quoniam maximo studio & fructu publicè priuatímque terebatur, legebatur, cantabatur ab omnibus pietatis cultoribus, partim humana industria & consilio, partim diuina virgula conseruatum esse incorruptius. Quod ex eo perspicimus quoniam sententiam primæui fontis, è quo manauit, optimè, vt docui, ac efficacissimè, quanquam non semper ad literam, complectitur. Septuaginta enim non tam ad verbum quàm ad sensum conuerterunt, & (quod itidem Ritius de D. Hieronymo scribit) plerũq; verborum proprietatem, peculiarémq; dictionum significationem & naturam deseruerunt, vt magis sensui, mentiq; scriptoris sui primarij intenderent. Quocirca vix hic vllum eorum locum reperio, cuius sententiã non ferat etiam Hebræa litera, & aliquis è præstantioribus illis veteris Academiæ doctoribus, quos Rabbinos appellant, non afferat. Vt mirer recentiores potius laborauisse de eis reijciendis, mutandis, dispungẽdis, corrigendis quàm intelgendis, appendendis, percipiendis: prius cogitauisse de noua editione cõdenda, quã de hac vetere per Hebræas disciplinas, Hebræos Rabbinos, ac interpretes, maximè veteres, tum & Hebraissimos nempe Hebræorum dicendi modos & formulas, pernoscenda. Multo honestius atque laudabilius sui luminis tenuitatem & ingenij stuporem accusassent cum Euripide de scriptis Heraclitiauctoris

ctoris planè obscuri ita apud Laertium loquente, ἃ μὲν συνῆκα γενναῖα, δόξειεν δ' ἂ μὴ συνῆκα.

Quæ intellexi præclara sunt, opinor autem & quæ non intellexi.

Hunc enim ingenui animi candorem hi, qui verè sunt pij, & ingenui solent in probatis aliorum operibus afferre, quemadmodum Augustinus, alicubi referens se, quæ intelligit sacris in voluminibus, insignia præstantiaq; omnia agnoscere, suscipere, comprobare, cætera, quæ minus intelligit, adorare, colere, venerari: & sancti illi Episcopi apud Sozomenum Iulliani Apostatæ temerarium istud de libris Apollinarij aduersus Græcos philosophos dictum, quo eos quidem libros stultè improbabat, in eum ipsum eleganter retorquentes ἀνόητος, ἀλλ' οὐκ ἔγνως, εἰ γὰρ ἔγνως, οὐκ ἂν κατέγνως, *hoc est (vt relicta collusione rem ipsam enucleemus) legisti quidem, sed non intellexisti. Nam si intellexisses, neque delusisses neque damnasses. Cuiusmodi temeritatis reos teneri hæresum omnium temporum, & maximè nostræ tempestatis anteſignanos & sectatores, vt nostris hominibus ostenderem, simúlque veram & genuinam Psalmographi mentem aperirem, prætermissis allegorijs, quæ hic alioqui, vt in cæteris diuinis paginis, sanctissimæ sunt ac dulcissimæ, lucubratiunculam hanc instituí, eamque, beatissime Pater, ad tuos*

ad tuos postes appendere, ac in tuo sacrato nomine apparere volui, non modo vt plus dignitatis illa consequatur, verum etiam vt Christi hostes, quibus propter Diui Petri cathedram & virtutem displices, vehementius vram, item vt si institutum hoc meum tuæ sanctitati allubescit, illam deinceps interpretandi docendíque viam & rationem in reliquos Scripturæ, præsertim veteris libros seruem ac sequar, quò homines nouitatum cupidi, potissimùm aduersarij nostri, institutionis piæ & veteris, veterumque Ecclesiæ librorum & doctorum profani contaminatores intelligant, ac si quid sanæ mentis habent, planè perspiciant, sese in eo, in quo aliquid esse, quin & plurimùm valere se putant, prorsus nihil esse, séque frustra bellum nostræ editioni indicere, tandémque ipsam pervoscant per omnia pulcherrimè suo archetypo congruere, aut certe longè minus ab ipso discrepare, quàm recentiorum quorumlibet versiones, istorum præsertim, quid hac nostra memoria sese vulgo eo nomine plurimum efferunt ac ostentant: & eadem opera admoneantur vti linguis non tam ad condendas nouationes, quàm ad comprehendenda discendaque sanctissima antiquorum monimenta, locosq; in eis inuolutiores illarum linguarum beneficio euoluendos. Linguarum enim, fateor cognitionem esse

nem esse necessariam, seorsum in Sacrarum literarum studio, ad multarum sanè rerum præstantissimarum & maximarum notitiam, adeo vt me cum D. Hieronymo contentionis persuasionisve nostrorum quorundam egregios illos fontes tum Hebræos tum Græcos, vnde præcipua nostræ religionis manarunt capita, vel arguentium, vel pro nihilo aut minimo putantium, valde pudeat. Etenim deprauatæ religionis & hæreseos homines illos aduersum se legunt, & Catholicus illorum cognitione orbatus, quid pro se sit aut faciat, minus intelligit. Tua vnius auctoritas, Sanctissime Pater, cuius iudicio sto, cuiúsque censuræ me meáque omnia in perpetuum subijcio, libenterque submitto, me ad tantæ molis perficiundum opus & negotium promouere potest, quod vt velis faxísque, te omnibus precibus ac votis precor obtestorque & imploro, ne videlicet in vanum pergam tantum temporis & laboris spatium percurrere, ac vt ea potestate, qua vulgatam Ecclesiæ editionem præmunis, fulcis & firmas aduersus inuerecundos Gnosticorum impetus, & oppugnationes, nos, nostráque editionem illam illustrantia & è fontibus explanantia, aut etiam confirmantia tueare, ac defendas, in fidemq; tuã manúmque sanctissimam recipias. Obsecro Deum Opt. Max. eiusque filium Dominum nostrum, vt tuæ imprimis sanctitati Spiritus sui sancti dona & largiantur semper affatim & perpetuèt: præbeant dein Tertulliani nostri optata, nempe vitam diuturnam, principatum fælicem, domum semper tutam, senatum fidelem, populũ probum, forte, exercitus contra Turcas, & alios crucis inimicos, Ecclesiam quietam & pacatam, tempora pura, quæque à sectis longissimè absint & hæresibus, ab omniq; Christianæ Reip. cui tu vnus præes, detrimento secura & integra. Postremo venturi sæculi fructum tibi præstent, voluptatémque illam æternam, ad quam omnes pij aspirant ac tendunt. Atque ita hic mihi, Sanctiss. Pater, tuos Apostolicos pedes animo & cogitatione deosculari liceat ex vrbe Parisiorum, Calendis Februarij, anni 1582.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CHRISTIANÆ PIETATIS STVDIOSO.

NOVISSIMVM Theomori Bezæ pudium me tua causâ impulit, Christiane Lector, ad hoc diuinissimum opus commentariolis illustrandum. Istum enim, vt illud tibi è manibus eriperet, inque eius locum suas quisquilias sufficeret, præfari non puduit Græcum, proindeque Latinum, è Græcis repræsentatum male ex Hebræo fuisse conuersum, deinde nunquam adhuc eo, quo decuit, fructu publice ac priuatim fuisse lectũ & cantatum ab vllis Christianis cœtibus: Præterea non modo aberratum in eo fuisse à genuina auctoris sententia, verum etiam de eruendo aliquo commodo sensu frustra fuisse à doctissimis desudatum. Deinde consectandarum allegoriarum studio, vt reliquos etiam veteris Testamenti libros, ita Psalmos miserrimè fuisse contaminatos. Quoniam igitur hæc sunt quatuor Bezanæ vesaniæ, reprehensionisque capita, vt ea in re dissimulem. D. Augustinum cæterosque diuinos interpretes impudentissimè ac sceleratissimè vituperatos, expono simplicem & genuinum literæ sensum, quem iste propter idiotismorum & disciplinarum necessariarum ignorationem commodum erui posse inficiatur. Doceo nostros interpretes (Nam fuere Septuaginta duo, vt habet Aristeas illius historiæ Græcus auctor oculatus, nempe ex quaque tribu seni) Hebraico fonti conuenienter vertisse in obscurioribus locis, relicta verborum proprietate, fructu copiosissimo sententiam expressisse, Hebraismorum, Syriacismorum, Arabismorum, antiquæ poesis & phrasis in scientiam efficere, vt alicubi ineruditis nulla videatur benè accommodata sententiæ explicatio, vbi eruditis est singularis atque eximia. Postremo esse sacrilegæ temeritatis prius damnare veterum sapientiam, quam intelligere. Istum autẽ atque istiusmodi nebulones, vt ad hunc modum iudicarent

multa

multa sefellerunt. Primum, quia Septuaginta non semper vertunt ad verbum, sed in locis obscurioribus ad sensum prout Spiritui sancto expedire visum est ad gentium, præsertim Græcarum ædificationem, vt etiam Hebræi notarunt seorsum R. Iacob Bar Selomo Collectaneorum Talmudicorum lib. 1. & Iosippus initio suæ historiæ, adeo vt ei vehementius intenti, quemadmodum multis locis testatur Hieronymus, frequenter vocum notationem deserant circa quam nimis anxiè languentes sæpe veritatem & cõsequentiam sententiæ, si verborum, literarumque aucupia, vt cum Cicerone loquar, spectentur, videntur amittere,

Secundò, quia non semper amplectuntur Masoretarum iudicium, à quibus habemus vocalium puncta, accentuum notas, versuum membrorumque distinctiones. Nam nec necesse est sequi eos in omnibus, quippe qui ea nonnunquam sine iudicio affigunt, quæ secundum vetustiorum lectionem correcta, præstantiorem & Spiritu sancto digniorem intelligentiam præbent, & ad recentiorum Rabbinorum interpretationem examinata etiam aliud canũt, quam isti existiment. Quin & Ben Aser & Ben Nephtali Masoretarum principes, in se iurare noluerunt, sæpiusculè dissentientes cuique liberum iudicium certis notis se relinquere tradiderunt. Ex quo Abben Ezra, Kimhi etiam ipse, ac plerique alij interdum alterum alteri præferunt, interdum neutrum sequuntur. Adde his nostros 70. interpretes superiores esse septingentis annis minimũ, vt idcirco non communicatis consilijs potuerint nonnunquam aliter, & quidem rectius, distinguere vel pungere. Alioqui non solet esse in vocabulis siue thematis & radicibus differentia, cum hoc duntaxat occurrat, vt finis præcedentis versus, per Masoretas debeat referri ad sequentis caput atque principium. Verum hæc non immutant sententiam, in scriptis præsertim poeticis, in quibus ratione metri, non sententiæ notularum istarum fit expressio.

Tertiò, secuti sunt modum interpretandi apud se vsitatum, vt nonnulla obiter insererent de suo, quæ iniciatis mysteria religionis indicarent, aliqua etiam ad perspicuitatem submutarent, alia emolirent. Sic Ionathan Ben Vziel Sic Onkelos, Sic Akiba, Sic R. Ioseph cæcus.

Quarto, egerũt multis locis Prophetas, diuinorumq; hominum,

minum, non modo interpretum, personam sustinuerunt vt proinde dum videntur maximè ab Hebraico dissentire, tum maximè consentiant, quod isti Spiritu Sancto, exuti nequeunt cernere.

Quinto, propter antiquitatem multa intellexerunt, quæ recentibus Rabbinis ignota sunt, vt numeros Psalmographi, phrases antiquas, tropos sui temporis, captationes vocabulorum Syriacorum, Arabicorum, Persicorum, collusiones, morum & institutorum traditiones &c.

Sextò submutationes literarum per Siruph & Ethbas & Alphabetariam aliam reuolutionem tenuerunt, qua litera literæ mutuo succedit apud Reuchlinum lib. 3. Cabbalæ, Qua & veteres vsos. etiam Hieremiam, docet Mercerus in Abbreuiationibus Hebræorum, & R. Attaia in 24. Psal. vel si mauis vigesimum quintum. Quam ob causam לב *lee* pro *Leb*, *corde* Psalm. 4. acceperunt, Beth & Caph non tantum ob similitudinem confundentes, verum etiam per *Aibach*, quo duorum primorum nouenariorum literæ in se inuicem commeant.

Septimò se accommodarunt nonnunquam, prout à Diuino spiritu mouebantur, ad Græcorum vsum & locutiones, quod his verterent, & apud eos præsulo Apostolorum munere fungerentur, vt iam in his Græcisini non minus, quam in cæteris locis Hebraissini considerari debeant, vt Psal. 7. *manus* pro *gressus* 67. *leri pro ille*. 15. *Saturitas* pro *Macie*, 91. *bene patientes* pro *virentes* &c.

Octauò nostri hi veteres interpretes, quia examinantur, expenduntur que ex vno Kimhi & pauculissimis alijs, quibus perpetuo honorificum visum fuit à superioribus dissidere, vt famam apud posteros sibi conciliarent, ab istis male audiunt, qui nouitijs duntaxat delectantur. Atqui illi sæpe dormiunt, magisque sunt grammatici, quam Theologi, præsertim R. Kimhi, qui proinde à Iudæis negligitur, tantum habetur pro, Medacdec, id est, grammatico, etiam si κατ' ἐξοχὴν apud istos, male quidem feriatos interpretes, intelligatur *Docti* nomine. In istorum enim annotationibus, *Doctus inter Hebræos*, est Kimhi, qui inter eos tamen censetur indoctissimus, quantum ad rem & sententiam & Theologiam pertinet. Hos autem vnos isti legunt, siue quia alios, vtpote obscuriores & abstrusiores non intelligunt, siue quia his contenti

his contenti sunt, quos vident, suo ingenio congruenter, longissimè à receptis Maiorum interpetationibus discedere.

Nono falso putant Hebraicam veritatem siue fontem consistere in punctis, non in literis, nec vident puncta inuentum, esse humanum: & quidem Iudæorum, iam post quadringentos plus à Christo annos dispersorum, & contra Christum Christianamque pietatem maleuolentissimè affectorum. Ideo enim istorum quidam Genallerius Iudæi cuiusdam genèr, non tam grammaticis, quam Grammaticorum interpolator & plagiarius pertinacissimè & stolidissimè defendit puncta simul cum lege in monte Sinai data, eorum originem, effigiem, picturam, sonum à Deo ἀμέσως iam à primis illis sæculis repetens, nec animaduertit Septuag. Originem, Hieronymum, infinitos alios vetustiores non fuisse cæcos, qui tamen literas sine punctis vllis viderint, seque ita perpetuò vidisse posteris, non obscura argumenta præbuerint. Post illorum igitur sæcula adinuenta sunt, vt constans fert Hebræorum historia, anno videlicet templi per Vespasianos euersi 456. id est, Christi 476. vel 478. cum Orientis imperium administraret Zeno Isaurus, Occidentis Augustulus, thronum autem Apostolicum Simplicius. In cuius rei testimonium, quando legem Iudæi in Synagogis ostentant solenniter, eam sine punctis, vt nihil humani admixtum habeat, è suo armario, quod Hecal vocitant, proferunt. Atqui opportunius fortasse Epimenidis, aut potius mortuorum somnum dormissent Maioretæ, quàm quando Tyberiadem Palestinæ, vt Elias Leuita narrat, conuenerunt, vt ex vno legis Pasuc multos versus conficerent, accentibus partim distinguentibus, partim continuantibus scripturam vniuersam inciderent, literas punctis, similibusque minutijs afficerent. Nam sic extinxerùt veterem grammaticam, vocales, pronuntiationem, iudicium, diligentiam atque studium. Nam, verbi gratia, veteres Hebræi nescierunt, quid sit P Dutum, cum duntaxat agnoscerèt Pé Raphé siue פ, vt Hieronymus in 11. Danielis testatur & res est, cum vsque hodie Rabbini Pe Raphè siue Pe Arabum antiquum P appellent. Scheua pronuntiauerunt per A, tres solummodo constituerunt vocales אמש quas Sepher Ietsira proinde prolationis matres vocat, cum tamen eis hodie

omnem isti vocalitatem adimant, eamque solis punctis tribuant, etiam si nulla sit expeditior & brevior ad legendos Rabbinos via, quam vt antiqua illa sententia revocetur. Quin & primi illi punctorum inventores septem motionibus sive punctis contenti fuere, nec memorarunt Camets hatuph, Hiric katon, Kabbúts, in quibus explicandis hodie magnam canonum pronuntiationis partem consumunt.

Decimò non distinguunt inter Hebræos, sive Hebraicam veritatē, & Masoretas. Quantum autem intersit ex his rursum conspici potest. Hebræi sunt sancti, sunt Theologi, sine punctis & motionibus scripserunt, sua puris & simplicibus literis expresserunt. Masoretæ, sunt eorum profani interpretes, puri Grammatici, distinctionibus, accentibus, motionibus, punctis, illos partim illustrarunt, partim obscurarunt, vt solent interdum interpretes suis imaginationibus & sensis addictiores, vel gloriæ cupidiores, vt aliquid non dictum dicere, & veterum, etiamsi illi Spiritus S. illuminatione claruerint, suggillatione sibi famam cōparare videantur. Masoreth enim nihil aliud est, quā traditio Grammatica de punctis, accentibus, syllabis, vocabulis & similibus minutijs: ac in eo differt à Cabbalā, quod hæc quidem traditio sit verū Theologica, decq; rerum & verborum secretiore enuntiatione. Hoc tamen vno maxime laudandi sunt, quod literas plāne intactas nobis reliquerunt, nec, quamuis Grammaticorum supercilio, vt pulchre à Laurentio Valla scribitur, nihil sit superbius, nihilque improbius, & ad libros emendandos vel corrumpendos potius, magis audax, vllum ius & imperium sibi in contextum assumpserunt, nec in eo quicquam sibi immutandum censuerunt, sat vero habuerunt suum iudicium vel margini, vel interlineari albo committere, illisque locis probandum vel improbandum posteritati tradere. Atqui ita eorum eleuatio, sive etiam vituperatio nihil veritati Hebraicæ, nihil Fonti detrahit, vt qui in literis, non punctis consistat.

Postremò non cernunt eosdem Masoretas confudisse versus ac miscuisse, vt proinde metrica veterum carminum ratio perierit, quæ temporibus Septuaginta integra erat, atq; perspicua. Quare cum isti quærunt cur Septuaginta discesserint ab hodiernis versuum distinctionibus & clausulis, atque per aliam distinguendi viam incesserint, perinde faciunt

ciunt ac si quærerent, cur aliquis per publicam & consuetam viam ambulet, nec ea relicta, diuerticula insolita & improbata sectetur. Sic enim potius interrogandum erat, cur Masoretæ, quibus trita & nota esse debuit veterum dimensio, & carminis forma atque genus, à Septuag. discesserint, ac maiorum distinctiones reliquerint, nec se eis ducendos tradiderint, quibus hæc perspecta erant & liquida. Nam vt dicantur attendisse ad sententiæ incisa & membra, non ad metri & dimensionum rationem, at in poesi aliud sensus postulat aliud metrum & dimensio, propter quam interdū sensus vnius versus in sequentem incumbit & ingreditur. Quod sane extra poetas aliquando accidit, vt 2. Par. 30. v. 18. qui clauditur per בעד, *pro*: vt proinde Kimhi eū in sequentē extēdat, *Pro omni(qui) cor suū præparat &c.* Adde veteres versus appellasse singula membra sententiā per se cōmodam efficiētia, vt mēntē attollerent ad pōdus cuiuslibet propositionis per se cōsiderādū, ac declararēt nihil tā esse tenue & exiguū in Scriptura, quod Versus nomē & laudē nō mereatur.

Quod autem Beza ista minime intelligit, & ab vtriusque etiam, i veteribus interpretibus & recentibus abest longius, ne indocte atque præposterè, versu simul ac prosa Psalmos nouissimè expresserit, non est valde mirandum. Nam nihil sit Hebraicè, vt ipse ingenuè agnoscit, dum non fontem Hebraicum non suam ex Hebræis, sed Henrici Molleri versionem secutum se ait. Eam autem quorsum cæteris anteposuerit, ipse videat. Certè de eo probè censere non potest, quoniam è veritate Hebraica harum rerum iudicium pendet, non ex linguæ imperitorum opinione, censura, voluntate. Itaque quæ aliquando ea lingua balbutit, habet è dictatis quorundam esurientium grammaticulorum, qui ita Geneuæ eam docent, vt & ipsi doctoribus opus habeant, vel è versionibus Molleri, Campensis & aliorum, vel ex annotationibus Pagnino & Vatablo affictis, vnde hoc ei sæpè contingit, quod de istius furfuris hominibus alicubi scripsit Hieronym. vt alienis videns oculis, cuiusque interpretis errorem fanioti intelligētiæ anteponat. Quin & mirabilius est, cur Spiritus S. expers, citra quem interpretatio scripturarum planè friget, & Theologiæ rudis, quæ ad iudicandū de expositionū puritate requiritur, & lingua primaria exutus, quā ne ipse negauerit ad suum consiliū necessariā, ausus

sit negotium istud suscipere, præsertim post diuinissimos illos Poëtas Ariam montanum, Mattheum Toscanum, rebus omnibus ad tantum opus perficiendum ornatos. Et cum hi è Dauide Hebræo Dauidem Latinum, luculentè fecerint, non eos viderit luminibus obfuturos, atq; homines alicuius nati esse præclamros versus ex Hebræo, id est, de fonte, eosque planè Horatianos & Virgilianos versibus profani, veternoli, minimeque confecti poetæ è Molleri riuo, vtcunque antiquam & eruditam poësim redolentibus. Accedit, quod ad fulciendam carminis sui ruinam apta pariter & inepta rapit attonitus, quemadmodum Poetis quibusdã Lucianus exprobrat. Vbi aliquis merito quærat, quid nunc illud, quod in sua ad reprehensiones Castalionis responsione tam superbè detrectauit: Dico (inquit, ad se non respiciens) dico oportuisse te, vt sacras literas interpretari posses, quatuor minimùm linguarum peritum esse, Hebraicæ videlicet, Græcæ, Latinæ & Gallicæ. Dico etiam opportuisse te in his ita esse versatum, vt eorum mentem & sententiam ad vnguem teneres. O Sarranicam impudentiam, cur igitur suum iudicium non sequitur? Nonne illud est Apostoli, Hæreticum deuita, cum sit proprio iudicio condemnatus? consulit; imo verò dicit, edicitq;, ne quis sacras literas interpretetur nisi lingua Hebraica plenè imbutus, & interim profanè accedit ad Psalmos. I. scripturarum epitomen versu prosaque interpretandos, ne ea quidem tinctus. Sed nec video pro Latina interpretatione cur oportuerit Castalionè magis peritum esse linguæ Gallicæ, quã vel Vasconicæ vel etiã Tartaricæ, quũ reliquorum interpretum, de quibus agitur siue veterũ, siue recentium nullus Gallus, extiterit, vel probè gallicè sciuerit. In eo item bellè habet quod non tantum Gallicas suas cantilenas damnat, damnandasq; præfatur, addita ioculari excusatione ἀνυπερθέτῳ προσῳδίᾳ παρατονῳ, qua eos non solum Græce ridet, qui sua causa Gallicè, etiam vsq; ad ignes & gladios insaniuerunt, extremoq; supplicio affici voluerũt, verumetiam suum magistrum, per quam nouissimè profecit, & iuã Gallica peruersè reddita cognouit, ingratus discipulus flagellat, atq; ita in lucem edit, vt tanti laboris & iudicij palmam ad se vnum rapiat. Nam & cũ se paululum immutare, & interdum emollire profitetur. Quasi verò siue bene siue malè vertérit Mollerus Hebraicæ gnarus

à Beza

à Beza eius linguæ ignaro corrigi recenserive debeat aut iuste possit. Qui deinceps nobis certo constare poterit Bezam in proxima Latinorũ suorum editione à se ipso non discessurum, neq; de illis idem facturum, quod nunc de suis Gallicis, vt si alter Mollerus exoriatur, qui ipsi videatur rectius interpretari, nõ ipsum suorum istorũ pudeat, quæ vsq; adeo interim extollit, vt præ illis cæteras interpretationes in manibus hominum hactenus sine fructu versatas dicat, cũ præsertim ingenio sit ad hæresim & nato & facto. i. instabili ac incerto, è nescièntibus ea, de quibus affirmat, è semper discẽtibus & nunquã ad scientiam peruenientibus, vt de istiusmodi pronunciat Apostolus. Apage ergo Bellua? Meliora verba de sanctis & doctis viris, quæso. Sed nec possum non conqueri, quòd illuc nouos & peregrinos Deos inducat, nec Deũ Dauidis, sed Iouẽ Gentiliũ perpetuò inuocet cum Castalione à se alioqui oppugnato. Se fortasse tuebitur, quod non Iouem, sed Iouã & sine crasi Iehouã, vt à suo hoste Castalione differre videatur, nominet. Atqui nihil aut minimum interest in nominibus proprijs Iehosua, an Iosua, Virgilium an Vergilium, dicas, scribasve, Poblicolam, an Publicolam, Sillam an Sullã. Vnus enim idẽ semper significatur. Deinde vnde manare potuit Iouæ vocabulũ in istã inuocationẽ, *Ioua exaudi nos*, nisi à Ioue finitimo nomine, cũ *Ioua*, siue *Iehoua* neq; sit vocabulum Christianũ, neq; Iudaicum, quibus populis Deus verus duntaxat suis nominibus innotuit. Nos Christiani à nullis Apostolis & patribus didicimus Deum vnquã sic fuisse appellatum, etiam si olim Dionysius Hieronym. Theodor. Rabanus Maurus, Ioachimus Abbas, nostra memoria Reuclinus & infiniti alij integros libros de Dei nominibus Latinè Græcéque scripserint, ac Hebraicas voces suis sonis expresserint. Iudæi ad hunc vsque diem insciantur se vllum huius prolationis habere diuinũ vocabulũ detestantur item profanationem istorũ qui Deum ista nuncupatione afficiunt. Nam hoc (inquiunt) non latuisset, cum omnes nostros maiores, tum minores vniuersos, præsertim R. Mosem AEgyptium, R. Ioseph, R. Albonem, R. Iacob, R. Mosem authorẽ, Abraham, Abben Ezram, Lyranum, Paulũ Burgensem, Ritium, Felicem è Iudaismo ad Christum conuersos, quorũ alij de cunctis Dei nominibus Hebraicis, alij de Skem hamunephoras quod iste in Iehouam transformat

ex professo opuscula, Syntagmata, capita, vel tractatus condiderunt. Taceo cæteras clarissimas rationes à me alibi de hoc copiosè commemoratas, quas quia agnoscit & probat, inuidia in Castalionem deriuata, Danæus quidam excusulorum istius mancipium quodam Sabelliano ad me responso pro eunetis Ministris de Sabellij furore damnatis & conuictis (pag. 10.) debuit Beza pro suo regno (Nam inter istos regnat, vt inter cæcos strabo) vel responsi illius editionem proscribere, vel certè post illam resipiscere. Sed recte. Sic enim extrema eius primis cõsentiunt. Quemadmodũ prima ætate Iouem suis carminibus celebrauit & cecinit, ita nunc extrema Iouam, nescio quem Deum neque Christianis neque Iudæis cognitum, vnica literula à Ioue differentem canit & inuocat. Quocirca non intempestiuè hæc rythmica aliquis ex tempore cecinit.

Beza è Paganismo ad Caluinismum transijt.
Beza è Caluinismo ad Paganismum redijt.

Esse enim detestãdum Gentilium errorem nomen nouum, incertum, peregrinum, inusitatum Deo imponere docet contra Celsum Origenes, vt sileam ab inferis reuocari Varronis spiritum Deum Iudæorum Iouem putantis & tale delirium mundo persuadere conantis, ad Dei veritatẽ obruendam, quemadmodum multis testatur & deplorat Aug. lib. 1. de consensu Euangelistarum c. 21. & seq. & libri sexti cap. 6. itemque septimi cap. 5. de Ciuitate. Alij addiderunt subesse etiam venenum Caluiniticũ de αὐτοθεῷ & αὐτοκύριῳ vt Dei filius, cui vere quoque, propriè competit nomen tetragrammaton, à se diuinam essentiam, non à Patre consecutus videatur. Horũ te monitũ lector Christiane volui vt scias quo loco istius mimi Bezæ Psal. habendi sint, ne etiã tibi sinas è manibus euelli hanc editionem, sed eam prius discas intelligere & cæteris omnibus præponere, quam reprehendere & improbare. Veni, vide, lege & iudica. Nullius enim iudicium eiuro, eorum saltem qui hac lingua imbuti sunt. Istorum enim tinctorum & duntaxat ex lexicis, vel Grammatistis literatoribus sapientium quis nescit leuicula atq; adeo peruersa & præpostera solere esse iudicia. Vale & precibus nos Deo commenda, cuius gloriæ hic desudauimus.

G. GENE.

GILB. GENEBRARDVS THEOLOG. REGIVS PROFESSOR AD LVNDEM.

Calendario SS. Latino historicorum testimonijs illuminato, Hebræum, Græcum, Syrum atque adeo Orientale à nobis conuersa libuit præponere, vt Ecclesiarum toto orbe & quouis tempore concordiam contra nostros Nouatores, in diuorum festis recolendis, aliisque similibus, liceat conspicere, simul & illustrium virorum, qui per varias mundi partes celebrantur, catalogum in manibus habere. Nam vt impiorum recordatio meretur perire cum sonitu, ita memoria iusti debet cum benedictione pie inuio latèque conseruari. Ex quo factum: vt & huiusmodi tabulas, in quibus nomen, locus, dies mortis, præsertim passionis martyrum omnium per singulos vel anniuersarios dies commemorandorum, notarentur, Maiores nostri studiosè diligenterque parauerint. Quin etiam ad id no-

rios instituerint qui posteà abierunt apud Græcos, in Scolasticos, apud nos in otiosos Protonotarios, vti rerum vanescente vsu, vmbra aliquando superesse solet: maximè quæ ad opes & honores facit. Hanc maiorum diligentiam testatur Magnus Gregorius ad Eulogium Alexandrinum Patriarcham lib. 7. Epist. 29. & multo ante, Cyprianus ad suum clerum lib. 3. Epist. 6. Quorum vestigia sequutus, hæc tibi nunc propono. Vtinam ad Dei Opt. Max. laudem & tuum aliquem fructum. Vale ac nobis Deum precibus concilia. Calendis Augusti. Anno 1581.

GALEN.

CALENDARIVM HEBRÆORVM AD INTELLIGENDAM SCRIPTVRAM ET SYNAGOGAE ritus vtilissimum.

TIZRI. totus ferè festus ob collectos fructus, habet dies 30.
Dies horas 12. Nox totidem. September Latinis, vel potius lunario Septembris.
Nam Hebræorum menses lunares. Vnde in duos Latinorum cadunt.

1 Ros hassana, principium anni, festum tubarum siue clangoris Leuit. 23. Num. 29.
2 Pœnitentia.
3 Ieiunium Godoliæ, ieiunium septimi. Nam tum occisus est Godolias filius Ahicam, filij Sapham, & Iudæi qui cum eo erant in Maspha.
5 Ieiunium, quòd eo die mortui 20. homines de Israël & R. Akiba filius Ioseph vinctus.
7 Ieiunium, ob decretum in patres nostros gladium & famem.
10 Ieiunium expiationis.
15 Tabernaculorum festum, siue Scenopegia, dierum septem.
21 Hosanna Rabba, seu septima Tabernaculorum.
23 Octava Tabernaculorum, Aatsereth.
23 Gaudium legis & benedictio, quo festo recolunt testamentum & mortem Mosis legislatoris.
Dedicatio templi Salomonis 3. Reg. 8.
AEquinoctium autumnale.

MARHESVAN, October, vel potius Luna Octobris, nullum proprium habet festum, habet dies 29.
Dies horarum est 11. & semis.
Nox hora 12. & semis.

1 Neomenia.
6 Die incipiunt ieiunium ob excæcatum Sedechiam regemIuda & eius filios interfectos à Nabugd. Sectiones de Vita Sara & natiuitate Isaac.

KISLEV, Nouember, Luna Nouembr. habet dies 30.
Dies horas 10. & semis.
Nox 13. & semis.

1 Neomenia.
7 Ieiunium ob combustum à Rege Ioachim volumen, quòd scripserat Baruch dictante Ieremia.
25 Die dedicatio siue Encæni.
Mac. 2. Lumina vel luminarium festum Iosepho lib. 12. Antiq. cap. 10. diebus octo, ob lumen religionis à Macedonibus extinctæ recuperatum.
Petitio pluuiæ, quæ Ioré Heb. appellatur, prima & temporanea, item pluuia sementis.
Tempus serendi in Iudæa.

TEVET, December.
Luna Decembrea habet dies 29.
Dies minimus habet horas 10.
Nox maxima 14.

1 Neomenia.
3 Ieiunium, quòd illo die lex in Græcum versa sit tempore Ptolemæi regis, & tenebræ occupârint mundum triduo. (*Hinc Iudæos Alexandriæ 70. Interpretum memoriam coluisse anniuersario festo, Philo tradit lib. 1. de vita Mosi.*)
9 Ieiunium, cuius doctores nostri non indicarũt causam.
10 Ieiunium decimi, quando admouit manum suam Rex Babylonis, ad obsidendam & expugnandam Hierosolymam.
Solstitium hybernum.

SHEVET, Ianuarius,
Luna Ianuarij nullum proprium habet festum habet dies 30.
Dies horas 10. & semis,
Nox 13. & semis.

1 Neomenia.
Principium anni arborum.
8 Ieiunium, quoniam tunc mortui sunt iusti, qui extiterant diebus Iosue.
23 Ieiunium, Nempe quia congregati sunt omnes Israëlitæ aduersus tribum Beniamin, & propter concubinam in Gabaa, & simulachrum Michæ.
Solstitium hybernum, anno intercalari.

ADAR, Februarius,
Luna Februarij habet dies 29.
Dies horas 11. & semis,
Nox 12. & semis.

1 Neomenia
Teruma 1. primitiæ.
Die 7. mortuus est Moses magister noster.
Quare & ieiunium.
Nono decreuerunt ieiunium ob Domum.
Sammai & domum Hillel inter se sectas & diuisas.
13 Ieiunium Esther.
14 Sortium festum minus.
15 Sortium maius. (*Dies Mardochæi 2. Mach. vlt.*)
Dedicatio templi Zorobabelij, Ezræ 6.

VEADAR, Secundus Februarius, quando annus est 13. mensium, vnoquoque vel triennio, vel biennio. Nempe septies, intra nouemdecim annorum cyclum, quibus Luna suo reditu circulum plenè absoluit. Habet autem dies 30.

1 Neomenia.
Ieiunium Ester incipit die 11.

NISAN, Martius,
Luna Martij habet dies 30.
Dies horas 12.
Nox totidem.

1 Neomenia, Ieiunium, quòd eo die mortui sint Aaronis filij.
10 Die Ieiunium, ob mortem Mariæ & puteum obturatũ.
14 PASCHA, in memoriam liberationis AEgyptiacæ.
21 Septima Paschæ.
22 Octaua Paschæ.
26 Ieiunium ob mortuum Iosue.
Dedicatio tabernaculi Mosis, Exod. 40.
AEquinoctium Vernum.
Petitio Pluuiæ, quam Malkós appellant, Tardam, serotinam, Vernam, messi mox futuræ cõmodissimam.

IIAR, Aprilis,
Luna Aprilea nullum habet peculiare festum, habet dies 29.
Dies horas 12. & semis.
Nox horas 11. & semis.

1 Neomenia,
10 Ieiunium, quòd eo obierit Heli sacerdos capta fœderis arca.
29 Ieiunium, quòd eo obdormierit Samuel, illumque planxerit domus Israël.
Messis in Iudæa incunte mense Aprili. (*Sic Plinius lib. 18. cap. 18. peragi messem in AEgypto mense Maio, cuius mensis sexto die celebrabatur Pentecoste, i. dies Primitiorum Num. 28. vers. 26. quòd eo die panes è nouis frugibus offerrentur.*)

SIVAN, Maius,
Luna Maij habet dies 30.
Dies horas 13.
Nox 11.

1 Neomenia.
6 Pentecoste, siue festum Hebdomadarum, in memoriam datæ legis.

13 Octauæ

13 Octauæ magna celebritas.
23 Ieiunium, quòd 10. tribus tunc desierint primitias portare Hierosolymam diebus Ieroboam Nebati filij.
25 Ieiunium ob interfectum magistrum nostrum Simeonem Gamalielis filium, & Magistrum Ismaëlem Elisei f. & Magistrum Haninam Saggan siue Sacerdotem secundum.
27 Ieiunium, propter combustum R. Haninam Tardionis F. simul cum legis libro.

TAMMVZ, Iunius,
Luna Iunij, habet dies 29.
Dies maximus horas 14.
Nox brevissima horas 10.

1 Neomenia.
17 Ieiunium Quarti, ob tabulas legis fractas, item quia eo die Sacrificium iuge defijt & Epistemon legem combussit, Idolo in templo collocato: ἀνδριάντος, vt Iosepho lib. 6. de bello Iud. cap. 8. (sic enim illic legendum.)
Solstitium æstiuum. Tantus est æstus, vt non pluat in Iudæa vel rarissimè, toto hoc & sequenti mense. Hieronym. imò verò tota æstate, Ioseph. lib. 3. de bello Iudaico cap. 13.

AB, Iulius,
Luna Iulij, habet dies 30.
Dies horas 13. & semis.
Nox 16. & semis.

1 Neomenia. Ieiunium, quòd eo Aaron magnus sacerdos è vita excesserit.
9 Ieiunium Quinti ob incensam eo die Hierusalem & templum primò à Chaldæis secundo à Romanis. Item quòd illo capta ab ijsdem Ro. sit Bethera & vrbs excisa. Denique quòd Mosis principatu, nono die Iunij decretum à Deo manauerit, Patres nostros non ingressuros terram.

18 Ieiu-

18 Ieiunium, quòd eo extructa sit lucerna occidentalis diebus Achaz.

ELVL, Augustus nihil habet proprium, habet dies 29. Dies horas 12. & semis,
Nox 11. & semis, Complectitur totam Augusti lunationem, siue Lunæ cursum.

1 Neomenia.
7 Ieiunium, quoniam tunc exploratores terræ detrahentes, plaga extincti sunt, Num. 14.
Propitiationes.

Sic præter festa singulis annis dies 26. habent, quos ex lege Ieiunijs dicatos scribunt in libel. Taanith. Quibus addiderunt Magistri singulis Hebd. ieiunia secundi diei & Quinti. 1. Lunæ & Iouis. tribus de causis, propter excidium templi, propter cõbustam legem, denique quod Rabsace nomen Dei blasphemauerit. Aliqui etiam 40. dies sibi temperant à vino & carnibus, quòd tandu Moses & Elias ieiunauerint, in Itinerario R. Beniamin.

Finis Hebraici Calendarij.

CALENDARIVM SYRORVM CVM GRÆCIS HABET COMMVNIA ISTHAEC PROPRIA.

NOVEMBER.

Dominica prima ante natalem, de templi dedicatione & consecratione Episcopi.
Simonis & Petri.
Dominica 2. Encæniorum.
Dominica 3. de Annuntiatione Zachariæ.
Dominica 4. annuntiatio Virginis.

DECEMBER.

Dominica 5. Visitatio Elizabeth.
Dominica 6. Natiuitas Ioan. Baptistæ.
Dominica 7. Reuelatio Ioseph sponsi Virginis.
Dominica 8. Antenatalitium.
25 Natalis Domini.
26 Virginis puerperæ.
27 Innocentium.
Dominica prima post Natalem.

IANVARIVS.

1 Circuncisio.
2
3
4
5
6 Epiphania, quæ & luminarium.
Ea nocte aqua consecratur in totum annum.
7 Decollatio Ioan. Baptistæ.
Antoninus Magnus.
Efraim.
Gregorius Theologus, Basilius magnus.
Niniviticum ieiunium.

FEBRVARIVS.

2 Christi præsentatio.
Dominica pro defunctis sacerdotibus.

Dominica pro defunctis Christianis.
Dies Dominici sex sequentes, ieiunij appellantur.

MARTIVS.

Cyrillus Hierosolymit.
Suscitationis Lazari.
Dominica Hosanna.
Passio Christi.
Hebdomada
Secretorum.
Annuntiationis siue descensus Christi ad inferos.
Dominica magna.
Hebdomada candidatorum inter Pascha & Quasimodo.
Dominica nona.
Commemoratio Thomæ & Philippi.

APRILIS.

Auri feriæ de sanato claudo à Petro ad portam speciosam.

MAIVS.

Ascensio.
Crucis festum.
Pentecoste.

IVNIVS.

Petri Apostoli.
Pauli Apostoli.
Apostolorum festum.

IVLIVS.

318. Patrum & Regum fidelium commemoratio.

AVGVSTVS.

Festum tabernaculorum transfigurationis Domini.
Festum genitricis Dei.

SEPTEMBER.

Festum S. Crucis.

OCTOBER.

Iacobus Alphæi Apostolus.
Iacobus frater Domini Hierosolymorum episcopus.

FINIS.

CALEN-

CALENDARIVM GRÆCORVM TOTIVS ANNI,

QVOD MENOLOGIVM VOCANT, CONTINENS MEMORIAS SANCTORVM, quos Græci quotānis, diebus Anniuersarijs celebrant. Annum auspicantes à mense Septembri, G. Genebrardo interprete.

SEPTEMBER habet dies 30.
Dies habet horas 12.
Nox horas 12.

1 Symeon Stylites.
2 Mammas marr. & Io. ieiunator.
3 Antimas martyr, Nicomediensis episc. & magnus Euthymius.
4 Babylas Antiochenus, & Moses legislator.
5 Zacharias Baptistæ parens.
6 Commemoratio miraculi facti à S. Michaële Archangelo, Colossis aut Chonis.
7 Prosestum Natiuitatis virginis, & Sozon martyr.
8 Festum Natiuitatis Mariæ.
9 Ioachim & Anna, & Seuerianus martyr.
10 Menedora, Metrodora, & Nympodora martyres.
11 Theodora Alexandrina.
12 Autonomi martyris officium remittitur in diem præcedentem, quòd hoc die repetatur festū Natiuitatis.
13 Encænia templi cuiusdam. Prosestum S. Crucis Cornel. Centurio.
14 Exaltatio sanctæ Crucis.
15 Nicetas.
16 Euphemia.
17 Sophia & filiæ eius tres, Fides, Spes, Charitas.
18 Eumenius episcopus.
19 Trophimus, Sabbatius, Dorymedon martyres.
20 Eustathius martyr, & socij.
21 Codrates siue Quadratus Apost. Ionas. octa. exaltat. S. Crucis.

22 Phocas martyr.
23 Conceptio Ioannis Baptistæ.
24 Thecla martyr mulierum prima.
25 Euphrosyne.
26 Translatio Ioannis Euangelistæ.
27 Callistratus martyr & socij.
28 Chariton confessor.
29 Cyriacus Anachoreta.
30 Gregorius martyr Armeniæ.

OCTOBER habet dies 31.
Die habet horas 11.
Nox horas 13.

1 Ananias è Septuaginta discipulis. S. Roman. Melodus.
2 Cyprianus & Iustina martyres.
3 Dionysius Areopagita martyr.
4 Hierotheus episc. Athenarum.
5 Charithena virgo martyr.
6 Thomas Apostolus.
7 Sergius & Bachus martyres.
8 Pelagia.
9 Iacobus Alphei Apostolus.
Andronicus eremita.
10 Eulampius & Eulampia martyres.
11 Philippus Apostolus, vnus è septem Diaconis. Theophanes graptus & poeta, Episcopus Niceæ. Notandum post vndecimum diem huius mensis ineunte Dominico cani officium. Septimæ Synodi Nicenæ. aduersus Ieonomacos Copronymum & Episcopos ei fauentes execrabili quodam conciliabulo.
12 Martyres Probus, Tarachus, Andronicus & Cosmas Poeta.
13 Carpus & Papylus martyres.
14 Nazarius, Gemasius, Prothasius & Celsius martyres. Cosmas Hagiopolites, poeta Mæumæ Episc.
15 Lucianus Presbyter magnæ Antiochiæ martyr.
16 Longinus martyr, Centurio.
17 Osee Propheta. Andreas à Copronymo cæsus, martyr.
18 Lucas Apostolus & Euangelista.

19 Ioel

19 Ioel Propheta. Varus martyr.
20 Artemius martyr.
21 Hilarion magnus.
22 Abercius par Apostol. Hierapolitanus episc. mirificus. Septem pueri Ephesini martyres.
23 Iacobus frater Domini Apost.
24 Arethas martyr & socij.
25 Martianus & martyrius martyres & Notarij.
26 Demetrius martyr, Cõmemoratio magni terræ motus.
27 Nestor martyr.
28 Terentius, Neoniles martyres. Stephanus Sabbaites poeta.
29 Anastasia Romana martyr. Abramius Abbas.
30 Zenobius & Zenobia martyres.
31 Stachys, Amplius & socij Apost. Epimachus martyr.

NOVEMBER habet dies 30.
Dies habet horas 10.
Nox horas 14.

1 Cosmas & Damianus miraculorum effectores, medici gratuiti.
2 Acindinus, Pegasius, Aphthonius, Elpidephorus, & Anempodistus martyres.
3 Acepsima, Aithala & Ioseph martyr.
4 Ioannicius magnus, Nicander Episcopus Myrensis martyr.
5 Galactiõn & Episemes martyres.
6 Paulus Archiepisc. Constantinopolis confessor.
7 Triginta tres martyres Melitenenses. Lazarus Galesij montis incola & eremita.
8 Michael princeps exercitus, & cæteri Angeli incorporei. *Eadem die etiam conuentus defunctorum celebrabatur. lib. 1. Iuris Orientalis in conflit. Manuelis Comneni.*
9 Onesiphorus martyr. Porphyrius & matrona.
10 Erastus, Olympas & socij Apostoli.
11 Menas, Victor & Vincentius & Stephana martyres, Theodorus Studites, confessor.
12 Io. Patriarcha Alexandrinus, Eleemosynarius Nilus confessor.

*** 2 13 Ioan-

13 Ioannes Archiepisc. Constantinopolytanus. Chrysostomus.
14 Philippus Apostolus.
15 Gorias, Samonas, Abibus martyr.
16 Matthæus Apostolus & Euangelista.
17 Gregorius Neocæsarienſis miraculorum effector.
18 Plato & Romanus martyres.
19 Barlaam martyr. Abdias Propheta.
20 Profestum præsentationis virginis in templo. Proculus Episcop. Constantinop. Gregorius decapolites.
21 Festum præsentationis.
22 Philemon Apostolus & socij.
23 Gregorius Agrigentinus episcopus, Amphilochius Iconij episcop.
24 Caterina martyr & virgo. Mercurius martyr.
25 Clemens Romanus Papa, & Petrus Alexandrinus martyres.
26 Alypius Stylites.
27 Martyr Iacobus Persa.
28 Stephanus iunior martyr.
29 Martyres Paramonus & Philomenes & Acacius Climacus.
30 Andreas primus ad Apostolatum vocatus.

DECEMBER habet dies 31.
Dies habet horas 9.
Nox horas 15.

1 Nahum Propheta.
2 Abacuc Propheta.
3 Sophonias Propheta.
4 Barbara virgo & martyr. Ioannes Damascenus.
5 Sabbas abbas.
6 Nicolaus episcopus Myrensis miraculorum effector.
7 Ambrosius Mediolani episcopus.
8 Patapius abbas.
9 Conc. B. Annæ Dei & Domini nostri.
10 Menas, Hermogenes, & Eugraphus mart.
11 Daniel Stylites.
12 Spiridon miraculorum effector.

13 Eustra-

13 Eustratius, Auxentius, Eugenius, Mardarius & Orestes martyres.
14 Thyrsus, Lucius, Philemon, Apollonius, Arianus mart.
15 Eleutherius martyr, Paulus Latrensis abbas.
16 Haggeus Propheta.
17 Daniel Propheta, & tres pueri Ananias, Azarias, Misael.
18 Sebastianus martyr & socij.
19 Bonifacius martyr.
20 Profestum natiuitatis Domini nostri, Ignatius martyr. Theophorus.
21 Iuliana Nicomedienſis martyr.
22 Anastasia venenorum depultrix martyr.
23 Decem martyres Cretenses.
24 Eugenia martyr.
25 Natiuitas Domini & Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi.
26 Puerperium S. Dei genitricis Euthimius martyr Sardenſis episc. Dominicodie post Christi natiuitatem. Commemoratio fit Ioseph sponsi Virginis, Dauidis regis, Iacobi fratris Domini.
27 Stephan. Apostolus protomartyr & Archidiaconus.
Graptus confessor, Theophanes frater ipsius poëta.
28 Bis decem millia martyrum in Nicomedia victorum.
29 S. Innocentes in Bethlehem ab Herode occisi ad millia quatuordecim. Marcellus abbas monasterij non dormientium.
30 Anysia virgo & martyr, Zoticus orphanorum domicilij presbyt.
31 Melana Romana, cuius tamen officium celebratur die præcedenti, quoniam isto recolitur Christi natiuitatis festum.

IANVARIVS habet dies 31.
Dies horas 10.
Noctes horas 14.

1 Circuncisio, Basilius.
2 Syluester papa Romanus.

 3 Malachias

4 Malachias & Gordius martyr.
5 70. Discipuli & Theretistus.
6 Theopemptus, & Theonas martyres. Syncletica.
6 Theophania Christi, diuinusque Saluatoris baptismus.
7 Ioannes Baptista.
8 Domneca Georgius Chozebites. AEmylianus confessor.
9 Polyeucus martyr.
10 Gregorius Nissænus. Domitianus episcopus Melitæ, Martianus presbyt.
11 Theodosius cœnobiarcha.
12 Tatiana martyr.
13 Hermylus & Stratonicus marr.
14 Sancti abb. montis Sinai & Raithi.
15 Paulus Thebeus, & Io. Calybites.
16 Catena Petri Apostoli.
17 Antonius magnus.
18 Athanasius & Cyrillus Alexandrini Archiepisc.
19 Macharius AEgyptius.
20 Magnus Euthymius.
21 Maximus confessor, Neophytus martyr, Eugenius, Canidius, Valerianus & Aquila martyres.
22 Sanctus Apostolus Timotheus, Anastasius Persa martyr.
23 Clemens Ancyranus, Agathangelus martyres.
24 Sancta Xena,
25 Gregorius Constantinopolis Archiepiscopus Theologus.
26 Xenophon cum sua coniuge & liberis.
27 Translatio reliquiarum S. Ioannis Chrysostomi.
28 Effraim Syrus.
29 Translatio reliquiarum Ignatij Theophori martyris.
30 Hippolytus martyr, Basilius magnus, Gregorius Theologus, Ioannes Chrysostomus.
31 Cyrus & Ioan. medici mirifici, qui gratis medicinam faciebant.

FEBRVARIVS habet 28. dies, aut 29.
Dies habet horas 12.
Nox tredecim.

1 Tryphon martyr, professum hypapantæ.
2 Hypapante Domini nostri Iesu Christi.
3 Simeon qui Christum vlnis excepit.
4 Isidorus Peluſiota.
5 Agatha virgo & martyr.
6 Bucolus Smyrnæ Episcopus.
7 Parthenius Lampsacenus Episcopus.
8 Theodorus martyr, Zacharias Propheta.
9 Nicephorus martyr.
10 Charalampes martyr.
11 Blasius martyr.
12 Meletius Antiochus Archiepisc.
13 Martianus Abbas.
14 Auxentius eremi cultor.
15 Onesimus Apostolus.
16 Pamphylus martyr & socij.
17 Theodorus Tyro.
18 Leo Rom. Papa.
19 Archippus Apostolus.
20 Leo Catanæ episcopus.
21 Timotheus Symbolensis & sanctus Eustathius Antiochenus.
22 Inuentio reliquiarum sancti Eugenij martyris. Trogerius.
23 Polycarpus martyr Smyrnensis episcopus.
24 Prima & secunda inuentio capitis præcursoris Domini.
25 Terasius Archiepisc. Constantinopolitanus.
26 Porphyrius Gazæ Archiepiscopus & Symsi.
27 Vrgeopius confessor decapolita, Gelasius senior.
28 Basilius confessor socius Sancti Procopij monachi.
29 Cassius Romanus.

MARTIVS. dies habet 31.
Dies horas habet 12.
Nox totidem.

1 Eudocia virgo & martyr.
2 Nestor & Theodotus martyr Cyrenæ episcopus.
3 Eutropius, Cleonicus & Basilicus martyres.
4 Gerasimus ad Iordanem Eremita.
5 Canon martyr.
6 Quadraginta duo martyres.
7 Chersonis episcopi, martyres Basilius, Effraim, Capito.
8 Theophylactus Nicomediæ Episcopus, confessor.
9 Quadraginta paludis Sebastenæ martyres.
10 Quadratus martyr & socij.
11 Sophronicus Patriarcha Ierosol.
12 Theophanes Sigrianæ Episcopus confessor.
13 Translatio reliquiarum Nicephori Patriarchæ Constantinopolit.
14 Sanctus pater noster Benedictus & Alexander Pydneus martyr.
15 Agapius martyr & sex socij martyres. Olympas.
16 Sabianus & Papas mart. Rhodij.
17 Alexius vir Dei.
18 Cyrillus Hierosolymorum Episcopus.
19 Chrysanthus & Daria.
20 Virgines septem, sancti patres in monasterio sancti Sabbæ interfecti.
21 Iacobus episcopus confessor.
22 Basilicus Ancyranus martyr.
23 Nicon martyr & 200. eius discipuli cum eo occisi.
24 Zacharias. Profectum annuntiationis.
25 Annuntiatio virginis Deiparæ Dominæ nostræ.
26 Congressus Gabrielis Angeli.
27 Matrona Thessalonicensis.
28 Stephanus miraculorum effector, & Hilarion iunior.
29 Marchus Erethusiorum episcopus, Cyrillus diaconus & alij sub Iuliano tyranno pietatem exercentes. Barrachesius.
30 Io. Climacis siue scalæ auctor.
31 Hypatius Ancyræ episcopus miraculorum effector.

APRI-

APRILIS habet dies 30.
Dies habet horas 13.
Nox horas 11.

1 Maria Aegyptiaca.
2 Titus miraculorum effector.
3 Nicetas monasterij Mediciæ ductor.
4 Ioseph hymnorum scriptor, & Georgius.
5 Theodatus & Agathopas mart.
6 Eutychius. Constantinopolitanus Archiepiscopus, Claudius.
7 Georgius episcopus Melitinæ.
8 Herodion, Agabus, Ruffus & socij Apostoli.
9 Euplychius martyr.
10 Terentius, Pompeius & socij mart.
11 Antipas episcopus Pergami Asiæ martyr.
12 Basilius Episcopus Patriæ confessor.
13 Artemon martyr.
14 Martinus Papa Romanus confessor.
15 Aristarchus, Pudens, & Traphimus Apostoli.
16 Crescens, Chionia, Agapa, Hirene martyres.
17 Symeon Persa episcopus & Acacius Melitinæ Episcopus.
18 Saba Gothus Io. Sancti Gregorij discipulus decapolitanus.
19 Ioannes Palæolaurites.
20 Theodorus Thrichinensis.
21 Ianuarius & socij martyres. Theodorus Pergensis martyr.
22 Theodorus Syceotes.
23 Georgius miraculorum effector martyr.
24 Saba martyr. Sancta Elizabeth miraculorum effectrix.
25 Marcus Apostolus & Euangelista.
26 Basilius martyr Amasiæ episcopus.
27 Symeon Domini frater, siue consanguineus martyr.
28 Iason 12. Sosipater Apostoli. Dadas, Maximus & Quintilianus martyres.
29 Nouem martyres Cyziceni & Memnon mirificus.
30 Iacobus Ioannis Theologi frater Zebedæi filius.

MAIVS habet dies 31.
Dies habet horas 14.
Nox horas 10.

1 Hieremias Propheta.
2 Translatio reliquiarum Athanasij magni.
3 Timotheus & Maura martyres.
4 Pelagia virgo, & mart. Olbianus.
5 Hirene martyr.
6 S. Iob, qui multa contra Satanam certamina sustinuit.
7 Commemoratio signi crucis quod in cœlo apparuit Hierosolimis sub noctis tertium, Imperatore Constantino à Sancto Caluariæ monte per stellas vsque ad Oliuarum montem.
S. Martyris Acatij memoria.
8 Ioannes Theologus Apostolus & Euangelista virgo, qui super pectus Domini recubuit, dilectus.
9 Esaias Propheta. Christophorus martyr.
10 Simon zelotes Apostolus.
11 Mocion martyr. Natalis dies Constantinopolis.
12 Epiphanius Cypri Episcopus, Germanus Patriarcha Constantinopolitanus.
13 Gliceria martyr.
14 Hisidorus martyr.
15 Pachimius magnus eremita.
16 Theodorus Pachomij discipulus eremita. Alexander.
17 Andronicus Apostolus, & socij,
18 Martyres Pettus, Dionysius & socij. Theodotus Ancyranus, & septem eius socij martyres. Sancta Euphrasia.
19 Patricius Prusæ martyr & socij.
20 Thalaleus martyr.
21 Constantinus & Helena Imperat.
22 Basiliscus martyr.
23 Michaël Syndoarum episcopus, confessor.
24 Simeon eremita.
25 Tertia inuentio capitis sancti Præcursoris.
26 Carpus Apostolus vnus de septuaginta discipulis.
27 Terapon martyr. Helladus martyr.
28 Nicetas episcop. Calcedonensis.

29 Theodo-

29 Theodosia Virgo & martyr.
30 Haacius Abbas monasterij Dalmatarum.
31 Hermias Apostolus. Hermæus. martyr.

IVNIVS habet dies 30.
Dies habet horas 15.
Nox horas 9.

1 Iustinus Philosophus & martyr.
Iustinus alter martyr & socij.
2 Nicephorus Constantinopolitanus Patriarcha confess.
3 Lucilianus martyr. Lucianus martyr.
4 Metrophanes Patriarcha Constantinopolitanus.
5 Dorotheus Tyri Episcopus martyr. Eustathius.
6 Bisarion mirificus, abbas, & S. Hilarion iunior de monasterio Dalmatarum.
7 Theodorus Episcopus Ancyranus martyr.
8 Theodorus exercitus ductor martyr.
9 Cyrillus Alexandrinus Archiepiscopus.
10 Timotheus Prusæ Episcopus martyr. Antoninus.
11 Bartolomæus & Barnabas Apostoli.
12 Onuphrius & Petrus athonitus Eremitæ.
13 Aquilina virgo & Martyr. Tryphilus Leontiæ Cypri Episcopus.
14 Heliseus Propheta. Methodius Patriarcha Constantinopolit.
15 Amos Propheta.
16 Tychon miraculorum patrator Episcopus.
17 Manuel, Sabel, & Ismael martyres.
18 Leontius martyr.
19 Iudas frater Domini Apostolus. Zosimus.
20 Methodius patræ Episcopus martyr.
21 Iulianus Tarcensis martyr.
22 Eusebius Samosatensis Episcopus martyr.
23 Agrippina virgo & martyr.
24 Natiuitas Ioannis Baptistæ Domini præcursoris.
25 Phenronia virgo & martyr.
26 Dauid Thessalonicensis.
27 Samson hospitalis.
28 Translatio ossium S. Ioannis & Cyri.

29 Petrus

Universidad de Deusto
Biblioteca

29 Petrus & Paulus sancti & præcipui Apostoli.
30 Collectio duodecim Apostolorum.

IVLIVS habet dies 31.
Dies habet horas 14.
Nox horas 10.

1 Cosmas & Damianus, mirifici, medici gratuiti, qui Romæ martyrio coronati sunt.
2 Depositio venerandæ vestis & zonæ Virginis in Blachernis Constantinopolitano templo.
3 Hyacinthus martyr. Anatholius Patriarcha Constantinopolitanus.
4 Andreas Cretæ Episcopus.
5 Martha S. Symeonis Thaumastoritis mater, Athanasius abbas montis Athos.
6 Sisoes magnus Eremita.
7 Thomas Maleensis. Acacius Climacus. Cyriaca virgo & martyr.
8 Procopius martyr.
9 Panceratius Tautomeniæ Episcopus martyr. Pater muthius.
10 Quadraginta quinque martyres, qui Nicopoli Armeniæ passi sunt.
11 Euphemia virgo & martyr Calcedonensis pro futura confessione 630. patrum.
12 Proclus & Hilarius martyres. Michael Maleinus abb.
13 Collectio Archangeli Gabrielis memoria Ioseph Thessalonici confessoris. Stephanus Sabaites.
14 Iustus Aquila Apostolus.
15 Cyricus & Iulitta martyres.
16 Athenogenes martyr & decem eius discipuli.
Memoria Patrum Nicenorum 318. Patrum Secundæ Synodi Constantinopolitanæ 150.
Tertiæ Ephesinæ 200. Quartæ Calcedonensis 630.
Quintæ 160. Sextæ 170.
17 Marina virgo & martyr.
18 Hyacinthus Amastrideus AEmilianus martyr.
19 Dius Eremita. Macrina magni Basilij soror.
20 Helias Propheta.

21 Simeon

21 Simeon Eremita & Ioannes collega, Propheta Ezechiel. Phronimus.
22 Maria Magdalena. Translatio reliquiarum Phocæ martyris.
23 Theophanus, Theophilus & socij martyres.
23 Christina virgo & martyr. Paraskeuæ virgo & martyr.
25 Dormitio sanctæ Annæ Deiparæ genitricis.
Memoria sanctarum mulierum, Olympiadis & Eupraxiæ.
26 Hermolaus & socii martyres.
27 Pantheleemon martyr.
28 Prochorus Nicanor. Timon & Parmenas Apostoli & Diaconi.
29 Callinicus martyr.
30 Silas & Siluanus Apostoli.
31 Eudocimus. Festum processionis venerandæ & vivificæ Crucis.

AVGVSTVS habet dies 31.
Dies habet horas 13.
Nox horas 11.

1 Processio venerandæ & vivificæ Crucis. Memoria septem martyrum Machabæorum, & Salomæ eorum matris, & doctoris eorum Eleazari.
2 Translatio reliquiarum Stephani protomartyris & Archidiaconi.
3 Sancti patres Iacius, Dalmata & Faustus.
4 Septem dormientes Ephesini pueri. Eudocia martyr.
5 Festum transfigurationis Domini nostri Iesu Christi. Eusignius martyr.
6 Transfiguratio Domini & Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.
7 Domitius martyr, & eius discipuli.
8 AEmilianus Cyzicenus confessor.
9
10 Mathias Apostolus.
11 Laurentius Archidiaconus & martyr.
12 Eyplus Archidiaconus & martyr.
13 Photius & Anicetus martyres. Hoc etiam die canitur officium

officium sancti patris, & confessoris Maximi.
13 Maximus cõfessor. hoc die absoluitur festũ D. Maximi.
14 Micheas Propheta, Profestum siue pernigilium dormitionis Virginis.
15 Dormitio Dominæ nostræ Dei genitricis, & semper virginis Mariæ.
16 Transslatio ex Edessa, non manufactæ imaginis Domini nostri Iesu Christi. Diomedes matt.
17 Mycon martyr.
18 Florus & Laurus martyres.
19 Andreas exercitus ductor, martyr.
20 Samuel Propheta.
21 Thaddeus Apostolus. Bassa. cũ filijs suis martyr.
22 Agathonicus martyr.
23 Lupus martyr.
24 Euthyches martyr, Ioannis Theologi Discipulus.
25 Reductio reliquiarum Bartholomæi Apostoli.
26 Hadrianus & Natalia martyres cum socijs.
27 Pœmen Abbas.
28 Moses Æthiops Abbas.
29 Decolatio Ioannis Baptistæ Domini præcursoris.
30 Alexander, Ioannes, Paulus iunior Patriarchæ, Cõstantinopolitani. Fantinus.
31 Depositio zonæ sanctæ Dei genitricis.

FINIS.

TABVLA LITERARVM DOMINICALIVM ab Idibus Octobris Anni correctionis 1582. (detractis prius decem diebus) vsque ad annum 1700. exclusiue.

C	B	A	F	E	D	C	A	G	F	E	C	B	A
		G				B			D				
G	E	D	C	B	G	F	E	D	B	A	G	F	D
F			A			C				E			

IN Tabula suprascripta literam Dominicalem singulis annis, hoc pacto inuenies: primam literam quæ est C. tribue ab Idibus Octobris anni correctionis 1582. vsque in finem anni; Sequentem quæ est B. tribue anno 1583. Sicque deinceps progredere quousque peruenias ad numerum anni, cuius literam scire vis, quia litera super quã cadit numerus illius anni, erit litera Dominicalis. Quæ si vacua occurrerit, annum communem esse intelligas: Si duplex. Bissextilem, & tunc prior, id est, superior vsque ad festum S. Matthiæ Apostoli deseruiet: inferior autem ad reliquam anni partem accommodabitur, vt erit anno Domini 1584. à primo die Ianuarij vsque ad 23. Februarij inclusiue seruiet litera Dominicalis A. à dicto die vsque in finem anni illa quæ est inferior, id est, G. Sciendum autem quod finitis viginti octo annis redeundum est ad principium cum annis tunc cuntibus.

TABVLA EPACTARVM RESPONdentium Aureis numeris ab Idibus Octobris anni correctionis 1582. (detractis prius decem diebus) vsque ad annum 1700. exclusiue.

Aur. num.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Epactæ.	26.	7.	18.	29.	19.	21.	2.	13.

14.	15.	16.	17.	18.	19.	1.	2.	3.	4.	5.
24.	5.	16.	27.	8.	19.	1.	12.	23.	4.	15.

SIMILI modo vt dictum est de litera Dominicali, deprehendes etiam Epactæ numerum in suprascripta numerorum serie: nam primum numerum qui est 16. tribue ab Idibus Octobris Anni correctionis 1582. vsque in finem anni. Sequentem qui est 7. tribue anno 1583. & sic deinceps, donec ad annum tuum perueniat, & finitis decem & nouem annis regredere iterum ad principium.

TABVLA TEMPORARIA
Festorum Mobilium.

Anni Domini	Littera Dñica	Aureus nũ.	Epactæ	Septuagesima.	Dies Cinerum.	Pascha.	Pentecostes.	Dñica Adue
1582		6	xxvj					28.Nou
1583	b	7	vij	6.Feb.	23.Feb.	10.Apr.	29.Maij	27.Nou
1584	Ag	8	xviij	29.Ian.	15.Feb.	1.Apr.	20.Maij	2.Dec
1585	f	9	xxix	17.Feb.	6.Mar.	21.Apr.	9.Iunij	1.Dec
1586	e	10	x	2.Feb.	19.Feb.	6.Apr.	25.Maij	30.Nou
1587	d	11	xij	15.Ian.	11.Feb.	29.Mar.	17.Maij	29.Nou
1588	c b	12	ij	14.Feb.	2.Mar.	17.Apr.	5.Iunij	27.Nou
1589	A	13	xiij	29.Ian.	15.Feb.	2.Apr.	21.Maij	3.Dec
1590	g	14	xxiiij	18.Feb.	7.Mar	22.Apr.	10.Iunij	2.Dec
1591	f	15	v	10.Feb	27.Feb.	14.Apr.	2.Iunij	1.Dec
1592	e d	16	xvj	26.Ian.	12.Feb.	29.Mar.	17.Maij	29.Nou
1593	c	17	xxvij	14.Feb	3.Mar.	18.Apr.	6.Iunij	28.Nou
1594	b	18	viij	6.Feb.	23.Feb.	10.Apr.	29.Maij	27.Nou
1595	A	19	xix	22.Ian.	8.Feb.	26.Mar.	14.Maij	3.Dec
1596	g f	1	j	11.Feb.	28.Feb.	14.Apr.	2.Iunij	1.Dec
1597	c	2	xij	2.Feb.	19.Feb.	6.Apr.	25.Iunij	30.Nou
1598	d	3	xviij	18.Ian.	4.Feb.	22.Mar.	10.Maij	29.Nou
1599	c	4	iiij	7.Feb	24.Feb.	11.Apr.	30.Maij	28.Nou
1600	b A	5	xv	30.Ian.	16.Feb.	2.Apr.	21.Maij	3.Dec
1601	g	6	xxvj	18.Feb.	7.Mar.	22.Apr.	10.Iunij	2.Dec
1602	f	7	vij	3.Feb.	20.Feb.	7.Apr.	26.Maij	1.Dec
1603	e	8	xviij	26.Ian.	12.Feb.	30.Mar.	18.Maij	30.Nou
1604	d c	9	xxix	15.Feb.	3.Mar.	18.Apr.	6.Iunij	28.Nou
1605	b	10	x	6.Feb.	21.Feb.	10.Apr.	29.Maij	27.Nou
1606	A	11	xxj	22.Ian.	8.Feb.	26.Mar.	14.Maij	3.Dec
1607	g	12	ij	11.Feb.	28.Feb.	15.Apr.	3.Iunij	2.Dec
1608	f e	13	xiij	3.Feb.	20.Feb	6.Apr.	25.Maij	30.Nou
1609	d	14	xxiiij	15.Feb.	4.Mar.	19.Apr.	7.Iunij	29.Nou
1610	c	15	v	7.Feb.	24.Feb.	11.Apr.	30.Maij	28.Nou
1611	b	16	xvj	30.Ian.	16.Feb.	3.Apr.	22.Maij	27.Nou
1612	Ag	17	xxvij	19.Feb	7.Mar.	13.Apr.	1o.Iunij	2.Dec
1613	f	18	viij	3.Feb	20.Feb	7.Apr.	26.Maij	1.Dec
1614	e	19	xix	26.Ian.	12.Feb.	30.Mar.	18.Maij	30.Nou

Ianuarius habet dies xxxj.
Luna verò xxix.

*	A	Kal.	1	Circuncisio Domini.
xxix	b	iiij	2	
xxviij	c	iij	3	
xxvij	d	Prid.	4	
xxvj	e	Non.	5	Vigilia.
25, xxv	f	viij	6	Epiphania Domini.
xxiiij	g	vij	7	
xxiij	A	vj	8	
xxij	b	v	9	
xxj	c	iiij	10	
xx	d	iij	11	Higinij papæ & mart.
xix	e	Prid.	12	
xviij	f	Idib.	13	
xvij	g	xix	14	Hilarij episc. & confess.
xvj	A	xviij	15	Pauli primi eremitæ.
xv	b	xvij	16	Marcelli papæ & mart.
xiiij	c	xvj	17	Antonij abbatis.
xiij	d	xv	18	Cathed. S. Petri Romæ.
xij	e	xiiij	19	Marij, Marthæ, Audif.
xj	f	xiij	20	Fabiani & Sebast. mart.
x	g	xij	21	Agnetis virg. & mart.
ix	A	xj	22	Vincentij & Anast. mart.
viij	b	x	23	Emerent. virg. & mart.
vij	c	ix	24	Timoth. epiſc. & mart.
vj	d	viij	25	Conuers. S. Pauli Apostoli.
v	e	vij	26	Polycarpi episc. & mart.
iiij	f	vj	27	Ioannis Chrysost. episcopus.
iij	g	v	28	Agnetis secundò.
ij	A	iiij	29	
I	b	iij	30	
*	c	Prid.	31	

Universidad de Deusto
Biblioteca

Februarius habet dies xxviij.
Luna verò xxx.

xxix	d	Kal.	1	Ignatij Epiſc. & mart.
xxvij	e	iiij	2	Purificatio B Mariæ.
xxvij	f	iij	3	Blaſij Epiſc. & mart.
25. xxvj	g	Prid.	4	
xxv. xxiiij	A	Non.	5	Agathæ virg. & mart.
xxiij	b	viij	6	Dorotheæ virg. & mart.
xxij	c	vij	7	
xxj	d	vj	8	
xx	e	v	9	Apolloniæ virg. & mart.
xix	f	iiij	10	
xviij	g	iij	11	
xvij	A	Prid.	12	
xvj	b	Idib.	13	
xv	c	xvj	14	Valẽtini presb. & mart.
xiiij	d	xv	15	Fauſtini & Iouitæ mart.
xiij	e	xiiij	16	
xij	f	xiij	17	
xj	g	xij	18	Simeonis Epiſc. & mart.
x	A	xj	19	
ix	b	x	20	
viij	c	ix	21	
vij	d	viij	22	Cath. S. Petri Antioch.
vj	e	vij	23	Vigilia.
v	f	vj	24	Matthiæ Apoſtoli.
iiij	g	v	25	
iij	A	iiij	26	
ij	b	iij	27	
j	c	Prid.	28	

In anno Biſſextili Februarius eſt dierum 29. & feſtum S. Matthiæ celebratur 25. Febr. & bis dicitur, ſexto Kalẽdas, i. die 24. & die 25. & litera Dominicalis quæ aſſumpta fuit in menſe Ian. mutatur in præcedentem: Vt ſi in Ianuar. litera Dñicalis fuit A, mutatur in præcedentem, quæ eſt G, &c.

Martius habet dies xxxj.
Luna verò xxix.

*	d	Kal.	1	
xxix	e	vj	2	
xxviij	f	v	3	
xxvij	g	iiij	4	
xxvj	A	iij	5	
25. xxv	b	Prid.	6	
xxiiij	c	Non.	7	S. Thomæ de Aquino confeſſ. et Doctr.
xxiij	d	viij	8	Ecclesiæ
xxij	e	vij	9	Quadraginta martyrum.
xxj	f	vj	10	
xx	g	v	11	
xix	A	iiij	12	Gregorij papæ & confeſſ. & Eccleſiæ doct.
xviij	b	iij	13	
xvij	c	Prid.	14	
xvj	d	Idib.	15	
xv	e	xvij	16	
xiiij	f	xvj	17	
xiij	g	xv	18	
xij	A	xiiij	19	Ioſephi confeſſoris.
xj	b	xiij	20	
x	c	xij	21	Benedicti Abbatis.
ix	d	xj	22	
viij	e	x	23	
vij	f	ix	24	
vj	g	viij	25	Annuntiatio B. Mariæ.
v	A	vij	26	
iiij	b	vj	27	
iij	c	v	28	
ij	d	iiij	29	
j	e	iij	30	
*	f	Prid.	31	

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aprilis habet dies xxx.
Luna verò xxx.

xxix	g	Kal.	1	
xxviij		iiij	2	Franciſci de Paula confeſſ.
xxvij	b	iij	3	
25. xxvi	c	Prid.	4	
xxv. xxiiij	d	Non	5	
xxiij	e	viij	6	
xxij	f	vij	7	
xxj	g	vj	8	
xx	A	v	9	
xix	b	iiij	10	
xviij	c	iij	11	Leonis papæ & confeſſ.
xvij	d	Prid.	12	
xvj	e	Idib.	13	
xv	f	xviij	14	Tiburtij, Valeriani, & Maximi (mart.
xiiij	g	xvij	15	
xiij	A	xvj	16	
xij	b	xv	17	Aniceti papæ & mart.
xj	c	xiiij	18	
x	d	xiij	19	
ix	e	xij	20	
viij	f	xj	21	
vij	g	x	22	Sotheris & Caij Pont. mart.
vj	A	ix	23	Georgij mart.
v	b	viij	24	
iiij	c	vij	25	Marci Euangeliſtæ.
iij	d	vj	26	Cleti & Marcel. Pont. mart.
ij	e	v	27	
j	f	iiij	28	Vitalis martyris.
*	g	iij	29	Petri martyris.
xxix	A	Prid.	30	
			±	

Maius habet dies xxxj.
Luna verò xxix.

xxviij	b	Kal.	1	Philippi & Iacobi Apoſt.
xxvij	c	vj	2	Athanaſij epiſc. confeſſ.
xxvj	d	v	3	Inuentio S. Crucis.
25. xxv	e	iiij	4	Monicæ viduæ.
xxiiij	f	iij	5	
xxiij	g	Prid.	6	Ioannis ante portam Latinam.
xxij	A	Non.	7	
xxj	b	viij	8	Apparitio S. Michaëlis.
xx	c	vij	9	Gregorij Theol. epiſc.
xix	d	vj	10	Gordiani, & Epimachi mart.
xviij	e	v	11	
xvij	f	iiij	12	Nerei, Archillei, & Pancratij (mart.
xvj	g	iij	13	
xv	A	Prid.	14	Bonifacij martyris.
xiiij	b	Idib.	15	
xiij	c	xvij	16	
xij	d	xvj	17	
xj	e	xv	18	
x	f	xiiij	19	
ix	g	xiij	20	Pudentianæ virginis.
viij	A	xij	21	
vij	b	xj	22	
vj	c	x	23	
v	d	ix	24	
iiij	e	viij	25	Vrbani Papæ & mart.
iij	f	vij	26	Eleuth. Papæ & mart.
ij	g	vj	27	Ioannis Papæ & mart.
j	A	v	28	
*	b	iiij	29	
xxix	c	iij	30	Felicis Papæ & mart.
xxviij	d	Prid.	31	Petronillæ virginis.

Iunius habet dies xxx.
Luna verò xxix.

xxvij	e	Kal.	1	
25. xxvj	f	iiij	2	Marcellini, Petri, & Erasmi mart.
xxv. xxiiij	g	iij	3	
xxiij	A	Prid.	4	
xxij	b	Non.	5	
xxj	c	viij	6	
xx	d	vij	7	
xix	e	vi	8	
xviij	f	v	9	Primi & Feliciani mart.
xvij	g	iiij	10	
xvj	A	iij	11	Barnabæ Apostoli.
xv	b	Prid.	12	Basilid. Cyr. Nab. Naz.
xiiij	c	Idib.	13	Antonij de Padua confess.
xiij	d	xviij	14	Basilij Episc. & confess.
xij	e	xvij	15	Viti Modesti, & Crescentiæ mar.
xj	f	xvj	16	
x	g	xv	17	
ix	A	xiiij	18	Marci & Marcell. mart.
viij	b	xiij	19	Gervasij & Protasij mart.
vij	c	xij	20	Silverij Papæ & mart.
vj	d	xj	21	
v	e	x	22	Paulini Episc. & confess.
iiij	f	ix	23	Vigilia.
iij	g	viij	24	Natiuitas S. Ioannis Baptistæ.
ij	A	vij	25	
j	b	vj	26	Ioannis & Pauli mart.
*	c	v	27	
xxix	d	iiij	28	Leonis Papæ & confess. Vigilia.
xxviij	e	iij	29	Petri & Pauli Apost.
xxvij	f	Prid.	30	Commemor. S. Pauli Apost.

Iulius habet dies xxxj.
Luna verò xxix.

xxvj	g	Kal.	1	
25 xxv	A	vj	2	Visitatio B. Mariæ.
xxiiij	b	v	3	
xxiij	c	iiij	4	
xxij	d	iij	5	
xxj	e	Prid.	6	
xx	f	Non.	7	
xix	g	viij	8	
xviij	A	vij	9	(Secundæ mart.
xvij	b	vj	10	Septem fratrum & SS. Ruff. ac
xvj	c	v	11	Pij papæ & mart.
xv	d	iiij	12	Naboris & Felicis mart.
xiiij	e	iij	13	Anacleti Papæ & mart.
xiij	f	Prid.	14	Bonaventuræ pontif. & confess.
xij	g	Idib.	15	
xj	A	xvij	16	
x	b	xvj	17	Alexij confessoris.
ix	c	xv	18	Symphorosæ cum septem filijs
viij	d	xiiij	19	(mart.
vij	e	xiij	20	Margaritæ virginis & mart.
vj	f	xij	21	Praxedis virginis.
v	g	xj	22	Mariæ Magdalenæ.
iiij	A	x	23	Apollinaris Episc. & mart.
iij	b	ix	24	Vigilia.
ij	c	viij	25	Iacobi Apostoli.
j	d	vij	26	Annæ matris B. Mariæ.
*	e	vj	27	Pantaleonis martyris.
xxix	f	v	28	Nazarij, Celsi, & Vict.
xxviij	g	iiij	29	Marthæ virginis.
xxvij	A	iij	30	Abdon & Sennen mart.
25 xxvj	b	Prid.	31	

Universidad de Deusto
Biblioteca

Augustus habet dies xxxj.
Luna verò xxx.

xxv	xxiiij	c	Kal.	1	Petri ad vincula.
	xxiij	d	iiij	2	Srephani papæ & mart.
	xxij	e	iij	3	Inuentio S.Stephani.
	xxj	f	Prid.	4	Dominici confessoris.
	xx	g	Non.	5	Dedic.S.Mariæ ad Niues.
	xix	A	viij	6	Transfigurat.Domini.
	xviij	b	vij	7	Donati Episcopi & martyr.
	xvij	c	vj	8	Cyriaci,Largi & Smaragdi.
	xvj	d	v	9	Vigilia.
	xv	e	iiij	10	Laurentij martyris.
	xiiij	f	iij	11	SS. Tiburtij & Susannæ.
	xiij	g	Prid.	12	S.Claræ virginis.
	xij	A	Idib.	13	SS.Hippolyti & soc.
	xj	b	xix	14	Vigilia.
	x	c	xviij	15	Assumptio B. Mariæ virginis.
	ix	d	xvij	16	
	viij	e	xvj	17	
	vij	f	xv	18	Agapiti martyris.
	vj	g	xiiij	19	
	v	A	xiij	20	Bernardi abbatis.
	iiij	b	xij	21	
	iij	c	xj	22	SS.Thimothei,& sociorum.
	ij	d	x	23	Vigilia.
	j	e	ix	24	Barthol. Apost. Romæ celeb.
	*	f	viij	25	Ludouici confessoris.
	xxix	g	vij	26	Zepher.papæ & mart.
	xxviij	A	vj	27	[Ecclesiæ doctor.
	xxvij	b	v	28	Augustini episcopi & confess.&
	xxvj	c	iiij	29	Decollat.S.Ioannis Baptistæ.
25.	xxv	d	iij	30	Felicis & Adaucti mart.
	xxiiij	e	Prid.	31	

September habet dies xxx.
Luna verò xxix.

	xxiij	f	Kal.	1	AEgidij abbatis.
	xxij	g	iiij	2	
	xxj	A	iij	3	
	xx	b	Prid.	4	
	xix	c	Non.	5	
	xviij	d	viij	6	
	xvij	e	vij	7	
	xvj	f	vj	8	Natiuitas B.Mariæ.
	xv	g	v	9	Gorgonij martyris.
	xiiij	A	iiij	10	Nicolai Tolent.confess.
	xiij	b	iij	11	Proti & Hyachinti mart.
	xij	c	Prid.	12	
	xj	d	Idib.	13	
	x	e	xviij	14	Exaltatio S.Crucis.
	ix	f	xvij	15	Nicomedis mart.
	viij	g	xvj	16	Cornelij & Cypr. pont. & mart.
	vij	A	xv	17	
	vj	b	xiiij	18	
	v	c	xiij	19	Ianuarij episc.& socij mart.
	iiij	d	xij	20	Vigilia.
	iij	e	xj	21	Matthæi Apostoli.
	ij	f	x	22	Mauritij & socij mart.
	j	g	ix	23	Lini papæ & mart.
	*	A	viij	24	
	xxix	b	vij	25	
	xxviij	c	vj	26	Cypriani & Iustiniani mart.
	xxvij	d	v	27	Cosmæ & Damianæ mart.
	xxvj	e	iiij	28	
xxv.	xxiiij	f	iij	29	Dedicat.S.Mich. Archang.
	xxiij	g	Prid.	30	Hieronym.presbyt.confess.

Universidad de Deusto
Biblioteca

October habet dies xxxj.
Luna verò xxx.

xxij	A	Kal.	1	Remigij Episcopi & confessoris.
xxj	b	vj	2	
xx	c	v	3	
xix	d	iiij	4	Francisci confessoris.
xviij	e	iij	5	
xvij	f	Prid.	6	
xvj	g	Non.	7	Marci papæ & confess.
xv	A	viij	8	
xiiij	b	vij	9	Dionysij, Rustic, & Eleuth. mart.
xiij	c	vj	10	
xij	d	v	11	
xj	e	iiij	12	
x	f	iij	13	
ix	g	Prid.	14	Callisti Papæ & mart.
viij	A	Idib.	15	
vij	b	xvij	16	
vj	c	xvj	17	
v	d	xv	18	Lucæ Euangelistæ.
iiij	e	xiiij	19	
iij	f	xiij	20	
ij	g	xij	21	Hilarionis Abbatis.
j	A	xj	22	
*	b	x	23	
xxix	c	ix	24	
xxviij	d	viij	25	Chrysanthi & Dariæ.
xxvij	e	vij	26	Euaristi Papæ & mart.
xxvj	f	vj	27	Vigilia.
25. xxv	g	v	28	Simonis & Iudæ Apost.
xxiiij	A	iiij	29	
xxiij	b	iij	30	
xxij	c	Prid.	31	Vigilia.

November habet dies xxx.
Luna verò xxix.

xxj	d	Kal.	1	Festum omnium Sanctorum.
xx	e	iiij	2	Comm. omniũ fideliũ defunct.
xix	f	iij	3	
xviij	g	Prid.	4	SS. Vital. & Agric. mart.
xvij	A	Non.	5	
xvj	b	viij	6	
xv	c	vij	7	
xiiij	d	vj	8	Quatuor Coronatorum.
xiij	e	v	9	Dedicat. Basilicæ Saluatoris.
xij	f	iiij	10	
xj	g	iij	11	Martini Episcopi & confess.
x	A	Prid.	12	Martini Papæ.
ix	b	Idib.	13	
viij	c	xviij	14	
vij	d	xvij	15	
vj	e	xvj	16	
v	f	xv	17	Greg. Thaumat. Episcopi.
iiij	g	xiiij	18	Dedicat. Basil. Pet. & Pauli.
iij	A	xiij	19	Pontiani Papæ & mart.
ij	b	xij	20	
j	c	xj	21	Præsentatio B. Mariæ.
*	d	x	22	Cæciliæ virginis & mart.
xxix	e	ix	23	Clementis Papæ & mart.
xxviij	f	viij	24	Chrysogoni martyris.
xxvij	g	vij	25	Catharinæ virginis & mart.
xxvj	A	vj	26	Petri Alexandrini episcopi.
xxv. xxiiij	b	v	27	
25. xxiij	c	iiij	28	
xxij	d	iij	29	Vigilia.
xxj	e	Prid.	30	Andreæ Apostoli.

Universidad de Deusto
Biblioteca

December habet dies xxxj.
Luna verò xxx.

xx	f	Kal.	1	
xix	g	iiij	2	Bibianæ virginis & martyris.
xviij	A	iij	3	
xvij	b	Prid.	4	Barbaræ virginis & mart.
xvj	c	Non.	5	Sabbæ Abbatis.
xv	d	viij	6	Nicolai Episcopi & confessoris.
xiiij	e	vij	7	Ambrosij Episcop. & confessor.
xiij	f	vj	8	Conceptio Beatæ Mariæ.
xij	g	v	9	
xj	A	iiij	10	Melchiadis papæ.
x	b	iij	11	Damasi papæ & confess.
ix	c	Prid.	12	
viij	d	Idib.	13	Luciæ virginis & martyris.
vij	e	xix	14	
vj	f	xviij	15	
v	g	xvij	16	
iiij	A	xvj	17	
iij	b	xv	18	
ij	c	xiiij	19	
j	d	xiij	20	Vigilia.
*	e	xij	21	Thomæ Apostoli.
xxix	f	xj	22	
xxviij	g	x	23	
xxvij	A	ix	24	Vigilia.
xxvj	b	viij	25	Natiuitas Domini.
xxv	c	vij	26	Stephani protomartyris.
25. xxiiij	d	vj	27	Ioannis Apostoli & Euangelistæ.
xxiij	e	v	28	SS. Innocentium mart.
xxij	f	iiij	29	Thomæ Cant. episcop. & mart.
xxj	g	iij	30	
19. xx	A	Prid.	31	Siluestri papæ & confess.

INSTITVTIO CHRISTIANA.

Cap. 1. de Fide, quæ est habitus infusus quo credimus reuelatis.

Symbolum Apostolorum.

REDO in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ. Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto. Natus ex Maria virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus. Descendit ad inferos: tertia die resurrexit à mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Credo in spiritum sanctum. Sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem. Remissionem peccatorum. Carnis resurrectionem. Vitam æternam. Amen.

Cap. 2. de Spe.

Oratio Dominica.

PAter noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra, panē nostrum quotidianum da nobis hodie: & dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: & ne nos inducas in tentationem: sed libera nos à malo. Amen.

Salutatio Angelica.

AVe Maria, gratia plena: Dominus tecū: benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Iesus. Amen.

Sancta Maria, mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc, & in hora mortis nostræ, Amen.

Cap. 3. de Charitate.

Decem Dei præcepta siue Decalogus. Exod. 20. Leuit. 26. Deut. 5.

Præfatio Decalogi Abben Ezra.

EGO SVM DOMINVS DEVS TVVS, QVI EDVXI TE DE TERRA AEGYPTI, DE DOMO SERVITVTIS.

Præcepta decem, octo negantia, duo affirmantia. Abben Ezra.

1 Non habebis deos alienos coram me. Nec facies tibi idolum & sculptile, nec vllam similitudinẽ, vt adores ea. *Sic exponitur istud præceptum Leuit. 26. v. 1. & apud Tert. lib. 2. cont. Marcionem.*

2 Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Non enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.

3 Memento vt diem Sabbathi sanctifices.

Secunda Tabula.

4 Honora patrem tuum & matrem tuam, vt bene sit tibi & longæuus sis super terram.

5 Non occides.

6 Non mœchaberis.

7 Non furtum facies.

8 Non loqueris contra proximum falsum testimonium.

9 Non concupisces vxorem proximi tui:

10 Nec desiderabis domum eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.

Præter Decalogum lex duplex.

1 Lex scripta, quæ continentur sacris libris vtriusque testamenti.

2 Lex nõ scripta, quæ traditiones complectitur, vel Apostolicas, nempe quod semper, quod vbique, quod ab omnibus fere creditum obseruatúmque fuit: vel Ecclesiasticas. Patrum scilicet & conciliorum decreta in Ecclesia iam olim relicta.

Consilia

Consilia Euangelica.

Virginitas, Viduitas, Cælibatus, Paupertas, Obedientia. Euangelizatio gratuita, Abstinentia voluntaria à carnibus & vino, vota, & eius generis alia, quorum actio laudabilis, omissio ante votum vel præceptum culpæ expers.

Cap. 4. de Sacramentis.

Septem Ecclesiæ Sacramenta.

Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, siue Absolutio, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium.

Eiusdem quinque præcepta.

1 Statutos Ecclesiæ festos dies, ab operibus seruilibus abstinendo, celebrare.

2 Sacrum Missæ officium diebus ferijs reuerenter audire. Aliqui hæc duo in vnum contrahunt & pro secundo ponunt soluere decimas & primitias.

3 Quadragesima quatuor anni temporibus & vigilijs secundum morem Ecclesiæ ieiunare: & feria sexta & Sabbatho à carnibus abstinere.

4 Peccata Sacerdoti approbato confiteri & sacrosanctam Eucharistiam circà festum Paschæ sumere, idque saltem semel in anno.

5 Diebus ab Ecclesia interdictis nuptias non celebrare.

Cap. 5. de Virtutibus & vitiis, eorumque adiunctis.

Virtutes Theologicæ, siue Christianæ 3.

Fides, Spes, & Charitas.

Virtutes Cardinales seu Morales.

Prudentia, Temperantia, Iustitia, & Fortitudo.

Dona Spiritus Sancti 7.

Sapientia, Intellectus, Consilium, Fortitudo, Scientia, Pietas & Timor Domini.

Fructus Spiritus Sancti 12.

Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Mansuetudo, Fides, Modestia, Continentia & Castitas.

Fructus, siue opera carnis his opposita

AEmulatio, Ira, Rixa, Sectæ, Homicidia, Inimicitiæ, Veneficia, Idolorum seruitus, Impudicitiæ, & his similia. Galat. 5.

Præcepta

Præcepta Charitatis duo, in quibus est posita legis plenitudo.

1 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua.
2 Diliges proximum tuum, sicut teipsum.

Opera Misericordiæ spiritualia 7.

1 Docere ignorantem.
2 Corrigere peccantem.
3 Consilio iuuare indigentem.
4 Consolari afflictum.
5 Ferre patienter iniurias.
6 Remittere offensam.
7 Orare pro viuis & defunctis, & pro persequentibus.

Corporalia 7.

1 Pascere esurientem.
2 Potare sitientem.
3 Colligere hospitem.
4 Operire nudum.
5 Visitare infirmum.
6 Visere eos qui sunt in carcere, captiuum redimere.
7 Sepelire mortuum.

Beatitudines 8.

1 Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.
2 Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.
3 Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.
4 Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.
5 Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiã consequentur.
6 Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.
7 Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.
8 Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.
Vt ijs contraria habentur. Luc. 6.

Septem peccata mortalia.

Superbia, Auaritia, Luxuria, Inuidia, Gula, Ira, & Pigritia.

Septem virtutes his contrariæ.

Humilitas, Liberalitas, Castitas, Charitas, Abstinentia, Patientia, Diligentia.

Tres pœnitentiæ partes.

Contritio, Confessio, Satisfactio. Quam peccati vindictam vocat D. Greg. lib. 6. cap. 15. in primum Regum.

Confessionis formula.

COnfiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ semper virgini, beato Michaëli archangelo, beato Ioanni Baptistæ, sanctis apostolis Petro & Paulo, & omnibus sanctis, & vobis fratres: quia peccaui nimis cogitatione, verbo, & opere, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa: ideo precor beatam Mariam semper virginem, beatum Michaëlem archangelum, beatum Ioannem Baptistam, sanctos Apostolos Petrum & Paulum, & omnes sanctos, & vos fratres orare pro me ad Dominum Deum nostrum.

MIsereatur nostri omnipotens Deus, & dimissis omnibus peccatis nostris, perducat nos ad vitam æternam. Amen.

INdulgentiam, absolutionem, & remissionem omnium peccatorum nostrorum tribuat nobis omnipotens & misericors Dominus: Amen.

Satisfactionis opera.

Oratio, Elemosyna, Ieiunium, Restitutio & eiusmodi fructus pœnitentiæ, qui dicuntur satisfactorij non per se, sed per Christi meritum quod sibi quisque fide & fidei fructu, siue opere applicat.

Sex peccata in Spiritum sanctum.

Desperatio, Inuidere fratri charitatem & virtutes, Impugnare agnitam veritatem, Præsumere de salute & peccatorum remissione absque pœnitentia, Citra metum vltimum Dei obstinate peccare. Extrema in pœnitentia.

Quinque peccata in cælum clamantia.

Homicidium, Genes. 4. Vsura, Exod. 22. Scelus contra naturam, Genes. 18. & 19. Mercedis fraudatio, Iacob. 5. Viduarum, Pupillorum, Peregrinorum, & similium direptio. Exod. 3. & 22.

Modi communicandi cum peccatis alienis 9.

1 Iussio.
2 Consilium.
3 Consensus.
4 Fructum capere ex rebus malè partis.
5 Adulari.
6 Improborum suscipere patrocinium.
7 Conniuere ad peccata.
8 Irritare.
9 Celare rem subductam.

Cap. 6. de statu vltrius seculi.

Nouissima memoranda.

Mors, Iudicium extremum, Infernus, Regnum cælorum. Ad quod Purgatorium est quidam transitus, vt contra Infernum refugij ciuitas.

Duo angelorum genera.

1 Angeli boni in bono obfirmati, qui hominum sunt studiosi.
2 Angeli malè in malo obdurati, qui humani generis hostes.
3 Illiq; electi erunt simules, istis impij.

Beatitudo in quo consistat.

Beatitudo sita est in Dei visione, fruitione, delectatione.

Duplex.

Vna Animi, altera Corporis.

Corpus enim per resurrectionem receptum perficietur 4. dotibus.

Claritate, Impatibilitate, Agilitate, Subtilitate. Reliquum nec oculus vidit, nec in cor hominis ascendit, quod Deus præparauit diligentibus se in quorum numero nos habeat, qui est Deus benedictus in sæcula. Amen.

FINIS.

G. GENEBRARDVS, THEOLOGVS PARISIENSIS,

diuinarum & Hebraïcarum literarum professor Regius, Lectori pietatis studioso.

DVm maiora & prolixiora in Sacræ scripturæ libros paramus (Aduersaria enim in obscuriores eius omnes locos animo complectimur) accipe breuissima in singulos Psalmos argumenta, ita opinor, apposita, vt, si ad ea mentem adijcias, & singula cuiusque Psalmi membra reuoces, tibi elucescant auctoris sensa, mens, ars etiam tanta, vt non scopas dissolutas, sed orationem pulcherrimè cohærentẽ, alia ex alijs artificiosissimè contexentem, suauissima mysteria mirabili sapientia infundentem legere videaris, nisi fortasse quando aliquid, vel imperfectius, vel obscurius à nostris Septuaginta, è quibus hæc nostra Latina editio deriuata est, vertitur: quemadmodum fieri non potest, quin in tanta mysteriorum profunditate, hominum quantumuis doctorũ, vt noctuæ in sole, oculus alicubi caliget. Accedit præstantis esse artificis artem, vbi quàm maxima est, occultare. Quod in oraculis propheticis Spiritus S. facit, cùm ad studiũ,

& diligentiam nostram excitandam, quæ solet languere, vbi res ardua nimium nudè & simpliciter proponitur, tum propter varios viri sancti motus, atque affectus, qui dum eos conatur celeriter exprimere, ne vllus excidat, multa abrumpere, & cogitanda relinquere cogitur. Quare loquentis affectus sunt ei induendi, qui enucleatè cupit vniuersa percipere, siue gratiæ agantur, siue querimonia habeatur, siue laudatio proferatur, siue precatio fundatur. Hæ enim quatuor sunt precipuæ huius operis partes, è quarum aliqua pro materiæ diuersitate Psalmi singuli nomen adipisci possunt. Cætera, quæ pertinent ad inscriptiones, vsum, vocum proprietatem & energiam, primarium literæ sensum, quæ in nostris prælectionibus anni 1577. & 1578. examinauimus, in hæc commentaria conferimus, vt si ea tibi grata & vtilia fuisse cognouerimus, nos excites ad paria in reliquas Scripturæ partes suscipiēda, ac intelligas vulgatam Ecclesiæ editionem cæteras Hebraica, Græcaque fide, veritate, Doctrina, vt plurimum superare. Vale, fruere, & Deum pro nobis exora. Ann. 1581. Mense Februario.

AD LECTORES.

DOCTISSIMI atq; prudētissimi lectores, cū variorū auctorū Psalterij versiones, quæ multum inter se discordāt, extent; Ecce illud antiquissimi interpretationis Psalteriū, quod & cū Hebræo psalterio, & maximè cum septuaginta huius versione spiritu sācto inspirata conuenit: quod iam exactè & diligēter ad vsum Ecclesiæ & cantū, ille Doctissimus vir, linguæ Hebraicæ professor in Vniuersitate Parisiensi G. Genebrardus distinxit & accōmodauit, atq; doctissimis cōmentarijs, in quibus Hebraicę phrases & omnem linguæ Hebraicæ difficultatē exposuit & elucidauit: quod modo à nostro Typographo ÆGIDIO BEYSIO prius in minima forma instar Enchiridij, & postea in maiore forma Antuerpiæ impressum est: ideóq; hæc versio in Ecclesiæ vsu & cantu ab Apostolorum ad nostra vsque tempora vsurpata, & à Concilijs & Pontificibus approbata & confirmata permānsit, quod egregius ille Scriptor & doctor Theologus Richardus Cenomanus Franciscanus, in Apologia sua, quæ Petri Lombardi Parisiensis quondā Episcopi, in omnes Psalmos cōmentarijs, quos diligenter elucidauit, præposita est, prolixè hanc antiquā huius Psalterij translationem omniū esse verissimam & certissimā confirmat, ait & D. Petrus Apost. in Epist. 2. c. 1. quod omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata est aliquādo prophetia, sed Spiritu S. inspirati locuti sunt sancti

Dei homines: Quam autē peruersæ & corruptissimæ sint Psalterij versiones, quibus ista tēpestate Catholicæ Rom. Ecclesiæ religionis aduersarij suaues sonos ad suarum hæresiū placita accommodantes, instar Arrianorum indoctum & mobile vulgus & inescent & seducant, omnibus notissimum est: Arriani sub Theodosio Imperat. vt lib. 13. c. 8. Niceph. Historiographus scripsit, nocturnis, matutinisque hymnis maxima alacritate incubuerunt, propter quod sacris ædibus expulsi, extra vrbis mœnia ecclesias, conuentūsque suos agebant, & carmina quædam alternis, antiphonarum modo sibi inuicem respondētia, ad hæresis suæ placita accōmodantes, concinnē canebant; & noctem multam in eiusmodi Psalmodia consumebant. Diuus autem ille Ioan. Chrysostomus Constantinopolit. Episcopus, ne aliqui ex ecclesia sua eius generis cantibus demulsi, ab illis seducerentur, ad eundem modum contra illos Psalmodiam suam instituit; & brēui ea celebrior, quam aduersariorum esset, facta est, vt quæ & multitudine & honorifico progressu illos superaret. nam eā cruces argenteæ cereos incensos habētes præibant: qua de causa inter se congressi sunt & vtrimq; non pauci ceciderunt, & ob eam rem Imperator ille commotus tales Arrianorum processiones siue conuentus sustulit. Catholica autem ecclesia principio eiusmodi Psalmodiæ hymnorūmq; canēdorum inde sumpto, ad hunc vsq; diem cōsuetudinē eam retinet, & sacris cantilenis operatur; & apud catholicos supplicationes eiusmodi hodie quoque seruantur: Sacrato Historiæ suæ lib. 6. cap. 8. teste. Eum autem morem antiphonarū concinendorū carminum antiquitus iam inde ab Apostolis accepit. Diuum namque Ignatium, qui tertius in ecclesia Antiochena à Petro Apost. hierarcha fuit, & cū Apostolis omnibus plurimo tempore vixit, quū per extasim animi cōsternatus esset, visionem nouā vidisse ferunt, sanctos scilicet Angelos alternis, & sibi inuicem respondentibus carminibus, sanctam Trinitatem hymnis & laudibus vehentes: & ipse primus hanc concinendi formam Antiochenorum Ecclesiæ, vnde quasi à fonte in alias ecclesias Dei omnes eiusmodi consuetudo est propagata. De Psalmorū autē intellectione ille doctus. Theologus Louaniens. Doctor Ioannes Driedo in eo volumine, quod de ecclesiast. dogmatibus doctissimē & vtilissimē scripsit. lib. 3. c. 2. Illa est cōsuetudo prophetica (inquit Hieron.) post vmbram, typum, & figuram aperire veritatis lucē: Mos enim est Prophetarū, qui seculi huius historiam, aut præsentē aut præteritam recitant, aut futuram prænunciant, subiungere prophetiā de Christi regno, & eius ecclesia: quod hæretici olim non animaduerterunt, arbitrati spiritum propheticum sibi non constare. De hac re considerāda est hæc regula: Quotiescunq; in titulo, vel versiculo alicuius Psal. explicantur ea, quæ videntur temporaliter gesta, vel in Abrahā, vel in Iacob, vel in Israel, vel in Ioseph, vel in Moyse, vel in populo Israel, vel in Ægypto, vel in Dauid, vel in

vel in Salomone, vel in bellis Ducum Israel (sed quæ consequenter in alijs eiusdem Psal. versiculis dicuntur aut intermiscentur, excedũt modũ, qualitatem & conditionem rei gestæ) tum intelligendus est propheta, vel transire de litera ad spiritum, vel sub voce translatè accepta significare rem mysticam, cũ sub voce Dauid translatè accepta secundum literalem sensum significatur Christus, non est absurda, neque violenta expositio, si in persecutionibus Dauid, vt in Saul, in Absolone, cæterisque inimicis intelligamus Diabolum, Iudæos, & gentes Christum crucifigentes: & in actionibus & passionibus Dauid, Dñi nostri Christi Sacramenta. Transitur verò de litera ad spiritum seu rem mysticam figuratã, dum primũ datur literalis sensus de rebus corporaliter gestis aut gerendis, quibus tanquam figuris præmissis subiungitur res mystica; in illis aut ex illis designata, vt quæ in Dauid, aut Salomone gesta sunt, res mysticæ de Christo intelliguntur: vt gesta in Saule & Absolone &c. De persecutoribus ecclesiæ & de diabolo mysticè accipiuntur. Porro in Psal. mirabilis vis est ad Deũ placandum, & diabolum fugandũ, & ad sanitatem recuperandam, peccatorũ remissionẽ impetrandã, & ad alia mille vtilissimi Psalmi sunt. Postremò in domo Dei & ecclesia purgata mẽte vtiliter & deuotè canũtur. Bene vale, Antuerpiæ 1592. Non. Februarij.

Henricus Sebertus Dungæus S. T. Doct. can. Cath. Eccl. B. Mariæ Virg. pœnitentiarius Apost.

LIBER PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Pios beatos, impios contrà esse miseros.

PSALMVS DAVIDIS I.

BEATVS vir, qui non ábijt in cõsilio impiórum, & in via peccatórum non stetit: & in cáthedra pestilẽtiæ non sedit.

2 Sed in lege Dómini volúntas eius: & in lege eius meditábitur die ac nocte.

3 Et erit tanquam lignum, quod plantãtum est secus decúrsus aquã-

rum: quòd fructum suum dabit in tempore suo.

4 Et folium eius non défluet: & ómnia quæcúnque fáciet, prosperabúntur.

5 Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis, quem próijcit ventus a fácie terræ.

6 Ideo non resúrgent impij in iudício: neque peccatóres in concílio iustórum.

7 Quóniã nouit Dóminus viam iustórum: & iter impiórũ períbit.

Inscriptio huius operis vulgata apud Hebræos, est *Sepher Tehillim*, & cõtracte *Tillim*, iam ab antiquo apud Eus. lib. 6. hist. cap. 23. Ὕμνε ἢ, ᾠδῶν. i. liber laudationum cum lætitia & iubilo, siue, vt recte interpretatur Hieronymus, Hymnorum, à maiori parte. Nam & querelas, & lamentationes, & gratiarum actiones, & petitiones, & imprecationes, & narrationes, & prophetias continet. Sic liber Prouerbiorum Salomonis, qui tamen sententias non prouerbiales continet, sed & scita sapientum atq; ænigmata.

1 Caret inscriptione. Sed non deerit esse Dauidis præfantis in librum à se partim conditum, partim ex aliis collectum & in hunc ordinem quinque librorum digestum. Sic secundus eundem habet auctorem, Act. 4. Sic deinceps, qui non præferent nomẽ auctoris, Dauidis erunt, vel iuxta alios, eius, cuius nomẽ proximè præcesserit. ferũtur enim decem aut vndecim fuisse Psalmorum auctores, ex Hieronym. & Hebræorum Trad. nisi quòd hi loco Salomonis Adamum & Melchisedec nominent. Nam in nouem reliquis conueniũt, Mose, Dauide, tribus filijs Choræ, Asapho, Ethane, Hemane, & Ieduthun. [Beatus] ad verbum. Beatitudines illius viri (sunt). i. [vir] ille est multis modis beatus, nempe in hoc mundo, & in altero est beatissimus & fœlicissimus, vt eius propriè esse videantur beatitudines, & ad eum singulariter pertinere. Nam duplex beatitudo, cælestis & temporaria. [Impiorum] Impij in Deum. Nam sic dicuntur contemptores Dei & religionis, qui Deum non colunt, vel plures colunt ex Euthymio. *Resaim*, inquietos animo & conscientia, quasi inconstantes in fide & religione, Hebræi

ne, Hebræi interpretantur: quales sunt (inquiunt) omnes auari, rapaces, homicidæ. Aliqui putant esse verbũ forense significans *Reos, fontes*, è Psal. 108. cum iudicatur exeat *Rasa*. Ilions, condemnatus, vt opponatur *Saddic, iusto*. [Peccatores] *Hattaim*, in homines & in semetipsos, nempè qui habitum peccandi contraxerunt, qui consuetudine vsum prauè agendi, & quasi facultatem sibi pepererunt, vt sponte deinceps magis, quàm iudicio ad peccata ruant. Denique scelerati, qui non peccant per imprudentiam, sed sponte, etiam si veram religionem ore profiteantur. *Derisores*, quos hic pestes. i. pestilentes (Gallicè *despestes*) Septuaginta appellant, in Deum & homines, vt hæretici, vt Athei. [Abijt] ambulauit propriè. Est autem gradatio, tam in nominibus Consilij, Viæ, Cathedræ, & fortasse impiorum, peccatorum, & pestilentium, quàm in verbis Ambulandi, Standi, Sedendi. Kimhi tamen censet nudam esse copiam, ad maiorem perspicuitatem. Metaphoricus est versus de nõ sequendis impiorum consilijs. 2. vijs. i. actionibus, moribus, viuendi ratione. 3. consortijs & sermocinationibus. Qui se ab impijs separat, nec sequitur eorum cõsilia, actiones, doctrinam, est beatissimus. [Pestilentiæ] λοιμῶν pestium, pestilentium hominum & derisorum, qui humana diuinaque rident. Quod ferè restringunt ad Pseudoprophetas & doctores pestilentis & impiæ doctrinæ, vt non modò declinandas doceat amicitias & societates impiè consulentium, & viuentium, verum etiam docentium. Cathedra pro doctrina sæpe, vt notat Hieronym. Soleo ego Scripturam in sua amplitudine relinquere, vt ad plurima pateat, quemadmodum in Philosophia propositiones vniuersæ & generales, in Mathematicis Axiomata, & communes sententiæ. Nec tamen incommodè Barnabæ Apostolo apud Clementem lib. 2. Strom. Gentes sunt [consilium impiorum] Iudaica opinio, [via peccatorum] Hæreses [pestilentiæ Cathedra] his enim tribus generibus veteres, vt Synesius, impios omnes præter Atheos concluserunt.

2 [In lege Domini] in eius præceptis, quorum alia sunt de fide & religione, alia de actione. Per legem Domini hic aliqui intelligũt vniuersam Scripturam, alij legem Mosis, quam Deus dedit populo suo. At quia illiteratis hanc non possunt continuò meditari, & Beatitudo communis est

indoctis pariter ac doctis, malo vt hic notet simplicia mãdata Dei quæ versantur circa credenda, colenda, agenda, vitanda. [Voluntas] voluptas & delectatio, Psal. 112. desiderium, studium, negotium, חפץ *Hephetz*, hæc omnia significat, vt in Ecclesiaste sæpius. [Meditabitur] se exercebit, efficaciter cogitabit, sollicitus scilicet de ea cognoscẽda & perspicienda, הגה *Hagé*, vehementius, quàm, שיחה *siahá*, cõtemplari, speculari. Includit enim ingem quandã agitationem mentis, & quasi curam ac sollicitudinem, quæ erũpat sæpè ad oris motum & summissam vocem, dum opus est etiam ad opus. Hinc illud, Os iusti meditabitur sapientiam, id est, loquetur, resonabit. Et Esa. 8. מרמגים *Mughim*, Magi, Philosophi, Sapientes, qui se in disciplinis exercent atque occupant. Rectè per μελέτας. Nam μελέτη, vehemens animi cogitatio & diuturna, quæ frequenter exeat in oris murmur, atque adeò opus. [Die ac nocte] Prouerbialis locutio. Vide prouerbium, Dieíque noctisque. Hinc Flaccus, Nocturna versate manu, versate diurna. Pro ferè semper, omni studio & conatu, maxima temporis parte, quoad humana industria patitur.

3 [Et erit] *Et*, emphatica particula. Sanè erit sicut arbor non syluestris, non sterilis, sed fructifera & plantata iuxta fluenta & riuos, qualis est oliua, palma, &c. Aliis & pro *nam*, vt reddat rationem, cur talis sit beatus. Arborem Hebræi etiam appellant lignum. Sic gallicè, *bois de haute fustaye*. i. arbores. [Secus decursus] iuxta, super riuos propriè, plurali numero, quasi loquatur de arbore plantata ad plures riuos, quasi ad diuortia siue diuergia aquarum, vbi aqua in diuersas partes vergit: nam *Palag* diuidere significat. [Tempore suo] æstate vel autumno, tempore cuique speciei arborum accommodato & opportuno, tempestate sua, dum tempus est fructificationis. Arbores enim ad varia suas habent tempestates. Chald. sicut arbor, cuius fructus matureſcet. Quemadmodum arbor fructum suum edit, quãdo carpi debet, tempestate videlicet messis & maturitatis, sic pius tempore suo, id est, cum erit opportunũ, proferet fructum suæ pietatis, i. virtutes & bona opera, vel si malis similitudinem conferre ad ætatem futuri sæculi & remunerationis, feret fructum pietatis suę vitam æternam ac beatam, reportabitq; finem fidei propriæ, animæ suæ salutem (1 Pet. 1.)

tempore

tempore mortis vel consummationis sæculi. *Suo*, æstiuo vel autumnali, aut potius ea parte æstatis, quæ proxima est autumno, quando viget canicula, ὀπώρα Græcis. Qua anni parte propriè colliguntur fructus. Vnde & eam excipiebat festum Tabernaculorum decimo quinto mensis Tizri siue lunationis Septembris, quod proinde festum Asiph, collectionis (fructuum & vuarum) dicebatur. Nam post collectos fructus celebrabatur, vt Pentecoste post collectas fruges sexto Siuan siue lunationis Maij. Quod Græcis dicitur μετὰ πεμπτον, tempus post fructus collectos, vt ὀπώρα succorum & fructuum hora siue tempus, Hinc fructuum alij æstiui, alij autumnales, nisi sint πρωϊμοι & præcoces quodam artificio vel causa extraordinaria.

4 [Defluet] decidet vel marcescet. folium eius perpetuò erit viride, Ierem. 17. nec cõsumetur fructus eius. Ezech. 47. [Quæcumque faciet] vir ille scilicet pius. Hic enim est alius pietatis fructus. 1. Pius est beatus. 2. Floret & fructum edit tempore commodo. 3. In omnibus prosperatur. Possis superiorem versum referre ad æternæ, hunc ad præsentis vitæ præmium. Pietas enim habet promissionem vitę vtriusque. 1. Tim. 4. Vide benedictiones Leuit. 26. Deut. 28. Alij minus aptè ad arborem referunt. Hinc Chald. & omne germen eius proficit.

5 [Non sic impij] sup. sunt, vel erunt: non sic prosperabuntur. Antithesis. Impij celeriter, leuiúque negotio, quasi vento, violenter & infœliciter delebuntur atque disparebunt, tanquam pulus, quem ita per aërem propellit & raptat ventus, vt breui nusquam appareat, vtpotè in auras euanescens. [Non sic] Hæc epizeuxis non est in Heb. sed apposita ad vim fontis exprimendam: vt intelligeremus impios multis modis esse miseros & infœlices etiam in terra, dum non diu eodem statu res eorum permanent, multáque patiuntur. [Pulus] מוץ, *Motz*, propriè palea minutissima, & leuissima, præsertim quæ in altum à vento raptatur & dispergitur, quasi emunctio de granis fromenti, scobes, quisquiliæ, gluma, acer, cui impij tanquam inutiles & sine aliquo fructu etiàm comparantur, Esa. 17. &c. Math. 3.

6 [Non resurgent impij in iudicio] Iustorum scilicet per hypozeugma è posteriore membro. Quando iudicabuntur, absoluentur, munerabuntur iusti, impij non consistent præ

 metu,

metu, non sese efferent, non erigent caput, vt nunc, non prodire audebunt coram tribunali Dei, vel non consistent cum iustis, inter iustos locum non habebũt. Persistit autem in similitudine, qua improbos contulit cum puluere. Vt enim pulnis à vento disicitur, sic impij in iudicio non apparebunt. Aliqui putant Metaphoram sumi à foro, in quo qui causam amittunt, cadere causa dicuntur. *Chald.* propterea non consistent impij, in die magni iudicij (extremi.) Alij referunt ad beatam Resurrectionem. Non enim ad eam resurgent impij, sed ad pœnas sempiternas, quæ mors secunda dicitur, Adoc. 20. æter alibi. Verbum קוּם *Kum*, surgere & stare. Vnde & vsurpatur de viuificatione mortuorũ, vt apud Kimhi Psalm. 143. quo sensu hic videtur accipere. Improbi, (inquit Kimhi) non resurgent, sed peribit anima ipsorum vnà cum corpore die mortis illorum. Alludit autem ad hæresin quorundam Rabbinorum, qui negant reprobos resurrecturos. At Dauid hic istis minimè patrocinatur. Nam subiunxit in iudicio, & cõcilio iustorum. Aliud autem est asserere, Non resurgent in iudicio iustorum, aliud non resurgent simpliciter. [In concilio. Concilium hic cœtum & congregationem significat. Quare debet scribi per C, vt Hebræo עֵדָה *adath*, respondeat. Suprà verò versu 1. per S. vt עֲצַת *asath*, etsi Græcè sit eadem vox, sed ambigua. βουλὰς.

7 [Nouit] Verbum Noscendi apud Hebr. pro curam gerere, recognoscere, &c. sumitur. Dominus probat, gratam habet, curat, recognoscit. i. benè fortunat, munerat (sic Gall. *recognoit*) *viam* i. viuendi rationem, studia, opera iustorum. De notitia, non simplicis intelligentiæ, sed beneuolentiæ & approbationis, de qua Apost. 2. Tim. 2. cognouit Dominus, qui sunt sui! Impij autem cum sua viuendi ratione peribunt. Sic Psal. 36. 67. 96. 128. [Peribit] infœlicem exitum consequetur. Abibunt impij in interitum sempiternum, ad perniciem æternam peruenient, tollentur de medio infœliciter, per Metonymiam. Vel, vt nuda sit Metaphora, [iter.] i. viuendi ratio, modus, actiones, cogitationes, studia, conatus vniuersi impiorũ peribũt. i. plene delebũtur, nõ modò non perpetuabũtur, non modò suos fines nõ assequẽtur, nõ modò euanescẽt sine fructu, verũ etiã luctuosum exitũ consequentur. Omnis enim eorum gloria marcescet, &c. Iac. 1.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Frustrà homines, præsertim reges & principes, sese Christi regno opponere. Nam cum esse vniuersum regem à Deo patre constitutum, cui sit parendum, si salui esse velint. Act. 4. Victoria Christi contra mundum, mundiq; principes.

PSAL. II.

1 QVARE fremuérũt Gentes: & pópuli meditáti sunt inánia?

2 Astitérunt reges terræ, & príncipes conuenérunt in vnum aduérsus Dóminum: & aduérsus Christum eius.

3 Dirumpámus vincula eórum: & proijciámus à nobis iugum ipsórum.

4 Qui hábitat in cœlis irridebit eos: & Dóminus subsannábit eos.

5 Tunc loquétur ad eos in ira sua: & in furóre suo conturbábit eos.

6 Ego autem constitútus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius: prædicans præcéptum eius.

7 Dóminus dixit ad me, Fílius meus es tu: ego hódie génui te.

8 Póstula à me, & dabo tibi Gentes hæreditátem tuam: & possessiónem tuam términos terræ.

9 Reges eos in virga férrea: & tanquam vas figuli confringes eos.

10 Et nunc Reges intellígite: erudímini, qui iudicátis terram.

11 Seruite Dómino in timóre: & exultáte ei cum tremóre.

12 Apprehéndite disciplínam, nequándo irascátur Dóminus: & pereátis de

reâtus de via iusta. 13 Cũ exárserit in breui ira eius: beáti omnes, qui confidunt in eo.

Secundus Psalmus Apostolo Actor. 13. Quia tamen illic nonnullis in codicibus legitur, *Sicut in Psalmo primo scriptũ est*: recte D. Hieronymo in primum Ps. Beda, Hilario, Oecumenio, nonnulli existimant, esse partem primi Psalmi, ideoq; (inquiunt) eadem voce *Beati* finit, qua primus incipiebat, & Hieronymus addit eodem loco apud Hebræos primum & secundum vnum esse Psalmum, quod in Apostolorum quoque actibus comprobetur. In qua sententia versari partem veterum Rabbinorum Kimhi com. in hunc docet. Sed hoc puto falsum, primùm, quia in vulgatis Hebræis, Græcis, Latinis, Syris, Arabicis, AEthiopicis exemplaribus & interpretibus hic à superiore distinguitur. 2. quoniam Paulus illo loco secundum emendatos & publicatos codices habet (*Sicut in secundo Psalmo scriptum est.*) Huicque contextui omnes, superioribus exceptis, seorsum Chrysostomus, Theophylactus, editio Syriaca consonant. 3. quod omnem vincit dubitationem, quoniam vtriusque argumentum planè differt. Obseruandum enim in vniuerso scripturarum corpore, maximè in Psalmis & Canticis sentẽtiam esse cohærentem & connexam, non more Satyrico dissolutam & discinctam, vel fanaticè ab equis ad asinos delatam, vt inducti siue etiã intempestiui Allegoriarum sectatores existimant. Verum de hoc Psal. 4. Nam cuncti de summa partitionis Psalmorũ conueniunt, sed non de modo partiendi.

1 [Quare] quorsum, ad quid, in quem finem, quo consilio, vt dicat causam finalem. q. d. frustrà gentes id facient. Alij, quam ob causam, quid mouet, quid impellit gentes, vt fremant, vel tumultuentur (*Ragas* vtrumque sonat) vt efficientem siue mouentem. q. d. sine causa tumultuantur, nullam habent causam omnino, cur id faciant. Admiratur hac interrogatione stultitiam hominum contra Christum conspirantium, cùm ipsorum conatus futuri sint irriti & inanes. [Inania] inanes & vanos conatus. Arnobius arctiùs, inanes ciborum distinctiones & Sabbatorum ferias.

2 [Astiterunt] sese statuerunt, propriè, in vnum coierũt, conspirarunt. [Conuenerunt] consultarunt simul, prop. concilia coẽgerunt, deliberarúntque contra Deum & eius Filium.

Filium. [Christum] verum Messiam etiam intelligunt Aben Ezra è recentioribus Rabbinis, & vetustiores omnes, vt fatetur R. Selomo.

3 *μίσμος*. Vnde Aug. Hebræi & Chaldæus sub לאמר conuenerunt, inquam, dicendo. dirumpamus vincula eorum. i. quæ ipsi in nos volunt inijcere, & iugum, cui nos cupiunt subijcere. Sic impij legem Dei & Christi, siue Euangelium vocant, cùm sit iugum suaue, & vinculum, onúsque leue. q. d. Excutiamus iugum & imperium Dei & Christi eius, neque ei subdamur. Nolumus hunc regnare super nos, Luc. 19. Non suscipiamus vincula & iugum, quibus nos volunt innectere, veluti boues. Metaphora à bellua, quæ vinculis quibusdam ad cornua nectuntur. Eorum legibus quibus subditi, tanquam vinculis alligantur, ne pareamus. Non tam rectè alij póst Tert. Hilarium, Arnobium, Theodoritum, Euthymium, putant esse verba piorum. Dirumpamus vincula & iugum (laqueos vertunt, vel funes) infidelitatis ipsorum. עבות *aaboth*, crassi funes propriè.

4 [Qui habitat] qui sedet, Prop. i. qui præsidet, tanquam iudex pro tribunali ius dicturus. Vel qui habitat, qui permanet in cœlis, vt enarrat Kimhi. Vaticinatur irritos fore conatus Iudæorum & Paganorum. *Iasab*, sedere & habitare. Deus est vbique actu, & essentialiter, nedum per virtutem & præsentiã: at illic dumtaxat habitat, vbi est per gratiam, vt in probis, vel etiam gloriam, vt in cœlis, in quibus suam essentiam, maiestatem, gloriam & potentiam. i. se facie ad faciem, & absq; humano medio cernendum præbet. [Irridebit] Anthropopathia. Nam hi humani affectus in Deo non sunt nisi secundum effectus & actiones, & indicant consiliorum humanorum & moliminum dissipationem.

5 [Tunc] i. tempore harum conspirationum & persecutionum, siue quando tempus supplicio opportunum appetierit. Aliqui Hebræorum exponunt none. Tunc occidet fortes eorum in furóre suo. Vt *Vaijedabber* significatum sumat à *deber, pestis*, non à *Dabar, verbum, loquela*, quo modo sumitur 2. Par. 22. v. 9. Et *Elemo* à nomine *Elim, fortes* 2. Reg. 25. simplicior est nostra versio. [Conturbabit] vel terrebit.

6 Constitutus sum] Vaticinatur de Christi regno, quod ei vt homini à patre est traditum. Euthym. *Nasakti*, fusus

sum, id est, vnctus, inauguratus, præpositus sum. Non desinit esse passiuæ significationis, etsi sit coniug. Kal. Nam Kal proprie est instituta pro verbis neutris & absolutis. Ita nihil necesse est vertere, vnxi siue constitui regem meum, regem, quem ego ad regnum prouexi, quasi sint verba patris de filio. Transitio enim siue Hetereosis nimis esset abrupta, quamuis idem perpetuò maneat sensus. Nec mouere debet Iod, in מלכי *Malki*, quasi sit affixū primæ personæ, Passim enim est in hoc opere paragogicum. Quin & fortasse alluſit ad *Malki sedec*, vt ex dimidiato eius nomine colligamus hic agi de illo Rege, cuius typus esset Melkisedec. *Sion.* Ecclesiā, cuius initium, fundamentum & mater est Sion. Erat autem Sion mons Hierusalem bijugus; in cuius vno colle erat arx Dauidis, in altero templum. Vtroque enim magistratu, Ecclesiastico & Politico Ecclesia continetur, munitur & viget. [Eius] Heb. meum. Idem scilicet mons est sacer Patri & Filio. [Prædicans] narrabo propriè, vt narrem Dei statutum & decretum. Vbi obserua אל *El* posse esse nomen Dei, vt à Masoretis notatum sit peruerse per Segol, loco Tseri. Vel si sit præpositio latinè vacare, Narrabo præceptū (eius), (vt) narrem statutum (eius) sum constitutus Rex ab ipso. Nam non tantùm Rex, sed & Sacerdos. Psal. 109.

7 [Ego hodie] Hoc tuæ è virgine natiuitatis die, quo te primogenitum meum introduxi in orbem terrarum, [genui te] Nasci feci te, in lucem mirabiliter eduxi te, vel creaui, ex Euthymio: vt hoc pertineat ad Christi temporariam generationem. Act. 13. Heb. 1. & 5. Sic gignere non est de sua substantia producere, sed in lucem nouo quodam modo proferre, vt Hebræi docent in Deras. Nam secundum humanam naturam Deus filium non genuit, sed vel creauit sine humano semine de virginis substantia, vel in lucem extra ordinem communem protulit. Sic *Hodie*, significat præsentem vitam, vt Heb. 3. & Psal. 94. & *Gignere*, creare, de aliena substantia producere, non sua. Possit etiam pertinere ad æternam, vt Gignere propriè sumatur. Christus enim est filius Dei naturalis & consubstantialis, essentiam eius hodie, i. ab æterno per generationem consecutus. Tunc *Hodie*, symbolum AEternitatis, in qua nulla dierum vicissitudo, sed perpetuum hodie, nullo initio incipiens, nullo fine concluſum, nullam habēs præteriti vel futuri succeſſionem, sed esse stabile,

esse stabile, sine alia temporis differentia, quasi momentum vnum perenniter consistens. Quocirca maximè proprius loquendi modus de AEternitate, est per præsens, vt ex eius, Temporisque differentijs notum est. Tertia explanatio Chrysostomi & Hilarij minus cohæret, vt *Gignere* sit à mortuis suscitare, & *Hodie* notet diem resurrectionis, siue tempus, quo Christus ab inferis resurrexit: quia Act. 13. Deus illum suscitasse dicitur, sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Nam ἀναστήσω, illic non *resuscitans* simpliciter significat, sed *excitans, in lucem edens, ac ex vtero virgineo proferens*, vt Act. 3. & 7. Deut. 18. Quoniam Prophetam suscitabit vobis Deus, &c. Propriè autem fons habet, *Peperi te.* Nam *Ialad* in kal hoc propriè sonat, in Hiphil autem *holid* gignere. Gen. 4. Quasi in hoc summo mysterio Deus functus sit officio non tantùm Patris, sed etiam Matris. Quoniā Pater genuit è sua essentia diuina, tāquā è vulua & vtero, nō aliunde filiū. Vide Psal. 109. Ne in hac sancta generatione matrem matrisve vuluā præter Deū requiras aut somnies. Omnia enim in illa simplicia sunt, pura, & ab omni fluxu libera. Sic interim Cæcilius locutus est apud Nonium (sine mysterio tamen) Chalcis ait hic vicinus se eas peperisse nobis: & Cicero 2. Tuscula. Oenei partu edita, & Homerus ὃν τέκετο Ζεύς, quē peperit Iupiter.

8 [Dabo tibi] secundum humanam naturam. Theoph. in 1. ad Hebr. vt Deus enim innatum habet vniuersorum imperium, vt homo decreto Patris accipit Cyrill. lib. 11. in Ioan. Theodor. hic. [Hæreditatem tuam] Transitiuè. In hæreditatem tuam, pro tua hæreditate, vt sint tua hæreditas per fidem & agnitionem tui. Nam non est Appositio, sed transitio ad alterū Accusatiuum. Sic [Et possessionem tuam] in tuam possessionem, pro tua possessione. Vocatio Gentium prædicitur, ex qua Ecclesia, quæ olim erat Iudaica, deinceps euasit Catholica, id est, omnium gentium & populorum.

9 [Reges eos] תרעם *Tirhém*, à רעה, *Raghá*, pascs eos prodrie, ποιμανεῖς, pastoraliter Reges, quam lectionem & interpretationem sequitur Ioannes Apoc. 2. & 19. Masoretæ alijs punctis legunt, *Terohém* à רעע *Raghagh*. Ex quo vulgò interpretantur. Conteres eos, ob duritiem imperij. [In virga ferrea] sceptro ferreo, rigido, duro, inuicto, cuius

acri verbere

acri vehere eorum insolentia conteratur, duriter & rigidè te cum eis geres & crudeliter. Alludit ad pedum siue baculum pastoralem, vt persistat in Metaph. Apoc. 2. & 19. Cui minimè possint resistere, cui omninò sit succumbendum. Sic vocat potentem iustitiam & supplicium. Incommodè aliqui Verbum Dei accipiunt, ex Esa. 11. Etiamsi eius maximam fuisse vim compertum sit è mundi conuersione. [Vas figuli] quod refici non potest, Hier. 19. Regna mundi sunt similia vasis figulinis & non diu duraturis. Regnum autem Domini stabit in æternum, vniuersaque alia consumet & dissipabit. Dan. 2.

10 [Nunc] tempestiuè, maturè, quando opportunum est, dum pœnitentiæ locus & tempus conceditur, quamdiu licet, vel hoc tempore prædicationis Euangelicæ. [Intelligite] sapite, prudenter agite, resipiscite, & agnoscite hunc regem. [Erudimini] corrigimini, castigate vos, ô terræ iudices. Chal. recipite eruditionem. Apostrophe ad Magistratus, quos prius dixit Regi Christo se opponere, & tacitè eorum conuersionem vaticinatur, de qua Esa. 49.

11 [Exultate ei] in eo, cum veneratione & honore debito, cum reuerentia, maxima mentis attentione, cura, sollicitudine, & obedientia. Timor & tremor hæc designant, vt Phil. 2. Ephes. 6. Chald. Orate in tremore. Nam *Ei* desideratur, sed rectè interpositum, explicationis gratia.

12 Ad verbum, osculamini puritatem, quod hic sequuntur Septuag. sed ἐπιλαμβάνεσθε, Osculamini filium, complectimini, adorate in subiectionis & obedientiæ signum, id est, Messiam, vt etiam Abben Ezra docet. Excipite illum honorificè, amanter cum plausibus & acclamationibus, vt soletis reges, ne pereatis de via iusta, id est, de via quæ ducit in cœlum: de bonorum præmijs, vel de via recta, plana, æquabili, tuta & prospera, è qua excidentes, in certa pericula & infœlicitates præcipitemini, per loca inuia & præcipitia oberretis. Est autem alludo ad veterem adorandi morem. Vnde Hieronymus verterat, Adorate. Quam versionem rectè ipse defendit Apologia prima contra Russinum. Veteres enim ex Apuleio, Minutio Fœlice, Plinio lib. 28. cap. 2. Hieronymo ipso, Iob 31. & Comm. in Osee c. 13. solebant deosculari manum in adorando & capita submittere, „quod se beatus Iob elementis ac Idolis fecisse negat, vers. 27. cap. 31.

[Disciplinam]

[Disciplinam] institutionem & puram doctrinam huius regis vel filij, quam verbo docuit, & exemplo confirmauit. Sic sensus eodem recidit. [Dominus] refert Deum Patrem. At quia deest in Hebræo, aliqui hoc membrum referunt ad Filium. Osculamini filium ne forte irascatur, ipse scilicet Filius [Iusta] Additum ad explicationem, de via vitæ æternæ, de bonorum remuneratione, & fœlicitate, vel de via plana, de fœlici vitæ instituto, vel de via rectâ & gratiæ. Via vitæ institutum, ratio per Metaphoram passim. Aliqui nihil subaudiunt, sed accipiunt. [De] pro. [In] Ne pereatis in via, id est, subitò, ne in media via absumamini, ne Dei subitus furor vos perdat, quando adhuc in itinere consistitis. R. Ioseph cæcus Chaldæus Metaphrastes, ne amittatis viam. Gall. *A fin que ne perdiez le chemin.*

13 Epiphonema, per quod solet suos Psalmos concludere, loco Epilogi. Cùm post paululum, siue cum vel parum exarserit ira eius, siue in hoc siue in futuro sæculo, ô quàm beati, qui in ipso fiduciam suam constituunt. Nam hi salutem consequentur. Ioan. 3. [In breui] paulò post, citò, celeriter, subitò. כמעט *Kemhâ* etiam ad quantitatem pertinet. Cùm paulum, cùm vel tantillum exarserit ira eius. [In eo] filio. Alij non tam appositè ad Deum Patrem referunt. Notatum semel esto, hoc in opere, passim beatitudinem & cætera dona tribui Spei, quæ in Pauli Epistolis, Fidei, alibi Charitati assignentur. Nempè Dauid extollit Spem, quoniam ei res erat cum fidelibus, quibus iam Spes est maximè necessaria in his mundi casibus, ad acquirendam beatitudinem & cæteras promissiones. Paulus fidem vrget, quia verba faciebat apud infideles, vel etiam fideles recens conuersos, qui erant alliciendi ad fidem, tanquam cæterarum diuinarum virtutum ianuam. Interim quoniam vtrique eadem attribuuntur, argumentum est fidem nudam neque beare, neque sine Spe & Charitate tanta bona sibi applicare. Item Spem esse necessariam, quæ nec fide nec charitate orbetur. Denique tria hæc esse συνεργία, ac ad eundem beatitudinis, iustitiæ, gratiæ effectum concurrere: verùm nunc vnam, nunc alteram vrgeri pro instituti ratione.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Deum, vt se ab exercitu hostili defendat, vti facere consuevit, precatur. Congruit Christo.

Psalmus Dauid cùm fugeret à facie Absalon filij sui. 2. Regum 14. III.

2 DOmine quid multiplicáti sunt qui tríbulant me: multi insúrgunt aduersum me.

3 Multi dicunt ánimę meæ: Non est salus ipsi in Deo eius.

4 Tu autem Dómine susceptor meus es: glória mea, & exáltans caput meum.

5 Voce mea ad Dóminum clamáui: & exaudiuit me de monte sancto suo.

6 Ego dormíui, & soporátus sum, & exurrexi: quia Dóminus suscépit me.

7 Non timébo míllia pópuli circũdántis me: exúrge Dómine, saluũ me fac Deus meus.

8 Quóniam tu percussísti omnes aduersántes mihi sine causa: dentes peccatórũ cõtriuísti.

9 Dómini est salus: & super pópulum tuũ benedictio tua.

1 [Dauid] τῷ Δαβίδ. Datiui casus. Lamed quidem apud Hebræos cum nominibus proprijs, & in possessionibus, indicat genitiuum casum. Qua in significatione non est dubium inter Rabbinos, quin hic & aliis ferè titulis accipiatur, etsi aliàs sit articulus Datiui, vel præpositio *Ad*. Tamen Septuag. perpetuò reddunt per datiuum, vt doceant secus hic fieri, quàm in humanis. In illis enim idem est scriptor & auctor, in his verò scriptor est Dauid, auctor Sp. Sanctus interiùs dictans, & interiùs illuminans, ipsique Dauid Psalmos reuelans, è Psal. 44. Vt ergo primo auctori primum locum concederent, Dauidem autem tanquam instrumentũ, & quasi illustratum, atque edoctum à Deo ostenderẽt, *Psalmus* (inquiunt) *ipsi Dauid*, non, *ipsius Dauid*. Psalmus videlicet ipsi Dauidi datus, vel dictatus, vel reuelatus à Dei spiritu. Qua

tu. Qua ratione non Euãgelium Matthæi, sed κατὰ τὸν ματθαῖον dicimus, cuius scilicet scriptor sit Matthæus, non auctor. Auctoritas enim ad Sp. Sanctũ deferenda est, qui locutus est per Prophetas & Apostolos, nec modo rem ipsam siue doctrinam, verum etiam verba ipsa dictauit, se accommodando tamen stylo, & modo dicendi singulorum. Ideirco enim, alij alijs tersius & efficacius scripserunt, differentique stylo. Possit etiam dici esse Hebraismum, nempè Datiuum pro Genitiuo.

2 [Quid] ad quid, cur. *Mâ* pro *lamma*. Vel quàm, quantũ, pro Camma. O quàm multi sunt, Domine, qui me arctant, angustant, affligunt.

3 [Animæ meæ] mihi ipsi per Synecdochem, Alij per Idiotismum, de anima mea, de me. [Non est] Mimesis hostium. [Eius] in Deo, qui ab ipso colitur & agnoscitur, non à nobis. Hoc autem Pronomen desideratur in Fonte, sed rectè additum explicationis causa, quòd Piorum persecutiones oriantur ex persequentium atheismo vel certè impietate, Deique contemptu Psal. 13. *Ipsi*. לו masculini generis, & refertur vel ad sensum. Nam *animæ meæ* valet *mihi* aut *de me*. Vel ad Animam. *Nephes* enim interdum masculinè vsurpatur, vt Es. 32. v. 6. Hunc autem versum in Hebr. primum claudit *Sela*. deinde vers. 5. & 9. quousque semel & septuagies in toto opere occurrat, & ter in Abacuc. Mihi videtur nota nõ tantùm Musica, verùm etiam exclamationis & attentionis, vt tunc eleuetur mens & cogitatio. q.d. O magnã blasphemiam, an sic licet Dei prouidentiam tam apertam in dubium vertere. Quinta æditio vocem Hebræam σιλα retinet. Septuag. Theodotio, Symmachus eam modò prætermittunt, modò διάψαλμα interpretantur, quasi nihil ad sententiam conferat, sed sit simplex nota musicæ & cõcentus. Hanc enim ideo Græcã vocem Suidas ἐπῳδὴν μέλους, alij nostrorũ commutationem metri, alij pausationem spiritus, alij alterius sensus exordium, alij rythmi distinctionẽ, alij cuiusdam musicæ varietatis exordium esse docuerunt. Quæ omnia quidem Hieronym. ad Marcellam, Tom. 2. fugillat. Non minus tamen Hebræi inter se variant. R. Kimhi tradit esse vocis, deinde mẽtis ad cõsiderandã sententiã eleuandæ notulã, à *Salal* eleuauit, quasi *Sêla* pro *Sêlla*, ll. geminata, musicũ intẽdendæ vocis signum. Anonymus pausam,

in qua

in qua tunc pulsaretur instrumentum musicum: Talmudicæ, Chaldæus, Hieronymus, Aquila, genus asseuerandi, quo iam dicta, æterna esse pronuncientur, *in æternum, in secula, semper*. Et Abraham affirmationem ad confirmanda superiora, *verè, profectò, ita est*. Quod hodie Iudæi ferè in suis precibus sequuntur.

4 [Susceptor] Adiutor, protector, defensor. Sic vers. 6. *Suscepit*, adiuuit, sustentauit, protexit. Quæ notio est ferè verbi huius toto hoc Græco & Latino opere. Ad verb. Clypeus circum me. Vbi obseruandum, *clypeum, scutum* plerumque reddi à Septuag. per ἀντιλήπτορα vel ὑπερασπιστὴν, aut simile aliquid, quemadmodum & *Petram* per firmamẽtum vel fortitudinem & alia eiusmodi, vt Metaphorarum perspicuitati seruiatur. [Gloria mea] per Auxesin, glorificator meus, à quo gloriam spero, vel qui me glorificat. [Et exaltans] erigens caput meum, adiuuans, ne succumbam ponderi afflictionis. Alij, ad dignitatem me euehens. Nam à caula ad aulam, deinde à plectro ad principatum, denique à principatu ad sceptrum fuit sublatus. Alij, faciens vt erecto capite incedam. i. lætus & hilaris, contra illud Gen. 4. Cur concidit facies tua. i. cur tristi vultu & demisso incedis? Tanta fœcunditas Metaphorarum linguæ.

5 [De monte sancto suo] De cælo sublimi & alto sanctitati eius dicato, de sublimi throno gloriæ tuæ, in quo insides in tua maiestate & sanctitate, in Angelorum medio, quem deniq; tibi sanctificasti & consecrasti. Esa. 66. 2. Par. 3. v. vlt. Peruenitque oratio in habitaculum sanctitatis in cœlum. Vbi *Nos*, in habitaculum sanctum cæli. q. d. cœlitus misit auxilium. Alij de templo posito in mõte Moria, quod erat symbolum cœli, atque adeò Ecclesiæ, Esa. 2. de quibus solet exaudire. Sed illud nondum erat extructum, vt ad illud manus supplices tenderet. Nisi fortasse Propheticè. Alij de propitiatorio, quod cum Arca erat in monte Sion in tentorio, quod construxerat Dauid 1. Par. 15.

6 Accubui & dormij securè, sine metu, & vt Latinè dicitur in vtramque aurem. donec surgerem, tumq; surrexi placidè. Propter illorum insidias & aggressiones, non desij liberè & intrepidè fungi munijs vitæ naturalibus, dormiendo, stertendo, expergiscendo, & similia agendo, quando libuit. Et id, quia Dominus adiuuit me atque protexit. q. d. hoc negotium euasi, atque si fuissem extra omne periculũ. Continuat exauditionis beneficium. Exaudiuit me deprecantem, ac securè & confidenter die noctéque versari dedit. Hæc enim locutio summam securitatem suauiter quiescentis designat. Alij non tam cohærenter per Antithesin. Dormitionem & somnum referunt ad tempus calamitatis & crucis, exurrectionem verò ad tempus liberationis & salutis. Ego quidem sum graui persecutionum somno oppressus, at ex illo emersi & quasi euigilaui, quia, &c. Quin & post Aug. Iustinum contra Typh & Arnobium existimant allusum ad Christum dormientem. i. mortuum, & diuina potentia resurgentem. Eius enim personam & typum passim Dauid gerit. [Suscepit] sustentauit prop. Vnde & Græcè ἀντιλήψεται suscipiet, de quo rectè Augustinus. Hoc animaduertendum in vna sententia & præteriti temporis verbum posuit & futuri, vt in Prophetis sæpe, quo vtrumque significetur. Quia ea, quæ futura prophetantur, secundum tempus futura sunt, at secundum scientiam prophetantiũ, iam pro factis habentur. Miscentur & præsentis temporis verba &c. Adde hoc fieri ex linguæ vsu ad actus continuitatem & promissionum certitudinem.

8 [Sine causa] frustrà vel temerè. Inscitè recentiores vertunt, *in maxilla*. Nam est Apocope poëtica, לחי *lehi* pro להיים *lehiiam*, vt דל, *Dal*, pro דלת *Deleth*, ostiũ, Psal. 140. vers. 3. & כס kes pro כסה *kisse* Solium. Exod. 17. vide quid sit inscitiam & temeritatem habere ducem. Nam etsi eorũ interpretatio ferri possit, at miserandum est valde veterum sapientiam antè damnare, quàm intelligere. Præterea est idem sensus. Ita eorum rabiem cohibuisti, tam grauem alapam infregisti, vt eos prostraueris, nec me potuerint deuorare, quemadmodum expetebant 2. Reg. 18. [Dentes] vires, potentiam, vim, impetum. Metaphora de summo supplicio & ictu, à feris sumpta, quæ in dentibus summum habent robur, seque ijs tanquam armis tuentur. Est autem Auxesis. Quid dico percussisti, imo vero alapa dētes improborum excussisti & contriuisti.

9 Domini est saluare, & populo suo benedicere: hoc eius est proprium, non alterius. [Salus] pro saluatione & præsidio salutari: [Benedictio] fauor & omnium bonorum copia. Quam nonnulli restringunt ad cœlestia bona per Chri-

stium parta. Pax & diuina beneficia Euthy. Sic autem Hebræi appellãt bonorum multiplicationem diuinitus, Deiq; gratia euenientem, vt ex opposito Maledictionem non bonorum priuationem simpliciter, sed malorum multiplicationem diuinitus Deique iudicio contingentem, diuinam quandam vltionem & *vindictam*.

ARGVMENTVM.

Hostes hortatur vt Deum colant, cuius bonis multiplicantur, à Deo autem contra ipsos sibi opem poscit. Congruit Christo.

1 In finem in carminibus, Psalmus Dauid. IIII.

2 CVm inuocãrẽ exaudiuit me Deus iustitiæ meæ: in tribulatiõne dilatãsti mihi.
3 Miserére mei: & exaudi oratiõnem meam.
4 Filij hóminum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitãtem, & quæritis mendácium?
5 Et scitóte quóniam mirificãuit Dñs sanctũ suum: Dóminus exáudiet me, cùm clamáuero ad eum.
6 Irascímini, & nolite peccãre: quæ dicitis in córdibus vestris, & in cubilibus vestris, compungímini.
7 Sacrificãte sacrifícium iustítiæ, & sperãte in Dómino: multi dicunt, Quis osténdit nobis bona?
8 Signãtum est super nos lumen vultus tui Dómine: dedisti lætitiam in corde meo,
9 A fructu fruménti, vini, & ólei sui, multiplicáti sunt.
10 In pace in idipsum: dórmiã & requiéscam.
11 Quóniam tu Dómine singulãtiter in spe constituísti me.

1 [In finem]

1 [In finem] ὁυς τὸ τέλος, de ijs, quæ ad finem & extremũ sæculorum referũtur. 1. ad tempora Christiana, quæ. 1. Io. 1. nouissima appellantur, quòd ijs nulla alia sint succeſſura, sed dumtaxat expectanda sit sæculi consummatio. Sic Sept. perpetuò ad mysterium reddiderunt. *Lamnatseath, Vincenti:* quia hæc inscriptio, vt è Talmudicis docet R. Kimhi, Præfat. in Psalmos refertur, לְעֹתִיד לָבֹא, *ad futurum venire*. Ita enim loquuntur de Messiæ sæculo. Quibus suffragantur Græci, vt Theodori. in Psal. 17. *In finem* (inquit) ponitur, quoniam vaticinationem etiam de gentium vocatione, Iudæorumque abalienatione continet, quæ multis pòst sæculis euenerunt. Denique vbi est *lamnatseath*, non propter sẽ simpliciter, sed propter Christum, Ecclesiam, alios, vt afflictos, vt ægrotos omnium temporum Psalmus scribitur, ne quis ad inscriptionem dumtaxat respiciat & accommodet. Nam in his magis aliorum personam gerit, quàm suam. Ad literam interim *Vincentem* Hebræi appellant Archimusicũ, vel præsulem, coryphæum, præcentorem, cuius est, canendi peritia cæteros vincere. Hinc 2. Par. 11. præpositum operarum significat. Reliquæ Psalmorum inscriptiones, vt sæpè difficiliores, quàm vt breuibus scholijs possint repræsentari, à nobis prætermittentur: sed nec multum faciunt ad literæ argumentum, vt quæ sere ad musicam antiquam nobis adhuc ignotam pertineant, sintque tanquam Psalmorum claues ad modulum cantui præscribendum, vti nostrarum Antiphonarum initia, ac declarent modos siue tonos & cõcentum illius Musicæ, vel instrumenta, ad quæ essent decãtandi. Rariùs enim siue historiam, siue tempus, siue occasionem indicant. Et cùm id fit, vt Psal. 28. 29. 51. non è tituli huiusmodi, continua eorum intelligentia perpetuò sequitur. Nam vel per digressionem poëticam, aut Rhetoricam, aliò sæpè excurritur, vel per quendam Spiritus Prophetici impetum & raptum, mysteria, quorum historia erat typus, obiter monstrantur. Contra sciolos, qui ad historiam omnia torquent, ac ex ieiunis & sterilibus titulis vniuersam sententiam hauriunt, neque animaduertunt eiusmodi inscriptiones, sæpè non tam materiam exprimere, quàm occasionem dare, vt commodus & sponte nascens transitus fiat à temporali re ad spiritualem, à typo ad veritatem, à litera ad Spiritum, à cortice ad

 mysterium,

mysterium, sicq; omnia optimè cohæreant, nec vlla sit veluti scissarum dissolutio.

2 [Exaudiuit me] Respondit mihi propriè, עבני, *banani*, per Patach in præterito, vt idem dicat in vtroque hemistichio, immutata tantùm persona per Enallagen. Non incommodè etiam Masoretæ legunt per Tseri, *banéni*, vt sit Imperat. Cùm inuocáro, exaudi me, siue, responde mihi. [Deus iustitiæ meæ. Deus qui me iustificat & absoluit & vindicat ab hostium oppugnationibus, Deus mei iuris, meæque causæ defensor & tutor. [Dilatásti mihi. Constructio Hebraica, pro, *me:* quo casu legitur in Romano Psalterio. Ex angustijs, in latitudinem gaudij perduxisti me. Vel, sub. viam, locum. id est, dum essem in loco arcto, angusto, & periculoso, mihi fecisti latam viam, per quam facile & sine periculo euaderem, atque ita me mirabiliter liberasti, & recreasti. Alij sub. cor, vel spiritum. Relaxasti angustias cordis mei. In consolatione & gaudio, spiritus intra se dilatatur, vt mœrore constringitur & æstuat, ac quasi in angustum cogitur.

3 [Mei] relapsi in consimiles angustias & mala, clamantisque aduersus eos, qui me oppugnant, ignominiaque & contumelijs afficiunt. [Exaudi] Audi, propriè. Aliud verbum quàm suprà. Exaudire apud Sept. duobus Hebraicis consonat, Respondendi, & Audiendi, vt ostendant hæc humana in Deo dicere non externos affectus, sed effectus.

4 Conuertit sermonem ad homines, à quibus præsertim oppugnabatur. [Filij hominum] אישי, virorum. Pauperiores solent magis esse pij, & ingenio ad Christum amplectendum promptiore. Vnde Pauperes, epithetum piorum passim in his Psalmis & Prophetis. O potentes, ô clari & nobiles, quousque obstinato aduersum me animo & voluntate eritis, quousque pertinaciter me vexabitis & aduersabimini? vel in genere, quousque obtuso, crasso, carnali, animali, deorsum ad sensum, materiata & terrena ruente anima eritis, vt solent grauia: non spirituali, non subtili, non leui, qualis ad cœlestia & sublimia aspirat? [Graui corde] superbi eritis. Semel obseruatum esto Hebræos passim loqui cum Eclipsi verbi Substantiui, vel eius loco vsurpare pronomina. Sic cùm ad verbũ vertitur, Vsquequò gloria mea, ignominiæ, sub. erit. Vbi gloriam suã appellat Deum, vt Psal. 105 vel maiesta-

vel maiestatem suam regiam. Quousque me contumelia afficere stadebitis: vel, quousque Deum decus meum ignominia afficietis? Vbi credibile est Sept. לכבודי legisse, partim alijs punctis, partim diuiso posteriore vocabulo, *Kebode leb lumma*, *Graues corde*, *vt quid*, propter affinitatem, Caph habito pro Beth, quòd id sequentibus magis conueniret. Nam dum Masoretæ legunt *Kebodi lieliimma*, *Gloria mea ignominiæ*, in sequenti membro, [Diligitis vanitatem] coguntur per Zeugma repetere, *vsquequò*, quousq; delectabimini vana spe mei lædendi, vel etiam perdendi, & fictis mendacibusque aduersum me calumnijs. Nec verò semper alienum est, vnum vocabulũ in duo diuidere. Nam & Masoretæ partiti sunt in duas dictiones, quod in vnicam coaluerat, tribus locis, vt notat *Neh.* 2. Abben Ezra. Neh. 2. vers. 14. Exod. 4. vers. 2. Es. 3. vers. 15. etiamsi in primo res non id videretur requirere. *Vanitatem* & [mendacium] terrena, vel idola & impios, fictitios, falsos cultus.

5 [Mirificauit] Doctius quàm separauit, segregauit, selegit, etsi scribatur per ה, non א. Passim enim literæ Eheui permutantur inter se. Mirificauit (nam & Paulus mirificãdi verbo vtitur ad hunc sensum) Mirum fecit, miris affecit beneficijs, admirabilem & celebrem reddidit sanctũ suum, id est, me Dauidemũ se sanctificatum & consecratum. Quin & separauit ad multa preclara munera & functiones, vt Rom. 1. Segregatus in Euangelium. Iam de se loquitur in tertia persona, idque forasse, quoniam etiam Christo, & pijs singulis competit. [Sanctum] *hhasid*, pius, benefieus, bonus. Theodoritus innocentem intelligit, quia nihil criminis admiserat contra inimicos. ὅσιον solent vertere 70. quoniam sancti se solent exercere in cunctis beneficentiæ operibus. Deinde vox *Hasid* à Græca non abludit, à qua Essenj Hasidei dicuntur 1. Mac. 7. id est, חסידים *Hasidim*, pij, probi, *Suum* לך, *lo*, suum. ל, indicare solet Genitiuum possessionis. Posset etiam verti *Sibi*, in suum decus & gloriam.

6 Hypothetica Hebræorum formula per Imperatiuum. Si iraseimini, nolite peccare, id est, iram perficere. In ira ne perseuerate, sol ne occidat super iracũdiam vestram. Eph. 4. רגז *Rugaz* enim etiam irasci significat, non tantùm contremiscere, maximè apud Syros & Chaldæos, quorum verba & significationes sæpè vsurpant Dauid, Salomon, Iob, & reliqui

reliqui Hebræorum poetæ. Irato forsan estis in me animo, at iræ illius impetū cohibete, quum nihil vobis nocuerim, sed prodesse perpetuo paratus sim. Si mihi irascimini, nolite tamen peccare, & malum inferre, quin iram compescite. *Contremiscite* etiam congruit. Cōtremiscite à Domino, cum pauete, & ne peccetis, præsertim in me, qui Dei sum seruus & præco. Non tantum ira est cohibenda & moderanda, verum etiam contremiscendum ad Dei voces, pauenda & timenda eius offensio. Initio enim sapientiæ timor Domini, & beatus homo, qui semper est pauidus. Prou. 28. *Quæ dicitis* (De ijs,) quæ cogitatis etiam noctu, perperam scilicet & cōtra me & Deum, [compungimini] Dolete, pœnitentiam agite, ab ijs desistite, ea ne perficite. Nam de potestate Relatiui est excitandum Antecedens phrasi Græca & Hebræa. *Et* autem expletiua particula in Fonte desideratur, in quo Ad verb. Dicite in corde vestro super cubilibus vestris, & silete, q.d. Si in corde dixeritis, si cogitaueritis in tenebris, mali aliquid videlicet (Nam talia solent esse opera tenebrarum) tacete, desistite, ne ea perficite. Tacita est hypothesis, qualis initio versus. Recogitate taciti apud vos opera vestra, ea priuatim examinate, & agite pœnitentiam in silentio & metu. Chal. dicite orationem ore vestro, & petitionem in corde vestro, & orate super cubili vestro & memento tote diei mortis semper. Aliqui [in cubilibus vestris] iungunt cum sequentibus, cum quiete & otio dolete. Euthym. [in cordibus vestris] interdiu, [& in cubilibus] noctu vel in solitudine & otio. [Compungimini] dolete de peccato, ne illud in vobis regnet. Rom. 6. Tacete, quiescite Prop. Nā vt taciti pacatiq; resipiscant & à cœptis desistant hortatur.

7 [Sacrificium iustitiæ] Iustitiam, quæ est veluti sacrificium. Iustitiæ sacrificium appellat iustitiam ipsam, siue iusta & sancta opera, quibus nihil Deo gratius offerri potest. Vt Psal. 49. sacrificium laudis, sacram ipsam Dei laudem, & cōfessionem, hostiam laudis i. interprete Apostolo, Heb. 13. fructum labiorum confitentium Deo. Sicque illud opponit sacrificio pecudum, siue pecudibus sacrificio destinatis, quibus olim resipiscentiam vel pietatem testari solebant, quoniam hoc est corporale, carnale & extrà positum, illud spirituale, animi, & intrà positum. Iustitia enim & virtus sunt de bonis animi, non de externis: sunt de bonis nostris, non

alienis & fortunæ. Offerte, inquit, Deo iustitiam, ceu sacrificium quoddam, ceu rem aliquam sacram: illi eam consecrate & dedicate, sancta iustitiæ & virtutis opera facite. Hinc Chal. Domate concupiscentiam vestram, & reputabitur vobis sicut sacrificia iustitiæ, & sperate in Deo. Quid si etiam de sacrificio altaris iustificante & salutari? Nam quo Hebraismo vers. 2. *Deus iustitiæ*, est Deus iustificans, eodem *sacrificium iustitiæ*, significare possit sacrificium, non modo in se iustum, sed quod etiam iustificet, & infundat Spiritum sanctum, iustitiæ omnis auctorem & causam in nobis. q.d. Offerte sanctam Eucharistiam victimam pro peccatis, sæpius ea vtimini, &c. [Multi dicunt] Per Prolepsin occupat impiorum opinionem, qui Deum & monita de Deo negligunt, nisi promissa oculis vsurpent & Numinis præsentiam palpent. 2. Pet. 3. Multi dubitantes de Deo, Deique prouidentia, dicunt. [Quis ostendet nobis bona?] (quis videre nos faciet bonum, ad verb.) quis nobis de bonis prouidebit, quis conferet nobis beneficia, quis felicia rependet, vt propterea laboremus de sacrificijs iustitiæ faciendis, & spe in Domino locanda? quis illa curabit? Respondet sequentibus duobus versibus. Ostendit Deus nobis bona duplicia: vnum spirituale, dum signauit super nos lumen vultus sui: alterum externum & temporarium, dum homines frumento, vino, oleo & similibus ad vitam vtilibus multiplicauit.

8 [Signatum est super nos lumen] Tu es Domine apertè, qui nobis ostēdis bona. Super nos fauor tuus elucatus est, palā positus, instar signi erectus, vel etiam impressus, qui te cognoscendum exhibeat, qui te bonorum omnium auctorem ostendat, qui nobis sit dux viæ, planè demōstrans quid agere, quid fugere debeamus. Valde isti impij sunt, qui ex tuo fauore, gratia & benignitate, non intelligunt te bonorum omnium suppeditatorem atque causam, q.d. Temerè hoc isti quærunt, cùm signum lucidissimum prouidentiæ tuæ, tanquam à te sublatum vexillum, sit fauor & beneficia tua quotidiana erga nos. Præsertim Christi missio & Euangelium. Tacita enim est vaticinatio de vocatione omnium ad cognitionē Christi luminis, ad reuelationem gentium, & Euangelij tenebras mūdi discutientis, per quod ostēdit & exhibuit bona hominibus. Hinc postea Dauid se gaudere ait,

hominibus exorta esse copiosè frumentum, vinum & oleũ, Sacramentorum symbola. Et sic Nazarenus orat. in Epiph. partim de Baptismi siue Fidei lumine, partim de Spiritus sancti gratia intellexit. Nostri ferè de lumine naturali, quã rationem appellamus, vel potiùs imagine Dei nobis impressa, per quam vigemus ratione, intelligentia, consilio, memoria, & insitis notionibus scientiarum, ac artium seminarijs. Hæc satis ostendunt summum aliquod esse bonũ, à quo in nos bona omnia manent & deriuentur. *Signatum est*, נִסָּה, *Nissa*, in præt. Niphal, ita tamen, vt redoleat significatum signi, vexilli. i. נֵס, *Nes*, Quæ lectio præstat. Alioqui esset interrogatio sine responsione. Alij tamen legunt per modum precis in Imp. Kal. *Nesá*, valdè irregulariter. Tum enim Samech. ponetur pro שׁ, & ה pro א. Eleua velut vexillum lucem vultus tui & charitatem, erige super nos fauorem tuum. Collustra nos luce & serenitate vultus tui, vt precetur pro Christi aduentu. Signa, propriè, super nos lumen vultus tui. Nam vt vox Heb. descendat à נָשָׂא. *nasá tulit, eleuauit*, mutatis שׂא in סה, est durius, ne simul fiat mutatio duarum radicalium. Lego ergo, נִסָּה *Nesessigna.* vel in præterito Niphal, *Nissá* cum Septuag. ἐσημειώθη *signatum est*, vt נִסָּה & נִסַּס, *Nessá* & *Nasas* idem polleant. Neque enim est insolens, vt radix eadem reperiatur in duobus ordinibus. Signari autem hic non tam est sigillari, imprimi, quàm eleuari, & attolli vt signum, indicari, apparere clarè, perspicuum & euidens fieri, vt 2. Thess. 3. διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, hunc per epistolam indicate, manifestate.

8. & 9. [Dedisti lætitiam in corde meo] Quòd supple, vel quia, vel quando, [A fructu frumenti, vini & olei multiplicati sunt.] Nam debet hoc hemistichium construi cum sequẽti, per Eclipsin particulæ שׁ, vel מִי vel מֵאֲשֶׁר vt Psal. 56. vers. 6. & 12. Hebræi scilicet poëtæ passim transiliunt literas Mosè Vecaleb, & particulas ijs æquipollentes. Sanè gaudeo, quòd eis fruges opesq; multas præberas, vt intelligant tua in ipsos beneficia, neque occasionem habeant dicendi, Quis ostendet nobis bona? Bonorum enim multiplicatio Deum ostendit. Ad verb. Dedisti lætitiam in corde meo, à tempore (quo) frumentum eorum & mustum eorum multiplicata sunt. Vbi aliqui recentiorum *A tempore*, interpretantur, præ tempore, vt Hebræa Præp. *Min* comparatè accipiatur, hoc sensu. Mihi lætitiam attulisti, quæ superat lætitiam temporis messis & vindemiæ, prouerbiali cõparatione qua vtitur Esaias cap. 9. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. Sed nouè & alienè. Nam hic est secundum responsionis membrum. *Olei.* Additum Prophetícè à Septuag. propter mysterium. Neque enim Deus solùm præbet vinum & frumentum, materiam Eucharistiæ, sed & Oleum siue Chrisma, cuius vsus est maximus in Sacramentis, è Dionys. Areopagita in Eccles. Hierarchia, & Arnobio. His autem omnibus ritè consecratis, homines multiplicantur & augentur spiritualibus bonis in Ecclesia. Prætereà Iudæa præsertim Galilæa, oleo & oliuis abundabat, ex Iosepho.

10 [In pace] securè, sine metu, & quasi in vtramque aurem. [In idipsum] ἐπὶ τὸ αὐτὸ, in idem, in eodem loco. i. simul cum eis, vt Psal. 33. & 120. Simul cum eis, quantumuis hostibus, pacificè & quietè dormiam, inter eos quamuis impios & atheos, maleque de prouidentia sentientes, securus Dei defensione cubabo & dormiam, quoniam, &c. Redit ad vexatores suos, à quibus liberari se vers. 3. precatus fuerat. q. d. Non meam quietem, non meum somnum illi suis machinis interturbabunt, non me perdent, quoniam, &c. Alij simul, pariter, vt & Hebræum *Iahdáu.* Dormiam simul & requiescam tranquillissimè, nullis tristibus insomnijs me inter dormiendum exercentibus ac terrentibus, quicquid illi contra me & Deum perstrepant, & tumultuentur. Hebraïsmus, de quo Psal. 3. vers. 6. Nam non omnes Antithesis τοῦ [Multi dicunt] q. d. Quantum ad me attinet, non, vt illi, dubitabo de Dei beneuolentia & benignitate, neque anxiè huiusmodi quæstionibus agitabor, sed securè dormiam in Dei spe, placidè in eius prouidentia conquiescam. Quoniam tu solus, cæteris me deserentibus, in bona spe constituisti, præsidentemque ac securum reddidisti. Docet se Dei præsidio & prouidentia esse æquè securum, ac si maximo exercitu & custodibus stiparetur.

11 Ratio cur quietè & placidè dormiturus sit. Quoniam, [Singulariter] solummodo, μονωτάτους sine alio, cæteris me in malis relinquentibus, & sua ope destituentibus, solus me in tuto collocasti, hanc meam requiem & conserua-

tionem tibi vni debeo. Spes, siue Betah, hîc pro securitate, quam quietem præcedenti v. appellabat. Alij in vulgato significatu, pro certa bonorum expectatione & confidentia.

ARGVMENTVM.

Deum orat, vt malignos malo, innocentes bonis afficiat.

1 In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur, Psalmus Dauid. V.

2 VErba mea aúribus pércipe Dñe: intéllige clamórem meũ.
3 Inténde voci orationis meæ: rex meus & Deus meus.
4 Quóniam ad te orábo, Dómine: mane exaúdies vocem meam.
5 Mane astábo tibi & vidébo: quóniam non Deus volens iniquitátem tu es.
6 Neq; habitábit iuxta te malignus: neque permanebũt iniústi ante óculos tuos.
7 Odísti omnes qui operántur iniquitátem: perdes omnes qui loquúntur mendácium.
8 Virũ sánguinum & dolósum abominábitur Dóminus: ego autem in multitúdine misericórdiæ tuæ,
9 Introibo in domum tuam: adorábo ad templum sanctum tuum in timóre tuo.
10 Dómine deduc me in iustitia tua propter inimícos meos, dirige in cõspéctu tuo viã meam.
11 Quóniam non est in ore eórum veritas: cor eórum vanum est.
12 Sepúlchrum patẽs est guttur eórũ: linguis suis dolósè agébant, iúdica illos Deus.
13 Décidant à cogitatiónibus suis, secúndum multitudinem impietatum eórum

tum eórum expélle eos: quóniam irritauérũt te Dómine.
14 Et lætétur omnes, qui sperãt in te: in ætérnum exultábunt, & habitábis in eis.
15 Et gloriabúntur in te omnes, qui díligunt nomen tuum: quóniam tu benedices iusto.
16 Dómine, vt scuto bonæ volũtátis tuæ: coronásti nos.

1 Periphrasis Ecclesiæ, itémque animæ fidelis & piæ.
2 [Clamorem] *haghighi* meditationem meam Prop. quæ est cordis atq; adeo orationis, siue precis præcipuus clamor.
3 [Orationis] Clamoris Prop. [Rex meus] Christe. Nam Regis nomen solet attribui filio, potius quàm Patri. Quamuis autem Dauid rex esset in terris, Regem tamen & Dominum in cœlis se habere asserit, cuius potestati sit subiectus. Nempe regem regum & Dominũ dominantium 1. Tim. 6.
4 [Manè] maturè, tempestiuè, citò, primo quoque tempore: vel potius, prima orationis hora, quam primùm precatus te fuero, quamprimùm ad precem conuenero. Prima orationis hora erat manè, vnde matutinum sacrificium, quod erat vespertino solemnius, non tantùm quia à Ioue principium, verum etiam quoniam huic præcipuè successura erat Christiana Liturgia, præcipuus religionis cultus, matutinis horis celebrandus.
5 [Manè astabo tibi] ad precandum scilicet, & [videbo] (te, per Zeugma) Mane ante alia negotia diuino tuo conspectui me per meditationem & precem offeram, curis purus & liber. Tuæ maiestati spectandæ & tuis diuinis rebus contemplandis matutino tempore insistam, interero matutinis sacris, in quibus res diuina fit liberius & purius. Hinc ad ver. Manè instruam siue ordinabo tibi (precem) & speculabor (te) quasi intentis oculis respiciam: contemplabor & videbo tuum templum, tuum cultum, te in tuo templo visam. Et sic Eclipsim siue Zeugma restituit Cyprianus in fine libri de oratione Dominica. Manè astabo tibi & contemplabor te. Indéque matutinarum vsum elicit, quod ab Apostolicis tẽporibus repetendum etiam indicat Plinius ad Traianum lib. 10. Epist. & antelucanas horas appellat.

Tempus

Templis autem orationis apud Iudæos erat mane, meridie & vesperi. Vnde sacrificium matutinum, meridianum siue minha, & vespertinum. Etsi autem Deus non videatur, siue in mysterijs siue alibi oculis corporis, sed animi facultatibus & fide: Videndi tamen verbum appositè docet præsentiam corporalem esse in templis exhibendam Deo, ac illic in re diuina & sacris solennibus per typos, imagines, species externas, & sacramenta in oculos incurrentia, Deum quodammodò videri. Hinc Exod 18. Comederunt panem cum eo coram Domino. i. coram arca vel tabernaculo Domini. Et 1. Reg. 4. venit Deus in castra, id est, arca Dei per Metonym. res pro loco vel signo, signum pro re interius suam vim exhibente, &c. Adde gratias spirituales illic penè sensibiliter percipi. Videre ergo hic, respectu Dei, est animo cernere, respectu templi & sacrorum solennium, corpore & oculis corporis. Ob quas causas Iosué 24. & steterunt coram Deo. i. Dei arca, & populus è sacris rediens, se vidisse ait Deum apud Augustinum de Genesi ad literam. [Quoniam] subijcit aliquot causas cur studeat pietati, vsque ad v. 8. Nempè quoniam Deus pius est, purus, &c. [Nō Deus volens] Deus non vult mala esse, vel fieri, sed dumtaxat permittit, idque ne homo suæ naturæ libertatem amittat, sitq; deterioris conditionis, quàm aliæ res, quas sic ipse administrat, vt eas sinat proprijs motibus agi, ducique: Item propter bonum Vniuersi, & per accidens, vt inde aliquod bonum exoriatur. Etsi enim priuatus rector, malum ex ijs, quorum gerit curam, quantum potest, debeat excludere, quòd è malo bonum elicere non possit: Deus tamen vniuersalis rector, siue prouisor, qui è singulis malis plurima bona potest educere, vt ex persecutione Tyrannorum patientiam Martyrum, ex operibus hæreticorum purgationem siue probationem fidei iustorum, non debet omnia mala impedire, ne bona plurima deesse contingat Vniuerso. Exempli gratia, natura singularis quorūlibet impedit, quoad potest, indiuidui sui damnum & interitum: quare animalia singula se ab huiusmodi studeant vendicare. At natura vniuersalis permittit animalia occidi, vt videlicet homines alātur, & in vita conseruentur: vt & hoc modo vniuersi. i. rerum species perpetuentur.

6 [Iuxta te] tecum. *Himmechá, Malignus,* Hebræa etiam neutrum genus hic patiuntur. Malignum, malignitas, malum. [Permanebunt] poterunt consistere. Adverſ. non se constituent, non se sistent insani. q.d. non audebunt comparere ante tuam maiestatem & tribunal. Insani verè sunt siue *holelim* qui se dedunt iniustitiæ & improbitati.

7 [Iniquitatem] vel vanitatem. [Mendacium] contra proximum, vt ei noceant. Nam mendacia quæ appellantur officiosa vel iocosa, vt non sint sine culpa, at non cum magna. Lege Aug. in hunc locum & lib. quæstionum Gen. c. 44. & 45. & lib. de Mendacio. Item Pet. Longobardum 3. Sent. dist. 38. & Gratianum 22. q. 2.

8 [Virum sanguinum] sanguinolentum, sanguinarium, percussorem. [Ego autem] Hoc hemistichium cadit in sequentem versum: ideò virgula tantùm debet notari, & in Hebræo versum inchoat. Vbi quærant aliqui fortasse, cur nostra editio ab Hebraica sæpius in distinguendo variet. Respondeo, quia Masoretæ consuluerunt versus & miscuerunt, partim nimis suorum sensorum studiosi, partim ignari metricæ Psalmorum rationis, quæ proinde perierit, cùm tempore Septuag. esset integra & perspicua, nec viderunt in poësi aliud sæpe sensum, aliud metrum siue dimensionem requirere. Quod olim ita Terentio, Pindaro, & alijs accidit, vt necdum sciam, an vbique rectè versus sint ab Erasmo, alijsq; restituti. Quin & quantum ad sensum, Septuag. interdum rectius distinguunt: quare Apostolus Heb. 3. in eorum periodo ad Psalmum 94. totum suæ disputationis pōdus constituit. Adde ante Masoretas Scripturam caruisse incisorum & clausularum notulis, vt proinde liberius earum constituendarum esset iudicium, & aliquando rectius. Sed de hoc alibi.

9 [Ad templum] Sic Heb. אל *El, ad, versus*, id est in templo tuo, vel si sumus absentes, versus templum tuum. Vt Daniel c. 6. in terra captiuitatis positus, apertis fenestris cœnaculi sui contra Hierusalem, (id est, versus Hieruſ. vel ex eius regione) genua flectebat & adorabat, confitens Domino: vt discamus suspirare ad Sāctorum communionem. *In timore*, cum timore, & veneratione tui, reuerenter. Dicendo, supple, quod sequitur, vt & Kimhi notat.

10 [In iustitia tua] per semitam iustitiæ tuæ, & rectè viuendi rationes. Erudi me, institue me, iuua me, vt ambulem in via

in via iustitiæ & virtutis. Doce me tuam iustitiam. Doce me iustè viuere, & cum virtute: fac sim virtutis studiosus. [Propter inimicos] Insidiatores Prop. propter inimicorũ meorum calumnias, vt nihil mihi possint exprobrare, ne me possint carpere & trahere in aliquam perdendi me occasionem: ne mihi possint iustam calumniam intendere, & iure criminari, vt Psal. 12. Ne fortè dicat inimicus meus, præualui aduersus eum. Hæc enim affirmatio vim habet negationis. Qui iustè viuit, tutus est ab inimicorum criminationibus. [In conspectu tuo viam meam] ante te, mea consilia & actiones, vt tibi placeant. Obscurius, & per Hypallagen Hebraicè. in conspectu meo viam tuam, id est dirige me in viam tuam. At sententia prorsus vna. Via enim nostra in conspectu Dei dirigitur, quando via Dei & lex ante conspectum nostrum est recta & æquabilis, vt ab eamus aberremus. q.d Fac sequar tua monita, fac insistam tuis legibus & institutis: dirige viam tuam in conspectu meo, siue ante me, ne labar, ne corruam vel etiam impingam.

11 Nam nihil aliud expetunt, quam accusandi & perdendi ansam. [Veritas] rectum rectitudo propriè, vt veritas hic non tam opponatur falsitati, quàm vanitati & iniustitiæ, nec tam pertineat ad intelligentiam, quàm ad mores. [Vanum est] Prauitates, vel contractiones propriè. Cor eorum (siue vt Heb. Medium eorum) est prauissimum, vel planè intentum confringendis & vexandis hominibus. Cor pro cogitatione Metonym.

12 [Patens] apertum, Eructans virulentiam, fœtidos & detestandos sermones proferens, exhalans fœtorem & halitum sycophantiæ. Vel guttur per metonym. pro sermone. [Dolosè] blandè, adulatoriè, leniter Prop. Ad verb. Linguã suam leniunt, ad lenitatem & blanditias componunt, vt per blandas benedictiones facilius incautos fallant. Linguã vtuntur ad dolos, ad dolosè decipiendum & circumscribendum. [Iudica] in malam partem, vlciscere, euerte disperde. Eò hoc iudicium spectare Hebræa & Chaldæa declarant, Vasta, in solitudinem redige.

13 [A cogitationibus] à consultationibus propriè, frustrentur suis consilijs. [Expelle] subuerte. [Irritauerunt] rebellarunt in te Prop. Chald. Rebelles fuerunt verbo tuo. [Domine] ad numerum additur à 70. hic V. 15. [Omnes] interijcitur

interijcitur præter Fontem ad Emphasim.

14 [In eis] cum eis in æternum, per Zeug. vt eos protegas. Hinc Heb. obumbrabis eos, obtieges. Allusione ad tabernacula, quæ arcent æstum & cæteras aëris iniurias.

15 [Gloriabuntur] proprie, gestient lætitia, mirè lætabuntur, [in te] dè tua benignitate, de tuis beneficijs. [Nomen tuum] Nomen Dei, aliquando maiestatem, potentiam, & alia eius epitheta significat. Exod. 33. Phil. 2. aliquando Deum ipsum, Ioel. 2. Rom. 10. Deut. 28. [Benedices] iustum fortunabis, replebis omnibus bonis, maximis afflicies beneficijs & prosperitate.

16 Veluti scuto & armaturâ fauoris benignitatisque tuæ circumdabis, vndiq; obuallabis & proteges nos. Spiritũ sanctũ intelligit Cyrillus lib. 9. cap. 48. in Ioan. Nec immutatur sententia, si veritas ad verb. Vt scuto beneplacito (tuo) coronabis nos, vel iuxa Masoretarũ punctа, *eum*, iustũ scilicet. ך, *Nu*, cũ daghes hoc posterius designat, atque daghes [Nos].

ARGVMENTVM.

Deum orat, vt se & à morbo, & à peccato sanet: exaudito autem, inimicis insultat.

1 In finem in carminibus. Psal. Dauid pro octaua. VI.

2 DOmine ne in furóre tuo árguas me: neq; in irâ tua corripias me.

3 Miserére mei Dómine, quóniam infirmus sum: sana me Dómine, quóniam conturbáta sunt ossa mea.

4 Et ánima mea turbâta est valde: sed tu Dómine vsquequo?

5 Conuértere Dómine, & eripe ánimam meam: saluum me fac propter misericórdiam tuam.

6 Quóniam nõ est in morte, qui memor sit tui: in inférno autem, quis confitébitur tibi?

7 Laboráui in gémitu meo, lauábo per singulas nóctes lectum meũ: láchrymis meis stratum meum rigábo.

8 Turbatus

8 Turbâtus est à furôre óculus meus: inueteráui inter omnes inimícos meos.

9 Discédite à me omnes qui operámini iniquitátem: quóniam exaudiuit Dóminus vocem fletus mei.

10 Exaudiuit Dóminus deprecatiônē meā: Dóminus oratiônē meā suscépit.

11 Erubéscant & conturbéntur veheménter omnes inimici mei: cōuertántur & erubéscant valde velóciter.

1 Per [Octauam] extremam iudicij diem multi accipiunt. Arnobius diem dominicum. Hebræi malunt esse genus Odæ vel instrumenti musici.

2 [Corripias] castiges vt metui, abijciendo, sed potius paterne puniendo, Iere. 10. Nam pœna cum furore Domini est intolerabilis: non deprecatur prorsus pœnam, sed eam vult paterna castigatione mitigari. Augustin. & Gregorius furorem referunt ad inferni, iram ad purgatorij pœnas. Chal. ne in furore tuo percutias me.

3 [Infirmus] imbecillus, fragilis corpore & animo, excisus propriè. [Conturbata sunt] territa sunt obstupuerunt. Sic sequen. & 11. Adhibe mihi medicinam, quia iam dolor ad ossa vsque pernasit. Quin & animæ meæ vires & facultates debilitatæ sunt vehementer, vt iam nihil agere valeam, præcipuum corporis mei robur mihi ademptum est. Vel ossa pro toto corpore, per Synecdochen. Totum meum corpus commotum est & obstupefactum doloris magnitudine & acerbitate, vt alibi, exultabunt ossa humiliata: id est, membris & corpore exultabo. Mysticum est illud Theodoreti, Ossa esse ratiocinationes, quòd per ossa animal dirigatur.

4 [Valde] metu iræ tuæ, vel potiùs sensu calamitatum præsentium. [Sed tu Domine vsquequo] Id patieris, vel quid simile per Aposiopesin, ob πάθος. Quousque sic me perturbatum & miserum relinques?

5 [Conuertere] Reconciliare, placare, mihi esto pacatus, redi ad me. Est etiam hic Aposiopesis pathetica, vt subaudiatur *ab ira*, vel *ad me*.

6 [In mor-

6 [In morte] In loco & statu mortis, non est qui te commemoret, qui tui faciat mentionem in bonum, ad te scilicet adorandum & colendum. Hebræi appellant sæpe mortem, statum mortuorum in altero sæculo. Mortuos autem intelligunt eos qui sunt in perditionis statu. Nam sanctos, quorum animæ in manu Dei sunt, dormientes vel viuentes appellant, non mortuos: vel hoc ipso, quòd officijs multis magnam vtilitatem conferant in Ecclesiam, 4. Regum 13. 2. Mach. [Quis confitebitur tibi?] Quis palàm & publicè celebrabit, laudabit, efferet te? Idem sensus in illo Ezechiæ, Esa. 38. Nam in inferno voces sunt blasphemātium Deum, non celebrantium. Quin etiam simpliciter est poëticum πάθος, vt Psal. 87. & 113. Non mortui, Domine, laudabunt te, sed nos qui viuimus, vt propter mali acerbitatem, tantùm respiciat ad statum mortuorum externum, & vulgò apparentem. Hebræi autem Synecdochicōs ista solent exponere de corporibus, non de toto homine, quòd anima non moriatur. In morte ergo non est tui memoria. Mortui. i. corpora mortua, non te confitentur, neque memorant, quia sensu carent, nedum intellectu. Aug. de salutari pœnitentia, quia in hac vita tantùm est conuersionis tempus, vt historia Epulonis & Lazari ostendit. Luc 16.

7 [Laboraui] Laborare hic est affligi, fatigari ex Heb. fatigatus sum gemendo & suspirando, fatisco præ gemitibus & suspirijs. [Lauabo] madefaciam largiter adeo, vt præ copia lachrymarum lauari possit fletu meo. In Heb. Hyperbole elegans, Vrinabo, mergam, natare faciam, id est, meo fletu opplebo lectum meum, etiam noctibus, quod tempus tamen est quietis.

8 [Turbatus] Vox *Haseſa* etiam vertitur, caligauit, corrosus est, velut à tineis (ab eis enim sumitur metaphora) obtenebratus est, detritus est. [A furore] tuo, propter furorem tuum, siue propter morbum furore tuo immissum, vt initio Psalmi, in furore tuo ne arguas me. Alij ad precantem referunt Quasi caligat oculus meus, præ indignatione mea, præ ira è maximo mœrore à me concepta. Quod Hieronym. sic expressit, Caligauit præ amaritudine oculus meus. Possit esse hypozeugma. *A furore* inimicorum meorum, propter furorem inimicorum meorum turbatus sum. Eclipses varijs modis concipiuntur & explentur. [Inue-

terauit, quasi senio defeci inter tot insultantes hostes. Hebræa figuratè referuntur ad oculum: illic enim pars pro toto per Synecdoch. Inueterauit, consenuit (oculus meus) inter omnes meos vexatores, siue consumptus est, defecit præsentibus, obseruantibus & gaudentibus inimicis meis. Tristitia tanta confectus sum, vt canuerim, vt canos contraxerim, ante senectutis meæ tempus, maximo inimicorum meorũ gaudio & spectaculo. Deinde 9. spe se erigit, sermone ad inimicos conuerso. [Discedite] &c. Inter. Hebetata est acies oculorũ meorum præ metu hostiũ, vel videntibus inimicis meis & consciis. Aliqui, propter inimicos meos.

9 Per Apostrophen ad impios verba exauditæ precis. Discedite igitur, &c. [Quoniam exaudiuit] fructus finisque precis exaudiri. Quod imitati sunt interdum Pagani, in suis precationibus, affirmantes exorata, quæ precabantur. Ouid. lib. 2. de Pont. Eleg. 1.

Quod precor eueniet. Sunt certa oracula vatum,
Nam Deus optanti prospera signa dedit.

Et Horatius in carmine sæculari, *Hæc Iouem sentire.* Vbi vetus interpres, Ego Chorus reporto domum spem bonam, certámque, Iouem hæc scire, hæc velle, hæc sentire. Hic enim finis sacri carminis, & in hæc verba deuotio soluebatur, quando diceret Chorus Iouem preces & vota exaudiuisse, & cæteros Deos, atque spe certa domum reuerti.

10 [Suscepit] Suscipiet Hebr. acceptam habebit & gratam.

11 [Valde velociter] in momento, subitò, repentè, simulatque audierint hoc nuntium. Incommodè recentiores hic, vt alijs multis in locis, vertunt pronuntiatiuè. *Erubescẽt, conturbabuntur, conuertentur & erubescent.* Non enim aduertunt, præterita & futura esse omnium modorum pro sententiæ commoditate & particularum exigentia atque appositione, *vt, dum, vtinam:* Futura autem esse plurimùm Imperatiui vel Optatiui modi, primò in precationibus, vt in his Psalmis: Secundò, in mãdatis & præceptis, vt, *Non occides*, id est, ne occidas: Tertiò, quando expressè Imperatiuus præcessit. Nam posteriora tempora, & modi à præcedentibus concipiuntur, eorúmque rationem æmulantur. Hæc ex Elia in Bahur aduersum Gnosticos.

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Pro se contra Saulem orat, vt ipse ob suam innocentiam seruetur, ille verò ob pertinaciam pœnas luat.

1 Psalm. Dauid, quem cantauit Domino pro verbis Chusi filij Iemini. VII.

2 DOMINE Deus meus in te spe-ráui: saluum me fac ex ómnibus persequéntibus me, & libera me.

3 Nequándo rápiat, vt leo, ánimam meam: dum non est qui rédimat, neque qui saluum fáciat.

4 Dómine Deus meus si feci istud: si est iníquitas in mánibus meis.

5 Si réddidi retribuẽtibus mihi mala: décidam meritò ab inimícis meis inânis.

6 Persequátur inimícus ánimam meam, & comprehéndat, & concúlcet in terra vitam meam: & glóriam meá in púluerem dedûcat.

7 Exúrge Dómine in ira tua: & exaltâre in finibus inimicórũ meórum.

8 Et exúrge Dómine Deus meus in præcépto, quod mandásti: & synagóga populórum circúndabit te.

9 Et propter hanc in altum regrédere: Dóminus iúdicat pópulos.

10 Iúdica me Dómine secúndum iustítiam meam: & secúndum innocéntiam meam super me.

11 Consumêtur nequítia peccatórum & diriges iustum: scrutans corda & renes Deus.

12 Iustum adiutórium meum à Dómino: qui saluos facit rectos corde.

13 Deus iudex iustus, fortis, & pátiens: nunquid irásciturper singulos dies?
14 Nisi conuérsi fuéritis, gládium suum vibrâuit: arcum suum teténdit, & paráuit illum.
15 Et in eo paráuit vasa mortis: sagittas suas ardéntibus effecit.
16 Ecce partúrijt iniustitiam, concépit dolórem: & péperit iniquitátem.
17 Lacum apéruit, & effôdit eum: & incidit in fóueam, quam fecit.
18 Conuertêtur dolor eius in caput eius: & in vérticem ipsius iniquitas eius descendet.
19 Confitêbor Dómino secúndùm iustítiam eius: & psallam nómini Dómini altíssimi.

1 [Psalmus] *Sigaiõn*, propriè oblectatio, genus carminis ab oblectando. Sic enim se consolabatur in rebus aduersis. Chus, siue Chusi AEthiops. & sic Aquila & Hieronymus vertunt. Sic Saulem beniaminium obscurè designat, quasi hominem atrum & malum, qua locutione poëta Latinus, *Hic niger est, hunc tu Romane caueto*, id est prauus, vt cum Callimachus & Naso suum inimicum vocarunt Ibin. Adde *Iemini* fuisse tritauum Saulis. 2. Reg. 5.

2 [Speraui] Aliqui putant esse præteritum pro præsenti *Spero*. Sed maior est vis in præterito. Nam etiam includit præsens, & habitum animi non actum significat.

3 [Nequando] ne fortè. [Animam meam] Me per Synecdochen, vel vitam meam, per Metonym. Vtraque significatio passim locum habet in hac lingua. Sic apud Cicer. Catil. 4 anima pro vita, & amittere animam, id est, vitam, dixit Salustius.

4 [Istud] quod mihi imponitur, quod de me spargitur, vt reddar odiosus populo. Aposiop. Crimen perduellionis ei obijciebatur. [Iniquitas] quam de me suspicatur Saul. De innocentia facti loquitur, non Personæ. Alioqui omnes sumus peccatores & gratia Dei indigemus.

5 [Retribuentibus mihi] in malum. Nocentibus mihi, lædentibus me. Nam [mala] regitur à verbo *reddidi*: vel construitur

construitur cum vtroq; per Zeugma, ne lacessitus quidem, vindictam persecutus sum, malum bono vincire conatus. Quia vindictam priuatam prohibuisti, Deut. 32. Hoc vocabulum sæpe impropriè vsurpatur, pro tribuere. Alioqui qui malum aut bonum primus infert, is tribuere dicitur, retribuere Verò, siue reddere, qui datis parem vicem tribuit, quique beneficiorum aut iniuriarum vicissitudinem reddit. שלם *Schalam* etiam significat pacificum esse: vnde verti possit. Si reddidi pacifico meo malum (id est, habêti mecum pacem) & oppressi angustantem me vanè siue immeritò, vt hoc Aduerbium *Vanè* construatur cum proximo Participio, non cum Verbo, [Decidam] ne eos comprehendam. Optatiuè. Sim frustratus spe illos vincendi, si feci istud. vt Psal. 5. vers. 13. Me inimici mei frustrentur expectatione mea, bonis, quæ à te ô Domine expecto. [Inanis] vacuus, inani spe affectus. Ad verb. Etiam premam vel stringam vel spoliem inimicos meos inaniter. Masoretæ maluerunt sententiam diuidere, & Vau notare per Cametz, vt esset conuersiuum, fierétque redditio in sequenti versu. (*Si*) & oppressi vel spoliaui inimicum meum frustrà, persequatur ille vitam meam. Alij etiam vertunt (*Sed*) liberaui arctantem me gratis. Vt quando Dauid Saulem ab hostibus eripuit, & cum occidere potuisset, pepercit. 1. Reg. 24. & 26.

6 Se deuouet, si teneatur crimine sibi impositio, vitæ amissione & famæ. [Conculcet] adimat mihi vitam turpiter. [In terra] Heb. in terram, sternat in terram & conculcet. [Gloriam] decus *honorem*, famam, existimationem meam. Aliqui regij fastigij spem. Alij animam metaphoricè, quod sit hominis gloria & dignitas. *In pulverem*, deprimat & dejiciat ignominiosissimè, velut in nihilum redigat. Pulverem vocat humilem & abiectam conditionem, vt Psal. 113. vers. 6. vel sepulchrum. Primum prosternat in terram, deinde habitare faciat in puluere.

7 [Exaltare] Sublimem & excelsum te ostende, potentiam declara in finibus, regionibus, & quasi transitibus inimicorum meorum, eos scilicet mihi subigendo, sternendo, & in terram dejiciendo. [In finibus] in transitibus, propriè, Dum transeunt in nos. Alij non tam appositè, in indignationibus. Nam עבר *Habar*, & transire, & irasci.

8 [In præcepto] Pro præcepto quod mandasti, propter

legem quam posuisti, & vt tueare decretum, quod sanxisti, exurge. Tum multi populi ad te confluent, teque stipabunt vt liberatorem, vindicem & Patronum, & sequetur cultum tuum. Vel, secundum præceptum & iudicium, quod mandasti. Præsta quod faciendum alijs præcepisti, nempe vt neminem sinant iniuste opprimi: Vt subaudiatur altera particula ב secundum, iuxta. Fac mihi iudicium, qui iudicium & iustitiam præcepisti. Chald. Accelera mihi iudicium, quod mandasti. Eclipses scilicet variè implentur. Possit *in* sumi pro *per*. Per præceptum. In adiurationibus & obtestationibus vtuntur præp. ב, in, vt nos Præp. *Per*. [Synagoga populorum] è multis populis collecta. Periphrasis Ecclesiæ.

9 [Et propter hanc] Synagogam, & cœtum fidelium [In altum] in tribunal & solium iudicij tui, redi, vbi Domine iudicas populos. Est enim mutatio personæ. Quamdiu differt supplicia impiorum, videtur reliquisse iustitiæ suæ solium. Ad illud reuertitur, quando infert.

10 [Super me] Quæ sup. super me est, quæ est in me, i. qua innocentia & integritate sum præditus: non simpliciter, sed comparatè. Non sibi (inquiunt Græci) tribuit vniuersalem iustitiam, sed eam dumtaxat, qua ab ijs, quos nunquam læserat, violabatur, id est, loquitur de iustitia sua erga Saulem, dum ei nihil nocuit. 1. Reg. 24. non erga Deum, in quem omnes sumus iniusti & peccatores Psal. 142.

11 [Consumetur] Peribit iniquitas impiorum, ô Deus, qui scrutaris corda & renes, id est, mentes, & animi affectus: Metonymicè. Nam affectuum & cupiditatum sedes est in renibus, vt cogitationum in corde. Optanter in fonte. Consumatur quæso, & dirigas iustum, siue stabilias, ô Deus renum & cordium scrutator. Sed in futurum indicatiui submutarunt, vt ostenderent huiusmodi contra impios preces sæpe esse prædictiones & prophetias, potius quàm imprecationes, id est, pium non semper imprecari, sed prædicere euentura inimicis Ecclesiæ, Euthym. passim.

12 [Iustum] Masoretæ iungunt cum fine proximi versus, non tam aptè, *Deus iuste*, deinde versum ordiuntur, *Adiutorium siue scutum meum super Domino*. Clypeus meus Deo nititur. Clypeus meus Deus est, id est, protectio, defensio, præsidium, suprà enim ita loquutus est. Sed mutat locutionem,

cutionem, vt fiduciam suam, quam in Dei præsidio habebat, simul demonstraret.

13 [Fortis & patiens] Periphrasis nominis El, vnius è Decem diuinis. Huic enim vni in Hebræo ista duo in nostra editione Græca & Latina respondent [Nunquid] hanc particulam interposuerunt, vt docerent Hebraica esse per interrogationem accipienda. q.d. non. Alij tamen enuntianter. Et deus irascens quotidie (impijs) id est, omnibus temporibus. Per iram, Pœnas intelligit Euthym. Ira enim non est in Deo, per modum passionis, siue perturbationis, sed quatenus ab eo in impios manat. Sic Chald. irascitur tota die contra impium. Alij minas. q.d. minatur diu antequam puniat, vt liceat per tempus resipiscere.

14 Hypotyposis Dei irati, Nisi resipuerit impius, gladium suum acuet Deus, scilicet. Etsi aliqui referant ad Saulem. [Vibrauit] acuet Prop. ad vibrandum videlicet.

15 [In eo] arcu. Euthymius, in eo supplicij genere. Alij in arcu, gladio & cæteris prædictis. Hebr. חלי *Velo* patitur alias interpretationes. Nempe sibi ipsi, apud se parauit instrumenta & tela mortifera. [Vasa mortis] tela lethalia, instrumenta mortifera. [Ardentibus] ardenter persequentibus. Sic Virgil. Instant ardentes Tyrij. Et, ardet in arma magis. Ita nihil necesse Neotericos vexere, Persequentibus, cum Chald. Contra eos, qui ardenter iustos persequuntur, sagittas fabricabit. Contra ardentes, violentos, ira, odio, libidine inflammatos. Sic 1. Tim. 1. Iusto lex non est posita, id est, contra iustum. Vox Hebræa *Dalaq* & ardere & persequi.

16 [Parturijt] cogitauit Euthym. De impio, qui molitur varia, metaphoram à grauida & fouea ducit. In hac autem Hypotyposi hominis est Hysteriologia. Primũ enim est cõcipere, secũdum parturire siue eniti, postremum parere. Est ergo sensus, quem Hieronymus expressit: Ecce paturijt iniustitiam, postquàm dolorem siue afflictionem de alieno bono concepit, tandemque peperit. Qui ordo etiam in agẽdo seruatur. Nam improbus concipit primum dolorem (i. afflictionem, qua afficiat iustum, actiuè) Inde meditatur, ac velut parturit nocendi artes & occasiones: deniq; erumpit in actum, & veluti parit, atque perficit iniquitatem conceptam, indéque diu agitatam & constitutam.

17 Secunda similitudo exitij. [Lacum] Scrobem & fossam excidit quidem, in quam probi labantur: at ipse iusto Dei iudicio, probis salutis, in eam decidet. Sic appellat tecta & arcana consilia Saulis, quæ sint consultoribus & auctoribus suis perniciosa, q.d. Studijs, artibus, consilijs & operibus suis, impius perit. [In foueam] in perditionem, quam alijs struxit.

18 [Dolor] Actiuè, afflictio, studium & conatus nocendi, ipsum potius quàm iustos lædet: vt Haman, Est. 7. Persas Danielem leonibus obijcientes, Dan. 6. Babylonios tres pueros in fornacem rapientes, Dan. 3. [Iniquitas] violentia, vel iniuria, qua me afficere conatur.

19 Celebrabo Dominum palàm propter iustitiam, qua impios iustè punit, pios liberando, vel gratias agam. Nam [Confiteri] & laudare publicè & agere gratias.

ARGVMENTVM.

Dei magnitudinem prædicat à miris eius operibus, præsertim hominis, atque adeò Christi exaltatione. Psal. est Propheticus.

1 In finem pro torcularibus, Psal. Dauid. VIII.

2 DOmine Dóminus noster: quã admirábile est nomen tuum in vniuérsa terra.
3 Quóniã eleuâta est magnificéntia tua super cœlos.
4 Ex ore infántium & lacténtium perfecísti laudem propter inimícos tuos: vt destruas inimícum & vltórem.
5 Quóniã vidébo cœlos tuos, ópera digitórum tuórum: lunam, & stellas, quæ tu fundâsti.
6 Quid est homo, quòd memor es eius: aut fílius hóminis, quóniam vísitas eum?
7 Minuísti eum paulóminus ab ángelis, glória & honóre coronásti eum: & constituísti eum super ópera mánuum tuárum.
8 Omnia subiecísti sub pédibus eius, oues & boues vniuérsas: ínsuper & pécora campi.
9 Vólucres cœli, & pisces maris: qui perámbulant semitas maris.
10 Dómine Dóminus noster: quàm admirábile est nomen tuum in vniuérsa terra.

1 [Torcularibus] A forma sic quoddam Musicum instrumentum vocatum dicunt, Heb. *Gittith.* à qua vox Gallica, *Guiterne*, non valde abludit. Quanquam in his non admodum, anxiè se habendum est, quoniam tituli & inscriptiones Psalmorum, modum duntaxat canendi ostendebant. Adi initium Psalmi 4. suprà.

2 [Dominus] Domini nostri, pluraliter, ob tres diuinas personas. [Nomen tuum] quàm gloriosa, magnifica, illustris memoria tui, gloriæ celebritas, fama & dignitas. Aliqui, Virtus tua & potestas. Nam, *Nomen* Heb. tam latè patet. Possit notatio retineri, visque vocabuli, vt sit allusio ad Genes. 32. vers. 28. Quid quæris nomen meum, quod est mirabile? Agnitio nominis tui est admiranda. Tu, qui Deus (יהוה *Iahuè*) nominaris, es supra modum mirabilis. Dei nomen & vocabulum includit omnem perfectionem atq; præstantiam, summum bonum, supremam causam, vniuersam, alterius non indignam, &c. [Admirabile] autem congruit. Nam inter ea est, quæ de Deo enuntiari natura duce, siue naturæ lumine demonstrat Aristoteles 12. Metaphysico: Substántia prima, æterna, immobilis, suapte natura actus, omnis materiæ & potestatis patientis expers, mouës instar rei expetendæ & adamatæ, necessária simpliciter, immutabilis, principium, princépsque causa, à qua cœlum & natura vniuersa dependeant, in optimo semper statu manens, omnia sciens, contemplans, & quidem perfectissimè, infinita, omni magnitudine siue mole vacans, diuisionis expers, denique Deus admirabilis. Quibus fidei & scripturarum lumen præstantiora & saluti viciniora superstruit esse Trinum, lumen inaccessum, omnipotentem fontem omnis boni & perfecti, creatorem visibilium omnium & inuisibilium,

inuisibilium, miraculorum effectorem, causam rerum liberrimam, non primam modo, sed & proximam & immediatam, non vniuersam tantum, sed & propriam, conseruatricem, prospectricem, remuneratorem, legis, & Euangelij datorem, scripturarum inspitatorem, &c. ad quæ philosophus naturæ luce pertingere non potest distincte.

3 [Quoniam eleuata est] Obscuritatem Hebraïcam illuminarunt. Ibi enim est Infinitiuus, pro Indicatiuo. Quoniam (vel qui) ponere (id est, posuisti) maiestatem tuam super cœlos, (superiorem cœlis, vltra cœlos) id est, supra modum, supra fidem, in immensum. Nam quod cœlos excedit, non tam amplum est & vastum, quam immensum. Tam ampla est tua maiestas, vt omnia vbique repleat, omnia excedat, etiam ipsos cœlos. Sublimior est cœlis extenditur longè latéque extra cœlos. Genus Hyperbolæ Hebraïce, quæ hanc superat, It clamor cœlo. Nam parum congruenter linguæ, *In cœlis*, vt sit sententia. Argumenta tuæ gloriæ & maiestatis sunt ea, quæ apparent in cœlis. [Magnificentia] maiestas. Non enim hîc dicit actionem, sed qualitatem.

4 [Ex ore] Asyntheton (Et) ex ore. Altera ratio, cur Dei nomen mirabile. Vel narrat simpliciter, in quibus appareat Dei magnificentia & virtus, maximè in terra, non certè in potentibus, non in nobilibus, non in fortibus, sed infirmis, ignobilibus, contemptibilibus, 1. Cor. 1. Tales enim primùm amplexi sunt Christum, confessi sunt, & ad cæteros detulerunt. [Laudem] tuam & Christi tui aptam confecisti. Explicant metaphoram Heb. Fundasti (tuam) fortitudinem, id est, firmasti, stabilem declarasti, perfectè laudabilem fecisti potentiam tuam, dum ex ore infantium gloriam tuam exprimis. Nam fortitudo Dei non fundatur, neque stabilitur propriè ab aliquo, sed per infantes, infirmos & imbelles, idiotas & simplices eam fundare dicitur, quando per illorum testimonia commendat, & laudabilem efficit. Est enim alioqui essentialiter & necessariò fortis ac potens. Quare & sic citatur, Math. 21. vbi ad literam infantes & lactentes, id est, sugentes vbera materna, videtur intelligi. Totus enim ille Christi in Hierusalem ingressus describitur, vt plenus miraculis. Adde laudes à fortitudine & viribus duci. Alij infantes interpretantur simplices, pauperes & idiotas metaphoricè.

metaphoricè. Augustinus Apostolos ipsos, quos constat fuisse rudes & illiteratos. [Vt destruas] vt condemnes, vt pudore & ignominia afficias, vt confundas. 1. Cor. 2. Vel etiam vt perdas & vlciscare hostes tuos, & qui tuæ gloriæ præcones insectantur, cuiusmodi erant Scribæ & Pharisæi, id est, vt iustam rationem habeas, haberéque te ostedas eos delendi & perdendi. Nam vniuersè id in Fonte, *Ad cessare faciendum*, vt cessare facias impugnationes, minas, verba, blasphemias hostis tui, & se vlciscentis [Vltorem] vlciscentem se prop. Epithetum potentis & fastuosi, qui iracundus est, suis affectibus & furoribus indulget, vt brutum solo naturæ impetu ad rem molestam abreptum.

5 Cohæret cum sequenti 6. Quoniam videbo cœlos, quoniam intromittar in cœlum, vt illic te & tua opera propiùs contempler: quanti est homo, vt sic eius memineris, ac in cœlos volueris eum peruenire? Miratur Dei gratiam, qui hominem tam vilem & abiectum eò dignetur euehere. Recentiores in præsenti, & de mirabili Dei opificio in vsum hominum producto. Quando, quoties video cœlos. [Digitorum] id est, potentiæ per metaph. vt Exod. 8. Quanquam possit esse mysterium Filij & Spiritus sancti, qui sunt Dei patris quasi digiti, per quos omnia facta sunt vt consubstantiales & vires naturales. Sic in Esaia tribus digitis appendit cœlum Deus, id est. Diuina essentia siue Deitas Patre, Filio & Spiritu Sancto omnia ponat & continet. [Lunam] Solem prætermisit, quoniam noctu ad Lunam & stellas ista condebat. [Fundasti] fixisti in suis cœlis & orbibus.

6 [Quid] Per Miosin, quantula res homo. [Filius hominis] Sic hominem vocant per contemptū. Tamen August. distinguit, vt indicet Christum filium Virginis factum, *Homo* autem cæteros mortales. [Quoniam visitas eum] Quoniam eum tam studiosè curas, ac tanta prouidentia prosequeris. Aliqui ad excellentiam hominis, in qua initio conditus est, vt orbi præesset, restringunt. *Visitare*, est ornare, affectu complecti & officijs.

7 Probat à persona Christi in genere, hominis dignitatem & præstantiam. [Minuisti eum] in persona scilicet Christi, (transit enim à specie ad individuum siue personam. Heb. 2.) paulisper infra Angelorum honorem & gradum.

gradum. ὑστερηκότα, breui & modico tempore passionis, Heb. 2. Aliqui, Modico minuisti, id est, re modica, nempe forma seruili & humana, mortali & patibili. [Paulominus] parum minuisti, parua re. Hoc maxime homo ab Angelo differt, quòd habeat corpus. Detrahe corpus, & erit spiritus, siue spiritalis substantia. Paulò minorem fecisti eum Angelis, quòd ei corpus vltra Angelos præbueris: vel paulisper, pauco tempore, nempe vitæ istius, quæ breuissima est comparatione futuræ, in qua perpetuò homo sanctus erit, Angelis æqualis pro suo modulo. Luc 20. vel certè similis Mat. 23. Nam מעט, *Meat*, & ad tempus, & ad qualitatem. [Ab Angelis] infra Angelos. Adijs, ad verb. fecisti eum secundum à Dijs siue diuinis Angelis paulóque minorem. Sic elohim sumi hoc loco Chaldæus, R. Moses in More, Kimhi, & reliqui ferè Hebræi docent, quamuis sola authoritas Septuag. & Pauli sufficiat. Temerè ergo Nouatores nostri *à Deo* interpretantur: maximè cùm non paululum, sed infinitè, homo Deo sit minor. [Gloria & honore coronasti] decorasti proprijs gratijs & donis singularibus, imagine & similitudine tui, filiorum adoptione, vitæ beatæ & immortalis participatione, propria prouidentia, rerum dominio, &c. [Constituisti] Ad verb. Dominari fecisti. Dedisti ei potestatem super omnia tua opera. Matt. 28.

8 [Omnia] Electos. Ephes. 1. Omnem carnem, Ioan. 17. Quæ sub terra sunt. Phil. 2. Omnes gentes & terminos terræ, Psalm. 2. Omnes potestates in cœlestibus, Eph. 1. & 1. Petri 3. Ita vt nihil excipiatur, quod ipsi non sit subiectum. Hebr. 2. Nisi ille, qui subiecit ipsi omnia, 1. Cor. 15. idque secundum humanam formam. Nam secundum Verbi potentiam indifferenter omnia, quæ habet Pater, etiam habet Filius [Sub pedibus eius] sub dominatu humanitatis eius. Sedul. [Oues] per distributionem superiorem Prolepsim illustrat. [Et pecora] quinetiam animalia fera & agrestia, in campis & agris, non domi & in stabulis versantia: quæ cicurari non possunt, aut feritatem abijcere. [Oues & boues] bestias cicures & domesticas. Synecdochicῶς.

9 [Qui perambulant] (quorum vnusquisque), transit propriè R. Selomo, de omnibus quæ in aquis degunt. Aeria etiam & aquatilia ei subiecit, ad quorum loca & elementa

menta natura conditionéque sui corporis, non videatur posse peruenire.

10 Eodem Epiphonemate concludit, quo cœperat, præ benignitatis Dei erga hominem stupore, siue ad Christum, siue ad vniuersum humanum genus respicias.

ARGVMENTVM.

Gratias agit Deo, quòd se, & alios afflictos ab hostium iniuria tueatur, orat vt id perpetuò faciat, impios euertens, & pios inopes defendens. Quare hic Psalmus in duos apud Heb. secatur.

1 In finem pro occultis filij, Psalmus Dauid. IX.

2 CONfitébor tibi Dómine in toto corde meo: narrábo ómnia mirabilia tua.

3 Lætábor & exultabo in te: psállam nómini tuo Altíssime.

4 In conuerténdo inimícum meum retrórsum: infirmabúntur, & períbunt à fácie tua.

5 Quóniam fecísti iudícium meum & causam meam: sedísti super thronum, qui iúdicas iustítiam.

6 Increpâsti Gentes & períjt impius, nomen eórum delésti in ætérnum & in séculum séculi.

7 Inimici defecérunt frámeæ in finem: & ciuitátes eórũ destruxísti. 8 Períjt memória eórum cum sónitu: & Dóminus in ætérnum pérmanet.

9 Paráuit in iudicio thronum suum, & ipse iudicábit orbem terræ in æquitáte: iudicábit pópulos in iustítia.

10 Et factus est Dóminus refúgium paúperi: adiútor in opportunitátibus, in tribulatióne.

11 Et spe-

11 Et sperẽt in te, qui nouerunt nomẽ tuum: quóniam nõ dereliquísti quærẽtes te Dómine.

12 Psállite Dómino, qui hábitat in Sion: annunciáte inter Gentes stúdia eius.

13 Quóniam requírens sánguinẽ, eórũ recordátus est, nõ est oblítus clamórem paúperũ.

14 Miserére mei Dómine: vide humilitátem meam de inimícis meis.

15 Qui exáltas me de portis mortis: vt annũtiem omnes laudatiónes tuas, in portis filiæ Sion.

16 Exultábo in salutári tuo: infixæ sunt Gẽtes in interitu, quem fecérunt.

17 In láqueo isto, quẽ abscondérunt: comprehénsus est pes eórum.

18 Cognoscátur Dóminus iudícia fáciẽs: in opéribus mánuũ suárũ cõprehẽsus est peccátor.

19 Conuertántur peccatóres in infernũ: omnes gentes, quæ obliuíscúntur Deum.

20 Quóniam non in finem obliuio erit paúperis: patiéntia páuperũ non peribit in finem.

21 Exúrge Dómine, non confortétur homo: iudicentur Gentes in cõspéctu tuo.

22 Constítue Dómine legislatórem super eos: sciant Gentes, quóniam hómines sunt.

Psal. 10. secundum Hebræos.

23 Vt quid Dómine recessísti longè: déspicis in opportunitátibus, in tribulatióne?

24 Dum superbit impius, incénditur pauper: comprehendũtur in cõsilijs, quibus cógitant.

25 Quóniam laudátur peccátor in desidériis ánimæ suæ: & iníquus benedícitur.

26 Exacerbáuit Dóminum peccátor: secundum multitúdinem iræ suæ non quæret.

27 Non est Deus in conspéctu eius: inquinátæ sunt viæ illius, in omni témpore.

28 Auferúntur iudícia tua à facie eius: ómnium inimicórum suórum dominábitur.

29 Dixit enim in corde suo: Non mouébor à generatióne in generatiónem, sine malo.

30 Cuius maledictióne os plenũ est & amaritúdine & dolo: sub lingua eius labor & dolor.

31 Sedet in insídijs cum diuítibus: in occúltis, vt interficiat innocéntem.

32 Oculi eius in paúperem respiciunt: insidiátur in abscõdito, quasi leo in spelúnca sua.

33 Insidiátur vt rápiat paúperem: rápere paúrem, dum áttrahit eum.

34 In láqueo suo, humiliábit eum: inclinábit se, & cadet; cum dominátus fuerit paúperum.

35 Dixit enim in corde suo, oblitus est Deus: auértit faciem suam, ne videat in finem.

36 Exúrge Dómine Deus, & exaltétur manus tua: ne obliuiscáris páuperum.

37 Propter quid irritáuit impius Deum: dixit enim in corde suo, Non requíret.

38 Vides, quóniam tu labórem & dolórem cõsideras: vt tradas eos in manus tuas.

39 Tibi derelictus est pauper: órphano tu eris adiútor.

40 Cóntere bráchium peccatóris & maligni; quæretur peccátum illius, & non inueniétur.

41 Dóminus regnábit in ætérnum & in sæculum sæculi: peribitis Gentes de terra illius.

42 Desidérium paúperum exau-

rum exaudiuit Dominus: preparationem cordis eorum audiuit auris tua.

43 Iudicare pupillo & humili: vt non apponat vltrà magnificare se homo super terram.

1 [Pro occultis] Rectè, si vnica dictione legatur *Alamuth*. vt & legunt R. Selomo, R. Kimhi, Aquila, Theodotio: At in nonnullis exemplaribus legitur duabus *Aal-Muth*, vnde veteres Hebræi, Chaldæus, Symmachus, Hieronymus interpretantur *super morte filij*, quo Christus intelligatur. Alij initium fuisse carminis, ad cuius melodiam & consonantiam fuerit decantandus Psalmus, Alij certum instrumentum musicum.

2 Palàm & publicè celebrabo te, vel, gratias tibi agam. Confiteri, in publico profiteri, celebrare, gratias palam agere. [Mirabilia] miracula omnipotentiæ tuæ, bonitatis symbola. vel admirabiles tuas erga me actiones & studia.

3 Non solum animo lætabor, sed & corpore gestiam [In te] in tua clementia, benignitate, ope. [Psallam] fidibus canam tuum nomen, tuámque maiestatem carminibus celebrabo, id est, te. [Altissime] Vocandi casus. Est enim Elion, vnum è 10. diuinis nominibus. O celsissime, ò supreme Deus.

4 Quando retrò verteris caput & principem inimicorum meorum, (Saülem, Sathanam, &c) reliqui debilitabuntur, imò verò peribunt ante te. Auxesis [Infirmabuntur] corruent propriè. reliqui scilicet. Ideo enim mutat numerum. Et si alij putent *inimicum* singulariter dictum per Synecdochen pro inimicis. [A facie tua] ne amplius à te videantur, & ante te impia gerant, Alij, tua potentia & viribus, non meis.

5 Quoniam me es vltus, nunc pro iusti iudicis tribunali sedisti, ac iusti iudicis partes es exercitus. [Causam meam] vindictam meam, דין, *Din*, iudicium, quo quis absoluitur, vel damnatur. Sic δίκη, & causa, & vindicta, [Qui iudicas iustitiam] iusta. vel iustè, in iustitia, secundum iustitiam. Passim apud Heb. Substantiua pro Aduerbijs.

6 [Increpasti] perdidisti, per Metalepsin. Deus increpat & obiurgat immissione grauium pœnarum & terrorum.

7 [Inimici]

7 [Inimici] In Septuag. est Genitiui casus, vt construatur cum sequenti Substant, & sic etiam aliqui Rabbinorum intelligunt. Frameæ siue gladij inimici mei in perpetuum perierè. Iuxta Hebræum possit etiam esse Vocatiu. O hostis, desierè (tuæ) vastationes, tandem finem accepêre. De diabolo intelligit Athanasius. [Frameæ] genus gladij, חרבות *Horaboth*, quidem per Hateph camets, solet significare deserta, vastitates & solitudines, sed rectiùs hìc gladios idem quod *Haraboth* per Hateph pathah. Quo pũcto etiam legit Donas Labrati, & ita reperisse se in libro peruetusto scribit. [Ciuitates] non tantum hostis gladios & arma, omnémque nocendi potestatem, verùm etiam ciuitates, quibus confidebant, destruxisti, vt memoria illorum, cum ipsis perierit [In finem] in perpetuum, vt de restitutione nulla sit spes, & sic Heb. [Eorum] eius. Enallage Numeri poëtica.

8 [Cum sonitu] celerrimè & citissimè. Sic explicarunt Emphasim Fontis, Perijt memoria eorum, ipsorum, siue (&) ipsi, id est, cum ipsissimet, tam ipsi, quàm ipsorum memoria & vestigia. Quanquam המה *hama* legi possit, non *Hemma ipsi* à rad. *hama habitha, founit*, cum Eclipsi Præp. (cum) sono, (cum) fremitu.

9 [In iudicio] Præposit. In. Latinè redundat, vt sæpè aliàs. Adornauit, aptauit, firmauit, & muniuit iudicio, iure & iustitia suum solium & tribunal, ne quis putet se iudicem posse corrumpere, & à recto auertere: aut Deum posse nisi quod æquum & iustum est semper iudicare. Thronus enim Dei ex iustitia constat. Basil. Vel ל designat motum, vt sæpè alias, ad iudicium, siue ad iudicandum, vt vertit Hieronym stabiliuit thronum suum. [In æquitate] æquè & iustè. Sic Aduerbia qualitatis repræsentant.

10 [Refugium] Misgab locus editus & munitus, in quem confugitur. Ideo Hieron. vertit exaltationem. [Pauperi] attenuato, oppresso. [In opportunitatibus] opportuno tempore & necessario, nempè (ná se exponit) in tribulationibus & afflictionibus eorum. Opportunè Symmachus vel tempore necessitatis. Tunc enim opportunissimum & gratissimum solet esse liberantis auxilium. Sic infrà v. 23.

11 [Nomen] Nominis Dei notatione intelligũtur cunctæ eius proprietates, bonitas, iustitia, potentia, misericordia, &c. [Quærentes] inuocantes.

12 [Psallite] psalmos canite. [In Sion] non solùm, quia illic colitur, verùetiam quia illic communicat suas gratias, per Sacramenta, sacrificia, verbum Dei, & oracula. Vel Sion, intellige Ecclesiam fidelium, neque enim Deus loco includitur. Euthym. Deus habitare dicitur in Sion, quia in Ecclesia est per gratiam, ἐqueque fruendum præbet, extrà non item. *Studia*, עלילותיו *Haliloth*; studia, adinuentiones, opera, dispensationes, voluntatem & gesta eius insignia.

13 [Requirens] vlciscens, vt in Genesi, sanguinem vestrũ requiram. Quoniam Deus, qui requirit & vindicat sanguinem, i. cædes & neces, vindictam exposcendo, recordatus est eorum, id est, quærentium ipsum; vt ordo sit inuersus. [Pauperum] afflictorum, humilium.

14 [Humilitatem meam] afflictionem meam (quæ est) [de inimicis meis] ἐκ τῶν ἐχθρῶν, quam ab inimicis meis patior, quæ humilitas est ab inimicis meis, quam mihi afferunt inimici mei. In huiusmodi subaudiunt Relatiuum.

15 [Portis mortis] Qui retrahis me de ingressu mortis & limine, de periculis morti proximis; è mortis faucibus. Porta mortis, articulus & ianua lethi, extremũ periculum, ad quod introitus, ingressusve ad mortem protinus sequitur. [Omnes] quibus scilicet tẽ apud me laudabilem præbuisti, id est, omnia tua erga me laudanda opera. Nam alioqui psal. 105. v. 2. Quis auditas faciet omnes laudes eius. Dei beneficia omnia erga humanum genus & singulos nemo narrare possit, at quisque accepta à Deo beneficia omnia, & id vniuersè tamen & imperfectè narrare fortasse possit. Vt has duas scripturas Chaldæus conciliet, mauult vertere in dativo, *Omnibus*, satis est, vt dicas esse hyperbolem, de qua Psal. 72. v. vlt. [Laudationes] Metonymicè facta tua laudanda. [In portis Sion] In conuentu Ecclesiæ frequentissimæ. Elegans Antithesis, in ingressu, in publico cœtu & conuentu, palàm & publicè, quia in portis publica iudicia & conuentus fieri solebant. Chald. Narrabo omnibus miracula tua in ingressibus portarum Ecclesiæ Sion. Est autem Antithesis ad portas mortis. [Filiæ Sion] populi vel ciuitatis Sion: Populum enim, habitatores, & ciuitatem appellant, filiam, Metaphoricè, quasi fœtum loci.

16 [Tuo] à te mihi præstita salute. In hoc probi dumtaxat vitam sibi prorogari optant & expetunt, vt Deum colant

colant ac laudent. Exultabo in tua seruatione & tutela. Demersæ sunt gentes in foueam à se factam: in perniciem, quã mihi parabant, impulsæ sunt, & ceciderunt. Vox *Sabbath*, & foueam & interitum significat.

17 [Quem absconderunt] quem eiàm tetenderunt, quo insidiabantur. Metaphora à venatoribus, qui lupis foueas fodiunt, vel ab aucupibus, qui auibus laqueos tendunt.

18 [Iudicia faciens] vltiones, impios puniens. Cognoscetur in vltionib⁹, quas fecerit. Doctè Eclipsin reddiderũt. Cognoscitur Dominus (באשר quando) iudicia fecit, innocentes seruãdo, pestilentes perdendo. [Comprehensus] illaqueatus est propriè impius in peccatis suis. Mox autem transilierunt duas voculas, *Higgaion Sela*, quasi indices concentus, vel attẽtionis. Nam absque illis sensus est perfectus, maximè absque *Sela*, quæ passim spargitur per hoc opus, & ab illis solet verti διάψαλμα. Vide Psal. 3. Vulgò tamen vertunt. *Meditatio in sæculum*, id est, quisque meditabitur & loquetur de hac aperta Dei vltione & iudicio. Vel, Res in perpetuum digna est meditatũ de interitu impij & Domini iudicijs. Chaldæus autem, Gaudebunt iusti in æternum.

19 Non tantum luant pœnas in hoc mundo, sed & in infernum descendant. Sic imprecatur zelo iustitiæ, non amore vindictæ, vt cognoscatur Dominus iudicia faciens. Nec istud opponitur charitati Christianæ: nam Charitas respicit bonum publicum & commune, non vnius vel paucorum. Item Deum, cui isti implacabiliter aduersantur. q. d. quotquot non conuertuntur, neque resipiscunt, æternũ pereant. Cætera Psal. 12. Hic Seòla in *Deras* exponitur Gehinnon. i. Gehenna. Talmudici dicunt τὸ ה fini additum, ad significandum, quòd non solùm ad infernum descendunt. 1. Gehennam, sed etiam ad infimum inferni gradum. Hæc contra Nouatores, qui Seol pro Sepulchro solent exponere.

20 [Patientia] Spes afflictorum & humilium non erit inanis in perpetuum. Spes est species expectationis ad patientiam inducentis.

21 [Confortetur] prævaleat. [Homo] ad Antichristum restringunt Augustin. & Euseb. de Demonst. Euang. *Iudicetur*, pœnas luant, puniantur in tuo tribunali.

22 Impone tyrannum eorum ceruicibus, cuius sæuitia sq homines esse, & multis æruminis calamitatibúsq; obnoxias

Gentes intelligant. [Legislatorem] Aliqui in bonum, Spiritum sanctum eos erudientem de sua miseria. Vel secundũ Euthymium & Theodoritum, Christum. Aptius in malum Tyrannum, vel calamitatem, quæ homines docet Deum & virtutem colere. Vnde Aug. & Hieron. Antichristum interpretantur. מוֹרֶה *Moré* per Segol, Doctor, Magister. Impone eis rectorem, qui eos plagis & acerbis legibus doceat humiliter de se sentire, & suam miseriam agnoscere. Malunt alij cum Chaldæo, *timorem*, legẽdo per Camets, *Morá* & ה vsurpãdo pro א Incute eis timorem. [Homines] infinitis modis miserabiles. *Enos*, Hominem miserum & ærumnosum, laboribus & miserijs obnoxium significat. Sciant ergo gentes se esse miseras & infœlices. Mortales, bullas, res nihili. *Sela*, vt considerent homines, quo sint in statu.

23 *Psal. 10. secundum Hebræos.* Hic incipit decimus Psalmus iuxta recentiores Hebræos, non veteres. Nondũ enim id certò constitutum erat tempore R. Dauid Kimhi. i. ante annos 300. Primùm, quòd aliqui Psalmi carentes titulo, qui argumento essent ijdem cum superiore, ab aliquibus appendices superiorum perpetuò existimati sint. Secundò, quia Masoretæ hic in inuestigando centum quinquaginta Psalmorum numero & distributione, vt in multis alijs rebus, inter se dissenserũt, ac vt in Decalogo consenserũt omnes decem Dei præcepta extare, illum tamen denarium numerum variè inuestigarunt & constituerunt, vt adhuc lis maneat sub iudice, quemadmodum docet R. Abrahã, Aben Ezra in 20. Exod. & Deut. 5. ita & hic agnoscũt omnes centũ & quinquaginta Psalmos, de summa partitionis conuenientes, sed de modo partiendi differunt, nec ante illud tẽpus quicquã certò definierunt, ne supra Antiquitatem iudicium sibi sumerent, vel sapetent, néue rationibus & argumentis Doctorũ in vtramque partẽ derogarẽt. Nã apertè R. Dauid Kimhi, partem Rabbinorum docuisse scribit *Beatus Vir* ps. 1. & *Quare fremuerunt*, psal. 2. vnicum esse psalmũ, ac ad illud illustrandum obseruasse veteres cunctas sectiones Dauidi charas incipere à Beatitudine, disinereque in Beatitudinem, qualis hic Psalmus qui incipit *Beatus vir*, & finit *Beati omnes qui confidunt in eo.* Rursum Psal. 115. *Non nobis Domine*, ait in quibusdã exẽplaribus esse partẽ superioris *In exitu Israël*, nec Psalmum per se cõstituere, quod hodie isti magno

isti magno supercilio inficiantur. Et Lyranus natione Iudæus, Psalmum 42. *Iudica me Deus*, non distingui apud Hebræos à Psal. 41. neque numerum per se efficere. Quod nec ipsius æmulus Paulus Brugensis, è Iudaismo similiter conuersus, reprehendit, qui leuiora multò in eo solet carpere. Nempè illis temporibus variabant Arithmeticæ exemplarium notæ, vt & hodiè in plurimis Iudæorũ manu scriptis. Ne igitur prudens temerè ab istis, de nostrorum distributione se abripi patiatur, cum nec Masoretæ, nec Rabbini nobis aduersentur vspiam. Sed nec moueatur Psalterio, quod D. Hieronymo tribuitur. Nam est corruptum infinitis additionibus, mutationibus, detractionibus alicuius Nouatoris in Iudaïzantium nostri temporis gratiam, & sic Frobenio exhibitum ann. 1516. quamuis minimè cum vetustis Hieronymi codicibus conueniret à Brunone Amarbachio, adiectis etiam alijs corruptelis, industria Conradi Pelicani (tunc quidem Franciscani, sed iam proximam execullationem olentis) vti ipse Bruno in præfatione cõfitetur. Hæc autẽ dissensio excurrit vsq; ad psal. 147. in quo rursum conuenitur, etsi psal. 114. & 117. iterum varietur. *Vt quid.* ad Verb. Quare stas in lõginquo, cur occultas te tẽpore opportuno. Sic despicere, est dissimulare, nõ videre, & quasi deorsum aspicere, & non ad rem illã, quæ ante oculos posita est.

24 Dum superbè agit impius, incenditur, vritur, torquetur pauper. Impij superbè vexant inopes, & affligunt. Metaphora ab ijs qui vruntur. Vel, persecutionem patitur. Vtrũq; sonat *Dalak*. Sic ignis pro afflictione & persecutione. Psal. 16. & 2. Cor. 11. Quis scandalizatur, & ego non vror, i. affligor, mœrore afficior. & apud Comicum Vro hominem, i. vexo crucióque. [Comprehenduntur] confusio siue Enallage numeri. Comprehenduntur pauperes in consilijs quibus cogitant, impij scilicet, eos lædere. Vel potius, Dum superbit impius, cruciatur quidem pauper, at comprehẽduntur (impij) in suis consilijs. Impiorum consilia sunt ipsis perniciosa. Hebræi etiam deprecanter exponũt. Cõprehendantur (impij) in consilijs, quæ cogitant aduersus probos, suis fraudibus iusto Dei iudicio pereãt. Ita hîc [quibus] pro *quæ*, sumi possit: Vt hic vsum Græci sermonis noster interpres seruarit. Nam Græci sæpè Relatiuũ ponunt in casu Antecedentis. Hinc Psal. Rom. In cogitationibus, quas cogitãt.

25 [Laudatur] gloriatur, laudat desideria, studia, & affectus suos prauos. [Benedicitur] in desiderijs animæ suæ, per Zeugma. Heb. Laudat impius desiderium animæ suæ, & auarus benedicit (suam cupiditatem). Idem dicit per εὐλογούμενον, Se beatum prædicat & fœlicem. Nec Fonti tam congruenter Meropassiuè, *laudetur & benedicitur*, ab alijs videlicet. Auarum, iniquum exposuerunt 70. quoniam auaritia est iniquitatis radix. 1. Tim. 6. & διαβόλου κακίαν vt ait Eupirides.

26 Præ multa & tumida ira sua non quæret (Dominum, per Zeugma) Quare Chald. in arrogantia spiritus sui non requiret Deum, dicens in corde suo, Non sunt manifestæ ante Deum omnes cogitationes meæ. Aliquibus est Mimesis, vt impius dicat, Non quæret (Deus scilicet) vt puniat. Sic Quærere erit vindicare, vlcisci, vt Requirere sup. vers. 13. Est clemens, nõ est tam iracundus, quàm vulgò putatur. [Multitudinem] Altitudinem nasi, propriè. Præ superbia nasi nõ curat (Deum) præ arrogantia, quam motu nasi ostendit. Superbia, vt Latinè dicitur Supercilium Metaph. ab oculorum superioribus pilis, ita hîc altitudo nasi, à nasi eleuatione & motu. Palàm & externis signis suam contra Deum impudentiam ostendit.

27 [Non est Deus] Dei prouidentia, vel metus. Ad verb. Non Deus omnes cogitationes eius. Cogitat perpetuò non esse Deum spectatorem, vel vindicem humanarum actionum. [Inquinatæ sunt] turpes. Praua, polluta, fœda, profana sunt omnia eorum opera. Perpetuò turpiter agunt & improbè contra probos, *Iahbilu* pro *Iahbellu* ab חלל *hhalal* polluit, profanauit. Nam Quiescit. Ain & duplicantia sæpe cõfunduntur præsertim apud Prophetas & Poëtas. Alij יחילו *Iahhilu*, in modum parientium tortæ sunt & versatæ? Tum enim viscera omnia mulieris non solùm discruciantur, sed & fœdantur. Alij actiuè torquẽt, (alios scilicet) eorum viæ & opera. Idem sensus. Malo in inquinandi & profanandi significatu, iuxta illud Pauli Tit. 1. Omnia mũda mundis. Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mũdum, sed inquinatæ sunt eorum mens & conscientia. Et mox, sunt abominabiles & increduli & ad omne opus bonum reprobi. Impius inquinat vias & actiones suas quouis tempore. Nam nihil boni agit, non quòd omnia opera impiorum

impiorum vel infidelium peccata sint, si quando præstent aliquid operis moraliter boni, sed quòd ne hoc quidem agant, aut vix agant. Sunt enim sæui pauperibus, iniusti, rapaces, &c.

28 Iura, præcepta & leges tuas negligit, neque considerat, quin & omnes inimicos suos tyrannide premit. Hic etiã duntaxat sensum exprimunt. Ad verb. Altitudo (sunt) iudicia tua. i. sunt altæ & remotæ ab eius conspectu leges tuæ, quas faciendas iudicasti: vel, præ altitudine & interuallo eas nesciunt cernere & considerare, longius à se remota tua iudicia putat, quàm vt de eo sumas supplicium. Aliqui putant *Marom* esse epithetum Dei. O altitudo, ô Deus, qui in altis habitas, ô excelse, iudicia tua sunt ex aduerso conspectus eius, ea non intuetur, neque cernit. [Omnium] Cõstructio Græca, vt vers. 34. pro, omnibus inimicis suis. In Fonte est Metaphora à ventis, qui cùm flant, dominantur in aere. In omnes inimicos suos flabit, eos flatu prosternet, vel sufflabit. i. despuet & contemnet.

29 [Non mouebor] ab hac potestate mea, nunquam ero miser & calamitosus. Maior sum, quàm cui possit fortuna nocere. [Sine malo] sup. ero, persistam, vel quid affine. q. d. non continget mihi malum & noxa, ero in perpetua fœlicitate. Sibi pollicetur perpetuam prosperitatem. Possit regi à subintellecto Pronomine *Ego*, ex parte anteriore. Ego qui sum sine malo, qui sum fœlix & florens rebus prosperis, nunquam mouebor & deijciar ab eiusmodi. Quare Heb. interponitur אשר *asher*, qui sine malo sum. Græci videntur aliter distinguere, [Non mouebor] deinde [à generatione in generationem sine malo] (ero).

30 Non solum eorum opera sunt scelerata, sed & os siue oratio. [Maledictione] vel ex Fonte iuramento, propriè enim Ala id significat. In ore fert iuramentũ, perpetuò iurat & Dei nomẽ in vanũ assumit. Blasphemiã mauult Chal. At Euthym. *Maledictione* cũ omnib⁹ maledicit, [amaritudine] cũ iracũdè ad omnes loquitur [dolo] cũ nõ ex corde. [sub lingua] Subest eius linguę labor & dolor, quib⁹ alios vexat, Actiuè. Habet hæc perpetuò in ore, hoc vnũ loquitur, hoc vnũ meditatur. De lædendis, labore, doloreq; afficiendis viris bonis & quietis semper agitat. *Sub* pro *in*. Qui vim præp. retinent Cor interpretantur, quod situm est sub lingua.

31 Sedere solet in angulis pagorum, vnde ex latibulis obseruet pauperem. Nam Heb. habetur, In insidijs villarum siue pagorum. i. clàm in villis & pagis diuitum atque nobilium. *In occultis*, in locis occultis & desertis. Pertinet ad sequentia, vt & Hieronymus vertit, & Augustinus distinxit.

32 [In pauperem] in perniciem pauperis.

33 [Pauperem] afflictum. [Rapere] vt rapiat, inquam, pauperem quando attrahit eum in rete suum. Est Anaphora, & regitur à verbo [Insidiatur].

34 [In laqueo suo] Hypotyposis siue descriptio insidiatoris, laqueo suo vel intra laqueum suum (si præp. *In* Latinè non abundet) humiliare solent pauperem & miserum. Inclinare vero & incuruare se, se humilem exhibere pauperi, vel ab eo diuertere, vt *Cadat*, pauper, quando venerit in ipsius dominatum. Masoretæ non necessario iungunt præcedentibus. Dum attrahit eum laqueo suo, vel in laqueum suum. Nam Hebraica vtrumque patiuntur. Deinde per se legunt sequentia. [Humiliabit eum] Hic autem dumtaxat 70. secuti sunt sensum. In Fonte enim est poetica Hypotyposis insidiatoris. In laqueum suum eum pertrahet, deprimet se, incuruabit se, & veluti procidet humi, ne videatur, quo tempore pauperes habebit in manu & potestate. i. Quando pauperes propè attigerint eius casses & venabula, ne retrocedant, néve ab ipso caueant, latitabit, nec ante se proferet, quàm eos ex improuiso teneat oppressos. Metaphora à venatoribus, qui dum feras capere student, se comprimunt, incuruántque, vt violentius & certius insiliendo prædam capiant. Ad verb. Humiliabit (impius) incuruabit se, & cadet in fortia eius (fortes eius cassis) exercitus attritorum (turba miserorum). [Pauperum] Mutat numerum per Enallagen, pro *Pauperis*. Nam dixerat *Eum*, & *Cadet* singulariter. Heb. *Hhelcaim* pauperes. vel exercitus, congregatio pauperum, siue attritorum, si nomen sit compositum è duobus *Hhel* & *Caé*.

35 Impius impunitatē, inficiēdo prouidētiā Dei, sibi promittit. *Oblitus est*, omnium eorū, quæ fecimus. *Auertit* (aut) auertit, Epanorthosis. Se veluti corrigit. Oblitus est Deus, aut certè auertit faciem suam, ne nostra malefacta in finem, id est, vnquam, videat. Sic vers. 20. [In finem] in perpetuum.

36 [Exaltetur

36 [Exaltetur manus tua] ad feriendum. Vnde Heb. Eleua manum tuam, feri & percute manu extenta & eleuata, vt plaga sit durior. Gestus ferientis. Manum pro potentia accipit Euthymius.

37 [Propter quid] quam ob causam, cur, *διὰ τὶ* ex rei indignitate. [Non requiret]: sup. nostra malefacta, id est, non vlciscetur, vt sup. vers. 13. Alij, non curabit opera nostra. Nam existimant Deum negligere, quæ in mundo geruntur.

38 Hysterologia siue constructio inuersa, vt, [Quoniam tu laborem & dolorem consideras] fit per modum Parenthesis. Vides, prospicis vt tradas eos in manus tuas, quoniam tu laborem, &c. Quoniam istos cernis labore & dolore cruciare probos, vides te ipsos traditurum in tuam manum & potestatem, vt conficias & vlciscare. Tradere in manus suas, est ad iudicium trahere, & suo tribunali exhibere iudicandos. Vel, quadam Antithesi *Quoniam* ritu Græco & Hebraico continuatiua erit particula, non causalis. Vides quòd tu laborem & dolorem (quem alijs inferunt, actiuè) consideras. Illi dicunt te non requisiturum ipsorum opera. Atqui vides. i. scis, te considerare & contemplari eorum laborem (de quo suprà vers. 30. Sub lingua eius labor & dolor) vt supplicium de illis sumas. Isti existimant te non cernere sua peccata, atqui vides ea, vt vindictam sumas suo tempore. Antithesis, etiam respicere potest versum illum 30. perpetuò loquuntur vexationem aliorum, tu vicissim consideras, quo modo illos vexes, labore doloréq; afficias. Vt *Labor & dolor* vtroque versu Actiuè accipiantur.

39 [Tibi] tuæ fidei & tutelæ dimissus ac reseruatus, vt ei sis adiutor.

40 [Brachium] vires & potestatē eius frāge. [Quæretur] Tum eorum peccatū & improbitas si quæratur, nō extabit. Funditus enim extirpabitur impius. Tum si quis illa quærat, non inuenientur, quia iam perierit impius, te conterente. Adverb. quæres peccatum illius, & non inuenies. impiū, scilicet, vel peccatum impij. Aliqui parum aptè, Inquires in impietates illius, quoad nulla sit impunita.

41 [Gentes] ô impij incredulí. Quos profanos vel barbaros Latini appellant, incredulos & alienos à Dei religione, hos Scriptura Gentium nomine designat.

42 [Desiderium] preces, quibus desiderat auxilium, vel vota & pios motus animi. *Præparationem*, ad precem scilicet & gratiam Dei. Vox *Kon* etiam notat firmitatem & cõstantiam, qua scilicet duratur in aduersis. i. patientiam. Actio porro in Fonte tribuitur Deo, à quo est velle & perficere, *Præparasti* (vel *firmasti*) *cor eorum, auscultauit auris tua.* Nam futura Fontis pro præteritis per regulam Psal. 6. v. vlt. Non solum autem gratia, remissio peccatorum, iustificatio sunt à Deo, sed & præparatio, siue dispositio, iuxta illud Prosperi, Sine gratia nõ curritur ad gratiam. Quare iustificatio rectè gratuita prædicatur, etsi præcedentem requirat ex parte nostri præparationem, quoniam etiam ipsa præparatio gratuita est, gratis enim & Dei gratia, dono & munere infunditur.

43 [Iudicare] Infinitiui modi, Heb. & Græcè, id est, ad judicandum, vt iudices pupillum & oppressum, vt eis iudicas & patrocineris. Sic Luc 1. Illuminare his qui in tenebris, id est, ad illuminandum, vt illuminet & splendeat his, &c. [Magnificare] rectiùs quàm conterere, terrefacere, percutere. Etsi *Arats* vtrumque significet. Vt deinceps desinat magnificare se, superbire, & contemptim persequi probos. [Super terram] Eclipsis Relatiui. Homo (qui est) super terram, homo terrenus, homo de terra natus: Hinc Hebr. homo de terra. Parum Hebraicè Euthymius, Inter homines.

ARGVMENTVM,

Se, suiq; similes quòd Deo fidant, in tuto esse: impios autem & peccatores, malè perituros.

1 In finem. Psalmus Dauid, X. Heb. 11.

IN Dómino confido: quómodo dicitis ánimæ meæ, transmigra in montem, sicut passer?

3 Quoniam ecce peccatóres intendérunt arcum: paravérunt sagíttas suas in pháretra, vt sagittent in obscúro rectos corde.

4 Quóniam quæ perfecísti, destruxérunt: iustus autem

stus autem quid fecit?

5 Dóminus in templo sancto suo: Dóminus in cælo sedes eius.

6 Oculi eius in paúperem respiciunt: palpebræ eius interrogant filios hóminum.

7 Dóminus interrogat iustum & ímpium: qui autem diligit iniquitátem, odit ánimam suam.

8 Pluet super peccatóres láqueos: ignis & sulphur, & spíritus procellárum pars cálicis eõrum.

9 Quóniã iustus Dóminus, & iustitias dilexit: æquitátem vidit vultus eius.

2 [Transmigra in montem] in locum montosum, tutum, excelsum, & munitum, è quo te retrahere nequeat hostis, siue ille sit Saul, siue alius. Fuge, & quære tuta auxilia. Est autem μιμησις amicorum, quæ totis duobus sequentibus versibus continuabitur. Nam quinto his Dauid respondere incipiet. [Sicut] Doctè resoluerunt הרכם *HarKem*, in duo vocabula *Har-Kemó*, vt Abben Ezra in suo Mozné. Absurdè enim recentiores *Vém* putant sumi in vulgata significatione *vestrum*. Nam qualis interpretatio, Immigra montem vestrum passer. [Passer] Τσιππορ, quamlibet auiculam notat. Sicut auicula latebras quærens ab aucupibus, vel auibus rapacibus petita.

3 AEtiologia consilij. Prima autem ratio, cur ei fugiendum sit, quóniam ei iam iam paratum est exitium. Eodem redit, si per subiectionem respondeant. Quæris ô Dauid, qua ratione tibi fugam consulamus. Respondemus primum, quia ecce iam peccatores aptauerũt sagittas suas neruis arcuum, ad te transfigendum, sicubi occurras, deinde, quoniã quæ perfeceisti destruxerunt, se tibi paratos nocere palam demonstrantes, denique, quia nihil tale commeruisti, quale tibi moliuntur. [In pharetra] Heb. Super neruum. Sententia eodem reuertitur. [In obscuro] ex proditione & insidijs. Græcè ἐν σκοτομήνῃ in obscurilunio, quando Luna obscura est.

4 Altera, quia palàm cum ipso exercent inimicitias destructis

destructis ijs, quæ ipse confecerat. Quæ perfeciſti, ô Dauid, quæ rectè egiſti, quæ fundamenta poſuiſti tuæ potentiæ & dignitatis in aula Regia, euerterunt: firmamenta & præſidia, quibus nitebare, tua in Regem & Remp. officia labefactarunt, tibi ſuis artibus regem infeſtum reddiderunt. Tu autem, qui iuſtus es, quid tale commeruiſti? Fuge ergo. Sic. 1. Reg. 26. Dauid ad Saul. Quid feci, aut quod malũ in manu mea? [Quæ perfeciſti] ad verb. Poſitiones (ea quæ poſuiſti) deſtruuntur. Paſſiua enuntiatio non immutat intelligentiã. Per *Haſſatoth* autem, ſiue poſitiones, alij fundamẽta, alij retia accipiũt: Symmachus & Hieronym. leges, quibus extinctis nulla eſt poteſtas reſiſtẽdi impiorũ ſtudijs. q.d. Sunt legũ violatores. [Iuſtus autẽ] Dauidẽ alloquuntur, in tertia perſona. Tu autem, qui es iuſtus, quid mali feciſti, quid admiſiſti, vt te ſic perſequantur? q.d. Nihil.

5 Per Subiectionem reſpondet, innocentes bono & forti animo eſſe debere, quòd Deus rebus humanis prouideat, vt probos ſubleuet, improbos puniat. [Dominus] ſup. eſt. Eſt in cælo ſancto ſuo domicilio, vnde omnia tuetur & proſpicit. [Dominus in cælo] Hebraiſmus, quo Nominatiuus abſolutè pro Genitiuo *Domini* ponitur. Cadit enim in ſequens Relatiuum [Eius] cuiuſmodi multa reperies in Scriptura.

6 [In pauperem] in afflictum & miſerũ, in eum, qui perſecutionem patitur. Hoc addiderũt ad apertiùs connectendam ſubiectionem Interrogationi. [Interrogant] diligenter reſpiciunt, attendunt, examinant, ſciunt, quaſi exploratos norunt. vt Sap. 6. Altiſſimus interrogabit opera veſtra (attẽdet, examinabit) et cogitationes veſtras ſcrutabitur. Sic 1. Pet. 3. Nunc ſaluos vos facit nõ carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio, (examinatio). In fonte *Probant*, eadem notatione, explorant, examinant, id eſt, pernoſcũt perfectè ſciũt. Antropopathos, per oculos & palpebras Dei vim cuncta intelligentẽ exprimit, quaſi eis fixis & à ſua natura mutatis firmiter vnũquemq; ſpectet. Aphappé enim dicuntur à continua velitatione. Interrogare autem & vt in Hebræo eſt, probare per Metalepſin ſignificat liquidò & penitùs ſcire, & vt Latini etiam loquuntur, exploratum habere, perueſtigare: quoniam diligens interrogatio & exploratio fit, vt rem pernoſcamus. Metaphora

taphora à iudicibus, qui per examinationem & interrogationem ea quæ ſunt in homine cognoſcunt. Hinc ſæpè Deus probans corda & renes, id eſt, liquidò ea cognoſcens, perueſtigans, ſcrutans. Sic ſequenti verſu:

7 [Dominus interrogat] probat, exploratum habet, pernoſcit iuſtum & impium, & eorum opera. Nouit plane qui ſint iuſti, qui iniuſti: inquirit diligenter, quo ſint animo & vita, ne quis ſe putet poſſe eius notitiam effugere. [Animam ſuam] id eſt, ſalutem animæ ſuæ. Vt Prou. 29. Metonymicè. Nam iniuſtitia eſt mortis acquiſitio, Sap. 1. Stimulus ſiue centrum mortis eſt peccatum, 1. Cor. 15. id eſt, peccatum eſt id, quod pungit & infigit mortem. Relinquit enim mortem pro punctionis & aculei impreſſi ſigno. Hebræi interpretãtur in Nominatiuo, *Animaſua*, ſiue ipſius Dei, odit (eum) qui diligit iniquitatem. Sed ſententia reciprocatur. Anima enim Dei (id eſt, Deus ipſe) odit eum qui diligit iniquitatem, & qui diligit iniquitatem, odit animã ſuam, id eſt, animæ ſuæ ſalutem. Voluerunt autem Septuag. explicare effectum odij diuini, quę eſt animarum pernicies: item docere in Deo non eſſe propriè animam. Sicut enim non eſt corpus, corporiſve particeps, ita neque animam habet, ſed totus eſt actus, totus anima, totus mens, totus oculus, &c.

8 [Pluet] tanquã pluuiã magna vi & abundantia demittet. Cum Scriptura grauiſſimã pœnã ſignificare vult, exemplum ducit è Sodoma & Gomorrha, quæ ſulphure & igne cœleſti deflagrarunt. Geneſ. 19. Alludit etiam ad AEgyptiorum tempeſtates, & Chananæorum. Ioſ. 10. Exod. 14. [Pars calicis eorum] ſunt. Hæc ſunt eorum ſors, hæc portio, quæ illis debetur. Hæc veluti hæreditate conſequẽtur. Metaphorã à Sympoſiarchis & modificatoribus, qui partẽ vini vnicuique conuiuæ aſſignabant. Aliqui pro mercede meritis debita. Ignis & ſulphur ignem alens & ſpiritus procelloſus ſiue ventus atrox eum exuſcitãs, illis erunt pro mercede. Nã Hebræis calix Metaphoricè ſignificat premiũ vel ſuppliciũ, id eſt, quicquid boni aut mali à Deo hominibus contingit. Pars autẽ ſiue portio, nõ particulã hæreditatis vel mercedis, ſed totam hæreditatem & mercedem, ſiue hæreditariam ipſam ſortitionem, vt Pſal. 15. 141. 118. Hinc Deut. 32. Pars Domini populus eius, id eſt, hæreditas, poſſeſſio Domini.

9 Epiphone-

9 Epiphonema. [Iustitias] iustos, & iusta eorum opera. [AEquitatem] vel æquum, rectũ hominem. [Vidit] amat. Hinc vultum dicitur auertere ab ijs, quos odit. [Eius] Heb. Eorum. Patris scilicet, Filij, & Spiritus sancti. Est enim perspicuum mysterium S. Trinitatis, ad quod obducendum frustra aiunt מִי, *Mí*, etiam esse singularis numeri. Nam alibi sing. numeri, nisi ob hoc mysterium, notari non possit, Rectè itaque R. Iaphet citante Abben Ezra, mysterium indicari ait, quod Abraham (Gen. 20.) insinuauit his verbis, eduxerunt me Dij (i. tres diuinæ personæ) de domo Patris mei. Nam ad verb. rectum videruntfacies eorum, id est, personæ eorum, vt Græcè τὰ πρόσωπα, quæ nomina, nempe פנים *Panim* Heb. πρόσωπον Græcè, persona Latinè, inde postea trãsferuntur ad diuina supposita, καὶ τὰ ὑφιστάμενα.

ARGVMENTVM.

Petit vt seruetur, quòd impiorum regnum omnia occupet. Idem precatur pijs cæteris, Dei promissum vrgens.

1 In finem pro octaua. Psalmus Dauid. XI. Heb. 12.

SAluum me fac Dómine, quóniam defécit sanctus: quóniam diminútæ sunt veritátes à filijs hóminum.

3 Vana locúti sunt vnusquísque ad próximũ suum: lábia dolósa, in corde, & corde locúti sunt.

4 Dispérdat Dóminus vniuérsa lábia dolósa: & linguam magníloquam.

5 Qui dixérunt, Linguam nostram magnificábimus: lábia nostra à nobis sunt, quis noster Dóminus est?

6 Propter misériam inopum & gémitũ paúperum: nunc exúrgam, dicit Dóminus.

7 Ponam in salutári: fiduciáliter agam in eo.

8 Elóquia Dómini, elóquia casta: argéntum igne examinãtum, probãtum terræ, purgãtum septuplum.

9 Tu Dómine seruábis nos: & custódies nos à generatióne hac in ætérnum.

10 In circúitu ímpij ámbulant: secúndum altitúdinẽ tuam multiplicásti filios hóminum.

1 [Pro octaua] recurre ad initium Psal. 6.

2 [Diminutæ sunt] ὀλιγόβηκαν paucæ sunt. Sed maior vis in Fonte, *passu* defecerunt, defecerunt. [Veritates] fidelitates. Nulla est fides siue fidelitas inter homines. Vetaces, Adiectiuè nonnulli. Defierunt veraces inter homines. Omnes falsitati, dolis, mendacijs & impostoris student. Oseæ 4.

3 [Labia] Verba labijs prolata, sermones adulatorios & fallaces. Metonym. instrumentum pro re. [Dolosa] Blanditiarum propriè. Sic. v. 4. quæ lenibus & blandis verbis se insinuant ad fallendum & circumueniendum. [Corde & corde] fictè, duplici corde, ficto & simulato. Aliud habẽt in ore, aliud in pectore, vt cor duplex habere videantur, vnum interiùs latens, peruersum, alterum foris apparens, & verbis ostentatum quasi rectum.

4 [Et] deest in Heb. & Græco. Sed rectè interponitur ad explicandum Asyntheton, quod in hac lingua inter duo est creberrimum, ne videretur Appositio. Deus non solum perdit loquentes superbè, verum & loquentes humiliter, & blandè, quando animus comparatus est ad fraudem, de quibus illud Ecclesiastici. Est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. [Magniloquam] loquentem superbè, insolenter se efferentem contra probos, superba iactantem, gloriantem de suis rebus, factis, potentia, cum Dei contemptu, profitentem impunè blasphemias, excindat, propriè. Gall. *Couper la langue.*

5 [Magnificabimus] roborabimus, inualescere faciemus. [Labia à nobis] Sermo noster est in nostra potestate & libet, vt neque de dictis, neque de factis alicui nobis reddenda sit ratio. [Quis noster] Quis nobis dictare & imperare possit silentium, quis prohibere, ne in illos linguas laxemus? Cur ergo non loquamur quicquid nobis visum fuerit. Indicat sibi nocentiores fuisse linguas, quãm spicula. Ad verb. Nobiscum

Nobiscum (sunt) labia nostra habemus in promptu. Ea exercere & laxare possumus pro arbitrio, nemine coërcente, & ad silentium cogente. Sic se improbi confirmare & cohortari ad malum solent, vt sine metu peccent. Perstringit etiam literatos & eruditos, qui putant sua eloquentia & scientia posse legem Dei & Ecclesiam obliterare, quales sunt inflati hæretici Catholicos pro illiteratis habentes, & spem victoriæ in sua facundia vel potius garrulitate constituentes. q.d. habemus labia, quibus obscuremus & disijciamus religionem, &c. Mysterium Apostolorum & aliorum idiotarum, qui superbiam Philosophorum & Rhetorum vicerũt verbi & prædicationis stultitia. 1. Cor. 1. & 2. Quare de infidelibus & atheis hæc Chald. interpretatur. Hos enim per Negantes radicem intelligit, denique hæc quadrant in Tyrannos, superbos Dominos & hæreticos.

6 [Miseriam] desolationem, vastitatem, vastationem Prop. [Nunc] de repentè. Notula repentinæ accelerationis ad auxilium. Cum tempus opportunum fuerit Euthym. Chal. Nunc exurgam ad iudicium.

7 In salute eum constituam, saluum eum faciam, παρρησιάσομαι liberè & confidenter loquar cum eo, familiariter me ipsi communicans. Hebraicam personæ Enallagen in simplicem locutionem verterunt. [Fiducialiter aget cum eo] Et magis ad verbum, *afflabit illi*, vt Latinè afflare, & reflare fortunã, fauebit ei, vel, loquetur ei familiariter, cum suauiter consolabitur. Vbi iam de pauperibus singulariter loquitur, per Heterosin. Possit etiam æquipollere τῷ [Dicit Dominus] Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc ponam eum in salute, inquiet ei.

8 Eloquia Dei hæc & huiusmodi promissa vera certáque sunt, infallibilia, & ab omni falsitatis labe pura, argento diligentiùs excocto & repurgato similia. Proinde quis ei, ista promittenti tutò possit credere. Se consolatur à promissorum Dei, quæ eloquia appellat, constantia. [Probatum terræ] τῇ γῇ, Datiui casus, pro ἐν τῇ γῇ, in vase vel camino terreo, in fornace argillacea. Metonymicè. Vnde Hebr. conflatum in opere terræ, id est, vase chymico, infundibulo, vt Chal. interpretatur בעלי *Baalil*, à עלל, operari. Alienius quibusdam ב est radicale, vt sonet Dominum.

Conflatum

Conflatum (à) Domino terræ. *Casta*, pura, sancta, irreprehensibilia, munda, quasi argentum igne excoctum, abiectis scorijs & fæcibus. De certitudine diuinarum promissionũ. Ne quis castitatem hic accipiat, quæ luxuriæ & voluptati opponitur. Vel excellentissima, pretiosissima, vt argentum diligentissimè expurgatum & excoctum. Nam quo est purius, eò excellentius. [Septuplum] Sæpiùs, quousque ad purum conflatum sit, nihilque alienæ commixtionis habuerit. Numerus certus pro incerto. Ex hoc loco ineptè Melancton Alchymiam vanissimam artem commendare conatus est.

9 [Nos] Rectè ad perspicuitatem. Nam affixum *Em*, *Eos*, refert pauperes & inopes versus sexti, vt indicat Chaldæus. Posteriore loco, *Nos*. Hebraicè legitur, [Eum] id est, me pauperem, vt de se loquatur in tertia persona. Quamquam נו *Nu*, etiam cum Daghes interdum respondeat Pronomini *Nos*. [A generatione hac] ab hominibus huius peruersæ ætatis, Metonym. Chal. ab ætate hac praua.

10 [In circuitu] ad nocendum vndique circundant probos. [Secundum altitudinem] secundum alta & profunda tua iudicia, [Multiplicasti] multos & potentes esse pateris homines impios, à quibus innocentes oppugnentur. Secundum alta tua iudicia augẽtur impij. Quos proximè impios vocabat, nunc appellat filios hominum, & opponit filijs Dei. vt Gen. 6. Multitudo & potentia impiorum (nam Græcè est ὑπερυψώσεως, & opponitur τῷ ὑπεριδεῖν contemnere) referenda est ad iudiciorum Dei abyssos, Sic Apoc. 2. altitudines Satanæ, alta & profunda eius consilia & astus. Non alienè aliqui in bonum, vt filios hominum probos appellet. Impij quidem omnia circumquaque obtinent ad innocentes opprimendos. At tu multiplicasti filios hominum, qui tibi curæ sunt, neque finis opprimi secundum tuam altitudinem, pro tua maiestate, Gall. *selon ton alteſſe & grandeur*. sic alijs verbis idem, quod proximè, enuntiabit. Ad verb. Secundum altitudinem (tuam) epulatio filijs hominum (est) id est, pro altis & profundis tuis consilijs & decretis suppetũt impijs epulæ & opes ad indulgendum genio & voluptatibus. Sensus hic simplicissimus est, à nostris etiam Septuag. expressus. Alienius alij, *secundum exaltari vilissimos filiorum hominum*, vel, *secundum exaltatã*

opprobria filijs hominum. vel, *cùm exaltati fuerint, vilitas est filijs hominum.* vel denique, *cùm exaltati fuerint epulones filijs hominum.* זללות *Zalloth*, despectus, epulationes. Septuag. legere potuerunt verbaliter, *Zallotha*, epulas instruxisti, & parasti. Quæ notatio est fortassè rectior, quàm Masoretarum. Poetæ breuiùs loquendo, multas gignunt interpretationes & difficultates.

ARGVMENTVM.

A Deo petit, vt se ab inimico defendat, vt à morte liberatus, eius beneficentiam cantet.

1. In finem, Psalmus Dauid. XII. Heb. 13.

2 VSquéquo Dómine obliuiscéris me in finem? vsquêquo auértis fáciē tuam à me?

3 Quàmdiu ponā consilia in ánima mea: dolôrem in corde meo per diem?

4 Vsquêquo exaltábitur inimícus meus super me? réspice, & exaúdi me, Dómine Deus meus.

5 Illúmina óculos meos, ne vnquam obdórmiā in morte: ne quando dicat inimícus meus Præuálui aduérsus eum.

6 Qui tríbulant me, exultábūt si motus fúero: ego autem in misericórdia tua sperâui.

7 Exultábit cor meum in salutári tuo, cantâbo Domino, qui bona tríbuit mihi: & psállam nómini Domini áltíssimi.

2 [Vsquequo] quamdiu, vsq; ad quod tempus in hac mea persecutione. Sic mox, vbi habemus. *Quamdiu*, eadem est vox, *Aadána*. Quam quater Hebræorum magistri repetitā per Anaphoram tradunt propter quatuor Imperia, quæ præcipuè diuexarunt Ecclesiam, & delere conati sunt. Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanum, è quibus se seruari petat. [In finem] in perpetuum, prop. vt & passim hoc opere. Perpetuóne Domine, quousq; tādem, &c. [Auertis] absconde, propriè.

3 [Consilia]

3 [Consilia] Curas & sollicitudines varias, anxias cogitationes & ancipites. Vnde per ἀνεξάρτησιν subijcit. Quamdiu ponam dolorē in corde meo per diem, quamdiu mens mœrebit, & fatigabitur animus ob hostiles insultationes. [Dolorem] (&) dolorem. Asyntheton apud Hebræos inter duo crebrum. Sic autem appellat anxietatem & angustiam animi ob persecutionis grauitatem, & diuinæ consolationis absentiam. [Per diem,] interdiu, vel, per singulos dies.

4 [Super me] contra me. Vsquequo torquebit & deprimet me. Quousque se efferet & extollet aduersum me, sibi me subijciet. Vel, plusquam ego, supra me, quousque me erit sublimior & potentior. Vt Psalm. 16. v. 21. עליו *Supra & contra*, id est, nunc in bonum, nūc in malum [Respice] Antitheta superiorum. Nam *Respice* refertur ad *Auertis faciem*. [Exaudi] ad *Vsquequo obliuiscēris*, *Illumina* ad *consilia*, quæ cruciabant & tenebant dubium & ancipitem. August.

5 [Illumina] à malorum tenebris. Luce perfunde me, fulgore tuo dissipa, & fuga oculorum meorum mala & tenebras, meq; his calamitatibus eripe. Spiritum meum redde vigilantem & circumspectum, vel [Oculos meos]. i. mentis meæ illuminā, vt contempler te, vt spectem salutis meæ necessariā, quando mihi erit moriendum [Ne vnquam obdormiam in morte] Pergit in Metaphora: Ne succumbam mortis angoribus, ne in mortis agonia sim sine tui desiderio, cogitatione & sensu: ne vnquam miserè & infeliciter moriar. Alij, ne ab inimicis interficiar. Malo ne sim, velut mortuus, sine sensu, cogitatione, & agnitione tui. Beati enim mortui, qui in Domino moriuntur, id est, in Domini agnitione, fide, confessione, & in consideratione rerum ad salutem pertinentiū. Obdormire in morte, est securè mori, citra Dei metum & cogitationem: in ea, veluti graui veterno corripi, vt nihil pij cogites. Vnde ad verb. Dormiam mortem. Chald. ne fortè peccem & dormiam cum his, qui meruerunt mortem æternam scilicet. Mors dicitur obdormitio & somnus ob futuram carnis resurrectionem. Nam resurgentes veluti è somno excitantur. Aliqui frigidius. faue mihi, ne vnquam moriar, vel potius enecer aut interficiar. Chaldæus Hebraica sic intellexit, ne dormiam mortē. i. mortis somnum, somnum æternum, de quo Ierem. 39. Inebriabo Babylonios, vt sopiantur & dormiant somnum sæculi

culi (sempiternũ) & non consurgant, dicit Dominus. Nam circumscriptio est perpetui exitij. Quam non agnoscunt qui putant huiusmodi phrasi dumtaxat *Morienda* verbum circumscribi, & quidem citantes illud Poëtæ *Nox est perpetua una dormienda*. Plus enim significatur, nempè mors æterna siue gehennæ *Inimicus*. Tyrannus R. Kimhi. Fomes peccati, vel peccatum R. Hataia. Ego Sathanam, qui in mortis puncto fœnius nos oppugnat, intelligo. q. d. ne fortè me possit ante tuum tribunal iustè criminari, accusare, & causa esse superior. Sic passim multa precatur contra inimicos, quod vt ferè accipiatur de visibilibus & externis, pro Psalmi argumento & occasione: precando tamen ad inuisibiles animum præcipuè debemus conuertere, vel visibiles quidem, sed qui hostes non sint priuati, sed publici, qui non tam sint nostri, quàm Dei inimici, ex professo inimicitias cum eo, eius regno & fide exercentes, Galat. 5. siue quia pro nostris externis secundum Christianam institutionem orandum sit. Math. 5. siue quoniam inuisibiles sunt illorum incentores, inuisibilibusque labefactatis visibilium exigua sit vis ac potestas, siue qua cum istis nobis lucta sit perpetua, intestina, & periculosissima. Adde duo esse genera imprecationum. Aliæ enim sunt vniuersæ, aliæ propriæ & personales. Illæ sunt omnium aduersus peccati corpus, hæ solorum Prophetarum, qui Dei spiritu reguntur & sciunt, quinam peccati corpus foueant ac tales diras mereantur. Sic Noë maledixit Chanaam nepoti. Sic Eliseus 40. pueris, qui ipsum habebant ludibrio. Arnob. in 34. Psal. & alibi paulò aliter, non solum (inquit) non maledicere, verum etiam pro inimicis orare iubemur. Vnde ista, Iudica Deus nocentes me, &c. non contra carnem & sanguinem (id est contra homines) sed contra spiritus aëris huius, qui quotidie bella committunt, competere putes. Chal. Illumina oculos meos in lege tua, ne vnquã peccẽ & dormiam cũ his, qui meruerunt mortẽ, & nõ dicat fomes prauus, Dominatus sum ei.

6 [Si motus fuero] Si deiectus fuero de meo statu, de mea constantia & virtute, de tua gratia & auxilio. Ad verb. Si mutauero, si vel tantillum me ad lapsum declinantem viderint, si vel lapsui propinquum senserint, nedum prolapsum. Possit etiam exponi. Si lapsus fuero, si cecidero, si periero. Chald. si declinauero à semitis tuis.

7 [In

7 [In salutari tuo] In salute & præsidio tuo, propter tuam saluationem, liberationem. In Christo Arnob. qui est salus nostra & salutaris, id est, saluator [Qui bona tribuit mihi] Eclipsin Fontis repleuerunt. Quoniam retribuit super me (beneficia.) Sic Chald. Laudes dicam coram Deo, quia mecum magnificè egit. Quæ sequuntur, per appendicem apposita sunt præter Fontem, vt doceremur ista non modò dici de oris cantu, sed etiam instrumentorum musicorum pulsatione. [nomini Domini altissimi] Domino altissimo. Nam sic loquuntur de Deo, honoris causa, per circumlocutionem. Adde nomen Dei, & Deum poni pro eodem, quod Deus propter simplicitatem essentiæ sit nomen suum, & nomen ipsius ipse, vt loquuntur Caballici.

ARGVMENTVM.

Quod impiorum plena sint omnia, optat Christi aduentum, velut bonis salutem allaturum.

1. In finem. Psalmus Dauid. XIII. Heb. 14.

1 DIxit insipiens in corde suo: Non est Deus.

3 Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studijs suis: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

4 Dominus de cœlo prospexit super filios hominum: vt videat si est intelligens, aut requirẽs Deum.

5 Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

6 Sepulchrum patens est guttur eorum: linguis suis dolosè agebãt, venenum aspidum sub labijs eorum.

7 Quorum os maledictione & amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

8 Contritio & infelicitas in vijs eorum, &

viam pacis non cognouérunt: nõ est timor Dei ante óculos eórum.

9 Nónne cognóscent omnes, qui operántur iniquitátem, qui dévorant plebem meam, sicut escam panis?

10 Dñm nõ invocavérũt: illic trepidavérũt timóre, vbi nõ erat timor.

11 Quóniam Dóminus in generatióne iusta est: cõsílium inopis confudístis, quóniam Dóminus spes eius est.

12 Quis dabit ex Sion salutáre Israël? cùm avérterit Dóminus captivitátem plebis suæ: exultabit Iacob, & lætábitur Israël.

2 [Insipiens] ἄφρων mente carens, amens. Heb. *Nabal*, à *defluendo, decidendo, vacando*, nebulo, qui mente, virtute omni & sapientia vacat, ratione & cerebro vacuus, non insipiens propriè, sed sceleratus, qui stultitiam cũ improbitate habet coniunctam, vanus in rebus omnibus, cui omnia defluunt. Nequam, vnde *Nebala* nefas, de scelere stupri. Gen. 34. [Non est Deus] Non est qui prouideat, non est Dei prouidentia. *Elohim* enim iudicẽ sonat, ac prouidentiã respicit, nõ essentiam. i. non Deum significat, quatenus est primũ ens, rerum opifex, & causa, sed quatenus iudex, moderator, prouidens. Quare & iudices, rectores, magistratus, etiã hoc inscribuntur nomine. Exod. 22. &c. Iam nomẽ tetragrammaton pertinet ad Dei essentiam. Est ergo sensus. Apud se cogitat, etiã si non loquatur, sentit, differit impius non esse Deum, qui iudicet quẽquam ex suis factis. Deum, qui attendat, consideret, curet hominum res, actiones, opera, Deum, qui præmijs pœnísve benè malève agentes afficiat. Quare ruit ad omnia flagitia securus de supplicio. Hinc sequitur [Corrupti sunt] &c. longa enumeratione eorum, quibus impij se commaculant propter iudicij, prouidentiæque Dei inficiationem. Sic Chal. Non est potestas Dei in terra. Pauci enim sunt, qui putent nullum prorsus esse Deum, id est, nullam primam causam, nullum primum ens, quiq; cum Dei prouidentia, eius etiam essentiam negent. Nam illud est de cõmunibus naturæ notionibus, vt 12. Metaph. indicat Aristoteles, & 1. de Nat. deorum, Cicero.

3 [Corrupti

3 [Corrupti sunt] intellectu & voluntate. Mutat numerũ, vt & collectiuè & distributiuè doceat omnes esse corruptos, peccasse, & egere gratia Dei. Sic tractat hũc locũ Paulus Rom. 3. [In studijs] consilijs. & actionibus, dum à nullo scelerum genere abstinent. Actiuè in Heb. corruperunt, abominabile fecerunt studium (suum) siue opus. Chald. corruperunt opera sua & execrati sunt bonum. [Non est vsq;] Ad Auxesin hoc repetiuerunt è ver. 5. Hic autẽ incipit enumerare fructus Atheismi, qui valdè sunt probis & quietis noxij, vt contra fidei fructus sunt actiones virtutis, pietatis & iustitiæ. Gal. 5. cuique publicè & priuatim vtiles.

4 [De cœlo] tanquam è specula, quid agant homines prospexit. & deprehẽdit omnes esse peruersos. [Prospexit] quasi ex eminenti loco & longinquo aspexit. Antropopathos. Diligenter nunc considerat, vt rependat suo tempore, & pro cuiusq; fide ac factis. [Si est intelligens] Deum, per Hypozeugma, An sit Deum intelligens & cognoscens, vt ei obediat. In genere docet impios destitutos esse ratione & iudicio. [Requirens Deum] Dei mandata, leges, iustitiam. Chald. quærens eruditionem à conspectu Dei. (à Deo.) Diligenter Deus prospicit an sit intelligens quispiam, seq; requirens, vt ei adsit, faueat, bona & gratiam tribuat. Nam *videre* iustos dicitur, Deus, vt *nosse* psal. 1. quatenus eos beneficijs cumulat.

5 [Declinauerunt] Recesserunt, propriè, à Deo scilicet. In Fonte singulariter. *Omnis recessit*, quod aliqui nimium subtiliter expẽdunt, vt sit Metaphora à vino, quando in vappã resoluitur, vt & Hose. 4. recessit vinum eorum. Sic subtilius quod sequitur vertunt, *Rancidi facti sunt*, vt iam hoc sit à cibis translatum. Nam verba Heb. hãc non habent vim. [Inutiles] abominabiles sunt propriè, computruerunt, fœtuerunt, sine fructibus fidei, sine bonis operibus, [Non est vsque ad vnum] ne vnus quidem. Heb. Est autem Hypetbole, quoniam Deus singulis ætatibus suos habet electos, à quibus colatur & inuocetur. Vel loquitur de insipientibus illis, de quibus instituerat, qui omnes à maximo vsq; ad minimum in operibus suis corrupti sunt, de quibus Ephes. 4. desperantes (id est, fide & spe destituti) tradiderunt semetipsos impudicitiæ, ad operationem omnis immunditiæ. Sola enim fides & Dei timor, veluti virtutis

tes maculæ, à peccando homines cohibent, Prouerb. 15. Ad hunc stultissimum non satis attendens Augustinus exponit *Vnum*, Christum. q.d. Omnes peccauerunt, vsque ad vnum Christum, siue vno Christo excepto. Verè quidem, sed non apposite.

6 Isti tres versus sequentes nec sunt in Hebræo, nec in Græco, nec in carmine Apollinaris, Interiecti autem sunt in Latinis codicibus ex Paulo, Rom. 3. qui (inquit Hieronymus in hunc locum, & Proœmio in 16. Com. Esaiæ) de variis Scripturarum locis hoc testimonium texuerat. Nempè primus versus est è Psal. 5. & 139. Alter è Psal. 9. & Esa. 59. vel Prouerb. 1. Tertius ex eodem Es. loco, & Psalm. 35. Ne quis propterea putet aliquid de Hebraicis vel Græcis codicibus fuisse detractum [Dolosè agebant] ad dolos vtebantur.

8 [Contritio & infelicitas] Actiuè, Es. 59. Toti sunt in conterendis & infelicitate siue calamitate afficiendis vexandisque hominibus. Aliqui passiuè, sed alienius, de contritione, qua conteruntur & confringuntur, non qua conterunt, & de infelicitate qua sunt infelices, non quam inducunt [In vijs eorum] In eorum vitæ instituto est, vt confringant & vexent [Viam pacis] vitam pacificam, quietam & placatam oderunt. Non norunt pacificè viuere.

9 [Nonne cognoscent] me iramq; meam aduersum peccata, vel diuinam vltionem. Nónne sentient vim & potestatem meam, Est enim Aposiopesis. q.d. sentient suo tempore, suo magno malo. [Qui deuorant] De magnatibus loquitur, qui opprimunt populum. [Plebem meam] *authi* populum meũ, pauperes, pios præsertim tenuiores. Apertè Exod. 22. v. 24. Si pecuniam mutuam dederis *hammi eth ani* populo meo (nempè) pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eum. Nam *eth ani* expositiuè subijcitur cum articulo. Ita in scrip. Deus agnoscit pro populo suo pauperes, & sic eos appellat, non diuites, quasi illorum proprius sit rex, tutor, pater, defensor, docet autem in tanta peccantium multitudine & turba se sibi perpetuò seruare reliquias, sed quæ crucibus & prædæ potentiorum subiaceant. [Sicut escam] id est, auidè, cupidè. Quanta auiditate, voluptate, impunitate solet deuorari frustum panis à famelicis. Quare pro nihilo ducunt pauperes deuorare, neque magis commouentur,

tur, quàm si cibum sumerent. Alij similitudinem referunt ad quotidianas & assiduas populi deprædationes, quemadmodum panis quotidie editur. In Heb. subaudienda est particula (sicut) comedunt panem. (perinde ac si) comederent panem.

10 [Vbi non erat timor] timoris causa & occasio, Metonym. vt Psal. 30. vers. 15. vbi nullum est periculum. Hoc dicte supplendum existimarunt, vt & Chald. Ibi timuerunt timore mendaci, quod non decebat timere. Neque enim agitur de quolibet timore, sed vano.

11 Ratio, cur timeant vbi nulla causa timendi. Quia vident Deum bonis adesse, vnde prius hemistichium huius versus est appendix præcedentis, vt apparet ex Fonte. [In generatione iusta] Fauet ætati iustæ, cum hominibus iustis versatur, eis adest. Generatio toto hoc opere ferè significat sæculum, & homines alicuius sæculi & ætatis, non nationem & cœtum. Aliqui vertunt, In generatione iustorum, iustos autem fideles & pios intelligit Euthy. [Consilium inopis] Initium versus in Fonte, & est Apostrophe ad impios. Consilium, quo videlicet Dei opem in quo vno confidit, patienter inops spectat: propositum eius de benè agendo, piéque viuendo illusistis, vituperastis, vt habet Chald. stultum, ridiculum, pudendum existimatis, hoc solo nomine, quia in Deo sperat [Quoniam] eo quòd posuerit in Deo spem suam: ac in eo consiliorum suorum fundamenta collocarit. Sic Matth. 27. & Sap. 2. impij suæ irrisionis causam hauriunt è simplici piorum in Deum confidentia. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult.

12 [Quis dabit] Modus optandi Hebraicus, per Epiphonema. Vtinam ab his malis saluetur Israël. Cum omnia sint corrupta, vtinam prodeat ex Sion salus Israëli promissa, vel Saluator Israëlis Christus. Eius enim aduentum optat ex Sion, Esa 2. vt per eum deprauata natura vel mundus restituatur. Nam Apostolus non tantum ad Iudæos, sed etiam ad omnes homines refert Rom. 3. [Salûtare] τὸ σωτηριον, aliqui putant Sep. vsurpasse Adiectiuum neutrum pro Substantiuo σωτηρία. Ego censeo de industria Prophetice sic passim vertisse, vt intelligeremus illa pertinere ad personã Christi, non ad nudam Dei actionem & conseruationem. Nam Adiectiua significant subiecta cum accidentibus, vt

Abstracta, ipsa dumtaxat accidēria. Id colligo ex Paulo qui sic loquitur Act. vlt. Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, & Simeon, Luc. 2. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Christū, non tantum salutē, sed & salutarem atque salutiferum. Quare & Hebræi versum istum interpretantur de diebus Messiæ. [Cùm auerterit] vel tranquillauerit. Shab, vtrumque sonat. Respondet interrogationi. Eueniet, quod opto, quando populus Israël, captiuitate & seruitute per Christum liberatus exultabit ac lætabitur. Vel potius est AEtiologia, siue ratio sui optati. Vtinam ex Sion existat salus Israelis. (Nam) cùm eam restituerit Dominus, excussa populi sui captiuitate, exultabit Iacob, &c. [Captiuitatem] qua populus eius premitur ab huiusmodi impijs eum vt escam panis deuorantibus, versu. 9. Ita appellat miseram conditionem nostri exilij & peregrinationis in vita præsenti. Vel peccati & mortis æternæ. Est enim duplex captiuitas, cuius vtriusque liberator est Christus. A priore liberat, cùm è miseria vel seruitute temporaria eruit, perfectè autem quando etiam ad libertatem gloriæ filiorum Dei perducit, è qua modò exulamus. A posteriore quando nos à peccatis & tyrannide Satanæ asserit in statum gratiæ & filiorum Dei adoptionem, per fidem, baptismum, & reliqua fidei Sacramenta. Sumus enim alioqui ob peccatum captiui Satanæ, inferni mortis, peccati ipsius.

ARGVMENTVM.

Puros & innocuos terra sancta, vel potius cælo & æterna quiete potituros.

1. Psalmus Dauid. XIIII. Heb. 15.

2 DOmine quis habitábit in tabernáculo tuo? aut quis requiéscet in monte sancto tuo?

3 Qui ingréditur sine mácula: & operátur iustítiam.

4 Qui lóquitur veritátem in corde suo: qui nō egit dolū iu lingua sua.

5 Nec fecit próximo suo malū: & oppróbriū non accēpit aduérsus próximos suos.

6 Ad nihilum dedúctus est in conspéctu eius malígnus: timéntes autem Dóminum glorificat.

7 Qui iurat próximo suo & nō décipit, qui pecúniā suam nō dedit ad vsúram: & múnera super innocētem non accēpit.

8 Qui facit hæc: nō mouébitur in ætérnum.

2 Per tabernaculum Dei, & montem sanctum, Iudæam Recentiores intelligunt. Tu ad literam accommodatius montem illum cælestem & tabernaculum ceu domicilium Dei sempiternum: siue quia non tantum est beneficium permanere in terra aliqua, siue quia ad ea fruendum non opus est tanta virtute. Non aliene etiam accommodant ad Ecclesiam, quę est tabernaculum Dei viuentis, & mons eius sanctus Es. 2. vt is dicatur futurus ciuis Ecclesiæ, qui probitati studuerit. Nam tales ad eam vocari solent ac in ea retineri ne ad hæreses & impias alias religiones transeant. Nonnulli item diuidunt, ac intelligunt per Tabernaculum militantem Ecclesiam, vti illud erat templum castrense & quasi tentorium, per montem sanctum, fixum & immobilem, Ecclesiam triumphantem & cœlestem, sed simplicius, vti dixi, vt pro eodē. i. cælo vtrūq; accipiatur. [Quis] Chal. quis dignus est vt habitet, quis dignus vt requiescat. [In monte sancto tuo] in cælo tibi sacrato. Ad verb. sanctitatis tuæ, id est, tuo, qui es sanctissimus.

3 Superiori interrogationi respondet, vt Christus Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Nam vt gratis nos iustificauerit, & ad vitam æternam vocauerit, stipulatus est tamen, vt simus integri. Beati si hæc feceritis, &cæt. Ioan. 13. Iacob. 1. [Sine macula] perfectè, integrè, propriè. qui perfectè viuit perfectione viæ, non partiæ. 1. quantum ferre potest humana imbecillitas. Alioquin nullus sine peccati macula in hac via, id est, vita mortali. Hoc autem aliqui referunt ad Dei interdicta, vt quod sequitur de operatione iustitiæ ad præcepta, sed rectius vt hic versus, cum prima parte sequentis sit de virtutibus & officijs, quæ præstare debeat

debeat ascensurus in cælum, deindè sequentur vitia, quibus carere debeat. Duę enim sunt iustitię partes, facere bonum, & declinare à malo. ps. 36.

4 [In corde suo] apud se, non ore tantum, sed ex animo, non fucatè, vt Eph. 4. veritatem vnusquisque loquatur cum proximo suo. [Qui non] Iam vitia enumerat à quibus cauendum sit. [Egit dolum] qui non dolosè loquitur, qui nō detraxit, detulit, traduxit, ad Verb. Cordis primò meminit, deindè linguæ, postremò actionum. Euthym.

5 [Nec fecit] Alterum non læsit opere, nec verbis. Priore loco Hebraicè est *Rēa* proximus, socius, posteriore *Karob* propinquus. Sed 70. non distinxerunt, vt nec Kimhi, qui proindè hic proximus inquit, & propinquus (siue *Rēa* & *Karob*) appellantur omnes, quibuscum nobis est negotium. Latinè Alter. Hinc illud fontis Ester 1. ver. 19. Regnum eius tradat Rex sociæ eius meliori illa. Noster doctè transtulit Regnum illius altera quæ melior sit illa, accipiat, secutus Iosephum, qui dixerat pro socia eius, siue proxima ἑτέραν γυναῖκα. Quo pertinet illud Mosis: Non dices falsum testimonium aduersus *Rebeca*, socium siue proximum tuum, id est, aduersus alterum, siue is amicus sit siue non, siue notus, siue ignotus. Atque ita contra Pharisæos Christum exposuit Mat. 5. locum Mosis, Diliges proximū tuum. i. alterum in genere, quod secutus Paulus Rom. 13. ver. 8. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. [Et opprobriū] Dedecus proximis suis nō imponit, neq; imponi patitur. [Nō accepit] non audit. Ad verb. non sustinuit, non tulit, non passus est proximum opprobrio affici. Hebraicè עַל *contra & super*, vt duplex sit sensus, qui neque contra proximum tollit probrum, neque super eo accipit, id est, neque sustinet ei fieri probrum.

6 In cuius conspectu nihili factus & despectus est malignus, quantumuis potens sit & diues, reuerentes autem Dominum, etiamsi mundo sint contemptui, honore afficit. [Malignus] abominabilis, reiectus propriè, reprobus.

7 [Qui iurat proximo suo] & iuramentum non reuocat, neque mutat. Fides, cuicunque data fuerit, non est fallenda, maximè quando iuramento est confirmata. Tanta debet esse Numinis religio & reuerentia. Nec allegandum illud Comici, Mentem iniuratam gero. Si quid excipiendum,

Ambrosius,

Ambrosius Offic. lib. 3. capit. 10. docet. *Proximo.* רֵעַ *harèa*, socius, proximus. Habet autem hic *He Haiediá*, post ל præter leges, carminis causa, vt alibi interdum contingit, teste Kimhi. Quod cum minus aduerterent Recentiores, subtilius atque adeò alienius vertunt in Infinitiuo Hiphil, *Male facere*, vel *conterere*, vt de firmitate voti & iuramenti sancti, de quā Num. 3. hæc per Eclipsin, dicantur. Qui iurat (se) contriturum (scipsum, vel corpus suum) qui iurat se malefacturum (sibi ipsi, vel suo corpori) & non mutat (id est, neque reuocat iuramentum) in cœlo non quiescet. Nam iurisiurandi & voti religio non violanda. Quod sumpserunt è Chaldæo, Qui iurat, vt se affligat, & non mutat. [Ad vsurā] sumptum è Deut. 23. Nehem. 5. [super] contra. & Deut. 27. Maledictus, qui accipit munera.

8 [Non mouebitur in æternum] nunquam labetur, vel nunquam peribit è monte sancto. Nunquam deijcietur de Dei tabernaculo, semper monte sancto perfruetur. Hæc principio Psalmi respondent.

ARGVMENTVM.

Christus Deum Patrem orat, vt se piorum studiosum & impiorum osorem conseruet. Gratias deindè agit, quod ab eo sit è mortuis excitandus, & perpetua fœlicitate donandus.

1. Tituli inscriptio ipsi Dauid. XV. Heb. 16.

1 CONsérua me Dómine, quóniam sperávi in te.
2 dixi Domino, Deus meus es tu, quóniam bonórū meórum non eges.
3 Sanctis qui sunt in terra eius: mirificáuit omnes voluntátes meas in eis.
4 Multiplicátæ sunt infirmitátes eórū: postea acceleraúerunt.
5 Non congregábo conuentícula eórum de sanguínibus: nec memor ero nóminum eórū per lábia mea.
6 Dóminus pars hæreditátis meæ, & cálicis mei: tu

mei: tu es qui restitues hæreditatē meam mihi.

7 Funes cecidérunt mihi in præcláris: étenim hæreditas mea præclára est mihi.

8 Benedícam Dóminum qui tríbuit mihi intellectum: insuper & vsque ad noctem increpuérunt me renes mei.

9 Prouidébam Dóminum in conspéctu meo semper: quóniam à dextris est mihi, ne commóuear.

10 Propter hoc lætátum est cor meũ, & exultáuit lingua mea: insuper, & caro mea requiéscet in spe.

11 Quóniam non derelínques ánimam meá in inferno: nec dabis sanctum tuum vidére corruptiónem.

12 Notas mihi fecísti vias vitæ, adimplébis me lætítia cũ vultu tuo: delectatiónes in déxtera tua vsque in finem.

2 [Cõserua me]ab inimicis meis. [Quoniam](&)quod Asyntheton. Dixi apud me Domino hæc duo, Deus meus es tu,(&)quod non eges meis bonis,id est,sacrificijs,rebus, muneribus,operibus,vel iuxta alios,meritis, probisq; actionibus,quibus etsi Deus delectetur,& præmium det, non indiget tamen:vt proinde ob meam dũtaxat spem, rogem conseruari. In Heb. est Apostrophe ad animam suam, id est, seipsum, vt Psalm.41.versic.7.& Eclipsis Coniunctionis & Verb. Dixisti(ô anima mea)Domino, Deus meus es tu(&) bonum meum non super te(cadit,aut quid simile.)Vel bonum meum haud quaquam pro te. Id est,vt docte Septuag. intelle xerunt, dixi ego apud me τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρείαν ἔχεις. Bonum meum tibi nihil confert, non est in tuũ vsum vt proindè eius non indigeas, sed contra potius bona tua super me, mihi conferunt plurimum, eorumq; valde egeo. Lucret. lib.1. etsi Epicureus de Dei natura. Ipsa suis pollens opib⁹ nihil indiga nostri. Vnde *Saddai* q. αὐτάρκης & seipso contentus. Quod Apostolis libro 6.constitut.cap.20.ita expressérunt ὁ γὰρ θυσίαν θέλεται θεὸς ἀνενδεὴς ὑπάρχων τῆς θυσίας.

A nobis Deus in precatione requirit præcipuè fiduciam, res nostras non nisi secundario. Hinc primum legitur respexisse ad Abelem,id est,Abelis pietatem & fidem,deinde ad eius munera,Genesis 3. Alij subtilius, Bonum meum non (nisi) super te (est.)vt Chald. Bonum meum non procedit nisi à te,& Hieronym. Benè non est mihi sine te. Kimhi Bonum meum nequaquam super te est,id est, nequaquam te obligat & deuincit. Itaque quod boni mihi facis, gratuito facis.

3 Transpositio Hebraica. In ipsis sanctis,qui in terra versantur, omnes meas voluntates mirificauit, miram fecit meam erga ipsos beneuolentiam & charitatem. Eos vnicè diligo,omnis mea voluptas in eis est. Prouerb.8. Vnde Sanctis, qui erant in cœlo, relictis, ad hos in terram descendit. Luc.15. [Mirificauit]Hebraicè est Nomen. Et (in) mirificis & præclaris voluntas mea est. Sed docere voluerunt vnde ista claritas & admirabilitas proficisceretur, nempè à Deo,non ab ipsis.

4 [Infirmitates eorum]Inimicorum scilicet. Relatiuum sine Antecedente, vsu linguæ. Infirmitates autem vocat vitia,peccata,errores. Sic Gallicè, *Leurs pauuretez sont augmentées*. i. *leurs abus*, *leurs pechez*. Hebræi per Liptoten,vt tenuiter loquatur de re graui, restringunt ad Idola & impietates, quas solent variis nominibus contemptim & inuidiosè appellare, [Post ea] Duobus vocabulis מִן אַחַר, post eas res, post ea peccata & impios cultus accelerauerunt & cucurrerunt: magno ardore ad ea exequenda properant. Rectius autem מֵאַחַר per Pathah, *Ahar*, *post*, quam Masoretæ per Tseri, *Aher*, *alius*. Nam cunctæ interpretationes, quæ ad istorũ lectionem retinendam excogitantur, sunt coactæ, & nimis Eclipticæ. Vt(post)alium(Deum)accelerauerũt. Item, Alieno(Deo) donauerunt, i. obtulerunt oblationes. Item (Qui ad)alterum(Deum)accelerant,&c.

5 Non tibi libabo sacrificia legalia nec libanda docebo,psal. 49. [Eorũ cõuĕticula] συναγωγὰς, eorũ ad sacra cõuentus & coitiones, q̃ sunt de sanguinib. i. ad libandũ sacrificia cruẽta,nõ cogã. Abstinebo ab his cogẽdis ad talia Mosaica sacrificia. Nõ hoc eos docebo, sed vitæ & sacrorũ puritatẽ. Hinc Heb. Nõ libabo libamina eorũ de sanguinib. i. sanguinea & cruẽta. Nã ppositio, De, מִן inseruit Genitiuis possessionis.

Sic de abrogatione cultuum legis loquetur. Ex quo rectè Augustin. & eum secuti interpretes, de carnalibus sacrificijs & sanguinibus pecorum. Sanguines etiam possunt significare eædem.q.d. Eorum conuenticula dumtaxat instituuntur de cæde, de me & alijs interficiendis: hæc eorum sunt libamina, hæ hostiæ. Ea igitur non colligam, non ero auctor, vt colligantur, vt quæ sint cruentâ & sanguinaria parricidia. Pronomen [eorum] aliqui referunt ad idola, quæ infirmitates appellabat. Eorum cruenta libamina non conficiam. Septuag. tropum expostuerunt. Nam ad libandum cõuenire solent homines. [Nec ero memor nominum eorum] conuẽticulorum, idololatrarum, vel inimicorũ meorum. Neutros dignos existimabo mea commemoratione & memoria. Euthym. Non eos amplius vocabo populum Dei, vel vineam aut hæreditatem. Iuxta eos, qui Pronomen referunt ad idola, ne quidem Idolorum nomen vsurpabo, quæ inuocant & per quæ iurant. Ad verb. neque tollam nomina eorum super labia mea, id est, non accipiam, sed abstinebo ab eorum nominibus penitus vsurpandis. Sic Eph. 5. fornicatio ne quidem nominetur in vobis. *Tollere* etiam *nomẽ* apud Hebræos est iurare, vt in decalogo, non tolles nomen Dei tui in vanum, id est, iuxta veteres Rab. non iurabis, quamuis generaliùs interpretetur R. Mose, non vsurpabis, non commemorabis, non in ore habebis nomen Dei vanè & perperam. Quo sensu hic Dauid vel potius Christus inquit, non iurabis per Deos ipsorum.

6 [Dominus] est mihi pro diuitijs & bonis omnibus, pro legitima possessione & conditione. Cætera repudio. Antithesis, Ostendit sibi vnum Deum sufficere, seq; præter eum nihil quærere. [Pars hæreditatis] pars mea hæreditaria. Sic duo Substantiua vsurpantur pro Substantiuo & Adiectiuo. Eodem Hebraismo, [Pars calicis mei,] pars mea calicea, & pocillatis, pars, quam bibã, vt meam, id est, retributio mea. Calix pro retributione & mercede passim, vt psal. 10. Apoc. 14. [Tu es, qui restitues] compositum pro simplici, vt retribuere pro tribuere, qui statues, stabilies, firmabis, ne quis mihi eam possit eripere, sustentabis, fulcies propriè. Tu, qui te mihi possidendum & fruendum dedisti, non patieris, vt me quis hac possessione deturbet. Græci hæreditate Ecclesiam intelligunt. Eam veluti perditam & profligatam inter

inter gentes, restitues mihi. Alij, regnum Dei, siue regni Dei possessionem.

7 [Funes] Sors, siue hæreditas accidit mihi, [In præclaris] in Deo, cuius possessione & sorte nihil cõtingere possit præclarius. q.d. In partẽ hæreditariam mihi obuenit, quod est omnium præstantissimũ, quod nolim cum vlla alia re cõmutare. Nempè Deus, Dei gratia, eiusq; regni possessio, cum alij opes, alij honores, alij humanã sapientiam, alij delicias, alij eiusmodi alias vanitates soleant sibi pro hæreditate & summo bono eligere. Vel in excellẽtibus, & vniuersi humani generis flore. In dulcib. in suauibus propriè. Nihil autẽ Deo, Deique religione suauius & amabilius. At mox [Præclara] pulchra, speciosa. Hinc Chald. Sed & hæreditas mea cõplacuit mihi. Funes vocat hæreditatẽ & portionem, Metaphora ab agris, qui funibus vel perticis mensurantur. Ios. 10. Hinc Psal. 77. funiculus distributionis. Allusione ad Iosue 13. & sequen. capitib. vbi terra Chanaan per sortes in singulas tribus diuiditur. Harũ autẽ vocum cõgeries, partis, portionis, sortis, possessionis, hereditatis, funiũ, eodem ferè tendentiũ, & Deum verũ designantium, ad Auxesim pertinet. [Etenim] & quidẽ mihi, vel & quidem quantũ ad me attinet, quicquid alijs illa sit, mihi est præclara. Scio multos non huius fore sententiæ & animi, at mihi interim est præclara & cunctis bonis charior.

8 [Intellectum] consilium. Vnde Heb. qui consuluit mihi (vt hanc hæreditatem eligerem) & [vsque ad noctem] etiã noctu me erudit. i. suam erga me beneuolentiam & fauorẽ omni tempore, etiam aduerso perpetuat. Vel potius, celebrabo Dominum, qui me suo consilio regit, qui mihi sua sapientia adest, die nocteq; qui me docet, hanc hereditatem perpetuò eligere. *Vsque* non tollit noctem, id est, non excluse sumitur, sed inclusiuè vt loquuntur, vt nec Gallicè, *iusques au feu il a maintenu cela*, id est, etiam in igne, per medium ignem. q.d. etiam noctu, etiam per noctem, quo tempore videor oppressus somno & à cogitatione alienus. Et sic habetur in Fonte, *Noctibus*. quo Hebraismo & Gallicismo explicantur multa, quæ videntur obscura, vt donec ponam scabellum pedum tuorum (donec peperit filium suum primogenitum inclusiuè, non exclusiuè) id est, postquam posuero, postquam peperit. [Increpuerunt] *instruxerunt* eru-

dierunt me renes mei, nocte me ad pietatem incitarunt. Admonitio vel inspiratio Spiritus sancti sæpius fit noctu, quo tempore diuinæ visiones plerumque factæ sunt. Gen. 26.32.46. Dan. 2. & 7. Psa. 7. & 77. Laudabo Dominum, qui mihi bene solet consulere, vt etiam noctibus, quando vaco à negotijs, & me quieti trado, renes mei erudiant me & doceant, quid sit suscipiendum, quid faciendum: qui me illuminat Spiritu suo sancto, qui me docet arcanis inspirationibus. Significat Patrem sibi nunquam defuisse Spiritu suo, noctibus etiam suggessisse optima consilia, cogitationes, affectus. Renes Scriptura in præcipuis animi instrumentis numerat: vnde Metonymicos eos vsurpat pro mente & ejus affectibus: interpretate autem, pro erudire, admonere, dirigere.

9 Dominum mihi iugiter proponebã, eum habebam ob oculos tanquam scopum. προκόπτω. Per Dominum aliqui Metonymicè intelligunt mandatum Domini de Euangelio prædicando, & moriendo pro peccatis hominũ. Ioan. 6. 12. 14. 17. 18. [A dextris] A dextris esse. vsu Scripturæ est paratum esse ad auxilium, assistere, vt psl. 108. & 109. [Ne cõmoueat] ne maneam in morte, vel vt me iuuet & defendat.

10 De Christi resurrectione, Actor. 2. 8. 13. [Exultauit] præ gaudio immenso cantat. [Lingua mea] Ad verb. gloria mea. Epithetum animæ & mentis, quæ est corporis humani gloria, psal. 29. v. vlt. hominisque pars melior ac honoratior. Vel linguæ, vt declaret non tantum se intus lætari, sed linguam quoque suam, adeò vt in hymnos erumpat. Et sanè Apostoli *Linguam* citant, Actor 2. & 13. quod translationem 70. penè semper complecterentur. [Caro] Corpus meum requiesceret in spe, resurrectionis scilicet, glorificationis, & sessionis ad dexteram. Vel *In spe*, confidenter, citra metum corruptionis.

11 [Animam meam] Nam Christus anima descendit ad inferos, præcipuè ad eam partem, quam Sinum Abrahæ Euangelium vocat ad soluendos inferni Patrũ dolores (Actor. 2.) eosque liberandos. Nempè vt victor, nõ vt debitor. Vnde duo hic sunt insignia Recentiorum errata. Primum, quod Sepol pro sepulchro, eum propriè infernũ animarum significet, vt 3. de Trinitate e Talmudicis & Rabbinis docui. Secundum, quod animam pro corpore, & vt impurius

Beza

Beza loquitur, pro cadauere accipiant, indoctè allegantes Leuit. cap. 21. ver. 1. Nam illic & similibus locis paucis anima nõ pro corpore, sed per synechidochẽ pro homine mortuo vel potius per Metonymiam pro hominis mortui funere sumitur, pro cuius anima fiebat supremum illud officium, vbi est mysterium curæ antiquæ viuorum pro mortuis, & mortuorum animabus. Moses enim animam appellat officium supremum peractum pro mortuo, neque respicit corpus siue cadauer, quoniã eius causa, illa parentalia nõ tã solẽniter fuissent peracta. Ob animã, inquit, Leu. 21. v. 1. ne cõtaminetur sacerdos. i. ob hominis mortui funus & exequias, in quib. pro anima eius parentabatur. Leu. 19. v. 28. Incisionẽ ob animã nõ facietis in carne vestra, vbi Onkelos, læsionẽ pro mortuo ne faciatis in carne vestra: & Noster, super mortuo ne incidatis carnes vestras. i. pro mortui anima. Nã his locis, vti dixi, anima non simpliciter significat mortuũ, sed animã mortui, pro qua ista peragebantur. Nam & Amorrhei pro requie animarum se incidebant, putantes id ipsis prodesse: quẽadmodum & Romani pro ijsdẽ februabant, & diem animarũ celebrabant apud Iosephũ in Antiq. & Festum. Sic Aggei 2. v. 14. Pollutus anima. i. tactu hominis mortui, cuius funus instituitur. Vnde non reperitur in hac notione, nisi quando agitur de funeribus & exequijs, quasi illa fierent propriè propter animam & in fauorẽ animæ, nõ corporis. Quod pluribus explicare libuit, vt illuminarẽ sententiam Mosis paucis perspectam, & ab istis corruptam ac nefariè ad sanctissimũ Christi corpus translatam, quod proinde *Cadauer* ausi sunt per suum Bezam nominare, citatis his locis nihil cũ hoc cõmercij habentibus [Videre] sentire Metaphoricè per explicationem sensuum experiri, pati. Non modo autem corpus Christi in sepulchro corruptelam non sensit, sed nec sentire potuit, vt cæteris corporibus solet accidere, ob verbũ hypostaticè in ipso habitans. Athan. apud Theodor. lib. 3. Polymorphi pag. 72. In morte enim hypostasis non est dissoluta, dũ quod semel assumpsit natura Christi diuina, nunquam id dimisit. [Corruptionẽ] Vocem *Sahath* sic solent interpretari R. Abraham & Hebræi doctiores. Non patieris, vt ego, quem sanctificasti, sentiam corruptionem, vt meum corpus in sepulchro corrumpatur, putrescat, & in pulverem redigatur. Hoc non

 competit

competit Dauidi, cum eius corpus in sepulchro corruptum sit Act. 2. Christo igitur, quē prius resurgere oportuit. Hinc in Midras Tillim etiā caro eius habitabit tuto. Ait R. Isaac, quod non dominabitur in eum post mortē scolex aut vermis. Qui *Foueam* vertunt, pugnant cū euentu. Nā Christus sanctus Dei foueam vidit, dum in ea hæsit circiter triduum corpore. Hinc articuli fidei, Sepultus est (corpore) descendit ad inferos (anima.)

12 Id est, me ad vitam reuocasti. Vias enim vitæ appellat resurrectionē & glorificationem corporis mortui, quod his progrediamur ad vitam perfectam, æternā & beatā. [Cum vultu tuo] cum tuo aspectu & iucundissima præsentia, cum aspectu faciei tuæ siue essentiæ, in cuius visione cōsistit præcipua beatitudinis ratio. Illic enim est satietas perfecta & plena iucunditas. [Delectationes] sunt vel erunt in dextera tua semper. In dextera tua sunt perennes voluptates, in qua me collocabis. Christus enim sedet ad dexteram Patris, i. potiora eius bona, opes & incomprehensibilem maiestatem. Nam hæc locutio metaphorica est. Alijs, in dextera tua, i. in promptu. Sed *dextera* vsu scripturę symbolum bonorum & fœlicitatis.

ARGVMENTVM.

Obsecrat ne persecutionibus obruatur. Inimicos quidem in hac vita fortunari, se verò gloriam æternā expectare.

1. Oratio Dauid. XVI. Hebr. 17.

2 EXáudi Dómine iustitiam meam: inténde deprecatiônem meam.

3 Aúribus pércipe oratiônem meam, non in lábijs dolósis.

4 De vultu tuo iudícium meum pródeat: óculi tui vídeant æquitátes.

5 Probâsti cor meum, & visitásti nocte: igne me examinásti, & non est inuénta in me iniquitas.

6 Vt non loquâtur os meum ópera hóminū: propter

propter verba labiôrum tuôrum, ego custodíui vias duras.

7 Pérfice gressus meos in sémitis tuis: vt non moueātur vestigia mea.

8 Ego clamáui, quóniam exaudísti me Deus: inclina aurem tuam mihi, & exáudi verba mea.

9 Mirífica misericórdias tuas: qui saluos facis sperántes in te.

10 A resisténtibus déxteræ tuæ: custódi me, vt pupíllam óculi.

11 Sub vmbra alârum tuârum prótege me: à fácie impiórum, qui me afflixérunt.

12 Inimici mei ánimam meam circundedérunt: ádipem suum concluserunt, os eôrum locutûm est superbiam.

13 Proijciéntes me, nūc circundedérūt me: óculos suos statuérunt declinâre in terram.

14 Suscepérunt me sicut leo parâtus ad prædam: & sicut cátulus leônis hábitans in ábditis.

15 Exúrge Dómine, præueni eum, & supplánta eum: éripe ánimam meam ab impio, fráneam tuam ab inimicis manus tuæ.

16 Dómine, à paucis de terra díuide eos in vita eôrum: de abscónditis tuis adimpletus est venter eôrum.

17 Saturáti sunt filijs: & diuiserunt reliquias suas párvulis suis.

18 Ego autem in iustítia apparébo conspéctui tuo: satiâbor cū apparúerit glória tua.

2 [Iustitiam meam] iustam petitionem, vel iustam causam erga meos aduersarios, de qua ver. 5. bonam facā causam & precem exaudi, attende clamori meo.

3 [Non in labijs] ab omni dolo alienissimam oratione, non dolosam & fictam. Relatiuum more Hebraico sub-

auditurique non fictis & fallacibus labijs proferatur, quam fundo sertio & ex intimo pectore, vt cor labijs respondeat, animo syncero & citra hypocrisim.

4 [De vultu tuo] à cõspectu tuo, à te, sic circumloquũtur. [Iudicium meum] Ius meum, iustæ meæ causæ, disceptatio & defensio. Meam causam æquã vultu placido discepta. Me tuere a meis oppugnatoribus. *Iudicium* pro vltione & defensione sæpius in hac lingua. A te iudice ius meũ vel vltio mea exeat, me de meis hostibus vlciscere & defende. [Videant] faueant ijs, quæ æquis sunt, æquæ meę causæ & iuri.

5 Metaphora. Vt aurũ igne perspiciunt, sic tentationibus & rebus aduersis me explorasti, & me sine fuco & simulatione deprehẽdisti, cognita meæ causæ bonitate [Probasti] cordis affectus pernouisti. Prouocat ad Deum. Noctis autẽ meminit, quia illa est cõmodior ad scelera agitanda & molienda, quando vacui sumus negotijs, soli, & ab hominibus semoti. q.d. Etiam nocte periculum fecisti de mea innocentia, quo tempore promptiores sumus ad mala. Quod alij tamen post Augustinum interpretantur de visitatione afflictionum. Nam nox earum est Symbolum, quod obscuritas omnia mala augere soleat, & tenebræ formidabiles sint. [Igne] cruce & reb. aduersis, quę pijs sunt, sicut auro ignis. Sensus est fidẽ expressus. Ad Verb. Conflasti me, non inueniſti malignitatem (prauam cogitationem prop.) meã. Non transibit, vel, ne transeat, os meum ad opera hominum. In verbo labiorum tuorum seruaui vias perruptoris. [Non in me iniquitas] Non simpliciter, sed comparatè ad aduersarios, vt Saulem, Absalom, &c. Docet enim se nihil nocuisse illis, vt ab eis debeat persecutionem sustinere.

6 Ab operibus hominum (nomen generis ad deteriorem partem) & à via peruersorũ ego mihi tempero propter verbum tuum. Vt non loquar humana opera, carnalia, carnem sapientia, ego custodiui vias duras & peruersas, ne eas facerem. i. cauiaui, caui, ob tuorum verborũ sententiam, & quia illud præcepisti. Vel, repressi vias duras & violentorum hominum. Metaphora à custodijs & præsidijs militum. Annectuntur sini superioris versus in Heb. Non est inuenta in me iniquitas, ita vt ne loquar quidem opera hominum. i. vitia & peccata, quibus obnoxij sunt homines. i. carnales, vt 1. Cor. 3. Nonne homines estis? Ac sic connectit Euthy.

Ideo

Ideo me examinasti, vt ego adtè conuersus, non humana opera, sed tua commemorem beneficia. Si in vulgata notatione intelligis verbum Custodiendi, vias duras vocabit arduas, difficiles & laboriosas, quales sunt virtutis, cum vitij sint faciles, iucundæ, & delicatæ. Hinc litera Pythagoræ, & Heb. vias perruptoris & violenti: vt in Euang. Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Rabbinis ferè [Custodiui] id est, caui, vias latronis, & studia eius qui me à recto trahere conabatur.

7 [Perfice] sustenta, prop. tene. [Vt non moueantur] Vt non excidant à tuis præceptis, vt non sequantur, quæ deteriora sunt. Euthymius. Gressus, Metaphorice, consilia & actiones. q.d. Ne me labi sinas.

8 [Quoniam exaudisti me] Quoniam exaudire iam olim me es solitus. Præteritum pro præsenti.

9 [Mirifica] mirabiliter ostende, miris vtere miserationibus tuis ad me eruendum. Hic opus est eximia misericordia, quia periculum est maximum.

10 [Dexteræ tuæ] potentiæ tuæ. i. ab impijs. Ad verb. ab insurgentibus in dexterã tuam. i. potentiã & robur. Masoretæ annectunt præcedentibus [Vt pupillã] vt tẽ longe charissimam. Heb. vt nigrũ puppæ oculi. בת *Bath*, filia, puppa. Sic autem appellatur pupilla, quasi tenera & chara, vt filia, vel puella. Custodi me tenerrime, & maximè sollicitè.

11 [Alarum] Alæ Dei sunt potentia, misericordia, & præsidium. Metaphora ab auibus. Sub protectionem tuam me recipe, vt gallina pullos suos.

12 Constructionem Hebraicam ad Græcam reuocarunt. Inimici mei in (siue pro) anima circumdederunt super me. [Adipem suum cõcluserunt] præ pinguedine corporis sensus & meatus præcluserunt, vel pinguedinem in sua cute, intra se continuerunt, se pingues fecerunt, se ita molliter curarũt, vt maxima pinguedo in ipsorum corpore inclusa sit. Sunt voluptatibus & ventri dediti. Euthymius autem, adipem intra seipsos clauserunt, ne transmitterent misericordiam. Misericordia enim à corde & visceribus dicitur descendere. Nodum in scirpo quærunt, qui vertunt, cum Eclipsi. Adipe suo concluserunt (corpus suum:) vel mutata distinctione, Adipe eorũ concluserunt os suum, loquti sunt cũ superbia. Simplicitas enim Fontis nostra tantũ patitur,

[Os eorum] Alij iungunt cum præcedentibus, Adipe concluserunt os suum. Tam benè pasti sunt, vt eorum ora non apparerant, præ faciei pinguedine.

13 [Proijcientes me] Exponunt illud Fontis, in gressibus nostris circundederunt me, gressibus nostris obseruatis obsederunt me, præcluserunt omnē viam euadēdi. Machinantur mecum exitiū. Ad illud appellunt omnes suas cogitationes, studia & conatus. [Declinare] deflectere, ad diligenter obseruandos, vel etiā euertendos gressus meos: vel potūs, ne videant meam miseriā & plagas, sicq; ad miserationē commoueantur. Vsurpat noster interpres hoc verbū sæpius actiuè. Statuerunt & cōposuerunt oculos suos ad me in terram deijciendū & prosternendū. Vel, oculos ita cōposuerunt, vt ad terram declinent & niteāt, ritu prauorū, qui aspectu solent esse illiberali, & in terrā defixo, neq; volūt misereri, aut redire in gratiā: Vt sit gestus hominū inhumanorū, q nolūt ad miserum oculos conuertere, ne fortè commoueantur.

14 [Susceperunt] Etiā hīc per Verbum vim Nominū expressērūt, & contrā. Et similitudo eius sicut leonis (qui) appetit prædari. [In abditis] in latibulis, ad ouiculis insidiandū.

15 [Præueni eū] occupa conatus eius, eosq; impedi. [Supplanta] Supplantare, pede supposito in terrā deijcere. Gall. *faire trebuscher*. Aliās, decipere. Plantis pedū subijce, sterne eū, incurua & deijce. [Framea tua] Asyntheton (&) framea tuam. i. gladiū, quo protegis tuos, eripe. Ille enim opprimitur, circumsidetur, atq; ab inimicis manus tuæ. i. ab inimicis tuæ potentiæ & roboris. Hebræi malunt esse hīc aliquot Appositiones: quārū prima sit [ab impio framea tua] ab impio, qui est tua framea, & gladi?: vt Iob. 19. hinc apud Esa. c. 10. Assyrij dicūtur virga furoris Domini. Baculus ipse est. In manu eorū indignatio mea. His n. velut vtitur gladio vtitur ad puniendos sceleratos vel exercēdos probos. Sic & Hieron. enarranit. *Framea* interpretantur in ablatiuo, quòd ipsorū nomina sint indeclinabilia. Sed cōgruit, vt framea & gladiū Dei, tutelā & opē diuinam vocet, vel in Ablatiuo eripe me ab impio framea tua. i. per tuā framea, quæ tua est potentia & defensio. Sic & Symmachus ὁ ῥομφαίᾳ σου. Deinde in [Ab inimicis manus tuæ] secundā appositionē faciunt, ac legunt in Ablatiuo, ab inimicis manu tua, qui tibi sunt vice manus, & quorū opera vteris ad castigādos alios.

16 Prius

16 Prius hoc hemistichium Masoretæ satis temerè obscurarunt propter duo duntaxat puncta, vt vix vnus interpretum sentiat cum altero. Nam si חלקם notassent in Piel per Pathah & Daghes, cum Septuag. legissentque *Hallekém* [diuide eos] non nominaliter *Helkam, diuisio, portio eorum*, exclassissent infinita Rabbinorum commenta. Ergo iuxtæ Sept. atque adeo simpliceem literam. A paucis terræ hominibus & mundanis, qui istos fulciunt & sustentant, diuide eos & separa, dum adhuc viuunt: illos terræ potentes scilicet de vita tollendo, vel ab illorum partibus abalienādo. Impij, ni firmentur paucorum terræ potentium præsidio & opibus, valde sunt debiles & imbecilli, ac celeriter pereunt. Rogat igitur, vt isthæc præsidia tollat. Heb. Ab hominibus paucis sæculi, vel de sæculo, id est, in mundo potētibus, vel mundo addictis. (*Methim*, non significat homines simpliciter, sed homines paucos numero, vt Gen. 34. v. penult.) iuxta Rabbinos autem, *Portio illorum in vita eorum* (est) vt Antitheſis incipiat. Alij per paucos de terra intelligunt electos & iustos, qui pauci sunt comparatione reproborum. vt Chald. qui sic vertit: Et iustorum, qui deuouerūt animas suas propter te in mortem, de terra pars in vita æterna. Et Euthymius, à probis qui pauci sint, distingue eos, ne cum eis conuersentur. [In vita eorum] Aliqui iungunt cum sequentibus. [Et de absconditis] Antitheſis. Illi thesauris tuis & opibus repleti sunt, satiati sunt & contenti prole & bonis, quæ ei relinquant, plura non requirunt. At ego per iustitiam expecto videre faciem tuam, & satiari gloria tua. Abscondita opes & bona appellat, quæ solent abscondi. Dicuntur verò Domini, quia dantur à Domino. Ventrem verò desiderium eorum, quod explet Deus opibus, quæ ab ipso proficiscuntur, & in thesauro ipsius absconduntur, vt eas promat, quibus volet & quando volet.

17 Multos habent liberos, & hæreditatem siue opes suas relinquunt liberis. [Paruulis] nepotibus ac posteris.

18 Antitheſis [In iustitia] per iustitiam & virtutem, per iusta & sancta opera. [Apparebo] videbo faciem tuā propriè, & satiabor in cuigilare similitudinem tuam (imaginem, speciem) id est, per simplicissimam nostrorum reſolutionem, cū cuigilauerit, emerserit, apparuerit pulchritudo, species & gloria tua, quæ hodie sopita est & obscura. Sūma

felicitas est videre faciem Dei, & satiari cœlestibus bonis. Similitudinem dixit, quia non plenè comprehendetur Dei gloria propter eius infinitam maiestatem. Vsurpatur interim Euigilandi verbum, vt non tantùm respiciatur ad gloriam animi, verùm etiam ad corporis resurrectionem. Alij, cum exurrexerit similitudo tua, i. homo ad similitudinem tuam creatus, Metonymicè. Longius Chaldæus & Hieronymus resoluunt per primam personam. Cum euigilauero in similitudine tua, vel in gloria similitudinis tuæ, id est, cum glorioſe & tui similis resurrexero. Erimus enim illi similes. 1. Ioan. 3. & apparebimus etiam nos cum illo in gloria Col. 3. facie ad faciem 2. Cor. 15.

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd ex maxima rerum desperatione, opem, quam poeticè describit, victoriam, & regnum in se & semine suo sit consecutus. Multa hic soli Christo conueniunt.

1 In finem puero Domini Dauid, qui locutus est Domino verba cantici huius, in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul, & dixit 2. Reg. 22. a. 2. XVII. Heb. 18

2 DIligam te Dómine fortitúdo mea,
3 Dóminus firmaméntum meum, & refúgium meum, & liberátor meus.
Deus meus adiútor meus: & sperábo in eum.
4 Protéctor meus, & cornu salútis meæ, & suscéptor meus.
5 Laudans invocábo Dóminum: & ab inimícis meis salvus ero.
6 Circumdedérunt me dolóres mortis: & torrénte iniquitátis conturbavérunt me.
7 Dolóres inferni circumdedérunt me: prævocupavérunt me láquei mortis.
8 In tribulatióne mea invocávi Dóminum: & ad Deum meum clamávi.

9 Et exaudívit de templo sancto suo vocem meam: & clamor meus in conspéctu eius, introívit in aures eius.
10 Commóta est & contrémuit terra: & fundaménta móntium conturbáta sunt, & commóta sunt, quóniam irátus est eis.
11 Ascéndit fumus in ira eius, & ignis a fácie eius exársit: carbónes succénsi sunt ab eo.
12 Inclinávit cœlos, & descéndit: & caligo sub pédibus eius.
13 Et ascéndit super Chérubin, & volávit: volávit super pénnas véntorum.
14 Et posúit ténebras latíbulum suum: in circúitu eius tabernáculum eius, tenebrósa aqua in núbibus aëris.
15 Præ fulgóre in conspéctu eius nubes transíerunt: grando, & carbónes ignis.
16 Et intónuit de cœlo Dóminus, & Altíssimus dedit vocem suam: grándo, & carbónes ignis.
17 Et misit sagittas suas, & dissipávit eos: fúlgura multiplicávit, & conturbávit eos.
18 Et apparuérunt fontes aquárum: & reveláta sunt fundaménta orbis terrárum.
19 Ab increpatióne tua Dómine: ab inspiratióne spíritus iræ tuæ.
20 Misit de summo, & accépit me: & assúmpsit me de aquis multis.
21 Eripuit me de inimícis meis fortíssimis, & ab his qui odérunt me: quóniam confortáti sunt super me.
22 Prævenérunt me in die afflictiónis meæ: & factus est Dóminus protéctor meus.
23 Et edúxit me in latitúdinem: salvum me fecit, quóniam vóluit me.
24 Et retribuet mihi Dóminus secúndum iustitiam

stitiam meam: & secúndum puritâtem mánuũ meârum retribuet mihi.

25 Quia custodíui vias Dómini: nec impiè gessi à Deo meo.

26 Quóniam ómnia iudícia eius in cõspéctu meo: & iustítias eius nõ répuli à me.

27 Et ero immaculâtus cum eo: & obseruâbo me ab iniquitâte mea.

28 Et retríbuet mihi Dóminus secúndúm iustítiam meam: & secúndúm puritâtem mánuũ meârum in conspéctu oculôrum eius

29 Cum sancto sanctus eris: & cum viro innocénte innocens eris.

30 Et cum électo eléctus eris: & cum peruérso peruertêris.

31 Quóniam tu pópulũ húmilem saluum fácies: & óculos superbórum humiliâbis.

32 Quóniam tu illúminas lucérnam meam Dómine: Deus meus illúmina ténebras meas.

33 Quóniam in te erípiar à tentatiône: & in Deo meo transgrédiar murum.

34 Deus meus impollûta via ei', elóquia Dómini igne examinâta: protéctor est ómnium sperántium in se.

35 Quóniã quis Deus præter Dóminum? aut quis Deus præter Deum nostrum?

36 Deus qui præcínxit me virtûte: & pósuit immaculâtam viã meam.

37 Qui perfécit pedes meos tanquam ceruôrum: & super excélsa státuens me.

38 Qui docet manus meas ad prælium: & posuísti vt arcum æreũ bráchia mea.

39 Et dedísti mihi protectiônem salûtis tuæ: & déxtera tua susscépit me.

40 Et disciplina tua corréxit

corréxit me in finem: & disciplina tua ipsa me docébit.

41 Dilatâsti gressus meos subtus me: & non sunt infirmâta vestigia mea.

42 Pérsequar inimícos meos, & comprehéndam illos: & non conuértar, donec deficiant.

43 Confríngam illos, nec póterunt stare: & cadent subtus pedes meos.

44 Et præcinxísti me virtûte ad bellũ: & supplantâsti insurgéntes in me subtus me.

45 Et inimícos meos dedísti mihi dorsum: & odiétes me disperdidísti.

46 Clamauérunt, nec erat qui saluos fáceret: ad Dóminum, nec exaudiuit eos.

47 Et comminuã eos, vt púluerem ante fáciem venti: vt lutum plateârum delêbo eos.

48 Erípies me de contradictiónibus pópuli: constítues me in caput Géntium.

49 Pópulus, quem nõ cognóui, seruíuit mihi: in auditu auris obedíuit mihi.

50 Fílij aliéni mentíti sunt mihi, filij aliéni inueteráti sunt: & claudicauérunt à sémitis suis.

51 Viuit Dóminus, & benedictus Deus meus: & exaltêtur Deus salûtis meæ.

52 Deus, qui das vindíctas mihi, & subdis pópulos sub me: liberâtor me' de inimícis meis iracúndis.

53 Et ab insurgéntibus in me exaltâbis me: à viro iniquo erípies me.

54 Propterea confitêbor tibi in natiónibus Dómine: & nómini tuo psalmum dicam.

55 Magníficans salûtes regis eius, & fáciens misericórdiam Christo suo Dauid: & semini eius vsque in séculum.

2 [Diligam] רחם, *Rahem*, diligere, sed magis Chaldaicè, quàm Hebraicè. Nempè, vt alibi docuimus contra indoctos vetustatis correctores, poëtæ vicinas dialectos vsurpant meri causa, vel emphaseos, & aliquando Prophetæ ob aliud mysterium. Nouè ergo vertunt aliqui, De misericordia exquiram te, vel misericordiam quæram tuam, maximè cum hic sit coniugationis Kal, non Piel, [Firmamentum] saxum seu propugnaculũ, in quo tutus sum. Suamia in hoc proœmio multa epitheta vsque ad vers. 5. ad captandam Dei beneuolentiam, & se in spe confirmandum.

3 Hæc Dei epitheta in Hebræo Metaphoricè enuntiãtur, pro [Refugium] munitio, turris, [adiutor] petra, rupes, [protector] clypeus, [susceptor] munimẽtũ, locus eleuatus & tutus. Sic amplificat eleganti cõgerie Dei in se beneficia.

4 [Cornu salutis] cornu saluiferum, firmitas & robur inuictũ ad me saluãdũ. Metaphora ab animalibus cornutis, quę in cornib. robur habẽt. [Susceptor] adiutor, protector.

5 [Laudans] Parasceue ad Narrationem. Porrò sine legas *Mehallel* in Benoni Piel, *laudans*, sine *Mehullal* in Paul, *Laudatus* cum Masoretis, idem perpetuò est sensus. Nam, laudatũ inuocabo te Domine, id est, cum laude, precibus laude mixtis implorabo tuam opem. Vnde hic liber *Tehillim* q laudum, à magna parte.

6 Narratio periculorum allegorica. [Dolores mortis] maximi, quales solent esse in morte. *Hebræ* sunt, maxime cum Segol, etiam funes, vinculã. Immutabitur Metaphora, sed non sensus. Funes, qui trahunt ad mortem [Torrentes iniquitatis] impetus & violentiæ iniquorum, iniquitorum concursus. Subitæ, temporariæ & impetuosæ improborum incursiones, Euthym. Inundationi aquarum confert vehementiorem impetum persequentium. Alij congregationes, turmæ improborum. *Belial*, non iniquitatem, sine iniquum hominem aliqui interpretantur, sed Diabolum, qui sic nominatur, 2. Cor. 6.

7 [Dolores inferni] dolores maximi & vehementissimi, quales solent esse in inferno. Funes, gehennæ eodem sensu. Vt proxim. v. [laquei mortis] insidiæ mortiferæ. Periculorũ magnitudine exaggerat liberationis gloriã & beneficium.

9 [De templo sancto suo] de cœlo, vt Deut. 33. & sic Kimhi. Non enim manufactum dicit, quia tunc temporis non erat

non erat erectum. Postea enim Salomon ipsum condidit. Theod. Ad hoc denotandum, præter Fontem interposuerunt Epithetum *Sancto*. [Introiuit] peruenit.

10 Poetica hypotyposis vehementissimæ & valdè horribilis tempestatis, per versus duodecim, ad impetum & vim iræ diuinæ exprimendum & exaggerandum. Celeriter & ex improuiso aduenit in meam opem Deus, vectus Cherubim, alatis veluti animalibus, cum terræ motibus, nubibus, nimbis, fulguribus, tonitruibus, grandinibus, ventis, imbribus, tempestatibus, cæterisque telis suis, quibus vti solet ad concutiendos, vel etiam perdendos mortales. Sic Deum describit iratum suis aduersarijs, omnia perturbando, miscendo, fulminando, aliáq; signa suæ indignationis exhibendo. q. d. Comparauit se ad me fortiter liberandum ex ipsorum manibus, ac sequentes motus excitauit, qui etsi ad literam omni ex parte non contigerunt, tamen docent Deum propter Dauidem visibiliter apparuisse, euidentibus signis suam demonstrando præsentiam, & veluti armis corporalibus occurrendo. Vt pro Iosué contra Chananæos, c. 10. pro Israele contra eosdem, 1. Reg. 12. & AEgyptios, Exod. 14. pro ipso Dauide contra Philistæos, 2. Reg. 5. Vt cùm iratus populo, quòd regem petijsset, ex improuiso tonat. 1. Reg. 7. [Terra] Metaphoricè. Commoti sunt hostes Danidis ad cõspectum furentis Dei, etiamsi essent fortes, instar terræ & montium. [Conturbata] concussa, [est] erat.

11 Spirauit fumum & ignem è naribus præ iræ contra hostes meos vehementia. Nam fumum ignis sequi solet. [Exarsit] deuorat prop. absumit, omnia scilicet. [ab eo] igne. Hyperbole. Tantus ignis emanauit è Dei naribus, vt ab eo carbones extincti potuerint succedi & ignescere. Vel. *ab eo* Deo inflammato & excandescente. Carbones fulgura aliqui interpretantur. Omnipotentiam suam in Meteoris declarat fulgura eiaculans in impios Psal. 139.

12 [Inclinauit] demisit, depressit. Gall. *Il a abaissé les cieux*. Vt celerius adesset, cœlos veluti contraxit versus terras. Celeritatis studio non eos aperuit ad descendẽdum, sed inclinauit secum & in terras traxit. Sic & inclinari cœli videntur cum apparent nubes terræ viciniores. Talis Dei inclinatio & descensus ad prouidentiã eius pertinet, tẽpestiuè bonos tuentè, improbos vlciscentem, vt Genes. 11. Sic apud Homerum

Homerum & Aristophanem Iupiter καταβάτης quasi quoties intonaret, ad nubes, suum currum agitans, descenderet, atque inde fulmina in mortales iacularetur. [Caligo] caliginosus aër & nimbus, fuit scilicet. Alludit ad Dei aduentum in montem Sinai. Nam in eum descendit caligine circumfusus, ne sui splēdor perstringeret Israelitas in montis radicibus hærentes. Exod. 19.

13 Tribuit currum & quadrigam Deo, cum Ezech. 1. Volatum item super alas ventorum, & ascensum super Cherubim pennigeros, ad celerrimam Dei tutelam & præsentissimam opem repræsentandum. Sic Poëtæ fragorem citum nubium, qui, dum æther intonuit, sentitur, curru Iouis excitari cecinēre. [Ascendit] vt celeriter adesset, equitauit prop. vexit se super *Cherubim*, non super vnum Cherub. sed plures, vt pernicior & volucrior esset vectio. ἐπὶ πτερύγων vocat Ioseph. Cherub. sing. Cherubim Plurale, [& volauit] quasi ventum pro alis habens. Item Cherubim vt animalia pennigera, in Ezechiele & Apocalypsi describuntur, quibus Dei quadriga agitetur. Sic Iridi & Mercurio deorum nuntijs Poetæ alas assignant. Porrò 70. Aquila, & alij interpretes, immò & ipse Paulus Heb. 9. τὰ χερουβὶν neutro genere & plurali numero transtulerunt, non quòd eius sint generis apud Hebræos, aut quòd Hebræi genus neutrū habeant, sed quia in Angelis non est sexus. Item iuxta linguæ Græcæ proprietatem, quæ propria vocabuli terminationis præsertim sibi inusitatæ diuersis appellat generibus & præsertim neutris, vt docet Hier. Ezech. 9. Idem esto iudicium de Latina. Hinc rectè Heb. 9. Cherubim gloriæ obumbrātia propitiatorium, & in Ecclesiastica Sacri Canonis præfatione, Beata Cherubim & Seraphim. Nam ridiculum est, quod aliqui excusant Græcos, quòd subaudiant πνεύματα. Latinos percellant, quod commodum substantiuum neutri generis subaudire nō possint. nisi ἴππους, animalia. Quidni enim Flamina subaudiret. Flamē enim pro spiritu est neutri generis. Verū nulla subauditione opus est. 1. quia huiusmodi nomina Cherubim, Seraphim, sunt per se substātiua, item quia hoc est vtriq; linguæ propriū, vt peregrina sexu carētia præsertim indeclinabilia neutro enūtiet, vt Talmud. Targum. quo modo Deum appellant neut. Numen, τὸ θεῖον, τὸ δαιμόνιον, & Angelos Flamina, πνεύματα, τὰ ποιμὴν, τὰ κοινὰ.

14 In hoc

14 In hoc descensu latuit in densis & obscuris tenebris: circum se in modum tuguri, habens aquas tenebrosissimas & densissimas nubes (has enim per tenebras intelligit.) Rursum circum eum tabernaculum eius (fuit) tenebrosa aqua, nubes densa & obscura. Nempè cœlum obduxit nubibus, obscurauit aquis, pluit, tonauit, fulminauit, grandinauit, hinxit. Hæc autem caligo & tenebrosa aqua tabernaculo Dei circumfusa, eius essentiam, gloriam, potētiam, maiestatem, nulla ratione aut cogitatione posse comprehēdi significat. Venit ergo tectus tenebris, ne videretur, sicque securiùs feriret, & circumfusus densa nubium aqua, quæ tamen non potuit concludere & cohibere eius fulgorem. Vnde Vers. 15.

15 Præ fulgore Dei effuso ex illa aqua tenebrosa, & per illam transparente, nubes transierunt, id est, per aërem ierunt, discussæ sunt, celeriter motæ, & velut tela contra hostes directæ propter eius fulgorem ipsas huc illuc dissicientem: simul & grando & carbones ignis dissipati sunt & dissecti in eius conspectu & præsentia, aduersus eos, in modū sagittarum. Periphrasis Fulminis. Nam præ fulgurum micantium splendore obscuritas nubium discutitur, & igniti carbones grandine permixti contra hostes apparuerunt. [Eius] construitur cum [Nubes] è fonte, non cum [in conspectu] Nubes eius, id est, ab ipso excitatæ & productæ præ splendore maiestatis eis pellucent & micant (per aërem) [Carbones ignis] fulmina & meteora ignita transierunt, emicuerūt scilicet per Zeug. vel dissipata sunt per Eclipsim.

16 Tonitru terret & fugat eos. [Vocem suam] terribilia tonitrua de supernis illis nubibus, è quibus sibi tabernaculum & cœlum quoddam constituerat. [Grando & carbones ignis] Intonuerunt, vel dederunt vocem per Zeugma. Hæc omnia scribuntur poëticè. Nubes, grando, carbones igniti, tonitru, fulgura, & reliquæ sagittæ, pœnę sunt & supplicia grauissima, quæ Deus sceleratis infligit.

17 Crebris sagittis suis & fulguribus attonitos reddidit hostes meos. Vt apud Claudianū, è cœlo tibi militat æther, Tonitrua, grandines, fulgura, pluuiæ extraordinariæ sunt signa potentis & irati Dei Conturbauit] perdidit, deiecit.

18 Harum tempestatum vi apertæ contractæq; sunt fontiū scatebræ, quæ solent latere in montiū, colliū, & rupium

concauitatibus, & retecta mundi fundamenta. i. subterranea profundè in terræ visceribus defixa ad vsque mundi centrum, per hiatum & apertionem terræ denudata sunt & aperta, vt occultissima quæque terrarum paterent, harum tempestatum vi, vt sequitur. Est hyperbole maximæ rerum confusionis & exundationis. [Fontes] Aphikè effusiones, decursus. At Kimhi, valles plenæ aquis.

19 [Ab] id est, per, vel propter, vt sæpè aliàs hoc opere. Per increpationem & minas tuas Domine, per flatum ventorum ira tua excitatorum. [Ab inspiratione] flatu venti vehementis à te immissi.

20 [Misit de summo] Ita de sublimi cœlo, quod inhabitat, misit opem, & cœlitus assumpsit me, quasi manu porrecta extraxit propriè, de aquis, id est, calamitatibus periculisque multis, tanquam malorum vndis. Vel, iuxta Chal. de populis plurimis.

21 [Quoniam confortati sunt super me] plus quàm ego, præ me, quoniam fortiores me erant multo. *Super*, passim inserunt comparationibus. Iam loquitur absque figura & simpliciter, se liberatum à multis hostibus qui fuerint velut aquæ inundantes.

22 [Præuenerunt] priusquam cogitarem talia, adorti sunt, dolis comprehenderunt, præoccupando in me imparatum insurrexerunt: inuaserunt me nihil tale cogitantem. *Et factus est*. At, verum factus est. *Et*, particula passim aduersatiua [Protector] sustentaculum, fulcrum prop. 2. Reg. 22. & 23.

23 [In latitudinem] in latum & secutum locum: ex animi angustijs in magnum gaudium, quasi locum spaciosissimũ. [Me voluit] dilexit, me habuit acceptum, mihi fauit, me est gratia, fauore & beneuolentia prosecutus. Chal. Quoniam voluntas eius fuit in me. Ad verb. desiderauit me.

24 [Iustitiam] integritatem, iustam causam.

25 [A Deo meo] contra Deum meum.

26 [Iudicia] mandata. [Iustitias] præcepta, quasi eis parere nollem, minimè fum aduersatus. *Hakkoth*. leges Dei cerimoniales prop.

27 [Cum eo] apud eum, erga eum. Immaculatè & integrè me cum eo geram. [Et obseruabo me] i. cauebo, abstinebo. Sic Gall. *Ie me garderay*. *Mea*, quam commisi. Vitabo peccata ante commissa, vel quibus fum obnoxius, & ad que

fum procliuis. Cauebo ne deinceps peccẽ, & iniqua, vt olim agam. Ero deinceps cautior in meis peccatis.

28 [In conspectu] quæ sub. Rependet mihi pro puritate actionum mearum, quæ nota est illi. Repetit versum 24. vt consideremus attentius, vnumquemque à Deo recipere secundum sua opera, non fidem tantum.

29 Apostrophe ad Deum per Epiphonema. Ita ô Domine, cum pijs, integris & simplicibus esse soles simplex, benignus, & integer. Adver. Cum pio siue benefico pius eris & misericors, cum perfecto siue integro perfectus, cum puro purus, & cum tortuoso peruersum te facies.

30 Cum vulpe est vulpinandum, cum Crete cretizandum. Malo nodo malus parandus est cuneus. Ita ô Domine, cum electo. i. puro & bono, purus & bonus eris, cum peruerso & vafro, te velut peruersè & vafrè geres. Iuxta illud Apostoli, Apprehendet astutos in astutia ipsorũ. i. dissipabis & perdes eos cum suis consilijs suis. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in probos autem bonitatem, si permanserint in bonitate. Rom. 11. [Peruerteris] peruersus eris, peruersum te præbebis. i. seuerum vltorem & durum vindicem, vt peruersitas eius meretur. Leuit. 26. Ad verb. *Tithpattal*, peruertes tẽte, peruersum luctatorem te facies. Vnde *Náphtul* lucta. Metaph. sumpta à luctatoribus qui flectunt, obliquant & variè torquent corpus, vt alterum subuertant.

31 Pulchra Antithesis.

32 Quoniam res meas prosperas lumine tuo, tua præsentia & fauore illustras, illustra eodem fauore & gratia tenebras. i. calamitates & aduersa mea. Hęc omnia sunt poetica. Lumen, lucerna, lampas, symbola gloriæ, rerũ prosperarum & fœlicium: caligo, tenebræ, vmbra mortis, aduersarum & infœlicium. Euthym. Lucernam intellectum exponit, quod sit animæ oculus, & lucerna hominem dirigens. [Illuminas] prosperas, fœlicitate afficis.

33 [In te] per te, tuo præsidio & fauore [In Deo meo] per Deũ. Ad ver. In Deo meo curram, vel rumpã antemurale. i. confringã, perrumpã, siue percurrã absq; noxa, vincẽdo vel exiliendo murum, qui mihi obijcitur ad salutem interludendam. גדוד *Hel*, significat etiam exercitum. Curram vel rumpam exercitum. i. rumpam aciẽ quantumuis instructã.

34 [Deus meus impolluta via eius] Emphasis linguæ, de qua Psal. 10. vers. 5. pro, Impolluta est via Dei mei, aut, Deus meus impolluram (integram) habet viã. Integrum est eius consilium. Absolute enim vtuntur Nominatiuis, vt posteà cadant in pronomen sequens. Sic Gall. *Mon Dieu, ja voix est pure & entiere* [Eloqua] Promissa Domini sunt certissima, purissima, sine fallacia & fraude, veluti purgata ab omni fæce doli, ab omni labe falsitatis. Confert cum Psal. 11. vel excellentia, pretiosaque, quale est aurum purissimum & exquisitissime igne purgatum.

35 [Præter Dominum] In fonte ponitur nomen tetragrammaton, quod Deo censetur proprium, eiúsque essentiã & essentiales proprietates includere, יהוה *Iahuéh*. [Quis Deus] Primo loco *eléah*, iudex, secundo *Tsur*, petra, vel formator, diuina quidem nomina, sed appellatiua. Ad extremum, *præter Elohenu*, Deos siue iudices nostros, i. Patrem, Filium & Spiritum sanctum, quorum vnusquisque Deus est & iudex noster. Nam *Elohim* est etiam Appellatiuum, vt proinde & de Angelis, & de Magistratibus enuntietur. Ità in hoc versu sunt quatuor diuina nomina, vnum proprium, tria appellatiua.

36 Explicat qualis, quantúsque sit Deus suus. Deus est, qui me viribus accinxit, & qui meos mores, vitãm, tacta pura & integra reddidit. Alijs. [Præcinxit] i. virtute bellica roborauit, Quia de prælijs hostilibus agebatur. [Virtute] fortitudine, qui me fortem reddidit.

37 [Perfecit] Posuit prop. Qui effecit pedes meos ceruinos. i. celeres, agiles & veloces tanquam ceruorum ad euadendum de periculis & persecutionibus. [Et super excelsa] rupes, ne canes eò possent conscendere. Sic solet ceruus, vt tutò sibi esse liceat.

38 Qui brachia mea fortissima reddidisti ad feriendũ hostes meos. Vel quibus arcum æreum confringere possem. Pugnandi excellentiam & facultatem Deo acceptam fert. Mutat autem personã per Enallagen. *Aereum* fortissimum. Calibeum interpretatur Kimhi, quòd arcus hodie ex Calibe fiant, præduro ferro & aliquoties recocto. Sed obseruandum antiquitùs omnia ferè ex ære fuisse fabricata siue propter ferri penuriam, siue ad elegantiam. Nam & Atheneus tussim & tibialium ex ære effectorum, citato Alceo, meminit &

minit, & apud Homerum & Hesiodũ χάλκεα τεύχεα ærea arma. μέλας γὰρ ἦν ἰὸς σίδηρος. Nigrum enim non erat ferrum, inquit Hesiodus. Vbi interpretes Tzetzes & Proclus in armorum fabricatione ære vsos, adhibito ad id solidandum temperamento, quod temperamentum cum defecisset, ad ferrum tandem deuentum esse docent. Quò pertinet tabernaculum Mosis & templum Salomonis, in quorum rebus nulla erat ferrea, ne quidem claui, paxilli, mallei, &c. sed omnis ærea, vbi alioqui vtendum erat ferro. 3. Reg. 6. v. 7. Malleus & securis & vllum ferramentum non sunt audita in domo, cum ædificaretur. Facessat igitur emendatio cuiusdam Geneuensis Ceuallerij, Arcus calibeus, vt *Nebosset* nõ æs significet, sed calibem, genus ferri, vanissimis contra antiquitatem rationibus.

39 [Suscepit me] adiuuit me, tutata est, fulsit propriè, sustentauit. Toto hoc libro Suscipere & Assumere, significant adiuuare; protegere, defendere.

40 Integer hic versus paraphrasim continet breuis huius hemistichij, *Et mansuetudo tua multiplicauit me.* Mansueta tua disciplina & institutio me in perpetuum erexit, rectum, probum, sapientè cumulatè reddidit. ענוה, *Hanuá*, humilitationem etiam significat. Cùm me humiliasti, cùm affecisti malis, & crucibus, auxisti me, rectitudine scilicet & doctrina. Hoc posterius magis secuti sunt Septuag.

41 Subtus me] in loco meo. In quocumque sim loco & sede, in lato spatio & secuto posuisti pedes meos, ne impingerent. [Dilatasti] latum locum & spatiosum fecisti gressibus meis. Effecisti, vt quocũq; irem, liberè & sine metu pateret mihi iter latũ & inoffensum. [Nõ sunt infirmata vestigia mea] nõ nutarũt tali mei propriè, nõ lapsa sunt crura.

42 [Et non conuertar] non pedem referam, donec eos consumam: non redibo ab illis persequendis, donec deficiant. Hic incipit canere victorias suas per posteros, maximè per Christũ, qui hostes suos Iudæos ac Gentiles subegit, partim perdendo, partim conuertendo.

43 [Confringam] cædam, percutiam prop. & non poterunt surgere. Sic Christus fregit Satanam, mortem, inferos, mundum, vt nullam habeant vim recuperandæ potestatis.

44 [Supplantasti] plantis pedum meorum suppositisti, Sic sup. Psal. 16.

45 [Dedisti mihi dorsum] in fugam vertisti. Nam fugientes terga vertunt.

46 [Ad Dominum] Construendum cum verbo [Clamauerunt.]

47 [Vt puluerem] de extrema hostium calamitate, [Deleboeos] Chald. Conculcabo eos. Tumque aperta est Metaphora. Heb. Exinaniam, euacuabo, effundam eos. q.d. Cadauera eorum in cumulos ejiciam & dispergam. Metaph. à luto quod in aceruos congeritur, & extra viam ejicitur siue effunditur.

48 [De contradictionibus] seditionibus, contentionibus, rixis, rebellionibus, iniurijs. Nam Christo his cunctis modis restitit populus Iudaicus.

49 [Populus quem non cognoui] Periphrasis Gentium. [In auditu auris] ad primum auditum, ad solum nominis mei rumorem, statim postquàm audijt Euangelij prædicationem. Sibi tribuit quod erat implendum in suo semine, qui est Christus. Vnde ad finem vsque de Christo, vt de se, loquitur. Facta filiorum suorum, ad se patres pertinere non immerito putant. Qui ad Dauidis historiam respiciunt, interpretantur de rebellione Israelitici populi & subactione Moabitarum, Ammonitarum, Philisteorum, Syrorum, Mesopotamiorum, quibus domitis princeps Gentibus constitutus sit, quas non cognouerat.

50 [Filij alieni] Sic appellant Hebræi spurios & nothos, apud quos *Alieni* est Genitiui casus, cum Eclipsi. Filij alieni viri. i. viri, qui non est verus maritus, vel pater. Filij (inquit) meretricij, id est, Iudæi, qui & natio adultera dicuntur in Euangelijs, ob improbitatem fidei & morum, mentiti sunt mihi, negarunt mihi fidem & obedientiam, me renuntiarunt. Fidem mihi datam solenniter, fregerunt. Sancte promiserant, in mea vnctione regia se, me & posteros meos semper habituros pro regibus. Atqui, Nolumus, dixerunt, hunc regnare super nos: &, Non habemus regem nisi Cæsarem. Luc. 19. & Io. 18 [Inueterati sunt] in veteri statu, in veteribus moribus & opinionibus pertinaciter manserunt, senuerunt in prauitatibus suis, in vetere homine remanserunt, vt Aug. vel ad interitum properarunt. Nam quod antiquatur & senescit, prope interitum est. Heb. 8. Hebræi legunt ijsdem quidem literis, sed diuersis punctis. Defluxe-

runt, conciderunt, vel defluent, concident, à נבל, *Nabal*. Lectio Septuag. præstat, à בלה, *Balá*, inueterauit. [Claudicauerunt à semitis] errauerunt de via à Patribus vsurpata, & per manus ad se transmissa, dum Christum promissum reiecerunt. Rabbini referunt ad pœnam, non ad errorem fidei & religionis, quia ad verbum, Et timuerunt, siue, & timebunt à clausuris suis, i. è locis, in quibus se abscondérant, vt essent in tuto. Vt תרא, *Harag*, sit timere, pauere. At cùm alibi nō legatur, & sententia sit rectior, non video, cur non potius significet claudicare.

51 [Viuit Dominus & benedictus Deus meus] est. Formula. q. interiectio benedictionis & gratiarū actionis. q.d. Deus meus non est vitæ expers sicut idola, Deus meus benedictus est, Beatus & felix. Alijs pia est acclamatio, Viuat Dominus, benedictus sit & laudatus exaltetur. i. colatur palam ab omnibus. *Deus meus*, petra mea prop. [Exaltetur] celebretur ab omnibus.

52 [Qui das vindictas] vt vindicem inimicos meos, qui tribuis potestatem vlciscendi. [Iracundis] Prophetice. Epithetum præter Fontem ob furiosum hostium animū, quem persecutionibus multis testati sunt vsque ad Constātinum.

53 [Exaltabis me] superiorem me facies. Aliqui, euehes me ad dexteram tuam.

54 Confiterur Deum Dauid inter Gentes per suos Psalmos, qui ab eis religiosè canuntur: item per Christum filium suum, qui Gentium rex, inter eas Deum Patrem canit, & celebrat, & celebrandum docet.

55 [Magnificans] ô Domine, qui magnificas salutem regis tui, qui saluas & liberas regem tuum magnificè. Sic & Euthym. [Faciens] ô qui facis misericordiam Christo tuo. Pendet enim è superiori. [Et semini eius] Christo. Galat. 4. Fecit autem Deus misericordiam Christo, dum eum mirabiliter eripuit de persecutionibus Iudæorum & Gentium, illisque frustrà nitentibus regem constituit, eiusque regnū, id est, Ecclesiam, in terra firmauit. Ita misericordias Dauidi vncto suo factas continuauit in posteros eius, & in Christo perfecit. *Sui* & *suo*. pro *tui* & *tuo*. Nam cum vocandi formulis sæpè in hac lingua est Enallage & confusio personarum.

ARGVMENTVM.

Deum cùm ex cœlestium rerum opificio, tùm è diuina lege cognouisset: cognitum precatur, vt sibi omnia per errorem vel conscientiam commissa, remittat. Psalmus insignis contra Atheos.

1 In finem Psalm. Dauid. XVIII.

2 Cæli enárrant glóriam Dei: & ópera mánuum eius annúciat firmaméntum.

3 Dies diéi erúctat verbum: & nox nocti índicat sciéntiam.

4 Non sunt loquélæ, neque sermónes: quorum non audiántur voces eórum.

5 In omnem terram exíuit sonus eórum: & in fines orbis terræ verba eórum.

6 In sole pósuit tabernáculum suum: & ipse tanquam sponsus procédens de thálamo suo.

7 Exultáuit vt gigas ad curréndam viam: à summo cœlo egréssio eius.

8 Et occúrsus eius vsque ad summum eius: nec est qui se abscóndat à calóre eius.

9 Lex Dómini immaculáta conuértens ánimas, testimónium Dómini fidéle, sapiéntiam præstans párvulis.

10 Iustitiæ Dómini rectæ, lætificántes corda: præcéptum Dómini lúcidum, illúminans óculos.

11 Timor Dómini sáctus, pérmanes in séculum séculi: iudícia Dómini vera, iustificáta in semetípsa.

12 Desiderabília super aurum & lápidem pretiósum multum: & dulcióra super mel & fauum.

13 Etenim seruus tuus custódit ea: in custodiéndis illis retributio multa.

14 Delicta quis intélligit? ab occúltis meis munda me: & ab aliénis parce seruo tuo.

15 Si mei non fúerint domináti, tunc immaculátus ero: & emundábor à delicto máximo.

16 Et erunt vt compláceant elóquia oris mei: & meditátio cordis mei in cónspectu tuo semper.

17 Dómine adiútor meus: & redémptor meus.

2 Cœlestium rerum contemplatione facilè peruenitur ad Dei notitiam. Sic Rom. 1. Hinc August. serm. 55. in Ioan. & d. Thom. 1. parte. q. 12. artic. 12. locutio Dei quæ ex natura habetur nos tria docet, id est, Deum esse aliquem, 2. eum esse primam causam, 3. differre à rebus alijs, illisque cunctis infinitè supereminere. Est autem Prosopopœia. Nam cœli non enarrant propriè, neque oratione sua exponunt, cum non sint animati, vt falsò R. Mose & nonnulli Philosophi putant, sed enarrare homines faciunt Dei maiestatem, potentiam, sapientiam ex suo motu perpetuo, eleganti structura, potentibus influxibus, alijsque rebus & effectis. Sic reliqua. Nam ordine docet nullam esse rem, nullum tempus, nullam linguam, nullum locum, nullam denique sanctæ legis particulam, in qua non luceat Dei maiestas. [Opera] Firmamentum, cœlum, æther, docet quanta & quàm insignis sit operatio & fabrica eius. Docet Deum rerum esse opificem, res eius esse opera, Nam ordo est inuersus, & *opera* reguntur à parte posteriore. Vnde cum in Heb. sit singularis numeri [Opus eius] ad constructionem indicandam numeri mutatio à nostris interpretibus facta est [Firmamẽtum] expansio propriè. Vastus cœlorum ambitus & extensio. Aërem exponit Chaldæus, qui inter cœlum & terram latissimè est expansus. In illo mirabilia meteora cernuntur, quæ & ipsa docent & prædicant Dei opera & effectus admirandos. Sic multi Gen. 1. Firmamentum siue expansionem. (Nam illic quoque est רקיע *Rakiah* (separãtem aquas superiores ab inferioribus, accipiunt pro Aëre, qui separat nubes à mari, fluuijs, & reliquis aquis inferis. 70. magis putarunt esse cœlum. Nam στερεωμα non dici potest de aëre, vt qui sit fluxissimus, infirmissimus, minimè στερεὸς, solidus & fixus

fixus, de cœlo optimè, quippè quod sit solidum substantia & situ Iob. 37. His assentiuntur veteres Rabbini, apud quos *Rakiah*, epithetum cœli, non aëris. Allegoricè Ro. 10. cœli Apostoli, sol Christus, tabernaculum Dei Ecclesia, lex Euangelium, &c.

3 Altera Prosopopœia. Singulis diebus ac noctibus innotescere Deum & annuntiari, ac vicissitudinem dierum & noctium tam ratam & constantem declarare Dei vim & potestatem. Dies vnus diei alteri, nempè subsequenti, loquitur verbum Dei, & nox præcedens nocti sequenti indicat scientiam & cognitionem eius: ita vt quasi de die in diem, & de nocte in noctem, de Deo verbum & scientia propagari, & in omne ævum continuè transmitti videantur. Nam *Dei*, in vtroque hemistychio per Zeugma repetendum, idque passiuè, verbum siue sermonem de Deo, scientiam Dei (de Deo) q.d. Dies diebus alijs fundit, ad dies alios perenniter transmittit sermonem de Deo, loquitur in sæcula de Deo, Deumque esse, qui omnia condiderit & moderetur. Metonymia etiam quadrat. Ea quæ diebus & noctibus contingunt, vt prospera & aduersa, variaque alia Dei iudicia, verbum Dei declarant, & de eo sermonem faciunt. Sublimius aliqui de filio Dei & verbo increato. q. d. Dei λόγος operatorius & cognitio habetur per dierum & noctium vicissitudinem, tam rato ordine & constantia decurrentem, vt tantorum operum laus non possit tribui vel temeritati, vel naturæ, vel alij causæ. Perpetuæ vicissitudinis dierum & noctium contemplatione, Deus cum suo verbo, quo omnia procreauit, cognoscitur. Iuxta alios etiam, Verbum Dei vocat, quo dixit & facta sunt. Genes. 1. Dei ergo verbo & mandato intelligitur cœlos esse effectos, ex illa dierum & noctium vicissitudine & successione. [Scientiã] notitiam Dei, vel sapientiam.

4 [Quorum] Desideratur in Heb. sed est subaudiendum. Ponitur autem pro Ablatiuo *quibus*, per quos sermones: vel secundum alios pro Datiuo, Quibus, id est, à quibus. Per Antiptosin poëticam casus pro casu. Non sunt linguæ, neque sermones, quibus non audiantur voces cœlorum. Nulla natio tam est barbara, quæ cœlum contemplans, ad opificis eius notitiam & prædicationem non possit perduci. Metonymia, Loquelæ & sermones, pro hominibus cuiusq; linguæ

linguæ & sermonis. Vel potius est Hebraïsmus, quo posterius Relatiuorũ redundat, priore [Quorum] in illud *Eorum*, cadente. Hæc quæ dicimus de cœlorum & huiusmodi aliarum rerum eructatione, non sunt loquelæ neque sermones, quorum voces non audiantur, id est, non sunt sermones obscuri & submissi, sed clari & aperti, id est, apertè & intelligenter cœli, dies item ac noctes enuntiant Deum, apertam de eo emittunt vocem, clarè eum confitentur vbique terrarum e suis effectis, mirabiliq; fabrica ac opificio. Cuius sententiæ mox ratio subijcitur. Quoniam eorum sermonum sonus in omnem terram pertingit, in terrarum omnium oras & fines verba eorum perueniunt. Tam fortes & contentæ sunt illæ loquelæ, vsque adeò sublimes & acuti sunt illi sermones. Sic passim apud Hebræos occurrunt duo Relatiua pro vno, posteriore vel redundante, vel emphatico.

5 [Sonus eorum] Per Prosopopœiam, loquuntur suo modo cœli Deum vbique terrarum. Hebraicè, linea eorum & structura (ad lineam confecta.) Qua Metaphora Cœli moles ad amussim fabrefacta indicare dicitur infinitam opificis præstantiam. Sed Sept. more suo ad sensum respiciunt, & locutionem emolliunt secuti sententiam proximi versus, vt Dauid more suo se explicet, qualem insinuat Apostolus Rom. 10. de prædicatione Apostolorum. Vel בו *Kau*, pro בול *Kol* per Apocopen poeticam. Chal. In omnem terram extensi sunt effectus eorum.

6 [In sole] Hypallage, Solem posuit in tabernaculo suo, id est, in cœlis. Vnde Heb. Soli posuit tentorium in eis. Sed respexerunt ad mysterium, quo in Christo vero sole Deus erat, ac veluti domicilium suum habebat, mundum reconcilians sibi, 1. Cor. 4. In sole, inquit, Deus habitat, suum domicilium habet, vnde gloriose illustris, maiestate plenus apparet. q.d. sol, in quo Deus insidet, siue per quem excurrit per totum mundum, ipsum loquitur, ostendit & c. Vbi nota tria præcipuè hic consideranda proponi de sole, formositatem, celeritatem, & caloris vehementiam. Solis deinde pulchritudinem comparat sponso, vim & impetum giganti siue forti viro: thalamo hemispherium inferius, è quo ab occasu rediens in ortum, iubar suum splendidè refundit, & pulcher ad nos reuertitur.

7 [A summo

7 [A summo cœlo] ab extremo cœlorum exoritur, ab vltimo Orientis puncto. Alieniùs, à maxima eleuatione, id est, meridiei puncto.

8 [Obcursus] Compositum pro simplici, Cursus, conuersio. Circuitus solis est vsque ad alterum eius extremum, id est, vltimum Occidentis punctum. [Nec est qui se] Nullus mortalium, vbicunque habitet, expers est caloris eius salutaris. Etiamsi agat sub axibus gelidissimis, & ab ipsius curriculo remotissimis, vim & fomenta tam ipsius in se, quàm in sua regione & rebus sentit. Generalius genus, id est, neutrum etiam Fons patitur. *Nec est se abscondens*, nec est quod se abscondat. Nec quicquam est, quod non eius calidam efficacemque virtutem persentiat. Omnia enim sui caloris virtute contingit, licet alia plus alia minus, suaque cale faciendi fouendique vi penetrat abditissima quæque, etiam terrarũ profundissima, in quibus infinita pretiose & mirificè generet ac producat. Effectus Solis illic sunt pretiosi & mirabiles.

9 Altera Psalmi pars, in qua Lex Domini, Testimonium, Iustitiæ, Præceptum, Timor, Iudicia sunt re idem, etsi ratione differant, vt audies ps. 118. Per lẽgem autẽ aliqui intelligunt totã Scripturam sacram, non eam Scripturæ partem, quæ est de agendis & cauendis, vel etiã credendis. [Immaculata] perfecta propriè. Docens non tantũ, facienda, verũ & credenda, colenda &c. [Conuertens] à malo, & errorib. reuocans in viam, corrigens, reducens. Vox *Mesibath*, etiam *Tranquillans*. Nam & lex Domini conscientiam tranquillat, pacat, recreat & reficit animã, & sic loquitur. psal. 34. v. 21. vbi nos, Restitue animã meam à malignitate eorũ [Fidele] certum, verax, non fallens. Deus enim certè stat promissis. [Paruulis] Docens pueros & ex Paulo stultos 2. Cor. 2. Ex paruulis homines reddit sapiẽtes. Paruulos vocat simplices & idiotas, vt Matt. 11. Abscondisti hæc à sapientib. & reuelasti paruulis. Heb. פתי *Pethi*, simplex, docilis, credulus. Cõmendat legem Dei ab effectibus, quod sit irreprehensibilis, veram sapientiam præstet, &c.

10 [Iustitiæ] mandata. [Rectæ] rectum iter ad vitam docẽtes. [Lucidum] purum, mundũ propriè. Oculos cordis, i. intellectum, mẽtes hominum cæcas Dei ignoratione. Quin & boni & mali discrimen patefacit, Rom. 7.

11 [Timor]

11 [Timor] Metonymia. Præcepta Domini docentia Dei timorem, casta sunt & pura, quorum fructus est perpetuus. Nam durat in cœlo, & migrantẽ è corpore homine sequitur. [Sanctus] ἁγιος legit Nostet interpres, At rectius Clemens Alex. Strom. lib. 7. ἁγνὸς Castus, sincerus. Nam Hebr. טהורה *Teora* mũdus, purus, [Permanet] *Homedeth laad* in participio, stans in æternitate. Vnde in quibusdam exemp. *Permanes*, vt sint duo fructus Timoris Domini. Primus est vt purũ hominẽ & peccatis vacuũ reddat, alter vt fœlicẽ in perpetuum. [In sæculum sæculi] Periphrasis æternitatis, quæ nihil aliud est quàm sæculorũ perpetuatus ordo & series. Hinc in Fonte Iubad In æternitatem. [Iudicia] accipi possunt non pro præceptis, quibus ostendit, quid iudicet agendum, sed pro decretis & actis Domini & exemplis misericordiæ & iræ, quibus punit scelera & virtutes cõpensat. Quicquid gerit, quicquid iudicat & decernit. i. opera prouidentiæ, quæ continentur præmijs & pœnis, prosperitatib. & calamitatibus, sunt vera simul ac iusta. [In semetipsa] per se, & suapte natura. Heb. pariter. i ad vnum omnia, nullo dempto: à maximo ad minimum vsque citra exceptionem recta sunt & iusta. Sept. ἐπὶ τὸ αὐτὸ. in idem, similiter, sunt simul æqua & iusta. Porro fasciculi myrrhæ auctor Gen. 12. notat tres hos versus 9. 10. 11. de lege legisq; præceptis perfici decem dictionibus, pro numero decem præceptorum siue decalogi & decem rationum, quibus Deus omnia administrat (Sephiroth vocant) & decem dictorum quibus omnia Gen. 1. condidit & instituit.

12 [Super] vltra aurum, plusquam mel, &c. [Lapidẽ pretiosum] paz obrizum, auri recoctum & purissimũ, Gẽmas item pretiosas. [Multum] מאד רב *Rab*, Adiectiuè, nõ Aduerbialiter. [Et fauum] Heb. & succum, siue distillationem fauorũ. Repetitio superiorum, nam mel est fauorũ liquor.

13 [Seruus tuus] Ego, qui sum seruus tuus. Loquitur de se in tertia persona, suo exemplo probãs diuinæ legis effectus. [Custodit ea] נזהר בהם *Nizhar bahem*. Clarus fit, cautus, sedulus in illis (obseruandis.) Chal. Diligẽs in eis. Possit verti, illuminatur per ea, admoneturque, vt sciat quid agendum, credendum, sperandum amandum. [Retributio] merces, præmium æternum. Etsi enim credentibus in Christũ gratis remissio peccatorum & iustitia concedatur, tamen vita

æterna

æterna nō gratis solum, sed etiam ex operibus primā illam iustificationem gratuitam subsequentibus tribuitur, & nihilominus gratuita esse & dici non desinit (gratia enim Dei vita æterna, Ro. 6.) quoniam illa opera iustificationem sequentia non sufficiunt, item quia sunt longè infra retributiones. Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, Ro. 8. deniq; quia illorum operum radix est gratia. Nam citra eam non sunt merita, & propter eam merita sunt. Vnde cum ex meritis dari dicitur, ex gratia dari affirmatur, meritū enim species est gratiæ, videlicet opus ex & in gratia factū: cæterum, ne non concurrere videamur ad vocantis & monentis gratiam, siue ad adeptionem vitæ æternæ, scriptura etiam asserit vitam æternam esse retributionem, & alibi tribui secundum opera, reddi ex operibus, ex iustitia & c. nempè quoniam opera ex pacto conuento Dei operantis cum operarijs ex denario diurno rationem quandam habent iustitiæ. Matth. 26.

14 [Delicta] errores propriè, qui committuntur in legem quis potest enumerare, cùm tot & tanti sint? Hac exclamatione declarat misericordiam Dei necessariam esse, quæcunque fuerit hominum virtus & obedientia. [Ab occultis] ab ijs quæ me latent, ab occultis delictis, vel erroribus. [Ab alienis] masculinè. Ab alienis hominibus, id est, prauis atque peruersis, quorum alieni sunt mores, parce mihi, libera & serua me. Alienos appellat tyrannos, & insignitè improbos. Gall. *Estranges, d'estrange façon.* vt Psal. 53. versi. 3. vel etiam infideles, alienæ & peregrinæ religionis. Vulgo, ab alienorum hominum peccatis. Si quid (ait) cum alienum peccatis communicaui, parce. Vnde D. Augustinus neutro genere accipit. Hebræi legunt per ז *Zedim*, non ר *Zarim*. A superbis prohibe seruum tuū, siue libera. In neutro *Aliena*, appellare etiam possit Crimina, quasi res alienas & stupendas. A peccatis mihi parce meque libera aliquanto grauioribus & extraordinarijs. Tria peccatorum genera attingit, quæ sibi remitti velit Infirmitatis, Ignorationis, Malitiæ siue præsumptionis, quæ Rabbini vocant בימזד *Bemezib*, per superbiam.

15 [Mei] mihi, in me, *us* Genitiui casus, non Nominatiui. Et est Græcissimus, quo verba Dominandi regunt Genitiuum. Si alieni isti, siue superbi, nō fuerint in me dominati,

si mihi non præualuerint, si pro suo imperio & magnitudine me non induxerint ad aliquid contra Deum agendum, si ad eorum gratiam, vel ad eorum imperium & dominatum nihil peccati commiserim, tunc integer ero, & mundus veniam à maximis & multis peccatis & delictis. Est enim singulare pro plurali per Synechdochem. Apud Diuum Augustinum Sublata ambiguitate legitur, Dominata neutro genere, vt suprà. Nam quando improbi imperant, coguntur probi multa facere per impatientiam, exemplum, adulationem, &c. Ne grauius eb eis vexentur. Orat ne se subijciat infidelib. regibus & tyrannis, sub quibus cogatur multa committere contra Deum & religionis puritatem. Hinc Hebraicè per אל *Al*, particulam prohibentis: Ne quæso mihi dominentur, tunc integer ero. Peccata autem dominari dicuntur, cum præualent, & hominem ex vno flagitio in alterum detrudunt Roman. 7. siue peccandi nimis frequenti consuetudine, siue nimis cœco desideriorum carnis impetu. Quali locutione peccatum regnare in carnalium membris Paulus dixit. [Maximo] multo. *Rab*, vt supra versicul. 12. & 13. Estque Synechdoche numeri. Etsi Augustinus restringat ad superbiam, peccatorum maximum & Fontem.

16 [Eloquia oris mei] oratio mea tibi erit grata & accepta. Sic & cogitatio mentis meæ. Eam enim gratè exaudies ô Domine adiutor meus, &c. Vel deprecanter, Sint vt complaceant eloquia, &c.

17 [Adiutor] In Fonte per Metaphoram, *petra mea*, id est, fortitudo.

ARGVMENTVM.

Precatio siue votum pro pio principe ad bellum proficiscente, vt Deum habeat propitium. Christo tribuitur contra Satanam.

1. In finem, Psalmus Dauid. XIX. Heb. 20.

2 EXáudiat tè Dominus in die tribulatiônis: protegat te nomen Dei Iacob.

3 Mittat tibi auxílium de sancto: & de Sion

Sion tueátur te.

4 Memor sit omnis sacrificij tui: & holocaústum tuum pingue fiat.

5 Tribuat tibi secúndum cor tuũ: & omne consílium tuum confirmet.

6 Lætábimur in salutári tuo: & in nómine Dei nostri magnificábimur.

7 Impleat Dóminus omnes petitiónes tuas: nunc cognóui quóniam salúum fecit Dóminus Christum suum.

8 Exáudiat illum de cœlo sancto suo: in potentátibus salus déxteræ eius.

9 Hi in cúrrib. & hi in equis: nos autem in nómine Dómini Dei nostri inuocábimus.

10 Ipsi obligáti sunt, & ceciderunt: nos autẽ surréximus & erécti sumus.

11 Dómine saluum fac regem: & exaúdi nos in die, qua inuocauérimus te.

2 [Protegat] eleuet te prop. In tuto constituat, in loco edito & alte summoto à periculis collocet. [Nomen Dei Iacob] id est, Deus nominatus & inuocatus à Iacob: vt nomẽ significet nominationem. Significare etiã possit virtutem & potestatem. Virtus Dei Iacob te protegat. Vtroq; modo exponitur illud Christi, Baptizantes eos in nomine Patris, Filij & Spiritus sancti, id est, inuocatione, vel virtute. Aliqui Hebræorum, nomen Dei Iacob, nomen Dei tetragrammaton, cuius vi olim fiebant miracula. Alij, Deus ipse Iacob: quia (inquiunt) Deus est nomen suum, & nomen suum est Deus ipse, propter summam & perfectam simplicitatem. Hæc obserua, quoniam varie nominis Dei fit in his Psalmis mentio.

3 [De sancto] loco scilicet: de sanctuario, de loco arcæ. Abben Ezra. de Ecclesia, in qua exaudit, & non extra. Aliqui, de cœlo, vt versic. octauo. [Tueatur] fulciat propriè, sustentet.

4 [Sacrificij] oblationis tuæ farinaceæ & incruentæ

propriè. Duo enim erant genera Sacrificiorum in lege. Vnum incruentum adumbrans altaris nostri sacrificium, alterum cruentum corporis Christi in cruce oblationem delineans. [Pingue] Habeatur pro pingui sacrificio, sit gratum, acceptum, efficax, quo denique placetur. Eodem sensu Heb. Incineret, quamquam etiam *Dasan* densum & pingue esse significet. In cinerem redigat Deus, allusione ad ignem cœlitus aliquoties missum, vt deuoraret holocausta, & in cinerem conuerteret. Genes. 4. 15. Iudic. 13. 2. Reg. 19. Vel ad ritum, quo hostiæ cõburebantur super altare cum Dei acceptatione q. d. faciat ex eo cinerem, non respuat sed consumat igne suo sacro supra altare, vt solet sacrificia. Abben Ezra Exod. 27. *Sela*.

5 [Secundum cor tuum] quæcunque desideras. [Confirmet] impleat, perficiat.

6 [In salutari tuo] in defensione tua, in salute, quam attuleris. [In nomine] in inuocatione, vt suprà versi. 2. [Magnificabimur] triumphabimus. Ad verbum, vexillabimus, vexillum erigemus siue explicabimus. Metaphora à victoribus, vel gloriosis ducibus, vel putarunt esse metathesim poeticam דגל pro נדל *Nedagghel*, pro *Negaddel*.

7 [Nunc cognoui] Sacerdos siue Ecclesia inter solemnia sacra vaticinatur, vel saltem sperat regem bello superiorem fore.

8 [In Potentatibus] potentia & viribus Dei salus (sit) dexteræ eius. Regis scilicet. Vel dexteta eius saluet cum potentissimè, Vt [Eius] referatur ad Deum. Salutio dextera Dei sit potens. Defensio eius sit cum potẽtia & fortitudine. Qui Rabbini magis sanẽt. Nam iungũt reciprocè cum præcedentibus. Exaudiat illum in potentijs salutis dexteræ suæ i. potenti sua dextera, possit pronunciatiuè accipi per Eclipsin *Sit*, non autem *Sit*, cum viribus, potentia & fortitudine (est) salus dexteræ eius, salus per dexteram eius contingens.

9 Verba Inuocandi & Memorandi apud Hebræos construuntur cum Præpositione. Latinè sic, Hi currus, & hi equos, nos autem nomen Dei inuocabimus atque memorabimus. (In Heb. enim verb. Memorandi siue Recordandi ponitur) Curribus & equis hostes confidunt, eos inclamant, de eis mentionem omnem vel præcipuam faciunt

nos contrà Dei inuocatione nitimur, vt 1. Machab. 3. & 4. Iud. 7. 2. Paral. 14.

10 [Obligati] vincti, inflexi, constricti, prostrati, viribus destituti sunt. Heb. incuruati sunt, succubuerunt, eodē sensu. Hinc quidam putant legendum *Obliquati*.

11 [Regem] Rectè in Accusatiuo. Nam Athnah non perpetuo distinguit, præsertim in hoc libro, Prouerbijs & Iob. 3. quia hic currit ad Regia vocis sequentis הַמֶּלֶךְ *Hammelech* 3. Apposuerunt accentus Masoretæ pro libito. Itaque non obligant. 4. Consequentia orationis hic esse precationem pro rege docet. Tamen Recentiores sic distinguunt, per Zeugma. Domine saluum fac, (nos) Rex exaudiat nos in die qua inuocabimus. Sic Chal. Verbum Dei (nota mysterium de Dei λογῳ) redime nos, Rex fortis excipe precem nostram in die inuocationis nostræ.

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd Christum regem multa gloria assecerit, eiusq; hostes sit tandem perditurus.

1. In finem. Psalmus Dauid. XX. Heb 21.

2 DOmine in virtúte tua lętábitur rex: & super salutáre tuum exultábit vehementer.

3 Desidérium cordis eius tribuísti ei: & voluntáte labiórum eius non fraudásti eum.

4 Quóniā prǫueníisti eū in benedictiónib. dulcēdinis: posuísti in cápite eius corónam de lápide pretióso,

5 Vitā pétijt à te & tribuísti ei: longitúdinem diérum in sęculum, & in sęculum sęculi.

6 Magna est glória eius in salutári tuo: glóriam & magnum decórē impónes super eum.

7 Quóniam dabis eum in benedictiónem in sęculum sęculi: lætificábis eum in gaúdio cū vultu tuo.

8 Quóniam rex spérat in Dómino: & in misericórdia Altíssimi non commouébitur.

9 Inueniátur

9 Inueniátur manus tua ómnibus inimícis tuis: dextera tua inueniat omnes, qui te oderūt.

10 Pones eos, vt clibanum ignis, in tempore vultus tui: Dóminus in ira sua conturbabit eos, & deuorábit eos ignis.

11 Fructum eórum de terra perdes: & semē eórum à filijs hóminum.

12 Quóniam declinauérunt in te mala: cogitauérunt consília, quæ nō potuérunt stabilíre.

13 Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparábis vultum eórum.

14 Exaltáre Dómine in virtúte tua: cantábimus & psallémus virtútes tuas.

2 [Virtúte tua] tua potentia & ope. [Super salutare] in salute sive defensione tua.

3 [Voluntate labiorum] Sic Ioan. 11. Scio pater, quia semper me exaudis. Quicquid enim Christus corde desiderauit, vel ore rogauit, Deus implenit cumulate, hodieque implet. Quare *Séla*, ad finem versus in Heb. ponitur. Ad Verb. prolationem labiorum ipsius non prohibuisti ei. Séla.

4 [Prævenisti] prompte & liberaliter cumulasti eum largis & prolixis beneficijs, prius dedisti ei, quàm peteret, nempe ab ipso primo conceptus puncto, benedictiones & gratias suauissimas & excellentissimas. [Dulcedinis] Gratiæ. Ad Verb. boni sive bonitatis. Benedictionibus optimis vel largissimis & amplissimis. [Posuisti] constituisti eū regem, & iudicem cœli & terræ, atque in throno gloriæ collocasti, vt sederet ad dexteram tuæ maiestatis. [Coronam] regium diadema. Sic inscribit gloriosam humanæ formæ maiestatem, & potentiam. Cui isto enim data est corona diuina. Phil. 2. Psa. 8. in qua scriptum est, Rex regum & Dominus dominantium. Apoc. [De lapide pretioso] Alij, de obrizo, de auro purissimo, vt פָּז *Paz*, sit aurum pretiosissimum & præstantissimum, q. d. regnum à te cōsecutus est excellentissimum. Eiusmodi enim corona est Regni nota & insigne. Videtur alludere ad coronam victi regis Ammonitarum auream & lapide pretioso mirabilem ad Dauidem delatam. 1. Paral. 20. 2. Reg. 12.

5 [Vitam

5 [Vitam petijt] vt reuocaretur scilicet à morte ad vitam immortalem. Quod sequitur, est Periphrasis vitæ æternæ. Christus enim resurgens à mortuis iam non moritur, &c.

6 [In salutari tuo] quando eum saluasti, & pro hac corporata vita, æternâ in throno diuinæ maiestatis ei præbuisti.

7 [In benedictionem] vt sit benedictus in sese, aliis autẽ benedictionis & fœlicitatis omnis auctor ac causa; i. vt sit aliis benedictioni. Quare respectum putat Kimhi ad illud Geneseos, In semine tuo benedicentur omnes gentes. q.d. constitues, vt sit benedictio & fœlicitas hominum, vt per eum cæteri benedicantur ac beentur. Ieiunè, qui interpretantur, Pones eum in benedictionem, cumulabis eum omni benedictionum genere. Nam non vult hunc regem tantum fore benedictum & beatum, verum etiam benedictionem cæteris allaturum. Alioqui *Benedicendi*, verbò more suo vsus esset, non *ponendi sive dandi in benedictione*. Possessiuè Euthymius, vt benedictionibus affluat & sanctitate participet. Aliis passiuè, vt sit benedictioni, vt ab hominibus benedicatur & collaudetur. [Cum vultu tuo] Aspectu vultus tui rursum lætitiam capiet. Nam clarissima tui visione vltra cæteros perfruetur, quæ etiam homo. Alij, fauorabilem vultum ei præbebis.

8 [Et] etiam, sanè [In misericordia] per misericordiam & auxilium Dei non demouebitur de suo throno, regioq; statu, non decidet sua spe, neq; ea frustrabitur. Sic *Et* expletiuũ est, vel emphaticum. Simplicius copulat superioribus sequentia. Quoniam rex sperat in Domino, inq; eius misericordia, ideò non commouebitur. Nam Athnah non exactè distinguit in hoc libro.

9 Inueniat manus tua omnes inimicos tuos, eos, quantumuis se ipsi abscondant, assequatur & cædat. De Iudæorũ abiectione. [Inimicis] Dativus resoluendus per Ablatiuum cum Præpos. Ab inimicis tuis. Inimici tui inueniant manũ tuam, potentiam, vel plagã manus tuæ. Curiosius aliqui, Sufficiet manus tua inimicis tuis, dextera tua sufficiet odio habentibus te. Nam, vt commodius sit sensus, nempe hic, Manus tua satis erit potens & valida ad puniendos hostes tuos. Nam מצא *Matsa*, inuenire proprie significat. Rectius ergo vel Chaldæo teste, Apprehendat plaga manus tuæ cunctos inimicos tuos, vt vltio dextræ tuæ contingat omnib.

qui

qui te oderunt. *Tuis*, qui tuo regi obedire detrectant. *Manus*. Sinistra tua. Nomen generis restringitur ad deteriorẽ partem, maximè quando commemoratur præstantior. q.d. Sinistra simul ac dextera eos cæde, vtraque manu percute, vt citius & grauius conficiantur.

10 [Pones eos, vt Clibanum] inflammabis eos, exures & cremabis, vti incẽditur Clibanus, sine fornax ardens. Perdes eos vt ligna, quæ in ignẽ conijciuntur. [Vultus tui] Vultus Metonymice, pro ira. Nam ira in vultu cernitur. Eos, quando irascêris, veluti igne consumes. [Conturbabit] deglutiet propriè. Hinc Chald. Deus igni inflammabit eos, & consumet eos incendio gehennæ. [Ignis] Vehemẽs tua indignatio, vt Psal. 77. ver. 26. Ardor tuæ vindictæ. De igne inferni, vel de conflagratione Hierusalem & templi.

11 Fructum & semen eorum, filios & totam progeniem appellat. Significat Iudæos cum sua posteritate perituros. [A filijs] ex numero hominum.

12 [Declinauerunt] Actiuè, vt suprà ps. 16. v. 13. inclinauerunt, imposuerunt, intenderunt in te mala: conati sunt te malis onerare, atq; adeò obruere. Metaph. ab ijs, qui baiulis onera imponũt [Te]. i. tuos, Tribuit Deo, quod Dei cultoribus cõpetit. Sic in Actis, Paule, Paule, quid me persequeris. i. meos. [Stabilire] perficere praua & dolosa sua consilia.

13 [Quoniã pones eos dorsum] Humerum prop. Fugabis eos, in fugã vertes, humeros obijcere, terga dare coges, vt à dorso vulnera accipiant. [In reliquijs tuis] in his quos tu reliqueris, & residuos feceris è tanta strage. Gall. *de tes restes*. q.d. Deus vltionẽ suam diriget in reliquias. i. posteros eorũ, veluti liberos & nepotes. Vox Heb: non tantum residuũ, reliquias, vt Ios. 13. v. 16. sed etiã neruos & chordas arcuũ significat, vt ps. 10. v. 3. [Præparabis vultũ eorũ] sub. ad sagittas, vel ad plagas. Est enim Eclipsis, vt docet R. Kimhi. q.d. Dorsum & vultũ eorum ita cõpones & aptabis, vt ferire & impetere iacubis tã à dorso, quam à fronte valeas. Reliquias telis iaculisque persequeris, & recta in eorum vultum collimabis. Ad verb. In neruis (siue reliquijs) tuis aptabis in vultum eorum (sup. sagittas) Sagittas tuas tendens contra vultum eorum. A tergo & à fronte contra eos laxabis telatua.

14 [In virtute] In fortitudine tua, misso scilicet filio. Sic [Virtutes] potentiam.

ARGVMENTVM.

Christus Patrem in cruce obsecrat, enumeratis sua perpessumus appendiculis, vt sibi adsit. Sese in vicam reuocatum, eius laudes toto mundo propagaturum. Congruit morbo desperatis.

1. In finem, pro susceptione matutina, Psalmus Dauid. XXI. Heb. 22.

2 DEus Deus meus respice in me: quare me dereliquisti: longè à salúte mea verba delictórum meórum.

3 Deus meus clamábo per diem, & non exaúdies: & nocte, & non ad insipiéntiam mihi.

4 Tu autem in sancto hábitas, Laus Israël.

5 In te sperauérunt patres nostri: sperauérunt, & liberásti eos.

6 Ad te clamauérunt & salui facti sunt: in te sperauérunt, & nõ sunt confúsi.

7 Ego autem sum vermis & non homo: opprobrium hóminum & abiectio plebis.

8 Omnes vidétes me, deriserunt me: locuti sunt lábijs, & mouérũt caput.

9 Sperâuit in Dómino, eripiat eum: saluũ faciat eum, quónia vult eum.

10 Quóniam tu es qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus matris meæ, in te proiéctus sum ex vtero.

11 De ventre matris meæ Deus meus es tu: ne discésseris à me.

12 Quónia tribulátio próxima est: quónia non est qui ádiuuet.

13 Circũdederunt me vituli multi: tauri pingues obsedérunt me.

14 Aperuérunt super me os suum: sicut leo rápiens & rúgiens.

15 Sicut aqua effusus

sus sum: & dispérsa sunt ómnia ossa mea.

16 Factum est cor meũ tanquã cera liquéscens: in médio ventris mei.

17 Aruit tanquã testa virtus mea, & lingua mea adhésit faúcibus meis: & in púluere mortis deduxisti me.

18 Quóniam circumdedérũt me canes multi: consílium malignántium obsédit me.

19 Fodérunt manus meas & pedes meos: dinumerauérunt ómnia ossa mea.

20 Ipsi verò considerauérunt & inspexérunt me: diuisérunt sibi vestiménta mea, & super vestẽ meã misérunt sortẽ.

21 Tu autem dómine ne elongáueris auxiliũ tuum à me: ad defensiónem meam cónspice.

22 Erue à framea Deus ánimam meã: & de manu canis únicam meam.

23 Salua me ex ore leónis: & à córnibus vnicórnium humilitátẽ meam.

24 Narrábo nomẽ tuũ frátribus meis: in médio ecclésiæ laudábo te.

25 Qui timẽtis dóminum laudáte eum: vniuérsum semen Iacob glorificáte eum.

26 Timeat eum omne semen Israël: quónia nõ spreuit, neq; despéxit deprecatiónem páuperis.

27 Nec auértit faciem suam à me: & cùm clamárem ad eum, exaudiuit me.

28 Apud te laus mea in Ecclésia magna: vota mea reddã in conspéctu timéntium eum.

29 Edent páuperes, & saturabúntur: & laudábũt Dóminũ, qui requirunt eum: viuent corda eórum in seculum seculi.

30 Reminiscéntur & cõuerténtur ad dóminũ vniuersi fines terræ.

31 Et adorábunt in

cōspectu eius: vniuersæ familiæ Géntium.

32 Quoniam Dómini est regnum: & ipse dominabitur Géntium.

33 Manducauérunt & adorauérūt omnes pingues terræ: in cōspectu eius cadent omnes, qui de scéndunt in terram.

34 Et anima mea illi viuet: & semen meum séruiet ipsi.

35 Annūtiábitur Dño generátio vēntúra: & annuntiábunt cœli iustítiā eius pópulo, qui nascêtur, quē fecit Dóminus.

1 [Pro susceptione] pro Christi exceptione matutina, quo pacto scilicet exceptus & oppugnatus sit à Iudæis manè, vt ἀπλανῶς: hic contradictionem, oppugnationem significet. Rectius in vulgatiore significātur [pro auxilio matutino] Precatur enim contra Deos pro auxilio, quod non est consecutus, nisi ipso Resurrectionis mane. Manè enim resurrexit. Hinc Heb. pro robore auroræ, pro robore matutino. *Aiieleth*, etiam ceruam significat. Quare vulgò vertunt Super ceruā auroræ. Sic Ceruam Christum vocabit, quod eum Iudæi tanquam feræ à summo mane exagitarint & infestarint. Vnde canum, leonum, vnicornium meminit versic. 14. 18. 22. 23. Totum enim hunc Psalmum ad Christum pertinere etiam docet antiquissima Hebræorū, Glossante 2000. annos fere scripta.

2 [Respice in me] Interpositum à Septuag. ad perficiendum ἀπλῶς. [Quare dereliquisti me] meæ humanitatis tutelam & propugnationem, meæ carnis defensionem & auxilium. q. d. cur destituisti me auxilio, tuum influxum, vim & actionem suspendens, ac si essem diuinitate orbatus, purúsque homo? Cur me meis humanis viribus, quæ admodum sunt imbecillæ, relinquis? In Christo enim tempore passionis nulla fuit redundantia consolationis superiorum virium ad inferiores. Carthusianus de Orthod. fide, Articu. 56. Quin & est passus quiescente verbo, quod propterea tamen non fuit otiosum, quoniam assuit naturæ patienti, vt in passionem consentiens, & sustentans hypostaticè humanam naturam. Est autem querimonia de magnitudine doloris, non diffidentiam, sed crucis acerbitatem & vehementiam

vehementiam exprimens, vt humanæ naturæ statum & cōditionem explanet, vtque non se ac res suas à Deo negligi, sed auxilium paternum differri significet. Hinc Hieronym. hîc inquit, humanitas loquitur. Nam in passione Christus derelictus pro parte carnis. Quod repetit Aug. de gratia noui test. c. 6. contra blasphemias Caluinistarum, hinc colligētium Christum in cruce desperasse vel desperantis vocem emisisse, & ad desperationem vsque terrores mortis & dolores inferni, flammásq; & supplicium infernale post mortem sustinuisse. tot enim in hunc locum locutionibus deliră. [Verba delictorum meorum] παραπτωμάτων, quæ fundo pro delictis meis. Puraverunt Sept. in Hebræo esse Metathesin poëticam שאה, *Shaág, rugijt*, pro שגה *Shahá, erravit* cùm Hebræi hodie simpliciter interpretentur, verba rugitus mei. q. d. quantumuis clamem & rugiam, non liberor, non saluor, sed maneo derelictus. Non videor impetraturus liberationem, quamuis eam petam multis clamoribus & rugitibus. Sed Metathesis etiam congruit. Salus remota est à verbis, quæ fundo propter delicta mea, id est, quæ mihi causa totius generis humani imputantur. Nostra enim peccata sibi propria, suaque fecit, eorum vt pœnas penderet. Hæc & similia de Christo dicuntur κατ' οἰκείωσιν ἢ ἀναφοράν. Hic enim personam nostram vsurpat, & in nostrum ordinem aggregat, qui delictis sumus cōstricti. Damasc. li. 4. Orthod. c. 20. post Iustinum Mart. Theodoritum, Athanasium, Nazianzenum, Cyrillum, Ambrosium, Hieronymū. Quò pertinet illud Aug. de gratia noui test. cap. 6. totum hunc versum dici partim ex persona Christi, quòd ad formam Christi attinet, partim ex persona sui corporis, quod est Ecclesia, vt sit vox Ecclesiæ in Christo patientis vel in quo patitur nostra infirmitas. [Meorum] quæ ego expianda suscepi. Esa. 53. decies repetitur Christum peccata aliena expiasse suáque fecisse.

3 [Et nocte] (clamabo) [& non ad insipientiam mihi] Idque non propter meam stultitiam & insipientiam, idque non propter mea peccata, sed aliorum, atque adeò totius generis humani. Sic queritur Psal. 68. Quæ non rapui, tunc exoluebam. & 58. Irruerunt in me fortes, neque iniquitas mea, neque peccatum meum, id est, nulla mea iniquitate & culpa. Si me clamantem propter meā stultitiam & culpam

non exaudires, equidem minimè quererer. Nunc cum clamem, non propter vllam meam insipientiam, sed alienam, cur Domine non exaudies. Gall. *Et de nuict, & ce n'est pour ma folie. Ad* ergo pro *ob, propter.* vt Psal. 119. v. 3. Frigide alij: Et non ad stultitiam mihi erit vel reputabitur hic clamor, vt me omninò desertum desperem: me non stultitiæ propterea arguent, &c. *Mihi*, quæ in me est. Vel est Dativus possessionis Hebraicus, pro Genit. vt in Græcis Psalmorum inscriptionibus, Psalmus Dauidi, id est, Dauidis, vel Dauidicus. Facilius versum fuisset, sed non fortasse efficacius, *Et non est silentium mihi* Ne quidem nocte sileo, & desisto à te inuocando. Vel, *& non est excisio siue stupor mihi*, vel meus, vt ל indicet Genitiuum: idque non propter meum stuporem. Quod postremum sunt hic sequuti Septuaginta.

4 Et tamen tu in sancto (in cœlis) habitas, vnde cunctos prospicere, & te inclamantes exaudire soles, atque adeò ad iuuandum prosilire: in cœlo sancto loco sedes, nec descendis siue accurris (*Gall. & tu y demeures*) nec quicquam videris curare mala, quæ patior. Illic nũc præter morem desides, permanes, secutus quieteis, nec te moues ad opitulandum, nec progrederis ad exaudiendum, nihil veluti curans & sollicitus de meis malis, neque inde pedem efferens, vt me liberes ô laus Israël, (Dupliciter) ô Deus, quem Israëlitæ laudant, colunt, ac celebrant. Item passiuè, in quo laudatur, gloria & honore afficitur Israël, fideliſque populus, eius decus & ornamentum. Nam posthabitis reliquis gẽtibus, addixit se populo Israëlitico, ac illum multis miraculis & beneficijs exornauit Rom. 9. Habitare est morari, tardare, desidere, non prodire, non sese mouere propter alicuius clamorem. Vnde ישב *iasab*, etiam sedere, significat, permanere.

5 [Liberasti eos] externo & admirando modo.

6 [Non sunt confusi] Sunt enim exauditi & liberati. Cõfundi est rem speratam vel petitam non impetrare.

7 [Vermis] abiectissimus & contemptissimus corã mortalibus, imbecillimus, & plenè expositus hominum proculcationi. Vermi similis, abiectus & cõtemptus, sine specie & decore. Esa. 53. Psal. 108. [Et non homo] אישׁ *Is*, vir. Quam Emphasim Chaldæus expressit. Ego autem sum vermis & debilis, & non fortis, portans vituperia hominum. [Abiectio plebis] contemptus populi.

8 [Locuti sunt labijs] blasphemias scilicet. Aperuerunt contra me labia. Ad verb. Dimiserunt siue laxarunt labium (ad blasphemias.) Eclipsin agnoscit Chaldæus, Garriit malum labijs suis. [Mouerunt caput] præ contemptu. Nutu capitis me illuserunt, contemptim & efflasse irriserunt, dicendo supp. Matt. 27.

9 [Speraint] &c. Ad verb. deuoluit se in Dominum, se totum ei commisit. Munc sis blasphemia. Exprobrant enim nõ peccata, sed pietatem. Sic Satan omnem in Deum spem, excutere, & Dei promissa in ludibria conuertere conatur. [Quoniam vult eum] quoniam eum diligit & benevolentia prosequitur, quoniam in ipso complacuit. Postquã eius est tam cupidus, vt ipse iactat. Matt. 27.

10 [Extraxisti] vt vnicus meæ humanæ originis pater atque auctor, me citra humanam opem & cõcursum eduxisti è materno vtero, miro item modo, talius videlicet claustris virginalibus. Alij, propugnasti, de periculis eruisti, & liberasti ab ipsamet vulua. E præteritis beneficijs bene sperat de futuris. [Spes mea] Ad verb. Sperare me fecisti super vbera matris meæ. [In te] *super te*, vt & Heb. In tuam fidem & tutelam proiectus sum. q. d. tuæ tutelæ ab vtero commissus sum, ab infantia, tuæ curæ demandatus. Nam *te* hoc loco est Accusatiui casus. Sic loquitur Petrus, 1. Pet. 5. Omnem sollicitudinem proijce in ipsum. Metaphora fortasse ab obstetricibus. Super tuas manus prodiés ex vtero eiectus sum, ita vt me eis susceperis obstetricis loco. Nonnulli translationem deducunt à pueris proiectitijs, siue expositijs. Proijcere enim significat exponere, etiam apud profanos, vt Plautum in Cistellaria, Ego proieci eam, alia mulier sustulit. Aliqui, *in te*, per te, tua virtute eductus sum ex vtero materno, non humana. Nam nisi Deus seruaret & aleret infantulos in ventre, mille modis perirent & suffocarentur. Hinc illud Iob, Visitatio tua custodiuit spiritum meum. Sic Chal. In tuo robore leuaui me à visceribus ventris matris meæ.

11 [Ne discesseris] Ne elongaueris te.

12 [Hypotyposis passionis Domini poetica, vt nos eius magnitudo à peccatis deterreat.

13 [Vituli, tauri pingues] Iudæi & milites instar istorum animalium petulãtes & efferati. Canes mox. v. 18. Vnicornes,

qui mansuefieri nequeunt. vers. 23. *Pingues.* Basan Heb. in qua regione ob bonitatem pastionis armenta erant pinguissima, & præualida. Queritur de multitudine & sæuitia hostium, significans Iudæos & pontifices pingues & esseratos ventres.

14 Aperto & hiante ore sicut leo in me irruerunt, vt me laniarent. Nam non solum leo aspectu, verum etiam oris rictu & rugitu formidabilis. Amos 3.

15 [Sicut aqua] Ob sanguinis effusionem, qui confosso multis vulneribus corpore totus pene effluxerat. Vires corporis sicut aqua effusa diffluxerunt & resolutæ sunt. Humore viscido sum destitutus, qui reliquos humores conglutinat, [effusus sum] id est, liquefactus pene in aquã. [Dispersa sunt] separata sunt, ab inuicem diuisa, inopia succi & humoris viscosi vix sibi cohærentia, vel, distracta à se inuicem, & è suis locis mota præ tormentorum acerbitate.

16 [Liquescens] Nihil refert vtrum construatur cũ *Cera*, an cum *Cor*. Nam in Heb. vt in Latino, cum vtroque conuenit genere, & Athnah non distinguit. [Ventris] viscerum meorum proprie. Nec venter hic sumi debet arcte, pro illa parte, in qua sunt cibi & stercora. Nam in eius medio cor non est, sed pro parte corporis superiore vsque ad collum.

17 [Tanquam testa] quæ solis calori exposita exarescit. [Virtus mea] vitalis vigor & succus, per quem vita sustinetur, robur meum, vt quod sit defectum sanguine & omni vitali succo. [Faucibus meis] Palato, vt loqui nequeam præ siti, præ nimia siccitate, quæ ex natiui humoris defectu oritur. [In puluerem mortis] in mortem & sepulchrum. q. d. ex tanta calamitate, nihil aliud expecto, quàm mortem. Hyperbole. Alioqui sup. Psal. 15. Non dabis sanctum tuum sentire corruptionem, nempè vt in sepulchro in pulueris corruptelam redigatur.

18 [Canes] impuri homines & impudentes, vt apud Apostolum, videte canes, & in Euang. non est sanctum dandum canibus, sic infra v. 22. & apud Comicum, Ain verò canis? Vnde apud Homerum graui contumelia hostis dicitur κυνάμυια. [Concilium] congregatio malè agentium, per c. עדת, *aadath.*

19 [Foderunt] Hebraicè gemina est lectio, *Caarí*, foderunt, & *Caari*, sicut leo. Locus quidem in posteriore est corruptus,

ruptus, sed αὐτοσχεδίως, fortuitò & casu, quasi per se & spõte propter nimiã affinitatem duarũ literarũ Iod & Vau, quę adhuc olim erat maior in manuscriptis, dum inter se dumtaxat paruã longitudine differunt. Alioqui Iudæi locum nõ corruperunt de industria, sed variè lecti & scripti, alteram siue lectionem, siue scripturam, id est, nostram agnoscunt & interpretantur. Alteram verò, id est, deteriorem, vt quæ suam ipsorum perfidiam prætegat, sequuntur. Nam quod nostram agnoscant, apparet è magna Masora, quam in Epitonem contraxit R. Iaacob Ben Haim in exemplaribus Venetianis, pag. 898. col. 4. tomo vltimo, Massecheth Aleph.

בקצת ספריהם מדייקים בתיב כארו וקרי כאבי.

In aliquibus (inquit) libris emendatis scribitur *Caarú*, & legitur *Caari*. Deinde è Glossa Hebræa ad illud capitis 23. Numero. כארי *sicut leo*, quæ notat in exemplaribus correctis hic scribi *Caarú, non Caari*, & quando scribitur *Caari*, legi tamen *Caaru*. Denique è vetustis Psalterijs Hebraicis, imò & recentibus emendatis vt Gerardus Veltuyckus in appendice libri Sebile Tóhu docet, cuiusmodi vnum auum suum habuisse, se fida conscientia testari profitetur Ioannes Isaac è Iudaismo conuersus lib. 2. Defensionis veritatis Hebraicę. Qui norunt Masoretarum formulas de Keri & Ketib, ista intelligunt. Nempè, vt pingui minerua loquamur, scriptum quidem esse *foderunt*, à Dauide videlicet, sed legi *sicut leo*, puto à Iudæis, propter affinitatem vocabulorum, quæ in Ionte cernitur. Item in emendatis codicibus [scribi foderũt] in margine autem, *sicut leo* Ex quo intelligitur vnum relicto altero irrepsisse è margine in contextum, magno Iudæorum suffragio, vt longius à crucifixionis mysterio abscederent. Nec tamen propterea locum corruptum dixerim, sed variæ esse lectionis, quod ipsi appellant, *Keri vktib*, vt quæ contingerit, non ex hominum malitia, verùm casu, & legitimâ occasione, dum fieri non potest, quin interdum propter literarum, dictionum, sententiarum rationem, consequentiam, similitudinem & conuenientiam aliqua varietas per temporum interualla, & transcribentium diuersitates influat. Alioqui nouum testamentum in plerisque locis, tam Græcè quàm Latinè, dicas esse corruptum nedũ omnes auctores, dum aliqua exemplaria, verbi causa, Rom. 12. habent, τῷ κυρίῳ δουλεύοντες, vt legit noster, alia, cáque plura

κατὰ καιρόν.

ὑστέρου. Et sic in infinitis, aliis, quorum causa typographi notas variæ lectionis vnà cum contextu coguntur vel ad marginem, vel ad calcem emittere. Etsi enim vna sit aduentitia, vel potius irreptitia, altera nativa & germana, tamen quia sæpe dubitatur vtra sit genuina, cogimur iudicium nostrũ suspendere, & vtramque recipere, ac interpretari. Quod tamen in hoc loco non fit. Nam citra controuersiam genuina lectio est *Caarv*, siue *Caru*, foderunt ὑστέρου Sept. foderunt, & Exterunt, Hieronym. irreptitia *Caari*, sicut leo. Quare & illa plana est ac facilis, hæc obscura & Ecliptica. *Sicut leo, circumdederunt*, hîc πρωτεύγμα, *manus meas & pedes meos*: vel ipsa Chaldæam Paraphrasin, *Mordent* (per Eclipsin) *sicut leones manus meas & pedes meos*. sensu interim eodem residente, nisi quod fissionis & clauorum mysterium nõ tam aperte patet. Corruptam autem non concesserim, quia Masoretæ religione tacti & Dei numine atque prouidentia, literis, nisi quam attigerunt sine alteratunt, in punctis dumtaxat & aliis notulis fuum iudicium & inuenta secuti. Omitto nonnullos docere hoc mendum non esse Masoreticum, sed quorundam indoctorum Iudæorum à 600. annis, qui cum in Masoreth non essent exercitati, & Keti & Kerib propter varia & dubia confectum nescirent, vocabulum in margine notatum textui inseruerint, siue quia vtrum legerent, parui interesse existimabant, siue quia magis vrgebantur voce *Caari*, quàm *Caari*, nihil interim in margine relinquentes, quod verum, germanum, & primigeniam lectionem ostenderet. Præterea, vt quis mordicus retineat, *Caari*, nihil tamen effecerit aduersus nostrum ὑστέρου. Nam etiam parua Masora in hunc locum, vocem כארי, per Camets reperiri hic duntaxat, & Esa. 38. in Ezechiæ Cantico, & id *Bithé Iissathiá*, id est, duabus glottis & significationibus docet. Itaque cum in Esaia significet *Sicut leo*, oportet hic aliud significare. Quid verò aliud obsecro, quã *foderunt*, ne sententia sit imperfecta & ecliptica, neve à sua radice extirpetur? Etsi enim res Grammatica non id videatur pati, at multò ab eius regulis alieniores sunt pleræque aliæ voces, quæ proinde *Zaroth* (extraneæ) appellantur, de quibus integros tractatus scripserunt R. Abraham & Elias Leuita. [Dinumerauerunt] dinumerare possunt extensa, *dunmnãs*. In prima persona Heb. Dinumero, dinumerauerim,

merauerim, dinumerare possim. Ita in cruce sum distentus, vt omnia mea ossa dinumerem, si velim, per Eclipsin particulæ ש (vt) numerem. Sed actionem tribuerunt spectatoribus 70. Quoniã Christus hac distensione & distractione artuum, tantum cruciatum sentiebat, vt ipsi non vacaret ossa sua numerare.

20 [Considerauerũt] me, per hypozeugma. Me, scilicet sic manibus & pedibus cofossum, & ossibus luxatum, cũ contemptu contemplati sunt, oculos pascentes tali spectaculo, Luc. 23. Nisi malis repetere præcedentia, manus, pedes, ossa. Heb. considerabunt, respicient, diuident, mittent. Sed Sept. Prophetice verterunt per præterita, ac si passio Christi iam fuisset per fecta ob rei certitudinem. Item quia præcesserãt præterita. Sic enim in hac lingua præcedentia tempora dant significationem sequentibus. [Inspexerunt] torue respexerunt, vel spectarunt meum malum cũ voluptate. ἐπιθύμιον sic accipitur in Abdia. [Diuiserũt] Milites Christi crucifixores partiti sunt inter se vestimenta Christi superiora. i. *Begadim*. & pro tunica interiore. i. *lebur*, quę sic contexta erat, vt scindi posset, dissiui non posset, sortiti sunt. Matt. 24. Ioan. 19.

21 [Conspice] Heb. Festina. Hactenus cruciatuum descriptio. Petit iam liberari.

22 [A framea] à gladio, id est, morte violenta Metonymicè. [De manu] de potestate rabidorum meorum hostium. [Canis] enim per Synechdochen sing. pro plurali. [Vnicam meam] id est, animam, quam habeo vnicam, non multas (vt in Basilien si Concilio definitum est,) Ita R. Kimhi, vt sit epitherum poëticum animæ. Græce τὴν μονογενῆ, vnigenitam meam. Aliqui *vnicam*, id est, solitariam, omni ope destitutam, ab hominibus desertam. Alij, vnicę charam, vel vitam meam.

23 [Leonis] Synechdoche, singulare pro plurali. Leonũ, Iudæorum crudelium. Aliqui Caipham intelligunt, quem constat primas tenuisse in hoc scelere. Nonnulli Diabolum, vt caput & principem huius crucis. Sed propriè ab eo non sibi timebat Christus, quia illum sciebat in se non habere quicquam, Ioan. 14. [A cornibus vnicornium] id est, à cruce. Nã cornu vnicornis, crucis solius figurã refert. Iustin. martyr cõtra Tryphonẽ. Quod innuere videtur Aelian⁹, dũ scribit animal ess. ferocia indomabile, equi magnitudine, iubis, &

iubis & pilis fuluis, pedibus inarticulatis, aprina cauda, voce absona, cornu vno in fronte, nigro, versuris cõstante, non leni, in mucronem desinente, durissimo. Nam per versuras transuersum crucis fortassis intelligit. Precatur autem, vt se ad vitam immortalem per resurrectionem reuocet. [Humilitatem meam] עניתני *Hanithani*, afflictionem meam, & miseriam. Vulgò putant esse prætetitum, *Respondisti mihi*. Sed sententia minus cohæret, & affixum ני *Ni* etiam iungitur cum nominibus, maximè imperfectis.

24 [Fratribus meis] Apostolis. Matt. 28. Nuntiate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Vel hominibus in genere. Hinc enim Apostolus Heb. 2. colligit eiusdem naturæ nobiscum consortem Christum fuisse, quos fratres appellet, nõ tantum spirituali cognatione coniunctos, verum etiam propinquitate carnali. [In medio Ecclesiæ] Act. 1. Per dies quadraginta apparuit eis, loquens de regno Dei. [Laudabo te] Dicendo scilicet, quod sequitur. Nam Hebræi in suis μετάφρασιν illam vocem subaudiunt. Sic sup. vers. 8. & Psal. 2. vers. 2.

25 Hinc etiam deinceps Christus loquitur de sua resurrectione, Patris glorificatione, populorum conuersione, Ecclesiæ ædificatione, Apostolorum prædicatione, Sacramentis, &c. Non tam apposite aliqui putant iam deinceps Dauidem loqui, & sermonem Christi excipere.

26 [Deprecationem] עניות, *Henuth* etiam sonat afflictionem, humiliationem, vt Hanith, vers. 25. [Pauperis] meam, qui sum pauper, miser, & omni humano auxilio destitutus, qui me exinaniui, forma serui & mortali assumpta. Phil. 2.

27 [A me] Immutarunt Heterosin ad perspicuitatem. Ab eo, scilicet pauperè, dum clamaret ipse, exaudiuit eum. Nec contempsit me, qui sum pauper. Facies Dei hic designat fauorem & gratiam, iucundum & serenum Dei conspectum, Anthropopathos, non imperserutabilem eius essentiam & gloriã, vt Exod. 33. aut iram aduersus peccata, vt Psal. 37. 50. [Exaudiuit] liberando à morte per resurrectionem & collocationem ad dexteram. Phil. 2. Nam etsi Christus non fuerit exauditus quãtum ad euasionem crucis, martyrij, mortis, calamitatum, pro quibus videbatur deprecari, fuit tamen, quantum ad æqualitatem vel etiam effectum potiorem. Docemur in genere precari Deum, vt nobis adsit, succurrat,

succurrat, liberet, &c. At modum liberandi & opitulandi, relinquere ipsius prouidentiæ & iudicio.

28 [Apud te] παρὰ σοῦ, à te. Et sic Hebraicè interpretatur R. Dauid. A te hoc habeo, vt te laudem in magna & frequẽti Ecclesia. Quòd me tam misericorditer saluaueris, dedisti mihi materiam laudandi te in magno cœtu & frequentia, palàm & publicè. Noster legit *tui* apud te est laus mea, eodem sensu, id est, laudis meæ materia, Metonymicè. Vt te laudem publicè, est in te positum, & in salute, quam mihi affères. Te laudabo in Ecclesia magna, id est, Iudæorum & Gentium. Ecclesia parua est Synagoga vetus, vt quæ constaret solis fere Iudæis: Magna recens, vt quæ sit Catholica, id est, ex vniuersis gentibus. Simplicius verteretur, de te laus mea in Ecclesia multa. *Rab.* & multum & magnum. [Vota mea] vt diuulgationem Euangelij. Aug. sacrificium Eucharistiæ corporis & sanguinis Domini. [Eum] te. secũdæ personæ in tertiam mutatio ob reuerentiam.

29 [Edent] de sacramento altaris loquitur. [Pauperes] Epithetum fidelium passim. Vnde Chromarius in 5. Matt. coniungit cum Beati pauperes spiritu. *Ananim* etiam modestos & humiles notat. [Corda] animi eorum beata immortalitate immortales erunt vt Ioan. 6. Qui ex hoc pane manducauerit, viuet in æternum. [Eorum] Etiam hic seruierunt perspicuitati. Nam Heb. cor vestrum, cor vestrum viuet, id est, immortalitate afficietur, vel voluptate summa, fœlicitate. Nam viuere etiam pro recreari, reficì, è mœroribus reuiuiscere, è malis conualescere & emergere Gen. 44. & vixit spiritus Iacob. cuius contrarium de Nabal, & mortuũ est cor eius. Hinc vita pro fœlicitate, securitate, lætitia apud Salom. In serenitate vultus regis vita. 30. 31. & 32. De conuersione gentium vaticinatur. [Gentium] gentibus, Syntaxis Græca, qua verba Dominandi regunt genitiuum.

33 Vers. 29 prædixit pauperes agnituros Deum, & comesturos de sacrificijs, nam illi primùm amplexi sunt Euangelium. Nunc idem vaticinatur de pinguibus, id est, potentibus & principibus terræ, qui secuti sunt, vt sacrificium esset commune. Denique, inquit, se ei submittent, participes fient sacramentorum, præsertim Eucharistiæ, & reliquorum beneficiorum Euangelij, se ei incumbent omnes, qui descendunt in terram. i. omnes mortales: vel iuxta alios,

pauperes, qui in ærumnis velut in pulvere iacent. Vel denique mortui, qui audient vocem filij Dei, Ioan. 5. quo alluſiſſe putant Apoſtolum Phil. 2. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur terreſtrium, cœleſtiũ, infernorum. [Omnes] plurimi, Hyperboliçe: vel omnes præordinati & electi, vt Ioan. 6. Erunt omnes docibiles, ſiue docti à Deo.

34 Perpetuò illi per reſurrectionem viuam: neque amplius morior. Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. Viuit autem Deo. Rom. 6. [Illi] apud illum, vel Datiuus commodi, id eſt, ad eius gloriam & decus, in illius laudem: ſiue ad eum glorificandum & celebrandum. Viuere etiam poſſit ſignificare, vita beata & æterna perfrui, vt Pſal. 68. Quærite Deum & viuet anima veſtra. Scio recentiores Rabbinos aliter legere, ſed ſatis incommodè. Nam lectio veterum apertior per affixum Iod, vt deinde לֹא, idem ſit ac לֹו, vt alibi ex obſeruatione Maſoretarum. Quinetiam poteſt eſſe Heteroſis perſonæ. Et animam eius (pauperis, de quo ſup. verſ. 26. id eſt, meam) ipſi (i. ſibi) viuificabit. Sic autem Maſoretæ intelligũt, per mutationem numeri & eclipſim, Genua flectent omnes deſcendentes in terram *& (qui) animam ſuam non viuificauit*. i. viuificauerunt, neque potuerunt in viuis conſeruare. Atqui retenta etiam hac lectione eſſet ſimplicius referre perpetuò ad Chriſtum. *Et animam ſuam non viuificauit* Chriſtus, id eſt, quia animam ſuam non dubitauit profundere pro humano genere redimendo, vt Eſ. 53. [Semen meum] Metaphor. poſteritas, Rom. 14. & Phil. 2. filij per Euangelium renati, & in nomine eius credentes, qui non ex ſanguine, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Ioan. 1. Semine incorruptibili per verbum Dei viui & permanentis in æternum regenerati. 1. Pet. 1. per baptiſmum regeniti, Theod. Aliqui reſtringunt ad Apoſtolos, per quos Euangelium ſparſum eſt, vt Eſ. 1. *Meum*. Hoc Pronomen in Fonte deſideratur. Itaque Eclipſin aliter reſtaurauit Chaldæus, Semen Abrahæ ſeruiet coram Deo. Sic etiam omnes fideles intelliguntur, regenerati è ſemine ſpirituali, Verbo Dei.

35 [Annuntiabitur Domino] narrabitur, appellabitur, aſcribetur, numerabitur Domino ætas Chriſtum ſecutura. Illa ætas appellabitur Chriſtiana, & populus Domini. Sic Pſ. 101. Populus qui creabitur, de Chriſtiano. Numerabitur, proprie.

proprie. Nam סָפַר *ſaphar*, vt in Piel ſup. verſ. 19. numerare, ita iam in Pual, numerari. Metaphora ab ijs qui recenſent exercitum. Alij, annũtiationem ſiue Euangelium ſuſcipient, Euangelizabitur Domino. Quod ſecutus eſt Chaldæus. Annuntiabit (ſemen Abrahæ) virtutem fortitudinis Dei, generationi venturæ, Simpliciùs, Numerabitur Domino (in numerum ſubditorum eius referetur & recenſebitur ſemen meum) in generationem (id eſt, in perpetuum.) *Ventura*. Hic quidem incipit verſus in exemplaribus Maſoretarum, at eodem fertur ſententia. Venient & annuntiabũt (ſemen meũ) iuſtitiam eius populo nato, quoniam fecit (eum) vel, cùm fecerit (eum ſcire hæc miranda.) Alij aliud ſubaudiunt. *Quoniam fecit* iuſtitiam ſcilicet quoniam præſtitit omnia, quę ad hominum ſalutem pertinebãt [Cœli] Proſopopœia. Vel per Metonymiam, cœleſtes homines, Apoſtoli, & Apoſtolici. Vt Pſal. 18. iuxta Allegoriam Apoſtoli, Rom. 10. In Fonte deſideratur quidem, ſed quoniam in eo ſubauditur *ſemen meum*, è verſ. 24. idem canitur. Semen enim Chriſti ſpirituale ſunt Apoſtoli, eorũmque ſucceſſores. [Iuſtitiam eius] qua Deus eſt iuſtus, & iuſtificat gratis per fidem impium, Chriſti paſſi merito. Iuſtitiam, quam ipſe præſtabit, beneficia quæ ipſe conferet. Quæ ſumma eſt Euangelij inculcata ab Apoſtolis. [Populo qui naſcetur] ætati ſecuturæ, quam Dominus ornauerit, & cumulauerit multis beneficijs & grátijs. (*Facere*, ſiue עָשָׂה *Haſa*, parare, ornare, aptare, vt in lib. Numerorum, Dominus, qui fecit Moſem & Aaron) Populo fideli, qui ex Deo naſcetur, Ioan. 1. & per Euangelium renaſcetur, 1. Pet. 1. [quem fecit Dominus] & non homo. Nam non naſcimur Chriſtiani, ſed efficimur.

ARGVMENTVM.

Celebrat beneficia à Domino accepta. Se per eam tutum fuiſſe, & ſemper fore. Pſal. Propheticus ſtylo bucolico.

1 Pſalmus Dauid. XXII. Heb. 23.

2 DOminus regit me & nihil mihi déerit: in loco páſcuæ ibi me collocâuit.

3 Super aquam refectiõnis educâuit me: ánimam meam conuértit.

4 Dedúxit me super semitas iustitiæ: propter nomen suum.
5 Nam etsi ambulávero in medio vmbræ mortis: non timébo mala, quóniam tu mecum es:
6 Virga tua & báculus tuus: ipsa me consolàta sunt.
7 Paráisti in conspéctu meo mensam: aduérsus eos qui tribulant me.
8 Impinguásti in óleo caput meum: & calix meus inebrians quam præclárus est?
9 Et misericórdia tua subsequétur me: ómnibus diébus vitæ meæ.
10 Et vt inhábitem in domo Dómini: in longitudinem diérum.

2 [Regit me] ποιμαίνει pascit prop. Sed noster sic est interpretatus, ne quis ad alimenta restringeret, de quibus Psalmus videtur loqui. Vnde & Iudæi cum totum solent ad benedictionem cibi vsurpare, cum tamen de eo ptiuatim postea dicat. Alias bucolicas Metaphoras simplicius repræsentarunt, quæ alioqui sic habent, ad docendam veri pastoris erga suos prouidentiam Es.40 Eze.34. Ioan.10. Dominus pastor meus (est) non deficiam (egebo.) In caulis graminis stabulat me, super aquas quietas deducit me. Vel in futuro, stabulabit, deducet. Sic vers. 3. Educabit, (conducet) conuertet 4. deducet 6. consolabuntur 7. parabis. [In loco pascuæ] in vberibus & valde graminosis & herbosis pascuis: diuinarum scilicet scripturarum, & verborum. Deum pastorẽ facit, se ouẽ: pascua verba Dei, aquã Spiritũ sanctũ.

3 [Super aquam refectionis] super aquam reficientem & pascentem, non tantùm potabilem, sed & pinguefaciẽtem: non tantùm aptam potui, sed & saginationi, ad eam enim aliquas aquas conferre apparet ex Plinio lib. 2. histo. c. 103. vbi scribit in agro Falisco Clitumni flu. aquam potatam cãdidas facere boues, addit Seruius in 2. Geor. Virg. albos fœtus creare. Hebr. super aquam quietum & tranquillitatum, leniter fluentem, non periculosam. Sic autem vocat Spiritus sancti gratias & consolationes, vt Ioan. 4. & 7. [Animam meam conuertit], ab errore ad se reduxit, quæ errabat à recta

à recta viuendi & credendi ratione. Pergit in ouis Metaphora, quæ sæpè à caulis errans, à pastore reducitur. Rectè etiam vertitur, Tranquillat, tranquillam reddit. שוב Shab enim vtrumque includit.

4 [Super semitas iustitiæ] per actiones iustas, per semitas æquabiles, non rigidas, & scabras, vt pergat in Allegoria. [Propter nomen suum] propter semetipsum. Nomen passim refertur ad essentiam Dei, vt qui sit nomen suum, & cuius nomen sit ipse Deus, è Cabbalicis, propter perfectam videlicet simplicitatem. Prima iustificatio est sine nostris vllis meritis.

5 [Vmbra mortis] In locis periculosis, in quibus ante oculos est mortis discrimen. Sic appellant densissimam vmbram & tenebras, deinde accipiũt pro extremo vitæ discrimine. [In medio] In valle aliqui, eodem sensu. Nam in vallibus oues pascentes in lupos nonnunquam incidũt. Quanquam בתוך Gbé, pro בת Go, id est, medio, reperiatur.

6 [Virga] & baculus hic accipiuntur pro sustentatione & fulcimento, & quasi scipione, quo nitimur: vt Latinè baculus & scipio senectutis, vel pro ratione, gubernatione, pastoris cura. q. d. tuum erga me studium mihi est solatio. Nam alludit ad pedum pastorale. Alij, vt Chaldæus, pro castigatione & disciplina, qua pij ad virtutem, vt baculo pastorali, oues errantes ad viam diriguntur, vel etiam corriguntur 1. Cor. 4. Castigationes (inquit) tuæ rectæ, & lex tua, ipsa me consolata sunt. [Baculus] fulcrum propriè. [Consolata sunt] Ita & Heb. At Græcè παρεκαλεσαν non tantùm significat, *consolatæ sunt*, sed & *aduocauerunt, admonuerunt*. Euthym. vnde paracletus consolator & aduocatus.

7 [Mensam] ad me reficiendum in his persecutionibus me macerantibus, & vitæ necessaria detrahentibus. Tum me alis liberaliter & suauiter, imò vt vers. 8. sumptuosè, lautè, magnificè, & ad voluptatem. Vtebantur enim vnguentis ad conuiuia sumptuosa & magnifica. *Mensam*, corporis & sanguinis Domini nostri ferè, post Cyprianum epist. 63. ad Cæcilium. Ex hac enim mensa sacræ Eucharistiæ innumeras consolationes & delicias spirituales haurimus. Didymus autem de mensa cœlesti, de qua Christus: Ego dispono vobis regnum, sicut disposuit mihi pater, vt

edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. De deliciis futuri sæculi. Luc. 22.

8 [Oleo] Ad reficiendam valetudinem & vires, ad recreandum odoris fragrantia cerebrum, ad me refrigerandum in his malis, in hoc calamitatum æstu. Vnguentum etiam oleum appellant Hebræi, nempe quia illa odorum commixtio & temperatio fieri non solebat, nisi oleo addito, præsertim oliuarum. Insinuat autem sacramenta alia, in quibus est vsus chrismatis, & vnctionis. Aliquibus *oleum*, est Spiritus sanctus, vt Psal. 44. 9. d. Lætificasti me bonis spiritualibus, Aug. vt enim vnguentum caput, sic Spiritus sanctus mentem reficit & saginat. Alludit ad vnguenta olim in conuiuijs adhibita, Ecclesiastis cap. 9. vers. 8. Luc. 7. vers. 48. oleo caput meum non vnxisti. Plautus in Bacchid. *Hæc intrò, vbi sit tibi lepide, victibus, vino, atque vnguento.* Alij putant respectum ad oleum sanctum, quo Samuel Dauidis caput perfudit, dum eũ regem crearet. [Calix] ad me refocillandum & detrahendas curas, quibus in his persecutionibus agitor. [Inebrians] irrigans, lætificans, consolatione plenus exuberans, redundans excellentissimo liquore. Mensa & calix est altaris sacramentum. Metaphora ducta à splẽdidissimis cõuiuijs, vbi pocula & calices exuberãtes proponuntur. [Quàm præclarus est] Profectò bonus est, ad verb. Quæ quia Masoretæ ad sequentia referre videntur, dum in his versum inchoant, sic alij vertunt: Profectò bonum & misericordia subsequentur me.

9 Hæc iam de beneficijs spiritualibus. Quæ quorsum pertineant, vers. 10. docet. Vt me (inquit) exerceam quotidie in timore & cultu Domini.

10 [In domo Domini] in cœlesti domicilio. Hebræi exponunt de loco arcæ. Aliqui vertunt, Et redibo in domum Domini. Verùm שוב *Shob* idem quod ישב *Iashab*, habitauit, per Aphæresin poëticam. [In longitud.] in æternum.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Deum toti terræ imperare: in eius autem cœlestem montem innocentes ingressuros, si quidem Christus triumphans portas aperuerit. Psalmus Propheticus.

1 Psalmus Dauid prima Sabbathi. XXIII. Heb. 24.

2 DOmini est terra, & plenitũdo eius: orbis terrárum & vniuérsi qui hábitant in eo.

3 Quia ipse super mária fundãuit eũ: & super flúmina præparãuit eũ.

4 Quis ascédet in mõtẽ Dómini: aut quis stabit in loco sancto eius?

5 Innocens mánibus & mundo corde: qui nõ accêpit in vano ánimam suam, nec iurãuit in dolo próximo suo.

6 Hic accípiet benedictiõnem à Dómino: & misericórdiam à Deo salutári suo.

7 Hæc est generátio quæréntiũ eum: quæréntium fáciem Dei Iacob.

8 Attóllite portas príncipes vestras, & eleuámini portæ æternáles: & introíbit rex glóriæ.

9 Quis est iste rex glóriæ? Dñs fortis & potẽs, Dñs potens in prælio.

10 Attóllite portas príncipes vestras, & eleuámini portæ æternáles: & introíbit rex glóriæ.

11 Quis est iste rex glóriæ? Dóminus virtũtum ipse est rex glóriæ.

1 [Prima Sabbathi] .i. Dominica, qua die Christus resurrexit. Hoc præter Fontem quòd isto die caneretur, vel quòd mysterium esset de Christo resurgente, indeq; post 40. dies in cœlum cum triumpho ascendente.

2 Duos versus præmittit quæstioni institutæ, vt doceat ad cœlum vel Ecclesiam vocari non solos Israëlitas, sed & totum orbem. Est itaque tacitum vaticinium de orbis .i. gentium & populorum conuersionibus. Christi resurgentis (inquit Euthym.) effecta est vniuersa terra, quæ antea Dæmonum potestate tenebatur. Vt sit Metonymia, pro terræ &

cibus incolis. Paulus latius. Nam 1. Cor. 10. Hinc confirmat nullum cibi genus esse immundum, quia Domini est terra & plenitudo eius. Contra Manichæos, qui eius Dominum, malum Deum esse docuerunt.

[Plenitudo] Sic Hebræi vocant quicquid aliqua re continetur.

2 [Super maria] Terram mari fluuiisque supereminentem condidit. Nam etsi aqua naturaliter debuerit superfundi terræ, tamen ad conseruationem vsumque animantium coniecta est in terræ alueos & concauitates, vt contra naturæ ordinem iam terra supereemineat. Alioqui hominibus nullus esset habitandi locus, vel ipsi vt pisces in aqua natarent. Vnde & littora sunt vicino mari altiora. Ita Abben Ezra, & cæteri fere Rabbini ex 1. cap. Genes. Quod plurimũ Dei omnipotentiam commendat. Nam situs aquæ ei minimè naturalis est, sed diuinus dum ordinem ipsius Deus sua voluntate die creationis tertio peruertit, & terram situ locoque altiorem constituit. R. Ben Bilham mauult *Super*, significare hic *Iuxta*. Nam terra nõ est procul à mari & fluminibus. Græci multi ad litteram exponunt, fortasse delusi à Thalete Milesio, qui asserebat aquæ terram tanquam ratem, struémve lignorum innatare, apud Aristot. lib. 2. de cœlo, cap. 13. vel Platone, qui somniabat quendam esse fontem tartarum in medio terræ, cui terra esset superinfusa. Aiunt enim post Chrys. terram aquæ toti subiacere, tanquam fundamento suapte natura fluxo & instabili, at Dei virtute constanti & fixo. Verum multo rectius ex Basilij Hexaemero, terra pro fundamento voluntatem & imperiũ Dei habet. Vnde Iob eam supra nihilum fundatam canit. [Præparauit] direxit, stabiliuit, firmauit. *Kon* hæc omnia includit. Quare apud Septuag. Præparandi verbum, alijs etiam locis sic accipitur.

4 De monte Moria, & templo, locoque arcæ Hebræi, cum arca introduceretur, & collocaretur in templo vel in tabernaculo post oblatum à Dauide holocaustum 1. par. 16. v. 1. Tu de cœlo, vel Ecclesia. Hoc autem mirabundus quærit, quoniam naturaliter hoc fieri non potest, siue quia corpus nostrum natura est graue & deorsum tendit, siue quia tanto itinere fatigaremur. Nam iuxta Geometras Astronomos etiam confectis quotidie 10. milliaribus Germanicis, siue 40.

siue 40. Italicis, id est, Leucis Gallicis 20. quatuor mille, vel iuxta R. Isaac Gene. 8. quingentis annis eo minime perueniremus. Quæ iam locum non habent, vbi Deus corpus nostrum dotibus glorioſis repararit, vel animam corpore exutam motibus illis animalibus & tardigradis non subiecerit. [Stabit] permanebit. Aliqui, sed nimis anguste, ministrabit ei in templo. Stare enim dicuntur Sacerdotes & qui seruiunt altari vel prophetæ, ex quo illud Eliæ, Viuit Dominus in cuius conspectu ego sto.

5 [Manibus] operibus, factis. Metonymia, quod manus sint operum & actionum instrumenta. *Corde*, cogitationibus. [In vanum] perperam, frustrà, temerè, vt non se occupet in his rebus, quarum causa conditus est. Qui non vtitur anima sua ad malum, vel ad vanitatem, id est, ex Augustin. ad res vanas neque permanentes. De peccatis omissionis. Cætera membra huius versus ad tria commissionis peccata spectant, id est, opera, cogitationes, verba. [Animam suam] נפשי *Naphsi*, verterunt, vt hodie scribitur in cunctis exemplaribus. Quam lectionem sequitur Chal. Qui non (inquit) iurat falsò ad damnationem animæ suæ. Corrigunt quidem Scribæ & legunt *Naphsi*, animam meam, sed nimis audaceter, vt proinde explodendi veniant Recentiores, qui sic vertunt, Qui non accepit (id est, inrauit) in vanum animam meam (i. me) vt anima tribuatur Deo siue humano more, secundum quem & nares, manus, pedes habere dicitur, siue genere loquendi Hebraico, quo Deus inducitur interdum iurare per animam suam, id est, per seipsum. Quin & falsò hoc attribuunt *leticcun Sopherim* correctioni Scribarum. Nam Elias disertè ad radices Kimhi in *Naphas*, Multi (inquit) errant putantes scribi *Naphso*, & legi *Naphsi*: nam non nisi est Vau paruum, adeò vt lectio congruat Scripturæ. [In dolo] dolosè, malitiosè, vel falsò. [Proximo suo] additum ad explendam Fontis Eclipsin.

6 [Et misericordiam] Iustitiam propriè. Græcè Eleemosynam, benignitatem. Sicque verterunt contra Pelagianos, quoniam iustitia hæc, quæ fit pijs à Domino, est genus misericordiæ, non merita iustitia, dum eorum bona opera misericorditer acceptat, & munerator. Romanor. 6. Gratia Dei vita æterna: & apud Augustinum, sua dona in nobis coronat. Sic Dan. 4. peccata tua eleemosynis redime. Vbi Heb.

iustitijs. Quò aliqui referunt Mal. 3. Sol iustitiæ, id est, benignitatis. Sol, qui benignè lumen & calórem suum impertit. Alij *Iustitiam*, id est, fructum siue mercedem suæ virtutis & iustitiæ.

7 [Hæc] hæc ætas, quæ Dei misericordiam consequitur, est eorum, qui quærunt Deum. q. d. hæc illa ætas consequitur Dei misericordiam, & benedictionem, quæ Deum quærit. [Faciem Dei] Ad verbum, Faciem tuam ô Iacob. Quæ ad Ecclesiam siue Iacob Apostrophe vim mysterij minimè immutat. Quærere enim faciem Dei, & quærere faciem Ecclesiæ, se necessariò consequuntur. Quanquam fortasse pro *הש֣וּ*, verterunt *σοῦ*. Adde in Hebr. posse esse Eclipsin Præpositi. *Tu*, faciem tuam (ô Deus, in) Iacob (in Ecclesia.) Qualis Eclipsis recepta in illo loco Esaiæ 49. *Seruus meus es tu (in) Israel, quia in te glorificabor*, illum mirè illustrat contra Iudaizantes. Nam tota sectio est de Christo, non Israële, siue Israëlitico populo.

8 Ascensio Christi per dialogum Angelorum partim in cœlo consistentium, partim Christum in ea comitantium, vel etiam piorum, qui resurrexerant cum Christo explicatur è Dionys. de cœlest. Hierarch. Iustino contra Tryph. & patribus omnibus. Attollite igitur, inquiunt Angeli Christum ad cœlos ascendentem præcedentes, ô principes, ô portarum custodes, portas vestras, vt glorificè introeat rex glorioßissimus, quem sequatur hæc generatio. Quibus consonat Chaldæus, Attollite portæ domus sanctitatis capita vestra, & eleuamini portæ sæculi, erigite portæ paradisi horti Eden capita vestra, & eleuentur gradus sæculi, vt ingrediatur rex gloriæ. Heb. Attollite ô portæ capita vestra. Sed Septuag. per Hypallagen secuti sensum, explicarunt Prosopopœiam, vt esset Apostrophe ad Angelos cœli principes, custodes, & quasi atrienses, de Christi ascensu cum comitatu Patriarcharum, Prophetarum, & Sanctorum aliorum. Rabbinis hoc non capientibus prædicit ædificationem templi, hortans pios, vt feruent diligentiùs legem legisque cultus & cæremonias. O principes, attollite portas templi vestri, &c. Simpliciùs, si de Ecclesia, cohortatio est Psalmographi siue Apostolorum ad principes populorum, vt Christo & eius Euangelio se subijciant & locum dent. Cum igitur tanta his maneant, paratáque sint, & tales ascensuri

ascensuri sint in cœlum, attollite, ô principes, portas vestras ad recipiendum regem gloriæ. & ô vos portæ æternæ, id est, portæ Ecclesiæ in æternum duraturæ, non vt Mosis aliquando perituræ, concedite amplum ingressum huic regi, sic Psalm. 67. versicul. Iter facite ei qui ascendit super occasum. Si de cœlo. *Portæ æternales*. Ad verbum, portæ sæculi, manßuræ in sæculum, vel portæ cœli, quæ in æternum fuistis clausæ. Nam ante Christum nondum pijs propalata erat cœlorum via, Hebr. 9. sed in sinum Abrahæ descendebant, locum quidem refrigerij, sed inferorum tamen partem. In eos iam nobis Christus iter patefecit. Aperitote vos in altum & latum ingressuro in sua victori Domino. Rabbinis opponit portarum templi Salomonici æternitatem, id est, stabilitatem & diuturnum fixumque statum instabilitati Tabernaculi Mosaici, quod hactenus fuerat sine certa sede in Silo, Gabaon, Nobe, &c. Sic & arca ante structum templum subinde mutauit locum. [Rex gloriæ] Christus qui dicitur rex gloriæ. 1. Corinth. 2. versicul. octauo. non solum quia rex est glorioßus, & gloria ac claritas eius est propria, verumetiam quia gloriam tribuit, qua notatione Iacob. secundo. Christus gloriæ nuncupatur.

9 Admirantur Angeli portarum custodes Christi hominis maiestatem & triumphum, quibus alij mox respondent. Si ad Ecclesiam referas, principes & gentes admirantur tanti regis prædicationem, ac quærunt quis sit ille rex gloriæ tantopere ab ipsis celebratus, quibus illi respondent, esse Deum fortem, potentiorem Dæmonibus, &c. [In prælio] cum Satana, morte, inferno, peccato, idolis, de quibus memorabilem victoriam reportauit. Iuxta Rabbinos, cum Pharaone, Syris, Sennacherib, & alijs populi sui hostibus, de quibus triumphauit. Exod. 15. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius, & passim Dominus exercituum, bellorum, &c.

10 Versum quidem octauum Hebræi censent esse Prosopopœiam de arca introducenda in sancta sanctorum, illic vt esset augustiùs, sanctiùs ac turiùs, cũ ante Salomonis templum, hominũ in eam accessus nimis esset vulgaris & profanus. At hunc decimũ intercalari iam docent de aduentu secundo gloriæ, tempore Messiæ. Consule Abben Ezram.

11 [Domi-

10 [Dominus virtutum] Christus dominus virtutum, siue exercituum, i. Angelorum & hominum piorum, quos pro exercitibus habet ad suam maiestatem circumfundendam, suosque iussus exequendos. Vel aliis verbis enuntiat, quod dixerat ver. 9. potens in prælio. Quin & *Tsabs*, quicquid cœlo terraq; continetur Gen. 2. Ita Dominus Tsebaoth, id est, rerum omnium creatarum, quibus cum libet vtitur, tanquam copijs & exercitibus ad suum imperium.

ARGVMENTVM.

Rogat, vt ex inimicis liberetur, peccatis absolutus, periculis tum ipse, tum populus eripiatur.

1. In finem. Psalmus Dauid. XXIIII. Heb. 25.

2 AD te Dómine leuáui ánimam meam: Deus meus in te confido, non erubéscā.
3 Neque irrideant me inimíci mei: étenim vniuérsi, qui sustinent te, non confundéntur.
4 Confundántur omnes iniqua agéntes: superuàcuè.
5 Vias tuas Dómine demónstra mihi: & sémitas tuas édoce me.
6 Dirige me in veritáte tua, & doce me: quia tu es Deus saluátor meus, & te sustínui tota die.
7 Reminíscere miserationûm tuârum Dómine: & misericordiârum tuârum, quæ à sæculo sunt.
8 Delícta iuuentûtis meæ: & ignorâtias meas ne memineris.
9 Secúndum misericórdiam tuam meménto mei tu: propter bonitâtem tuam Dómine.
10 Dulcis & rectus Dóminus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via.
11 Diriget mansuétos in iudicio: docébit mites vias suas.
12 Vniuérsæ

12 Vniuérsæ viæ Dómini misericórdia & veritas: requiréntibus testaméntum eius & testimónia eius.
13 Propter nomen tuum Dómine propitiáberis peccáto meo: multum est enim.
14 Quis est homo qui timet Dóminum? legē státuit ei in via, quam elégit.
15 Anima eius in bonis demorábitur: & semen eius hæreditábit terram.
16 Firmaméntum est Dóminus timéntibus eũ: & testaméntũ ipsius, vt manifestétur illis.
17 Oculi mei semper ad Dóminum: quóniam ipse euéllet de laqueo pedes meos.
18 Réspice in me, & miserére mei, quia únicus & pauper sum ego:
19 Tribulationes cordis mei multiplicátæ sunt: de necessitátibus meis érue me.
20 Vide humilitatem meam, & labórem meum: & dimitte vniuérsa delícta mea.
21 Réspice inimícos meos, quoniam multiplicáti sunt: & odio iníquo odérunt me.
22 Custodi ánimam meam & érue me, non erubéscam, quoniã spe ráui in te.
23 Innocéntes & recti adhæsérunt mihi: quia sustínui te.
24 Libera Deus, Israël, ex omnibus tribulationibus suis.

1 Versus huius in Hebræo scripti sunt Alphabeti ordine, ob sententiæ excellentiam, vt Psa. 33. 36. 110. 111. 118. 145.
2 [Leuaui] extuli ad attentè precandum. Forma siue perfectio orationis est in mentis eleuatione. [Non erubescam] ne excidã mea spe. Ea spes ne me fallat. אל *Al* enim est particula Prohibendi.
3 [Neque] Et ne lætentur de me, de meis calamitatibus.

[Qui

[Qui sustinent te] qui sperant in te, qui patienter te ferũt. Sustinere illud significat toto ferè hoc opere, vt v.6.& 23. [Non confundentur] non excident, non frustrabuntur, nõ fallentur sua spe. Confundi hoc importat vbiq; apud Heb.

4 [Superuacuè] qui iniqua agunt temerè, sine causa, malitiosè, non per errorem, vel infirmitatem.

5 [Vias] præcepta, vt ver. 11. & passim Psal. 118.

6 [Dirige me in veritate tua] in vero tuo verbo, ne per falsa & erronea peregriner. Veritas hic significat veram doctrinam, ac veluti fidem religionis. Infra ver. 12. promissionum præstationem & constantiam. Quæ duæ significationes sunt diligenter distinguẽdæ per vniuersam Scripturam. Respondet enim Latinorum fides, quæ nunc significat firmam opinionem, è Ciceronis Partit. sicque ad virtutem Theologam transfertur, qua reuelatis credimus: nunc fidelitatem, id est, promissorum constantiam & veritatem, vt fiat quod dictum est, ex eodem Off. 1. [Sustinui] cũ patientia expectaui. Sic vers. 23.

7 [Quæ à sæculo] quas à principio orbis conditi, patribus exhibuisti, vt proindè Psalm. 88. misericordiæ antiquæ vocentur, non nouæ.

8 [Iuuentutis] pueritiæ meæ, prop. Nam בעוריים *Nehuvim*, pueritia, à *Naar*, puero, Nempe à pueritiæ peccamus, quando primum rationis vsus sese in nobis explicat. Quod tempus ferè in septimum annum conferunt. At quia vsus rationis in altero est celerior & maior pro ratione naturæ & ingenij, rectius Marcus Alexandrinus ad Theodorum Balsamonem interrogatione 48. tradit, mares anno quidem 14. fœminas 12. obligari iuxta leges Ecclesiæ ad confessionem (quam ἐξαλόγησιν vocat) verum eadem consulere, vt post sextum annum per confessionem emundentur & sanctificentur. Chrysost. autem libr. 3. contra vituperatores Monasticæ. A prima (inquit) ætate inchoandum est dimicare contra peccatum, cum decem annorum esse cœperimus. Ex ea quippè ætate eorum omnium, quæ peccauimus, rationem reddituri, pœnasque daturi sumus. Quod insinuant pueri illi, qui quod Heliseum irridere ausi sunt, Vrsis deuorandi permissi memorãtur 4. Re. 2. Nicetas verò in 40. orationem Nazianzeni, ratio siue delectus boni & mali in pueris ad plenum perducitur, cum conscientiæ iudicium

iudicium & sensuum organa secundum naturam agere incipiunt. Hoc autem circa duodecimum annum contingit. [Ignorantias] præuaricationes prop.

10 [Dulcis] χρηστὸς, benignus, vtilis. Sic Heb. *Tob*, bonus, beneficus [Legem dabit] præceptorum & legis suæ cognitionem, docebit viam eos, qui delinquunt & peccant. Docebit peccatores, viã pœnitẽtiæ scilicet, vt Hebræi exponũt, vel in genere, bene pieq; viuendi. Verbum Docendi siue Instruendi, Periphrasticè solent vertere. vers. 14. legem statuit (docet, instruit) psalm. 26. & 118. Legem pone mihi (doce me) vt ostendant, quo pacto præcipuè Deus homines doceat, nempè per suam legem Prophetis & Apostolis dictatam, siue per Scripturam.

11 [Mansuetos] Epithetum piorum. [In iudicio] in via iudicij, virtutis & salutis. Ad iudicium, vt iudiciũ & æquitatem discant & perficiant. Hic dirigere in iudicio siue in iudicium, est docere iudicium & iustitiam, vt ver. 6. dirigere in veritate, docere veritatem.

12 [Viæ] actiones, cogitationes, consilia, quibus agit & disponit res omnes, sunt misericordiæ & veritatis plena. Se Deus gerit erga pios misericorditer & fideliter. Misericordia gratis beneficium promittit. Veritas promissum exhibet. Vt Esa. 55. Non enim viæ meæ viæ vestræ. Nam quantum distant cœli à terra, tantum viæ meæ à vijs vestris. Sic Ezech. 18. Iob. 19. Alias viæ Domini sunt eius præcepta & leges, vt suprà versic. 5. [Misericordia & veritas] Hebræi sic distinguunt, vt Rabbi Leui in 24. Genes. Misericordia est gratia, cum homini bene fit gratuitò, & nullis ipsius meritis. Veritas dicitur post promissiones, cum illæ præstantur. Hinc veritas Dei est promissorum eius exhibitio Rom. 15. fidem siue fidelitatem vocant. [Requirentibus] erga requirentes testamentum, id est, legem fœdere & testamento sancitam, fidelitas. Deus enim eos non fallit, neq; eorum spem è promissionibus eius conceptam frustratur. [Et testimonia] ἐκ παραθέσεως. Præcepta enim dicuntur testimonia, quod Dei voluntatem testentur. Intelligit autem vniuersam legis doctrinam, in qua fœdus inijt cum suo populo.

13 [Multum est enim] Peccatũ meum scilicet. Quia peccata mea sunt multa & magna, mihi eris propitius propter tuum

tuum nomen dumtaxat, non propter me, cuius merita nimis exigua sunt, vt tantam peccatorum molem & multitudinem possint obtegere, req; demereri. Vel, *Multum est enim* nomen tuum. Meam iniquitatem remittes, quia nomen tuum est ingens & magnum, quia multa & magna nomini tui vis, gratia & gloria. Hoc enim adiectiuum (*Rab*) in Heb. cum vtroque construi potest. Ad quam relinquendam ambiguitatem, עון *Hebraeon* verterunt peccatum (ἁμάρτημα) in neutro genere, non iniquitatem in fœmin. vt solent, & vox sonat. *Multum*, pro magno etiam passim.

14 [Quis est] quantus est, quàm beatus, quantum fœlix, admirantes, non interroganter, מי *Mi* hoc interdum significat, vt מה, quid, id est, quantum, quàm, Amos. 7. versic. 2. מי יעקב quis, id est, qualis vel cuiusmodi exurget Iacob (ex ærumnis & calamitatibus) vt illic indicat Kimhi, qui illum locum sic explanat, Quomodo poterit surgere Iacob, cum istis Domini decretis, cum paruus sit, paucusque relictus è tanto numero: vel quantus, id est, quàm infœlix. Sic 1. Paralip. 17. Quis ego Domine Deus, & quæ domus mea, id est, quam paruus, quantulus, quantuli pretij & dignitatis. Ex quo respondet quinque modis esse fœlicem, 1. Habet Deum doctorem, 2. animam bonis cumulatam, 3. liberos benedictos, 4. Deum firmatorem & protectorem, 5. verbi Dei manifestationem. In vulgato intellectu responsio subauditur. Quis est homo qui timet Dominum. q.d. nullus, vel pauci. Interim si quis sit sequentia quinq; bona consequetur. [Legem statuit] Primus fructus timoris Domini. Docet eum viam, quam cupit seruari, vt versic. 10. vel iuxta aliquos, quam ipse eligat, quam debeat eligere. Vt Nominatiuus sit non Dominus, sed homo timens Dominum.

15 [In bonis] non solum cumulabitur beneficijs spiritualibus, verum etiam corporalibus. De bonis venturi sæculi exponit Chaldæus. Anima eius beata erit in cœlis. Fortassis quia Hebraicè pro [Demorabitur] pernoctabit, permanebit in nocte. i. morte. Pernoctare est etiam diu permanere. Alij duo fructus.

16 [Firmamentum] *Sod* pro *Iesod* accipiunt Septuag. per Aphæresin poeticam. Alioqui *Sod* significat arcanum, secretum: *iesod* fundamentum, fulcrum. Hinc Recentiores, Secretum

cretum Domini timentibus eum, id est, ex Chaldæo, Secretum Domini manifestum sit ijs, qui timent Dominum. Eis sua arcana & mysteria reuelat, vt confirmet quod dixerat, Deum esse doctorem & magistrum timentium se: vt secretum designet legis doctrinam. Quartus & quintus fructus timoris Dei, de quo Matthæi decimo tertio, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum. [Et testamentum ipsius] est suprà, vt manifestetur illis, ad eos docendos. Testamentum Domini pertinet ad reuerentes obseruantesque Domini docendos & erudiendos. *Berith*, vulgo fœdus in genere exponitur. Sed Septuag. Prophetice restrinxerunt ad speciem, ad fœdus testamentarium, per Synechdochen. Quia fœdus Dei erat testamenti formula ob mortem pecudum in veteri populo, Christi in nouo, intercedentem. Quare his patrocinatur Paulus Hebræor. 9. Quod dictum sit aduersus Hebraiculos, temerè quæ non intelligunt carpentes, sed nec Grammaticorum tropos cognoscentes.

18 [Vnicus] omni ope destitutus. [Et pauper] id est, afflictus.

19 [Multiplicatæ] dilatatæ propriè, id est, occuparunt singulas cordis mei partes. [De necessitatibus] de angustijs propriè periculis, negotijs periculosis & molestis.

20 [Humilitatem] miseriam. [Dimitte] tolle prop.

21 [Odio iniquo] iniquè, iniustè, violenter, & citra meam culpam concepto. Ad verbum, Odio violentiæ, (violento) odio in violentiam, rapinam, iniuriam prorumpente.

22 [Non erubescam] ne erubescam obsecro, deprecanter, vt versic. secundo. Ibi enim est eadem particula *Al*, prohibendi.

23 [Innocentes] Ad verb. Innocentia siue integritas & rectitudo custodient me. Vel deprecanter, custodiant me, adhæreant mihi, me muniant. Quod Septuag. intellexerunt Metonymicè, abstractum pro concreto, vel etiam legerunt commodioribus punctis *Tam veiasbar, innocens & rectus*: non cũ Masoretis, *Tam veiosher, innocentia & rectitudo*. [Adhæserunt] sunt socij mei.

24 [Israel] Accusatiui casus. Postquam pro se orauit, precatur pro vniuerso populo quadam charitatis exuperantia.

Vnde præter literas Alphabeti *in ἀκροστιχίδι* per hunc versum, a Pe litera inchoatum, concludit monens pro vniuersa Ecclesia esse orandum, neq; oti parcendum. Nam *Pé* os, oris à quo verbum orandi deducitur, & *Pallal* Heb. incipit.

ARGVMENTVM.

Petit, ne se innocentem in improborum numero habeat. Contra calumnias & persecutiones. Congruit Martyribus.

1. In finem. Psalmus Dauid. XXV. Heb. 26.

2 IVdica me Dómine, quóniam ego in innocéntia mea ingréssus sum: & in Dómino sperans non infirmábor.

3 Proba me Dómine, & tenta me: vre renes meos & cor meum.

4 Quóniam misericórdia tua ante óculos meos est: & complácui in veritáte tua.

5 Non sedi cum concilio vanitátis: & cum iniqua geréntibus non introíbo.

6 Odiui ecclésiam malignántium: & cum impijs non sedébo.

7 Lauábo inter innocéntes manus meas: & circúmdabo altare tuũ Dómine.

8 Vt áudiam vocem laudis: & enárrem vniuérsa mirabília tua.

9 Dómine dilexi decórem domus tuæ, & locum habitatiónis gloriæ tuæ.

10 Ne perdas cum impijs Deus ánimam meam: & cum viris sánguinum vitam meam.

11 In quorum manibus iniquitátes sunt: déxtera eórum repléta est munéribus.

12 Ego autem in innocéntia mea ingréssus sum: rédime me: & miserére mei.

13 Pes meus stetit in directo: in ecclesijs benedicam te dómine.

2 [Iudica] meæ innocentiæ esto iudex & disceptator aduersum meos aduersários. Vindica, defende. [Infirmabor] labar prop. mouebor, vt legit August.

3 Totus versus Metaphoricus ab argentarijs, qui aurum & argentum probant, tentant, examinant, an sit fallax & adulterinum. Sic ô Domine, qui scrutaris interiora, proba me, & meam innocentiam, cognosce calumnias mihi fieri iniustè: tenta, periculum fac de me. Vre, id est, funde, examina & explora meum cor (mentem & cogitationem) & renes meos (affectus, animi motus, sensusque intimos) & experire an mentiar, an sim in culpa eorum, de quibus mihi imponunt calumnias. Alij de purificatione. Tanquam argentarius camino me proba & purga, probatum & purum redde. Excoque renes meos & cor meum, vt quicquid in me est impurum, alienum & vitiosum, absumatur, expurgetur, ac exuratur. Vre eà, ne quicquam in me impuri remaneat, crucibus & rebus aduersis: iuxta illud Augustini, hic vre, hic seca, vt illic parcas. [Tenta] proba, experire. Sic Deut. 13. quoniam tentat vos Dominus Deus. Alias ad malum sollicitare, vt Iac. 1. Deus neminem tentat & Deus intentator malorum est. i. non sollicitat ad mala. Significat etiam facto temerario Deum Prouocare, vt Matth. 4. Non tentabis Dominum Deum tuum.

4 [In veritate tua] In veritate, quàm tu præcepisti, in lege tua vera, in tuis præceptis veris, nihil habentibus falsi & mendacij. Vel, in certitudine tuorum promissorum mihi placui, in ea ambulabo, & incedam. Hoc enim veritas ferè significat, quando iungitur cum misericordia. Ad ver. ambulaui in veritate tua.

5 [Cum concilio vanitatis] cum viris vanis & mendacibus non sum versatus. Ad verbum, cum populo vanitatis. Ergo Concilium hîc significat cœtum vanorum hominum [Iniqua gerentibus] cum occultantibus sese propriè, id est, cum versutis & vafris, qui cordis prauitatem vultu tegunt & simulant. Vel cum insidiantibus. Qua sententia Chaldæi cum occultantibus se ad nocendum, non veniam.

6 [Ecclesiam] cœtum improborum hominum.

7 [Inter innocentes] Ad verbum, in puritate, id est, cum puritate & innocẽtia vel aquis puris & mundis. Lotis aqua viua & incorrupta manibus, accedebatur ad sacra, immo &

pedibus, quantùm ad sacerdotes munus suum incepturos, vt docet R. Leui Leuit. 16. quæ ablutio appellabatur *Kiddus Ladaim veraglaim*. Sanctificatio manuum & pedum, vt totius corporis *Tevila*, balneatio. Alludit ergo ad legis purificationes inter cætera institutas, vt intelligeremus ad sacra & sacrorum participationem requiri non tantum mundiciam animi, sed etiam corporis, & contra. Alludit ergo ad legis purificationes, Est autem votum. Si me iudicaueris, & me liberaueris ab aduersarijs, offeram puro corde & corpore victimas, non foris tantum, sed intus, &c. Lauabo manus innocentia & puritate, & non tantum aquis legalibus. Manus significãt actiones & opera. Metonymicè. Studebo vitæ innocentiæ, & obseruabo sacra à te mandata. Piorum vtar consuetudine, ne impiorum consortio commaculer: cum innocentibus viuam, vt contraham puritatem.

2 [Vt audiam vocem laudis] tuæ. Nam solemni ritu ad victimas à Laicis oblatas Psalmis & hymnis laudabãt Deũ, & sacra peragebant Sacerdotes & Leuitæ. Masoretæ, Vt audire faciam. Vt personem & canam, vt clara voce celebrem tuam laudem. Satis noue. Nam לישמיע sine punctis magis habet vultum infinitiui Kal, quam Hiphil [Mirabilia] opera tua admiranda.

9 [Decorem] cultum & ornatum templi tui, domũ tuam decoram & augustam. Ad verb. Habitaculum, templum, in quo Deus tanquam in domo sua habitat.

10 [Cum viris sanguinum] cũ homicidis & sanguinarijs & cum impijs, ne me in gehennam colligas, ne me perdas, vt moriar eorum morte, & in æternum peream. Kimhi in psal. 27.

11 [Manibus] actionibus, Metonym. [Muneribus] Metonymicè, munerum corruptelis, vel vsuris.

12 [Redime] è calamitatibus eruc.

13 [In directo] in rectitudine, in recta via, in loco salutari & tuto. Recte constitit pes meus, non mutauit ad scelera, neque à iustitiæ vero tramite decerrauit. [In Ecclesijs] psalam & publicè. In medio piorum conuentu celebrabo & colam. Chald. in congregationibus iustorum.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Se esse tutum aduersus omnem vim, modo in Dei domo, id est, Ecclesia permaneat, & à Deo contra aduersariorum iniurias defendatur.

1. Psalmus Dauid, priusquam liniretur XXVI. Heb. 27.

DOminus illuminátio mea salus mea: quem timêbo?

3 Dóminus protéctor vitæ meæ: à quo trepidâbo?

4 Dum appróp iant super me nocéntes: vt edãt carnes meas.

5 Qui tribulant me inimici mei: ipsi infirmáti sunt & cecidérunt,

6 Si consístant aduérsum me castra: non timêbit cor meum.

7 Si exúrgat aduérsum me prælium: in hoc ego sperábo.

8 Vnam pétij à Dómino, hanc requíram: vt inhábitem in domo Dómini, ómnibus diebus vitæ meæ.

9 Vt videam voluntâtem Dómini: & vísitem templum eius.

10 Quóniam abscóndit me in tabernáculo suo: in die malórũ protexit me, in abscóndito tabernáculi sui.

11 In petra exaltãuit me: & nunc exaltãuit cãput meum, super inimícos meos.

12 Circuíui, & immolãui in tabernáculo eius hóstiam vociferatiónis: cantâbo, & psalmum dicam Dómino.

13 Exaúdi Dómine vocem meam, qua clamãui ad te, miserére mei, & exaúdi me.

14 Tibi dixit cor meũ exquisíuit te fácies mea: fáciem tuam Dómine requíram.

15 Ne auértas fáciem tuam à me: ne declines in ira à seruo tuo.

16 Adiútor meus esto,

ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus.
17 Quóniam pater meus & mater mea dereliquérunt me: dóminus autē assúmpsit me.
18 Legem pone mihi dómine in via tua: & dirige me in sémita recta, propter inimicos meos.
19 Ne tradideris me in ánimas tribulántium me: quóniam insurréxerunt in me testes iníqui, & mentíta est iníquitas sibi.
20 Credo vidére bona Dómini in terra viuéntium.
21 Expécta dóminum viríliter age: & confortétur cor tuum, & sústine Dóminum.

1 [Priusquam liniretur] Additum à Septuag. è traditionibus, de vnctione Dauidis ad regnum, quæ fuit triplex, per Samuelem. 1. Reg. 16. per viros Iuda, 2. Reg. 2. per Seniores Israël, 2. Reg. 5.

2 [Illuminatio] tutela, præsidium, defensio, prosperitas, lux in tenebris afflictionum vel errorum, est sup.

3 [Protector] Eclipsis etiam verbi Substantiui, *est*.

4 [Super me] contra me propinquant, me inuadunt improbi, vt me totum deuorent & perdant, vt me crudeliter occidant. *Propinquare* pro præliari, irruere, *edere carnes* pro ardenter & ferociter conficere & consumere.

5 [Infirmati sunt] impegerunt, corruerunt, prop.

6 Per castra & prælium intelligit, quicquid potest terrorem incutere.

7 [In hoc] quod dixi, Dominus illuminatio mea & salus mea. Kimhi. Possit tamen simpliciter referri ad prælium. In hoc prælio ego sperabo me consecuturum victoriam, me triumphum reportaturum.

8 [Vnam] sup. petitionem. Potuisset verti vnum, in neutro genere. Nam fœminea, rarius masculina, vsurpant pro neutris & absolutis Latinorum & Græcorum. [Vt inhabitem] Nempè tristius putabat se exclusum ingressu sanctuarij, & solemni sacrorum vsu, quàm domus suæ.

9 [Voluntatem] Voluptatem rectius, & vt legit Aug. delectationem. Grece τερπνότητα. Heb. dulcedinem Domini, dulcem Domini fauorem, beneuolentiā, vel voluptatem, & gaudiū æternæ beatitudinis. [Et visitem] quæram, explorē prop. [Templum eius] locum arcæ, vel cœlum ipsum, vbi animæ cum Angelis dulcedine perfruuntur. Vtramque interpretationem affert R. Kimhi.

10 Fructus ingressus templi. Deus tuetur suos in Ecclesia, extrà Dei fauor & tutela tantum est generalis, singularis rariùs. Ne quis ergo se ab ea per hæresim, & impias religiones separet. [Tabernaculo] de tabernaculo fœderis, è ver. 12. id est, templo vel Ecclesia. Alludit ad Mosem, qui ad tabernaculum confugiens, tutus fuit à seditiosorum impetu. Num. 14. Possit esse Metaphora militaris. Opto ventitare in templum eius. Quoniam me defendit, opponens veluti tabernaculum suum & terrorum hostibus me obsidentibus, & me in interiora domus suæ abscondens, ne me inde possint extrahere vel capere.

11 [In Petra] in rupe, in loco excelso, in quo tutus sim. q.d. in locum altum, tutum & securum ab hostibus me sustulit. [Super] contra, vt vers. 4. vel supra hostes meos, vt eis sim potentior & maior, vt sim rex.

12 [Circuiui] loca religiosa. Iungunt ferè Hebræi cū præcedentibus per Eclipsim: Super inimicos meos (qui sunt) in circuitibus meis. Citra Eclipsim malo, circum me & (i. etiam) immolabo. Sperat se iterum redituru in templū ex exilio. [Hostiam vociferationis] clangoris prop. sacrificium adhibitis hymnis & clangore tubarum, sacrificiā laudis. Sic appellat victimam solemnem & celebrem, cum multo sacro apparatu, publicam (non priuatam) in qua altè voce musica canitur, vel etiam instrumentis musicis (ad differentiam priuatarum & bassarum, vt loquimur) Alioqui priuatas fuisse hostias minusque solemnes docet Iosephus lib. 3. Ant. capit. 10. pro morbis vitandis, & omnibus alijs necessitatibus, & Talmudici, apud quos duplicia sunt *kodasim*, id est, sancta, quædam sancta sanctorum, quibus erat præscriptus certus locus, ritus solemnior, tempus, quædam *Kallim* (sancta) leuia, quæ participari poterant extra templum, vt agnus Paschæ, Toda, quorum non tam religiosa erat obseruatio, neque certus locus & tempus.

Sic Moses instituit sacrificia quædam fieri cum iubilatione & tubarum clangore. Num. 10. Dauid autem citharas & alia instrumenta adiunxit. 1. Par. 16.

14 [Tibi dixit cor meum] te precatum est, de te cogitauit. [Exquisiuit] Planã sententiam obscurarunt Masoretæ, legendo *Bakkeshú* pro *Bikkeshú*. i. imperatiuũ pro simplici præterito. Exquirite faciem meam. *Recordor te*, in corde meo dixisse, quærite faciẽ meam. Nostra multò sunt simpliciora, repetendo *te*, per zeugma [Faciem tuam] te. Sic de Deo circumloquuntur honoris causã. Alij, sanctuarium, quæ nota erat præsentiæ Dei, per quam se quodammodo videndum exhibebat Euthym. protectionem & custodiam.

15 [Faciem tuam] Iam facies hic significat fauorem, gratiam, sensum fauoris, experimentum gratiæ [In ira] per irã ne abscede à me. Sic Chrysost. monet passim apud Apostolum *in* sumi. Locutus est in Prophetis, Heb. 1. per Prophetas Masoretæ eodem sensu יְ, *Tat*, actiuè legunt non *Tei*. Ne declinare (à te errare) facias in ira seruum tuum.

16 [Esto] Fuisti prop. [Salutáris] *saluator*.

17 Congruit hic Psalmus pupillis & orphanis, quos per mortem parentes deserunt. [Assumpsit] collegit prop. in tutelam suam recedit & curam. Se exposititio nedũ pupillõ comparat. *Asaph*, collegit, me sustulit veluti de platea vt me aleret. Tollere & sustollere Latini dicunt, Vnde pueros expositos, quos quis tollit in domum, Talmudici tractatu de sponsalibus *Asaphim* appellant. Nempe inquit Baal Haruch puellos qui tolluntur de platea, neque norunt patrem aut matrem suam.

18 [Legem ponemihi in via] viam tuam doce me, & præcepta. Vide Psal. 24. ver. 10. [Propter inimicos meos] vt inimici mei videant me tibi esse curæ, & tabescant.

19 [In animas] in libidines, voluntatẽ & potestatẽ. Anima pro desiderio, cupiditate, libidine, sæpè Metony. R. Kimhi. [Et mentita est iniquitas sibi] apud se, in me, siue cõtra me per zeugma. Auxesi significat ipsos mẽdacia studiosè prius cõtra se meditatos, quã ea in mediũ proferrẽt. Iniqui multa falsa sibi cõtra me cõfinxerunt, & locuti sunt iniquitatem, & mendacium. Aliqui, *sibi*, in suam perniciem. q. d. seipsos læserunt. Sed ad verb. Surrexerunt in me testes falsitatis, & flans (loquens) violentiam siue iniuriam.

20 In his malis credo me visurum bona Domini in terra viuentium, sic me cõsolor. Heb. est Apostopesis. Nisi credidissem videre bona Domini, perijssem sup. vel quid simile. Rabbi Iacob, in Collectaneis Talmud, subaudit, deturbassent me ab ipsius Dei metu, mihi excussissent Dei cultum & religionem. [In terra viuentium] in cœlesti regione, in vita æterna 2. Pet. 3. Alij, in terra hac vitali, in qua vita hæc mortalis degitur, sicut inferi sunt terra mortuorum. vt Psal. 51. Emigrabit de terra viuentium. & Esa. 53. Abscissus est (Christus) de terra viuentium. q. d. in his calamitatibus non despero de vita.

21 Seipsum alloquitur, seque ad patientiam & perseuerantiam cohortatur, è Deuter. 31. vel ad animam suam sermonem conuertit, vt Psal. 114. Alijs generalis est exhortatio ad omnes.

ARGVMENTVM.

Christus à Deo patre poscit, ne se in inferis retineat, peccatorum loco habens, sed illis punitis, se & Dei populum perpetuò seruet. Mysterium resurrectionis suæ indicat.

1 Psalmus huic Dauid. XXVII. Heb. 28.

AD te Dómine clâmabo, Deus meus ne síleas à me: nequándo táceas à me: & assimilábor, descendéntibus in lacum.

3 Exáudi Dómine vocem deprecatiónis meæ, dum oro ad te: dum extóllo manus meas ad tẽplum sanctum tuum.

4 Ne simul tradas me cum peccatóribus: & cum operãtibus iniquitãtem ne perdas me.

5 Qui loquúntur pacem cum próximo suo: mala autem in córdibus eórum.

6 Da illis secúndúm ópera eórum: & secúndúm nequítiam adinuétiónum ipsórum.

7 Secúndũ ópera mã-

nuum eorum tribue illis: redde retributionem eorum ipsis.

8 Quoniam non intellexerunt opera Domini, & in opera manuum eius: destrues illos, & non ædificabis eos.

9 Benedictus Dominus: quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ.

10 Dominus adiutor meus, & protector me⁹: & in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum.

11 Et reflorvit caro mea: & ex voluntate mea confitebor ei.

12 Dominus fortitudo plebis suæ: & protector saluationum Christi sui est.

13 Saluum fac populum tuum Domine, & benedic hæreditati tuæ: & rege eos, & extolle illos vsque in æternum.

1 *Huic* pro articulo Græco τῷ. Quare in Fonte tantum legitur, Danidis, scilicet Psalmus.

2 [Deus meus] petra mea per Metaph. [Nequando] ne forte. Ne si forte taceas à me, me negligas, mihi non respondeas, similis sim mortuis descendentibus in orcum, moriar, & peream. q. d. si deseruieris me, similis ero ijs, qui iacent in sepulchro. Ergo [& assimilabor] idem quod *vt assimiler*. In hac lingua Præterita & Futura sunt omnium modorum, pro particularum adiunctione. Vel *Et*, pro alioqui. Vide Psal. 142. vers. 8. [In lacum] foueam, puteum, id est, infernum, vel potius sepulchrum.

3 [Ad templum] Ad Debir, in quo erat arca. 3. Reg. 6. vers. 5. i. ad secretiorem templi locum, oraculum & adytum propriè. Sic suæ precationis ardorem exprimit. Quo modo Daniel versus Hierosolymitanum templum in captiuitate orabat. cap. 6. & 9.

4 [Ne Simul]. i. in eundem locum, in eundem casum, *Trahas me*, in lacum, in infernum siue perditionem, è sequentibus. Vel ad mortem, quia trahere in hoc significatu sumitur Iob. 21. v. penult. quod alibi, ne colligas me, nisi quod trahimur proptiè inuiti, colligimur etiam volentes. Sic autem

autem legendum, non [tradas] è Græco & Heb. Ne trahas me, ad mortem scilicet, ne quæso moriar eorum morte. i. ne in æternum peream. Nam eorum mors æterna. Mors piorum caduca est, & quidam veluti transitus ad meliorem vitam. Vnde Balaam, Num. 24. Moriatur anima mea morte iustorum. [Ne perdas me] interpositum ad explendum πάθος.

6 [Adinuentionum] studiorum, factorum ipsorum iu me.

7 Retributionem] redde talionem, quam merentur ipsi.

8 [Et in opera manuum eius] non intellexerunt, per Zeugma. Vnde hic est colon, & *In* Latinè redūdat. [Et non ædificabis] non assumes in gratiam. Non eos restaurabis. Destrues illos sine spe futuræ restaurationis, Metaph. ab ædificijs.

9 [Benedictus] laudandus, laudabilis est, vel laudatus sit, laudetur. Hæc sunt iam Prophetica, *Dérec Nebua*, inquit R. Dauid. Quare Septuag. vers. 11. pro *Exultauit cor meum*, verterunt, *reflorvit caro mea*, ἀνεθαλεν σαρξ μου, respicientes ad sensum & mysterium resurrectionis Christi.

10 [Adiutor, protector] Metaphoræ sunt in Fonte. Fortitudo mea & clypeus. Sic vers. 13.

11 [Reflorvit] resurrexit. vt sup. vers. 9. Item quia è lætitia cordis valetudo & bona habitudo carnis exoritur, sic verterunt, quod habetur in fonte, *Exultauit cor meum*. [Ex voluntate] animo spontaneo, prompto & alacri, voluntariè (vt Psal. 53.) & liberè psalmo meo celebrabo eum. Heb. ex cantico meo. i. voluntario meo cantico, sponte & hilariter, veluti canendo. Canticum, signum interioris animi, hilaritatis & gaudij.

12 Mimesis. Pendet enim versus è superiore. Cantico meo confitebor ei, eum celebrabo, dicendo sup. Dominus fortitudo, &c. [Saluationum] salutem. Protexit salutem Christi sui. i. meam. De se loquitur in tertia persona. Fortis est saluator Christi regisue sui.

13 [Domine] à Latino interprete interpositum ad numeros, [Rege] pasce propriè. Quòd Dei rectio non sit tyrannis.

ARGVMENTVM.

Pios ad Deum gloria afficiendum hortatur, qui tam terrifica voce, siue tonitru, suam potentiam ostendat. Verbo Dei competit. Est enim Prophet. De conuersione Gentium per Dei verbi efficaciam.

1. Psal. Dauid in consummatione tabernaculi.

XXVIII. Heb. 29.

2 AFférte Dómino filij Dei: afférte Dómino filios arietum.

3 Afférte Dómino glóriam & honórem, afférte Dómino glóriam, nómini eius: adoráte Dóminum in átrio sancto eius.

4 Vox Dómini super aquas, Deus maiestátis intónuit: Dóminus super aquas multas.

5 Vox Dómini in virtúte: vox Dómini in magnificéntia.

6 Vox Dómini confringéntis cedros: & cónfringet Dóminus cedros Líbani.

7 Et comminuet eas tanquam vítulum Libani: & diléctus quemádmodum filius vnicórnium.

8 Vox Dómini interciditis flammam ignis, vox Dómini concutiéntis desértum: & commouébit Dóminus desértum Cades.

9 Vox Dómini præparántis ceruos, & reuelábit condénsa: & in templo eius omnes dicent glóriam.

10 Dóminus dilúuio inhabitáre facit: & sedébit Dóminus rex in ætérnum.

11 Dóminus virtútem pópulo suo dabit: Dóminus benedícet pópulo suo in pace.

1 [In con-

1 [In consummatione tabernaculi] Hæc addita sunt è cabala. Dauid scilicet in tabernaculi, quod Aræ Domini præparasse & tetendisse traditur, 1. Par. 15. cõsummatione Spiritus sancti radio illustratus hæc cecinit de mirabilibus mysterijs venturi tabernaculi, cuius illud erat typus. In hodiernis exemplaribus legitur *in exitu tabernaculi* ἐξοδίου σκηνῆς. Quare Theodor. putat fuisse cõditum à Dauide cum arcam reduceret. Basilius autem de egressu sacerdotum & leuitarum è tabernaculo, vt memores sint eorum quæ ad cultum diuinum præparari debent. In Hexaplis Origenis vtrumque desiderabatur.

2 [Afferte filios arietum] agnos ad sacrificia, victimas ex agnis. Duplicem vocis, *Elim*, significationem repræsentarunt duplici interpretatione: Ne quis putet hoc hemistichium esse obelo transfigendum. *Elim*, dij & arietes. Filij autem deorum (sic enim Heb.) pij quos Deus Pater, Filius & Spiritus sanctus adoptionis gratia dignati sunt. Chaldæus Angelicos choros exponit, Tribuite Domino laudes chori Angelorum, qui filij Dei dicuntur Iob. 2. & 38. per adoptionem videlicet & creationem. Nam solus Christus filius Dei est per generationem & propagationem naturalem. Alij, proceres, principes.

3 [Afferte] tribuite. Sed Afferendi verbum congruit, vt doceamur Deum non tantùm ore esse colendum, siue oris & laudis sacrificio, verùm etiam opere, sine sacrificio iustitiæ, & iustarum actionum, nec tribuendas ei modo laudes & preces, sed & bona atque sancta opera. [Honorem] fortitudinem prop. Eum fortissimum confitemini, & honore dignissimum. [In atrio] in templo. Ad Verb. In magnificentia sanctitatis, in templo pleno maiestatis & gloriæ diuinæ, vel in magnifico sanctuario. Alij decora & splendida sanctitate, prout sanctè decet. Aliqui putant 70. legisse *Behadrath* בהדרת per ת Nam הדרת *hhèder* est atrium, conclaue, sed nihil est necesse, eum soleant dumtaxat respicere ad sententiam, vt Psal. 95. vers. 9.

4 Ratio cur Deus adorandus omnique honore afficiendus, nempe quia præstans, plenus maiestatis, potentissimus. Nam hoc docetur ab effectis insignibus, vsque ad Psalmi finem. [Vox Domini] tonitru à Domino productum, è medio nubium percipitur, & inter densas pluuias. De Meteoris

& ijs quæ

& ita quæ fiunt in cœlo, vel alibi & præcipuis fragoribus aeris terræve, quorum effectio mirabilis est, sic loqui solet Scriptura, quoniam illorum causæ sunt ita occultæ, vt immediatè, & proximè, & ex tempore à Deo fieri videantur, neque creatam vllam habere causam. Hinc in Iob, Deus pater nivis & glacici. Item, Producens ventos de thesauris suis. Item, Syluæ Dei, &c. Etsi autem vox siue simpliciter vt Ex. 20. vers. 18. Populus videbat voces, siue cum accedit vocabulum *Domini* propriè significet tonitru cœleste & fulmen, tamen etiam hic extendi potest ad sonitus, quos terra edit. Nam nihil aliud est in terra tremor, quàm in nube tonitruum, vt Plinius inquit, hinc Treb. Pollio, Auditum tonitruum terra mugiente, non Ioue tonante, quo motu multæ fabricæ sunt deuoratæ, multi terrore mortui, de quo possint intelligi versus hic aliquot. [Maiestatis] vel, in, eũ maiestate. [Super aquas multas] vt supra maria. Aquis multis incumbit, & super eas tonat. De pluuijs densis, alij, de marmoribus & pelagis. Vel supra aquas, plusquam aquæ multæ. Nam tonitru est sonorum & vehementius aquis multis, & sonitum bombúmque edit terribiliorem. Iuxta Allegoriam, Voce Domini prædicatio Euangelij adumbratur, quæ quantum valuerit, apparuit in celeri mundi conuersione. Hinc duo Apostoli *Boanerges*, filij tonitrui Mar. 3.

5 [In virtute] in potentia. Tonitru est præpotens & magnificum, terribiliter incedit, quippè quod maria & terras tremefaciat, & imbrium infinitam copiã profundat. 6. & frãgat altissimas cedros, & densissimarum syluarum arbores.

6 [Vox] fulmen, vel tonitru sternit maximas cedros profundissimè fixas, frangitque. Quod possit accipi de terrestri tonitru. i. terræ motu. Est vbi *vox*. [Domini] signet fulmen, quod coniunctum esse solet cum tonitru. [Confringentis] Oratio clariùs enuntiaretur, si mutaretur in Nominativum. Confringens, &c. de quo mox vers. 8. [Libani] Quo in monte erat sylua cedris insignibus & aliis arboribus celsitudine præstantibus nobilis. Metaphora arborum & montium comprehenditur, quicquid in hoc mundo excelsum & sublime est.

7 [Comminuet] Dominus per suum tonitru siue cæleste, siue terrestre mira facilitate arbores Libani, vtut firmas & rigidas, ac

rigidas, ac si essent molles & teneræ, instar vitulorum in Libano pascentium. Ad verb. Exilire faciet, è suo loco, quod aliqui accipiunt de terræ motu. [Libani] Rabbini construunt in Accusatiuo cum sequentibus, Libanum & Sirionem (montes syluosos) tanquam filium vnicornium (repete, exilire facit, comminuit.) Feriúntque summos fulmina montes. [Et dilectus] id est, at, sed (aduersatiuè) dilectus. i. Israël erit fortis, pulcher, lætus, alacer ad euadendum, q.d. celeriter euadet, & exiliet alacriter è medijs periculis vt pullus vnicornium è mare & fœmina vnicornibus satus, pernicitate vigens. Deut. 33. ὁ ἡγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων. Heb. *Sirion* שׂרין per aphæresin pro ישׂרין Iesurun, vel per metathesin, dilectus siue directus, vt Es. 44. v. 2. & Deut. 32. v. 15. vbi Iesurum dicitur recalcitrare & Dei obliuisci. Iesurum diminutiuè pro Israël quasi Israëlulus, vt Latinè Corculum, Dilectum vertunt, vbi aliqui malè corrigunt *Directum*. Nam *Iasar* non tantum significat rectũ esse, sed & placere, arridere, probari alicui. Sic alluditur ad Deut. 33. quo loco Ioseph tauro pulcherrimo comparatur, & eius robur cornibus Rhinocerotis, tauri Indici, q.d. in his montibus Israël dilectus Dei similis erit vnicornium pullo, qui est robustus & celer ad euadenda syluarum discrimina. Vel est epithetum Domini, *Et dilectus* Dominus, quemadmodũ vnicornis, cuius cornu expetitur & ad medicinã & ad opificia, erit supple, vel, apparebit, videbitur, quidue simile. Vi Verbi Dei densitate errorum mundi discussa, dilectus, id est, Christus apparebit sicut Vnicornis. Quæ cum non videretur in syluis, incipit apparere post densas syluarum arbores dissectas & discussas vi ventorum & fulminum. Alludit fortasse ad cornu eius bifurcum, instar crucis, Talem enim eius formam pingit Iustinus Martyr contra Tryphonem, & talem designat Clemens Alex. lib. 1. pædag. c. 4. dum κεράτων μονοκερώτων ἰσχὺς, cornuum vnicornium amatores Dei pueros siue filios esse ait. Pergit in Metaphora syluæ, Vox Domini nudabit syluas cedrorum, tũcque apparebit per eas, quasi vnicornis. In quam sententiam est illud Pauli Gal. 3. Ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est, siue depictus, crucifixus. Possit etiam exponi. Et dilectus, id est, Dominus est sicut filius Vnicornium, qui exacuit præ mordicatione, & pruritu, cornu suum ad arbores,

ita vehemen-

ita vehementer, vt illas aliquando dejiciat, nedum terebret. q.d. Deus dilectus arbores suo tonitru vel perforat, vel etiã decutit, vt pulli Vnicornium suo cornu. Nomen Hebræum Sirion non appellatiuè sumunt recentiores, sed propriè, de monte ad orientem terræ sanctæ olim Hermon à Sidonijs, Sanir ab Amorrhæis, Deut. 3. & Ios. 13. q.d. Libanum & Sirion montes (in quibus erant eiusdem nominis syluæ) cõminuet, exilire faciet Dominus more pullorum Vnicornium. Hyperbole, quia videtur tonitru eradicaturum montes ipsos, vel ipsorum montium arbores. Quanquam citra hyperbolem hoc aliquando verè contingit. Nam hac ætate mons in Anglia terræ motu subsilijt in aliam sedem, & in Gallia alius Rhodani impetu, & apud Plinium li. 2. cap. 83. L. Marcio, Sex. Iulio coss. in agro Mutinensi duo montes concurrerunt inter se crepitu magno assultantes recedentésque.

8 [Flammã ignis] fulgura & coruscationes ad fulminacõficienda & iacioda per sectiones emicãres dispergit, per eas medias currit. Nam vnà cũ tonitru emicant fulgetra. *Cadet*, vasta & horrida solitudo Saracenorum & Arabiæ, Genes. 30. quæ Num. 13. desertum Pharan, 33. desertum Sin, ob amplitudinem tot accipiens vocabula. In ea per 40. annos errarunt Israëlitæ. Aliqui Metonymicè, bestias deserti Cades concutit, sine formidare facit & commouet. *Intercidentis.* [concutientis] & sequenti. vers. *Præparantis*, & 6. *confringentis*, in Hebræo possunt esse Nominatiui casus, vt actio tribuatur non Deo, sed voci Domini. Vox Domini intercidens (est) concutiens, præparans ceruas. Sed rectè in Genitiuo, vt intelligamus actionem primariam esse Dei agentis cum secundis & instrumentarijs causis, easque mouentis efficaciter, ac verbi gratia vtentis tonitru ad hos mirabiles effectus. Nam Dominus in omnibus est causa princeps, reliquæ administræ vel instrumentariæ. *Concutientis.* Ad verb. parturire facientis, id est, torquentis, vexantis, & explicata Metaphora, horridissimum reddentis desertum.

9 [Præparantis ceruos] ad partum scilicet. Parere facit ceruas præ metu suo tonitru, quæ sunt pauidæ, & vuluam habent angustam. Vnde & earum partus, vt & caprearum seu ibicum. Iob 39. est difficillimus, ac nisi tonitrui præpararetur ac iungeretur, non modò non eniterẽtur fœtus suos, sed & pe-

sed & petirent nimia difficultate & torminibus. Multa mira de earum partu tradunt Arist. & Plinius. Inter alia, quòd Siseli herba vtantur ad faciliorem partum, & post partum ad sese purgandum. Sed non meminerunt tonitrui. [Reuelabit condensa] Decorticabit, nudabitque condensas syluas propriè, deiectis arboribus & ramis. [Et in templo eius] omnes eum glorificabunt, dicendo, quod sequitur. Nam versibus sequentibus est Mimesis.

10 Dominus immittit diluuium, & dominatur aquis in perpetuum. Ad verb. ad diluuium sedit, Confitebuntur eum magnam habere potentiam super aquas, his miris operibus cõspectis, ac regem esse, qui in æternum maneat, ac in æternum omnia possit: qui in perpetuum omnia moderabitur & reget. Chal. Dominus tempore diluuij super sedem iudicij sedit (dum mundum submersit.) Nisi sit Mimesis, continuabitur narratio de efficacia vocis diuinæ, quæ tanta est, dum effusius & vehementius tonat, vt diluuio hæc inferiora pene mergantur, ipso interim in suo solio eodem in statu permanente.

11 [Virtutem] robur [in pace] vt benè ei cedat, vt habeat pacem & lætitiam in his magnis tempestatibus. Vnde & hic Psalmus est orandi formula contra tempestates. Facilè referes ad Allegoriam. Vocem Domini septies positam ad septem dona spiritus sancti vel è Rakanati in Exodum ad septenas voces Dei terrificas siue tonitrua audita in legislatione Exod. 19. & 20. Hinc verbum Domini superbos quosque per Euangelium cõtriuit, Idola, & Syluanos deos euertit, Tyrannorum rabiem contudit, Gentes vocauit, ante eatum oculos filium Dei depinxit crucifixum, velut Vnicornem bifurcatam, deserta Saracenicà commouit, timidos præparauit, baptismum induxit, vti olim diluuium ad omnia mundanda.

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd post multa pericula templum dedicarit Est Prophetia de Ecclesiæ post multos casus constructione & dedicatione.

Psalm. Cantici in dedicatione domus, Dauid. XXIX. Heb. 30.

1 EXaltábo te Dómine, quóniam suscepísti me: nec delectásti inimícos meos super me

3 Dómine Deus meus clamáui ad te: & sanásti me.

4 Dómine eduxísti ab inférno ánimam meam: saluásti me à descendentibus in lacum.

5 Psállite Dño sancti eius: & confitémini memóriæ sanctitátis eius.

6 Quóniam ira in indignatióne eius: & vita in voluntáte eius.

7 Ad vésperũ demorábitur fletus: & ad matutínum lætítia.

8 Ego autem dixi in abundántia mea: non mouébor in ætérnum.

9 Dómine in voluntáte tua: præstitísti decóri meo virtútem.

10 Auertísti fácie tuam à me: & factus sum conturbátus.

11 Ad te Dómine clamábo: & ad Deum meũ deprecábor.

12 Quæ vtílitas in sánguine meo: dum descéndo in corruptiónem.

13 Nunquid cõfitébitur tibi pulvis: aut annuntiábit veritátẽ tuã.

14 Audíuit Dóminus, & misértus est mei: Dóminus factus est adiútor meus.

15 Conuertísti planctum meum in gaúdiũ mihi: concidísti saccum meum, & circumdedísti me lætítia.

16 Vt cantet tibi glória mea, & nõ compúngar: Dómine Deus meus in ætérnum confitébor tibi.

1 [Dauid]

1 [Dauid] Construitur cum [Psalmus Cantici] Domus enim hic ædem siue tabernaculum significat. de quo 1. Par. 16. Alij Domus nouæ, quã ædificauit in Hierusalẽ 2. Reg. 3. Porrò vt canticum ore proferebatur sine instrumento musico, ita Canticum Psalmi ore simul & instrumento, ita vt instrumẽtum inchoaret & vox humana sequeretur: & contra Psalmus Cantici, quando vox humana incipiebat, & instrumentum succinebat.

2 [Suscepisti] exaltasti prop. alleuasti, sustulisti è periculis. [Super me] super meis malis.

3 [Sanasti] saluasti, salutem attulisti meis malis. Metaph. Putant hinc nonnulli agi de morbo aliquo letali, è quo fuerit liberatus.

4 Me conseruasti in vita, & me pereuntem in lucem reuocasti [Ab inferno] è maximis calamitatib. Hyperbole poëtica. Vel per Metony. è præsentissimo inferni & mortis periculo. Me iamjam periturum, & statui mortuorum proximum mirabiliter liberasti. [A descẽdentibus] Ne essem inter descendentes in sepulchrum, ne descenderem in mortẽ, vel infernum. Prepositio *A* includit negationẽ passim apud Heb. Lectio Masoretarum per Hiric non Tseri, idem canit. *A descendere me*, ne descenderem ego.

5 [Memoriæ sanctitatis eius] Sanctam sacramque eius memoriam colite & celebrate, sanctum eius nomẽ publicè laudate & canite. Memoriam Dei, qui sanctus est palam extollite & benedicite (confiteri hoc notat) quando commemoratur & eius mentio fit, ei apertè fauete linguis, vt Prouerb. 10. memoria iusti in benedictione, id est, iustus dum memoratur, benedicitur. Memoria etiam intelligi possit actiuè, qua meminit & recordatur, non qua commemoratur & recolitur. q.d. Celebrate memoriam eius sanctam, qua vestri meminit in his malis, neque veluti oblitus deserit. Sic recordatus est Dominus Noë, Ioseph, filiorum Israel, &c. Aliqui templum eius honorate, in quo eius sanctitas recolitur & communicatur. *Sanctitatis eius*, vt Gallicè, *La memoire de sa Saincteté*, id est, ipsius, qui sanctus est. Nam est Dei Periphrasis.

6 Ira, furor breuis est, indignatio multò est grauior. Cùm ergo indignatur, breui & celeriter indignationem remittit, citoque placatur, vt non tam indignari, quam irasci

dicendus sit. Vnde vt facilior sit sententia, verte, momentum est in indignatione eius. *Et vita*, salus in fauore & beneuolentia eius. Vitam appellant è malis securitatem, & felicitatem, vt mortem infortunia résque aduersas, vide infrà Psal. 68. vers. 38. Vel secundum alios, longitudinem & diuturnitatem vitæ. Eius fauor in vitam durat, vel, diu, vt Latinè ætatem viuere, id est, diu. Secundum Chald. Vita æterna in eius beneplacito. Possit esse Antithesis. Ad indignationem eius sequitur plaga, ad fauorem eius vita & salus.

7 Tam breuis est ira eius, vt si vespere fletus contingat, adsit manè lætitia. Ira Dei & afflictiones Sanctorum sunt momentaneæ. Quare Chal. Ad vesperum iubet immorari fletum, & manè iubet persistere in cantu. [Demorabitur] pernoctabit prop. per noctem manebit.

8 [In abundantia] in prosperitate, fœlicitate, quiete, vel iuxta Chald. confidentia. [Non mouebor] non decidam de mea fœlicitate, permanebo in mearum rerum prosperitate & affluentia.

9 Ostendit duobus versibus vanitatem superioris cogitationis & dicti. Atqui (inquit) tua voluntate & fauore fuit virtus ac firmitas statui meo decoro & prospero, tuæ verò faciei auersione conturbatio. [Voluntate tua] gratia tua [Decori meo] rebus meis decoris & præclaris, vt regno, statui meo florenti, robur & firmitatem dedisti, instar mõtis validissimi. Vnde Heb. fecisti stare fortitudinem monti meo, per Metaph. quia ciuitas Dauid, & regnum vocabatur, & erat mons, Nisi sit poëtica Syncope *Hari* pro *Hadari*. *Har*, mons. *Hadar*, decor, gloria. Fortasse etiam respicit ad tabernaculum factum, quod Arcæ tetenderat in mõte Sion 1. Par. 16. q.d. monti meo Sionio præstitisti robur, nempè locum arcæ, tanquam aliquod Palladium.

10 [Auertisti] abscondisti prop, id est, afflictiones immisisti. Antithesis vers. superioris. Contrà tuæ faciei & beneuolentiæ auersione mihi rebúsque meis cõturbatio extitit.

11 [Deprecabor] dicendo scilicet.

12 Subijcit precationẽ, qua est vsus, cùm salutem à Deo precaretur. Ad Deum deprecabor, dicendo, Quæ est vtilitas in mea vita, quid mihi prodest viuere, si mox interiturus sum, vel in interitum inferni sempiternum descensurus? Sanguis

Sanguis Metonymicè, pro anima. & vita, vt apud Poëtas ex Empedocle, qui animam dicebat esse sanguinem, iuxta illud Maronis, Purpuream vomit ille animam. Vigente enim sanguine viget animalium vita, vt & eo deficiente, deficit. Quare Moses, Anima (inquit) est in sanguine, id est, sanguine retinetur in corpore, vt sanguis eius sit velut vehiculum, retinaculum, & gluten. Adde animã illic sumi Metonymicè, vt passim per totam scripturam pro Vita. Ne quis inde colligat eius mortalitatem. Alij, vt Chald. sanguinem hic accipiunt pro morte, nece, effusione sanguinis, perditione, interfectione. Quid tibi proderit, si me permittas necari à meis hostibus. Corruptionem Aliqui, foueam, sepulchrum, de quo Psal. 15.

13 [Puluis] homo in puluerem redactus, vel corpus in puluere mortuum. Metonymicè. Nunquid palàm & publicè, & coram mortalibus, te, tuam fidem, dictorũmque constantiam prædicabit? Significat se vitam duntaxat cupere, vt Deum celebrare possit, & colere. Mortuus non laudat Deum palàm & in media Ecclesia. Nam etsi laudet in altero seculo, at id non est confiteri, id est, publicè, & hominibus audientibus celebrare. [Veritatem] promissa tua.

14 Enuntiatiuè reddiderunt Septuag. vt sit Prophetia. Audiuit, misertus est, factus est adiutor. Masoretæ deprecãter, Audi, miserere, esto adiutor: alijs paulò punctis.

15 [Saccum meum] soluisti cilicium, vestes lugentium & pœnitentium, quibus me indueram. Allusio ad istiorem pœnitentiam agentium. q.d. deposuisti meum luctum. [In gaudium] in choream propt.

16 [Gloria mea] status meus glorioſus, honore & fœlicitate cumulatus. Kimhi mauult esse epithetum animæ, quæ sic sæpe cognominatur, quoniam est gloria & decus corporis humani, adeo vt ea orbatum, nihil vllis rebus vilioribus excellat. [Et non compungar] & vt non doleam, neque me pœniteat cantare laudes tuas, vt non desistam à tuis laudibus personandis. Ad verb. Et non sileat (gloria mea.)

ARGVMENTVM.

Precem instituit contra pericula & hostium studia. Tum diuinam in pios prouidentiam extollit, illos ad eam diligendam inuitans, qui pro suis operibus quemque remuneretur. Christo congruit.

1. In finem. Psal. Dauid pro extasi. XXX. Heb. 31.

2 IN te Dómine sperávi, non confúndar in æternum: in iustítia tua libera me.

3 Inclína ad me aurem tuam: accélera, vt éruas me.

4 Esto mihi in Deum protectórem, & in domum refúgij: vt saluum me fácias.

5 Quóniam fortitúdo mea & refúgium meum es tu: & propter nomen tuum deduces me & enútries me.

6 Educes me de láqueo hoc, quem abscondérunt mihi: quóniã tu es protector meus.

7 In manus tuas comméndo spíritum meum: redemísti me Dómine Deus veritátis.

8 Odísti obseruántes vanitátes: superuácue.

9 Ego autem in Dómino sperávi: exultábo & lætábor in misericórdia tua.

10 Quóniam respéxisti humilitátem meam: saluásti de necessitátibus ánimam meam.

11 Nec conclusísti me in mánibus inimici: statuísti in loco spatióso pedes meos.

12 Miserére mei Domine, quóniam tribulor: conturbátus est in ira óculus meus, ánima mea, & venter meus.

13 Quóniam defécit in dolóre vita mea: & anni mei in gemítibus.

14 Infirmáta est in paupertáte virtus mea: & ossa mea conturbáta sunt.

15 Super

15 Super oẽs inimícos meos factus sum opprobrium vicinis meis valde: & timor notis meis.

16 Qui vidébãt me, fóras fugérunt à me: obliuióni dátus sum, tanquã mórtuus, à corde.

17 Factus sum tanquã vas pérditum: quóniam audíui vituperatiónem multórum commorántium in circuitu.

18 In eo dum conuenírent simul aduersum me: accípere ánimam meam consiliáti sunt.

19 Ego autẽ in te sperávi Dómine: dixi, Deus meus es tu, in mánibus tuis sortes meæ.

20 Erípe me de manu inimicórum meórũ: & à persequéntibus me.

21 Illústra fáciem tuam super seruum tuum, saluum me fac in misericórdia tua Dómine: non confúndar, quóniam inuocávi te.

22 Erubéscant ímpij, & deducántur in inférnum: muta fiant lábia dolósa.

23 Quæ loquúntur aduersus iustum iniquitátem: in superbia & in abusióne.

24 Quã magna multitúdo dulcédinis tuæ, Dómine: quam abscondísti timéntibus te.

25 Perfecísti eis, qui sperant in te: in conspéctu filiórum hóminũ.

26 Abscõdes eos in abscóndito faciéi tuæ: à conturbatióne hóminũ.

27 Próteges eos in tabernáculo tuo à contradictióne linguárum.

28 Benedictus dominus: quóniã mirificãuit misericórdiam suã mihi in ciuitáte munita.

22 Ego autem dixi in excéssu mẽtis meæ: proiéctus sum à fácie oculórum tuórum.

30 Ideo exaudísti vocem oratiónis meæ: dum clamárem ad te.

tibus superbiam,

23 Diligite Dominũ omnes sancti eius: quóniam veritátem requiret Dominus, & retríbuet abundánter faciéntibus superbiam,

24 Viriliter ágite, & cófortétur cor vestrum; omnes, qui sperátis in Dómino.

1 [Pro extasi] Hoc addiderunt propter vers. 29. infrà.

2 [Non confundar] ne excidam illa spe. Deprecanter. אל *al* ne. [In iustitia tua] per tuam iustitiam, pro tua æquitate, vel, propter, id est, quia tu es iustus, & ades inique oppressis.

3 [Accelera] חיש, Celeriter erue me.

4 [In Deum protectorem] Illustrarunt tropos Archetypi. In petram siue rupem fortitudinis, in domum mumtionum, siue propugnaculorum. Sic versu sequenti,

5 Quoniam saxum meum, munitio siue propugnaculum meum es tu. Metaph. ab arce in inaccessa rupe constituta. [Enutries] duces me prop. quasi manu sustentando. Sed quia iam id dixerat, distinctius interpretati sunt, & תנחה *tanhé* alludere docuerunt ad מנחה *minhá* farinaceum munus & oblationem. Quin & radicum auctores, alterum ab altero deriuant.

6 [De laqueo] de insidijs, de periculis. [Quem absconderunt mihi] sub. abscondentes, id est, insidiatores mei. Verbum sine supposito per Idiotismum, quo Tertiæ personæ verborum personalium vtriusque numeri impersonaliter capiuntur, de quo in nostra Syntaxi Hebraica, vt Latinè, aiunt, ferunt, sup. homines.

7 [Commendo] depono propriè, committo. Metaph. à depositarijs. [Spiritum meum] animam, interiorem hominem. Arnob. hoc sensu vsus est Christus in extremo spiritu emittendo. Luc. 23. 1. Per. 4. [Redemisti] sapius liberasti me ô Deus verax & fidelis, qui soles promissa perficere.

8 [Odisti] Actio tribuitur loquenti in Heb. Odi, odio habui. Sic in Græco, pro μισοῦντας, legi potest μισήσαντα. Quod Deus odit, pij oderunt, & contrà: nàm voluntate vnũ sunt Ioan. 17. *Vanitates.* Per vanitates quidàm accipiunt Idola vt Ieiem. 2. vers. 5. Aliqui legunt non *Hable* per ה, sed Hhablé, per ח funes. [Superuacue] nullo fructu, inaniter. Cõstruitur in Fonte cũ proximo, Odi, obseruantes vanitates vacuitatis siue inanitatis, id est, vanitates vanissimas, vnde fortasse in 70. legendum ματαιότητας διακενὰς non διακενῶς, & in Nostro, *superuacuas* non *superuacuè*.

10 [Humilitatem] miseriam, afflictionem. [Saluasti de] Ad verb. cognouisti in angustijs. Verum Septuag. voluerunt explicare efficaciam & effectum istius cognitionis. Non enim est simplex & nuda cognitio. Cognouisti, vt salues scilicet.

11 [Nec conclusisti] nec conclusum tradidisti, nec permisisti me concludi [Statuisti in loco spatioso pedes meos] ad latè & facilè euadendum. Spatiosum locum vocat tutũ, securum, à periculis liberum.

12 [In ira] præ ira & mœrore contabuit. Sic.

13 [In dolore] præ dolore, præ lassitudine prop. [In gemitibus] præ gemitibus, per gemitus. Sic.

14 [In paupertate] præ iniquitate, ex Heb. Vt linguæ vernaculæ peccatum appellant paupertatem, miseriam, &c. Verb. Corruit in iniquitate, siue per iniquitatem, robur meũ & fortitudo.

15 [Super omnes] supra, plusquam. Maiore, inquit, sum opprobrio, quàm omnes inimici mei. Non tam appositè, *Super*, apud. nisi [Opprobrium] Metonymice pro opprobrij causa. מאד *Mèn* Præpositio inseruit comparationibus. Quare mirum aliquos, vt discedant ab hac simplici interpretatione, vertere, *propter omnes inimicos meos*: alios, *Ab omnibus* [Timor] terror, timendi materia, per Metonym. Amici enim territi fugiunt, me timẽt confiteri & agnoscere, ne propter mè veniant in periculũ, vt Achimelecho pontifici contigit 1. Reg.

16 [Qui videbant me] qui visere me solebant, qui mecũ familiariter versabantur. [Foras] Aliqui legũt foris, & cõstruunt cum præcedentibus. Qui me videbant foris, fugerunt. q. d. ne me quidem è longinquo respicere audebant, ne mihi viderentur significationẽ amoris exhibere. [Obliuioni] Ordo inuersus. Traditus sum obliuioni à corde, siue cordis & animi, tanquam mortuus. Vt mortui tradantur obliuioni ahinii, vt ex hominum memoria facilè delentur, Eccl. 9. ver. 5. sic & ego.

17 [Vas perditum] quod iam negligitur, habetur pro nihilo, nec requiritur, & ex hominum cordibus expungitur.

Gall. *Il est perdu, il n'y faut plus penser.* Alijs confractum, abiectum, & quod vsu desijt. [Vituperationem] contumelias. [Multorum] Aliqui, Magnorum, sed alienus,

18 [Accipere] Perdere me cogitarunt, & consultarunt. Decreuerunt mihi meam vitam eripere. [Consiliati sunt] Malignè cogitauerunt, prop.

19 [Sortes meæ] Gall. *Mes aduentures*, casus, euentus mei, rerum mearum status. Mea tempora, Hebraicum & Romanum Psalterium, & forte 70. pro hodierno κλῆροι habebant. κλῆροι. Vitæ curriculum, prospera & aduersa. Vasij euentus & fortunæ meę tua prouidentia reguntur ac gubernantur, id est, meorum temporum euenta & fortunæ. Metony. tempora meæ calamitatis, prosperitatis, vitæ & mortis. Chald. in manibus tuis dies redemptionis meæ. Alij, vitæ meæ termini. Hi enim sunt in Dei manu, non hostium. Matth. 5. Marc. 10. omnes pili capitis vestri numerati sunt, vt discamus nos totos Dei prouidentiæ committere. Sed doctius 70. agnoscentes suum Idiotismum. quem & reperias 1. Parat. ver. vlt. Et cum temporibus quæ transierunt super Dauid, & super Israël, & super cunctis regnis terrarum (scripta sunt in libris Samuelis, Nathan & Gad) id est, cum casibus, sortibus & euentis quæ acciderunt. sua memoria Dauidi, Israëli & exteris nationibus. [In manibus] in tua dispositione, prouidentia, voluntate. Ostendit nihil esse fortuitum, nisi ex hominum rerum causas nescientium opinione, quod certæ efficaceisque illarum causæ ac rationes sint in Deo, vel natura. Et sic rectè de casu & fortuna Aristotel. 2. Physic. philosophatur, & cæteri, qui ea prorsus nihil esse docent, vt proinde inter causas Physicas minus debeant reponi. Itaque rectè pœnituit Augustinum vsum vocabulo fortunæ in Retract. tanquam parum Christiano.

21 Lucere fac faciem tuam, id est, fauorem tuum & beneuolentiam, per Metonymiam, vel est Hypallage. Illustra seruum tuum tuo conspectu & fauore. Ostende faciem misericordiæ tuæ, intuere me vultu sereno & benevolo. Nam nulla videntur obscurare faciem. Chal. Lucere fac iocunditatem faciei tuæ super me seruum tuum. [In misericordia] per misericordiam, pro elementia tua.

21 [Deducantur] detrudantur. Chaldæus. Obmutescant

tescant & descendant in infernum. [Muta fiant] excindantur & pereant.

23 [Iniquitatem] peruersitatem, verbum durum propriè, in superbia & contemptu, i. præ superbia, vt sup. superbè, & contemptim. Sic enim Aduerbia qualitatis exprimunt. [Et abusione] ὑβρισμοῦ. despectu, præ contemptu & despectione. Et sic Heb. Abusio ergo hic actiuè. Præ fastu, quo iustis abutuntur & opprimunt.

24 Epiphonema de Dei benignitate & liberalitate. O quàm magna, ô quàm multa est tua bonitas. [Dulcedinis] gratiæ, fauoris, bonitatis tuæ dulcis, quam abscondisti velut thesaurum pretiosissimum, quam in thesauro tuo præparasti & reposuisti sollicitè & studiosè, reconditamque seruas metuentibus te. Hanc à thesauris Metaphoram vsurpat ad exprimendam magnitudinem diuinæ dulcedinis, maximè quia hæreditas æterna conseruatur in cœlis. 1. Pet. 1. & nondum apparuit quid erimus. primo Ioannis tertio. Nondum enim oculus (viuentium) vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quod præparauit Deus diligentibus se. Esaiæ sexagesimo quarto. 1. Corinth. 2.

25 Asyrothetum. (Et) [Perfeciſti] apparasti, operatures. Pendet enim è superiori versu. [In conspectu] palam & publicè. Aliqui adhibent hic Eclipsin non necessariam. (Quam reddes eis) in conspectu hominum: vel, vt Chaldæus, (vt reddas eis præmium) in conspectu filiorum hominum. Vt sententia restringatur ad diem iudicij.

26 [In abscondito faciei tuæ.] In interiore cubiculo & conclaui tuæ personæ & maiestatis, abscondes, id est, proteges eos, defendes, seruabis. Aliqui, abscondes eos in vita futura ab omni malo. *Faciei*, vocabulo vtuntur Heb. vt Itali Excellentiæ, Maiestatis, Celsitudinis, Reuerentiæ, quando viros honorarps alloquuntur, vel memorãt [a contradictione, dissentione, turbis & motib. ab elatione prop.

27 [In tabernaculo tuo] Metaphora alia à rege, qui eos, quos securissimos esse cupit, in suum penetrale & tabernaculum recipit, vt non solum eum regis parietes, sed etiam oculi custodiant. Vel Allusio est ad Mosem, quẽ confugientem in tabernaculum fœderis mirabiliter à populo impetũ faciente

faciente defendit, Numer. decimo quarto [A contradictione] à iurgijs, à contentionibus, iniurijs, & rixis, quas linguæ excitant.

28 [Mirificauit] mirabiliter ostendit. Mira vsus est misericordia erga me, seruauit me mirabiliter in Hierusalem ciuitate, quam inimici mei munierant, præsidijs vbiq; impositis, ad me intercipiendum, ne qua euaderem [Munita] contra me diligenter instructa, firmisque muris & præsidijs circumclusa, ne possem effugere. q.d. quia mirabiliter me seruaui in hostium medio.

29 Attentius, & velut per mentis extasim cogitans, & expendens mearum calamitatum molem, dixi me planè ab oculorum tuorum facie & fauore reiectum esse. Alij non de mentis extasi intelligunt, sed de rerum ipsius trepidatione, vt Augustin. quando (inquit) fui in extrema tentatione, existimaui me reiectum. Vnde [Mentis] nec in Græco, nec in Heb. habetur: sed dumtaxat, in trepidatione ceu festinatione mea, vel vt in Rom. Psalterio, in pauore meo. q.d. in animi mei perturbatione, vel cum celeriter fugerem. [Proiectus] excussus propriè.

31 [Quoniam] hanc particulam addiderunt ad faciliorem connexionem. [Veritatem] fidelitatem. *Requiret*, ad remunerandum scilicet. Vnde ad verb. Veritates seruat Dominus. Veraces & fideles tuetur Dominus per Auxesim, & superbè agentibus cumulatè & largiter supplicium rependit. Est enim Metalepsis, requirere, pro amplecti, munerari, retribuere, pro pœnam infligere. Vt, virtutem præsentem odimus, absentem quærimus inuidi, id est, amamus, expetimus. Contrà Genes. 9. Requiram sanguinem animæ de manu bestiarum & hominis, ad vlciscendum scilicet, id est, vlciscar cædem ab aliquo factam. [Retribuet] mercedem & supplicium rependet. 1. Petr. 5. [Superbiam] eà, quæ superbè cogitarunt, exequentibus.

32 [Confortetur] roboretur. Vt 2. Timoth. 2. fili mi, confortare in gratia, fortis esto & robustus. è Deuteronom. 31. Ios. 1.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Beatos esse, quibus remissa sint peccata: quòd primùm suo & sanctorum omnium exemplo, deinde è fructu & vtilitate docet, hortans, vt hanc beatitudinem quisque sibi quærat, & contumaciam belluinam abijciat. Hinc enim manere pœnas, illinc præmia.

1. Ipsi Dauid intellectus. XXXI. Heb. 32.

2 BEáti quorum remíssæ sunt iniquitátes: & quorum tecta sunt peccâta.

3 Beátus vir cui non imputâuit Dóminus peccâtum: nec est in spíritu eius dolus.

4 Quóniam tácui inueteraúerunt ossa mea: dum clamârem tota die.

5 Quóniam die ac nocte grauâta est super me manus tua: conuérsus sum in ærúmna mea dum configitur spina.

6 Delíctum meũ cógnitum tibi feci: & iniustítiam meam non abscondi.

7 Dixi, Confitébor aduérsum me iniustítiã meam dómino: & tu remisísti impietátem peccáti mei.

8 Pro hac orábit ad te omnis sánctus: in témpore oportúno.

9 Verúmtamen in diluúio aquârum multârum: ad eum nõ approximábunt.

10 Tu es refúgium meum à tribulatióne, quæ circũdedit me: exultátio mea, érue me à circumdántibus me.

11 Intellectũ tibi dabo, & ínstruam te in via hac, qua gradíeris: firmábo super te óculos meos.

12 Nolite fieri sicut equus & mulus: quibus non

non est intellectus.

13 In chamo & fræno maxillas eorum constringe: qui non approximant ad te.

14 Multa flagella peccatoris: sperantem autem in Dómino misericórdia circúmdabit.

15 Lætámini in Dño & exultáte iusti. & gloriámini omnes recti corde.

1 [Intellectus] genus Odæ, de intellecto & concepto peccato. Vnde hunc aiunt compositisse, cum patratum adulterium & homicidium Uriæ, corporis ægritudinibus erudiretur.

2 Doctè resoluerunt hæc Hebraïca, Beatitudines (sunt) dimissi prævaricatione, tecti siue operti peccato, id est, cuius dimissa est prævaricatio, & tectum peccatum in genitiuo propriè dimissi prævaricatio, tecti peccati, vt Latinè leuati curarum. Alioqui Latini opertum peccatis appellant sceleratum, qui se totum criminibus repleuit. Contrà Hebræi, eum, cuius peccata tecta sunt & velata, ne videantur & pateant oculis Dei, ad imputationem & vindictam, neque amplius sint in memoria, quasi eorum obliuiscatur, obveniam & condonationem. Qua ferè Metaphora apud Eze. 18. dicitur iniquitatum præteritarum non recordari, & apud Esa. 38. post tergum proiecisse omnia peccata Ezechiæ. Ab integumento enim ducitur Metaphora. [Tecta] id est, remissa. Idem enuntiat alijs verbis. Nazianzenus tamen orat. 40. tres ordines eorum qui purgantur, ostendi censet. Primum illorum, quorum iniquitates plenè remittuntur, alterum eorum, qui ex parte purgantur, quorum peccata tecta esse dicat, vt qui nondum in intimis animi latebris & recessibus expiati sint, tertium eorum, qui tametsi vitiosè fecerint, animus tamen & voluntas culpa vacat, quia vel imprudentes, vel inuiti, vel bono proposito in vitium inciderunt.

3 [Imputauit] cogitauit propriè. Beatus ille, cui Deus verè indulsit, ita vt nullum omninò peccatum in eo amplius cogitet & agnoscat. Quare non imputare hic & similibus locis est verè remittere & delere, non ad tempus, vt Gnostici somniant. Nec Paulus Romanor. 4. hoc verbo vsus est, nisi quia eo viderat vsos Septuaginta, quorum versione nitebatur.

nitebatur. Ad quod examinandum est illud Niceteæ in 40. orationem Nazianzeni, nonnullos hunc versum sic à superiore distinguere, quod remittantur peccata per baptisma, tegantur autem per pœnitentiam, vt ea Dominus non imputet neq; in rationem vocet [Dolus] dolosa & fallax conuersio, ficta, apparens dumtaxat virtus, vel resipiscentia. Sic Rabbi Dauid, Mendacium, vt fallat præstare, quod Deo promisit de vita rectè instituenda. q.d. Beatus, qui non est hypocrita. Malo esse Sinechdochem pro omni cogitatione praua. Beatus cui remissa sunt prona facta, nec cogitationes prauæ deinceps sunt in eius animo, vt ad vomitum redeat.

4 [Quoniam tacui] mea peccata, quia pro illis non imploraui Dei misericordiã, quia peccatũ non fum confessus, nec agnoui, cõfectus sum malis, & quasi inueteratus. Sic ferè Hebræi, & inter cæteros R. Anonymus mihi à D. Quinquarboreo cõmodatus [Inueteraueritũ] ægerrimè affecta & penè consumpta. [Dum clamarẽ tota die] præ malis, quibus tacens, & non agnoscẽs peccata mea, afficior. Clamare & Tacere hîc non opponuntur. Nã referuntur ad diuersa, vnũ ad peccata, alterũ ad dolorem. Quoniam tacui, peccata scilicet, dum clamarem & eiularem præ doloris violentia & magnitudine, inueteraverunt ossa mea, id est, omne meum robur elanguit.

5 [Manus] plaga, percussio, seueritas Euthymio. Metonymia [Conuersus sum] volutatus sum, me versaui in mea ærumna & vastitate, propter tuam manum, id est, plagam. [Dum cõfigitur spina] tua videlicet super me, per zeugma. Dum me pungit animæ aculeus sollicitudinibus & curis. Sic spinam Metaphoricè exponit Christus Matth. 13. & 19. duci à te vehementibus malis afficior, ac in meum corpus, quasi spinam violentè infigi, vel dum ærumnæ aculeis me pungis, & configis. Hinc Hebraicè ad verb. Versus est succus meus in siccitates æstatis, id est, maximas, quales solent esse æstate. q.d. humor meus penè totus exaruit. Mutatus sum, vt ex succulẽto fierem aridissimus: grauissimè affectus sum, meque in ærumnis volutaui. Humidum radicale exiccatum est, sicut vehementi æstate humor desiccatur. Vbi Euthymius, infixa mihi hac peccati spina omnia quæ mihi prospera erant, versa sunt in miseriam. Dauid Kimhi

Kimhi nescio quid hic de purgatoria pœna alterius sæculi insinuat. Quanquam (ait) sciret Dauid pœnam sibi ob magnam iniquitatem infligi & eam in sæculo sustineret, tamé ob eam timebat בעולם חזה ואולי יעבש בר בעולמי חרא שמיא לאגמר מיורדק ותיזל, id est, ne forte non perfecta esset absterſio siue purgatio iniquitatis in hoc sæculo, sed sane esset puniendus de ea in futuro sæculo. Sept. ad sensum potius vertunt, quanquam ל in *Lesaddi* potuerũt existimare esse ministeriale, itemq; legere קרץ pro קרץ vt sit interpretatio, versatus sum in vastitate mea, in confixionibus spinæ. Communis intelligentia mihi placeret, si eò Hebræa inclinarent. Ad te conuersus sum, resipui per hanc animi vexationem, dum peccati aculeus me continenter pungit. Nam, spinæ instar, peccatũ pungit. Sed verbum *Haphac* vix dicitur de resipiscentia. *Sela.*

6 Cùm silentium & dissimulatio tantas mihi calamitates importaret, errãti mihi fuit medicina confessio. Nam ea & mihi remissionem peccatorum attulit, & pœnarum, quas pro eis sustinebam. [Delictum] peccatum propriè, ne quis de omissionis culpa intelligat. *Cognitum tibi feci*, tibi commemoraui, tibi confessus sum, loquitur ἀνθρωποπαθῶς more humano, quasi Deus inciplat tunc aliquid cognoscere, sciréve, quando id ei primùm narratur & commemoratur. Vel, [tibi] id est, tuo ministro & sacerdoti, qui tuas vices gerit, & per quem remittis peccatum. Prophetæ, inquit Abben Ezra, peccatum meũ confessus sum, cognitumque feci, tumq; illud remisisti 2. Reg. 12. Obligabantur peccatores ad confessionem peccati & oblationẽ pro peccato, si remissionem consequi à Domino cuperent. Leui. 5. Num. 5. & Rabbini illic & in libro Siphri, ex quibus has istius confessionis habemus circumstantias, primò illa fiebat לעבי הכהן (inquit R. Leui) ante sacerdotem. 2. imponendo manus capiti hostiæ immolandæ, & id quidem inter cornua. 3. distinctè, commemorando peccatum, de quo pœnitentiam ageret. 4. detestando suum peccatum, & promittẽdo se nunquam reuersurum. Id autem appellabant *Viddui haddeuarim*, confessione verborum, quod fieret conceptis verbis & solemni more.

7 [Dixi] apud me statui confiteri peccatum, & remissionem postulare, cùm è peccati taciturnitate & dissimulatione tantum infœlicitatis caperem. [Iniustitia] Pescha peccatum grauius, quod scilicet scienter committitur. Rebellio. Kimhi. *Sela.*

8 [Pro hac] ob hanc impietatem, ob huius impietatis remissionem: Alij, vt Kimhi, pro hac re, ob hãc causam, quod tu exorabilis es. [In tempore oppottuno] Tempus illud opportunum explicatur in Heb. *In tempore inueniendi*: quo Deus vel remissio peccati inuenitur. Quod aliqui exponunt de tempore commodo ad exauditionem, cum nondũ Deus est plenè iratus. Alij de toto vitæ præsentis tempore, quod proinde 2. Cor. 6. tempus acceptabile, dieſq; salutis ex Esaia. Vt enim futurum sæculum est sæculum mercedis, ita præsens operis.

9 *Metaphora.* In inundatione multarum calamitatum, eum non attingent, aquæ scilicet, id est, calamitates. Non nocebunt ei afflictiones, Esa. 43.

10 [Refugium] meum latibulum prop. meus receptus in angustia [Quæ circumdedit me] qua obsides me, prop. vt צבצר *Natsar* idem sit quod צרר *tsor*, *obsidere* non *custodire*. *Exultatio.* O Deus, qui es exultatio mea. Masoretæ legunt *Ronné* per Tseri, non *Ronni*, per Hiric. Exultationibus libetationis circumdabis me. Sed nihil est necesse [A circumdantibus] ab obsidentibus in malam partem, vt psal. 3. subaudiuerunt Præpos. A. & Tau in תסרבב *tesobeb*, habuerunt pro Hecmãtico, vt קרמים *Komem*, insurgẽs, & תקרמים *tekomem*. Alij nimis abruptè totũ versum in tres clausulas distrahunt Tu es latibulũ mihi; à tribulatione custodies me, acclamationibus liberationis circumdabis me, quibus exultant liberati è periculis, q. d. efficies vt vndique tibi cantica gratiarum actionis resone. Mox subaudiendũ לאמר *dicendo*, per Mimesim Hebraicã, sic enim hic versus colligari debet cũ sequentibus, ô Deus exultatio mea, ab obsidentibus erue me *dicendo mihi quidem*, docebo te viã, qua in his periculis gradiare vt eorum conatus euadas, *ipsi verò*, Nolite fieri sicut equus & mulus, nolite obbrutescere ô vos, qui me oppugnatis, quanquam iste versus 12. possit ad eosdem pios dirigi, vt suo loco docebimus. Sela.

11 Deum tribus versibus inducit respondentem, itemq; monentem, ne proni ferantur in vitia, brutorum more. Aliquibus sunt verba Psalmographi ad vnumquemque,

non Dei minus recte, quasi suo exemplo diuina castigatione correctas, confidat pijs [intellectum] facia te intelligere propter te erudiam. Hinc *Magistri*, i. intellectus, psalmi titulus. *In via.* Viam (iustitiæ) tibi docebo, per quam gradieris decens: monstrabo tibi iustam viuendi legem & rationem, siue interiore inspiratione, siue exteriore doctrina. Nonnulli, *in* putant esse loci, vel reponis non rei. [Instruam te in via] i. in vita tua, in tuis studijs & negotijs. [Firmabo] figam oculos meos super te, ne erres, aut si eres, vt te in viam reuocē. [Oculos meos] In te oculos meæ prouidentiæ & curæ defigam, ne malis obruaris. Ad verb. Consulam tibi oculo meo i. oculo prouido, circumspecto, fixo & intento: (Oculus enim Dei est eius prouidentia & cura) vel placido & benefico. Talis enim esse solet oculus meus. Vnde recte Chal. Ponam super te in bonum oculos meos, vt sic ille Hebraissimus Geneseos, c. 44. & ponam oculum meum super eum. i. lubens eum inspiciam & æquis oculis.

12 Vt hæc consequare promissa, noli esse similis brutis. Mutat numerum poetice. Solent Prophetæ non tantum variare materias, verum & personas & numeros. Vel vt supra, Deus se conuertit ad impios, vos autem o impij, qui meos oppugnatis, nolite obdurescere.

13 [Constringe] Enallage rursum numeri, pro constringite. Fræna eos, qui bruteciunt, qui non accedunt ad mam hominis naturam, rationem, & virtutem. Eos cohibe, qui sunt veluti belluæ, nec sibi propinquant rationis vsu, religione, fide, virtute. In Fortie annecte ut superiori. Nolite esse sicut equus aut mulus, cuius os est constringendum fræno & chamo, ne propinquet tibi. Ita Sept. dissoluerunt sententiam facilitatis causa, vt esset terria admonitio, fuge eorum feritatem, atque adeo colloquia brutorum hominum, qui solo ducuntur sensu & cupiditate, no ratione & iudicio. Apte etiã verteretur, frenis eos, vt nisi prosiment ad te, vt non te inhibeant. Hactenus Dei seruus. Deinceps enim Dauid suam orationem resumit.

14 [Flagella] dolores propr.

15 Fructus spei, animi lætitia & exultatio. [Gloriamini] iubilate in canticis propr.

non M ARGV-

ARGVMENTVM.

Iustos inuitat ad celebrandam Deum ex ipsius physico opificio, erga homines benignitate & prouidentia.

1. In finem. Psal. Dauid. XXXII. Heb 32.

1 EXultate iusti in Domino: rectos decet collaudatio.

2 Confitemini Domino in cithara: in psalterio decem chordarum psallite illi.

3 Cantate ei canticum nouum: bene psallite ei in vociferatione.

4 Quia rectum est verbum Domini: & omnia opera eius in fide.

5 Diligit misericordiam & iudicium: misericordia Domini plena est terra.

6 Verbo Dñi cœli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum.

7 Congregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.

8 Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur inhabitantes orbem.

9 Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoueantur inhabitantes orbem.

10 Quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt.

11 Dominus dissipat consilia gentium: reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum.

12 Consilium autem Domini in æternum manet: cogitationes cordis eius in generatione & generationem.

13 Beata est gens cuius est Dominus, Deus eius: populus, quem elegit in hæreditatem sibi.

14 De cœlo respexit Dominus: vidit omnes filios hominum,

15 De præparato habitaculo suo: respexit super omnes, qui habitant terram.

16 Qui finxit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum,

M 2 17 Non

17 Non saluâtur rex per multam virtútem: & gigas non saluábitur in multitúdine virtûtis suæ.

18 Fallax equus ad salûtem: in abundántia autem virtûtis suæ nó saluábitur.

19 Ecce óculi Dómini super metuentes eũ: & in eis, qui sperant super misericordia eius.

20 Vt éruat à morte ánimas eórum: & alat eos in fame.

21 Anima nostra sústinet Dóminum: quóniã adiûtor & protéctor noster est.

22 Quia in eo lætábitur cor nostrum: & in nómine sancto eius speráuimus.

23 Fiat misericórdia tua Dómine super nos: quemádmodum speráuimus in te.

1 Inscriptio hæc præter Fontem, vt intelligamus Psalmũ esse Dauidis.

2 [Iusti] virtute præditi, Euthy. Alij fideles, iustificati per fide. [Collaudatio] Domini. i. Rectos decet collaudare Dominum. Iustis est pulchrum & pretiosum Dei laudes canere. Recti debent celebrare Deũ. Sic ps. 88. Beatus qui scit iubilationem, Dei sup. qui nouit iubilare & personare Deum.

3 [In cithara] cum animi lætitia & voluptate, magna alacritate, non coacte, nõ mœstè. Musicis enim instrumentis vtimur ad depellendam tristitiam & mœrorem. [Decem chordarum] decachordo prop. quasi sit Psalterij siue Nabli epithetum, à decem fidibus, quibus constabat, vt Hieronym. & Isidorus scribunt, propter numerum decalogi habentis decem præcepta, tanquam decem chordas, vt scholastici sentiunt lib. 3. Sent. dist. 37. ex Aug. Ex quo Fonte manauit illud Ruperti in Exodum lib. 2. cap. 32. de Decalogo istæ sunt decem chordæ cantoris Dei dicentis: Confitemini Domino in cithara, in Psalterio decem chordarum psallite illi. Qui enim sine istis viuit mentitur quoties se in decachordo psalterio Domini confiteri profitetur. Malunt alij peculiare fuisse instrumentum, vt sit Asyntheton (Et) decachordo. Nam Psal. 91. ver. 4. intercedit copula, in decachordo

chordo & Psalterio. Atque ita trium meminerit, citharæ, Psalterij, siue Nabli, & decachordi ad Trinitatis mysterium. Est autem Psalterium genus instrumenti, quod Heb. *Nebel*, Græcis νάβλον, Latinis Nablium, vt apud Ouid. lib. 3. de arte.

Discе etiam duplici genialia vertere palma
Nablia: conueniunt dulcibus illa modis.

4 [Nouum] nouè & recenter compositum ob recentia beneficia. Aliqui, rarum, pretiosum, exquisitum. [Bene] scitè, concinnè, cum modulatione & harmonia. [In vociferatione] Ad ver. in clangore, quod rectè aliqui ad musica instrumenta referunt.

5 [Verbum] promissum. Aliqui, iudicium, ratio, qua regit mundum [In fide] in fidelitate. Fideliter & sincerè cuncta operatur, & præstat. Nihil agit in cuiusquam fraudem. Sic aliqui exponũt illud Christi, nõ inueniet fidem in terra, i. fidelitatem, integritatem. Omnia sub finem sæculi dolis, fraudibus, hypocrisi erunt plena.

6 [Misericordiam] iustitiam, ad verb. quæ appellatio etiã Eleemosynæ & misericordiæ competit in linguis orientalibus, vt Dan. 4. Diligit misericordiam pijs benefaciendo, iudicium, impios vlciscendo.

7 [Verbo] De sancta Trinitate creante omnia ex nihilo verbo essentiali, non prolatitio, interpretantur veteres, & spiritu subsistente atque opifice, non vapore, qui in aerem diffunditur, vt Basilius, Cyrillus tom. 2. Sic alluditur ad principium Genes. vbi verbo Domini cœli firmati dicuntur, hoc videlicet, fiat lux, fiat firmamentum, fiant luminaria & c. spiritu autem oris eius, id est, spiritu sancto ab ipso per os ipsius, siue verbum procedente tota virtus eorum. Spiritus enim Dei ferebatur super Chaos, id est, illud fouebat, viuificabat, vegetabat. Contra Pythagoricos & Platonicos mentibus separatis cœlorum & stellarum conditum tribuentes. Quo errore veteres hæretici apud Irenæum, Origen. Tertull. mundum ab Angelis factum prodiderunt. [Virtus eorum] vis, robur, potentia, exercitus propriè. Clemens Alexan. in Proptrept. & Hebræi intelligunt stellas in cœlo tanquam in acie ordinatas. Alij etiam Angelos, quasi in militia ordinatos & sub Deo Imperatore suo militantes instar exercitus.

8 Colligit in sũo aluco sicut in vtre & aceruo maris aquas,

quæ initio erant terris superfusæ, Genes. 1. Condit in cellis & receptaculis occultis, in terræ concauitatibus, sicut in thesauris, aquarum voragines & abyssos, tanta est potentia vt certo & definito loco coerceat, abyssos, quas humana curiositate non possunt indagare. Virtem & Thesauros appellat Maris locum & molem, vt cuius profunditates soli Deo sint notæ. נד *Nod* quide vtet, נדה *neda* cumulus, moles propr. sed hoc confunditur. [Congregans] colligens, cohibens, coërcens ne le supra terram amplius effundant.

9 [Ab eo commoueantur] Hunc metuant & reformident.

10 Magna celeritate & facilitate condita sunt. Verbo cum nihil sit ocyus, nihil nobilius, ita Deo adhuc loquente facta sunt omnia, sine vlla temporis mora. Philo de Abel & Cain. [Et creata sunt] Ad verbum, & iussit, & steterunt: ad indicandam creationis celeritatem. Sic *Verbum* sumitur Metaphorice. At vt ver. 9. possit intelligi propriè de Christo, verbo Dei, Ioan. 1. Sic enim vocatur, non quia olim patribus promissus, quod verbum in linguis sacris etiam promissum significet, neque quia interpres est patris sicut sermo mentis, sed quia à Deo manat impatibiliter, perenniter, indefluenter, sicut verbum siue conceptus mentis à mente &cetera. vide Nazianzenum orat. de Filio pagina 218.

11 [Reprobat] irritas reddit propriè, frustratur, inanes facit ad reprimendam earum temeritatem.

12 [Consilium] decretum, propositum voluntatis... [Et generationem] sunt sup.

13 [Dominus] supponit hic pro vero Deo, id est, pro Dei nomine proprio. Nam est tetragrammaton in Foute. Vbi obserua veteres interpretes perpetuo Tetrag. appellatione repræsentasse per κύριος, Dominum, quia vis illius, verbo vno aut etiam pluribus non potest explicari, item quia censetur inter kerhubim vel keruim, id est, inter ea quæ scribuntur, sed non leguntur. Vnde eius loco legi solet Adonai κύριος, appellatiuum. Nempè germana eius prolatio prohibita erat extra sanctuarium è Midras Psalm. 87. R. Selo Exod. 20. Philone lib. 3. de vita Mosis. Itaque, eo antridem cursu, longa desuetudine Iudæi hodie nesciunt quibus vocalibus pronuntiari debeat. Hoc vnum scimus *Iaua*, vel *Iehoua* irreligiosum esse vocabulum, imperitum & barbarum,

barum, quod & censuit D. Landanus psal. 118. pag. 68. [In hæreditatem] in peculium.

14 [Respexit] prouidet, curat. Ne quis putet res humanas aduminiſtrari fortuna.

15 [De præparato] ante modum parato. De cœlo, quod præparauit pijs, à constitutione mundi, imò ante tempora æternitatis. Matth. 25. Ephes. 1. Suaue mysterium prædestinationis sanctorum. Qui, valido & firmo. In hac notione vsurpatur præparandi verbo, vt supra notatum. Ad verb. de firma sede habitationis prospexit (prouidet.) Periphrasis cordis, quod nullis mutationibus & casibus est obnoxium. *Makon* per Caph non simplicem locum significat, sed firmum & robustum.

16 [Singillatim] κατὰ μόνας, solus, siue alterius opera eorum animas finxit & procreauit. Quare doli & subtilitates mortalium eum minimè latent. Sic יחד, *Iahhad*, accipitur Esay 4. vers. 3. interprete R. Selomone, quin & Abben Ezra Gen. 13. vers. 6. illud à יחדו *Iahdau* distinguit, quod *vnà simul* non significet vt *Iahdau*, sed *Lebaddo*, *solus*, *seorsim*, *seperatim*, *semotus aliis cunctis* quasi inter se opponantur. Vnde Deus pater spirituum dicitur Heb. 12. Num. 16. Nam parentes non eas gignunt, sed tantum materiam disponunt. Cor pro anima Metonymicè, quia eius præcipuum est organum. Quanquam etiam corda & penitissima quæque membra fingit, parentibus dumtaxat materiam subeuntibus, non formam inducentibus. Psalm. 138. Os meum fecisti in occulto, imperfectum meum viderunt oculi tui. Aliqui *singillatim*, id est, separatim, distinctè & individuè pro momento informatorum in vtero materno corporum, non simul, aut communiter, tam contra Pythagoreos & Platonicos, qui ab initio cunctas animas simul productas fabulati sunt, quàm Auerroitas, qui animum quendam communem somniant, in quem singulares animi resoluantur, vt mixtum in sua elementa. Hinc Zach. 12. fingit spiritum hominis in eo. Hebræum *Iahhad* etiam sonat simul, pariter, etsi refragetur Abben Ezra vbi supra. Tumque seorsus pendet e vers. superiore. Prouidet Deus cunctis hominibus, qui quidem eorum corda formet pariter, id est, ad vsum omnia, nullo excepto, ne quis opinetur aliquas animas ab aliquo alio creari, quàm à Deo, q. d.

Non mirum si super filios omnes hominum prospiciat Deus, quandoquidem animarum omnium creator est. Omnia enim, quantum habent essentiæ, tantum eius prouidentiæ subduntur, & sicut omnia habent esse à Deo, ita etiam ab eo prouidentur & curantur. Quomodo accipiendum illud Ecclesiastici decimo sexto. Deus creauit omnia simul, id est, similiter, nullo dempto, ad vnum omnia, ne quis existimet Deum aliqua non creasse cum Manichæis.

17 Virtus priore loco significat exercitum, posteriore vires & robur. Hinc Hebraicè sunt diuersa vocabula. [Gygas] *Ghibbor* fortis athleta, heros, vir strenuus & validus.

18 [Virtutis] roboris, potentiæ. [Non saluabitur] actiuè in Hebr. non saluabit, non eruet, sese sup. vel sessorem suum.

19 [Oculi] prouidentia singularis, fauor, respectus.

20 [A morte] à peste, & mortis alijs periculis, eorum vitas, vel per Synechdochen, personas, id est, ipsos. Mortem pestem appellant, sicuti in fine minoris Sedet olam, & 1. Reg. 5. vers. 6. 9. & 11. vt nos Galli, *Mortalité*. *Alat*, viuificet propriè, famis tempore.

21 [Sustinet] sperat in Domino patienter, expectat patienter Domini auxilium. [Quoniam] deest in Fonte. Sed rectè interiectum, ad explendam sententiam.

22 [In nomine] in inuocatione nominis eius, vel in virtute & efficacia Domini. *Quia* præponitur in Fonte, sed reiectum à 70. quasi expletiua particula.

23 Dicendo sup. [Sit misericordia] &c. Nam est formula, qua se dixerat inuocaturum nomen Domini.

ARGVMENTVM.

Se & alios adhortatur ad Deum piè colendum, quòd suos ab omnibus malis defendat, impios perdat.

1. Dauid cum immutauit vultũ suum coram Abimélech & dimisit eum, & abijt. 1. Reg. 21. d. XXXIII. Heb. 34.

2 BEnedicã Dñm in omni tẽpore: semper laus eius in ore meo.

3 In Dómino laudábitur ánima mea: aúdient mansuéti, & læténtur.

4 Magnificãte Dóminum mecum: & exaltẽmus nomen eius in idipsum.

5 Exquisiui Dóminum, & exaudiuit me: & ex ómnibus tribulatiónibus meis erípuit me.

6 Accédite ad eum, & illumináminí: & fácies vestræ non confundentur.

7 Iste pauper clamãuit, & Dóminus exaudiuit eum: & de ómnibus tribulatiónibus eius saluãuit eum.

8 Immittet ángelus Dómini in circuítu timéntium eum: & éripiet eos.

9 Gustãte, & vidête, quóniam suáuis est Dóminus: beátus vir qui sperat in eo.

10 Timête Dóminum omnes sancti eius: quóniam non est inópia timéntibus eum.

11 Diuites egucrunt & esuriérunt: inquiréntes autem Dóminum nõ minuéntur omni bono.

12 Venite filij, audite me: timórem Dómini docẽbo vos.

13 Quis est homo qui vult vitam: diligit dies vidére bonos?

14 Próhibe linguam tuam à malo: & lábia tua ne loquãtur dolum.

15 Diuerte à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam.

16 Oculi Dómini super iustos: & aures eius in preces eórum.

17 Vultus autem Dómini super faciẽtes mala: vt perdat de terra memóriam eórum.

18 Clamauérunt iusti, & Dóminus exaudiuit eos: & ex ómnibus tribulatiónibus eórum liberãuit eos.

19 Iuxtà est Dóminus ijs, qui tribulãto sunt corde: & húmiles spíritu saluãbit.

20 Multæ tribulatiónes iustórum: & de ómnibus his liberábit eos Dóminus.

21 Custódit Dóminus ómnia ossa eórum: vnum ex his non conterétur.

22 Mors peccatórum pessima: & qui odérunt iustum, delinquent.

23 Rédimet Dóminus ánimas servórum suórum: & non delinquent omnes, qui sperant in eo.

1 Psalmus, vt 24. supra, scribitur apud Heb. ordine literarum. [Abimelech] Nomen commune regum Palestinæ, vt Ptolo. & Pharao apud Ægyptios. Nam hic proprio nomine vocabatur Achis, 1 Reg. 21.

2 [Omni tempore] tam aduerso, quam prospero. [Semper] erit sup. in his verbum substantiuum commodi temporis & modi est subaudiendum.

3 [Laudabitur] gloriabitur, laudabit se, sibi placebit, lætabitur in Domini benignitate & clementia.

4 [Mecum] de mea liberatione. *In idipsum*, vna, pariter, eódem modo, id est, simul omnes.

5 [Ex omnibus tribulationibus] ab omnibus pauoribus Heb.

6 [Et illuminamini] Imper. pro futuro, & illuminabimini. Et e tenebris calamitatum, itemque errorum & ignorantiæ liberabimini. *Vos* ille luce vultus & maiestatis suæ collustrabit. Messorem sequitur in præteritum. Respexerunt ad eum (mansuetudinem) & illuminati sunt (id est, affecti fœlicitate) & facies eorum ne confundantur. Vetitiua particula prohibendi, *ne*, satis docet notationem, nostrorum melius cognitione. Quæ quidem parum refert. [Vestræ] In Heb. est Heterosis personæ poetica. *Ferrum.*

7 [Ille pauper] In tertia persona de se loquitur.

8 [Immittet Angelus] auxilium & præsidium suum, per Eclipsim. Septuag. & Heb. sine Eclipsi, *castrametabitur*, vt eos muniat & acie cinget militari Metaphora. Quin & alludit ad custodiam Angelorum, quam cum circa se conspiceret Iacob, locum eius visionis vocauit *Mahanaim*, i. duo castra. Angelis vtitur ad nos seruandos, non quia nō possit per se sine medio, nos seruare, vel etiam interdum per se, cum illorum

illorum vel alterius creaturæ operam, non seruet, sed qua sic instituit. Hunc enim ordinem in sua prouidentia posuit, vt inferiora per media, & media per superiora regat, nisi quatenus potestate sua absoluta actiones suspendit, & per se sine medio aliqua operatur. Nos alias seruat & tutatur per Angelos: Gen. 32. Psal. 9. 4 Reg. 19. Heb. 1.

9 [Gustate] experimini ipsum inuocando & requirendo, ad ipsum accedendo per obedientiam, fidem, bona opera, meditationes pias. Sic Prou. 31. Gustauit quod bona negotiatio eius, id est, expertus est, experimento didicit. Necessariis dicunt, qui Gustare interpretantur intelligere, vt in titulo alicuius Psalmi: cum immutaret *טעמו*, gustum suum, i. intellectum, cum se scilicet amentem Dauid simularet. [Suauis] *χρηστος*, benignus, *טוב tob*, benignus, beneficus. Quo sensu Psal. 144. Suauis Dominus vniuersis.

10 [Inopia] defectus proprie. Vnde in Psal. Rom. nihil deest timentibus eum.

11 [Diuites] Diuites huius sæculi, vt vocat Paulus. Hinc Heb. Leones deperierunt, per Metaphoram, quod diuites leonum more facultates aliorum diripiant, & ore rictu tanquam prædæ inhient. [Esurierunt] egestatem patiti sunt. [Minuentur] deficient inop. & sic habet Psal. Rom. [Non omni] nullo carebunt bono.

12 [Venite] agite. Hoc imperatiuo vti solent prohortandi adiuncto. [Filij] ô iuuenes, ô meæ disciplinæ & verborum studiosi discipuli. Eos enim ignotos & docentes solent appellare filios.

13 Formula vocandi. Audi ô qui vis videre & diu videre bonos, timorem Domini, quem te docere volo. Seruabis linguam tuam a malo, &c. [Vitam] Veram & æternam, non communem hanc, quæ etiam brutis participat. [Videre bonos] Hæc Fontis reddiderunt apertiora ad videndum bonum. Quis diligit dies, quibus bonum videat & fruatur.

14 Declinat enim Dominus dies, & requiri eius mali fuga, tum boni prosecutione.

15 Vniuersa lex his versiculis comprehenditur.

16 [Oculi] prouidentia, gratia, fauor, qui apparet in oculis. Metonymice. Sic [aures] attentio, docilitas.

17 D[Vultus] ira, indignatio, eodem tropo. Nam in vultu elucet, dum mutato vel seuero vultu eos inspicimus, quibus iratiamur.

traſcimur. [Vt perdat] ſuccendat propriæ.

18 [Iuſti] Rectè ad explendam Fontis eclipſim. Nam ad verſum 16. reuertitur.

19 [Iuxta eſt] propinquus eſt pœnitentibus, & afflictos conſeruat ad opem ferendam, præſto eſt, etſi, dum affligit, longè abeſſe videatur.

20 [Iuſtorum] Hic verſ. cum ſequenti enuntiatur ſingulariter, *iuſti, ossa eorum*. Quare aliqui ad Chriſtum reſpectum putãt qui ſolus fuerit iuſtus, multis quidem malis afflictus, ſed ab omnibus per glorioſam reſurrectione ereptus, adeo vt eius oſſa ſic ſint conſeruata, vt nullum ex eis confractum fuerit: Atqui inſtituto aptior eſt Synecdoche Numeri, vt proinde 70. rectè omnia per pluralem verterint. Nam & iuſti quantumuis afflicti liberabuntur, & oſſa ſingula per reſurrectionem recipient. Ezech. 37. vt & Arnob. explanat. *Et de* At de cunctis malis eos eruet. Er, paſſim eſt aduerſatiua & antithetica particula, At, ſed, attamen.

21 [Oſſa] Synecdoche, omnia membra; quoniam oſſa ſunt corporum baſis, firmamentum & robur. Ne quidem pilus defluit ſine eius voluntate: omnes capilli veſtri numerati ſunt, &c. Matt. 10. tanta eſt Dómini erga ſuos beneuolentia & prouidentia. [vnum non] nullum eorum.

22 [Mors] Maſoretæ legunt *Temotheth*, non *Temutheth*, vt ſit verbum, interficiet peccatorem malum (neutrius generis) improbitas recidet in eius capitis perniciem, impius peribit propter ſuam malitiam. [Delinquent] errabunt à ſuo ſcopo & propoſito, fruſtrabuntur ſua expectatione. Per Liptoten Hebræi exponunt, deſolabuntur, euertentur, peribũt. Sic ſequenti verſu.

23 [Non delinquent] non aberrabunt à ſua ſpe, illam cõſequentur: vel, non peribunt. Nam vt de peccato hæc intelligantur, eſt durius, q. non peccabunt. Vt delinquere his duobus verſibus ſit culpabilem inueniri, & reum peccati, vel culpari, i. accuſari, condemnari. Nam nemo ſine crimine viuit.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Chriſtus hoſtibus, non ſuis propriè, ſed Dei, excidium, ſibi ſalutem precatur. Pſalm. eſt Propheticus. Ioan. 15. Congruit pijs.

1 Pſalmus huíc Dauid. XXXIIII. Heb. 35.

2 IVdica Dómine nocéntes me: expúgna impugnántes me.

3 Apprehende arma & ſcutum: & exúrge in adiutórium mihi.

4 Effúnde fráneam, & conclúde aduerſus eos qui perſequúntur me: dic ánimæ meæ, ſalus tua ego ſum.

5 Cõfundántur & reuereántur: quærentes ánimam meam.

6 Auertántur retrórſum & confundántur cogitántes mihi mala.

7 Fiant tanquam puluis ante fáciem venti: & ángelus Dómini coártans eos.

8 Fiat via illórum ténebræ & lúbricum: & ángelus Dómini perſequens eos.

9 Quóniam gratis abſcondérunt mihi intéritum láquei ſui: ſuperuácuè exprobrauérunt ánimam meam.

10 Veniat illi láqueus, quem ignórat, & cáptio, quam abſcóndit, apprehendat eum, & in láqueum cadat in ipſum.

11 Anima autem mea exultábit in Dómino: & delectábitur ſuper ſalutári ſuo.

12 Omnia oſſa mea dicent: Dómine, quis ſimilis tibi?

13 Eripiens ínopem de manu fortiórum eius: egénum & paúperem à diripiéntibus eum.

14 Surgentes teſtes iníqui: quæ ignorábam interrogábant me.

15 Retribuebant mihi mala

hi mala pro bonis: steri-
litatem animæ meæ.
16 Ego autem cũ mi-
hi molesti essent: induê-
bar cilicio.
17 Humiliábam in je-
iúnio animam meam: &
orátio mea in sinu meo
conuertêtur.
18 Quasi próximum,
quasi fratrem nostrum,
sic complacébam: quasi
lúgens & contristátus sic
humiliábar.
19 Et aduersúm me
lætáti sunt & conuenê-
runt: congregáta sunt
super me flagélla, & ig-
noráui.
20 Dissipáti sunt, nec
compúncti, tentauerunt
me, subsannauerunt me
subsannatióne: frenduê-
runt super me déntibus
suis.
21 Dómine quando
respícies? restítue ánimam meam à malignitâte eórum: à leónibus vnicam meam.
22 Confitébor tibi in Ecclésia magna: in pópulo graui laudábo te.
23 Non supergaúdeant mihi, qui aduersántur mihi inique: qui odérunt me gratis & annúunt óculis.
24 Quóniã mihi quidem pacifícè loquebántur, & in iracúndia terræ loquentes dolos cogitábant.
25 Et dilatauérunt super me os suum: dixerunt, Euge, euge, vidérunt óculi nostri.
26 Vidísti Dómine, ne sileas: Dómine ne discédas à me.
27 Exúrge & intende iudício meo: Deus meus, & Dóminus meus, in causam meam.
28 Iúdica me secúndũ iustítiam tuam Dómine Deus meus, & non supergaúdeant mihi.
29 Non dícant in córdibus suis, Euge, euge ánimæ nostræ: nec dicat, Deuorábimus eum.

30 Erubéscant

30 Erubéscant & reuereãtur simul: qui gratulántur malis meis.
31 Induántur cõfusiõne & reuerentia: qui maligna loquúntur super me.
32 Exúltent & lætén-
tur qui volunt iustítiam meam: & dicat semper, Magnificetur Dóminus, qui volunt pacem serui eius.
33 Et lingua mea meditábitur iustítiam tuã: tota die laudem tuam.

1 Tribus his versíbus humano more & bellica Hypotypósi de Deo loquitur, vt de bellatore aliquo insigni, qualem eum etiã describit Moses, Exo. 15. Dóminus quasi vir pugnator, Omnipotens nomen eius, &c. Causam meam age contra nocentes mihi. In Fonte est Paronomasia. Litiga cum litigantibus mecum, contende cõtra contendentes mecum. [Me] Syntaxis Græca, pro, mihi. Meos aduersarios vt eiiciens.
4 [Effunde Framcam] educ gladium, stringe & vibra. [Et conclude] viam, per Eclipsim, quam qui non aduertunt, aliene vertunt *Pars eius*, vel simile armorum genus, ad suam suspitionem addendo Sagaris appellari gladium Persicum. Alibi enim Segor pro armorum huiusce gladij genere non reperitur. Intercludo eis viam, ne me possint assequi: vel ne possint totam gladiam effugere. Impedi, ne irrumpant in me. [Dic] Iube animam meam saluare, fac vt mihi salua sit vita, sal. me saluum. Iubendi & Dicendi verba in Deo actionem & efficientiam important.
5 [Reuereãtur] pudefiant, timeant, erubescant, frustrati sua expectatione, ignominia afficiantur prop. vt vers. 20. & 21.
6 [Mihi] Contra me, in meam perniciem. Datiuus incommodi.
7 Respicit ad captiuitatem & dispersionem Iudæorum in omnes ventos & plagas. *Pulsus* gloriosè propriè. Vide Plaut. [Et Angelus] fiat vel sit. Apertum est Zeugma in Heb. Eos arctet, premat & propellat. Qui populi & Synagogæ antea erat Angelus, princeps & tutor, factus est aduersarius: missa hac voce, Transeamus hinc, ad alium scilicet populum, apud Iosephum. Per Angelos etiam bonos punit Deus, & sua iudicia exercet.

8 [Et Ange-

5 [Et Angelus] Etiam hîc Zeugma. Angelus Domini fiat persequens eos. i. persequatur eos. *Tenebræ*, sint eorum viæ tenebrosæ & lubricæ, ne videant, quà sit fugiendum, & vt cadant, nec sit vbi firmiter consistant. De hoc imprecationum genere, lege Arnobium. Imprecationes genetales ab omnibus possunt fieri, personales à solis prophetis.

9 [Gratis] absque occatione, à me nihil læsi, sine causâ, nullâ mea culpa tetenderunt occultè mihi laqueum suum pernicioſum, vel interitum laqueoſum. i. laqueis plenum. Nam Hebræi vſurpant duo Subſtantiua, loco Subſtantiui & Adiectiui, ad Auxeſim. Eſt autem Metap. à venatoribus, qui feris capiendis ſoueas fodiunt. [Superuacue] immeritò. Idem quod *Gratis* proximè. Quare eadem eſt vox in Fonte. [Exprobrauerunt] *Hapheru* ſumpſerunt per Metatheſim pro *Herephu* Citra Metatheſim Fons, perſiſtit in Metaphora, laqueum ſuum gratis foderunt animæ meæ, ſine meo merito poſuerũt mihi inſidias. Nam רשתם *riſtam*, laqueũ ſiue rete ſuum cum ſequentibus iungunt Maſoretæ, nõ cum præcedentibus. Neque enim Athnah apud eos diſtinguit in tribus libris, ſed præcedens virgula.

10 [Laqueus] Vaſtitas propriè, calamitas. [Et captio] rete, decipula, inſidiæ [In ipſum] Latinè, & in ipſum laqueum cadat. Nam Heb. ſic Pronomen tranſponunt.

11 [Super ſalutari ſuo] ſalute, liberatione, defenſione ipſius.

12 Proſopopœia. q. d. omnes meæ vires. Quin & oſſa geſtiunt, exiliuntque lætitia, vel oſſa per Synecdochen pro membris. Omnia mea membra ſe in tui celebrationem conuertent.

13 [Fortiorum eius] Conſtructio Græca. Latinè fortiorum eo. Quanquam & hoc Pronomen rectè in pleriſque exemplaribus deſideretur.

14 [Interrogabant me] obijciebant mihi ea, quorum minimè eram conſcius, accuſabant de ijs, quæ ignorabam in conſcientia mea. *Sterilitatem*, vt eſſem ſterilis & omnibus diſcipulis tanquam filijs.

15 [Sterilitatem animæ meæ] ἀτεκνίαν τῆς ψυχῆς μου, retribuebant mihi diſcipulorum orbitatem, per Zeugma. Me meis filijs orbabant. Diſcipulos intelligit, quos Iudæi percuſſo paſtore diſperſerunt. Alij latiùs, & anxietatem animæ meæ: alij,

meæ: alij, orbitatem, vt me orbent anima mea, vt mihi eam eripiant, vt me occidant. שכרל *ſecol*, orbitas propriè. *Animæ*. Datiui caſus, id eſt, mihi, per Synecd.

16 [Cum mihi moleſti eſſent] Ad verb. in infirmari illos: cùm ægrotarent illi & infirmarentur, induebam cilicium commiſerando, vel pro eis pœnitentiam agendo, & precãdo pro illorum valetudine. Septuag. & Hieron. actiuè reſoluerunt, Cùm infirmarent illi me, cùm me moleſtarent, indumentum mihi ſaccus erat. Infinita vtroque modo accipiuntur cuiuſcunque fuerint generis. [Cilicio] Sak Heb. à quo Sacci nomen in quamplurimas linguas fluxit. Sed hic de ſacco pœnitentiæ & luctos. i. cilicio, ſacco è pilis animalium neto & texto.

17 [Humiliam] affligebam propriè, A quo verbo Ieiunium Iudæi appellant תענית *taanith*, q. afflictionem, macerationem. [In ſinu meo conuerteretur] ad me redibit, ad meã vtilitatem & fructum redundabit. Non fruſtra ieiunabam. precabar, &c. Nam hæc omnia in meam magnam vtilitatẽ cedent, ad me & in meum ſinum recident, mihi multùm proderunt. Conuerti, ſiue redire in ſinum, quando in bonũ ſumitur, eſt vtilitatem referre, fructum capere. Alij *conuertebatur*, in imperfecto. i. agitabam precem pro eis, ardenter pro ipſis orabam, vel pro me ipſo ab iſtis afflicto & vexato. *In ſinu meo*, apud me, priuatim, ſummiſſa voce. Hic in ſinu ſuo orationem conuertere, eſt precem apud ſe idemtidem repetere, atque agitare.

18 [Quaſi proximum] Conſtructio Græca, pro quaſi proximo & quaſi fratri complacebam. Et ac ſi mihi fuiſſet neceſſarius & frater, mitem & placidum me præbebam. ὡς ἐγγιστὸν cum Accuſatiuo conſtruitur. Nam ſic legit noſter interpres, non ἐγγιστῆ nisi fortè corruptè. [Complacebam] itrepſerit, pro *eum placabam*, vel *complacebam*, vt Pſ. 76. Complacitior, pro Complacatior. Hebr. quaſi ſocius, quaſi frater mihi (eſſet) ambulabam (cum eo). Quaſi lugens matrem (pullatus & nigra veſte indutus) incuruaui me. Quibus formulis, docet ſe placidè cum illis verſatum, triſtatumque illorum calamitatibus & malis. [Lugens] matrem ſcilicet è Fonte. Luctus matrum ſolet eſſe grauior propter illarum maiorem in liberos affectum & lenitatem. [Humiliabar] deiecto capite mœrore afficiebar. Incuruabam me prop.

19 [Aduersum me] calamitate mea, rebus meis aduersis. Idem in Fonte, sed figurate canitur, *In claudicatione mea*, vel in latus meum, in perniciem mei lateris. [Flagella] vel flagellatores. Nam vox *Nechim*, vtrumque significat, ac nodum in scirpo quærunt, qui claudos, vel viles & abiectos nebulones interpretantur, ac aliunde deducunt quàm à *Nacha*, percussit. [Et ignoraui] quorsum, Vel, me nec sciente nec opinante hæc facta sunt præter meritum, me nesciente causam. Alij ad personas referunt: Et ego non cognoui eos de facie; tantum abest vt lætetur, vt mihi sint ignoti.

20 [Dissipati sunt] contra me. se aduersum me dispersérunt & dissiparunt. Sententiam in Hebræo obscurissimam, planam reddiderunt Sept. Dissipati sunt & dissecti inter se: nec tamen compuncti sunt, non doluerunt, aut egerunt pœnitentiam. Sic Heb. Secti sunt, & non sibi uerunt, vel cessarũt (à suis impijs studijs) Gall. *Ils sont diuisez, & si ils ne se peuuent taire.* Diuisi sunt inter se, secti, discordes sententijs, alij aliud de me loquuntur, inter eos est schisma, alij alia mihi imponunt, nec tamen eos pœnitet vel pudet in cœptis pergere. Vel, secuerunt se in varios maledicendi modos, & non prohibuerunt linguas suas ab huiusmodi verbis ad derisionem confictis & compositis. Vel actiuè per Eclipsim, secuerunt, præsciderunt (me) sine intermissione (me) lacerarunt contumelijs, mihi conuitiati sunt perenniter. [Tentauerũt me] experti sunt meam patientiã, exploraruntme. Septuag. legerunt בחברי *Behauuni* diuiso Pe in vau & Iod. Nam alia lectio difficilior, Cum Hypocritis subsannatoribus subsannationis, vel placentæ. i. parasitis & mensarum affectis. vt perstringat aulicos, qui inter conuiuandum tractabant de ipso neci tradendo, in medijs delicijs iocantes. Frenduerunt] Gestus sæuorum hominum & vindictæ cupidissimorum.

21 [Quando respicies] Hæc. Quanto tempore ista feres? [A malignitate] à malignis eorum operibus, eripe vel rerea, refice. Verbum שוב *Sab* non tantum significat redire, restituere, reducere, sed & tranquillare, recreare. Ab verb. redire fac animam meam à desolationibus eorum. [Vnicã] Epithetum animæ, sup. Psal. 21. Hoc autem impletum die resurrectionis. Restitue. i. eripe animam, quam habeo vnicam, vel vnicè charam, vel omni auxilio destituram (tam fæcunda est vox Fontis) ab istis leonibus & truculentis hostibus.

22 [In Ecclesia magna] Magna est Ecclesia Catholica ob multitudinem gentium & populorum, parua Iudæorum Synagoga. [Graui] Hebraismus pro frequenti, numeroso, plurimo. Nam non tantùm significat ponderosum, vel, forte. vt 1. Mach. 1. Multitudo grauis, id est, magna & copiosa.

23 [Non supergaudeant mihi] non gaudeant super me, id est de meis malis, de meo exitio. Sic infrà, vers. 28. [Annuunt oculis] Nutibus mutuis me deridẽt: nutibus oculorum, & inter sese significant me esse violandum.

24 [Mihi] Septuag. pro *lõ* legerunt *li*: vel duntaxat sequuti sunt sententiam. Non enim admodum variat hæc ad verbum conuersio. Quoniam non pacem loquuntur, &] in fissuris vel commotionibus terræ verba fraudum cogitant. Docetur enim ipsos non loqui quidem pacem, sed clàm & captatis occasionibus. q. d. Mihi quidem pacem loquebantur, at alijs bellum contra me suadebant. [Et in iracundia terræ] hominum in terra versantium. Metonymia, continẽs pro contento. Heb. in scissionibus & commotionibus terræ. Quando terra iactatur & scinditur factionibus, seditionibus, tumultibus, discordijs, sese insinuant per fraudes in diuersarum partium animos. Per fraudem & insidias in cõmunibus motibus multa machinantur, & quando terra est in iracundia, i. quando homines sunt in tumultibus, bellis, iurgijs. Aliqui in cauernis terræ.

25 [Dilatauerunt] laxarunt ad me contumelijs, ludibrijs & probris afficiendum. [Viderunt oculi nostri] quod tantoperè expetebamus, nempè exitium illius. Aposiopesis. Voti compotes sumus. Math. 27. vah qui destruit tẽplũ Dei.

26 [Vidisti] malitiam eorum efferatam, qua delectantur alienis malis & calamitatibus. Altera Aposiopesis [Ne sileas] hanc indignitatem ne dissimules.

27 [Intende iudicio meo] euigila ad iudicium, defensionem & vltionem mei, expergiscere propriè. [Deus & Dominus] vocatiui casus. [In causam meam] intende per Zeugma. Sed regimen variat.

28 Vlciscere me pro tua iustitia, neque lætentur de me, siue de meis malis.

[Euge animæ nostræ] τῇ ψυχῇ. Datiui casus. Exultatio & voluptas est maxima animæ nostræ. Iam gestit anima nostra. Euge, Græcè & Latine hic sumitur materialiter, & regit Datiuum. Est autem exultantis particula, vel etiam insultantis & illudentis, vt Heb. *Heâh*. Hic etiam Datiuus possit construi cum verbo [Dicant] per Hysterologian, ne dicant apud se animæ nostræ, vel de anima nostra, Euge, Euge. [Deuorabimus] in Fonte, Deuorabimus, in Præter.

30 [Reuereantur] pudore & ignominia suffundantur, qui contra me insolescunt ad vnum omnes. [Gratulantur] lætantur ὁι ἐπιχαιροντες. Vim præpositionis noster interpres exprimere conatus est, sumpto catachristicῶs Gratulandi verbo. Non modo lætantur meis malis, verum etiam gratias agunt, gratulando ijs, qui mihi illa imprecant. Gall. *leur sçauent gré de mes maux.*

31 Reuerentia, ignominia. [Super] contra me, de me.

32 [Iustitiam meam] innocentiam meam, qui meum ius amant, qui ei fauent. [Pacem] salutem, prosperitatem.

33 [Meditabitur] summisse loquetur, semotis Scribis & Pharisæis, coram testibus duntaxat à Deo præordinatis, id est, Apostolis & discipulis, apud quos locutus est de regno Dei per quadraginta dies vsque ad Ascensionem. Vel resonabit, cantabit meditate, & ex animo. [Tota die] quotidie, vel omni die.

ARGVMENTVM.

Miratus in impio nullum Dei esse metum, exclamat Dei patientiam atque in omnia benignitatem, & vt misericordia in se & pios vtatur, excisis impijs, supplicat.

1 In finem, seruo Domini ipsi Dauid. XXXV. Heb. 36.

2 Dixit iniústus vt delínquat in semetipsó: non est timor Dei ante óculos eius.

3 Quóniam dolósè egit in conspéctu eius: vt inueniátur iníquitas eius ad ódium.

4 Verba oris eius iníquitas & dol°: nóluit intelligere, vt benè ágeret.

5 Iniquitátem meditátus est in cubíli suo: ástitit omni viæ non bonæ, malítiam autem nõ odiuit.

6 Dómine in cœlo misericórdia tua: & véritas tua vsque ad nubes.

7 Iustítia tua, sicut montes Dei: iudícia tua abyssus multa.

8 Hómines & iuménta saluábis Dómine: quemádmodum multiplicásti misericórdiam tuam, Deus.

9 Fílij autem hóminum: in tégmine alárum tuárum sperábunt.

10 Inebriabúntur ab vbertáte domus tuæ: & torrénte voluptátis tuæ potábis eos.

11 Quóniam apud te est fons vitæ: & in lúmine tuo vidébimus lumẽ.

12 Prætéde misericórdiam tuam sciẽtibus te: & iustítiam tuã his, qui recto sunt corde.

13 Nõ véniat mihi pes superbiæ: & manus peccatóris non móueat me.

14 Ibi cecidérunt, qui operántur iniquitátem: expúlsi sunt, nec potuérunt stare.

1 [Seruo Domini] per Appositionem ad [Ipsi Dauid] q.d. Psalmus Dauidis serui & cultoris Domini.

2 [In semetipso] Hysterologia. Ordo enim est, [dixit iniustus] in semetipso, [vt delinquat] Cogitat apud se delinquere. In eo tota eius cogitatio versatur. Septuag. legunt *Libbó*, ad sensum illustrandum, *In medio cordis sui*, dicit impius. Sic Hieronymus, sic Chaldæus. Dixit iniquitas impio, in medio cordis eius, ne ponat timorem Dei ante oculos suos. Iniustus duntaxat loquitur de delinquendo & offendẽdo Deum, de ijs agendis, quæ caro & sensus dictant, nullo Dei metu sibi ante oculos posito, de manendo in peccatis, quasi Deus non requirat, neque curet. Exemplaria vulgata habent *Libbi*, hoc modo. Dictum præuaricationis impij vel ad impium in medio cordis mei est, id est, Scio quid præuaricatio dictet impio. Qui enim aliter vertunt, non intelligunt Heb.

3 [Eius] Dei, Deo videnti & sciente dolos nectit, vt inueniatur iniquitas eius odiosa, fastidiosa: vt eius vitia sint fastidio, & incurrant in odium & offensionem Dei & hominū, reddant eum odiosum omnibus. Kimhi passiuè: vt præ frequentia peccandi, iniquitatem suam etiam ipse oderit & fastidiat. Aliqui vertunt. Quoniam leniter agit ad sese, blāditur sibi ipsi in conspectu suo reciprocè. Sed malo cum 70. blandè agit apud se [in conspectu] eius, Dei videlicet, vt suprà, id est, dolosè. Nam assentatio est genus doli & fraudis. [Inueniatur] ergo, [Ad odium]. i. vt sit odio & sibi, & alijs, & Deo. Eò vsque progreditur, vt eius improbitas sit omnibus intolerabilis, vt ne quidem Deus, quamuis patientissimus, eam diutiùs sustinere possit, propterea̅que de cœlo euocetur, quasi inuitus & coactus.

4 [Verba oris eius iniquitas & dolus] Verba oris eius iniquissima & dolosissima, vt Psal. 110. opus eius confessio & magnificentia, magnificētissimum & laude siue confessione dignissimum. Psal. 118. Mandata eius veritas & æquitas, verissima & æquissima. [Noluit intelligere] doceri, non vult se corrigere, neque mores suos mutare. Noluit. i. recusat, detrectat cogitare de benè faciēdo, à bonis operibus voluntatem auertit. Hinc Chal. Abscidit intellectum à benè operando. Heb. desijt intelligere ad benè agendum.

5 Cogitationibus etiam & factis prauus est.

6 [In cœlo] vsque in cœlum, id est, immensa tua misericordia, tam alta & sublimis, quàm cœli, vt hæc patiaris. Modus exaggerandi Hebraïcus. Sic quod sequitur, [& veritas tua] dictorum tuorum certitudo, propositum, constantia, promissionum fides est altissima, vt ad nubes ipsas exporrigatur. Alij, toto orbe est conspicua.

7 [Iustitia] iusta tua administrandi ratio, idem quod mox iudicia siue consilia & prouidentia, quibus omnia gubernat, & dispensat. Inepte aliqui de Iustitia, qua homines iustificantur. [Sicut montes Dei] Alia Hyperbole. Montes prægrandes, ingentis & inusitatæ molis. Nomen Dei inseruit exaggerationibus. Sicut montes procerissimi. q. diuini præ altitudine: incomprehensibilis valdeque sublimis est tua iustitia, instar etiam abyssi, incomprehensibiles sunt tuę rerum omnium administrationes. Iustitiam & iudicia Domini vocat iustas eius prouidentiæ rationes & consilia, quæ sunt

quæ sunt abyssus multa, id est, imperscrutabilia.

8 [Saluabis] conseruabis, ales, nutries, corporali salute & generali prouidentia curabis, quemadmodum magna est & multa tua misericordia. vt Psal. 135. Qui dat escam omni carni, quoniam in æternum misericordia eius. Arnobius Allegoricè, Iudæos & Gentes saluabit, quòd Iudæi velut homines ratione vterentur, propter legis diuinæ beneficium. Gentes tanquam bruta egenis elementis huius mundi seruirent, nec Dei spiritu ducerentur. [Quemadmodum] secūdum multitudinem, magnitudinem, magnificentiam tuæ misericordiæ. In Heb. locutio enuntiatur per Epiphonema, eodem sensu: Quantam & quàm pretiosam [multiplicasti misericordiam tuam] ô Deus, quàm excellenti es præditus benignitate. Ad verb. ô Domine, quā pretiosa est benignitas tua. q. d. Extendis tuam beneficam prouidentiam in homines & belluas.

9 Iam de speciali prouidentia. Homines quidem simul & bestias conseruabis; eis omnibus amanter consules & prouidebis: at beneficentiùs & excellentiùs erga homines te geres, eos illustri prouidentia & maioribus beneficijs prosequeris, & in hac vita, & in futura. q. d. inter eas & homines magnum statuis discrimen. Nam hi præter communem conseruationem percipient spiritualia & cœlestia, quod tribus versiculis declarat. [In tegmine] in vmbra, in tua protectione & tutela. Tueberis eos suauiter, amanter, cupidè, vt gallina, vel auis, pullos.

10 [Ab vbertate] pinguedine prop. [Voluptatis] Deliciarum, fœlicitatis. Metaphoræ de delicijs & voluptatibus cœlestibus. Effusè fruentur æterna beatitudine, replebuntur perfecta Dei cognitione, imo & visione aperta, rerumque omnium in eo contemplatione.

11 [In lumine tuo] per tuum lumen, per tuam claritatem, clarè intuebimur te, clarè te fruemur. Vberiore splendore tuæ cognitionis, videbimus tuum lumen, tuam diuinam faciem & essentiam, quæ tota est lucida, vt proinde dicaris inhabitare lucem inaccessibilem. *In*, per, beneficio & auxilio luminis gloriæ videbimus lumen faciei tuæ. Nam lumen nostrum, id est, naturale, non sufficit, vt mens ad claram Dei visione eleuetur. Quemadmodū nec Sol cerni potest nisi per propriū suum lumē. Ad illū enim conspiciendū

frustrà quis se vti posse speret luce aliena, veluti lunæ, stellarum, ignis, candelæ, facium, lampadum, quantumuis copiosa. Priore loco lumen Dei est diuina quædam illuminatio, quæ appellatur à Theologis lumen gloriæ, euehens mentem beati ad Deum: posteriore, diuina facies siue essentia. q.d. Te nos irradiante ac illuminante ad tui cognitionem perfectam, te tunc videbimus sicuti es. Illud enim lumen creatum est necessarium ad cernendum lumen increatum, quia tantæ excellentiæ, tanti splendoris est Deus, vt ab anima, imò verò Angelo, in puris naturalibus, alioqui absolutissimis perfectissimisque, constituto cum tanto splendore, maiestate & gloria cerni, comprehendive non possit. Quare dicitur 1. Tim. 1. inuisibilis. 6. inhabitare lucem inaccessam, id est, maiestatem, gloriam, perfectionem habere incomprehensibilem, & à Græcis cerni duntaxat per συγκατάβασιν. q. condescensum, dum se cernentium captui & infirmitati attemperat.

12 [Prætende] extende, expande in eos qui te norunt, tuã benignitatem. מְשֹׁךְ *Masac*, hoc importat.

13 [Mihi] Datiuus incommodi, contra me. Pes superbi & arrogantis, ne in me veniat, ne me inuadat. & aggrediatur, & manus peccatoris ne me moueat, de meo loco ne me migrare faciat, de meo statu & sede ne me deijciat. Serua me à superborum iniurijs & percussionibus. Aliqui de Diabolo superbiæ Fonte. [Non moueat] ab illa stabilitate, quã in virtute collocaui. Euthy. Ne me concutiat vt peream.

14 [Ibi] ἐκεῖνος, in eo seculo, vbi probi & sancti inebriabuntur, isti acerbo supplicio iniquitatis suæ pœnas luent. Possit esse Relatiuum sine Antecedente, *ibi*, id est, in Gehenna, vt Iob. 1. Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Illuc, non quidem in vterum matris, sed in sepulchrum. Sic hîc, *ibi*, i. in inferno. Etsi enim perditio impiorum nunc sit occulta, Dauid tamen eam veluti digito ostendit. Alij *ibi*, in pede superbiæ & manu peccatoris, in ipso eorum conatu. [Stare] consistere. Surgere, propriè. Lapsus eorum perpetuus, adeò vt nunquam erigantur.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Hortatur ab pietatem & patientiam. Non enim esse à pietate discendendum, quòd impij floreant. Nam & impios plagas, & pios præmia accepturos.

1. Psalmus ipsi Dauid. XXXVI. Heb. 37.

2 NOli æmulári in malignãtibus: neque zeláueris faciéntes iniquitâtem.

3 Quóniam tanquam fœnum velóciter aréscent: & quemádmodũ ólera herbârum, citò decident.

4 Spera in Dómino, & fac bonitâtem: & inhábita terram, & pascêris in diuítijs eius.

5 Delectâre in Dómino: & dabit tibi petitiónes cordis tui.

6 Reuéla Dómino viá tuam, & spera in eo: & ipse fáciet.

7 Et edũcet quasi lumen iustítiam tuam, & iudícium tuum tanquã meridiem: subditus esto dómino, & ora eum.

8 Noli æmulári in eo, qui prosperâtur in via sua: in hómine faciénte iniustítias.

9 Desine ab ira, & derelínque furórem: noli æmulári, vt malignéris.

10 Quóniam qui malignántur, exterminabúntur: sustinéntes autem dóminum ipsi hæreditábunt terram.

11 Et adhuc pusillum, & non erit peccâtor: & quæres locum eius, & non inuénies.

12 Mansuéti autem hæreditábunt terram: & delectabúntur in multitúdine pacis.

13 Obseruâbit peccâtor iustum: & stridêbit super eũ déntibus suis.

14 Dóminus autem

tridébit eum: quóniam prôſpicit, quòd véniet dies eius.

15 Gládium euaginauérunt peccatóres: intendérunt arcum ſuum.

16 Vt deiiciant paúperem & ínopem: vt trucident rectos corde.

17 Gládius eôrum intret in corda ipſôrum, & arcus eôrum cõfringátur.

18 Mélius eſt módicũ iuſto: ſuper diuítias peccatôrum multas.

19 Quóniam bráchia peccatôrum conterántur: confirmat autem iuſtos Dóminus.

20 Nouit Dóminus dies immaculatôrum: & hæréditas eôrum in æternum erit.

21 Non confundéntur in témpore malo, & in diébus famis ſaturabuntur: quia peccatóres períbunt.

22 Inimíci verò Dómini, mox vt honorificáti fúerint & exaltáti: deficiéntes quemádmodum fumus deficient.

23 Mutuábitur peccâtor, & non ſoluet: iuſtus autem miſerétur & tríbuet.

24 Quia benedicéntes ei hæreditábunt terram: maledicéntes autem ei diſperíbunt.

25 Apud Dóminum greſſus hóminis dirigẽtur: & viam eius volet.

26 Cùm cecíderit, non collidêtur: quia Dóminus ſuppônit manum ſuam.

27 Iúnior fui, étenim ſénui: & non vidi iuſtũ derelictum, nec ſemen eius quærens panem.

28 Tota die miſerêtur & cómmodat: & ſemen illius in benedictiône erit.

29 Declína à malo, & fac bonum: & inhábita in ſéculum ſéculi.

30 Quia Dñs amat iudícium: & non derelínquet

quet ſanctos ſuos: in ætérnum cõſeruabúntur.

31 Iniúſti puniéntur: & ſemen impiôrum períbit.

32 Iuſti autem hæreditábunt terram: & inhabitábunt in ſéculum ſéculi ſuper eam.

33 Os iuſti meditábitur ſapiéntiam: & lingua eius loquêtur iudícium.

34 Lex Dei eius in corde ipſius: & nõ ſupplantabúntur greſſus eius.

35 Conſiderat peccâtor iuſtum: & quærit mortificâre eum.

36 Dóminus autem non derelinquet eum in mánibus eius: nec damnâbit eum, cùm iudicábitur illi.

37 Expécta Dóminũ, & cuſtódi viã eius: & exaltâbit te, vt hæreditâte cápias terram: cũ períerint peccatóres, vidêbis.

38 Vidi ímpiũ ſuperexaltâtum: & eleuâtum, ſicut cedros Líbani.

39 Et tranſiui, & ecce non erat: & quæſiui eũ, & non eſt inuéntus locus eius

40 Cuſtódi innocéntiam, & vide æquitâtẽ: quóniam ſunt reliquiæ hómini pacífico.

41 Iniúſti autem diſperíbunt ſimul: reliquiæ impiôrum interíbunt.

42 Salus autem iuſtôrum à Dómino: & protéctor eôrum in témpore tribulatiônis.

43 Et adiuuâbit eos Dóminus, & liberâbit eos: & éruet eos à peccatóribus, & ſaluâbit eos, quia ſperauérunt in eo.

1 Pſálmus in Hebr. alterãos verſus habet ſcriptos ordine alphabeti, atque ita eſt tertius alphabetarius. Quod artificium inducit ad vehementiorem argumenti contemplationem.

2 Noli inuidere, vel imitari malos, quod vtantur proſpero ſucceſſu. A Emulari & Zelari duo ſignificant, imitari, ſectari, deindè

deinde commoueri, irritari, sibi displicere, inuidere, se cruciare, indignari de re aliqua. Sic Zelus, est summus affectus vel odij, vel amoris. Ne ergo secteris improbos, néve commoueaaris de eorum rebus secundis, illis ne inuideas vt illorum exemplo ad peccandum prouoceris. Nam vtraque significatio hic congruit & in Græco & in Hebræo, nisi quod initium versus alij vertunt, Ne immisceas tete maleficis. [Neque Zelaueris] ne inuideas improbis prosperitatem, ne iriteris eorum fœlicitate. Chal. Noli æmulari malignos, ne fias eis similis.

3 Ratio cur non sint sequendi impij. [Fœnum] viride gramen. Esa. 40. Momentanea est eorum prosperitas [Arescent] excindentur prop. [Olera] tenellæ herbæ.

4 [Bonitatem] bonum. [Et inhabita terram] Imperat. pro futuro. Et inhabitabis atque incoles terram, & abundè pasceris. [In diuitijs eius] terræ. Nam est fœminin. generis Græc. At Heb. Pasce fidem vel veritatem. Solidè, firmiter, & verè pasceris: non vt illi, momentaneè & ad horam. Veritas firmitatem significat. Possit etiam verti, Pascè educationem vel cibum eius, vt ה sit affixum & *Emun* cibus, nutritio, vt Deut. 32. Hinc *Omen* nutritius, educator. Quod videntur sequuti 70. Nisi malis legisse בממנתה *bemammenah*, Etsi *Mammon*, prop. sit Syrum.

5 [Delectare] deliciare propriè. Delicias tuas colloca in Domino.

6 [Viam tuam] tua negotia, tuas necessitates patefac Domino, eas illi explicato & commendato. Heb. Volue super Dominum (proijce) committe, e ommenda illi. Metaphora à lapide, vel pondere, quod voluitur ad certum locū. Quanquam ordines imperfectorum interdum confunduntur, vt גלה *Galà*, & גלל *Galal*, quorum illud *Renelare* in Piel, hoc *Voluere* ferè significat. Sic Chald. Manifesta coram Deo vias tuas & spera in verbo eius. Gall. *Descouure tes affaires*. [Et ipse faciet] viam tuam, scilicet, tua negotia perficiet.

7 Proferet in apertum, in lucem & conspectum, vel potius, illustrabit rebus prosperis, prosperabit tuam iustitiam, splendere faciet tuam virtutem siue probitatem, & magis ac magis prosperabere, vt lumen progrediendo ad meridiem, magis ac magis inclarescit. [Iudicium] etiam probitatem & rectam vitæ rationem appellat. Lumen autem & meridies

meridies sunt Symbola prosperitatis & lætitiæ sup. psal. 17. vers. 32. [Subditus] Ad verbum, Sile Domino, vel expecta Dominum, & confide ei. Nempè subditum esse Domino, est silere ad eius iudicia, patienter ferre quicquid ipse immiserit, de nullo obmurmurare, ei acquiescere. In silentio & spe sit fortitudo vestra. Esa. 30. Oratio autem est primus & præcipuus spei siue confidentiæ effectus. Opinari interim licebit Sept. legisse התחולל *Hithholel*, confide, spera, per ה *Hitholel*, lauda, vel per ע *Hithpallel*, ora, precare.

8 Ne irascaris florentibus improbis, vt aduersus Deum murmures, aut, abiecto pietatis studio, sequaris eorum exempla. Sic vers. sequenti. [Faciente iniustitias] Restringit generalem propositionem ad improbos. Nam etiam pij prosperantur, quos æmulari oportet. i. sequi, imitari, non inuidia prosequi.

9 [Desine ab ira] ne commoueare præsenti impiorum statu, apud te veluti irascens, quòd sic vigeant. Ne ad imitationem prouoceris, vel ne te immisceas, vt & tu malè agas.

10 Amplificat idem alijs verbis & antithetis. [Qui malignantur] Ad verb. quia malè agentes excidentur. [Sustinentes] sperantes, patienter expectantes Domini fauorem & prouidētiam. [Terram] Viuet in terra, eius bonis fruentur, ab ea non exterminabuntur, per Antithesin. Arnobius & Augustin. de terra, in qua æternitas regnat. Cœlum enim sic sæpè appellatur per metaph. ob substantiæ firmitatem & constantiam.

11 Hyporyposis, Paulò post iam nusquam apparebit, cuiusque locus tibi contemplanti nusquam occurret, vt qui directus fuerit de illa sua prosperitate, vel etiam extinctus. [Quæres] Eclipsim emolliuerunt. Intellectum pones super loco eius, & non ipse (locus, vel impius, erit, subsistet, apparebit, vel quid simile) Non inuenies eum in illo statu ac loco, in quo paulò ante ipsum florentem videras.

12 [Delectabuntur] fruentur multa pace, omni fœlicitatis genere.

13 [Obseruabit] maligna mente inspiciet. Ad verbum, malignè cogitat impius in iustum. [Super eum] contra eum.

14 [Irridebit] irritos efficiet eius conatus & studia per Metalepsin. [Dies eius] interitus eius, dies quo destruetur & peribit,

& peribit, tempus mortis. Aliqui, tempus vitæ eorum totum curat.

15 Metaphoræ de varijs oppugnationibus.

16 [Vt trucident] Ad verb. vt mactent rectos via, i. vita, moribus, viuendi ratione.

17 Suis armis, suis consilijs pereant.

18 [Super] quàm diuitiæ peccatorum multæ. Paululum, quod iusti possident, est suauius & fructuosius, quam impiorum magna affluentia ob arcanam Dei benedictionem.

19 [Brachia] potentia & opes eorum cuncta, in quibus illi confidunt. [Confirmat] corroborat, sustentat, sustinet & fulcit.

20 [Nouit] fauore prosequitur & præmijs. Curat, prosperat, fortunat. [Dies] dierum & vitæ cursus necessitates per metonym. [In æternum] toto vitæ tempore, quamdiu viuent, perstabit. Sic Psal. 1. vitæ proborum curam habet, ac nouit quibus periculis in vita sint obnoxij, & quibus subsidijs egeant. Contrà Matt. 7. Non noui vos. *Dies*, etiam sumi potest, vt vers. 14. pro tempore mortis. Diem mortis eorum curat. Eis morientibus adest, adeo vt hæreditas eorum futura sit sempiterna, vti sequitur.

21 [Malo] calamitoso, belli, pestilentiæ, afflictionum.

22 Periphrasis istorum, Et inimici Domini, velut pretiosum (i. adeps, decor) agnorum, vel camporũ eõsumpti sunt, in fumo defecerunt. Nam adeps igni impositus flamma breui absumitur, sic impij saginati fœlici rerum successu, quasi agni ad cædem destinantur. Ierem. 12. vers. 1. Quod de igne Gehennæ nonnulli accipiunt. Vel potius ביקר כרים, pro Infinitiuis, non Nominibus 70. habuerunt. Et בעשך per Caph, non Beth legerunt, vt sit ad verb. Et inimici Domini circa honorari (vel in pretio haberi) circa exaltari cõsumpti sunt, sicut fumus defecerunt. Idem perpetuò sensus, etsi loquendi modus sit diuersus. R. Selomo Pretiositatem camporum, de luce matutina intelligit, quæ progrediendo deficit, i. celeriter euanescit.

23 [Tribuet] benignè largietur.

24 [Benedicentes ei, maledicentes] Celebrantes Deum & blasphemantes, siue contumelia afficientes. Masoretæ legunt passiuè, benedicti eius, & maledicti: nempè ij, quibus Dominus

bus Dominus benè vel male vult. Benedictio Domini ditat. Prouer. 10. [Terram] terræ bona, commoda & fructus. Ratio superioris versiculi.

25 A Domino eiusmodi hominis iusti gressus & viæ prosperè disponentur, eas ipse fortunabit, & vitæ eius iter diriget. Opera eius grata habebit. Via pro instituto & vitæ ratione. *Gheber* virum siue hominem virtute prędituin & fortem sonat.

26 [Non collidetur] non proijcietur prop. non tolletur de medio, non irreparabiliter cadet. Quod Orig. & Euthy. de lapsu hominum in peccata intelligunt, vt si peccent, quemadmodum Dauid & Petrus, citra pœnitentiam non pereant. Pro. 24. septies in die cadit iustus, & resurgit. Sed aptius de fœlicitate temporaria, vt si ab ea excidat, resurgat. [Supponit] Ad verb. fulcit, sustentat manum eius.

27 [Nec semen eius] progeniem, filios, quos post se relinquet. [Quærés panem] Hyperbole, pro, panis cibive inopia deficiens: panem non inueniens. Vnde psal. Rom. Egens pane. Nam etiam mendicantibus bonis de pane prouidet. Per Zeugma repeti possit [Derelictum] q. d. Nec iustum vidi derelictum, nec filios eius, etiam quærentes ostiatim panem, vidi derelictos, quin eis præbeat necessaria. Admirandam hic obserua Dei erga iustum, id est, virum pium & bonum, curam. Lyranus putat esse Hyperbolem, de eo quod ferè fit. Alioqui Lazarus inopia perijt, qui virtute & pietate erat eximia. Luc. 16. Hebræi interpretantur לגמרי, in totum omninò. Non vidi iustum simpliciter derelictum, quin habeat saltem vitæ necessaria, victum & vestitum simplicem: quod probant è Iacob, Gene. 28. Paulus Brugensis contra Lyranum, non de pane corporali, sed spirituali. Sic Basilius 2. Orat. de ieiunio. Non loquitur, inquit, de pane sensibili, qui nouerat filios Iacob panis inopia descendisse in AEgyptum, sed de spirituali alimonia, qua interior homo pascitur. Atqui hoc allegoricum est: & pietas non habet tantùm promissionem vitæ futuræ, sed eius etiam, quæ nunc est. 1. Tim. 4. Lubens ego intellexerim de Eleemosynario, qui crebras habet promissiones de benedictione & fauore Domini. 1. Cor. 9. &c. Is enim vsu linguæ & cæterarum ab Hebræo manantium iustus appellatur, vt iustitia Eleemosyna. Dan. 4. &c.

28 [Miseretur]

28 [Miseretur] est liberalis, beneficus, omni die, vel quotidiè. [Commodat] mutuò dat, δανίζει. [In benedictione] fortunatum erit. Quando morietur, non extinguetur Dei benedictio, sed in liberos eius redundabit.

29 [Et inhabita] Imperatiuus pro futuro, vt ver. 4. In terra inhabitabis, durabis, conquiesces, in æternum, quamdiu viues tutus eris.

30 [Iudicium] opus iustum & rectum, virtutem. Quia Dominus amat iustos & virtute præditos. Virtutem hæc lingua iudicium, iustitiam, æquitatem appellat: & reuerà iustitia in se virtutes complectitur omnes.

31 [Iniusti punientur] Græcè, ἄνομοι δὲ ἐκδικηθήσονται, quibus nulla Hebraicè respondent. Vnde aliqui coniiciunt dimidium hunc versum à Iudæis detractum, qui ineiperet עִוְלִים: quoniam huius Psalmi versus alij constant literarum ordine, qui mancus reperietur, si ע transiiiatur. Sed iam respondimus Septuag. addidisse sæpè de suo, quæ ad sententiam perficiendam desiderari existimabant: vt hoc loco, quo apertior esset Antithesis, ista interiecerunt, quæ videbant à Dauide prætermissa per ὑφάιρεσιν, quod nollet contaminare suum ordinem literarium, mentione עִוְלִים siue עַוְלִים, iniustorum, prauorum [Semen impiorum] In liberis Deus vlcisci solet peccata parentum, quantum ad corporalia & externa. Non autem quantum ad spiritualia & æterna, nisi simul sectentur eorum impietatem. Nam tunc geminam pœnam luunt.

32 Hæreditare & inhabitare terram in perpetuum, est in ea durare atque versari fœliciter cum dignitate & benedictione. Ita R. Kimhi.

33 [Meditabitur] loquetur meditatam sapientiam, resonabit [Iudicium] quod iustum & rectum est. De rebus bonis loquitur & cogitat. At Euthym. sermonem cum iudicio & prudentia non inconsideratum profert.

34 [Non supplantabuntur] non vacillabunt, prop. non nutabunt, non titubabunt, firmi erunt in Dei præceptis. Non errabunt à legis diuinæ præscripto. Alij, firmi erunt in bonis & opibus. Supplantari apud Sept. est vinci, superari, plantis subijci & substerni.

35 [Considerat] obseruat, speculatur iustum, insidiatur ei.

36 [Illi] ab illo impio. Dominus non damnabit iustum, non vt

non vt impium puniet, cùm iudicabitur & damnabitur ab illo impio. Non ratum habebit iudicium impij de iusto. Longè sunt alia iudicia Domini, alia impiorum. Vel non sinet illum iniustè condemnari, quando in iudicium vocabitur ab illo impio. Non sinet eum calumnijs vel peruersis iudicijs, & iniquis sententijs opprimi. Calumnias & iudicia impij Deus non sinet succedere. Verba actiua Hebræorum sæpe permissionem duntaxat significant. Ad verb. In iudicari ipsum, cùm iudicabitur ipse, iustus scilicet.

37 [Dominum] Domini auxilium & prouidentiam. [Viam] legem, præcepta.

38 [Sicut cedros Libani] Heb. Sicut lauros vigentes, quæ solent ramos latius spargere. Sed Septuag. notiorem Metaphoram vsurparunt, quoniam in monte Libano syluæ erat cedrorum ingentium, toto orbe conspicua. Chald. sicut arborem transplantatam & abundantem foliis.

39 Impius cùm suo loco & statu, fœno ocyùs perijt, me non aduertente nec opinante. Me pertranseunte, vt ad meum reditum, vel etiam abitum, vt ad meum trãsitum nulla iam ipsius sit commemoratio. Heb. [Et transiuit] per tertiam personam. Quod Chald. doctè reddit. Et transiuit (impius) de mundo, & ecce non fuit.

40 [Innocentiam, æquitatem] in Abstracto. Sic Chald. Serua integritatem, respice iter rectum. Masoretæ in Concreto, integrum & rectum. Quod aliqui de homine interpretantur. Obserua virum innocentem, & considera æquum virum, quoniam finis eius, pax, (sic enim sequêtia vertunt) quoniam tandem huic viro erit pax, æterna scilicet: vt hortetur ad considerandã exempla gratiæ Dei & iudiciorum eius. Rectius Septuag. [Quoniam reliquiæ sunt homini pacifico] siue homini pacis, quod in לאיש *leis*, Lamed habeat Seeua, non Cãmets. *Reliquiæ*, ergo, posteritas & facultates. Alij, salus & æterna fœlicitas. Alij, exitus fœlix. Sed alienè. Nam in Antithesi sequentis versus, vox hæc pro posteritate & opibus quadrat, pro exitu & extremo non item. Pacificus filios & bona eis vtenda relinquet: impiorum autem posteritas & bona ipsis relicta peribunt. Ipsi cum sua posteritate & opibus interibunt. Sic Psalm. 16. Dimiserunt reliquias suas paruulis suis. Etsi vox Hebræa illic sit diuersa.

31 [Simul] pariter, ad vnum omnes. Vide Psalm. 32. vers. Aliqui annectunt sequentibus, sed non tam aptè, neque secundum Hebraicam distinctionem [Interibunt] Ad verb. postremum impiorum excinditur. Postremum autem appellant prolem & posteritatem, vt iam dictum est, vt Dan. 11. Aliquando etiam exitu, finem, quo in significatu Chaldæus, finis impiorum interitus, (æterna perditio.)

42 [A Domino] erit sup. Eos Dominus saluabit & proteget.

ARGVMENTVM.

Deum obsecrat, vt se grauiter ægrotum ob peccata, ab amicis neglectum, ab inimicis exagitatum iuuet sanetq;. Multa conueniunt Christo.

1. Psalmus Dauid in rememoratione, die Sabbathi.

XXXVII. Heb. 38.

1 DOmine, ne in furóre tuo árguas me: neque in ira tua corripias me.

3 Quóniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: & confirmásti super me manum tuam.

4 Non est sánitas in carne mea à fácie iræ tuæ: non est pax óssibus meis à fácie peccatórum meórum.

5 Quóniam iniquitátes meæ supergressæ sunt caput meum: & sicut onus graue grauátæ sunt super me.

6 Putruérunt & corrúptæ sunt cicatrices meæ: à fácie insipientiæ meæ.

7 Miser factus sum & curuátus sum vsque in finem: tota die contristátus ingrediébar.

8 Quóniam lúmbi mei impléti sunt illusiónibus: & non est sánitas in carne mea.

9 Afflictus sum & humiliátus sum nimis: rugiébam à gémitu cordis mei.

10 Dómine

10 Dómine, ante te omne desidérium meum: & gémitus meus à te nó est abscónditus.

11 Cor meum conturbátum est, derelíquit me virtus mea: & lumen oculórum meórum, & ipsum non est mecum.

12 Amíci mei, & próximi mei: aduérsum me appropinquauérunt & stetérunt.

13 Et qui iuxta me erant de longè stetérunt: & vim faciebant, qui quærébant ánimam meam.

14 Et qui inquirebát mala mihi, locúti sunt vanitátes: & dolos tota die meditabántur.

15 Ego autem tanquá surdus non audiébam: & sicut mutus non apériens os suum.

16 Et factus sum sicut homo non audiens: & non habens in ore suo redargutiónes.

17 Quóniam in te Dómine sperávi: tu exaúdies me dómine Deus meus.

18 Quia dixi, nequándo supergaúdeant mihi inimíci mei: & dum cómouétur pedes mei, super me magna locúti sunt.

19 Quoniam ego in flagélla parátus sum: & dolor meus in conspéctu meo semper.

20 Quóniam iniquitátem meam annuntiábo: & cogitábo pro peccáto meo.

21 Inimíci autem mei viuunt, & confirmáti sunt super me: & multiplicáti sunt, qui odérunt me iniquè.

22 Qui retribuúnt mala pro bonis, detrahébant mihi: quóniam sequébar bonitátem.

23 Ne derelínquas me Dómine Deus meus: ne discésseris à me.

24 Inténde in adiutórium meum: Dómine Deus salútis meæ.

1 [In rememorationem] εἰς ἀνάμνησιν Heb. autem, ad memorandum, sua peccata & miserias scilicet, vt Psalmus ad laudandum, (Deum videlicet.) [Die sabbathi] Additum ex vsu Synagogæ, quæ hunc Sabbatis canebat.

2 Ne me durius punias, quàm pro meis viribus.

3 Poëtica hypotyposis hominis grauiter saucіati, & variis malis affecti, vsque ad vers. 17. qua graphicè depingit tentationes peccati & conscientiæ. Sagittas Dei vocat suum morbum, vel miseriam & cruces à Deo immissas. [Manum tuam] Metonymia. Plagam tuam mihi firmiter impressisti, feriendo scilicet. Ad verb. descendere fecisti super me manum tuam.

4 [Sanitas] integritas prop. Non est in me sani quicquā. [Pax] quies, doloris remissio. [A facie] loco Præpositionis Propter, vsurpant *A facie* Hebræi. Propter iram tuam. Et mox, propter peccata mea. Et versi. 6. propter insipientiam meam [Pax] Valetudo, salus. Se ossibus, i. membris & animo ægrum esse docet.

5 [Supergressæ sunt] transcendunt, transeunt. Quod duobus potest modis concipi. Primū per Metaph. à demersis, quorū caput aqua transcēdit: deindè per Meton. τῶ [Caput meum] vt caput significet capitis pilos. q.d. Numerosiores sunt iniquitates meæ capillis capitis mei. Quoniam multitudine peccatorum obrutus sum, & eis tanquam graui & ponderoso onere oppressus. Vsque adeo excreuerunt illa siue numero, siue magnitudine, vt iam caput pessundent. Per Prosopopœiam tribuit pondus & grauitatem peccatis, quam explicans Nicetas in Nazanzenum de Baptismo, caput principem animi partem exponit, cuius mentem & rationem & conscientiam, peccatum premit atque onerat. Adde ex Basilio pœnas, quæ propter illud sustinentur, esse graues & acerbas. [Graue grauatæ] Etiam in Hebræo est Paronomasia *cabed ic bedu*. [Super me] super meum dorsum supra meas vires.

6 [Cicatrices] tumores & vlcera meorum peccatorum. Significat inueteratum esse morbum vel peccatum, quod animi est vlcus & cicatrix. Diuturnitas morbi facit ad cōmiserationem maiorem. Est autem Metaphora de vulneribus conscientiæ. Vulnera peccatorum meorum inueterata sunt, vetustate putrida & fœtentia propter meam insipientiam. Nam

tiam. Nam simulatque contracta fuerant, eis mederi debueram & occurrere. q.d. mea culpa sum peccator inueteratus. Habburoth quasi sanie collecti tumores & apostemata. [A facie] propter, vt ver. 4. Rectè autem peccata insipientiā vocat, inquit Orig. Nemo enim sapiens ea admittit siue virtutis amore, siue pœnæ formidine.

7 Præ morbi, vel calamitatis vehementia [Miser] obliquus prop. [Curuatus] depressus & humiliatus. [Vsque in finē] mirum in modum. Gestus hominis graui onere pressi & incuruati [Contristatus] Exponitur Fontis Metaphora: Nigricans, ater, atra & nigra facie propter animi mœstitiam.

8 [Illusionibus] pudendis motibus & affectibus, vel malis me ludis & iocis malevolorum exponentibus, morbis, ob quos mihi illudant. Metonym. Heb. despectu, ignominia: vel secundum quosdam, combustione (ardore) quasi illic esset apostema. Hæ enim corporis partes sunt obnoxiæ inflammationibus, & humorum corruptorum defluxionibus. Renes mei, lumbi mei, & ilia ægerrimè sunt affecta. Morbus ad ilia vsque peruasit, cuius causa me mei æmuli rident & despiciunt, tantum abest vt misereantur. Aliqui nimis curiosè, pudendo vlcere, & fœdo. Vt vel locus notetur sub renibus vergens ad coxendices, siue medius inter fœmora & ilia, vbi fuerit vlcus, vel morbi genus, quod verecundè non possit nominari.

9 [Afflictus sum] remissus sum prop. & debilitatus, remissis & dissolutis viribus factus sum. [Humiliatus] attritus prop. [A gemitu] præ gemitu, propter. *Nahamah* fremitum potius significat. Vnde leoni tribuitur irato. Prou. 19.

10 Quicquid omninò cupiam, tibi est cognitum, & quid gemam non te latet. Scis quid velim, quid desiderem, nempè remissionem peccati & calamitatis, tuam denique gratiam

11 [Conturbatum est] sic turbatum, vt palpitet, & præ anxietate se veluti versetet, & in orbem agitet, turbinis instar varijs cogitationibus. סחר *Sebarbar*, circulare, sic in orbem, se gyrare. [Virtus] vires, robur [Et ipsum] etiā ipsum, *Et*, particula exaggerationis. Etiam lumen oculorum amissi præ lachrymis & ægritudine. Prospera videntur āduersa, oculi caligant propter mœstitiam & fletum. Origenes ad mentis lumen refert, quod post illuminationem & recta-

tatis agnitionem in tenebras decidérit. Vis exaggerandi in Heb. refertur ad oculos. *Etiam ipsi* (oculi) *non sunt mecum*, etiã ipsos oculos perdidi præ lachrymarum copia. Intus pugnę foris pauores.

12 [Aduersum me] Heb. è regione plagæ meæ se statuerunt, e remotis & è longinquo, id est, Non me viserunt, non propius coniuncti sunt ad me consolandum, me deseruerunt in meis malis, steteruntque auersi, siue metu, siue inhumanitate, humanitatis officia erga me non exercuerunt. Per amicos tamen Arnobius & Basilius Angelos intelligunt, qui eminus stant peccata luentes. Septuag. Si hic verbis hæserunt, potius quam sententiæ, legerunt נגעו *nãghehu* per vau, attigerunt, propinquarunt, non נגעי *nighi* per Iod, plagam meam.

13 [Qui iuxta me erant] propinqui mei. Gall. *Mes proches parens*, vel est Periphrasis vicinorum, qui prope nos habitant. [Et vim faciebant] conabantur vitam mihi eripere. Heb. illaqueabant, tendebant laqueos. Inimici insidijs, calumnijs & odijs addebant afflictionem.

14 [Vanitates] peruersitates, consractiones prop. quæ pertinent ad meam ruinam & calamitatem.

15 Sum similis muto, qui non aperit os suum, vt fetur vel respondeat. Sum patientissimus, patientissimè ferebam eorum probra.

16 [Redargutiones] confutationes, responsã ad calumnias, rationes me tuendi & respondendi. Sic Dauid 2. Reg. 16. ad conuitia Semei obmutuit, peccatis suis hæc deberi sentiens, & Domino vindictam relinquens.

17 Prima ratio cur Dominus eum exauditurus sit: cui & subiungit tres alias. Nam in sequentibus tribus versibus, Quoniam, vel Quia repetitur per Anaphoram.

18 [Quia dixi] Secunda ratio. Quia (inquit) precatus sum, ne lætentur de me, id est, de mea pernicie & malis, inimici mei, & dum nutant res meæ, contra me magna loquuti sunt & machinati [Super me] aduersum me. Simulatque vacillant vel labuntur pedes mei, gloriosè & superbè mihi insultant.

19 Tertia ratio. Quoniam ad omnem casum & supplicium paratus sum pro peccatis meis sustinendum, & dolorem maximum & perpetuum ex eis capio. [Ad flagella] צלע

צלע rsela alij claudicationem interpretantur. Chal. contritionem siue confractionem. Immutata Metaphora, non vi. [Et dolor] cruciatus, pœna meorum peccatorum mihi perpetuo est ante oculos. Alij peccatum meum quod me angit & vexat grauiter. q. d. nunquam obliuiscor meorum peccatorum, ea semper in oculis fero.

20 Quarta. Quoniam agnoscam & confitebor meum peccatum, & dolebo. [Cogitabo] cum sollicitudine & anxietate. Vnde Hebr. sollicitus ero & anxius de peccato meo. Cogitando dolebo propter peccatum meum.

21 [Super me] contra me, vel plusquam ego. Sunt me potentiores & robustiores. [Viuunt] viuendo inualescunt & roborant se contra me, vel, viuunt, id est, florent, fruuntur omnibus rebus prosperis. [Iniquè] immerito, sine causa.

22 [Detrahebant] aduersabantur, inimicabantur prop.

23 [Ne discesseris] ne abeas longius prop.

24 [Intende] festina, propera prop. in auxilium meum, ô domine, qui me soles seruare, & eripere è malis & periculis

ARGVMENTVM.

AEgrotus vel afflictus, abrupto proposito silentij, Deum orat, vt sibi adsit & veniam det, ac saltem vitæ brevitatem, quæ homini conceditur, ne deneget.

1. In finem pro Idithun canticum Dauid. XXXVIII. Heb. 39.

2 Dixi, custodiã vias meas: vt nõ delinquam in lingua mea.

3 Posui ori meo custodiam: cũ consisteret peccãtor aduersum me.

4 Obmutui & humiliãtus sum, & silui à bonis: & dolor meus renouãtus est.

5 Concaluit cor meum intra me: & in meditatiõne mea exardescet ignis.

6 Locutus sum in lingua mea: notũ fac mihi Domine finẽm meum.

7 Et numerum diẽrũ meorum quis est: vt sciã quid desit mihi.

6 Ecce mensurábiles posuísti dies meos: & substántia mea, tanquã níhilum, ante te.

Verúmtamen vniuérsa vánitas: omnis homo viuens.

10 Verúmtamen in imágine pertránsit homo: sed & frustrà conturbátur.

11 Thesaurízat: & ignórat, cui congregábit ea.

12 Et nunc quæ est expectátio mea? nónne Dóminus? & substántia mea apud te est.

13 Ab ómnibus iniquitátibus meis érue me: oppróbrium insipiénti dedísti me.

14 Obmútui, & non aperui os meum, quóniam tu fecísti: ámoue à me plagas tuas.

15 A fortitúdine manus tuæ ego defeci: in increpatiónibus, propter iniquitátem, corripuísti hóminem.

16 Et tabescere fecísti, sicut aráneam, ánimam eius: verũtamẽ vanè cõturbátur omnis homo.

17 Exaúdi oratiónem meã Dómine: & deprecatiónem meã: áuribus pércipe lácrymas meas

18 Ne sileas, quóniã áduena ego sum apud te, & peregrínus: sicut omnes patres mei.

19 Remítte mihi, vt refrigerer priusquàm abeam, & ámplius nõ ero.

1 [Pro Ieduthun] vt detur Ieduthun vni è duodecim cantoribus Dauidis decantandus, vel ad modos musicos concinnandus. Ad verb. Vincenti (i. archimusico) Iduthun canticum Dauidis.

2 Hypotyposis hominis pij mirè afflicti, & dolentis propter furorem impiorum, vsque ad versic. 6. vt tandem post longam apud se carnis & spiritus conflictum, vertat se ad solum Deum & erumpat in voces Elianis similes. 3. Reg. 19. Tolle Domine animam meam. Neque enim melior sum, quàm patres mei. Dixi in rerum confusiónibus & calamitate,

calamitate, me cohibebo, nec quicquam temerè & impatienter effundam, vt solent ægri, afflicti & calamitosi. Statui ita viuere, vt ne quid lingua peccem. Proposui mihi rerum omnium difficillimam, non peccare lingua, quicquid mihi acciderit. Iac. 3. Stoici tale quid imperabant apud Ciceronem, & Seneca eò nos vult adducere, vt simus ἀπαθεῖς.

3 [Custodiam] Heb. frænum, vel chamum, id est, silentiũ. Metaphoricè. [Cùm consisteret] cùm me oppugnaret peccator, & veluti in acie ex aduerso mei staret.

4 [Obmutui] continui linguam ne peccarem, meq; humiliaui & ad silentium obstrinxi, etiam si non deessent iusta & bona, quæ loquerer. [Et silui à bonis] etiam à bonis verbis me continui, ne vi calamitatis & mali aliquid effunderem contra decorum. Abstinui à iusta occasione defendendi mei, vel conquerendi: à iusta causa loquendi destiti: etsi mihi esset iusta causa, etsi haberem honestam opportunitatem conquerẽdi, ei cessi, vt seruarem meum institutum de tacendo, & non peccarem per impatientiam morbi vel persecutionis. [Et dolor meus renouatus est] etiamsi dolor meus recruduerit, exasperatus, auctúsque sit. *Et*, pro etsi, è R. Kimhi. Possit tamen exponi, pro *At*, Silui quidem à bonis, at dolor è meo malo conceptus, me ad rumpenda silentia exagitauit & stimulauit. Dolui tamen & iratus fui, licet inuitus. Ro. 7. Non enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio. Infœlix homo, venundatus sub peccato.

5 Hypotyposis hominis æstuantis, præ desiderio alicuius rei. Improbitas impiorum vrit hominem pium, & ad rumpendum silentij & patientiæ propositum impellit & inuitat. Haud absimili locutione incitabatur spiritus Pauli in ipso, videns idololatriæ deditam ciuitatem. Act. 17. [Exardescet] futurum pro Præterito. Exarsit zelus, qui est quidam ignis & feruor, in interioribus meis, præ cupiditate loquendi. Alij, dolore, & ira sum inflammatus, meas & piorũ cruces cogitans & mala.

6 Mortem optaui, præsentis vitæ tædio, & futuræ desiderio, sicque precatus sum. [In lingua mea] mecum, id est, tacitè & submissè mecum sum locutus. [finem meum] diem exitus mei, finem meorum malorum. In pugna carnis & spiritus se conuertendum ad preces.

7 [Numerum] mensuram propriè. [Quid desit mihi] quid superſit de vita mea. Chal. vt sciem, quando deficiam à seculo. Ad verb. quam temporalis ego, id est, quantulo tempore victurus sim, quamdiu sim victurus, quando desinam esse in viuis, 70. potuerunt accipere תאל Háled, pro תדל Hadel per Metathesin poeticam.

8 [Mensurabiles] momentaneos, breues, non longæuos, non diuturnos, breui mensura comprehensibiles. Hebr. palmales, dodrantales, quatuor digitorum, siue palmi mensuram minimè excedentes. [Substantia mea] hypostasis, meæ vitæ subsistentia, vigor & firmitas. Sic solent Septuaginta sumere hoc vocabulum, vt ver. 12. Heb. æuum meum. [Ante te] te vidente & cognoscente. Aliqui, comparatione tuæ æternæ durationis.

9 [Verumtamen] πλὴν particula vtuntur Sept. pro verè, sanè, certè. Sic vers. 10. & 16. vt non accipiatur aduersatiuè, sed expletiuè, vel asseueranter. [Vniuersa vanitas] mera vanitas, tota & summa. *Vniuersa* enim est fœminini generis, per constructionem Adiectiui & Substantiui, vt Hebr. חבל כל *Col hebel*, per Maccaph virgulam, regiturque à parte posteriore. q.d. [Omnis homo viuens] est vniuersa vanitas, est vanissimus, ita vt omnis creaturarum vanitas & miseria in humana specie velut aggregetur, ac omnis vanitatis omnium creaturarum aliquid aut totum habeat homo, dum quæ in alijs est dispersa, in eo vno simul inuenitur atque colligitur. Græcè tamen est alia constructio, nisi locus sit corruptus, πλὴν τὰ συμπάντα μάταιότης, verumtamen omnia vanitas, omnis homo viuens, quod aliqui exponunt per Eclipsin ὡς, per omnia est vanitas omnis homo viuens. Alij per exaggerationem, omnia sunt vanitas, etiam, vel, & præcipue omnis homo viuens. Simplicior est constructio Hebraica, quam dixi. Omnis homo viuens est mera, summa, perfecta, & plena vanitas. Non est particula vanitatis, sed tota, integra, & solida vanitas. Nam vt est quodammodo omnia siue vniuersa creatura, cum inanimatis enim est, cum plantis viuit, & vegetatur, cum brutis appetit, sentit, mouetur, cum Angelis intelligit, ratiocinatur, vult, meminit: ita est vniuersa eorum vanitas. Cum inanimatis corruptelæ, casibus, iniurijs cœli, elementorum, locorum, temporum & accidentium corporalium est obnoxius. Cum viuentibus,

uentibus, instabilitati & necessitati accretionis, decretionis, nutritionis, corruptionis, mortis & interitus. Cum sentientibus, vniuersæ sensuum & sensibilium affectionum, perpessionum, patibilium qualitatum mutationi atque inlecebris. Cum Angelis, alternationi, volubilitati & mutabilitati cogitationum, volutatum, studiorum, rationum, consiliorum. Quin & superat eorum omnium vanitates & inconstantias. Nam præter curas vitæ varias & ancipites hoc habet proprium, vt non vni peccatorum generi, sed variis, multiplicibus, atque adeo innumeris, quorum pleraque sint nefanda, naturæque contraria subiaceat. Neq; enim tot cuiarum & peccatorum differentijs cum vllis communicat. Ita est vanitatum & miseriarum omnium epitome. *Viuens*, stans prop. permanens (in vita.) *Sela*. Nam hæc tanta hominis vanitas meretur considerari, & animo reuolui.

10 [In imagine] in vmbra, quæ facilè euanescit. Imaginem opponit veritati & rei solidæ. Significat ergo vmbram, speciem, rem adumbratam, nihil solidi & expressi habentem. q.d. homo imaginariam vitam ducit, vmbratilem, non veram, aut solidam, instar vmbræ euolantem & euanescentem. In eius vita nihil est solidi, sed vana species & exterior. [Sed & frustrà conturbatur] accedit ad hãc vitę humanæ vanitatem, quod etiam tum tantillo tempore temerè tumultuatur, nec quiete vlla perfruitur.

11 [Cui congreabit ea] Quali, iustóne, & probo, an iniusto & improbo, vt Ecclesiastis 2. Detestatus sum omnem industriam meam, habiturus heredem, quem ignoro, vtrum sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus defudaui & sollicitus fui. An est quicquam tam vanum. Magis ad verb. Quis sit ea collecturus.

12 Nunc igitur quæ est spes mea. Nunc igitur, cum tanta sit vitæ breuitas, vanitas, miseria, ad quem confugiam, nisi ad te. [Substantia] subsistentia, firmitas, vt vers. 8. Hebr. Spes mea in te est. Et fortasse hùc respexit. Paulus Hebr. 3. dum fiduciam initium substantiæ Christi appellat, & 11. quando fidem substantiam rerum sperandarum definit, nempè basim, firmitatem, fundamentum, vt primo Corinthcorum tertio. fundamentum posui de fide, cui, tanquam fundamento, sancta opera superstruenda sunt. Alij substantiã hic accipiũt pro diuitijs & bonis per Antirhesim

Hi quidem

Hi quidem thesauris incubant, mea verò expectatio est Dominus, & substãtia mea omnis. Meæ omnis diuitiæ & thesauri apud te sunt, ita vt vbi te vnum habuerim, cuncta sim habiturus, quæ ergo expeto & desidero.

13 [Dedisti me] Hæc enuntiatio deprecanter ponitur in fonte. Ne ponas, ne des me in opprobrium insipientis. Insipientem autem appellat, quem peccatorem vers. 3. suprà, vt insipientiam peccatum. Psal. 37. vers. 6.

14 [Obmutui] non murmuraui. [Quoniam tu fecisti] hoc scilicet, has cruces, vel quid simile, Es. 54. quoniam mihi has calamitates intulisti, patienter tuli, neque sim conquestus. Aposiopesis. Ad tuas plagas obmutui, vt quæ mihi non contingant absque consilio & voluntate tua. Aug. non aptè supplet, [me] Quoniam tu fecisti me.

15 Propter plagæ tuæ vim ego defeci, deliquium passus sum, forti manus tuæ percussione penè cõsumptus. [Fortitudinem] hic alij vertunt mixtionem. i. conflictum, alij tractionem, alij percussionem, eodem sensu, sed diuerso tropo. *In*, per increpationes & minas, construitur cum seq.

16 [Sicut aranеam, animam eius] Heb. sicut tineam, desiderium eius, eodem sensu. Aranea enim, vel tela aranеæ facilè perit. Tinea si obijciatur soli, diffluit & interit abiens in auras: Ita hominis desiderium, vita, status, conditio fugacissima est, & corruptelæ maximè obnoxia. Aliqui, vt R. quidam Anonymus, interpretantur in Nominatiuo, *Sicut tinea*, i. sicut tinea absumit vestes magna celeritate, ita & tu animam hominis, siue vitam. Metonymicè [Vetumtamen] vtique, sanè, verè per Epiphonema.

17 [Deprecationem] clamorem prop.

18 [Ne sileas] ad meas lachrymas. i. exaudi me flentem. [Aduena] hospes propediem discessurus ad mortem, peregrinus in terra habito, expectans vt patres mei, habitationem cœlestem. [Sicut] Ratio alia huius similitudinis explicatur, 1. Paral. vlt. Peregrini sumus coram te & aduenæ, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi vmbra super terram, & nulla est mora.

19 Remisse & leniter mecum age, vt me roborem & reficiam, vel permitte, sine me refrigerari & quiescere priusquàm moriar, & non existam in viuis. Sic enim postea placidè exibo ex hac vita, & sine terroribus conscientiæ, qui tum suboriri

tum suboriri solent. Ad verb. Cessa à me, & roborabo me. Absline paululum à flagellãdo, vt vires pristinas recipiam. Da quietem & otium, vt in pietate conualescam, priusquã excedam ex hac vita. Nam de relaxatione afflictionis loquitur, non de remissione peccatorum, vt vulgò post Augustinum existimatur. In Græco est ἄνες remitte, non vt in oratione Dominica ἄφες dimitte. Sic in Heb. *hassa minmenni* cessa, desine à me.

ARGVMENTVM.

Christus gratias agit, quòd Deum Patrem semper habeat præsentem. Et obedientiam (eam vt sacrificio præponenti) offert. Sed interim se nunc quoque liberet, vltus aduersarios. Psalmus est Propheticus. Heb. 10. Afflictio vel ægroto commodus.

1 In finem, Psalmus ipsi Dauid. XXXIX. Heb. 40.

2 Expectans expectáui Dóminum? & intendit mihi.

3 Et exaudíuit preces meas: & edúxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis.

4 Et státuit super petram pedes meos: & direxit gressus meos.

5 Et immísit in os meũ cánticum nouum: carmen Deo nostro.

6 Vidébunt multi & timébunt: & sperábunt in Dómino.

7 Beátus vir, cuius est nomen Dómini spes eius: & non respexit in vanitátes & insánias falsas.

8 Multa fecísti tu Dómine Deus meus mirabília tua: & cogitatiónibus tuis non est, qui símilis sit tibi.

9 Annunciáui & locũtus sum multiplicáti sunt super número.

10 Sacrificiũ & oblatiónem noluísti: aures autem perfecísti mihi.

11 Holo-

11 Holocáustum, & pro peccáto non postulásti: tunc dixi, ecce vénio.

12 In cápite libri scriptum est de me, vt facerem volũtátẽ tuã: Deus meus vólui, & legẽ tuã in médio cordis mei.

13 Annuntiáui iustitiam tuam in Ecclésia magna: ecce lábia mea non prohibẽbo, Dómine tu scisti.

14 Iustitiam tuã non abscóndi in corde meo: veritátem tuam & salutáre tuum dixi.

15 Non abscóndi misericórdiam tuam: & veritátem tuam à concilio multo.

16 Tu autẽ Dómine ne longè fácias miserationes tuas à me: misericórdia tua & veritas tua semper susceperunt me.

17 Quóniam circundedérũt me mala, quorum non est número: comprehendérunt me iniquitátes meæ, & non pótui, vt vidérem.

18 Multiplicátæ sunt super capíllos cápitis mei: & cor meum dereliquit me.

19 Compláceat tibi Dómine, vt éruas me: Dómine, ad adiuuándũ me respice.

20 Confundántur & reuereántur simul: qui quærunt ánimã meam, vt áuferant eam.

21 Conuertántur retrórsum & reuereántur: qui volunt mihi mala.

22 Ferant confestim confusiõnem suam: qui dicũt mihi, Euge, Euge.

23 Exúltent & lætẽtur super te omnes quærẽntes te: & dicant semper, magnificẽtur Dóminus, qui diligũt salutare tuũ.

24 Ego autem mendícus sum & pauper: dóminus sollícitus est mei.

25 Adiútor meus & protéctor meus tu es: deus meus ne tardáueris

2 Vehementi desiderio & sollicitè præstolatus sum Dominum. Hæc enim repetitio ad Auxesim. [Et intendit] autem scilicet. Auscultauit me. Vnde mox se explicat per Epexegesin.

3 [De lacu] de extremis periculis & calamitatibus. [Pro miseria] fons habet strepitum. De lacu, in quem aquæ cum strepitu & fragore decidunt. [De luto fæcis] de cœno, è quo non solent homines sese eripere. Alij, de loco fœtido & sordido.

4 [Supra petram] rupem, vbi essem in tuto & tranquillitate: me in firmo & securo loco collocauit. [Direxit] firmauit, stabiliuit, ne laberer.

5 Nouam mihi materiam præbuit celebrandi suam gratiam & benignitatem [Nouum] i. noui argumenti, vel noui artificij & operis. Alij singulare & exquisitũ. [Deo nostro] i. sibi per Enallagen. Cãrmen (appositorie) quod canam ad se, Deum nostrum, ad se, qui est Deus noster.

6 Apostopesis. Hæc omnia, vel hanc meam liberationem, vel, hunc meum cultum (nam eclypses multa cogitationi permittunt) videbunt multi, & reuerebuntur eum. [Videbunt] meam liberationem. Prædicit multos conspecta glorificatione & exaltatione Christi, Dei cultum & timorem professuros.

7 Dicendo scilicet [Beatus] &c. [Cuius est nomen] Legerunt 70. שם *Sem* nomen, non *Sham* posuit. Quamquam nihil refert, siue interpreteris, Beatus vir, cuius nomẽ Domini est spes eius, siue vt Masoretæ, qui posuit Dominũ spẽ suam. Nam nomen Domini est ipsemet Dominus, & contrà, propter naturæ diuinæ simplicitatẽ. [Eius] Vacat more linguę. [In vanitates] vt eas sequatur. Ad verb. ad superbos & declinantes ad fallitates (mendacia.) Beatus qui spem suam fixit in Domino, neque adhæsit superbis & falsiloquis (Dei contemptoribus.) Voces Hebręæ etiam substantiuè possunt accipi. Ad superbias & declinationes siue errores falsitatis. i. falsos & mendaces. Sicque vanitates falsæ, & insaniæ falsæ, Metonymicè, intelligentur ab effectu. q. fallaces & deceptrices, quod sui cupidos fallant, minimè præstantes quod pollicentur. Aliqui restringunt ad Idolomanias, quas etiam mundus abiecit post Christum.

8 [Cogitationibus] Docte. Alioqui hoc hemistichiũ cum

cum toto versu sequenti sic habet ad verbum. Cogitatus tuos erga nos (vel, de nobis) non æstimare (licet) Ad te(si) annuntiabo & loquar, roborati sunt præ recensione.

9 [Multiplicati sunt] homines videlicet. Multiplicati sunt infinitè, & supra numerum, ad recipiendum Euangelium, quod annuntiaui & sum locutus. Exaggerat plenitudinem gentium Euangelicam doctrinam amplexarum, simulatque eam denunciasset, singulari diuinæ gratiæ symbolo. Vel, cogitatus tui per Zeugma, mutato genere. Nam nihil est necesse ἐπιζευγνύναι, quod omne genus patitur, genere fœmineo vertere, *Multiplicatæ sunt*, cogitationes tuę, vel neutro *Multiplicata sunt* mirabilia tua, per idē Zeugma. Quoniam mutatio generum crebrò accidit in hac lingua, facta relatione ad æquipollens substantiuum, vt Psal. 131. Vers. 6. Tum autem locutio erit hypotetica. (Si annuntiaui & locutus sum (tuos illos cogitatus) multiplicati sunt super numerum, plures sunt multo, quàm vt eos possim enarrare, vel recensere, vel inuenire numerum. Eadem ratio mirabilium tuorum. Nam & ipsa enarrandi facultatem omnem superant.

10 De abrogatione sacrificiorum veteris testamenti interprete Apostolo Heb. 10. [sacrificium & oblationem] diuidit sacrificandi cultum in duas species, vt Paul. Hebr. 5. Pontifex cōstituitur vt offerat dona & sacrificia. Nam priore nomine intelligit oblationes rerum vitā participantiū, quæ iugulabantur, posteriore reliquas, rerum videlicet vitæ expertium, Menahoth vocant, sacrificia farinacea, ferta, πεμφθεῖσαι quamquam hoc Aliquando confunditur, adeo vt tam θυσία quàm πεμφθεῖσα dicatur de sacrificijs cruentis & incruentis. Reliquæ autem ceremoniæ, vel erant sacramenta, vel sacramentorum & sacrificiorum appendices, vel simplices Dei cultus. Quæ omnia Deus noluit, id est, accepta non habuit neque probauit per sese sine ratione illarū rerum, sed duntaxat quatenus fiebant ex obedientia erga se & fide in venturum mediatorem, ad vsque correctionis tēpus. lege Lyranum Leuit. 8. [aures] id est, corpus, per, Synecdochen, è Paulo Heb. 10. Mihi aptasti corpus humanum in vtero virgineo. Rabbini non satis percepta Metaphora, Aures fodisti, siue apparuisti mihi: ad tuæ obtemperandum voluntati aurem reuelasti, retexisti, ab aure abstulisti velum & tegmen,

& tegmen, vt acutius audiret. Effecisti vt te audirem, ac tuæ voluntati libens, paretem. Me docilem & obsequentem ad audiendum reddidisti. Chal. Aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi. Nostris congruenter. Quia enim agitur de corporatione siue incarnatione Domini, Est Metaphora simul & Synechdoche: ad quorum troporum difficultatem explanandam Apostolus appositissimè posuit, *Corpus aptasti mihi*. Est enim primùm Metaphora à figulis, qui manu fodiant & ducunt argillam, è qua cupiunt vas aptare, currente rota. Quare Deus & figulus & fictor, & plastes nuncupatur, vt alludatur ad Gene. 2. quando ex humo humanum corpus duxit. Est deinde Synechdoche, pars pro toto, aures pro corpore. Sed aurium præsertim meminit, quia de obedientia agebatur.

11 [Et pro peccato] Et hostiam peccati Mosaïcam. Nam ea alia erat ab holocausto, dum non tota comburetetur, sed sanguis & adipes essent altaris, reliqua cederent Sacerdoti; fieret autem ad redimendas pœnas certorum peccatorum, cum holocaustum totum cremaretur præter pellem, & fieret ad placandum Deum, promerendumque de omnibus in vniuersum. Cetera sacrificiorum genera quatuor, superiore versu intellexit per *sacrificia, oblationes*. Nempe per sacrificia, quæ erant propriè cruenta, alia duo hostiarum genera, de quibus Leuit. 6. Hostiam pro delicto ad redimendas pœnas peccatorum omissionis, in qua sanguis & adipes erant altaris, reliqua sacerdotum, & hostiam pacificorum, pro pace, id est, salute ex beneficio aliquo singulari obtento, vel obtinendo, in qua sanguis, renes, adipes cedebant Deo siue altari, pectus & armus Sacerdoti, reliqua caro & cutis ei, qui offerebat, siue esset *Neder*, id est, ex voto, siue *Nedaba*, id est, sponte. Nam duplex erat pacificum. Per oblationes sacrificia incruenta, quæ duo etiam erant, prius *Minha*, pro re qualibet velut honorarium donum de terra natis. Leuit. 2. vt pugillus similæ oleo perfusus & thure tectus. 2. panes azymi. 3. lagana azyma, oleo perfusa, vel cocta in clibano, vel frixa in sartagine. Vel in craticula tosta. 4. Aristæ ex primis & virentibus adhuc decerptæ frugibus, leuiter ad ignē vstulatæ, & in fartis modum confractæ, thureq; tectę, postetius *Toda*. Leu. 7. & 22. confessio & sacrificiū laudis, pro pace & vniuersis iniquitatibus, ex incenso & fermento siue placenti

centis fermentatis. Fermentū enim erat peccati symbolum, vt fuit gratiæ & beneficij. Alioqui non loquitur de simplicibus oblationibus, vt primitijs, manipulis frugum, quòd huiusmodi minimè essent figurales, sed pij duntaxat animi symbolicæ. [Non postulasti] Sacrificia veteris legis nō putauisti idonea ad pretium redemptionis nostræ, & peccatorum expiationem. [Ecce venio] in carnem. De abrogatione legis Mosaicæ.

12 [In capite libri] In tota scriptura scriptum est, vt expiem hominum peccata: in summa scripturarum. Nā summa Mosis & Prophetarum est Christus. Caput pro summa Hebr. 8. Vers. 1. In Fonte autem, In Volumine libri, sumpta locutione ex eo quod Antiqui complicarent libros in corticis morem, vt nunc quoque Iudæi suam legem in suis Synagogis. Nec *desunt, qui putent* 70. accepisse *Megillā* è significatione *Galgoleth* cranium, caput, *quod vtrumque sit eiusdem radicis* [Vt facerem] Ordo perturbatus. Deus mi, volui in medio cordis mei, vt facerem voluntatem tuam & legem tuam. Voluntas autem (inquit Euthy. Dei fuit filij sui mors secundum carnem, ad humanæ naturæ peccata expianda. de qua filius ipse, Descendi, non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me, Patris. Voluntas etiam in genere intelligi possit vniuersum mysterium aduentus Domini, & vniuersa eius obedientia, vsque ad mortem crucis.

13 Euangelizaui iustitiam tuam, & qua tu es iustus, & qua tu iustificas per fidem impios: de qua Apostolus tota Epistola ad Rom. & Galat. in multo & copioso Iudæorum cœtu, palam & publicè, in magna populi frequentia. Est & tertium iustitiæ Dei genus, nempè præcepta illius de quibus etiam locus possit intelligi. Nam & ea Christus mundo proposuit, obseruandáque tradidit.

14 [Iustitiam] doctrinam Euangelij siue Euangelium, per quod iustificantur credentes Ro. 1. [Veritatem tuam] veras tuas promissiones, fideles & certas, salutem item tuā, vel etiam tuum saluatorem. i. me, quo vteris ad homines saluandos.

15 [A concilio multo] à congregatione, ab Ecclesia longè copiosissima. Sic vocat Iudæorum populum, quem & Ecclesiam magnam vocabat, Vers. 13. (Nam vtrobique est *Kahal rab.* congregatio multa vel magna) propterea quòd magno

magno concursu ventitabat ad Christi prædicationem, fama eloquentiæ, virtutis, & miraculorum eius, vel etiam nominis excitatus. Alij totum orbem, qui Christi doctrinam amplexus est, sed non aptè loco, etsi ad eum alludat, è quo Ecclesia magna per Apostolos colligenda fuit.

16 [Veritas tua] tuorum promissorum fides. Veræ tuæ promissiones. [Susceperunt] adiuuerunt, seruārunt prop. Duo sunt, quibus tuto nitendum sit, misericordia siue gratia Dei & promissiones.

17 [Et non potui] quas nequeo perspicere præ multitudine. Innumera enim erant & sunt peccata humani generis, quæ velut sua fecit Christus, quia expianda ea susceperat. Peccata enim nostra pertulit in corpore suo. Vide Psal. 21. Vers. 2. [Iniquitates meæ] quas meas feci, Iniquitates enim omnium vnus ille portauit, Esa. 51.

18 [Dereliquit me] in me defecit & contabuit virtus vigórque cordis.

19 Precatur pro reditu ad vitam. [Respice] πρόσχες attēde. Heb. festina, non dissimili energia. Vnde Hieronymus ad Suniam Græcum probat.

20 [Reuereantur] pudore afficiantur in suis consilijs. Sic Vers. proximo.

21 [Vt auferant] vt eripiant, vt perdant.

22 [Confusionem] ignominiam, qui mihi insultant: Tolle, tolle, crucifige eum. Vah, qui destruis templum Dei. Matthæi 27. Ioan. 19. hic sensum duntaxat secuti sunt. Nā Verb. desolentur super vestigio confusionis suæ. i. statim ac me confusione affecerunt. Alij, pro mercede confusionis suæ. i. Mercedem ferant ignominiæ, qua me perfuderunt. [Euge] *heah* interiectio insultantis ac deridentis.

23 [Super te] in te, in tuo fauore: & præsidio.] Salutare tuum] Christum tuum, vel salutem tuam in Christo crucifixo.

24 [Mendicus] miser & calamitosus.

25 [Ne tardaueris] venire in auxilium, aut quid simile, per Aposiopesin.

ARGVMENTVM.

Orat pro iis, qui afflictis benefaciunt, & pro se, quem in morbo constitutum amuli extinctum cupiebant. Christo congruit.

1 In finem, Psal. ipsi Dauid. XL. Heb. 41.

2 Beâtus vir qui intelligit super egênum & pâuperem: in die mala liberâbit eum Dóminus.

3 Dóminus conséruet eum, & viuificet eũ, & beâtum fáciat eum, in terra: & non tradat eum in ánimam inimicôrum eius,

4 Dóminus opem ferat illi super lectum dolôris eius: vniuérsum stratum eius versâsti in infirmitâte eius.

5 Ego dixi, Dómine miserêre mei: sana ánimam meam, quia peccáui tibi.

6 Inimici mei dixérunt mala mihi: quando moriêtur & peribit nomen eius?

7 Etsi ingrediebâtur vt vidêret, vana loquebâtur cor eius: congregâuit iniquitâtem sibi. 8 Egrediebâtur foras: & loquebâtur in idipsum. 9 Aduérsum me susurrábant omnes inimici mei: aduersum me cogitábant mala mihi.

10 Verbum iniquum constituérunt aduersum me: nunquid qui dormit, non adiicict, vt resúrgat.

11 Etenim homo pacis meæ, in quo speráui: qui edébat panes meos, magnificâuit super me supplantatiônem.

12 Tu autem dómine miserêre mei: & resúscita me, & retribuam eis.

13 In hoc cognóui, quóniam voluísti me: quóniã nõ gaudêbit inimîcus meus super me.

14 Me autem propter innocéntiam suscepísti: & confirmâsti me in conspéctu tuo in æternum.

15 Benedictus dóminus Deus Israël: à sæculo & vsque in sæculũ: Fiat, fiat.

2 [Intelligit] prospicit æ^gro & homini tenuis fortunæ. Pro [Egenum & pauperem] In fonte est vnica, vox *Dal*, quæ *tenuem, attenuatum* propriè significat. Quare Rabbini de infirmo, quasi ægritudine attenuato exponunt, non de vulgatis pauperibus, vt toto hoc Psalmo infirmorum visitatio & cura commendetur. At quia *Dal* latius patet, latè etiam reddiderunt πτωχὸν, pro valde infirmo & misero, πένητα, pro paupere & inope. Quibus fauet R. Abraham Leuit. 14. vers. 21. & quidem citato hoc loco. *Dal* (inquit) nunc diuitijs carentem, opibus tenuem significat, vt hoc Leuitici versu, nunc tenuem infirmumque corpore, vt Gene. 41. versic. 19. psal. 41. vers. 2. & 3. 2. Reg. 13. vers. 4. Quare sic *Dal*, id est, infirmus fili Regis. Vbi nos, quare sic attenuaris macie. *Egenum*, egentem alterius visitatione ob morbum. ἀσθενῆ apud nostros sumitur pro infirmo & ægro, egente alienis opibus & visitatione. Vnde apud Epiphanium & can. 8. Calcedonensis Concilij πανδοχεῖον, & πτωχεῖον, hospitium pauperum & infirmorum. Gall. *Hostel-Dieu*. [In die mala] aduersa & calamitosa. In morbi & calamitatis alterius die eũ restituet valetudini & pristino statui.

3 [Viuificet] sanum & incolumem reddat. Vt viuere est valere, conualescere, Isa. 38. vita sanitas, Leui. 13. ver. 10. Alij vitam proroget. Recentiores hæc enuntiatiue vertunt, *Conseruabit, viuificabit, tradet*, & sequenti vers. *Fieret* [In animã] libidinem, voluntatem, potestatem, Metonym.

4 [Super lectum doloris eius] sustentet eum, quando in lecto dolebit & ægrotabit [Vniuersum] Apostrophe ex abrupto ad Deum. Strauisti & compósuisti, ô Dómine, stratũ eius in ipsius infirmitate & morbo, vt quietè dormiat & molliter cubet: tuis manibus lectum eius vertis, in morbo ei veluti ministras, & officia vel ancillæ diligentissimæ exhibes. Docet enim hac allegoria Deum officia omnia ipsi præstiturum. Aliquũ ægritudinem eius mutasti in valetudinem & sanitatem, lectum infirmitatis eius conuertisti in lectum sanitatis.

πάτος cum Aposiopesi. Ego interim pauper & infirmus, siue aliquem habeã, qui super me intelligat, siue non, me ad Dominũ conuerto verum medicum & visitatorem precor & dico [Domine miserere mei] &c. Vt precatus est pro eo, qui infirmis & inopibus benefaciunt, ita nunc pro se vt infirmo deprecatur, ac causam sui morbi in peccatum confert. [Quia peccaui] quamuis peccauerim, è R. Marinos, vt Dan. 9. Tibi Domine misericordia & propiciatio, quia recessimus à te, & non audiuimus vocem tuam. i. quamuis recesserimus, &c. Vel, quia ægra est peccato, vt sit antithesis ad. [Sana] Nam peccatum est morbus animi. Quia fateor me peccasse & propter peccata mea percussum esse morbo, sana me. Abben Ezra.

6 [Dixerunt] optarũt dicentes. [Mala] res malas, noxias, & perniciosas. Nã non loquitur, de conuitijs. q. d. Optarunt mihi interitum.

7 Hypotyposis hypocritæ insidiantis suæ valetudini. Si me visebat, veluti officij causa vana loquebatur, ficta mendacia, vt me quoquomodo alloqueretur: at [cor eius congregauit iniquitatem sibi] i. apud se improbum aliquid animo conflabat, quod foras egressus referret ad alios. Iniqua de me cogitabat & peruersa.

8 Postea [egrediebatur foras, & loquebatur] quæ viderat simul cum alijs, renunciabatq; meam salutem esse desperatam. [In idipsum] simul cum alijs, eadem mihi optãtibus, loquebatur, dicebat (quæ viderat in hac mea visitatione.)

9 [Susurrabant] clàm consultabãt. [Cogitabant] machinabantur. [Mihi] Secundum hoc Pronomen ad Emphasim duntaxat ponitur. Cõcurrit enim significatione cũ primo. [Aduersum me].

10 [Verbum] Verba iniqua, res iniquas contra me locuti sunt veluti ex composito. Ad verb. Verbum Belial fusum siue firmatum est in eum (in me vt de se loquatur in tertia persona. Alij, in eum morbũ & infirmitatem grauem) Vbi per Belial Hieronymus Diabolũ intelligit. Proposuerunt & firmauerunt in animo consilia pessima, quorũ Diabolus esset auctor, vel qualia Diabolus constituisset. [Nũquid] Sub. Nam, aut particulã similem. Sunt enim verba Dauidis, ratione afferentis, cur inimicorum verbũ iniquũ esse dixisset & improbum, eisque insultantis, Nam nũquid qui dormit, aut in

aut in lecto decumbit, non adhuc conualesceet? Prædicit suũ reditum ad salutem & vitam. In Heb. est Mimẽsis, Qui decubuit, [non adijciet vt resurgat] Vt sint voces impiorum, qui dormit, non addet resurgere. i. nunquam restituetur valetudini, vel deprecanter. Dum iacet, non resurgat. Nisi cum Septuag. exponas interroganter, vel admiranter. Qui iacuit nonne adijciet surgere? לא lo, pro הלא Halõ, vt interdum alias, vel est Græcismus vt duæ negationes vehementius negent. Ira *Non* Latinè redundabit.

11 [Homo pacis meæ] amicus meus. [Supplantationẽ] In curtũ me supplãtauit, mihi magnas fecit insidias & fraudes, me egregie fefellit & circumscripsit. Heb. calcaneum, plantam eodem sensu. Quare Hieronymus vertit. Qui manducabat panem meum leuauit contra me plantam, siue calcaneum, vt sit ille locus, qui contra Iudam à Domino adducitur, Ioan. 13. Oppressit me proditione. Calcaneum pro insidijs.

12 [Resuscita] fac me surgere è lecto, & tribuam eis gratiam dignam ipsorum malefactis. Aug. de Christo, qui excitatus à mortuis paulo post Iudæos vltus est, Caipham, Pilatum, Herodem, &c.

13 [Voluisti] dilexisti, beneuolentia es prosecutus. [Super me] de mea calamitate, de mea morte. Nõ clãget prop.

14 [Suscepisti] sustentasti, tutatus es. [Et cõfirmasti me] stabilisti me, me in tuto locasti.

15 [Fiat, Fiat] Heb. Amen & Amen, id est veritas, veritas, (sit) ita sit, ita accidat, hoc scilicet quod dixi, quando sunt optantis & assentientis: verè, certè, profectò, quando asseuerantis. Cæterum repetuntur in singulorum quinque librorum huius operis finibus, ad maiorem confirmationem, & inflammandum pios in Dei laudes & gratiarum actiones. Atque, hinc sumptam diuisionem huius operis in quinque libros, siue incisiones, vt loquitur in Prologo galeato, putat D. Hieronymus, nempe quoniam quinquies *Amen vé amen*, siue, vt Septuag. *Fiat, Fiat*, occurrit. Solet enim hæc particula, siue simplex, siue gemina, esse nota conclusionum, & signaculum precationem, vt Orationis Dominicæ Matth. 6. Thalmudici malunt diuisionem sumptam ex Mosis imitatione. Vt Moses totam diuinam legem quinque libris complexus est prosa oratione,

&c Dauid versa & metrica: vt credendis & agendis laudandi canendaque responderent. Illud Est, quod Doctores vulgo inquiunt, Psalmos continere totam sacram Scripturam per modum diuinæ laudis. Addo ego ex argumento quintuplici & diuersitate auctorum, cùm aliqua esset notabilis mutatio. Primus enim liber est de rebus tristibus & aduersis, & vni Dauidi tribuitur. Secundus de rebus lętis, & magna ex parte auctores habet filios Choræ. Tertio repetuntur res tristes & aduersæ, per Asaph, & paucos alios: vt quarto iterum succedant res lætæ, per diuersos auctores. Sic enim significatur rerum humanarum misera vicissitudo. Quintus ferè vni rursum Dauidi asscribitur, ac omnium maximus est, mixtum habens argumentum, vt nunc contineat preces, nunc laudes, modò querimonias, modo gratiarum actiones. Interdum sit de rebus lætis, interdum de crucibus & aduersis, &c.

Liber

LIBER SECVNDVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Suum exilium consolatur, Dei & rerum diuinarum meditatione, diuinorum beneficiorum commemoratione, & spe futuræ restitutionis, orans, vt se in patriam restituat. Quod & futurum sperat. Congruit suspirantibus in cœlum.

1. In finem. intellectus filij Coræ XLI. Heb. 42.

QVemádmodum desíderat Cervus ad fontes aquárũ: ita desíderat ánima mea ad te Deus.

3 Sitíuit ánima mea ad Deum fontem viuũ: quando véniam & apparébo antefáciem Dei.

4 Fuérunt mihi lácrymæ meæ panes die ac nocte, dum dícitur mihi quotídie, vbi est Deus tuus?

5 Hęc recordátus sum & effúdi in me ánimam meam: quóniam transíbo in locum tabernáculi admirábilis, vsque ad domum Dei.

6 In voce exultatiônis & confessiônis: sonus epulántis.

7 Quare tristis es ánima mea? quare contúrbas me?

8 Spera in Deo quóniam adhuc confitébor illi: salutáre vultus mei, & Deus meus.

9 Ad mesípsum ánima mea conturbáta est: propterea memor ero tui, de terra Iordánis, &

5 Hermónijm,

Hermóniim, à monte modico.

10 Abyssus abyssum invocat: in voce cataractárum tuárum.

11 Omnia excélsa tua, & fluctus tui: super me transiérunt.

12 In die mandáuit Dóminus misericórdiã suam: & nocte cánticum eius.

13 Apud me orátio Deo vitæ meæ: dicã Deo susceptór meus es.

14 Quare oblítus es mei? & quare contristátus incêdo dum áffligit me inimicus.

15 Dum confringúntur ossa mea: exprobravérunt mihi, qui tribulant me inimici mei.

16 Dum dicunt mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus? quare tristis es ánima mea? & quare contúrbas me?

17 Spera in Deo, quóniam adhuc confitébor illi: salutáre vultus mei, & Deus meus.

1 Eilij Choré, huius secundi libri Psalmographi & auctores ferè sunt: quorum spiritus hoc habuit peculiare, vt de rebus lætis meditaretur, vt Hebræi & Hieronym. tradunt in psalm. 84. & 85. Item Origenes hom. vnica in libros Reg. Quare & hic liber 2. totus ferè est de salute & Christo, & magnum vitæ præsentis tædium, & ardens futuræ desiderium exprimit.

2 [Desiderat] mugit, rugit, *charaz*, vox cervorum propria, vt *Sihak*, vrsorum, *Saag* & *Naham*, leonum, *Naak* onagrorũ, *Tsarah* lyporum, *Nibbah* canum, *Tsahal* equorum, *Gagha* per ע in medio, boum, *Pagha* per ע vaccarum vel ouium, *Nagbar* camelorum vel asinorum. Sicut igitur cervus vociferatur ad canales aquarum, cursu defatigatus, ita vociferatur anima mea ad te. Inter omnia animalia cervus est maximè siticulosus quod vescatur serpentibus: vnde & ἔλαφος quasi ἀπὸ ὄφεως, serpente. Eius augetur sitis, quando agitatur à canibus & venatoribus. [Ad te] ad tuum sanctum domicilium, à quo exulo metonym.

3 [Fonte] Hæc vox pro *fortem* (Sic enim habent Hebræa & Græca)

& Græca) irrepsit, quod continuatio Metaphoræ loco optimè congrueret. [Quando] o quando Dei videbo faciem, in templo, vel in cœlo, à quorum vtroq; exulo, Chal. quando respiciam splendorem diuinitatis tuæ. *Matthæi ecquando*, interrogat. Ita hic est vox desiderantis quasi cum suspirio. Dixerat animã suam desiderare & sitire Deum. Nunc subdit huius desiderij expressionem. O quãdo veniam: ne quis coniunctim cum præcedentibus hanc particulam hoc modo legat: Anima mea Deum sitiuit, quando (i. vsquequo, donec) veniam ante faciem eius.

4 Quotidie plorabam. Hoc meum erat demensum, hic meus quotidianus cibus. [Panes] lachrymæ mihi erant loco panis, pro panibus & cibis, dum mihi obijcitur quotidie, Vbi est Deus tuus, nullius videtur virtutis & potestatis, vt qui te in exilio tamdiu deserat.

5 Quomodo in his angoribus se sit consolatus docet. [Hæc] has nimirum insultationes, recordatus sum. [Et] at, verum (aduersatiuè) animam meam doloris magnitudine contractam effudi ac dilataui, quoniam transiturus sum in locum admirabilis tabernaculi Dei, id est, in sanctam ciuitatem Hierusalem vsque ad ipsius ædem, nec perpetuò hic in istis exilij locis hæsurus. Me consolatus sum, quoniam quicquid isti dicant, adhuc transibo in locum vbi Deus colitur purè & liberè. Sola Dei memoria pium in malis oblectat, nedum in prosperis. Psalm. 76. Memor fui Dei & delectatus sum. Quanto magis præsentia & visio? Facilè transfertur ad æternam vitam. Me consolatus sum, quoniam transiturus sum in cœlum locum admirandi tabernaculi Dei, vsque ad ipsius penitiorem ædem, nempè cœlum Empyreum vbi est ipsius thronus, vbi & se clarè, & glorioſè, & suauiter communicat. *Effundere in ipsa animam*, est se valdè consolari, effusè lætari, effuse se exhilarare, vt Esa. 60. Tunc videbis & affluës, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. [In locum tabernaculi] Sic Abben. סכ *Sach*, exponit, pro tentorio & tabernaculo scilicet, ç 2. Reg. 16. Idem quod *Succha*, à quo festum tabernaculorum sine aregiarum *Succhoth*, contra Recentiores, qui vertunt numerum. Transibam in numero multo & frequenti conuitatu. Hæc enim omnia de præterito exponunt, quasi populus Dei recolat in exilio priſtinam fœlicitatem, à

qua

qua exciderit, proindeque mereat. [Admirabilis] Septuag. apposite legerunt per res, *Adram*, Masoretæ per *Daleth Addadem*, vt sit sensus (&) mouebo me cum eis vsque, &c. Locum tabernaculi admirabilis appellat Hierusalem, in qua erat tabernaculum Dei admirabile, miri operis & mysterij, quoniam in eo opera Dei admiranda recolebantur, & ita erat constructum, vt cœlum referret.

6 Eclipsis, vbi est, sup. in voce sonus epulantis, ob multitudinem sacrificantem & colentem Deum. In qua Dei domo & loco, cum læta voce, laudumque Dei celebratione populus festum agit, personat, plaudit, epulatur, victimas epulares offert. Græci hodie habent ἠχῶ ἑορτάζοντος soni vel sono epulantis, vel potius festum agentis, sensu parum differente. Hebr. sonitus, vel multitudo (Hamon vtrunque designat) festiuans, festum agens, siue festum agentis, vt Hamon legatur per hateph pathaph [Epulantis] autem habemus, quoniam diebus festis lætitiæ gratia saltabant, tripudiabant, epulabantur. 1. Reg. 30. & Nehem. 8. & quidem victimarum pacificarum carnibus. Inde enim *Hagag.* passim saltare, tripudiare, epulari, & *Hag*, festum, lætitia: itemque pecus siue oblatio ad festi epulas. Itaque R. Selomo, & R. Leui, Leuit. 23, notant solemnitates, præter diem expiationis, sanctificatas fuisse *bithphilla* in oratione, *misle* conuiuio, & *keseuh nekija* vestitu puro & mundo, quibus ἀγωνία nostrorum in prima Ecclesia congruisse videntur. Quartum addo è 4. Reg. 4. ver. 23. auditum verbi prophetarum. Nam illinc Abben Ezra & R. Mosè Cotseus docent pios festis ad prophetas conuenisse, vt expositionem diuinæ Legis audirent.

7 [Quare] Apostrophe consolatoria, quam repetit ver. 16. & 17. [Conturbas] mœrore affligis.

8 [Adhuc] Nam restituet postliminio. [Salutare] est: celebrabo adhuc eum qui est mea salus & Deus meus. Commodior est hæc lectio, vt *Vau* iungatur cum voce sequenti, quàm Masoretarum, qui eam præcedenti affigunt, *Panim Elohai*, salutes *vultus eius, Deus mi.* Vt ex aliorum locorum comparatione intelligitur. Nam sic repetitur mox versi. 17. & vlt. & psal. sequen. ver. 7.

9 [Ad meipsum] in meipso, apud meipsum [De terra Iordanis] propter tetram Iordanis, & reliquorum locorum patriæ

patriæ meæ, in quibus eram in pace & quiete. q.d. Quia in meipso turbatus sum ob exilium, ideo te inuocabo pro terra Iordanis & Hermonium, & pro montibus modicis, vt in ea loca me restituas, vt in mea plana & campestria (cuiusmodi erat terra Iordanis) & in meos montes, quantumuis modicos & humiles, me reducas. *De*, & *A*, non hic significant locum, sed causam. Nam hæc dicuntur ab exulibus, & procul à terra sancta raptatis, Friget itaque quod aliqui exponunt, in hac solitudine Iordanis & Hermonij & Mizaari, in quibus locis ego vagam vitam persequor, tui recordabor. Quare alij rectius. Memor ero mirabilium & beneficiorum tuorum, quæ tu ad Iordanem & montem Hermon populo tuo præstitisti. Hermonim duo sunt montes alti in extremis terræ sanctæ: vel potius tractus montium circa Hermonem. [Modico] Mizaar Hebræi putant esse nomen montis, ego cum Septuag. appellatiuum & singul. pro plurali, vt vel in humillimos quosque montes suæ sanctæ patriæ restitui obsecret. Sic Psalm 101. pijs etiam lapides eius placent præ diuitijs reliquarum regionum. Cùm enim diligentissimè minima quæq; terræ sanctæ loca à Iosue & alijs sint exposita nusquam montis sic nominati fit mentio.

10 [Inuocat] accersit. Calamitas calamitatem attrahit, vt emergere non liceat. Nulla calamitas sola. Abyssus, vt interpretatur Symmachus, abysso occurrit à strepitu aquæ ductus tui. Hypotyposis poëtica calamitatũ ingentium. Nulla est mearum miseriarum intermissio & finis, nullus fundus, Abyssus enim est immensa profunditas, quasi sine fundo: cumulus malorum cumulos alios & moles varias trahit ad vocem fistularum tuarum, id est, nubium, per quas veluti fistulas & canales, imbrium magnam fundis copiam. Te sonante & excitante tempestates, obruor varijs calamitatibus. Clarius versum fuisset, Abyssus ad Abyssum clamat. Alia aliam euocat & attrahit, te de cœlo eas emittente & quasi vocante [Cataractarum] fistularum prop. citarum nubium, quæ tonitru & fulmine rumpuntur, & pluuiam effundunt.

11 [Excelsa tua] vndæ tuæ, procellæ tuæ in sublime vndas attollentes, gurgites & inundationes afflictionum. *Mishbarim*, fluctus significat quasi confractiones, collisiones, vndas, quæ se mutuo frangunt, Metaphoricus etiam versus.

12 Se spe

12 Se spe erigit, sibi liberationem pollicens. Me quidem omnes malorum fluctus in hoc exilio inundarunt, peneque obruerunt. At mandabit præcipietque Dominus, die misericordiam suam ad me venire, & nocte canticum eius mihi erit. Die me misericordia afficiet, & nocte eum canam, gratiasque ob illam agam. Aliqui per diem Metaphoricè tempus prosperum, per noctem aduersum intelligunt. Misericorditer aliquando liberabit. Interim calamitatum nocte, non intermittam eum canere & venerari. [Misericordiam suam] Me misericordia sua affici mandabit & præcipiet. Sic ps. 43. Qui mandas salutes Iacob. i. qui præcipis & mandas Angelis Iacobum saluare [Et nocte] erit scilicet. Nocte canam misericordiam mihi factam. q. d. die me seruabit. nocte autem hymnis & canticis salutis istud beneficium celebrabo.

13 [Apud me] Mecum prop. Masoretæ iungunt cum fine præcedentis hemistichij, si modo Athnah apud eos distinguat. Nam nō semper distinguunt in operibus poëticis [Deo vitæ meæ] ad Deum qui me viuificat, hæc ei apud me erit oratio, & dicam, Adiutor meus es, siue, vt Hebr. rupes mea, ad quam me confugere oporteat. In ipso viuimus, mouemur & sumus Act. 17.

14 [Contristatus] nigricans prop. lugens, & atro tristique vultu.

15 Dum ab hostibus membra mea proscindūtur & martyrijs grauibus afficior, probra multa sustineo. Ad tormenta, etiā conuitia, probra, & contumelias adijciunt. Ad verb. per occisionem vel cultrum in ossibus meis. Dum me homines torquent & enecant. Confringi ossa, vel habere cultrum in ossibus, Metaphoricè, sustinere maximos & acerbissimos cruciatus. Ingens enim dolor est, quando gladio ossa feriuntur vel franguntur. Hæc proprie dicuntur de Sanctis Martyribus, quos multos habuit, habet, habebit Ecclesia.

16 [Quare] quare dejeceris nimia tristitia, cur grauiore mœrore deprimeris.

17 [Illi] ei (qui est) salutis meæ auctor, & Deus siue iudex, vindexque meus. [Salutare] Hebr. salutes plurali numero. Quia multis modis saluos nos facit Deus.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Orat vt se Hierosolymam ab exilio ad frequentandum templum reuocet. Propheticus est.

1. Psalmus Dauid XLII. Heb. 43.

2 IVdica me Deus, & discerne causa mea de gente non sancta: ab homine iniquo & doloso eruc me.

3 Quia tu es Deus fortitudo mea: quare me repulisti? & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus.

4 Emitte lucem tuā, & veritatē tuā, ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montē sanctum tuū, & in tabernācula tua.

5 Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam.

6 Cōfitebor tibi in cithara Deus Deus meus: quare tristis es ánima mea? & quare conturbas me?

7 Spera in Deo, quóniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, & Deus meus.

2 Defende me Deus, & discepta causam meam, cōtra barbaras & profanas gentes me vlciscere.

3 [Tristis] Pullatus. Recurre ad ver. 14. superioris Psalmi.

4 [Lucē tuam] gratiā, fauorē tuū & auxiliū [Et veritatem tuā] tuarū promissionū fidem & effectū. R. Selomo lucem Christū, (sic Cyrill. in Ioannē) veritate Eliā eius præcursorē (i. Ioan. Baptistā) interpretatur. Nostri tiona, quibus homines illuminātur & docētur, tām in credendis, quā agendis. [Deduxerūt & adduxerunt] Ipsa me huc introduxerūt, ipsa me in hunc sacrū locū progredi fecerūt. Gratia Dei nos ducit in templum & Ecclesiā, facit pios, fideles, probos, &c. Insignis locus cōtra Pelagianos. *ἀνήγαγον* per viā duxerunt, & *ἀνήγαγον*, ad terminū perduxerunt, introduxerūt. Præterita pro futuris, more Prophetico, ad rei certitudinē, vt ex Hebr. apparet, deducēt & adducet. siue introducēt [In montē sanctū tuū] in templū structū, (vel potius structūr nā filij Chorę erāt ex tribus Mosi, in monte Moria, in quo est conuentus populi Dei & legitima sacra peraguntur. Tabernacula autē sunt reliqua terræ sanctæ loca, in quibus ipse colebatur.

5 [Altare]

[Altare Dei] ad locum, in quo Deus per sacrificia & sacramenta colitur. Aliqui, ad conspectum diuinæ maiestatis, eò quod in materiatis altaribus diuinam præsentiam præcipuè honorare soleamus. [Iuuentutem meam] Heb, exultationem meam. Sic flos ætatis de iuuentute dicitur. Vnde ad verb. Ad Deum lætitiam exultationi meæ. Ad Deum, qui lætitiam affert exultationi meæ, vt quidem Recentiores sentiunt. Sed mallem נעוריו *Gnil* cum Septuag. hic notare, vt Dan. 1. versic. 10. iuuentutem, adolescentiam, florem æui. Quare & illic noster vertit, coæuis vestris, vbi magis ad vocem recentiores, *iuxta similitudinem vestram*, ego *iuxta adolescentiam vestram*.

6 [Confitebor] celebrabo, gratias agam lætè & hilariter.

7 [Salutare] est sup. q.d. ille est mea salus, meus saluator & Deus.

ARGVMENTVM.

Quæruntur pij se contra maiorum exempla, impiorum libidini exponi ob religionem, Deumq; obsecrant, vt tandem subueniat. Congruit Apostolis & Martyribus. Roman. 8.

1. In finem pro filijs Core ad intellectum XLIII. Heb. 44.

2 DEus auribus nostris audiuimus: patres nostri annuntiauérunt nobis.

3 Opus, quod operâtus es in diébus eórum: & in diébus antíquis.

4 Manus tua géntes dispérdidit, & plantâsti eos: affixísti pópulos, & expulísti eos.

5 Nec enim in gládio suo possedérunt terram: & brachium eórum nó saluâbit eos.

6 Sed déxtera tua, & brachium tuum, & illuminátio vultus tui: quóniam cóplacuísti in eis.

7 Tu es ipse rex meus & Deus meus: qui mandas salútes Iacob.

8 In te

8 In te inimícos nostros ventilábimus cornu: & in nómine tuo spernémus insurgéntes in nobis.

9 Non enim in arcu meo sperábo: & gládius meus non saluábit me.

10 Saluâsti enim nos de affligéntibus nos: & odiéntes nos, cófudísti.

11 In Deo laudábimur tota die: & in nómine tuo confitébimur in séculum.

12 Nunc autem repulísti & confudísti nos: & non egredièris Deus in virtútibus nostris.

13 Auertísti nos retrórsum post inimícos nostros: & qui odérunt nos, diripiebant sibi.

14 Dedísti nos tanquã oues escárũ: & in géntibus dispersísti nos.

15 Vendidísti populũ tuum sine prétio: & non fuit multitúdo in commutatiónibus eórum.

16 Posuísti nos opprobrium vicínis nostris, subsannatiónem & derísum his, qui sunt in circúitu nostro.

17 Posuísti nos in similitúdinem Géntibus: commotiónem cápitis in pópulis.

18 Tota die verecúndia mea contra me est: & confúsio faciéi meæ cooperuit me.

19 A voce exprobrãtis & obloquéntis: à fácie inimíci & persequétis.

20 Hæc ómnia venérũt super nos, nec oblíti sumus te: & iniquè nõ égimus in testaménto tuo.

21 Et non recéssit retró cor nostrum: & declinâsti sémitas nostras à via tua.

22 Quóniam humiliâsti nos in loco afflictiónis: & cooperuit nos vmbra mortis.

23 Si oblíti sumus nomen Dei nostri: & si expándimus manus nostras ad Deum aliénum.

24 Nónne Deus requiret ista? ipse enim nouit abscóndita cordis.
25 Quóniam propter te mortificámur tota die: æstimáti sumus, sicut oues occisiónis.
26 Exúrge, quare obdormis Dñe? exúrge, & ne repellas in finem.
27 Quare fáciem tuã auértis? obliuíscéris inópiæ nostræ & tribulatiónis nostræ.
28 Quónia humiliáta est in púluere ánima nostra: conglutinátus est in terra venter noster.
29 Exúrge Dómine, ádiuua nos: & rédime nos propter nomen tuum.

2 Cadit hic versus in sequentem. Nam hi duo sunt loco proœmij, in persona fidelium, & quarto incipit narrare antiqua erga Ecclesiam beneficia.

3 [Antiquis] Mosis & patrum de AEgypto egressorum.

4 [Gentes] septem, quæ olim incolebant terram sanctam inter quas præcipui erant Chananæi. [Et plantasti eos] Patres nostros in illorum locum firmiter statuisti. [Expulisti eos] misisti eos prop. Vnde duplex interpretatio exoritur. Prima, emisisti eos (Chananæos populos) quam sequuntur nostri. Altera, immisisti eos (patres nostros) in illorum scilicet locum. Simplicia enim Hebræorum designant etiam composita Latinorum & Græcorum, pro ratione sententiæ coniugationis, & Syntaxeos.

5 [Possederunt] patres nostri [Brachium] fortitudo.

6 [Dextera & brachium] potentia & robur. Meronym. *Sic* [Et illuminatio] fauor tuus, quem serenitate vultus tui indicasti. Successus bellorum à Deo Deut. 4. & psal. 33.

7 [Qui mandas salutes Iacob] Iacob Genitiui casus, qui mandas saluari populum Iacob, qui mandas Angelis, vt saluent Iacobum, vt psalm. 90. & 70. Sic Kimhi. Mandare est mandato procurare. Deus enim per angelos procurat salutem suorum. Hoc alludit ad Exod. 23. & 32. vbi prouinciam deducendi & dirigendi populum Israel committit angelo, quem Cabbalici appellant Mitatron. R. Abrahãm Michaëlem. Rabbi Mose Nahmanides Angelum fœderis siue testamenti, de quo Mal. 3. id est, Christum. Breuius, Qui celeriter fac*is*

facis salutes Iacob, qui eum saluum facis pro arbitrio. Nam mandare, item dicere in Deo, non semper est faciendum curare, sed etiam celeriter, promptè, & iubendo efficere. Alioqui iubere vel quiuis possit quod non existet: vt psalm. 32. Mandasti, & creata sunt. Et Esa. 44. Qui dico Hierusalem ædificare, qui facio vt ædificetur. Et illud Christi, vtrum facilius est dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, tolle grabatum tuum, & ambula? Heb. per Imperat. Manda, nisi velis esse nomen Toar, vel infinit. mandans, vel mandare, id est, qui mandas. Nam infinitã vsurpant pro cæteris omnibus.

8 [In te] per te & tuam opem, cornu nostro, id est, robore excutiemus hostes, eos armis veluti cornibus impetemus & prosternemus. Etsi enim cornu separatim non sit in Heb. continetur tamen vi verbi נגח *Niggah*, quippè quod non sonet simpliciter ventilare, sed cornu petere, cornibus offendere & insultare, Exod. 21. [Spernemus] Heb. quidem sternemus, conculcabimus, Chald. subijciemus. At Septuag. ἐξουδενώσομεν, spernemus, pro nihilo reputabimus: ne quis mendum hic esse putet [In nomine tuo] in tua virtute, vel, te nominato & inuocato,

9 [In arcu] meis viribus, præsidijs, machinis, armis. Olim præcipua vis belli posita erat in sagittarijs, præcipuè apud orientales.

10 Ratio ducta è præteritis beneficijs. In præsens & in posterum tuti erimus, quæcunque humana præsidia nos destituant à qua iam olim nos saluasti.

11 [Laudabimur] gaudebimus, gloriabimur. Sic hoc verbo vtuntur Interpretes nostri in hoc opere. [Tota die] vel, omni die. Per totam vitam. [Et in nomine] & nomẽ tuum prædicabimus. *Sela.*

12 [Et non egredieris] non egredi soles, non egrederis cum nostris exercitibus. In rebus solitis Hebræi vtuntur futuro pro præsenti. Virtutes hic pro exercitibus: vt psal. 23. Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. Quod dicitur Deus repulisse populum, confudisse, auertisse retrorsum, dedisse tanquam oues macelli, dispersisse, vendidisse, posuisse in probrum & parabolam, potest accipi, non modò secundum permissionem, sed & secundum efficiẽtiam. Nam malorum pœnæ Deus auctor & efficiens causa esse potest, ac ad

eorum immissionem efficaciter concurrere, quando subs vult temporaliter affligere vel corrigere. Itaq; probi omnia hæc tanquam à Deo suscipiunt, & ad ipsum, vt ad liberatorem verum, suppliciter confugiunt.

13 [Retrorsum] retrò in fugam vertisti, fecisti nos dare terga inimicis nostris, fugari nos permisisti. [sibi] nos sup. & bona nostra.

14 [Oues esçarum] escis & deuotationi destinatas. Ro. 8. in [Gentibus] inter gentes, per populos externos, Assyrios, Babylonios, Persas, Medos, Græcos, Romanos, &c.

15 [Sine pretio] nullo, vel vilissimo pretio [Nec fuit multitudo] pretij, quando populum tuum commutasti, & tradidisti alienis gentibus. q.d. Tete citra vllum tuum commodum, vili atq; adeò gratis abdicasti populo tuo, & alienorum iuri & dominio subdidisti, perinde ac si nullius esset momenti. *Multitudo* etiam possit significare fœnus, lucrum. Hac venditione nihilo factus es ditior [In commutationibus] in alienationibus, venditionibus. Metaphoræ à negotiatoribus. Non magno commutasti siue vendidisti eos, sed quasi pro nihilo. Nihil pretij sumpsisti pro eorũ distractionibus. Ad ver. Non fœneratus es in pretijs eorum.

16 [Iis qui sunt in circ.] Vicinis nationibus, Syris, Arabibus, AEgyptijs, Philistæis, Phœnicibus.

17 [In similitudinem] vulgi dicterium, populi fabulam. Prouerbia de nostra calamitate conficiunt, prouerbijs nobis insultant & illudunt. [Commotionem capitis] ludibrium, illusionem inter populos Metonymicè. Gestus deridentium, vt psalm. 21.

18 Assidue contemptus mei, ignominiaq; mea ante oculos meos versatur, & vultus pudore velatur. q.d. Non audemus attollere oculos nostros præ pudore. Sed mutat numerum, quia populus Domini est velut vnum corpus. [Contra me] ex aduerso mei. Quotidie mihi pudenda & verecunda respicio, & ignominia faciem meam obtegit.

19 [A voce] propter vocem conuitiantis [A facie inimici] propter inimicum.

20 [In testamento] contra testamentum tuum. Non mentiti sumus in pactum tuum, prop. Non negauimus testamentum tuum, tuam religionem, & legem verbo tuo & morte victimarum sanciram.

21 [Recessit]

21 [Recessit] defecit à te, à tuo cultu & fide. Chald. Non est aduersum neque diuisum elationibus cor nostrum. [Et declinasti] Actiuè, & per zeugma repetenda negatio, Et *non declinasti* & non declinare fecisti, neq; remouisti. i. non fecisti, neq; passus es gressus nostros discedere à via tua recta, à tuo cultu. Sic Hebræi, Chrysost. & Hieron. Si nolis esse zeugma, sensus cadet in sequentem versum. Quoniam nimis humiliasti atq; afflixisti, facis vt semitæ nostræ à via tua & lege declinent. q.d. hinc trahimus occasionem declinandi atque errandi. Calamitates nimiæ nos in transuersum agunt, & à patientia ac virtute abducunt. Vnde quia non contingunt sine eius cõsilio, volũtate & iustitia, Deus malorũ, quæ inde consequuntur, quodammodo causa dicitur. i. causa per accidens, non per se, causa indirecta, non directa & propria. Sic psal. 104. Conuertit cor eorum, vt odirent populum suum. Masoretarum lectio per Tseri, non Pathah, tollit hunc scrupulum. Nam iuxta eos sic esset vertendum, & declinat gressus noster à via tua: vel & (non) declinat, per zeugma.

22 [Afflictionis] In Hebræo est hyperbole, Draconum, vt psal. 74. i. in loco captiuitatis, in medio infidelium, idololatrarum, hæreticorum, inter tyrannos, in loco, cuius habitatores æquant Draconum sæuitiam, vel in loco Draconum. i. in profundis maris gurgitibus, in quos se recipiunt balenę & ceti. *Dracones* enim siue Tannim, interdum significant, pisces immanis magnitudinis, interdum vę grandes serpentes. Allegoria de summis calamitatibus. [Vmbra mortis] acerbissima calamitas & seruitus morti similis. Mors nos veluti absorbet.

23 [Ad Deum alienum] ad idola, ad impios & profanos cultus & religiones.

24 [Requiret] puniet & vlciscetur. Alij, indagabit, & indagando cognoscet.

25 [Oues occisionis] cædi destinatæ, lanienæ prop. macelli. Debet autem dumtaxat notari virgula. Nam versus cadit in sequentem. Sic infrà penultimus in vltimum.

26 Deus in malis nostris videtur obdormire, quando nos negligit & in eis hærere sinit, sed non dormitabit neq; dormiet, qui custodit nos. Esa. 49. psal. 120. Quoniam mala nostra cernit & ab eis eripiet, quando nos satis diu cum eis viderit luctatos [Ne repellas] nos ne reijcias.

27 [Auertis] Abscondis prop. [Inopiæ] afflictionis, calamitatis.

28 Hyperbole. Vita nostra allisa est pulueri, propinqua est sepulchro, non possumus deijci & affligi profundius. Nam nobis reptandum est, non gradiendum, quòd simus prostrati, & afflicti in ventrem, absque erectionis spe. Vel respexit ad morem pœnitentium, qui se puluere conspergere solebant. [Conglutinatus] Adhæret terræ ob imminentem gladium. Moribundis simus similes, & necis plagam expectantibus.

29 [Propter nomen tuum] Heb. propter misericordiam tuam, cuius Symbolum est, Dei nomen, maximè tetragrammaton.

ARGVMENTVM.

Carmen nuptiale, Christi & Ecclesiæ notas, virtutes, dotes, gratias, coniunctionem canens.

1. In finem pro ijs qui commutabuntur, filijs Core ad intellectum, canticum pro dilecto, XLIIII. Heb. 45.

2 ERuctâuit cor meũ verbũ bonũ: dico ego ópera mea regi.

3 Lingua mea cálamus scribæ: velóciter scribéntis.

4 Speciósus forma præ filijs hóminum, diffúsa est grátia in lábijs tuis: propterea benedíxit te Deus in ætérnum.

5 Accíngere gládio tuo super femur tuum: potentíssime.

6 Spécie tua & pulchritúdine tua: intende, próspere procéde, & regna.

7 Propter veritátẽ, & mansuetúdinem, & iustitiam: & dedúcet te mirabíliter déxtera tua.

8 Sagittæ tuæ acútæ (pópuli sub te cadent) in corda inimicórũ regis.

9 Sedes tua Deus in séculum séculi: virga directiónis virga regni tui.

10 Dilexísti iustitiam, & odísti iniquitátẽ: propterea vnxit te Deus, Deus tuus óleo lætítiæ, præ consórtibus tuis.

11 Myrrha & gutta & cásia à vestimentis tuis, à dómib. ebúrneis: ex quibus delectauérũt te filiæ regum in honóre tuo.

12 Astitit regîna à déxtris tuis in vestitu deauráto: circũdata varietáte.

13 Audi filia, & vide, & inclína aurem tuam: & obliuíscere pópulũ tuũ, & domum patris tui.

14 Et concupíscet rex decórem tuum: quóniã ipse est Dóminus Deus tuus, & adorábunt eum.

15 Et filiæ Tyri in munéribus: vultum tuum deprecabúntur omnes diuites plebis.

16 Omnis glória eius filiæ regis abintus: in fimbrijs aúreis circumamicta varietátibus.

17 Adducéntur regi vírgines post eam: próximæ eius afferéntur tibi.

18 Afferéntur in lætítia & exultatióne: adducéntur in templũ regis.

19 Pro pátribus tuis nati sunt tibi filij: constítues eos príncipes super omnem terram.

20 Memores erunt nóminis tui: in omni generatióne & generatiónem.

21 Próptérea pópuli confitebúntur tibi: in ætérnum, & in séculum séculi.

1 Impij, vt Geneuenses, de Salomone huuc Psalmum exponunt, primò contra rationem. Nam filij Chore vaticinabantur ista Mosis temporibus. i. quadringentis octoginta annis ante Salomonem. Itaq; si Spiritus S. eis aliquid tanti inspirabat non est dubiũ, quin id potius faceret de Christo, quàm de Salomone, nullius planè pretij homuncione, si cũ Christo comparetur. Deinde hic sunt augustiores promissiones, quàm vt in terrenum regem competant. Tertio contra explanationem Apostolorum. Heb. 1. Actor. 13. Quartò contra sensum Christianorum omnium, denique contra Rabbinos, etiam recentiores.

2 Pollicens se locuturum de rebus magnis, duobus primis versibus attentionem captat, à rei & personæ, quã describturus est, magnitudine: deinde ab orationis perspicuitate & celeritate. Neque enim suspensum lectorem tenebit tarditate, vel insinuatione aliqua dicendi [Eructauit] effudit verbum præstans, orationem & sermonem insignem, nempe laudes Christi. [Dico ego] profero, propono, eloquor mea carmina, quæ operatus sum: regi Christo, ei poema meum compono, illud ad eum dirigo. Vnde quod sequitur v. 3. est Apostrophe ad Christum. Hebræi ferè interpretatur: *De rege*, non [Regi] De eo meum hunc Psalmum dicto: hic mei Psalmi est materia. Opera sua appellat istos suos versus, quos in laudem nuptiarum Christi & sponsæ canit.

3 Lingua mea est calamus Spiritus Sancti, qui est scriba celerrimus, in scribendo exercitatissimus & peritissimus. Metony. id est, qui numine suo afflatos facit celerrime scribere. Vel scribam velociter scribentem siue velocem & expeditum se ipse appellabit: quoniam auctores sacri, suorum librorum non sunt auctores, sed scriptores & notarij, & tanquam instrumenta. Auctor enim est Spiritus Sanctus, qui ipsorum linguæ & calamo insidet ac præest. 2. Petr. 1. q.d. Vtar lingua stylo celeri ad ista mysteria explicanda, nec tarditate ero molestus.

4 Encomium Christi, cum vt reddat amabilem, à pulchritudine & forma, ab eloquentia & Euangelij doctrina, à fortitudine bellica & victoriæ de peccato, morte, Satana, Idolis & Idolorum cultoribus, à maiestate personæ, & regni eius, à iustitia & alijs virtutibus magno principe dignissimis, denique à magnificentia aulæ & comitatu. Pulcher es animo & corpore rex Messia (vt interponit Chaldæus) præ reliquis hominibus. In vtriusque forma nullus tecum potest comparari, vt qui sis plenus gratia, veritate, mansuetudine, virtute, sine vlla peccati labe, & habeas labia adornata multa gratia. Secundum spiritualem pulchritudinem neminem posse Christo comparari indubitatum est. Canticorũ. 4. Secundum corpoream sibi facilè persuadebit, qui vel eius picturam ad veritatem expressam à D. Luca viderit, vel Epistolam Lentuli Proconsulis de eius lineamentis legerit, vel ad rationem Physicam & Medicam attenderit. Quia enim pulchritudo ab interiore naturæ crasi, tempera-

temperamentóve proficiscitur, vt Christus optimo incorruptissimóque fuit temperamento, ac corpus meliorjbus proportionum numeris compositum sibi ipse assumpsit, quale fortasse ad pondus quærunt Medici: ita & colorem & formam, & totam corporis habitudinem lectissimam habuisse necesse est, vtpotè ab interna naturæ temperatione manantem, quæ sese potissimum in facie ostendit. Hinc Niceph. lib. 1. hist. ca. vlt. ex antiquis monumentis & historijs illum fuisse tradit vultu viuido, dulci, egregio, nõ rotundo, neque acuto, sed aliquantum longiore, cuius color ad triticum accederet, modica fuscedine rubescens. 2. statura septenum palmorum, siue ternum cubitorum & semis, (id est, satis procera. Nam maxima non solet octonos palmos, siue quaternos cubitos excedere, ex Abben Ezra Exod. 27. 3.) oculis χαροπωῖς fuluis cum aliquo nigrore splendescentibus, venustis & acribus. 4. supercilijs nigris, nec valde reflexis, barba flaua, nec admodum demissa. 5. subflaua prolixiore ad occipitium leniter declinante 6. Naso aquilino, 7 collo sensim decliui, ita vt non arduo & extento nimium corporis statu esset. 8. per omnia denique suæ genitrici similem, quã idem Niceph. describit lib. 2. cap. 23. ex D. Epiphanio & Cedrenus in compendio historiæ facie honesta, graui, affabili, aliquanto longiore, non rotunda neque acuta, statura mediocri, aut potius mediocrem longitudinem excedente, colore ſriticum referente, naſo longiore, labijs floridis, capillis flauis, oculis acribus subflauas & tanquam coloris oleæ pupillas habentibus, supercilijs inflexis & decenter nigris, manibus simul & digitis longioribus. Quæ locum Luciani Athei Philopatri, Traiani temporibus illustrant, dum Christum ἀποφαλαντίαν & ἐπὶ μέτωπον vocat ἀποφαλαντιάν quidem recaluastrum, modicè à fronte caluum, quòd Iudæorum more prolixiorem suam comam in occipitium promitteret & inuergeret, ita vt frons eius tota & aperta, oculis spectãtium obijceretur, ἐπὶ μέτωπον autem, quo etiam vocabulo vsus est Niceph. naso aquilino & iuste eminenti. Quæ omnia hominem mire honestant & speciosum, præ filijs hominum reddunt. [Diffusa] effusè posita. Tuus sermo, tua oratio melle est dulcior, fluit suauiter, grata, suauis & iucunda Deo & hominibus. Hinc in Euangel. Potens erat sermone & opere. Et, nunquam homo locutus est sic!

tanta persuadendi vis labijs eius insederat. Mat. 7. Tam insignem Christus habuit linguæ facultatem, tamq; efficacem labiorum gratiam, vt per eam à Patre ira inflammato benedictionem sempiternam extorserit, ac paucis annis mundum ad eius agnitionem contrarijs cultibus imbutum, & in cunctis peccatis educatum traduxerit. Chaldæo [Gratia] est spiritus Prophetię, qui in Christi labijs elucebat: Nostris, Gratia noui testamenti & Verbum. Vt sit sensus, fuse loquebatur de Dei gratia & eius iustitia, fuse eam spargebat populo, fundebat Dei gratiam & loquendo & conferendo, nihil crebrius loquebatur quàm de ijs, quin & verbum eius iustificabat & gratia perfundebat plurimos. [Propterea] propter hanc tuam pulchritudinem, & labiorum gratiam.

5 A potentia bellica. Ad perficiendam tuæ sponsæ liberationem ad pugnam te accingè, te para ad debellandum Satanam, mortem, peccatum: vel, ad interficiēdos reges & potestates mundi. Humano more de Christo loquitur, vt de bellatore aliquo egregio. [Potentissime] Vocandi c. ô Heros, ô strenue, ô potens. R. Ioseph hunc gladium esse spiritualem ait, & Metaphoricum: Talmudici, legem Dei, eiusq; bellum.

6 [Specie tua] Per tuam illam speciem, cum tua illa specie & pulchritudine, vt sit septimi casus, vel, Propter tuam speciem. & maiestatem, pro tua gloria & decore. i. vt gloriā & decus tibi pares, intende tuas vires, Est enim Eclipsis, commodæ Præpositi. Sic & intelligunt Græci, quoniam τὴν ῥομφαίαν est Accusatiui casus. τῷ ὀ ῥαιστῳ datiui. Rabbini fere per appositionem ad Romphæam siue gladium, vt iungatur cum præcedenti versu. Accinge femori tuo gladium, tuam speciem & maiestatem siue pulchritudinem, qui tibi erit decori & ornamento, & per quem tibi decus & imperiū comparabis. Chald. cū nostris citra Appositionē accipit, Cinge ensem tuū super latus tuū, ô fortis, quo interficias reges & principes splēdore tuo & gloria. Vt sit Ablatiuus causæ, per tuū splendorem & gloriam, vel vt R. Selomo interpretatur, quod quidē tibi erit splēdori & gloriæ. [Intende] sup. vires tuas, vel arcū. ἴστωι, impetū fac in hostes, arcum tuū intende. Sept. הדרך *Hadrec*, rectius quā Masoretæ *Hadarecha*, legūt, dirige, tende tuū arcū. Vnde & mox futura est mentio sagittarum. Iuxta Masoretarum puncta (Cū) maiestate tua

iestate tua vel decore. [Prosperè] Hoc aduerbiū iungēdum cum verbo. [Procede] Nam Græcè & Heb. vnicū est verbū, & Psalteriū Romanū præponit copulam. *Et prospere procede.* [Et regna] Heb. Vehere, inequita, inside. Sed rectè 70. Nam verbū vehendi, siue Equitandi, Metaphoricè significat gubernationem, præsidentiā. quòd qui rerum summā teneret, curru vel mulo vcherentur: (quo modo apud Athenæum & Herodotū rex Persarum nunquam pedes processisse fertur in publicum) vel curribus etiam triumphalibus insiderent, si præclaras res gessissent. Vt Ps. 65. Vers. 11. feceris equitare homines super capita nostra, i. regnare, vbi nos. *Imposuisti.* Hinc Ezechiel rerū prouidentiā & administrationē diuinā *Mercauā* adumbrat. i. quadriga & q. vectura. Et sic explanauit Chaldæus. Gloria autē tua multiplicabit filios, sicq; prosperabis, vt equites super thronos, vel super equos regni.

7 A virtutibus quæ maximè cōmendant principem apud populos. [Propter] Prius hoc hemistychiū pertinet ad præcedentia: quare *Equita*, siue *Regna*, iungitur cū hoc versu in fonte. Equita, inside in verbo veritatis, regna super verbum veritatis, mansuetudinis & iustitiæ. Est autem Periphrasis Euangelij, quo vera Dei cognitio, misericordia & iustitia reuelatur. Ro. 1. [Et deducet] perducet te tua potētia mirificè ad optatum finem, ad optatas victorias & triūphos. Docebit te (inquit Kimhi) mira & terribilia, quæ edas in hostes tuos. Nam ad verb. Et docebit te terribilia dextera tua. Quod sic Chaldæus enuntiat. Docebit te Deus terribilia per dexteram tuam manum gerere. Vbi nota contrarijs modis Christum & Satanam regna sua condidisse. Diabolus mendacio & fraude, Christus veritate. Diabolus crudelitate & captiuitate, Christus mansuetudine & libertatis gratia: Diabolus iniustitia & tyrannide, Christus iustitia & virtute.

8 Ordo inuersus. [Sagittæ tuæ acutæ] in corda inimicorū tuorum, sup. infigentur, vel quid simile. q. d. Sunt efficacissimæ, & magnarum virium ad hostes subigendos. [Populi sub te cadent] nisi hoc posterius malis esse Parenthesin. Sagittas autem Metaph. vocat plagas siue pœnas, quibus hostes suos Rex Christus afficit: vel certe Euangelicæ prædicationis iacula, quibus transfixi moriuntur vitæ veteri, vitijs, & concupiscentijs pristinis, i. vt Apostolus loquitur, peccato, Ro. 6. [Regis]. i. tuorum, per Enallagen.

9 O Deus

O Deus Christe, tua regia sedes æterna est, non vt aliorum regum, temporaria. Deus enim est vocatiui casus. Illud est Angeli, Regnabit in domo Iacob in æternum, Luc. 1. & Symboli, cuius regni non erit finis, Et Danielis, cap. 2. & 7. regnum æternum, quod non dissipabitur. Alij de Throno & regno diuinitatis, secundum quam regni patris consors existit, de quo Psal. Regnum tuum regnum omnium sæculorum, &c. Rabbini tamen hodierni accipiunt in genitiuo, vel nominatiuo, Sedes tua est Deus. i. Dei sedes, thronus diuinus, vt 1. Par. 29. sederitque Salomon super solio Domini. Sed hæc ab illis interpretatio videtur excogitata cõtra Christi diuinitatem. [Virga] Constructio versa. Vnde Græcè posterior pars habet articulum ἡ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος ἐστιν. Virga regni tui est virga directionis, i. sceptrum rectitudinis, æquitatis, iustitiæ. Virga pro sceptro Heb. vtrobique. Tu tuum regnum summa æquitate & iustitia administrabis. Aliorũ enim regnorum sceptra sæpe sunt obliqua & incurua, vt quæ à recto deflectant, neque ad omnem æquitatis normã dirigantur.

10 Duæ partes iustitiæ, æquitatem tueri & iniquitatem punire. [Vnxit] Etsi Christus primo ipso momento conceptus fuerit plenus gratia, & hac vnctione spiritus sancti absque mensura, necdum tunc videatur dilexisse iustitiam, & odisse iniquitatẽ, quòd antè homo non extitisset, propterea tamen vnctus dicitur, quòd dilexerit iustitiam, & odio habuerit iniquitatem: quia in ipso conceptu animam habuit vsu rationis & intelligentiæ præditam, quæ se planè virtuti & iustitiæ dedicaret. Itaque in eo iustitiæ amor, & vnctio Spiritus sancti simul tempore extiterunt, & alterum alterius fuit causa. Neque enim eum Deus vnxisset tam plenè Spiritu sancto, nisi simul eum aptum & paratum ad tantam plenitudinem perspexisset, atq; adeò effecisset [Deus Deus tuus] Epizeuxis ad vehementiam, vt vtrumque sit nominatiui casus ex Aquila, vel, Deus priore loco est vocandi casus, posteriore nominatiui ex Hier. ad Principiam, ô Deus fili, Deus tuus. i. Pater, Oleo lætitiæ, Spiritu sancto (ab effectu) siue vnctione Spiritus sancti, corda credentium exhilarantis & consolantis, Gal. 6. non vnctione visibili. Ita hic apertum mysterium sanctiss. Trinitatis. Humanitas Christi sine mensura (Ioan. 3.) inuncta est Spiritu sancto, longéque effusius, quàm

quàm reliqui sacerdotes, Reges, Prophetæ, filij Dei, consortes & cohæredes ipsius, quibus certus accipiendi Spiritum sanctum modus definitus est. Est autem vnctus, vt sit Rex, & Sacerdos. Psalm. 2. & 109. quod ad naturam humanam attinet. Non enim verbi natura vncta est, quæ consortes secundum se habere non potest. Vnde apparet ad id, quod homo est, pertinere vnctionis vocabulum. Vigilius libr. 4. Hilar. lib. 11. Trinit. Ambro. & Theop. Heb. 1. Cyrill. de incarnat. Vnig. c. 1. [Præ consortibus] supra consortes, vltra participes, socios regni, cohæredes, & communicantes in regni possessione, vt Apostolos, Prophetas, &c. In genere, quia dilexisti iustitiam & æquitatem ô Christe, Deus Pater te copiosiore lætitia, & gaudio. i. fœlicitate ampliore, quàm tuos consortes cumulabit. Nam humanitas Christi erecta est supra omnem hominum felicitatem, sedet ad dexteram, fruitur potioribus bonis patris.

11 Sup. spirant, manant, diffluunt, vel quid simile. Huius regis vestimenta perfusa sunt pretiosissimis odoramentis & aromatibus. Est autem Allegoria de gratijs & virtutibus animæ & corporis Christi excellentissimis. Myrrham & guttam siue stacten & casiam (aromaticam & ligneam, non medicinalem) redolent vestimenta tua ex ædibus eburneis (educta) quibus delectaris. Vestimenta Christi, anima eius & corpus. Hinc velamen, Heb. 10. caro eius siue humanitas exponitur: & Phil. 2. formam serui accepit, habitu inuentus vt homo. Nam habitum illic significare indumentum docet Augustin. libr. 83. q. 73. Domus eburneæ, puræ piorum conscientiæ & mentes, vel sanctæ Ecclesiæ singulares, quæ Christum mirè oblectant. Heb. Palatia, siue templa: quomodo locutus est Paulus, Templum Dei estis vos. 1. Cor. 3. & 6. [Myrrha] lachryma arbusculæ Arabicæ quinque cubitorum. [Gutta] stacte, myrrha stillatitia siue pinguendo myrrhæ recentis exigua aqua rusæ & organo expressæ. In Fonte Ahaloth, Aloëm potiùs significare videtur. Est autem Aloë herba Indiæ & Arabiæ amarissimi succi & odoris grauissimi, iuxta adagium, quo vsi sunt Plautus & Iuuenalis, plus aloes quàm mellis habet, at magni pretij & efficaciæ. Resistit enim vermibus & putredini, & visum iuuat [Casia] frutex siue arbuscula aromatica vulgo. At Isidoro & R. Selomoni Exo. 30. herba, cuius radix sit odoratissima. Nec verò

est illa

est illa medica συριγγώκης. Nam hæc arbor est magna, proferens fistulas succo illo plenas, cuius vsus est in medicinis. Ignota alioqui Dioscoridis, Plinij & Galeni temporibus. [E domibus eburneis] (eductis vel depromptis) e quibus (intra quas domos eburneas versantes) filiæ regum lætitia afficiunt te, in tua maiestate & gloria. Domos eburneas appellat, palatia & templa sumptuosissima & candidissima. [Ex quibus] palatijs & templis candidissimis, voluptate afficitur te castæ virgines. Intra & in Ecclesia pij Deum delectant, extrà ei minime placent. [In honore tuo] in tuis magnificentijs, vel in tua aula honorifica, in tuo comitatu gloriæ, honoris & maiestatis pleno. Hebræi etiam hic sensum auspicantur: filiæ regum (sunt) inter honoratas tuas, aut sine Eclipsi verbi subsit: non obstante Soph pasuc, annectitur superioribus. Quod secuti sunt 70. & sententia postulat. Nam Soph pasuc, non semper distinguit præsertim in hoc libro, Iob & Prouerbijs.

12 Ecclesiam etiam cum suo Gyneceo Allegoricè pingit stylo poëtico. [Regina] Ecclesia, præsertim collecta e Gentibus. Heb. *Shegal*, coniux, conthoralis. [A dextris tuis] in loco honorato, non vt vilis & contępta, ad pedes, prope te, in consimili honore & gloria, in maiestate tuæ potentiæ, Ioan. 12. & 16. in throno tuo, Apoc 3. [In vestitu deaurato, circundata varietate] Hæc omnia sunt periphrasis istorum Hebraicorũ, Cũ massã, vel varietate auri Ophir. Ergo *Deauratũ* hic sonat purè aurcum: *Varietate*, vario ornatu. De varijs virtutib. & gratijs Ecclesiæ. De quibus 1. Cor. 12 & Heb. 2.

13 [Audi filia] Apostrophe Dei patris ex D. Hiero. ad sponsam filij sui, quam proinde filiã appellet, vel Psaltis è D. Augustino tanquã vnius è patribus. 1. Apostolis & Prophetis, ad sponsam, quã nunc appellet filiam, quasi per Euãgelium genitam. [Populum tuum] Non tantùm Gentes transeuntes ad Ecclesiam, obliuiscantur veteris sui populi & idololatriæ: sed & Indæi dediscant veterem suum cultum & ceremonias, quas antea habebãt charissimas, vt se in Christũ toti transfundant. [Patris tui] maiorum tuorum paganizantium, vel Iudaïzantium, & crede in hunc regem.

14 [Et concupiscet] te amabit & diliget. [Adorabũt] incuruabunt se ei. Græcè, & adorabis. Heb. Et adora. eode sensu omnia. Christum autem adorant Reges. Psal. 98. 71. Angeli, Psal. 96.

geli, Psal. 96. Esa. 60. Non solùm secundum diuinitatem, verùm & secundum humanitatem, vt quæ diuinitati vnita sit inseparabiliter & hypostaticè.

15 [Filiæ Tyri] Tyrij se subijcient regi, nobiles & diuites & florentes nationes ad regem conuertentur Ps. 87. Es. 60. [Deprecabuntur] supplicabunt tibi ò Ecclesia. De potestate clauium & sacramentorum. [Diuites plebis] ditissimi populorum. Nam Hebræi Superlatiuos Latinorum repræsentant per Adiectiuum cum Genitiuo alterius nominis. De vocatione Gentium.

16 [Eius] Redundãt per Pleonasmũ: vnde & Græcè deest. Debet ergo construi cum genitiuo. [Filiæ] quasi per appositionem. Vniuersa gloria filiæ regis, siue Ecclesiæ, est intrinsecus, spiritualis & in animo. Omnis eius ornatus non exterior est, in vestimentis corporalibus multi pretij, sed interior, in corde & animo, vt in fide, charitate, obedientia, fideli subiectione. 1. Pet. 3. Quam autem suprà describebat, vt vxorem regis, nunc vocat filiam, ad indicandũ summum erga Ecclesiam ardorem. Sic viri vxores, quas tenerrimè amãt, filias vocãt. Vel [Filia Regis] id est, puella regia, vxor regia, quæ sit adolescentula & virgo, proindéque purior & verecundior. Masoretæ non legunt *Kebodá*, gloria eius: sed *Kebudá*, glorioſa. Glorioſa filia regia intrinsecus. Quod eodem recidit. q. d. Etiamsi externis vestimentis sit pulcherrima, interius tamen est multò pulchrior, adeò vt tota eius gloria interna esse, nihilque nitor externus ad internum accedere videatur. Virtutes animi corporeas multo excedunt: itaque si cernerentur, mirabiliores excitarent sui amores. Aliqui, intra domum sponsi eius. q. d. filiæ regum, præstantissimæ quæque nationes, sunt intra Ecclesiam, solæ barbaricæ & ab humanitate veráque nobilitate alienæ sunt extra. Ita fasciculus myrrhæ. Gen. 3. [In fimbrijs] in operibus exterioribus, quæ charitas exigit. Gal. 5. Matth. 5. &c. [Variotatibus] varijs obseruationibus & colẽdi ritibus. Nam ne exteriorem cultum, & varias eius ceremonias, quę sunt pietatis retinacula, planè videretur reiecisse, ista addidit ex Augustino ad Casulanum, ep. 86. Alij de varijs donis Spiritus sancti, 1. Cor. 12. Ad verb. Totum hoc hemystichium sic habet neglectis Masoretarum distinctionibus, vt duntaxat obscuritati seruientibus.

Ex inter-

Ex intertextionibus auri vestimentũ eius in vestibus Phrygijs. Gall. *Són vestement est faict de drap d'or recamé.* Phrygias vestes varietates appellauit noster interpres, quod varijs intertextionibus & segmentis diuersorum colorum essent elaboratæ, & pictæ, vt cum aureis includuntur, intertexturæ, vestes ocellatæ, vel plumario opere ornatæ. Hieronymus scutulata vertit. Chaldæus, indumenta diuersarum figurarum, Græcè est vnica vox περικλαστον. q. *Variegata, variata.*

17 [Regi] tibi ô Rex. Alloquitur enim eum in 3. persona, sic versic. 18. In templum Regis, id est, tuum. Nam ad finem vsque Regem alloquitur. [Virgines] singulares Ecclesiæ, vel animæ castæ & incorruptæ post eam Ecclesiam Catholicã, de quibus 2. Corin. 11. Despondi vos vni viro virginem castam exibere Christo. [Proximæ eius] propinquæ eius, & cognatæ Gentes, sociæ & amicæ nationes. [Tibi] ad te adducentur, ô Rex Christe. Sic sequentes Apostrophæ diriguntur ad Christum Regem. Nam affixa Hebraicè sunt generis masculini.

18 [Regis] id est, tuum. Enallage personæ. Hoc regis templum aliqui interpretantur cœlum, in quo æterno gaudio perfruemur, id est, Ecclesiam triumphantem, non militantem.

19 Pro Patriarchis & Prophetis, ex quibus es ortus, Apostoli & Apostolici, quos gignes per verbum Dei & regenerationis lauachrum, æterna successione, summam rerum exercebunt in Ecclesia, per totum orbem gerentes vices tuas, ô rex Christe, q. d. filij tui, quos ex hac sponsa suscipies, æquabunt maiorum suorum præstantiam & virtutem, vel etiam superabunt. Filij autem huius regis dicuntur Apostoli & Apostolici, vt Es. 8. Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus. Pro duodecim Patriarchis (inquit Arnobius) nati duodecim Apostoli. Sic interdum etiam vniuersi fideles, qui proinde semen eius dicuntur, Psal. 21. & alibi, quod eos sibi per Euangelium genuerit. Principes verò, quod regendis & moderandis populis præposuerit. [Super omnem terram] Nam regnum huius regis erit tam amplum, vt in plura possit distribui.

20 [Memores erunt] Heb. & Græcè, Memor ero, in Ecclesiæ persona. Eodem sensu. Nam tunc inducitur Ecclesia, gratias

gratias agens sponso suo, qui ipsam tantis beneficijs cumulauerit. Vel mimesis poetica hæc, Constitues eos principes super omnem terram, dicendo sup. vel vt vnusquisque eorũ dicat, Memor ero, &c. versa est in simplicem locutionem, & memores erunt, &c. *Nominis tui* ô Rex Christe.

21 [Confitebuntur tibi] te palàm & publicè sine metu & pudore celebrabunt. Hoc etiam ad hunc regem dirigitur.

ARGVMENTVM.

Ciuitatem Dei, siue Ecclesiam, Domini præsidio contra omnem vim esse tutam.

1 In finem filijs Core pro arcanis. Psal. XLV. Heb. 46.

2 DEus noster refúgium & virtus: adiútor in tribulatiónibus, quæ inuenérũt nos nimis.

3 Propterea nõ timébimus, dum turbábitur terra: transferéntur mõtes in cor maris.

4 Sonuérunt & turbátæ sunt aquæ eórum: cõturbáti sunt montes in fortitúdine eius.

5 Flúminis impetus lætificat ciuitátem Dei: sanctificáuit tabernáculum suum altíssimus.

6 Deus in médio eius, nõ cõmouébitur: adiuuábit eã Deus manè dilúculo.

7 Cõturbátæ sunt gẽtes, & inclinâta sunt regna: dedit vocem suam, mota est terra.

8 Dóminus virtútum nobíscũ: suscéptor noster Deus Iacob.

9 Venîte, & vidête ópera Dómini, quæ pósuit prodigia super terram: áuferens bella vsque ad finem terræ.

10 Arcum cónteret, & confríget arma & scutá combúret igni.

11 Vacâte, & vidête, quóniam ego sum Deus: exaltábor in géntibus, & exaltábor in terra.

12 Dóminus virtútum nobíscũ: suscéptor noster Deus Iacob.

1 E Chaldæo Paraphraste apparet filios Chore esse eos tres, qui tempore Mosis, Exod. 6. pietatis laude floruerunt, nō posteros sub Dauide Leuitico Musicorum munere fungentes. Ad laudandum (inquit) per manus filiorum Chore, qui per spiritum Propheticum, in die, quando absconditus fuit pater eorum ab eis (i. terræ hiatu absorptus, Num. 16.) & illi liberati sunt, dixerunt canticum.

2 [Noster] Est sup. *Nostrum* ego vertissem לָנוּ *Lánu*. Deus nobis, siue nostrū (est) refugium, hospitium & robur. [Quæ inuenerunt] Nimtlà (quas) inueniemus, (quas) inuenire solemus. [Nimis] copiosè. Sic perpetuò *Meod* vertūt Septuag.

3 Etiamsi mundus vniuersus sursum deorsum vertatur, nihil metuamus. [In cor] in medium maris exemplo Ionæ. Poeticè hæc omnia de malis ingentibus.

4 Concessio. Etiamsi tumescerent aquæ, & montes conquerentur suo impetu, ciuitas Dei quiera erit suis paruis riuis contenta. His aliqui putant comparari tyrannos & mūdi potentes. [Eorum] marium, mutato numero [Eius] maris, q.d. ad maris æstus, clationes & vires mōtes cōtremuerunt. Rabbi Anonymus, de quo alibi, & Nostri referunt ad Deum. Dei potentiā & maiestate montes contremiscunt.

5 [Fluminis impetus] Fluminis decursus, amnis & riuuli. Nam Heb. est נַחַל vt Ps. 1. Vers. 3. vt alludat ad Siloem, cuius aquæ quietæ, & ostendat Ecclesiam contentam esse diuino præsidio, etiamsi videatur paruum & abiectum. His enim Esaias c. 8. Iudam comparat, vt Assyriorum exercitum horrendo immēsi fluminis impetui. Sic autem poeticè appellat copiosam gratiam Spiritus sancti, opponens flumen maris prædicti fluctibus: vt quemadmodum fluctus maris conturbant omnia exteriùs, sic fluminis dulcis fluxus eam è contrario recreet, quemadmodùm riui aquarum agros & hortos sua irrigatione lætificant. Aliqui de copioso concursu populorum ad Ecclesiam sese cōuertentium, vt Chaldæus. Populi velut flumina & scatebræ eorum venient, & lætificabunt ciuitatem Dei, ac orabunt in domo Sanctuarij, in tabernaculo Altissimi. Alij in malam partem accipiunt, vt sit idem, quod superiore Vers. mare, de impetu & violentia impiorum contra eam. Talis impetus non nocet Ecclesiæ, sed eam lætificat. Sicque erit elegans antithesis. Mare quidē turbat montes quoīque validissimos, at quintis aquarum impe-

tum impetus tantum abest, vt Dei Ecclesiam, qui est mons quidam, id faciat, eam vt potius lætificet & reficiat. Quare sequitur. [Sanctificauit] id est, sibi cōsecrauit, ne possit violari & perire. Sanctum, inuiolatum, intactum fecit suum tabernaculum. Rerum enim sanctarum Deus causam suscipit, ac tuetur. Quam sententiam Masoretarum lectio sic inuoluit & obscurat. Sacrariū tabernaculorū altissimi. sup. fluminis cursus lætificat. Est enim multo clarius, supremū Deum sanctificasse, cōsecrasse, purū, inuiolatum, tutū effecisse suū tabernaculum, quod sumus nos, vel Ecclesia. Rectius ergo מִדֵּשׁ legitur in Piel *Kidaes, sanctificauit*, quàm *Kedos, sanctū*. Sanctificauit tabernacula (sua) altissimus. *Miskenē* enim poeticè, pro *Mishkenau*. Nisi malis Sept. legisse *Miskenō*, per Vau.

6 [Deus] est sup. [Non commouebitur] illa ciuitas. Ideoque illa ciuitas Dei non mutabit. Vnde verbum in Hebræo est generis fœmini. [Manè diluculo] maturè, opportunissimo tempore. *Vultu suo*, in Romano Psalt. Post noctem calamitatum & tenebras afflictionum sub auroram succurret ei. Gall. *Du matin & de bonne heure*. Ad verb. ad respicere, diluculum, dum diluculum ad terras faciem conuertet: quamprimùm, quàm opportunè. Tempus enim matutinum est ad res gerendas opportunissimum.

7 Antithesis. Contrà conturbatæ sunt, fremuerunt q, gentes, &c. [Inclinata] commotā fuit, nutarunt. [Dedit vocem suam] intonuit. De tonitru Euangelij, vel calamitatum, ob neglectum Euangelium, ob quæ contremiscet mundus.

8 [Virtutum] exercituum & angelorum. Sic Vers. 12. [Susceptor] refugium, sustentaculum, prop. Vtique istud intelligatur fore perpetuum, *Sela* in fine versus Hebraici ponitur. [Deus Iacob] Iacobeorum, vel quem coluit Iacob patriarcha, quique ei in variis negotijs & casibus affuit. Quin & innuit promissiones ipsi & eius posteris factas.

9 [Prodigia] Heb. stupenda, admiranda. Aliqui in bonū: Considerate miracula, omnem naturæ vim superantia, facinora Dei, quibus superauit, conuertitq, mundum. Alij in malum, quasi totam terram vastauit: stupores, desolationes, destructiones principum, potentum, impiorum, euersiones idolorum immisit, Sic. Chald. Videte opera Dei, qui posuit desolationem in impios terræ. [Auferens bella] Persecutiones cessare faciens.

10 Nullus amplius erit armorum vsus & successus contra Ecclesiam & religionem. De Tempore Constantini, & deinceps sublatis persecutionibus, & constitutis regnis Christianis. Quod ergo Mahometani prosperè contra nos res gerunt, tribuamus nostris peccatis, non ipsorum viribus.

11 [Vacate] Heb. dimittite, remittite, sup. vos, remisso estote animo, placido, placato, vacuo à tumultibus & motibus. Chald. Cessate à bello, (quo Deum oppugnatis) Apostrophe ad hostes, vt ab irritis conatibus desistant, neque oppugnent, quos Deus propugnat. Suntque Dei verba.

12 [Susceptor] protector, defensor. Etiam hic *Sela* claudit versum in fonte, vt vers. 8. Nam eum repetit vt nos ad fiduciam in Deum inuitet.

ARGVMENTVM.

Omnes gentes inuitat ad Deum celebrandum, quòd in sanctorum Israelitarum communionem & regnum cooptatæ sint. Ecclesiæ congruit.

1 In finem, pro filijs Core. Psalm. XLVI. Heb. 47.

2 OMnes gẽtes plaudite mãnibus: iubilate Deo in voce exultatiõnis.

3 Quóniam Dóminus excélsus, terríbilis: Rex magnus super omnem terram.

4 Subiécit pópulos nobis: & gentes sub pedibus nostris.

5 Elégit nobis hæreditátem suam: spéciem Iacob, quem dilexit.

6 Ascendit Deus in iúbilo: Dns in voce tubæ.

7 Psállite Deo nostro, psállite: psállite regi nostro, psállite.

8 Quóniam Rex omnis terræ Deus: psállite sapiénter.

9 Regnábit Deus super gẽtes: Deus sedet super sedem sanctã suam.

10 Principes populôrum congregáti sunt cũ Deo Abrahã: quóniam dij fortes terræ vehemẽter eleuáti sunt.

2 Tacita

2 Tacita vaticinatio de Gentium ad Abrahami fidem vocatione. [Plaudite] gestu lætitiam ostendite. [Iubilate] clãgite prop. Instrumẽtis animi gaudium exprimite.

3 Rex hic est Christus, terribilis & tremendus Diabolis & tyrannis, magnus comparatione aliorum Regum, quia æternus & super Iudæos, Gentes, omnem principatum, denique omnes creaturas corporales & spirituales. Epiph. 1. Phil. 2. Apoc. 19.

4 [Nobis] nostræ potestati & religioni. Es. 60.

5 [Hæreditatem suam] pro sua hæreditate. Est enim accusatiuus transitionis, vt Psal. 2. vers. 8. Est autem Ordo inuersus. Speciem, magnificentiam, excellentiam Iacob, siue quicquid erat pulchrum, speciosum, excellens in familia Iacob, quem dilexit, selegit nobis, pro sua hæreditate, siue (in) suam hæreditatem. q.d. Allegit ad suam Ecclesiam, (quæ ipsius est hæreditas.) Apostolos & cæteros Iacobæos simplices, minimè malos, animo speciosos & candidos. Quicquid denique erat virtutis & præstantiæ cæteris reiectis. Illud est Actorum, crediderunt quotquot prædestinati erant ad vitam æternam. Pietas & candor animi est species ac pulchritudo hominis. Adde pulchra fuisse in Iacob diuina oracula, verbum Dei, promissiones siue testamenta, quæ cuncta nos hæreditare possiderique voluit. Possit etiam phrasi Hebraica. [Species] *siue decor* [Iacob] sumi pro Iacobo ipso, vt Gloria Domini pro Domino ipso. [Suam] Hebraicè quidem nostram: at quia. [Nobis] præcessit, facilior est sententia, quam adhuc clarius Psalterium Romanum exprimit. Elegit nos in hæreditatem sibi. Et Chaldæus, Elegit nos ad hæreditandam hæreditatem nostram. [Quem] Septuag. ἣν, quam speciem siue gloriam Iacob. Sed Relatiuum Hebraicum est omnis generis, & sensus eodem delabitur.

6 [Ascendit] cum triumpho & pompa, victor redijt & gloriosus. Alludit ad terribilem tubæ sonitum in descensu Dei in montem Sinai auditum, quando sancienda erat lex. Ex. 19. & 20. Ascendit Deus (inquit) R. Eliezer in Pirké) in montem Sinai cum bombo Tubæ, multisque clangoribus. Vel ad tubas, quibus vtebantur in triumphis & congregationibus populorum. Nostri ad ascensum triumphantem Christi, quem in cœlum magnifica laus & iubilatio Angelorum cantantium atque deducentium est persecuta, quasi

tubæ vox, referunt. Hebræi in genere. Post partam victoriã, & subactum nobis orbem, in vrbem sanctam in monte positam ascendit cum triumpho, militibus & populis, cum iubilo, plausibus, acclamationibus, concentu, musica gratulantibus, & sui regis triumphum clamore & buccinarum clangore prosequentibus.

7 Epizeuxis de instrumentis musicis.

8 [Sapienter] συνέσεως, intelligenter, attenta mente, cũ attentione eorum quæ canuntur, non lingua tantum & instrumentis, sed etiam corde ac animo: vt si Psalmi non intelligantur, linguáque Hebraica, Græca, Latina, aliáve ab earum imperitis per modum precis enuntientur, Deus saltem iugiter habeatur ante oculos, & credantur huiusmodi precationes sanctissimas Dei laudes & veneranda continere mysteria. Hieron. vertit eruditè, vt hoc de canendi psallendique peritia dicatur, non de cordis attentione. Hebr. cum intelligentia, scitè, & concinnè. Dicendo sup.

9 [Regnabit] &c. Sedes autem Christi est Dei dextera. Aliqui, de propriatorio, non de cœlo.

10 Vocatio Principum, vt Esa. 49. quibus dominari Deum docet, ex eo, quòd se in religione & fide Iudæis coniunxerunt. i. Apostolis & Apostolicis. [Cum] Rectiùs & facilius Septuag. עם per Hiric legunt, quàm Masoretæ per Pathah. *Dij*, Noster in Sept. legit ὁι θεοὶ, cum hodie τῶ θεῶ, Dei, in genitiuo. Prior lectio mihi magis placet. Nam & ei cõgruunt Hebræa, si in לֵאלֹהִים ל indicet Nominatiuũ casum Emphaticè, vt sæpè aliàs, seorsum Esa. 32. Vers. 1. ולשרים & principes in iudicio principatum tenebunt, vt docet Kimhi in Michlol. Egregio sensu. Dij fortes siue clypei & protectores terræ vehementer eleuati sunt & euecti in hac orbis victoria. Patrem, Filium, & Spiritum sanctum Scriptura Deos plurali numero appellat, habita ratione non essentiæ, quæ in illis vnica est numero, sed personarum, quæ sunt tres actu & distinctè. Neque enim tam apposite alij per Deos fortes intelligunt diuinos homines, Apostolos, & Apostolicos. Simplissimus est hic sensus, quicquid Recentiores existiment. Nam in Genitiuo sensus frigidus. Dei fortes & clypei supra terram exaltati sunt. Item in Datiuo, cum multis Eclipsibus: quoniam Deo (sunt, vel adhæserunt) scuta terræ, valdè elevatus (est Deus.) Item per Enallagen nu

lagen numeri cum Chaldæo, quoniam coram Deo scuta terræ vehementer exaltata sunt. (i. magnates.) [Fortes] scuta, ad Verb. Epithetum Dei, item & Principum, quoniam vt scuta corpus, sic illorum munus est protegere populum.

ARGVMENTVM.

Deo charissimam esse Hierosolymam, vt qui eam singularibus victorijs, donis & beneficijs exornauerit, atque ex ea misericordiam suam in omnes terræ fines deriuauerit. Congruit Ecclesiæ.

1 Psalmus cantici filijs Core, secunda sabbati.

XLVII. Hebr. 48.

2 Magnus Dóminus & laudábilis nimis: in ciuitáte Dei nostri, in monte sancto eius.

3 Fundâtur exultatiõne vniuérsæ terræ: mons Sion, látera Aquilônis, ciuitas regis magni.

4 Deus in dómibus eius cognoscétur: cùm susc ípiet eam.

5 Quóniam ecce reges terræ cõgregáti sunt: conuenérunt in vnum.

6 Ipsi vidéntes sic admiráti sunt, conturbáti sunt, commóti sunt: tremor apprehéndit eos.

7 Ibi dolóres vt parturiéntis: in spíritu vehementi cónteres naues Tharsis.

8 Sicut audiuimus, sic vídimus in ciuitáte Dómini virtútum, in ciuitáte Dei nostri: Deus fundâuit eam in ætérnum.

9 Suscépimus Deus misericórdiam tuam: in médio templi tui:

10 Secúndum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ: iustítia plena est déxtera tua.

11 Lætétur mons Sió, & exúltent filiæ Iudæ: propter iudícia tua Dómine.

12 Circúmdate Sion, & complectímini eam: narráte in túrribus eius.
13 Pónite corda vestra in virtúte eius: & distribúite domos eius, vt enarrétis in progénie áltera.
14 Quóniã hic est Deꝰ, Deus noster in æternũ: & in sæculũ sæculi, ipse reget nos in sæcula.

1 [Secunda Sabbati] Additum è ritu Iudaïco, quòd cantaretur diebus Lunæ, qui erant è celebrioribus. Nam Iudæi post Sabbatum, præcipuè celebrant secundum & quintum. 1. Lunæ & Iouis.

2 Deus quidem vbique laudabilis, sed præcipuè in Hierusalem (i. Ecclesia) appositoriè, monte sancto eius, monte ipsius cultui dedicato & consecrato. Erat enim in montibus sita ad eleuandas mentes fidelium in cœlum. Cuius topographiam subijcit, in gratiam præcipuè Christi, quem ex ea Deus statuisset educere ad reuelationem Gentiũ, & gloriam plebis suæ Israël.

3 A fundamentis mons Sion, siue hæc Dei ciuitas, ædificatur cum magno gaudio vniuersi orbis terrarum: de Sion enim, veluti irriguo fonte ad cunctas terræ regiones (Sanctuario intercedente) benedictionum copia effusa est. Vnde Ecclesiæ radix & fundamẽtum est in Sionè & Hierusalem. Quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem, Esa. 2. Septuag. hîc etiam vertunt ad sensum. Verba sic habent. Pulcher regione vel climate, vel tractu, exultatio vniuersæ terræ (est) mons Sion. [Latera Aquilonis] & latera. Est enim Asyntheton, q.d. Mons Sion Meridionalis, & latera Aquilonaria vrbis, sunt ciuitas regis Christi. Hierosolymæ præcipuæ regiones & tractus erant versus montem Sion à parte meridiei, & versus latera Aquilonis, quæ erant planiora & humiliora, vt proinde multo pluribus muris & turribus essent munita atque instructa. Ineptè aliqui putant esse Appositionem. Nam mons Sion minimè erat ab vrbis Aquilone, sed meridie, ex Iosepho, lib. 6. Belli cap. 6. & 15. Antiq. cap. 14. Niceph. 8. hist. Brocardo itinerario 6. id est, habebat vrbem Hierusalem ab Aquilone Esa. 14. vers. 13 eamque toto australi tractu ambiebat. significat autem duplicem fuisse vrbem, siue duas vrbis partes præcipuas.

Nam vna

Nam vna dicebatur ciuitas superior, ciuitas Dauid, pars sacra apud Ioseph. 6. Belli c. 6. & 1. Belli c. 1. Forum superius, quæ videlicet posita erat in Sionis montis vertice & planicie, intrinsecus in plateas & vicos à Dauide distincta. Altera Hierusalem propriè, ciuitas inferior, & Filia Sion, quæ è monte Sion veluti nasci videbatur & in Septentrionem distendi.

4 [In domibus] Heb. in palatijs, quod refertur ad Ecclesiarum Augustam dignitatem & maiestatem ex Dei præsentia & propugnatione. Nam vt ciuitas e pluribus ædibus ædificatur, ita Ecclesia vniuersalis è singularibus Ecclesijs. [Cum suscipiet eam] cùm eam adiuuabit aduersus Gentilium furores, cùm eam tuebitur & proteget. Vnde Hebr. in munitionem & perfugium. Etsi enim probè munita sit & instructa, tamen eius securitas est in Deo, Deique ope & tutela.

5 [In vnum] simul, velut ex fœdere ad eam obsidendam & opprimendam transierunt. [Reges terræ] Syriæ, Assyriæ, Babyloniæ, Aegypti, Græciæ, Romanorum, Arabiæ, Turciæ. Nam præcipuè hi Ecclesiam oppugnarunt.

6 [Ipsi videntes sic] (id est, eam Hierusalem sic probè munitam & tutam) ac cognoscentes se eam non posse delere, visis miraculis & tutela Dei, conturbati sunt, &c. Reges admirantur, sed delere non possunt Hierusalem, siue Ecclesiam, 2. Par. 12. 20. 4. Reg. 6. 17. 19. Es. 7. [Timor] adeò vt vel fugerint abiectis animis, vel ei cesserint, seque dediderint. Hoc simili etiam vtitur Paulus 1. Thess. 5.

7 [In spiritu] Venti validi violentia & impetu franges, conteres, & dissipabis naues Tharsensium, & cæterarum superbarum nationum, quæ vel è Celicia, vel ex India aduersus eam venerint. Nam Tharsis significat & Tharsum Ciliciæ, à Tharsis nepote Iapbet, Ion. 1. & regionem Indiæ è qua aurum optimum & diuitias maximas exportabat Salomon. 3. Reg. 9. Et in genere mare Mediterraneum & mare Eoum & Indicum. 4. Reg. 4. Vnde rectè Hieronym. in 2. Esaiæ, Hebræi putant lingua propria sua. [Tharsis] mare appellari, *tam* verò cõmune ei esse cum Syris. Quod & sæpè R. Selomo profitetur. Per Synechdochen, reliquas omnes naues superbè contra Ecclesiam nauigantes intelligit. Ad verb. in vento Orientali. Eurus in Iudæa est valentissimus,

vrens & tempestuosus. Exod. 14. ver. 21. Per eum autem intelligit varia Dei præsidia & opitulationes.

8 [Sicut audiuimus] e Proph. hæc ventura fuisse, sic vidimus impleta, præsidia Dei varia reipsa experti sumus. Nam quod verbis promissum erat à Deo patribus nostris, id re nobis præstitum est: sicut audiuimus ex diuinis promissionibus, sic experti sumus Deum tueri Hierusalem. Verba piorum, quæ Chromatius in Matth. 3. refert ad supernam Hierusalem, in quam recepti, sicut hic audiuimus per scripturas & Prophetas, ita Deum Deique gloriam conspiciemus.

9 Consecuti sumus misericordiam tuam & opem in medio templi tui, vbi eam in his maximis periculis implorabamus. Hebraicè, Expectauimus, eadem sententia. Sed sic Septuag. verterunt, vt docerent hanc expectationem esse efficacem, & spem non confundere. Sicut sperauimus, suscepimus. [Misericordiam tuam] beneficia corporalia & spiritualia.

10 Pro nominis tui magnitudine, magna est laus, celebritas & fama tua per extremas omnes terras. Quantum, quàm magnum & admirabile est nomen tuum, tanta & tam insignis est laus tua. [Secundum] pertinet ad proportionem. Sicut nomen diuinitatis est summum, & Dei nomen est superius & excellentius cunctis rerum nominibus, ita & laus eius summa est, & omnem laudem superat. [Iustitia] iustis operibus & vltionibus. Est enim Ablatiui casus. [Dextera] potentia & virtus, tutela & defensio, vt & Arnobius vidit. Non abuteris tua potentia, more hominum. Quicquid geris, est iustissimum & æquissimum. Neque enim contra iustitiam insontes punis, vel sontes absoluis, vt in tyrannidem & iniuriam tua dextera siue potentia vertatur.

11 [Filiæ Iudæ] ciuitates Iudææ & membra Ecclesiæ, [Propter iudicia tua] propter iustas tuas vltiones, propter tua erga hostes Ecclesiæ iudicia: quòd defenderis montem Sion, & eius causam susceperis ac tutatus sis.

12 Apostrophe ad fideles, vt contemplentur munitiones Ecclesiæ, in quibus Dei beneficia micant, ad eam tuendam & protegendam. Quibus figuris iubet nos studiosè Ecclesiæ decorem & dotes considerare. Sic enim solet augusta ciuitas

ciuitas ab ijs, qui eius præstantiam contemplari volunt, circuiri, & turres eius atque propugnacula numerari. Considerate diligenter ciuitatis Dei mœnia, turres, virtutem, robur, palatia, & arces, vt hæc narretis posteritati. [Complectimini eam] Circuite Sionem, & circumlustrate. Alii qui referunt ad visitationem Ecclesiarum. [Narrate in turribus eius] ipsius magnitudinem scilicet, & virtutem siue robur, per hypozeugma è sequenti versu, vel Dei laudes. Heb. Numerate turres eius. Nam verbũ סַפְּרוּ *saphar* in Kal, significat numerare, in Piel narrare.

13 [In virtute eius] ad vim & robur eius. vel, ad propugnaculum & antemurale eius. [Distribuite] distribuite, id est, notate, obseruate distinctè, distributim, sigillatim, domos & palatia eius. Nam in ea sunt multæ mansiones, gradus perfectionum, &c. Hæc enim postea ad spiritualem Ecclesiæ magnificentiam & structuram transferri debent. Alij, Ecclesias particulares totum per orbem constituite, & dispertimini. Inter vos ædes eius diuidite. Vel, distributim & priuatim quisque eam conseruet & tueatur, eius conseruationem summo studio adiuuet. Hebr. Et exaltate (celebrate) palatia vel arces eius. Sion siue Hierusalem typum Ecclesiæ gerit [Vt enarretis] id quod sequitur scilicet, versu proximo.

14 [Quoniam] ὅτι, quòd, continuatiua particula, non causalis. Nam per Mimesim cohæret cum præcedenti. Vt enarretis in generatione vltima, quòd hic est Deus noster, à quo tot sumus beneficia consecuti. *Hic est*, δεικτικῶς. quasi ostendat Deum incarnatum & visibilem, id est, Christum. [In sæcula] עַלְמוּת, *halmuth*. Septuag. rectius sæculum. id est. עוֹלָם, *holam*, interpretati sunt, quàm recentiores, vel mortem, vel iuuentutem, vt & Rabbini agnoscunt. Interim, quæ est scripturæ fœcunditas, aptè & suauiter vertitur, ipse reget, siue deducet nos ad mortem (vsque) vel, ipse dux noster erit in morte, ipse diriget nos in iuuentute.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Nihil contra mortem & infernum prodesse diuitias, solam iustitiam ex ijs eripere, siue redimere.

1. In finem filijs Coræ, Psalmus. XLVIII. Heb.49.

2 AVdite hęc omnes gentes : aúribus percipite omnes, qui habitâtis orbem.

3 Quique terrígenæ & filij hóminum : simul in vnũ diues & pauper.

4 Os meum loquétur sapiéntiam : & meditátio cordis mei prudéntiam.

5 Inclinábo in parábolam aurẽ meam : apériam in psaltério propositiónem meam.

6 Cur timébo in die mala? iníquitas calcánei mei circúmdabit me.

7 Qui confidunt in virtúte sua : & in multitúdine diuitiárum suárum gloriántur.

8 Frater non rédimit, rédimet homo? non dabit Deo placatiónẽ suã.

9 Et prétium redemptiónis ánimæ suæ : & laborábit in æternum, & viuet adhuc in finẽ.

10 Non vidébit intéritum, cùm víderit sapiéntes moriéntes? simul insípiens & stultus períbunt.

11 Et relínquent aliénis diuítias suas : & sepúlchra eórum domus illórum in ætérnum.

12 Tabernácula eórum in progénie & progénie : vocauérunt nómina sua in terris suis.

13 Et homo cùm in honóre esset, non intellexit : comparátus est iuméntis insipiéntibus, & símilis factus est illis.

14 Hæc via illórũ scándalum ipsis : & póstea in ore suo complacébunt.

15 Sicut

15 Sicut oues, in inférno pósiti sunt : mors depáscet eos.

16 Et dominabúntur eórum iusti in matutíno : & auxílium eórum veteráscet in inférno à glória eórum.

17 Verúmtamẽ Deus rédimet ánimam meam de manu inferi : cùm accéperit me.

18 Ne timúeris, cùm diues factus fúerit homo : & cum multiplicáta fúerit glória domus eius

19 Quóniam cum interíerit, non sumet ómnia : neq; descéndet cum eo glória eius.

20 Quia ánima eius in vita ipsius benedicêtur : confitébitur tibi cũ beneféceris ei.

21 Introíbit vsque in progénies patrum suórum : & vsque in æternũ non vidébit lumen.

22 Homo cũ in honóre esset, non intellexit : comparátus est iuméntis insipientibus, & símilis factus est illis.

2 Verba Psalmographi quatuor versibus sibi attentionem conciliantis ab argumenti propositi excellentia & dignitate [Orbem] æuum, sæculum prop. Qui degitis in æuo & sęculo, non in æternitate, qui versamini in hac præsenti & caduca vita, non in illa futura & immortali. *Heled* opponitur æternitati. Sic loquitur, quia de vanitate vitæ huius tractatus erat.

3 [Terrigenæ] plebei, ignobiles, quilibet è vulgo ; nulla natiuitatis origine illustres : quos etiam Poetæ terræ filios appellant. Hinc Heb. filij Adam [Filij hominum] Hebr. בני איש. filij viri, nobiles. Adam enim sonat hominem obscurum, & quasi terreum : *Ish* insignem, virtute & alijs notis illustrem. Audite ergo obscuri & illustres, diuites ac pauperes.

4 [Sapientiam] verba sapientiæ de vanitate & miseria huius vitæ : verba, quæ conferunt ad comparandam sapientiam [Prudentiam] intelligentias prop. Verba prudenter à mente cogitata loquetur. In dici mortis & iudicij meditatione vera

tione vera est sapientia & prudentia, quam se omnes doctu-
rum hoc Psalmo pollicetur.

5 [In parabolam] in parabolæ & carminis sententiosi musicam, concentum est modum siue tonum. Gestus attendentium diligenter ad instrumentorium pulsationem. Nam hi solent inclinare aurem, ad verba citharœdorum & liricinum. Rem attentè & diligenter consideratam eloquar, attendam ad ea quæ dicam & canam, ne quid aut incruditi, aut inconcinnum elabatur. Aures intendam & admouebo ad meam sententiam, vt audiam, quam concinna sit & congrua ad Musicam, & an verba modulis consonent. Differam de rebus magnis, quibus & ipse aures præbebo ad eas expendendas. [Aperiam] psalterio & alijs instrumentis musicis pandam & personabo meum problema, meam propositam sententiam. Hebræi sententiam elegantem, eruditã, & grauem appellant משל *Mashal*, siue illa sit figurata, i. parabola, aliud sonans, aliud innuens dictum, rationi & vulgo ignotum, siue propria & simplex. Quare & hoc vocabulo suum Sententiarum siue Prouerbiorum librum inscripsit Salomon. חידה autem, quam Sept. αἴνιγμα, Noster propositionem vertit, sententia est obscurior, quæ egeat explicatione vel studio. q. Ænigma, tegens verborum inuoluens res spirituales & subtiles. Sic doctrina Psalmi est parabola, quoniam constat sententijs præclaris, partim propriè, partim figuratè enuntiatis; Ænigma quoniam multa habet obscura & inuoluta. Vnde & de 6. vers. quot interpretes, tot ferè sententiæ. Item quoniam inuoluit, res arcanas & mysticas de vita alterius sæculi futura beatitudine piorum, & calamitate impiorum. [In psalterio] cum psalterio, per psalterium siue citharam, qua cantica canuntur, res arduas explicabo, non modò ore.

6 Hæc est parabola, itemque propositio vel ænigma, quod instrumentis musicis canere instituerat. Ex abrupto oritur Cur committere velim, vt timeam de rerum penuria die aduersa & calamitosa? q.d. Non est committendum, ad parandas opes quorum nos postea temporibus malis pœniteat, nempè die iudicij, vel mortis, vel etiam die quolibet calamitoso & misero, quo peccata præterita impediunt, ne Deus, manum suam auertens, nos liberet. Opponit verbum *timendi* verbo *confidendi*, quo mox vsurus est, vers. 7.

ô qui

ô qui confiditis in rebus huius mundi, cur timebo de rerum inopia, si superueniat dies mala & calamitas, vel mortis hora. An res illæ me liberabunt? [Iniquitas] zeugma, (Et cur) iniquitas factorum meorum me inuoluet, implicabit, ne euadam, me vndique premet, circumstabit, obsidebit, pœnas deposcens. q.d. cur iniqua agam, cùm extremi iudicij tribunal sim incursurus? Hoc Zeugma agnoscit Abben Ezra. Alijs, respondet interrogationi propositæ. Cur timeam in die mali? R. Quia iniquitas, id est, pœna iniquitatis. Metonym. in calce, siue ad extremum à me, luetur: Vt Latinè, à capite ad calcem, id est, à principio ad finem vsque. Verum calcaneum, gressus, pedes, vestigia, Hebræi magis Metaphoricè vocant facta & opera. vt psal. 55. vers. 7. Sic Latinè, insistere vestigijs alicuius, id est, factis & institutis. Iniquitatem ergo calcanei vocat, quam operatur homo, & per quam veluti ambulat. Diem malam siue mali, diem mortis, vel iudicij, vel calamitatis & malorum: aut etiam iuxta Abben Ezram, senectutis. [Circumdabit] in malum. Me premet, oppugnabit, obsidebit ad me perdendum, mihi erit infesta, vt psal. 3. vers. 7.

7 [Qui confidunt] O qui confidunt in sua potentia. Vocatiui apud Hebræos sæpè in tertia persona. Totus ergo versiculus est Apostrophe ad eos, qui potentia & copia diuitiarum suarum confidunt ac gloriantur. Audite hæc ô vos, qui confiditis, &c.

8 [Frater] Interroganter, Frater non redimit de angustijs & calamitate mortis, vitam scilicet fratris: & homo, id est, & quiuis alius minus erga te affectus redimet? q.d. Si frater non possit redimere à morte, alius id minus præstabit. Hebræa eundem sensum complectuntur pronunciatiuè. Frattem non sanè redimet quispiam. Nemo fratrem suum vlla ratione redimere possit, quin moriatur, nec ei pecunia vitam longiorem impetrare. [Non dabit] vllus sup. id est, לא *vel.* [Placationem] redemptionem, propitiationem pro eo. Metonym. rem, quæ placat. Nullus dabit pro se quicquam, quo Deum reddat placatum ne mortem immittat. Per subiectionem respondet superiori interrogationi, probatque vanas esse opes & diuitias, quòd ijs cuiusquam vita, vtpote in manu Dei posita, redimi non possit.

9 [Animæ

9 [Animæ suæ] pro anima sua, pro vita sua non dabit. Construitur enim cum superiore verbo. [Pretium] Tanta est moriendi necessitas, vt nullum pretium quantumuis pretiosum à morte hominem possit redimere. Prouerb. 11. Non proderunt diuitiæ in die indignationis. [Pretium] Septuag. יקר per nomen facilius verterunt. Vt Masoretæ signant, eadem quidem est sententia, sed obscurior: & pretiosa erit redemptio animæ suæ, id est, nulla, rarissima, vt 1. Reg. 3. Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis, id est nullus, rarissimus. Deus enim nulla edebat oracula. [Et laborabit] Hebraïsmus, vt laboret in æternum, & viuat adhuc in finem, siue in perpetuum. q.d. non obtinebit vllo pretio, vt proferat æuum suum in æternitatem. Nunquam hoc fiet. Possit negatio repeti ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, è superiore membro. Et non laborabit in perpetuum. & non viuet adhuc in finem: vt laborare sit fungi laboribus, operibus, & curis huius vitæ. Vel est auxesis: imò verò laborabit, feret grauia, torquebitur, fatigabitur in æternum (apud inferos) & sic viuet miserè & infœliciter in finem, in perpetuum. Semper viuet, vt semper crucietur. Hebræa sunt adhuc obscuriora, & incommodius à Masoretis distincta *& cessabit*, vel per Metathesim, *& durabit, in seculum*. Hadal pro Halad vt psal. 88. Quare alterutrum istorum mihi placet, vel certè interrogatio R. Abraham. [Et viuet] & an viuet adhuc in perpetuum? q.d. minimè.

10 [Non videbit] Est & hîc interrogatio. An non videbit: an non patietur interitum, quando etiam sapientes moriuntur, qui digni videbantur vita immortali? Videre interitum, est mori. *Simul*. Similiter, pariter, æquè ac sapientes. Per subiectionum respondet interrogationi, vel etiam auget. Sanè ad vnum omnes insipientes & stulti moriêtur, simul ac peribunt, non, tantum morientur vt sapientes, sed & peribunt, interibunt funditùs. Sed prop. [Simul] יחדיו *Iahdau* superiora respicit. q.d. æquè ac sapientes morientur, & quidem deteriore conditione, vt per Collationem sequitur vsque ad ver. 17. Nam stultus & insipiens morientes sepelientur in æternum descendentque in infernum. Sapientium autem morientium animam Deus accipiet ac redimet ne manu inferi.

11 [Et sepulchra] in sepulchris perpetuò consistent vsque ad consum-

mationem sæculi (*In æternum* enim istud hoc loco significat) citra spem reuertendi ad suas diuitias & facultates. קרבם, *kirbam*, Metathesis pro מברם, *kibram*, sepulchrum quo modo Eccles. 12. sepulchrum appellatur domus æternitatis humanæ. Nam cæteræ interpretationes frigent. Etiam hæc, medium eorum (i. cogitatio eorum est, quòd) domus suæ (manebunt) in æternum.

12 [Tabernacula eorum] erunt [in progenie & progenie] Diu durabunt. Ipsis pereuntibus eorum domicilia in alias atque alias ætates manebunt. Quod istorum miseriam & infœlicitatem auget. Nam coguntur alijs sua insana ædificia relinquere. Eccles. 1. Generatio vadit, generatio venit; terra autem in æternum stat. Vel pendet è superiore, vt idem dicat alijs verbis. Et *sepulchra* erunt tabernacula eorum perpetua: illa habebunt pro æternis tabernaculis, fœtidis in sepulchris manebunt in perpetuum, non in diuibus illis locis, quibus voluptuosè ædificatis sua imposuerunt nomina. [Nomina sua] Hypallage. Vocarunt nominibus suis terras suas, suas appellationes & vocabula eis indiderunt, vt sua nomina & titulos redderent immortales. Multorum nomina celebrantur in terris, quorum animæ cruciantur apud inferos.

13 [In honore] in pretio, in nobili & pretiosa conditione, & excellenti rationis, imaginisque Dei statu, supra brutæ & pecudes, quod dicitur de hominis per peccatum abiectione, & vsque ad brutam viuendi rationem deiectione. Hinc Chald. Homo peccator in honore non commoratur cum iustis. Assimulatus est bestiæ mutæ. In hominis statu multis Dei beneficijs cumulato. Cum honesto gradu opum & honorum, cum huius præsentis vitæ ornamentis, opibus, alijsque multis beneficijs à Deo honoraretur & ornaretur homo, non attendit, sed obruit siue obduruit animo, nihil istorum contemplans, aut etiam brutè vixit. Alijs, de honore & gloria huius vitæ. Sæpe enim fit, vt homines rebus secundis excæcentur, in eis autem non diu permanent, dum breui in puluerem rediguntur, sicq; quantum ad corpus iumentis necessario exæquantur. Quidam referunt ad Adami lapsum, qui in originali gratia & iustitia conditus, proindeque ab omnibus miseriis corporeis alienus, oblitus est status sui, diuinæque voluntatis. Atque ita assi-

milatus est bestijs, vt deinceps cum vniuersis suis posteris haeret obnoxius omnium generum morbis & calamitatibus, mortalis, famelicus, sitibundus, fatigabilis, æstu & gelu patibilis, animalis, carnis & sensuum motibus subditus, cœcus ad scientias & virtutes, minimè ad res cœlestes facilis, brutorum more sola spectans præsentia. Verum rectius de singulis impijs, qui Dei imaginem in se labefactant. [Non intellexit] suam illam nobilitatem. Non sapit, dum brutis obsequitur concupiscentijs, dum æterna negligit: ad caduca & bruta se conuertit: ad pastum, ad sensum, ad voluptates se dejicit, perinde ac si bestijs non excelleret. Heb. Non pernoctat, non permanet (in illa nobilitate imaginis Dei, & præstantia rationis & gratiæ) vel noctem vnam. Ex quo Rab. Ahai in Talmud alludsum putauit ad Adamum humani generis patrem, qui vltima diei, quo productus fuerat, hora propter peccatum paulo ante commissum paradiso extrusus est, atque ita foris in hoc miseriarum loco, suo honore & ornamentis exutus pernoctauit. Nisi malis esse literam pro litera, יליך pro יביך vt respondeat ver. 22. [Insipientibus] rectè. Nam Heb. iumentis (quæ) silent. i. quæ sunt muta, expertia orationis & rationis, bruta & stolida: è R. Atais. Cæteræ interpretationes stolidæ sunt.

14 Hæc quidem viuendi ratio ipsis est scandalum, peccatum, error, & stultitia. (Nam Hebr. בשל.) attamen posteri eorum illud laudant, in ipsorum verbis & dictis sibi placent, eorum sermonibus & dicterijs delectantur, nec propter scandala & errores vitæ & consuetudinis ipsorum, eos imitari desinunt. Scandalum etiam pro ruina sumi possit, & perditione, materia suæ causa ruinæ & perditionis. Idque fortasse rectius, vt sit ס pro ש. Nam בשל *casbal*, corruere. Iste viuendi modus illos perdet in vitæ exitu (nedum stultos demonstrabit) illis erit causa exitij, posteri tamen illum laudabunt. *Postea*, qui sunt postea, eorum posteri tamen laudabunt illud.

15 [Sicut oues] gregatim & magno numero in infernum detrusi sunt: vt pſ. 106. v. 41. Alij, vt oues in stabula concluduntur, vt mactentur & edantur: ita &c. [In inferno] Orco, miserorũ loco, vt & seq. v. 16. & 17. Etsi Recentiores de Sepulchro. Quã aptè alibi docui [Depascet] cõficiet, cõsumet, excludendo eos vita ætern. Pabulum erunt morti perpetuæ.

16 [Eorum]

16 [Eorum] eis. Syntaxis Græca. [In matutino] in altera vita, cum reuiuiscent mortui. Futurum beatorum sæculum vocat matutinum, quoniam in eo aurora vitæ solidæ exoritur, & perpetuum mane, nullus vesper: quibus duobus describitur tempus huius sæculi, Gene. 1. [Auxilium] Nemo eis auxiliabitur. Præsidia, quibus nituntur, erunt putrida, infirma, inutilia [Veterascet] putrescet, deficiet, abolebitur, peribit; inutilis prorsum erit illorum potentia. [A gloria eorum] post ipsorum gloriam. Sic Latine, A cœna, id est post cœnam. Hebr. Petra eorum (id est, fortitudo, potentia, præsidium) ad inueterascendum (erit) in inferno, ab habitaculo suo (post suum glorioſum domicilium.) Aliqui legunt per Caph, *Lecalloth*, ad consumendũ, non *Leballoth* per Beth, ad veterascendum. Quin & Tsuram accipiunt per Syncopen, pro *Tsuratham*, imago, figura eorum, non autem petra eorum

17 [Verumtamen] At verùm cum obiero, non sinet me descendere in infernum, aut si descendero me inde eripiet. Antithesis de salute piorum. Pij ab inferis excitabuntur ad beatam vitam, in quem locum Cabuenoki זמר אותיע וזרה אבא בשארלהאת אם אבא כשיבאתו חתא הדוא לאתר בו תמיו ביוקחני אצלו רל שלא. Vult dicere, non veniam in infernum, quod si venero propter meum peccatũ, ipse misericordia sua redimet me, post tepus aliquod, quoniam me ad se recipiet. Heb. enim constanter Purgatorium credunt. Basilius esset vaticinari psalterium de descensu Christi ad inferos, qui cũ alijs etiam suam animã redimat, ne in illis maneat in perpetuũ [Cum acceperit me] ad sese ex hac vita mortali. Cum susceperit spiritum meũ, cum me ex hac vita abstulerit. Sic Gall. *Quand Dieu m'aura prins*. i. cum mortuus fuero. In fine versus est *Sela*, ô magna bonitas Dei, &c.

18 [Ne timueris] ne commoueare. Synechdoche, species motus pro genere. Ne timete, neque admiremini quasi aliquid magnum: ne cõturbemini, aut magni æstimetis si quis diues sit, & domum habeat multi splendoris & gloriæ, neq; offendamini fœlicitate impiorum.

19 [Non sumet omnia] Hebraismus, Nulla sumet, nihil eorum secum auferet, neq; eum ad inferos vel sepulchrum sua sequetur gloria & diuitiæ: in morte sua non accipiet quicquam [Cum eo] Heb. post ipsum.

20.& 21 In hac quidem vita, anima eius benedicetur, fœlix erit & fortunata, rebus ad votum fluentibus, sed introibit in infernum ad maiores suos impios. Sic Luc.6. fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Hebraica sunt generis actiui. Quia animam suam in vita sua benedicet. (i. fœlicem faciet, vel prædicabit.) [Confitebitur tibi] Laudabit te in os, palam & publicè, cum ei aliquid lucri attuleris, cùm eis profueris, ô homo. Adeo eius amicitia est vana & infirma, vt te dumtaxat laudet, cùm ei benefeceris. Tempora si fuerint nubila, te deseret. Post mortem, quando desieris ei esse vtilis, tui non meminerit. Est enim Apostrophe, non ad Deum, sed ad hominem, vt proximè versic. 18. Sin minus ei benefeceris, te negliget, vel etiam vituperabit. Nam lucro & vtilitate omnia metitur. Sibi placet in huius vitæ bonis, commodis & voluptatibus. Sine tropo dicendum fuerat, Confitebitur ei, qui benefecerit sibi. *Ei*, Hebraicè לוֹ tibi, confitebuntur te, cùm benefeceris tibi. Septuag. לוֹ. vel respexerunt sententiam. Etsi enim exponant, Cùm tibi indulseris, cùm tuis voluptatibus seruieris, cùm tibi opes paraueris, te laudabit: potest tamen dativus vacare more Hebraïco, vel esse commodi: Cum tibi amicos, gratiam & bona comparaueris, multis erga ipsum officijs, & meritis, te laudabit.

21 [In progenies patrum suorum] in infernum, vbi sunt impij ipsius maiores, quos imitatus est. Patres enim appellat progenitores, quorum prauitatis imitatores extiterunt. Damnabuntur vt eorum patres, quorum imitantur impietatem, & laudant. [Et vsque in æternum non] i. nunquam videbit lumen & gloriam Dei, quia in sempiternis degent tenebris atque horroribus. Lumen appellat vitam æternam.

22 Epiphonema de impijs, Dei imaginem & rationis dignitatem, quam in se gerunt, obliterantibus. [Comparatus est] De statu innocentiæ hæc etiam accipiuntur. Nempè moritur æquè ac bruta, quam necessitatem moriendi vitasset, si in honore & gloria iustitiæ originariæ permansisset, neque peccasset.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Christum homines in suo vltimo iudicio saluaturum, non ex cæsis victimis, sed animi pietate, vitæ innocentia, puritate, iustitia.

1. Psalmus Asaph. XLIX. Heb. 50.

2 DEus Deôrum dóminus locûtus est: & vocâuit terram.

3 A solis ortu vsque ad occâsum: ex Sion spécies decôris eius.

4 Deus manifêstè véniet: Deus noster & non silébit.

5 Ignis in conspéctu eius exardéscet: & in circúitu eius tempéstas válida.

6 Aduocâuit cœlum desúrsum: & terram discérnere pópulũ suum.

7 Congregâte illi sanctos eius: qui órdinant testamentum eius super sacrificia.

8 Et annuntiábunt cœli iustítiam eius: quóniam Deus iudex est.

9 Audi pópule meus & loquar Israël: & testificâbor tibi, Deus Deus tuus ego sum.

10 Non in sacrificijs tuis árguam te: holocáusta autem tua in cõspéctu meo sunt semper.

11 Non accípiam de dómo tua vítulos: neque de grégibus tuis hircos.

12 Quóniã meæ sunt omnes feræ syluárum: iuménta in móntibus, & boues.

13 Cognóui ómnia volatília cæli: & pulchritûdo agri mecum est.

14 Si esuríero, non dicã tibi: meus est enim orbis terræ, & plenitûdo eius.

15 Nunquid manducâbo carnes taurôrum? aut sánguinem hircôrũ potâbo?

16 Immola Deo sacrificium laudis: & redde Altissimo vota tua.
17 Et invoca me in die tribulationis: & eruã te, & honorificãbis me.
18 Peccatóri autẽ dixit Deus: quare tu enárras iustitias meas, & assúmis testamẽtũ meum per os tuum.
19 Tu verò odisti disciplinam: & proiecisti sermónes meos retrórsum.
20 Si vidẽbas furem, currebas cum eo: & cum adúlteris portiónẽ tuam ponebas.
21 Os tuum abundãuit malítia: & lingua tua concinnãbat dolos
22 Sedés, aduérsus fratrẽ tuum loquebãris, & adùérsus filium matris tuæ ponẽbas scándalũ: hæc fecísti, & tácui.
23 Existimãsti iniquè, quòd ero tui similis: árguam te, & státuam contra fáciem tuam.
24 Intellígite hæc qui obliuiscímini Deũ: nequándo rápiat, & non sit, qui eripiat.
25 Sacrificium laudis honorificãbit me: & illic iter, quo osténdam illi salutãre Dei.

1 Asaph, nomen nobilissimi & sanctissimi cantoris, Davidis temporibus.

2 [Deus Deorum] Angelorum, vel iuxta Iudæos, principum & iudicum. Alij de idolis, de quibus 1. Cor. 8. Sunt qui dicuntur dij siue in cœlo, siue in terra. Sunt enim dij multi, & Domini multi. Eorum autem omnium Deus Dominus est, tum quia ab illo sunt procreati neque dij sunt nisi appellatione, vel participatione, tum quia ipse vnus eos omnes in immensum superat. Ipse enim est supra omnem principatum & potestatem & virtutem, & super omnia Deus benedictus in sæcula. Ro. 9. R. Mosi Nahmanides Leu. 1. accipit appositione. Deus potens. Deus, dominus locutus est. Nam hic sunt tria diuina nomina. *El*, potens & fortis Deus. *Elohim* Deus iudex & vltor. *Adonai tetragrãmaton*, Dominus misericors siue beneficus. Idq; quoniã processurus est ad iudicandũ orbẽ cũ his tribus potissimũ proprietatibus, nẽpè potentia,

potentia, iustitia & misericordia [Vocauit terrã] Meto. Terrigenas, terræ incolas, ad iudicium ab omnibus mundi extremis vocabit in terram sanctã. Vel est Prosopopœia. Deus vocauit terrã & cœlũ, vt corã eis disceptet causã populi sui.

3 [Ex Sion] ex Sion, non ex Sinaï, aut alio terræ loco, gloria maiestatis eius affulgebit. Illic enim iudicium faciet. Eclipsis verbi illucescet, vel resplendebit, in Heb. expressa est Vt Masoretæ quidem distingunt. Ex Sione consummatio pulchritudinis, Deus manifestè splenduit. Veniet Deus noster, & non silebit. Nam iuxta Sept. est alia distinctio.

4 [Manifestè] cum gloria & maiestate, non vt in primo aduentu, obscurè & humiliter. Ad discrimen vtriusquè aduentus. Septuag. versum hic inceperunt. Deus illuscendo veniet, &c.

5 Poëtica hypotyposis aduentus Christi ad iudicium. Habebit in promptu grauissima supplicia, quibus impios afficiat. Loquitur autẽ de igne cõflagrationis, quo purgabitur mundus. 2. Pet. 2. & mira agitatione & conturbatione elementorum omnium [Exardescet] comedet prop. consumet Et in circuitu eius (ignis erit) tempestas valida, ad vleiscendos sui cõtemptores. Ignis in modum tempestatis siue turbinis vehementis ante ipsum desçuiet. Tempestas enim valida constituitur cum igne, & regitur à parte posteriore verbi subintellecti, *Erit*, Hebr. In circuitu eius turbinabitur (in turbinis vertetur) ad speciem modum.

6 [Cœlum & terram] aduocabit in testes. Prosopopœia. Possit esse Metonymia, Cœlestes & terrestres vocabit ad discernendum, & iudicandum populum suum. Nempè in iudicio aderunt cœlites & homines pij, vt ipsi assideant, ipsum stipent, & vt perfectum in corpore iam consequantur præmium. Quin etiam sancti vnà cum Christo iudicabunt mundum, 1. Corinth. 6. id est, iudicio eius assistent & suffragabuntur. [Discernere] τῦ διακρῖναι, לריך, ad iudicandum, vt iudicet. Verbo discernendi, pro iudicandi & vleiscendi vtuntur nostri interpretes, vt psal. 67. ad redarguendum Chrys. Aliqui, ad separandum agnos ab hœdis, illis ad dexteram, his ad sinistram collocatis. [Suum] Et si de omnibus iudicaturus sit, populi tamen sui improbitatem in primis redarguet. Nam à domo Dei iudicium incipiet. 1. Pet. 4.

Apostrophe ad Angelos, vt colligant Sanctos, vel, vt in Hebr. benefícos & misericordes ad iudicium (Matth. 25.) vt iudici obuiam procedant in nubibus in aera. Angelorum enim ministerio perficienda creditur corporum iuscitatio, & ante Dñm repræsentatio, e Matth. 13. 14. & alijs locis. Vel est Apostrophe ad cœlum & terram, quorum meminerat, vt cœli reddant animas, & terra corpus. [Congregate] seorsum collocate, eosque à reliquis separatè. [Qui ordinant] qui cum eo pacisc̃untur adhibitis sacrificijs, qui per victimas, qui cæsis hostijs sanxerunt & inierunt cum eo fœdus, & q. ordinarunt testamentum siue pactum testamentarium, id est, qui solemniter ei dederunt fidem. In Hebr. Pronomina sunt primæ personæ. Congregate mihi sanctos meos, qui excindunt fœdus meum super sacrificio. [Super] supra, per, accedentibus sacrificijs. Deras, *Super*, intelligit, pro, vltra, pluspquam. Qui præposuerunt testamentum & legem Dei, sacrificijs corporalibus, qui non sat esse putarunt offerre sacrificia, nisi etiam Dei testamentum & leges seruarent, scientes obedientiam meliorem esse victima & holocaustis. Chal. congregate mihi meos bonos qui statuunt pacta mea, paciscuntur legem meam & occupantur in precibus, quæ oblationibus sunt pares.

8 Cœli prædicabunt Deum esse iustum (per Prosopopœiam) nempe quod Deus iudex sit iustus, Alij Metonym. Cœlites, Angeli & sancti. [Quoniam] Continuatiua particula, non causalis. In fonte *Sela*, ô rem contemplatu dignissimam.

9 Verba iudicis significantis se non iudicaturum ex legis victimis, sed ex animi puritate, cultu, & fide noui testamenti, tacitè innuendo abrogationem Leuiticorum sacrificiorum. [Loquar] tecum colloquar. [Testificabor] palam annuntiabo tibi.

10 Docet se non simpliciter & primo requirere à nobis sacrificia externa, vt & Hieron. 7. 1. Reg. 15. sed secundario, nempe post animi sacrificium, i. pietatem, de quo vers. 16. *Iz* עַל, propter, super. [In conspectu meo] Holocausta tua adsunt semper mihi præsentia, sunt perpetuò ante me, sunt mihi cognita & perspecta. Aliqui ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetunt negationem: Non sunt in conspectu meo semper, non ea habeo grata & accepta. Sed nihil est necesse.

11 [Non

11 [Non accipiam] non acceptos & gratos habebo. Et tamen Leuit. 1. 2. 3. 4. & seq. sacrificia illic instituta sibi esse gratissima luculente, imò & propitiatoria affirmat. Respondeo ratione quidem fidei, pietatis, pijve animi motus offerentium talia extitisse, item ratione typi & imaginis. (referebant enim Christum veram victimam, qui est filius Dei dilectus, in quo sibi perpetuò complacuit) sed non per se neque sui ratione. Nam res, quæ offerebatur, bruta, & insipida erat, Deóq; indigna. [Vitulos, hircos] Animalia apta sacrificijs, cuiusmodi duntaxat erant quinque species ordinariæ, duæ ex auibus, columbæ & turtures, tres ex quadrupedibus, oues, boues, capræ, vtroque sexu, idque ob mysteria, de quibus Philo, lib. περὶ ζώων τῶν εἰς θυσίαν. Nam extra ordinem aliæ aues, modo essent mundæ poterant offerri, vt in leprosorum sacrificio Leuit. 14.

12 [Iumenta] mea sunt. [Et boues] Septuag. dissoluerũt ob sententiam verba Hebræa, in montibus boum. Et quia Aleph etiam significat mille, quidam vertunt, in montibus mille. Vtroque modo docet infinitam multitudinem, atq; adeò vniuersitatem bestiarum in sua esse possessione, suæq; ditioni subiectam.

13 [Cognoui] Scio vbi nidulentur, vbi lateant & versentur, si eis vti velim. Sũt in mea potestate & ditione. Pulchritudo frugum agri, quibus campi ornantur & amœnitatem præbent mea est & in mea potestate. Euthym. Secundum esse proprium, & reale, creaturas omnes Deus cognoscit, & quidem non tantùm secundum communia, sed etiam secundum propria earum attributa, atque adeo secundum individuas atque singulares rationes, tam liquidè, vt hæc scientia visionis à Theologis appelletur, non modo, simplicis intelligentiæ. זיו, idem quod זיו, pulchritudo, splendor. Rabbinis receptioribus nomen est speciei ferarum. Et feræ agri, vel agrorum meorum mecum (sunt). i. in mea notitia, itemque potestate. Nouè Chaldæus, de aue illa, cuius mentio fieri videtur 4. Esdr. 6. *Iuchné* (sic enim illic legendum literis transpositis, non Enoch.) Quam auem dicunt esse immanis magnitudinis, in tractatu *Beracoth*, & Tesbite Eliæ. Gallus Sylvester (inquit Chaldæus) cuius pedes quiescũt in terra, & caput tangit cœlũ, cantat corã me. [Omnia] Nam Dei prouidentia ad minima etiam quæq; se extendit,

vt ea non modo sciat vniuersè & sigillatim, per genera & individua, sed etiã ad suos fines moueat, disponat, dirigat. Prouidentia enim apud nos non tantùm scientiam rerum futurarum, i. præscientiam, vt apud Ciceronem, notat, verũ etiam actionem, qua vnaquæque res, prout ipsius natura postulat, in finem perducitur. Hinc Deus non tantùm res præscit, verum etiam ordinat atque mouet.

14 [Non dicam tibi] non à te petam cibum, non dicam vt me pascas aut sacrifices. [Plenitudo eius] quicquid eo continetur. Orbis creaturis plenus.

15 Deus non vtitur cibo vel potu quia est Spiritus siue spiritualis & incorporea substantia. Sola enim corpora animata, vt vitam tueantur, his indigent: & ne ea quidem omnia, verum duntaxat quæ substantiæ fluxum patiuntur, eum vt restaurent. Quare nec glorificata corpora, qualia expectamus, post Sanctam corporum resurrectionem magis edent aut bibent, quàm nubent au nubentur, Mat. 23. Nisi quòd diuina virtute organo cuiusque sensus inerit humor quidã suauis dulci voluptate sensum perfundens, vt actu ipse sensus vigeat, in ipsoque sit voluptas siue delectatio vitalis, nedum spiritualis, sine tamen vllo ciborum & Venereorum vsu, apetitione, cogitatione, necessitate Contra Mahometanos, qui ex cap. 2. Auicennæ, libri de Almahad, siue statu animarum post mortem, credunt in alia vita vsum esse istorum, quòd in Alcoran ita scriptum sit, vt sequenti capite idem Arabs docet. De quo & Cantacuzenus orat. 2. κατὰ μωαμὲθ, pag. 85. [Potabo] In sacrificijs sanguis victimarum cratere exceptus super populum aspergebatur, deinde ad altaris crepidinem fundebatur, postquã eius cornua fuissent illita. Alludit etiam ad carnes, quæ totæ Deo cremabãtur in Holocausto, sola pelle sacerdotibus cedente, in alijs autẽ sacrificijs soli adipes, quasi istarum rerum nidoribus pascerentur. Vmbra & pædagogia Christi sanguinis.

16 [Immola Deo sacrificium laudis. 1. Deum lauda vt Psal. 116. interprete Paulo Heb. 13. Nam sacrificium laudis, vt iustitiæ Psal. 4. non propriè sumitur, sed translatè, pro laude, gratiarum actione, prece, Dei celebratione, iustitia, ope charitatis & pietatis, non pro oblatione publica per sacerdotem solenniter facta, vt intelligamus ad sacrificiorum solennium participationem afferendam esse charitatem erga proximum,

ga proximum, & pietatem erga Deum. Explicat enim superiora, & docet se primum sacrificium spirituale requirere. Hoc videlicet oportet primũ facere, deinde aliud no omittere. Rom. 12. Obsecro, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationale obsequium vestrum. Alludit interim ad *Sacrificium laudis*, genus sacrificij pro vniuersis iniquitatibus, quo profitebantur Dei potestatem & magnitudinem, suam autem miseriam & infirmitatem. Leuit. 7. & 22. Heb. *Todá*, Confessionis. Confessionem autem nunc laudationem, nunc confessionem peccatorum appellant. Rabbini hic posteriore modo fere interpretantur: Agnosce & confitêre Deo tua peccata, tibi ea remittet. Nostri priore, Lauda Deum, gratias ei age, ipsum cole. Chrysostomus de sacrificio Eucharistiæ videtur intellexisse. Et certè sacrificiorum Leuiticorum abrogationi, subijciendi erant veri Dei cultus. Quin & *Todá* vti Eucharistia, erat sacrificium non solum laudis, siue Eucharisticum, sed etiam ἱλαστικὸν & expiatorium. Nam vt Kimhi in Radicibus docet, non differebat ab hostijs pro peccato, & pro delicto, nisi quòd hæ offerentur pro singularibus peccatis vel delictis, isto fiebat confessio iniquitatum omnium, per oblationem incensi & fermenti Leu. 7. Vers. 2. & 22. vers. 29. in alijs enim non licebat ista offerre Leuit. 2. Atque ita quia pro cunctis peccatis fide offerebatur, erat expiatorium, quia pro pace siue beneficio obtento vel obtinendo, more pacificorum, Eucharisticum. Chrysostomo assentiuntur veteres Talmudici. Nam hi ex eodem Kimhi in Psal. 100. omnes (inquiunt) orationes in aduentu Messiæ cessabunt, at confessio non cessabit. Omnes oblationes cessabunt, at non oblatio Toda. Quod & repetit Ghekitilia cabbalicus in lib. Saare orá. [Vota tua] promissum cultum, fidem, obedientiam, in Circumcisione ac alijs publicis Religionis professionibus, quæ vota sunt vniuersorum fidelium communia. Item promissa, quæ Deo sponte ac priuatim nuncupaueris. Votum enim est quælibet promissio Deo facta legitimè, quæ si solennis & publica extiterit, gignit votum solenne, sin priuata, simplex. De vtroque voti genere loquitur. Nam vtriusque præstationem requirit Deus. Alludit autem ad *Neder*, votiuam oblationem, sacrificij genus. Duplex enim erat sacrificium pacificum, vnum *Neder* ex voto,

alterum

literum *Nebaba* sponte, quòd illud obligaret absque libertate reuocandi vel omittendi, hoc esset liberum, non imperatum & præceptum Leuit. 7. 22. 23. 27. Etsi eorum ad literam exhibitionem hic non postulet, quoniam iam significauit, Mosaica huiusmodi Deo non esse curæ, sed ea potius & in primis, quæ Mosaicis adumbrabantur.

18 [Iustitias] statuta mea prop. verbis loqueris, non factis imples. Origenes ad hunc versum complicato libro è concione recessit, ac miserè eiulare cœpit recordatus se Alexandriæ, vi persecutionis adactum ad grana Thuris Dijs gentium offerenda, adeo vt auditores omnes commiseratione tacti cum eo lachrimarentur, Epiph. in Origenistarum hæresi.

19 [Disciplinam] Dei verbum & doctrinam vel potius correctionem, emendationem vitæ [Proiecisti] contempsisti. Nam *Musar* correptio, castigatio à *Iasar* corripuit, castigauit.

20 [Portionem] Cum ijs habebas commercium, cum ijs societatem coibas.

21 [Malitia] maledictis. Hinc Heb. Os tuum laxasti ad malum. [Concinnabat] coniungebat fraudem, complectebatur insidias.

22 [Sedens] quietus, otiosus, nihil aliud agens, per delectationem, & cum voluptate detrahebas fratri tuo siue proximo. [Scãdalum] cõuitiũ, opprobrium. De eo detrahebas. [Et tacui] cõniui & dissimulaui magna lenitate & patiẽtia.

23 Meam patientiam & dissimulationem sic es interpretatus, quasi ego tui similis essem & malefactis delectarer. Existimasti me tui esse similem, quòd tua peccata non punirem. Nunc ergo arguam siue reprehendam te, & statuam, &c. Chald. hæc malà opera fecisti, & ego expectaui cõuersionem tuam. Existimasti permansurum te in æternum pacificè, dixisti in corde tuo, Ero fortis, sicut tu. Arguam te in hoc sæculo, & præparabo gehennam in futuro coram te. [Statuam] quæ gessisti, aut quid simile per apostopesim, cogam te ea in iudicio agnoscere, quæ patrasti. Sic Heb. Et instruam, vel ordinabo ob oculos tuos (rationes, vel aciem meam, Metaph. à bello) ordine explicabo tuas prauitates, producam ea quæ fecisti ante oculos tuos, te præsentem conuincam, & impugnabo.

24 Qui

24 [Qui obliuiscimini] qui securè peccatis. [Ne quando rapiat] ad pœnam scilicet, per leones. Inde enim ducitur Metaphora, per Angelos carnifices & exactores.

25 [Sacrificium] sacrificans confessionem prop. id est, cõfitens, publicè laudans & celebrans Deum. Nam non loquitur, vt nec supra Vers. 16. de Mosaico & legali Toda sed de spirituali, de quo veteres Talmudici, vt referunt Ghekitilia Cabbalicus libro Saaré Otá & Kimhi ad Psal. 100. In aduentu Messiæ cunctæ oblationes tollentur, Toda solum remanebit. i. confessio, laus, gratiarum actio. [Et illic] in illo sacrificio laudis est via, modus, ratio, iter, per quod ostendam & præstabo illi diuinam salutem. Hæc est via, qua illi demõstrabo cœlestem liberationem. [Dei] eximiam & insignem salutem. Nam vocabulo Dei exaggeratur, quidquid est maximum & præstantissimum. Salutare Dei, non incommodè etiam Christum saluatorem designabit. *Illic.* שָׁם *Shàm* per ש dextrum, *ibi, illic.* Masoretæ legunt per ש sinistrum satis obscurè. Et ponenti iter. (i. disponenti viam suam, rectam eam facienti) ostendam salutem Dei. Hinc Chald. Domanti somitem prauum, veluti sacrificium laudis imputabitur ei, & honoranti me ac cauenti semitas prauas, ostendam ei Dei redemptionem.

ARGVMENTVM.

Paricidium in Vriam, adulterium in Bethsabeam expiari, spiritu sancto sibi reddito, obsecrat non propter Mosis sacrificia, sed Christum Ecclesiam ædificaturum, cuius sacrificium iustitiæ placiturum sit.

1 In finem, Psalmus Dauid cùm venit ad eum Nathan Propheta, quando intrauit ad Bethsabee. 2. Reg. 12. a. L. Hebr. 51.

2 MIserêre mei Deꝰ: secúndum magnã misericórdiam tuã.

3 Et secũndum multitúdinem miserationũ tuárum: dele iniquitátem meam.

4 Amplius laua me ab iniquitáte mea: & à peccáto meo munda me.

5 Quóniam

Universidad de Deusto Biblioteca

5 Quóniam iniquitátem meam ego cognósco: & peccâtum meum contra me est semper.
6 Tibi soli peccáui, & malum coram te feci: vt iustificéris in sermónibus tuis, & vincas cùm iudicâris.
7 Ecce enim in iniquitátibus conceptus sum: & in peccátis concépit me mater mea.
8 Ecce enim veritátẽ dilexísti: incérta & occúlta sapiéntiæ tuæ manifestâsti mihi.
9 Aspérges me Dómine hyssópo, & mũdábor: lauábis me, & super niuem dealbâbor.
10 Auditui meo dabis gaúdiũ & lætítiam: & exultábunt ossa humiliâta.
11 Auérte fáciem tuã à peccátis meis: & óes iniquitátes meas dele.
12 Cor mundum crea in me Deus: & spíritum rectum ánnoua in viscéribus meis.
13 Ne proíicias me à fácie tua: & Spíritũ sanctum tuum ne auferas à me.
14 Redde mihi lætítiã salutáris tui: & Spíritu principáli confirma me.
15 Docébo iníquos vias tuas: & ímpij ad te conuerténtur.
16 Libera me de sanguínibus Deus Deus salûtis meæ: & exultábit lingua mea iustítiã tuã.
17 Dómine, lábia mea apéries: & ós meũ annũciábit laudem tuam.
18 Quóniam si voluísses sacrifícium, dedíssem útique: holocaústis non delectáberis.
19 Sacrifícium Deo spíritus contribulâtus: cor contrîtum & humiliâtum, Deus non despícies.
20 Benígnè fac Dómine in bona voluntâte tua Sion: & ædificentur muri Ierúsalem
21 Tunc acceptâbis sacrifícium

sacrificiũ iustítiæ, oblatiónes & holocáusta: tũc impónent super altâre tuum vítulos.

1 [Intrauit] Honestè de re turpi, Quare hæc lingua rectè dicitur sancta, non modò quia consignata habet diuina oracula, Eáque Deus, Angeli, Adamus, sancti denique Patres antiquitus locuti sunt, verum etiam quia sanctè, castè & honestè de omnibus rebus, vtvt obscænis & turpibus loqui solet, è R. Mose, lib. 3. Morè, c. 9. p. 75. Aliqui addunt, quod eius vsus propriè in cœlo futurus sit post resurrectionem, dum ea sancti in sæcula sæculorum laudabunt Deum: Ideóque Angelicam dici, 1. Cor. 13. vt Haymo in eum locum, item Remigius, Viualdus de monte regali. lib. de laudibus & triumphis trium liliorum, cap. 9. Ioan. Cardinalis super Magnificat, Viguerius è D. Thoma, cap. 9. §. 1. Vers. 8. pag. 103.

2 [Secundum] pro tua magna misericordia. [Magnam] addiderunt, vt indicarent respici ad Christum, nec de qualibet misericordia hic agi ad peccati remissionem, sed illa magna, quæ est per illum. 1. Pet. 1. Secundum misericordiã suam magnã regenerauit nos in spem per Christum in hæreditatem incorruptibilem. Quare & infrà Vers. 14. & 20. ad ipsum respiciet.

3 [Dele] מחה *Melé*, absterge. Metaph. à maculis. Macula tam altè inhæsit, vt copiosa lotione opus sit ad eam eluendam.

4 [Amplius] Comparatiuus pro positiuo, vel superlatiuo, plurimũ, copiosè. Vnde Heb. *Hereb*, vel *Harbe*. Quin Comp. quadrat. Amplius & copiosius, quàm anteà, purga me, ne in peccatum deinceps recidam. Copiosiore opus est lotione, & gratia, vbi prior non sufficit ad retinendam & conseruandam puritatem.

5 [Contra me] è regione mei, coram me. *Neghed*, contrà, ex aduerso, i. coram. Gall. *Vis à vis*, vt Matt. 21. castellum, quod contra vos est. Quare Philosophi Hebræorum opposita vocant *Mithnagedim*. Peccatum meum assiduè video, mihi semper obseruatur ob oculos. Aperire oculos nequeo, quin illud mihi se obijciat. Illud perpetuo fero, in mea conscientia.

6 [Tibi soli], i. te solo sciente & conscio peccaui. Nam hoc cæteros

hoc cæteros latuit. Kimhi. Sic Augustin. interpretatur illud Euangelij. Si peccauerit, *In te*, frater tuus, te sciente. Quare subiunxit, Et malum coram te (solo) feci per Epexegesin. In Vriam quidem peccauerat, sed solum Deum offendisse se dicit: quia solus Deus eius erat conscius. Peccatū enim erat occultum. At R. Saadias, *Tibi soli peccaui*. i. tibi soli peccatum confiteor, tibi soli dico, peccaui. Hinc veteres Hebræi, peccatum in solum Deum est tegendum, in proximum est confitendum. R. Ioseph, *Tibi* (nunc sup.) soli peccaui, quoniam interijt Vrias: qui si viueret, in ipsum quoque peccassem, & me ei oporteret satisfacere. [Vt iustificeris] iungendum cum 1. vel 4. Vers. Miserere, vel munda me, vt iustificeris in sermonibus tuis. i. eo vt iustus, bonus, siue verax sis in promissis, quibus pœnitenti veniam es pollicitus, vt tuorū dictorum, promissorúmque veritas appareat. Hic iustitiam sumi pro bonitate, & in promissis veritate, patet e 3. Rom. Heb. לִמְעַן *lemaan* finem declarat. *Eo vt, propterea* vt. Vnde 70. verterunt ὅπως, non ἵνα vel ὥστε. Quod qui non obseruāt, *Vt* accipiunt pro *ita vt, adeo vt* quasi euentum rei non causam siue finem designet. Quare iungunt cum proximis. Ita vt, adeo vt iustus sis in tuis ad me per Prophetam Nathan sermonibus, & vincas hominum iudicia atque sententias, cum insimularis iniustitiæ erga me, siue iniustæ punitionis mei, de quo 2. Reg. 12. q. d. Iustus es Domine, & recta iudicia tua, quia peccaui tibi. Non me iniuste damnas, iudicas, punis. Quo pertinet illud Dan. cap. 9. Tibi Domine Deus noster misericordia, & propitiatio, quia recessimus à te. i. misericorditer nos puniuisti. Nā grauiora merebamur quoniā à te recessimus. [Et vincas] (in iudicio) [cum iudicaris] Iniustitiæ scilicet, vt cùm damnaris atque arguens promissionum non præstitarum, sis causa superior, litis victoriam obtineas, purus appareas ob omni incōstantia & vitio. Hebræa eodem recidūt. Et purus sis. i. irreprehensibilis, inculpatus, quando tu iudicaris, vel in iudicio tuo. Ne quis dicere possit, te nunc aliter iudicare, quàm promiseris, mihi meū remitte peccatū. Esa. 1. Mūdi estote, quiescite agere peruerse, & venite, & arguite, me dicit Dominus, nisi peccata vestra atra, quasi nix dealbētur. Sic Ez. 30. Ier. 3. Eze. 18. *Iudicaris*, passiue, ἐν τῷ κρίνεσθαι σε, in iudicari te, quādo tu iudicaris, accusaris, condēnaris quando de te fit iudicium, quando tua opera

tua opera homines iudicant, & tua facta curiosius examinant & exquirunt. Impij iudicant Deum, quando accusant iniustitiæ, fœuitiæ, duritiei, vel negant esse misericordem & exorabilem. Hebr. in iudicare te. Sed infinita, quantumuis voce sint actiua, sunt tamen etiam significatione passiua. Consule nostram Syntaxin. Hieronymus actiuè contra Iouinianum, cum iudicabis. Vt vincas, inueniaris iustus & purus, cum iudicia tua exerces. Nam non nisi merentes castigas. Sed rectius passiuè. Vt mihi condonando iustus deprehendaris in sermonibus ac promissionibus tuis, & vincas, purus sis, rectæque feciſſe proberis, cum de te iudicabitur. Et sic citat Paulus Rom. 3. Nam tum ipse, tum Apostoli reliqui hac ferè translatione vsi sunt, quòd eam intelligerent non modo toto orbe receptam, verum etiam fidam, vt quæ sententiam magis, quàm verba in locis obscurioribus spectasset.

7 [Conceptus sum] Formatus sum prop. Sept. explicatūr fontem & principium peccati originarij. Nempè in conceptu transfunditur per seminis emissionem. Semen enim vitile est peccati originarij vehiculum, vt non sit disputandum animāne an corpus illud inuehat. [Cōcepit me] Hebr. calefecit me, calore concepit me, *hamá* transfertur ad fœminas concipientes & per metaphoram concipere significat. Inde se natura & origine propensum esse ad peccatum queritur. Nam hoc intelligi de peccato & corruptela originaria Hebræi nobiscum asserunt, vt Abben Ezra in 5. Iob, quam septem nominibus appellari in scriptura docent, Malum Gen. 6. Præputium cordis, Deuteronom. 10. Inimicum siue osorem, Prou. 25. scandalum, siue offendiculum. Es. 57. cor lapideum, siue lapidem Eze. 36. Aquilonarem, siue eum, qui ab Aquilone est, Ioel. 2. denique immundum, vt hoc loco. Aliqui etiam interpretantur, calefecit me. i. fouit me & gestauit in vtero. Vnde Augustin. legit, in vtero me aluit, vt non tantùm concepti & nati simus in peccato, sed etiam nutriti & gestati in materno vtero. Symmachus, genuit. Rom. Psalt. peperit. ineptè nonnulli non de peccato originis, sed actualis parentem libidinis & concupiscentiæ intelligunt. Præterea in Heb. singulariter, *in iniquitate, in peccato*: quoniam non nisi est vnum peccatum originale, in quo concipiamur, & nobis ad malum procliuitas inferatur

quod tamen multa dici possit, quia est omnium aliorum fomes, origo, ac seminarium. Vnum ergo est per se, multa per effectus.

8 Alia ratio, qua eblanditur veniam. Ecce enim fidem dilexisti, & ignota atque abstrusa mysteria tuæ sapientiæ retexisti mihi. Parce: nam fidem retinere me vides, & notitiã tuæ cœlestis sapientiæ, qua me imbuere dignatus es, ne frustrã spiritum Propheticum mihi dedisse videare. [Veritatem] fidem, religionem, & doctrinam veram, firmitatem religionis, vel integritatem conscientiæ. [Incerta] abstrusa & arcana, nullis aut paucis cognita de Christo & lege tua, vt promissiones misericordiæ per semen benedictũ. Gen. 2. Goloss. 1. Sic me dilexisti, vt ineffabilia sapientiæ arcana per Propheticum spiritum mihi monstraueris. Euth. Masoretæ construunt cum præcedentibus: In tectis, siue incrustatis. i. in renibus, qui sunt obtecti & incrustati adipe, & intus veritatem dilexisti. Sed nihil est necesse. Itaque Sept. sic distinguunt: In obtectis & in occulto sapientiam manifestasti mihi, id est, in rebus mihi occultis, vt interpretatur R. Abraham, qui sensus est Septuaginta.

9 [Asperges] expiabis prop. à peccato purificabis. Tu aspergito me, non sacerdotes legis, & mundabor, laua me, &c. Futura pro Imperat. vel hypotheticæ locutiones vt vers. 17. q.d. Si me asperseris, non Sacerdotes Aaronij, mundus vere eroesi tu me laueris, non ministri Mosaici, verè albescã. Nam id facies aspersione sanguinis, non vitulorum, hircorum, vitulæ ruffæ, qui tantum confert ad emundationẽ carnis, sed Christi Domini, quem non est dubium emundare conscientias, Heb. 9. Est enim agnus Paschæ verus, de quo Exod. 12. Immolate Phasc, fasciculósque hyssopi tingite in sanguine, & aspergite ex eo superliminare & vtrumque postem. [Hyssopo] fasciculo ex ea herba origano siue serpyllo siluestri simili facto. Ex. 12. Vel Metonymicè, hyssopo aspersorio, quo spargebatur sanguis victimarũ super populũ. Alludit quidem ad typum vaccæ ruffæ, Num. 19. & reliquas legis expiationes, quæ fiebant sola hyssopo, siue fasciculo ex ea facto, vt in purificatione è cõtactu mortui quemadmodũ docet Abben Ezra Leuit. 14. vel aspersorio constante ligno cedrino, hyssopo aqua & sanguine pecudum madefacto, & filo coccineo, ad spargendum vel victimæ sanguinem, vel aquam

aquam lustralem pro purificatione Israelitarum manducaturorum agnum Paschæ. leprosi, domus lepra infectæ, Exo. 11. Num. 19. Leuit. 14. Heb. 9. sed tamen intelligit aspersionem sanguinis Domini, secundum quam electi sumus, atque adeò salui. 1. Pet. 1. q.d. Asperges me Christi tui sanguine, siue, vt Petrus loquitur, mũdabis me aspersione sanguinis veri agni Christi, tũmque, [super niuem dealbabor] verè iustus ero, non per imputationem duntaxat, &c. Petit ergo expiationem à peccatis per Christi sanguinem, qui victimarum sanguine significabatur. Nec tamen inutilis erat sanguis externarum pecudum illo tempore aspersus. Nam expiabat, vt & reliqua veteris legis sacramẽta ex opere operantis. i. ex fide & pietate offerentis.

10 Me si à peccato laueris, lætum facies. Tunc libenter & iucundè audiam de tua reconciliatione nuntium, quam sequitur animi gaudium & lætitia. Rom. 5. & corporis melior habitudo. Prou. 17. [Humiliata] attrita prop. q.d. sum extremo dolore ad ossa vsque affectus propter illud homicidij & adulterij scelus. Alij ossa Metonymicè acceipiũt pro membris.

11 Peccatum cum iniquitate confundit vt Vers. 7. ἐν ἀνομίαις. Hinc 1. Ioan. 3. faciens peccatum, idem & facit iniquitatem, quia, inquit, peccatum est iniquitas. Errant ergo, qui peccatum generalius esse dicũt. Nam iniquitatem proprie enuntiari de iniuria proximo facta, illud etiam cũ quis in seipsum peccat vel in Deum. Hæc enim re nihil differunt sed sola notatione.

12 [Cor mundum] puram mentem & integram cõscientiam. [Spiritum rectum]. i. Spiritum sanctum, vel animam rectam, non deflectentem, firmam (ad superandas omnes tentationes & difficultates.) Vtrumque affert R. Kimhi. [In visceribus] in intimis, vt interiora mea sint pura & recta, & spiritus, quem prius habui, renouetur.

13 [Spiritum Sanctum] Ruah hakkódes interdum est diuina res, quæ tertiam Trinitatis personã constituit à Patre filióque procedentem. Interdum diuina eius actio siue inspiratio. Vterque intellectus loco congruit. Ne auferas mihi tuum Sanctum Spiritum, per quem tua dona nobis distribuis, per quẽ nos interim cõsolaris & foues, quẽ & substantialiter in animos nostros infundis, non modo efficaciter.

Rursum ne auferas mihi sanctam eius in homines actionem, diuinam eius inspirationem & afflatum.

14 [Letitiam] consolationem tuam salutarem, quã antea habebam ex fide in Christum, & ex gratia ipsius in me tum inhabitante. [Salutaris tui] conseruationis tuæ, vel saluatoris tui. lætitiam, quam mihi solebat afferre Christus salutare tuum, Luc. 2. (Sic meminerit trium diuinarum hypostaseon.) mihi redde, mihi restitue. Eam enim amiserat peccato adulterij cum Bethsabea, & homicidij in Vriam. Sic nos peccatis amittimus lætitiã & consolationem spiritualem, recuperamus Dei reconciliatione. [Principali] Spiritu præcipuo, principe, & primario sustenta & corrobora me. Sic hanc vocem interpretatur R. Salomo. At Recentiores, Spiritu spontaneo, liberali & benefico. Spiritus sanctus est Spiritus principalis, quoniam inter cæteros, qui dicuntur spiritus, vt Angeli, excellit, vt inter creaturas creator, inter subditos princeps & Dominus. Vnde κατ' ἐξοχὴν appellatur Spiritus, Spiritus sanctus, Spiritus Dei. Est etiam spontaneus, benefícus & liberalis, quoniam liberaliter se communicat, noxas remittit, profusè dona Dei distribuit, nos spontaneos & liberos facit, ne peccato seruiamus, sed sponte ac libere Deo pareamus. Verè liberi eritis, si filius vos liberauerit. Ioan. 8. per suum scilicet Spiritum liberum nostrum arbitrium sanans & perficiens. Hic recentiores non Spiritum sanctum intelligũt in nobis istorum auctorem ac causam, sed spiritum siue animum humanum, quem renouari petat. [Confirma] fulci me, corrobora, sustenta.

15 [Vias tuas] voluntatem tuam & legem, vt resipiscant, docebo. Intendam conuertendis alijs. Satisfactionis species. Pollicetur enim in beneficij agnitionem se daturum operam, vt suo exemplo alij ad resipiscentiam perducantur.

16 [A sanguinibus] à peccato homicidij, à cæde Vriæ, ne propter eum interfectum puniar. [Deus salutis meæ] qui me saluare soles. [Exultabit] actiuè, laudabit cum gaudio, modulabitur, exultando canet iustitiam tuam, qua scilicet iustificas impios. q. d. Remitte mihi peccatum, & pœnam sanguinis Vriæ iniustè effusi, & exultabit lingua mea de tua iustitia, canet tuam virtutem & fidem in seruandis promissis. Ea enim præstare iustum est.

17 Hunc versum veteres Hebræorum patres (in tract. Berachoth) decreuerunt in cuiusque precationis principio commemorari, (quos imitamur in Matutinis) tum quoniã commodus est ad mentis præparationem impetrandam, tum quia incipit ab Adonai, per Aleph, Daleth, Nun, Iod, quo scilicet diuino nomine duce in conspectum nominis Tetragrammi intrat oratio, indeque transmittitur & impletur, quicquid creaturarum necessitas exigat, exemplo Abrahæ, qui primus Altissimum vocauit Adonai, clamans Gen. 15. Adonai Elohim quid dabis mihi? Hæc R. Ioseph in Saare Orá. [Aperies] i. aperi. De quo Psal. 6. Vers. 11. vel hypothetica linguæ locutio. Si Domine labia mea aperias, os meum annuntiabit laudem tuam. Dabis enim argumentum tui laudandi è meorum peccatorum condonatione. Locus contra Pelagianos de Dei gratia ad precandum necessaria.

18 [Sacrificium] Leuiticum scilicet. Heb. mactationem. [Vtique] sanè dedissem. Non enim fuisset graue tanto regi, multas hecatombas offerre, si huiusmodi sacrificia sufficere existimasset ad peccatorum remissionem. Debet construi cum verbo dedissem. Nam Græcè est particula potentialis, ἐδώκειν ἄν. Latinè esset expletiua. Quare in Heb. desideratur. [Non delectaberis] ad placandam iram tuam. Etsi autem & tunc & postea sacrificarit Dauid, id tamen in fide, & legis reuerentia factum. Euthymius. Quoniam legis opera, etsi secundum se accepta non iustificarent, tamen quatenus fiebant ex obedientia erga Deum, & fide in venturum Mediatorem iustificabant. Itaq; huiusmodi iustificatio in Scriptura solet tribui fidei & obedientiæ, potius quàm Sacrificijs.

19 [Contribulatus] fractus prop. verè pœnitens. [Humiliatum] percussum, attritum. Contritione Deus vtitur pro instrumento ad peccati remissionem. Nazanz. Apologia prima.

20 & 21. Hos duos versus R. Kimhi de diebus Christi nobiscum interpretatur. Benefac Domine pro tuo fauore & gratia Sioni, & restaura Hierosolymam à Barbaris & tyrannis, Satanæ administris dirutam. Præcipuè spiritualem eius per Christum redintegrationem intelligit, quam experitur quotidiè Ecclesia. Interim quia Dauid verebatur, ne propter suum peccatum multa pateretur populus, vt fuerat Deus comminatus 2. Reg. 12. quando pestem immisit, rogat ne id

fiat, sed ædificentur muri Hierusalem. i. durent, vigeant, stabiliantur, & si eos destrui contingat, restaurentur. AEdificari est firmari, stabiliri, manere in sua firmitate & statu, vsu Scripturæ. [Sion] dativi casus. Benefac Ecclesiæ tuæ, tuo populo. Sionem elegerat, in qua solenniter inuocaretur. Aliqui referunt ad restitutionem è reditu Babylonicæ captiuitatis.

21 [Tunc] tempore illo fauoris, benignitatis, & bonæ voluntatis tuæ, & quo Sionis muros siue Ecclesiam restitues [acceptabis sacrificium iustitiæ] nostræ, acceptam habebis iustitiam nostram, opera nostra iusta, quæ hoc iræ tempore tibi minus placent, nec tuam merentur gratiam. Illud est Scholasticorum. Extra gratiam opera bona nō sunt meritoria, nisi dispositiuè. Sacrificium iustitiæ nihil aliud esse, quam iustitiam, iusta opera & sancta docuimus, Psal. 4. vers. 7. de tempore Christi. Tunc acceptam habebis nostram iustitiam, quæ cum per legem, siue propter legem, tibi minus grata sit, per, siue propter Christum erit gratissima. Tūc gratos & acceptos vitulos ad aras tuas immolabunt. Cultum Euangelicum Deo suauissimum legalibus & Mosaicis ceremonijs adumbrat. Sic Oseas, c. 14. Reddemus vitulos labiorum nostrorum, siue, vt Septuag. vertunt, & Paulus sequitur *ibidem* fructum labiorum. Sunt autem vituli, siue fructus labiorum, laudes Dei, gratiarum actio, & vt Paulus interpretatur, Hostia laudis. Quod de sacrificio Eucharistiæ commodè intelligitur. Habemus enim & nos altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. *Ibidem.* nempe aram in quo consecratur corpus Christi ex Oecumenio & Haymone ad illum locum. Et tunc *Sacrificiū Iustitiæ*, id est, iustificans, iustitiam & gratiam conferens. [Imponent] gratè & acceptè scilicet, cum tua gratia, acceptatione, & beneuolentia. Alioqui imponebant tempore Dauidis victimas super altare, sed illæ minus erant gratæ & acceptæ, propter pretium nondum persolutum. Et quando acceptabantur à Domino, hoc contingebat ex opere operantis. i. fide & pietate offerentis, non per se, ex ipsa actione & institutione, cum iam per & propter Christum cultus Christianus sit vtroq; modo Deo gratus & acceptus, suapte scilicet ratione ac institutione, deinde fidei & pietatis interioris vi.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Doëg Idumæum Saulis pecuarium increpat, ei exitium, sibi salutem præsagiens.

1 In finem, intellectus Dauid, cùm venit Doëg Idumæus, & annunciauit Sauli, & dixit, Venit Dauid in domum Achimelech. 1. Reg. 22. b. 9. LI. Heb. 52.

2 QVid gloriáris in malítia: qui potens es in iniquitáte?

3 Tota die iniustítiam cogitáuit lingua tua: sicut nouácula acúta fecísti dolum.

4 Dilexísti: malítiam super benignitátem: iniquitátem magis, quàm loqui æquitátem.

5 Dilexísti ómnia verba præcipitatiónis: lingua dolósa.

6 Propterea Deus déstruet te in finem: euéllet te, & emigrábit te de tabernáculo tuo, & radicem tuam de terra vinéntium.

7 Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt & dicent: ecce homo qui non pósuit Deum adiutórē suum.

8 Sed sperâuit in multitúdine diuitiárum suárum: & præualuit in vanitáte sua.

9 Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei: sperâui in misericórdia Dei in ætérnum, & in seculum seculi.

10 Confitébor tibi in seculum, quia fecísti: & expectábo nomē tuum, quóniam bonum est in conspéctu sanctórū tuórum.

2 [Qui potens] Vocatiui casus. O potens Doëg iniquitate & scelere. Chald. qui potens es, vt damnes sanguinem iustum. Non tam recte aliqui Apostrophas Psalmi referunt ad Saulem ipsum, Doëg (erat enim Idumæus. i. semiiudæus) typus hæreticorum accusantium Achimelech & sacerdotes Domini innocentes. [In iniquitate] Heb. iuxta

Septuag. scelus ad. i. ad scelus, per Anastrophen: vt apud Virgilium. Italiam contra. חסד *Hesed* sæpius in Leuitico, seorsum, c. 20. scelus, probrum. Masoretæ, quos sequuntur Recentiores, acceperūt pro Dei misericordia, quoniā aliter distinxerūt, & אל notarūt per Tseri, nō Segol, Misericordia Dei tota die est. Quid gloriaris in malefactis ô potēs Doēg, cum Dei misericordia sit perpetua erga bonos? Græca debent restitui è nostra versione. Nā in eis desideratur Præpositio *in*.

3 [Tota die] quouis tēpore vel per singulos dies, vt Symmachus. Hæc ad superiorem versum Masoretæ transtulerūt. vt iam attigi. [Cogitauit] Meditatam locuta est, diúq; animo agitatam & deliberatam, è compositō & destinata malitia, non per imprudentiam. Ideò enim Metaphoricè tribuit linguæ, quod est cordis & animi. [Sicut nouacula] quę præter expectationem aberrat, secans carnem, vel iugulum loco capillorum & barbæ. Sic tu pernicioſe fefelliſti. Sic tu celeri fraude & præter opinionem meā, me grauiter læſiſti. Nouacula sæpè imprudenter acutie ſua fallit, & aberrans petit iugulum: idque expeditè & celeriter. Ita lingua pusillum membrum ingentium malorum incendium excitat, Iac. 3.

4 [Super] pluſquam. Malum præ bono. Modus comparationis Hebraicæ. *Sela*, ô indignitatem, ô scelus.

5 [Præcipitationis] deglutitionis prop. & absorptionis καταποτισμοῦ demersionis. Verba, quæ bonis, præsertim sacerdotibus Domini, præcipitationem, deuorationem, pernicięmque attulerunt. R. Dauid. Vniuersam enim sacerdotum familiam penitus perdiderūt, etiam fœminas, liberos, iumenta, & ciuitatem, præter Abiathar, 1. Reg. 22. [Lingua dolosa] ô lingua. Vocatiui casus. R. Abraham O maledice, ô fraudulente. Alij Ablatiui, per linguam. Hebraica vtrumque patiuntur.

6 [In finem] in perpetuum, funditus, vt feras pœnam talionis. Nam sic Heb. [Emigrabit] Actiuè: expellet, transferet te. [Radicem] firmitatem, potentiam, opes, familiam, prolem. [De terra viuentium] hominum, qui hac in vita degunt. De hoc mundo, in quo degitur hæc mortalis vita, quoniam te tuósque omnes interficiet. Vel de futura vita, de cœlo, vbi est terra verè viuentium. Etiam hic *Sela*, ô iustum Dei iudicium.

d [Videbunt]

7 [Videbūt] exitium tuum ô Doēg [& timebunt] Deum, eum venerabuntur, reuerebuntur. Nam timere hic non de timore seruili, sed filiali reuerentia. In Heb. autē est elegans Paronomasia, inter verb, quæ vtcunq; hic cernitur, *Videbunt timebunt, ridebunt.* [Super eum] eius supplicio & vltione lætabūtur, vt ps. 58. iudicia Dei cōprobando, tanquam iustarū vltionum spectacula & exempla, vt cæteri erudiantur & discant pietatem atq; virtutem. [Ecce] δεῦτε κακῶς quasi Doēg digito cōmonstrans. [Homo] In fonte est Ironia. Gall. *Voila le braue.* Nam *Gheber* non sonat hominem quemlibet, sed præcellentem alijs vel virtute vel potentia. [Adiutorium] fortitudinem propriè.

8 [Præualuit] roborauit se in prauitate ſua propriè. Nixus est ſua improbitate, dum 85. sacerdotes, & totam eōrū ciuitatē trucidauit, carnificis officio apud Saulē functus Chal. fortis factus es in pecunia tua, vt Sept. [In vanitate] in vanis & fluxis opibus. Solet enim Dauid more Prophetarum eadem repetere. Sic R. Saadias pro opibus accepit à verbo *Haua, fuit*, vt Græcè ὕειν, latine olim *Habentia* apud Nonium è Claudio Quadrigario, Animos (inquit) eorum habentia inflaret. *Hauua* tamen alijs locis prauitatem prop. significat.

9 [Ego autem] ero sup. vel versābor, sicut oliua virens. [Domo Dei] in qua Deus colitur, & è qua nunc exulo. Est autem Antithesis, Periit Doēg, ego autem superero Sauli & regnabo. Sic exodi 4. Vade & reuertere in AEgyptum. Mortui enim sunt, qui quærebant animam pueri. [Fructifera] virens propriè, vel frondosa. Sed plus est *Fructifera.* Nam iusti non solum sempiternis foliis virent, sed etiam fructum faciunt in tempore suo. psal. 1.

10 [Quia fecisti] hanc rem, hanc vindictam insignem, iudicium meum ex Doēg. [Expectabo nomen tuum] te, tuum auxilium, vim, virtutem, efficaciam tui nominis. Etiamsi differas opem, sperabo in nomine tuo, in te, in tua gratia, misericordia, auxilio, quoniam id salutare est apud sanctos: quoniam id bonum & vtile est coram sanctis tuis, & ex eorum sententia atque iudicio. [Quoniam bonum est] Refertur ad totum complexum. Quoniam bonum est expectare nomen tuum. Alij ad nomen, Quoniam bonum est nomen tuum, vt

seq. psal. vers. 7. [In conspectu,] quoniam pijs est dulce, *Angustum* impijs & ijs qui non gustarunt nomen tuum, sit ludibrio, propterea que amarum.

ARGVMENTVM.

Impiorum infinitum esse numerum. Quare optat aduentum Christi, qui ab illis bonos seruet.

1. In finem pro Maeleth intelligentia Dauid LII. Heb. 53.

2 DIxit insipiens in corde suo: non est Deus.

3 Corrûpti sunt & abominábiles facti sunt in iniquitátibus: non est qui fáciat bonum.

4 Deus de cœlo prospêxit super filios hominũ: vt vídeat si est intélligẽs aut requirens Deum.

6 Omnes declinauêrunt, simul inútiles facti sunt: non est qui fáciat bonum, non est vsque ad vnum.

6 Nónne scient omnes, qui operántur iniquitátem: qui dévorant plebem meam, vt cibũ panis?

7 Deum non inuocauêrunt: illic trepidauêrunt timóre, vbi non erat timor.

8 Quóniam Deus dissipáuit ossa eórum, qui homínibus placẽt: confûsi sunt, quóniam Deus sprevit eos.

9 Quis dabit ex Sion salutáre Israël? cùm convérterit Deus captiuitátem plebis suæ: exultábit Iacob, & lætábitur Israël.

2 Concurrit cum decimo tertio supra. At illic loquebatur de corrupto sui temporis mundo, hic de eodem corrupto sub Christi tempora. Vnde de Gog & Magoh (Saracenis & Turcis) Hebræi intelligunt. [In corde suo] Nam scelus Atheismi est turpius, quam vt quis palam illud audeat profiteri, nisi Resp. planè sit perdita. Hinc Athenienses Protagoram, Theodorum, Diagoram, &c. propter solam suspicionem sustulerunt &c.

3 Aliqui

3 Aliqui de homine corrupto per peccatum Adæ, vt enumeret præcipuos effectus peccati originarij. Nam à lapsu Adæ omnes ad impietatem defecerunt.

4 [Deus] à psal. 13. discrepat, quod hic *Deus*, id est, *Elohim*, illic *Dominus*, i. Adonai sive יהוה nomen ineffabile, quod Deus prospiciat nunc vt iudex & vltor, nunc vt clemens & misericors. Sic vers. 7. *Deum*, cum ps. 13. *Dominum*. Sic vers. 9. *Deus*, cum illic *Dominus*. Duæ enim sunt rationes & modi prouidentiæ, quasi Dei mundo prospicientis filiæ. Iustitia & misericordia. [E cœlo] tanquam e specula. [Si est intelligens] an sit qui sapiat, vel curet Deum. Si, interrogat Græcè & Hebraicè.

5 Et vidit cunctos declinauisse à suo officio, nec esse vnum qui suæ vocationi respondeat, vt proinde erumpat in voces sequentis versus.

6 [Nónne scient] nonne sapient. Vel est Aposiopesis. Nónne scient Deum esse, ex ipsius tam euidentibus iudicijs [Plebem meam] meos populares, vel populum mihi subditum sicut psal. 58. ver. 12. vt pronomen referat Dauidem, non Deum. Si Deum, Deum Dauid inducet ex abrupto loquentem per πάθος vt ps. 94. v. 11. atq; plebem suam appellantem pauperes, vt Ex. 22. v. 24. de quibus violatis similiter scriptura conqueritur Iac. 2. Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit, vos autem exhonorastis pauperem. Nónne diuites per potentiam opprimunt vos?

7 Reuertitur ad suam narrationem de corrupto hominum statu, si duo præcedentes versus interpositi sint per Mimesin Dei loquentis. Sin minus, continuabit. [Vbi non erat timor] vbi nulla erat timendi causa & occasio, fugientes nemine persequente. Metony. effectus pro causa. Quod refertur ad mentis perturbationem & conscientiam vt Leui. 26. v. 17. Alij, vbi viderint Deum de impijs supplicium sumere, trepidabunt timore, cui nullus vnquam similis. Hæc autem addita sunt præter psalmum decimum tertium. cum toto sequenti vers.

8 [Quoniam] Ratio superioris hemistichij. Illic trepidauerunt timore panico & diuinitus immisso. Quare? quia illorum vires Deus disiecit. Sequens hemistichium continet eandem sententiam. *Ossa*, potentiam, robur. Præterita

autem

autem prò futuris, dissipabit, confundentur [Qui hominibus placent] id est, carnalibus, qui in gratiam hominum & carnalium Dei metum deserunt, religionem dissimulant, persequuntur, &c. Homines hic sumuntur in malum pro vanis, carnalibus, mundanis, vt 1. Cor. 3. & Gal. 1. An quæro hominibus placere? Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Homo enim suapte natura, & nisi ducatur spiritu sancto, quid aliud quàm vanitas, &, vt loquitur Scriptura, caro & sanguis? In Fonte est elegans Apostrophe ad populum, vel Christum. Dissipauit ossa obsidentium, atque oppugnantium te, ò popule mi: de quo vers. 6. vel potius, ò Christe. Vnde quod sequitur, confudisti (eos ipse tua eos reieeisti, quoniam Deus auersatus est illos, ad Christum per Apostrophen, R. Kimhi restringit. Si etiam ad populum, Confudisti, ò popule mi, eos, eorum spem, qui te deuorare cupiebant, & expugnare, frustratus es, quoniam Deus eos est auersatus, ac illorum conatus à te depulit.

9 Vtinam det Dominus Vaticinatio de Christo dando ex Sion. [Cum conuerterit,] cum liberarit populum suum à captiuitate. [Captiuitatem] à peccato, morte, & vinculis Satanæ.

ARGVMENTVM.

Deum contra aduersarios implorat, Sese eius Laudes, post liberationem, prædicaturum.

1 In finem, in carminibus intellectus Dauid, cum venissent Ziphæi, & dixissent ad Saul, Nonne Dauid absconditus est apud nos? 1. Regum 23. cap. 19. 26. a. 1. LIII. Hebr. 54.

2 DEus in nómine tuo saluum me fac: & in virtûte tua iúdica me.
3 Deus exaûdi oratiónẽ meam: aúribus percipe verba oris mei.
4 Quóniam aliêni insurrêxerunt aduêrsum me: & fortes quæsiêrunt ánimam meam: & non proposuêrunt Deũ ante conspécâbo tibi: & confitébor nómini tuo Dómine, quóniam bonum est.
8 Quóniam ex omni tribulatiône eripuísti me: & super inimícos meos despêxit óculus meus.
5 Ecce enim Deus ádiuuat me: & Dóminus suscêptor est ánimæ meæ.
6 Auêrte mala inimícis meis: & in veritâte tua dispêrde illos.
7 Voluntariè sacrifi-

2 [In tuo nomine] per, vel propter tuum nomen, tuo nomine, tua causa, propter te, sic quod sequitur. [In virtute tua] propter tuam potentiam, quia potes, vel vt sit Ablatiuus non causæ, sed modi vel instrumenti, per tuas vires & robur vlciscere, defende me. Alij, patrocinare mihi tuis viribus. Psalt. Romanum, *Libera me.*

4 [Alieni] extranei, alienigenæ. Sic appellat Zipheos, vel vniuersum exercitum Saulis, quasi barbaros & hostes, vt Es. 1. etiam si essent de sua gente. Aliqui tamen gentiles ministros, quorum præsidijs Saul stiparetur, intelligunt, quasi plus eis, quàm popularibus fideret. [Fortes] violenti, sæui insidiantur vitæ meæ, Saul & eius Satrapę [Deum] Dei metum ante oculos sibi non proposuerunt. Nullam Dei rationem & sensum habuerunt. *Sela*, ô indignitatem, ò rem luctuosam & lachrymabilem.

5 [Susceptor] tutor, adiutor, defensor. Optimè expressêrunt. Hebraismum, Tu es in sustentantibus animam meam siue fulcientibus, vel potius, tu es in sustentatoribus. Nam participium constructum ad nominum instar, in nomen degenerat. Quo modo sæpè scriptura loquitur. Psalm. 98. Moses & Aaron in sacerdotibus eius & Samuel in inuocatoribus nominis eius. Prouerb. 22. ne esto in fideiussoribus. 23. ne esto in vini potoribus. Hunc fortasse sensum, Plautus in prologo Casinæ. Cui estis in senioribus, id est, qui estis seniores. Neque enim hæc formula tam significat Deum inter eos, qui sustentant, quasi aliqui alij sustentent, quàm esse sustentatorem simpliciter. [Animæ] vitæ, per Metonym.

6 [Auerte] redde, repende mala, quæ mihi machinantur.

Retorque

Retorque mala mihi frustra, in inimicos meos. q. à me verte mala in inimicos meos. Nam non temerè Septuag. vsi sunt hoc compositò ἀπόστρεψον, vt attigit Theodorus pro ἀπ' ἐμοῦ ἀπόστρεψον. Hinc Hebr. Rédire faciat per Enallagen personæ, id est, retorque à me, & regere in illos. [In veritate tua] per tuum verum promissum, per tuorum dictorum fidem & veritatem. *Disperde* excinde propriè.

7 [Voluntariè] animo voluntario, vltrò, spontaneè, libenter. Vel vltra debitum, spontanea oblatione, quæ pertinebat ad gratiarum actionem, & erat species sacrificij pacifici, *Nedaba*. Leuit. 5. Sacrificium Supererogationis, hodie loquimur, oblationem spontaneam & voluntariam sacrificabo tibi. Non tantum offeram, quæ mihi iniunxisti, & ad quæ me non obligasti, verum etiam addam multa sponte & liberè. Vox Hebræa hoc sonat. Leuit. 7. Vers. 12. Quod imitabantur Pagani, vt apud Virgilium 8. Æneidos.

Communemque vocate Deum, & date vina volentes. & 10.

Volent vos Turnus adoro.

[Confitebor] profitebor, palam, & publicè celebrabo nomen tuum, id est, te (Sic de Deo loquuntur per circumlocutionem, honoris causa) quoniam id bonum est & salutare. Scilicet confiteri & laudare. Alij subtilius referunt ad nomen, quia nomen tuum est bonum, id est, quia tu es bonus.

8 Sub. לאמר, dicendo. Est enim Mimesis. Confitebor te dicendo. [Quoniam] (quòd) ex omni tribulatione, &c. Sine Mimesi *quoniam* erit causalis quòd, eo quòd me ex omni tribulatione eripueris & despexeris, &c. [Despexit] respexit quicquid oprabam. Nam Saul ab obsidendo Dauide destitit coactus exercitum in Philistæos ducere, qui irruperant in terram Israël, 1. Reg. 23. Chaldæus subaudit vindictam, quam expectabam, eum voluptate, inquit, videri vltionem inimicorum. Est enim Aposiopesis, è R. Kimhi. Vel more Hebraico præp. [Super] Latinè redundabit. Omnes inimicos contempsi, eos minimè deinceps metuam, tua fretus gratia. Licet lætari Dei iudicijs zelo iustitiæ, non amore vindictæ.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Deum, vt se à falsis simulatisq; amicis seruet, eosq; puniat obtestatur. Christo congruit.

1 In finem, in carminibus intellectus Dauid. LIIII. Heb. 55.

2 EXáudi Deus' oratiónem meam, & ne despéxeris deprecatiónem meam: inténde mihi, & exáudi me.

3 Contristátus sum in exercitatióne mea: & conturbátus sum à voce inimici, & à tribulatióne peccatóris.

4 Quóniam declinauérunt in me iniquitátes: & in ira molésti erát mihi.

5 Cor meum conturbátum est in me: & formído mortis cecídit super me.

6 Timor & tremor venérũt super me: & contexérunt me ténebræ.

7 Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut colúmbæ: & volábo, & requiéscam.

8 Ecce elongáui fúgiens: & mansi in solitúdine.

9 Expectábam eum, qui saluum me fecit: à pusillanimitáte spíritus, & tempestáte.

10 Præcípita Dómine, & dimide linguas eórũ: quóniam vidi iniquitátem & contradictiónem in ciuitáte.

11 Die ac nocte circúmdabit eá super muros eius iníquitas: & labor in médio eius, & iniustítia.

12 Et non defécit de platéis eius: vsúra & dolus.

13 Quóniã si inimícus meus maledixísset mihi: sustinuíssem vtique.

14 Et si is qui óderat me, super me magna locútus fuísset: abscondíssem me fórsitan ab eo.

15 Tu verò

15 Tu verò homo vnánimis: dux meus & notus meus.

16 Qui simul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulávimus cum consénsu

17 Véniat mors super illos: & descéndant in infernum viuéntes.

18 Quóniam nequítiæ in habitáculis eórū: in médio eórum.

19 Ego autem ad Deū clamáui: & Dóminus saluábit me.

20 Véspere, & manè, & meridie, narrábo & annuntiábo: & exaúdiet vocem meam.

21 Rédimet in pace ánimam meam ab his, qui appropinquant mihi: quóniam inter multos erant mecum.

22 Exáudiet Deus, & humiliábit illos: qui est ante sécula.

23 Non enim est illis commutátio, & non timuérunt Deum: exténdit manum suam in retribuéndo.

24 Contaminauérunt testaméntum eius: diuisi sunt ab ira vultus eius: & appropinquáuit cor illius.

25 Molliti sunt sermónes eius super óleū: & ipsi sunt tácula.

26 Iacta super Dñm curā tuā, & ipse te enútriet: non dabit in ætérnum fluctuatiónem iusto.

27 Tu verò Deus deúces eos: in púteum interítus.

28 Viri sánguinum & dolósi non dimidiábunt dies suos: ego autē spérabo in te Dómine.

2 [Et ne desp.] ne abscondas te à prece mea, prop.

3 [Contristatus sum] Hebr. vociferatus sum, eiulaui in loquela vel prece mea. In precationibus sæpe distrahimur mœroribus & curis. Omnia, quæ illic ferè sunt futura, pro præsentibus, Septuaginta exponunt in præterito. [In exercitatione] in oratione mea & mœstitatione, ἐν ἀδολεσχίᾳ, in meditatione

meditatione mea, in exercitio meo, & occupatione, in præcatione, in qua meditor plurima & maxima pericula. Preces sunt piorum exercitatio. Nam ἀδολεσχεῖν, apud sactos solet sumi pro contemplari, assiduè se exercere, meditari, teste Euthymio, cum apud profanos, *nugari*, significet, vt psalm. 118. In mandatis tuis ἀδολεσχήσω, exercebor, assiduè me occupabo. Quin & olim apud profanos in bonam partem accipiebatur, vt μετεωρολογεῖν, licet postea in loquacitatis & vanitatis notationem venerit. Sic vox Heb. שׂוּחַ, meditari, loqui apud se, precari. Vel, in calamitate mea, qua me exerces & probas. Calamitates sunt piorum exercitia & probationes. [A voce] propter vocem, & propter tribulationem peccatoris.

4 [Declinauerunt] actiuè, vt alibi suprà. Nam *iniquitates* accusatium casus. Quoniam impossuerunt mihi iniqua, inclinarunt in me, super me, & q. in meos humeros crimina falsa & ficta deuoluerūt: [Et in ira] cum magna ira & indignatione aduersabantur mihi, odio habuerunt me.

5 [Conturbatum] cruciatum est, quasi torminibus muierum prop. in medio mei, vt cor trepidet & contremiscat. [formido] terrores, prop.

6 [Tenebræ] Symbolum maximarum calamitatum. Heb. horror, tremor cooperuit me.

7 [Quis dabit] Hebraïcus modus optandi: Vtinam haberem pennas instar columbæ. (Nam *Columbæ* est genitiui casus) vt volarem in tutum, & procul ab hostibus meis. Columbæ alas expetit, vel quod leuiores sint & expeditiores ad volandum, vel quod spiritum S. adumbrent, cuius vnius auxilio omnia pericula effugimus.

8 Dixi, ecce abeo in exilium & in solitudinē fugio, vbi per noctem, id est diu permaneam, *Sela* ò improbitatem. Hi duo versus debent intelligi ἐναλλαξῶς. Ecce procul discederem, & manerem in locis desertis: expectarem eum, qui saluum me hactenus fecit.

9 [A pusillanimitate spiritus] ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, ab animi angustia, mœrore, dejectione. Heb. à spiritu vehementi, vel rapido, vt quidem hodie interpretantur, à vento vehementius tumultuante quàm tempestas. Nam non occurrit alibi: vnde Rabbini monent esse exponendum pro commoditate sententiæ. Quid si igitur commoda sit sententia veterum, à

spiritu pusillanimi & paruo: & spiritus non ventum significet, sed animum, vt sæpe alibi.

10 [Præcipita] perde. Hebr. absorbe. καταπόντισον demerge [Et diuide] ne sint in eadem sententia. Hoc modo fregit consilium Achitofel. 2. Reg. 15. Dissecta sententias, & dissolue consilium & animorum concordiam, vt in varias sententias dissipentur. Alludit ad confusionem, quæ in turri Babylonica diuinitus contigit [Contradictionem] contentionem, discordiam in vrbe Hierusalem, rixas, factionem. Vidi in vrbe omnia licere, scelerum magnam esse impunitatem. Notat corruptelam sui sæculi, eamque Poëticè depingit seq. Vers.

11 Per muros eius die nocteque iniquitas vrbem obsidet ne possit elabi. Sic repleta est iniquitate & violentia, vt eis cincta & circumdata videatur. [Labor] Actiuè, quo vexant probos, est in media vrbe, dolor in foro, & in commercijs fraus, totam vrbem occupant, vt nulla platea sit à fraudibus & impostoris libera.

12 [Defecit] non discedet vsura siue fraus & dolus.

13 Septuaginta secuti sunt hic sensum, vt clarior esset oratio & communi loquendi consuetudini propior. Queritur enim clandestinis consilijs, amicitiæ prætextu, se fuisse obrutum. Heb. Non inimicus exprobasset mihi, & sustinuissem. Sic ferè Geometræ veteres loquebantur. Et Cic. de Fato, & Topicis: Non fatum est, & omnia fiunt casu, id est, Si fatum est, non omnia fiunt casu. Vel לֹא acceperunt pro לוּ, si. Idem iudicium sequentis versus. [Inimicus] singularis cuiusdam inimici perfidiam exaggerat. Quem putant esse Achitofelem Iudæ typum. 2. Reg. 15.

14 [Super me] contra me magna conuitia & probra iactasset [Magna] enim in malam partem intelligitur.

15 [Vnanimis] vnius mecum animi, & quondam dilectissime. Apostrophe ad Achitofel, & alios proditores. Heb. keerki. vnius mecum existimationis & dignitatis, vel ordinis, qui dignitate mihi eras similis, quem habebam eodem mecum loco & ordine. Te enim tanti faciebã [Dux meus] me maior, & quasi princeps meus, quem habebam pro duce & principe, quem in ducem mei regni elegeram, quem ad dignitatem ducis & summi præfecti euexeram. Erat enim Achitofel dux, princeps, & è magnatibus Iudæorum.

Quia

Quia autem charus erat Dauidi, ideo dux Dauidis dicitur, vel Dauid eum ducem fecerat. Ità *dux meus*, id est, à me factus. *Alluph* etiam doctorem designat. Hinc Chal. præceptor meus, qui me docuisti & intelligere fecisti sapientiam [Notus] socius, amicus, familiaris. In Heb. allusio est ad nomen proditoris Iudæ. *Mejudahi*.

16 [Cibos] Hebr. consilium. Sed prouerbio, de communione cibi, mensę, & salis Septuaginta vti voluerunt, vel Synæresim Poëticam esse putarunt, סוד *S.d*, pro סעד *Seod* cibus, conuiuium. Hinc Chaldæi & Siri passim Gutturales per hanc figuram absorbent, quasi sint de Vocalium genere q.d. qui arcana suauiter inter nos communicabamus, qui eadem mensæ communione vrebamur magna familiaritate [In domo Dei] qui in templum ventitabamus coniunctim & familiariter, siue in societate. i. simul, vel in turba. i. cum magna frequentia & comitatu, vt solent magnates. q.d. quem non solum habebam amicum in politicis, sed etiã in religione, qui non modo mihi erat socius politiæ, verum etiam religionis. *Reghes* & turbam, tumultum, & congregationem, societatem significat.

17 Alludit ad exitium Chorę, Dathan & Abiron, quos viuos terra absorpsit Nu. 16. propter ipsorum contra Mosem & Aaron conspirationem. [Veniat] se explicarunt ab obscuritate fontis ישׁי *Iashi*, mutuet mors super eos. Gallicè, *que la mort emprunte sur eux*. Alij condemnet mors eos, alij decipiat, obruat. à נשׁא *Nasha*.

18 [In habitaculis] vel in societate. [In medio eorum] inter eos.

20 Alludit ad tres statas & solemnes precationis Iudæorum horas, quæ & dicuntur sacrificium vespertinum, matutinum & pomeridianum, quod appellant Minhá: Indicans (inquit Euthymius) fixa tempora trium magnarum Synaxeon siue Collectarum Christianarum, i. matutinum, vespertinum, & Liturgiam (Sic Missæ sacrificium Græci vocant, quod inter duas præcipuas preces matutinas & vespertinas perpetuo celebratum fuit.) Ex quo Apostoli instituisse leguntur vt ter in die oratio dominica funderetur, apud Clem. constitutionum Apostolicarum lib. 7. c. 25. quot vicibus in die flectebat Daniel genua sua & adorabat, confitens coram Deo suo. Daniel. sexto. [Narrabo] orabo, vt

& Heb. Narrabo & annunciabo siue prædicabo tuas laudes, & meas necessitates ac miserias. Est enim Aposiopesis.

21 [In pace] asseret in pacem & prosperitatem, in pacificum & securum statum vindicabit. [Qui appropinquant] qui me aggrediuntur & inuadunt. Appropinquare Heb. est confligere, colluctari, bellum cominus gerere. [Mihi] cõtra me [Quoniam ipsi inter multos erant mecum] i. cõtra me. Nam verba bellandi etiam Hebraicè construuntur cũ præposit. עם, hoc in sensu. Sic Latinè, pugnare cum aliquo. [Inter multos] hostes, cum multis, in multorum medio & comitatu erant contra me. Quia cũ multis me oppugnabant. Quia multos sibi adiungebant, vt me facilius & crudelius adorirentur. Quia inter multos, in medio multorum, stipati multis, plurimisq; assumptis, contra me erãt. R. Kimhi etiã hanc interpretationẽ affert de protectoribus Angelis, vt 4. Reg. 6. Quoniã multi (Angeli) erant mecum, mihi aderant ad me tuendum, vt præpositio ב quã verterunt, *Inter*, redundet. Idem censet Hieron. sed in malam partẽ. Quoniã multi erant contra me. Kimhi interpretatio etiam retineri potest præpositione nõ redundante. Inter multos (hostes) (Angeli) erant mecum, mihi assistebant, me protegebant.

22 [Qui est ante sæcula] Rectè. Nam Heb. qui habitat antiquitatem, vel æternitatem, qui est æternus, qui sedet (in) antiquitate, qui insidet vel præsidet æternitati. Chal. qui (ab) initio habitat cœlos. Hæc enim subaudit. *Sela* hic. Ex quo colligo rectè finem versus hic à nostris constitutum, male à Masoretis medium. Quoniam hæc nota, siue asseuerandi siue modulandi, finibus versuum dumtaxat est accommodata, vt ex alijs locis apparet.

23 [Commutatio] conuersio morum in melius. Nolunt resipiscere & emendari. Quia manent in violentia sua, nec mutant suum viuendi genus. Chal. peccatores non mutantur à vijs suis prauis, neq; timent conspectum Dei. [Extendit] Confusio Numerorum Poëtica. Extendit, siue mittit impius manum suam ad retribuendum malum. [In retribuenda] in tribuẽda iniuria ad vlciscendũ se. In malũ enim sumitur. Hebræa etiã patiuntur recentiorum versionem. In pacificos suos, in studiosos pacis, in eos qui cum eo erant pãcati, mittit manum.

24 [Cõtaminauerũt] profanarũt, violarũt [Diuisi sunt] à Deo

Deo irato se separarũt & distraxerũt. Irã vultus vel oris Dei neglexerunt: Iratus esset, nec ne, non curarunt. Masoretę satis incommodè notarunt קרב & מרחבאיה. Nam secutis interpretibus crearunt difficultates, quas siue Eclipsibus & alijs figuris non concoquerent. Lenia sunt (præ) butyris os eius (i. ora eius) & bellum cor eius (gerit s.) Sept. multò simplicius חמה à יחת ira, Aleph interpositò per Epenthesin, vel protractionem, vt sæpè alias. [Et appropinquauit cor illius] ei scilicet. i. Deo. Enallage numeri. *Illius* pro *Illorum*, sic mox *Eius* pro *Eorum*. Et bellum gessit cor illorum, conflixit, repugnauit, rebellauit Deo. Propinquandi verbum sic sumebatur Vers. 21.

25 [Super oleum] plusquam oleum, quod blandum est & molle. Vtitur verbis oleo mollioribus ad homines inescandos & fallendos, cũ ipsi sermones sint spiculis nocentiores & pernicioſiores, vulnerent vt lanceæ, iacula, gladij.

26 [Curam tuam] Optimè repræsentarunt Hebræa, Onus tuũ, pondus tuũ, tua negocia, tuas necessitates & molestias proijce, repone super Deũ. Deo cõmitte, cõquiesce in ipsius prouidentia. Psalt. Romanum, cogitatum tuum. 1. Pet. 5. Omnem vestram sollicitudinem proijcientes in Deum, quoniam ipsi cura est de vobis. Seipsum autem alloquitur & consolatur. Etsi ferè malint esse Apostrophen ad quemlibet pium [Fluctuationem] nutationem, vexationem. Non patietur vnquam, vt iustus malis obruatur.

27 [In puteum interitus] in perditionis foueam, in Gehennam, Rabbini in perpetuum exitium, Apoc. 9.

28 [Non dimidiabunt] non perducent ad dimidium suæ ætatis, neq; metã: immatura & imparata morte præripientur, longè ante tempus naturæ ipsorum consentaneũ, nondum ad ætatis mediũ prouecti, interibunt, neq; peruenient ad dimidium dierum suorũ. Dimidium vitæ, quod sperant, non attingent. Sic Saul ante tempus sublatus est proprio cadens gladio cum seruis & liberis super montibus Gelboé. Sic Absalon in acie suismet crinibus suspensus. Sic Achitofel sibimet laqueo vitam corripiens. Dauid contra, Abraham, Patriarchæ, Prophetæ, & sancti in multam senectutem vixerunt, & prorsus compleuerũt dies vitæ suæ placidè morientes. Ita ferè fit. Rara enim & extraordinaria iudicia Scriptura prouidentiæ Dei committit, non opponit.

ARGVMENTVM.

A Deo petit promissionibus eius fretus, vt sibi contra tot hostes subueniat, seseque eum postea celebraturum.

1 In finem, pro populo qui à sanctis longè factus es, Dauid in tituli inscriptione, cum tenuerunt eum Allophyli in Geth. 1. Reg. 21. d. 12. LV. Heb. 56.

2 MIserêre mei Deus quóniam conculcâuit me homo: tota die impúgnans tribulâuit me.

3 Conculcauérunt me inimíci mei tota die: quóniam multi beliántes aduérsum me.

4 Ab altitúdine diéi timêbo: ego verò in te sperâbo.

5 In Deo laudâbo sermónes meos, in Deo speráui: nõ timêbo quid fáciat mihi caro.

6 Tota die verba mea execrabántur: aduérsum me omnes cogitatiónes eôrum, in malum.

7 Inhabitábunt & abscóndent: ipsi calcáneũ meum obseruábunt,

8 Sicut sustinuérunt ánimam meam, pro níhilo sáluos fácies illos? in ira pópulos confríinges.

9 Deus, vitam meam annuntiáui tibi: posuísti láchrymas meas in conspéctu tuo.

10 Sicut & in promissióne tua: tunc conuertentur inimíci mei retrórsum.

11 In quacúnque die inuocáuero te: ecce cognóui, quóniam Deus meus es.

12 In Deo laudâbo verbũ, in Dómino laudâbo sermônem: in Deo speráui, non timêbo quid fáciat mihi homo.

13 In me

12 In me sunt Deus vota tua: quæ reddam, laudatiónes tibi.

13 Quóniam eripuísti ánimam meam de morte, & pedes meos de lapsu: vt pláceam coram Deo in lumine viuéntiũ.

2 [Conculcauit] oppressit, absorbuit me, anhelauit in me. Quæ omnia eodem recidunt. Sic Versic. tertio. [Homo] Achis & eius aulici. 1. Reg. vigesimo primo. Singulare pro plurali.

3 [Bellantes] sunt sup.

4 [Ab altitudine diei] ab altis & summis periculis, propter profundas calamitates, quæ quotidie otiuntur, propter mea periculosa tempora, timebo quidem: verùm in te confidam, & in tuo auxilio. Non possum non timere periculosis temporibus: nam homo sum, & à me nihil humani alienum puto: at in te sperare non desinam. Interrogatio aliorum, Hebraïco contextui nõ quadrat. An ab altitudine diei timebo? nequaquam: verùm in te sperabo. Est enim hypothetica enuntiatio huius linguæ, de qua psal. 4. v. 6. pro hac Latina, Si ab altitudine diei timeam, ego in te sperabo. *Marom* Masoretæ aliter signant, & distinguunt per Camets & Soph pasuc: ô altitudo, ô Deus qui in altis habitas, die (quo) timebo in te, confidam. Sept. legunt מ *a* vel *ab* per tseri, & inde auspicantur versum, sensu non minus recto.

5 [In Deo] Dei ope, fauore & gratia. Nam Beth hahézer, id est, *in*, est præpositio auxilij. Deo auxiliante laudabo sermones meos (passiuè, ad me) promissiones meas, id est, mihi factas, vt versicul. 13. vota tua, id est, tibi facta, quare absolutè enunciatur, versic. 12. In Deo laudabo verbum (promissum) in Domino laudabo sermonem (pollicitationem.) Vnde Hebr. sermones eius, promissa eius, Dei, & per Metalepsim, promissionum eius præstationem celebrabo. *In Deo*, possit etiam retineri in vulgato sensu. In ipso Deo laudabo promissorum, sermonum & dictorum præstationem. Septuaginta potuerunt legere per Iod דברי *Deuari*, non per Vau, *Deuaro*, *verbum eius* (promissum, vel rem eius, id est, quicquid fecerit) vt accipiatur Daual transeúnter pro re. In Deo laudabo res meas, quicquid mihi acciderit, laudabo, velut de manu Domini acceptum. Vel si retineatur vocabuli notio, Deo opitulãte

laudabo meos de eo & eius gratia & beneficijs sermones, Psalmos, scripta. Sed simplicius vt suprà, sermones meos. i. mihi factos. q.d. Etiam si videatur Deus me frustrari sua ope aeq; promissiones mihi factas præstare, non desinam tamē in ipso sperare, ipsiusq; verbis niti. *Caro*, quicquid faciat mihi carnalis & mortalis, homo infirmus per contemptum, affectibus obnoxius mortalis. Alij simpliciter, pro Homine per Synechdochen, vt Ioan. 1. Verbum caro factum est, id est, homo, effectus est.

6 [Execrabantur] Heb. molestia afficiebant. Calumniabantur. Alij [In malum] sunt vel erant, vt mihi scilicet noceant. Sequentibus exaggerat hostium insidias.

7 [Inhabitabunt] in vnum habitabunt. i. congregabuntur coibunt, vt est in Heb, aduersum me scilicet [Et abscondēt] se sup. Sunt enim Aposiopeses & Hebraïsmi, pro, assiduè insidiabuntur, inhærebunt insidiationi, cōuenient ad insidias. [Calcaneum] mea vestigia, mea itinera, & profectiones, per quas iturus sum, vt in illis statuant laqueos, meos gressus diligenter notabunt, quid suscipere velim, quid coner, quid instituam, insidiosè considerabunt. Actiones suas & opera, vt supra, Ps. 48. Vers. 6. sic vocat.

8 Ironia cum Epanorthosi, siue correctione. Sicut sustinuerunt & expectarunt animam meam, sicut sperarunt se eam mihi erepturos: pro nihilo. i. pro hac vanitate & iniquitate, pro hoc opere nihili saluabis eos: imò verò iracūdè deijcies & perdes. q. d. tantum abest vt eos propter hanc iniquitatē sis saluaturus, vt graues luituri sint pœnas. Quare etiam Rabbini legunt interroganter, an propter nihilum, vel an propter iniquitatem saluabis eos? an hoc eorum scelus erit impunitum? q.d. Illud est tua iustitia indignum. Hos tropos qui non intellexerunt, hunc locum perperam inter nævos Sept. reposuerunt, & notarunt. *Saluos facies*, positum esse pro *Expelles*, vti etiam habet Complutensis editio [Confringes] descendere facies prop. Deijcies, sunt enim infinitiui pro futuris in Archetypo. Populos autem vocat aduersarios propter multitudinem.

9 [Vitam meam] vitæ meæ necessitates & ærumnas. [In conspectu] vt earum recorderis. Hebræorū sensus est idem: *Vagationem, fugam meam* (i. exilium meum) vel *Errorem meū numeraſti tu* (liquidè nosti, habes in numerato, vt alibi, qui numerat

numerat stellas) *Ponere*, (i. *posuisti* Nam שימה hic etiam infinitiuus est pro præt. vt alias) *Lachrymas meas in vtre tuo*, in sacculo tuo, vt eas scilicet serues, vt earum memor sis. i. in tuo commentario, in tua mente & memoria. q.d. certo nosti vitam meam erraticam, & vagam, exilium meum nullo certo loco tutum. Primùm fugit Dauid ad Regem Achis. 1. Reg. 20. Deinde ad Regem Moab. 1. Reg. 22. Tertio ad Ceilitas 1. Reg. 23. Quarto in desertum Ziph, ibid. Quinto in desertum Maon, ibid. Sexto in desertum Engaddi. Septimo in Pharan, denique ad Philistæos, 1. Reg. 27. Quin & alibi quater sedes mutat eiusdem Saulis metu, vt duodecim fugis exercitatus, nusquam tutas latebras reperiens Deo exilium suum sæpius in his Psalmis commendet. Exposuerunt Septuag. paranomasiæ obscuritatem, quæ erat alioqui elegantissima inter נדד *Nod* vagationem, & נאד *Nod* vtrem, vbi fortasse legerunt נדך *Negaecha*, coram te, pro *Nodecha*, vtre tuo. Alij malunt שימה *Sima* esse Imp. Pone.

10 [Sicut & in promissione tua] est: sicut & tu promisisti. Etiam hic obscuritatem interrogationis Hebraicę emolliunt, *Nónne in libro tuo?* i. sicut in libro tuo est istud scriptū, vel iste fletus meus: quasi ageret Dauid cum Deo ex obsignatis tabellis & promissionibus. Debent autem hæc iungi cum præcedentibus. *Tunc*, & tunc. Hæc autem particula opportunum tempus in diuina prouidentia constitutum, certo tamen euenturum secundum quosdam denotat.

11 [Cognoui] experimento didici, quoniam mihi faues. Quoties te inuoco, te sentio beneficum & tutelarem. Te mecum vindicem & iudicem experior. Elohim siue Deus pro beneficio, vindice, tutore, vt latinè, Homo homini Deus, cui opponitur Homo homini lupus. Dei enim est proprium iuuare mortales & beneficijs afficere.

12 [Verbum] meum, vt supra, sic [Sermonem] meum, siue rem meam, quicquid mihi acciderit. Vel verbum & sermo, vt suprà, pro promissis, & promissorum præstatione. Nixus promissione hostes contemnere se hac repetitione declarat.

13 [In me] apud me, in mea manu, in promptu. Constructio autem est perturbata. In me sunt Deus vota laudationes (per appositionem) quę reddam tibi. Habeo apud me vota, quæ tibi persoluam: nempè, laudationes tuas. Vnde in

Romano psalterio & Græco laudationis. Vel est Asyntheton, habeo vota, quæ tibi persoluam, & laudationes, Heb. *Tadaih*, laudes, confessiones, gratiarum actiones. Alluditur autem ad sacrificia eius nominis Leuit. 7. vers. 11. *Tua*, tibi facta passiue, non quæ tu facis, sed quæ tibi fiunt à me, & nuncupantur.

14 Causa votorum, ereptio & liberatio è periculis animi & corporis. [De lapsu] de periculis, ne laberentur in malorum præcipitium. [Vt placeam] vt placita agam in hac viuentium luce, in hac vita, vt vitam meam inter mortales ad eius voluntatem componam, quandiu fruar hac Solis luce, sic Ps. 114. Placebo Domino in regione viuorum. Alij cœlum. *Vnde* Hebr. vt ambulem coram Deo in luce viuentium. i. vt pietatem, virtutem, & iustitiam colam, quandiu vsura lucis huius fruar. Aliqui tamen per *lumen viuentium*, intelligunt lumen fidei (lumini gloriæ oppositum) in quo ambulamus in hac vita, dum ad Deum tendimus. Midras, [coram Deo]. i. in terra Israël, [In lumine viuentium. i. in paradiso.

ARGVMENTVM.

Opem implorat cõtra tam pertinaces æmulos. Se eum publicè cantaturum. Christo etiam conuenit.

1 In finem, ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione, cùm fugeret à facie Saul in speluncam. 1. Reg. 24.

LVI. Heb. 57.

2 Miserêre mei Deº, miserêre mei: quóniam in te confidit ánima mea.

3 Et in vmbra alârum tuârum sperâbo: donec tránseat iniquitas.

4 Clamâbo ad Deum altíssimum: Deum qui benefecit mihi.

5 Misit de cœlo, liberâuit me: dedit in opprôbrium conculcántes me.

6 Misit Deus misericórdiam suam & veritâtem suam: & eripuit ánimam meam de médio catulôrum leônũ, dormíui conturbâtus.

7 Filij hóminum, dentes eôrum, arma & sagittæ: & liugua eôrum, gládius acûtus.

8 Exaltâre super cœlos Deus: & in omnem terram glória tua.

9 Láqueum parauérũt pédibus meis: & incurauérunt ánimam meã.

10 Fodérunt ante fáciem meam fóueam: & incidérunt in eam.

11 Parâtum cor meum Deus, parâtum cor meum: cantâbo & psalmũ dicam.

12 Exúrge glória mea, exúrge psalterium & cíthara: exúrgam dilúculo.

13 Confitébor tibi in pópulis Dómine: & psalmum dicam tibi in géntibus.

14 Quóniam magnificâta est vsque ad cœlos misericórdia tua: & vsque ad nubes véritas tua.

15 Exaltâre super cœlos Deus: & super omné terram glória tua.

2 Repetitio affectus vehementiam commonstrat.

3 [In vmbra] in protectione. Metaphora à Gallinis & volucribus. [Donec transeat iniquitas] siue pranitas. Auxesis: donec pereant iniqui. Donec abeant iniqui hominum conatus & studia.

4 [Altissimum] in excelsis cœlis habitantem, suamque gloriam communicantem. [Qui benefecit mihi] qui me liberauit à Saule, me per antra & specus montium requirente. Quod qua arte fecerit, Chaldæus conatus est exprimere, Ad Deum, qui præcepit araneæ, vt conficeret in ore speluncæ telam ad defensionem meam. Excurrit in Dei erga se beneficia vsque ad Vers. 7. Quare relatiuum *Qui*, cadit in singula membra, vt mox ver. 5. (*Qui*) *misit*. *Vel* per Asyntheton subaudienda est coniunctio (*Et*) *misit*.

5 Auxilium sibi allatum esse, quod expectauerat, exponit. Vnde futura Hebraïca verterunt per præterita. [Misit] Angelos Verbi gratia. [Conculcantes] absorbentes prop. absorbere cupientes. *Sela*, de quo psalm. 54. versic. 22. contra Masoretas.

6 Deus

6 Deus beneficia confert partim.i.misericorditer, partim ex promissione,quâ veritatis nomine adumbrat. Hæc enim aliquid habet debiti,dum se ea fidelibus deuinxit & obligauit. [Veritatem suam] fidem,fidelitatẽ,qua promissa soluit. Deus est misericors,& stat promissis. Aliqui iustitiã. [Leonum] Saulis & militum eius,hostium truculentorum & ferocium. Dormiui (quando) [dormiui conturbatus] inter leones. Subaudiendum enim,Quando,vt infrà vers. 12. Hæc autem posuerũt pro Hebraicis (Quando) iacebam(in medio per Zeugma) ardentium. Quando, eubabam inter ardentes,& furore excandescentes. Sic eos vocat,qui torquent & vexant alios: vt Latinè,Vrere hominem,id est,cruciare.

7 [Dentes] Metonym. quorum verba dentata & virulenta sunt instar armorum & sagittarum. Sic [lingua] linguæ virulentia. Calumnias intelligit, quibus trahebatur pernicioſe.

8 [Super] supra,vltra. Exaggeratio Hebraica,vt vers. 14. Sublimis esto,excelsior appare cœlis,vim & potestatẽ tuam declarando in impios. Sic sanctificetur. i.sanctum appareat nomen tuum. Exaltat autem Deus seſe, dum impios punit & vleiscitur,seque magnum proborum liberatorem & conseruatorem ostendit. [Gloria tua] sit. Ostende tuam potentiam & gloriam,quam habes in terris. Illa enim rebus confusis non apparet. Gloria autem Dei est succurrere afflictis, Esa. 66.

9 [Incurauerunt] in laqueum inclinârunt.

10 [Ante faciem meam] Catachresis. Ante me,ante meũ iter occultè,in loco,per quem videbar transiturus. q.d. Insidias struxerunt illis locis,per quæ me existimabant iturum. Aliàs, hæc locutio significat, in oculis meis, me aspiciente. [Et inciderunt] Incautus enim Saul in manus meas incidit 1.Reg. 24. & 26. [In eam] in medium eius. Atque in periculum ipsius persecutoris versæ sunt insidiæ. *Sela*, in fonte,ô iustum Dei iudicium,vel quid simile.

11 [Paratum] ad omnia,quæ mihi immiseris. Vox Heb. etiam firmum & stabile significat.

12 Se per Apostrophen conuertit ad animam suam & instrumenta sua musica. [Gloria mea] anima mea. Synecdochicè enim est Animæ epithetum vt Ps. 29. vers. 16. quia hominis gloria decúsque est anima, non corpus. *Sic* Kimhi. Exurge

Exurge anima mea ad Deum celebrandum. Alij hanc gloriam exponunt carmen siue Psalmum,alij linguam, vt psal. 15. vers. 10. Alij instrumentum musicum,quo Deus glorificatur. [Psalterium] Eia mea instrumenta musica decantate Dei laudes, quando exurgam diluculo ad matutinam precem,vel quia matutinum tempus precibus magis est accõmodatum,vel quòd maturè id præstiturum polliceor. Prosop. [Exurgam] Kimhi sub.quando. Vos mecum exuscitate ad Deum personandum. Sed nihil necesse. Exurgite,exurgam & ipse diluculo,& confitebor laudabóq; Deum. Chaldæus autem *Diluculo*, ad precem matutinam restringit. Vide plura Psal. 107. vers. 3.

13 [In populis] inter,apud populos & gentes. De Ecclesia è Iudæis & gentibus colligẽda. Dauid enim hîc figuram Christi gerit.

14 Gemina hyperbole,de qua Psal. 35.

15 [Gloria tua] sit. Monstra tuam magnitudinem & potentiam in me liberando, vt extollaris & magnus habearis. Epiphonemate concludit & repetit vers. 8. vt Dei beneficia & promissionum veritatem toto orbe agnoscendam declaret.

ARGVMENTVM.

Perituros impios & pestilentes, pios & iustos fructum suæ virtutis percepturos, ita vt Dei prouidentia & iudicium appareat.

1 In finem,ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione.

LVII. Hebr. 58.

2 SI verè vtique iustitiam loquímini:rectè iudicâte filij hóminum.

3 Etenim in corde iniquitátes operámini in terra: iniustitias manus vestræ concinnant.

4 Alienáti sunt peccatóres à vulua: errauérunt ab vtero, locúti sunt falsa.

5 Furor illis secúndum similitúdinem serpéntis: sicut áspidis surdæ, & obturántis aures suas.

6 Quæ

6 Quæ non exáudiet vocem incantántium: & venéfici incantántis sapienter.

7 Deus cónteret dentes eórum in ore ipsórũ: molas leónum confríget Dóminus,

8 Ad nihilum deuénient, tanquam aqua decúrrens: inténdit arcum suum, donec infirméntur.

9 Sicut cera quæ fluit, auferéntur: supercécidit ignis, & non vidérunt solem.

10 Priúsquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum: sicut viuéntes, sic in ira absórbet eos.

11 Lætábitur iustus, cùm viderit vindictam: manus suas lauábit in sánguine peccatóris.

12 Et dicet homo, Si vtique est fructus iusto: vtique est Deus iúdicans eos in terra.

2 [Si verè vtique] si ex animo, è mentis sententia, non fucatè, non hypocriticè, & externa specie [iustitiam loquimini] id in iudicijs faciendis, operibus & factis ostendite. Non est in verbis iustitia, sed in virtute. Hinc illa sententia Socratis, Qualis videri vis talis esto. Interrogatio Hebraici contextus non mutat sententiam. Num verè certe iustitiam loquimini, rectitudines iudicabitis filij hominum? q.d. debetis rectè iudicare [Rectè iudicate] recta iudicia exercete.

3 [Etenim] *etiam*, vel *atenim*. At verò iniquitates in animis vestris fabricatis & machinamini. Gallicè, *Forger des meschancetez*, iniqua cõcipitis, & animo designatis. *In terra*, qui estis in terra. Nisi iungat cum sequentibus. Nanus vestræ in terra iniustitias machinantur & librant, vel palam & inter homines terrenos. Distinctionum in libris מתם. id est, Iob, Prouerbiorum, & Psalmorum obscura est ratio, & sæpe dubia: vt proinde R. Iuda Ben Bilham, & alij Rabbini, longè aliter eorum prosodiam tractent, quam librorum reliquorum. [Concinnant] peccatum peccato nectentes, vt interpretatur Augustinus. Ponderant, librant propriè.

4 [Alienati

4 [Alienati sunt] à iustitia & virtute, à Deo, iam ab vtero. Vixdũ nati se dant vitijs. Chrys. Peccati originarij vis in impijs elucet ab incunabulis, ita vt statim ab infantia, in malitia adolescant & proficiant. A vulua sunt compositi ad prauè agendum. Aliqui seminaria & igniculos virtutis à natura habent, & origine, alij scelerum. Parentum virtus vel improbitas ad vtrumque maximè confert, item educatio, &c.

5 [Furor] חמת *Hamath*, etiam venenum significat. Rabiem, furorem, venenum habent, quale serpens, non quilibet, sed nocentissimus, quem præ veneni, & rabiei copia magus non possit incantare, quasi ad eius carmina obsurdescat. Sic enim describit hoc versu & sequenti pernicio-sissimum & venenosissimum serpentem. [Sicut Aspidis] Furor est scilicet & venenum per Zeugma. [Obturantis] cauda, quæ tibi cauet ab incantatoribus, ne eorum carminibus magicis cogatur mansuescere, & venenum deponere. Sic ad vocem Stephani principes Sacerdotum aures clausere-runt, Act. 7.

6 Venefici expertissimi & exercitatissimi in magia. Hoc dicit, quoniam nolebant audire monitiones salutares Prophetarum, in Dei lege excellentium, nulloque modo se à proposito reuocari patiebantur. Sic Palamnem Aspidem, tradit Euthymius, ne audiat incantatoris carmina, alteram autem terræ affigere, alteram cauda obturare. [Sapienter] doctè ac scienter, iuxta artis suæ præcepta ac carmina. Sic Marsi inuitamentis vel Physica arte serpentes è latebris euocabant, Plin. lib. 28. cap. 3. & Virg.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

His suos sycophantas & maledicos, tanquam venetaros cõparat. Quanquam autem comparationes ab incantatoribus ducuntur, non tamen per hoc eorum artes comprobantur, quoniam Deus hoc hominum genus interficiendum præcipit Deuter. 18. & Leuit. vti nec iudex Deum non timens à Christo probatur, lege in hunc locum August.

7 Sequuntur elegantes aliquot similitudines & Metaphoræ. [Molas leonum] tyrannidem & potentiam impiorum. Molæ sunt molares, siue duriores dentes, quibus teritur ac molitur, quod manducatur. Alijs maxillæ ipsæ continentes ipsos molares, vel maxillares dẽtes. Sic autem metaphoricè

phoricè appellat hostium suorum sycophantias & sermones maledicos, vel robur & potentiam.

8 [Ad nihilum] Liquefient, euanescent, tanquam aqua, quæ subito dilabitur. Prima similitudo inopinati exitij. [Intendit] Deus per zeugma è superiore vers. intendit Deus arcum suum, donec debilitentur & pereant (impij) [Donec infirmentur] confringantur, excindantur propriè, impij videlicet. Alijs est Enallage numeri, donec debilitetur & pereat, vt omnia ad impium referantur. *Tetendit sagittas suas, veluti excidentur.* q.d. arcu impius nititur probos configere, at ipse sagitta sua vel aliena ictus peribit. Sicut tetendit in alios arcum suum, sic ipse confringetur & infirmabitur. Vel, Tetendit arcum suum, ac sagittas suas direxit, donec viribus destituatur, & præ virium defectione in irritum iaculetur. Tanto ardore contra probos iaculatur. Nam, vt hoc referatur ad probos Hebræa non ferunt. Alij sine Enallage ad sagittas, donec infirmentur sagittæ, & in irritum iaciantur. Nam Heb. pro *Arcum suum*, legitur, sagittas suas.

9 [Sicut cera] Septuag. similitudinem vulgatiorem substituerunt. Hebraicè enim: Sicut limax, qui dissoluitur & liquescit, qui in limum abit. [Supercecidit ignis] supernè de cœlo cecidit ignis & extincti sunt. Eos de cœlo diuina vltio tetigit, oppressitque, sicque vsura solis huius sunt orbati. Hebræa hoc perspicuè sonant. אשת *Esbet* enim idem quod שא *Esh* poëticè & Syriacè. Vnde ἰσία Græcè, & Vesta Latinè. Rabbini quidem alium sensum, eúmque commodum efficiunt, vt sit tertia similitudo, sed non sine eclipsibus & enallage. (Sicut) abortus mulieris (qui) nõ viderunt, (vidit) solem. Accidet eis, quod mulieris abortui, qui nunquam solem vidit. Docetur impios perdendos esse subito, quasi nunquam extiterint, quemadmodum abortiuus, qui in vtero matris corrumpitur & tabescit, priusquam educatur in lumen.

10 Quarta similitudo, eos immatura morte perituros, antequam peruersitas illorum crescat. In ea per Prosopopœiam tribuit spinis, quod erat tribuendum hominibus. Priusquam intelligantur spinæ vestræ factæ Rhamnus, & creuisse in Rhamnum (Rhamnus enim est spina maior, quę speciem arboris ferè gerit. Kimhi. Nostris Rubus aculeis acutissimis & præduris in rectũ extensis, vnum è generibus sentium

sentium asperrimum, cùm Spinæ sint teneriores. Fruticem spinis horridum facit Dioscorides, duorúmque generum album & nigrum, semper virentem Theophrasto instar lauri. De quo Iud. 19. Et dixerunt (ligna ad Rhamnum Impera nobis.) Priusquam ergo spinæ vestræ peruenerint ad iustam magnitudinem, creuerintque in Rhamni mensuram, acútiem, duritiem, sic Deus ira sua eos quasi viuentes absorbebit & perdet. q.d. immatura ætate quando id non sperabunt, delebit eos, vt quando spinæ nondum intellexerunt se adoleuisse in Rhamnum. Alij pro [Spinæ vestræ] ollæ vestræ. Hebræa enim ambigua sunt, eadem interim sententia constante. Perdet eos ante ætatem maturam, vt si carnes extraherentur ex ollis, quasi viuentes, id est, crudæ. (Crudum Hebræi viuum appellant.) Quod contingit, dum ollæ nondum intellexerunt (id est, senserunt, metaph.) Rhamnum, id est, Rhamni ignem, quem ollis subijciunt. [Sicut viuentes] quasi viuos, adhuc virentes & valentes, quasi crudos. Nam *sicut* non hîc comparationem designat, sed assecurationem. Estque ordo inuersus. Regitur enim à parte posteriore. *Sic in ira absorbet eos, quasi viuentes*, id est, magna vindictæ cupiditate. Sic Gall. *Il me mangeroit volontiers tout vif.* [Sic in ira] cum ira. Aliqui etiam hic *Sicut* legunt, quòd vtrobique eadem sit vox *Kemó*. Verum hi non aduertunt Similitudinis aduerbium repetitum vno loco significare *Sicut*, altero *sic*, & ferè declarare perfectam, in sẽque reciprocantem similitudinem, vt sicut Sacerdos, sicut populus, id est. Sicut Sacerdos, sic populus, & vicissim, Sic Sacerdos, sicut populus. Elias in capitulis. Vnde & hic est redditio similitudinis. Vt spinæ ante maturam Rhamni magnitudinem extirpantur, sic cum ira eos (Deus) absorbebit, quasi viuos & crudos. Verbum *Saar*. deturbare, velut turbine absorbere. Violenta morte impios interituros sic declarat. Quidam exponunt integrum versum allegoricè, priùsquàm (inquiunt) scelerum vestrorum spinæ adolescant aculeatæ, in ira vos Deus subito absorbebit, quasi viuentes. Antequam malitia vestra perducatur ad exitum, antequam noceatis pungatísque pro voto, à Deo absorbebimini. Chal. priusquam impij teneri durescant, sicut spinæ, dum adhuc sunt sicut herba, tempestate & turbine destruet eos.

11 [Letabitur] non insultans afflictis, sed Dei gloriam expetens, non amore vindictæ, sed zelo iustitiæ. Dolet quidem eorum interitu, charitate: at gaudet iustitia, quia videt Dei gloriam illustrari. [Manus suas] Heb. Plantas suas, immutatur metaphora, sed non intellectus.

12 [Si vtique] si profecto præmium bonum (Chal.) est iusto, si digna operibus merces, si non sine fructu colitur Deus, [est Deus iudicans in terra] iudicia exercens & prouidens, *Vtique*, profecto. *Est Deus iudicans in terra.* In Hebræo aperta est personarum diuinarum Trinitas: Profectò sunt Dij iudicantes in terra. *Si*, pro, quia, quare in fonte desideratur.

ARGVMENTVM.

Opem efflagitat aduersus Saulem & eius aulicos. Eis punitis, se Dei potentiam & gratiam perfuturum. Christo competit, & Ecclesiæ contra impios.

1 In finem, ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione, quãdo misit Saul, & custodiuit domum eius, vt interficeret eum. 1. Reg. 19. b. 11. LVIII. Heb. 59.

2 ERipe me de inimícis meis Deꝰ meus: & ab insurgéntibus in me libera me.

3 Eripe me de operántibus iniquitátem: & de viris sánguinum salua me.

4 Quia ecce cepérunt ánimam meam: irruérũt in me fortes.

5 Neq; iníquitas mea, neque peccátum meum Dómine: sine iniquitáte cucúrri & diréxi.

6 Exúrge in occúrsum meum, & vide: & tu Dómine Deus virtútum, Deus Israel.

7 Inténde ad visitándas omnes gentes: non misereáris ómnibus, qui operántur iniquitátem.

8 Conuerténtur ad vesperam, & famem patiéntur vt canes: & circuibunt

cuíbunt ciuitátem.

9 Ecce loquéntur in óre suo, & gládius in lábijs eórum: quónia quis audiuit?

10 Et tu Dómine deridébis eos: ad níhilũ dedúces omnes gentes.

11 Fortitúdinem meã ad te custódiam, quia Deus susceptor meus es: Deus meus misericórdia eius præuéniet me.

12 Deus osténdit mihi super inimícos meos, ne occídas eos: nequándo obliuiscántur pópuli mei.

13 Dispérge illos in virtúte tua: & depóne eos protéctor meus Dómine.

14 Delictum oris eórum, sermónem labiórum ipsórum: & comprehendántur in superbia sua.

15 Et de execratióne & mendácio annuntiabúntur in consummatióne: in ira consummatiónis, & non erunt.

16 Et scient, quia Deus dominábitur Iacob: & finium terræ.

17 Conuerténtur ad vesperam, & famem patiéntur vt canes: & circuíbunt ciuitátem.

18 Ipsi dispergéntur ad manducándum: si verò non fúerint saturáti, & murmurábunt.

19 Ego autem cantábo fortitúdinem tuam: & exáltabo manè misericórdiam tuam.

20 Quia factus es susceptor meus, & refúgium meum: in die tribulatiónis meæ.

21 Adiútor meus tibi psallã, quia Deus susceptor meus es: Deus meus misericórdia mea.

3 [De viris sanguinum] de vitis sanguinarijs & homicidis.

4 [Ceperunt] structis insidijs. Vnde Heb. Insidiati sunt

animæ meæ, id est, vitæ, per Metonym. Græcè ὑπεστόρεσαν veritatu ceperunt, venati sunt, vt & legit August.

5 Est sup. id est, nulla mea culpa & peccato, citra vllam meam iniquitatem & culpam. Apud aduersarios non merui, vt persecutionem in me concitent. [Cucurri] Septuaginta immutarunt ad perspicuitatem personas, sed nō sensum. Nam his æquipollent ista Heb. Sine iniquitate (mea vlla) cucurrerunt (aduersum me) direxerunt siue firmarunt (se, in me) vel potius, cucurrerunt (pedes mei) & firmarunt se, Est enim aperta Eclipsis in vtroque verbo. *Direxit* pedes meos, vel viam meam. Viam meam sine iniquitate aptaui. Possit etiam subaudiri cor meum, è Psal. 77. Vel in genere, me & alios. q.d. non solum absque iniquitate cucurri, sed etiam alios eo direxi, vt Psal. 50. Docebo iniquos vias tuas, Eclipses variè implentur.

6 [Et tu] Hoc hemistichium cadit in versum sequentem. Quare debet virgula duntaxat assici. Tu Domine Deus exercituum, & Angelorum inrende, siue exurge: vt est in Heb. Cui militant & seruiunt omnia, Angeli ipsum glorificando & mandata eius exequendo, sidera creaturis inferioribus influendo, Pij & fideles contra carnem, mundum & diabolum pugnando.

7 [Ad visitandas] Puniendas, iudicandas, in malam partem visitare est vlcisci, grauiter punire. Oseæ 4. alias in bonam, gratiam exhibere, vt Luc. 1. [Gentes omnes] hostes meos barbaros & truces. Gentes vocant homines feros & impios, etiam si sint de sua gente, sic vers. 10. [Omnibus] omnium. Constructio Græca. Sela.

8 Descriptio Poëtica extremæ miseriæ & egestatis, quam repetit. vers. 17. Si non miserearis eorum, tum peruenient ad vesperam miseri & mendici. Vbi peruenerint ad vesperam, quo tempore homines solent requiescere à diurnis negotijs & laboribus, ac cibum quietè capere, famem patientur, & frement vt canes, nihilque habentes, neque quicquam per diem consequuti, cogentur discursare, quærendi victus & hospitij causa. Vaticinium de calamitatibus Iudæorum, qui per mundum vniuersum vagantur incertis sedibus, tributarijque sunt. Alij versum 8. putant describere sedulitatē hostium, qui iussu Saulis nocte partim cingebant domum suam, ad ipsum capiendum, partim lustrabant ciuitatem, ne per

nē per noctis silentia elaberetur, néve quis ad ipsius opem accurreret 17. autem ad futurum istorum statum post Saulis mortem, verbis in alium sensum falsè deflexis: Nunc à vespera totam ciuitatem circumeunt discurrendo & fremendo vt canes, sed vt victum quærerent. Malo vtrobique idem dici. [Famem patientur] frement, Hebr. præ fame scilicet, & ira, vt etiam vers. 17. omnes intelligunt. [Circuibunt] more mendicorum, vel exulum.

9 Reuertitur ad furorem hostium. Loquuntur ore suo aduersum me, & gladius, (id est, mera cædes, verba aculeata & pernicioſa) in labijs eorum est, (dicendo sup.) Quis audiuit, vbi sit Dauid, vt eum imparatum celeriter opprimamus, vel ad regem trahamus? Est enim Mimesis cum Aposiopesi. [Quoniam] quòd. continuatiua particula, quæ Latinè reduudat. Rabbini ferè huius Mimesεως aliam afferunt rationem. Non timent vti labijs suis, vt gladio contra me. Nam (inquiunt) quis audierit nos? Liberè inter nos loqui possumus. Nemo enim nos audit, qui ea ad Dauidem deferat. Quod sequuti Symmachus & Hier. sine tropo vertunt. Gladij sunt in labijs eorum, tanquam nemo audiat. Chaldæus autem, labijs suis dicunt, præualebimus, quoniā quis ille, qui audiet & puniet. Quasi isti ista susciplant securi de Dei prouidentia & iudicio.

10 [Ad nihilum deduces] eorum conatus reddes irritos pro. ἐξουδενώσεις, nihilo habebis, flocci facies, Hebr. subsannabis.

11 Fortitudinem meam tibi seruabo, & acceptam feram, si quæ sit, eam tibi tribuam, vires meas ad te referam. Hebraicè quidem, fortitudinem eius ad te custodiam: sed eodem sensu. Nam *eius* passiuè debet accipi, id est, fortitudinem contra eum Saulem. Meas contra illum, me alioqui multò potentiorem, vires tibi acceptas feram. Alij vires eius, quibus me superat, tibi committam. Tu enim illas facilè cohibebis, vt viribus Saulis opponat Dei fortitudinem. Malo, eius comparatione, vires meas paruas in te conijciam, tibi committam, tuum auxilium libenter expectaturus illas vt augeas, neque me ab eo vinci patiare. [Deus meus] Hebraismus pro, Dei mei misericordia præueniet me, mihi prius opem feret, quàm implorem, præuertendo excipiet hostium vim.

12 [Ostendit mihi] Aposiopesis vel eclipsis Hebraica, cui verbis videndi. Supplicium, vel vltionem, quam facturus est, videre me fecit Deus super inimicos meos. Aliqui misericordiam suam. [Ne occidas eos] tam celeriter, sed serua eos ad vitam miserum, vt languent, & diu porrent tuum iudicium: lento & diuturno supplicio eos affice, vt tuam iustitiam in sese multis sæculis ostendant, & admoneatur populus tuus de vltione impiorum. Sic Iudæi hodie in sua misera captiuitate per orbem dispersi, diuinam iustitiam in sese cernendam clarè exhibent: Quin & conseruantur propter eos, qui ex ea gente per Dei gratiam ad Christi agnitionem fidemque conuertentur. Rom. 11. [Populi] nominativus pluralis numeri. Ne forte obliuiscantur iustitiæ, quam exercueris in illos, si semel eos deleas & è conspectu hominum subducas. Populi, quos mihi subijcies, quorum regem me facies: vel populares & gentiles mei. Sic dispersi sunt Iudæi non ad vnum cæsi, quo eius fidei, cuius inimici sunt, vbique testes fiant. August. Item vt sint captatij Christianorum, eisque conferuent scripturas, instrumenta salutis æternæ.

13 [Depone] deijce, descendere fac.

14 [Delictum] Postrema etiam hic eclipsis propositionis בגאותו propter, è R. Selomo, pendente è proximo sententia. Depone eos, & deprime (ob) eorum oris peccatum, (& ob) suorum labiorum sermonem: de quo vers. 9. Sic vbique Græcè locus est accusatiuo, si intelligas κατὰ. Cætera Graius. Possit esse mutum zeugma: depone, (è superiore vers.) deijce delictum oris ipsorum: quicquid loquuntur, delictum est. Depone illud delictum, vt nihil eorum quæ illi superbè & impiè loquuntur, impleatur. Non tam recte in. R. o. Psalt. in nominativo. Delictum oris eorum, scilicet labiorum ipsorum (est.)

15 Ab execratione (vel periurio) & à mendacio vocabuntur, accersentur, mittentur ad cõsummationem & exitium. Gall. *De blaspheme & mensonge ils seront appellez à extreme ruine.* [In ira consummat] consumptionis. Idiotismus pro, *in ira consummate.* Exaggeratio. Ad iram (inquam) Dei quę eos consummabit, consumet, & conficiet, vocabuntur, sicque in nihilum redigentur, propter suas execrationes & blasphemias. Cõgruit Iudæis, qui non modo Christũ crucifixerunt, sed etiam

sed etiam aduersus eum iniurias, blasphemias & mendacia concinnarunt. Lectio Masoretarum non immutat sententiam, nisi quod deprecanter enuntietur. A periurio & à mendacio (quod) annunciant siue narrant, consume (eos) in ira consume, & non ipsi (erunt.) Propositio *De*, vel *A*, ritu Hebraico etiam sumi possit pro Propter. Propter execrationem, &c.

16 [Iacòb] Ecclesiæ collectæ ex Iudæis. [Et finium terræ] Ecclesiæ gentium, *Sela.* Est autem constructio Græca, quæ verba Dominandi construũtur cum genitiuo. Vnde in Heb. quia dominabitur in Iacob (&) in fines terræ, vel citra Eclipsin copulæ, ad fines vsque terræ, longè & latè, vbicunque sit Iacob.

17 More mendicorum, vers. 8. siue de Saũlis satellitibus intelligas, qui à morte illius dispersi sunt, siue de Iudæorum dispersione post Romanam cladem.

18 [Et murmurabũt] *Et*, expletiuè. Accedet ad istorũ infœlicitatem, quòd non satiabuntur in sua mendicitate: indeque impatientes impotentésque animi erunt, adeò vt palam & publicè contra Deum & homines murmurent & fingant. Aliqui non tam commodè vertunt. Non saturati dormient; vel, famelici & incœnati pernoctabunt. לין, murmurare & pernoctare.

19 Antithesis, per quam de sua liberatione vaticinatur.

20 [Susceptor] protectio, eleuatio prop.

21 [Adiutor meus] Heb. ô robur meum: Nisi malis esse accusatiui casus, & idem dicere, quod suprà vers. 11. fortitudinem meam tibi psallam. Psallere autem est instrumentis canere, non tantùm ore. [Misericordia] Appositio. O Deus, qui es mea misericordia, qui erga me es clementissimus, qui mei misereris. Nam Hebræa. Deus misericordiæ meæ, superlationem includunt. Possint esse Asyntheta. Quia Deus susceptor meus es (&) Deus meus (&) misericordia mea. Nam legi possit Elohai Deus meus, non Elohe Syntactiè.

ARGVMENTVM.

Populus Dei auxiliam petit in expeditione contra Idumæos & cæteros vicinos. Apostolis congruit & Ecclesiæ à Mahometanis oppressæ.

1 In finem, pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptione ipsi Dauid in doctrinam. Cum succendit Mesopotamiam Syriæ & Soba, & conuertit se Ioab, & percussit Idumæam in valle Salinarum ad duodecim millia. 2.Reg.8.10. 1.Paral.18. LIX. Heb.60.

2 DEus repulisti nos, & destruxisti nos: iratus es, & misertus es nobis.

3 Commouisti terrã, & conturbásti eam: sana contritiónes eius, quia commôta est.

4 Ostendisti pópulo tuo dura: potâsti nos vino compunctiônis.

5 Dedisti metuéntibus te significatiônem: vt fúgiant à fácie arcus.

6 Vt liberéntur dilécti tui: saluum fac déxtera tua, & exaúdi me.

7 Deus locûtus est in sancto suo, lætábor, & partíbor Sichimam: & conuállem tabernaculórum metíbor.

8 Meus est Gálaad, & meus est Manásses: & Ephraïm fortitûdo cápitis mei.

9 Iuda rex meus: Moab olla spei meæ.

10 In Idúmæam extédam calceaméntũ meũ: mihi alienígenæ súbditi sunt.

11 Quis dedûcet me in ciuitatêm munîtam? quis dedûcet me vsque in Idumæam?

12 Nonne tu Deus qui repulísti nos: & nõ egredièris Deus in virtútibus nostris?

13 Da nobis auxílium de tribulatiône: & vana salus hóminis.

14 In Deo faciémus virtútem: & ipse ad nihilum dedûcet tribulántes nos.

1 [Soba.] hanc Syriam Saphenam appellat Iosephus. Alia enim Syria Damasci, alia fluuiorum, id est, Mesopotamia. Quare & Plinius tradidit Syriam diuersis nominibus fuisse appellatam. Nam & quondam terrarum fuit maxima, vt & eius lingua etiamnum hodie latissimè patet per Orientem, quemadmodum Sclauonica per Occidentem.

2 Orditur ex abrupto à misero Ecclesiæ statu. [Et misertus es nobis] & redisti ad nos post huiusmodi calamitates, reconciliatusque es nobis תשובב, futurum pro præterito. Aliqui vertunt in Imperat. Redeas, redi ad nos, miserere nostri. Sed nihil est necesse. Nam vers. 5. ad præcedentes miserias subijceret similem Dei consolationem. Deinde precatur, vt pro veteri consuetudine se erga suum populum gerat. Latinè ergo: Deus (qui olim) repulisti nos, destruxisti nos, iratus es, misertus es nostri (omnia enim in Hebræo sunt asyntheta quodãm orationis impetu) commouisti terram, dirupisti eam, sana, &c. O Deus, qui soles irasci, & vicissim misereri, sana, medere calamitatibus terræ.

3 [Conturbasti] scidisti, Vnde mox continuata metaph. Contritiones siue confractiones.

4 [Compunctionis] stuporis, vt Romanorum 11. Dedit illis spiritum compunctionis. Sic appellat vinum soporiferum, stupore ferens. Vel doloris, quã phrasi 3.Reg.22. sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustiæ. Vocem Hebræam aliqui exponunt pro veneno & toxico mortifero Significatur summa crux.

5 [Dedisti] præteritum plusquam perfectum. Ab antiquis factis Deum conciliat & ad idem gerendum excitat, (Qui) dedisti olim signum cultoribus tuis, vt se seruarent, à malis imminentibus, qui monuisti olim velut signo, & vexillo erecto, vt metuentes te arcus effugerent, sibique fuga consulerent, nunc idem mihi præsta, meque saluum fac. [Arcus] קשט, legitur pro קשת per Antithesim, siue permutationem literarum eiusdem potestatis & instrumenti. Nam sumere pro veritate, nec sententia, nec veteres patiuntur. Quam frigidum enim, vt fugiant, vel, vt erigantur

Universidad de Deusto Biblioteca

santur à facie veritatis (propter veritatem) *Sela.*

6 Sic debet iungi cum præcedentibus: Qui olim ostendisti & vicissim dedisti signum ad effugiendos hostium arcus, vt tui liberarentur, dextera & potentia tua saluos nos fac [Saluum fac] me, per hypozeugma.

7 Ex promisso vrget: & quasi syngrapha, vt & ps. 107. pollicitus es non modo nos posituros pacificè regionibus nostris, verùm etiam exteras nationes subiugaturos, præsertim Arabiam & Idumæam, quæ tamen hodie nos opprimunt, & sub iugo tenent. Respicit enim ad statum Ecclesiæ, sub Mahometanis ex illis regionib⁹ ortis. Sed est Emphasis personæ, cum Eclipsi particulæ Quod. Deus tu es locutus, quod lætabor, &c. Nihil præter, quam quod iam promisisti. [In sancto suo] in suo sanctuario, in suo oraculo, in domo sanctuarij, vbi oraculum Vrim & Thummim. In propitiatorio, è quo responsa dari solebant. Exod. 21. Chal. & Hier. quasi per suum oraculum & diuinam promissionem. Alij vt Kimhi, per sanctitatem suam, per spiritum sanctum suum. [Partibor] diuidam [Sichimam] Samariam, in qua fuit Sichima, siue Sichem. [Tabernaculorum] Arabum, qui sunt Nomades & Scenitæ in tabernaculis habitantes. Alij malùt Succoth esse nomen loci in tribu Gad vltra Iordanem Gen. 33. vers. 18. [Metibor] metiar, partibor & metibor antiqua futura, quibus præsertim vtebantur in sacris, quod fortassè cantui aptius congruerent.

8 Galaad & Manasses, terra Iudææ sita trans Iordanem. Ephraim, alia Iudææ pars cis Iordanem, quæ potentia & numero militum post tribum Iuda, cæteris præstabat. Vnde & pro reliquis omnibus supponit apud Propheras. Fortitudo autem dicitur capitis populi, quod strenuis abundaret militibus ad eum tuendum, & regnum Israel penes illam tribum, foret à Hieroboam Ephraimita constituendum.

9 [Iuda] è domo Iuda Rex meus. Chal. Tribus Iuda mihi regem suppeditabit. Populus perpetuò loquitur, non Dauid; qui etsi psalmum condiderit, at non in persona sua, sed populi & Ecclesiæ. [Rex] Hebr. Legifer, Legislator. Regis epithetum Genes. 49. & alios. [Olla spei meæ] Moabitas & Idumæos, qui sunt populi Arabiæ & Saracenici, ad infimam redigam seruitutem. Moab ergo olla spei meæ erit, id est, olla,

est, olla, quam spe complector, olla, quam me possessurum spero, olla, qua spero me vsurum ad rem culinariam, vel, vt Hebræi exponunt, ad pedum lotionem, ad res viles & abiectas, id est, Moab mihi subijcietur ad omnia, mihi in omnibus inseruiet; meum vile erit mancipium. Quod Dauidi etiam ipsi contigit 2. Reg. 8. [רחץ]. sperare Chaldaicè & Syriacè, cuiusmodi voces iam notauimus affectari ab Hebræis poëtis: vt nihil sit opus vertere, Olla lotionis meæ: maximè cum olla vas sit ineptum ad lauandum siue manus, siue pedes. Nisi forassis figuratè, tam copiosè sanguinem Moabitarum fundam ad eos mihi subijciendos, vt quasi pedes sim lauaturus, in eorum sanguine. Hinc Chald. Dum conculcabuntur Moabitæ, fœdati sunt pedes mei sanguine procerum eius, sicut in olla lotionis.

10 Quæ sequuntur pertinent ad externas nationes subijciendas Ecclesiæ & regno eius. [Extendam] proijciam Heb. nempè vt sit conculcatio pedum meorum. Est autem prouerbium de seruitute vilissima: quod variè enuntiant. Portare calceos alicuius post ipsum, Matth. 3. Soluere corrigiam calceamentorum eius, Luc. 3. Chald. Super collum occipitij proceres Idumæorum conculcabunt calcei mei. Hieronym. simplicius, super Idumæam incedam calceamento meo. Eò perducam imperium vt pedibus conculcare liceat. Cætera infra psalm. 107. versic. 11. [Alienigenæ] Mihi Palestina fœderata est 2. Reg. 18. Sic Palestinos solent appellare Septuag. quoniam è Cappadocia irrumpentes, Eueos vsque ad Gazam deleuerunt, illicque pro eis deinceps habitarunt. Deut. 2. Ita inter habitatores terræ Chanaan, hi erant alienigenæ, & sic inuidioso vocabulo appellabantur à Iudæis, qui eis erant sempiterni hostes, quod occuparent, partem terræ sanctæ, ipsique promissæ, nec eos inde possent expellere [Subditi sunt] Psalm. 107. amici facti sunt. Hebræa, quocunque modo vertantur, nihil aliud designant. Super me Palestina clange, buccinato. Ironicè iuxta Abben Ezram: Super meis victorijs plora, nam postea meam bellicam manum & potestatem senties. Et sine ironia: O Palestini, habetis quo lætemini, vestramque seruitutem existimetis tolerabiliorem. Iam enim habebitis istius cõditionis socios Idumæos, Moabitas & Arabas; quasi Palæstinos Dauid primum suæ ditioni subiecisset. Vel ex

Anonymo,

Anonymo, Confringare, conterare, super meis victorijs dolet. Post illas enim te subigam. Denique iuxta alios, ad me Palestina sociare, mihi esto sociata & fœderata, si tibi velis consultum.

11 Hactenus oraculum. Quis ergo deducet me in Rabbatha munitissimam ciuitatem filiorum Ammon, de qua 2. Reg. 12. vel Idumeæ. Vel est singulare pro plurali per Synechdochen, in ciuitates munitas & fortes, & de illis, quis mihi dabit victoriam, nisi tu Deus: [In Idumæam] quæ videtur inuicta ob loci naturam situmque & populi ferocitatem, & perpetuas inimicitias cum Domini populo. Cum hæc sis pollicitus, contrarium accidit. Nam ab Arabibus & Idumæis opprimimur & sub iugum mittimur. Ad Ecclesiam captiuam sub Mahometanis videtur respicere.

12 [Egredieris] & (qui) non egrederis: futurum pro præsenti, in rebus solitis, more linguæ [In virtutibus] cum exercitibus & copijs.

13 [Et] *quia, ὅτι.* Hebraicè enim כִּי *Et* pro כִּי, *quia*: vt alibi sæpè, auctore Kimhi in Michlol. Seorsum Genes. 14. Et erat Sacerdos Dei altissimi. Vbi proinde noster rectè vertit: Erat enim Sacerdos, de Melchisedech. [Salus hominis] hominum tutelâ & defensio.

14 [In Deo] Dei ope & auxilio hostes vincemus. Hanc præpositionem appellant Beth hahézer, *in* auxilij. [Virtutem] fortia & potentiâ. [Ad nihilum deducet] Conculcabit propriè.

ARGVMENTVM.

Ab exilio poscit restitutionem, longamque vitam, vbi regnum fuerit consecutus. Christo accommodatus est.

1 In finem, in hymnis Dauid. LX. Heb. 61.

2 EXáudi Deus deprecatiônem meam: intende orationi meæ.
3 A finibus terræ ad te clamáui: dum anxiarêtur cor meum, in petra exaltâsti mê.
4 Deduxisti me, quia factus es spes mea: turris fortitúdinis à fácie inimíci
5 Inhabitábo in tabernáculo tuo in sécula: prótegar in velaménto alárum tuárum.
6 Quóniam tu Deus meus exaudísti oratiônem meam: dedísti hæreditátem timéntibus nomen tuum.
7 Dies super dies regis adícies: annos eius vsq; in diem generatiônis & generationis.
8 Permanet in ætérnum in conspéctu Dei: misericórdiam & veritátem eius quis requíret.
9 Sic psálmum dicã nómini tuo in séculum séculi: vt reddam vota mea de die in diem.

2 [Deprecationem] vel clamorem. [Intende] auscultа propriè.

3 [A finibus terræ] ab extremis terris, in quibus exul vitâ inopem, vagam & miseram dego. Aliqui, a finibus terræ, sanctæ scilicet, quasi in extremas Israëliticæ regionis partes Saulem fugisset, Sed inscriptio *in finem*, siue *Lamnatseah*, vt Psal. 4. docui, hæc in persona totius populi siue Ecclesiæ cani docet. Tacitè innuit Ecclesiam ad omnes terras peruenturam, & vbique futuros qui Deum in suis crucibus inuocent [Anxiaretur] deficeret [Exaltasti] in loco tuto, & suapte natura munito collocasti me. Iuxta Masoretas, quia versum protenderunt in sequentis principium, sic esset reddendum. In petram, quæ est alta præ me, quæ est altior, quã vt in eam per me possim ascendere meisque viribus, deduxisti me, vel deducas me. Sic loquuntur de euasione & subductione à periculis, quasi in rupe forti, ad quam hostibus non sit accessus.

4 [Deduxisti me] in petram per Zeugma i. in locum tutum & securum. Gall. *tu m'as conduit* [Turris fortitud.] turris fortissimã contra inimicum. Sic repræsentant superlariuos [A facie] vtuntur hac formula pro præpositione *contra, aduersus.* item, *propter.*

5 Commorabor restitutus ab exilio, in tuo templo, manebo membrum Ecclesiæ. [In velamento] in protectione

tectione & præsidio. In abscondito propriè. *Sela*, ô humanitatem.

6 [Orationem meam] Heb. vota mea, vota quæ tibi in hoc exilio nuncupo. Vota enim solent precibus coniungi. [Hæreditatem] terræ meæ sanctæ possessionem, à qua nunc sum eiectus. Templum Kimhi intelligit. Nostri cœlum, hæreditatem æternam & cœlestem. Rom. 8.

7 [Regis] Regem immortalitate & immortali imperio donabis. De Christo Chaldæus & Rabbini ferè. Sic August. Kimhi duas affert interpretationes, vnam de Dauide, alteram de Christo, cuius anni sunt æterni. Chaldæus duas has generationes, vel, vt in fonte, ætates, sæcula, sic distinguit, vt vna pertineat ad præsens sæculum, altera ad futurum. Anni eius erunt sicut sæculi huius, & sicut sæculi venturi.

8 [Permanet] rex ille, perpetuò ad Dei dexteram. Hebr. sedebit, habitabit, permanebit, semper ante faciē Dei, quod ad meditationis & interpellationis pro nobis officium, iudiciariam potestatem & sessionem in dextera Patris, apertè refertur [Eius] Dei, vel potius regis huius. [Quis requiret] quis requirere & scrutari possit. q.d. quis plenè obseruare & considerare possit, quanta sit illius misericordia & veritas, siue fides in promissis præstandis, מי Man Syriacè, idem quod מי Mi quis. Iam docuimus Poëtas sacros captare Syriaca. Misericordiam, inquit, &, veritatem (eius) quis obseruet eam? Vel *quis*, quàm fœlix. Quàm fœlix & beatus, qui eius Regis misericordiam & veritatem requiret & obseruabit, vt psalm. 24. vers. 14. Rabbini, qui hoc non nisi in locis desperatis aduertunt, malunt esse imp. à verbo מנה *Minna* præparauit, cum Eclipsi, misericordiam & veritatem præpara, (quæ) seruent eum, vel ijs qui custodiunt eum, id est, eius præcepta, alienius. Chald. bonitas & veritas, quas præparauit auctor sæculi, seruabunt eum, de misericordia & veritate Patris, quæ Messiam seruarunt ab omni malo, atque à morte in vitam reuocarunt.

9 [Sic] Itaque si mihi hoc concesseris psalmis nomen tuum canam [De die] per singulos dies.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Se in Dei tutela positum frustra oppugnari. In eo iustis esse salutem, qui pro suis quemque factis remuneretur.

1 In finem pro Iduthun, Psalmus Dauid LXI. Heb. 62.

2 NOnne Deo subiecta erit ánima mea? ab ipso enim salutâre meum.

3 Nam & ipse Deus meus & salutáris meus: susceptor meus nō mouébor ámplius.

4 Quoúsque irrúitis in hóminem: interficitis vniuérsi vos, tanquam parieti inclináto, & macériæ depúlsæ?

5 Verúmtamen prétium meum cogitauérunt repéllere, cucúrri in sitì: ore suo benedicébant, & corde suo maledicébant.

6 Verùtamē Deo subiécta esto ánima mea: quóniā ab ipso patiéntia mea.

7 Quia ipse deus meus, & saluâtor meus: adiûtor meus nō emigrâbo.

8 In Deo salutâre meū & glória mea: Deus auxilij mei & spes mea in Deo est.

9 Sperâte in eo omnis congregátio pópuli, effúndite coram illo corda vestra: Deus adiûtor noster in ætérnum.

10 Verúmtamen vani filij hóminum, mēdáces filij hóminum: in statéris vt decípiant ipsi de vanitâte in idipsum.

11 Nolite sperâre in iniquitâte, & rapinas nolite cōcupíscere: diuitiæ si áffluant, nolîte cor appónere.

12 Semel locûtus est Deus, duo hæc audiui: quia potéstas Dei est, & tibi Dñe misericórdia: quia tu reddes vnicuiq; iuxta ópera sua.

2 [Nonne]

2 [Nonne] pronuntiatiua *Fontis* enuntiatio non immutat sententiam, certè Deo subiecta erit anima mea, patienterque ferret eius iudicia & voluntatem expectabit. Abruptum exordium ob πάθος. [Subiecta erit] Hebr. silebit, summissa erit. [Deo] Dei voluntati. [Salutare] salus, defensio.

3 [Deus] Exposuerunt abstracta concretis. Nam Heb. rupes mea & salus mea, munitio mea, vt non admodum commouear. Perpetuis Metaphoris. [Amplius] Comparatiuum pro positiuo, vt psal. 50. ver. 4. paulò amplius, paulò grauius, multum, multa calamitate. Non labar grauiter, nam resurgam. Prouer. 24. septies in die cadit iustus & resurgit, Chal. non mouebor, in die tribulationis magnæ.

4 [Irruitis] Alij, tenditis fraudes, malignè vos geritis. [In hominem] in me infirmum, simplicem & innocuum. De se loquitur in tertia persona. At R. Iona in genere. Quousque exeritis linguam vestram in homines, nocendi studio? [Interficitis] Quousque interficitis homines, ac si paries esset disiectus & macerie conuulsa, id est, ac si omnia essent ad omnem iniuriam aperta & exposita, ac si omnia licerent? Est Græcismus potius, quam Hebraïsmus, ὡς enim in hac significatione, & similes particulæ, cum datiuo construuntur. Multi exponunt passiue, sed insipidè: Interficiemini omnes vos, quemadmodum paries inclinatus & macerie depulsa proxima est ruinæ, & maximo impetu atque terrore casura est. Quare Ben Nephtali actiuè per pathah cum nostris legendum docet [Inclinato] disiecto. Alij minanti ruinam, mox ruituro.

5 [Pretium meum] quod mihi est pretiosum, id est, salutem, vitam, quæ mihi est pretiosa & chara, gloriam, statum & dignitatem. Consilium inierunt, vt me expellerent & deturbarent, de vita, dignitate, fortunis, &c. In Hebræo, de sublimitate ipsius, id est, mea, deliberarunt depellere. Nam de se in tertia persona loqui pergit. Pretium ergo suum appellat decus, honores, & statum suum sublimem & prosperum. [Cucurri] ἐδραμον cucurrerunt, vt Hebræo respondeat. רצץ *Iarútsu* à רוץ, Magno studio persecuti sunt me, cucurrerunt vt etiam sitim contraherent, ad me depellendum de statu, vel etiam cum sua siti. Gallicè. *n'ont pas eu le loisir de boire pour courir apres moy.* Vt habemus summo ardore &

dore & q. cursu conatus sum euadere eorum improba consilia, celeriter fugi cum mea siti, non licuit mihi bibere etsi sitirem, præ præcipiti fuga. Cucurrerunt in siti, id est, magna siti & ardore, vt me propellerent, & vicissim cucurri in siti, vt fugerem, vt per Eclipsin subaudiantur (pedes mei) sicuti psal. 58. v. 5. Masoretæ à רצה, voluerunt (dilexerunt) mendacium, sibi placuerunt in mendacio. *Sela.*

6 [Patientia] expectatio, spes omnis salutis meæ ab eo pendet [Subiecta esto] Sile prop. Ne murmura de eius iudicijs & consilijs.

7 [Deus] in fonte abstracta pro concretis, vt versicul. 5. Petra mea, salus, munitio, siue arx. [Non emigrabo] in exilium, vel, non mouebor de meo statu, non vacillabo, non labar.

8 [Salutare] salus mea (est) [Deus auxilij mei] Construitur cum fine versus. Nam *Deus* hic accipitur appellatiuè, nō essentialiter & propriè, pro Hebræo petra, tupe, firmitate, Auxiliator & roborator meus, itemque mea spes est in Deo vero. Hoc enim loco posteriore sumitur essentialiter. Itaque Hebraicè est *Elohim.*

9 [Omnis congregatio] ô omnes populi, pro בכל עת omni tempore, Sept. habere potuerunt in suis exemplaribus כל עדת, omnis synagoga, vel potius *Eth* pro *Adath* per syncopen intellexerunt, vt ps. 48. *tsmram*, pro *tsnu'at hem.* Sperate in eo in omni congregatione [Effundite] magna vi ei obijcite, patefacite & fuse ei explicate corda vestra, mentium vestrarum vota & optata. q. d. totos vos ei committite, in eum omnes vestros affectus reijcite, vni ei fidite. [Corda] animi desideria & vota, Metonym. [In æternum] Septuag. more Chaldæi sic verterunt *Sela* in æternum, cum tamen alias *Diapsalma*, vide ps. 3. ver. 3.

10 * [Filij hominum] posteriore loco Heb. filij virorum, id est, clarissimi & potentissimi. sup. Psalm. 48. Ne illi existiment se eximendos ab hac generali conditione & regula. [In stateris vt] Anastrophe, vt etiam ipsi in stateris positi decipiant & fallant præ vanitate in idipsum, id est, ad vnū omnes, pariter. q. d. in libris videntur aliquid esse & ponderare, cum tamen vanitas, si in alteram lancem inferatur, præponderatura sit. Ita fallunt & decipiunt: nam videntur aliquid esse, & nihil sunt: videntur futuri multò ponderosiores, &

fiores, & tamen ab inanitate eleuantur, sunt vanitate vaniores & leuiores. Elegantissima μείωσις ad deijciendum quorumlibet fastum. Si ascendat (inquit) in alteram libræ lancem inanitas, in alteram vero vniuersum humanum genus, profecto inanitas ipsa præponderabit. Vnde Hebr. ad verb. In stateras vt ascendant, ipsi (sunt) præ vanitate pariter, id est, vanitate sunt ad vnum cuncti leuiores. Qui construunt *In stateris*, cum præcedentibus citra Anastrophen, sensum hunc natiuum retinere possunt, modo meminerint. *In* præpos. significare hic locum, non modum. Intra stateras & libras, in stateris positi & appensi. Aliud enim Hebræa non patiuntur [In idipsum] in eadem statera omnes positi, vel simul omnes [De vanitate] præ, vel propter vanitatem. *De* Heb. siue *Min*, hoc sæpe denotat.

11 [In iniquitate] in calumnia, oppressione. [Et rapina] Ad Verbum, & in rapina ne vanescatis. Ne sitis vani rapiendo.

12 [Semel] & [duo] Semel & bis siue duabus vicibus, id est, sæpius per prophetas audiui. Vt Latinè, Semel atque iterum, pro sæpius. Ita Hebraicè, semel & secundo, semel & bis, siue vt hic habemus, semel & duo q.d. Sæpius Deus locutus est, & audiui: sæpius Deum dicentem audiui per prophetas, Dei solius esse potentiam. R. Dauid. Ratio cur non sit sperandum in rebus vanis, & iniquis. Quia irreuocabilis est sententia sæpius contestata, Deum vnumquemque remuneraturum pro suis gestis. Aliæ interpretationes apud eundem Allegoriam respiunt. Vt illa R. Salomonis initio canticorum, vnum locutus est Dominus, Duo, quæ audiui, q.d. vna scriptura Deus duos sensus delineat. Quam sequitur R. Abraham Exo. 16. Vnum Dei præceptum est verum, secundum literæ sententiam, at præter eum includit mysteria intellectualia, quæ non nisi valde eruditis patent, proinde quodliber Dei præceptum est Duo. Et R. Menahem Exo. 21. In cunctis verbis legis duo sunt *penimi* & *hitson*, interius & exterius, *Galui venijtur* apertum & operium. Quia dictum vnum locutus est Deus, duo quæ audiui. Sic ista substantiuabuntur in neutro genere. vt *vnum*, id est, vnam rem, *Duo* duas res, & *quod*, *quæ quod*, non autem *hic*, *hæc hoc* significet. Aliqui nostrorum, Semel locutus est Deus, id est, irreuocabiliter, Hebr. 12. Irreuocabiliter Deus est locutus, duo hæc quæ audiui

quæ audiui, de præmio pœnáve afficiendis hominibus, ne quis temere iniquitati & rapinis vacet. Dixit ita firmè & certò, vt irritum fieri non possit, nempe duo hæc, quæ audiui, videlicet tibi esse potestatem & misericordiam ad iudicandum, deinde te singulos pro suis factis remuneraturum. Magna consolatio, Deum velle & posse iuuare, quia omnipotens & misericors, Rom. 2. Sic *Semel* & *duo* referentur ad diuersa. *Semel* scilicet ad firmitatem & certitudinem assueurationis. In Dei enim verbo omnia sunt maximè vna & sibi prorsus consona, in quibus nihil repugnans inueniatur, nihil contrarium. *Duo*, autem ad potestatem iustitiæ & bonitatem misericordiæ, quæ duo deceat Deo conuenire ad remunerandum vnumquemque pro suis factis. Et certè passim duo hæc coniungit scriptura. Potentiam Dei & bonitatem, iustitiam & misericordiam, veritatem & miserationē. [Potestas] fortitudo, robur [Iuxta opera] Nam non secundum fidem & incredulitatem duntaxat iudicaturus est, verum etiam pro cuiusque operibus & fructibus.

ARGVMENTVM.

Exul se Deo laudibus & gratiarum actione afficiendo consolatur, hostibus interitum, sibi malorum finem sperans.

1 Psalmus Dauid cum esset in deserto Iudææ, 1. Reg. 22. a. 5. LXII. Heb. 63.

2 DEus, Deus meus: ad te de luce vigilo.
3 Sitiuit in te ánima mea: quàm multipliciter tibi caro mea.
4 In terra desérta, & inuia, & inaquósa, sic in sancto appárui tibi: vt vidêrem virtútem tuam & glóriam tuam.
5 Quóniam mélior est misericórdia tua super vitas: lábia mea laudábunt te.
6 Sic benedícā te in vita mea: & in nómine tuo leuábo manus meas.
7 Sicut ádipe & pinguédine repleâtur ánima mea;

ma mea: & labijs exultationis laudabit os meũ.
8 Sic memor fui tui super stratum meũ, in matutinis meditabor in te: quia fuisti adiutor meus
9 Et in velamento alarum tuarum exultabo adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua.
10 Ipsi verò in vanum quæsierunt animã meam, introibunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt.
11 Rex verò lætabitur in Deo, laudabuntur omnes, qui iurant in eo: quia obstructum est os loquentium iniqua.

1 [In deserto Iudææ] Quod desertum ziph, vel Idumæorum etiam dicitur, vbi propter Saulis persecutionem latuit 1. Reg. 22.

2 [De luce vigilo] ὀρθρίζω, manico, manè te quæro, diluculo surgo ad te precandum. Nam & Hebræum thema hoc declarat.

3 [In te] ad te sitit, te anxiè expetit. Verbum sitiendi Heb. construitur cum præposit. ב, vel cum datiuo [Quam multipliciter tibi] sitit, desiderat, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Respicit ad resurrectionẽ carnis, eiusque statum. Caro humana multipliciter sitit Deum. Primum vt liberetur à motuum ignibus, cupiditatibus, Spiritui, rationi, legi Diuinæ contrarijs. 2. vt vindicetur ab infirmitatibus corporis, morbis, statu corruptionis & sepulchri. 3. vt quod in ipsa est mortale & miserum, absorbeatur beata immortalitate & resurrectionis gloria. 4. vt à peccatis, insultibus & insidijs Satanæ, mundi illecebris & vitijs redimatur. Non te tantum animo sitio verum etiam corpore: idque multis modis. Affectus animi, præsertim vehementes in carnem redundant, illamque varie afficiunt. Quin & caro cupit se Deo subijcere, cum sitit, amat, appetit, vt perfectionem suam, non modo quia animæ piæ & sanctæ desiderium atq; ardor redundat in corpus ac illud reddit diuini amoris cupidum, & ad eius venerationem vegetum, excusso irreligionis stupore, verum etiã, quia Dei spiritu agitatur, & per eum renata reformataq; est. Hinc ps. 34. omnia ossa mea tibi dicent gloriam, & Prouer. 3. irri-

gantur ossa timore Domini ac pietate. Cãmma Heb. pennacute, quantum, quam plurimum, admirandi proprie particula. Masoretæ legunt verbaliter, accentu in vlt. Camah, expetere, desiderare. Sed nihil necesse.

4 In terris miseris & calamitosis, exiliorum & persecutionum video, agnosco, intelligo, contemplor tuam virtutem & gloriam, Maiestatis tuæ illic non obliuiscor perinde ac si essem in sancto, in sancta tua ęde, in mea patria, in qua multa sunt solatia, pietatis adminicula & præsidia, in qua denique est liber & solatij plenus religionis vsus. q. d. locorũ pericula & miseriæ non me abducunt à tui notitia & desiderio. *Sic*, sicut, quasi, sic, atque si essem [In sancto] in sanctuario, in tẽplo, extra hoc exilium. In terra hac deserta & squalida, in qua exulo, non aliter sum erga te affectus & animatus, quam olim, cum Hierosolymis omnia mihi erant prospera, & fruebar libero sanctæ templi ingressu, ac solenni religionis vsu. Exilium non me deiecit de tuo cultu & obseruantia. Quin id nunc absens præsto spiritu, quod illic in Sanctuario peragere eram consuetus. Hic poëtice alteram particulam similitudinis transilijt. Nam fuerat dicendum (*sicut*) *in terra deserta, sic in sancto*, &c. i. sicut in deserto, sic in sancto, & vicissim sicut in sancto sic in deserto. Eodem videlicet mentis statu vtrobique fui. Nam Caph repetitum, vel habens post se *Ken* declarat omnimodam, i. perfectam & reciprocam similitudinem. [Apparui tibi] Heb. vidi te, contemplatus sum te [Vt viderem] ita vt viderem. Vt non dicit causam sed euentum, vel τῷ ἰδεῖν vt videam in his miseris locis tuam salutarem vim, potentiam & gloriam. Etiam eam quasi in sacro tuo templo hic contemplor. Quasi eo fine in desertis locis de Deo meditaretur, vt Dei vim sentiret.

5 [Super vitas] quàm vita. Misericordia Domini, quam experior in his solitudinibus desertis & incultis, mihi est vitæ vsura suauior. Chaldæus refert hanc misericordiam ad sæculum venturum. Bona misericodia tua, quam facies iustis in mundo venturo, plusquam vita quam dedisti impijs in mundo isto.

6 [Sic] Itaque, ob hanc causam כֵּן *Ken* pro בֵּן עַל *aut ken*. Possit esse particula blandientis & demulcentis. Nam eius ductu solent poëtæ aliquem demulcere vel placare post

eum compellatum, precémve illi factam, vt Prudentius in fine carminis de Hippolyto martyre, Ouidius lib. 2. de ponto Eleg. 8. & alibi [Leuabo] in cœlum: te sublatis in cœlum manibus precabor & inuocabo [In nomine tuo] tua causa, propter nomen tuum & celebritatem, propter magnitudinem, virtutem & potentiam tuam. Nomen Dei hæc omnia includit.

7 Adeps & pinguedo, symbola gratiæ & consolationum diuinarum. Gratia tua saginetur anima mea, & tunc te lætis labijs os meum celebrabit. Gratia Dei, pinguissimus pastus animorum: consolatio, delicatissimus. [Labijs exultationis] quæ exultant Dei laudatione & confessione, non torpentibus, non languentibus, non frigidis vel tepidis.

8 Si memor fui tui in meo cubili, quo tempore minus de te cogitatur, quod spiritus mergatur somno, sanè in vigilijs matutinis multo magis de te cogitabo, quia, &c. Symbolicè. Si in nocte afflictionum memor fui tui, multo magis in luce prosperitatum. Vel, *Memorem esse* pertinet ad beneficia. Si memor fuerim tui in meo lectulo, & in eo seruerim præsentiam & opem. Si me nocturno tempore iuueris, manè tibi gratias agam. [In matutinis] Heb. in custodijs. De vigilijs matutinis atque adeo antelucanis. *Sic*, mendosè in quibusdam exempl. Nam Græcè ὁι & Heb. בְּ. [In te] de te, Beth pro Baubur.

9 [In velamento] vmbra, i. protectione & tutela tua eam (te.) [Post te] tibi, vel post vias tuas secundum Chaldæum. Animam alicui adhærere est ardenter aliquem desiderare, ad eum suspirare [Suscepit] adiuuit, sustentauit.

10 [Quæsierunt] ad perdendam scilicet. Nam in malam partem accipitur. [In vanum] Frustra, vt qui Dei præsidio essem tutus: vel potius, sine causa, immeritò, nulla mea culpa. Notatio Masoretarum patitur etiam hanc interpretationem, in desolationem, in exitium. Notant enim שוא *Soa*, non *Sar*, vt vox non *vanitatem*, sed *vastitatem* sonet, & secundum Chaldæum *sepulturam*, locum desolatum, vt solent esse tumuli, q. dicat. Quæsiuerunt animæ meæ exitium, me perdere studuerunt. At ipsi contra malè peribunt. Eorum corpora introibunt in sepulchra, animæ tradentur in manus tortorum dæmonum, bona & opes cedent vulpinis & improbis hominibus, qui ea abligurient. Alij gladio interficien-

interficientur, deinde cedent vulpibus & feris in escam. Sic Saul & eius sectatores gladio Palæstinorum cecidérunt, & eorum cadauera vulpibus ac feris lanianda relicta sunt. 1. Reg. vlt. [Partes] portio, possessio.

11 [Rex] Ego lætabor Deo, qui in regem vnctus sum. 1. Reg. 16. De se loquitur, in tertia persona, quem Deus regem erat constituturus. Sic & Abigail eum vocat ante Saulis mortem. 1. Reg. 24. Arnobius, Hilarius, Augustinus Christum intelligunt verum regem & æternum, qui pereuntibus Iudæis & Tyrannis gloriam & imperium est consecutus. Es. 45. [Laudabuntur] gloriabuntur [In eo] Deo, per eum Deum, qui agnoscunt eum. Periphrasis piorum, qui iurant per Deum, non per idola, quando est necessarium. Iusiurandum enim rité factum est actus latriæ & religionis. Qui eum pro veritatis & sanctitatis omnis fonte agnoscunt, sicque eius solius nomen in legitimis iuramentis vsurpant & inuocant, non idolorum, gloriabuntur, quod ora mendacium & iniqua loquentium tam insignibus supplicijs obstruxerit.

ARGVMENTVM.

Contra insidias & calumnias opem implorat, confidens exitū authores magna iustorum voluptate oppressum iri.

1 In finem, Psalmus Dauid. LXIII. Heb. 64.

2 EXáudi Deus oratiónem meam, cùm déprecor: à timóre inimici éripe ánimā meā.

3 Protexísti me à conuéntu malignántium: à multitúdine operántiū iniquitátem.

4 Quia exacuérunt, vt gládium, linguas suas: intendérunt arcum, rem amáram: vt sagíttent in occúltis immaculátum.

5 Súbitò sagittábunt eum, & non timebunt: firmauérunt sibi sermónem nequam.

6 Narrauérunt, vt abscónderēt láqueos: dixérunt, quis vidébit eos?

Scrutáti sunt iniquitátes: defecérũt scrutántes scrutínio.

8 Accêdet homo ad cor altum: & exaltábitur Deus.

9 Sagittæ paruulórum factæ sunt plagæ eórum: & infirmátę sunt contra eos linguæ eórum.

10 Conturbáti sunt omnes, qui vidébant eos: & timuit omnis homo.

11 Et annuntiauérũt ópera Dei: & facta eius intellexérunt.

12 Lætábitur iustus in Dómino, & sperâbit in eo: & laudabúntur omnes recti corde.

2 [A timore] ne timeam i^n imicum. Præp. Min(à) trahit sæpe sententiam ad negationem. [Eripe] custodias vitam meam prop.

3 [Protexisti] Græcè σκέπασας, protege, suffragantibus Hebr. [A conuentu] à factiosa coitione. Sod non tantum consilium occultum significat, sed & concilium siue cętum & conuętum [à multitudine] à tumultu & fremitu populi, à turba, à tumultuoso conuentu.

4 [Quia] ad nocendum grauissimè & detrahendum. [Ré amaram] appositorie arcum amarè & perniciosè ferientẽ. דבר *dabar* etiam verbum & sermonem significat, vt mox ver. 5. vt pergat loqui de calumnijs sub arcus inuolucro, velut tenso arcu pro sagittis verba amara & noxia iaculantur. Chal. tetenderunt arcus suos, vnxerunt sagittas suas veneno mortifero & amaro. [Arcũ] Hebraicè quidem *Sagittas suas*, sed doctè nostri *Arcum*, ad hyperbaton siue inuersionem explanandam. Neque enim sagittæ intenduntur, sed arcus [In occultis] ex insidijs.

5 [Subitò] de improuiso, citra vllum Dei & hominũ metum [Firmauerunt] firmiter & pertinaciter statuerunt sermonem, i. consilium suum nefarium perficere. Alij rem, vt ver. 4. Confirmarunt se ad rem malam.

6 [Se inuicem monuerunt Eos] laqueos. Quis nostras insidias animaduertet? Aliqui codices mendosè, *Nos*.

7 [Scrutati] Vestigarunt iniquas nocẽdi vias, excogitarũt varias nocendi rationes & modos [Defecerunt] cõsumpti sunt in

sunt in suis illis vehementibus scrutinijs & consilijs, ea nequiuerunt perficere, irriti abierunt. Per [Scrutinium] intelligit latentes nocendi artes. Heb. per Mimesim, defecimus (in) scrutinio scrutato, siue vestigato. q.d. sollicitè scrutati sunt & ad deliquium penè animi, vt quidem ipsi confitentur. Est valde mirum, recentiores omnes interpretes ex omnibus Rabbinorum expositionibus se legisse deteriorem, studio duntaxat contradicendi nostris Sept. Perfecerunt, scrutinium vestigatum, perfecerunt, quæ scrutati sunt diligenter. Primum, quia תמנו in Kal est intransitiuæ significationis. 2. quia hoc repugnat Psalmographi sententiæ, qui mox docet irritos fuisse eorum conatus, neque perfectos. 3. Quia תמנו *Tamnu*, vt Num. 17. proprie est primæ personæ, dicendo suppl. defecimus, vt sit Mimesis.

8 [Ad cor altum] Metonym. Ad altas, profundas, callidas cogitationes, ad consilia profunda, μυχερικὰς τῆς κακίας homo iste impius se conferet, at Deus erit altior, ista dissipando. At Deus, qui eas dissipabit, exaltabitur & extolletur laudibus. Altè, profundè & callidè multa homo excogitabit & machinabitur: at Deus illis machinationibus altior apparebit, sumendo vindictam, & eius consilia dissipando. Hebræa sic sunt doctè & facilè representata: Et medium viri & cor, profundum (erit) at exaltabitur Deus, Nam ורום *Vajjarom & exaltabitur*, melius è רם *Ram*, quàm *Vajjorem*, & *Sagittauit eos* è ירא *Iara* notatur: vt nihil sit opus vertere. Et medium viri & cor profundum (sup. perfecerunt:) Et sagittabit eos Deus. Perpetuò docet prauos attentissimo consilio & pertestigatione profundissima occupari circa bonorum noxiam. At Deum eorum consilia infirmare, per Antithesin. Etsi aliqui simpliciter, vt vbique idem dictum existimeut. Et medium viri & cor profundum defecerunt. q. d. omnia ista consumpta sunt, nec peruenerunt ad exitum, sagittatique sunt à Deo. *Et* aduersatiuè, at, verum.

9 [Sagittæ paruulorum] sagittæ debiles, quarum ictus est valde infirmus, sunt eorum plagæ, suntque similes sagittis, quas paruuli dirigunt & iaculantur. i. non valde nocet, quia à Domino retunduntur vel detorquentur. Plagas eorum intelligit, non quas ipsi accipiunt, sed quas alijs inferũt. Heb. sagittæ repentinæ, quæ repente iaciuntur & temerè, viribus nondum collectis, & scopo non rectè considerato, בתאם

 repente,

repente, à בחר paruulo, simplice, inconsiderato. Quòd alij pessimè exponunt, vt designetur subitus & inexpectatus impiorum interitus, cui se obnoxios per impietatem reddiderunt. Impij repente, dum nihil minus cogitant, pereunt. [Et infirmatæ sunt] impegerunt, debilitatæ sunt linguæ eorum, quibus iustum calumnijs & probris obruebant, contra ipsos, contra ipsorum salutem, in ipsorum perniciem, malo ipsorum maximo. q. d. Malum linguæ eorum à me in ipsos reflexum est. Hebræa sic faciliora reddiderũt: & corruere fecerunt ipsam super se linguam suam. q. d. inquit R. Dauid, Verba eorum mala, quæ contra me dixerunt, recident in ipsos. Infirmarunt & debilitarunt eos linguæ ipsorum, illos perdiderunt, tantum abest, vt prouexerint ipsorum res, sicuti sperabant.

10 [Conturbati sunt] commoti sunt: omnes, qui videbant eos sic à Deo percussos, attoniti facti sunt, mirates Dei iudicia, & impiorum alternationem. [Et timuit] Indocte recentiores vertunt, Et vidit, vel, Et videbũt. Nam in emendatis exemplaribus & Chaldæo legitur וייראו, per duplex Iod, omnes homines his exemplis & iudicijs Domini à maleficio deterriti sunt, & Deum reuerenter coluerunt. Sunt autem præterita pro futuris, Prophetico more.

11 [Opera Dei] supplicia diuinitùs illata. Hoc enim excitat ad agnoscendum & laudandum iusta Dei iudicia [Intellexerunt] contemplari sunt.

12 [Laudabuntur] gloriabuntur. Gall. *se loueront de luy.*

ARGVMENTVM.

Deum esse laudandum, ob ipsius in Sionem atque adeo vniuersum hominum genus, beneficentiam. Est propheticus de futura Gentium conuersione.

1 In finem, Psalmus Dauid, canticum Aggæi, Ieremiæ, & Ezechiel populo transmigrationis, quando incipiebant proficisci. LXIIII. Heb. 65.

2 TE decet hymnus Deus in Sion: & tibi reddêtur votum in Ierusalem.

3 Exaudi

3 Exaudi orationem meam: ad te omnis caro veniet.

4 Verba iniquorũ præualuerunt super nos: & impietatibus nostris tu propitiaberis.

5 Beatus, quem elegisti & assumpsisti: inhabitabit in atrijs tuis.

6 Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate.

7 Exaudi nos Deus salutaris noster: spes omnium finium terræ, & in mari longè.

8 Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia: qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius.

9 Turbabuntur gentes, & timebunt, qui habitãt terminos, à signis tuis: exitus matutini & vespere delectabis.

10 Visitasti terram, & inebriasti eam: multiplicasti locupletare eam.

11 Flumen Dei replêtum est aquis: parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio eius.

12 Riuos eius inebria, multiplica genimina eius: in stillicidijs eius lætabitur germinans.

13 Benedices coronæ anni benignitatis tuæ: & campi tui replebuntur vbertate.

14 Pinguescent speciosa deserti: & exultatione colles accingentur.

15 Indúti sunt arietes ouium, & valles abũdabũt frumẽto: clamabũt, etenim hymnum dicẽt.

1 [Aggæi, Ieremiæ] Hæc & sequentia omnia addita sunt præter fontem, vt doceremur hæc præsertim cani de læto è captiuitate Babylonica reditu, quem hi Prophetæ canebãt, & inculcabant populo abeunti in captiuitatem, vt eum consolarentur spe futuræ restitutionis in integrum, imò verò in melius per Christum. Nam ille est scopus Prophetiarum

Ieremiæ, Ezechielis & Aggæi, quæ extant: non quòd hunc Psalmum condiderint.

2 [Te decet] Tibi debet tribui. [Hymnus] Te decet hymnum à rectis accipere, tu debes laudari in Sion. Hymnus enim patriuè, te decet laudari, tibi debet exhiberi laus. [Sion] & Hierusalem Ecclesiam Dei significabant, extra quam neque Deus rite colitur, neque vllum votum Deo gratum est & acceptum. Hebr. Tibi congrua, tibi conueniens, tibi expectata & silens laus. Vox *Dumia* vsque adeò emphatica. Pro silere, significatur laudes esse tantas, vt eas nemo possit dignè enarrare. Hymnus in Sion tuas laudes non satis explicat Chald. Coram te reputatur sicut silentiũ, laus. Vox *Hierusalem*, addita à Septuag. ad explicationem & ornamentum.

3 [Exaudi] Non videò, cur Masoretæ legerint in Benoni, Exaudiens, ò qui exaudis. [Omnis caro] omnes homines, per Synecdoch. totus orbis Deum agnoscet. i. ex omni hominum genere. Hilar. Prædicitur vocatio gentium. Ioc. 3. Effundam spiritum meum super omnem carnem.

4 [Verba] λόγοι, non res, Verbis valent, non effectu. Vnde *Et* mox aduersatiue intelligitur. Verbis minacibus contra nos insolescunt, at, sed iusta, &c. [Iniquorum] Hebraicè quidem *iniquitatum*: sed est abstractum pro concreto. Iniquorum hominum minæ & studia nos oppresserũt & grauarunt, propter peccata nostra scilicet. At impietates nostras tu expiabis & remittes, sicque eorum verba nobis non nocebunt. Nam sublata causa, tollitur effectus. Acuta antithesis. Opponit enim persecutionibus impiorum impietates nostras, quòd illæ ferè contingant propter nostra peccata. Kimhi tamen exponit, Peccata nostra quidem inualuerunt nobis, nos superauerunt, fortiora nobis extiterunt, tam multa sanè commisimus: as tu ea remittes. Verba iniquitatum accipiens pro rebus iniquis, operibus prauis. Quò & pertinebunt, nostra, si *iniquorum* sumatur substantiuè, pro *Rerum iniquarum*. *Et*, aduersatiuè, *At*, sed, vt sæpè alias. Quæ interpretatio etiam congruit. [Prævaluerunt] per tyrannidem oppresserunt me, vt vertit Symmachus. Nam in Fonte *Galeru*, à qua radice *Gibborim*, fortes, violenti, quos alij interpretantur gigantes, alij tyrannos. Et certe Gen. 10. Nimrod cæpit esse Giga, γίγας, inquit Chrysostomus γιγαντικὸς.

[Super nos]

[Super nos] singulariter in Fonte, super me vel aduersum me. [Impietatibus] prop. prævaricationibus, transgressionibus in Deum. *Peccata* sic exponunt, de peccatis videlicet in Deum directò commissis.

5 [Assumpsisti] ad te, in tuam societatem admouisti, applicasti, adoptasti: fecisti appropinquare, prop. De electione & assumptione æterna secundum spem vitæ futuræ. i. de præparatione gratiæ & gloriæ, quam prædestinationem appellamus. Aliqui de temporaria. i. Protectione, cura, custodia, gratia & fauore præsenti. [In atrijs] In Ecclesia. Erit membrum, Ecclesiæ, versabitur in ea & commorabitur. Quos elegit, hos & vocauit, &c. Ro. 8. Ecclesiæ esse beneficium est Dei singulare, vt fructus donorum Dei percipiatur, vt gratia, iustitia, conscientiæ tranquillitas, spes vitæ æternæ, &c. Gal. 5. Ephes. 5.

6 Hebræi ferè putant esse Mimesim inhabitaturorum in atrijs & templo Dei. Illic dicent, Replebimur bonis domus tuæ, &c. Sic & nostri putant esse vocem iustorum ad cœlestem patriam aspirantium. Hinc Chald. Dicent verò iusti, Satiabimur bonitate domus tuæ (cœlestis) [Mirabile] plenissimum æquitate, admirandæ æquitatis. Nam illinc excludentur impij, polluti, prophani, peccatores: illic docetur iustitia, puritas, sanctitas, castimonia, religio, &c. Heb. Mirabilia siue terribilia in iustitia (est templum tuum.) Iustitia autem Heb. omnem virtutem complectitur, quam in Ecclesia & templo Dei discas. Ecclesia est columna veritatis, errare non potest in doctrina morum & fidei. Cæteri cœtus depranantur multis opinionibus, vt Paganorum, Mauometanorum, Hæreticorum. Masoretæ suis distinguentibus accentibus hîc perspicuam turbant sententiam. Quod proinde Rabbini, vt Kimhi, coguntur emollire. Eclipsin (Per) mirabilia tua, quæ apud nos agis, in iustitia (tua) exaudi nos. Hîc enim incipiunt versum, subaudito (in) ad præcedentis finem. (In) sanctitate templi tui.

7 [Et in mari longè] eorum quoque, qui agunt in remotissimis insulis.

8 [Præparans] herbis, arboribus, syluis, metallis, &c. per suam vim & fortitudinem, in vsum animantium & hominum. Chald. Qui præparat cibum ibicibus, vi fortitudinis suæ. Vel stabiliens, roborans, constituens, vt loco nullis humanis viri-

manis viribus demoueri queant. Nam vox Hebr. vtrunque significat. Excurrit in Dei laudes. [Accinctus] immensa potestate præditus, omnipotens. [Qui conturbas] Hebræi quidem השביח exponunt in contraria significatione, qui tranquillas & compescis commotionem maris, & fremitum fluctuum eius. Verum multa sunt huiusmodi, quæ in Piel & Hiphil mutent significatum in contrarium per Antiphrasin, vt alibi obseruauimus. [Sonum] (&) sonum. Asyntheton.

9 [Turbabuntur] Legunt ירהמון, *Yehamun*, in Præterit. vau conuertente, vel etiam ירהמון, *Itemun* per Iod. Nisi respexerint ad sententiam solam, secundum quam homines turbantur & commouentur ad Dei terrifica opera. Masoretæ maluerunt esse nomen: Et tumultum populorum (compescis, vel cõturbas.) Hic enim finiunt versum. [Terminos] terræ. [A signis] propter signa tua & miracula. His enim conuersus est mundus per Apostolos. Aliqui de signis cœlestibus intelligunt. [Exitus] ἐξόδους, Accusatiui casus, pluralis numeri. Extrema Orientis & Occidentis lætitia afficies, donis & beneficijs. Sic regiones Orientales & Occidentales appellat, quod ex altera parte dies, ex altera nox exeat atque oriatur. [Vesperæ] ἑσπέρας vt sit Genitiui cas. Occidentis, ad quem sol vespere reuertitur. Chald. Ab ortu matutino & vespere ordinabis in ore eorum laudem.

10 Hypotyposis poëtica egregiæ fertilitatis, quæ haud dubiè significat copiam gratiarum & virtutum omnium, quibus humanum genus abundauit, postquàm ad fidem conuersum est. [Terram] respicit ad terram sanctam, cuius mira erat feracitas, quãdiu habitatores erant pij, iuxta promissiones eis factas in Deut. & Leuit. [Inebriasti] copiosè irrigasti pluuia. Deut. 18. [Multiplicasti] varijs rebus & modis, variaque fructuum vbertate ditasti eam.

11 [Flumen Dei] Singul. pro plurali. Fluuios repleuisti tuos aquis, vt cibum & potum habitatoribus terræ pararet, ob alias item commoditates & causas. Aliqui, vt Euthym. restringunt ad Iordanem Fluuium diuinum deóque dicatum, vt tota terra sancta. Certè ad eum est allusio, instar Nili exundantem, & sese agris vicinis ad eos irrigandos superfundentem. Ios. 4. & alibi. Vt proinde pluuijs eam dicat amœnum

amœnum & quatenus locorum situs patitur, ambitiosum, seque accolis velut inuitis præbentem, aquas laudatas habentem, lacum Genezaram fundentem, amœnum, circumseptum oppidis, ab Occidente aquis calidis salubrem lib. 5. Nat. hist. c. 15. Alijs, opponit flumen Dei naturalibus fluminibus, vt respiciat ad versum 10. capitis 11. Deuter. Terra, quam ingredieris, non est sicut terra AEgypti, vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducũtur irriguæ, sed expectabit pluuiam è cœlo, (quasi non sit natura, sed benedictione ferax.) [Cibum] *Daghan*, generale est ad omnes fruges, siue ad septem frumenti genera. [Illorum] qui in terra habitant. [Eius] terræ: quoniam sic terram præparasti, vt ferendo fructus, posset suos habitatores copiosè alere.

12 [Riuos eius] sulcos eius (terræ) copioso imbre madefacito: in sulcos & fossulas sulcorum eius pluere fac. Humilia terræ & sulcos riuos vocant, quoniam demissi sunt & depressi in longum, vt per eos aqua in totum agrum deriuetur, αὐλακας Septuag. quibus opponuntur liræ, id est, terra inter sulcos eleuata. Adde Iordanem deductum fuisse in alueos ad fœcundandam terram vt apud AEgyptios Nilũ. Præterea terram sanctam certis locis fontibus fuisse irriguã vt versus Hiericontem Palmetis consitam. Plini. lib. 5. c. 14. [Multiplica] immissis in vallicul⁹ & liras eius pluuijs. Hebræa magis sunt poëtica, & metaphoris illustria. Sulcos eius inebria: occa siue æqua liras eius (imbribus) stillis mollefacito eam, germini ipsius benedic. In aliquibus exemp. [Inebrians] eodem, sensu inebriando & aquis madefaciendo riuos siue canales eius (terræ) multiplica genimina ipsius. [In stillicidijs eius] αὐτῆς, eius terræ irrorationibus, siue roribus & pluuijs, lætabitur id quod germinat. Nam, *Germinans*, neutri generis, pro germine. Ne quis putet esse epithetum terræ. Quare & Græce legẽdum, ἀνάτειλον, non ἀνατέλλουσα. Pluuijs terræ (in terram cadentibus) lætantur germina & herbæ. Vel ἀγαθῷ cum aspero spiritu, non tenui. Stillicidijs suis terra germinans lætabitur. Masoretæ aliter distinguunt. Pluuijs eius liquefac illam (terram.) Deinde incipiunt versum, Germinans, siue germen eius benedicãs, coronasti, &c. vt seq. vers.

13 [Coronæ] prouentui, fructibus. Fœcundabis coronam anni, qui

anni, qui tua benignitate erit fertilissimus. Vberem & fertilem annum reddes. Chald. Coronabis annum bonitate benedictionis tuæ. Coronam, siue ornamentum anni, metonymicè vocat fruges, fructus, herbas, flores, quibus annus coronatur atque ornatur. עטרת cum gemino Segol, est nomen. Masoretæ punctis coniugationis Piel affecerunt, eodem sensu: Benedices, (&) coronabis annum benignitatis tuæ. [Et campi] Hebræa elegantem poësim respiunt: Et orbitæ tuæ stillabunt pinguedinem. Semitæ, per quas gradieris, manabūt vbertate. Campi, quibus benedices, & quos veluti inuises, erunt fertilissimi.

14 [Pinguescent] Sic hæc poëtica exponunt: Stillabunt caulæ deserti. Nam in his est repetendum *pinguedinem* per Zeugma, etiam mansiones deserti, & loca inculta hanc fœcunditatem & benedictionem percipient. [Et exultatione] lætis segetibus, vel fructibus, læto omnium fructuum prouentu exornabuntur. Meton. Loca deserta & colles erunt fructiferi, superuestientur lætis viridibúsque herbis.

5 [Induti sunt] copiosis, puris, & nitidis velleribus, & lanis. i. benè, speciosè, pure & densè vestiti sunt ob bonitatem & vbertatem pascuorum. Nam pastionis copia & bonitas ad id confert. Quare conseruntur & caprarum ouium Galaadinarum vellera cum pilis filisve sericijs pulchritudine, subtilitate & præstantiâ, vt tangit Salomon in canticis. Alioqui lanæ solet esse crassiores & impuriores. כרים *Carim* agnos & campos significat. Hinc etiam nonnulli vertunt, Induti sunt campi ouibus, sed fortasse 70. rectius quoniam non campi Iudeæ alebant greges magna copia, sed montes. Ita enim Scriptura solet illam regionem distinguere, vt plana & campestria essent frugifera, montana compascua & arborum vescarum feracia. Nec obstat *Carim* esse absolutū. Nam apud poëtas & prophetas absolutum pro syntactico crebro occurrit, vel iunxerunt, cum sequenti legeruntque *Care mehatson*. [Arietes ouium] ex ouibus nati, vel ouilium, siue gregum. צאן, grex ouium. Et est Eclipsis Præp. ב, vel more poëtico *Karim* pro Syntactico Absolutum. [Frumento] Nam vt pars terræ sanctæ summè erat compascua, ita & alia mirè frugifera, fructiferáque, campestris præsertim & plana. Montosa etiam, suas habebat dotes, de quibus Ps. 10. v. vlt. [Clamabunt] iubilabunt, canent, per Prosopop. vt cùm montes & valles alibi inducuntur gestire & plaudere. De Anagogico sensu huius Psalmi consule Euthymy. & August. [Etenim] etiam. Gam per καὶ γὰρ solent vertere, vt γὰρ sit expletiua particula.

ARGVMENTVM.

Omnes inuitat ad Deum celebrandum & adorandum, qui mundum, præcipuè populum suum, tot bonis afficit. Est propheticus de Gentium vocatione & Martyribus.

1 In finem, Canticum Psalmi resurrectionis.

LXV. Hebr. 66.

2 IVbilâte Deo omnis terra, psalmũ dícite nómini eius: date glóriam laudi eius.

3 Dícite Deo, quàm terribília sunt ópera tua Dómine? in multitúdine virtûtis tuæ mentiéntur tibi inimíci tui.

4 Omnis terra adóret te & psállat tibi: psalmũ dicat nómini tuo.

5 Venite, & vidéte ópera Dei: terribilis in consíliis super filios hóminum.

6 Qui conuértit mare in áridam, in flúmine pertransíbunt pede: ibi lætábimur in ipso.

7 Qui dominátur in virtúte sua in æternum, óculi eius super gentes respíciunt: qui exásperãt non exalténtur in semetipsis.

8 Benedícite Gentes Deum nostrum: & auditam fácite vocem laudis eius.

9 Qui pósuit ánimam meam ad vitam: & non dedit in commotiónem pedes meos.

10 Quóniam probásti nos Deus: igne nos, examinásti, sicut examinátur argéntum.

11 Induxísti nos in láqueum, posuísti tribulatiónes in

siônes in dorso nostro: impositisti hómines super cápita nostra.

12 Transiuimus per ignem & aquam: & eduxisti nos in refrigerium.

13 Introibo in domũ tuam in holocáustis: reddam tibi vota mea, quæ distinxérunt lábia mea.

14 Et locũtum est os meum: in tribulatiône mea.

15 Holocaústa medullâta ófferam tibi cũ incénso arietum: ófferam tibi boues cum hircis.

16 Venîte, audîte, & narrâbo omnes, qui timêtis Deum: quanta fecit ánimæ meæ.

17 Ad ipsum ore meo clamáui: & exultáui sub lingua mea.

18 Iniquitâtẽ si aspéxi in corde meo: non exaúdiet Dóminus.

19 Propterea exaudîuit Deus: & attêndit voci deprecatiônis meæ.

20 Benedictus Deus, qui non amôuit oratiônem meam: & misericórdiam suam à me.

1 [Resurrectionis] Non est in Heb. sed additur ad mysterium indicandum. Est enim Propheticus de mundi regeneratione, & quási resuscitatione, id est, de Gentium conuersione & martyribus.

2 [Terra] terrarum omnium incolæ. [Laudi eius] Laudem eius dicite gloriosam, plenã gloriæ & maiestatis, eum supra modum communem extollite, glorificate laudẽ eius, gloriosè eum celebrate. Vnde ad Verb. Ponite gloriam laudem eius.

3 [Terribilia] mirifica, admiranda. Sic נורא solet Kimhi exponere. [In multitudine] propter multam tuam potentiam hostes tui simulabunt fidem erga te, negabunt se tuis vnquam fuisse infestos. Chryso. & Kimhi. Ob tuam potestatem se tibi subiicient. [Mentientur] seruient, timebunt te valdè (per Metalepsim) adeò vt mentiantur tibi se tuos vnquã fuisse inimicos, adeò vt negẽt se aduersum te & tuos quicquam cõmisisse, vel tentasse, præ metu. Qui timent aliquem, solent coram eo mentiri. Timebunt cõfitere se tuos fuisse

fuisse inimicos. Mentiri hic subijci & supplicem fieri simulate, ex necessitate magis, quàm ex animo seruire. Nam Serui solent mentiri præ dominorum metu. Hinc illud, mendacium seruile vitium. Sic Deut. 33. Mentientur tibi inimici tui, (vbi nos, negabunt te) & tu eorum colla calcabis, id est, humiliabuntur, subijcientur, seruient.

4 [Psálmum dicat] Verb. Psallat, fidibus canat nomen tuum id est, te. Sic, vers. 2.

5 [Terribilis] Genitiui casus. Admirandi in suis consilijs & operibus. In Græco, nominatiui ἐπιφοβος, quàm terribilis (est) vt sit nouum comma.

6 [Mare] rubrum, in exitu ex AEgypto, exiccauit, Ex. 14. [In flumine] Allusio ad fissum Iordanem, vt pede sicco è diuturno quadraginta annorum exilio in terram sanctã populus transiret. Ios. 3. Sic Esa. 11. [Pertransibũt] Nazanzenus alicubi cum Rabbinis putat esse futura pro præteritis, *Pertransierunt, lætati sumus*, de traiecto Iordane & mari rubro. Sed simplicius futuri notatio retineatur. Qui conuertit mare in siccum, ita vt pertranseant homines pede sicco, vbi & lætemur ipsius ope, è periculo mersionis liberati. [Pede] sicco scilicet. [Ibi] in illis locis, in quibus nobis tutum iter faciet, ad euadendum è nostris captiuitatibus & exilijs. Vel, in his gestis & mirabilibus. Nam indè spe cõcipimus, quòd similiter nos volet & de maximis periculis liberare, hęc Dei mirãda ad nos posse etiam pertinere intelligentes è. 1. Cor. 10. [In ipso] in ipsius ope & gratia, vt qui malit rerum naturam inuertere, quàm, suos deserere.

7 [In virtute] per suam potestatem. [In æternum] עולם *Olám* sæculum, id est, tempus diuturnum, cuius incertus sit finis. Vix orbem, siue mundum significat, nisi apud Rabbinos. Quare parum consentaneè immutant aliqui nostram versionem, ac interpretantur. Qui dominatur in fortitudine sua sæculo siue orbi, id est, qui orbis & mundi tenet imperium, per fortem suam potentiam. [Qui exasperant] Deũ, non erunt apud se fœlices. Heb. Qui rebelles sunt (Deo). Tales autem exasperant, & ad iracundiam Deum prouocant. [Non exaltentur] deprecanter. Ne erigant cristas contra eum, ei se subijciant. Ad verb. Ne extollant se. In *Iamo* ל est articulus Accusatiui casus, more Syriaco.

8 [Gentes] Apostrophe ad gentes. Earum conuersionem

ostendit. [Auditam facite] enuntiate vt alij exaudiant.

9 [Ad vitam] Qui in vita conseruauit animam meam, siue, vt in Heb. nostram, qui varijs in periculis nos seruauit incolumes. Chald. ad vitam venturi sæculi. [Non dedit] nō passus est me labi in peccatum vel exitium. Non permisit pedes meos, siue, vt in Heb. nostros vacillare.

10 [Quoniam] Cadit in vers. 13. Quoniam nos rebus aduersis varie exploratos, tandem recreasti, introibo in ædem tuam cum victimis, & solenniter gratias agam. [Probasti] tentasti, expertus es nos, id est, nostram fidem & integritatem. [Igne] rebus aduersis, crucibus.

11 [In laqueum] vt caperemur. [In dorso nostro. Hebr. in lumbis nostris. Vnde ad catenas & vincula Sanctorum respectum putat Chaldæus. [Homines] tyrannos, duros Dominos imposuisti, & ex Heb. equitare fecisti super capita nostra, i. regnare, ex Euthym. de quo vide Psal. 44. Subiecisti nos inimicis nostris, vt ab eis conculcaremur, vel calcaribus pungeremur, quasi essemus iumenta. Metaph. ab equorum sessoribus.

12 [Per ignem & aquam] prouerbialiter, quia ignis vrit, aqua mergit & suffocat, varia & contraria pœnarum & calamitatum genera. Nam afflictiones, sicut & prosperitates sunt à Domino. Esa. 45. Lament. 3. Ose. 6. [Et] at, sed. Transiuimus quidem per contraria mala, at ex ijs nos eripuisti. [In refrigerium] Heb. in irrigationem. i. in refocillationem. Allusio ad terram promissionis, quæ erat irrigua, fertilis & fœcunda. Vnde irriguum superius & inferius Iudic. 1.

13 [In] cum. [Distinxerunt] distinctè nuncuparūt & promiserunt. Aliqui vertunt, aperuerunt, eodem sensu: id est, quas votiuas promissiones apertè protulerunt mea labia. Vota huiusmodi obligant absque facultate reuocandi, vel omittendi. Nam materia per se libera, per votum fit necessaria. Vota quidem in genere interdum Latinè reciprocantur cum optatis, animi propositis & desiderijs: at Hebraicè non nisi dicunt promissiones Deo factas, quas postea nō sit liberum & integrum reuocare, vel omittere. Quare *Nedarim* opponuntur τοῖς *Nedaboth*, oblationibus spontaneis & liberis. Leuit. 7. Hic inconsultè aliqui relatiuum *quæ* putant esse nominatiui casus, ac regi à parte verbi anteriore: contrà *labia* Accusat. cas. à parte posteriore, quasi vota distinguant & aperiant

aperiāt labia, quòd per labia egrediātur. Nā apertè Græc. ἐρ-

14 [Et (quæ sup.) [locutum est os meum] dum affligerer. Nam per Zeugma iungendū cū proximo hemistichio. In calamitatibus est votis locus maximus & materia. Cogar opémq; tuam timidis exposcere votis, inquit Naso Met. 9.

15 [Medullata] plena medullæ & succi, pinguia, selecta. vt Esa. 5. vers. 16. [Cum incensō] cum suffitu arietini adipis. Hæc qui non intelligunt, existimantes *incensum* siue thymiama significare thus, non autem suffitum & incendium, construunt *Arietum* cum *holocausta*, non *incenso*. Notat autem tria holocaustorum genera à Deo instituta, Arietum, Boum, & Hircorum. Ex alio enim quadrupedum genere sacrificare non licebat, Optima quæque sibi offerri Deus mādarat in Leuit. & Deuter. Secus facientes obiurgat, & execratur, Malach. 1. & 2. [Offeram] Rectè, etsi Heb. faciam: vt & apud Virgilium, Cùm faciam vitula. Quō sensu aliqui, Hoc facite in meam commemorationem, id est, offerte. Nā Eucharistia non solum est sacramentum, verum etiam sacrificium, id est, oblatio facta Deo per legitimum sacerdotem, vt agno Paschæ respondeat, qui simul erat sacramentum & sacrificium. *Sela.*

16 [Omnes] ô omnes. Vocatiui casus. [Quanta] quæ beneficia mihi contulit.

17 [Exaltaui] (ipsum) Sic legendū, non Exultaui, è Græco & Heb. ipsum laudibus linguæ meæ extuli & glorificaui, vel sub lingua mea, id est, intus & in animo Nā ad verb. Et exaltatus est sub lingua mea: quod duob⁹ modis exponitur, in lingua mea, per linguā. Per Prothesin & parallagen Poeticā. Vel in corde & pectore, quæ subsunt linguæ, de cordis profundo, è quo ad linguā ascendit locutio. Debet enim Deus exaltari ore & corde, orari lingua, siue spiritu, siue voce & mēte, 1. Cor. 14. Si retineatur vitiosa lectio, sensus non desinet esse cōmodus per Zeug. Et (ad ipsum Deū) exultaui animo. Eius inuocatione lætatus sum & præ gaudio gestiui.

18 ἐυνοεῖσθαι. Si aspexissem iniquitatem in corde meo, si animo fuissem iniquo & improbo: nisi eum purè & candidè, & citrà conscientiæ fucum coluissem, non me exaudiuisset. Iniquitatem aspicere in corde suo est iniqua cogitare & animo versare.

20 [Amouit] repulit, spreuit.

ARGVMENTVM.

Deum obsecrat, vt se toto orbe cognoscendum exhibeat. Est Propheticus de Ecclesiæ propagatione & collectione.

1 In finem, in hymnis Psalmus cantici Dauid. LXVI. Heb. 67.

2 DEus misereátur nostri, & benedicat nobis: illúminet vultum suum super nós, & misereatur nostri.

3 Vt cognoscámus in terra viam tuam: in ómnibus géntibus salutáre tuum.

4 Confiteántur tibi pópuli Deus: confiteántur tibi pópuli omnes.

5 Læténtur & exúltent gentes, quóniam iúdicas pópulos in æquitáte: & gentes in terra dirigis.

6 Cófiteántur tibi pópuli Deus cófiteántur tibi pópuli omnes: terra dedit fructum suum.

7 Benedicat nos Deus, Deus noster, benedícat, nos Deus: & métuant eum omnes fines terræ.

2 Adumbratio formulæ benedictionis Sacerdotũ Num. 6. in qua eadem vocabula reperiuntur *Miserendi, benedicendi, illuminandi*, etsi mutato ordine, vers. 24. & 25. [Misereatur] gratificetur, gratiam det nobis propitius vt intelligatur peccatorum remissio: & gratiæ spiritualis collatio. Et sic R. Selomo Num. 6. vnde *Hen* gratia, vbi tamen verbum *Hanan* duobus alijs modis exponitur, vt hic, *misereatur*, ex Chaldæo Onkelo, & *largiatur optata*, vota precésque impertiat, siue exaudiat è R. Abraham, vnde Tehinna precatio. Tanta est huius benedictionis fœcunditas & energia. [Benedicat] bonis augeat, cumulet nos beneficijs temporarijs, copiosè benefaciat, Abben Ezra & R. Sélo. ibid. Vnde in Mose præponitur, quoniam lex primùm temporaria promittebat, ex consecutione spiritualia & æterna. Hic postponitur, quia Dauid canebat Euangelium, quod in primis ac potiùs pollicetur spiritualia, deinde temporaria. 1. Tim. 4. vers. 8. [Illuminet]

[Illuminet] lucere faciat, lucidum, fauentem, placidum, & serenum exhibeat nobis vultum, nos vultu benigno respiciat. Cui locutioni Scriptura opponit Absconděre faciem ab aliquo, vel auertere oculos. [Et misereatur] In fonte est *Sela*, de quo Psal. 3. Propter cuius emphasim hæc per Epanalepsin repetiuerunt. Affectus enim magnitudo declaratur, ob quam quæ nobis sunt cordi, congeminamus, vel per Epizeuxin, vel per Epanalepsin, vel per Anaphoram. Item vt docerent ad versum 25. sexti numerorum respectum esse.

3 [Viam tuam] tuam religionem, tui agnitionem & cultum, tuam legem & præcepta, quibus nobis est insistendũ. Sic passim Psal. 118. [Salutare tuum] tuam salutem, siue tuum saluatorem Christum. Vt in Heb. sit abstractum pro concreto, cum Paronomasia nominis Iesu.

5 [Iudicas] regis, gubernas, citrà delectum personarum. [Dirigis] adducis ad salutem, moderaris, veluti dux itineris & præmonstrator. *Sela* ô bonitatem.

6 [Terra] quoniam terra, edidit Christum fructum ipsius præcipuum, ab omni antiquitate promissum, quoniam in terra natus est Christus, confiteantur tibi, te laudent, te colant omnes populi. Precatur vt propter Christum in terris natum Gentes longè & latè per totam orbis amplitudinem Dei cognitione imbuantur. Et certè Christi sanguis hoc copiosè meretur. Alij per *fructum* intelligunt prouentum multarum virtutum, quem terra ediderit suo tempore, postquã multa sæcula fuisset sterilis, vt Psal. 84. vers. 14. q.d. Labor Apostolorum & Prophetarum non fuit inanis in Domino. Imbue igitur tui notitia & cõfessione cunctos populos. Sic *Terra* pro terræ habitatoribus Metonymicè. Quem tropum etiam, sed alio respectu, prior enarratio patitur. (Nam sup.) terra, id est, terrena substantia Virginis dedit Christum fructum benedictum ventris sui, Spiritus sancti virtute & fœcundatione: vt Psal. 84. vers. 14. Aliqui citra tropum, explanant, de terra elementari & fructu eius. Nam & terra fructum suum tua benignitate largitur omnibus populis, quocunque sint loco & climate, profert copiosissimè benedictionis tuæ vi cibum cunctis viuentibus commodum, vt vel hoc solo nomine omnia tibi sint deuinctissima, tuóque cultui addictissima.

Trina repetitio nominis *Elohim*, siue Dei, non caret mysterio S. Triadis, quæ per Euangelium apud omnes populos innotuit, q. d. Saluet nos tota Trinitas, & ab omnibus colatur. Vsurpatur singulare in verbo *Benedicat*, & Pronomine *Eum*, ob essentialem vnitatem: Plurale in nomine *Elohim* propter personarum Trinitatem. Sic enim tres in diuinis personæ, in vna conueniunt essentia. Quas ob res in benedictione Sacerdotali, cuius hunc Psalmum esse paraphrasim iam significauimus, cuncta trina animaduertuntur. Trinitas versuum, trina repetitio nominis Tetragrammati, ter posita copula vau, terna vocabula primi versus, subleuatio manuum in palmam tripartitam, eleuatio trium primorum digitorum in pronuntiatione Tetragrammati. Ad quod mysterium explicandum R. Isaac & alij secretiores Rabbini inaniter respectum putant ad multas Scripturæ memorabiles Terniones, cum interim hanc summam & præcipuam, cuiusque causa reliquæ celebrentur, subticeant. Secundo autem loco *Deus*, cum Pronom. *noster*, propter personam filij, qui incarnatus habitúque inuentus, vt homo, arctissima quadam nobiscum coniunctione & inter nos visibiliter versatus, salutémque nostram foris operatus, ex *El* & *Elohim* euasit *Emmanuel*, quod interpretatur *nobiscū Deus*. Es. 7. Matt. 1. [fines terræ] Metonym. Qui in finibus & extremis terræ habitant.

ARGVMENTVM.

Canit Christi & Ecclesiæ de hostibus victorias, vt in exitu ex Aegypto, Christum Deum in cœlum ascensurum, indéque Apostolos de diuersis tribubus missurum ad gentes conuertendas. Carmen triumphale de Ecclesiæ cursu.

1 In finem. Psalmus Cantici ipsi Dauid.

LXVII. Heb. 68.

EXúrgat Deus & dissipẽtur inimici eius: & fúgiant, qui odérunt eum, à fácie eius.

3 Sicut déficit fumus, deficiant: sicut fluit cera à fácie

à fácie ignis, sic péreant peccatóres à fácie Dei.

4 Et iusti epuléntur, & exúltent in conspéctu Dei: & delecténtur in lętitia.

5 Cantáte Deo, psalmũ dícite nómini eius, iter fácite ei, qui ascéndit super occásum: Dóminus nomen illi.

6 Exultáte in conspéctu eius: turbabúntur à fácie eius, patris orphanórum, & iúdicis viduárum.

7 Deus in loco sancto suo: Deus qui inhabitáre facit vnius moris in domo.

8 Qui edúcit vinctos in fortitúdine: símiliter eos qui exásperant, qui hábitant in sepúlchris.

9 Deus cum egrederêris in conspéctu pópuli tui: cum pertransíres in desérto.

10 Terra mota est, étenim cœli distillauérunt à fácie Dei Sinai: à fácie Dei Israël.

11 Plúuiam voluntáriam segregábis, Deus, hæreditáti tuæ, & infirmáta est: tu verò perfeci-sti eam.

12 Animália tua habitábunt in ea: parâsti in dulcédine tua paúperi, Deus.

13 Dóminus dábit verbum euangelizántibus: virtúte multa.

14 Rex virtútum dilécti dilécti: & specióei domus diuídere spólia.

15 Si dormiátis inter medios cleros, pennæ colúmbæ deargentátæ: & posteriôra dorsi eius in pallôre auri.

16 Dum discérnit cœléstis reges super eam, nive dealbabúntur in Selmon: mons Dei, mõs pinguis.

17 Mons coagulátus, mons pinguis: vt quid suspicámini montes coagulátos.

18 Mons, in quo beneplácitum

neplácitum est Deo habitâre in eo: étenim Dóminus habitâbit in finẽ.

19 Currus Dei decem millibus múltiplex, míllia lætântiũ: Dóminus in eis in Sínai, in sancto.

20 Ascendísti in altum, cepísti captiuitâtem: accepísti dona in hominibus.

21 Etenim non credéntes: inhabitâre Dóminum Deum.

22 Benedíctus Dóminus die quotídie: prósperum iter fáciet nobis Deus salutárium nostrórum.

23 Deus noster Deus saluos faciendi: & Dñi Dómini exitus mortis.

24 Verúntamen Deus confríget cápita inimicórum suórum: vérticem capílli perambulántium in delíctis suis.

25 Dixit Dóminus, ex Basan conuértam: conuértam in profúndum maris.

26 Vt intingâtur pes tuus in sánguine: lingua canum tuórum ex inimícis, ab ipso.

27 Vidérunt ingréssus tuos Deus: ingréssus Dei mei, regis mei, qui est in sancto.

28 Præuenérunt príncipes coniúncti psalléntibus: in médio iuuéculârum tympanistriârum

29 In ecclésijs benedícite Deo: dómino de fontibus Israël.

30 Ibi Béniamin adolescéntulus: in mentis excéssu.

31 Príncipes Iuda, duces eórum: príncipes Zábulon, príncipes Néphthali.

32 Manda Deus, virtúti tuæ: confirma hoc, Deus, quod operâtus es in nobis.

33 A templo tuo in Ierúsalem: tibiófferent reges múnera.

34 Increpa feras arúndinis, congregátio taurórum in

taurórum in vaccis populórum: vt excludant eos, qui probáti sunt argẽto.

35 Dissípa gentes quæ bella volunt, vénient legáti ex Ægypto: Æthiópia præuéniet manus eius Deo.

36 Regna terræ cantâte Deo: psállite dómino.

37 Psállite Deo, qui ascéndit super cœlum cœli ad oriéntem.

38 Ecce dabit voci suæ vocem virtútis, date glóriam Deo super Israël, magnificéntia eius, & virtus eius in núbibus.

39 Mirábilis Deus in sanctis suis, Deus Israël ipse dabit virtútem & fortitúdinem plebi suæ: benedíctus Deus.

1 [Psálmus cantici] Psálmum distíngunt à Cantico, quod hoc ore caneretur, esset metro magis soluto, communi constáret cantu, & quasi plano: ille modos haberet músicos, numeros & metrum artificiosius, & magis lyricum, caneretúrque ad citharam, Lyram, psálterium, & alia instrumenta harmonica. Psálm. ergo Cantici, quem símul ore & instrumentis concinerent & modularentur.

2 Versus súmptus è Nu. 10. V. 35. quando proficíscebatur arca aduersus Chananæos ob similitudinẽ argumenti. Nam bella Mosis & Iosuæ in istos typus erant bellorum Christi in mundum, vt mundi príncipes siue visíbiles, siue inuisíbiles, per quæ terra subacta est ecclesiæ [Deus] Toto hoc psal. Dei & Domini notio restringitur ad persónã Christi. Apóstolo Eph. 4. interprete. Orditur autem versu à Mose cantato cum Israelitæ progressúri essent, & arca fœderis eleuaretur à Leuitis. Nu. 10. v. penul. vt eum ad Christi victorias, quarum illæ contra Chananæos typi erant, accommodaret. Quare Arnobius: Exurgat (inquit) Deus à mortuis, & dispergantur inimici eius, & fugiant qui crucifixerunt eum, à facie eius. Sed Exurgere accipio latius, pro excitari ad res gerendas, & Ecclesiæ suæ salutem parandam.

3 [Deficit, deficiant] prop. dispéllitur, dispellantur [Fluit] tabescit. His similitudinibus vsus est sup. psalm. 57. vers. 9. ad repentinum hostium interitum delineandum.

4 [Epulentur]

[Epulentur] lætentur, voluptate (æterna) fruantur. Sic Græcè, ἐυφρανθήσονται. Epulum & lætitia animi maxima Deus, Dei gustus, fauor, præsentia, visio. Alludit ad solemnitates in quibus epulabantur coram domino. i. in templi locis de Pacificorum carnibus & libaminibus, Deuter. 12. 14. 16. 26. & Neh. 8.

5 Vox præconia triumphaturum præcedens Dominum, vt psal. 23. [Iter facite] parate viam, cedite, concedite locum ei omnes: ne ei resistite, qui ascendit super occasum. Locus nobis, qui versamur in Occidente, valde consolatorius. Concedite locum apud vos Deo, qui inequitat in occasum, qui in vestras regiones Occiduas ascendit & vehitur. Eum reuerenter excipite. Theodoretus putat esse hortationem ad Apostolos, vt cum tripudijs & hymnis ad gentes currant, iteróque Christo præparent. ערבות, *Aaraboth*, hoc propriè significat, nempe occasum, vesperas, vt Ierem. 5, Rabbini tamen recentiores, sed sine alio exemplo exponunt, cœlos, orbes cœlestes, vel nubes, à dulcedine haud dubiè. Quid enim cœlo, cœlestíve patria dulcius? Quin & eorum aliqui restringunt ad supremum cœlum, quasi suaue & iucundum, vel desertum & vacuum stellis, q. d. qui tam sublimis est, vt supremo cœlorum orbi insideat. Extollite eum, qui inequitat cœlos (qui in eis sedet veluti in equo vel in curru.) Vnde & Chald. Qui sedet super solium gloriæ. Est quidem egregius, sed veterum sensus magis placet, inter quos Symmachus vertit γῆν ἀοίκητον terram incultam. סלל, *Salal*, autem & extollere, & semitam facere. Hinc מסילה, *Mesilla*, semita. [Dominus] In Domino (*Iah*) nomen eius, id est, cuius nomen est *Iah*, siue Dominus verè existens. Vel per Appositionem, In Iah nomine suo, per Iah nomen suum. q. d. Virtute suæ diuinitatis & diuini nominis.

6 [Turbabuntur à facie eius] inimici ipsius. Desunt in fonte, sed ad connexionem commodè interserta sunt. Vel potius duplex lectio & significatus verbi עלז *alaz*, expressus est. Significat exultare, gestiri præ lætitia, aliàs etsi rarius tremere, moueri præ metu vel impotentia. Esa. 51. vers. 39. Es. 5. ver. 14. & 22. ver. 2. è R. Iona. Quæ notatio crebra est apud Arabas. In imp. *Hilzu* exultate vel tremite, in præter. *Alezu*, exultarunt, vel tremuerunt, pro futur. *Iaalzu*, exultabunt vel trement. [Patris orphanorum] qui aduersum istos

istos orphanorum & viduarum suscipit patrocinium, causam, vindictam.

7 Per locum sanctum, Hebræi Hierusalem siue Sionem intelligunt. Recte, si non ad terrestrem, sed spiritualem, id est, Ecclesiam, vt interpretatur Paulus Hebr. 12. Gal. 4. Ephes. 4. animum conuertas, quam multis nominibus hic psalmus appellat, locum sanctum Dei, domum, hæreditatem, Dei montem, montem pinguem, montem coagulatum, currum Dei, millia lætantium, Sanctum, Ecclesias, Templum Dei in Hierusalem, Sancta denique siue sanctuaria. [Vnius moris] μονοτρόπους, homines vnius modi & ritus [In domo] sua, per Zeugma. Quem locum sanctum suum dixit, nunc appellat domum. In Ecclesia schismata, hæreses, sectas Deus non vult. Heb. solitarios, singulares, vnicos, id est, singularis & vnius animi, vt vnanimitatem concordiamque Christianam firma sibi, atque inseparabili charitate connexam declaret, è Cypr. ad Magnum, lib. 1. Ep. 6. Populum suum solitarium, & separatum à reliquis religione & moribus, vel tristem & afflictum in Ecclesia collocat, seruat & protegit. Kimhi, Alij solitarios, vnicos, derelictos, tristes, gementes, mœstos, quales esse solent solitarij, desertos & destitutos omni humano præsidio, domo, & familia honesta cumulat: vel domi suæ conseruat, nec eos inde sinit extrudi vi & potentia impiorum. Alij, Dominus habitare facit modi vnius id est, vnicos, solitarios, steriles in domo, dat illis sobolem, solitarijs & prole orbis dat familiam copiosam & liberos: ex vnicis facit multos, vti Abraham de posteritate sua penè desperantem multa sobole fœcundauit. Domus enim vsu linguæ, vti in vernaculis linguis hoc interdum declarat. Vt ps. 114. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum, id est, multiplicat, fœcundat.

8 Effectus aduentus Domini, 1. Pet. 3. & 4. [Educit vinctos] è malis & miserijs suis: sed & rebelles, qui (per Appositionem) inhabitant squallorem, id est, locum desertum, sepulchra, inferos. Vel (per Asyntheton) Sed & educit è malis eos, qui exasperant ipsum (&) qui habitant in sepulchris, id est, rebelles, itemque miseros, siue mortuos. [In fortitudine] Fortiter, viriliter, ἐν δυνάμει, manu valida & forti eos educit. *In congruentijs* aliqui, vt R. Selomo, id est, congruenter, congruo & opportuno modo vel tempore. Sic enim mense

Martio

Martio eduxit Israëlitas ex AEgypto, cum neque vigeret frigus, neque æstus. Recentiores, *In compedibus*, vt in *kosaroth*, Caph ponatur pro koph. Vinctos autem compedibus intelligunt miseros, captiuitatibus & tyrannide potentiorum oppressos, quales erant Israëlitæ in AEgypto. *Sic in fortitudine* construetur cum Adiectiuo *vinctos*, non verbo *Educit*, qui educit eos, qui ita fortiter & firmiter vincti sunt, vt desperent liberationem. [Qui exasperant] sup. Deum, vt psal. 65. ver. 7. Vnde & Hebr. rebelles, (qui) habitant in sepulchris, vel in locis aridis & siticulosis (educit fortiter, liberat à morte & diabolo, vel à periculis & malis.) Hoc Hemistichium debet conferri cum vers. 21. de incredulis eductis à Deo in admirabilem Euangelij lucem infrà, & cum altero 1. Petr. 3. His qui erant in carcere spiritibus veniens prædicauit, qui increduli fuerant aliquando: &c. 4. Propter hoc enim in mortuis Euangelizatum est. Vt totus versus attingat mysterium de descensu Christi ad inferos, ob liberationem iustorum, atque adeo incredulorum & rebellium, de quibus Petrus tractat. Nazanzenus orat. 40. huc videtur alludere, & referre ad mortuorum resurrectionem, quam non est dubium contingere Dei virtute & potentia. Recentiores maluñt esse Antitheſin. Verum rebelles habitabunt in siccitatibus, id est, in egestate, afflictionibus, miserijs, sine Dei consolatione, cùm pij contrà bonis omnibus afficientur. Pij è locis desertis ad terras fertiles & amœnas à Deo ducuntur, contrà impij à fertilibus ad vastas & steriles. Malo vt sit Appositio, vel Asyntheton, vt suprà.

9 Exitum ex AEgypto canit. O Deus cùm præcederes populum tuum per desertum. Deus egrediebatur ante populum suum, instar ducis egredientis ante suos milites. Erat enim illis pro ductore, per diem simul & noctem, cuius vexillum esset nubes & columna ignea. [In conspectu] ante populum. *Sela.* Significatur Deum perpetuo se sic habiturum cum suis.

10 Metaphoræ de calamitatibus in hostes Iudæorum AEgyptios & Arabicos immissis. Quanquam etiam ad literam terra tremuit & mons ipse Sinai cœlis grandines, tonitrua, fulgura iaculantibus ad aduentum Dei in Sinai. Ex 19. [Mota est] tremuit, moueri visa est. [Etenim] etiam. In hoc

In hoc significatu solent vti hac particula, infrà vers. 21. vt *Enim* addatur per Parelcon [Distillauerunt] natephu, fluxerunt, pluerunt ad Dei, qui apparebat in Sinai, præsentiam, voluntatem & iussum: fuderunt rorem. Aliqui Manna ad modum roris, Exod. 16. ver. 4. Pluam vobis panes de cœlo. Ego vtrumque. Nam tam rorem, quam manna de cœlo siue aëre pluit. Ibid. & Num. 11. Philo quidem rorem confundit, cum manna, sed è locis præcedentibus distinguitur. Quin & Rabbini existimant manna duplici rore tectum fuisse superiore & inferiore, hoc est, primum rorem cœlitus descendisse circum castra ad purgandam terram, postea manna superueniisse, super quod mox ros alius descenderit, adeo vt in duobus istis roribus, tanquam in theca reconditum iacuerit, apparuerit autem, quando superior ros ad exorientem solem euanuit. Quæ haud dubiæ adumbrabant corpus Christi, manna verius, speciebus panis recondendum, appariturum vero, quando ros humanæ rationis, ad exorientem diuinum solem & lumen fidei dispareret. Ergo *distillauerunt*, id est, fuderunt tria, rorem videlicet inferiorem, manna intermedium, & rorem superiorem. vt R. Selo. Exod. 16. Alijs *natephu*, fluxerunt, diffluxerunt, soluti sunt metu, signo externo ostendentes se commoueri ad Dei præsentiam, vt R. Isaac. Exod. 19. [Sinai] In Heb. huius Sinai δεικτικῶς, quasi eum digito ostendat, vbi & repetendum Syntacticum *Elohe* posteriore membro, vel *Elohim* erit absolutum pro Syntactico poëticè. Dei, Dei inquam Sinai, id est, qui sui fecit copiam multa maiestate in Sinai. Exod. 19. & 20. Parum apte Recentiores in nominatiuo, *Iste Sinai*, scilicet motus est tonitru & varijs ignibus quare & Græcè τὸ σινᾶι. Repetitur hic versus è Debora & Barac in victoria Chananæorum, Iud. 5. vers. 4. vt intelligas ad Christi victorias canendas epinicia reliquorum nõ sufficere: item Sanctorum veteris Testamenti triumphos, earum typos fuisse.

11 Antitheſis. Super hostes distillasti & depluisti iracundiæ tuæ imbres: ac super populum tuum pluuiam gratam, suauem, (liberalitatũ vel voluntatum Hebr.) tempestiuam, & qualẽ homines optant, demittes [Hæreditati tuæ] terræ tui populi. i. Ecclesiæ. Hæc sunt allegoriea de diuinis gratijs & beneficijs. [Et] (si) [Infirmata est] Hypothetica

linguæ

linguæ phrasis, de qua ps. 4. Quare est Eclipsis particulæ *Si*, vt docet Kimhi. Quod si hæreditas tua infirmata est, fatigata, oppressa, afflicta, & male affecta ab hostibus, tu sanè stabiliuisti & roborasti eam.

12 [Animalia tua] tui electi, tuum peculium, tui greges & copiæ, tuæ oues, quarum tu es pastor. Ioan. 10. Pergit in Metaphora [Parasti] res necessarias, vel quid simile, per Apposiopesin, vt Manna in deserto, cibum & potum. [In] per tuam dulcedinem & bonitatem. Vel, cum dulcedine, cum dulcibus fructibus & rebus. Non tantum res parauit, ad necessitatem, sed etiam ad delicias. Vnde terra dicebatur fluens melle & lacte.

13 Ordo inuersus, vt Ablatiuus *Virtute*, construatur cum verbo *Dabit*. Deus dabit magna virtute & potentia, cum magna efficacia & foatitudine, vel cum magno exercitu & copijs. (ב sub.) verbum euangelizantibus, ne erubescant Euangelium, neve metuant liberè illud perferre ad barbaros quosque. Eis suppeditabit multas vires & magnam fortitudinem ad perferendum Euangelium. Eis subministrabit multos Angelorum exercitus ac præsidia, ad eos tuendos contra hostes visibiles & inuisibiles. Eos tuebitur ac muniet inter medias persecutiones & pericula, ac si numerosissimo instruereutur exercitu. צבא *Tsaba*, non solum exercitum significat, sed & fortitudinem, vt Dan. 10. versic. 1. Possit construi cum Participio proximo. Suggeret Dominus sermonem, ijs qui Euangelizauerint multa virtute, id est, fortiter, magno conatu & studio. Nam facienti quod in se est, Deus non denegat gratiam, imo auget. Possit etiam exponi *Desiderio multo*. Nam *Tsaba* aliquando exponitur צבי *Tsebi*, *Desiderium*. Iis qui multo desiderio, magnis votis, optatis, & studijs euangelizant, Dominus copiosè verbum suggeret. Non eritis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, &c. Chald. videtur in Datiuo accepisse, quando sic interpretatur: Deus dedit verba legis populo suo ministerio Mosis & Aaronis, qui primi nunciauerunt verbum Dei exercitui magno Israëlis [Euangelizantibus] Græcè quidè est masculini gen. at Heb. fœminini, alluſione ad consuetudinem, qua mulieres solebant publicè victorias principum choris & cantibus celebrare. 1. Reg. 18. & alibi. Quare aliqui interpretantur de mulieribus, quibus Christus in vitam reuocatus apparuit,

tus apparuit, monens vt suæ resurrectionis Euangelium, lætumque nuntium ad Apostolos deferrent. Matth. 28. Marc. 14. vt quemadmodum mulier mortem & culpam viro prima nuntiarat, ita primum resurrectionis & gloriæ nuntium viris redderet. Hilarius can. 33. in Matt. Ambros. 3. de S. Spiritu cap. 12. & Luc. 22. August. sermon. de temp. 17. Possit tamen referri ad *Animalia*, versus præcedentis, quia Nomen *Hhatioth* Hebr. est fœmininum. Vel Apostolos sic appellat, quod essent infirmi, imbecilli, abiecti quasi fœminæ coram mundo, tanquam oues in medio luporum. Rabbini hunc locum non intelligunt. Itaque variè interpretantur.

14 [Rex virtutum] Heb. Reges virtutum siue exercituum Ex quo intelligimus regem virtutum non hic significare Deum, sed regem quemlibet potentissimum & fortissimu. 9. d. Magnarum copiarum reges & potentissimi principes Dilecti erunt. Dilecto Deo, vel Dei filio, qui patri est charissimus. cedent, succumbent, in eius venient ditionem & potestatem, eius erunt pessessio [Dilecti] ἀγαπητοῦ, Genit. cas. Repetitur autē per Epizeuxin, vt celerior & nobilior victoria significetur. Sept. putarunt יהוידוד, esse cognomē Christi *Iedudun*, forme ישרון *Ieshurun* (cog. populi Israel. Deu. 32. Es. 44.) vt Iod sit radicale, à *Iadad*, vel hœmanticum, à *Dod*. quod fortasse est rectius, quàm vt sit fut. verbi ברח *Fugit*: vel etiam duntaxat respexerunt ad sententiam. Nam huiusmodi hostium populi Domini clades non tam abolitionem significant, quam conuersionem, vt Hieronymus docet ad illud 5. c. Mich. Omnes inimici tui interibunt: & Abbē Ezra in psalm. 149. & Kimhi initio 11. Esaiæ. Nostris igitur Latinis & Græcis hæc Hebraica quantum ad institutum consonant. Reges exercituum fugient, fugient, id est, cedent Deo Christo, ei terga vertent, ab eo vincentur, in eius venient potestatem. Antithesis regum fugientium, qui copias immensas habuerint, & Apostolorum, qui eorum partientur inter se spolia [Et speciei domus est] Ad speciem & gloriam domus Dei pertinet diuidere spolia regum istorum deuictorum: hoc faciet ad domus Dei speciem & ornamentum, vt spolia gentium dæmonibus erepta partiatur. Illud est glorioſum & honorificum Ecclesiæ. Loquitur de Apostolis, vt de ducibus & militibus, qui post peractam

pugnam, prostratorum & interfectorum hostium spolia partiuntur. Hebræa idem sonant: Et habitatio (vel, Species, pulcritudo: nam נוה interdum respondet τῷ בחיר) domus diuidet spolia, id est, habitatores domus, Metonymice, spolia hostium robustissimorum partientur. Dei domestici & ministri fana idolorum mutabunt in Christianas Ecclesias, & illorum cultoribus errores eripient. *Spolia* sunt bona alicui detracta & in hac lingua interdum bona simpliciter, vt pro. 11. vers. 11. spolijs non indigebit, & Luc. 11. spolia eius distribuet.

15 [Si dormiatis inter medios cleros] inter medias sortes, inter media & præsentissima pericula, euadetis fœlicites, & cum honore & gloria. Si verſemini in medijs periculis, vt de vestro capite iam iaciatur alea vel etiam iacta sit, si de vobis, de vita vestra & bonis fortiantur, vt solent victores, gloriosè eriemini, ac eritis sicut alæ columbæ argento coopertæ, cuius pennæ dorsi virent, vt aurum purum. q.d. Luctus vester conuertetur in gaudium. Dormite hic per παρονομασίαν pro *Iacere, situm esse*, vt è fonte apparet. Potest tamen nativus intellectus retineri. Si somno opprimamini præ nimia tristitia, interea dum de vobis iacitur alea. Locus, de quo tanquam de cruce, pependerunt omnium ingenia. Ex quo alij cum suspectum de mendo, alij Septuag. hallucinatos, alij clerum clericorumve statum, alij sortes Israelitis distributas, alij vtramque sortem præsentis & futuræ vitæ, alij duo testamenta, alij aliud significatum dixerunt. Difficultatem auxit noster interpres, quia vocem Græcam reliquit. Nam si vertisset, *Inter medias sortes*, vel vt habet codex S. Germani prætensis vetustus, *In medio sortium*, fortasse eum aliqui contulissent cum Psalm. 21. Super vestem meam miserunt sortem, Ioel. 3. Super populum meum miserunt sortem. Nahum 3. & super honoratos eius (Alexandriæ) proiecerunt sortem; & cuncti magnates eius alligati sunt, catenis. Hester 3. Ioan. 19. &c. His enim etiam locis Græcè est κλῆρος, periculi aleæque genus. Vel cum prolatis scriptoribus, vt Aristide in Pericle, vna super omnibus alea, vna fors iaciebatur corpotibus, vita, pecunijs, fama, principatu, vt Homero, Virgilio, AEschylo, apud quos à militibus sortes in galeam deijciebantur ad sortiendum de captiuis & rebus alijs multis. Est ergo sensus facilis. *Si dormiatis*

dormiatis vel iaceatis inter medias sortes (eritis sicut) *pennæ columbæ deargentatæ, cuius posteriora* (id est, cauda) *dorsi in pallore auri* (sunt,) Vbi vides duntaxat esse Eclipsim Hebraicam, quam crebro fieri notauimus, Verbi substantiui & literarum Mose vocaleb, quarum vna est nota similitudinis. q.d. Si verſemini in præsentissimis & certissimis periculis, vt quando de captiuorum vita, libertate, fortunis victores fortem mittunt, tum illa in rerum desperatione eritis tutissimi, serenissimi, lætissimi, vultu & colore tam pulchro, sereno ac vegeto, quàm columba, cuius pennæ sunt veluti deargentatæ, instar argenti pellucentis, & dorsum vel cauda dorsi splendet ac rutilat instar fului siue pallentis auri. Tam præsens vobis erit numen, vt illic sitis in tuto & animi securitate, neque quicquam perdatis de vultus specie, & habitu. Columbæ similitudinem apposuit, quod in hac aue pennarum elegantia & morum forma excellant: quin & capta nitet, eodem est colore, specie, & statu. Hebræa eodem recidunt. *Si cubetis inter medios lebetes, vel tripodes, vel ollas*, vt iam torqueamini. Sic è medijs ignibus eruit tres pueros, Dan. 3. & multos martyres in historijs Ecclesiasticis, alios in summa patientia & animi tranquillitate conseruauit. Alij vulgo. Si tam atri & sordidi sitis, quam hi qui iacent inter nigras ollas, eritis posthac tam candidi, quam alæ columbæ argenteæ, & instar auri fulgentes: Depositò scilicet mœrore omni, posthac læti eritis & fortunati. Sed Septuag. submutarunt hanc Metaphoram ab atris ollis, in clariorem & vsitatiorem, more suo. Est igitur Prouerbium Græcum, *Inter medias sortes*, & Gallicitus, *Entre les hazards*, his consonans, inter medias cruces, inter medios lebetes, inter medios tripodes, inter sacrum & saxum, inter malleum & incudem, in acie nouaculæ, in rei cardine, in rei articulo, in extrema alea, pro eo quod est versari in rerum desperatione & summo discrimine. Hæc prolixius contra Gnosticos, qui quam Patrum sapientiam non percipiunt, carpunt. Idem alia translatione declarat sequenti vers. [Deargentatæ] Genit. casus in Hebr. Nominatiui pluralis in Græco [Pallore] virore. Pulchritudo autem colli & pennarum columbæ, vt & caudæ pauonis, manat è colorum varietate & incertitudine.

25 [Dum discernit] dum iudicat, punit, vlciscitur. Dis-

pergit propriè, vel extendit, expandit, id est, dum prosternit reges in ea, scilicet Ecclesia, erunt niuei sicut nix in Selmon, prae lætitia, quam e persecutionibus discussis conceperint. Sic solent sumere hoc verbum Septuag. vt Psal. 49. sup. vers. 6. & Paulus 1. Corinth. 4. Quis enim te discernit, id est, iudicat. Hinc Hebraicè, dum extendit, dum profligat. [Cœlestis] Deus, Dei enim vel etiam Christi epithetum. 1. Corin. 15. Hebr. *Saddai*, omnipotens, à *Sadad*, *vastando*: quod omnia vastare possit, atque adeo in nihilum redigere. Vel à שׁ & די *Dai*, *sufficientia*, *cui satis*. quod per se sufficiens omnia praestare possit. Epithetum loco huic de bellis valde congruens. [Reges] potentes & crudeles dominos, tyrannos Ecclesiam persequentes & oppugnantes. [Niue dealbabuntur in Selmon] monte opaco. χιονοβροντᾶι, vt nix existent. Sic Heb. vnica voce, *Niuescet*, *niuebit*. candescet, dealbabitur, domus scilicet illa Dei. *Niue* ergo Ablatiuus similitudinis, vt infra vers. 34. *Argento* sicut argentum. Nix autè vt candor, lux & similia, symbolum sunt prosperitatis & salutis. In modum niuis, quae iugiter inuenitur in monte Selmon, alba apparebit domus Dei, tanquam nix. Pij vt nix erunt candidi in locis obscuris & calamitosis, exhilarabuntur lætitia & voluptate: veluti niuium candore perfundentur. Niue dealbari in Selmon, pro recreari & exhilarari in locis tenebrosis & infœlicibus: Prouerbium ductum à Selmone monte Ephraim Iordani vicino, perpetuis niuibus candente, cauernoso, tenebris & asperitate horrido, vmbroso & caliginoso. Iud. 9. Ex quo nomen acceperat צלם, imago, vmbra, tenebrae. Niue autem illustratus, pulcher & serenus apparebat. Lux, nix, & candida omnia lætitiam & res secundas, Selmon & loca alia atra & vmbrosa, tristitiam & calamitatem significant. Rabbini appellatiuè ferè exponunt, Niue dealbabitur (ea domus) in tenebris & vmbra (id est, in malorum caligine.) vt *Selmon* parum aut nihil differat à *Sel* vmbra. [Mons Dei] De Ecclesiae excellentia, post tot bella & persecutiones. Sic monti comparatur Esa. 2. Dan. 2. Mich. 4. ob montem Sionem, è quo prodijt Ecclesia: item quoniam est in alto & conspicuo posita maximeque visibilis, aeterna, inexpugnabilis. Mons Dei est mons pinguis, siue vt in Heb. mons Basan, id est, fertilissimus & feracissimus. Nam Basàn regio est vberrima trans Iordanem,

Iordanem, in qua regnauerat Og. De varijs Spiritus sancti virtutibus & donis.

17 Extollit Sionem, tanquam montem excelsum, fœcundum & pinguem, omnes gentes excellentem. [Coagulatus] est, pinguis, abundans gratia, caseosus propriè, à גבינה *Gebina*, caseo. Alij gibbosus, excelsus, & tumidus, à *Gibben*. siue *Gab* [Vt quid suspicamini] Correctio est Rhetorica: Cur suspicitis, cur cogitatis montes coagulatos & pingues, dū ista enuntio de Dei monte? Imo vero (18) est mons in quo beneplacitum, &c. Latinè quid dico montes coagulatos? imo verò est mons, &c. contra animales, qui non percipiunt ea, quae sunt spiritus, ac dum audiunt insignes Scripturarum promissiones, cogitant statim temporarias, neque animos attollunt ad praestantiores, nempe spirituales & aeternas. q.d. Cur suspicamini, cur cogitatis bonis temporarijs & caducis hos montes diffluere & non potius sempiternis & immarcescibilibus benedictionibus: quid cogitatis terram affluentem melle & lacte externo, & non potius delicijs solidis & in perpetuum mansuris. Rab. Hai sic sumpsit verbum רצה, quid intentis oculis expectatis vel inspicitis, cur consideratis vsque adeo montes excelsos? vel caseosos, & hoc significare docet Arabicè. Iam autem docuimus Poëtas & Prophetas affectare sæpiusculè Syriaca & Arab. Sic ferè Arnobius, vt quid suspicitis montes vberes, id est, plures facientes Deos, coagulatum montem in vnitate renete, & patrem, & Spiritum sanctum, in vno Christo suspicite. Vulgo in nominatiuo Rabbini, Quid exiliris montes excelsi, cur insolescitis, cur insultatis huic monti (Ecclesiae) cum hunc montem concupierit Dominus? Allegoricè de Idolorum excelsis siue populis & principibus bella huic inferentibus, qui sint veluti montes viribus & authoritate pollentes.

18 Hunc montem desiderauit Deus, vt in eo inhabiret, & efficax sit. [In finem] in perpetuum in eo (per zeugma) habitabit.

19 Mons Dei est currus Dei stipatus multis Angelorum millibus, ex decem millibus multiplicatis veluti compositus (μυριοπλάσιος decies millecuplex, ad Verb. Numerus finitus pro infinito.) Est & millia lætantium, cum quibus ipse Dominus est, sicut olim in Sinai, ita nunc in suo sanctuario,

duario i. habet multa millia beatorum spirituum secum, cum quibus habitat in suo sancto templo, sicut in monte Sinai. q.d. Illud multis præsidijs instruit contra hostes, vt olim fuit in Sinai sua præsentia tremendus. Huc alluſit Paulus Heb. 12. Accessistis ad Sion montem, & multorum millium Angelorum præsentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis. [Lærantium] Epithetum Angelorum è Rabbinis, qui שבאן, *Sinan*, dictum putant, quasi שאבן, *Sanan*, tranquillus, Beatus. [In eis] cum eis, Kimhi [In Sinai]. Eclipsis ב notæ similitudinis, (sicut) in Sinai: Idem Dominus est cum eis in sancto monte Sion, sicut fuit olim in Sinai, vel est Asyntheton. Dominus cum eis in Sinai (&) in sancto. In vtraque Ecclesia, veteri (quæ per Sinai adumbrabatur. Gal. 4. Heb. 12.) & noua (quæ per Sion montem sanctum, ibidem.) fuit Dominus cum multorum millium Angelorum frequentia [In sancto] in templo, in suo sancto sacrario, vt infra Versic. 27. & psalm. 88. versi. 36. Anonymus D. Quinquarborei, in sanctitate, cum sanctimonia.

20 Apostrophe ad Christum Deum in cœlos ascendentem, & de peccato, morte, inferno, diabolo, idolis, & idolorum cultoribus triumphantem. Nam ad ipsum, hunc versum refert, Apostolus, Ephes. 4. vt intelligamus Deum, qui alioqui est vbique, ascendisse in incarnato & glorificato Christo, id est, ascendisse per humanitatem [In altum] in cœlos. Alluditur autem ad ascensum Domini ex AEgypto in montem Sinai, indeque Sionium. Ex AEgypto regione humili & depressa ascendisti illos montes captiuis factis hostibus tuis AEgyptijs, ijsque in mare mersis. Bonis, vt legis, libertatis, adoptionis beneficijs homines, nempe Iudæos, affecisti. [Cepisti captiuitatem] subiecisti (Hebr. & Græce, captiuasti) duxisti captiuam captiuitatem, Psalter. Rom. Captiuos hostes cepisti, qui tuum populum opprimebant, eos captiuos fecisti & subegisti. Nostri, Satanam, infernum, mortem, peccatum in triumpho duxisti veluti captiuos: vel captiuos Satanæ, captos de allius manu in libertatem tecum abduxisti. Subegisti eos, qui olim à diabolo possidebantur, tuosque fecisti iam captiuos, atque inde dimisisti per spiritum sanctum, varia dona. Quod peculariter aliqui ad Patres in sinu Abrahæ detentos referunt, non ad totum

ad totum genus humanum. In quo considerandæ duplex hominum captiuitas, vna dura & tyrannica, qua sub diabolo detinebantur, quæ potestas Satanæ dicitur Act. 26.) altera dulcis & paterna, qua serui facti sunt Dei & iustitiæ, qua videlicet per Christum è priore durissima fuerunt liberati, vt enim prior captiuitas seruitutis, ita hæc posterior libertatis genus est. Ad hoc enim Christus ereptos de potestate Satanæ cepit captiuos, vt liberos faceret. Nam qui extra captiuitatem tyrannicam abducuntur, in libertatem adducuntur [Accepisti] ad dandum videlicet, vt Exod. 25. vers. 2. loquere ad filios Israel, vt accipiant mihi primitias. Vbi Abben Ezra, Verbum Accipiendi dare significat, dum accipiunt alicunde, vt dent. & sic in lib. Reg. Accipe mihi panum aquæ, id est, da. Quare Apostolus Ephe. 4. ad sensum citat, dedisti dona hominibus. Sic Chaldæus, sic R. Selomo. Alioqui plurimum differunt dare & accipere. [In hominibus] pro hominibus, vt ea spargeres, & copiose dares. ב pro בעבור, *Baabur*, propter. Sic Gallice, *Il prent de l'argent aux pauures, on pour les pauures*, id est, vt tribuat pauperibus. Quare Ephes. 4. Præposit. *In* prætermittitur, dedisti dona hominibus: de græcijs & donis variis Spiritus sancti. Quæ est hypotypposis magnifici triumphi. Sic enim victores ascendunt cum triumpho & pompa in regiam, in regium palatium, aream, & loca vrbis eminentiora, trahunt in ostentationem ouationemque captiuos, spargunt populo missilia ac munera.

21 [Etenim] pro etiam, id est ראף, sæpius apud Septuaginta. Etiam non credentes, cepisti scilicet, vt inhabitet Dominus Deus cum eis. Sic enim debet resolui: Etiam rebelles & incredulos in gratiam recepisti [Inhabitare] τῦ κατασκηνῶσαι, sub. ἕνεκεν, causa inhabitandi vt psal. 9. vers. vlt. ad inhabitandum, vt inhabitet, Heb. literæ congruenter. Nam est Græcismus simul & Hebraismus. Est ergo sensus, vel per Zeugma, vel per constructionem inuersam. Per Zeugma quidem ad verbum proximè positum: vt *non credentes* regatur à verbo *cepisti*. Etiam non credentes, siue incredulos (Heb. rebelles cepisti) vt iam inhabitet Dominus Deus cum eis. Etiam rebelles plurimos, & Dei penitus ignaros tibi subegisti, Gentiles cepisti, comprehendisti, tui iuris fecisti, vt vere dici possit te nunc habitare cum eis, vt

saluatorem Deum. Per ordinem vero inuersum, vt nihil re-
peccatur, sed Accusatiuus *non credentes* regatur à parte poste-
riore infinitiui *inhabitare*, quod Chaldæus manuit, vt inha-
bitet Dominus Deus etiam rebelles & incredulos, apud eos
resideat, quibus antea erat infestus. *Dominum Deum*: Regitur
à parte anteriore verbi *inhabitare*. Sic hic versus è superiore
pendet. Cepisti dona pro hominibus, idque etiam vt Deus
inhabitet non credentes. Non modo vt ea Iudæis & fideli-
bus effusè tribuas, verum etiam gentibus fide, spe, charitate
Dei patris tui carentibus.

22 [Die quotidie] ἡμέρας εἰς ἡμέραν, die & die, per singulos
dies, semper. Romanū psalt. de die in diem. [Prosperū iter]
faciet, prosperabit & felicitabit nos in nostra ad gentes sub-
jiciēdas profectione, nos onerabit beneficijs (Hebræa enim
hoc sonant) Deus salutum nostrarum, Deus, qui nos sicut
oues inter lupos conseruabit.

23 Deus noster est Deus saluationis, est Deus qui saluos
nos facit, & cuius sunt mortis exitus. i. ereptio & liberatio
à morte. Eius est nos eripere à morte, in eius est potestate,
quemcunq; voluerit, à morte eruere. Vt sup. Domini est sa-
lus. i. Domini est saluare: ita nunc, Domini sunt exitus mor-
tis. i. Domini est educere è morte. Habet claues vitæ & mor-
tis. Apo. 1. Occidit & viuificat. 1. Reg. quod luculentè ostēdit in Tyrannorum persecutionibus, Martyribus assistens,
neq; sinens absorberi Ecclesiam [Exitus] sunt sup. ἀνοδίαι,
egressiones, transitiones. q. d. Dominus educit à morte. Ta-
men aliqui exponunt, exitus ad mortem, vt duo versus mē-
bra sint antithetica. Prius, Domini est saluare: posterius, Do-
mini est perducere ad mortem. Nam tam vitæ, quam mor-
tis æqualem habet potestatem: vt Deuter. 32. Occidam
& viuere faciam. Malo vt supra, idem vtrobique enuntia-
ri per Epexegesin, quod varijs modis possit suos à morte
eripere.

24 [Verticem] confringet ἀπὸ τῆς κορυφῆς, (&) verticem co-
matum, capillatum, comis coruscantem, & cincinnatū ver-
santium in suis peccatis conteret. De Romano imperio, &
cæteris Euangelio infestis: Vel etiam de Iudæorum regno
& sacerdotio.

25 [Ex Basan] homines ex Basan, eos qui sunt è Basanitide
regione. Sic vers. 29. de *fontibus Israel*, homines de fontibus
Israel,

Israel, eos qui sunt de genere Israelis. E Basan regione Og,
hostis tui sæuissimi, ex ipsismet regionibus inimicorū tuo-
rum, conuertam inimicos tuos in profundum maris, eos in
mare demergam, vt olim Pharaonem, & AEgyptios. Ad Og
enim & Pharaonem respicit, vers. vel ex Basanitide regione
(te retraham) & conuertam (inimicos tuos) in mare. Hebr.
De profunditatibus Te conuertam, reducam, retraham è Ba-
san regione tibi infesta, & è profundi pelagi gurgitibus, id
est, de locis desperatis. Sic enim adumbrat loca exiliorum
propinqua, & remota, atque adeò desperata. *De* posteriori
loco acceperunt pro *in*, *ad*, per parallagen Prothesēon.

26 [Vt intingatur] rubeat, adeò vt laues, ô populi mi, pe-
des sanguine illorum, & canes tui eodem cruore saturentur.
[lingua] (&) lingua Asyntheton inter duo crebrum. [Ex
inimicis] intingatur. [Ab ipso] sanguine (ex inimicis ef-
fluente) id est, eodem ipso sanguine. Poëticè describit has
victorias & triumphos, ex consuetudine præliorum, in qui-
bus sanguis copiosissimè fundi solet. Quin & ad literā, præ-
lium Christi cum Iudæis & Romanis Ecclesiam martyrijs
afficientibus fuit valde atrox & cruentum, dum Vespasiani,
Traianus, Adrianus Iudæos, Persæ, bella ciuilia, Constanti-
nus magnus, Gotthi, & exteræ nationes Romanum impe-
rium vetus penè consumpserunt.

27 [Viderunt] tui, siue tuus populus viderunt has tuas
expeditiones, successus, victorias, gesta. [Ingressus] semitas.
[Qui est] qui es in sancto templo tuo. Murat enim perso-
nam. Hieronymus testatur se in Septuag. & Hexaplis sic re-
perisse, nempè, ἐθεώρησαν τὰς πορείας σου, non vt hodie,
ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σοῦ ὁ θεός, visi sunt ingressus tui Deus,
quanquam sensus eodem labitur.

28 Conuenerunt cantores & fidicines vtriusque sexus, ad
personandas tuas victorias, ita vt alij cantu præant, alij se-
quantur. Omnis sexus & ætas celebrabit hanc victoriam.
Moris enim erat, vt etiam mulieres canerent ἐν τυμπάνοις, tam
voce quàm instrumentis. Allusio ad Exo. 15. vbi viri in vno
choro, fœminæ in altero cum Maria Mosis sorore celebra-
bant victoriam de Pharaone. Vel ad Ezræ cap. 2. vbi canto-
res & cantatrices erant in reditu Israelitarum de Babylo-
nia, ad itinerum molestias lenitendas, & reduces consolādos
& recreandos. Sic Apostoli & discipuli vtróque sexu in

Ecclesia de victis Domini hostibus. Nec tantum viri, sed & mulieres sequebantur Christum etiam à Galilæa, Luc. 8. & 23. & viduæ Apostolos. Act. 5. [Principes] *Sarim* per שׁ finistrum, hoc significat: Præuenerunt principes plebeios ad suos triumphos concinendos. Exemplo inferioribus ordinibus ad id præluxerunt. Vaticinatio de regibus & magnatibus Christum agnituris. Per שׁ dextrum, vt Masoretæ legunt, cantores. Præcesserunt cantores, & post (sequuntur) Psaltes. *Noghenim*, qui pultant manu, qui canunt fidibus, vel instrumentis. *Sarim*, qui ore.

29 Verba cantorum & fiducinum. [De fontibus Israel] O vos qui estis de origine & stirpe Israel, qui ex eius semine, tanquam è fonte manatis. Ita vulgò Rabbini. Quid si Masoretarũ distinctionem sequare, vt *Deo* habeat Athnah, i. colon: *Domino* autem cadat in sequentia, vt sit Christi periphrasis hoc modo. In Ecclesijs benedicite Deo: Domino de fontibus Israel, id est, Christo (inquam) ortum habenti ex Israel, ac inde secundum carnem propagato, vel Asyntheto, Deo (&) Christo, de semine, origine, progenie Israel.

30 Iudæi primi ad Euangelium vocati, tanquam Ecclesiæ principes, Psal. 44. [Beniamin adolescentulus] paruulus. Synecdoche numeri. Ibi adsunt è tribu Beniamin, quamuis paruulâ, ob paucitatem hominum. Nam penè funditùs deleta fuerat ob stuprum Gabaonitarum. Iud. 20. Vel potius, qui minimus fuit natu filiorum Iacob. Gall. le petit Beniamin. Vnde in Hebr. est eadem, vox *tsair*, quæ Gen. 43. & 42. 43. 44. *Katon* paruus & *naar* puer. Sumitur autem pro posteris, quoniam nomina propria apud Hebr. sunt sæpè Patronymica, & posteros denominant. Lubens restrinxerim ad D. Paulum adolescentem, de tribu Beniamin. [In mentis excessu] in extasi, in profunda contemplatione, vt fit dum humani sensus amittuntur, & diuini acquiruntur, vt D. Paulo contigit Act. 9. & 2. Cor. 12. רדם, soporatus, graui somno oppressus, vt ד sit radicale. Nec verò satis est ad repudiandam hic authoritatem Septuag. quòd alibi non reperiatur in Kal. Nam quòt sunt verba alia, quæ vno duntaxat loco in vna coniugatione reperiuntur, in alijs sæpius? Quibus ד est affixum, Dominator (inquit) eorum est. Beniaminius inter eos, qui ibi adsunt, dominatur? est

natur? est ex Ecclesiæ principibus & proceribus.

31 [Principes Iuda] vt Ioannes & Iacobus filij Zebedæi, Iacobus, Iudas, Simon & eorum fratres. [Duces eorum] Expresserunt etiam hic sensum. Nam *Regamá* est purpura & ornamentum ab ארגמן. Principes Iuda purpurati eorum erunt, & principes. Cæteræ interpretationes frigent, & subaudiunt Præpos. *In* vel. *Cum*, Principes Iuda cum purpura, vel phrygionibus eorum, cum vestibus sumptuosis & aureis. [Zabulon, Nepthali] Tribus hæ in Galilæa, è quibus Petrus, Andreas, Philippus, Thomas & plerique alij Ecclesiæ Apostoli & proceres.

32 [Manda] Non est dubium Septuaginta appositius hìc legisse in Imp. quàm Masoretas in Præter. ijsdem planè literis, sed diuersis punctis, quæ isti pro suo arbitratu, & sæpè sine iudicio affixerunt. Sequens enim mox imperatiuus id ostendit. Præcipe Domine tuæ fortitudini, vt ista perficiantur: hoc tua potestate perfice. Mandare in Deo est facere, firma, hoc, id est, has fidei victorias & triumphos, hanc fidem, pietatem, gratias, omnia ea denique, quæ mirabiliter es in nobis & per nos operatus, robora. Precatur vt Christus, vires Apostolis & Apostolicis suppeditando, ad ista stabiliendum, iuuet Ecclesiam, & eius hostes euertat, vel conuertat. [Deus] Iuuare videtur Masoretas, quod affixum *Cha* hic reperiatur *Elohecha*, *Deus tuus*, vt sit sensus. Mandauit Deus tuus virtuti siue fortitudini tuæ, ô populi. Atque decepti affinitate tractuum, putarunt esse ך *Caph* vbi erat, ן *Nun*, vel saltem legendum Nun, vel Mem *Elohim*. Sic & ipsimet Masoretæ 3. Reg. 1. vers. 47. Caph legi pro Mem in hoc ipso vocabulo docent אלהיך, pro אלהים, vbi tamen nihil cogit. Quin & dicunt ה דלא בזיב מים. Quinque sunt, in quibus legitur Mem, (non Caph, &c.) Hoc apparet è Symmacho & veteribus alijs interpretibus, qui nobiscum legunt *Elohim*, Deus.

33 [A templo] propter templum. Post Iudæos cæteræ gentes ad Euangelium perducentur.

34 [Arundinis] quæ versantur inter cannas & calamos. Perde, vel, arce populum agrestem & barbarum. Hoc enim est per Metalepsin increpare. Sic vocat Iudæos & Paganos sæuientes in Ecclesiam. Feræ erant bestiæ è suis lustris infidelitatis prodeuntes, velut ex arundineto. Alij malunt

arundinem

arundinem sumi pro lancea Metonym. Increpa & perde turbam lanceis armatam, greges lanceariorum in populum tuum insurgentium. [Congregatio] Eclipsis Hebraica verbi habet. Congregatio est taurorum cum vaccis. Ista congregatio populorum veluti grex est taurorum inter vaccas vel vitulos. i. inter populos lasciuientes, salaces & dissolutos, more vitulorum. Quadrat Turcis & Saracenis, quibus per Alcoranum licet indulgere voluptatibus, & vxorum multitudini. [Vt excludant] vt eijciant è patria Apostolos, Martyres, populum denique tuum cruciibus exploratos & probatos, vt argentum igne: Vel iuxta Chaldæum, studentes legi, quæ argento est multo purior. [Argento] sicut argentum. Ablatiuus similitudinis, vt sup. *Niue* sicut nix vers. 16. Sic Græcè datiuus est similitudinis, tanquam argentum, ex Euthymio. vel Metonymicè argenti igne, igne, quo probatur & purgatur argentum. Heb. (vt sic) calcatus, vel extētus in (cum) argenti segmentis. i. vt populus ille sit prostratus cum argenteis nummis vel massis, ad tributa pendenda, vt supplex veniat, ac argentum tributi nomine persoluat. Gall. *Auec pieces d'argent*. Vt ille seruiliter subijciatur tributis argenti, & humillimè ac abiectissimè argentea tributa persoluat. Vt humiliter se iste populus, afferendo tributum, & Christo cognito munera & sacrificia offerat. Quod quidem Septuag. & Chaldæus ad populum Domini referunt, Rabbini autem ad populum hostilem.

35 [Dissipa] Rectè. Vnde & plerique Rabbinorum monent Hiric notatum pro Pathah in בזר, & insipidè exponi per præterit. dissipauit, dispersit. Quod & sequitur. Chaldæus. Dissipa populos, qui persecutionibus aduersus regnū Christi delectantur. [Præueniet] Heb. Currere faciet, celeriter manus suas Deo protendet: properabit recipere Euangelium. Significatur AEthiopas primos populorum susceptoros fuisse Euangelium, quod etiam impletum indicatur Act. 8. & in D. Marth. historia apud Abdiam Babylonium, Eusebium, & Hieronymum in Catalog. *Eius*, suas, reciprocè. *Venient legati*, vel principes. Metaphora ab ijs, qui pacem quærunt, vel se volunt dedere. Nam legatos mittunt, qui de pace, vel deditione tractent. Hinc Alexādriæ AEgypti schola fuit Christianorum celeberrima sub Marco Euangelista, primo eius Episcopo, de qua Philo.

36 [Regna

36 [Regna terræ] de remotioribus à terra sancta regionibus. *Sela* in Heb. versum claudit.

37 [Psallite Deo] Repetitur à Septuaginta ad conexionem efficaciorem. [Qui ascendit] Alludit ad vers. 20. Qui ascendit, vehitur, inequitat in cælum supremum cū triumpho & pompa, super omnes cælos, Ephes. 4. [Cælum cæli] hæc repetitio summum cælorum designat, quo Christus ascendit ad patris dexteram, supra omnes cælos. Alij simpliciter intelligunt sedem beatorum. Tres enim sunt cæli 2. cor. 12. ex Hebræorum veterum mente. Primum, in quo aues, id est, aer. Secūdum, in quo stellæ, id est, æther, siue firmamentum. Tertium, in quo beati, id est, cœlum cœlorum, empyreum, supremum. Nec refert cœlum dicas an cœlos. Nam Samaim duale est siue singulari vel plurali, vnde eadem voce vnitatem & multitudinem significat. Etsi in hoc, vt nihil est in lingua sancta inane, maxima insit vis & ratio, siue physica, siue Theologa, de quo aliàs. [Ad Orientem] versus Orientem. Christus ascendit in cœlum, in monte scilicet Oliuarum, sito ad Orientem, respectu Hierusalem. Zach. 14. Vnde & versus illam partem orat Ecclesia: de quo habes integrum caput Damasceni, libro quar. Orthod. Heb. קדם, etiam antiquitatem, principium originis. Ex quo aliqui exponunt, insidet cœlis cœlorum, qui perstant ab antiquo, ab initio, à die quo conditi sunt, citra vllam alterationem, tam in se, quàm in suis singulis. Ad verb. Qui equitat in cœlis cœlorum antiquitatis, id est, qui sunt ab initio, vel Orientis, id est, qui sunt ab Oriente. Nam de parte cœlorum versus Occidētem suprà locutus est, vers. 5. Sic æquat Orientales Occidentalibus, ac vtrisque prædicit regnaturum Dominum. Equitare enim est regnare, per Metaph. Christus non solùm in occasum inequitauit, sed etiam in Orientem: extrema nedum media mundi sub suis frænis posuit, diuerso tamen tempore. Primus enim ascensus Christi fuit *super occasum*, vers. 5. id est, versus nostram Europam, Africam & Asiæ Occidentalia, Hierosolymæ respectu, è qua situs & plagas regionum notare solet Scriptura. Illic enim præcipuè & solennius receptum est Christi regnum atque cultus. Nam Orientis regiones Mesopotamia, Chaldæa, Arabia, Persia, India, &c. tardiùs, sese dediderunt, & minus vniuersè, ac publicè. Quare vixdum etiam hodie principes Persarum & Indorum

dorum (præter vnum Presbyterum Ioannem iam à 300. annis Tartarorum armis in Indijs extinctum, vt narrat M. Venetus) publicè fidem receperunt, sed perpetuò vel Paganismum vel Mahometismum professi sunt. Secundus autem ascensus hic *ad Orientem*. quia tandem illic solenniter vigebit, coletúrque Christus, quod indicatur Apoc. 16. vbi Antichristus præcipuè ab eius incolis & regibus conficiendus ostenditur. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten, & siccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ob ortu solis (ad succurrendũ Ecclesiæ.) Cui mysterio Portugalenses & Hispani in suis ad illos populos nauigationibus & conuersionibus iam ab anno 1500. inseruiunt.

38 Efficiet vocem suam Euangelicam, potentem & efficacem, ei tribuet vim & robur, vt ei illico omnia obediant, & mundus subigatur. Aliqui tonitrua intelligunt, in quibus vocem Dei, & quasi Deum loquentem audimus. [Gloriam] Hic perspicuitati seruiunt. Tribuite fortitudinẽ Deo, eum fortem prædicate, ei gloriam potentiæ & fortitudinis tribuite, qui sic turbatores & hostes vestros compescuit. [Et virtus] est sup. eius vis, robur, potentia ad nubes vsque pertingit, latissimè patet, vt sit hyperbole. Kimhi mauult *Et esse Vau habasuaba*, id est, similitudinis. Magnificentia, gloria, & maiestas eius elucet in Israelitica gente, perinde ac potentia eius in cœlestibus.

39 [In sanctis suis] Neutro genere. Nam Hebr. de sanctuarijs suis, id est, de, vel in Ecclesijs, vt vers. 29. dixerat. Deus (est) mirabilis in Ecclesia, in ea mirabilia operatur, ei dans virtutem & progressum inuitis dæmonibus & mundo. Epiphonemate proinde concludit eum esse glorificandum.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Christus se ob religionis zelum multa pati conqueritur. Auxilium à Patre petit, & Iudæorum punitionem. Se illi laudes dicturum, Ioan. 2. 15. & 18. Act. 1. Rom. 10. 11.

1 In finem, pro ijs qui commentabuntur Dauid. LXVIII. Hebr. 69.

2 SAluũ me fac Deus: quóniam intrauérunt aquæ vsque ad ánimam meam.

3 Infixus sum in limo profúndi: & non est substántia.

4 Veni in altitúdinem maris: & tempéstas demérsit me.

5 Laboráui clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ: defecérunt óculi mei, dum spero in Deũ meum.

6 Multiplicáti sunt super capíllos cápitis mei: qui oderunt me gratis.

7 Confortáti sunt, qui persecúti sunt me, inimici mei iniústè: quæ non rápui, tunc exoluebam.

8 Deus tu scis insipiẽtiam meam: & delícta mea à te nõ sunt abscõdita.

9 Non erubéscant in me, qui expéctant te Dómine: Dómine virtútum.

10 Non confundántur super me: qui quærunt te Deus Israel.

11 Quóniam propter te sustínui oppróbrium: opéruit confúsio fáciem meam.

12 Extráneus factus sum frátribus meis: & peregrínus filijs matris meæ.

13 Quóniá zelus domus tuæ comẽdit me: & oppróbria exprobrántium tibi, cecidérunt super me.

14 Et opérui in ieiúnio ání-

nio ánimam meam: & factum est in opprobriũ mihi

15 Et pósui vestiméntum meum cilicium: & factus sum illis in parábolam.

16 Aduérsum me loquebántur, qui sedébant in porta: & in me psallébant, qui bibebant vinum.

17 Ego verò oratiónem meam ad te Dómine: tempus beneplàciti Deus.

18 In multitúdine misericórdiæ tuæ exaúdi me: in veritáte salútis tuæ.

19 Eripe me de luto, vt non infigar: libera me ab ijs, qui odérunt me, & de profúndis aquârum.

20 Non me demérgat tempéstas aquæ, neque absórbeat me profúndũ: neque vrgeat super me púteus os suum.

21 Exaúdi me Dómine, quóniam benígna est misericórdia tua: secúndum multitúdinem miseratiónum tuárum réspice in me.

22 Et ne auértas fáciem tuam à púero tuo: quóniam tribulor, velóciter exaúdi me.

23 Intẽde ánimæ meę, & libera eam: propter inimicos meos eripe me.

24 Tu scis impropérium meum, & confusiónem meam: & reueréntiam meam.

25 In conspéctu tuo sunt omnes, qui tribulãt me: improperium expectáuit cor meum, & misériam.

26 Et sustínui qui simul contristarétur, & non fuit: & qui consolarétur, & non inuéni.

27 Et dedérunt in escá meam fel: & in siti mea potauérunt me aceto.

28 Fiat mensa eórum coram ipsis in láqueum: & in retributiónes & in scándalum.

29 Obscuréntur óculi eórum ne videant: & dorsum eórum semper incúrua.

30 Effúnde super eos iram tuam: & furor iræ tuæ comprehéndat eos.

31 Fiat habitátio eórum deserta: & in tabernáculis eórum non sit, qui inhábitet.

32 Quóniam quem tu percussísti, persecúti sunt: & super dolórem vúlnerum meórum addiderunt.

33 Appóne iniquitátem super iniquitátẽ eórum, & non intrent in iustítiam tuam.

34 Deleántur de libro viuéntium: & cum iustis non scribántur.

35 Ego sum pauper & dolens: salus tua Deus suscépit me.

36 Laudábo nomen Dei cum cántico: & magnificábo eum in laude.

37 Et placébit Deo super vítulum nouéllum: córnua producéntem & vngulas.

38 Videant paúperes & lætentur: quærite Deũ, & viuet ánima vestra.

39 Quóniam exaudiuit paúperes Dóminus: & vinctos suos non despéxit.

40 Laudent illũ cœli & terra: mare, & ómnia reptília in eis.

41 Quóniam Deus saluam fáciet Sion: ædificabúntur ciuitátes Iudæ.

42 Et inhabitábũt ibi: & hæreditate acquirent eam.

43 Et semen seruórũ eius possidébit eam: & qui diligunt nomẽ eius habitábunt in ea.

2 [Aquæ] Poëticè describit suas calamitates & pericula integumento aquarum, profundi siue abyssi, maris, limi, tempestatis, luti, putei & similium.

3 Demergor in limo maris & abyssi, & continuò infigor profundius propter fundi viscositatem. In limo pedem neque figere, neque attollere licet. *Substantia*, in quo (limo, vel profundo) non est subsistentia, ὑπόστασις subsistentia, sedimentum, locus in quo firmiter possim premere vestigia, & pedibus consistere, fundus, statio. Gall. *fermeté*. Limus non est firmus.

4 [In altitudinem] in profunditatem, in altum & profundum mare. [Maris] aquarum Hebr. pro מים, *Maim*, ימים, *Iammim* legerunt, aut potius respexerunt sententiam. Nam profunditas est proprie maris & eius aquis. Alibi facilè fundus reperitur, sed & Aphæresis esse potest. [Tempestas] vox Hebr. rapidum aquarum cursum designat, & inundationem.

5 [Laboraui] defessus sum clamando. [Raucæ] exustum est guttur meum & valdè arefactum præ vociferatione: vsq; ad rauim clamo vndique circumspiciens, an sit quisquam, qui mihi manum porrigat. [Oculi mei] Metonym. oculorum meorum acies & vigor, dum ad eum in cœlum suspicio frequentius & intentius.

6 [Super] supra numerum capillorum meorum, plusquã capilli mei. Hyperbolè ad denotandam maximam multitudinem hostium & potentiam. [Gratis] sine legitima causa, immeritò.

7 [Confortati] roborati. [Quæ non rapui] siue furatus sum, reddebam, reddere cogebar. Hinc Prouerbium Hebr. Tobias deliquit, & Zigod patitur, de innocentia & iniusto supplicio. Christus innocentissimus pro alienis peccatis passus Esa. 53. 1. Pet. 2. & 3. Adæ & nostra persoluens debita, quæ proinde. Psal. 21. sua vocat. Is qui peccatũ nõ nouit, vt efficeremur Dei iustitia per illum. 2. Cor. 5. De peccato condemnauit peccatum. Rom. 5.

8 [Insipientiam meam] peccatum mihi impositum. An sim insipiens, an sim in vitio, quod isti mihi impingunt, vt habeant persequendi argumentum aliquod probabile, nosti, nec te mea delicta latent. Nosti an istas pœnas commeruerim. Testem suæ innocentiæ Deum vocat.

9 [In me] propter me, propter meas calamitates, ne pudore afficiantur, qui in te sperant, qui à te salutem meam expectant. Si me non exaudias, si me tui cultorem & prædonem deseras,

nem deseras, ac petire sinas, eos mei pudebit, neque me audebunt confiteri. Rogat ne se in morte deserat, sed potenter exuscitet, ne frustrà, vel iuste isthæc passus videatur. Vel orat ne ipsius perpessione scandalizentur pij, neque deformitate offendantur, vt Matth. 11. Esa. 53. Ne eos pudeat mei tot tantãque patientis: ne offendantur mea cruce, humili mea specie & statu. Beatus enim, qui non fuerit scandalizatus in me. Matth. 11. [Virtutum] exercituum, Virtus apud Sept. vel exercitus & copias, vel robur & potentiam perpetuo significat. Quam vero humaniores literæ virtutem appellant, iustitia, & aliquando iudicium.

10 [Super me] propter me, mea causa. In me ne perturbentur. q.d. Exaudi me. Alioqui frustrati spe, me non habebunt pro tuo filio & Apostolo. Sperant enim vt me exaudias.

11 [Operuit] propter te, ἀπὸ τῦ κυρίυ, tua causa, propter tuum honorem & zelum gloriæ tuæ, vel tuo iussu, propter tuã voluntatem propter meã erga te obedientiam. Obediens vsque ad mortem. Phil. 2. Exaggerat suam crucem poëticè.

12 [Fratribus] discipulis. Heb. 2. Vel cognatis. Omnes eo relicto fugerunt, negarunt, &c. Matth. 26. [Et peregrinus.] veluti ignotus Iudæis, quibuscum communem habeo matrem Synagogam, siue gentem Iudaicam. Alioqui diuã Virgo nullos alios habuit filios. Quare Chaldæus, Et velut filius alienigenarum factus sum filijs populi mei.

13 [Comedit me] confecit me, absorbuit, consumpsit, perdidit zelus, id est, iusta indignatio concepta è profanatione templi tui. Ideò enim Christus est persecutionem vsq; ad crucem passus. Ioann. 2. Matt. 21. Sic Psal. 78. vers. 8. Quia comederunt Iacob, (perdiderunt, & vastarunt.) [Super me] super meum caput, id est, in meam perniciem & exitium. Eorum opprobria mihi attulerunt necem. Si eis placere voluissem, mèque ad ipsorum libidines accommodassem, vitassem eorum probra & contumelias. Ita Paulus Rom. 15. vel zelus est studium ardens erga domum Dei & religionem.

14 [Et operui] contexi, obrui ieiunio animã meã, multis & magnis ieiunijs me afflixi, vitam meã maceraui. Vel sub. Lachrymis, operui & oppleui lachrymis meipsum, ieiunando. Hinc Hebr. Fleui in ieiunio animam meam, id est,

Animæ meæ statum, calamitates & mala. Metonym. me afflixi flendo simul & ieiunando, fleui cum ieiunio. [Et factum est] illud (quod operui scilicet animâ meam ieiunijs, ille fletus, illa ieiunia) Nã Hebræa sunt fœminini generis, & debent referri ad totum complexum: quicquid recentiores delusi à quibusdam Rabbinis sentiant. Quicquid piè ago & suscipio, rapiunt in cotumeliã & opprobriũ. Mat. 11.

15 [In parabolam] fabulam, ludibrium, dicterium. Parabolam de meis pœnitentiæ operibus iactant méque deridendo effusissimè.

16 [Loquebantur] vanè. Hinc Græce ἡ ἔκτιχνον nugabãtur, fabulabantur. [Qui sedebant in porta] qui præsidebant in foris, prætorijs & iudicijs. Periphrasi iudicum & magistratuum, forum enim illic erat, Ruth. 3. Prou. 22. Ne opprimas miserum in porta, id est, in iudicio. Anonymus. Qui sedebant in platea, & loco publico, qualis erat vrbis porta. [Qui bibebant vinum] homines delicijs & cõuiuijs indulgentes de me cantabant, vel contra me. Eos sibi ieiunanti, & cilicina pœnitentiæ & mœroris veste vtenti opponit. Siceram Hebr. id est, potum inebriantem, quicquid inebriare potest.

17 [Orationem] fundo, conuerto, extollo, Eclipsis verbi commodi. [Tempus] est sup. [beneplaciti] reconciliationis, fauoris. Satis pœnarum dedi. Iam tempus est, vt me in gratiam recipias, vt mihi placeris, vt tibi in me beneplaceas, méque his molestijs liberes. Aliqui in Ablatiuo, vt Verbum subitantiuũ non subaudiatur, *Tempore beneplaciti*, cum tempus est beneplaciti.

18 [In veritate] in veritate tua salutifera, vel in vera salute tua, per fidem, per fidelitatem salutis tuæ, per fidelem & certam tuam salutem, auxiliũ, tutelam. Alij, propter tuas de opitulando promissiones, quæ veræ sunt, & non fallunt.

19 [Vt non infigar] ne submergar. אל al. prohibentis. [Libera] rectè. Nam, *liberer* Heb. est optantis & præcantis, quia præcessit אל al.

20 [Profundum] epithetũ mări. [Vrgeat] συνοχίτω, cõtineat, cõprimat. Heb. obruret, occludãt, eleganti Metaphora, id est, obruat & submergat. [Puteus] mors & infernus. De Christi à morte & ab inferis resurrectione Gehenna Chald.

21 [Benigna] bona, benefica.

22 [A puero]

22 [A puero] seruo, prop. Sed fortasse Puerum maluerũt, propter Christi decus, qui etsi sit seruus Dei Patris humanæ formæ ratione, at propter illam in vnitatem personæ diuinæ inseparabiliter coalescentem, aptius dicitur puer siue filius Dei, vt Act. 4. conuenerunt in ciuitate ista aduersus sanctum tuum puerum Iesum. Vbi enim locutio est periculosa, & intelligentia lubrica difficilisque, vel propriè est loquendum, vel aliquanto communius ac magis vniuersè, vt subesse possit distinctio. Sic *Puer* patet ad seruum & filium.

23 [Intende] appropinqua propriè. [Propter inimicos] In despectum, dedecus, inuidiam inimicorum meorũ ernie me ex his malis: Ad exulcerandam eorum inuidiam & maleuolentiam. Ad frustrandam eorũ spem. Ne me derelictum inimici glorientur.

24 [Reuerentiam] ignominiam, pudorem, verecundiam. Scis quantis probris & contumelijs me afficiant, vt 1. Cor. 15. Ad reuerentiam vobis loquor.

25 [In conspectu] eos habes perspectos & cognitos, cum sua ipsorum improbitate. [Expectant] præstolatum est. q.d Expectaui non liberationem, sed noua probra & miserias: finem meis malis non vidi. Catachresis vt apud poetam sperare dolorem. Alioqui speramus bona, timemus mala. כבר per ש sinistrum, hoc significat. Masoretæ signant per Shin dextrum, vt *Cor meum* sit accusatiui casus, non nominatiui. Probrum contriuit, fregitque cor animúmq; meum. [Et miseriam] ואנושה potest esse verbum: & dolui miserijs confectus sum.

26 [Et sustinui] expectaui.

27 [In escam] pro cibo. Fel crassius quàm acetum, vt cibi loco datum videatur. Ros Hebraicè omne veneni genus significat, sed illud præsertim, quod est in capite serpentis. Sic meam afflictionem auxerunt: cum afflictum vino aut siceræ recreandum Sapiens doceat, Prou. 31. Huc alluit Ioannes. cap. 19. [Aceto] his enim apud D Mathæum potionatus est. Semel dum ad erigendam crucem necessaria pararẽtur. Tum enim nudus, super lapidem sedens vino myrrhato felle mixto potatus est, de quo superius hemistichium. Iterum iam in cruce positus post vocem *Sitio*, per spongiam felle & aceto quam solam vicem Ioannes arrigit.

28 [Mensa eorum] mensa, quam mihi apparārunt, id est, esca illa, Metonymice. Qualem mihi apponunt mensam, tali & ipsi fruantur. Chald. Sit mensa eorum, quam instruxerunt, coram eis in laqueum, & sacrificia eorum (pacifica) in scandalum [In laqueum] quo strangulentur, vel capiantur. [Et in retributiones] quibus illis simile retribuatur. Sic ego cum Septuag. & Paulo Rom. 11. Et in mercedem isti erga me crudelitati debitā, in pœnas ista inhumanitate dignas. שלם quidem duo significat, & retribuere in Piel, & pacari in Kal. at est simplicius, vt verbale hic à priore notionem accipiat, vel etiam sigaetur per Hiric & Schurec. Est enim nimis durum, vt ל particula sit expletiua, vel sumatur pro He hajediā, & si id interdum contingat. *Et paces sint in scandalum & ruinam*, id est, pacificus & tranquillus eorum status vertatur eis in ruinam. Ad pacifica sacrificia alludum putauit. Chaldæus, *In scandalum*, in exitium & ruinam.

29 [Oculi] mentis. De execæcatione insanabilium Iudæorum, vt Christum verum non agnoscant, sed alium tardigradum præstolentur. [Incurua] nutare fac & vacillare eorum dorsum, siue lumbos, vt fonyhabet, præ nimio seruitutis onere: ne in animis duntaxat luant pœnas sui sceleris, verum etiam in corpore, viuentes miseri captiui & mancipia: ne recedat ab illis seruitutis iugum. Dorsi enim incurvatio & lumborum nutatio virium imbecillitatem arguit. Cantacuzenus prima Apologia. Imprecationes huiusmodi referuntur ad reprobos & obduratos, non studio vindictæ, sed zelo iustitiæ. Alioqui Christus orauit in genere pro persecutoribus, & exauditus est pro sua reuerentia. Heb. 5.

30 [Effunde] largiter emitte, [Comprehendat] firmiter teneat eos furor iræ tuæ. Ira Dei cuncta mala complectitur.

31 [Non sit qui inhabiter] de gente ipsorum. Vnde Iudæi alibi potius degunt, quàm in Iudea, maximè Hierosolimis. Sint inquit, exules & serui, tempso illo celeberrimo excisо, & priuatis ædibus deuastatis. Act. 1. & Rom. 11.

32 [Quem tu percussisti] quem Christum tu pro peccatis generis humani, cruci subiecisti Rom. 8. Esa. 53. isti crudeliter persecuti sunt, & crucem cruci addiderunt. Percussio ad disciplinam

disciplinam pertinet, persecutio ad odium & crudelitatem. Quare apposite illa de Deo Patre, hæc de Iudæis hostibus. Vt autem Scriptura negat Deum esse auctorem malorum culpæ, i. peccatorū, ita eum agnoscit causam malorum pœnæ, i. calamitatū & aduersarum omnium rerum: quoniam eas non modo permittit, sed etiam immittit certo iudicio, ad nos partim puniendos, partim probandos, & ad actum illum efficaciter concurrit. [Super dolorem] Auxerunt vulnera mea, opprobria addentes. Euthym. Septuaginta explicarunt tropum: Et super dolorem vulneratorum tuorum, (id est, meum, qui tuus sum vulneratus) narrarunt. Et deaugendis meis doloribus, qui à te iam sum grauiter saucіatus & percussus, sermones instituerunt, addita etiam ignominia & verborum probris. Non sat habuerunt me communibus pœnis afficere, nisi & nouas atq; extraordinarias procurarent. Verbi gratia. Crux non erat supplicium Iudaiorum, sed barbarum, siue Romanum. Alij referunt ad Apostolos & discipulos, quos Iudæi odio nominis Christi persecuti sint.

33 Deus peccata peccatis punit, non infundendo malitiam, sed subducendo gratiam, & alia iustitiæ media, sine quibus non magis impij ad Deum conuertuntur quam in sublime aues sine alis volant. q.d. Sine eos libere ruere de iniquitate in iniquitatem, & ne ingrediantur in tuam iustitiam fidei, quam oppugnauerunt, celebratum & testificatam in lege & Prophetis, quæ est per fidem in Christum Iesum: non qua tu es iustus, sed qua tu iustificas impium. In tuæ legis iustitia hæreant, ad tuā ne perueniant. Vide Rom. 3. & 10. Ne gratiam Euangelicam, siue iustitiam solenniter promissam per Christum, & in Euangelio per ipsum exhibitam assequantur. Nunquam credant tibi, vt saluentur. Nam ex fide viuitur, & salus est, Abac. 2. Rom. 1. Cum tamen plenitudo gentium intrauerit, tunc & reliquiæ ex Israel introibunt, & saluæ fient: Rom. 11. [In iustitiā tuam] in gratiam tuam, nunquam eos iustifices, vel absolutos. Horribilis imprecatio.

34 [Viuentium] vel vitæ. Nam vox Heb. vtrunque, *Viuentium* quidem, id est, electorum qui propriè viuunt. *Vitæ* verò, id est, electionis, vel prædestinationis. Liber vitæ, Dei præscientia & prædestinatio. Apoc. 2. & 21. Quare *deleri*

sumitur hic Catachresticôs, neganter scilicet, non affirmanter, pro, Non scribi. Qui enim semel est libro vitæ siue prædestinationis inscriptus, expungi non potest, quod Dei præscientia falli nequeat, neq; in Deum cadat pœnitentia, q.d. Ne habeant locum inter beatos, ne inueniantur scripti in libro vitæ, neque sint de catalogo & numero eorum, qui vitam æternam percepturi sunt. Quod in genere de gentis reiectione intel ligendum est, vt non amplius tota gens illa, vt olim, in electione & peculio Dei permaneat. Non in individuo, de singulorum reprobatione. Quoniam singuli non fuerunt excluſi, sed nec excluduntur, dum aliqui semper ad Christum & Ecclesiam conuertuntur. Chald. deleantur de libro memoriæ viuorum, & nõ mereantur intrare in iustorum tuorum Ecclesiam. Porrò duplex est liber vitæ, vnus æternæ, de quo ista, alter temporariæ, de quo Moses Ex. 32. delę me de libro vitæ, quem scripsisti, de numero, memoria, catalogo viuorũ, de viuis. Tolle me de hoc mundo. [Nõ scribantur] Se explicat. Hæc de reprobatione Iudæorum. Nam ex hoc libro deleri, & in eo non scribi, idem.

35 [Suscepit] protexit, eleuauit prop. Præteritum pro fut. Subleuabit me tua liberatio per gloriã resurrectionis, ascensionis & in cœlum exaltationis.

36 [In laude] Heb. In confessione, id est, laude solenni & publica, vel gratiarum actione, in media veluti Ecclesia, inter Apostolos. Possis referre ad sacrificium laudis incruentum Eucharistiam, quam celebrauit Christus cum suis, etiam post resurrectionem, per sese Luc. 24. Deinde per Apostolos, in Act. Christum mortis vinculis liberatum iri prædicit.

37 [Et placebit] illud meum canticum, illa mea laus. Gratior enim Deo confessio laudis, quàm veteris legis vllum sacrificium. [Super vitulum] aptum sacrificijs. Periphrasis gratissimæ victimæ, in qua sunt Epitheta Poetica iuuenci pulchertimi, elegantissimi & iucundissimi. Plusquàm vitulus nouellus, cornua emittere incipiens & vngulas, ad offerendum maturus. Tum enim præter colorem viuidiorẽ cornua habet nitida, pura, splendida, & vngulam cãdore & teneritudine notabilem: cum vetustiores tempore nigrescãt, & crassiore durioréque sint temperamento, iuniores verò fæces nondum despumauerint, ac habeant temperamẽtum impurius.

impurius. Significat nullas Mosis victimas posse comparari cum Christi sacrificijs. Quin & tacita est vaticinatio de Mosaicis antiquandis. Chal. satis Rabbinicè, Placebit corã Deo magis, quàm bos pinguis & electus, quem offerebat Adam primus, cuius cornua præcedebãt fissionem vngularũ. Heb. ad verb. præ tauro iuuenco cornuto, & vngulas proferente.

38 [Viuet] vita vera & solida fruetur, de vita gloriæ, vel gratiæ. Eramus enim ante Christum mortui peccatis. Quin etiam *viuere* in hac lingua, recreari, refici è malis, mœtoribus, calamitatibus, vt Genc. 44. & vixit Spiritus Iacob, vbi Noster scitè, & reuixit, hinc ps. 29. vita pro salute, fœlicitate. Cuius contrariũ 1. Reg. & mortuũ est cor eius. i. elanguit, emarcuit, prop. egit animam. Nam mortem appellant animi vehementiorem mœstitiam, infortunia, res aduersas. [Animã] Explicant Metonymiam fontis, *cor vestrum*.

39 [Pauperes] q. afflictos, & humiles. Epithetum piorum. [Vinctos suos] vinctos propter se, in carcerem & vincula coniectos pro nominis sui confessione, pro pietate & virtute, Martyres. Sic Paulus vinctus Christi. i. pro Christo, pro Christi confessione & testimonio. Vaticinatur de liberanda Ecclesia è Tyrannorum persecutionibus, & asserenda in libertatem sub Constantino, & deinceps.

40 [Cœli, terra] Prosopopœia ad exaggerationem. Vel Metonymia, Cœlites, Angeli, & terrestres sancti, conuersi insulani, &c. Epilogus ad omnes creaturas, vt Deum laudẽt ex tanto redemptionis beneficio.

41 Fructus passionis Dominicæ restauratio Sion. Vaticinatur è ruinis Synagogæ construendam Ecclesiam, reparandamque Iudæam per gentes. Sion Symbolum Ecclesiæ Catholicæ & vniuersæ. Ciuitates Iudæ Ecclesiarũ singularium. [Ædificabũtur] Actio tribuitur Deo in fonte, Ædificabit restaurabit ciuitates Iudææ peccatis Iudæorum destructas. Ecclesias vbiq; eriget, sicq; reparabitur populus Iuda destructus per gentes. De ædificatione spirituali, simul & tẽporali Iudææ, tepore præsertim Cõstãtini. Tũ enim cœpit reparari Iudæa, & Ecclesiæ illic ac alibi per orbẽ solenniter construi.

42 [Ibi] in Sion, siue Ecclesia Catholica.

43 [Semen seruorũ eius] Apostolorũ cõuersi & discipuli.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Sibi, bouisque opem, æmulis ignominiam precatur.

1 In finem, Psalmus Dauid, in rememoratione quod saluum fecerit eum Dominus. LXIX. Heb. 70.

2 DEus in adiutórium meum inténde: Dómine ad adiuuándum me festína.

3 Confundántur, & reuereántur: qui quærunt ánimam meam.

4 Auertántur retrorsum & erubéscant: qui volunt mihi mala.

5 Auertantur statim erubescéntes: qui dicunt mihi, Euge, euge.

6 Exúltent & læténtur in te omnes qui quærunt te: & dicant semper, magnificétur Dóminus, qui diligunt salutáre tuum.

7 Ego verò egénus & pauper sum: Deus ádiua me.

8 Adiútor meus & liberátor meus es tu: Dómine ne morèris.

1 [Quod saluum fecerit eum Dominus] Hæc addita sunt ad Hebræa, vt exponeretur, quid esset illud [In rememoratione] siue ad verbum, *ad memorandum*. In Græco appositus εἰς τὸ σῶσαι με κύριον, id est, vt me saluet Dominus. Ideo enim petit, vt sui recordetur Dominus, quo saluus fiat, & ab hostibus liberetur.

2 Hic Psalmus est postrema pars psalmi 39. suprà, paucis à 19. versu, & deinceps immutatis. Differt argumento. Suprà enim canebatur in persona Christi, hic Dauidis contra Absalon, 2. Reg. 17. [Intende] Interpositum ad precis numeros.

3 [Reuereantur] passiuè: pudore & verecundia afficiantur, pudefiant in consilijs.

4 [Missi mala] meam perniciem qui cupiunt, repellantur, & suis conatibus deijciantur.

5 [Statim] Heb. idem est sensus, vt è R. Anonym. manuscripto apparet. Nam ad verbum. *Ad vestigium confusionis suæ*, in fugam vertantur celerrimè: quam primum confusi fuerint, simul atque erubuerint, retrò fundantur. Alij vestigium accipiunt pro fine, deinde mercede Metony. pro mercede & retributione confusionis suæ. i. operum suorum pudendorum. [Euge] qui lætantur & insultant meis malis. Heb. *Heah, Heah.* Gall. *Aha, Aha.*

6 [Semper] Hebræi construunt cum verbo præcedenti. [Dicant] Nonnulli nostrorum cum sequenti. [Salutare tuum] salutem tuam, vt me serues. Vel, qui expetunt à te saluari. Nisi malis Christum saluatorem nostrum significari.

7 [Egenus & pauper] Regno meo pulsus, & præsidio maioris partis mei populi destitutus. [Adiuua me] accelera ad me prop.

8 [Ne moreris] Ne differas meam salutem & liberationem, ne tardes. Omnis mora afflictis longa & periculosa.

ARGVMENTVM.

Senex contra impios opem implorat, perpetuam gratiarum actionem pollicens. Congruit senescenti Ecclesiæ.

1 Psalmus Dauid, filiorum Ionadab, & priorum captiuorum. LXX. Heb. 71.

2 IN te Dómine sperávi, non confúndar in æternum: in iustítia tua líbera me, & éripe me.

3 Inclína ad me aurem tuam: & salua me.

4 Esto mihi in Deum protectórem, & in locum munítum: vt saluum me fácias.

5 Quóniam firmaméntum meum: & refúgium meum es tu.

6 Deus meus éripe me de manu peccatóris: & de manu contra legem agéntis & iniqui.

7 Quóniam tu es patiéntia mea Dómine: Dómine spes mea à iuuentúte mea.

8 In te confirmátus sum ex vtero: de ventre matris meæ tu es protéctor meus.

9 In te cantátio mea semper: tanquam prodígium factus sum multis & tu adiútor fortis.

10 Repleátur os meum laude:

laude: vt cantem glóriã tuam, tota die magnitúdinem tuam.

11 Ne proiícias me in témpore senectútis: cũ defecerit virtus mea, ne derelinquas me.

12 Quia dixérunt inimici mei mihi: & qui custodiebant ánimam meam, consílium fecérunt in vnum.

13 Dicéntes, Deus dereliquit eum, persequímini, & comprehéndite eum: quia non est qui eripiat.

14 Deus ne elongéris à me: Deus meus in auxílium meum réspice.

15 Confundántur & deficiant detrahéntes ánimæ meæ: operiántur confusióne & pudóre, qui quærunt mala mihi.

16 Ego autem semper sperâbo: & adíiciam super omnem laudẽ tuam.

17 Os meum annuntiâbit iustítiam tuam: tota die salutâre tuum.

18 Quóniam non cognóui literatûram, introibo in poténtias Dómini: Dómine memorâbor iustítiæ tuæ sólius.

19 Deus docuísti me à iuuentúte mea: & vsq; nunc pronuntiâbo mirabília tua.

20 Et vsque in senéctã & sénium: Deus ne derelinquas me.

21 Donec annúntiem bráchium tuum: generatióni omni, quæ ventûra est.

22 Poténtiam tuam, iustítiam tuam Deus, vsque in altíssima, quæ fecísti magnália: Deus quis símilis tibi?

23 Quantas ostendísti mihi tribulatiónes multas & malas, & conuérsus viuificâsti me: & de abyssis terræ íterum reduxísti me.

24 Multiplicâsti magnificéntiã tuã: & cõuérsus consolâtus es me.

25 Nam & ego confitébor tibi in vasis psálmi veritâtem tuam, Deus: psállam tibi in cíthara, sanctus Israël.

26 Exultábunt lábia mea, cùm cantáuero tibi & ánima mea, quam redemísti.

27 Sed & lingua mea tota die meditábitur iustítiam tuam: cum confúsi & reueriti fuérint, qui quærunt mala mihi.

2 [Non] ne [Confundar] Particula prohibentis & precantis in fonte: Ne repulsam patiar, quasi non exauditus. [In iustitia] per tuam iustitiam, quia tu es iustus afflictorum vindex.

3 [Inclina] extende.

4 [Et in locum munitum] tutum & securum. Mihi esto Deus, ad quem tutò possim cõfugere. מעוז enim per Nun habitaculum excelsum significat, vt docet Abben Ezra. Sic autem hic legitur in emendatis exemplaribus, sicut ex eodem apparet, & Masora, vt frustrà recentiores, quo aliquid noui afferre videantur, legant per Zein, & vertant fortitudinem. Esto mihi in rupem habitaculi excelsi, vel in rupem (&) habitaculum excelsum, (ad quod) veniam iugiter, ad quod tuto me semper recipiam [Vt saluum me facias] per Angelos, vt R. Kimhi docet è Psal. 90. quoniam sic Hebraicã enuntiatiuè leguntur, Præcepisti vt saluum me faciant (Angeli.)

5 [Firmamentum] rupes propriè. sic [Refugium] fortitudo.

6 [Contra legem agentis] iniqui & violenti. Intelligunt aliqui Absalonem. Puto esse singulare pro plurali per Synechdochen poeticam.

7 [Patientia mea] fiducia & expectatio mea [A iuuentute] à pueritia. Heb. [Domine, Domine] Heb. Adonai Elohim. Nam יהוה hic habet puncta nominis Elohim. Nec legendum *Iehoui*, quoniam puncta non sunt illarum literarũ, quibus nomen tetragrammaton conficitur, sed illius vocabuli, quod in eius locum pronũtiatur, certo mysterio, quod attigimus lib. 1. de S. Trinitate. Beza, qui alibi prophanè *Iehoua* vertit, debuit hic *Iehoui* vertisse, vt propiùs ad sui loci inuocationem accederet. Sic vers. 18.

8 [In te]

8 [In te] per te, tua ope & gratia corroboratus sum. Ad verbum, super te nixus sum vel subsistentatus. [Protector] ἐπιτροπος, defensor. Interim תמך proiectorem, eiectorem sonat, qui de ventre matris extraxisti me, Psal. vigesimo primo. Alioqui enim periissem, quod non satis sit virium in natura ad puerperium, sepositâ Dei ope, & quasi obstetricatione.

9 [In te] de te, De tua magnitudine, in tuam laudem. Sic Græci sæpe in inscriptionibus poeticis εἰς τὸν Πλάτωνα, In Platonem. i. de Platone, in laudem Platonis. Beth, *In*, pro Baabur, *De, propter*, sæpius, vt Rabbini obseruant. [Cantatio] laus, hymnus [Prodigium] res stupenda, & portentosa ob malorum & calamitatum magnitudinem. Exo. 4. monstrum, quasi portentum, à quo homines abhorrent. q d. in horrorem & spectaculum factus sum multis, multi me refugiunt tanquam monstrum aliquod, remque prodigiosam. Sic Paulus, Spectaculum facti sumus omnibus hominibus, Et Esa. 8. Prodigium enim est spectare hominem tam extraordinaria patientem. R. Kimhi aliter, tanquam prodigium factus sum. i. exemplum insigne iudiciorum tuorum & vindictæ, sum illis pro exemplo insigni, quod tu punis iniquitates. Anonymus, quasi monimentum, & spectaculum. Nempe quando vident me, recordantur tuorum erga me mirabilium beneficiorum, & laudant te. [Adiutor fortis] Heb. mea fiducia fortis.

10 [Vt cantem] Doctè hoc interposuerunt. Ad verb. repleatur os meum laude tua, tota die gloria siue pulchritudine tua.

11 [Ne proijcias] ne procul à te iacias, in plateam & veluti extra tuam domum & familiam, ne me in externa discrimina trudas, ne me conijcias in mala, ne me miserijs exponas. Metaphora à pueris proiectitijs. Proijcere enim etiam apud latinos exponere designat, vt in Cistellaria Plauti. Eam postquam peperit, iussi paruam proijci. Vnde & hic verbum *hiſſie*, plus sonat quam deserere siue derelinquere. Nam includit vim & propulsionem. [Me] quem hactenus seruasti ab infantia, ne deseras hoc senili tempore, multo minus à te proijcias. Lege Esa. 46. Senectus multis incommodis est obnoxia, & præcipuè diuina sustentatione eget.

12 [Mihi]

12 [Mihi] contra me locuti sunt. Dariuus damni [Custodiebant] qui obseruabant, captabant vitam meam, ei insidiabantur, inter se consultarunt de perficienda sua libidine.

13 [Comprehendite] ne euadere possit.

14 [Respice] festina prop.

15 [Detrahentes] calumniantes me. Heb. inimici animæ meæ, qui me oderunt.

16 [Adijciam] ad tot tuas laudes semper aliquid addam, nunquam laudibus tuis laudes cumulare desinam. Te magis ac magis semper celebrabo.

18 [Literaturam] Scio Symmachum & recentiores Rabbinos Sephorot exponere numeros: sed malo literaturam, scripturam, literas. Ideo enim liber, Heb. Sepher appellatur & Scriba Sophér. Quin & Esaias huc videtur alludisse c. 29. לא ידעתי ספר nescio literas &c. Quod de literis profanis, & literis sactis intelligi potest. Quoniam (inquit) non satis intelligo scripturas sacras & earum mysteria Dei magnitudinem repræsentantia, nec fortasse satis sum instructus literis & scientijs humanioribus, veniam ad potentias Dei recolendas & commemorandas. Mihi satis erit meditari, & alijs prædicare Deum omnia posse, mirè esse potentem, potentiam eius esse immensam: humanis omnibus rationibus & scientijs, quas nesciuero, opponam Dei potestatem. Vt hoc quod creditur, vel dicitur de Deo & mysterijs, abhorreat ab humano captu, rationibus, disciplinis, institutis, artibus, non moror. Nam scio Dei superiorem esse potentiam. Tota ratio facti, mihi erit potentia facientis. Psa [Introibo in potentias Domini] veniam ad Dei potestatem, ad eam recurram: illa mihi sufficiet & aduersus disputationes omnium eruditorum, curiosorum, & hæreticorum. Sic Salomon Prouerbiorum 30. fatetur suam insciam de multis, quæ tam in diuina lege ignoraret, quam in humanis artibus & scientijs: Stultissimus sum virorum & sapientia hominum non est mecum: non didici sapientiam, & (non) noui scientiam sanctorum. Qui *Numerum* interpretantur, si hunc locum enarrant. Quoniam numerum (tuorum erga me beneficiorum, vel laudum tuarum) non cognoui, quotidie tuam potentiam, (id est, fortia facta) & iustitiã prædicabo. *Literaturam* γραμματείαν, quæ vox significat scripturas & literas: vnde γραμματεὺς, scriba. In Ro.

Pſalt.

Psalt. Negotiationem, q. πραγματείας, vt & legit Chrysost. Arnobius, Augustin. & plerique alij. Nam facilis fuit mutatio. Quin & numerationibus cum negotiationibus est maxima coniunctio, cum omnis negotiatorum res penè sit in numerando, rationibusque subducendis. q. d. Quoniam nō cognoui negotia huius sæculi, quoniam curis & occupationibus sæcularibus vacuus sum, quæ mentem à diuinorum contemplatione abducunt, accedam ad celebrandam iustitiam & misericordiam tuam, atque beneficia, quæ à te maxima accepi [Memorabor] recordabor iustitiæ tui solius.

19 [Vsque nunc] ad hunc vsque diem.

20 [Et vsque ad] etiam vsque ad. Vsque ad, donec, & similes particulæ apud Hebræos inferunt continuitatem: non quod postea se derelinqui velit. [Senium] canitiem, ætatem decrepitam. Vsque ad senectutem, imo vero vsque ad nouissimam ætatem, ne me deseras, mihi adesto vsque ad extremum spiritum. Aliqui contra distinctiones Hebraicas, item versum 11. iungunt cum precedenti versu. Vsque ad senium pronuntiabo mirabilia tua, vt ostendat se vsque ad vltimum flatum laudaturum Deum.

21 [Brachium tuum] auxilium, robur, potentiam, qua me conseruas, vt ad omnes veniat commendatio & fama tuæ fortitudinis.

22 [Potentiam tuam] Donec annuntiem scilicet, per zeugma, è proximo vers. [Vsque in altissima] iustitiam tuā alte patentem, ad cœlum vsque pertinentem. Vt construatur cum *Iustitiam tuam*, per Eclipsin Hebraicam (*quæ est*) *Vsque ad altissima*. Vel connectitur cum verbo. Donec pronuntiem vsque ad altissima, id est, vsque in cœlum (Hyperbole, in immensum) brachium tuum, tuam iustitiam & potentiam, & magna quæ tu fecisti. *Quæ* (&) magnalia, quæ fecisti. Ordo inuersus, vbi & Asyntheton. (dicendo sup.) [Deus, quis similis tibi.] Est enim Mimesis. אשר, *Asher*, possit, *quia*, significare. Quia fecisti magnalia, siue magnifica.

23 [Quantas] Admiranter. Interim quoniam אשר est indeclinabile & omnium generum, aliqui iungunt cum sequentibus. Qui videre fecisti mihi multas calamitates, conuersus viuificabi me. Sed nihil necesse. [Malas] acerbas, graues [Et conuersus] placatus, vel potius phrasi Hebraica, quam

quam pauci intelligunt, iterum; viuificasti me. Vnde & 70. id quod sequitur in Hebr. *conuersus reduxisti me*, rectè vertunt, iterum reduxisti me. Nam ad eum sensum vtuntur verbo סוב vel שוב conuertendi siue redeundi, cum altero. Hæc autem in futuro Kimhi exponit, existimans hinc deinceps Dauidem loqui in persona populi exulantis, & vaticinari de eius per Christum restitutione [De abyssis terræ] de extremis malis & calamitatibus exaltasti me. Metaph.

24 [Tuam] ergo me, Heb. meam. Sed quia hæc sua magnificentia, siue magnitudo à Domino proficiscebatur, explicationis gratia sic Sept. transtulerunt. [Et conuersus] & iterum, & rursum (vt proximè) consolatus es me.

25 [In vasis] in instrumentis musicis. Vas in hac lingua generale ad omnia instrumenta, vt in Actis, vas electionis Paulus (instrumentum & organum lectissimum) [Sanctus] ô sancte Israel. Nominatiuus more Græcorum Atticè, pro vocatiuo. i. Deus, qui sanctificas Israelem.

26 [Et anima] exultabit, iubilabit, canet, vt sonat vox *Ranan*.

27 [Reueriti] verecundia & ignominia affecti, passiuè.

ARGVMENTVM.

Christi regnum iustum, pacificum, amplum, fœlix q; fore.

1 Psalmus in Salomonem LXXI. Heb. 72.

2 DEus iudicium tuū regi da: & iustitiā tuam filio regis.

3 Iudicāte pópulum tuum in iustítia: & paúperes tuos in iudicio.

4 Suscípiant montes pacem pópulo: & colles iustítiam.

5 Iudicábit paúperes pópuli, & saluos fáciet filios paúperum: & humiliábit calumniatórem.

6 Et permanébit cum sole & ante Lunam: in generatióne & generatiónem.

7 Descéndet sicut plúuia in vellus: & sicut stillícida stillántia súper terram.

8 Oriétur in diebus eius iustitia, & abundántia

dántia pacis: donec auferâtur Luna.

9 Et dominábitur à mari vsq; ad mare: & à flúmine vsque ad términos orbis terrárum.

10 Coram illo prócident Æthiopes: & inimici eius terram lingent.

11 Reges Tharsis & insulæ múnera ófferent: reges Arabum & Saba dona addúcent.

12 Et adorábunt eum omnes reges terræ: omnes gentes séruient ei.

13 Quia liberâbit paúperem à poténte: & paúperem, cui non erat adiútor.

15 Pareet paúperi & ínopi: & ánimas paúperum saluas fáciet.

15 Ex vsuris & iniquitáte rédimet ánimas eórum: & honorábile nomen eórum coram illo,

16 Et viuet, & dábitur ei de auro Arábiæ, & adorábunt de ipso semper: tota die benedícent ei.

17 Et erit firmaméntũ in terra in súmmis mótium, superextollêtur super Libanum fructus eius: & florebũt de ciuitáte, sicut fœnum terræ.

18 Sit nomẽ eius benedictũ in sécula: ante solẽ permanet nomen eius.

19 Et benedicéntur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes mágnificábunt eum.

20 Benedictus Dóminus Deus Israël: qui facit mirabília solus.

21 Et benedictum nomen maiestátis eius in ætérnum: & replébitur maiestáte eius omnis terra, Fiat, fiat.

22 Defecérunt laudes Dauid filij Iessæ.

1 Hunc Psalmum Salomoni duntaxat dedicauit, vt perperam quidam eum de Salomone exponant, Rabbinis, Midras, & Chaldæo deteriores, qui de Messia, quo Ecclesia regeretur, vt Christus rex in carnem veniat. Quin & fortassis Salomon non hic est nomen proprium, sed Patronymicũ, (sic enim

enim apud Hebræos propria pro Patronymicis & gentilitijs passim vsurpãtur) pro Salomonio, Salomonide, i. Salomonis filio, nepote, prole, i. Christo à Salomone orto, Matt. 1. Vel appellatiuum: pro pacifico, i. Christo rege verè pacifico, vt in Cant. Canticor.

2 [Iudicium] iudiciorum tuorum, iuris tui notitiam & zelum [Regi] Messię [da] vt secundum leges tuas & institutа populum tuum regat & moderetur. Vel potius iudicij tui rectionem & administrationem. Nam precatur vt mittat Christum ad iudicandum, regendum & moderãdum mundum multis malorum fluctibus iactatum. Sic quod sequitur [Iustitiam tuam] iustitię tuę dictionem, & dispensationem, tuum in hoc mundo inferiore thronum & tribunal. Ioan. 5. filio pater omne iudicium dedit. Ierem. 23. suscitabo Dauid germen iustum & regnabit rex & sapiens erit & faciet iudicium & iustitiam in terra. In symbolo, assidet in dextera patris venturus iudicatum viuos & mortuos. [Filio regis] Quem regem appellarat, nunc vocat filium regis, vt qui ex semine Dauidis secundum carnem factus sit. Roman. 1. ne quis Dauidem accipiat, qui rex quidem fuit, sed non regis filius.

3 [Iudicate] Inf. vt iudicet, regat, vindicet. Explicat superiorem versum. Græcismus, quo infinitiuus sumitur pro gerundio per Eclipsim τοῦ. Iudicandi causa, ad iudicandum, vt iudicet, vt psalm. 9. versic. 33. & 43. & psalm. 77. versic. 78. [In iustitia, in iudicio] iustè, ex æquo & ex iure pauperes, afflictos & calamitosos à potentioribus oppressos.

4 [Suscipiant] ferant, tollant prop. Prosopopœia ad profundissimam & copiosissimam fœlicitatem. Consequantur habeant pacem & iustitiam montes & colles, qui solent esse latronum, fugitiuorum & perditorum hominum receptatores, & fœuarum belluarum latibula, in illis præsertim Syriæ, Palæstinæ & Arabiæ locis. [Pacem] Pax Phrasi Hebr. omne boni & fœlicitatis genus includit. Vnde Kimhi hæc intelligit de rerum omnium abundantia. Nostri de Euangelio pacis & reconciliationis cum Deo. Vt fertilibus annis montes & colles fructibus affluunt, ita per regnum & legem Euangelicam conscientiæ afflictæ gratia Dei, pace, iustitia, dilectione abundant.

5 [Calumnia-

5 [Calumniatorem] Græcè Sycophantam. Heb. oppressorem. Aliqui restringunt ad Diabolum: sed possit esse singulare de cunctis, pro plurali, per Synechdochem. Confer cum Esa. 11. & 14. Defendet hic rex pauperes & oppressos, oppressoresque reprimet.

6 [Et permanebit] Sensum duntaxat sequuntur. Quoniam enim Hebræi *Timere* vsurpant pro Colere, sensus est. Colent eum fideles quandiu sol perstabit. Apud eos in perpetuum permanebit eius agnitio ac honor. Ad verbum, Timebunt te, colent te (ô Christe.) Per tertiam autem personam, verterunt Septuag. vt explicarent, ad quem referretur hic timor siue cultus, nempe ad Christum, non Deum Patrem. Potuerunt etiam accipere per Methathesim poëticam יראוך pro יראוך *teeroich*. Nam *Arach* prolongari, diu permanere, longæuum esse. [Cum sole] quandiu extiterint Sol & Luna, diu præsens erit Sol & Luna. In eorum conspectu, id est, vsque ad consummationem sæculi, imo vero in æternum. In Græco ἀπὸ impropriè pro ἐναντίον, ἐμπροσθεν. Chaldæus, Cum ortu solis, & in lumine lunæ, id est, mane & vesperi, siue, iugiter colent eum.

7 [Descendet] de cœlis in terras gratè, optato, magna omnium voluntate, lætitia, vtilitate & commodo. Quod illustret duobus similibus. [In vellus] in detonsa prata, super tonsuram Hebr. id est, herbam tonsam, germen excisum. Tam optatus descendet de cœlis Messias in regnum suum, quam pluuia super herbam resectam & detonsam, vel stillicidia, id est, imber siue ros sitientem terram conspergens, vt succrescat & germinet, & vberiorem herbam reddat. Pluuia enim herbæ & terræ grata est ac vtilis. Pluuia & stillicidia, symbola gratiæ, quam suo de cœlis descensu attulit, ea tanquam rore humectans & refocillans Iudæos & Gentes, i. vt aliqui interpretantur, vellus & terram. Aliqui vellus non pro detonsione herbæ, sed lanæ accipiunt, vt sit allusio ad vellus Gedeonis, Iud. 6. de descensu Domini in vterum virgineum.

8 [Orietur] Florebit, germinabit prop. iustus. Florebunt ipso regnante plurimi iusti, & germinabit copiosa pax. Non mundi, sed Dei, quæ exuperat omnem sensum, & est tranquillitas cordis ac conscientiæ, Ioan. 14. & 16. Quanquam & nascente saluatore sub Augusto orbis totus à præliorum strepitu

strepitu quiescebat, in signum veræ pacis, quam ipse in mundum afferebat. *At* 70. legerunt *tsedech*, non *Tsaddie*, Iod pro Segol. Atque hinc. [Iustitia] est gratia Dei iustificans, quo modo passim accipitur apud Paulū. Alias virtutis actio & quod sequitur [Abundantia Pacis] copiosa conscientiarum tranquillitas e remissione peccatorum [Donec auferatur luna] tollatur. Donec non sit prop. id est, vsque ad consummationem mundi, imo vero perpetuo, quandiu luna permanserit. Sed voluerunt docere lunam non abituram in nihilum, sed auferendam duntaxat ex isto statu corruptionis & mutationis. Nunc enim inseruiens hominibus varium habet lumen, & instabile, modò plena, modò dimidia, nunc crescens, nunc decrescens, nunc deficiens, nunc vna, nunc altera tantum parte lumen à sole suscipiens, prout variis modis Soli obijcitur. Tum autem auferetur secundum imperfectionem, non subsistentiam, secundum qualitates, non essentiam, quoniam ad statum perfectiorem reducetur, ab omni mora & instabilitate liberabitur, plenè omnibus ex partibus à Sole illuminabitur, idque in perpetuum, & multo splendidius. Sic perpetuus effectus regni Christi iustitia, pax, gaudium in Spiritu sancto, remissio peccatorum, & gratiæ infusio.

9 [A flumine] Euphratem intelligunt, quousque pertinebat regnum Dauidis & Salomonis. Huc iam fluuium tranabit gloria & potestas Christi, vt ei subijciatur orbis terrarum ab Oceano Orientis ad Oceanum Occidentis, ab Indico ad Gaditanum, ab vno mari ad alterum oppositum. Demonstratur vniuersale Dominium Christi hominis super omnem terram intra terminos istos contentam, vt proinde magna insula à veteribus Geographis appelletur.

10 [Æthiopes] Heb. generalius, squallentes, qui habitant in locis squallentibus, aridis & desertis, deserti incolæ. [Lingent] osculabūtur in signum reuerentiæ & seruitutis, prostrati ore attingēt terram, se humillimè subijcient, adeo vt terram osculentur ad testificandam seruitutem. Docet remotissimos quosque populos, & longe ab omnibus dissitos hominibusque incognitos, ad hunc regem esse conuertendos.

11 [Tharsis] Maris. Tharsis in genere mare significat, aliquando contrahitur ad regiones Indiæ & Ciliciæ. Nam

vox etiam Heb. vtrosque populos designat. Hic videtur respicere Indiam, ad quam singulis triennijs Salomon naues mittebat, vt inde aurum & cæteras Orientis diuitias acciperet. [Insulæ] Nominatiui casus. Insulani. In Oceano Indico & Eoo infinitæ sunt insulæ auriferæ. Aurea Chersonesus, Taprobana, Iaua maior, Mesana, Sarangonis, Paulogo, Solor, Humuma, Calagana, præter Peruanas & Americanas regiones atque insulas. Plutes aromatum, gemmarum & rerum aliarum pretiosarum procreatrices. Quas omnes insularum nomine comprehendit. [Arabum] transposuerunt verba fontis, in quo Sabei AEthiopes Arabicis præponuntur, quod prius nomen Christo dederint, & constantius. Nam vsque hodie regnum eorum Christianissimum viget Preto-Ioanne Principe. Fortasse confuderunt differentiam inter Shebá per ש & Sebá per ס secundum, quam prius significat Sabæorum AEthiopiam, posterius Arabiam felicem, cuius Metropolis Saba in monte sito, de qua Virg. *Solisque est thurea virga Sabæis.*

& alibi: *India mittit ebur, mittunt sua thura Sabæi.*

Sed quam rectè mox ver. 16. [Saba] AEthiopiæ, à Saba filio Chus, & regina Saba, Sic Esa. 49. & 60. Tertullianus aduersus Marcionem lib. 3. hunc locum citat. Nam & Magos (inquit) reges habuit Oriens, &c. Sic & plerique veteres ad docendũ Magos non solum fuisse sapientes, sed & reges; Matt. 2. Et sane attingit Magorum ad Christum puellum profectionem cum pretiosis Thesauris Auri, Thuris & Myrrhæ. Cuius rei vmbra præluxit ib Salomone, ad quem è Tharso, Arabia & Sabea munera delata sunt.

12 Hoc ita prop. conuenit Christo, vt neq; Salomoni, neque alij cuiquam vlla ratione congruere possit.

13 Quæ his tribus versibus 13. 14. 15. promittuntur, quotidie præstat Christus, & in hac vita & in cuiusque morte, at plenius iudicij die, quando miseris & pauperibus ad dexteram collocatis, in illorum contemptores durissimam feret sententiam. [A potente] משוע *Missua* legunt Septuaginta appositè, שוע, *Sua* autem diuitem, potentem, prodigum significat, Iob. 32. & 34. q. clamosum. Nam diuites alte clamant & fastuose. Masoretæ adhibent alia puncta, *Mesan vea*, nempe Benoni Piel; Liberabit pauperem Clamantem, & conquerentem.

14 [Parcet]

14 [Parcet] miserebitur, propitius erit, prop. Euthymius pauperem Gentes interpretatur, inopem Iudæos, qui crediderunt diuini auxilij ope.

15 [Ex vsuris] à fraudibus, violẽtijs & iniurijs diaboli, Tyrannorum [Honorabile] ἔντιμον, pretiosum, τιμὴ honor & pretium. Sic respondet propius Hebræo, & pretiosus erit sanguis eorum coram illo. i. mors eorum, vt psal. 115. [Nomen] ὄνομα. Sed fortasse Septuag. verterunt αἷμα, sanguis. Vita eorum illi erit Chara & pretiosa, neque impunem habebit eum, qui eorum sanguine se cruentarit.

16 [Et viuet] quia mors illi non dominabitur. Quare vbi gustauit mortẽ, intra triduum in auras redijt, semper victurus vita fœlici & beata, sicut impossibile erat teneri illum ab inferno. [De auro] se & sua pij huic regi dabunt & offerent. [Arabiæ] Heb. *Sheba* per ש, Shabeæ, vnde regina Austri fuit, quæ ad Salomonem regem, mota eius fama, peragrata est. Nam eo alluditur, vt Salomon Christum in multis retulit. Confuderunt ergo cum *Seba*, Sabea regione Arabiæ fœlicis per ס, sed parum aptè. Nam Arabia non recensetur inter regiones auriferas, vt AEthiopia, i. totum littus Africæ à Promontorio Viridi ad mare rubrum. AEthiopia enim veteribus cognita & AEthiopia nostris temporibus aperta auro abundat & nihil pene aliud mercatui exponit, Cephala videlicet, Argina, Nigritæ, Mozambica, Guangara, &c. Porro hæc Shabea est, quam Iosephus libro 2. Antiq. capit. 5. à Cambyse rege Meroen ex sororis nomine cognominatam scribit, Niloque & duobus alijs fluuijs Astab & Astabor circumcinctam, à qua clima *Διακαστὴ* apud Astronomos & antiqua regia imperatorum AEthiopiæ. [De ipso] περὶ αὐτοῦ. Heb. orabunt pro ipso, precabuntur *ei felicia*. Anthropopathos de Christo loquitur vt de rege optimo, pro cuius incolumitate, & vitæ diuturnitate assidue rogat populus. Quin & populus Matthæi 21. precabatur, Hosanna filio Dauid, Hosanna in excelsis, id est, ô tu Deus qui es in excelsis, salua quæso, salua filium Dauid. Nam verbum Hosá, siue saluandi, Hebraice construitur cum dãtiuo. Sed nec dubium, quin quotidie oraret, vt regnum illius emergeret, vt sine timore de manu inimicorum suorum liberatus, seruiret illi. Quod ad humanam Christi naturam refertur, Possit etiam referri ad eius corpus

mysticum & regnum. Pro regni eius successu perpetuo orabunt, proque Ecclesiæ pace. Etsi autem מן cum Genitiuo, Græcè etiam *pro* significet, Noster tamen interpres *De*, in communiore acceptione transtulit, vt doceret pro Christo non fuisse orandum, vt pro reliquis hominibus, nempe pro ipsius persona, quæ aliorum precibus apud Deum non indigebat, sed pro ipsius regno, id est, Ecclesia, vel membris, qui sumus nos. In Hebræo יתברך *Bead* sumi potest pro *Per, propter*. *Adorabunt per ipsum semper*, eius nomine, Ioannis 15. & 16. Propter & per ipsum Patri supplicabunt. Ephes. 2. Hinc nos cunctas preces clandimus, Per Dominum nostrum Iesum Christum, tanquam per mediatorem, redemptorem, & pontificem.

17 [Firmamentum] firmus & solidus cibus. Epithetum frumenti, quo vita hominis continetur & sustentatur, apud Septuag. vt psal. 104. vers. 17. imo vero apud scriptores sacros. vt Esa. 3. vers. 1. mishan, fulcimentum panis, vbi noster, robur panis, & Leuit. 26. vers. 45. baculus panis, quasi fulcrum, quia inquit illic Abben Ezra, panis, cor hominis firmat, fulcit, sustentat è psalmo 103. Vnde Hebr. Pugillus frumenti, vel iuxta Chaldæum, fulcimentum panis. Est autem Hyperbole. Ex paucis granis etiam in cacuminibus montium, quæ solent alioqui esse infrugifera, maxima prouenient seges, quæ & superet Libani altissimas cedros altitudine, vel tam procera sit, vt agitante vento talem aristis sonitum edat, qualem arbores Libani. Veteres Hebræi, vt hic citat R. Salomon. de quibusdam Clusaoth, (id est placentis) tempore Messiæ interpretantur (Eucharisticis haud dubiè hostijs & panibus) delicatissimus vbique offerendis & percipiendis. Quare Ionathan ttansulit, vt notat Paulus Burgensis, Erit placentà tritici in capitibus sacerdotum. Et Rab. Mose Haddarsan obseruat istud esse mysterium Melchisedec, quo dicitur Sacerdos Dei altissimi, Genes. 14. Cuncti enim Rabbini tradunt Panem & vinum ab ipso prolatum, fuisse mystica ac tetulisse partim Mosis sacrificia farinacea & libamina, partim Messiæ. [Superextolletur] superabit Libanum, vel Libani sylvam, præ altitudine. Libanus & mons, & sylua. Heb. conflictietur, commouebitur, vt Libanus. [Eius] firmamenti, id est, frumenti, quo vita hominis firmatur & sustentatur. Nam Prono. est masc. generis.

generis. Heb. & Græc. ne quis ad terram referendum cēseat. [De ciuitate] qui sunt de ciuitate, ciues Genus Metonymiæ Hebraicæ, vt sup. Psal. 67. de fontibus Israel, id est, qui estis de fontibus & origine Israel, & Psal. 150. Laudate eum de cœlis, vos qui estis de cœlis, cœlites. Ciues ergo, & oppidani florebunt, & multiplicabuntur, vt solet gramen siue herba tenella in agris. De incredibili prouentu fidelium siue credentium in Christum.

18 [Ante solem] ante solis ortum, id est, ab æterno. Chal. Ante solis ortum præparatum fuit nomen eius, siue fixum & permanens. Vnde Chrys. in 2. Esaiæ ad diuinitatem & manifestatem Christi refert, in qua ipse permanebat, antequam Sol existeret. Vel sole durante & stante, quandiu shabit sol, in æternum. [Permanet] Heb. *Innon*, filiabitur propriè (Abben Ezra) filius erit, filius appellabitur (à בן filius) nomen eius, quandiu durabit sol. Vnde veteres Hebræi tradiderunt Innon, vnum esse è Messiæ nominibus. Cæteræ interpretationes hanc non æquant. Perseuerabit, propagabitur, celebrabitur, præparabitur, ab vna generatione in aliam transibit Christi nomen, dum Sol erit. Potuerint legere Iccon per כ caph, non נ *nun*, vel vnum pro altero sumere propter affinitatem literarum. *Con* autem est parare, vt hic sumpsit Chaldæus, & stabile firmúmque esse, siue permanere.

19 [Omnes tribus terræ] Hæc Propheticè interiecerunt Sept. vt significarent esse allusum ad promissionem Abrahæ factam Gen. 12. 19. 22. &c. Chald. & benedicentur merito eius omnes populi. [Magnificabūt] beabunt, prop. beatum prædicabunt.

20 [Benedictus] sit. Est enim votum & optatio. [Solus] Consule Psal. 135. vers. 4.

21 [Benedictum] sit, vt suprà. [Et replebitur] vt repleatur. Hanc phrasim explicamus Psal. 140. vers. 6. & 142. vers. 4. Vel est pro imperatiuo *Repleatur*. [Fiat, fiat] Amen & Amen. Signaculum siue clausula librorum quatuor primorum huius operis. Vtinam ista contingant & perficiantur.

22 Atque hic est Psal. à Dauide postremò omnium conscriptus, & quasi testamento Salomoni filio relictus, vt fidem & expectationem Messiæ ei commendaret. Nec tamen

positus suo loco per hysteron proteron : quoniam in hoc opere minimè seruatur ordo temporis, sed doctrinæ, consilij ac voluntatis. Hunc nempè vltimum compositit, tametsi secundum collocationis ordinem in hoc opere non inueniatur vltimus. R. Ioseph, Consummatæ sunt preces Dauid, id est, quando ista fuerint impleta, tunc perficientur vaticinia, vota, & optata Dauid (vt cum Christus in cruce dixit, Consummatum est, de impletis in sua perpessione optatis & scripturis.) Hæc vt euenirēt, summa fuit votorum ipsius, fuit hic finis, quem in omnibus suis Psalmis Dauid concupierat. Sic Hieronym. Completi sunt siue finiti Hymni Dauid, quoniam totam plenitudinem & finem iam enarrauerat. Alij aliter, sed alienius.

LIBER

LIBER TERTIVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Improbos in hac vita fœlices esse. Probos, qui indè commaculentur, ex fine & exitu, quòd sua quemque tandem maneant præmia, se debere consolari.

1 Psal. Asaph. LXXII. Heb. 73.

QVAM bonus Israel Deus: his qui recto sunt corde?

3 Mei autem penè moti sunt pedes: penè effusi sunt gressus mei.

4 Quia zelaui super iniquos: pacem peccatorum videns.

5 Quia non est respectus: morti eorum: & firmamentum in plaga eorum.

6 In labore hominum non sunt: & cum hominibus non flagellabuntur.

7 Ideo tenuit eos superbia: operti sunt iniquitate & impietate sua.

8 Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum: transierunt in affectum cordis.

9 Cogitauerunt, & locuti sunt nequitiam: iniquitatem in excelso locuti sunt.

10 Posuerunt in cœlum os suum: & lingua eorum transiuit in terra.

11 Ideo conuertetur populus meus huc: & dies pleni inuenientur in eis.

12 Et dixerunt quomodo scit Deus: & si est scientia in excelso?

13 Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo: obti-

culo : obtinuérunt diuítias.

14 Et dixi, ergo sine causa iustificáui cor meum: & laui inter innocéntes manus meas.

15 Et fui flagellâtus tota die : & castigátio mea in matutínis.

16 Si dicêbam, narrâbo sic: ecce natiônem filiórũ tuórũ reprobáui.

17 Existimâbã vt cognóscerem hoc : labor est ante me.

18 Donec intrẽ in sanctuárium Dei: & intelligam in nouíssimis eórũ.

19 Verúntamen propter dolos posuísti eis: deiecísti eos, dum alleuaréntur.

20 Quómodo facti sunt in desolatiônẽ? súbitò defecérũt, periérũt propter iniquitátẽ suã.

21 Velut sómniũ surgéntium Dómine: in ciuitâte tua imáginem ipsórum ad nihilum rédiges.

22 Quia inflammâtũ est cor meum, & renes mei commutáti sunt: & ego ad nihilũ redáctus sum, & nescíui.

23 Vt iumẽntum factus sum apud te: & ego semper tecum.

24 Tenuísti manum déxteram meam, & in voluntâte tua deduxísti me: & cum glória suscepísti me.

25 Quid enim mihi est in cœlo: & à te quid vólui super terram?

26 Defecit caro mea & cor meum: Deus cordis mei, & pars mea Deꝰ in ætérnum.

27 Quia ecce, qui elõgant sẽ à te, peribũt: perdidísti omnes qui fornicántur abs te.

28 Mihi autem adhærêre Déo bonum est: pónere in Dómino Deo spem meam.

29 Vt annúntiem omnes prædicatiônes tuas: in portis filiæ Sion.

1 Asaph

1 Asaph nobilis Musicus tempore Dauidis, 1. Par. 6. & 16. cuius nomine extant 12. Psalm. cum magnæ parti aliorum modos fecerit. Eius spiritus hoc habuit peculiare, vt de rebus Ecclesiæ tristibus meditaretur. Vnde hic tertius liber continet ferè perpetuas querimonias.

2 [Quàm] certè, profectò. Hebr. est certa assertio, contra quam subijciet carnis tentationes, siue rationes. Blandimẽtum hoc præmittit, ne Deus offendatur sequenti querimonia, quæ probos perpetuò exercuit, vt Iere. c. 12. Abac. c. 1. Iob. c. 21. &c. [Israel] Datiui casus. Beneficus Israelitico populo, siue Iudæis & fidelibus, nimirũ ijs qui recti sunt corde Vnde Græcè premissum habet articulum τῷ, Heb. Lamed. [His qui] Appositió. ἑρμηνευτικὸς enim docet, quem Israelem intelligat. Vel est Asyntheton (&) his qui, &c. Vt erga omnes sit beneficentissimus, at singulariter erga Israelitas, id est, fideles, eos maxime, qui puro sunt animo & cõscientia.

3 Moueri pedes, effundi gressus, Prouerb. Hebraicum, pro declinare à recto, labi, vacillare cogitationibus, deficere ab aliqua re. Pugnam spiritus & carnis pingit. q.d. penè in his tentationibus succubui.

4 [Zelaui] grauiter commotus sum & ardenter. Zelus feruor quidam animi propter res indignè factas. Alij, ad æmulationem prouocatus sum. [Pacem] prosperitatem.

5 [Respectus] Consideratio de morte. Eam non considerant, neque respiciunt. Mortem non curant, neque eius timore afficiuntur. Sine eius metu moriuntur, non eam ponunt ante oculos, ne hoc illos affligat. Quare Hieronym. Non cogitant de morte sua. & Chal. Non terrentur neque conturbantur propter diem mortis suæ. Legi fortasse possit *Despectus*, ἀνάπτυσις, renutus, despectus, repulsa, Hyperbole. Non renuunt mortem præ dierum multitudine: vel passiuè, non despiciuntur, non reijciuntur in morte, curantur nullius rei & officij indigi, & in sinu suorum moriuntur sine cruce. Fortassis Septuag. verterant ἀνάδεσις, religatio, cõstrictio. Nam Heb. ad verbũ, non (sunt) constrictiones siue vincula morti eorum, quæ est Periphrasis extremæ senectutis poëtica. q.d. perueniunt ad extremã senectutem, quo tẽpore, vt fructus valde maturus ex arbore, sponte decidit anima è corporis vinculo. Vincula metaph. sunt impedimenta vel tormenta, & cruciatus: & sic vertit Aquila, nulli cruciatus

interueniunt

interueniunt morti eorum. Nostra lectio non immutat sententiam. Non respiciunt suam mortem, ad eam non attenditur, tam blandè & suauiter moriuntur, vt mors istis inopinato accidat. [Et firmamentum] Septuaginta hic sensum duntaxat sequuntur: firmum est robur in plaga eorum, ne eis quidem plaga nocet, morbus, res aduersa: è plagis conualescunt, nec illis obruuntur, vel pereunt: sunt firmo robore in morbis & rebus aduersis. Aliqui actiuè, plaga, qua alios afficiunt, est fortis & vehemens. Potentes sunt in nocendo. Ad verb. Et viuida est fortitudo eorum. Alij per Zeugma repetunt negationem. Non est firmamentum, non est firmitas, stabilitas, duratio in ipsorum plagis. Celeriter explicantur è calamitatibus. Sic Roman. Psalterium: nec firmamentum in plaga eorum.

6 Humanis miserijs non agitatur, neque cum cæteris flagella patiuntur: communes miserias non experiuntur.

7 [Tenuit] velut torquis cinxit: torquauit prop. [Operti sunt] oppleti & contecti sunt violentia & scelere: cooperti sunt flagitijs & facinoribus, toti sunt iniqui & impij. Ad verb. inuoluit (vt) habitus violentia eos. i. operti sunt veluti veste, violentia & iniquitate. Chaldæus totum versum sic reddit. Propterea coronauit eos superbia, corona, quam imponunt capitibus suis è rapina sua.

8 Impiorum prosperitas poëticè describitur. [Ex adipe] præ adipe. Metaph. quasi ex, vel præ abundantia, saturitate, ob prosperitatem. Rerum affluentia efficit, vt adeo sint iniqui & improbi atque expleant cordis desideria & cupiditates. Nam in posteriore membro est Asyntheton. (Et) [trãsierunt] *Iniquitates eorum.* Explicarunt Metaphoram contextus Hebraici, Oculus eorũ, præ nimia pinguedine egreditur è suo orbe, & eminet. Gall. *Leur œil sort dehors enflé de gresse.* prominet propter pinguedinem, vel censuerunt עיבימו *eenémo*, idem pollere ac עיבימו, *auonemo*. [In affectum] in vota cordis. Hebr. In picturas vel imaginationes cordis. Sic appellãt affectus, desideria, vota, optata. Ea (inquit) perfecerunt: quod corde expetiuerunt, executi sunt, Euthymius. Transierunt in dispositionem cordis. i. venerunt in habitum iniustitiæ.

9 [Cogitauerunt] Dissoluunt se prop. (in omnes cogitationes) se varijs modis torquent, tabescunt cupiditate malè agendi.

agendi. [In excelso] quasi è cælo, vel è loco eminentiore, è sublimi statu & potentia. Inde enim cæteros sibi infrà positos despiciunt. Ad verb. ex alto. Græcè, ἐκ ὑψους, in excelsum, Accusatiuo casu, in altum, sublimiter, superbè, elatè, vt Latinè, extollere in cælum. Minus Hebræo respondet, in altum. i. contra cælum, & residentem in cælo, & si id mox canat.

10 [In cælum] contra cælum, Metonym. contra Deum, & cœlites, qui in cælo habitant, cælum ipsum lacessunt & attingunt, non magnificiunt blasphemare, vt cum Dionysius commisso sacrilegio Deum dicebat sacrilegis bonam nauigationem concedere. [Transiuit in terra] peruagata est per terram. Gall. *Sa langue trotte par la terre.* Loquuntur in terra liberè & licenter, vbique exerunt linguam suam audacter, temerè, & citrà cuiusquam metum: impunè quicquid volunt loquuntur, cùm alijs submissè cogantur loqui laxant in omnes linguam suam, nemini parcunt, de rebus omnibus temerè loquuntur. Chald. posuerunt in sanctos cælorum os suum, & lingua eorum vsit (afflixit) sanctos terræ.

11 [Meus] Heb. Eius, Dei scilicet. Sed ad tollendam pronominis ambiguitatẽ satius fuit sic vertere. [Hic] Aduerb. pro, huc: eò redibit, vt dicat quod seq. vers. 12. Ad sequentem quærimoniam redigentur homines pij. Aliqui, Reuertetur huc, in hanc offensionem & scandalum: repetet subinde hoc Deo nos non esse curæ. Huc se conuertet, vt contempletur, cur impij omni fœlicitate fatientur. [Pleni] Genit. casus, Heb. vnde lego in Græco πλήρους, non πλήρεις. Vnde & Hebræi sub. calicis. Dies pleni (calicis) inuenientur in eis, i. plenæ afflictionis. Calix enim apud eos est symbolum calamitatis. Ideò plenè & abundè, affligetur populus tuus, quòd sic cuncta impijs succedant. Septuag. facilius & doctius exprimunt, quàm Rabbini, וימי pro וימיו per Aphæresin poëticam, ימשׁ pro ימשׁאו per Synæresin, vt solent non modo apud Poëtas, sed etiam oratores, quiescentia Lamed נ, & lamed ה confundi. Hoc qui non obseruant, verrunt, Et aquæ pleni (calicis) exprimentur eis, longè obscurius, eodem tamen sensu, graues ærumnas exugẽt, magnum dolorem concipient de prosperitate impiorũ: vel ex Anonymo, largiter flebunt.

12 [Si] an,

12 [Si]an,ecquónam modo?interrog. [Scientia]notitia eorum,quæ hic eueniunt. Cõflictus carnis & spiritus,dum homo offenditur impiorum fœlicitate.

13 [Abundantes]in quieti sæculi prop. Qui fœlices sunt in hoc mundo multuplicarunt opes.

14 [Iustificaui]purificaui. Frustrà sollicitus fui, vt opera mea essent pura. [Inter innocentes]Ad verb.in innocentia. Manus meas puras ab omni scelere, & ab omni improborũ consortio conseruaui. Duo pietatis capita,cordis puritas,& manuum.i.operum externorum innocentia.

15 [Castigatio mea]increpatio, passiue ex Abben Ezra, qua ego castigor. Et si quid peccaui, subitò fui castigatus, statim dedi pœnas:vix dum surrexi,cum sensi Deum meum peccatum punientem. [In matutinis]quotidiè, singulis matutinis. Singuli solis exortus penè aliquam nouam afferunt molestiam. Nonnulli, subitò: ab ipso mane & aurora, ab ipso primo diluculo. Alij,ab ætate prima, à pueritia.

16 [Ecce]Si hunc in modum loquar, ecce iniuria afficio filios tuos & electos, quasi tibi curæ non sint: cum tu eos, quia diligis,castiges,Heb.12.& affligas,Act.14. In eos peccaui,vt qui perpetuò à te conseruentur,vel, vt qui me aliter docuerint: eorum vitam & studium improbaui, quasi se frustrà in tui cultu exercerent,etiamsi maximis erucibus premantur. Nodum in scirpo quærunt, qui inuersum verborũ ordinem putant. *Dicebam,si narrabo sic*, vel per Parenthesin. *Si (Dicebam) narrabo sic*. Nam sonus id non patitur propter Maccaph. Est ergo sensus planus,Si apud me dicebam,si cogitabam,quod sequitur.Si dicebam,me ad hunc modũ narraturum de Dei prouidentia, déque eius iudicijs & factis, sanè filios tuos condemnaui, in probos & sanctos præuaricatus sum & egi perfidè, iniurius pijs fui, vt qui ex eorum miserijs statuerim de tua erga ipsos incuria & neglectu. Iniurius est pijs,qui eos vanè dixerit Deum colere.

17 Cogitaui de hoc cognoscendo, déque eius rei causa comprehendenda: sed difficultas laboriosa mihi obijcitur, donec eam penitùs contempler in tuo sanctuario. i. cælo. Video me ad cognitionem eius peruenire non posse, nisi quando tu me hoc docebis in cælo. Pronomen, [Hoc] debet cum verbo præcedenti construi. Hoc nimis est arduum mihi ac

mihi ac difficile. Deinde quod sequitur, cadit in sequentem versum, *Labor est ante me, donec intrem in sanctum Dei domicilium*, vbi istius arcani consilij rationem discam & percipiã. [Ante me]in oculis meis, i.mentis meæ. Naziãzenus epist. 66.ad Philagrium. Vbi Dauid(inquit)ob eos qui rebus omnibus immeritò abundant, æstuauit, mœroréque confectus est, iam cogitationes suas ad alterius vitæ tribunalia præmiáque vtrique vitæ recondita mittit, sicque demum perturbari desinit,animique molestiæ medetur.

18 [In sanctuarium Dei].i.cælum,quod Deus inhabitat: vt Deut.33.Chaldæus. Vsque ad tempus redemptionis, quo veniam ad sanctuaria Dei,& intelligam finem eorum. Alij, in Ecclesiam, vbi vnica est veritatis & sapientiæ ad dissoluendas eiusmodi quæstiones schola,& domicilium,*Et*.Non habetur in Hebr.sed subaud.per *Asyndeton*: Et donec intelligam qui futurus sit eorum exitus, quid eis eueniet ad extremum. Impiorum exitus cognoscitur in altero sæculo, indéque Dei iudicia.

19 Interim in hoc mundo aliqua ratione lenire hũc suum dolorem,zelum, commotionem possunt pij: Nam propter dolos posuisti eis,mala sup. per Eclipsim, quæ expressa est in Græco κακὰ, in Psalt. Romano, & apud Cassiodorum. Eodem recidunt Hebr. In lubricitatibus ponis eis sup. pedes,vel quid simile. Veluti in lubrico loco constitutos dejcis in præcipitium. Qui enim in lubrico consistunt, leui propulsione ruunt. Aliqui intelligunt bona, quæ dicantur lubrica,quod qui per ea ingrediuntur, facillimè labantur. [Dum alleuarentur] Antithesis ad Verbum *dejiciendi*, ἐν τῷ ἐπαίρειν, dum eleuarentur ad opes, potentiam, successus. Legunt במרדאות per שׁ sinistrum,Masioretæ autem per dextrum,in desolationes, in vastationes cadere fecisti. Non immutatur sensus. Perpetuò enim docetur res impiorum prosperas non habere firmitatem, sed perire breui.

20 Insultatio repentina. [Propter iniquitatem] Hebr. ab horroribus. i.propter horrores suorum peccatorum. Alij, horribili modo perierunt. In singulis membris repetẽdum, *quomodo*. Nam eis tot modis insultat. Quo modo subitò defecerunt? Ecquonam modo consumpti sunt à repentinis terroribus diuinitùs immissis?

21 [Velut somnium] quod euanescit quàm celerrimè, estque inane, quanquam videatur delectare dormientem: vt apud Lucianum Mycillus, cùm expergisceretur, sensit omnem fœlicitatem, quam somno conceperat, euanuisse: & Esaiam cap. 29. sicut somniat esuriens se comedere, cùm autem expergefactus fuerit, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens se bibere, & postquam expergefactus fuerit, adhuc sitit, & anima eius vacua est. [In ciuitate] in ipsorum vrbibus, in quibus suspiciebantur & florebant, imaginem. i. vmbram, vel adumbrationem, imaginariam & fluxam eorum conditionem, inanem & vanam, vmbratilem eorũ statum, potentiam, fœlicitatem abolebis, eos enim ipsorum imaginibus & stemmatibus ad nihilum perduces, vt ne eorum quidem vmbra & vestigium superet. Eorum imaginariam fœlicitatem nihil esse demonstrabis. Imago etiam pro specie apparentia. Ne eorum quidem species vspiam erit. [Tua] Non habetur in fonte. Itaque in genere de vrbibus intelligo. In ciuitate tua. i. quam dederis eis possidendam. Alij de ciuitate superna & cœlesti. Studio duntaxat nouitatis Recentiores בעיר vertunt, *in expergisci. Cùm expergefacti fuerint*, pro *in ciuitate, in vrbe*. cum sententia multò sit planior & neruosior, nec ה *He* symbolum Hiphil soleat cum ב in infinitiuis contrahi. Hoc tamen Chaldæus sequitur. Sicut somnium hominis euigilantis in die iudicij magni euigilabunt è domo sepulchri, in ira imaginem eorum despicies.

22 Antithesis superiorum per Hyperbaton trium versuũ. Sententia enim cadit in 24. vers. Tenuisti, &c. Impij, quibus omnia fœlicia contigerunt, perierunt, & in nihilum redacta est eorum imago. Contrà, tu eam manum dexteram sustentasti, benevolentia magna deduxisti me & cum gloria excepisti, quia inflammatum est cor meum. i. vstum & cruciatum. Sic Vri Latinis est cruciare Metaph. Et renes mei immutati sunt, alterati, malis affecti & crucibus, & ad nihilum redactus sum, valde humiliatus & abiectus, propter varias calamitates, & nescij, quorsum sup. id fieret, vel quo me vel rerum præ malorum mole (est enim aposiopesis) Deus ne quia vt iumentum factus sum apud te oneribus oppressum, & interim, ego semper tecum fui, nec à te fui abalienatus vnquam, sed perpetuò mansi in tua fide &

fide & cultu (Illud enim est, *Et ego semper tecum*). q. d. quia nullis rebus, quantumuis difficilibus & aduersis abductus fuisti à tuo cultu, tenuisti manum meam, &c. Niceras ab hac interpretatione non abludit in 40. orat. Nazianzeni, exponens de concupiscentiæ in continentiam mutatione. Nam per lumbos & renes concupiscentia solet indicari, quod illa in his partibus æstuet. Sunt autem lumbi in antica parte, renes autem in postica. Qui hoc Hyperbaton trium versuum non perceperunt, affingunt obscuriorem sententiam, vt redeat ad suum zelum & tentationem: quam quia Rabbinis recentioribus vtcũque intellectis hauriunt, adijciam. Quia exæstuabat vel acescebat cor meum, & renibus meis acuebar siue compungebar (ad istud comprehendendum) quia acuebam me, acutum & subtilem me efficiebam. i. intendebam animum ad istud intelligendum, item quia rènes meos. i. animi mei vires contendebam & diligẽter subtiliterque considerabam, quia me sic vexabam & consultrabam vel afficiebam. (Affectus enim sunt in renibus) ego sane insipiens fui, neque scium vias tuas, & bellua factus sum apud te. Alij redditionem incipiunt in *Vt iumentum*, eadem perpetuo vi. Quoniam exacerbabatur cor meum, & in renibus meis pertubabar, & stultus eram, & nesciebam ista, quæ scilicet, tandem impijs accidunt: nempe eorum exitium. i. non attendebam istos tandem misere perire, nec cõtemplabar istorum infœlicem finem, vt iumetum fui apud te. i. sine iudicio. q. d. Quo acrius & acutius hæc tua iudicia considerauí, eo minus percepi, vt apud te sim valde brutus, vel potius Gallicè, *Par ce que ie me troubloy, & ne sçauois ce cy, assauoir qu'ils finissent & perissent mal, i'estois bien beste & ignorant enuers toy. Cestoit vne grande bestise à moy de me troubler ainsi, & ne voir leur malheureuse fin*. Crassissima est ignorantia non cernere Domini iudicia de impijs, & de illorum momentanea prosperitate commoueri, cũ tandem secuturũ sit supplicium euidẽs. Sic duo versus sibi cohærent. at non tertius, vt in Sept. [Commurati sunt] *Esbronan*, compuncti sunt prop. & torti. Idem sensus. Fortasse etiam respexerunt Septuag. ad radicem שׁבר *Shana, mutatus est*.

23 [Et iumentum] (Et) vt iumentum, per Asynthcton. Nisi cum alijs hic redditionem incipias.

24 [Tenuisti] ne impingerem, ne caderem. [In volũtate]

in tua lege, in tuis præceptis & consilijs deduxisti me. ἐν τῇ βουλῇ, in consilio tuo, vt & Hebr. Viam benè agendi demonstrasti mihi, in ea me direxisti. Tuam voluntatem, tuam legem, quam executioni mandari vis, me docuisti. [Et cum gloria] gloriosè & honorificè me excepisti apud te & in tuam domum. Ad verb. Et post gloriam suscipies me. Quod aliqui exponunt per Eclipsim Præpos. *in*, Postea tandem. i. post mortem meam in tuam gloriam, vel cum gloria suscipies me. Sic Chaldæus. In consilio tuo deduces me in mundo isto, & post consummationem in gloriam, quam dixisti te super me adducturum, accipies me. Rectè etiam in Præterito *Deduxisti, Suscepisti*: quia præteritum *tenuisti præcessit*. Vide Psal. 6. vers. vlt.

25 [Quid enim mihi est in cœlo] à te per Hypozeugma. i. præter te, sine te. Nam מִן *Min*, negationem includit, vt Latinè, abs re. i. præter rem, sine re, sine causa. Vel præ te. Nam etiam *min* inseruit comparationibus, vt Ps. 138. v. 6. & 92. v. 6. Heb. Quis est mihi in cœlo? per Aposiopesin, Quis mihi est in cælo, qui me ad te subuehat? (vel quis mihi in cælo est,) quem plusquàm te velim & cupiam? Alij, quem præter te desiderem. Nam reticentiæ multis modis perficiuntur: quin & ideò vsurpantur, vt multa dentur intelligi. Chaldæus sub. similis tui. Neutrum genus non mutat sententiã. Quid mihi est in cœlo, suaue scilicet sine te, vel præter te. Te sine omnia mihi sunt insuauia & iniucunda, siue in cælis, siue in terris. [Et à te quid] quid aliud à te volui, quid nisi te, quid extra te. q. d. nihil præter te volui in terra, te vnũ expeto, te solo frui cupio. Vnde Hebr. Et tecum non volui (quicquam) in terra. Idem est, nihil velle habere aliud cum Deo, & nihil velle siue desiderare præter Deum. Chald. Tecum socium non volui in terra, vt doceat se non deflexisse ad peregrinos deos & religiones.

26 [Defecit] præ languore & desiderio tui, [Deus] ô Deus, &, ô pars siue portio mea, &c. Deo priore loco appellatiuum. Nam Heb. Petra cordis mei, ô Deus, qui es petra & firmitas mei animi, vel iuxta nonnullos, formator cordis mei. *Tsur*, significationem interdum ducit à *tsasar. formauit*. Posteriore proprium, ô Deus in æternum pars mea. i. qui in perpetuum es mea portio. Deficere sæpius apud Hebr. ardenter aliquid expetere, contabescere præ desiderio. [Deus

[Deus cordis] Hebr. petra, fortitudo cordis.

27 [Qui fornicantur] qui à tua fide & cultu deficiunt, & deerrant. Metaph. à coniugibus fidem matrimonij violantibus. Chald. Excidisti omnem aberrantem à timore siue cultu tuo.

28 [Mihi] Rectè. Etsi Heb. *Ego mihi*. Nam אֲנִי *ani*, *Ego* cadit in לִי *li*, *mihi* sequens. Item est Emphasis ecliptica. *Ego*, id est, quantum ad me attinet, adhærere siue propinquare Deo mihi est bonum.

29 [Omnes prædicationes] laudes tuas, cuncta tua facta laudanda & prædicanda. Hebr. opera tua. i. operum tuorum præconia. Sed metonymiam explicarunt Septuaginta. Quin & adiecerunt præter fontem, [In portis filiæ Sion] .i. palàm, publicè, in publico Ecclesiæ conuentu, è Psalm. 9. Vers. 15. ad commendandas publicas preces. Est autem Hyperbole, ad exprimendum se adiecturum omnes animi vires ad Dei laudes prædicandas. Nam propter multitudinem aut potius innumerabilitatem, cunctæ eius laudes enuntiari non possunt, sed ne narrari quidem. Vide Psal. 9.

ARGVMENTVM.

De populi Domini & templi calamitate conqueritur, Deum obtestans, vt succurrat, quemadmodum olim. Est Propheticus contra Gog & Magog.

1 Intellectus Asaph. LXXIII. Hebr. 74.

2 VT quid Deus repulisti in finem: irátus est furor tuus super oues páscuæ tuæ?
3 Memor esto congregatiónis tuæ: quam possedisti ab initio.
4 Redemisti virgam hæreditátis tuæ: mons Sion, in quo habitásti in eo.
5 Leua manus, tuas in superbias eórum in finem: quãta malignátus est inimícus in sancto?
6 Et gloriáti sunt qui odérunt te: in médio solennitátis tuæ.

7 Posuérunt signa sua signa, (& non cognouérunt:) sicut in éxitu super summum.
8 Quasi in sylua lignórum secúribus excidérunt iánuas eius in idipsum: in secúri & áscia deiecérunt eam.
9 Incenderunt igni sanctuárium tuum: in terra polluérũt tabernáculum nóminis tui.
10 Dixérunt in corde suo cognátio eórum simul: quiéscere faciámus omnes dies festos Dei à terra.
11 Signa nostra nõ vídimus, iam non est prophéta: & nos non cognóscet ámplius.
12 Vsquequo Deus improperábit inimícus: irritat aduersárius nomen tuum in finem?
13 Vt quid auértis manuum tuam, & déxteram tuam: de médio sinu tuo in finem?
14 Deus autem rex noster ante sécula: operátus est salútem in médio terræ.
15 Tu confirmásti in virtúte tua mare: cõtribulásti cápita dracónũ in aquis.
16 Tu confregísti cápita dracónis: dedísti eum escam pópulis Æthiopum.
17 Tu dirupísti fontes & torrentes: tu siccásti flúuios Ethan.
18 Tuus est dies, & tua est nox: tu fabricátus es aurórам & solem.
19 Tu fecísti omnes términos terræ: æstátem & ver, tu plasmásti ea.
20 Memor esto huius, inimícus improperávit Dómino: & pópulus insípiens incitávit nomen tuum.
21 Ne tradas béstijs ánimas cõfitétes tibi: & ánimas paúperum tuórũ, ne obliuiscáris in finem.
22 Réspice in testaméntum tuum: quia repléti sunt, qui obscuráti sunt terræ, dómibus iniquitátum.
23 Ne auertátur húmilis factus confúsus? pauper & inops laudábunt nomen tuum.
24* Exúrge Deus, iúdica causam tuã: memor esto improperiórũ tuórum, eórum, quæ ab insipiénte sunt tota die.
25 Ne obliuiscáris voces inimicórum tuórũ: superbia eórum, qui te oderunt, ascéndit semper.

2 [Repulisti] Oues scilicet tuas, siue populum tuum, per Hypozeugma. [Iratus] Fumat naris tua, in Hebr. elegantiore Metaphora.
3 [Ab initio] ab omni æuo, vel ab orbe condito. Nam Ecclesia cœpit ab Adam & Abel. Alij, à temporibus AEgyptiacis. Alij, ab antiquo, nempè tempore Abrahæ. Genes. 12. 17. &c.
4 [Virgam] (&) redemisti virgam. i. vt esset virga & sceptrum hæreditatis tuæ, vt esset hæreditas, in qua tu regnares & teneres sceptrũ. Sic sub. לחוות *Lihioth.* πρὸς τὸ εἶναι. Per se etiam posset accipi. Redemisti virgam. i. sceptrum hereditatis tuæ, regnum tuum hæreditarium asseruisti & liberasti hactenus. שבט *Shebet.* virga siue sceptrum & tribus, quo etiam significatu aliqui hîc sumunt. Alij item pro possessione & parte, vt æquipolleat funiculo hæreditatis, Deut. 32. quia mensorijs baculis siue virgis, & funibus terra diuidebatur. Hinc virga hæreditaria, hæreditas quæ virgis distributa & sorte obtigit. [Mons Sion] est. Quæ est mons Sion, quem inhabitas. Subaudiendum verbum Substantiuũ, ad maiorem emphasin: Mons est Sion, in quo habitationem & domicilũ tuum collocasti. Loquor, inquit, de monte Sion, non de aliorum populorum montibus. Eum enim singulariter elegisti. Aliqui *Montis*, vel *Montem*, per Appositionem, ne videatur Solœcismus. Atqui dum aliquid maius significare volunt scripturæ, sic loquuntur, vt Apo. 1. ἀπὸ τοῦ ὢν, καὶ ἦν, καὶ ἐρχόμενος, pro ἀπὸ τοῦ ὄντος & τοῦ ἐρχομένου, ne vis Præteriti imperfecti deperiret. Ab eo qui est, qui erat, & qui venturus est. Itaque & Septuag. maluerunt diuisim,

& noua veluti clausula enuntiare, vt nos retinerent in contemplatione electionis Sion.

5 [Manus tuas] ad feriendum & percutiendum Heb. gressus tuos, diuersa quidem Metaphora, sed eandem habente vim. Attolle tuos pedes ad eos proculcandos. Metaphor à conflicturis, qui eleuant pedes & passus, vt violentius in hostem inuehantur. Sed videbant Sept. Metaphoram à manibus esse vsitatiorem apud Græcos. [In superbias] Masoretæ, vt sup. Psal. vers. 19. legunt per ע dextrum, in deuastationes. [In finem] in perpetuum. Et sic accipitur toto hoc opere. Eleua manus tuas ad eos deuastandos in perpetuum, vel ad percutiendum superbias eorum in sempiternum. 1. plaga æterna. [Malignatus est] Mala est operatus in sanctuario. Sine admiratione in fonte, omnia contriuit, vel malè operatus est in Sancto. רוע *Hera*, & conterere, & malè facere.

6 [Et gloriati sunt] Rugierunt. Hebr. per Metaphoram. [Solennitatis] Meton. templi, in quo agitatur solennitas & festum. Vox Heb. *Moed*, vtrumque significat, nempè Synagogam, siue locum solennitatis, & ipsam solennitatem, siue festum.

7 Signa priore loco pro insignibus & vexillis, posteriore pro trophæis & monumentis victoriæ, per Accusatiuum transitionis, de quo Psalm. 2. vers. 8. vt sequatur Parenthesis. Posuerunt sua insignia & vexilla in signa & trophæa, siue pro signis & trophæis, id est, vt essent trophæa & monumenta suæ victoriæ, super summum (templi) sicut in exitu, id est, sicut in compito & loco profano: & non cognouerunt, te, nos sup. aut quid simile: vsque adeò gloriantur de victoria. Nos spectantes ista, non curarunt, te dominum templi non agnouerunt, non distinxerunt inter sanctum & profanum, non discreuerunt templum ab exitu siue compito, non cognouerunt aliam esse debere rationem templi, aliam compiti, eodem loco vtrumque habuerunt. Hebræi appellant exitum compitum, in quo exeunt & desinunt multi vici. Gall. *Sortie de rues, carrefour*. Hinc Matth. 22. Ite ad exitus viarum. Et aliquando introitum, vt è quo sit introitus ad multos vicos. Quomodo fortasse verterant Septuag. nempè εἰσόδων, non ἐξόδων: quanquam sit eadem vtriusq; notio. Nã Heb. מבוא idem quod מבוא introitus.

Ezech. 42.

Ezech. 42. vers. 9. vt non semper sit Benoni. Hinc vsque hodie apud Rabbinos מבוא & מבוי, quadriuium, compitũ: vt est in Echá Rabba Lament. 1. dicunt Hierosolymis fuisse 24. plateas: vniuscuiusque autem plateæ fuisse 24. מבואות (introitus, compita) & cuiusque מבוי (competi) 24. vicos. Quæ annotaui, ne recentiores prius nostros Septuag. damnent, quam, intelligant vim vocum, iuxta quam sic ad verbum Hebræa verti possunt: Posuerunt signa sua, signa, vt cognoscantur, (nam Hebr. est Eclipsis ש, & singulare pro plural. distributiuè) sicut in compito sursum, vel supra (templum) Non aliene aliqui, vt Euthymius, exponunt. Portas vrbis, quibus extra eam exitur. Sicut in portis, ita super summum templi, vel super ipsas portas, erexerunt in trophæum sua vexilla. Interim Rabbinorum interpretatio non est contemnenda, si quidem distinctio cadat in principium sequentis versus: Posuerunt signa sua (in) signa. Cognitus est (hostis) sicut immittens sursum in densas arbores, secures. q.d. videntibus nobis immisit securim in templa, & eorum trabes & fores, vt in syluam aliquam. [Super summum] templi ὑπερῴων, super, supra templum, super ipsas portas. Euthym.

8 [Quasi] Hoc hemistichium iuxta Masoretas pendet è superiore (Cognoscitur velut inferens sursum) in perplexitatem ligni secures. In eo enim quod sequitur, versum aliũ incipiunt [Exciderunt, quasi in Hebr. רעתה. [Et nunc] Ain positum esset pro Heth, è mutua gutturalium permutatione. Et contritio, & confractio, vt הרתה, Iob 6. vel literis transpositis, חעתר pro חרתר, confregerunt. Hodie sumunt pro temporis particula. Et nunc ianuas vel picturas eius simul in securi & malleis conquassant [Ianuas] vt Genes. 18. ver. 1. at Exod. 28. vers. 15. vox Pittuhim etiam sculpturas & picturas designat. Quod Beza sequitur, vt se & suos sicarios picturas designat. Quod Beza sequitur, vt se & suos sicarios pingat, qui sacras imagines solent demoliri & exscindere. Est enim Psalmus hic Propheticus aduersus Ecclesiarum vastatores. Fuisse autem picturas & cælaturas varias in Dei tabernaculo Mosaico, apparet. Exod. 26. & 36. vbi præter ambos Cherubos operis statuarij, cortinæ cherubis spargi imperantur, latera item & velamina claudentia sanctum Sanctorum & sanctum, Templo Salomonio 3. Reg. 6. vbi omnia intrinsecus & extrinsecus, pro templi etiam foribus

& introitu, Cherubis ornantur, quos alatas fuisse puerorũ imagines docent Thalmudici, & R. Selomo, 1. Par. 3. v. 10. Quin & Cherubim obumbrantia, siue tegentia propitiatorium tam Mosis, quam Salomonis, opificio erant solido & statuario. Adde Teraphim sacras quasdam imagines Osee 3. quales Dauid domi habuit, tanquã lares & penates. 1. Reg. 19. Quare præceptum de non faciendo Sculptili R. Iaphet cum nostris exponit in malam partem de Idolis, vt & citat Abben Ezra in illud tertium Oseæ. Sic R. Leui in 20. Exodi e Melchilta. Itaque prima Ecclesia habuit, cruces. *Arnobius libro 8 contra Gentes, Tertullianus & veteres quique.* Imaginem Christi fusilem, *Eusebius libr. 7. cap. 18. Græci exemplum Theoph. in 9. Matth.* quam euersam à Iuliano Apostata Christiani in Ecclesiam retulerunt. *Sozom. libro 5. capit. 21.* Imaginem Christi, quam Agbarus toparcha exprimendam Christo viuo, curauerat. *Euag. libro 4. histor. cap. 26.* Imagines Christi & Virginis, quas Diuus Lucas pinxerat. *Nicephor. lib. 14. cap. 2. Damasc. libro 4. cap. 8.* Imaginem Christi, quam Alexander Mammeæ in suo larario habuit. *Lampridius.* Cassiani martyris imaginem positam super eius memoriam, *Prudentius, περὶ στεφάνων ὑποθήκας*, in templo à Gregorio patre Nazianzeni constructo, *Nazianzen. epist. ad Olympium 30. Græci exempl. 49. Latini.* Petrum & Paulum cum Christo pictos pluribus locis. *August. lib. 1. de consens. Euang. cap. 10.* Quæ cum in Ecclesia molestè ferret Xenaias, siue Philoxenus Hierapoleos Episcopus Eutychianus, primus Iconomachus à Patribus notatur, sub an. 493. *Niceph. libro 16. capit. 27. & Cedrenus.* [In idipsum] simul, similiter. [Eam] hæreditatem tuam, vt ad versic. 4. referatur: vel solennitatem, vt ad 6. Sic [Eius] hæreditatis Dei. Nam etiam in Græco est fœminini generis.

9 [Incenderunt] Ad ver. miserunt ignem in sanctuarium. [In terra] in terram allisérunt & deiecerunt.

10 [Cognatio eorum] tota eorum natio & gens. עורם Nominaliter non tantum exponitur à Septuag. sed ab Anonymo etiam, & plerisque aliis Rabbinis. Significat autem *Nix*, filium propinquum, & collectiuè totam cognationem & propinquitatem. Recentiores absurdè, vt à veteribus tantum discedant, interpretantur verbaliter, Depopulemur eos: quoniam oportuisset affixum *Mem* affici Tseri, non Ca-

mets, vt præteream verbum *Ianah* esse inusitatum in Kal, nisi in Benoni, de quo etiam disputetur. [Quiescere faciamus] ad ver. Combusserunt omnes festos siue synagogas (Ecclesias) Dei in terra. Iam notanimus *Moed* significare synagogas, congregationes, tẽpla, solennitates, festa. Quod postremum secuti sunt Sept, Interp. Incenderunt festa Dei. i. dissiparunt, perdiderunt, aboleuerunt, profanarunt.

11 [Signa] insignia nostra, trophæa & monumenta rerum nostrarum & antiquarum victoriarum, vt sup. versic. 7. vexilla quondam nobis vsitata, vt cruces, sacramenta, sacrificia. Sic nostri. Rabbini, significationes Prophetarum & prædictiones, ea quæ nobis præsignificata sunt de salute nostra à Prophetis: vt idem mox sequatur [Non est Propheta], id est, Prophetia, Prophetarum prædictum אות, *Oth*, vtrumque significat signum, id est, portentum, prodigium, significationem, item insigne, characterem, notam: vnde literas vocant *Othiioth*, אותיות. Irrita sunt Prophetarum testimonia, & nos non cognoscit amplius vllus Prophetarum. Prophetæ nihil ad nos attinent, eorum prædicta non sunt de nobis. Sed malo *Esse*, sumi pro *Existere*. Iam non exstitit Propheta, caremus iam Prophet. qui nos consolentur, vt olim, & sperare salutem certo iubeant. Se enim statim explicat, [Et nos non cognoscet amplius] scilicet Prophet. Non iam vllus Proph. nos cognoscit, sumus sine Prophetis, qui nos Dei verbo pascant. Insignis plaga & ira Dei, destitui Prophetis, vt Amos 8. Immittam famem in terra, non famem panis, neque sitim vini, sed audiendi verbum Domini. Vel in genere. *Et nos non*, supple כל vllus, quispiam, non omnis, id est, nullus. q.d. Et nos nullus amplius cognoscet. Ad eam infœlicitatem redacti sumus vt nemo amplius nos sit agniturus. Legerunt Septuaginta *Otanu*, per Holem, *Non* Masoretæ per Hiric *Ietanu vt nobiscum.* Et non nobiscum cognoscens, vsquequo. Neminem habemus, qui sciat, quousque futuri simus in hoc misero rerum statu, quousque duratura sint hæc Est enim Aposiopesis.

12 [Irritat] vsquequo, per Zeugma, irritat te & blasphemat.

13 [Vt quid auertis] retrouertis, retrahis in tergũ vtramque manum tuam de tuo sinu, à nobis, à nostra liberatione

ne nos

ne nos adiuues, vel ne ferias hostes nostros, ne eos à nobis repellas. Gestus hominis nolentis auxilium ferre, & manu auxiliarem porrigere. *A nobis*, à nostra liberatione [Manum tuam] sinistram tuam. Nam nomen generis more Hebraico de deteriore dicitur. Quare retrahis viramque manum, sinistram & dexteram tuam, instar hominis otiosi, & rem nostram curantis? *Vt auertis*, significat retrouertere, post tergum mittere. Cur manus tuas de sinu tuo eductas non regeris in impios, sed eas post tergum vertis, & iungis, more hominum nihil iam negotij habentium? Metaphora ab otiosis manum in sinu recondentibus. Prouer. 19. Vel [De medio sinu tuo] eam profer, aut quid simile per Aposiopesin, vt & intellexit Chald. his verbis. Quare auertis manum tuam & dexteram tuam, ad redimendum de medio sinus tui exere, & exscinde angustiam [In finem] in consummationem, in consumptionem, profer manus tuas, & educ de sinu tuo, quousque omnes tuos hostes consumpseris. Iegunt Calò, nominaliter. Itaque finis aliter accipitur, quam proximo versu, nempe pro consumptione & exitio. Masoretæ eodem sensu Calle in imper. Piel. De medio sinus tui desinere fac (tuam manum) q.d. ne eam reponas in tuum sinum, quousque te plene vltus fueris de impiis. Qui *Consume*, pro desinere fac, interpretantur, adhibeant Apposiopesim superiorem necesse est.

14 [In medio terræ] palam & manifestè, in medio terræ nostræ: vel iuxta alios, in Hierusalem, quæ est terræ sanctæ veluti medium & vmbilicus. Quin & Iudæa est terræ habitabilis medium, vt eam Deus idcirco delegisse videatur, quo ex ea, veluti orbis corde, salutem in omnes transmitteret. Orientales Occidentalibus iungit per mare mediterraneum, Septemtrionales Meridionalibus, per idem mare excurrens vsque ad Mœotidem paludem valde Septentrionalem, & per mare Rubrum in Austrum profundissimè descendens, vt omittam eam esse initio quarti climatis.

15 [Tu] Repetitur initio multorum versuum & clausularum ad vehementiam & ardorem. [Confirmasti] consolidasti mare Rubrum, firmum, solidumq; fecisti, ne diffluere, vt in modum muri staret transeuntibus à dextris & sinistris. Sic repræsentarunt Heb. Rupisti. Nam in hoc transitu non fuit simplex ruptura, sed & consolidatio elementi liquidi &

quidi & fluentis, muri instar, vt transitum daret. [Contribulasti] contriuisti AEgyptios, qui nos vt dracones deuorare & perdere expetebant, eosque mersisti. Dracones, immanes etiam pisces dicuntur. Alludit autem ad mare rubrum, quod talibus abundat. Quare Mela lib. 3. c. 7. Rubrum mare Græci, siue quia eius coloris, siue quia Erythras ibi regnauit (puto esse Esau, qui Edom appellatus est, quasi ruffus siue rubicundus) procellosum, asperum, profundum, & magnorum animalium magis, quam cætera capax, duosque sinus aperit, Persicum & Arabicum. Vbi obseruandum, mare Rubrum in nostris literis esse sinum Arabicum, partemque siue brachium maris Rubri, quod apud profanos in Indicū desinit.

16 [Draconis] Leuiathan Heb. ceti immanis, Cetorum principis, Pharaonis. Chal. Tu confregisti capita procerum Pharaonis. Quo nomine etiam Satanas significatur, Esa. 27. Iob. 39. [Populis AEthiopum] feris desertorum illorum incolis, quibus deuorandos; vel, si de hominibus ipsis intelligas, diripiendos & spoliandos obiecisti Pharaonem & AEgyptios, dum eos mersos mare eiecit in littus Arabicum, & AEthiopicum. Hebræi appellant AEthiopiam, vtramque regionem littoralem maris Rubri, tam Asiaticam quam Africanam. Quoniam autem mare rubrum diuidit Arabiā & AEthiopiam more nostro acceptam, illud innuit non tantum euomuisse in littus Arabicum mersos AEgyptios, in quibus consistebant Israëlitæ, sed & AEthiopicum, vt fama istius diuini facti ad populos multos circumquaque permanaret. Ita populis AEthiopum iedit eos escam. i. in escam, in prædam. Nam vt Israëlitæ vna ex parte illos spoliarunt ac exuerunt ornamentis & opibus, ita & AEthiopes ex altera. Quin & alludit ad mare rubrum suppeditans dracones siue ingentes pisces AEthiopibus & cæteris accolis comedendos. Belluarum autem greges populos appellari non est nouum. Ioel. 1. Gens ascendit super terram meam, de locustis, Prouer. 30. Populus non fortis, de formicis. Ibid. populus non validus, de cuniculis. צייים *tsiim*, *aridi*, quos AEthiopes Sept. vertunt, propriè significant homines in locis aridis & squalidis habitantes. Ex quo alij, de populis ipsorum AEthiopum accipiunt: quoniam AEgyptiorum arma, ornamenta & diuitiæ ad littora AEthiopum appulerunt atque

Universidad de Deusto
Biblioteca

runt atque AEthiopibus cesserunt. Alij de filijs Israël, qui in desertis tum morabantur, quibus quasi in escam dati sunt AEgyptij. Sic Chaldæus. Dedisti eos in consumptionem populo domus Israël, corpora vero eorum draconibus siue cetis. Tum [Escam] metaphoricè, prædam, exuuias, spolia, exponito.

17 [Dirupisti] secuisti rupem, vt aquam funderet, & fluuios, vt iter transituris relinquerent. [Fontes] fontium & torrentium scatebras siue latebras. Metonymicè, Nempe petram in partes rumpendo, fluere fecisti fontes. Exodi 17. Numerorum 20. [Etan] fortitudinis, id est, fluuios fortes, vehementes, rapidos, vt Iordanem, qui tum erat in sua fortitudine. Ios. 3. Ecclesiast. 24. Maluerunt relinquere vocem Hebraicam, quam non satis vno verbo explicare. Chaldæus, Tu exiccasti vada fluuiorum Arnon, laboc & Iordanis, qui erant vehementes & rapidi. Alij non putant esse appellatiuum, sed proprium, id est, mare rubrum vicino loco Etan. è capit. 13. Exodi vt cum mare Gallicum, Siculum, Tyrrhenum appellatur, sic mare Ethan. Atqui quoniam in Exodo scribitur Etham, per Mem, hic Ethan per Nun: deinde iam cecinit fissionem maris Rubri. Versic. 14. sermo potius haberi videtur de Iordane, quem vocat fluuios, vt cum Poëtæ dicunt ora & colla, pro ore & collo.

18 [Tuus] tui opificij, iuris, ditionis & potestatis, tu dici & noctis es creator & moderator. Auroram, lucem Græc. & Heb. quod Rabbini ad lunam restringunt, quoniã, vt iã dictum est v. 13. hæc lingua nomen generis restringit ad speciem deteriorem. Solem nominatim posuit, quoniam, vt inquit Sapiens, vas est admirabile, & opus excelsi, &c.

19 [Fecisti] statuisti prop. fixisti [Ver] Horeph, iuxta recentiores, studio duntaxat contradicendi, illa quidem pars Autumni, quæ proximè antecedit Hyemem. At iuxta Hebræos, Ver, illa videlicet anni pars quæ proximè frigus siue hyemem sequitur. Hinc Abben Ezra Exod. 12. v. 1. quatuor anni Tekuphoth, siue tempestates esse ait *kor* (frigus siue hyemem) *Hhom* (calorẽ, siue æstatem) *kaits* (autumnũ) vnde fructus *kaiths* autumni, & *Hhoreph*, ver haud dubiè. Alioqui eius diuisio non posset constare. Idem declarat R. Selomo Gen. 8. v. vlt. nisi quod contrahit ad primam Veris partem, quoniam

quoniam sex anni tempestates constituit cum Mose, idemque *Horeph* definit tempus, sationis Hordeorum & legumi-num quæ celeriter & quasi præcociter matureſcunt. Gallès bleds de Mars, ab *Haraph*, accelerare apud Chal. deinde addit cadere in dimidium Sebat, (Ianuarij) totum Adar, (Februarium) & dimidium Nisan (Martij) Quanquã nihil planè refert. Nam per Synechdochen ista ponuntur pro quatuor anni tempestatibus, vel potius sex, secundum Hebræos. Varie enim annus à varijs populis distinctus est. Afri & Dani apud Leonem Afrum de Africa duas tantum Anni tempestates faciunt, hyemem & æstatem. Veteres Græci è Diodoro Siculo, & Eusebio, lib. 1. Præp. pag. 55. tres, Ver, æstatem, & hyemem, opinati Autumnũ partem esse æstatis & hyemis. Hinc q; Minerua m Iouis filiam esse aërẽ, dicitq; τριτογένειαν, quod aëris natura ter ipso anno mutetur. Vulgus quatuor, Ver, AEstatem, Autumnum, Hyemem, Græci posteriores quinque, Ver, AEstatem, ὀπώραν (tempus fructuum) μετόπωρον (tempus post fructus, Autumnitim) & Hyemem. Latini item veteres quinque, Ver, AEstatem, Autumnum, Hyemem, Brumam. Hebræi sex, vt vnaquæque sit duorum mensium Genes. 8. *zera*, *seo. entem*, luna siue mense Septembris & Octobris. 2. *kor*, *Hyemem*, *Brumam* luna Nouembris & Decembris. 3. *Hhoreph*, Ver, luna Ianuarij & Februarij. 4. *kathir*, *Tempus messis*, luna Martij & Aprilis. 5. *kaits*, *æstatem*, luna Maij & Iunij. 6. *Hom æstum*, luna Iulij & Augusti, quando sunt dies caniculares. Ac sanè aëris natura toties ipso anno valde immutatur. R. Selomo vbi supra has sex partes è medijs mensium Lunarium incipit primò *zera*; sationis tempus à medio Tizri (Septembris) vsque ad medium. Kislen (Nouembris) 2. *kor*, hyemem, brumam à medio Nouembris vsq; ad medium Sebet (Ianuarij) 3. *Horeph*. Veris primam partem à medio Ianuarij vsque ad medium Nisan tempus sationis hordeorum & leguminum. 4. *kathir* tempus messis à medio Nisan (Martij) vsq; ad medium Siuan (Maij) 5. *kaits*, æstatem à medio Maij vsque ad medium Ab (Iulij) 6. *Hom*, æstum à medio Iulij vsque ad medium Tizri siue Septembris. Ita ille è Bãba Metsiha in Talmud.

20 [Huius] neutrius generis: huius rei, potentiæ, istorum facinorum, vt paria nunc edas & patres. [Incitauit] contumelijs irritauit, blasphemijs prouocauit.

21 [Bestijs]

Universidad de Deusto
Biblioteca

21 [Bestijs] hostibus ferocibus & rationis expertibus. [Confitentes tibi] Græcè & Heb. sing. numeri. Græcè quidem, ψυχὴν ἐξομολογουμένου. Heb. vero, animam turturis tuæ. sed quænam sit illa turtur explicarunt, nempe anima, quæ confitetur te, vel instar turturis flebili & querulâ voce, cum metu & tremore te colit & celebrat. Denique Ecclesia ipsa mansueta & pudica. Adde potuisse legere cum ד, תדרך, *todecha*, non *torecha*, vt ד & ר affinia sint admodum. Chald. Ne tradas populo syluestribus feris simili animas docentiũ legem tuam.

22 [Qui obscurati sunt terræ] οἱ ἐσκοτισμένοι τῆς γῆς. Qui obscuri & ignobiles sunt terræ repleti sunt domibus nostris iniquè partis. Iam annotauimus repræsentari Heb. superlat. per concreta cum genit. Obscurissimi terræ. Cornu illud obscurum & ignobile Saracenorum & Turcarum à Daniele descriptum possidet iniustè domicilia & regna Christiana. Heb. obscura siue tenebrosa terræ, quod plerique citra auxesin exponunt: loca exilij & captiuitatis nostræ, siue hic mũdus tenebrosus (cœlo regioni lucis oppositus) plenus est habitaculis violentiæ violentè partis, vel per Auxesin, violentorũ hominum & latronũ: loca nostræque sunt tenebrosa, i. plena miseriarum, occuparũt grassatores & sicarij. *Qui*, prætermissum redderet lectionem planiorem. Obscurati terræ repleti sunt domibus iniquitatum. Chal. Respice ad fœdus, quod pepigisti cum Patribus nostris, quoniam cõpleti sunt filij eorum. Obscuritas dispersa est super terram, & dolus, & rapina.

23 Ad humilitatem redactus ne abeat à te pudefactus: ne confundatur, ne frustretur sua spe, ne spes eius sit vana & irrita, sed in sua prece exaudiatur. Tum pauper, &c. [Humilis factus] Vnica voce Græc. πτωχευσάτω. Sic particip. *Factus* prætermissum orationẽ redderet clariorẽ: ne redeat humilis siue tenuis, cõsutus. Humilis autẽ à parte anteriore regitur.

24 [Iudica] defende [Quæ ab] quæ in te quotidie iactantur à stultis & impijs. *Nabal*, vt psal. 13. qui cum insipientia iungit improbitatem.

25 [Superbia] Heb. tumultus insurgentium in te ascendit semper, quotidie magis ac magis voces impiæ & blasphemiæ inimicorum tuorum crescunt, ac inualescunt. Superbia eorum assiduè crescit.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Christus (secundum Rabbinos, Ecclesia) perpetuò hic de se & sua iudiciaria potestate loquitur, de quo & agit gratias.

1 In finem, ne corrumpas, Psal. cantici Asaph. LXXIIII. Heb. 75.

2 CONfitébimur tibi Deus, confitébimur: & inuocábimus nomen tuum.

3 Narrábimus mirabília tua: cùm accépero tempus, ego iustítias iudicábo.

4 Liquefácta est terra, & omnes qui hábitant in ea: ego confírmaui colúmnas eius.

5 Dixi iníquis, nolíte iníque ágere: & delinquéntibus, nolíte exaltáre cornu.

6 Nolite extóllere in altum cornu vestrum: nolíte loqui aduérsus Deum iniquitátem.

7 Quia neque ab Oriénte, neque ab Occidénte, neque à desértis móntibus: quóniã Deus iudex est.

8 Hunc humíliat, & hunc exáltat: quia calix in manu Dómini vini meri, plenus místo.

9 Et inclinãuit ex hoc in hoc: verúntamen fæx eius non est exinanita, bíbent omnes peccatóres terræ.

10 Ego autem annuntiábo in séculum: cantábo Deo Iacob.

11 Et ómnia córnua peccatórum confringã: & exaltabúntur córnua iusti.

1 [Ne corrumpas] Symbolum concentus, siue initium cantionis, ad cuius tonos Psalmus iste fuerit concinendus. Alioqui sententia est imperfecta. Quo pacto in nostris templis Antiphonarũ primordia præcinuntur ad totius psalmi

ronum siue modulum delibandum ac præsignificandum. Gnostici non probant, quod sensus nullus esse videatur. Vitiperent igitur Psalmographum, qui Antiphonas istiusmodi præponit, sententia interdum imperfectas, interdum nihil aut parum significantes, quod quidem hodie notum sit. Vide Psal. 4.

2 [Inuocabimus] Putauerint aliqui Sept. legisse קראנו, & ספרנו sed nihil necesse, cum attendendo ad sensum, Hebraica idem polleant, & propinquum (erit) nomen tuum, (ijs qui) narrant mirabilia tua, i. nobis miracula tua narrantibus Loquitur autem Christus in sua & Ecclesiæ persona.

3 [Cum accepero tempus] cum otium nactus fuero, quasi sit nunc occupatus & distentus alijs curis & negotijs, cum tempus opportunum adeptus fuero, ego, (loquitur perpetuo Christus) recta iudicabo, liberando probos, & iustos, pœnas infligendo improbis. Sic Gall. *prendre le temps*, statuere sibi certum tempus. *Moed*, tempus certum & statutum [Iustitias] iusta, recta.

4 Terra sentiet (die illo iudicij) iram meam, (cuius) ego feci fundamenta. Elementa enim in aduentu Christi æstuantia liquescent, 2. Petr. 3. siue igne conflagrationis purgabuntur cum inhabitantibus omnibus. [Columnas eius] terræ. Sic vocat verbum & decretum Dei, quo terra stabilis est & firma, ne moueatur vel cadat. Eam fulsi, ac veluti super columnas ædificaui. Vel, hoc die terribili, ne omnia plane perirent, ego corroborau, seruauique probos, qui sunt terræ columnæ.

5 Summa prædicationis Christi, quam inculcauit priore aduentu per sese, deinceps vero per suos eadem admonere nunquam intermittet [Iniquis] Ad verb. Dixi stultis, Nolite stulteſcere, & impijs & c. de stultitia non qualiber, sed nequitiæ & improbitatis, de qua Paradoxum Ciceronis, Omnes stultos insanire. [Exaltare cornu] superbire, vos offerre contra Deum & eius legem. Metaphora à tauris ferocibus, qui cornuum potentia gestiunt, & quasi gloriantur.

6 [Aduersus Deum iniquitatem] Heb. collo duro & præfracto, i. contumaciter, pertinaciter, vel superbe & cum fastu reiecto Dei iugo. Nam collo iuga gestãtur, Alij vertunt. Nolite loqui collo durum, quia ps. 93. vers. 5. sic loquetur. Nolite loqui dura, & acerba verba, Deumque irritantia collo elevato videlicet, id est, arroganter, vel collo, vno scilicet, id est, vno consensu, vno animo. Metaphora à iumentis collo iunctis. Qua prouerbiali locutione alibi *ore*, pro ore vno, & apud Hoseam, *humero*, pro humero vno. Sic Septuag. voluerunt declarare quid hac locutione significaretur. Nisi velis צור cum סור (petra) confudisse, quod Dei est epithetum in Iob & Psalmis.

7 [Quia neque ab Oriente] Aposiopesis, sub. vobis erit euasio, liberatio, auxilium, vel quid simile: Fruſtra aliunde expectabitis opem, vel ex aliqua terræ parte. Dei enim imperium vel iudicium nullus possit effugere, eive resistere. [Montibus] meridionali plaga. Sic & Chal. Quoniam non est alius præter me ab Oriente vsque ad Occidentem, & à Septentrione domus desertæ, & ab Austro vsque ad loca montosa. Horum meminit, quoniam ab huiusmodi locis sterilibus solent prodire & euocari auxilia. Ideo enim montani sese armis addicunt, quia feri sunt, & suarum regionum prouentu ali nequeunt. Vox Harim potest etiam sonare elevationem. Neque à deserto eleuatio (vobis erit vel veniet.) Non erit vobis facultas extollendi vos & eleuandi aduersus Deum iudicem. Per desertos montes, vel desertum montium (sic enim Heb.) Meridiem intelligit, quoniã versus illam partem Iudæa spectabat vastas solitudines Arabiæ desertæ & petreæ.

8 [Quia] Aetiologia prioris membri, hunc humiliat. [Vini meri] generosi, fortis. Rubri (Kimhi) neque aqua diluti. Refertur ad calicem: calix vini meri & rubentis (non diluti misericordia & fauore Dei) in manu Dei est ad impios potionandos. Nam iudicium fiet sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam, &c. [Mixto] plenus mixtione siue confusione, veneno, & rebus infectis. Mixtum, siue mixtio, pro veneno & potione insalubri ac turbida. Metaphora à veneficis, vel prauis cauponibus, qui mixtionibus purum vinum corrumpunt. Sic Gall. *Ce n'est que mixtion ou brouillerie*, qui inde caupones interdum vocant *Brouillons*. Allegoria de apparatu supplicij. Calix enim pœnarum & suppliciorum symbolum: Vinum merum, atrocitatis eorum & magnitudinis, vt Esa. 51. de vltione temporaria, hic, & Apoc. 14. de æterna. Qui adorauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero

in calice iræ ipsius,& cruciabitur igne & sulphure. Apocal. 16.Babylon venit in memoriam, vt daret illi calicem vini indignationis. Quare Chaldæus calicem vocat maledictionis,plenum vino mero & mixtura amaritudinis. Isiodorus Peluſiota epist.6. AEtiologiam refert ad vtrumque membrum. Ideo calicem mixto plenum iustam remunerationem interpretatur quia misericordia temperatur. Hunc dejicit,& illum exaltat, quia in manibus habet poculum misericordia & iudicio temperatum.

9 Infudit in varia pocula, ad potionandos & intoxicandos diuersos peccatores, & adhuc superest præ liquoris venenati copia ad reliquis propinandam fæcem. Eam enim expressam omnes bibent.Ne quis putet se Christi iudicium posse euadere. [Ex hoc] poculo, vel calice [in hoc] poculum:vel ex hac parte in aliam partem, vt fit,quando multis ex eodem calice potus porrigitur.Cunctis præsentibus propinauit, necdum tamen expressa & exhausta est eius fæx. Isidorus vbi sup. Inclinabit ex hoc in illud, ex benignitate in supplicium sceleribus debitum [Bibent] iudicij videlicet poculum siue calicem.

10 Antithesis,contra Christus vel eius membra profligatis impijs perpetua lætitia & voluptate perfruentur & Deo epinicium in sempiternum canent.

11 Iusti perditis impijs seruantur. [Cornua] superba impiorum capita conteram,Cornua Metaph.superbia,vel potentia,& robur. Posteriore hemistichio in bonum. Potentia,gloria, dignitas iusti exaltabitur, fœlicitas eius augebitur,eritque perpetua.

ARGVMENTVM.

Inuitat ad Deum colendum ex perpetuo ipsius erga Sionem, id est, Ecclesiam gratia & auxilio. Est Propheticus de victorijs contra Gog & Magog.

1 In finem in laudibus, Psalmus Asaph, canticum ad Assyrios. LXXV. Heb.76.

2 NOtus in Iudæa Deus: in Israël magnum nomen eius,

3 Et factus est in pace locus eius: & habitátio eius in Sion.

4 Ibi confrégit poténtias:arcum,scutum,gládium,& bellum.

5 Illúminans tu mirabíliter à móntibus ætérnis: turbáti sunt omnes insipiéntes corde.

6 Dormiérunt somnũ suum: & nihil inuenérunt omnes viri diuitiárum in mánibus suis.

7 Ab increpatióne tua Deus Iacob: dormitauérunt,qui ascendérunt equos.

8 Tu terríbilis es, & quis resistet tibi? ex tunc ira tua.

9 De cœlo auditum fecísti iudicium: terra trémuit & quiéuit.

10 Cùm exúrgeret in iudicium Deus:vt saluos fáceret omnes mansuétos terræ.

11 Quóniam cogitátio hóminis confitebitur tibi: & reliquiæ cogitatiónis diem festum agent tibi.

12 Vouête & réddite Dómino Deo vestro: omnes, qui in circúitu eius affertis munera.

13 Terríbili & ei, qui aufert spíritum principum: terríbili apud reges terræ.

1 [Canticum ad Assyrios] Putarunt cani internecionem exercitus Senacherib,è 4.Reg.19.Propheticè. Non est quidem dubium, quin illi Assyriorum cladi multa hic conueniant, adeò memorabili, vt eius fama ad Græcos apud Herodotum permanauerit. Sed argumentum est latius. Præterea clades illa Senacherib typus fuit tyrannorum, quos perpetuo absumit diuina virtute Ecclesia. Rabbini ad Gog & Magog.i. Antichristum restringunt.

2 [Notus] notitia non solum generali, qualis fuit in gentibus, præsertim Philosophis,Rom.1. è sensu creationis & naturæ operibus hausta.verum etiam speciali, per gratiam, scripturas, aliasque reuelationes propheticas comparata, cuius finis est Dei cultus,fides,religio,amor,metus. Vnde præter illa quæ Philosophus de Deo nouit, id est, esse conditorem, moderatorem, motorem primum, primam causam,formam,finem rerum omnium, actum purum, incorporeum,

poreum, seipsum & in seipso cuncta intelligentē, alia multa Christianus cognoscit quæ Dei naturam maxime explicāt: vt Deum esse vnum & Trinum, omnipotentem, adeo vt ex nihilo cuncta produxerit; tali tempore, non prius vel posterius & nunc omnia regat, conseruet, portet, verbo virtutis suæ curet, & sciat quæcunque, quantumuis exigua, vilia, numerosa: Deum illum vnicum quem mente suspicabatur Philosophus, habere filium & Spiritum Sanctum consubstantiales, eadem maiestate & perfectione præditos, clementissimum esse, iustissimum, omnia posse, nullo causarum secundarum interuentu, quæ humana mens nulla possit arte ratioñeve inuestigare ac assequi, quæque se ipsis verissima, sola fide & authoritate dicentis demonstrata sint atque stabilita. [Deus] non quantum ad essentiam, sed quantum ad attributa, proprietates, cultum, colendique modum: Adde leges, voluntatem, mysteria, peculiária opera. Quantum ad hæc omnia in sola Ecclesia, cuius matrix est Iuda & Israel, verus & certus Deus cognoscitur & colitur. Esa. 31. Verus quidem, cuius ignis est in Sion, & caminus in Hierusalem. Idque ob miracula inaudita, quæ illic patrauit, & solet patrare pro eius salute & gloria. Certus autem, vt qui apparuisset Patriárchis, eorum posteros è seruitute liberasset, dedisset terram Chanaan, legem, Tabernaculum, Prophetas, cultum, qui esset pædagogus ad Christi aduentum, vt tum demum reliquis nationibus Euangelium per eos annuntiaretur. Deum enim cognoscere interdum est quædam vel plurima, vel omnia Dei attributa physica & generalia nosse & percipere. Quo modo Philosophi Rom. 1. Deum dicuntur cognouisse, i. vt illic interpretatur Paulus, intellexisse generalia eius attributa, vt potentiam, sapiētiam, æternitatem. Interdum præter hæc, singularium attributorum supernaturalium intelligentiam accepisse quæ non sensum modo de Deo aliquem afferant, verum animum etiam Dei metu & religione imbuant. Quo modo in Ecclesia notus est. Alioqui Dei naturam, essentiam, rationem tota definitione vel cogitatione minime complectimur, quemadmodum hominis aut alterius rei, quæ à nobis qualis, quanta, quæque natura sit, tum explicari, tum animo concipi potest. Hoc enim sensu, Deum nemo vidit vnquam. i. perfectè siue per naturam essentiámve cognouit.

3 [In pace]

3 [In pace] in vrbe pacifica, Metonym. In Ecclesia, in qua est pax vera Christi in cordibus fidelium. Rabbini Salem hic in Heb. positum sumunt propriè, non appellatiuè, vt sit ea vrbs, quæ postea Hierusalem, quemadmodum Genes. 14. Heb. 7. Sic Chal. & fuit in Ierusalem domus sanctuarij eius, & habitaculum diuinitatis sanctæ ipsius in Sion, quando fecit domus Israel voluntatem eius, habitauit diuinitas eius inter eos. Verū Sept. docere voluerunt, hoc intelligi potius de vera Ierusalem, i. cœlesti & spirituali, siue Ecclesia, quam de externa & terrena, in qua Deus confringit potentiam hostium tam inuisibilium quā visibilium, vt perfectā pacē à persecutionibus, & victoriam tribuat, bellicis veluti instrumentis omnibus confractis. [Et habitatio] In Heb. est Metaphora elegans, *tristrum eius*. q.d. In Sion desidet, vt leo paratus ad prædam.

4 [Potentias] fortitudines arcuum. August. Hinc Hebr. sagittas ignitas, vel volatiles. Contriuit robora exercitus omnis hostilis. Sic exponunt volatilia siue iacula volitantia in aere, & habentia pennas, quorum vsus apud Tartaros, Turcas, & Orientales crebertimus. Exempla 4. Reg. 19. 2. Par. 13. 14. 15. 20.

5 O tu qui illuminas nos mirabili luce, fauore & gratia, ô tu, qui illuces nobis ad salutem è cœlis, qui sunt veluti mōtes alti, vel è locis Iudeæ, quæ magna ex parte montosa est, æternis. i. ab initio orbis conditi inhabitatis, & cultis ab Adamo, imo & posteris eius, tuoque cultui perpetuo destinatis. Vt Habacuk 3. v. 6. de Chananæa ab Israelitis subacta. Contriti sicut montes æternitatis, humiliati sunt colles sæculi. Vel montes Sion & Moria propter longitudinē durationis sunt æterni, i. immobiles, stabiles in perpetuum à Deo conseruati. Montes nunquā perituri vt frustra tententur ab hostibus. Hebr. Tu illustris siue clarus de montibus prædæ. q.d. O qui illustris es contra hostes, vt leo, qui egreditur è montibus ad prædandum. Montes Iudeæ comparat prædatorijs mōtibus, quod illic innumerabiles copias, quæ illos occuparant, ad internecionem deleuerit. Vel passiuè, de montibus Iudeæ sæpius direptis, & quotidie prædæ hostium expositis. Per eos Euthymius cœlos intelligit. Sunt enim montes æterni, à parte posteriore quia in æternum duraturi, nunquam perituri vt terreni, saltem

Ee 4 quantum

quantum ad formam, & substantiam. Tumque erit Metaphora à leonibus. q. d. Mirabilis eluces è cœlis montibus prædæ, è quibus scilicet aliquos rapis ad pœnam, è quibus specularis ad prædandos, rapiendos, & discerpendos impios in his mundi vallibus degentes. E montibus speculæ, è quibus specularis, & insidias agis ad prædam: è quibus excurris ad inuadendos & discerpendos improbos, tanquã leo è lustro mortiũ, in quibus agit excubias. Sic enim Deus inducitur quasi leo, è cœlo speculari & prospicere, vt videat quo pacto tradat impios in manus suas. Hier. 25. Dominus ex excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, rugiens rugiet super decorem suum, perueniet sonitus vsque ad extrema terræ, quia iudicium Domino cum gentibus [Turbati sunt] spoliati sunt & direpti. Heb. pergendo in Metaphora, vel iuxta Anonymum, infatuati sunt, mente capti sunt.

6 [Somnum suum] Sic appellat mortem [Viri diuitiarum] potentes. Vox Haiil etiam robur significat. Quare Kimhi sic interpretatur: Et non inuenerunt omnes viri roboris manus suas, id est, robur suum, Metonymicè, ad præliandum scilicet contra Ecclesiam: siue quia Deus mutilauit eis manus, siue quia eos absterruit, vt sibi non videantur habere manus ad confligendum. Malo cum Sept. subaudire ב (in) manibus suis (quicquam siue roboris siue opũ) non inuenerunt, te iudicante & tuos vlciscente.

7 Propter tuam increparionem & minas consopiti sunt, & mortis somno oppressi hostes, qui & equis & quadrigis contra nos inuehebatur: nullum in curribus, vel equus auxilium sentientes. Ad ver. consopitus est & currus, & equus. i. tam curris, quam equus. Antiquitus pugnabant ex curribus, vt apud Homer. & in lib. Iudicum.

8 [Terribilis] hostibus nostris [Resistet] stabit in conspectu tuo [Ex tunc] ira tua est pridem concepta contra hostes Sion, & inueterata, ideoque maxima. Ex tunc, id est, è longo tempore. Ab initio vel æterno. De hoc Idiotismo infra psalm. 92. versic. 4. Eam iram apud te ab æuo aluisti, vt non sit brevis, quæ simul ac oritur, deponatur. Respicit ad reprobos, in quos ab æterno irã cõcepit ob futurã eorũ prauitatẽ. Vt enim prædestinatio est æterna, ita & reprobatio, nisi quod prædestinatione præparatur gratia misericorditer

& gratis

& gratis sine operum respectu, reprobatione autem præparatur ira & supplicium, sed non sine ratione futurorum peccatorum.

9 & 10 Hyperbole poetica per prosopopœiam. De cœlo iudicium, id est, vltionem & vindictam hanc audire fecisti tonitrubus & tempestatibus in cœlo & aëre excitatis, ad quas terra tremuit, siluit & obstupuit. (Nam quiescere id isto loco significat). *fecisti, tremuit, quieuit.* Hieronymus hæc Præterita pro futuris interpretatur: quod generale iudicium videatur significari. [Quieuit] cessauit, desijt motus contra pios excitare præ obstupefactione, de cœlo manant Dei iudicia vt vltiones, dum exercentur per Angelos, & meteora.

10 Etiam hic iudicium vocat illam stragem hostium à Deo editam. Sic exurrexit de cælo per angelum in clade Senacherib. *Sela.*

11 [Cogitatio] Metony. cogitans. Quoniam homo vel iratus ista cogitans & contemplans laudabit te, & exuema cogitationis eius eò ferentur, i. desinet ipsorum cogitatio, vt diem festum agant tibi, te celebrent, & solenniter colant, ad te conuertantur: homo cogitatione sua confusus prædicabit te, &c. [Confitebitur] laudem dabit. Pro *cogitatione* Heb. est furor. Et mox, reliquiæ furoris. Itaque Græcè ἐνθύμιον, possis accipere loco θυμοῦ itæ, furoris: pro, *festum agent tibi* succinges. Quod ijs cõgruenter interpretatur R. Kimhi in lib. Rad. Quoniam furor hominis, clade Gog & Magog (id est, Antichristi) conspecta, laudabit te, furore depositio, & reliquias furorum, quæ non ecciderint, in memorabili isto prælio, succinges, id est, frænabis atque conuertes. Adde legere potuisse *Tahgor* per Caph. & de dup.

12 [Vouete] ob victoriam hanc adeptam. [Qui in circuitu eius] Dei, [affertis munera] Periphrasis piorum, qui vicini & propinqui erant Iudææ, in qua Deus colebatur. q. d. Omnes fideles vicini & propinqui, omnes qui estis per circuitum terræ Israël, vouete. Per Metonymiam. *Eius* Dei scilicet dixit, pro *templi, vel regionis* Dei. vt Maro 2. Aeneid. Cum proximus ardet Vcalegon, id est, Vcalegontis domus, possessor pro possesso. Ad verb. Omnes circuitus eius afferant munus timori, id est, terribili (Deo). Chald. Omnes, qui habitant in circuitu Sanctuarij, offerant sacrificia ædi

Sanctuarij in timore. Græcè, εἰσενεγκατε afferent, vt & Augustin. Noster interpres verterat fortasse per Eclipsim verbi substant. *Estis*. Afferte omnes, qui in circuitu eius (estis) afferte munera terribili, &c: Nã incumbit hic versus in sequẽtem.

13 [Qui aufert] Heb. qui vindemiat. Metaph. qui tanquam prælcindit racemos. [Spiritũ] animam, vitam principum & potentum. Vel iuxta R. Dauid, fastum, arrogantiam, animositatem: vt Latine, gerit magnos spiritus. Hanc similitudinem vsurpauit Ioan. in Apoc. mitte falcem tuam acutam in terra, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam mutatæ sunt viæ eius, id est, excinde, aufer de vita, vt de vite botros.

ARGVMENTVM.

Queritur se multis malis premi. Deum nihilominus celebrat, & mulcet à miris operibus.

1 In finem pro Iduthun, Psalmus Asaph. LXXVI. Heb. 77.

2 VOce mea ad Dóminũ clamáui: voce mea ad Deum, & inténdit mihi.

3 In die tribulatiónis meæ Deum exquisiui, mánibus meis nocte contra eum: & non sum decéptus.

4 Rénuit cõsolári ánima mea, memor fui dei, & delectãtus sum: & exercitãtus sum, & defecit spíritus meus.

5 Anticipauérunt vigílias óculi mei: turbãtus sum, & non sum locũtus.

6 Cogitáui dies antíquos: & annos ætérnos in mente hábui.

7 Et meditãtus sum nocte cum corde meo: & exercitábar, & scopébam spíritum meum.

8 Nunquid in ætérnũ proíciet Deus: aut non appónet, vt complacítior sit adhuc?

9 Aut in finem misericórdiam

rieórdiam suam abscíndet: à generatiõne in generatiõnem?

10 Aut obliuíscétur miséreri Deus: aut continébit in ira sua misericórdias suas?

11 Et dixit, nunc cœpi: hæc mutátio déxteræ excelsi.

12 Memor fui óperum Dómini: quia memor ero ab initio mirabiliũ tuórum.

13 Et meditãbor in ómnibus opéribus tuis: & in adinuentionibus tuis exercêbor.

14 Deus in sancto via tua, quis Deus magnus sicut Deus noster? tu es Deꝰ qui facis mirabilia.

15 Notam fecísti in pópulis virtútem tuam: rede místi in bráchio tuo pópulum tuum, filios Iacob & Ioseph.

16 Vidérunt te aquæ Deus, vidérunt te aquæ, & timuérunt: & turbátæ sunt abyssi.

17 Multitúdo sónitus aquárum: vocem dedérunt nubes.

18 Etenim sagíttæ tuę tránseunt: vox tonítrui tui in rota.

19 Illuxérunt coruscatiónes tuæ orbi terræ: commóta est & contrémuit terra.

20 In mari via tua, & semitæ tuæ in aquis multis: & vestígia tua nó cognoscéntur.

21 Deduxísti sicut oues pópulum tuum: in manu Moysi & Aaron.

2 [Intendit mihi] mihi ascultauit, me exaudiuit, mihi aurem inclinauit.

3 [Manibus meis] Ordo inuersus. Nocte manibus meis ex aduerso ipsius (sum) per totam noctem manus supplices ad eum tendo: non cesso per noctem eum deprecari. Hebr. Manus mea nocte extenta vel effusa fuit. Quod idẽ est, etsi potuerint legere: נגדה *Negda*, per, ד, ex aduerso, contra. i. coram, non per ך *Niggbera*. Aliqui etiam vertunt, sed alieniùs,

Manus

Manus mea (id est, plaga, vel vulnus) *nocte defluxit*, (id est, sanem emisit) nec remisit se. [Et non sum deceptus] Idem quod suprà, & intendit mihi. Heb. Et non remittitur (manus mea.) Sine intermissione manus mea ad eum tenditur, donec exaudiat, neque meam spem fallat & frustretur. Alludit ad Mosis historiam, Exod. 17. vers. 10. in pugna contra Amalechitas.

4 [Delectatus sum] Heb. sonui, vociferatus sum. Verbum הֶמְיָה in lætam partem vsurparunt, vt Psal. 82. vers. 3. Ecce inimici tui sonuerunt (præ lætitia & gaudio). Et Esa 14. Sonitus nablorum tuorum. Amos 5. Sonitus canticorum tuorum. Alij in tristem: fremui, conturbatus sum. [Et exercitatus sum] ἀδολέσχησα. Iam docuimus hoc verbo vti Sept. pro meditari, exerceri in prece, & similibus contemplationis operibus. Hinc Heb. Et precatus vel meditatus sum. [Defecit] inuoluit se propr. ὠλιγοψύχησεν, pusillus & anxius fuit animus meus, sese cruciauit.

5 [Anticipauerunt vigilias] præ insomnia, præ somni fuga. q.d. non ceperunt somnum. Hinc Hebr. Tenuisti custodias, (id est, palpebras) oculorum meorum, ne scilicet dormire possem. q.d. Non me sinis somnum capere, non mihi das quietem in tanta calamitatum mole, insomnem noctem traducere me cogis. [Turbatus sum] contritus sum propr. [Et non sum loquutus] adeò vt non sim loquutus, adeò vt loqui non potuerim præ malis & doloribus. *Et*, pro *vt*, more linguæ. Exaggerat statum rerum suarum Poëticè.

6 [Dies antiquos, anno æternos] Per dies antiquos (antiqui & præteriti sæculi) præterita tempora intelligunt, & Metony. ea, quæ olim Deus beneficia maioribus præstitit: præsertim sub Mose & Iosué sub quibus miranda opera designauit, & beneficia insignia populo contulit. Euthy. vt conferat presentem suum statum cum superiore. Per annos æternos, sæcula æternitatis, vt pij se consolentur præteritorum Dei beneficiorum & mirabilium recordatione, & æternorum, præsertim eorum, quibus in cœlo perfruemur, contemplatione. Animo agitaui prisca olim patribus præstita beneficia, & dies illos, quibus illis, mihique bene erat, quãdo liberè & tuto te colebam, fruens mea terra, & securus à persecutione. In mente etiam habui tempora illa sæcularia, quibus

quibus ab æterno citra vllam vicissitudinem fœlix extitisti, extas, & extabis, ita vt etiam me illa beatitudine sis participem in perpetuum effecturus. Quorum recordatione quantùm recreor, tantùm mœroris è præsenti rerum statu haurio.

7 [Meditatus sum] Ad verb. recordatus sum canticorum meorum nocte cum corde meo. Etsi aliqui *nocte* iungant cum sequentibus. Nocte cum corde meo loquebar siue exercebar. [Et exercitabar] meditabar, apud me loquebar vt vers. 4. [Et scopebam] purgabam, mundabam, euerrebam, ad harum rerum contemplationem quasi scopis rotabam, versabam, volutabam, raptabam spiritum meum, id est, torquebam. Nam quæ verruntur sine scopis purgantur, volutantur per terram ac rotantur. Sic Latinè versare animum, animo volutare, agitare, &c. q.d. Varijs cogitationibus animum meum exercebam, & quasi scopis excutiebam. Fortassis etiam à *Scopo*, id est, instituto siue proposito verbum deductum est, *Scopebam*, id est, ad scopum dirigebam, id est, considerare faciebam spiritum meum: vt propriùs accedat ad Heb. Et scrutabatur, id est, studiosè quærebat & cogitabat spiritus meus. Et Chald. Inuestigabat mirabilia scientia cordis mei. Septuaginta parum differente Metaphora, ἔρραπτον, *Sarriebam*, vt Hieronymus ad Suniam docet, (mendosè ἔρραπτος, *Sarriebat*, in vulgatis exemplaribus.) Propriè autem (inquit) ῥαπισμὸς (Sarritio Columellæ) in agricultura dicitur in sarriendo, id est, sarculando: & quo modo ibi quæruntur herbæ, sarculóque secantur, sic & hîc retractatum cogitationum suarum Metaphoricòs, à sarculo demõstrauit. Nam ῥαπίλλειν non semel sarrire, sed frequenter significat. Aliqui tamen legunt ἐτραυλλον, vexabam. Heb. Et scrutabatur spiritus meus (sequentia.) Vnde per Mimesin Hebraicam sub. לֹא מוּד. In primis enim spiritum meum cruciat, vt cogitem, nunquid me Deus proiecerit, siue repulerit.

8 Hæc sunt quæ scrutabatur & cõsiderabat animus meus, hæc sunt quæ mens mea agitabat, versabat, scopebat & sarriebat, id est, apud se retractabat. [Complacitior] Magis beneuolus. In emendatis exempl. Complacatior. An deinceps non fauebit? Num aliquando placabitur, & bene volet?

9 [In finem]

9 [In finem] in perpetuũ. [A generatione in] in sequentia omnia sæcula. In vnum contraxerunt hæc duo membra: An defijt in perpetuum misericordia eius, (an) completum est verbum (propheticarum consolationum) ab ætate in ætatem? q. d. an retractauit promissionem, an reuocauit oracula, quæ sacro fœdere obsignauit?

10 [In ira] præ ira. An cohibebit præ ira suas erga me miserationes & beneficia? *Sela.*

11 Animum recipit spe in Deum, eiúsque potestatem & dexteram conuersa. [Nunc cœpi] Aposiopesis propter *πάθος*: Nunc cœpi respirare, nunc cœpi sperare, núc cœpi misericordia affici, Deique consolatione leuari, aut quid simile. Hæc (erit) mutatio dexteræ excelsi: sic suam ille iram in misericordiam commutabit, suam dexteram manum ad meam liberationem conuertet. Dabit Deus his finem: vicissitudo dexteræ supremi Dei mihi speranda est. Vel, Nunc cœpi (intelligere & sentire, quòd) hæc est mutatio dexteræ excelsi. q. d. Manifestum est, vt nunc video, Dei hanc esse manum: hæc mutatio Deum habet auctorem. Iam intelligo mea mala proficisci à Deo, vt in ipso discam confidere, &c. hæc Dei manus est: vt in Exodo, digitus Dei est hic, id est, aperta potentia Dei, vis, iudicium, ne causam aliam inquiramus. Hebræa in plures sententias accipiuntur: verum hæc Septuag. interpretatio est simplicior, & magis ad verbum, omniumque maxime Psalmi argumento & consequentiæ consentanea. Ad hanc proximè ista D. Hierony. & Chald. accedit. Infirmitas mea est hæc mutatio omnipotentis dexteræ excelsi, id est, hæc rerum vicissitudo, quæ à Deo mihi cõtigit, est mihi maxima crux, morbus, calamitas: hæc mea mutatio à statu fœlici ad hunc infœlicem me acerbissimè vexat. Iuxta illud Boëtij in Consol. Infœlicissimum infortunij genus fuisse fœlicem.

12 Memor fui eorum quæ olim gessit erga afflictos mei similes. [Quia] Quin & memor ero. Hæc enim particula, *Quia, Quoniam*, trãslationibus sæpiusculè inseruit. [Ab initio] Verborum transpositio. Memor ero mirabilium tuorum de initio, id est, antiquorum & priscorum, מִן Præpos. inseruit etiam genit. Se consolatur recordatione operum & beneficiorum Dei.

13 [In adinuentionibus] de factis & gestis tuis loquar. In illis

In illis commemorandis me exercebo, עלילה Sept. solent adinuentionem interpretari, id est, studium, cõsilium, opus præclarè inuentum.

14 Hæc sunt, quæ loquetur de operibus Dei priscis. Ad finem enim vsque Psalmi canet prisca Dei miracula ab exitu AEgyptiaco [In sancto] in sanctitate. Vnde Chal. Deus, sanctæ (sunt) viæ tuæ (tuæ actiones & opera.) Sanctũ etiam tabernaculum & templum demõstrare possit, & iuxta alios cœlum. Tu iter facis super cœlum, illic tuæ sunt actiones, præsentia, manifestatio, virtus, gloria & maiestas. Eadem Phrasi vers. 20. via pro actione, operibus, præsentia.

15 [In populis] AEgypti, Chanaan, Arabiæ, Philistinorũ. [Virtutem] fortitudinem. [Ioseph] Eius meminit, quia recolebat liberationis AEgyptiacæ miracula, cuius origo ã Ioseph repetitur. Adde filios Iacob posse referre regnum Iuda, filios Ioseph regnum Ephraim siue Samariæ.

16 [Aquæ] in traiectu maris Rubri, cum Moses virga sua eas mandato Dei percussit, vim ipsius Dei senserunt. Et est Prosopopœia. [Timuerunt] Hebr. tortæ sunt & cruciatæ. Metaphora à torminibus parturientium. [Turbatæ] tremuerunt prop.

17 [Multitudo] Inundatio, sonitus aquarum (fuit super AEgyptios.) Eclipsis verbi Substantiui. Vnde Heb. Inundarunt, vel effuderunt aquas nubes. Aquæ è nubibus manantes & pluuiæ cum magno sono inundarunt AEgyptios: & obruerũt. [Vocem] tonitru & fulgurationes dederũt æthera ad terrorem persequentium. *Schahakim*, æthereа regiõ. Talia etiam acciderunt in legis promulgatione, Exo. 19.

18 [Etenim] Iam notauimus hac particula vti nostros, pro etiam, itẽm, vt respondeat Heb. אַף. Sagittas autem Dei vocat fulmina, fulgura, grandines, & similia, quæ contra istos tanquam sagittas iaculabatur. [In rota] Synecdoche numeri, In rotis AEgyptiorum erat, in rotas illorũ trãsijt. Exod. 14. Respiciens Dominus super castra AEgyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorum & subuertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum. Alij rotam, cœlum figura rotundum interpretantur, vel potius aëris sphæram, & circulum. Est enim aër formæ circularis. Atque hinc Rabbinorum Physici orbes cœlestes vocant *Galgallim*.

19 Hic

19 Hic etiam celebrari putant miraculum regum Chanaan, in quos suos cœlestes ignes iaculatus est.

20 [In mari via tua] (erat.) Tu per mare iter faciebas, tu in eo operum tuorum speciem euidentissimum exhibebas. Vide vers. 14. [Non cognoscentur] fut. pro Imperf. Nec cognoscebantur vestigia, quibus dux fueras populo transmittenti mare. Neque tua, neque illius vlla extabant vestigia, quæ AEgyptij sequerentur. Vel in genere, Tu per mare periculis plenum iter facis, more cuiusdam Neptuni Poëtici ad seruandos periclitantes, vel perdendos securos, & in vtramque aurem dormientes. Nec tamen quisquam cognoscit, cognoscereve possit, vnde venias, quo properes. Sic ex improuiso ades ad vtrumque statum, dum de repente in mari seruas, vel perdis. Consule Psal. 106.

21 [Sicut oues] quasi eorum esses pastor, inter lupos & feras alias, inque desertis. [In manu] ductu, ministerio.

ARGVMENTVM.

Canit ea, quæ acta narrabantur in veteri populo, monens ne maiorum suorum contumaciam æmulętur, propter quam Deus tribum Ephraim abiecit, Iudæ autem elegit, Dauide in regem electo.

1 Intellectus Asaph. LXXVII. Heb. 78.

2 Atténdite pópule meus legẽ meá: inclinâte aurem vestrã in verba oris mei.

3 Apériam in parábolis os meum: loquar propositiónes ab initio.

4 Quanta audiuimus & cognóuimus ea: & patres nostri narranérũt nobis.

5 Non sunt occultâta à filijs eórum: in generatiône áltera.

6 Narrâtes laudes Dómini & virtútes eius: & mirabília eius, quæ fecit.

7 Et susceitâuit testimónium in Iacob: & legem pósuit in Israel.

8 Quanta mandâuit pátribus

pátribus nostris nota fácere ea filijs suis: vt cognóscat generátio áltera.

9 Fílij qui naseéntur & exúrgent: & narrábunt filijs suis.

10 Vt ponant in Deo spem suã, & nõ obliuiscántur óperum Dei: & mandáta eius exquirát.

11 Ne fiant sicut patres eórum: generátio praua & exásperans.

12 Generátio, quæ nõ diréxit cor suum: & non est créditus cum Deo spiritus eius.

13 Fílij Ephrem intẽdéntes & mitténtes arcum: conuérsi sunt in die belli.

14 Non custodiérunt testaméntum Dei: & in lege eius noluérunt ambulâre.

15 Et obliti sunt benefactórum eius: & mirabílium eius, quæ ostẽdit eis.

16 Coram pátribus eórum fecit mirabília in terra Ægypti: in campo Táneos.

17 Inrerrûpit mare, & perdúxit eos: & státuit aquas, quasi in vtre.

18 Et dedúxit eos in nube diéi: & tota nocte in illuminatiône ignis.

19 Interrûpit petrã in erémo: & adaquâuit eos velut in abýsso multa.

20 Et edúxit aquã de petra: & dedúxit tanquã flúmina aquas.

21 Et appositérũt adhuc peccáre ei: in iram excitauérunt excélsum in inaquóso.

22 Et tentauérũt Deũ in eórdibus suis: vt peterent escas animábus suis:

23 Et male locúti sunt de Deo: dixérunt nunquid pórerit Deus parâre mensam in deserto?

24 Quóniam percússit petram, & fluxérunt aquæ: & torrétes inundauérunt.

25 Nunquid & panem póterit dare: aut paráre mensám pópulo suo?
26 Ideo audiuit Dóminus, & dístulit: & ignis accénsus est in Iacob, & ira ascendit in Israel.
27 Quia non credidérunt in Deo: nec sperauérunt in salutári eius.
28 Et mandáuit núbibus désuper: & iánuas cœli apéruit.
29 Et pluit illis manna ad manducándum: & panem cœli dedit eis.
30 Panem angelórum manducáuit homo: cibária misit eis in abundántia.
31 Tránstulit Austrum de cœlo: & indúxit in virtúte sua Africum.
32 Et pluit super eos sicut púluerem carnes: & sicut arénam maris volatília pennáta.
33 Et cecidérunt in medio castrórum eórum: circa tabernácula eórum.
34 Et manducauérunt & saturáti sunt nimis, & desidérium eorum áttulit eis non sunt fraudáti à desiderio suo.
35 Adhuc escæ eórum erant in ore ipsórum: & ira Dei ascendit super eos.
36 Et occídit pingues eorum: & eléctos Israel impediuit.
37 In ómnibus his peccauérunt adhuc: & non credidérunt in mirabílibus eius.
38 Et defecérunt in vanitáte dies eórum: & anni eórum cum festinatióne.
39 Cùm occíderet eos, quærébant eum: & reuertebántur, & dilúculo veniébant ad eum.
40 Et rememoráti sunt, quia Deus adiútor est eórum: & Deus excélsus redémptor eórum est.
41 Et dilexérunt eum in ore suo: & lingua sua mentíti sunt ei.

42 Cor autem eórum non erat rectum cũ eo: nec fidéles hábiti sunt in testaménto eius.
43 Ipse autem est misericors, & propítius fiet peccátis eórum: & non dispérdet eos.
44 Et abundáuit, vt auérteret iram suam: & non accéndit ómnem iram suam.
45 Et recordátus est, quia caro sunt: spíritus vadens & non rédiens.
46 Quóties exacerbauérunt eum in desérto? in iram concitauérunt eum in inaquóso?
47 Et conuérsi sunt, & tentauérunt Deum: & sanctum Israel exacerbauérunt.
48 Non sunt recordáti manus eius: die, qua redémit eos de manu tribulántis.
49 Sicut pósuit in AEgypto signa sua: & prodígia sua in campo Táneos.
50 Et conuértit in sánguinem flúmina eórum: & imbres eórum, ne biberent.
51 Misit in eos cynomyiã, & comédit eos: & ranã, & dispérdidit eos.
52 Et dedit ærúgini fructus eórum: & labóres eórum locústæ.
53 Et occídit in grándine víneas eórum: & moros eórum in pruina.
53 Et trádidit grándini iuménta eórum: & possessiónem eórum igni.
55 Misit in eos iram indignatiónis suæ, indignatiónem, & iram, & tribulatiónem: immissiónes per ángelos malos.
56 Viam fecit sémitæ iræ suæ, non pepercit à morte animábus eórum: & iuménta eórum in morte conclúsit.
57 Et percússit omne primogénitum in terra Ægypti: primítias omnis labóris eórum, in ta-

bernáculis Cham.
57 Et ábstulit sicut oues pópulum suum: & perdúxit eos, tanquam gregem in deserto.
59 Et edúxit eos in spe, & non timuérunt: inimícos eôrum opéruit mare.
60 Et indúxit eos in montem sanctificatiônis suæ: montem quem acquisíuit déxtera eius.
61 Et eiécit à fácie eôrum Gentes: & sorte diuísit eis rertam, in funículo distributiônis.
62 Et habitâre fecit in tabernáculis eôrum: tribus Israel.
63 Et tentauérunt, & exacerbauérunt Deum excélsum: & testimónia eius non custodiérunt.
64 Et auertérunt se, & non seruauérunt pactũ, quemádmodum patres eôrum: conuérsi sunt in arcum prauum.
65 In iram concitauérunt eũ in cóllibus suis: & in sculptilibus suis ad æmulatiônem eum prouocauérunt.
66 Audiuit Deus, & spreuit: & ad nihilum redêgit valde Israel.
67 Et répulit tabernáculum Ioseph: & tribum Ephráim non elêgit.
75 Sed elêgit tribum Iuda: montem Sion, quem diléxit.
76 Et ædificâuit, sicut vnicórnium, sanctificiũ suum: in terra, quã fundâuit in secula.
77 Et elêgit Dauid seruum suum, & sústulit eum de grégib⁹ óuiũ: de post fœtántes accêpit eum.
78 Páscere Iacob seruum suum: & Israel hæreditâtem suam.
79 Et pauit eos in innocéntia cordis sui: & in intelléctibus mánuum suárum dedúxit eos.

oppróbrium sempitérnum dedit illis.
74 Et répulit tabernáculum Ioseph: & tribum Ephráim non elêgit.
75 Sed elêgit tribum Iuda: montem Sion, quem diléxit.
76 Et ædificâuit, sicut vnicórnium, sanctificiũ suum: in terra, quã fundâuit in secula.

2 Primi sex versus sunt loco proœmij, quibus excitat ad audiendum qualibus & quantis beneficijs Deus Hebræos affecerit, vt quàm illi fuerint ingrati concludat. [Populo meus] O populares mei. Nam Asaph loquitur ad captandã attentionem, non Deus, aut Dauid. Matthæi interim cap. 13. vers. 3. tribuitur Christo, sed per illam regulam, cuius meminére veteres, seorsum Tertull. contra Praxeam. Omnes penè Psalm. (ait) Christi personam sustinent, atque ob hanc causam Asaph typum Christi gerens, nonnulla dicit, quæ Christo magis congruunt, quàm sibi. Hoc enim ferebat illorum temporum ratio, vt mysteria Domini vmbris siusmodi & imaginibus velarentur, in quas possent introspicere ij, quorum mens à Deo esset illuminata. Cæteri præter ipsas vmbras nihil penitus cernerent. [Legem meam] doctrinam meam. Vnde & lex Heb. dicitur Tora à docendo: non, vt apud nos, à legendo, vel ligando. Alij ad data præcepta restringunt, sed minus aptè. Nam mox se explicat. Quin non tam præcepta in lege tradita canet, quàm Dei opera, ne excidant è cordibus.
3 [In parabolis] stylo parabolico, tropico & figurato, non simplici & vulgari, sed artificioso & eleganti. Loquar parabolas, insignes, memorabiles, figuratasque sententias, & propheticas. Quia vates parabolis vtuntur crebris, fit vt parabola sumatur pro sermone prophetico, vt Num. 23.

Universidad de Deusto Biblioteca

vers.24. Hoc completum in Christo docet D. Matthæus, vt qui locutus sit in parabolis ad turbas, & sine parabolis nihil, figurarum velaminibus mysteria velans, sicque velata proponens, vt credentes ferè vtrumque intelligerent, incredduli non possent intelligere. Adde res gestas, quas hic Psalmus canit, esse de earum numero, de quibus Apostolus, 1.Cor.10. Hæc omnia in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum. Et paulo post: Omnia in figura contingebant illis. Scripta autem sunt ad correctionem nostram, ad quos fines sæculorum deuenerunt. Hinc mare rubrum, Manna, Petra, Sinai, 42. mansiones, desertum, duodecim fontes, 70. Palmæ, &c. mystica omnia & parabolica. [Propositiones] προβλήματα, quæstiones difficiles, obscuræ, & disputabiles propter obscuram difficultatē apud Philosophos. At Heb. *Hidoth*, ænigmata, sententiæ inuoluceris quibusdam tegentes res arcanas & mysterijs plenas sub simplici alioqui ac plano literæ historiæve cortice. Quod proprium est Scripturæ, cui præter historiam & historicum sensum, subest allegoria, mysterium, anagoge, mirabilis sententiarum multiplicitas. Hinc tot modis inscribit suum Psalmum ob eas rationes & alias explicatas superiori Psalmo quadragesimo octauo. Ac quamuis nihil in eo videatur difficultatis, sed nuda rerū iam inde à maioribus gestarum & quasi per manus posteritati relictarum historia, absque vllo verborum sensus abstrusioris inuolucro: AEnigmata tamen appellat, siue κεκρυμμένα, abscondita, vt habet Matthæus: vt significet aliquem esse hic sensum occultiorem & abstrusiorem eo, qui prima fonte videtur, ænigmata reuera & mysteria abscondita, quæ oportuerit Apostolum reserare. 1.Corinth.10. Heb.11. Nam si pars historiæ itineris ex AEgypto spiritualiter accipitur, & cætera quæ ab eo prætermissa sunt eiusdem esse intelligentiæ cōuincuntur. Hier. ad Fabulam, de 42. manſ. Sicque docetur nihil esse tam nudum & simplex in Scripturis, cuius non sit profundissima sententia ac intellectus, quod etiam ostendit August. ep. 3. ad Volusian. lib. 2. sup. Genes. cap. 19. & lib. de Vera relig. Gregor. in Prologo Moralium, & hom. 7. in Ezech. & in homilijs. Exempli causa, hic nō solùm verba, sed etiam circunstantiæ rerum, quæ simpliciter positæ videntur, spiritualibus sunt plenæ mysterijs prouidentiæ Dei erga veterem Ecclesiam

clesiam & populum, prædestinationis & electionis, qua solam tribum Iuda elegit, tabernaculi prioris locum repulit, Silo reiecit, Hierusalem pro templi sede assumpsit, Dauidem è pascuis in regem euexit, Saule repudiato, potentibus & nobilibus populi præteritis. In quibus & alijs huiusmodi latet reconditissima & secretissima sapientia. Accedit veteris historiæ gesta, non modò propter rei literam cani, verū etiam ad erudiendum, commonendum, instruendum, vt in eis tanquam in picta tabula vel specula admirandam Dei sapientiam speculemur, Rom.15. Quæcunque scripta sunt, propter nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus, 2.Tim.3. Omnis scriptura diuinitùs inspirata vtilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia. Vnde vel syllaba & apiculus vnus in ea reconditum habet thesaurum Chrys.13. cap. Genes. Basil. li. de Spiritu sanct. ad Amph. & hom.6. & 10. in Hexaē. Est enim liber inuolutus, Ezech.2. signatus, Esa.29. spiritus & litera. 2.Cor.3. scriptus intus & foris, Apoc.5. Intus per mysteria & spiritualia, foris per sensum literæ & historiam, intus inuisibilia & cælestia, foris visibilia & terrena enuntians. [Ab initio] Hebr. de initio, de rebus ab initio gentis nostræ factis. Matth.13. à constitutione mundi occulta. In quo confirmat nostrorum Sept. vertendi rationem ad sensum, nō perpetuò ad verba.

4 Construitur cum præcedenti, mutata persona. Loquar quanta audiuimus, siue scripta, siue per manus à patribus accepta. Nam procemium nondum est absolutum. Vnde Heb. אשר quæ, quæ quidem [Quanta] ergo nō interrogat, sed sumitur pro quæ, qualia, quæcunque, quantumcunque, vt & V.8. Attingit autem duplicem modum sciendi: vnum per traditionem, alterum per scripta.

5 (Et quæ) [nō sunt occultata] à posteris eorum, loquar. Ad verb. Non occultabimus à filijs eorum.

6 [Narrantes] Refertur ad vers.4. Quanta audiuimus. Ibi enim cœperat per Enallagen mutare numerum. Aliqui ad finem eiusdem versus. Patres nostri narrauerunt nobis, narrantes. i. narrando & prædicando laudes Domini. Sed Hebraicè coniungitur cum verbo primæ personæ. [Virtutes] fortitudines.

7 Hic incipit narratio. Quare, Hebræum (ס) Latinè redundat, & duntaxat conuertit futurum in Præterit. Auspicatur autem à legislationis beneficio. Legem vocat testimonium, quòd per eam Deus sit testatus de sua voluntate, & quid à nobis fieri velit: Vel quòd eam cum contestatione dederit. [Suscitauit] statuit, stabiliuit, surgere fecit. ad verb.

8 [Quanta] quæ (nam Heb. אשר) (testimonium & legem) declarandà posteris præcepit, Deut. 4. & 6. vt hoc sit parentum officium. [Nota facere] vt nota facerent. [Altera] sequens. Heb. postrema, nouissima. Itaque aliqui exponunt, non de secutura ætate, sed de Christiana, quæ est ætas vltima. 1. Ioan. 2. Cor. 10. & 12. quoniam quotidie aduentum Domini præstolatur, neque habitura est alteram, quæ ipsi succedat, vt olim Iudaica.

9 Asyntheton. (Et) filij, &c. [Et narrabuut] vt enarrent.

10 Summa legis diuinæ & scopus, vt Deum cognoscamus, cognitum vereamur, timeamus, colamus, culto confidamus & pareamus, Deut. 31. & 1. Tim. 3. [Exquirant] custodiant propr.

11 [Exasperans] Deum scilicet. Heb. recedens, rebellis.

12 [Non direxit] ad rectitudinem & iustitiam non parauit neque disposuit. Hinc Heb. non parauit, aptauit. [Et non est creditus] firmatus. Et cuius spiritus non est creditus. i. non fuit firmus, fidus, fixus in Deo. Non permansit, neque perseueranit cum Deo, non credidit, & firmiter ei adhæsit. Qualibet occasione ad murmurationes & contumelias se vertebat, parum memor superiorum Dei operum. Sic loquuntur, quia fides siue credulitas religionis debet esse firma & constans.

13 Secunda propositio siue sententia de filijs Ephraim ante exitū de AEgypto, vt sit historia Cabbalica, de qua R. Selomo Exod. 15. ad illud, contremuerunt habitatores Philistim. Tremunt (inquit) Philistei, propterea quòd occiderūt filios Ephraim, qui anteuertentes tempus ingrediendi promissam terram, magna vt in ipsorum regionem ex AEgypto exierant, sicuti attingitur in lib. Paralip. Occiderūt autem illos Getthæi. Alij malunt cōmemorari peccatū istorū & calamitates, in quas inciderunt in deserto post exitum, propter neglectam Dei voluntatem & oraculum. 1. Par. 7. vel certè

vel certe Iudic. 11. vel Numer. 14. quando inobedientes voci Domini cæsi sunt ab Amalechitis & Chananæis. Alienius de clade à Philistæis, accepta, in qua Dei arcam amiserunt. Nam istud infra canetur ver. 67. & sequen. item vt per filios Ephraim intelligantur decem tribus, quæ cum debuissent iurare nouo regi, retro cesserint 3. Reg. 12. Vel Synechdochicôs totus populus Israel, eo quod in tribu Ephraim primùm omnium locus fuit diuino cultui consecratus in Silo, Ios. 18. & regnum in Galgala eiusdem tribus oppido, 3. Reg. 10. & post diuisionem regni in Sichem, Tirzà, Samaria, 3. Reg. 13 &c. Aut vt respiciat ad Arcam captam in Ephraim, cuius tabernāculum postea repulisse Deum canat ad psalmi extremum. Nam nulites erant ex omnibus tribubus, tametsi ex Ephraim præcipuè, vt qui essent Arcæ studiosiores. quod eam haberent in sua tribu, & nollent in aliam transferri, Quin & summa imperij ante reges fuit penes illam tribum [Ephrem] autem scribitur pro Hebræo Ephraim, vt & Ioan. 11. ciuitas quæ dicitur Ephrem, ἐφρὲμ, & apud Nonnum Ioannis poeticum interpretem ἐφρὲμ per ε loco η (mendosè forsàn,) quoniam veteres olim scribebant η pro ει. Hinc enim celebratur Ierusalem, etiam Chaldæis, Græcis, Latinis pro Ierusalaim duali numero & apud Epiphanium μωζάϊμα pro μωζωνίτης. [Intendentes & mittentes] periti rei militaris, & artis iaculandi [Conuersi sunt] in fugam versi sunt, fugerunt. Ad Verb. Armati, iaculantes arcu verterunt (terga) in die belli.

14 [Testamentum] fœdus Dei cum suis patribus. Genes. 17. &c. secum. Exod. 24. &c.

15 [Quæ ostendit] tam in terra Chanaan ante descensum in AEgyptum, quam in AEgypto.

16 Tertius locus de exitu Israëlitarum ex AEgypto. [Taneos] Tanis, vrbs AEgypti ad Nili ostium, quod proinde Taniticum appellatur, apud Ptolom. & Strabonem lib. 17. quod alias Soiticum apud Stephanum de Vrbibus. Ἀ Τσοαν, videlicet. Sic enim Hebraicè & AEgyptiacè appellabatur (corrupte deinde Tan, & Tanis) hic, & Num. 13. versic. 19. Regia vrbs etiam tempore Esc. 19 vbi Moses prodigia ediderat, 180. stadijs à Memphi, ex Iosepho. Campum autem appellat regionem eius, siue ob planitiem, siue fœcunditatē & amœnitatem, è Nili præsertim irrigatione.

17 Quartum beneficium de diuiso sinu Arabico. [Quasi in vtre] vel quasi in cumulo. Vtri veluti inclusit, nec in eos fluerent. Aquas maris rubri, quasi in aceruum, vel murum congessit, Exo. 14. vt transitum fugientibus præberet. *Ned* נד hic pro נאד *Nod, vtre* accepêre.

18 Quintum beneficium nubes contra solis æstum, ignis noctu viam ostendens. [In nube] per nubem, præeunte nube interdiu, & tota nocte per lumen ignis. Exod. 13. 14. & 17. quadraginta annorum spatio, quousque traijcerent Iordanem.

19 [Petram] rupem Horeb. Hebr. petras siue cautes. Bis enim aquam è rupe elicuit, duobus mens. ab exitu nondum expletis in Raphidim. Exod. 17. deinde post an. 40. in Cades Num. 20. quanquam differenter. Nam è prima percussione exundauit fluuius manans quatuor milliaria, tantum enim distat Horeb è Raphidim, vbi consistebant Israëlitarum castra. E secunda puteus aquarum viuentium: fortasse autem *Petram* Singulari numero extulerunt, quoniam iuxta traditiones Hebraicas vnica fuit Petra, diuersis regionibus & temporibus percussa R. Mose Nahamides. Exod. 17. vbi addit maiorum esse sententiam quoque, vt hic fons ex Horeb non modo instar fluuij aquas fuderit totis 40. annis, quibus exiterunt in deserto, sed & illos comitatus sit per deserta quocunq, tandem demigrarent. Cui cõgruit Apost. 1. co. 10. bibebãt omnes eundem potũ, spirituali eos consequente petra siue rupes illa pro varietate migrationum moueretur & consequeretur, quemadmodum de columnis nubis & ignis constat: nisi malis consecutam Petram, id est, Petræ fluxum, per deriuationem videlicet & deductionem aquæ à populo ad loca castrorum procuratam, siue per ipsius Dei transmissionem & directionem. Nec obstat quod in deserto excitatum sit alterum murmur ob aquæ penuriam, vt secundo educeretur aqua ex altera rupe post annos triginta octo. Nam de hac ipsa rupe, nempe de priore hoc Rabbini veteres & recentiores intelligunt, cuius aquam tradunt defecisse propter Mariæ mortem donec secundo educeretur ex eadem ad secundum de aqua murmur, vide Numerorum 21. versicul. 16. & Seder olam, capit. 9. Hinc Rab. Isaac Exodi decimo septimo. hæc Petra Horeb est illa Cades (Numerorum vigesimo cap.) nempe puteus

pe puteus Mariæ, qui illos est comitatus quadraginta annis, sic dictus, quoniam tot annos cum illis fuit Mariæ merito. Hoc autem Sextum est beneficium. [Adaquauit] potauit, potum largiter dedit, sumpta similitudine à gregibus pecorum, quæ propriè adaquantur. Adde quod non tantum ipsis, sed & ipsorum iumentis aqua illa sufficiebat, idq; per tot annos.

20 [Aquam] riuos propriè, fluenta, ad copiam & perennitatem indicandam. Sic in hac eductione prodigia, & signa illis fecit, id est, in terra AEgypti. 2. in rubro mari. 3. in deserto per annos quadraginta, Actor. 7. donec peruenirent ad terram promissionis, Vbi nec eos vnquam miraculis, & præsentia sua destituit [flumina] per modum fluminis. Idem autem enuntiat per Epexegesin ad miraculi magnitudinem ostendendam, quæ in duobus sita fuit, primum in aquæ affluentia, deinde perennitate. In affluentia quidem, quia ex Horeb, vbi rupes percussa est, vsque ad Raphidim, vbi tum erant castra, per duas leucas, aquæ exundarũt in modum fluminis, secus quam in Cades, in qua mansione veluti fossus est puteus siue fons fundens aquas quidem viuas, sed non vt fluuius, longe lateque diffusas. In diuturnitate autem, quoniam hic ex Horeb manans fluuius fuit בְּלֹא קִיצִים *pele Caijam*, miraculum permanens, per annos scilicet quadraginta. Ideo enim, non nisi post mortem Mariæ secundum & vltimum de aqua murmur excitatum est. Vbi nota quatuor fuisse in deserto miracula permanentia & perennia, per annos quadraginta, Columna nubis, Exo. 13. Columna ignis. Ibid. Manna Exod. 16. & Petra, siue Petræ Horeb, fluxus. 1. Corinth. 10. & Hebræi omnes, seorsum R. Mose, & R. Isaac, Exod. 17. vt aquas illas proinde Abben Ezra appellet, Exodi 18. *Neemanim*, fideles, stabiles.

21 [Ei] contra eum [Excelsum] Deum supremum & in cœlis habitantem [In inaquoso] in deserto aquis carente ob siccitatem: in loco arido Arabiæ.

22 [Et tentauerunt] Et exploratum, an sic posset facere, in loco, qui proinde sepulchra concupiscentiæ dictus est, Numerorum 11. Exod. 16. [Animabus suis] sibi, vel cupiditatibus suis.

23 Nam dubitare de eius omnipotentia, est de Deo male loqui:

loqui: siue vt Hebraica sonant, loqui in Deum: & Græca κατελαλεῖν τοῦ θεοῦ. Exo, 17. [De Deo] contra Deum.

24 [Quoniam] Continuatur Mimesis, & cadit in sequentem versum. Si (ita Heb. id est, quoniam, per Concessionē) percussit rupem & fluxerunt aquæ torrentibus exundantibus, Exodi 17. an etiam (propterea) poterit panem suppeditare, & carnis copiam suis facere. Num. 11. q. d. Non sequitur, vt si vnum potuerit, & iam fecerit, alterum possit. Nam est facilius educere aquas è rupe, vt quæ iam intra suas concauitates, aquæ venas præsentes habeat, quam tantæ multitudini proferre panes & carnes. Hic ingenium impiorum exprimitur, qui sic solent minuere Dei miracula, & somniare eorū λόγους σπερματικοὺς, seminarias rationes esse in natura &c. tribuere fato, casui, naturæ, quod vni Dei potentiæ est ascribendum. Item claudere oculos ad præcedentia Dei benefacta & miracula. Nam Exod. 16. ante Petræ percussionem & exundationem iam cothurnices Dei miraculo acceperant. Hic enim agitur de secunda carnium appetitione.

24 [Panem] Carnem interpretatur Kimhi è simili loco, Num. 28. quod non inueniantur expetiusse panem in deserto. Atqui Exo. 16. id faciunt. Vnde eius loco Manna consequuntur & panem à Deo appellari audiunt. Panis enim Hebr. nomen est generale ad omnem cibum. Interim hic carnem intellige, quoniam miraculum Mannæ antecessit Petræ percussionem. Manna enim pluitur. Exod. 16. Petra in Horeb, populo vertante in Raphidim funditur & aquam emittit, 17. Hoc igitur pertinet ad Num. 11. Vnde versus sequens plane deriuatus est è primo versu illius capitis. Verba enim Mosis sunt hæc. Quod cum audisset Dominus iratus est & accensus in eos. Ignis Domini deuorauit extremam castrorum partem. [Mensam] Hebr. carnem, vt sit Epexegesis, & se interpretetur: & sic vocem שְׁאֵר exponūt Septuag. infra ver. 32. Hic autem fortasse mensam, vt repræsentarent geminam vocabuli significationem. q. residuum, id est, quicquid est reliquum, præter panem. Item quia miraculum hoc rupis V. 13. exundantis bis factum est, primo in Raphidim. Exod. 17. Deinde in deserto Cades Num. 20. sicut & cothurnicis. Primum in deserto Sin, triginta diebus post exitum, Exod. 16. deinde post annum integrum ad sepulchra

pulchra Concupiscentiæ, Num. vndecimo. vbi carnibus vsi sunt, 30. dies quousque Dominus de illis supplicium sumeret.

26 [Et distulit] promissum scilicet de terra, & misericordiam suam præ nacundia concepta, id est, vt Hebraica sonant, & valde iratus est. [Ignis] vehemens & inflammata Dei indignatio. Nam ira est quidam ignis & calor, nempe ebullitio sanguinis circa cor, propter appetitionem vindictæ. Aliqui ad literam. Iratus misit ignem, qui deuoraret eos qui essent in extremitate castrorum. Num. 11. Vnde locus incensio dictus, eo quod incensus fuisset contra eos Ignis Domini [In Iacob] contra [In Israel] contra, Israelem, Ascēndendi autem verbo vtitur, quoniam ira initium ducit à corde, deinde in cerebrum, faciem & nares attollitur.

27 In salutare] in salute eius & auxilio, in salutaribus promissionibus.

28 [Et] id est, rursum mandauit. Nam alia beneficia incipit canere, de quibus Exod. 16. & Num. 11. Aduersatiue aliquando, *Et tamen, attamen.* Quamuis tam fuêre ingrati & indigni, tamen non desijt eis prouidere copiosissime de escis. [Desuper] quæ (nubes) supra eos in aëre pendebant. [Ianuas cœli] Nubes aëris rupit, vt pluerent, vtque copiosum Mannæ imbrem funderent. Etiam cœlum dicitur de aëre in vulgatis linguis. Lucret. Cœlum, qui dicitur aër. Ianuas autem appellat rupturas nubium per quas Manna egrediebatur.

29 [Pluit] magna abundantia effudit. [Panem] Heb. triticum cœlorum, id est, aëris. Nam cœlum pro aëre passim. Triticum, quod ex aëre descendit. Vel Dei. Triticum à Deo paratum. Cælum enim inter cætera Dei epitheta ponitur, vt Dan. 4. & 3. Reg. 8. vide Eliam in Tisbi. Nempe Manna illis erat loco panis tritícei & delicati, triticum veluti cœleste. Vnde pilo comminuebatur, pinsebatur, pistum in furno coquebatur, instar obrizæ, fugebatur oleo, in placentas mellitas. Denique quicquid fit è farina ex eo conficiebatur, vt colligitur ex Exo. 16. Nu. 11. Sap. 16. & Hebræorum monumentis. Septimum Dei erga patres beneficium, panis cœli, id est, cœlitus delapsus. Per hysteron proteron. Nam hoc miraculum non simul factum cum miraculo datarum carnium, Multo enim ante Manna demiserat. Ex. 16. & Nu. 11.

vbi ex

vbi ex ipsius occasione pro carnibus murmurant. Man appellatur Hebr. quasi apparatus, id est, cibus, quem Deus illis præparauerat, vel iuxta Sepharadi, qui per se erat paratus, nec indigebat alia præparatione, vt qui sic comedi posset absque vllo alio apparatu, etsi posset in omnem lautitiam & pulmentum verti, vt supra dictum, à *minna* præparauit. Alij, nam recentiores dum in Etymo Mannæ inuerecundè credunt hallucinatam totam antiquitatem, variè illam quærunt. Alij inquam, vt Kimhi in Rad. à *mana*, victima per Apocopen resecta, *portio & donum*, (à Deo profectum) Veteres autem & rectius, quid, id est, quis cibus, admitanter, pro מן. *Man*, quod ferculum, q. cibus ignotus, non vulgaris, neque ordinarius, de quo illud veterum Hebræorum apud R. Isaac in 1. Genes. Manna cibus erat corporeus, qui in ipsis membris digerebatur (nedum in stomacho) nec turbabat mentem. Quare traditum nobis est fuisse symbolum cibi iustorum in futuro sæculo. Posteriorem hunc Etymum sequuntur Septuag. Iosephus lib. 3. cap. 2. Hieronymus, Rabbi Selomo vt refert Abben Ezra, & veteres fere Hebræi, nempe vt *Man*, pro *Ma*, cacophoniæ gratia enuntiatum sit, Nun per paragogen posito. Addit Rabbenu Selomo *Man*, aliquando Chaldaicè hoc designare, id est, neutrum. *Quid*, etsi crebrius masculinum *Quis*, Quod mire congruit cum Mysterio, Nam Iex quærit. *Quid est hoc*, Euangelium autem respondet, *Hoc est corpus meum.* Manna absconditum & vmbraticum in lege, reuelatum & vium in Euangelio.

30 [Angelorum] delicatissimum, pretiosissimum, diuinæ admirandæque virtutis & succi. Lege Sap. 16. Sic & Chaldæus cibum qui descendit de habitaculo Angelorum. Sic veteres Hebræi, quos hic 70. sequuntur, vt fere vbique, in tractatu Ioma. Panis fortium manducauit homo, id est, quē comedunt Angeli ministerij. Verba R. Akibæ. Etsi enim Angeli non comedant cibum tamen quia eorum subsistentia siue status & permanentia est per Dei fulgorem ac lucem. Manna autem est de diuini fulgoris supernæque lucis natura, vt homines Manna comedentes & Angeli alantur eodem cibo (per Metonymiam scilicet, qua manna symbolum cœlestis pabuli pro re accipitur) Hæc illi. In fonte autem *Abirim*. Fortium, siue robustorum. Epithetum

thetum Angelorum, qui fortitudine & virtute excellunt mortalibus. 2. Petr. 2. Manna dicitur cibus Angelorum, eximius & singularis. Nam Angelis tribuuntur singularia & admiranda. Quo idiotismo. 1. c. 13. lingua Angelorum, id est, excellentissima, admirabilis, cum qua nulla possit comparari. Apocal. 21. vers. 18. mensura, Angeli. i. maxima, Item quia eorum ministerio in aëre productum est: vel quia non de terra, sed de supernis descendebat in terram: vel quia Christo in cœlo fruuntur, qui figurabatur hoc Manna. Ioan. 6. & 1. Corinth. 10. Christus enim est verum Manna, qui de cœlo delapsus conseruat & pascit omnes sanctos, siue in hac vita per sacram Eucharistiam & gratiam, siue in æterna, per claram sui visionem & conspectum. Hinc etiam de humanitate Christi D. Petrus scripsit, in quem desiderant Angeli prospicere. 1. Pet. 1. Possit esse hyperbole poetica ad exaggerandas huius cibi delicias, quasi Angeli, nisi vacarēt corporibus, & cibo inuisibili & incomprehensibili vescerentur, eo essent lubenter vsuri, Quo tropo cibos aliquos dicimus esse Regios. Etsi illis Reges non vescuntur, sed quia eius suauitatis sunt, vt etiam regibus ipsis apponi mereantur. Ita vel propter illius cibi præstantiam, vel extraordinarium illius dandi modum, vel delineationem spiritualem non humanus cibus, sed Angelicus dicitur. Sic enim poetæ Nectare & Ambrosia, immortalitatis fœlicitatem figurarunt. Aliqui *Abirim, Fortium*, quod tali pane fortes & robusti redderentur. Confirmabat enim corda sumentium, quo modo panis Eucharistiæ corroborat corda communicantium, in vitam æternam, Ioan. 6. Cabbalici *Abirim*, per transpositionem exponunt. *Ebarim, membra.* Manna panis membrorum, quia tam facilis erat concoctionis, vt digeretur in membris, non onerato stomacho, capite fumis, non tentato, & cætera. *Nubium* none aliqui vertunt. [Cibaria] commeatum, viaticum misit eis ad saturitatem. Gallicè, *Prouision.* Ea enim late per desertum & circum castra sparserat.

31 Octauum beneficium, Numer. 11. [Transtulit] *ἀνῆρε*, abstulit, cessare fecit, remouit, transmutauit in alium ventum, depulit Austrum, vt Africum vehentem cotumices substitueret. Alij contrà, excitauit, flare fecit Austrum de cœlo, id est, de cœli austrive cardine ad conuehendas carnes,

carnes, itemque Africum, quasi adhibuerit duos ventos ad maiorem auium copiam deferendum. Ad verbum, profectui fecit. Egressus ventus à Domino, tollensque à mari coturnices, proiecit in castra. Ibid. [Austrum] νότον. At Kadim Hebræis flat à Kedem, id est, Oriente. Flare fecit Eurum, siue ventum Orientalem, de cælo, id est, de aere, siue in cœlo, id est, per cœlum & aerem. Sed Sept. habuerunt rationem loci in quo erat Iudæa, non desertum. Nempe ex Arabiæ plaga Orientali. Item ex Africo, λιβός, id est, plaga deserto Occidua. ventorum impulsu aues eis coegit. Num. 11. Africus autem ex opposito Euri flat. Theman Heb. quæ est à filio Ismaelis dicta regio, Genes. 25. Vel secundum priorem verbi *Transultet* acceptionem, Ventum induxit, qui ex Occidente aues copiosè aduecheret, quas Eurus abigebat suo impetu & violentia.

32 [Pluit] è materia pluuiæ produxit, vel instar pluuiæ, vel è loco pluuiæ, nempe è cœlo siue aere effusè demisit. [Sicut puluerem carnes] tanta copia quanta est puluis, innumerabili, mirabili & inusitata multitudine, adeo, vt è sexcentis millibus peditum, quilibet minimum decem choros repleret & eas per gyrum castrorum siccaret, per mensem integrum, vt ne hoc Moses quidem posse fieri crederet, etiamsi cuncti pisces maris in vnum congregarentur & in carnes verterentur. Num. 11. [Carnes] aues, præsertim coturnices. Ibid. & Exod. 16. ver. 14. [Volatilia] quia coturnicibus aliæ aues mixtæ erant. Vel, posterior hæc pars prioris est expositio, vt sæpe alias.

33 [Circa] (&) circa per Asyntheton Hebræorum inter duo. Adumbrat locum Numerorum de coturnicibus incredibili copia demissis in media eorum castra, sed & circumquaque ventus egrediens à Domino abreptas trans mare coturnices detulit in castra, itinere, quantum vno die confici potest omni ex parte castrorum per circuitum. Volabantque in aere duum cubitum altitudine super terram.

34 [Non sunt fraudati] priuati. Heb. alienati, sensu inuerato. Israelitæ ad voluntatem exauditi sunt, non ad vtilitatem, vt intelligamus Deum iratum aliquando dare quod petimus, & negare propitium.

35 [Adhuc escæ] mense vertente. Optata enim cupiditate eos saturauit sed in ipsa tamen saturitate torsit.

36 [Occidit]

36 [Occidit] morbi quodam genere, de quo infra psalm. 105. ver. 17. [Pingues] Magnates & primarios, vt psalm. 21. [Electos] præcipuos Israelitarum, vel iuuenes prostrauit, & quasi in pedibus constrinxit. Heb. incuruauit, ne possent effugere hanc plagam: per mortem sustulit, vel ad humilitatē & pœnitentiam vertit. συνεκόπτω, compediuit. q. pedes stringendo, & prohibendo, ne in terrā promissionis possent ascendere, per mortis scilicet immissionem. Pingues puniuit morte, qui primi fuerāt in culpa, id est, magnates, vt qui fuissent auctores murmurationis, vtpotè delicatiores, magisque assueti voluptatibus. Num. 13. & 14.

37 [In omnibus his] supplicijs minime obstātibus, & tantis miraculis nihil permouentibus. Non se emendarūt propter istas castigationes, vt fidem haberent miraculis.

39 [Defecerunt] Actio tribuitur Deo in fonte. Consumpsit in vanitate dies eorum & annos celeriter, ipse scilicet Dominus. Nam intra 40. annos totum illum murmurantium exercitum innumerabilem prostrauit in deserto, solis Iosué & Caleb incolumibus quantum ad laicos seruatis. [In vanitate] Vanitate ocyus, celeriter, citò, vanè, instar fumi. Vnde Thalmudici vtuntur vanitatis vocabulo, pro oris flatu. [Cum festinatione] plaga repentina, morte celeriore. Ita Kimhi. Alij, in horrore, in perturbatione. Omnes enim mœrore consumebantur per 40. annos. ibid.

39 [Diluculo] festinanter, perniciter, aurora veluti anticipata. Hinc Hebr. manicabant, siue Aurorizabant Deum, ad auroram quærebant eum. Vel, ad sacrificium matutinum, ad precem mane factam. [Deum] Dei tabernaculum, consule Psalm. 5. versic. 5. Afflictio dat intellectum. Esa. Eum implorabant, ad eum placandum propere veniebant.

40 [Et rememorati sunt] cœperūt recolere peccatum suū, & Deum suum esse saluatorem [Adiutor] petra prop.

41 [Dilexerunt] pellexerunt eum, placaueruntque. [Lingua] solo ore, more Hypocritarum seruierunt & confessi sunt eum. Esa. 29. Promiserunt ei multa ore, cum lingua ei mentirentur [Mentiti sunt] obsecuti sunt, seruierunt coactè non ex animo, subiecerunt se ei, de quo idiotismo supra psal. 65. vers. 3. Fictam eorum pœnitentiam pulchrè describit, qui pœnæ duntaxat metu, non pietatis & Dei

amote resipiscunt. Quare & statim ad vomitum redeunt. Hic locatur Psalterij medium, Nam hactenus Hebræi numerant versus mille ducentos sexaginta tres, tot notant esse reliquos.

42 [Rectum] Non recte ambulabant coram Deo, quia ad vomitum redire cogitabant. [Nec fideles] nec constantes steterunt, non fideliter permanserunt in pacto, neque eius fidem diu seruarunt. q.d. nec firmi fuerunt in eius pacto, testamento & lege, nec habuerunt fidem in eius promissis.

43 [Est, fiet, disperdet] Futura pro Imperfectis. Per Antithesim ipse interim erat misericors, propitiabatur peccatis eorum, nec disperdebat.

44 [Et abundauit] abunde auertit iram suam, imo vero nullam iram suam accendit, siue vt in fonte, excitauit [Non omnem] id est, nullam, more Hebraico. q.d. Nihil iræ retinuit, totam iram penitus remisit. Alij contra, non omnem suscitauit, id est, non totam: quasi aliquid iræ retinuerit, aliquid effuderit, moderando pœnas pro sua misericordia. Sed non attendunt ad Hebraismum.

45 [Et] at, sed, Aduersatiuè. [Caro] res infirma, corrupta, obnoxia peccatis & miserijs. [Spiritus] Sicut ventus huc illuc discurrens, & in suis reciprocationibus euanescens: vel etiam spatio in auras disparens, neque ad sua principia reuertens. Nam venti neque eò vnde flant, reuertuntur, neque perueniunt à cardine in cardinem, sed in medio mundo absumuntur Solis vi, & sui motus attritu, vt disputat in Meteoris Aristoteles. Spiritus hic ventum significat, ne quis cogitet animas. Qua ratione Iacob. 4. Quæ est enim vita vestra? vapor ad modicum apparens, qui deinceps exterminabitur. Nam & ipsas secundum permissionem, & dispensationem diuinam, & legem extraordinariam, in quocunque sint receptaculo, reuerti nihil vetat, siue ad viuorum solatium qualecunque (verba Augustin libr. de cura pro mortuis, cap. 16.) ad quos pertinent illi mortui, siue ad humanitatem sepulturæ commendandam, siue ob alia negotia. Consule eundem ibidem cap. 19. & ad Simplicianum libr. 2. q. 3. & ad Dulcitium. q. 6. Hieronymum contra Vigilantium, Gregor. libr. 4. Dialogor. Hetterianum libro de egressu animarum ab inferis, & copiosè Sotonem in 4. distinct. 45. art. 4. q. 1. Sic enim Elias,

Elias, sic Moses ad viuos redierunt, Matth. 17. Sic plurimi exeuntes de monumentis post resurrectionem Christi venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis, Matt. 27. Sic Ier. & Onias, 2. Macca. 15. Samuel. 1. Regum 28. & Ecclesiast. 46. E quibus, & similibus alijs apparationibus Iustinus Martyr contra Triphonem, animorum immortalitatem, veluti digito, impijs, Epicureis, Atheisque ostendit.

46 [Quoties] Decies præcipuè (Numer. 14. & 19.) in deserto intra primum biennium, vt ex Exod. & Nu. colligunt Heb. Nam in Leuitico, & Deuteronomio nihil tale legitur. Primum ad mare Rubrum, Exo. 14. 2. propter aquæ penuriã. Exo. 15. in Mar. 3. in deserto Sin ob Manna, Exo. 16. 4. cum Manna seruarent in crastinũ, ibid. 5. cum die sabbathi illud contra oraculum colligebant, ibid. 6. In Raphidim ad aquas contradictionis. Num. 20. 7. In Horeb, quando conflarunt vitulum, Exod. 32. 8. in Tabera, Numer. 11. vbi dubitabant, Num vere Deus esset, &c. 9. iuxta sepulchra concupiscentiæ, cum postularent carnes, Numeror. 11. Decimo denique, propter exploratorũ relationem, vt iam (inquit Dominus, Num. 14.) Per decem vices non audiuerint vocem meam. Est etiam numerus certus pro incerto. Nullum peccandi modum faciebant. Nam Moses vicinus morti Deut. 31. à die, inquit, qua egressus es de AEgypto, semper aduersus Dominum contendisti.

47 [Et conuersi sunt, & tentauerunt] Hebraismus, pro, & rursum tentauerunt Deum. Vt nihil sit necesse interpretari, conuersos esse ad pristinos mores [Exacerbauerunt] In Hebræo attingitur ratio huius exacerbationis. Sanctum (inquit) Israël limitauerunt, signarunt: vt quidem R. Abraham & R. Dauid exponũt. Gall. *Ils l'ont borné et limité.* Quasi Deus tantum duntaxat posset, quantũ ipsi volebant & cogitabant. q.d. Circumscripserunt potentiã eius, definierũt, & concluserunt, quasi non posset omnia omnibus in locis & quocunq; modo vellet. At rectius vertatur, quod nullum adhuc obseruasse miror, *Crucifixerunt*, allusione ad genus mortis, quo Dominum tandem affecerunt. Nam תו Tau, non tantum limitem, verum etiam crucem significat. Ezech. 9. & Apocal. 7. à quo verbum תוה. Vnde Origines Hom. in Epiphania, Hieron. in 9. Ezech. Tertullian. Cypr-

contra Iudæos apertè ostendunt, Tau Hebræorum crucis gessisse effigiem, vt apud Græcos, & omnes fere linguas. Hodie figura immutata est improbitate Masoretarum & Iudæorum, vt mysterium crucis obruerent, cuius tanto odio flagrant, vt eam non modo non scribant, sed ne nominent quidem. Quare eam circumloquuntur, vt Kimhi in Esa. vlt. capit. per שתי ועיב, *Shethi vaereb*, stamen & subtegmen: quoniam hæc duo fila per modum crucis sese intersecant.

48 [Manus eius] auxilij, defensionis, quæ sit manu Metonymicè. [Die qua] Periphrasis liberationis AEgyptiacæ, de qua deinceps discurrit ad versum vsque 60. Aliqui vertunt in Genitiuo, *Diei qua*, repetendo *Neque recordati sunt* [Tribulantis] Pharaonis.

49 Vide suprà vers. 16. Reuertitur enim ad illa mirabilia in AEgypto populo exhibita [Sicut] quo modo, qua ratione posuit. Particula enim est continuationis è superiore pendens, vt Gall. *comme*, pro quod. Non sunt recordati, quod posuit, non eum meminerunt posuisse, &c. Plagas autem refert non omnes, neque ordine quo factæ sunt, sed præcipuas, Exod. 7. 8. 9. 10. Tres enim è decem omittit, nempè tertiam (pediculorum siue cyniphum) sextam (vlcerum & pustularum) & nonam (tenebrarum triduanarum) Numerus autem & ordo his tribus vocabulis acrostichis methodicè à Rabbinis comprehenditur רצץ עדש באחב (*Letificauit te lens in Achab*) Prima ד *Dam* sanguis, in quem aquæ omnes AEgypti conuersæ sunt. Secunda צ *tsephardea*, Rana. Tertia כ *kinnim*, pediculi siue Cyniphes vt noster vertit, κνῖπες, siue σκνῖπες, culices, vt 70. Quarta ע *Arob*, mixtio insectorum, muscarum omne genus, vt noster docte, κυνομυῖα, musca canina, vt Septuaginta. Quinta ד *deber* pestis, pecorum videlicet, interitus. Sexta ש *Sh'ehin*, vlcus, pustula. Septima ב *Barad*, grando immixta alijs horrendis meteoris. Octaua א *Arbe* locustarum omne genus. Nona ח *hodes*, tenebræ (palpabiles & triduanæ) 10. ב *Bechoroth*, primogenita hominum & pecorum. In hunc numerum non cadunt serpentes primum omnium è virga Mosis siue Aaronis producti. Nam fuerunt quidem primum signum coram Pharaone, sed non plaga, vt quæ nihil AEgyptijs nocuerit, sed solas virgas siue serpentes Magorum è virga factos deuoratit.

50 [Imbres]

50 [Imbres] fluenta, riuos prop. Exo. 7. Alioqui raro pluit in AEgypto. Plurali autem numero *riuos*, quia in multos riuos vnus Nili fluuius diffescitur. AEgyptus (ait Strabo lib. 14.) fossis Nili riuos excipientibus vndique interfecta est, vt vbique sit nauigabilis. Adde per septem ostia sese in mare Mediterraneum effundere.

51 Plaga quarta [Cynomyiam] per y Muscam caninam, vt & Rom. Psalterium. Vox Hebræa *Harob*, omne muscarum genus designat, quasi mixtionem, siue mixturam, Exod. 8. Quare Hieronym. ad Suniam & Fretellam, *Cænomyiam*, legendum tradit, per œ, κοινομυῖα, communis & promiscua musca. Qua de causa Aquila πανδημονίαν, verterat. i. omnimodam muscam. Aliene aliqui mixtionem ferarum Syluestrium, alij mixturam insectorum collectam è varijs bestiolis venenatis. [Comedit] consumpsit cynomyia eorum fructus: idem quod mox [Disperdidit] vt psal. 78. Comederunt Iacob [Ranam] Secunda plaga. Exo. 8. ver. 2.

52 [AErugini] Brucho. Hasil Hebraice, non est vitium frugum vt ærugo, sed species locustæ frugibus nocentissima Exod. 10. Vnde Hieron. Bruchum vertit. At ἐρυσίβη, rubigo, quæ in segetibus inuenitur, apud Ouid. 1. Fast.

Interea tectas scabræ rubiginis expers,
Nec vitio cæli palleat ægra seges,

per Metaphoram: quia sicut illa ferrum & alia metalla consumit, ita pruina & huiusmodi calamitates segetes exurunt. Canente Ouidio 4. Fast.

Et teneras segetes & ferrum amplectimur acre.

Vnde Robigus vnus è duodecim dijs Agricolarum apud Varronem lib. 1. de re Rustic. & Rubigo dea, apud Ouid. 4. Fastor. & Augustin. 4. de ciuit. cap. 31. quibus fiebat sacrificium, ne segetes vel arbores rubigo corrumperet, & Robigalia huiusmodi sacrificia, vel potius feriæ, septimo Calendas Maias quibus Robigo Deo, vt Rubiginem auerteret, sacrificabant è Paulo in Epitome Festi, quoniam tunc fere segetes ea labes occupat. AErugīnem ergo sumpsit pro rubigine, etsi Grammatici sic distinguant, vt hæc in metallis sit arida & rubra, paulatim absumens, illa humida & viridis. Plaga autem est octaua, Exodi 10. versicul. 14. [Locustæ] Arbe nomen est generale ad cunctas locustarum species.

53 Plaga

53 Plaga septima grandinis, Exod. 9. versic. 18. [Occidit] perdidit per Metaphoram, vt significet plantas viuere suo modo, id est, vita vegetabili [Moros] Vox Sikmoth importat Sycomoros, genus ficuum syluestrium, quibus AEgyptus abundat. Morus AEgyptia Theophrasto. [Pruina] Hanamal, species est grandinis grandioris & vehementis, lapis quidam glacioſus.

54 [Possessionem] pecudum scilicet, vt idem enuntiet per Epexegesin. Nam Hebr. & pecora eorum carbonibus, id est, fulgoribus & ignitis tempestatibus, Exod. 9. fulminibus grandinantibus, tanquam incensis sagittis. Quanquam & possessiones hac septima plaga læsæ sunt. Exod. 9. linum, inquit, & hordeum percussa sunt, quia hordeum erat in spica & linum in folliculo, siue culmo. Solum triticum & far siue zea euaserunt, quod essent serotina. Quo etiam respicere possit vox *Mikne*. Nam illa non modo significat pecus, verum etiam possessionem à *Kana* possedit, vt concurrat cũ *mikna & kinian*.

55 Attingit plagam *deber*, id est, pestis, qua cuncta pecora in agris reperta absumpta sunt seorsum è cap. 9. Exod. equi, asini, cameli, boues, oues, capræ, in quibus præcipuæ AEgyptiorum fortunæ & opes consistebant. Fortasse etiam quia coaceruat tot tristia vocabula, Excandescentiam naris, indignationem, iram, Tribulationes, immissiones denique cacodæmonum, complectitur cunctas plagas, quas transilierat, nempe tertiam pediculorum, sextam vlcerum & pustularum, nonam tenebrarum & horrendæ caliginis, vt cuique vocabulo sua per ordinem tribuatur. Sic verbi gratia, *Ira indignationis*, siue vt in Fonte, Excandescentia naris propriè pediculis respondebit, *Indignatio*, pesti animantium, *Ira* vlceribus & pustulis, *tribulatio* siue *angustia*, triduanis tenebris, *Immissiones* autem *malorum Angelorum* vniuersè omnibus. [Immissiones] Appositorie, id est, calamitates ab Angelis malis immissas. Deus enim istis pro carnificibus vtitur. 2. Reg. 22. & Iob. 1. q. d. Quales plagæ non solent ab hominibus quantumuis inimicis & immitibus inferri, sed quales per Angelos ab irato Deo immissos importantur, ad flagellandos eos, qui valde sunt scelerati. ita malis angelis tribuitur mors pecorum & primogenitorum. Interim punit Deus etiam per bonos, vt Sodomitas

& Senacherib. Genes. 19. 4. Regum 19. [Malos] Rectè. Nam in Fonte *Malache*, est Syntacticum pro Absoluto poeticè. Quod qui ignorant interpretantur, *per Angelos malorum*, per spiritus administros calamitatum & rerum malarum. At *Raboth*, potius dixisset, quam *Rabim*. Nam neutra latinorum propriè repræsentantur per fœminea, rarissimè per Masculea, fuisse autem Angelos malignos siue cacodæmones, per quos Deus has plagas exercuerit, appareret ex eo quod Moses Exod. duodecimo. administrum vltimum appellet *mashith*, perdentem, id est, Angelos perdentes per Synechdochen numeri. Cui accinunt Hebræi. Quæ in tenebris (inquiunt) immittuntur mala rectè demandantur malignis spiritibus, quoniam ipsi sunt spiritus tenebrarum. Hinc aliquo Psalmo scriptum. In ea (nocte) reptat omnis bestia syluestris.

56 [Viam fecit semitæ iræ suæ] semitæ, per quam ira sua transiret, rectaque procederet ad ipsos homines necandos, & pecora peste consumenda. Quinta & sexta plaga, Exod. 9. versic. 6. &c. *Semitæ*. Est Dariui casus. Aperuit sibi viam ad eos delendos, vt ira plene traijceret, neque eius impetus impediretur, néve ira ipsius tanquam sagitta à scopo declinaret, sed recta eos feriret, & internecione deleret, qui ipsos tantum plagis vexauerat. Ad Verbum, librauit, id est, direxit in eos iræ suæ impetum. [A morte] quominus eos morti traderet. Præpositio *A*, Hebraicè sæpe ad negationem sententiam trahit. *In morte*, ad mortem. Morti addixit: vel ex Heb. pesti. Exod. 9. [Iumenta] Aliqui vertunt vitam, sed aliene. De plaga pestilentiæ, quæ animantia AEgyptiorum absumpsit.

57 Decima & postrema plaga misso Angelo percussore Exod. 12. [Percussit] certo pestis genere pernicioſissimo & acutissimo. [Omnem primogenitum] quacunque essent conditione, ætate, statu. Quin & in genere. *Primogeniti*, vox tam eum notat, qui primo loco inter fratres, sit genitus, quam qui in familia est primus & præcipuus, vt psalm. 88. & apud Apostolum primogenitus mortuorum, id est, primus & præcipuus. Et sic latè in hac plaga Rabbini accipiũt, vt vbi non esset primogenitus, vel vnigenitus, illic Pater familiæ & primus domus periret. Diserte enim Exodi 12. Versic. 30. non erat domus, in qua mortuus non iaceret.

Plaga igitur maior fuit, quam vulgo concipiatur, de solis filijs familias natu primis maximisque [Primitias omnis laboris] Periphrasis primogenitorum, qui sunt primitiæ laborum patrum, Gen. 49. imo & matrum. Nam partu laboriosiore eduntur, ob vulnam nunquam antea apertam. Alij vertunt roboris, id est, virilitatis eorum. In primogenitis enim ostenditur patrum robur & virilitas. אוֹן *On* vtrumque significat, & robur, & laborem, [Cham] id est, AEgyptiorum qui sunt à Cham Noë filio prognati per Mizraim. Genes. 10. Alias Cham tota Africa, vt quæ ei contigerit in partitione orbis terrarum, Gene. 10.

58 Reuertitur ad commemoranda alia beneficia. [Et abstulit] inde, siue ex AEgypto Exod. 13. [In deserto] per deserta Arabiæ, siue Saracenica Exod. 14. vt pastor.

59 [In spe] tutò, securè, confidenter.

60 [Montem] Epanalepsis. Montem inquam. Sic appellat Iudæam magna ex parte montosam, quam sibi sanctificauerat & consecrauerat pro loco & sede religionis primaria. [Quem acquisiuit] possedit bello electis Chananæis. Ios. 1. &c. Canit iam quomodo in terram promissam eos introduxerit, relictis deserti historijs. Priore loco pro *Monte*, in Hebr. est terminus sanctitatis suæ, id est, fines Chanaan. Ne quis intelligat Montem Sinai, in quo habitauit gloria Dei & sanctitas, vt Exodi 15. Portasti eum in fortitudine ad habitaculum sanctum tuũ, interprete Abben Ezra. Posteriore deinde loco *Montem* (&) montem per Asyndeton, de monte Sion.

61 [Et sorte diuisit] Ios. decimo tertio & decimo quarto. & sequen. [In funiculo] funiculo mensorio, non quidem corporato & materiali, propter nimiam terræ amplitudinem, sed Mathematico & imaginario, quales Geographi animo complectuntur & per parallelos & alias lineas designant. Ex quo intelligis. Mapparum conficiendarum ratio quam fuerit antiqua apud Hebræos. [Distributionis.] Nempe terram distribuit Iosue in iustas portiones, seruata tamen proportione Geometrica, non Arithmetica. Nam Iudæ & Ephraim ampliorem tribuit. Hebr. funiculo hæreditatis, id est, quali hæreditates solent distribui.

62 [Eorum] earum gentium, nempe Chananeorũ, & reliquorum

quorum sex populorum, qui possederant iam olim terram, & enumerantur Deut. 7. vers. 1.

63 [Et Exacerbauerunt] Hebr. rebellarunt. [Testimonia] Iam docuimus, præcepta Dei sic appellari, quòd sit testatus solennitérque monuerit ea esse seruanda. Vbi terram inhabitarunt, nihilo quàm in deserto, aut AEgypto, fuerunt meliores.

64 [In arcum prauum] in modum arcus praui & fallacis retrò acti sunt & inuersi, qui minatur sagittam, nec proijcit, vel potiùs, qui scopum non petit, sed tractus vel inuersus percutit ipsummet saggitarium, aut etiam aliò, quàm vellet saggitarius. Ita hæc gens fefellit expectationem, se conuertens ad idola, relicto vero Dei cultu, quem scopum interim sibi videbatur proposuisse. [Non seruauerunt pactum] οὐκ ἐφύλαξαν συνθήκην, pacto, testamento. Hier. ad Suniam mauult Septuag. vertisse ἐθέντησαν, quoniam Hebr. præuaricati sunt.

65 [In collibus suis] in excelsis, in altaribus. Iudic. 17. in quibus, tanquam in templis, idolis sacrificabant. *Bamoth*, excelsa, designant celsitudinem montium, vel cumulos lapidum, super quibus Idolis sacrificabatur, passim in libris Regum. Hinc Græcè βωμοί, tumuli, altaria. Sed Heb. distinguunt à *Mizbeboth*, quòd *Bamoth*, sint altaria idolorum, *Mizbeboth* Dei opt. max. [Ad æmulationem] ad maximam indignationem, &c. q. zelum, ex Heb.

66 [Et spreuit] indignatus est & abominatus valde Israëlem.

67 [Tabernaculum] in quo seruabatur arca fœderis, deseruit, & arcam ad Palestinos repulit. 1. Reg. 4. [In hominibus] inter homines, cum hominibus, tempore præsertim Mosis, vt Ioan. 1. Et habitauit in nobis. i. nobiscum, inter nos: sed id per assumptam carnem, cum in veteri Testamento apud homines habitaret, collocato duntaxat apud ipsos tabernaculo, in quo precantes exaudiret. 3. Reg. 8. In tabernaculo ergo habitauit apud Hebræos per communicationem sui, suorum oraculorum, gratiæ, fauoris, & per nouos effectus. Nam ex propitiatorio, quod erat super arcã, respõsa dabat, Exod. 25. Loquar inde tecum de medio Cherubim. Sic hodiè in templis habitat singulari quadam virtute & efficacia, maximè propter præsentiam corporis

Christi, quæ arca veteris testamenti est multò sanctior & efficacior.

68 [Virtutum eorum] Arcam, quæ robur & ornamentū præstabat populo. Hebraicè quidem, fortitudinem suam & pulchritudinem siue decus suum: sed quia illa Dei fortitudo & decus ad vtilitatem & salutem populi conferebatur, sententiam sunt interpretati, vt & Psal. 29. Vers. 9. Præstitisti decori meo virtutem. i. fortitudinem & robur. de arca, quam in monte Sionio à se ornato & decorato multis ædificijs, & palatijs & arcibus, Dauid constituerit. Sic ergo etiam hic arcam fœderis appellat, quòd ex ea Deus ederet oracula, quæ Vrim & Thummim vocant Hebræi, indéque vim, potentiam, & numen suum mirificè ostenderet. Hinc 1. Reg. 4. Gloria Domini ab Israel translata dicitur ad Philistijm.

69 Obiecit gladio Philistinorum populum suum, & indignatus est in suam hæreditatem. i. in Israelem.

70 [Ignis] Dei indignatio Metaph. vt vers. 26. vel, vis & impetus belli eos perdidit. [Non sunt lamentatæ] Heb. non sunt eiulatæ: nemo eas lugebat: הוּלַלוֹת ab יָלַל eiulauit, in Huphal. Non deplorabantur, quod singuli in suis calamitatibus deplorandis satis essent occupati, Rabb. malunt ה esse radicale in Paul, hoc sensu: non sunt laudatæ. i. non sunt nuptui traditæ & elocatæ, celebratæque epithalamijs & carmine nuptiali, quoniam antequàm nuberent, ab hostibus palestinis vel in seruitutem abductæ, vel interfectæ, vel sponsis in prælio cadentibus orbatæ sunt. Ex quo Thalmudici thalamum nuptialem appellant בֵּית הִלּוּלוֹת q. domū laudationis & epithalamij, & ea Carmina, *Hillulim*, Græci ὑμεναίους, & nuptias *Hillula*. Quanquam retenta hac verbi significatione, sensus nostrorum retineri posset. Non sunt laudatæ, id est, non sunt funebribus laudationibus affectæ, vt moris erat, ob calamitatis impedimenta.

71 [Sacerdotes] vt Ophni & Phinees Heli filij, qui in ipsa strage ceciderunt. Ibid. [Non plorabātur] Vocem Hebræam Sept. acceperunt intransitiue, vel legerunt in Niphal. Recēsiones transitiue: Et viduæ eorum non plorabant (illos.) Nec sunt (inquit) defleti à viduis, quoniam illæ non erant superstites, vt casum maritorum deplorarent. Vel nimio terrore affectæ, suum ipsarum casum deplorabant. Sententia eodem recidit.

recidit. Videtur autem respicere ad repentinam mortem vxoris Phinees Sacerdotis, quæ spatium lugendi mariti non habuit 1. Reg. 5.

72 [Et] & tamen. [Crapulatus] vino madidus, qui omnia clamoribus & plagis miscet, vino vires & animum suggerente. Vino accensus, iuxta illud, *Vina parant animos.* Loquitur de Deo anthropopathōs. Hebræa sonant, veluti potens cantans, siue vociferans præ vino, & exultans, qualis fortiter pericula aggreditur. Sic Chald. Inebriatus à vino. Hunc & sequentem versum rectè exponas de Philistinis, è 1. Reg. 5. Minus rectè de ipsismet Israelitis, bello contra illos iusta vltione Domini prostratis.

73 [Inimicos suos] Philistinos in posterioribus partibus, morbo natum, siue fico ani (Hæmorrhoidum genere.) 1. Reg. 5. qui æternam eis imponit ignominiam, diseruciauit: infami podicis ignominia affecit illos, quam nunquam eluere poterunt. Frigidè aliqui inimicos hos Domini esse dicunt Israelitas, vt & Esa. 1. vocantur, quorum terga ceciderit in hoc Palæstinorum prælio.

74 [Ioseph] Patronymicè, id est, tabernaculum Silo vrbis Ephraimitarum, qui erant à Ioseph prognati per Ephraim. Repudiata Silo elegit suæ arcæ locum in Gabaa, tum in Hebron, postremo in Sion tribus Iudæ. Arca enim non in Silo, sed in Kiria Iearim, in domum Aminadab, deinde in domum Obed Edom, tandem à Dauide. 1. Paral. 13. in Sion deducta. 1. Reg. 6. &. 7. & imperium è tribu Ephraim ad tribum Iudæ delatum. Nam etsi Saul esset de tribu Beniamin, tamen in Galgala oppido Ephraim regnabat. 1. Reg. 10. Quin & Ieroboam ad eandem tribum conatus est regnum reducere, dum eius sedem in Siehem mōte Ephraim collocauit. Verum Deus regnum Saulis reprobauit, regnum autem Ieroboam tandem per Assyrios perdidit, neque vnquam restituit, vt qui sœde idololatria Israelem contaminasset.

75 Nam in tribu Iuda. i. Sion, regni & templi sedem constituit, propter Christum, qui è tribu illa erat exorturus. Contrà repulit tribum Ephraim, ne in ea Sacerdotium & regnum collocaret.

76 [Sicut vnicornium] ædem sup. vel cornu. i. excellētem. Sanctuarium suum ædificauit, sicut ædificium vnicornium, glo-

ouium glorioſum ſcilicet & potentiſſimum, quo modo vnicornes magnificas & inſignes ſibi manſiones præ cæteris animalibus conſtruunt. ὡς μονοκέρωτος τὸ ἁγίασμα αὐτῦ. Sic Hieronym. in ſimilitudinem Monocerotis ſanctuarium ſuum: quod facit ad Crucis myſterium. Nam cornu Monocerotis, crucis habet formam, vt iam annotauimus è Iuſtino contra Triphonem, pag. 94. Græci exempl. Sic Chal. Sicut cornu vnicornis. Legerunt igitur רמימו *Remim*, per Tſeri, non per Camets *Ramim* Rabbini qui cum ſuis Maſoretis legunt per Camets, Sicut excelſa, non tam rectè, Aedificauit ſuum ſanctuarium ſicut excelſa (palatia) ſicut arces, id eſt, ſuperbum & excelſum, & in excelſo loco atque ſublimi Sionis, q. vertice montium, Eſa. 3. Quod etiam noſtri inferunt. Aedificauit ſanctuarium ſuum quàm magnificè, & ſuperbè. Nam cornu vnicornis eſt precioſum, ſumptuoſum, & eleuatum. Aliqui, *Sicut excelſa* i. cœlos. Erat enim cœlorum exemplar, è Ioſepho, Philone in vita Moſis, & Rabbinis. [Sanctificium] Sanctuarium, locum ſanctificationis, locum in quo homines ſanctificantur propter tem diuinam, ſolennes preces, & communionem ſacramentorum. [In terra] Heb. velut terram, per ב, non per ל. quod tabernaculum firmum & ſtabile eſſe voluit, vt diu maneat, perinde ac terram, quam firmauit. De Eccleſia, quæ eſt veluti terra in ſæcula. i. æterna.

77 [De poſt] eundem poſt fœtas oues, ab agendis fœtis, prægnantibúſque ouibus & capris grandioribus. 1. Reg. 16. Hebræi ſæpè duas Præpoſitiones coniungunt, vt Galli, *D'apres le brebis pretgnes*. Quiculas quidem ſequebatur David, ſed ſingularem curam fœtarum gerebat, vt ſolent probi paſtores, ne quid mali eis accidat, vt partum ſeruent. Vt Eſa. 40. Lenabit agnos in ſinu ſuo, fœtas ipſe portabit, de Chriſto paſtore optimo. q. d. de cura, diligentia, & ſtudio paſtorali cum in regnum extulit. Diligentiſſimus & maximè induſtrius erat paſtor, ſuæque vocationis ſtudioſiſſimus. Tales Deus fœlicitat, vt proinde Paulus horretur, quiſque vt ſuam vocationem ornet, in eáque ſollicitè ambulet. Etſi enim humana virtus non mereatur tantam Dei beneficentiam, at certè ad eam diſponit.

78 [Paſcere] vt Paſceret, vt regeret aſſumpſit eum è caulis. Perſiſtit in Ouiũ Metaph. de hoc autẽ Græciſiſupi. Pſ. 71. V. 3.

79 [In in-

79 [In innocentia] iuxta integritatem, mente integra & ſincera. [Et intellectibus manuum] prudenter, intelligenter, peritis manibus prudentem ſe illis ducem præbuit: actionibus prudentia diſpoſitis, Euthym. Perſiſtit in Metaphora ouium, quas paſtor dirigit manu & pedo, quod habet in manibus.

ARGVMENTVM.

Populus deplorat pollutam vrbem & templum, factáſque ſuorum cædes. Parem vicem gentibus imprecatur, Deo laudes promittens. Propheticus contra Eccleſiarum vaſtatores.

1 Pſalmus Aſaph. LXXVIII. Heb. 79.

2 DEus venérunt Gentes in hæreditâtem tuam, polluérũt templum ſanctum tuũ: poſuérunt Ierúſalem in pomôrum cuſtódiam.

3 Poſuérunt mortícina ſeruôrum tuôrum eſcas volatilibus cæli: carnes ſanctôrum tuôrũ béſtijs terræ.

4 Effudérunt ſánguinem eôrum, tanquam aquam in circúitu Ierúſalem: & non erat qui ſepeliret.

5 Facti ſumus oppróbrium vicinis noſtris: ſubſannátio & illúſio his, qui in circúitu noſtro ſunt.

6 Vſquêquo Dómine iraſcêris in finẽ: accêdêtur velut ignis zelus tu*?

7 Effúude iram tuam in Gentes, quæ te non nouérunt: & in regna, quæ nomen tuum non inuocauérunt.

8 Quia comedérunt Iacob: & locum eius deſolauérunt.

9 Ne memíneris iniquitâtũ noſtrârum antiquârũ, citò anticipẽt nos miſericórdiæ tuæ: quia paúperes facti ſumus nimis.

10 Adiuua

10 Adiuua nos Deus ſalutáris noſter, & propter glóriam nóminis tui Dómine libera nos: & propítius eſto peccátis noſtris propter nomen tuum.

11 Ne fortè dicant in gentibus, vbi eſt Deus eórum: & innotéſcat in natiónibus coram óculis noſtris,

12 Vltio ſanguinis ſeruórum tuórum, qui effúſus eſt: introéat in conſpectu tuo gémitus cópeditórum.

13 Secúndum magnitúdinem bráchij tui: póſſide filios mortificatórum.

14 Et redde vicínis noſtris ſéptuplum in ſinu eórum: impropérium ipſórum, quod exprobrauérunt tibi Dómine.

15 Nos autem pópulus tuus & oues páſcuæ tuæ: confitébimur tibi in ſéculum.

16 In generatiône: & generatiónem annũtiábimus laudem tuam.

2 Ex abrupto orditur ab πάθος. [In pomorum cuſtodiam] in humiles & ruſticanas caſas & tuguria, in quibus cuſtodiuntur poma & fructus, vel pomorum cuſtodes excubant. Nempè de ampliſſima vrbe paruum tuguriolum factum, vt Hieron. ad Suniam explanat. Vox Hebræa עִיִּים variè accipitur. In aceruos lapidum, in foſſas, in deſolationes, vel deſerta, in rudera. Quæ omnia maximam calamitatem & ruinam declarant, vt 1. Mach. 1.

3 [Morticina] cadauera. Obiecerunt volucribus cadauera ſeruorum tuorum, i. cultorum tuorum. Alioqui fieri poteſt, vt eorum multi vita & moribus eſſent corrupti. Sic mox, [Sanctorum tuorum] Sancti enim hoc loco appellantur profeſſione religionis & fidei, & non tantùm ratione vitæ & morum. Hinc Thalmudici, In hoc ſacro bello, plerique dum viuerent, filij erant Diaboli & peccati, at poſt mortem (vel potius martyrium) Dei filij, martyrio peccata eorum expiante. Sic apud Danielem, populus ſanctorum, & apud Paulum,

Paulum, omnes fideles ſancti. Audis quanta ſit vis belli ſacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, ſanctos & martyres efficiat: Vbi vinci ſalutare, vincere glorioſum. Nonnulli ad ſanctos martyres reſtringunt.

4 [Tanquam aquam] Magna copia, quæ tanta, vt aliqui in ſingulos anni dies numerent ad 30. millia martyrum. Alij impunè, ſecurè, nemine curãte & prohibente, vt fluxus aquarum non ſolet impediri: vel, contemptim, & abiectè, vt non magni putatur aquam fundere. [Et non erat, qui ſepeliret] Exaggerat barbariem. Immanitatis eſt Scythicæ non ſepelire mortuos: Seneca ad Martiam: Non ſinebãt Iudæos, ſuos ſepelire, vt Senacherib. Tob. 1. quod exiſtimant Indæi morte grauius. Eccl. 6.

6 [Zelus] vehemens ira tua.

7 Ier. 10. hæc precatio repetitur.

8 [Comederunt] perdiderunt, conſumpſerunt, vt ſup. Pſ. 68. verſ. 13. [Deſolauerunt] in ſolitudinem & vaſtitatem redègerunt. Chald. Quoniam diſſiparunt domum Iacob, & domum ſanctuarij eius vaſtauerunt.

9 [Antiquarum] Maiorum noſtrorum, vt Thren. 5. Iob. 3. Alij, ab ineunte ætate à nobis, vt Pſal. 23. perpetratarum. Kimhi vtrumque affert. [Anticipent] præoccupent, præueniant. [Pauperes] vehementer afflicti & miſeri. q. attenuati. Gall. *miſerables*.

10 [Salutaris noſter] ſaluator noſter, &, vt Heb. ſalus noſtra.

11 [Et innoteſcat] vltio ſanguinis. Caditenim hoc verbum in ſequentem verſum. Eſt quidem diſcordia generum in Hebræo inter ſuppoſitum & appoſitum: verùm Syntheſis hoc attulit.

12 [Compeditorum] vinctorum, vinculis, vel captiuitate oppreſſorum.

13 [Brachij tui] potẽtiæ tuę immẽſæ, omnipotentię tuæ, per Metaph. [Poſſide] cõſerua, vindica, aſſere. Ad verb. reliquos fac, id eſt, eximè à morte eos, qui nondũ quidem cæſi ſunt hoſtili gladio, ſed quotidie necem expectãt. Fac eos ſaltem ſupereſſe, vt vel reliquię populi tui ſeruẽtur, nec omnes prorſus deleantur. [Filios mortificatorum] morte affectorũ. Heb. filios mortis, id eſt, nos morti ab hoſtibus deſtinatos: vel filios, qui occiſis parẽtibus ſuperſunt, pupillos, quorũ parẽtes interẽpti ſunt propter te & nominis tui cultum.

14 Hyſtero-

14 Hysterologia, quæ sic ordinatur. Et redde vicinis nostris improperium ipsorum, quod exprobrauerunt tibi, in sinum, septuplum, id est, copiosè, vt supplicium eorum sit nostro multis partibus grauius. Quasi pœna septupli, Septenarius, Denarius, Centenarius, Millenarius multitudinem in hac lingua denotant, binarius & ternarius paucitatem. [In sinu] in ipsosmet, in ipsorum gremium. Aliqui, firmiter, tenaciter. Nam quod in sinu est, non facile abijcitur.

15 Nos autem, qui sumus populus tuus, gratias perpetuas agemus tibi, teque in perpetuum celebrabimus. Quod per Epexegesim repetit sequenti versu.

ARGVMENTVM.

Populus ab hostibus vexatus, iram Dei deprecatur. Orat vt quos ex AEgypto transtulit, velit tueri, præcipue filium dexteræ suæ, id est, Christum, & Christi membra.

1 In finem, pro ijs qui commutabuntur, testimonium Asaph. Psalmus LXXIX. Heb. 80.

2 QVi regis Israel, intende: qui deducis, velut ouē, Ioseph.
Qui sedes super cherubim, manifestare: coram Ephraim, Benjamin & Manasse.
4 Excita potentiam tuam & veni: vt saluos facias nos.
5 Deus conuerte nos: & ostende faciem tuam, & salui erimus.
6 Domine Deus virtutū: quousque irasceris super orationē serui tui?
7 Cibabis nos pane lachrymarum: & potum dabis nobis in lachrymis in mensura.
8 Posuisti nos in contradictionē vicinis nostris: & inimici nostri subsannauerunt nos.
9 Deus virtutū conuerte nos: & ostende faciem tuam, & salui erimus.
10 Vineam de Ægypto transtulisti: eiecisti Gentes, & plantasti eam.
11 Dux itineris fuisti in conspectu eius, & implesti terram.
12 Operuit montes vmbra eius: & arbusta eius cedros Dei.
13 Extendit palmites suos vsque ad mare: & vsque ad flumen propagines eius.
14 Vt quid destruxisti macériam eius: & vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam?
15 Exterminauit eam aper de sylua: & singularis ferus depastus est eā.
16 Deus virtutum conuertere: respice de cœlo, & vide, & visita vineam istam.
17 Et perfice eam, quam plantauit dextera tua: & super filiū hominis, quē confirmasti tibi.
18 Incensa igni & suffossa: ab increpatione vultus tui peribunt.
19 Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ: & super filium hominis, quem confirmasti tibi.
20 Et nō discedimus à te: viuificabis nos, & nomen tuū inuocabimus.
21 Domine Deus virtutum conuerte nos: & ostende faciem tuam, & salui erimus.

1 [Pro ijs, qui commutabuntur] qui mouebuntur de suo prospero statu, qui ab eo decident. Alij. *Pro lilijs* vertunt. Græci plerique putant Psalmum contra Assyrios cani, sed latius in genere, contra omnes tyrannos in populum Domini insurgentes.

2 [Regis] pastoraliter & suauiter. Vnde Heb. & Græcè, Pascis. [Quem] oues יוֹסֵף *ioseph* enim nomen est collectiuum, singulariter multitudinem significans. [Ioseph] Iudæos à Ioseph Patriarcha partim originem, partim cognationem ducentes. Item vniuersè eos vocat Ioseph, quia ei datum est ius primogenitorum, & ademptum Ruben, 1. Par. 5. Primogenitus enim denominat totam familiam. Alienè personam Ioseph Chaldæus intelligit, Nam etiam Israel personam Patriarchæ significaret, non Patronimicè Israelitas.

Universidad de Deusto Biblioteca

2 [Super Cherubim] Cherubis tanquam equis alatis & volucribus insides, Ezech. 1. qui eos inequitas ad celeriter veniendum, vel potiùs accurrendum, illucesce & effulge. i. appare ad salutem celeriter, adesto properè. Non opus est dilatione nobis tua celeri egentibus tutela & præsentissima ope. Locutio poetica, qua Deo tribuuntur equi alati, & animalia volucria, quibus vehatur ad perniciter exercenda sua iudicia & consilia, vt Psal. 17. sup. Cherub. vt docet Abben Ezra Exod. 25. non tantum significat Angelum vel formam Angeli, sed in genere quaslibet Tsuroth. i. formas, vnde forma bouis visa Ezech. 1. iam cap. 10. appellatur Cherub. Alijs minus apposite alludit ad Cherubim Propitiatorij, quibus Deus inderè putabatur, quod inde responsa daret, Exod. 25. Vers. 16. Nam sic ista pingit Moses, vt propitiatorium videretur sedes Dei sedentis, intet Cherubim & pauimentum Sancti Sanctorum ante Arcam scabellum siue subsellium eius. Nam qui maluit tabulam quandam auream sub ipsis Cherubim sustentaram, fuisse Dei sedem, Arcæ autem operculum siue propitiatorium illius sedis scabellum, Mosem istius modi tabulæ non recordatum sciant. Alijs respicit ad Cherubim gloriæ, siue cœli, Angelos supremæ Hierarchiæ, super quibus sedet, quoniam eos gloria, dignitate, excellentia, in infinitum superat. Vt sit sensus, Qui veteris Cherubis rerum creatarum præstantissimis in tuum famulitium, qui eis es altior & præstantior infinitis modis, appare. [Ephraim, Beniamin & Menasse] Manifesta te, adesto manifestè cunctis terræ sanctæ & Ecclesiæ partibus, Per Synecdochem complectitur tres præcipuas partes terræ sanctæ: Ephraim. i. regnum Israel, Galilæam & Samariâ capiet, siue septem tribus, Beniamin regnum Iuda, continens duas tribus Beniamin & Iudæ, siue Iudæam proprie dictam, quæ Beniaminiam denominationem videtur sortita, quod in ea sorte esset Hierusalem, sedes regni & religionis primaria: Menasse terram Galaad, siue Peræam trans Iordanem: quoniam illic cum Gad & Ruben sedem magna ex parte Menassitæ habuerũt. Præuidebat autem per spiritum Sanctum diuisionem populi in duo regna. 3. Reg. 12. Ephraim & Beniamin, vbi Hierosol. Nam Menasse additum, quia frater Ephraim erat, poeticè, Sic Psal 107. Meus est Menasses, & Ephraim susceptio capitis mei, & Iuda rex meus. Vbi hic Beniamin,

Beniamin, metri causa. Respexit fortassè ad castra & profectiones filiorum Israel in deserto. Nam Ephraim, Beniamin & Menasses sequebantur arcam & Cherubim arcæ custodes, Num. 2. Vers. 18. & 10. castris in quadrum ita dispositis, vt Iosephus tradit, vt Arca & Tabernaculum essent in medio, haberéntque quolibet è latere tres tribus, q. d. Ad propitiatorium tuum descende, & te populo tuo exhibe præsentem. E tuo propitiatorij loco manifesta tete, ede signa tuæ præsentiæ & virtutis, manifesta ante Ephraim & duos alios eiusdem vexillationis, vincendo hostes, calcando fugando, sternendo, &c. In hac enim contra Chananeos ordinatione hæ tribus habebant tentoria sua ad arcæ plagam Occidentalem, siue ad Sanctum Sanctorum, quasi Dominus esset ante eas, procedens ad bella Chanaan, ab Oriente Iudas, Isachar, Zabulon, à Meridie Ruben, Simeon, Gad, ab Aquilone Dan, Aser, Nephtali. Itaque præsentia Domini propriè videbatur esse ante Ephraim, Beniamin & Menasse, in extrema Arcæ parte constitutos.

4 Postulat aduentum Dei in auxilium, & opem contra hostes. Aliqui, sed mysticè, aduentum Christi in carnem.

5 [Ostende] lucere fac prop. [Conuerte nos] reduc nos tecum in gratiam, præpara & dispone corda nostra ad te, nos tibi reconcilia. Alij, restitue nos ab hac captiuitate, his malis nos eripe. Sic infra vers. 9. 16. 25. Nam ad שובנו, hic versus toties intercalatur. [Faciem tuam] fauorem, beneuolentiam, & serenitatem faciei tuæ. Lux in vultu, Metonymice hoc significat. Non alienè plerique Christum exponunt, qui est facies & imago essentialis Dei.

6 [Irascéris] Metaphora emphatica in Heb. fumabis. Nã fumare est vehementer irasci, ita vt fumus de ardente vultu, vel naribus effundi videatur. [Super] contra precem nostrã, vt nos minimè exaudias, Cur non finis te exorari? [Serui] Synecdoche numeri, seruorum tuorum.

7 [Cibabis] Quousq; repetendum per Zeugma. Quousq; nos largis & diuturnis lachrymis conficies. *Nos.* Tertiæ personæ per primæ Pronomina expressérũt ad perspicuitatem. Heb. Eos, id est, cum populum, nos qui tuus sumus populus. [Potum in lachrymis] id est, potum lachrymarum, potum lachrymabilé & acerbũ: vel, vt Kimhi, lachrymas, quæ sint nobis pro cibo & potu. Metaphora de calamitatibus

tristibus & exilijs acerbis. Sic panis lachrymarum, qui cum dolore & fletu à lugentibus sumitur. Chald. Cibasti eos panibus fletu intinctis, & bibere fecisti eos vinum lachrymis affluens, [In mensura] abundè, largiter. q. tripliciter. Vnde vox Salis, mensuram prægrandem. q. Tertiarium sonat. Nostri, pro peccatorum modo & proportione. Aliqui non intelligentes vim vocis, *in mensura*, id est, tenuiter, quòd angamur fame & siti præ inopia. Ezechielis quidem capite. 4. vers. 11. in mensura bibere est parcè & tenuiter. Verum illic ponitur *Mesura*, id est, mensura parua, etsi inde mensuræ nomen ad latinos fluxerit, vt rectè Hieron. annotat. Es. 7. & 9. Hic vero *Sallis* mensura grandis.

8 [In contradictionem] in iurgium, vt inter se de nobis contendant, dum quisque nos sibi expugnare cupit vt Latinè, in pomum discordiæ. Metaphora ab agro, de cuius possessione à multis contenditur. Certant ad inuicem nos sibi subigere, Sic nunc ab Assyrijs, nunc Syris, nunc AEgyptijs, nunc ab alijs per circuitum nationibus grauia patiebantur, & possidebantur. Alij de contradictione hostium, non ad inuicem, sed contra populum Dei. Perpetuò contra nos rixantur & pugnant, vt apud Virgilium de Sinone, certántque illudere capto. [Nos] Heb. sibi. Nisi legas לִמּוֹ, pro לָמוֹ, vel affixum מוֹ etiam sit primæ personæ, vt nonnulli censent. Vtut sit, *Nos*, adesse oportet vel expressè, vel tacitè.

9 Repetit versum intercalarem & quasi Amœbæũ quintum, quem Chald. sic reddit: Conuerte nos de captiuitate, illumina splendorem iucunditatis faciei tuæ super nos, & salui erimus. Sed per captiuitatem intellige nõ modò eam, quæ externè premit populum, sed etiam internam peccati & mortis.

10 [Vineam] Ecclesiam, siue gentem Israelicam, vt Esa. 5. & Matth. 21. & alibi passim. [Gentes] Chananæorum, & cæterorum sex populorum. Allegoria erit perpetua ad Psalmi finem vsq; de populi exaltatione, dilatatione, profectu, vindemiatione, deprædatione. &c.

11 [Dux itineris fuisti] Verb. Euerristi ante eam. q.d. Purgasti solum, sustulisti lapides, viam parasti tutóque muniuisti ante Israelitas, ne possent impingere: deduxisti eos sine offensione in terram sanctam. Chald. expulisti à facie eius Chananæos. Respicitur autem ad Deum siue Angelum Dei in columna

in columna nubis eos per totum 40. annorum spatium præcedentem, de statione in stationem deducentem & stationes veluti metantem. Nam scriptura nunc hoc tribuit Angelo, nunc Deo ipsi Exo. 33. & 34. qui Angelus ita huius itineris dux erat comésque vt interim per se adesset Deus & præsideret. Vel ille Angelus erat Christus, qui modo Angelus testamenti (Mala. 3.) propter missionem suæ personæ, modo Deus propter diuinitatem suæ essentiæ dicitur. [Plãtasti radices] radicasti prop. id est, plantasti eam profundè & firmiter, vel extẽdisti, vt lõgè lateq; terrã amplecteretur.

12 Alludit ad Iudæam, quæ ferè tota montosa erat, & ad Libanum illius limitem cedris altissimis & laudatissimis confertum. Vmbra vineæ superauit altissimos montes Iudææ præ altitudine, & arbusta, siue rami & palmites eius operuerunt cedros Libani procerissimas. Nam, *Dei*, additur ad hyperbolem, vsu linguæ. Significat Hebræos bello domuisse & subegisse Og & Seon & eorum populos de genere Giganteo, vel etiam munitissimas & altissimas quasque arces & loca. Vel secundum alios, propagatos fuisse in tribus & cognationes, velut in plures ramos, vel fuisse eleuatos altissimè in morem cedrorum. Nam similitudines diuersis modis concipiuntur.

13 [Ad mare] Palestinum siue Mediterraneum. [Ad flumen] Euphratem. Nam à mari Mediterraneo ad Euphratẽ erat terræ promissæ amplitudo. Exo. 23. Deut. 11. Chald. Expandit ramos suos, misisti discipulos eius vsque ad mare magnum, & vsq; ad fluuium Euphratem germina eius.

14 [Maceriam] sepem. Intelligit curã & tutelã Ecclesiæ.

15 [Exterminauit] Vox *Kirsem* variè exponitur. Vastauit, eruit, effodit, excidit, exuineauit, (id est, non vineam reddidit extirpatis radicibus) ventrem impleuit, proculcauit. [Aper] Synecdoche Num. Apri, porci syluestres, qui præcipuè vitibus inimici sunt, ex Theod. Nam præpos. *De*, inseruit Genitiuo casui. Sic vocat impias & crudeles nationes. Augustinus Vespasianum intelligit. [Singularis ferus] Heb. Ziz agri. fera agri, siue solitaria, soliuaga & agrestis. Sed etiam hic sing. est pro plurali. *κατὰ τὸ ἀγρίως*, vt *Singularis* sit pro Substantiuo positũ, neq; significet vnicũ & solitarium, neque singularem & eximium, quasi singulariter & eximiè ferum, sed animal quoddam solitariè viuens præ ferocitate.

Hesichius putat esse suem syluestrem seorsum à grege pascentem (sicque esse aprum Gall. *Vn sanglier*, qui est iam memoratus:) vel citato Cyrillo in Oseam, asinum syluestrum, id est, Onagrum. At Heb. יער, genus aliud feræ, de quo Psal. 49. vers. 3. solijuagum quidem, sed alijs truculentius.

16 [Conuertere] Reuertere, reconciliare, nobis esto placatus. [Visita] cura sollicitè. De Christi incarnatione, qua visitauit nos Oriens ex alto, nostri accipiunt.

17 [Et perfice eam] Heb. para eam, firma eam. A radice כון. forma tamen duplicantium in Hiphil הכבה, *Canná*, pro הכבה *Hacanna*. He affixum aliquando caret puncto Mappic, & Hiphil quiescentium Ain, & duplicantium, ה coniugationis characteristico. Mihi hoc magis placet, quam vt sit nomen significans hortum, vel plantulam, vel vitiarium, & locum vineis instructum: vel sedem & basim. [Et super filium] sup. visita, è versu superiore per Zeugma, vbi regimen variatur more linguæ. Nam *Super* Latinè redundat, cū Heb. verbum visitandi nunc construatur cum Accusatiuo, nunc cum Præpos. *Super*, visita super filium, quem tibi roborasti, quem semper defendisti & tutatus es, id est, populū tuum, vt Exod. 4. quem per vineam hactenus pinxit. Alij Christū, quem confirmasti & vnxisti in Ecclesia regem. Sic Chald. Et super regem Messiam, quem firmasti tibi. Sic August. Arnobius, Euthymius.

18 [Incensa igni] sup. est vinea hæc, quam plantasti. Nam est fœminini generis, Nominatiui casus. [Suffossa] Hebr. excisa (est.) Deinde mutat numerum, à vinea transiens ad rem significatam, id est, Israelitas. q.d. Si hæc increpatio & castigatio tua perseuerat, profectò populus tuus funditus peribit. Nostri pro Nominatiuo verbi peribunt sub. Hostes incendiarij & effossores. q.d. Vel sola tua increpatione hostes nostris euanuerint funditus.

19 [Super virum dexteræ tuæ] id est, Messiam, vel Israëlem, quem dextera tua semper protexisti manu tua, potentia & præsidio assere. Abben Ezra vtrumque affert, nisi quòd Messiam accipit filium Ephraim siue Ioseph, non filium Dauidis; errore Iudaico, qui cùm nequeant distinguere inter duos Christi aduētus, humilem, & glorioſum, duos construunt Christos: vnū filium Ioseph, cui ea competant, quæ de Christi humilitate & crucibus Scripturæ canunt: alterum

alterum filium Dauidis, cui alia, quæ de Christi gloria, maiestate & triumphis. *Dexteræ* dextera tua defensum. Quare per Epexegesin, mox sequitur, [quem confirmasti tibi] Chald. Sit manus tua super virum, cui iurasti in manu dextera tua.

20 [Inuocabimus] Hieronym. legit Nikkaré, passiuè: in nomine tuo inuocabimur. q. d. populus tuus & peculium tuum vocabimur.

21 Repetitione intercalaris è vers. 5. & 9. concludit. Quam trinam aliqui ad sanctæ Trinitatis inuocationem non immeritò referunt. Primò precamur conuerti ad Deum, deinde faciem ipsius placidam cernere, sicque salutem percipere. Pulcherrima gradatio.

ARGVMENTVM.

Ad celebranda festa muitat, quòd instituta sint ad Dei beneficia recolenda. Deinde Deum promittentem inducit, si sibi obtemperetur, fauorem & præsidium.

1 In finem, pro torcularibus. Psalmus ipsi Asaph, quinta sabbathi. LXXX. Heb. 81.

2 EXultáte Deo adiutóri nostro: iubiláte Deo Iacob.

3 Súmite psalmum, & date tympanum: psaltérium iucúndum cum cithara.

4 Buccináte in Neoménia, tuba: in insigni die solennitátis vestræ.

5 Quia præcéptum in Israel est: & iudiciū Deo Iacob.

6 Testimónium in Ioseph póſuit illud, cùm exíret de terra Ægypti: linguam, quam nō nóuerat, audiuit.

7 Diuértit ab onéribus dorsum eius: manus in cóphino seruiérunt.

8 In tribulatiône inuocásti me, & liberáui te, exaudíui te in abscóndito tempestátis: probáui te apud aquam contradictiónis.

9 Audi pópulus meus, & contestábor te, Israel si audiéris me, non erit

in te Deus recens: neque adorabis Deũ alienum.

10 Ego enim sum Dóminus Deus tuus, qui edúxi te de terra Ægypti: dilata os tuum, & implebo illud.

11 Et non audiuit pópulus meus vocẽ meã: & Israel non intendit mihi.

12 Et dimisit eos secúndum desideria cordis eórum: ibũt in adinuentiónibus suis.

13 Si pópulus meus audisset me: Israel si in vijs meis ambulásset.

14 Pro nihilo forsitan inimícos eórum humiliássem: & super tribulántes eos misissem manum meam.

15 Inimíci Dómini mentíti sunt ei: & erit tempus eórum in sécula.

16 Et cibáuit eos ex ádipe fruménti: & de petra, melle saturáuit eos.

1 [Quinta sabbati] Addiderunt è Cabbala, die Iouis, qui vnus erat è celebrioribus post sábbatum & Lunæ. Chaldæus maiult fuisse Neomenia Septembris decantatum. Sed quadrat cunctis festis & celebritatibus, vt apparet è versu 10. capitis 10. Num. quem locum repræsentabit poëtice vers. 4.

2 [Exultate] Acclamate, iubilate, læti canite. [Adiutori nostro] robori nostro, per Appositionem. [Deo Iacob] qui colitur a Iacobeis, vel qui se eis patefecit.

3 Cum animi voluptate & lætitia Deum, colite cum gaudio & hilaritate rem diuinam, festáque agitate. [Psalterium] instrumentum musicum duodecim chordarum, & digitis pulsarum, non absímile lyræ. In fonte hic est *Kinnor*, quod tamen Psal. 32. vers. 3. per Citharam redditur, quam fuisse instrumentum scribit Hieronym. effigie Græcæ literæ Δ, decem chordarum, plectróque pulsatum, vt meminit Iosephus. [Iucundum] dulce prop. [Cithara] Heb. *Nebel*, Nablũ, quod ibidem vertitur Psalterium.

4 [Tuba]

4 [Tuba] Hysterologia. Tuba buccinate, tubam inflate, buccina clangite in Neomenia, id est, in nouilunio, primo die mensis, siue Calendis. Menses enim Hebræorum erant lunares, ac eorum dies primus celebrabatur solenniter, Nu. 29. Aliqui restringunt ad Neomeniam Septembris, siue Tizri, in festo tubarum, in memoriam legis acceptæ, Leuit. 23. Quoniam hæc erat Neomeniarum celeberrima & maxime classica ob adiunctum festum Tubarum. Sed generatim de cunctis Neomenijs hoc præcipitur Num. 10. Immo & Moadim, id est, solennitatibus sex, Pascha, mense Nisan (Martio) Pentecoste in Siuan (Maio) Tubarum, Expiationum, Tabernaculorum, & Octauæ Taber. in Tizri (Septembri.) [In insigni die] in die festo tabernaculorum, vel alijs solennibus & statis festis. חסה, *Kese*, solennitas, tempus constitutum, vel vmbraculum, tegmen, operimentum, vt significet festum tabernaculorum, quando Israëlitæ sub frondibus agebant, in memoriam habitationis deserti. Sic Chal. In tegmine solennitatis nostræ. Nam cooperti & tecti vmbraculis illam agitabant. Interim etiam tubis & buccinis clangebatur ad alia sacra. Nam sacerdotes clangebant, & inflabant tubas, argenteas quidem super holocaustis & pacificis, vt esset recordatio ipsorum coram Domino suo. Nu. 10. Corneas autem supra templi pinnam siue tectum κερατίσκους à Ioseph. lib. 4. belli, c. 34.) ad congregandam Ecclesiã & cœtum, quemadmodum nos hodie campanis ad solennia populum conuocamus. Ibid.

5 Quia buccinare tubis & psallere ad festorum celebrationem Deus præcepit Israëli Numeror. 10. vers. 10. [Et iudicium] Et quia Deus Iacob ita faciendum iudicauit & constituit. Ibid. Iudicium ergo decretum, institutum. In lege autem definitur, quid, quoque die offerendum, & quo modo, & quibus instrumentis.

6 (Et quin) [Testimonium in Ioseph] .i. in gente nostra, per Zeugma [illud] illum diem solennitatis, illud festum, in memoriam liberationis. Leuit. 23. Sed rectius, in genera illam rem, nempe celebrare festa cum buccinationibus & clangoribus instrumentorum & alijs sacerdotibus instituit in exitu AEgyptiaco, initio secundi anni. Num. 10. *Ioseph* Patronymice accipitur, vt psal. præcedenti, vers. 2. & psalm. 76. Chaldæus tamen personam Ioseph accipit, fortasse quia

pro *de AEgypto*, Hebr.legitur *super AEgyptum*: Teſtimonium(inquit)ſuper domum Ioſeph poſuit, quia non attigit vxorem Domini ſui. Illo die egreſſus eſt de domo carceris, & dominatus eſt ſuper regionem AEgypti: labium, quod neſciebat, didicit, & audiuit. Atqui præceptum in vllo egreſſu ipſi non eſt priuatim datum de feſtis huiuſmodi celebrandis. Deinde *Super,aal*, pro *Min, de*, per Parallagen Protheſcon poëticam. [Linguam] Afyntheton. (Et cum) linguam AEgyptiacam ignotam ſibi ac barbaram audiebat. Pſalm.113.ver.1.Enallagem perſonæ contextus Hebr. cum ſimplici locutione commutarunt. Aliqui intelligunt de lingua ſiue ſermone Domini in legiſlatione ad ipſos facto, quem non fuerant ſoliti audire, cum maximo terrore & tonitru.Exod.19.& 20. De quo Apoſtolus Hebr.12.Vocem Domini,qui audierunt,excuſarunt ſe, ne eis fieret verbum.Non enim portabant:quod dicebatur. Adeo erat terribile, quod videbatur (audiebatur) vt etiam Moſes dixerit, Exterritus ſum & tremebundus. Acceſſerant enim ad tractabilem montem, & acceſſibilem ignem, & turbinem,& caliginem,& procellam,& tubæ ſonum.

7 Beneficia liberationis AEgyptiacæ narrat, ob quæ ſit Deus extollendus voce & organis in his feſtis.In Heb.Deus loquens inducitur. Subduxi ab oneribus humerum eius. [Diuertit]auertit,liberauit,ſubduxit,(quando ſup.) [Manus eius ſeruierunt in cophino] portando lutum in corbibus ad conficiendas ollas. Non enim ſolum ad lateres coquendos cogebantur, verumetiam ad alia opera, ſiue fictilia, ſiue alterius generis.Exo.1.in luto & lateribus, ac omni opere. Quare & Pyramides barbaras illorum induſtriæ plerique tribuunt. Vnde Heb.manus eius ab olla (id eſt,ab ollis conficiendis)tranſierunt,receſſerunt.VbiSeptuag.videntur legiſſe העברתי per ד,non per ך.Vel è 1.Reg.2.ver.13. ab aheno, ſiue caldario tranſierunt: vel cophino ſiue canistro,Ier.24.verſic.2. *Dud* enim hæc omnia deſignat. Quod fere Rabbini referunt ad liberationem de eiuſmodi miſeria & ſeruitute,vt quod proxime præceſſit.q.d,ab ollis vel alienis conficiendis liberati ſunt.

8 Verba Dei [In abſcondito tempeſtatis] quando te abſcondebas propter tempeſtatem & tonitru AEgyptiorum. Sic vocat pericula & captiuitatem ipſis ab AEgyptijs importatam.

portatam. Metaphora ab ijs,qui latitando cupiunt hoſtes effugere. Alij referunt ad tonitrua & tempeſtatem illam, quam excitauit de nube, in qua veluti occultabatur præſentia eius in mari Rubro contra AEgyptios. pſalm. 76. vt ſignificet Deum nimbis & nubibus, vnde illud horrificum tonitru erumpebat, adfuiſſe, & pro ipſis pugnauiſſe ſecundum illud Exod.14. Reſpiciens Dominus per columnam nubis, interfecit AEgyptios, & ſubuertit rotas curruum. Alij ad tonitrua montis Sinai, Exod.19. in quibus,cum legem traderet,occultabatur [Probaui te] tuam fidem exploraui,ad aquas contentionis(*Meriba*) Exod.17.verſ.2.dicendo ſcilicet id, quod ſequitur. Notat eorum improbitatem, quod ad aquas contradictionis fuerint rebelles, & tamen non deſijt eos in terram introducere. *Selah.*

9 Mimeſis de initio & præcipuo Decalogi [Conteſtabor] palam cõmonefaciam & publicè [Recens] peregrinus Heb. qualis eſt recens, quia humano ingenio & cõmento cœpit tandem tanquã numẽ haberi, atq; vt deus coli,vt apud Occiduos Iupiter,apudOrientales Belus,Vel peregrinus.i.aliarum gentiũ & exterarũ,ne ad eandem impietatẽ trahãtur.

10 [Dilata os] Metonymia. Oris tui precem & poſtulationem late aperi,effunde, exaggera, amplifica,& implebo illam:amplè,copioſè loquere & pete. Ego vero illud perficiam & præſtabo. Quicquid poſtulabis, fidelis modo fueris, perficiam, quantumcunque fuerit magnum & latum. Pete quicquid voles, ac quantum voles, & illud efficiam: votorum tuorum eris compos ſi mihi obtemperaueris & fidem in me retinueris. Maxima Emphaſis. Nam implere, non eſt tantum perficere, ſed copioſiſſimè, ac, vt loquitur Apoſtolus,facere ſuperabundantius,quam petamus,aut intelligamus.Epheſ.4.Sic Chriſtus.Omnia quæcunque petieris in oratione, crede quia accipies & euenient tibi. Ioan. 14.1.uc.11.Marc.11.

11 [Non intendit] non obtemperauit mihi, non mihi credidit,neque acquieuit,quia populus duræ ceruicis. Act. 7.Deut.9.Ad Verbum,Non voluit me.Chal: Non obediuit verbo meo.

12 Pœna rebellionis maxima, de qua Ro.1. Permiſi ruere & ferri præcipites, quo liberet, quaſi nauem ſine gubernaculo,aut equũ indomitũ,& furentẽ ſine chamo & fren-

Qu

Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Apoc. 21. [Secundum desideria] in prauitate, secundum malignitatem. [In adinuentionibus] in vanis opinionibus & studijs.

13 [Si] Vox, *Lu*, maiorem habet Emphasim, vt quæ particula sit Optandi. O si mihi dicto audiens fuisset populus meus, Vtinam me ille audisset.

14 [Pro nihilo] Hebraicè, quasi modico. Sic Græcè ἐν μικρῷ, in nullo (labore, tempore, pretio) per Eclipsim commodi Substantiui: modico tempore, breui, cito, vel modico labore, nullo negotio, facilè, vel modico, vel etiam nullo pretio, gratis, sola contentus obedientia, inimicos eorum deiecissem. Gallicè, *En peu de temps, pour peu.* Tanta est fœcunditas huius locutionis, vt supra Psal. 8. [Forsitan] Modus loquendi ad commonstrandam loquentis vel facientis libertatem, aut modestiam. Sic *Pen, ne forte*, interdum asseuerat. Hæc tamen particula ne in Græco quidem habetur, sed non obest contextui. Neque enim notat in Deo dubitationem vel mutabilitatem, quasi ignoraret quid esset facturus, si se obedientem populus præstitisset, sed quam dixi libertatem, ne quis putet solam obedientiam esse causam tantarum rerum, & non potius Dei gratiam, voluntatem, beneplacitum, huiusmodi obedientiam acceptantis.

15 ἀνηγτικῶς Rabbini fere sequentes duos versus exponunt. Si audisset me populus meus, inimici ipsius (qui ijdem sunt Domini) mentiti fuissent ei (Israëli) id est, negassent se quicquam molitos vnquam contra eos, simulassentque bello domiti beneuolentiam & voluntariam seruitutem, & fuisset tempus eorum (populi mei) in sæcula, id est, perpetuo floruisset populus meus, ac Dominus eibasset eos flore tritici, & melle rupis satiasset. Possit etiam cum Septuaginta pronuntiatiuè exponi sensu, quo vers. 11. Et non audiuit populus meus. Cum hac mea tanta in ipsos beneuolentia, inimici Domini, scilicet Israelitæ, vt & vocantur Esa. 1. mentiti sunt ei, cum negauerunt, fidem ei sanctè datam, violauerunt: & erit tempus eorum in sæcula: & tamen in æternum viuere debent, vt vel perpetuo crucientur, vel perpetuo beentur? Miratur impiorum socordiam, qui cum in æternum viuere debeant, nec vna cum corporibus extingui, tamen ad illius immortalitatis dubium statum mentem

mentem minimè attollunt, neque commouentur. Theodoretus tempus interpretatur calamitatis, & refert ad inimicos. q. d. Non ad certum tempus incurrent calamitatem hostes, sed in sæculum, id est, in æternum Dei gratia priuabuntur.

16 [Ex adipe frumenti] tritici prop. tritico optimo, pane lectissimo & delicatissimo. Adipem vocant, siue pinguedinem, quicquid est in re qualibet optimum & præcipuum. Hoc autem pertinet ad valles siue partem terræ sanctę campestrem, Psalm. 64. quam Abdias vocat Sephela. [De petra] de rupe, de montibus petrosis & saxosis, nempe sterilibus & infœcundis natura, de altera terræ Sanctæ regione, quæ magna ex parte montosa petrosaue erat terminabaturque Idumæa siue Arabia petræa. [Melle] rebus mellitis dulcibusque fructibus. Melimelis. Montes redundant palmis, oleis, ficubus, vitibus & eius generis stirpibus fructus dulcissimos profundentibus. Non quod immediatè de petris Mel effluat. Nam mel petrinum damnatur potius à medicis, immo vero venenatum habetur. Hunc locum illustrat Moses Deut. 32. constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum & sugeret mel (mellitos fructus) de Petra, oleumque de saxo durissimo &c. Alij simpliciter. Melle, quod de rupibus sponte & absque hominum industria colligitur, præ copia apum illic mellificantium, eos satiauit. Apes, ni domesticis excipiantur alueis, in concauitates arborum & præruptapetrarū siue rupium sese abdūt illicq; & mel cōficiūt. Alludit perpetuo ad promissam terræ sanctæ bonitatem, Exod. 3. Deut. 33. quæ tanta erat, vt non modo res necessarias verum etiam voluptarias copiosè profunderet. Nam vel apes vltro & copiosè in petris ipsis mellificabant, 3. Reg. 14. Sed quodam idiotismo latius *Debas* (mel) designat cuncta dulcia, vt saccharum, mel, dactylos, ficus, vuas. Vnde Exod. 13. terram fluentem lacte & melle Rabbini interpretantur affluentem lacticinijs pecorum & fructibus dulcibus stirpium. Qua notione plerique medicorum Galenum & medecinæ alios principes per μέλι, aiunt intellexisse saccharum & similia mellita. Alioqui sacchari nullam fecisse mentionem, quod tamen in medicamentis est vsitatissimum, & efficacissimum. Et Martialis lib. 7. Infanti melimela dato, de dulcibus fructibus. Respicit

fruicit iuxta alios. ad Manna, quod pro voto cuique sapiebat sapien. 16. Quod etiam fatentur Talmudici מה שישראל זרז מאמור רזל שאמרו בי היו מיצוים העם במדבר illud est magistrorum nostrorum piæ memoriæ qui dixerunt, quod inueniebant gustum in manna iuxta omne id quod volebant. R. Menahen Racanati Exod. 16. q d. Melle dulcius. Est autem hyperbole de summa fœcunditate, vbertate, & delicijs, quibus adumbratur corporis Dominici Sacramentum, & suaues doctrinæ cœlestis, & gratiæ consolationes.

ARGVMENTVM.

Iniuste iura administrantibus exitium minatur, precans Christi aduentum, qui ferò eos puniat

1 Psalmus Asaph. LXXXI. Heb. 82.

2 DEus stetit in synagóga Deórum: in médio autem Deos diiúdicat.

3 Vsquêquo iudicâtis iniquitátem: & facies peccatórum súmitis.

4 Iudicâte egéno & pupíllo: húmilem & paúperem iustificâte.

5 Eripite paúperem: & egênum de manu peccatóris liberâte.

6 Nesciérunt, neq; intellexérunt, in tenebris ámbulant: mouebuntur ómnia fundaméta terræ.

7 Ego dixi, Dij estis: & filij excelsi omnes.

8 Vos autem sicut hómines moriémini: & sicut vnus de principibus cadêtis.

9 Surge Deus iúdica terram: quóniam tu hæreditábis in ómnibus Géntibus.

2. [Deus] Elohim. q. iudex & vltor. Appositum epitheton, quia agitur de iudicio. [Stetit] collocauit se prop. vt eorum actiones contempletur, & de eorum iudicijs & sententijs censuras ferat. [In synagoga Deorum] In Iudicũ vicem Dei in terris gerentium congregatione & consessu. Hebraicè

Hebraicè quidem, In congregatione Dei: sed Deorum fuit vertendum, ad explicandam Synechdochen numeri, *Iudicis* pro *Iudicum*, & magistratuum, in quorum medio stat Deus, tanquam iudex primus, contemplans eorum actiones, & quale ipsius vice ius dicant alijs. Est enim Iudicum iudex, quemadmodum regum rex & dominus dominantium. El, *Deus*, hic sumi pro iudice testatur R. Anonymus. Nam de Elohim non est dubium [In medio] ipsorum scilicet [Deos diiudicat] de deorum siue iudicum actionibus & iudicijs *iudicat* ac censuram fert. In medio ipsorum positus iudicat quid ipsi faciant, examinat & attendit. Iudices & magistratus alios iudicant, at Deum habent Iudicem, qui ipsorum studia & actiones expendat, in medio eorum est, vt ipsos iudicet. Sciant illi se non euasuros Dei manus, si peruersè munus suum exerceant. Vel, in medio deorum siue iudicũ, Deus iudicem agit: in magistratuũ consessu ipsos diiudicat ac reprehendit, arguit, & accusat verbis, quæ sequũtur. Subtilius R. Mose Nahmanides Ex. 21. In medio deorũ iudicat, Deus scilicet. Nempe Deus cum illis est, cũ illis absoluit innocentem, damnat nocentem, dicente Mose iudicium Dei est, & rege Iosaphat non homini sed Deo iudicatis, qui vobiscum est in verbo iudicij. i. re ad iudicium pertinente. Sic Ex. 20. 22. Dij analogicè sunt iudices, quod Dei vices gerãt & sustineant, ac eiusmodi administratio res sit diuina, non humana. Consule 2. Par. 19. Roman. 13. Vel vt Abben Ezra sentit Exod. 21. quod Dei iudicia & leges in terra firment ac tueantur. Alioqui propriè, verè, substantialiter vnus est Deus, nimirum summum ens & primum, quo nihil potest cogitari maius & perfectius. Homines & Angeli dij non natura, sed participatione tantum eiusdam scintillæ virtutis Dei. Chald. Deus, cuius maiestas commoratur in congregatione iustorum, qui potentes sunt in lege, in medio iudicum, in veritate iudicat. *Deos* recentiores vertunt in genitiuo, Deorum, quod ב præcedentis vocis *vekereb* habeat scheua non camets. Sed nihil necesse. Deinde iste Accusatiuus esset perpetuo subaudiendus, In medio deorum iudicat, ipsos videlicet Deos.

3 Deus iudices iudicat, dicendo supple. [Iniquitatem] quod iniquum est, vel iniquè, iniustè. Quousq; iniqua facitis iudicia? [Et facies] & personas accipitis. Quousq; impiorũ rationem

rationem & delectum habetis, indulgetis & faucis? Quousque in gratiam impiorum tenuiores condemnatis, attendentes non ad causam & ius, sed personas?

4 [Egeno] in commoda egenorum & pupillorum iniustè oppressorum. [Iustificate] absoluite, tutamini, iustam sententiam pro illis ferte. Esa. 1.

5 [Eripite, liberate] Ab improborum iniuria defendite, ne illis fiat præda.

6 [Nescierunt] Deum & iustitiam. Respondet sibi ipsi. Chaldæus autem sic Eclipses implet. Nescierunt bonum operari, neque intellexerunt legem, in tenebris ambulantes [In tenebris] in cæcitate, in iuris iustique ignorantia versantur, sunt indocti & imperiti. Vel in prauis & atris operibus: sunt improbi & malitiosi, peruertunt iudicia, nec secundum legem Dei iudicant. [Mouebuntur] Concessio poëtica: Etiamsi moueantur omnia terræ fundamenta: etiamsi omnia miscerí & perire debeant, sic se gerunt. Alij *Fundamenta* leges exponunt, & iura, quibus Resp. regna & imperia firmantur. Alij regna & respublicas, quæ iniqua magistratuum iudicia subuertunt. Prou. 29. q. d. Peruertuntur omnia, neque quicquam est integrum.

7 Ego vos sum dignatus mea appellatione præ reliquis hominibus, ob officij dignitatem, quo fungimini, vt non homines, sed dij quidam terrestres esse videamini, Exod. 4. 22. 2. Par. 19. [Excelsi] Genitiui casus. Dei, qui in loco excelso & sublimi solio sedet. Chal. Sicut Angeli Dei excelsi.

8 (Sicut homines] Heb. Sicut Adam. i. sicut abiectissimus & vilissimus quisque homo, non habita ratione vestræ dignitatis, maiestatis, & potentiæ. Aliqui, sicut Adam primus homo. [De principibus] de tyrannis. Ita Rabbini fere in malum. Sicut tyrannus quispiam, præcipitabimini ad inferos. Corpore peribitis, vt quiuis hominum, animo, vt quiuis tyrannus, qui non simpliciter Gehennæ addicitur, verum etiam potenter illic tormenta patitur. Esa. 14. Sap. 6. R. Selomo, Arnob. Chrysost. dæmones, vel vt Theodoritus dæmonum principes intelligunt, qui acerbissimis & exquisitissimis supplicijs cruciantur. 2. Pet. 2. Quo modo 1. Tim. 5. Ne forte incidat in iudicium Diaboli. i. in tale iudicium & supplicium, in quale diabolus incidit, nempe grauissimum. Sunt enim principatus inter demonas. Nam vt Deus hominibus,

nibus, prouincijs, vrbibus & regnis suos angelos præficit ad dissoluenda opera, studia & conatus Satanæ: ita & Satanas suos per prouincias, regna & vrbes distribuit ad omnia miscenda & corrumpenda. Dan. 10. Princeps Persarum & Princeps Græcorum, malus eorum genius siue dæmon eis à Satana dæmoniorum principe attributus. Ephes. 6. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ. De quibus D. Thomas de Regimine principum lib. 3. cap. 21. Ex quo fonte apud R. Isaac Exod. 14. *Sarim* Rabbini vocant Dæmonas præfectos præsertim regionum & vrbium, vt Sammaelem Idumæorum *Sar* siue principem, Azza AEgyptiorum. Aliqui non tam rectè de quolibet principe sicut quiuis de principibus in mortem incidetis. Eam non magis vitabitis, quam reliqui principes, quos iam mortuos cernitis.

9 Apostrophe ad Deum, vt ijs occurrat malis & iusta ferat iudicia: vel Dei filium potius, quem Pater iudicem omnium constituit, vt veniat in carnem, & his miserijs medeatur. Ad eum enim omnium gentium hereditas & iudicium pertinet [Quoniam] quoniam hæreditatem consequêris omnium gentium, omnia vbique possidebis, omnes habebis tibi in hæreditatem. Hoc perficietur in vltimo ipsius aduentu. Precatur autem, vt Christus veniat, in cuius regno vera & constans erit fœlicitas. Aliqui Hebræorum futurum accipiunt pro præsenti: Iudica terram, quoniam omnia hæreditate possides, quoniam omnia tua sunt: quoniam tu es legitimus hæres regnorum, omniumque gentium, ideoque illis debes ius & tutelam.

ARGVMENTVM.

Ismaelitis, Saracenis, & cæteris eorum partes contra Ecclesiam sequentibus, exitium precatur. Psalm. est Propheticus.

1 Canticum Psalmi Asaph. LXXXII. Heb. 83.

2 DEus quis similis ceas, neque compescâ-
erit tibi? ne tá- ris Deus.

3 Quóniam ecce inimíci tui ſonuérunt: & qui oderunt te, extulérunt caput.

4 Super pópulum tuũ malignauerunt consilium: & cogitauérũt aduérſus ſanctos tuos.

5 Dixérunt, Venîte, & diſperdâmus eos de gẽte: & non memorêtur nomen Iſraël vltrà.

6 Quóniam cogitauérũt vnanímiter, ſimul aduérsũ te teſtamentũ diſpoſuérunt: tabernácula Idumæórũ & Iſmaelítæ.

7 Moab, & Agaréni, Gebal, & Ammon, & Amalec: alienígenæ cum habitántibus Tyrum.

8 Etenim Aſſur venit cum illis: facti ſunt in adiutórium filijs Lot.

9 Fac illis ſicut Mádian & Siſaræ: ſicut Iabin in torrente Ciſſon.

10 Diſperiérunt in Endor: facti ſunt vt ſtercus terræ.

11 Pone príncipes eórum, ſicut Oreb & Zeeb: & Zebee, & Sálmana.

12 Omnes príncipes eórum, qui dixerunt: Hæreditáte poſſideámus ſanctuárium Dei.

13 Deus meus pone illos, vt rotam: & ſicut ſtipulam ante fáciem venti.

14 Sicut ignis, qui cõbûrit ſylua: & ſicut flamma combúrens montes.

15 Ita perſequêris illos in tempeſtáte tua: & in ira tua turbábis eos.

16 Imple fácies eórũ ignomínia: & quærent nomen tuum Dómine.

17 Erubéſcant & conturbéntur in ſeculum ſeculi: & confundántur & péreant.

18 Et cognóſcat, quia nomen tibi Dóminus: tu ſolus altíſſimus in omni terra.

2 Cum nullus ſit tui ſimilis, ne tace, néve quiéſce [Quis. ſimilis] Heb. ne, vel non ſimilis tibi. Sed ad perſpicuitatem, negantem locutionem interroganter expreſſerunt. דמי, pro

pro דומה, ſimilis, vt Eſa. 38. דמי pascens, pro דעה. Rabbini malunt hîc ſignificare ſilentium, vt ter idem dicat ad vehementiam, ne ſilentium (ſit) tibi, ne tace, néve quiéſce. [Neque compeſcáris] ne quieſcas, ne te quietum & placidum experiántur. Ne cõpeſce iram tuã, ne deſiſte ab vltione.

3 [Sonuerunt] tumultuantes & frementes contra nos, & potentia ſuperbientes. Inimici Eccleſiæ ſunt Dei hoſtes. *Sonare* hîc, eleuare vocem ſuperbè & minaciter, vt *Efferre caput*, ſe inſolenter extollere.

4 [Malignauerunt] malignè inierunt, malitioſe conſultarunt, callidum excogitarunt conſilium [Sanctos tuos] quos violare non licet, quos violari non ſinis, quos vt rem ſanctam ſeruas & tueris. Hinc Hebr. Abſconditos tuos, id eſt, quos abſcondis ab hoſtibus, quos protegis, ne ſint hoſtibus direptioni. Commodum inſtitutũ Epithetum. Nam agitur de grauiſſima oppugnatione. Aliqui, quorum vita in cœlis eſt abſcondita, Col. 3. quos apud te abſcondis & in cœlum tanquam in theſaurum ſuo tempore recipis. Sanctorum Periphraſis. Hinc *Tſaphun*, Ezech. 7. ver. 22. deſignat interius templi oraculum, quod cœlum referebat ſecretius. Chald. in neutro intellexit, *Conſultarunt aduerſus abſcondita in theſauris tuis*, vt res ſanctæ, vaſa ſacra, non profana, neque vulgi manibus expoſita intelligantur.

5 [De gente] ne amplius ſint gens penitus, ne amplius quiſquam audeat ſe profiteri è tuo populo, metu mortis. Iam obſeruauimus *A*, & *De*, plérunque in hac lingua negationem includere. Eſt autem Mimeſis impiorum de delenda Eccleſia, vt ne nomen quidem ſuperſit.

6 [Cogitauerunt] conſultárunt, conſpirarunt. [Vnanimiter, ſimul] Hebr. corde ſimul, ſiue pariter. Summo conſenſu, quaſi vnicum haberent cor. *Corde*, pro corde vnũ, vt pergentes *humero* pro humero vno, Heſió. verſic. 10. Quæ duo per Athnah conſtruuntur cum præcedentibus. Sic Græce ὁ ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. fere tamen diuiduntur, *Vnanimiter* cum verbo *Cogitauerunt*, *Simul* cum ſequenti *Diſpoſuerunt* [Teſtamentum] fœdus & pactum inierunt aduerſum te & tui nominis cultores. Hoc teſtamentum videtur eſſe Alcoranus, quo modo lex Dei & Euangeliũ ſunt pioũ teſtamenta [Tabernacula] Nominatiui caſus Meton. Iudæi in tabernaculis degẽtes caſtra & milites Idumæorũ, ab Edõ

siue Esau, in tabernaculis habitantium, & fere Nomadum. [Ismaelitæ] Arabes, ab Ismaele filio Abrahæ ex Agar. Genc. 25. Gal. 4.

7 [Agareni] Saraceni: ab Agar matre Ismaëlis, qui vt sibi gloriosam originem Abrahæ tribuerent, Saracenos a Sara eius legitima & nobili vxore se maluerunt appellare: vel, vt alij putant, à Sara monte cognomine. Separantur ab Ismaeliticis hic, fortasse quia Agar alios habuit filios præter Ismaelem, & aliam Arabiæ partem occuparunt. Moab, Ammon, Amalec, sunt etiam populi Arabiæ, è qua Mahometes istorum Propheta. Moab enim & Ammon filij Lot fuerunt, Genes. 39. & Amalec filius Eliphaz, è concubina Esau, Gene. 26. cuius posteri Amalechitæ sempiternas inimicitias exercuerunt cum populo Domini, Exodi 17. [Gebal.] cum de eo nihil seperatim comperiatur in Scripturis, sit populus Gabelæ ciuitatis Phœniciæ apud Stephanum, vel Syriæ apud Strabonem, prope Laodiceam, cuius incolæ Gabalitæ, quam Gibel suo tempore appellatam Volaterranus ait, olim autem Biblum [Alienigenæ] Palæstini, è Cappadocia in hanc regionem profecti, deletis veteribus colonis. Deut. 2. Alioqui Pelesheth è progenie Mizraim, à quo AEgyptus, Genes. 10. [Tyrus] ciuitas Phœniciæ.

8 [Etenim] etiam, vt Psalm. 67. versicul. 10. & 21. Est enim Emphasis. Etiam Assyrij remoti populi, qui nihil habebant commercij cum Israel, se coniunxerunt cum filijs Loth ad ipsum delendum. Etiam populi Israelitis ignoti, à quibus nihil ipsis videbatur metuendum, propter longinquitatem, quorum fortasse nomen audierant, at arma nunquam senserant, concurrerunt cum Arabibus. Sic Turcæ ignoti populi & obscurissimi è media Tartaria venerunt auxilio Arabibus & Maometanis, vt olim Syri Ammonitis, 2. Regum 10. [Assur.] Assyrij sese eis coniunxerunt. Hoc propter Turcas, qui è Scythia siue Tartaria in Asiam & Africam irruperunt, deinde cum Saracenis & Arabibus coierunt [Filijs Lot] Moabitis & Ammonitis Saracenorum populis, Gen. 19. Catalogus præcipuorum hostium Christi & Ecclesiæ, qui eam extinguere iam ab antiqua conati sunt. Etsi magna ex parte à sanctis Patriarchis orti essent, vel affinitatem cum eis contraxissent.

9 Dele

9 Dele eos ad internecionem, sicut Madianitas, & eorum principes Gedeonis tempore, Iud. 6. & 7. & sicut Sisaram principem exercitus Iabin regis Chananæorum, Deboræ & Barac principatu. Iud. 4. & 5. Madianitæ, Arabiæ populus, à Madian Abrahæ filio ex Cethura. Gen. 25. [Sicut Iabin] regi Chanaan. Iud. 4.

10 [Endor] Locus tribus Menassæ. Iud. 17. 1. Reg. 28. prope Cisson fluuium, in quo Sisara & Iabin, qui per viginti annos populum Domini oppresserat, perierunt. Iud. 4. & 5. adeo vt Sisaram fœmina clauo in caput infixo trucidarit. Est autem Hysteron proteron. Nam vltio Madianitarum fuit hac posterior annis quadraginta. [Vt stercus] Manserunt & computruerunt in sterquilinio, manserunt insepulti, & putrefacti, nullo superstite, qui eos humi conderet. Tanta fuit clades. Chald. facti sunt sicut stercus conculcatum in terra.

11 Hos quatuor Madianitarum principes cum innumerabili eorum exercitu memorabilibus prælijs confecit Gedeon, Iud. 7. & 8. Hinc ad ipsum, Oreb & Zeeb principum ab Ephraimitis captorum & interfectorum capita delata sunt trans Iordanem, Iud. 7. Zebee & Salmana ab ipsomet capti & trucidati sunt, Iud. 6. versi. 6. Ita explicatur, quod in vniuersum dixerat ver. 9. *Sicut Madian.*

12 [Omnes] Omnes, inquam, principes &c. Est enim expositio superioris versus. Quare Masoretæ annexuerunt eius fini, apud quos principium versus est, Qui dixerunt. [Sanctuarium] Habitacula Heb. generalius, de diuinis omnibus templis, vrbibus, locis & oppidis populi Domini.

13 Fœnæ impiorum quatuor similitudinibus repræsentantur, [Vt rotam] τροχὸν Græc. perturba eos in modum rotæ, ne pedibus consistant. Galgal significat quicquid rotundum est, & volubile, vel in rotundum torquetur & iactatur. Hinc alij ad aliud accommodant. Torque illos in modum trochi, quo modo trochus solet torqueri à pueris. Iacta illos, vt super terram sphæra & globus iactatur. Chal. pone eos, sicut rotam, quæ voluitur & mouetur, nec consistit in decliui. Kimhi, Pone eos sicut glumam, quæ per aetem vento raptatur. Turbina eos.

14 Ignis vehementius ardens maxime quando à vento flabellatur absumit syluã magno impetu & ardore [Mõtes]

Montes sulphureos, vt nemo possit incendium extinguere, vel prope accedere: Vt olim Pyrenei, Aetna, Vesuuius.

15 [Ita] ad hunc modum perdes eos acerbissimis plagis & ærumnis [In ira] in turbine tuo, ad verb. tempestate veluti immissa, vt consistere non possint vspiam. *Supha* est turbo, repentina tempestas, spiritus tempestuosus. Huic elegánti Metaphora ira Dei comparatur.

16 Deus in pœnis non interitum quærit, sed resipiscentiam, nisi quando sumus insanabiles, de quibus sequens versus debet intelligi.

18 [Quia nomen] Heb. vt sciant, quia ô tu, nomen tuum est Dominus (&) tu solus altissimus in omni terra. Vt cognoscant te nominari יהוה *Iahue*, id est, vt te cognoscant solum esse verum Deum, ac super vniuersam terram potestatem habentem, cui vere competat nomen Domini, quique omnia terrarum solus gubernas, Deos autem suos esse deos inanes & fictitios. [Dominus] In Hebr. nomen ponitur Tetragrammaton, quod transferri solet Dominus, & interdum Deus, & cum cætera fere appellatiua sint, Dei propriũ existimatur. Eius quanta sit vis, & notatio, ac quibus vocalibus pronuntiaretur siue vsurparetur in templo, idq; duntaxat expiationis die, & in solennibus benedictionibus, quarum formula præscribitur Numer. 6. docuimus libr. 2. de Trinitate. Alioqui enim religionis & venerationis causa erat ineffabile, nec licebat cuiquam in communibus profanisque colloquijs & negotijs illud efferre, vel etiam scribere Quod etiamnum hodie Iudæi constanter obseruant, loco eius legentes modo Adonai, modo Elohim, pro punctorum adiectu. Quod ne quis existimet esse superstitiosum, sciat sanctissimos quosque id semper fuisse secutos. Nam Sept. Hieronimus & cæteri habent Exod. 6. *Nomen meum Adonai non manifestaui eis*: vbi hodie impij vetustatis temeratores, & nominis Dei ineffabilis profanatores, atque adeo transformatores *Iona*, vel *Iehoua*, vocabulo nouo, barbaro, fictitio, irreligioso & Iouem Gentilium redolente.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Suspirat ex exilio in templum, vt in eo Deum possit colere. Beatos esse, qui non careant vsu religionis. Commodus suspirantibus in cœlum.

1 In finẽ, pro torcularib. filijs Core Psal. LXXXIII. Heb: 84.

2 QVã dilécta tabernácula tua Dñe virtûtum: concupíscit & deficit ánima mea in átria Dómini.

3 Cor meũ & caro mea exultauérunt in Deum viuum.

4 Etenim passer inuênit sibi domum: & turtur nidum sibi, vbi ponat pullos suos.

5 Altária tua Dómine virtûtum: rex meus & Deus meus.

6 Beáti q̃i hábitant in domo tua Dómine: in secula seculórum laudábunt te.

7 Beâtus vir, cuius est auxílium abs te, ascensiónes in corde suo dispósuit, in valle lachrymârũ in loco, quẽ pósuit

8 Etenim benedictiónes dabit legislâtor, ibũt de virtûte in virtûtem: vidébitur Deus Deórũ in Sion.

9 Dómine Deus virtûtum exaúdi oratiónẽ meam: aúribus pércipe Deus Iacob.

10 Protéctor noster áspice Deus: & réspice in fáciem Christi tui.

11 Quia melior est dies vna in átrijs tuis: super millia.

12 Elégi abiéctus esse in domo Dei mei: magis quàm habitâre in tabernáculis peccatórum.

13 Quia misericórdiã & veritátẽ dilígit Deus: grátiam & glóriam dabit Dóminus.

14 Non priuábit bonis eos, qui ámbulant in innocéntia: dómine virtûtum, beâtus homo, qui sperant in te.

1 Hactenus Psalmi Asaph. Nunc sequuntur aliquot alij auctores [Filijs] filiorum vide. Psal. 4.

2 [Quam dilecta] quam amabilia, quam desiderabilia, & expetibilia. [Deficit] præ desiderij vehementia: expetit summo desiderio vsque ad animi defectionem. כלה, *Kala*, est confici desiderio, animi deliquium pati præ cupiditate alicuius rei, & in genere, consumi, deficere. [Atria] sacraria, in quibus oratur Deus, & res diuina fit, loca sancta Deo dedicata, & legitimo cultui, cui interesse propter exiliũ non licebat. Facile litera transfertur ad Spiritum, id est, ad cælestium mansionum desiderium.

3 [Exultauerunt] iubilant & vociferantur cum gaudio ad Deum viuentem & æternum. [Caro] pro ore, per Synechdochen, R. Kimhi. Sed melius *Cor & caro*, anima & corpus. Vtrumque enim Dei sensu affici debet. [Viuum] Epithetum Dei veri, propter idola, quæ mortua sunt, i. carentia spiritu & potestate.

4 Sum (inquit) deteriore conditione quam auiculæ. Illis enim patet aditus ad altaria tua, adeo vt apud illa nidulentur, cum mihi ad ea non liceat propter exilium accedere. Hi enim duo versus vnicus sunt in Hebr. & ad hunc sensum ab Hebræis explanantur. [Passer] Tsippor nomen generale cunctis auiculis mane surgentibus ad garriendum & cantillandum. Rab. Mose Leui. 14. Solet tamen restringi ad Passerum speciem. [Turtur] Hirundo. Heb. Verum est: Synechdoche. pro omnibus auiculis, quæ nidos apud templa fingunt. Immo citra Synechdochen R. Mose, Nahmanides eodem loco putat *Deror*, nomen esse commune cunctis auiculis libere per domos, vrbes & agros volitantibus & vagantibus. Nam *Deror* libertatem sonat. Auis nempe libera, non inclusa in cauea, vel domibus. Septuag. propter mysterium Turturem potuerunt eligere, quæ in Canticis Salo. & Psalm. 73. piarum mentium est symbolum, vt quæ sit casta, solitaria, gemebunda, quieta, meticulosa, meditabunda. Sic passerem, vt qui gregalis sit, societate gaudeat, in tectis vel prope fenestras nidificet, & pippiat. Item quia hæ duæ species in genere auicularum notissimæ sunt & vulgatissimæ. Chaldæus. etiam columba inuenit domum, & turtur nidum habet, quod legitimi sint pulli eius, & offerantur in superficie altaris tui, Domine exercituum. Nam ex

Nam ex omnibus auibus columbæ & turtures duntaxat aptæ erant sacrificijs, præter quam in leprosorum purificatione, in qua institui poterit sacrificium de qualibet auicularum mundarum, seorsum passerum specie, Leuit. 14. Alioqui nihil refert, quæ auium species exprimatur, modò illa sibi eligat habitationem & nidum circa templum, & altaria quæ olim erant sub dio, & in locis nemorosis.

5 [Altaria] Appositorie, vt iam attigimus: passer & turtur inuenerunt sibi domum & nidum, nempè altaria tua. Aliqui malunt orationem esse concisam & imperfectam per Aposiopesim, (vtinam sic inueniam) altaria tua Domine.

6 [In domo tua] in templo tuo, vt rei diuinæ interfint, seque cantu & celebratione laudum tuarum consolentur & pascant. [In sæcula sæcul.] quandiu viuent, perpetuò & cõtinenter. Sic עוד explicat Kimhi, quod proprie sonat. *Adhuc. Sela* hic versum claudit. Nam mysterium est de ijs, qui præsentis vitæ miserijs liberati, iam in domo Domini. i. cælesti patria commorantur, cuius typum Sion siue Ecclesia in terris exhibet.

7 [Auxilium] fortitudo in te prop. [Ascensiones] semitas tuas altas, tua præcepta & leges: vel semitas, quibus in tuam domum ascenditur, quæ est Ecclesia, vel cælum: stratas vias ad progrediendum in domum tuam. Est allusio ad situm Hierusalem, quæ in loco erat montoso. q. d. Beatus, qui in corde habet semitas adeundi domum Dei, dum est in terris, lachrymarum valle, vt illuc iter suscipiat ad celebrandum Deum cum fidelium cœtu. Medicina contra miserias & lachrymas huius vitæ Ecclesia & tẽpla. Illinc enim hauriuntur multæ consolationes. Hunc locum recentiores non intelligunt, vt qui cohærentem sententiam in duas diuidant. Eos Soph pasue (Periodi puncto respondens) signatum ad *in corde suo*, fefellit. Atqui alia ratio Prosodiæ huius operis, quàm aliorum, vt iam docuimus. Itaque in eo neque Athnah, neque Soph pasue semper sententiam distinguit, sed duntaxat metrum siue versum, vt in alijs linguis videmus Poëtas sensum vnius versus in alterum extendere. Sic Heb. ad verbum (Beati sunt) semitas altas in corde suo: transeuntes in valle fletus, fonte (appositorie) quem ponunt. Beati sunt, qui transeunt altas semitas, &c. Nam sic est ordinandum: id est, vt Sept. optimè mutato numero reddi-

derunt, beatus qui ascensiones (in templum in monte positum, vel in cælu) in corde suo disposuit in hac valle lachrymarum, loco à se posito. Beatus qui ex animo meditatur in domum Dei ascendere, quandiu est in hoc mundo flebili & luctuoso, quem locum, siue quę fontem lachrymarū sibi posuit, homo scilicet. Sua enim culpa excidit è paradiso voluptatis in hunc miserum mundi statum, & è iustitia & fœlicitate originaria in hanc peccati & status calamitatē, terrā maledictam, parientem spinas, tribulos, animantes noxias, & omnis generis mala: atque homines cogentem viuere sudore vultus sui, &c. Alioqui permansisset in paradiso voluptatis, è quo omnia ista exulassent. Vallem lachrymarum aliqui post Kimhium in vallem mori arboris transformāt, satis aliene, pro arida & siticulosa, quia hæc arbor in locis aridis oritur. Alij in vallem siticulosam & aqua carentem per Metalepsim, quod penuria aquæ viatores in illis locis æstuosioribus, quandoque flentes faciat. Alij in proprium loci. Deinde quod sequitur, *Fontem ponunt eam*, quod frequentibus puteis ob multitudinem ad festum pergentem, vallem illam in modum continui fontis excauauerint. Sed simplicissimus cum sit hic sensus & argumento Psalmi congruus, recentiorum hæ omnes interpretationes de corporali ascensu Iudæorum in tabernaculum Domini ad festa Domini celebranda, coactæ sunt & frigidæ, vt eas pigeat commemorare. Neque enim beati erant Iudæi, verbi gratia, fontes in vallibus excitantes cauando: vt commoditate itineris per loca arida homines magis incitarentur ad frequentandum domum Domini, cum idem possint & improbi. Vnde vertunt, Transeuntes in valle siue per vallem fletus, fontem ponunt eam, vbi mallem, fontem, quem ponunt siue posuerunt. Demonstratiuum enim sæpe pro relatiuo. Quod & sententiam multo præstantiorem ferre possit per Zeugma, nempe hanc. (Et beati, qui) transeuntes per vallem istā miseriæ, lachrymis eam implent, & quasi fontē aquis plenum faciunt, id est, qui in presenti vita copiosis lachrymis pœnitentiæ, peccata & miserias suas diluunt, & pro cælestis patriæ desiderio, grauissimè lugent. Beati enim qui lugent, quoniā ipsi consolabuntur. Matth. 5. Nec etiam sententia erit sterilis, si iuxta hanc distinctionem Masoreticam fructus proficiscentium in domum Domini describi incipiat.

incipiat. Illi transeuntes per hanc miseræ vitæ vallem, fontem (gratiæ) ponent eam. i. vi pietatis miserias vitæ diuinis consolationibus diluent: deinde benedictionibus amicientur, &c. Chal. alio retulit. Peccatores, qui transeunt per profundum gehennæ flentes fletu, sicut fontem ponent illud. *Ascensiones*, rectè. Nam *Mesillōth*, altas semitas declarat, à סלל exaltare, eleuare. [In loco] εἰς τὸν τόπον, in locum, vt motus significetur. Vnde citra Ecclipsim facilis sequetur constructio. Beatus, qui apud se disposuit in hac lachrymarum valle, ascensiones in locum, (cæli, vel templi) qui disposuit ascendere in locum quem posuit, fixit, elegit sibi Deus, vt sit cæli vel Ecclesiæ periphrasis. Hoc enim congruet Paulo Heb. 8. Christus sanctorum minister & tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo. Tum hæc fontis, *quem posuerunt*, innuent mysterium Sanctæ Trinitatis. Quę fontem, quem locum gratiæ & fœlicitatis posuerunt Pater, Filius & Spiritus Sanctus, siue quem posuit Deus vnus Patre, Filio & Spiritu Sancto constitutus. Nam ob hoc mysterium sic interdum loquitur Scriptura Hebraica, vt Gen. 20. eduxerunt me dij de domo Patris mei, Esa. 54. dominabuntur tui qui fecerunt te, Dominus exercituum nomen eius. מעין *Maian* pro מעון *Maon*, loco, habitaculo, accepere Sept. vide Psalm. 86. ver. vlt. [Quem posuit] sibi ipse homo, vt supra. Si quis priorem explanationem amplecti malit. Quem sibi ipse homo fecit vallem lachrymarum, cum antea hic terræ locus esset vallis voluptatis, & quasi paradisus Domini. Hæc explanatio, confirmatur Hebraica veritate, in qua hæc pluraliter enuntiantur. Quem posuerunt, ipsi scilicet. Terra vallis, cōparatione cæli, quod mons dicitur multis Scripturæ locis.

8 [Dabit legislator] Hebr. induet Doctor. *More*, Doctorem proprie sonat, vt Ioël 2. vbi etiam Christus Doctor iustitiæ nominatur, & apud Rab. Mosem, *More Nebuchim*, Doctor perplexorum. Induet Doctor siue Legislator Christus benedictiones, vt eis populum suum afficiat & cumulet. Induere, amicire, & similia vsit linguæ (vt Amictus lumine sicut vestimento. Psalm. 103.) significant copiosè habere repleri, abundare. Benedictiones præmij cælestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. Ita exprimit gratiæ Christi redundantiā & plenitudinē, de qua nos omnes accipimus.

Alij

Alij per Doctorem intelligunt, quemlibet alios docentem. Ipse qui diuinam legem alijs impartitur docendo, multa diuina munera inducet & obtinebit, multas benedictiones dabit. i. proferet, edet, profundet. Chald. benedictione amicientur, qui insudant, vt doceant legem tuam. Insipidè, contra leges Grammaticas, Chald. veterúmque auctoritatem, Recentiores interpretantur, Etiam cisternam obteget. (i. replebit) pluuia. [De virtute in virtutem] de robore in robur, in dies fient potentiores, in dies obtinebunt maiorem gratiam & dona, gratijs spiritualibus roborabuntur. Sic 2. Cor. 3. Proficient semper virtute, potentia, opibus, &c. [Videbitur] Heb. videbitur apud Deum in Sione, i. exaudietur pius, fauorem nanciscetur & gratiam: quicquid ab eo postulabit, consequetur. Apparebit Deo. Deus eum videbit in templo oculis fauorabilibus & propitijs, illic eum oculis aspiciet æquis. Quoniam autem à templo ad cælum mentes nostras voluerunt subuehere, per hypallagen verterunt, vel potiùs אל *El*, per tseri legerunt, vt sit vnum de diuinis nominibus: cùm Masoretæ per segol, quò præpositio euadat. In Sione Deus. i. Dei gloria & præsentia apparebit. se illic videndum & fruendum præbebit. Quod etiam in Ecclesia locum habet. Illic enim se communicat, & suam gratiam & fauorem. Illic se in interioribus oculis & fide aspiciendum præbet, illic se reuelat, suam gloriam & mysteria.

9 [Virtutum] exercituum. *Sela.*

10 [Christi tui] Chald. R. Kimhi & cæteri ferè Rabb. de vero Christo, legéque solenniter promisso, Christi Domini faciem vel personam intuere, quæ tibi nos placare vberrimè potest: exaudi nos pro ipsius reuerentia, per Christum tuum nos aspice. Gnostici mysteriis iniquiores, de Dauide: Aspice vultu placido Dauidem vnctum tuum tibi supplicantè. Nec aduertunt filios Choræ huius Psalmi esse auctores, qui quadringentis annis ante Dauidem in deserto vaticinantes, sibi potiùs Christum, quàm alium regem canendum proposuerant.

11 [Super millia] dierum: plusquàm mille dies, etiam fœlicissimi, extra Ecclesiam. Quàm fœlix ergo esse in Ecclesia.

12 Malo desidere ad limen domus tuæ, tanquam vilis ostiarius & abiectus ianitor, malo in domo Dei quacunque conditione

conditione seruire, quàm commorari in magnificentissimis impiorum domicilijs, illicque gloriosè & splendidè viuere, vbi omnia sunt impietatis plena. Vnde Heb. pro *Peccatorum*, *impietatis*. Aliqui tamen, *perturbationis*, vt intelligat aulam regiam, in qua nulla disciplina & pietatis ratio, vt proinde temporarium peccatum appelletur Heb. 11. Vbi Moses maluit affligi cum populo Dei, quàm vocari filius filiæ Pharaonis, ab eáque in regnum adoptari. Respiciebat enim ad retributionem æternam.

13 [Quia misericordiam] Heb. quia sol & scutum est Dominus Deus, gratiam gloriamque dabit Dominus. Estque ratio cur malit esse in Ecclesia. In ea enim Deus est sol illustrans, vegetans, fouens, alens suo calore, fœcundans, nostras vires reparans, & scutum protegens, & arcens externa & interna incommoda. Voluerunt itaque Sept. explanare, in quo Deus esset sol & scutum. Nempè dum misericorditer se nobis impartitur, & prouidet, est velut salutaris ille solis fulgor, mundi oculus: dum veritatem & fidem seruat. i. promissa perficit fideliter, est nobis scuti ac propugnaculi loco. Misericordiam ad solem, veritatem promissorumque præstationem ad scutum retulerunt, in similitudine euoluenda. [Gratiam] qua sumus filij Dei in hoc mundo. [Gloriam] vitam æternam in altero sæculo.

14 [Non priuabit] non prohibebit, non destituet bonis innocentes, bona eis non denegabit. Ratio superiorum hæc est trimembris. Itaque in singulis membris διὰ debet cogitatione reperi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Expeto supra omnia esse in domo Dei. 1. quia misericordiã, &c. 2. quia gratiam & gloriam dabit. 3. quia non priuabit bonis integros. [Domine] Epiphonema.

ARGVMENTVM.

Orat vt ijs, quos captiuitate Babylonica liberauit, solide placetur, Christo exhibito.

1 In finem filijs Core, Psalm. LXXXIIII. Hebr. 85.

BEnedixisti Dómine terram tuam: auertisti captiuitátem Iacob.

3 Remisisti iniquitátem

tâtem plebis tuæ: operuísti ómnia peccâta eórum.

4 Mitigâsti omnẽ iram tuam: auertísti ab ira indignatiónis tuæ.

5 Conuérte nos Deus salutâris noster & auérte iram tuam à nobis.

6 Nunquid in ætérnum irascéris nobis? aut exténdes iram tuam à generatiône in generatiónem?

7 Deus tu conuérsus viuificâbis nos: & plebs tua lætábitur in te.

8 Osténde nobis Dómine misericórdiã tuã: & salutâre tuum da nobis.

9 Aúdiam quid loquâtur in me Dóminus Deus: quóniam loquêtur pacem in plebẽ suã.

10 Et super sanctos suos: & in eos, qui conuertúntur ad cor.

11 Verúntamen prope timéntes eum salutâre ipsius: vt inhábitet gloria in terra nostra.

12 Misericórdia & véritas obuiauerunt sibi: iustítia & pax osculátæ sunt.

13 Véritas de terra orta est: & iustítia de cælo prospexit.

14 Etenim Dóminus dabit benignitátem: & terra nostra dabit fructum suum.

15 Iustítia ante eum ambulâbit: & ponet in via gressus suos.

2 Canit beneficium liberationis è captiuitate AEgyptiaca, Babylonica, & similibus externis vsque ad vers. 5. in quo incipit precari, vt idem sibi suisque præstet, vel etiam Christum mittat quo istæ omnes perficiantur. Iuxta Kimhii primum vaticinatur de redemptione per Christum, vt sint præterita pro futuris. Deinde subijcit precem populi exulantis: denique Deum ipsam exaudiuisse narrat. Possit esse precatio pro gentium conuersione, in ipsarum persona. Vti benedixisti olim terram & populum tuum Israelicum, &c. sic conuerte nos gentes, &c. vt ad extremum vsque gentes loquentes

quentes inducantur. [Benedixisti] beneficijs multis cumulasti. Ad verb. voluisti, complaciram habuisti, beneplacito es prosecutus. Sic Græcè εὐδόκησας, nisi quòd noster interpres videtur legisse εὐλογήσας. Nihil interim refert, nam Dei beneuolentia & voluntas est actuosa, & efficax. [Terram] terræ tuæ Israëlicæ incolas. Metonym. [Auertisti] reduxisti captiuitatem Babylonicam, vt id dicatur in persona reuersorum ab illo exilio, & è Babylone liberatorum.

3 [Operuisti] texisti, velasti, ne ea videas. Homoioteleutis autem amplificat antiquam Dei erga populum & terram suam beneuolentiam & fauorem, hoc & seq. vers.

4 [Mitigasti] Ad verb. Collegisti. Sed Colligere, pro retrahere intra se, vt Ioel 2. Stellæ collegerunt lucem suam. i. retraxerunt. Congregasti ad tete iram tuam, ne extrà eam effunderes. Ne foris appareret, apud te illam continuisti. [Auertisti] te sup. Auersus es à vehementi tua indignatione, qua nos in seruitutem tradideras.

5 Hactenus præteritæ beneuolentiæ narratio. Nunc eam accommodat proposito, ac precatur, vt Christus veniat cætera perfecturus. [Conuerte nos] ad te, qui benedixisti, &c. reconcilia nos tibi, misso ad nos filio tuo. Vel, si Dominus sit Christus hoc Psalmo, tuo aduentu & præsentia. Alij, tranquilla nos. *Sab*, Hebr. etiam est tranquillare. Consolare nos, plene restitue. Apostrophe ad Dominum, siue Christum.

7 [Nunquid] dilato Christo tuo, vel tuo aduentu [In æternum irascéris.]

7 [Conuersus] Hebraismus, de quo alibi. Rursum viuificabis, veluti è mortuis reuiuiscere facies, & saluabis nos. Prima viuificatio est Babylonica, & cæteræ externæ. Secunda illa Pauli, Ephes. 2. Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit & consedere fecit in cælestibus in Christo. Alijs *Conuertus*, reconciliatus, præter linguæ vsum, in huiusmodi verborum consequentia, nam in ea sanat, rursum, denuo. Interrogant Hebraica eodem sensu, An non tu conuersus viuificabis nos? Vbi aliquis putarit Sept. אלהי legisse transposite אלוה *Eloah*. Deus.

8 [Salutare tuũ] Christum saluatorem nostrum, Tuam salutem, Heb. allusione ad nomen Iesu. i. per quẽ saluare soles.

9 [Audiam]

9 [Audiam] Deprecanter. Audiam,obsecro,quid loquatur in me Dominus. Fac audiam meis auribus Christum loquentem. Nam nihil nisi pacem loquetur: nihil nisi, vt iustificati pacem habeamus, prædicabit, Vel in genere, Audiam, quid mihi dicat Dominus, quid loquatur, loquitur autem Deus nobiscum, non verba quæ auribus percipi possint faciendo, sed eorum, ad quos loquitur, mentem ita informando, vt non solum res tanquam præsentes mentis oculis cernant, verum etiam à Deo se diuinitus moueri sentiãt, perinde affecti ac si ipsum loquentem audirent, vel intelligerent. Hinc Basilius de prophetia. Psal. 28. Vox Dei diuersa est ab ijs vocibus, quas aurium sensu percipimus. Nam illa fit per visionem, vt in somnijs, vt enim in his animus nostet, quorundam veluti verborum notis imbuitur, nulla voce ad sensum aurium accedente, sed mente quibusdam rerum formis insignita, sic Dei vox existimanda est, quam prophetæ audiuisse memorantur. [In me] mecum. Idiotismus, qualis Zach. 1. Angelus qui loquebatur in me. i. mecum. [Dominus Deus] hic perspicuè Christus indicatur. [Pacem [recõciliationem & tranquillitatem conscientiæ, qui est fructus Euangelij, vel prospera & bona quæque. Nam pax ritu linguæ, omne fœlicitatis genus importat.

10 [Et in eos] Siue legerint אך per Pathah, vt hodie Iudæi, siue per Segol, idem perpetuò est sensus. Nam hæc negatio, *Et (in eos qui) non reuertuntur ad stultitiam*, huic affirmationi æquipollet. [Et (in eos qui) conuertuntur ad cor.] i. ad eos qui redeunt ad sese, qui seriò & ex animo resipiscunt, neque amplius ad dementiam reuertuntur, loquitur Deus pacem, eis reconciliationem & gratiam promittit. לא, *al*, pro אך apud Poetas sæpè. Alioqui est particula Prohibendi, *ne*. [Ad cor] Vox Kisla ilia significat, Iob. 15. & Leuit. 23. alias stultitiam. Quare aliqui vertunt. Et ne conuertantur ad stultitiam. In aliquibus exemplaribus, ἐπὶ τῆς ἐπιστροφὴς καρδίας ἐπ' αὐτὸν, ad eos, qui conuertunt cor ad ipsum.

11 [Veruntamen] אך, particula asseuerandi, non aduersandi. Sanè salus Domini eum reuerentibus adest, propinqua est & præsto. [Gloria] Putant nonnulli illud esse D. Ioan. 1. Habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti. Vt gloria Dei Christus inhabitet inter nos,

inter nos, corporea forma sit præsens. vel *Gloria*, præsentia diuinæ maiestatis & gratiæ.

12 Fructus aduentus Christi quatuor versibus describuntur, nempè misericordia siue gratia, & gratiæ vires atque opera, veritas, iustitia, pax (conscientiarum.) Hinc Andreas Hierosolymitanus in salutatione Virg. cũcta refert ad Christum. Filij secundum Patris beneplacitum misericordia super nos venit, &c. Sic ferè Nostri quatuor hos nouissimos versus de mysterio incarnationis & humanæ reconciliationis. Sic & ex Hebræis R. Moses de natiuitate Messiæ. Possunt autem vel Antithetice exponi, vel per congeriem citra Antithesim. Hoc quidem modo, Misericordia & veritas & iustitia & pax Dei simul aduenerunt per Christum. Dedit benignitatem in illo aduentu, dedit terra fructum suum, iustitia ante Deum viguit & posuit in via gressus suos. Antithetice autem, [Misericordia] Dei, [& veritas] fides, sinceritas, integritas hominũ sic coniuncta sunt, vt disiungi nequeant: sèque comitentur, sic iustitia Dei, & pax hominis, sibi mutua tam firmiter oscula impressêrunt, vt diuelli nõ possint, sed se consequantur. Qui sint fructus aduentus Christi, per quem misericordiam consecuti sumus à Deo, & cognitionem veritatis, quique nos iustos ex iniustis reddidit, & Deo reconciliauit. q. dicat, Misericordia Dei comes tum erit integritatis indiuidua, & iustitia Dei per quam iustificamur, pacis, tranquillorum morum & vitæ. Quod sic explanat Kimhi. Tempore Messiæ habitabit gloria in domo Dei, eruntque misericordia & veritas in mundo. Populus enim Dei erit in veritatis via, nõ fallet, neque peccabit. Erit etiam pax & iustitia in mundo, adeò vt videantur amicè & indiuiduè coaluisse, veritas & iustitia ex parte hominum, misericordia & pax ex parte Dei. Alij iustitiam referunt ad hominem, pacem ad Deum. Verum propter sequentis versus Hemistichium, *Iustitia de cælo prospexit*, pax videtur dici de hominibus, iustitia de Deo vt Rom. 3. non quia iustus est, sed quia nos iustos efficit, iustèq; se erga nos gerit vel etiam misericorditer. Aliqui hæc non diuidunt, sed cuncta referunt, ad Deum, *Misericordia*, Dei erga gentes, *& veritas*, i. promissionum eius fidelitas, respectu Iudæorum, quibus promissus fuit Christus, simul occurrerunt. [Iustitia] eiusdem, per quam gratiæ & virtutum infusionem consequimur,

mur. [& pax] quam per reconciliationem remissionemque peccatorum affert, super nos venerunt. Contrà alij omnia referunt ad hominem, sed minus aptè. Misericordia hominum, veritas, iustitia & pax simul se comitantur, vt vnum non sit inter homines sine altero. In quocunque enim est iustitia & virtus, ille etiam à Deo pacem consequitur. Simplicius vt Misericordia sit gratia mera, ratione gentium, Veritas præstatio promissorum propter Iudæos, quibus gratis quidem exhibitus est Christus, sed tamen ex promissione Rom. 15. Iustitia iustificatio, de qua sequenti, V. pax, tranquillitas conscientiæ, reconciliationis & remissionis peccati effectus, vt in inscriptionibus epistolarum Apostolicarū, & apud Virg. 3. AEneid. *exoranit pacem diuûm.* Nam eo loci Non ius Pacis nomine nunc propitiationem, nunc veniam intelligi notat.

13. [Veritas] vera religio, & conscientiarum integritas de terra effloruit, id est, de hominibus terræ incolis. Metonym. dum mortales euangelium sunt amplexati. Nam *Veritas*, aliter hic sumi videtur quàm superiore versu, e sequentibus, in quibus se explicat; pro vitæ probitate & sinceritate. Probitas & virtus de terra, quæ ante Christum erat Idolatricis & impijs operibus corruptissima, emersit. [Orta est] Hebr. Effloruit, per Metaphor. à stirpibus. [Et iustitia] Dei, qua per fidem Christi iustificati sumus, nempe Gratia, gratos iustos efficiens, de cælo prospexit, vt in terras descenderet ad nos iustificandos. Deus iustus & iustificans ad nos respexit de cælo, vt nos iustificaret. Sic sæpius apud Paulum iustitia Dei pro Gratia, Metonymicè, quoniam primus Gratiæ effectus est iustificatio, siue iustitiæ infusio. Est autem hysteron proteron. Nam prius iustitia Dei de cælo prospexit ad nos, quam veritas de terra siue à nobis oriretur, & in nobis efflorescceret. Id è sequenti vers. liquet: nisi id malis accipere de moralibus operibus. Tum enim, vbi veritas & virtus de terra, sub. ex hominibus oritur, ac homines integritati student, iustitia de cælo prospicit ad eos remunerandos, & bene afficiendos. Plerique nostrorum non incommode per veritatem & iustitiam hic Christum intelligunt è Ioan. 14. & 1. Corint. 1. qui effloruit siue ortus est de terra, id est, vtero virgineo, & nos iustificauit. Nam etiam Iudæi agnoscunt hæc pertinere ad Messiam. Hinc

Hinc Aug. Christus de fœmina ortus est, vt iustitia de cælo prospiceret, id est, vt iustificarentur per eum homines. Sic Irenæus lib. 3. Alij putant denotari summam bonorum fœcunditatem, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, neque cælum aliud, quàm iustitiam depluere.

14 Se hoc versu explicat. Humano generi benignè faciet, & terra nostra, vtut sterilis, abunde omnia proferet. Kimhi. De bonis spiritualibus & corporalibus, vt fœcūditate agrorum, vbertate fructuum, &c. Possit tamen accipi de fructu bonorum operum, vel etiam de Christi ortu è Virgine, vt Psalm. 66. [Benignitatem] bonum prop. [fructum suum] fructum, quem debet edere, fructum bonorum operum, ad quæ proferenda instituta & restituta est. Nam terrigenæ siue homines creati sunt & recreati, instituti & restituti, vt Deum agnoscant, Agnoscendo ament, amando colant, colendo fruantur.

15 [Iustitia] hic aliter sumitur, quam anteà, pro vitæ morumque integritate, virtute. Etiam homines vacabunt iustitiæ, vbi Deus benignitatem dederit. Pendet enim è superiore. Estque locus alius contra Pelagianos, pro gratia virtutem antegrediente. [Ante eum] Deum. Ambulare autem ante Deum, est ei obedire, & præcepta eius efficere, vt Genes. 17. Ambula coram me, & esto perfectus. q. d. Iustitia fidei, iustitia Dei, qua per fidem facimus iustificati. Deo obediet, nō erit iners & languida in nobis, sed per bona opera efficax. Iustitiam sic colent homines, vt Deo probentur. Christi tempore homines dabunt operam iustitiæ & æquitati. Requirit enim obedientiam. Itaque per Christum iustificati, Dei præceptis insistent & obtemperabunt. [Et ponet] iustitia, scilicet, homines iusti ponent suos pedes in via ante eum, per Zeugma, id est, ante Deum incedent: vt idem dicat aliis verbis vtroque hemistichio. Nam ponere in via gressus suos appellant ambulare, incedere. Alij, *ponet*, Dominus, id est, mox, aderit, mox vbi præcurrerit iustitia, fauebit. Alij mox in carnem veniet. Atqui corporatus est, cùm omnia essent corruptissima, & ad profundum impietatis peruenissent. Simplicius, vt declaret quod V. 12. & 13. enuntiauerat. Iustitia ante Deum ambulabit, & Deus ponet in via gressus suos. q. d. Si homines se iustè ante

Deum gerant, si iustè & probè viuant, mox Deum habebunt præsentem, & propitium, statim illis aderit. Dei gratia comitante & consequente.

ARGVMENTVM.

Christus Patrem precatur, vt se ab hostibus defendat. Omnes gentes ipsum adoraturas. Et se eum perpetuò celebraturum.

1 Oratio ipsi Dauid. LXXXV. Heb. 86.

2 INclina Dómine aurem tuam, & exaúdi me: quóniam inops & pauper sum ego.

3 Custódi ánimam meã, quóniam sanctus sum: saluum fac seruum tuum Deus meus sperántem in te.

4 Miserére mei Dómine, quóniam ad te clamáui tota die: lætifica ánimam serui tui, quóniam ad te Dómine ánimam meam leuáui.

5 Quóniam tu Dómine suáuis & mitis: & multæ misericórdiæ ómnibus inuocántibus te.

6 Aúribus pércipe Dómine orationem meã: & inténde voci deprecatiônis meæ.

7 In die tribulatiônis meæ clamãui ad te: quia exaudísti me.

8 Non est símilis tui in dijs Dómine: & non est secúndum ópera tua.

9 Omnes gétes quascúnque fecísti, venient, & adorábunt coram te Dómine: & glorificábũt nomen tuum.

10 Quóniam magnus es tu, & fáciens mirabilia: tu es Deus solus.

11 Deduc me Dómine in via tua, & ingrédiar in veritáte tua: lætétur cor meum, vt timeat nomen tuum.

12 Cõfitébor tibi Dómine Deus meus in toto corde meo: & glorificábo nomen tuum in ætérnum.

13 Quia misericórdia tua magna est súper me: & eruísti ánimam meam, ex inferno inferióri.

14 Deus, iniqui insurrexérunt súper me, & synagóga potentium quæsíerunt ánimam meam: & non proposuérunt te in conspéctu suo.

15 Et tu Dómine Deus miserátor & miséricors: pátiens, & multæ misericórdiæ, & verax.

16 Respice in me, & miserére mei, da imperiũ tuũ púero tuo: & saluũ fac filium ancillæ tuæ.

17 Fac mecum signũ in bonum, vt videãt, qui odérunt me, & confundántur: quóniam tu Dómine adiuuísti me, & consolatus es me.

2 Exaudiri se petit multis de causis. Primùm, quia orant humano præsidio destituitur. Deinde vers. 2. quia ei est consecratus per fidei & cultus professionem. i. quia in ipsum credit. Tertiò ibidem, quia in ipsum sperat. Quartò vers. 4. quia ipsum inuocat. Denique vers. 5. ob eius proprietates. Eius enim est proprium misereri & ignoscere. [Inops] afflictus, miser. Gall. *Ie suis miserable.*

3 [Animam] vitam. Aliqui per Metonym. [Sanctus] tibi per fidei professionem sacratus: Gratia circumcisionis olim, hodie baptismi sanctificatus. *Hosid*, pium etiam significat beneficium, pietatis studiosum. [Seruum] cultorem.

4 [Animam meam ad te leuaui] te ex animo precatus sum. Oratio est eleuatio mentis in Deum cum oris locutione.

5 Tria hic epitheta Deo maximè propria. [Suauis] bonus, beneficus propr. erga omnes inuocantes te. [Mitis] facilis ad ignoscendum. סלח, propitiabilis, ad parcendum facilis. [Multæ misericordiæ] tam ad peccatorum remissionem, quàm ad beneficiorum exhibitionem.

6 [Auribus percipe] audi propitius.

7 [Quia exaudisti me] quia exaudire me soles. Vnde Heb. est futurum, quo vtuntur in rebus solitis.

8 [In dijs] siue illi sint dij falsi Gentium, siue diui & Angeli. Ad solem & sydera refringit Kimhi. Nullus est tibi similis in Dijs, siue essentia, siue operatione. Augustin. [Et non est secundum] Et tuis factis & operibus nulla eorum sunt comparanda. Nullus eorum tua opera potest perfectè imitari. Nullus illorum est, qui talia, tanta, tam magna efficere possit.

9 [Venient] non de regionibus suis migrando, sed in locis suis credendo, & in vnam Ecclesiam, quasi in vnum locum & populum coalescendo, relicto Gentilium Deorum cultu, Es. 11. & 43. Aliqui de magni iudicij die nouissimo.

10 [Mirabilia] Horum meminit, quia miracula Christi & Apostolorum gentes ad Ecclesiam & Dei cultum pertraxerunt.

11 [Deduc] Dote me viam tuam. i. legem & gradiar in veritate tua. i. in vera tua religione & doctrina. Vnde Kimhi veritatem, sapientiam diuinam interpretatur. Alij fidem promissorum. [Ingrediar] Deprecanter, siue modi Imperatiui. Et fac ingrediar. Vel pronuntiatiue, Sicque ingrediar, sic incedam in tua veritate, postquam me tuam viam docueris. [Lætetur] recte. Nam חדה *hada* hoc sonat, vt Exod. 18. Alij à יחד *iahad* obscurius. Vni cor meum, ne scilicet diuisum sit & distractum huc illuc à timore tuo. Fac vt te vnũ amem & timeam, non homines.

12 [In toto corde] In. Latine vacat. Te palam & publicè celebrabo toto corde, toto conatu & studio. Nam confiteri in hac lingua non est cordis, sed oris. Hinc Romanor. 10. Corde creditur ad iustitiam ore autem fit confessio ad salutem.

13 [Ex inferno inferiori] De descensu Christi ad inferos, in quibus Deus animam eius detineri non permisit, sed loco illo tantum visitato, pijsque de captiuitate liberatis, cum in corpus reduxit, atque ita in cælum cum gloriose resuscitato corpore sustulit. Rabbinorum aliqui infernum inferiorem, Orcum & Gehennam exponunt, in quam Christus descenderit, non vt debitor, sed vt victor. Puto autem dici inferiorem siue *Tahtith*, id est, infimum, quod inferni variæ sint regiones aliæ alijs superiores, prout magis recedunt

cedunt à centro. Nempe septem secundum Hebræos, quatuor secundum Nostros. Augustinus etiam hic de duplici inferno disserit: superiore, & inferiore, superiore Purgatorium & limbum intelligens, inferiore loca reliqua. Qui de Dauide, sepulchrum, quod infernus appelletur poeticè: quoniam & is est in locis subterraneis, etsi non in centro, vel circa centrum mundi. Inferior autem, per Pleonasmum. Omne enim sepulchrum est inferius, vel Metaphoricè, summa pericula & mortem certam ac manifestam. Alij infernum, id est, inferni damnationem, quam per peccata commeruerat, vel commeriturus erat, nisi Deus à peccatis capitalibus eum præseruasset, vel per pœnitentiæ gratiam expiasset.

14 [Iniqui] Heb. superbi [Potentium] in malam partem. Nam Heb. congregatio terribilium, vel violentorum & crudelium Tyrannorum cœtus.

15 Epitheta Dei quinque è tredecim, Exod. 34. versic. 6. Mosi ab ipsomet Deo reuelatis, vt illorum ratione intelligeret se esse ab ipsis exorandum & ad indulgentiam flectendum. [Miserator] commiseratione, amore, affectu res à se creatas prosequens [Misericors] *hanum* prop. gratificator, gratiæ largitor [Multæ misericordiæ] Ad Verbum, multus, beneficentia. i. beneficentissimus immerẽtes. Nam *Hesed*, beneficium est gratuitum. Qua ratione Cicero scripsit Iouem appellatum Opt. Max. propter beneficia quidem Optimum, propter vim vero, opes & potentiam Maximum ita tamen vt ante Optimus, id est, beneficentissimus, quam Maximus diceretur, quia maius est, certeque gratius omnibus prodesse quam opes maximas habere. libr. 1. de Nat. Deor. & pro Domo sua [Patiens] ad iram tardus, nempe ad pœnam & vindictam. Heb. longus ira μακροθυμος, longanimis [Verax] fidelis in promissis. Hebr. multus veritate, valde fidus & certus. Hæc autem Dei Epitheta desumpta sunt vti docui è Mose. Exod. 34. versic. 6. vbi tredecim, quæ *Middoth*. i. proprietates appellantur.

16 [In me] ad me: vt mihi auxilieris. [Imperium] è quo me detrudant. Hebr. robur seruo tuo, potentiam & victoriam, vt & Chrys. Nam κρατος vtrumque significat. [Filiũ ancillæ] Mariæ virginis, Arnob. Alij, Ecclesiæ. Vel, Quoniã natus sum è pijs & sanctis parentibus, si nõ propter me,

at propter eos saluum me fac, vt polliceris. Genes. 21. Sed & seruum ancillæ Ismaëlem faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Malo vt respiciat ad Christum non habentem patrem in terris, ac natum è virgine religiosissima Domini ancilla. Sic enim Gen. 3. filius mulieris vocatur, quòd ex incorrupta virgine, sine virilis seminis admixtione verus homo nasciturus esset. Qui de Dauide, matris (inquiunt) mentionem facit, quia in filio radix est formationis. In vtero enim eius educatur fœtus, ibi crescit & figuratur, & post puerperium mammis eius alitur, ac imbibit potiùs mores ipsius, quàm patris. Vel exaggerat seruitutem. Nam filius ancillæ verna est, ignobiliore conditione quàm emptitius, vel captiuitate seruituti mancipatus, quoniam hi per accidens sunt serui, hic ex origine & genere.

17 Ede mihi aliquod signum meliorum, vel salutis, vt omnibus manifesta sit mea liberatio, da mihi precáti prospera signa futuræ meæ pacis. Sic in suis precationibus loquebantur & profani. Ouid. in Ibin. *Euenient, dedit ipse mihi modo signa futuri, Phœbus, & à læua mæsta volauit auis.* [In bonum] in boni, bonæ erga me voluntatis & fauoris testimonium, quo beneuolentiam tuam in me testeris. Vel in prosperitatem, in salutem, in spem bonam certámque futuræ salutis. *Bonum* vel pro bona voluntate, vel pro bono euentu & rebus secundis. Declara signo aliquo te mihi esse propitium. Mihi signum & indicium aliquod exhibe futuræ meæ salutis, liberationisque ex his malis.

ARGVMENTVM.

Sionem, id est, Ecclesiam fore gloriosam. Ciuium illius numerum fore infinitum & felicem. Psalm. est Propheticus.

1 Filijs Core, Psálmus cantici. LXXXVI. Heb. 87.

2 FVndamenta eius in móntibus sanctis: diligit Dóminus portas Sion super ómnia tabernácula Iacob.

3 Gloriósa dicta sunt de te: ciuitas Dei.

4 Memor ero Raab & Babylónis: sciéntiũ me.

5 Ecce alienígenæ, & Tyrus, & pópulus Æthiopum: hi fuérunt illic.

6 Nunquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea: & ipse fundáuit eam altíssimus?

7 Dóminus narrábit in scriptúris populórũ: & príncipum, horum, qui fuérunt in ea.

8 Sicut lætántiũ ómnium: habitátio est in te.

2 [Eius] Psalmi, cuius in inscriptione facta est mentio. Fundamentum, i. argumentum huius Psalm. est de Sione & Moria montibus Domino dedicatis & consecratis. Hoc psalm. instituit de illis canere, hic meus est scopus. Ita Rabbini. Nostri malunt esse relatiuum sine antecedente, vel relatiuum præpositum antecedenti: quòd linguæ esse vsitatum docet etiam Kimhi pag. 9. primæ partis Michlol. [Fundamenta] & principia eius (Ecclesiæ scilicet, Arnob. vel Sionis: vel ex Euthymio, Christi) sunt in sanctis montibus. Inde enim orta est, vt proinde Hierusalem appelletur Ecclesiarum matrix, in Liturgia D. Iacobi. τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ἀκρόπολις apud Dam. lib. 4 cap. 13. Qua notione Rom. 11. Patriarchæ, vel etiam Iudæi dicuntur radix Ecclesiæ Gentium, & radix portans fideles è gentibus. Qui negant *Eius*, ad illam posse referri, quod masculinè in Hebræo enuntietur, vnde & Græcè ἀυτῆ, non ἀυτῆς nesciunt Vrbium nomina esse etiam in hac lingua Masc. generis. vt Mic. 5. V. 2. Deinde mutatio generis non est rara in Scripturis. Montes autem dixit Plurali numero, quoniam non modo mons Sion propter templum erat Deo sacer, sed & Tabor, Hermon, Carmelus, Oliuarum, aliíque terræ promissionis omnes, quod vniuersam terram Israel sibi Deus consecrasset. Adde Sionem fuisse bicipitem, vt vnum ipsius iugum esset mons Moria propriè, in quo erat templum, alterum Sionis nomen retineret, in quo domus regia, arx, & ciuitas Dauid: qui & longo montium tractu ei esset coniunctus, qui dicebatur Sinai (quod iter est dierum sedecim) Gal. 4. [Super tabernacula Iacob] Plusquã vrbes & oppida religua Iacob diligit Sionem, quod illic sit sedes primaria religionis, sedes Prophetica & Cathol. regia

familia, è qua Christus sit oriturus, & locus sacerdotij. Mariæ autem, quia in Sion radix est Ecclesiæ & fundamentū, dum in ea peragetur mysterium redemptionis nostræ, formabitur Ecclesia de Christi latere, Euangelium promulgabitur, instituentur sacramenta, Spiritus sanctus effundetur. Denique, quia ex Sion exiuit lex & verbum Domini de Hierusalem, Esa. 2. Mich. 4. Et virgam virtutis Christi emittet Dominus ex Sion. psalm. 109. Alij Sionem simpliciter accipiunt pro Ecclesia, & Iacob pro Synagoga, vt August. Eam atque adeo eius vestibula & portas plus diligo, quā omnia tabernacula Iacob. i. plusquam vniuersam Mosis Synagogā vnquam dilexerim. Sioni tribuit portas, propter firmitatē Ecclesiæ: Tabernacula aute Iacobo, propter Synagogæ mutationem. Theodorus mysterium sequitur, dum per *portas*, terrenas Ecclesias intelligit, per quas introitur in *Sion*, id est cælestem Ecclesiam.

3 Per Apostrophen se conuertit ad Sionem. Gloriosa & præclara, cælestia, non terrena, prædicta sunt de te à diuinis vatibus, ciuitas Dei, id est, ô Ecclesia è Sione oritura. In Hebræo est Synthesis, (verbum) glorioſorum dictum est de te. per Synechdochem intelligit Ecclesiam, quæ in Sione cæpit, indeque per totum orbem est propagata. [Ciuitas Dei] in qua Deus multis modis habitat. In ea enim erat templum, & in templo arca, Dei sedes in terra, Ecclesiæ tam huius, quam cælestis typus, qua ratione alibi, Ciuitas sanctitatis, & sancta. Es. Nehem. 11. Matt. 4. Item quia illic erat primaria diuinæ religionis sedes. Rursum propter diuinum cultum, qui præcipue in ea exercebatur. Sanctum enim dicitur, quod diuinis vsibus deuotum & consecratum est. Sic & vasa sancta, terra sancta, lingua, &c. Aliqui cōferunt cum cedris Dei, id est, diuinis & altissimis, ita ciuitas Dei, diuina & ampla, vt cum Homerus Lacedæmonam διὸν vocat. Nā Dei nomen exaggerat apud Heb. Hic *Sela*, ô rem dignam perpetua admiratione.

4 & 5 Verba Dei de Gentium & populorum multorum conuersione. Raab AEgyptus, à superbia, Psal. 77. Esa. 51. Alienigenæ, Palestini, quoniam è Cappadocia in eas terras irruperant. Deuter. 2. [Scientium me] agnoscentium me. Hebr. & Græce, & in Gallicano Psalt. τοῖς γινώσκουσίμε, scientibus me, id est, Apostolis: apud cognoscentes me Apostolos &

stolos & Apostolicos. Commemorabo Apostolis Raab & Babylonem, dicam, vt eo pergant ad eas conuertendas, & Sioni subijciendas. Matth. 28. Actor. 13. &c. [Raab] cognomentum esse AEgypti à Gentis superbia consensus est Rabbinorum. Et Chald. qui hic sic vertit. Memorare faciam laudes tuas AEgyptios & Babylonios. Sic infra Psal. 88. ver. 12. contriuisti sicut vulneratum Raab, id est, AEgyptum, teste R. Abraham, & R. Dauid, etsi 70. & Noster appellatiue, superbum. Et Esa. 51. V. 9. Nunquid non tu percussisti Raab, i. AEgyptum, ijsdem & R. Selomone explanatoribus, vbi etiam noster appellatiuè, *Superbum*.

5 [Illic] in ea Sione & Ecclesia, per spiritualem regenerationem. Heb. singulariter, Hic natus est ibi: quod multi ad Christum referunt per Eclipsim. Ecce Philistini, Tyrij & AEthiopes (accurrent, quia) hic (Christus, διπλασιᾶς ad intellectum, vel Dominus & Deus, cuius facta est mentio) natus est ibi. Ortus enim Christi in Sione tantarum rerum origo & causa extitit. Quo fortasse respexit Chald. Commemorare faciam laudes tuas AEgyptios, Babylonios, ijs qui sciunt te: Palestinos, & Tyrios cum AEthiopibus. Hic rex iste vnctus fuit ibi, vel magnificatus. Septuaginta putarunt esse Synechdochem numeri multo simplicius. Hi omnes nati sunt illic: in ecclesia scilicet renati sunt ex semine incorruptibili per verbum Dei viuentis, & manentis in sæcula. 1. Pet. 1. [Alienigenæ] id est Palestini, siue Philistini. 70. nomen commune pro proprio, ἀλλοφύλους, videlicet pro Philistinis solent interpretari, vt & Psalm. 106. Esa. 2. & 14. quia illi (inquiunt Theodorit. & Euthym.) vicinam Iudææ regionem habitabant, vel potius propriam Iudæisque promissam & antiquitus destinatam, à cuius parte propter peccata excidissent. Sed ratio alia & potior, supra & Psal. 59. V. 10. [Fuerunt] ἐγενήθησαν, nati fuerunt.

6 [Nunquid Sion] Sion datiui casus. Nunquid Sioni dicet quilibet scilicet (id est, dicetur, dicent, nam vtuntur tertijs impersonaliter, subaudito commodo suppositio, vt Gen. 16. vers. 14. proinde vocauit puteum illum, puteum videntis me, id est, vocarunt, scilicet homines) nunquid, inquam, Sioni dicent, multos in ipsius gremio regenerari quotidie, ac fideles fieri, ipsamque à Deo esse fundatam & stabilitā? Nunquid ei quilibet gratulabitur de tot filiorū regenerationē,

generatione, ac Dei supremi perpetuo in ipsam fauore & gratia? q.d. Ei crebro nuntiabitur multos quotidie nasci, & ueri sibi per baptismum & fidem filios, & se à Domino probe esse fundatam & constituram, non hominum artificio vel sapientia vt in æternum permansura sit, nec vetustate vel oppugnatione delenda. *Mēr*, nunquid, vt in explanatione huius loci affirmat D. Hieronymus, non *μητηρ mater*, vt vulgata Græcorum exemplaria habent, & Græci omnes explanatores. Quanquam ex Hebræo mihil refert, in quo simpliciter legitur, & Sioni dicetur. Tum Sioni multorum filiorum matri fœcundissimæ, quasi gratulando dicetur, (quod) vir & vir nati sunt in ipsa. i. magni & multi viri in ea sunt generati, per regenerationem scilicet ex aqua & spiritu sancto. [Homo & homo] Pertinent ad sequentia, ne quis prius *Homo*, construat cum *dicet*. Heb. אישׁ *ish vesh*, vir & vir. i. multi. (Nam illa repetitio multitudinem significat. Kimhi) multi, inquam, insignes viri nati sunt in ea (Sione.) Aliqui, *Homo & Homo*, Iudæus & Gentilis, vterque videlicet natus est in ea per baptismum fidemque. Nam in ea non est distinctio siue disparitas Iudæi & Græci. Non video cur fuerit necesse recentioribus vertere וּלְצִיּוֹן, *Et de Sione*, non *Sioni*, nisi vt secuti Kimhi. qui prorsus dormit in huius psalmi sensu, longius à Septuag. abscederent. Nam sententia est planissima. Sioni dicetur alium atque alium in ea esse natum, eamque ab ipso supremo Deo esse conditam. Quotidie in nouis populorum conuersionibus talia ei perferentur nuncia. Sioni deferetur quotidie hos & illos ipsi esse natos, hunc & illum hominem, hunc & illum populum baptismo regeneratum, fidelemque factum, &c. Vt cum Petri prædicatione ter mille conuersi sunt, & renati, Actor. 2. & mox quinque millia accesserunt. 4. & nunc totus orbis credit, vel toto orbe infiniti.

7 [Dominus narrabit] hoc sup. siue hanc ciuitatis Dei præstantiam, hæc superiora dicta, siue hos, illos natos esse in Sion. Tanta dignitas Sionis, tanta multitudo fidelium erit in futura Hierusalem, vt solus Dominus in cuius scientia scriptus est omnium credentium numerus, eam narrare vel numerare possit. Hos duos versus, Sept. intellexerunt per Hyperbaton, multo simplicius, quam omnes Rabbini, è quibus nihil habeas, quod pro certo tibi polliceri possis. Nam

Nam ad verb. *Dominus narrabit*, vel *numerabit in scribere populos, iste natus est ibi, & principes* (Sarim per שׂ sinistrum, vel cantores per שׁ dextrum) *Sicut tripudiantium omnium fontes vel habitationes* (מעיני pro מעוני à rad. עין) *in te*. Quod Hyperbaton postea sic est ordinandum, vt Septuag. Dominus narrabit in scribendo populos & principes, iste natus est ibi. Omnium fontes sunt in te sicut tripudiātium. id est, dum scribet pōpulos & principes, qui fuerint in ea (Sione) qui in eam allecti fuerint, & in eius album coopti, narrabit hæc glorioſa & magnifica, quæ de ea prædicta sunt. Hanc apud eos orationem Panegyricam, quam cecinimus, habebit de ciuitatis suæ laudibus & excellentia, &c. Metaphora à rege, qui conscribit & recenset exercitum. Est enim Ecclesia velut exercitus ex hominibus omnium ordinum & populorum, duce Christo continentia bella gerens cum Satana & Satanæ Angelis atque administris. Abben Ezra, Sapientes qui nascentur in Sion, in scripto suo numerabit, in numerato habebit & cognoscet. Possit etiam dici. In scripturis populorum, in quibus ipse olim blasphemabatur, narrabit hæc Dominus. Sic Gall. *Couter*, significat narrare. Scripturas & linguas & libros populorum ac principum iam conuertet in suam atque Ecclesiæ laudem; eas sibi consecrabit. Nisi malis referre ad sequentia. Narrabit id, quod sequitur videlicet: Sicut lætantium omnium habitatio est in te, ô Dei ciuitas. Narrabit (quod) sicut lætantium, &c. Recentiores, *Dominus numerabit, cum scribet populos, Hic natus est ibi. Sela*. Dominus in scribendis populis in suum librum, numerabit electos, qui inter eos fuerint. Dominus, cum in libro vitæ scribet populos, qui cōuertentur, numerabit eos, & dicet, Hic natus est ibi. Hic scilicet homo vel populus, ibi (in Sione & Ecclesia) est renatus. Hunc reperio in meo catalogo, is mihi nomen dedit. Tot sunt in meo libro. Cognoscet qui sunt membra Ecclesiæ, neque falletur eius prouidentia. Nouit Dominus qui sunt sui, 2. Tim. 2. Metaphora à Pastore, qui oues numerat, vel Duce, qui conscribit Exercitum, & recensēt milites, vel Præceptore, qui discipulos habet in nomenclatura.

8 Epiphonema ad Sionem de ineffabili gaudio piorum in ipsa commorantium, q.d. Vere gaudent quicunque in te habitant, effusi sunt lætitia quotquot, ô Sion, te incolunt.

In te

In te habitatio est sicut omnium lætantium de reconciliatione, remissione peccatorum, pace conscientiarum, regeneratione & adoptione spirituali in filios & hæredes Dei, spe venturi sæculi. [Habitatio] מעיין *Maian*, idem quod מעון *Maon*, habitaculum, habitatio per vau & Iod commutationem. Alias fons. Quam notionem qui sequuntur, Fontes interpretantur cogitationes Metaphorice: quæ iugiter è corde scaturiunt, fluunt, & manant. Non mutatur sententia: omnium cogitationes in te sunt sicut tripudiantiũ. Recentiores in מעיני putant Iod esse affixũ, & interpretantur obscurissime, & fortasse ineptissime: & cantores sicut tibicines (dicent sipp.) omnes fontes mei in te, id est, vt ipsi quidem aiunt, (Nam verba eo non nisi violentè trahuntur) Cantores sicut & tibicines, canent tibi in hæc verba, fontes mei, ô Sion, in te sunt, omnes ingenij meæ venæ, studia & cogitationes. Alij etiam aliter magis subtiliter, quam aptè.

ARGVMENTVM.

Ab inimicis vexatus, ab amicis destitutus, opem Dei implorat. Christo, Aegrotis & afflictis congruit. Nam est perpetua querimonia.

1 Canticum Psalmi filijs Core in finẽ pro Maheleth ad respondendum, intellectus Heman Ezrahitæ. LXXXVII. Heb. 88.

2 DOmine Deus salútis meæ: in die clamáui & nocte corã te
3 Intret in conspéctu tuo orátio mea: inclína aurem tuam ad precem meam.
4 Quia repleta est malis ánima mea: & vita mea inférno, appropinquáuit.
5 Æstimâtus sum cum descendéntibus in lacũ: factus sum sicut homo sine adiutório, inter mórtuos liber.
6 Sicut vulnerâti dormiéntes in sepúlchris, quorum non es memor ámplius: & ipsi de manu tua repúlsi sunt.
7 Posuérunt me in lacu inferióri: cu inferióri: in tenebrósis, & in vmbra mortis.
8 Super me confirmâtus est furor tuus: & omnes fluctus tuos induxísti super me.
9 Longe fecísti notos meos à me: posuérũt me abominatiónem sibi.
10 Tráditus sum, & nõ egrediébar: óculi mei languérunt præ inópia.
11 Clamáui ad te Dómine: tota die expándi ad te manus meas.
12 Nunquid mórtuis fácies mirabília: aut médici suscitábunt, & confitebúntur tibi?
13 Nunquid narrâbit áliquis in sepúlchro misericórdiam tuam: & veritâtem tuam in perditióne?
14 Nunquid cognoscétur in ténebris mirabília tua: & iustítia tua in terra obliuiónis?
15 Et ego ad te Dómine clamáui: & manè orátio mea præuéniet te.
16 Vt quid Dómine repéllis orationem meã: auértis fáciem tuã à me.
17 Pauper sum ego, & in labóribus à iuuentúte mea: exaltâtus autẽ, humiliâtus sum & conturbâtus.
18 In me transiérunt iræ tuæ: & terrôres tui conturbauérunt me.
19 Circundedérũt me sicut aqua tota die: circundedérunt me simul.
20 Elõgâsti à me amícum & próximum: & notos meos à miseria.

1 [Filijs Choræ] Ad filios Choræ. Alij malunt esse Datiuum pro Genitiuo, de quo Psal. 3, vers. 1. [Maheleth] instrumentum musicum lugubribus accommodatum. Vnde sonat infirmitatem. [Haman] Non is Heman videtur, nepos Samuelis, à quo prouerbium Hemane sapientior. 3. Reg. 4. 1. Par. 26. & 6. qui princeps cantorum, cum Asaph fratre suo stante à dextris ipsius, à Dauide constitutus fuit, sed filius Zare, filij Iuda vel alterius qui florebat tẽpore exitus de Aegypto, à quo dicatur Ezrahita tanquã ducẽs à zara originẽ.

Hic enim

Hic enim dicat hunc Psalm. filijs Choræ, quos constat sub Mose vixisse. Alij contra putant esse filiorum Choræ ad Hemanem. Verum iam obseruauimus filios Choræ de rebus lætis solitos fuisse vaticinari & scribere, cum hic Psalmus sit totus luctuosus. Quare & huic accidit, quod nulli alij, nempe vt à quærelis inchoet simul & finiat, nulla addita consolatione, aut gratiarum actione propter liberationem: quod fere in alijs Psalmis fit, vtcunque lugubribus. [Heman] Datiuus Genitiui loco [Intellectus] autem συνέσεως Genitiuus, ex intelligentia, secundum intelligentiam Hemanis. In fonte [Maschil] magis est nominatiuus, Appositorie constructus cum inscriptionis principio. Canticum psalmicum siue Hermonicum filiorum Choræ, nempe Psalmus Hemanis Ezrahitæ siue filij Zaræ, intelligentiæ plenus. Nam intellectus est genus Odæ, siue Psalmi lyrici, q.d. Quod quidem canticum est de genere, forma, ratione Odarum Hemanis super organo mahalath ad respondendum altera ex parte canentibus.

2 In secundo hemistichio oratio implicatur. Hic enim ordo est. Die & nocte clamaui coram te, & ad verb. è regione tui, versus te. Alij malunt esse Eclipsin verbi substantiui, [Et nocte coram te] sum, vel fui: Te etiam nocte inclamo, tibi nocte ad precandum præuoluor. Nisi malis per zeugma *Clamaui*, repetere.

3 [In conspectu] in conspectum & fauorem tuum. [Inclina] Inclinare autem dicitur, qui audit propitius: vt auertere, qui non curat quod poscimus.

4 Hypotyposis hominis luctuosissime affecti. [Inferno] morti appropinquauit, è qua ad inferos est transitus. Locutio poetica, quando nulla est vitæ spes, vsque ad vers. 11. Sic Latinè, sepulchrum veluti digito tangere, pedem alterum habere in sepulchro, vel in cimba Charontis.

5 Habeor iam velut humatus, his adnumeror, qui demittuntur in sepulchrum. Iam agitur de me sepeliendo præ vitæ desperatione [Sine adiutorio] sine robore [Inter mortuos liber] ab his malis. Appositorie ad *Ego* subintellectum. Ego, qui essem inter mortuos liber, liberatus & solutus malis, factus sum sicut homo carens robore. Sic fere Rabbini intelligunt, vt Kimhi διὰ τοῦτο, q.d. Melius mihi foret, si essem mortuus. Nam essem liber & expers malorum, quæ in hac

in hac vita sustineo. Nec refert siue annectatur præcedentibus, siue sequentibus. Cum præcedentibus quidem, per Hysterologiam, vt dixi subintellecto pronomine Ego, vt psal. 9. ver. 29. Non mouebor in æternum sine malo, id est, Ego, qui sum sine malo. Sic hic: Ego inter mortuos liber, factus sum homo sine adiutorio. Cum sequentibus, per Eclipsin verbi substantiui. Ego inter mortuos liber, (sum) sicut vulnerati dormientes in sepulchris, sum similis vulneratis iacentibus, &c. Quare & hic Masoretæ versum incipiunt. Grauis querimonia, vt cuius mortui conditio foret potior. Congruit maxime Christo, qui in infernum descendit vt victor, non vt debitor, solutis inferni doloribus. Act. 2. Itaque Euthymius ad Christum refert, quod ille liber fuerit inter mortuos, habens potestatem resumendi animã, vel quia inferni vinculis detineri non potuit, è Psalm. 15. Qui liberum pro derelicto & deserto accipiunt, nesciunt vim vocis חָפְשִׁי *Hophschi*. Alij, liber vita supp. vel vitæ huius negotijs & rebus, vt exprimatur mortuorum conditio, qui hac vita defuncti à rebus huius vitæ liberi sunt. Sic cum antea se morti propinquum diceret, nunc plane mortuum, & quasi à mundo manumissum afferet ad calamitatum exaggerationem. Quid si sit Hebraismus quarti regum c. 15. vers. 5. ad tristiorem querimoniam. Sum inter mortuos liber, id est, solitarius & separatus vel etiam eiectus à consortio viuentium. Nemo se audet mihi adiungere, vt proinde cogar versari solus procul ab alijs, absque vllo consolatore. Mansit (inquit illic auctor libri Regum) in domo *Hophschith* libera, id est, solitaria & semota à cunctis hominibus ob lepram, qua fædè Ozias rex percussus fuerat. Vel paruus, vt putat R. Iona ex Arabico. Eo miseriæ redactus sum, vt ne quidẽ inter mortuos aliquo sim loco & gradu, quasi mortuorum omnium minimus. Vel sepultus, quod in Targhum Hierosolim. *Hophschith* sepulchrum sonet. Inter mortuos sepultus sum. Magnitudo malorum me ita pressit vt inter mortuos sepultos numerari possim. Nam iam nulla mihi salutis spes est.

6 [Sicut vulnerati] sum supp. חֲלָלִים lethaliter sauciati, interempti [De manu tua] Meron. De tuo auxilio, de defensione, de cura tua depulsi & excisi, quos non amplius curas, quibus non amplius manum porrigis & extendis, vt vitæ restituas,

restituas. Vel, de tuæ diuinæ maiestatis facie, è Chald. Sicut impij (inquit) qui mortui sunt, nec sunt conuersi, fient liberi à præceptis, sicut interfecti gladio, quorum non recordaris amplius, sed ipsi à facie diuinitatis tuæ separati sunt. [Repulli] abscissi, prop.

7 Sequuntur multæ Metaphoræ ad exaggerationem calamitatum, & extremorum malorum [Posuerunt] Actio tribuitur Deo in fonte, posuisti. Quod mala pœnæ Deus immittat [In vmbra mortis] Heb. in profunditatibus, voraginibus maris, è quibus nemo emergit. Nisi malis esse Metathesin במיצלות, *Bimtsaloth*, pro בצלמות, *Betsalmaueth*. Metatheses enim Hebræorum non attenduntur è punctis vocalibus, sed è consonantibus. Genus Anagrammatismi quod primus inter Græcos reperit, aut certè illustrauit Lycophron sub Philadelpho, cum sit antiquissimũ apud Hebr. vt docet Reuchlinus in Cabbala.

8 [Confirmatus est] inualuit, corroboratus est cõtra me. Mihi appropinquauit, incubuit, vel me circumdedit ira tua. *Vtrumque* Kimhi. *Sela*.

9 [Notos] amicos. [Posuerunt] posuisti, vt sup. versic. 7. [Sibi] למו illis. Noti mei meum conspectum abominantur & horrent.

10 [Traditus sum] proditus sum vel potius per eclipsim, traditus carceri vel custodibus. Vnde Hebr. Inclusus sum. [Et non egrediebar] ita vt non possem egredi & euadere. Iniectus sum in firmam custodiam & carcerem, è quo nequeam me eximere. Exitu carebam, & effugiendi facultate. Non video exitum in his malis, neque liberationem. [Præ inopia] præ hac miseria & calamitate. Chald. fuderunt lachrymas ob afflictionem.

11 [Expandi] extẽdi palmas supplices, tuã opẽ implorãs.

12 [Facies mirabilia] vt rursus huius vitæ corporalis actiones habeant, teque palam celebrent. Ostendit ad Dei gloriam pertinere, vt pij & sancti diu viuant. Loquitur autem non de resurrectione ad vitam immortalem, quæ suo tempore cõtinget, sed de reuocatione mortuorum ad hanc vitam mortalem, ad quam nemo resurgit, nisi per miraculum, & extra ordinem, vt Lazarus, Ioan. 11. filij Sarephtanæ & Sunamitidis. 3. Reg. & 4. Atque ita ratiocinatur à communi, ordinario, & consueto more [Aut medici suscitabũt] mortuos

mortuos scilicet, vt confiteantur tibi. Vt te celebrent. Nam suppositum Verbi *Et confitebuntur tibi* est *mortui*. *Et*, pro *vt*. Vide Psal. 146. Ver. 6. & 142. Vers. 8. De se autem loquitur in tertia persona, & plurali numero. An vt te celebrem, medici me pristinæ sanitati restituent, vel semel mortuum in vitam reuocabunt? רפאים, *Rephaim* etiam manes, siue mortuos significat: item & gigantes. Nam est vox ambigua, Vnde Chaldæus. An corpora in puluere consumpta resurgent? Et Recentiores. An mortui resurgent? Quanquam inscitè. Nam Rephaim non proprie mortuos designant, sed manes, siue mortuos in infernum cõuersos, quales Scriptura Gigantes esse ait. Vnde & Noster doctè nunc pro Gigantum, nunc pro inferorum epitheto sumit. Prou. 2. V. 18. ad inferos semitæ ipsius. In fonte, ad Rephaim, ad gigantea sunt. 21. V. 16. In cœtu Gigantum commorabitur, Heb. Rephaim, quale illud poetæ, *Ad generum cereris*. Chal. cum filijs terræ iacebit. Expressa Etymologia Græca. Nam gigas quasi γηγενης è Hiero. in Esaiam, terrigena, terra genitus. Maluerunt Sept. primam significationem, ne videretur tolli resurrectio mortuorum futura, quod sit articulus fidei, etiam in Iudæorum Symbolo, sed negaretur futura humana vi & arte, puta Medicorum, vel Magorum, vt esset ratiocinatio à naturali modo & Physico. Nam suscitatio per Magos facta, duntaxat est apparens, perstrictis oculis, vt illa Simonis Magi apud Clementem, & Apollonij apud Philostratum, vel momentanea, & per modum transeuntis (quæ tamen contingit diuina quadam dispensatione) vt illa Pythonissæ. 1. Reg. 18. vel denique personata & suppositicia, vt diabolicæ in Ecclesiasticis historijs, & patrandæ ab Antichristo, apud Chrysost. hom. 40. in Matt. in quibus diabolus partes defuncti agit, illius personã, formam, nomen, aliaque supponit & gerit, intrinsecus mouendo corpus, labia, &c. *Iakumu*, resurgent, & actiue resuscitabunt. Nam eadem vox kal nunc absolutè, nunc transitiuè, vt, שב. *Shab*, rediit & reduxit [Et confitebuntur] mortui scilicet. Quod Rabbini exponunt per Synechdochen de corporibus mortuorum, ne videatur tollere immortalitatẽ animi. Ego de ipsismet mortuis, qui in altero sæculo non confitentur. 1. Palam, publicè, & inseruiuos Deum non celebrant. Nam Confiteri est publicè laudare, & cunctis audientibus. Hic *Sela*.

13 [Veritatem] verum tuum cultum, vel tuam in præstandis promissis fidem, nunquid aliquis in inferno prædicabit? q.d. Non [In perditione] *Abaddon*, siue perditio, epitheton inferni. Apoc. 9. Locus consumptionis & perditionis animarum. Sic ver. sequenti, Terra obliuionis. De se autem Christus (nisi malis generaliter referre ad omnes afflictos) loquitur, vt de homine sibi suæque infirmitati derelicto, & sustinente personam humani generis, vt Psal. 21. Habita item ratione status hominum illius ævi, qui non in cœlum proficiscebantur, sed ad inferos, quousque propalaretur Sanctorum (id est, cœli) via.

14 [In tenebris] apud inferos, qui sunt tenebrarum regio, vt cœlum lucis [Terra obliuionis] quæ obliuioni tradita est, id est, in Orco, vbi obliuioni traduntur, qui illic sunt: in inferno, in quo Deus impiorum obliuiscitur, neque eorum recordatur, vt liberet. Vel in sepulchro, quoniam mortuorum memoria cito apud homines interit. Adde omnia rerum memoriam illic amitti, quoniam cadauer in eo situ animo caret. Sed malo infernum animarum locum innui in quo & poetæ lethen fluuium constituebant, λήθη autem est obliuio.

15 [Et ego] *Et* pro *At*. Est enim antithesis. [Mane] celeriter, maturè. Vel alludit ad matutinam precem, quæ erat è diei solennioribus.

16 [Orationem meam] Hebr. & Græcè, animam meam, quod noster intellexit Metonymicè, Animæ meæ precem cur repellis? Cur dedignaris me audire? Queritur enim cur à Deo non exaudiatur. Kimhi, Cur animæ calamitati non prospicis?

17 [Pauper] afflictus, ærumnosus, miser. [Et in laboribus] Hebraica maiorem habent Emphasim, Et Expirans ab pueritia mea, id est, moribundus, lente moriens, sensim tabescens, vitam trahens potius, quam ducens ab ipsa prima ætate. Nam pro iuuentute, in Heb. est pueritia. [Exaltatus autem] eleuatus, grandior & procectior factus ætate, dejectus sum de spe meliorum, & difficultatum mole turbatus. Cum ætate etiam auctæ sunt meæ calamitates. Sic Gall. *estre esleué*, procreuisse, grandem esse factum. Loci obscuritatem emolliuerunt paraphrasi. Verb. Tuli terrores tuos (&) dubitor: (vel, & turbor) ita vt dubitem de futuro euentu, ita vt nesciam quorsum ista casura sint, vt verear ne deficiã. Eclipses varias gignunt cogitationes. Nisi forte אימיך deriuarint à מוך, humiliari, attenuari. Quod minimè est alienum. [Conturbatus] attonitus, dubio animo.

18 [In me] super me prop. Iræ & terrores Dei, Metonym. pro malis & pœnis à Deo irato & terribili infligtis. [Conturbauerunt me] Heb. exciderunt, perdiderunt me.

19 [Sicut aqua] Magna copia & perenniter, sine intermissione [Simul] pariter.

20 [A miseria] præ miseria, propter infœlicitatẽ meã. Heb. (à) tenebris: vel præ. Nam subaudiendam esse commodam Præpositionem indicat Abben Ezra. Noti mei siue amici mei præ tenebris meis, id est, propter meam calamitatem delitescunt. Eodem recidit si vertas. Noti mei obscuritas (sunt) id est, sunt obscuri, latitant, absconduntur.

ARGVMENTVM.

Canit Populus misericordias Domini, potentiam, promissiones Dauidis factas. Deinde queritur post tot promissiones Christum differri, eius populum, domum & familiam externis Gentibus exponi, orans vt sui recordetur.

1 Intellectus Ethan Ezrahitæ. LXXXVIII. Hebr. 89.

2 Misericórdias Dómini: in ætérnũ cantâbo.

3 In generatiône & generatiônem: annuntiâbo veritâtem tuam in ore meo.

4 Quóniam dixísti in ætérnum misericórdia ædificábitur in cœlis: præparábitur véritas tua in eis.

5 Dispósui testaméntum electis meis, iuráui Dauid seruo meo vsque in ætérnum præparâbo semen tuum.

6 Et ædificâbo in generatiônem: & generatiônem sedem tuam.

7 Confitebúntur cœli mirabília tua Dómine: étenim veritátem tuã in Ecclesia sanctórum.

8 Quóniam quis in núbibus æquabitur domino: similis erit Deo in filijs Dei?

9 Deus, qui glorificâtur in concilio sanctórum: magnus & terribilis súper omnes, qui in circúitu eius sunt.

10 Dómine Deus virtútum, quis similis tibi? potens es Dñe, & véritas tua in circúitu tuo.

11 Tu dominâris potestáti maris: motum autem flúctuum eius tu mitigas.

12 Tu humiliásti sicut vulnerátum, supérbum: in bráchio virtútis tuæ dispersísti inimícos tuos.

13 Tui sunt cœli, & tua est terra, orbem terræ & plenitúdinem eius tu fundásti: aquilónem & mare tu creásti.

14 Thabor & Hermõ in nómine tuo exultábunt: tuum brachium cum potentia.

15 Firmétur manus tua & exaltétur déxtera tua: iustitia & iudicium præparátio sedis tuæ.

16 Misericórdia & véritas præcedent fáciem tuam: beatus pópulus, qui scit iubilatiõnem.

17 Dómine in lúmine vultus tui ambulábunt, & in nómine tuo exultábunt tota die: & in iustítia tua exaltabúntur.

18 Quóniã glória virtútis eórum tu es: & in beneplácito tuo exaltábitur cornu nostrum.

19 Quia Dómini est assúmptio nostra: & sancti Israel regis nostri.

20 Tunc locútus es in visióne sanctis tuis, & dixísti, pósui adiutórium in potênte: & exaltáui eléctum de plebe mea.

21 Inuéni Dauid seruum meum: oleo sancto meo vnxi eum.

22 Manus enim mea auxiliábitur ei: & bráchium meum confortábit eum.

23 Nihil proficiet inimícus in eo: & filius iniquitátis nõ appónet nocére ei.

24 Et concídam à fácie ipsius inimícos eius: & odiéntes eum in fugã conuértam.

25 Et véritas mea, & misericórdia mea cum ipso: & in nomine meo exaltábitur cornu eius.

26 Et ponam in mari manum eius: & in fluminibus déxteram eius.

27 Ipse inuocábit me, Pater meus es tu: Deus meus & susceptor salútis meæ.

28 Et ego primogénitum ponam illum: excelsum præ régibus terræ.

29 In ætérnum seruábo illi misericordiam meam: & testaméntum meum fidéle ipsi.

30 Et ponam in sæculum sæculi semen eius: & thronum eius, sicut dies cœli.

31 Si autẽ derelíquerint filij eius legẽ meam: & in iudícijs meis non ambuláuerint.

32 Si iustítias meas prophanáuerint: & mãdáta mea non custodierint.

33 Visitábo in virga iniquitátes eórum: & in verbéribus peccáta eórum.

34 Misericórdiam autem meam non dispérgam ab eo: neque nocébo in veritáte mea.

35 Neque prophanábo testaméntum meum: & quæ procédunt de lábijs meis, non fáciam írrita.

36 Semel iurãui in sancto meo, si Dauid méntiar: semen eius in ætérnum manébit

37 Et thronus eius, sicut sol, in conspéctu meo, & sicut luna perfécta

fecta in ætérnum: & testis in cœlo fidêlis.

38 Tu verò repulísti & despexísti: distulísti Christum tuum.

39 Auertísti testaméntum serui tui: prophanâsti in terra sanctuáriũ eius.

40 Destruxísti omnes sepes eius: posuísti firmaméntum eius formidinem.

41 Diripuérunt eum omnes transeúntes viã: factus est oppróbrium vicínis suis.

42 Exaltâsti déxteram deprimêntium eum: lætificâsti omnes inimícos eius.

43 Auertísti adiutórium gládij eius: & non es auxiliâtus ei in bello.

44 Destruxísti eum ab emundatióne: & sedem eius in terra collisísti.

45 Minorâsti dies temporis eius: perfudísti eum confusióne.

46 Vsquéquo Dómine auértis in finem: exardescet, sicut ignis, ira tua?

47 Memorâre quæ mea substántia: nunquid enim vane constituísti omnes filios hóminum?

48 Quis est homo qui viuet, & non vidêbit mortem: éruet ánimam suam de manu inferi?

49 Vbi sunt misericórdiæ tuæ antíquæ Dómine: sicut iurâsti Dauid in veritâte tua?

50 Memor esto Dómine oppróbrij seruôrum tuôrum: quod contínui in sinu meo, multârum gentium.

51 Quod expróbrauérunt, inimíci tui Dómine: quod expróbrauérunt, commutatiônem Christi tui.

52 Benedictus Dóminus in ætérnum: Fiat, fiat.

1 [Ethan]

1 [Ethan] Hebræi hunc putant esse Abraham, sic appellatum, quòd venisset ex Oriente. [Ezrahita] enim. q. Orientalis. Ego filium Zaræ, fratrem Heman, de quo sup. Ps. vers. 1. qui duo vaticinabantur in desertis, cum tribus Core filijs. Nominatur autem Ezraita, à familia tanquam genus trahens à Zara filio Iudæ patriarchæ. Alij malunt Heman & Ethan fuisse cantores Dauidis & Ethanem è 3. Reg. 4. sapientissimum illum, cum quo Salomon comparetur vt cum Heman, Chalcol, & Dorda filijs Malo.

2 Antequam veniat ad querimoniam, in qua obliquè perstringit Dei fidem in præstandis promissis, longa insinuatione vtitur vsque ad vers. 20. vt faciendum docet Rhetores in causis inuidiosis. In ea commendat misericordiam Dei & veritatem siue fidem in præstandis promissionibus, quæ propter contrarias calamitates venire poterat in dubium.

3 [Veritatem] promissorum tuorum fidem per os meum.

4 Vt Mimesis esset facilior, & perpetua, néve mutatio personæ tam esset abrupta, pro, *Quoniam dixi*, verterunt, *Quoniam dixisti*. Nam loquentem mox inducet Deum vsque ad vers. 7. in quem hæc omnia cadunt. Quoniam, inquam, dixisti, vel, quoniam dixi, te scilicet inspirante, te mecum interiùs colloquente, id est, quia mihi reuelasti, (quòd) in æternum tua erga nos misericordia construetur in cœlis, ne possit obliterari & deleri ideo tua veritas ac fidelitas in ipsis parabitur ac firmabitur, ne obnoxia sit mutationi & reuocationi: id est, idcirco futurum est, vt misericordia tua perpetuò ducet, ac cœli prius ruant, quàm non stes promissis, promissionumque tuarum veritate, tam firma, quàm sunt ipsi cœli.

5 (Et quoniam dixisti) percussi fœdus cum electo meo Dauid, & semine eius in secula. [Præparabo] Heb. parabo vel stabiliam semen tuum Christum.

6 [Et sedem tuam] Ecclesiam, Christi sedem & Thronum.

7 Quoniam hæc (inquam) omnia hæc dixisti tam solenniter, & certò, cœli palam prædicabunt tua mirabilia: corpora cœlestia per Prosopopœiam, vel cœlites, Ex Euthymio, Metonymicè. [Veritatem tuam] sup. confitebuntur, per Zeugma in sanctorum cœtu. Hucusque Hyperbaton:

iam examinemus verba.vers.4. pro *dixisti*, in Heb. *dixi*. Sed sic vertêrunt propter rationem iam commemoratam, vel quia voluerunt esse Apostróphem ad Animam, vt Psa. 120. Dixisti, ô anima mea, apud te statuisti, (quòd) misericórdia Dei in cœlis duratura est instar ædificij optimè constructi, quodque veritas tua, ô Domine, in promissis præstandis firma erit. AEdificari instar ædificij probè constructi durare. Hæc autem promissio facta est, quando illi concesit requiem ab inimicis, & ipse cogitaret Deo ædificare domum 2.Reg.7. 1.Par.17.vers.5. [Disposuit] Ad verb. excidi fœdus electo meo (populo scilicet.) Ideò enim mutarunt numerum singularem in pluralem. Et si alij Dauidem intelligant. [Iurauit] constanter promisi me stabilíturum semen eius in pèrpetuum. Ibid. vers.7. [Confitebuntur] Præponitur in fonte coniunctio & emphaticè vel illatiuè. Nam versus cum præcedentibus construitur. Quoniam dixisti dispositi fœdus meum cum Dauide, &c. Sanè vel, ideo cœli celebrabunt miracula tua. [Etenim] etiam, vt Psal. 67. [Veritatem tuam] promissorum præstationem.

8 [In nubibus] in cœlis. Nam quia nũbes in supernis locum habent, ponuntur pro cœlis. Quin & *Sahaq* ætherem & cœlum designat à puritate & tenuitate. [In filijs Dei] inter diuos & Angelos qui filiorum Dei elogio decorantur Iob. 1. quoniam à Deo Max. non modo producti sunt, quod cõmune habent cum dæmonibus, verum etiam in hæredes vitæ æternæ adoptati. Hebr. *Elim*, Deorum fortium, id est, Patris, Filij, Spiritus sancti, quorum vnusquisque verendus, perfectus & omnipotens es Deus. Sed Septuag. singulariter, ne fuspicionem inducerent πολυθείας Gentibus, quibus vertebant. Chald. Inter chorus Angelorum. *Sela*.

9 [Qui glorificatur] Heb. qui pauendus est in concilio & arcano Sanctorum (id est, Angelorum) multum. *Sod* & cœlum, & arcanum siue consilium. [Terribilis] formidabilis, verendus admirandus, apud omnes angelos se circunstantes. Nam vtuntur variè Præp. *Super*. Reuerendus spiritibus circum se positis. Vel [Super omnes] vltra omnes Spirituum choros. Scriptura circumquaque Deum sanctis mentibus tanquam ministris coronatum cinctúmque inducit, ad imperij eius maiestatem humano more exprimendam.

10 [In

10 [In circuitu tuo] Circum te est veritas, vt tibi perpetuò sit ante oculos & in promptu, vt nunquam tibi excidat, vt nunquam fallas. Non solum es potentissimus, sed etiam veracissimus, ipsaque veritate cingeris. Omnia verissima sunt apud te, & circum te. Vndecunque stas promissis, vtut res accidat.

11 Potentiæ Dei argumenta & exempla multa affert. [Potestati] elationi, superbiæ, fero & superbo impetui mari. Alludit ad clades AEgyptiacas.

12 [Superbum] Pharaonem, vel Satanam. Hebr. Raab. i. AEgyptum, vt sup. 86. Eam arrogantem tam facilè perdidisti, quàm facilè homo conficitur, qui est vulneratus & saucíatus lethaliter. Vox *Halal*, vulneratum lethaliter designat. [Virtutis] fortitudinis, vt & vers. 18.

13 [Et plenitudinem eius] quicquid ea continetur. [Et mare] & maria prop. Nam 70. legunt *Iammin* per daghes. pluralia enim sæpe per Nun, more Syriaco, vt *Cherubin* & *Cherubim*. Sic appellat australem mundi partem, in qua est locus Oceani proprius. Quin & mare Rubrum ab austro Palestinæ pro meridionali mundi parte. Vide psal. 106. vers. 4. Quibus locis respicitur ad id quod Cosmographi notant in Septentrionali hemisphærio esse terrarum apertionem & habitationem, in Australi Oceani & marium diffusionẽ ac locum. Masoretæ legunt non *Iammin* sed *Iamin*, id est, *Et dexteram* eodem sensu. Nam Rabbini postea monent dexteram hic designare Austrum. Quoniã Hebræis ad Orientem solem faciem vertentibus anterior mundi pars dicitur Oriens, Occidens posterior, Meridies dextera, Septentrio sinistra. Sed cum etiam psal. 106. & alijs locis mare pro meridionali plaga sumatur, quid opus est aliam metaphoram quærere?

14 [Thabor & Hermon] Occidens & Oriens. Inuit extremarum gentium conuersionem. Nam hi duo montes Galilææ siti sunt ad has duas terræ sanctæ partes, Thabor ad occasum, Hermon ad ortum, vt & Chaldæus notat. Fortasse autem respicit ad miracula, quæ in illis erant patranda à Domino. In Thabor enim Christus est transfiguratus, in Hermon quinque panibus & duobus piscibus multa hominum milia pauit. [Tuum brachium] est [cum potentia] tuum brachium est potens, & robore præditum,

adeò

Universidad de Deusto
Biblioteca

adeò vt miranda possit. Verbum substant. *Est* subintelligitur ritu linguæ. Sic V. sequenti.

15 [Manus] sinistra. Nomen generis supponit pro detestiore, in hac lingua. q.d. tu polles vtraque manu. [Præparatio] basis propriè, firmitas est tui solij. Solium tuum firmatur iustitia & æquitate: misericordia autem & veritas sunt veluti præcursores tui & satellites, perpetuò parati ad rerum tuarum administrationem & procurationem. Appellant præcedere, paratum esse ad aliquid. Kimhi è Deut. 23. Observa autem quatuor præcipuas Throni Dei columnas. Timerem (inquit Augustin.) iustitiam & iudicium, nisi misericordia & veritas promissionum me consolarentur.

16 [Præcedent] ante oculos præstò sunt. Ante te incedũt in rebus agendis & administrandis, cum his proprietatibus te geris erga mortales. [Iubilationem] laudum tuarum scilicet. Qui scit iubilare laudes tuas, qui nouit hæc tua miranda facta & virtutes canere & personare, qui scit psalmodiã, qui delectatur diuinis laudationibus, qui nouit concinere Dei victorias cum iubilatione & clangore. Kimhi, quòd vox *clangorem* sonet, mauult esse allusum ad Num. 23. Dominus Deus eius cum eo est, & clangor regis in illo, in hãc sententiam. Beatus ille populus, qui nouit Dei clangorem, qui eius sonitum agnoscit, ei credit, eumque ab hostili discernit, qui Deum audit buccinantem victoriam.

17 [In lumine] in fauore, & gratia. Fauorem & bonitatem tuam sentient. [In iustitia tua] qua eos iustificabis.

18 [In beneplacito] in beneuolentia, bona voluntate. [Cornu nostrum] nostrum robur, vel decus & excellentia. Metaph. Tua beneuolentia & fauore nostrum imperium erit gloriosum.

19 [Assumptio nostra] defensio nostri, protectio, qua nos tuetur ac defendit. Quia Dominus, quia sanctus Israel rex noster nos protegit. Vnde Heb. Clypeus noster. [Et sancti Israel regis nostri] sup. per Zeugma, est nostra assumptio & defensio: vt *regis nostri*, construatur per Appositionem cum *Sancti Israel*. q.d. Rex noster, sanctus videlicet Israel, nos assumit & tuetur. Sic autem Deus appellatur, quia eius sanctimoniæ est auctor, causa & fons. Vulgò vertitur, *rex noster*. Sancti Dei Israel est rex noster, regis nostri tutela & defensio est penes Deum sanctificantem Israel. Sed retineri etiam potest

potest hic sensus in Genitiuo, solo nomine repetito per Zeugma. Et sancti Israel (est) regis nostri assumptio. Quia sanctus Israel Deus regem nostrum tuetur ac defendit, quia sanctus Israel est tutela & præsidium regis nostri, vt eius sedem & familiam non sinat extingui, quousque exhibeat nobis promissum Messiam. Mutat autem personam secundam in Tertiam. Nam fuerat dicendum. Quia tua ô Domine est assumptio nostra & ô Sancte Israel rex noster.

20 Prolixæ præfationi suam iam subiungit querimoniã, Deum loquentem inducens, vsque ad versum trigesimum octauum. [Tunc] quando assumpsit nos, vel etiam regem nostrum, tuoque præsidio munuit. Vel redit ad promissionem iuramento stabilitam, versu quinto quasi dicat, Tunc olim sanctis tuis Prophetis locutus es, & per eos promisisti te adiuturum Dauidem, additurum ei robur, & effecturum potentiorem. Quæ hic Dauid promittuntur, ad Christum maximè successorem Dauidis sunt referenda. Sanctos interpretantur Rabbini Samuelem & Nathan, secundi regum septimo. Ego in genere omnes Prophetas, qui de Christo talia sunt vaticinati. [In visione] in Prophetia, per Prophetieum afflatum. [Potentem, Electum] Dauidem per Anticipationem, qui postea fuit potens & electus, vt regnaret, & has promissiones acciperet. Vel, vt esset potens & electus, Constitui Dauidem potentem & fortem, vt auxilium ferat populo meo. [De plebe mea] Quia *mea* in Hebræo desideratur, aliqui interpretantur: Exaltaui electum meum (Dauidem) de plebis fæce, de loco humillimo, ad celsissimum regni fastigium. Malo, de medio plebis meæ, reliquis præteritis: vt attingatur Electionis mysterium.

21 [Oleo] oleo oliuarum succis & odoribus myrrhæ primæ, Cinnamoni, calami odorati, cassiæ aromaticæ imbuto. Hæc enim inter se quadam temperatione miscebãtur ad Sacerdotum præsertim summorum vnctiones. Exod. 30. vnde illic appellatur oleũ vnctionis Sanctæ. [Sancto meo] per Mosis benedictionem & cõsecrationem ũ me sine mihi sanctificato. Ibid. vel oleo per diuinas preces Samuelis sanctificato & consecrato. 1. Reg. 16. vt non sit illud Mosaicũ, sed aliud ad imitationem Mosaici confectum atque consecratum. Quod exemplum transit ad omnes posteros, qui proinde appellabantur Messiæ, id est, vncti. Quin etiam ad

hæreticos,

hæreticos, vt ad Iehu regem Israel, quarti Regum nono, & ad idololatras, vt ad Azaelem regem Syriæ, tertij Regum decimo nono, vt omnis religionis reges discant se esse duntaxat vicarios, ministrósve illius regis, qui propriè est vnctus, id est, Christus, siue Messias. *Meo* mihi consecrato, R. Mose Nahmanides. Vel, à me. Nam Deus est proprie, qui sanctificat, Homo qui ministerium exhibet. [Vnxi eum] Si de ipsomet oleo Mosaico intelligas, id Dauidi per quandam dispensationem contigit. Nam diserte Deus vetuerat pœna excidij, ne quis alienus (à familia Aaronia) isto inungeretur. Exod. 30. Videtur autem, dispensatum Samuelis & Prophetarum illius sæculi consilio cum regibus familiæ Dauidicæ in Christi Domini ex ea orituri gratiam, cuius spiritualis & diuinæ vnctionis hæc exterior typus fuit. Vnde de hoc sacro oleo multa Rabbini tradunt diligenter obseruanda. Primum fuisse Cabbalam apud Israelitas, vt illo inungeretur etiam Dauid & ipsius posteritas. Non autem reges alij. Et ita, inquit Abben Ezra, necesse est Mosem interpretari, quoniam Sadoc ex oleo vnctionis accepisse legitur in tabernaculo fœderis conseruato, vt Salomonem inungeret. Secundo vnctionem factam forma χ Græcorum siue crucis Burgundæ & decussatæ. Solus R. Selomo excipit reges. Nam eos tradit inauguratos non κατηχουμένως sed in modum coronæ, nempe quia non vngebantur vt eorum maiestas esset sacra, qualis est Pontificum, sed politica profana, ciuilis & humana, ne sibi illi titulum aut ius Sacerdotij arrogare possent, nedum rerum sacrarum curam vel administrationem. Tertio è Talmudicis in principio tractatus kerithoth, siue de excisionibus, per modum miraculi duraſſe vsque ad captiuitatem Babylonicam & citra diminutionem sufficisse inaugurandis Pontificibus & Regibus per annos nongentos, quali prodigio apud nos ampulla diuinitus allata ad consecrandos Reges nostros Francicos etiã hodie post mille octoginta septem annos suggerit Rhemis Sanctum Chrisma. Quarto Saulem quidem fuisse vnctum, sed oleo per Samuelem ex tempore, non per Mosem olim cõsecrato. Sic post captiuitatem, Pontifices oleo duntaxat ad Mosaici compositionem & ritum renouato, lege R. Leui. V. 57 Exod. 30.

22 [Auxiliabitur] firma erit cũ eo, ne quis eũ lædat [Confortabit]

fortabit] roborabit, vt præualeat hostibus, muniet aduersus hostes. Manus & brachiũ, omnipotentia Dei, & opitulatio.

23 [Nihil proficiet] Heb. non exiget. Non erit quasi exactor & fœnerator, vt rapiat eius facultates. Kimhi. q. d. Ipse nemini subijcietur, in nullius veniet potestatem, vt ei sit exactioni & prædæ. Nã exigitur à subditis [Filius iniquitatis] homines iniqui & impij non affligent, neq; vexabunt eum.

24 [Et concidam] & contundam, conteram, delebo funditus ante eum.

25 [Cornu eius] excellentia, & eminentia, vel robur. Nam cornu in animalibus eminet, item robur eorum est in cornibus. Nisi malis esse epithetum Christi, de quo Zach. Luc. 1. Erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Nã deinceps, quæ sequuntur, ad eum propriè pertinent.

26 Eius potentiam & imperium extendam à mari Mediterraneo vsq; ad Euphratem, vel potius extremos terræ fluuios. Nam pluraliter loquitur, vt hoc de regno Christi, non Dauidis intelligatur. Subijciã ei insulares, maritimos & mediterraneos [Manum] sinistram, vt sup. v. 15. cui mox opponit dexteram. Vtramq; autem habet pro symbolo potestatis & dominij. Quin & gestum exprimit extendentis & exporrigentis in diuersum manus, vt opposita apprehendat.

27 [Pater meus] Ratione diuinitatis. Genitor meus, vt à quo habuerim diuinam substantiam. Iudæi autem, conditor meus, quia non fatentur suum Christum Patri consubstantiale [Deus meus] ratione humanæ naturæ [Susceptor] defensor, propugnator, Heb. petra, fortitudo.

28 [Primogenitum] primum & præcipuum filiorũ, principem inter filios. Regem aliorum, vt sit rex regum. Hinc primogenitus omnis creaturæ, &c. Primogenitus ex mortuis, Col. 1. Nam primogenito debebatur principatus inter fratres, Gene. 27. Deut. 21. Sic etiam aliquando simpliciter appellant quemlibet virum insignem, cæteros excellentia & gradu superantem. [Præ regibus] Significatur reges terrarum ei subijciendos. Christus constitutus ad dexteram Patris eminet super omnem principatum, Ephes. 1. Col. 2. Heb. excelsum regum, id est, excelsiorem regibus. Itaque recte Sept. vsurparunt Præpositionem *Præ*. Nam Comparatiuos Latinorum Hebræi repræsentant per adiectiuum cum Genitiuo constructum.

29 [Fidele

Universidad de Deusto Biblioteca

29 [Fidele ipsi] erit. Meum fœdus ei fixum, certum & stabile manebit.

30 [In sæculum sæculi] Heb. in perpetuitatem, vt & Symmachus. Ex quo apparet Septuag. his duobus vocabulis solere vti pro periphrasi æternitatis, quæ nihil est aliud, quam sæculorum omnium comprehensio. [Sicut dies cœli: thronum eius perpetuum, quandiu cœli durabunt, constituam. Dies enim cœli perennes, sic dicti, quòd à cœlo ipso per solis cursum effici videatur, Euthym. Malo dies cœlestes, quibus cœli duraturi sunt.

31 Antytophora, propter peccata, promissionem de Christo non fore irritam. Nã esse Prophetiam prædestinationis, non conditionis, qualis erat ad Saulem, à quo proinde propter peccata misericordiam suam abstulit, 2. Reg. 7.

32 [Iustitias meas] mea iusta statuta & præcepta.

33 [In virga] castigatione paterna, vt corrigam, non occidam. Disciplina & castigatio patris non inducit odium, neque tollit amorem & misericordiam erga filium, Hebr. 12. quæ proinde virga humana appellatur, 3. Reg. 7. vers. 12. [In verberibus] plagis visitabo vt bello, fame, peste. Ibid. malarum bestiarum grassatione. Ezech. 14.

34 [Misericordiam] promissiones ei factas misericorditer & gratis. [Non dispergam] Heb. non dissoluam, non interrumpam, nõ auferam. [Neque nocebo in veritate mea] non nocebo veritati meæ, ei nihil decerpam, promisso meo iniuriam non inferam. Hebr. Non mentiar in veritate mea, id est, contra veritatem meam, siue meę promissionis, fidem ei datam non fallam. Hæc solennis promissio non est hypothetica, vel ex suppositione, sed simplex & absoluta. Quicquid contigerit, promissio de futuro Christi benedicto semine implebitur & eius sedes nunquam abolebitur, licet peccatis in ea multi Deum offendant.

35 [Testamentum meum] pactum cum eo initum solenniter. [Non faciam irrita] Heb. non mutabo, non variabo meas promissiones.

36 [Semel]. i. irreuocabiliter. Gall. *vne fois pour toutes.* Immobiliter, immut. [In sancto meo] in media Ecclesia, solenniter & publicè: vel potius, per meum sanctum, per thronum meum, per cælum. Sic per thronum suum iurat Exod. 17. vers. vlt. per cælum autem, Deut. 22. & 32. & in Apocalypsi.

Apocalypsi. Leuauit manum meam in cœlum. Et quia aliàs iurat per semetipsum, vt Genes. 15. aliquis interpretantur, per meam sanctitatem, id est, per memetipsum, qui sum sanctissimus, atque adeò sanctitatis omnis fons. Semel autem iurat quia est immutabilis. [Si Dauid mentiar] habeat mendax supraut quid simile. Formulæ iurandi in hac lingua sunt ecliptic æ. q. d. Nequaquam Dauidi mentiar, nequaquã eum fallam. *Si* pro *nõ*, Chrysostom. [Semen eius] זרעו הוא מלך. iste est rex Messias, inquit R. Anonymus.

37 Thronum Dauidis vocat regiam eius maiestatem & potentiam in Ecclesia siue populo Dei vigentem, cuius hæreditas, authoritas ius est in Christo, ministeriũ in Christianis pontificibus & regibus vt docent Athanasius sub finem Euangelij de Deipara & Epiphã. hæresi de Nazarenis, Nempe regnũ Christi siue Ecclesiæ spirituale est & temporariũ, in quo futuri sint perpetuo reges & pontifices populũ Dei tuentes & gubernantes è vers. 44. infrà. vbi hanc sedem canet in terrã collisam, id est, à Turcis, hæreticis & cæteris impijs illis in locis prostratam, in quibus isti Christianum nomen Christianos reges & pontifices extinxerunt. Interim vniuersè hoc Christi regnũ, etiam in terra erit perpetuum, id est, vsque ad consummationem sæculi. Nam Ecclesia, in qua regnat Christus per fidem & per suos ministros, reges scilicet Christianos & pontifices, eo vsque cum vtraque administrãdi ratione perducetur, sicque perpetuò erit visibilis. Neque enim vnquam tota simul pedibus infidelium vel hæreticorum substernetur. Atque istud est quintum mundi regnum à Daniele prophetatum, quod & regnum cæli, & regnum Sanctorum ab eodem dicitur, à Scholasticis regnum Ecclesiæ. [Sicut Sol] in perpetuum durabit vt sol. æquè perpetuus erit ac sol. Item splendidissimus, clarissimus, pulcherrimus sicut sol, plena luna, & iris, plenus gloriæ & maiestatis. Tam erit illustre regnum eius coram me, quàm sol terram illustrans. Ad hunc sensum postremum Chald. Et solium eius splendebit, tanquam sol coram me, *Perfecta*. Nostri construunt cum *in æternum*. Thronus eius erit sicut luna, quæ in æternum perfecta est & constituta. Quin & plerique nostrorum, [perfecta] id est, plena, in plenilunio fulgens. Nam extra plenilunium diminuta dicitur & imperfecta, tum enim caret pleno lumine. Hebræi

constituunt cum *Throno*: sicut luna, stabilietur in æternum. [Et testis] Et sicut iris arcus cœlestis, testis benevolētiæ Dei in cœlo fidus & certus. Vt enim illa semper ad vsque finem sæculi huius durabit, ita semper vigebit thronus ipsius. Gen. 9. Iris posita in signum & testimonium reconciliationis. Rabbini ferè de stellis accipiunt, quæ sunt testes firmæ positę in cœlo in signa, tempora, dies & annos. Gen. 1. Kimhi coniungit cum luna, vt hic detur pro symbolo regni Dauidis. Nam quemadmodum luna nunc obscura est, nūc lucida, semper tamen durat: ita regnum eius nunc luceat, nūc obscuretur, nunquam vero pereat. q.d. Thronus tuus stabilietur in æternum, vt luna, quæ in cœlis testis erit fidelis durationis huius regni, vel, quæ in cœlis est certus temporum index. Atqui intercedit copula, *Veed* & testis. Alij referunt ad vtrumque. Quæ quidem sunt testis in cœlo fidciis. Quandiu sol & luna fulgebūt, erunt mihi testes, quod hoc Dauidis solium nunquam cadet. *Sela*. Symmachus videtur sic diuisim à præcedentibus intellexisse. Et qui hæc asseuerat (Deus) & contestatur se facturum, est in cœlo, neq; mentiri potest. Malo referatur ad arcum cœlestem.

38 [Et despexisti] Heb. abominatus es, sine *Et*, Nam omnia sunt Asyntheta vsque ad vers. 48. ad vehementiam. [Distulisti Christum] Quem semen Dauidis. vers. 36. vocauerat, nunc appellat Christum: ad quod docendum Septuaginta sic transtulerunt. Alioqui ad verb. Iratus es cum Christo tuo, id est, contra Christum tuum. Neque enim puto Dauidem significari. Hic incipit querimonia, obliquè Deū perstringens, & fidem eius interpellans. Nam qui tantis laudibus extulerat fidem Dei, nunc anxiè conqueritur, omnia contrà accidere, quàm ille promiserit.

39 [Euertisti] ἀθετησας, promissionem illi factam peruertisti, perdidisti, rescidisti fœdus cum cultore tuo initum, per Assyrios, Babylonios, Persas, Antiochos, Romanos. Mendosè in aliquibus exempl. *Auertisti*. [Sanctuarium eius] Heb. coronam, diadema eius: vt hoc pertineat ad regiam dignitatem Dauidis. Interim quoniam religio est gloria & decus populi, sic etiam possit intelligi cum Septuag. Hinc Psal. 77. vers. 68. Tradidit pulchritudinem siue gloriam eorum in manus inimici, de arca fœderis.

40 [Sepes eius] septa & munitiones eius rupisti. Alludit ad allegoriam de vinea, Psal. 79. [Firmamētum] firma eius præsidia & arces in formidinem & pauorem posuisti, nempe vt in illis formidaremus & terreremur, vt illa non existimaremus satis munita & firma ad nos tuendos, vt etiam in illis nos pauor, terror & formido occuper. Metonymia, firmamentum formidans & pauidum, id est, imbecillū, quod nos reddit pauidos, in quo formidamus præ eius infirmitate. Quo tropo mos apud nostros poetas dicitur pallida, & pauida Adde munitionibus, quibus olim erant tuti, destructis, iam formidare, vel esse in formidine. מחתה *Mehitta*, & terrorem & contractionem significat. Vnde etiam verti potuit. Posuisti munitiones eius contractionem, id est, in ruinam & destructionem.

42 [Dexteram] vires hostium.

43 [Auertisti] retrò vertisti, & in fugam eos, qui eius gladium adiuuabant, qui ei in bello aderant. צור præter petram, id est, auxilium, aciem significat. Quare hæc possit esse Metaphora, Retudisti aciem gladij eius, debilitasti eius potentiam. [Auxiliatus ei] Verb. subleuasti eum.

44 [Ab emundatione] a sanctuario, in quo emundabamur per sacramenta & rem diuinam, à puto templi & religionis vsu, à legis cultu. R. Ataia. Alij, à splendore & dignitate regni eius. Maiestatē regiam cessare fecisti. Sed præstat *Sedem eius*, thronum regni designare: *emundationem*, Sacerdotium: vt eodem v. vtraq; dignitas & sacra & regia tangatur. [Collisisti] cadere fecisti, deiecisti regnū eius in terrā. Vide sup. v. 37. Hoc autē queri potsūt Christianæ Ecclesiæ ab hæreticis & Maometanis occupatę. Nā sedes Christi siue Dauidis per hos duos magistratus propriè stat vigetq; in terris.

45 [Temporis eius] Alij, Adolescentiæ eius. Nam vox vtrumque significat, decurtasti dies eius meliores, effecisti vt præ malis cito & ante tempus consenescat, nec fruatur tempore iuuentuti destinato. Queritur regnum, quod perpetuum fore promiserat, dum adolescereet, extingui, vt iuuenis abripitur immatura morte. *Sela*.

46 [Auertis] te sub. Heb. absconderis. Quousque auertis te ab auxiliq nobis ferendo? Abscōdi dicitur quoties opem subtrahit.

47 [Memorare] memento, recordare, vt apud Cic. 4. Catilin. vt sui oblitus alij memoretur, id est, alterius memi-

netit,

nerit, Nam *alij* est genitiuus antiquus. [Substantia] substantia, firmitas, id est, vita, duratio. Memento quàm tenuis sit mea firmitas & natura, quàm modica duratio vitæ meæ, vt Psal. 38. vt nihil sit opus ad eam te alias calamitates addere. Iram Dei deprecatur aliquot argumentis. Vnde Heb. Recordare ego quàti æui (sim) id est, quàm paruo tempore sim victurus, quàm breuis sit vita mea & fragilis. Aliqui de ipsa substantia, siue materia & compositione corporis nostri, vt sit illud Iob cap. 10. Memento, quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. q. d. Memento me cõstare ex luto & limo terræ, vt proinde me mox oporteat in puluerem dissolui, Genes. 3. Sic Chald. Recordare, quòd creatus sum de puluere. [Nunquid] q. d. etiam. Affirmat enim Hebræa. (Et recordare) in quanta vanitate creauisti omnes filios hominum, quàm vanos nos qui sumus filij Adam siue hominum creaueris, quàm miseros & infœlices. [Vanè] infirmè, misera sorte, infelici conditione & obnoxia multis malis & casibus. *Sau* vanitas, mendacium, nihilum. Ita *vanè* hic significat vanum statum, fluxum & instabilem, nõ frustrà vel temerè. Neque enim Deus quicquam facit aut constituit frustrà.

48 [Eruet] (Quis est homo, qui) eruet animam suam de potestate inferi? Alludit ad suum tempus, quo nõdum propalata erat Sanctorum, id est, cœli via. Heb. 9. Inferus etiam significat totum mortuorum statum. *Cabuenaki*, exponit de Purgatorio. (Nam & Hebræi, vt docet R. Ioseph Albo lib. 4. Iccarim, cap. 34. illud constanter asserunt.) Ita (inquit) loquitur Psalmographus, quia וְתִעְלֶה אֶל מְקוֹם מְנוּחָתִי לְמֹרֶךְ וּלְזֹקֶק לְיִבּוּל הָעִבּוּרוֹת שֶׁעָשָׂה עַד שֶׁיִּטְהַר הָרוּצָרְךָ לָבֹא לִשְׁאוֹל. Necesse est venire in infernum, ad deradendum & expurgandũ inquinamenta transgressionũ, quas fecerit, donec mundetur, & ascendat in locum quietis suæ. Hic *Sela*, vox excitantis ad meditationem nostræ miseræ conditionis.

49 Prorogatio promissionum ad excitãdam fidem. [Antiquæ] non nouæ, non huius temporis, sed iam ab antiquo præstitæ patribus. [Sicut] vel (quas) iurasti. Nam Eclipsis contextus est perficienda per commodam particulam. [In veritate tua] per tuam veritatem & fidem, per tuarum promissionum firmitatem.

50 [Seruo-

50 [Seruorum tuorum] Passiuè, quod serui tui sustinent. [Gentium] Actiuè, quo seruos tuos afficiunt. Itaque clariùs fuisset versum: *quòd continui in sinu meo à multis gentibus. Quod continui* Hysterologia. *Nam multarum gentium*, cõstruitur cum relatiuo *quod*, quod quidem opprobrium multarũ gentium. i. (actiuè) à multis gentibus profectum, continui & susceptum quasi intra sinum meum, vel portaui & pertuli. *Nasa*, portare, tollere, accipere. Opprobrij, quod à tam multis populis perfero, recordare. [In sinu] in animo, intra me. Metaph. in mentis recessu, quia in corde, tanquam in sinu, dolorem celamus.

51 [Quod] In ablatiuo etiam hic clariùs versum fuisset, *Quo exprobrauerunt* &c. [Commutationem] Appositorie. Quod opprobrium exprobrauerunt, nempe commutationem Christi tui. i. te mutasse sententiam de promisso Christo exprobrant, quòd non adueniat. Vocem עִקְּבוֹת variè exponunt, tarditates, dilationes, extrema, vestigia, itinera: propriè calces & vestigia. Septuag. ἀντάλλαγμα, commutationem, ad sensum appositissimè, vt non tantùm respiciatur ad tempora antiqui testaméti, sed etiam ad nostra, quibus Maometani nobis exprobrãt Deum commutasse Christum suum cum Maomete, vt quia mundus per Christi miracula ad veram religionem nõ potuit adduci (Ita enim isti nugantur) ad eam Maometis gladio perducatur. Hinc R. Anonymus, Exprobrant vestigia siue gressus Christi tui, eũ vocant tardigradum, vel loripedem & claudum: dicũt eum habere crura fracta, calces læsas, pedes eneruatos, vt qui nõdum venerit, aut venire possit. Sic nos fusè irridentur, quasi frustrà Christum liberatorem expectemus, cuius vestigia & pedes nunquam visuri simus. Mirum per Christum Gnosticos hic Dauidem intelligere, ac mysterijs esse iniquiores, quàm Iudæi.

52 [Benedictus] sit, se colligit, ac patienter & cum gratiarum actione omnia de manu Domini se excipere declarat. [Fiat fiat] ad confirmandam benedictionem, quò de promissionibus simus securiores ac certiores. In fonte. *Amen & Amen*, qualis clausula etiam fuit duũm librorum precedentium, iam duo reliqui aliter claudentur. nempè Quartus vnico Amen, quintus & vltimus per Halelu-ja.

LIBER QVARTVS, PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Inanem & fugacem esse hominum vitam. Proinde Deum orat Moses, vt saltem populo suo reconcilietur, & eorum opera dirigat atque perficiat. Per Christum scilicet.

1 Oratio Moysi hominis Dei. LXXXIX. Heb. 90.

DOmine, refúgium factus es nobis: à generatiône in generatiônem.

3 Priúsquam montes fierent, aut formarêtur terra & orbis: à sæculo & vsque in sæculum tu es Deus.

4 Ne auértas hóminem in humilitátem: & dixísti, convertímini fílij hóminum.

5 Quóniam mille anni ante óculos tuos tanquam dies hestérna, quæ prætérijt.

6 Et custódia in nocte: quæ pro nihilo habétur, eôrum anni erunt.

7 Mane sicut herba tránseat, manè flóreat & tránseat: vespere décidat, indúret, & arescat.

8 Quia defécimus in ira tua: & in furóre tuo turbáti sumus.

9 Posuísti iniquitátes nostras in conspéctu tuo: sæculum nostrum in illuminatiône vultus tui.

10 Quóniam omnes dies nostri defecérunt: & in ira tua defécimus.

11 Anni nostri sicut aránea meditabúntur: dies annórum nostrórum in ipsis, septuaginta anni.

12 Si autem in potentátibus, octoginta anni: & ámplius eôrum, labor & dolor.

13 Quóniam supervénit mansuetúdo: & corripiémur.

14 Quis nouit potestátem iræ tuæ: & præ timóre tuo iram tuam dinumerâre?

15 Déxteram tuã sic notam fac: & eruditos corde in sapiéntia.

16 Convértere Dómine vsquequo? & deprecábilis esto super seruos tuos.

17 Repléti sumus manè misericórdia tua: & exultáuimus, & delectáti sumus in ómnibus diébus nostris.

18 Lætáti sumus pro diébus, quibus nos humiliásti: annis, quibus vídimus mala.

19 Réspice in seruos tuos, & in ópera tua: & & dirige filios eôrum.

20 Et sit splendor Dómini Dei nostri super nos, & ópera mánuum nostrárum dirige super nos: & opus mánuũ nostrárum dirige.

1 Precatio à Mose condita, & in hunc librum relata, vt etiam docet D. Hieron. ad Cyprianum, quam vndecim Psalmis constare tradit R. Selomo Exod. 39. id est, hoc & decem sequentibus. Nam hanc inscriptionem cunctis illis, communem esse volunt. Ante Dauidem videlicet, exrabãt multi Psalmi, in re diuina à sacerdotibus vsurpati, vt hic & decem sequentes à Mose confecti, (Nam hæc inscriptio his etiam decem communis videtur, quoniam sunt ἀνωνύμως, quantum ad Auctorem) item illi magna ex parte libro 2. supra positi, quos tres filij Coræ, eius tempore, in deserto conscripserant. Nec probo, qui hunc sic inscriptum aiunt, quòd Dauid ad Mosis imitationem originem humanæ fragilitatis in eo depingeret. Canit quidem creationem, itémque Christum, résq; eius, id est, recreationem, sed quid hoc ad inscriptionem? Nobis assentitur Chaldeus.

Oratio (inquit) qua orauit Moses Propheta Deum, quando peccauerunt filij Israel in deserto. Respondit & sic dixit, Domine, &c. Porro totus hic liber quartus ferè est de Christo, & rebus Christi. [Viri Dei] Deut. 33. Ios. 14. Hebr. 4. Minister enim veteris Testamenti fuit, & noui Propheta. Aug. Virum Dei appellat prophetam 4. Regum 1. Vnde Chald. oratio, quam habuit Moses propheta Domini.

2 [Refugium] *Maon* habitaculum tutum. Sic in tempestate, tecti vel Petræ quærimus refugium. [A generatione in] perpetuis & continuis sæculis.

3 [Priusquam montes] Ante constitutionem omnis creaturæ (per Synecdochen) ante omnes res procreatas: temporáque secularia. Montes enim Deus condidit initio rerũ, quando aquis terram magna sui parte nudauit. Etsi alij malint terram initio fuisse planissimam: deinde in diluuio, motuum & quassationum vi in montes & valles disruptã. Orditur à Dei laude. [Terra] *hrets* etsi de vniuersa terra enuntietur siue habitata ea sit, siue non, hic tamen de inhabitata, deserta & inculta tantum, quia sequitur *Tebel*, siue Orbis. *Tebel* enim proprie ea pars, quæ habitatur, οἰκουμένη Græce. Sic latinè orbis accipitur apud Horat. lib. 1. oda. 12. *Teminor latum regere æquus orbem, Tu graui curru quaties Olympum.* Opponit Olympum à Ioue gubernatum orbi recto à Cæsare. Hic autem obiecrua in hac lingua Genus denominare partem deteriorem, cùm apud nos à meliori fiat denominatio. [Tu es Deus] Hysterologia. Tu Deus es. O Deus, tu subsistis, extas ab omni æuo, citra vllum temporis principium. Verbum substantiuum sumitur ὑπαρκτικῶς, nõ copulatiuè, pro extare, existere. Neque enim Deus refugiũ fuit nostrum ante mundi constitutionem, cùm nondũ esse mũ, sed ab æterno & semper extitit. [A sæculo in sæculũ] Periphrasis æternitatis Poetica.

4 Narratio incipit. Ne nos inducas in mala & res aduersas. Etsi alij humilitatem intelligant peccati & damnationis. [Ne auertas] Compositum pro simplici, vt esset expressior Antitheſis cum Paronomasia. Auertas, conuertimini, vt Græcè, ἀποστρέψας, ἐπιστρέψατε. & Hebr. *Tasi hob*, תָּשִׁב, *Shubu*, שׁוּבוּ. Ne vertas, ne redigas hominem ad tenuitatẽ, calamitatem, abiectionẽ, miseriã. [Et dixisti] *Et* pro *qui*, vt alibi è Kimhi in Michloli: vel pro *quia*, è Chrys. Qui dixisti, Conuertimini. Qui monuisti, vt conuerterentur homines, ne hominem deijcias in humilem statum, ne cum deprimas & affligas, ne malis absorptus non possit conuerti, & ad te redire. Hic Sept. R. Ioseph & R. Anonymum malo sequi, quam recentiores ineptius ista explicantes. Hebræa affirmanter quidem enuntiantur, sed eandem sententiam reddunt ob particulam aduersatiuam, *& tamen*. Vertis hominem ad tenuitatem, & dicis (*& tamen dicis*) conuertimini filij hominum q.d. Cum iubeas hominem conuerti & resipiscere, ne eum ad has miserias redigas, quibus obrutus, non est probabile eum mentem adiecturum ad resipiscentiam. Sic Michææ 5. Bethleem paruulae in principibus Iuda, & (*& tamen*) ex te exibit dux, qui regat populum meum Israel. Nam hæc affirmans huic negãti apud Matth. 2. cap. ob eandem causam respondet, Bethlehem nequaquam paruula es in principibus Iuda. Ex te enim exibit dux, &c. Possit etiam suspicari aliquis, אַל præcedentis versus finem Sept. in huius principium contulisse, ac legisse *Al, ne*, non *El*, Deus. Quæ qui nop aduerterint, monstra interpretationum huc conuexerunt: vt, reducis hominem vsque ad senectutem, & deinde dicis, reuertimini in puluerem, è quo vos effinxi. Er, reducis homines in puluerem, & deinde dicis, reuertimini in rerum naturam: vt sic humanum genus prole perpetues. Quasi sit querela de rerum vicissitudine.

5 [Quoniam] ratio superiorum. Ne humilitate affligas homines, quoniam sat per se sunt humiles & abiecti. Vt enim viuãt mille annos, mille anni illi sunt fluxissimi, quoniam tandem finientur, ac ante oculos tuos non pluris sunt quàm dies hesterna, quæ præterijt, & custodia in nocte. 1. excubiæ nocturnæ, quæ fluunt celeriter, dum paulo post aliæ alijs succedunt. Sunt enim quaternæ, tribus horulis duntaxat constantes. Metaph. à militia, cui optime comparatur vita nostra, maxime quantum ad vigilias militares, & quidem nocturnas, quoniam omnia hic tenebris & obscuritate errorum, insciriæ, calamitatis plena sunt [Mille anni] quibus ponamus eum posse viuere. [Ante oculos tuos] tua æstimatione & iudicio. Alij ante tuam æternitatem, si cum æternitate tua comparentur.

6 [Et custodia in nocte] Secunda hæc similitudo iungenda cum superiore vers. sicuti indicauimus. Vnde & hic

Masoretæ clauserunt periodum per Soph pasuc. [Quæ pro nihilo] Hysterologia. Sic enim ordinandum. Eorum anni erunt ea, quæ pro nihilo habentur: nempe, vt in Heb. exponitur, velut aquæ fluxus & somnium, id est, eorum anni pro nihilo habebuntur, nihili æstimabuntur præ fugacitate. Duntaxat sequuntur sensum. Nam ad verbum, vt attigimus, inundasti eos, somnium vel somnus erunt: vt comparetur fugacitas vitæ, fluminum rapido fluxu, quæ cum impetu feruntur, ac velociter abeunt: Deinde somnijs, quæ ab expergefacto aufugiunt, & quasi fumus, qui dissoluitur in aerem, euanescunt: Denique sequenti versic. herbæ, quæ mane rore vegetata viret, ac vesperi flaccescit. Potuerunt legere *Zirmathan*, Nominaliter, Bulla eorum anni erunt. Nam *Shana* & annum, & somnum designat. Bullæ autem sunt de eorum genere, quæ pro nihilo habentur, secundum parœmiam, Homo Bulla. Nec nouum, vt affixum siue pronomen iunctum sit cum nomine *Zirma*, non *Shana*. Nam Poetæ Hypallagen vsurpant.

7 [Transeat] abibit, peribit, euanescet sicut herba, quæ sole vehementius percussa exarescit. Imperatiua pro futuris Indicatiui, Transibit, florebit, decidet, indurabit, arescet. Alij, mutabit, id est, augescet, adolescet, incrementum sumet, quod Hebraicum *Halaph*, mutare interdum significet, vt Iob 14. V. 7. Si succisum fuerit & adhuc mutat, id est, Hieronymo scitè interpretante, rursum viresc it. Hinc Kimhi hoc loco, *Innouabitur*, exponit, & Chald. Mane floret & augescit [Induret] Absolutè, indurabitur exhausto vigore & succo naturali, vt fit in senibus. Heb. excindetur, i. resecabitur, vel peribit. Nam vtroque modo Rabbini exponunt. Ita enim homo in iuuentute tanquam ætatis flore, paucis annis viget. Cum ad maturam peruenit, curis, negotijs, ærumnis affligitur, moxque post multos labores moritur. Vide Nazanz. in funere Cæsarij fratris. Hic autem ordo declinationis humanæ attingitur. Primum decidit ac collabitur virile robur & vigor, deficiente naturali calore: Deinde induratur senile corpus exhausto succo, denique exiccatur, penitus arescit, redigitur in puluerem.

8 [In ira] per tuam iram consumimur, in vindictam inobedientiæ nostræ. Tu enim in statu originario sic nos constituetas, vt possemus non mori. Possit etiam referri ad peccata nostra quotidiana, quæ Deus celeriore morte vlciscitur. Sic docetur has vitæ necessitates esse pœnas nostrorum scelerum, ac Dei in nostra peccata iram esse causam, cur tam multis ærumnis simus obnoxij [Turbati sumus] Symmach. & Aquila transtulerant, Acceleramus (celeriter abimus ex hac vita.) Primum membrum aliqui referunt ad defectionem corporis, quam ex iræ Dei vindicta in hac vita sustinemus: Alterum ad animi perturbationem exorientem è contemplatione furoris Dei in venturo iudicio.

9 [In conspectu tuo] ne te effugiant, & vt ea punias. [Sæculum nostrum] (&) sæculum nostrum. Vitia nostri sæculi & vitæ nostræ acta, Meton. (posuisti, per zeugma) in illuminatione vultus tui. i. ante lumen vultus tui, ante oculos tuos claros & limpidos. Ea habes lucida & notissima. Ea recordaris & punis, vt Psalm. 108. In vtroque hemistichio idem sit per Epexegesin. Græcè Sæculum est Nominatiui casus, ὁ αἰὼν: tumque subaudiendum verbum *est*, intellectu eodem: vbi aliqui sæculum pro curriculo ætatis singulorum accipiunt. Sed præstat esse Asyntheton inter duo & in Accusatiuo *Sæculum* accipere. Masoretæ legunt *Alummenu*, non *Olamenu*. Ex quo alij interpretantur *Abscondita nostra*, vt sit Antithesis. Peccata, quæ existimauimus esse occulta, posuisti in lumine vultus tui. Alij, *Adolescentiam*. Verum in hac etiam forma sæculum significare possit. Adde omnia eodem recidere, vt Hiero. ad Cyprianum docet [In illuminatione vultus tui] coram vultu tuo lucidissimo. Ad verb. ad luminare vultus tui. Quasi vultus Dei de seipso lumen diffundat, per quod rem extra positam & obiectam sibi perspicuam faciat, non vt creatus oculus, qui res in tenebris vel extra se positas cernit per alienum lumen, Solis puta vel lucernæ. Sic docet Deum aliter cernere, quàm nos. Nos per receptionem tam luminis, quàm specierum à rebus obiectis manantium, siue aliquid emittamus ex oculis, vt Platoni placet, siue nihil, vt Aristoteli, qui recipiendo duntaxat visionem fieri censet. Deus per sese & suam essentiam siue vultum, quasi emittendo radios in res ipsas. Nullo enim lumine alieno indiget, vt nos nostraque omnia conspiciat & discernat, nec opus habet vlla illuminatione vel Solis, vel lucernæ, cum sit sibimet lux clarissima, cuius oculi sint sole ipso clariores atque radiantiores.

10 [Defecimus]

10 [Defecimus] consumimur. כלינו legerunt *Kalinu* in Kal, Masoretæ in Piel *Killinu*, vt cum sequentibus necterent. Consumpsimus annos nostros sicut loquelam. Quod non magni refert.

11 [Sicut aranea] tanquam tela araneæ, quæ facile perit & consumitur. Item sicut aranea, quæ ad texendam telam, è qua tenuem victum sibi venetur, se euiscerat & exhaurit, adeo vt citius ante tempus exhausta deficiat: ita nostri anni pereunt inutiles, laborioſi, & malorum pleni. Similitudo literæ Hebr. non variat sententiam, Sicut loquela, sicut dictum, vel meditatio (*Heghe* vtrumque) dicto cogitationéve ocius anni nostri consumuntur. [Meditabuntur] passiue, æstimabuntur: Pro aranei tela reputantur. Chrysost. & Theodoret. Aliqui, quod Græce sit ἰμάλιτον, *Meditabantur* (vbi tamen lego μελετῶν ται) interpretantur per Prosopopœiam actiue. Non enim annis nostris conuenit meditatio secundum Aranei similitudinem, sed nobis, in hanc sententiam. Nos in annis nostris meditamur, sicut Araneus (fraudes, vanitates, prædas, res omnes noxias.) Eius enim studium omne animalcula innocua venari & interimere: eius opus nihil est aliud, quàm laqueus & rete: quod tamen est valde fragile & vanum, interdum etiam texenti perniciosum. Nam post telam confectam facilius comprehenditur & necatur, dum scopa circunducta è tela ipse, veluti è suo ædificio, fugatus, mox calcatur & perit. Sic nos viuendo telam araneæ ordimur. Nam post opera nostra vana & futilia minus tuti sumus & securi: breui etiam celeriterque perimus. Sed hæc Hebræo non respondent, in quibus simpliciter *Anni nostri sicut loquela sine meditatio* (sunt, æstimantur vel quid simile) Sermo enim prolatus mox euanescit, volans irrenocabile verbum. Nisi *Heghe* vsu veteri sit Aranea. q. meditabundum animal & malitiosum, vt fortasse Iob 30. & Esa. 25. apud Chaldæum Paraphrastem, vbi vulgo carduus vel vrtica. Chald. Sicut vapor oris nostri in hyeme. [In ipsis] Hebraismus, quo antecedens demonstratiuo præponitur in diuerso casu: pro, In ipsis diebus annorum nostrorum (sunt) septuaginta anni. Ætatis nostræ spatium terminatur Septuaginta annis, aut si sit firma valetudo, octoginta. Symmachus tamen verterat, ἀλλ' ἀρα, toti, vniuersi. Chal. dies annorum nostrorum in hoc mundo septuaginta

septuaginta anni fortitudinis. Et si in fortitudine, octoginta anni, & multiplicatio eorum labor & falsitas, quoniam celeriter transierunt, & volant in puluerem.

12 [Si autem] simus sup. vel sint dies nostri. (Est enim Eclipsis.) [In potentatibus] in potenti & firma corporis constitutione & valetudine, in natura viuaciore & valentiore [Et amplius] Heb. Et robur eorum labor & dolor. Quod duobus modis exponitur. *Primo*, & simplicius cum Sept. & Hieron. Quicquid vitæ vltra hos annos relinquitur, laborioſum est & doloris plenum. Nam ob continens defluuium, caloriſque nanui & spirituum imbecillitatem, ad extremum hominis effœta, ægra, languidáque est senectus, vt illius vita sit quasi non vita, sed mors, mortiſve expectatio certa, non vitæ productio. Sic Chald. סיגעיהון, multiplicatio eorum. Quo pertinet illud Macrobij lib. 1. Som. cap. 6. Septies deni anni à Physicis creditur meta viuendi, & hoc vitæ humanæ perfectum spatium terminatur, quod quisquis excesserit, ab omni officio vacuus, soli sapientiæ & studio vacat & omnem vsum sui in suadendo habet, aliorum numerum vacatione reuerendus. Et istud Rab. Bagbag in *Aboth*. Sexagenarius ad senectutem peruenit. Septuagenarius ad *Saba*, id est, confectam & decrepitam canitiem. *Ibid.* est tertius & vltimus senij gradus congruens silicernijs, quibus imminet sepulchrum. Secundò, Robustissima pars & præcipua eorum annorum octoginta labores sunt & incommoda, quàm aliqui iuuenturem interpretantur. Nam cuncti dies peregrinationis nostræ parui & mali, Genes. 47. pauci & plenì malorum atque ærumnarum. Quod sequi videtur Psalterium Roman. Plurimum eorum labor & dolor, id est, potior pars. Est autem Græca constructio, τὸ πλεῖον αὐτῶν, Latinè, *amplius eis*, *plus eis*. Amplius vltra illos annos, reliquum vitæ, quod supereſt vltra septuaginta vel 80. annos. Loquitur autem secundum communem naturæ cursum iam à tempore quartæ ætatis mundi, siue Mosis, qui huius Psalmi est conditor, vel certe argumenti positor. Nam cum Patres diu antea viuerent, tandem accisus est terminus humanæ vitæ ad annos 70. vel ad summum 80. paucis centum attingentibus. Eccle. 18. vt crescente hominum malitia, simul & eorum anni decreuerint. Loquitur item de periodo, qua infirma valetudine, statu, vigore poterat homi-

nis

minis natura tum permanere absque vitæ incommodis, per optimam sensuum & membrorum functionem, quod vix hodie contingit anno quinquagesimo, ne in firmioribus quidem. Quicquid enim hodie viuitur, in quo vitâ sit delectabilis, quinquaginta ad summum 60. annorum spatio comprehenditur. Adeo hodie celerius senescimus, periodo humanæ vitæ continuo deficiente, magisque ac magis defectura, & in dies contrahenda. Ne quis putet hac vltima mundi ætate eandem esse periodum, quæ isto Mosis vel Dauidis tempore.

13 Heb. ad verbum. Quoniam tonsio (est) velox, & euolabimus, id est, quia nos celeriter tondes & resecas, euolamus: quia transitus noster est celer, euolamus: allusione poetica, vt cum apud nostros Parcæ filum vitæ nostræ ducere & secare memorantur. Ex quo etiam liquet, quid Septuag. appellarint *corripi*, nempe rapi celeriter ex hac vita, & quasi euolare. Anni nostri sunt septuag. & ad summum octoginta. Quoniam superuenit mansuetudo (tua ô Domine) super nos, tu ave suauis prouidentia, quæ nos hinc corripit, hoc spatium non solemus transgredi. Alioqui si hic essemus diutius, propter incommoda senectutis nimiæ, labores & dolores, hoc non esset viuere, sed quotidie perire. Ex mansuetudine tua proficiscitur, quod tunc corripiamur, i. hinc euolemus, vel castigemur, videlicet per mortem, vt in Græco παιδευομεθα. Aliqui, Certè nobis continget mansueta punitio, & castigabimur. [Superuenit] super nos venit. Hinc Græce ἐαν δὲ ὀγδοηκοντα ἐτῶν, post 70. vel 80. annos scilicet. Duo sunt præsertim, quæ vitam hanc reddũt in senio miseriorem, malorum multitudo, & vitæ breuitas. Sap. 2. Exiguum est cum tædio tempus vitæ nostræ. Ab ijs liberamur, Deo nos ad se per mortẽ misericorditer vocante.

14 Exclamatio querula propter iram Dei tam acriter & acerbè in posteris vsum Adæ peccatum punientis. [Potestatem] vim & magnitudinem. [Præ timore tuo] præ pauore tui, propter tui metum. Quia tu es valde pauendus & formidabilis, q.d. Tu vsque adeo timeris, vt nulli liceat dinumerare iram tuam, & expendere eius magnitudinem. Metus vehementior obstupefacit & obtundit animos, nec sinit considerare quæcunque ab irato geruntur. Ad verb. secundum timorem tui. Est quidem Græce ἀπὸ τὸ φόβου σου *à timore*

à timore tui, Sed ἀπὸ, *præ*, apud Septuagin. è linguæ Hebraicæ proprietate, in qua *Min, à, ab, præ*, vt Psal. 88. Oculi mei languerunt ἀπὸ πτωχείας, præ inopia. Et apud Paulum Hebr. 5. Exauditus est ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, præ sua reuerentia, id est, quia plurimum Patri erat venerabilis & obsequendus. Ex quo misere Beza illum Pauli locum ad Calumni hæresim de desperatione Christi ob Dei iudicium torsit ad Castalionem, pagin. 207. 208. 209. primum negans ἀπὸ significare *pro, præ, propter*. Deinde εὐλαβείαν, accipiens pro pauore & metu, cum significet reuerentiam & venerationem, vt in Liturgijs Græcis, μετ' εὐλαβείας, é qua apud Synesium εὐλαβέστατοι, reuerendissimi. Vel *præ*, suprà, plusquam, maiorem timore tui, plusquam est tui pauor, Gall. *qui peut cognoiſtre, que tu es plus cholere, que craint & redouté?* De eo, qui videtur mitis, propterea non multum timetur, cum tamen sit valde iracundus & terribilis. q.d. Quis nouit percipere tuam iram, quæ maior est quàm quis putet & credat? quæ maior est, quàm tu vulgo timearis? Vel *præ*, pro; secundum. Secundum timorem tui, quantus est tui timor, secundum quod es formidabilis, secundũ timorem, quo tu es ob iram tuam pauendus, q.d. Quis ita cognoscit indignationem tuam, vt te sic timeat, quemadmodum oportet tam terribilem metuere Dominum? Timorem interpretantur Rabbini reuerentiam, venerationem & cultum Dei. Quis nouit comprehendere maiorem iram tuam esse, aut certe tantam, quanta est tui reuerentia, quantum tu timeri debes, quantum tu es formidabilis & verendus. q. d. Tua ira est maxima. Nam tam latè patet, quàm timor tui, Annosymus. Kimhi aliter: Quantum quisque te timet, tantum iræ tuæ experitur, & quæratur cruces maiores esse sanctioribus propositas, & exaggeret iræ diuinæ magnitudinem, querula exclamatione. Sic & *præ*, propter significabit. Propter tui timorem & reuerentiam, hoc ipso, quod tu timearis & colaris. Verum hæc explanatio ex eo proficiscitur, quod posterius hemistichiũ intelligatur per se, & absq; interrogatione. *Et præ timore tuo ira tua* (est.) Vti in vnoquoq; est timor & cultus tui, ita sæuit indignatio tua in præsenti sæculo. Quẽ enim diligis, castigas, ne in futuro dãnetur. Non enim corripis, vt occidas, sed vt corrigas. *Tuo*, tui passiuè, vt Mal. 1. Si ego Dñs, vbi timor

meus?

meus? id est, mei, non quo timeo, sed quo timeor, siue timeri debeo. [Dinumerare] metiri, comprehendere, habere in numerato, perfecte scire. Masoretæ aliter interpungentes, hoc verbum iunxerunt cum sequentibus, Dinumerare dies nostros sic notum fac. Doce nos numerum dierum nostrorum, vt sciamus quid nobis desit, & nos præparemus ad fœliciter & sancte moriendum, addiscamus cor sapientiæ, respiscamus, vel sapientiores efficiamur.

15 [Dexteram tuam] ימינך, *temino*, vel *temitach*, per Caph: Masoretæ *Iameenn* (dies nostros) [Sic] Illatiua particula. Itaque, ergo in hac misera nostra conditione fac notum nobis (vnde Græci interponunt μοι) tuam dexteram, potentiam, misericordiam, opem (Metonym.) & eruditos corde in sapientia (notos fac, per zeugma.) Fac quoque vt nos Prophetas & Doctores cognoscamus, ne falsis & insipientibus nos præbeamus seducendos: fac in sapientes pios incidamus, non in hæreticos, non in atheos, non in profanos & rerum diuinarum contemptores: iuxta Rabbinos, qui ברא, non *creauit*, sed *creabitur*, non Prophetam, sed verbum. *Venire faciemus*, exponunt: Et afferemus cor sapientiæ, vt afferamus cor sapientiæ, vt afferamus mentem sapientem, ostende nobis tuam dexteram, vel dierum nostrorum finem. E mortis consideratione sapimus, cauti & prudentes efficimur, vtà malo declinemus, & bonum operemur.

16 [Conuertere] reconciliare, placare, redi ad solitam misericordiam [Vsquequo] Apoliopesis, iratus eris, vel quid simile Chald. Vsquequo affliges nos? [Deprecabilis] placabilis, exorabilis, propitius. Hebr. proprie, pœnitentiâ ducare, pœniteat te. Recte Chald. Conuertere à malo, quod minatus eras facturum populo tuo. Aliqui, consolare seruos tuos & cultores.

17 [Repleti sumus] שבענו, *Sabanu*, in præterito Kal. Masoretæ *Sabbehenu*, in Imp. Piel, cum affixo: Reple nos, fac ita nos [Mane] maturè, opportunè, citò, tempestiuè. Hieron. putat ad spem resurrectionis, & æternæ vitæ præmia pertinere, quasi matutina misericordia sint.

18 [Lætati sumus] שמחתנו etiam hic in præterito *Shemahnu*, Masoretæ vt supra, *Shammeheenu*, lætifica nos: vt sit precatio, non narratio. [Pro diebus] pro numero dierum, pro magnitudine malorum, quæ diebus & annis præcedentibus

præcedentibus pertulimus. Vnde Heb. iuxta dies. [Annis] (pro) annis, repetita præpos. per zeugma.

19 His duobus versibus, tanquam formula consecrationis vsus traditur Moses ad benedictionem populi & tabernaculi recens à se perfecti, Exod. 39. vt illic R. Selo. docet. [Respice] Hebræa non admodum variant: Videatur super seruos tuos opus tuum (tuæ redemptionis & liberationis) [Et dirige] ודרך, *Hadreeh*, à דרך, *Darách*, in Hiphil, dirige, in rectam viam duc eorum filios, esto eorum dux. Masoretæ *Hadreehá*, ab הדר, *Heder*, vt Caph sit affixum. Et decus tuum super filios ipsorum (videatur.) Tua gloria & maiestas eis appareat & affulgeat. Sensus eodem recidit.

20 [Splendor] fauor, gratia. Alij, æterna fœlicitas, vt Chal. Sit dulcedo paradisi deliciarum à conspectu Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum prosperentur. Præpara verba legis super nos, & opera manuum tuarum præparentur ab ipsa. Hebr. iucunditas, dulcedo [Dirige] Heb. firma, perfice, perage, vt quicquid manib. nostris agimus, fœliciter succedat. Iuua & fortuna actiones nostras, & dispone, vt rectæ sint. Locus contra Pelagianos de gratia.

ARGVMENTVM.

Ab omnibus periculis & hostibus esse securos, qui sunt in Dei tutela.

1 Laus cantici Dauid. XC. Heb. 91.

2 QVi hábitat in adiutório Altíssimi: in protectióne Dei cœli commorábitur.

3 Dicet Dómino súsceptor meus es tu: & refúgiu meu, Deus meus sperábo in eum.

4 Quóniam ipse liberáuit me de láqueo venántium: & à verbo áspero.

5 Scápulis suis obumbrábit tibi: & sub pennis eius sperábis.

6 Scuto circúndabit te veritas eius: nó timébis à timóre nocturno.

7 A sagitta volánte in die, à negótio perambulante in ténebris: ab incúrsu & dæmónio meridiáno.

8 Cádent à látere tuo mille, & decem míllia à dextris tuis: ad te autem non appropinquábit.

9 Verúntamen óculis tuis considerábis: & retributiónem peccatórũ vidébis.

10 Quóniam tu es Dómine spes mea: Altíssimum posuísti refúgium tuum.

11 Non accédet ad te malum: & flagellum nõ appropinquábit tabernáculo tuo.

12 Quóniam ángelis suis mandávit de te: vt custódiant te in ómnibus vijs tuis.

13 In mánibus portábunt te: ne forte offendas ad lápidem pedem tuum.

14 Super áspidem & basilíscum ambulábis: & conculcábis leónem & draconem.

15 Quóniam in me sperávit, liberábo eum: protegam eum, quóniam cognóuit nomen meum.

16 Clamávit ad me, & exaúdiam eum, cum ipso sum in tribulatióne: eripiam eum & glorificábo eum.

17 Longitúdine diérum replébo eum: & ostendam illi salutáre meum.

1 Hæc non habentur in Fonte, sed adijciuntur ex eorum opinione, qui cunctos Psalmos inscriptione carentes, vni Dauidi tribuunt.

2 [Qui habitat] qui Deum habet adiutorem, in eius protectione tutus erit. Qui se eius auxilio committit, qui confidit & conquiescit in eo, tutus erit ab omni periculo. Heb. Sedens in latibulo Excelsi, in vmbra omnipotentis pernoctabit, manens, quiescens, vt Luc. 24. Vos autem sedete in vrbe Hierusalé, i. manete, quiescite. *qui*, sedet & conquiescit in Dei excelsi ope, qui sperat in Dei adiutorio, eoque nititur, in Dei omnipotentis tutela morabitur, id est, cum proteget Deus omnipotens sua vmbra, vt sit in refrigerio, & expers

& expers omnium iniuriarum solis. Non succumbet is quem Deus adiuuat. Sic & Rab. Selomo. Quo pertinent illa Chaldæi, qui collocat mansionem suam in secreto altissimi, in vmbra nubium gloriæ Dei commorabitur. Cæteri Rabbini hic frigent, nec vident *Habitare*, siue *Sedere*, summi pro quiescere vt Psalm. 21. versic. 4. [Commorabitur] Verb. pernoctabit, illic permanebit tota nocte, tanquam in hospitio. Illic dormiet secure, nec sentiet noctis iniurias, noctem illic transiget. Nox symbolicè tempus est calamitatum & malorum.

3 [Dicet] dicere poterit verè & meritò. Hebr. dicam: vt sint verba Dauidis suo exemplo ad sperandum in Domino inuitantis. Sed quia nihil refert, quis piorum hoc dicat, vt connexio esset planior & magis perpetua, Enallagen personæ mutarunt Septuaginta. Sic enim vsque ad vers. antepenultimum, quo Deus loquens inducitur, Psalmographus pios alloquitur. Alioquin in hoc Psalm. est commutatio Dei ad fidelem, fidelis ad Deum, denique ad fidelem. [Et tu] Non est in Hebræo, sed Euphoniæ gratia, & ex verborum consequentia adiectum, vt testatur Hieron. ad Suniam.

4 [Me] Mimesis continuatur. Hebr. te. Ratio illius mutationis proximè tacta. Sic enim omnia deinceps facilius cohærebunt [Laqueo venantium] clandestinis hostium insidiis, qualibus solent vti venatores & aucupes. Augustinus & Arnobius inuisibiles hostes intelligunt, Diabolum, eiusque Angelos seorsum percutientes, Exod. 12. 2. Regum 24. 4. Reg. 19. [A verbo aspero] à calumnia, maledicentia. Vnde & Symmachus, à sermone calumniarum. דבר per geminum Camets, *Danar*, verbum, res, negotium: per geminum Segol, *Deuer*, vt legunt Masoretæ, pestis. Liberauit ergo me à verbo aspero, à re aspera, (vt intelligat quoduis periculum & malum) vel à peste constractionum, à peste noxia & exitiali. Quod aliqui dirigunt ad historiam de peste, tempore Dauidis in populum immissa, 2. Reg. 24. Sed iam docuimus huius & nouem sequentium auctorem esse Mosem non Dauidem.

5 Apostrophe perpetua ad hunc pium, de quo hactenus in tertia persona [Scapulis] alis suis prop. proteget te. Scapulas maluerunt, vt in vtroq; hemistichio Metaphora esset

diuersa: vna ab auibus, sub quarum alis pulli securi agunt, nec sibi metuunt ab accipitribus: altera ab hominibus latas scapulas & humeros habentibus [Obumbrabit] obteget, operiet te. Sub latis suis scapulis occultabit te [Sperabis] cõfidenter ages & tuto, per Metalepsin, securè versaberis. Sic confidenter pro securè. Ier. 33. & spes, pro securitate psal. 4. Hinc Chal. Vmbra diuinitatis eius obumbrabit tibi, & sub vmbra gloriæ eius securus consistes.

6 [Scuto] sicut scuto, vt scutum [Circundabit] Rectè: quoniam *Sohera*, clypeum rotundum siue parmam significat. Ad verb. scutum & parma veritas eius (est) fides siue fidelitas eius erit tibi pro scuto & protectione, teque omni ex parte communiet. [Veritas] fides, certitudo. [A timore nocturno] à terriculis nocturnis.

7 [Volante] Epithetum sagittæ propter pinnas volucris & celeris: de subitis & inopinatis malis. [A negotio] à re: vel per sex puncta, à peste, vt supra, vers. 7. [Ab incursu] Heb. à lue, (quæ) grassatur meridie. Pestem, siue grassetur noctu siue die, non formidabis. Thalmudici, R. Selomo, & Chaldæus cum nostris *Keteb*, putant esse dæmonium sæuissimum, quod vel in meridie grassari audeat, cum alia noctu potius peruadant, & in tenebris dominentur. [Dæmonio meridiano] meridie deuastante, aperto, manifesto, aperte occurrente & grassante: à manifesta sæuitia Diaboli & tyrannorum. רעשׁוּד per Metathesim potuerunt accipere, רעשׁיד *Vesed*. Nam *Sedim*, sunt dæmones, R. Selomo addit *Deber* & *Keteb*, esse nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. Docet quicquid contingere possit mali, siue per noctem, siue per diem, siue ex insidijs, siue apertè, minimè nocituum. Nam quatuor pericula enumerat, duo nocturna, & totidem diurna. Chald. Non timebis à timore dæmonum, qui ambulant in nocte, à sagitta Angeli mortis, quam emittit interdiu, à morte in tenebris ambulante, à turbà dæmonum in meridie grassantium. Sic de dæmonibus insidiantibus, maximè noctu, vt corpora bene pasta, ad libidines incendant, interpretatur Nicetas in Orat. Nazanzeni de Baptismate.

8 Omni ex parte tutus eris [Cadent] absolutè, siue meropassiuè, Occumbet pestilentia, bello, & prædictis alijs euentis. Alij, passiuè, per quandam transitionem, prosternentur tua manu,

tua manu, vt actio sit pij. q.d. prosternes plurimos tàm ad sinistram, quam ad dextram, sed multo plures ad dextram, ad quam vis brachij fertur [A latere] à sinistra parte & latere. Nam de deteriore nomen generis dicitur [Non appropinquabit] Myrias supp. Nam אלף & רבבה, mille & myrias sunt singularis num. vel distributiue, vllus è tanto numero, ne vnus quidem. Alij repetunt suppositũ è præcedenti vers. Pestilentia, vel bellum, vel aliud infortunium, quo cæteri morientur, non propinquabit tibi, neque te attinget. In publicis calamitatibus pij seruantur. Esa. 43.

9 [Veruntamen] verumetiam. [Retributionem] In malũ accipitur, pro pœnis debitis, euersione, vindicta. Senties te non frustra spem tuam in Domino collocasse, quod impij sint vltionem accepturi.

10 Dicendo supp. vt sit Mimesis linguæ consuetæ. Alioqui nimis abrupte à Pio se conuerteret ad Deum, & mox à deo ad Pium. Et retributionem peccatorũ videbis (dicendo, vel, & dices,) Quoniam tu es Domine spes mea. Sic & R. Selomo, & veteres Rabbini, per eclipsim לאמר *dicendo* vel כי אמרת *quia dixisti*. Vnde personam primam, vt suprà, mutare in secundam, ad perspicuitatem poterat. Quoniam Dominus est spes tua. i. quoniam posuisti spem tuam in Domino. Potest iungi eum sequentibus. Dicendo, dicens, cum dices tu es domine spes mea, altissimum ô homo posuisti refugium tuum. q.d. Si in Deum spem & fiduciam tuam conijcias, habes refugium altissimum & tutissimum. [Altissimum] Græcis epithetum Dei non refugij. Τὸν ὑψιστὸν τὸν καταφυγιστον. Altissimum posuisti euasionem tuam (ô pie.) Ne quis existimet Altissimum esse neutrius generis, & construi cum Substant. [Refugium] Est enim masculinum, significans Deum excelsum, vt seq. psalm. vers. 1. & 9. q.d. In Deo altissimo & in cælis habitante posuisti tuum perfugium, siue refugij habitaculum. At Hebræum עליון *elyon*, vtrumque genus patitur, estque adiectiuum significans tutissimum, securissimum, eleuatum & summotum à periculis. Quare Chald. in neutro accepit. In altissima mansione posuisti domum habitationis tuæ. Mox reuertitur ad cœptã versus Pium Apostrophen.

11 [Non accedet] non accidet tibi fortuito, & citra Dei prouidentiam: non fortuito cadet. Hæc vis verbi, יראה.

[Flagellum] plaga, calamitas familiam tuam nō infestabit. Securitas ad totam tuam domum extendetur.

12 Ratio huius securitatis, Angelorum custodia, vt Psal. 33. Hebr. 1. Quæ etsi non sit simpliciter necessaria ad nostram salutem, vel tutelam, ac ad illam Deus solus sufficiat, vt ad reliqua omnia, ea tamen exigitur, quoniam Deus sic instituit. Hunc scilicet ordinem in rebus posuit, vt inferiora per media, & media per superiora regi velit. Quanquam non se isti ordini ita alligauit, eum quin plerunque potestate sua absoluta suspendat, ac immediate pleraque efficiat. [De te] de tua salute & tutela. Hoc etiam Christo competit. Visus enim est Christus ministerio Angelorum in multis. Non quod eo indigeret, sed quod Deus sic instituerit. Instituit enim, quemadmodum tradit Dionysius de cælesti Hier. c. 9. vt ministerio angelico homines dirigantur, adiuuentur, custodiantur, purgentur, illuminentur, perficiantur. Cuius rei persuasio etiam paganos imbuit. Nam ex eorum sententia Genius natalis & candidus commemoratur apud Tibul. lib. 1. eleg. 8. lib. 2. eleg. 2. & 4. eleg. Ouid. lib. 5. Trist. el. 6. [Vijs tuis] quocūq; perges. Alij, in omnib. actionibus tuis. Alij, in tua vocatione. Metap. variè concipiūtur.

13 [Portabunt] regent, deducent, & omne auxilij genus tibi afferent, necunde detrimentum vel minimum patiare. Theod. ad verbum. Super palmas eleuabunt. Videtur Metaphora à nutricibus, quæ infantes in manibus gestant, ne impingant alicubi. Chaldæus lapidem allegoricè exponit prauum fomitem & concupiscentiam. Ne forte impingant ad prauum figmentum pedes tui.

14 [Aspidem] שחל, *Sahal*, grandæuus leo. Pardum aliqui interpretantur [Basiliscum] *Pethen*, genus serpentis pernitiosissimi. Aspidem aliqui [Leonem] *Kephir*, leo iunior. Neque venenatæ, neque feræ bestiæ, neque diabolus & eius administri vllam vim aduersus te habebunt. His enim dæmones diuersorum ingeniorū indicantur, vt Luc. 10. Quantum ad literam, exempla habentur Dauidis, Sampsonis, Danielis, Pauli, Act. vlt.

15 Iam Deum loquentem inducit, & per se promittentem quæ ipse prædicauerat, vt promissio sit efficacior & solennior [Sperauit] concupiuit, vehementer amauit Heb. [Nomen meum] Me, vt ferè per totam Scripturam.

16 [Cum

16 [Cum ipso sum] ipsi adero.

17 Eum longitudine dierum satiabo in hoc sæculo: & ostendam illi salutem meam in futuro, vt salutem æternam, vel Messiæ, anima ipsius consequatur. Nisi malis totum versiculum ad futurum sæculum pertinere [Longitudine dierum] vita æterna. Vera enim vitæ diuturnitas est æternitas in cælis [Salutare meum] saluatorem mundi Messiam. Hæc omnia Kimhi [Ostendam] non modo videre faciam, sed & præstabo atque exhibebo salutem sempiternam.

ARGVMENTVM.

Deum collaudandum, quod eius omnia sint magna, malos perdat, bonos seruet.

1 Psalmus cantici in die Sabbati XCI. Heb. 92.

2 BOnum est cōfitéri Dómino: & psállere nómini tuo Altíssime.

3 Ad annuntiándum mane misericórdiam tuam: & veritátem tuam per noctem.

4 In decachórdo, psaltério: cum cántico, in cithara.

5 Quia delectásti me Dómine in factúra tua: & in opéribus mánuum tuárum exultábo.

6 Quam magnificáta sunt ópera tua Dómine: nimis profúndæ factæ sunt cogitationes tuæ.

7 Vir insípiens non cognóscet: & stultus nō intélliget hæc.

8 Cum exórti fuerint peccatóres, sicut fœnū: & apparúerint omnes, qui operántur iniquitátem.

9 Vt intéreant in sæculum sæculi: tu autem altíssimus in ætérnū Dómine.

10 Quóniam ecce inimici tui Dómine, quóniā ecce inimici tui perí-

bunt: & dispergétur oēs, qui operātur iniquitātē.
11 Et exaltábitur, sicut vnicórnis cornu meum: & senéctus mea in misericórdia úberi.
12 Et despéxit óculus meus inimícos meos: & in surgéntibus in me malignantibus audiet auris mea.
13 Iustus vt palma florébit: sicut cedrus Líbani multiplicábitur.
14 Plantáti in domo Dómini: in átriis domus Dei nostri florebunt.
15 Adhuc multiplicabúntur in senécta uberi: & bene patiéntes erunt, vt annúntient.
16 Quóniam rectus Dñs Deus noster: & non est iníquitas in eo.

1 De Sabbato non huius sæculi, sed alterius, quod totum est Sabbatum, à Leuitis canebatur, R. Selomo, & de rebus Messiæ, quibus omnia erunt quieta & tranquilla, R. Ataiá, Hunc attribuunt Adamo in Babá Bathrá, quem, quia vespera priore Sabbati creatus fuisset, simulatque Sabbatum illuxisset, cecinerit. Sed iam docuimus esse Mosis, Psal. 89. aut saltem Mosem, eum in scripta sua relatum Synagogæ tradidisse. [In die] Hebr. in diem, vel de die Sabbati, de die, quo cessauit Deus ab operibus suis, & quem benedixit sanctificauitque, vt illo homines opificij mundi beneficium recolerent & legem suam meditarentur. Hinc versic. 5. Quia delectasti me Domine opificio tuo. Nam reliquis hebdomadæ diebus homo se in suis negotijs occupat, at oportet vt hoc die totus vacet & quiescat ad glorificandum Deum opificem, & ne in meditatione quidem suarum rerum præteritarum, vel consultatione futurarum operam collocet, dicente Esaia. c. 58. In Sabbato glorifica eum vt non facias vias tuas & non inueniatur voluntas tua, & loquaris sermonem. Vnde consueuerat Israel prope Sabbatum adire prophetas ad audiendum Dei verbum. Abben Ezra, Exod. 20.

2 [Bonum] *Tob.* Hebr. transcendens. bonum moraliter & alijs rationibus, nempe vtile, salutare, decorum, consentaneum. [Tuo] mutat personam. [Altissime] ô Deus excelse.

3 [Manè

3 [Manè, per noctem] quouis tempore. Allusio ad sacrificium matutinum, pomeridianum & vespertinum circa horam nonam. i. tertiā à meridie, orationis præcipuas horas, li. 19. Ant. Iosephi, cap. 8. vt discamus conuenire ad solennes preces. Symbolicè Mane, tempus rerum prosperarū, Nox aduersarum. Quocunque tempore laudandus Deus, & quia misericors, & quia stat promissis. Præcipuè autem temporibus publicæ orationi destinatis, qualia erant in veteri lege mane & vesp. [Misericordia] de gratuita bonitate, [Veritas] de promissionum certitudine & præstatione.

4 [Psalterio] (&) psalterio. Nam sunt duo instrumenta musica in Heb. vt illic apparet ex particula Vau (&) interiecta. [Cantico] cum suaui cantu. Vnde הגיון in inscriptionibus aliquorum Psalmorum est genus hymni suauissimi. Vel iuxta alios, sonori organi. Celebrandus est Deus cum instrumentis musicis. i. cum hilaritate & voluptate. Nostri In decalogi habentis decem præcepta, tanquam decem chordas, præstatione & reliquæ diuinæ legis partium executione, vt quemadmodum Decachordum est Decalogi Symbolum, ita reliqua instrumenta reliquarum legis partium.

5 [In factura tua] in operibus creationis, in fabrica tua, in rebus à te, sex primis diebus Mundi, procreatis. Nam Psalmi argumentum & inscriptio est in diem Sabbati, quando Deus cessauit ab operibus suis. i. à creatione nouarum specierum & se veluti conuertit ad earum contemplationem.

6 [Quàm] O quàm magna & admiranda sunt opera tua. [Opera tua] res à te productæ. [Cogitationes tuæ] prouidentiæ tuæ rationes, administrationes & procurationes, perueſtigatu & perceptu difficiles sunt & arduæ. Tua consilia sunt valde profunda ad perscrutandum. In Dei operibus duo consideranda, Dei creatio, & prouidentia erga ea. Est enim mundi conditor simul & gubernator. Vt Sabbato primo cessauerit à nouæ speciei rebus condendis, at non cessauit ab eis perpetuandis per indiuiduorum successionem, conseruandis, dirigendis, gubernandis. Pater enim vsque modo operatur, Ioan. 5.

7 [Insipiens & stultus] carnalis, animalis, stolidus, stupidus, impius,

dus,impius,huius sæculi sapiens,qui mentem ad Deũ, eius opera & prouidentiam contemplandam non attollit, neq; ea,quæ Dei sunt,percipit,& sentit, [non cognoscet] hæc, per hypozeugma. *Stultus.* Aliqui distinguunt, vt *Baar,insipiēs*,sit Brutus & stupidus,G. *Snt.Kesil stultus* prauè desipiēs, qui non cupiditate vel ignoratione victus peccat, sed mētis peruersitate.G. *Vn manuais fol.* [Hæc] hæc Dei mirabilia, hanc pulchritudinem & magnitudinem diuinorum operum,hanc Dei prouidentiam.

8 Secunda pars de prouidentia. Solet Scriptura creationi subijcere prouidentiæ opera, quoniam duobus se Deus nobis reddit admirabilem & amabilem. [Cũ exorti fuerint] Clarius Hebraicè Cum germinauerint, [Cum apparuerint] Ibidem patet apparere accipiendum pro caput efferre, eleuari,exaltari,florere in hoc mundo. Et(cùm)efflоruerint,vt mox acerbiores pœnas sustineant, & in ignes æternos præcipitentur: tu perpetuò manebis Altissimus, siue in loco alto,incorrupto,alieno ab omni interitu.

9 [Vt] Hæc particula consecutionem importat, non causam:ordinem & vicissitudinem, non finem. [Tu autem] Autem, redundat Latinè, quòd sit expletiua particula, וְ pro וַ,vt Vau pro Pe raphe Arabum:vel iuxta alios emphatica,*Sane,profectò*.Pendet enim sententia è superiore versu: Cum illi interierint funditùs, tu eris perpetuò altissimus. Illorum interitus nihil detrahet de tua æternitate, & æterna fœlicitate & maiestate. Chaldæus maluit connexionem esse imperfectam. Itaque initio versus subaudit, *Futurum est.* Cùm improbi floruerint, aliquandiu, tum futurum est, vt intereant in sæculum sæculi. Nam eorum fœlicitas est momentanea. Tu autem, &c. [Altissimus] *Maron*, per Auxesin (ō) altitudo, Deus, qui in altis habitas.

10 [Dispergentur] dissipabuntur,disperdentur, profligabuntur: vel separabuntur. Hinc Chal. Et separabuntur à congregatione iustorum.

11 [Cornu] robur,potentia. Metaph. [Sicut Vnicornis] cuius cornu est pulcherrimum,durissimum, & valdè eleuatum. [Et senectus mea] Et senectus mea exaltabitur, copiosa & larga Dei misericordia, siue ex Heb. & Græc. ἐν ἐλαίῳ πίονι,oleo pingui.Nam noster respexit ad Olei Metaphoram,

nisi fortasse legerit ἐλαίῳ. Chald. Oleo recenti frondētis olivæ. Nam oleum passim est symbolum lætitiæ,gratiæ & misericordiæ,quippè quod valeat ad membra fouenda & corpus corroborandum, vt Dei gratia ad corpus & animum. Alia Metaphora, oleum pingue demonstrat habitum corporis succulentum & vegetum, quo pios senes Deus afficere solet.Quod Cicero lib.de senect.attribuit vitæ anteactæ temperanter,ascribitur hic pietati. בְּלֹת senectus, à בלה, *inueteranit*,rectiùs,quàm Rabbini à בלל, *confudit, conspersit* vt sit præteritum Cal. dup. & quantum ad sensum, & quantum ad Grammaticam. Nam connexio est simplicior, & conuenit cum vers. 15. Porrò iuxta Grammaticos canones habet accentum in vltima more Nominum, non in penultima,more Verborum. Interim illi sic per Eclipsim exponunt: Conspersi (caput meum)oleo viridi,Metaphoricè, de bonorum & deliciarum affluentia. Et *conspersi*,pro conspergam: vt mox *Despexit*, despiciet.

12 [Despexit] Ad ver.respexit in inimicos meos, vt & Psalt. Romanum.Illos despicimus,quos non metuimus,neque magni facimus. [In surgentibus] Duobus vocabulis. In malignantibus,& ex Archetypo,maleficis, qui surgunt cõtra me,audiet auris mea,vindictam sup.quam expecto. Alibi notauimus cum Verbis sentiendi Aposiopesim & Eclipsim esse vsitatam. Hinc Chald. Vidit oculus meus interitum vexantium me, & eorum, qui insurgunt contra me, vt lædant, audient aures meæ vocem confractionis.

13 [Vt palma] Antithesis ad vers.8.sicut fœnum. Palmæ autem comparatur iustus, propter perpetuum virorem, ex quo ἐμπαράδεισος,apud Theop. lib. 1. quem neque æstate, neque hyeme amittit, & propter fructus suauitatem, & propter constantiam & firmitatem, dum oneribus non succumbit,apud Gellium, sed contra ea nititur & assurgit, & quia diutissimè viuit,vt sit beatæ immortalitatis symbolum. [Cedrus] quæ copiosè se multiplicat, nunquam putrescit, folia non abijcit, odorem habet iucundissimum, staturam procerissimam & rectissimam, vmbram denique gratissimam. Sic enim iusti firmi sunt & stabiles: quo magis premuntur, assurgunt altius, &c. Cedrus commendatur celsitudine, diuturnitate, odore & vmbra.

14 [Plantati]

14 [Plantati] Nominatiuus Verbi [florebunt] Qui in Ecclesia Dei plantati & sati fuerint, florebunt, & adhuc in senio pingues virentésque fœtificabunt. Aliqui distinguũt, per domum Ecclesiam militantem, per Atria triumphantem accipientes, quæ dicantur Atria, propter multiplices & varias cæli mansiones, Ioan. 14.

15 [Adhuc] veluti reiuuenescent. [Multiplicabuntur] Germinabũt, fructificabũt. [Vberi] copiosa, copiosè vncta, fertili, quam Latini appellant Viridem senectutem: *viridi*, pingui, vegeta & succulentâ. In Hebr. iungitur cum sequentibus, non cum *Senectute*. Pingues & virides erunt secus quã vers. 11. [Et bene patientes] τὸ παχύνεσθαι. Græcismus, benè affecti, & valentes. Hinc Hebr. & virentes erunt. [Vt annuntient] quod sequitur, rectum esse Dominum, & iniquitatis expertem. Quare hic Masoretæ rectè sequentem vers. inchoarunt. Finis conseruationis iustorum in mundo est annuntiatio siue celebratio iustitiæ, bonitatis, & magnitudinis Dei.

ARGVMENTVM.

Dei siue Christi regnum & legem extollit.

1 Laus cantici ipsi Dauid in die ante sabbathum, quando fundata est terra. XCII. Heb. 93.

2 Dominus regnâuit, decôrem indũtus est: indũtus est Dóminus fortitúdinem, & præcínxit se.

3 Etenim firmâuit orbem terræ: qui nõ commouébitur.

4 Parâta sedes tua ex tunc: à século tu es.

5 Eleuauérunt flúmina Dómine: eleuauérunt flúmina vocem suam.

6 Eleuauérunt flúmina fluctus suos: à vócibus aquârum multârum.

7 Mirábiles elatiónes maris: mirábilis in altis Dóminus.

8 Testimónia tua credibilia facta sunt nimis: sanctitũdo, Dómine, in longitúdinem diêrum.

1 Hæc inscriptio, vt & multæ aliæ, seorsum à secundo huius quarti libri vsque ad 100. est addita à Septuag. è maiorum traditionibus, non scriptura. Hunc autem Psalmum cum sequentibus septem esse de Christi diebus tradit R. D. Kimhi, vt & fortasse cuncti vndecim, quorum Mosem auctorem esse tradunt, nempè ab 89. vsque ad 100. *Ipsi Dauid.* Ipsius Dauidis, de quo idiotismo supra Psal. 3. Interim Hebræi constanter Mosem Psalmi huius conditorem faciunt non Dauidem, recurre ad psal. 89. Recentiores nonnulli cõciliare student, vt materia sit Mosis, forma, & stylus siue cõpositio Dauidis. [In die ante Sabbatum] In prosabbato vnica voce Græcè. [Fundata est] id est, inhabitata, vt habet Gallicanum Psalterium. Die enim Veneris conditi fuere Adam & Eua, per Christi deinde mortem Ecclesia ædificata, quousque vltima ætas, siue sabbatismus ille sempiternus populi Dei appetat. de quo Heb. 4.

2 [Regnauit] regnum accepit, regnum inijt. Aliqui, regnat, Præteritum pro Præsenti. [Decorem indutus est] præditus est copiosa gloria, maiestate, potentia, & fortitudine; magnificentiam & robur copiosè possedit, & assumpsit. In hac lingua induere, est plenè & copiosè possidere, vt D. Paulo, induere Christum. [Et præcinxit se] magnificentia & fortitudine, per Zeugma. Ad mundum condendum, vel potius refingendum & restaurandum se instruxit rebus omnibus: se ad eum reformandum & corrigendum copiosè comparauit, qui iam totus erat perditus & depranatus. Vnde Psal. 95. vers. 11. pro *Firmauit*, Septuaginta dixerunt *Correxit*. Hic autem Dominus videtur esse Christus, de cuius regno agitur vtroque Psalmo, & ijsdem ferè verbis. Est autem Metaphora ab eo, qui se fortitudine & viribus munit, potentérque præparat ad profligandos & compescendos vehementes aliquos motus, turbas, atque adeò periculosa bella.

3 Probat Deum fortem esse & magnum ab effectis, præsertim ab orbis productione, & rectione, vel à mundi peccatis & impijs cultibus corrupti restauratione ac in melius mutatione, vt *firmauit*, significet, roborauit gratia, fide, vera religione

religione & sui notitia, ne deinceps redeat in pristinam confusionem, néve maiestatis diuinæ agnitio redigatur, ad vnius familiæ & gentis angustias, vt olim cum Ecclesia erat iudaica, non catholica siue vniuersa. [Qui nõ commouebitur] qui in perpetuum stabit, neque in nihilum redigetur, vt Eccl. 1. Terra autem in æternum stat. Mundum ipsum condidit immobilem ratione sui totius, non partium, perpetuò duraturum vsque ad consummationem sæculi. Item Ecclesiam vniuersitate gentium constantem, siue catholicam.

4 [Parata] firmata, stabilita ad orbem regendum, gubernandum, iudicandum. [Ex tunc] ab orbe firmato. Nam ab initio rex omnium creaturarum & Dominus fuit: vel, ab æternitate. Nam *Tunc* in Deo æternitatem dicit. A principio, vertit Chald. & sic Hieronymus Prou. 8. antequa quicquam faceret à principio. (Ex tunc Heb.) Hoc sequitur Euthymius, interim monens has locutiones, ab initio, à principio, nullum tempus inducere in diuina natura, sed æternam quandam antiquitatẽ, vt & quod sequitur, [A sæculo tu es] id est, ab æterno. Sedes hæc accommodatur ad Ecclesiam, quæ stabilis est, non obstantibus mundi fluctibus.

5. 6. 7. Eleuauerunt flumina sonitum suum & strepitum ad orbem terræ obruendum atque submergendum: item mare mirabiles suas elationes extulit. Sed tu his cunctis fragoribus es insignior & terribilior, vt proinde orbis terræ in sua integritate & statu persistat, neque deleatur. Allegoria de motibus & bellis impiorum contra regnum Dei & Ecclesiam, quæ ille comprimit. Chaldæus in bonam partem interpretatur per Prosopopœiam, Leuauerunt flumina laudem coram Deo, leuauerunt flumina vocem suam in cantico, recipient flumina præmium laudum suarum. A vocibus aquarum multarum, laudibus fluctuum maris magni celebrata est in cœlis Dei celsitudo. Hinc nostrorum aliqui flumina exponunt Apostolos, non sæculi tyrannos & potẽtes. [Vocem] illi, sonem propr. sonum strepitum.

6 [Eleuauerunt] In Heb. idem verbum, quod bis priùs, futura quidem voce, sed habente Præteriti significationem, per regulam assignatam Psal. 6. vers. vlt. Nempè gaudet Scriptura ternario numero in Anaphoris, & similibus tropis, propter mysteriũ trium diuinarum hypostaseon. [Fluctus] confractiones

confractiones suas propr. fluctus, à confringendo appellantur, quòd se mutuo frangant. [A vocibus] præ vocibus, propter voces & fremitus multarum vndarum: vel iuxta nonnullos, plusquam voces, plusquam sonitus aquarum multarum, id est, tonitrua raptantia aquas multas. *Min* Præpositio inseruit etiam comparationibus. q.d. fluctus fluminum bombum terribilium tonitruorum superarunt. Hoc iungunt Masoretæ cum sequenti hemistichio, dum hic versum inchoant.

7 [Elationes] vndæ, fluctus, prop. collisiones. [Mirabilis] Mirabilior in sublimi suo cœlo Dominus, qui illas maris elationes mirabiles & insignes (id est, motus & persecutiones) compescit. Aliqui accipiunt pro terribili.

8 Epiphonema. Verba tua, quæ tu es testificatus, & solenniter promisisti per Prophetas de regno tuo, illud scilicet tuo beneficio semper incolume fore, credibilia sunt valde, id est, digna creditu, certa, fidelia, fixa & firma mirum in modum, vt qui ea suo tempore perfeceris. [Credibile] ex Heb. hic fidelia, id est, firmum, certum. [Domum tuam] Iam ergo deinceps Ecclesiam conuenit esse sanctam & immaculatam, ac puritate in perpetuum decorari, vt quæ tantum, tamque prouidum custodem habeat, ac tanta beneficia ab ipso consequatur.

ARGVMENTVM.

Precatur, vt superbos & impios puniat. Et id sibi Deique populo promittit.

1 Psalmus ipsi Dauid quarta sabbati. XCIII. Heb. 94.

2 DEus vltiõnũ Dóminus: Deus vltiõnum liberè egit.

3 Exaltãre, qui iúdicas terram: redde retributiõnem supérbis.

4 Vsquêquò peccatóres Dómine: vsquequò peccatóres gloriabũtur?

5 Effabúntur & loquéntur iniquitátem? loquéntur omnes, qui operántur iniustítiam?

6 Pópulum tuũ Dñe humiliauérunt: & hæreditátem tuã vexauerũt.

7 Víduam

7 Víduam & áduenam interfecérunt: & pupillos occidérunt.

8 Et dixérunt, non vidébit Dóminus: nec intélliget Deus Iacob.

9 Intelligite insipiéntes in pópulo: & stulti aliquándo sápite.

10 Qui plantáuit aurem, non áudiet? aut qui finxit óculum, non considerat?

11 Qui córripit gentes, non árguet: qui docet hóminem sciéntiã?

12 Dóminus scit cogitatiónes hóminum: quóniam vanæ sunt.

13 Beátus homo, quem tu erudiéris Dómine: & de lege tua docúeris eum.

14 Vt mítiges ei à diébus malis: donec fodiátur peccatóri fóuea.

15 Quia non repéllet Dóminus plebem suam: & hereditátem suam nõ derelínquet.

16 Quoadúsque iustítia conuertátur in iudícium: & iuxta illam omnes, qui recto sunt corde.

17 Quis cósúrget mihi aduérsus malignántes? aut quis stabit mecũ aduérsus operántes iniquitátem?

18 Nísi quia Dóminus adiúuit me: paulóminus habitásset in inférno ánima mea.

19 Si dicébam, motus est pes meus: misericórdia tua Dómine adiuuábat me.

20 Secúndum multitúdinem dolórum meórum in corde meo: consolatiónes tuæ lætificauérunt ánimam meam.

21 Nunquid adhæret tibi sedes iniquitátis: qui fingis labórem in præcépto?

22 Captábunt in ánimam iusti: & sánguinem innocéntem condemnábunt.

23 Et factus est mihi Dóminus

Dóminus in refúgium: Deus meus in adiutórium spei meæ.

24 Et reddet illis iniquitátem ipsórum, & in malítia eórum dispérdet eos: dispérdet illos Dóminus Deus noster.

1 [Quarta Sabbati] Paulus Burgensis tradit hunc Psalmũ apud Iudæos recitari quarta feria. Ex hac igitur consuetudine. Septuaginta hanc apposuerunt epigraphen.

2 [Libere egit] splendidè apparuit. Fasam, & in luce & in oculis omnium iudicia sua exercuit, prout libuit, nemine prohibente, vt cui nullus habeat resistere. Splendidè se manifestat, dum vltionem palàm & ante oculos exhibet, *libere παῤῥησίᾳ* puplice, palam נגלית possit etiam accipi in Imper. Libere age, illucesce, (in nostram salutem) splendidè appare. [Vltionum Deus] quia suos de improbis vlciscitur, Deus vltor & vindex.

3 [Exaltare] altum & glorioſum te oſtende, ſuperbos puniendo, & eis mercedem ſuperbiæ debitam reddendo. Te altiorem & celſiorem eis præbe. Oſtende tuam altitudinem & potentiam, eos deprimendo.

4 [Gloriabuntur] exultabunt de ſua fœlicitate contra probos.

5 [Effabuntur] fundent, ſcaturire facient prop. abundè emittent, effutient. [Iniquitatem] Durum prop. Dura & intoleranda verba effundent. Quæ locutio ſuprà occurrit Pſal. 74. verſ. 6. *Athak*, ſonat etiam vetuſt: quare aliqui interpretantur inueteratam malitiam. [Loquentur omnes] In Hebr. eſt aliud verbum à priore. יתאמרו, inſolenter loquentur, ſuperbè, & elatè iactabunt ſuam impietatem.

6 [Humiliauerunt] attenuauerunt propriè, attriuerunt.

7 Miſeros, innoxios, & omni auxilio deſtitutos, quales ſunt viduæ & pupilli, tollunt de medio.

8 [Non videbit] Neſcit res humanas, nec eas audit, tantum abeſt, vt curet.

9 [Aliquando ſapite] Interrogationem reddiderunt clariorem, ecquando ſapietis?

10 [Qui finxit] qui formauit, vt verſ. 21. [Non conſiderat?] Heb. Non cernet? Eſt ne probabile, vt qui vim audiendi

Universidad de Deusto
Biblioteca

diendi & cernendi hominibus tribuit, ipse res humanas nec videat, nec audiat?

11 Qui etiam Gentes profanas & alienas à sui notitia castigat & punit, vobis scilicet parcet, ad quos ipsius notitia peruenit? Qui Gentes, vt infideles, solet punire & castigare, nónne vos arguet, nónne vos puniet? [Qui corripit] *iasar*, non tantùm castigare, verumetiam erudire, instituere. Quæ posterior significatio nunc forrasse est commodior, vt mox vers. 13. vnde Græcè παιδευων. Nam *Iasar*, & *Limmed, erudire & docere*, iungi solent pro eodem: vt & Psal. 104. vers. 22. Qui erudit gentes, qui eas docet quæ recta sunt & vera (per legem naturæ, Rom. 1. ab ipso enim omnis sapientia, Ec. 1. per inspirationem, reuelationem, animi illustrationem) nónne arguet, id est, argumentabitur, rerum & causarum erit peritus ad differendum de qualibet re? הוכיח *Hokiah*, non tantùm increpare, sed & disserere, argumentari, ratiocinari: scientem esse rerum & causarum, vt Arguere apud Latinos, passim in Iob, & Pro. 30. vers. 6. Genes. 20. vers. 16. Esa. 1. vers. 18. Chald. Qui dedit legem populo suo cum peccauerint, nonne arguet eos? Nónne Deus docuit Adam primum scientiam? [Qui docet] Appositorie cum præcedentibus. Qui corripit Gentes, scilicet ille qui docet hominem scientiam nónne arguet (vos) Est ne verisimile, vt qui mortalibus prudentiam & intelligentiam præbuit, vestra maleficia ignoret nec puniat? Vel Asyntheton familiare linguæ. Qui corripit (& qui docet. Alij iungunt, cum seq. versu per hysterologiam. Dominus, qui docet hominum scientiam, scit hominum cogitationes.

12 [Quoniam] Continuatiua particula, quòd scit hominum cogitationes esse vanas: non modò audit & videt res humanas & opera, verumetiam intimos animorum recessus nouit, ac eos intelligit esse inanes & vanos.

13 [Quem tu erudieris] docueris (vt se explicat sequenti membro) vt à vanitate suas cogitationes abducat, & in bonum vertat. Aliqui parũ aptè. castigaueris, vt vers. 11. Nam vtrobique est idem verbum.

14 [Vt mitiges] vt tranquillum & securum reddas à malis & calamitolis temporibus, vt illum custodias salutem in diebus malis, donec peccator pœnas luat, eique contingat sua merita punitio. [Donec fodiatur] vt prestes eis requiem,

quiem, donec sepeliatur impius, & infodiatur sepulchro. i. donec pereat. Docetur Deum immittere publicas calamitates propter impios, pati interim simul pios, sed liberari, vbi obruti fuerint impij atque perierint.

16 [Quoadusque] quandiu. עד אי *Ki aad*, per Metheresin, pro עד כי *aad-ki* vsquequo, quoad, quandiu, vsque dum iustitia reuertatur ad iudicium, & post illam (sint) omnes recti corde. Quod duobus modis exponitur, de iustitia & iudicio hominis videlicet, vel Dei. Simpliciùs priore modo. Non deseret hæreditatem suam, quoad homines hæreditatis huius erunt iusti, & iuxtà iustitiam versabuntur recti: nõ deseret suos, quandiu iustitia vigebit, & reducetur in opus. Iustitiam conuerti in iudicium est reduci in opus, neq; hæret in verbo & lingua. Alij, quod tamen eodem recidit, Non deseret suam hæreditatem, donec iustitia redeat in iudicium, donec iudicium sit iustum, donec iustitia versetur in iudicio. Posteriore. Non derelinquet hæreditatem suam, vsque ad diem iusti iudicij Dei, id est, nunquàm. Quod sequuntur Nostri ferè post Chrysost. Donec Christus mundũ iustè iudicet. Hodie enim iudicia sunt iniquissima & corruptissima, at tunc Christus æquum iudicium faciet, Psal. 95. vers. 14. id est, vsque ad diem iudicij Dei subs non deseret, Qui hanc Metathesin poëticam non obseruant, vertunt obscurius: Quoniam vsq; ad iustitiam conuertetur iudicium. Semper interim significatur Deum non deserturum homines, quandiu iustitiæ studebunt. [Et qui iuxta illam] Hysterologia. Et omnes recti corde (fuerint) iuxta illam. Relatiuũ *Qui* sententiam obscurat. Negligatur igitur ex Heb. & Græco, και εσονται παντες οι ευθεις τη καρδια. Et (quoadusque, siue quandiu) iuxtà ipsam, vel ex Hebr. post ipsam (fuerint) omnes recti corde. q.d. Et quandiu omnes recti corde adhærebunt iustitiæ, & post illam current, Deus non deseret plebem suam. Qui nõ contulerũt cũ Archetypis, nec cõsiderarũt illud *Qui iuxta illam*, regi à parte posteriore per Hysterologiã hinc se extricarunt per interrogationẽ nõ necessariã *Et qui iuxta illã?* (Iustitiã scilicet sunt?) vt mox subijciatur ακολουθουσιν, [Omnes qui recti sunt corde] q.d. Omnes recti corde sunt iuxta iustitiam, illiq; adhærent. Hinc *Cabuenaki* Purgatoriũ colligit. Finitis tormentis, quæ pro peccatis sustinuerint omnes recti corde, ferent præmium suum.

17 [Mihi] Datiuus commodi, pro me, mecum & sic Hieronymus interpretatus est. Quis mihi auxiliabitur, quis me defendet ab improbis? [Stabit] consistet, coniunget se ad cõsligendum, pugnabit. Stare est pugnare, cum armis consistere, vt Esther 8. vt starent pro anima sua, id est, vt pugnarent pro vita sua, vt tuerentur vitam suam.

18 Sibi respondet. Nisi Dominus adiuuisset me, fermè habitasset excisa (mortua) vel silens anima mea. [In inferno] Heb. in excisione: ex Abben, morte & interitu. Vel, in silentio. Sic appellant infernum, vel Sepulchrum vbi corpus silet, & est stupidum, quasi locum excisionis vel silentij. Hinc silentes mortui vocantur. Vide Psal. 113. V. 26. infrà.

19 [Motus est pes meus] Metaphora. Vacillant res meæ, actum est de me. [Adiuuabat] sustentabat.

20 [Multitudinem] proportionem. Vbi multi dolores, multæ & consolationes. [Dolorum] cogitationum anxiarum. *Saraph*, tamius in summo arboris vento agitatus. Metaphoricè, anceps & dubia cogitatio. [In corde] (qui sunt) in corde meo.

21 [Nunquid] Apostrophe ad Deum, vel Christum, vt fere Latini omnes sentiunt, & Chaldæus. An possibile est (inquit) vt tibi adhæreat sedes mendacij, qui creasti laborem in præcepto? An tibi aliquid commune est cum iniquo tribunali, & cum potestate, quæ legibus abutitur ad opprimẽdum innoxios? [Qui fingis] qui formas & facis, ex Hebr. Metaph. à figulis: vt Latinè Condere leges, ab opificibus. Nunquid adhæret tibi, nunquid iungitur, an tecum aliquid commune habet sedes iniquorum hominum ô Deus, qui fingis, fabricas, condis præcepta laboriosa & ardua? Qui vis tua præcepta seruari cum maximo labore & sollicitudine? vt Psal. 118. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Hinc prouerbium, Dij laboribus omnia vendunt, & apud Hesiodum πάντων καλῶν ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν. Ante omnia præclara dij posuerunt sudorem. Est ergo sensus: Nunquid iniustè iudicabis nos, postquàm ardua præcepta seruauimus, te iubente & constituente? At Chrys. Græci omnes, Hebræique Interpretes, ὁ θρόνος ad Thronum, id est, יוצר ad כיסא referunt in hanc sententiam: Nũquid adhæret tibi thronus sceleratorum hominum, qui fingit, formar, patrat laboriosa (id est, maleficia) in statuto (in iis quæ statuit)

quæ statuit) vel ex instituto & more: vel, pro statuto ac loco statuti & legis. Vt sit Apostrophe ad hominem, non legi, nisi apud indoctus, Et certè connexio id non patitur.

22 [Captabunt] capere studebunt iustum: venabuntur θηρεύσουσι, venationem instituent contra animam eius. Heb. coibunt turmatim, conglobabuntur. Conglobati conspirant aduersus innocentem. Aliqui *Gadad* è Chaldæo Dan. 4. Decidite siue excindite arborem, decident, determinabunt, decernent, vt sit verbum forense, quod ad hanc sententiam, sequens membrum alludat. [In] contra, aduersum.

23 [Et] Aduersatiua particula, pro *At, Verum*. Pẽdet enim sententia. Aduersum me quidem coire solent impij, at Dominus factus est refugium, siue munitionis locus. [In adiutorium spei meæ] præsidium, in quo sperem. Heb. in rupem spei, in rupem, cui confidam, qua nitar.

24 [Reddet] Retributio & merces improborum est dolor & exitium, quod alijs solebant intentare. [Disperdet] succidet. Epizeuxis crebra in Scripturis ad vehementiam.

ARGVMENTVM.

Hortatur, vt Christum Deum & regem colant, eique pareant, tum ob antiquæ creationis beneficia, tum ob ipsius incarnationem, ne, vt Patres ex AEgypto egressi, sibi introitum ad requiem præcludant. Hebr. 3. & 4.

1 Laus cantici ipsi Dauid. XCIIII. Hebr. 95.

2 VEnite exultẽmus Dómino: iubilẽm⁹ Deo salutári nostro

3 Præoccupẽmus fáciem eius in confessiõne: & in psalmis iubilẽmus ei.

4 Quóniam Deus magnus Dñs: & rex magnus super omnes deos.

5 Quia in manu eius sunt fines terræ: & altitúdines móntium ipsius sunt.

6 Quóniam ipsius est mare, & ipse fecit illud: & ficcam manus eius formauérunt.

7 Venite, adorẽmus, & procidãmus & plorẽ-

mus ante Dóminum, qui fecit nos: quia ipse est Dóminus Deus noster.

8 Et nos pópulus páscuæ eius: & oues manus eius.

9 Hodie si vocē eius audieritis: nolite obdurâre corda vestra,

10 Sicut in irritatiône: secundum diem tentationis in deserto.

11 Vbi tentauerunt me patres vestri: probauerũt & vidérunt ópera mea.

12 Quadraginta annis offensus fui generatióni illi: & dixi, semper hi errant corde.

13 Et isti non cognouérunt vias meas, quibus iuráui in ira mea: si introibunt in requiē meā.

1 De hac inscriptione sentiendum, vt supra psal. 92. Porro Psalmus vt & reliquorum omnium istius editionis versio è Psalt. Gallico sumpta est. Alioqui in precibus Eccl. paulo aliter legitur. Nam Rom. Psalterium Gallico siue Hieronymiano antiquius in vsu esse desijt præter quam in hoc Psalmo, quando ad matutinas legitur, & in introitibus, Gradualibus & Communionibus, quæ vocamus. Quod prædicat Missæ nostræ antiquitatem ab Ecclesiæ primis temporibus repetendam. Nam alibi veterrimæ illius versionis fragmenta non extant, nisi fortasse sparsim per Tertullianum, Cyprianum, Hylar. & scriptores latinos Hieronymo superiores. Adde & Augustinũ. Nam ei non potuit probari statim Psalterium à Hieronymo ad Græcos fontes recensitum. Ideo nunc hodie vtimur & Gallicum cum ipsomet Hieronymo appellamus, vt pote à Gallis primo omnium receptum, cui & Damasus auctoritatem dedit.

2 Hoc Psalmo Dominus, Deus, salutaris, Deus magnus, rex magnus, cuius sunt terra, mare, &c est Christus Hebr. 3. & 4. qui eduxit populum de AEgypto, & in deserto tentantem, murmurantem, non credentem perdidit. 1. Cor. 10. & Judæ V. 5. [Venite] Particula exhortandi, vt Vers. 7. [Deo] clangamus rupi salutis nostræ, Prop. in qua tuti sumus.

3 [Præoccupemus] Preueniamus, prius acceleremus, prius veniamus solito ad celebrandum eum. Deus peruenire non potest

potest simpliciter, sed ad aliquid, & quodam respectu, cum ipsius gratia nos perpetuo præcurrat. Vnde gratia præueniens dicitur. Eia ergo agite, maturè occurramus maiestati eius, cum publica laudatione & cantionibus buccinemus et properemus venire in conspectum eius cum laude & hymnis [Confessione] simplici oratione, voce & celebritate oris [In Psalmis] carminibus, odis lyricis, laude musica & instrumentorum. q. d. Tam prosâ oratione quã carmine. Tam voce, quam instrumentis musicis celebremus eum: cõfessio est oris, Psalmus instrumentorum.

4 [Quoniam] & [Quia] per Anaphor. sæpius repetuntur, vt afferantur multæ rationes cur Deus sit laudandus & personandus. [Dominus] Hysterologia. Nam Dominus יהוה supponit pro proprio Christi nomine, estq; verbi suppositũ Quoniam Dominus est magnus Deus, itemq; magnus rex. [Super omnes Deos] super omne quod habetur Deus, aut colitur vt Deus, vt psal. seq. super omnes deos fictitios. Tacitè significat euertendam Idololatriam per Christi aduentum: vel, super omnia corpora ætherea & mentes cœlestes. Kimhi. Item, super iudices & principes vniuersos. Elohim etiam de his enuntiatur. Irrepsit in aliqua exemplaria Ro. Psalterij secunda quædam ætiologia, *Quoniã non repellet Dominus plebem suam.* Sed illa desideratur in fonte & 70. Interim loco congruit & sententiam exaggerat. Nam cum tres cæteræ ethiologiæ duntaxat ostendant vniuersam Dei in res prouidentiam, hæc etiam propriam & peculiarem declarat.

5 [Fines terræ] penetralia & interiora terræ propriè, profunditates. q. scrutationes, peruestigationes. Abstrusa sunt in eius manu. i. potestate, præsentia, arbitrio. Nihil est tam abditum in rerum natura, tam profundum & altum, quod non subsit eius potestati & præsentiæ, quod non ei sit præsens & promptum, vt quæ tenentur manibus. Terræ autem extremum est centrum ipsius. Loquitur enim de finibus interioribus, non exterioribus siue mundi plagis [Altitudines] Alij Robora, Sed satius est, vt sit Antitheton, & altitudines opponantur profunditatibus terræ. Tam terræ profundissima ipsius Dei sunt, quam montium eleuationes & eminentiæ. Tam terræ intima, quam quicquid de montibus supra terram eminet. Neque enim רמות, vel *Toghaphoth* cacumina & vertices designant, sed more Mathematico,

lineam, quæ secundum profunditatem ab extremo in extremum ducitur. *Taghaphi* defatigari prop. vnde *Toghapheih* lassitudines montium. i. altitudines in quibus peregrandis animantes lassantur. Sic Iob. 22. argentum *toghaphaim*, profunditatum q. lassitudinem, in quo quærendo homines defatigantur, & Num. 23. altitudines Rhinocerotis ei. i. cornu, quale Rhinocerotis altissimum. [Ipsius sunt] Sic & Hebr. At Rom. Ptalterium, ipse conspicit. Nouit scilicet liquidò profundas & altas montium radices, atque fundamenta. Nouit præfinite quam alti sint montes, ac quantum supra solum emineant. Quod Geometræ & Optici non satis exactè assequuntur cum suis tot præceptis, propositionibus, demonstrationibus, instrumentis, & machinis.

6 [Fecit] produxit. Sequenti versu aliam habebit notionem. [Siccam] terram, cuius propria qualitas est siccitas, Gen. 1. Nam in ea prædominatur.

7 [Et ploremus] Proprie, geniculemur, vt loquitur Tertullian, genua flectamus. Quod vsurpauit Esa. 43. Mihi curuabitur omne genu. [Qui fecit nos] qui benefecit nobis, qui nos ornauit, decorauit, insigniuit beneficijs, amplificauit, vt Deut. 32. vers. 6. & 1. Ro. 12 vers. 6. Dominus qui fecit Mosem & Aaronem. Vulgo tamen referunt ad simplicem hominum procreationem. Atqui illa impijs cum populo Dei communis est, cum Dauid hic loquatur de singulari quadam Dei erga suos beneficentia & largitate.

8 [Populus pascuæ eius] quem pascit sua doctrina & bonis, qui nos spiritualiter & corporaliter alit magna sua prouidentia & bonitate, [& oues] quas manu sua ducit & regit. Nos, qui ab eo regimur. Christus pastor est noster, Ioan. 10. Ezech. 34. Fergit in Metaphora. Alij. [Oues manus eius] quas manu sua creauit & fecit.

9 Respicit ad eos quos exhortatus fuerat & compellauerat vers. 2. & 7. [Hodie] hoc die aduentus eius, siue incarnationis. [Si vocem eius] Domini (Christi ex Apostolo.) Nam hortatur ad excipiendā Christi vocem. i. Euangelium. Vnde *Hodie* hic sumitur pro præsenti vita, vel etiā toto tempore gratiæ & salutis, Ibid. Heb. 3. Sententiam perspicuā, & præstantissimā Masoretæ ad quorum cōmenta Gnostici obstupescūt, non modò obscurant, verumetiā deprauant, iungendo præcedentibus, & versum hic finiēdo. Venite adoremus, & procidamus, si modo vocem eius audire volueritis, vel, Nos populus eius sumus, si hodie vocem eius audieritis. Hinc deinde incipiunt versum, & legunt seperatim [Nolite obdurare corda vestra] &c. Atqui hæc distinctio apertè Spiritui sancto aduersatur, qui per Paulum ad Heb. 3. & 4. nedū per nostros Sept. aliquoties hanc connexionem repetit, & semper ita iungit. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Adde Enallagen personarum, quæ iam fit, manifeste nostram distinctionem euincere. Quis enim non videt, *si audieritis*, aptius cadere in verbum eiusdem personæ, *Nolite obdurare*, quam cum diuersa persona, *Adoremus* vel *nos populus pascuæ eius*, copulari? Clemens Alexan. in Protrept. *Hodie*, pro semper accipit, vt dies hæc vna cum sæculis vsque ad consummationē sęculi extendatur. Sic Chrys. Semper, donec constat mundus.

10 Deterret ab incredulitate, exemplo patrum, qui ob eam exclusi sunt promissa terra. Et primum quando pro aquis in Raphidim cōtenderunt cum Mose tentantes Deū, Exod. 17. Attingit autem duo peccata eiusdem loci & temporis. Nam vix exacto mense ab exitu partim rixati sunt cum Mose, de aquis, partim tentarunt Deum dicentes, An est Dominus in medio nostri, vt præbeat nobis cuncta necessaria. Posterius autem magis Deum irritauit, proinde dictum, Non tentabitis Dominum quemadmodum tentastis in Massa (tentatione, siue loco tentationis) R. Mose. [Sicut in irritatione] contentione propr. contradictione & iurgio. Sicut cum irritarunt & exacerbarunt Mosem suis iurgijs, contentionibus, contradictionibus. Vel potius, vt sit nomen loci, sicut in loco irritationis. Sicut in *Meriba*, loco deserti, in quo iurgati sunt cum Mose, & murmurarunt propter aquæ penuriam. Alludit enim ad aquas contentionis, Exod. 17. siue contradictionis Nu. 20. Bis enim propter aquas irritarunt Mosem & tentarunt Deum in Raphidim & Cades. Sic enim hæc duo sunt distinguenda, vt *Irritatio* referatur ad Mosem, *Tentatio* ad Deum. [Secundum diem] sicut in die, sicut in tempore tentationis Dei, vel instar diei, quo tentarunt Dominum, dicentes, Est ne in nobis, an non? Quod illis deesset aqua ad bibendum. Hoc autem secundum eiusdem loci & temporis peccatum fuit priore longe grauius non iam in Mosem vt pote sed in Deum susceptum. Ideo

enim Moses vocauit nomen loci illius non tantum *Meriba, irritatio, iurgium, contentio, contradictio* sed & *Massa, Tentatio*, Ibidem. Ex quo debemus hic accipere *irritationem*, siue, vt in Romano Psalterio. *Exacerbationem*, & *tentationem*, pro nominibus proprijs, non appellatiuis. Vtrumque autem pertinet ad eandem historiam. Vocauit enim nomen (loci) *Meriba, iurgium*, & *Massa tentatio* Ibi. & 1. Cor. 10. 2. Cor. 10. quasi iurgatio Mosis & tentatio Dei idem locus dictus sit ob binos euentus & peccata. Quare Abben Ezra suspicatur populum fuisse scissum in duas factiones, quarum vna rixari vellet cum Mose, altera tentare & explorare Deum, id est, Dei potentiam, præsentiam & voluntatem. Adde hanc aquarum petitionem fuisse procuratam, litis & contentionis studio, Schismaticorum inuidia & maleuolentia, item non ob petentium necessitatem sed voluptatem. Nam quia abundabant Manna, nihil opus habebant aqua עד לחם ובשיורד הוה עלי מלבושה ותל מילמעלה כי היה ומים יצא מצר עצבד inquiunt Hebræi apud auctorem fasciculi myrrhæ In Manna enim erat panis & aqua, ac erat humidum per sese, & quando descendebat rorem habebat subter & rorem supra. Quin etiam iuxta Patrum traditiones è R. Selomone Ex. 16. fundebat riuos aquarum idoneos ad adaquanda populi pecora, dum incalescente sole liquesceret duabus horis ante meridiem. Recte igitur Moses has aquas vocauit contradictionis siue vt noster interpres hic habet, irritationis vel exacerbationis. (Nam tam in Mose quam Dauide idem est vocabulum Meriba) quia duntaxat petitæ videbantur ad contradictionem eodem videlicet spiritu, quo Sectarij vsum Calicis promiscuum petunt in Christiano Manna, quasi alterutra species non contineat totũ Christum, sed caro in vna existat sine sanguine, in altera sanguis sine carne.

11 Inducit Deum loquentem ex abrupto, vt comminatio sit vehementior, vbi duntaxat subaudiendum est *inquit*, vt fieri diximus in mimesibus. Psal. 2. Vbi, inquit, tentauerunt me patres vestri (Num. 10. 13. 17. 20. Exo. 17.) in Massa & Meriba: quo vocabula Hebraica alludunt. [Probauerunt] experti sunt, Numeror. 14. murmurantes & dubitantes de prouidentia & veritate Dei. Me, additur in fonte sed quia per Zeugma facile è proximo membro intelligitur, item quia

quia Metonymicè accipitur pro eo quod sequebatur. [Opera mea] prætermiserunt, vt & Paulus. Probauerunt me inquit, meam potentiam, opera mea potentia & mirabilia. *Mea*, à me patrata, plurima & ingentia, eaque duorum generum. Nam alia fuerunt extemporalia vt cothurnices, aquarum dulcoratio, tuba montis Sinai, alia perimanentia & perennia, cuiusmodi quatuor recensent Manna, Riuus è rupe fluës, Columna ignis Columna nubis. Illa enim populum non deseruerunt vsque ad ripam Iordanis anno quadragesimo.

12 Contrahit vniuersè peccata, quibus continuarunt se exacerbare in deserto per annos 40. Nam proposuit duntaxat tentationem siue iniuriam sibi factum initio exitus. Cætera nominatim non attingit, quoniam prolixioris id fuisset instituti, & sat erat significare illos deinceps non vixisse rectius. [Offensus fui] In Rom. Psalterio Proximus sui, nam vtrumque significat προσοχθίζειν siue προσοχθεῖν offendi, propinquare. Quadraginta annis totis, quibus versati sunt in desertis Arabicis, infensus fui isti populo ob incredulitatem, vel proximus. (in malum, vt idem sit sensus, qui hic & in Heb. nēpe) Quadraginta annis institi, impressionē feci, imminui hominibus illius ætatis. i. oppressi eos crebris calamitatibus & pœnis, & propter eorum incredulitatem, omnibus in deserto prostratis. Heb. 3. & 4. Sic. Latine instare, imminere, vrgere, premere. Gall. *estre pressé a frapper*. Quo modo Clemens Alex. in Prot. incredulis & errantibus προσωχθισεν ὁ θεὸς καὶ ἐπιλελεῖ, infensus fuit Deus & minatus. D. tamē August. recepit in vulgato significato, de signis & prodigijs Dei presentiam attestantibus. At Heb. Pertæsus sum. Gal. *ie me fuis ennuyé de ce siecle là*, Tædiuit me illius ætatis, & generis hominum. Molesta mihi fuit illa generatio atq; displicuit. Per tot annos eos detinuit in deserto, tantisper dum extinguerentur, neq; promissionibus potirentur. Nam quotquot ex AEgypto excedentes vicesimũ annũ attigerant, in deserto, præter Iosue & Caleb, mortui sunt. *Generatio. Dor* de ætate siue hominibus illius ætatis.

13 [Quibus] In vulgatis exemplaribus *Vt*, sed rectius *Quibus*. οἷς enim habet Apostolus Hebr. 3. non ὡς. & Heb. אשר [Si introibunt] id est, nequaquam introibunt. Formula iurãdi ecliptica ad indicandũ πάθος & cõmotionẽ animi siue iram.

iram. Si introibunt in requiem meam, ne sim Deus, habeat mendax, aut quid simile, per Aposiopesim, vt Chrysostomus non aliene moneat in huiusmodi *Si* pro *Non* sumi. Tam sui grauiter offensus isti populo, vt firmam tulerim sententiam, & quidem interposito iureiurando, ipsos minime in terram promissam ingressuros. [In requiem meam] in terram promissionis, vbi sedes quietas illis promiseram & daturus eram. Nullus eorum introibit in terram promissam, præter Iosué & Caleb. Hoc impletum in sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta, quos in censum Moses iussu Dei redegerat Numeror. 1. ad inuadendam Chananeam & fruendam, siue in his qui egressi fuerant ex AEgypto duce Mose. Nam hi omnes in deserto perierunt & qui introierunt nati sunt in desertis, ac veluti nouus fuere populus, qui nunquam fuerat in AEgypto. Præter Iosue & Caleb, sacerdotes etiam & leuitæ, vt Eleazar, Ithamar, excipiendi sunt. Nam hi non comprehendebantur hoc iuramento neque censu Israelitarum in Numeris peracto. Requiem autem eam appellat, quod in ipsa requieturi essent Israelitæ à seruitute & iugo exterarum gentium. Nempe terram, in qua quietam vitam & tranquillam ducerent. Antea enim tam ipsi, quam Patres ipsorum incertis sedibus semper vagati fuerant, & varijs peregrinationum motibus iactati. Aliqui requiem terram promissionis dictam putant propter arcam fœderis symbolum præsentiæ Dei in terris. Paulus etiam refert ad cœlum, vbi sic requiescimus ab operibus nostris, vt Deus die septimo requieuit à suis. Hic est enim Sabbatismus, quem populo Dei reliquum esse ostendit Hebræor. 4. Adde veterem terram Chanaan, quæ rerum omnium copia affluebat, fuisse imaginem futuræ patriæ cœlestis, vbi omnia quieta, dulcia & fœlicia. Concludit abruptè cum Aposiopesi, vt ostendat magnam suam esse iram contra peccatores, præsertim incredulos, ac graue eorum periculum.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Omnia incitat ad Christum Dominum extollendum, quâ sit homines ex æquo iudicaturus.

1 Canticum ipsi Dauid, quando domus ædificabatur post captiuitatem. 1. Par. 16. c. 23. XCV. Heb. 96.

2 CAntâte Dómino cánticum nouũ: cântâte Dño omnis terra.
3 Cantâte Dómino, & benedícite nómini eius: annuntiâte de die in diẽ salutâre eius.
4 Annuntiâte inter Gentes glóriam eius: in ómnibus pópulis mirabilia eius.
5 Quóniam magnus Dóminus, & laudábilis nimis: terribilis est súper omnes deos.
6 Quóniam omnes dij Gentium dæmónia: Dñs autem cœlos fecit.
7 Cõfessio & pulchritũdo in conspéctu eius: sanctimónia & magnificéntia in sanctificatiõne eius.
8 Afferte Dómino pátriæ Géntiũ, afferte Dómino glóriam & honorã: afferte Dómino glóriam nómini eius.
9 Tóllite hóstias, & introíte in átria eius: adorâte Dóminum in átrio sancto eius.
10 Cõmoueâtur à fácie eius vniuérsa terra: dícite in géntibus, quia Dóminus regnâuit.
11 Etenim correxit orbem terræ, qui non cõmouébitur: iudicâbit pópulos in æquitâte.
12 Lætêtur cœli, & exúltet terra, cõmoueâtur mare, & plenitũdo eius: gaudébunt cápi, & ómnia, quæ in eis sunt.
13 Tũc exultábũt ómnia ligna syluárum à fácie Dñi, quia venit: quóniam venit iudicâre terrã.
14 Iudicâbit orbẽ terræ in æquitâte: & pópulos in veritâte sua.

1 Titulus

1 Titulus nullus Hebræis, sed recte additus, vt post captiuitatem Babylonicam Iudæi intelligerent sibi Christū fuisse expectandum. Agit enim de Ecclesiæ per illum ædificatione & mundi correctione, siue restauratione. 1. Par. 16. coniungitur cum Ps. 104. de reductione arcæ ex domo Obed Edom in Hierusalem: è quo Thalmudici putant fuisse resectum, & paucis immutatis huc relatum, super colligendis per Messiam exilijs & captiuitatibus.

2 [Cantate] Apostrophe ad totius orbis incolas qua tacita ipsorum ad Deum Christumque eius, Idolis repudiatis, conuersio insinuatur. [Nouum] ob nouum Dei beneficium, de spirituali præsertim liberatione à peccato, Satana, morte, inferno. Opponitur Cantico Mosaico de corporali liberatione è captiuitate AEgyptiaca, quod proinde vetus est canticum & veteris testamenti. Nouum etiã notat exquisitum, pulchrum, elegans, ptetiosiim, vt solent esse noua comparatione veterum. Apoc. 2. Vincenti dabo nomen nouum. & c. Noua Hierusalem, & nomen nouum & 5. Ode noua. Quo fortasse pertinet illud, faciam cœlos nouos & terram nouam, quãdo orbem renouabit, & splendidiorem pulchrioremque efficiet. Deus autem toto hoc Psalmo de Christi persona dicitur.

3 [Cantate] Ter repetitum, triplicem personarum in vna Dei essentia distinctionem designat. Euthy. vt & *Afferte* siue הבו, *habu* vers. 8. [De die in diem] quotidie salutem, quam ille attulit

4 Vocatio gentium prædicitur per Iudæos, id est, Apostolos primosque Christi discipulos, qui de circumcisione siue de semine Israel extiterunt. Euangelizate ô Iudæi. (Iam enim ad illos Apostrophe dirigitur) Gentibus gloriam Domini & miracula. Aliqui, *mirabilia* ad humani generis admirandam redemptionem, & collectionem in vnam Ecclesiam restringunt. Hic & sequens vers. legitur 1. Par. 16. Vel, *inter gentes*, & *in populis*, idiotismus, qualis psalmo 150. ô vos gentes, ô vos populi, ô vos qui estis inter gentes & in populis, siue de gentium & populorum numero, vt V. 10. dicite in gentibus.

5 [Quoniam] tam vers. hoc, quam sequenti duobus modis potest intelligi. Continuatiue, vt construatur cum superiore verbo, Annuntiate, quod magnus est Dominus. Prædicate

dicate eum esse magnum, laudabilem, terribilem. Annuntiate omnes Deos Gentium esse dæmonia, &c. Vel causaliter vt sit AEtiologia præcedentium: Annuntiate gloriam eius Nam est magnus. &c. Nam multa in eo sunt, quæ laudem maximam merentur, nempe ea quæ tribus versibus persequitur [Super omnes Deos] Gentium scilicet, per Hypozeugma. contra omnia idola terribilis: omnibus dæmonibus tremendus. Nam eos profligabit. *Super* etiam *vltra* significat. Est Idolis terribilior. Se per Deos intelligere idola siue dæmonia à Paganis sub nomine Iouis, & similium culta, mox docet, non vt aliqui, Angelos & principes huius mundi siue magistratus.

6 [Dæmonia] Deiculi prop. dij exiguæ virtutis, vel nihila, nullius potestatis. Psalm. 32. 88. 101. 103. Doctè autem ita verterunt vt docerent Deos gentium vere esse Diabolos, nõ bonos aliquos spiritus siue angelos, hunc locum per alterum explicantes. Nam Ps. 105 Ver. 36. aperte eos Dauid appellat *Sedim*. i. Diabolos, cacodæmonas, sicque Idola siue sculptilia esse Diabolorum receptacula & tanquam corpora. Hinc Clemens in Protrept. citat, omnes dij gentium dæmoniorum sunt Idola, οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἴδωλα. Item vt contemptim minueret, quod sibi dæmones arrogabant: vel quia nihil prodesse aut obesse possunt, vt docetur 1. Cor. 8. Idolum nihil est in hoc mundo. Et 10. Idolũ non est aliquid. i. nullius contra sanctos potestatis. Contra maligni spiritus se Dæmonia & Dæmonas inscribebant, quasi diuinos & admirandos. Nam vt in prauam partem perpetuo sumuntur apud sacros pro malignis & apostaticis mentibus, quæ suum desetuerunt principatum, in quo fuerant à summo Deo collocatæ: ita apud prophanos in excellentem. Quare apud Aristotelem τὸ δαιμόνιον, pro diuino & admirando, & apud Platonem δαίμων pro sapiente vniuersi moderatore. Nempe impuri illi Spiritus suam infœlicitatem celantes, sibi omnem admirabilitatem diuinitatemque tribuebant, immo vero & omnium rerum scientiam, ac reliqua Dei propria. Nam ἀπὸ τοῦ δαίειν se dictos aiebant, vt narrat Euseb. lib. 4. Præp. Ex quo factum (inquit) vt apud nos nomina ista semper male sonent, neque vllũ bonum dæmonem nostræ dicant Scripturæ.

7 [Confessio] laus, Meton. laudis & confessionis materia.

Omnia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Omnia sunt laudabilia,laudis,pulchritudinis, gloriæ,maiestatis coram ipso plena , siue apud ipsum: Ipse est maximè laudabilis,pulcherrimus,sanctissimus,magnificentissimus, quoniam gloriosè vicit diabolum & mortem, resurgendo. הודה Sept. solent deducere à הודה, *Confessus est* , in Hiphil. Recentiores malunt Hé esse radicale,& significare gloriam, maiestatem. [Sanctimonia] עז,fortitudo, potentia. [In sanctificatione eius] in sancta eius maiestate.i.in ipso, qui est sanctus, Gall. *en sa saincteté.* vt proximè *in conspectu eius*, in facie eius: & ver.3. *nomini eius*. Nam sic circumloquuntur Deum honoris causa,vt cum Pontificem Sanctitatem vocamus, Regem,Maiestatem. Alij,in loco eius sancto,siue ille sit cælum siue templum. Nam Kimhi per sanctificationem, cælum intelligit :alij templum,vel Ecclesiam ,in qua etiam omnia sunt sancta, potentiæ & magnificentiæ plena ob sacramenta,verbum Dei Gratias, quæ illic copiosè conferuntur & eluceni:denique quia perfecta sanctitate & vita æterna eam donabit.Heb. *Mikdas*,Sanctuarium,locus Deo dicatus, quem etiam Sanctificationis vocabulo nostri interpretes donant. Ier.51. Venerunt alieni super sanctificationem domus domini.i.Sanctuarium.1.Mach.1.& Antiochus intrauit in sanctificationem cum superbia magna.Ps.77. Sanctificium,quod in eo oporteat omnia sancta esse, pura,nitida,& magnifica.

8 Hi duo versus repetuntur è Psal.28.Ver.1.& 2.Sunt autem Prophetici de vocatione Gentium [Patriæ] Hic non est vox Latina, sed Græca, πατριαὶ, i.familiæ,tribus,cognationes,vt & Heb.sonant. [Afferte] tribuite ponderosè,vnde יהב *Iehab* onus,pondus portate,onus imponite prop. Sic loquitur vt significet Deum non modo honore & gloria afficiendum, sed etiam re, opibus & bonis, iuxta illud, non apparebis in conspectu meo vacuus. Ternarius numerus est sacer ob mysterium triadis. Ideo enim eo Scriptura gaudet [Nomini] (&)nomini eius. Asyntheton inter duo crebrum. Masoretæ ponunt in Genitiuo, Gloriam nominis eius,quam nomen eius,id est,ipse meretur. Gloriam nomini eius debitam. Pro gloria & maiestate nominis ipsius eũ celebrate & colite.

9 [Tollite] ferte,eleuate,attollite propr. [Hostias] Vox *Minha*,sertum, & sacrificium farinaceum propriè significat.

Nempe

Nempe alludit ad sacrificiũ Eucharistiæ , quod est incruentum & manibus sacerdotum eleuatur in cœlum quando Deo offertur , vt in veterum Terumoth fiebat. [In atrio] Heb.in decore sanctitatis eius.i. è Kimhi, in templo locorũ omnium gloriosissimo & sanctissimo. Non tam rectè alij, sancto cultu & decoro , qui deceat illius maiestatem , vel in virtutum ornatu.cætera Ps.28.vers.3. *Atria*,plur.sunt templa,vel particulares Ecclesiæ. *Atrium*, sing.Ecclesia Catholica in genere.

10 [Commouebatur] חילו cruciamini.Timeat,more parturientis fœminæ,crucietur ante eum & expauescat vniuersus orbis terrarum:timeat eum offendere. Nam in bonam partem debeat accipi. [Quia Dominus regnauit] Per fidem & cultum. q.d. quia in orbe terrarum creditur.agnoscitur, colitur. Dominus ante aduentum suum in terras regnabat per potestatem suam,sed nõ per fidem & religionem. Nam neque credebatur neque colebatur.Sept.addiderant,& quidem Propheticè , trecentis circiter annis ante Christum , *à ligno* : quomodo citant veteres Iustinus,Lactantius,Tertullianus, Arnobius, Augustinus,Cassiodorus, Theodolphus, Psalterium Romanum, &c. Atque is fuit modus vertendi veterum, vt paucula obiter intercalarent , quæ inseruirent perspicuitati mysterij.Sic sæpè præter Hebraicum contextũ nonnulla de suo interponunt in Lege & Prophetis ad locos obscuriores illuminandos Ionathan & Onkelos, qui proinde non tam Chald. translatores, quam Paraphrastæ appellantur Quem vertendi modum secuti sunt 70. plerisque locis ad literæ maius lumen vt supra Psal.71. Vers.19.& Es.9. Et vocabitur nomen eius *magni consilij Angelus* ,admirabilis, consiliarius, Deus fortis. Nam magni consilij angelum interposuerunt , vt docerent oraculum pertinere ad Messiam, non Deum Patrem , vt quem angelum nemo dixerit, quod à nullo mitti possit, cum non sit nouum vt Messias tanquã à Patre missus Angelus testamenti,& Exod.23. Angelus,in quo est nomen Dei vocetur. Male ergo has duas voculas è nostris exemplaribus,quæ de industria & per Spiritum sanctum à sanctissimis his prophetis fuerant interiectæ , sustulerunt , siue Iudæi vt Iustinus Martyr contra Tryphonem putat pag.83. siue quidam olim scioli, vt linguam Hebræã ostentarent,aliquid in Septuag.notando , quod minimè in

Archetypo reperirent, cuius vanitatis, atque adeo nequitiæ nimium multos hodie fert tellus. Sic enim veterum omnes libri vel corrumpuntur, vel mutilantur. Quamuis enim in Hebræo minime habeantur verbo, at habentur sensu. Nam modus vel tempus definitur, quo Christus Dominus regnauit Gentibus. Aliqui regnum vi & armis consequuntur, alij ex genere, alij aliter. At Christo *à ligno*, siue per lignum Crucis, qui modus est nouus, mirus & insolens. Cum exaltatus (inquit) fuero, omnia traham ad meipsum. Per crucem est consecutus potestatem in cœlo & in terra. Per crucem regnat latè in terra, & sedet ad dexteram Dei, &c. Vel *à ligno*, post lignum, post mortem crucis. Tum enim Deus Christum ab inferis excitauit, illumque Gentibus præposuit, vt eos omnes regeret & gubernaret pro arbitrio. Etsi enim hæc à primo conceptionis puncto fuit humanæ naturæ in Christo potestas, ea tamen non nisi confecto nostræ redemptionis opere, post resurrectionem, vsus est.

11 [Correxit] stabiliuit, firmauit, Heb. Verum ita reddiderunt, quia hæc non tam dicuntur de mundo creato & constituto, quam recreato & restituto per Christi Euangelium. Mundus antea erat depranatus, non modo vitâ & moribus, verum etiam idololatria, Dei ignoratione, & opinionibus. Hunc iam correxit, in religione, vita, moribus, conscientia, ne deinceps sit absque pietate, fide, Dei veri agnitione, quicquid moliatur Satanas. Eam enim, vt olim, non extinguet penitus, vel ad vnam familiam contrahet. Tam graue fuit peccatum Adæ & humani generis vt omnes peccauerint & Deum Deique cultum deseruerint. At tanta gratia Christi, tam efficax, tam copiosa, vt perpetuo multi futuri sint probi & pij vbique per orbem, qui nunquam nullisque persecutionibus & pœnis demouebuntur à Dei cultu, notitia, confessione. Insignis promissio & valde consolatoria, non defecturam fidem inter gentes, vt olim. [Non commouebitur] ab Euangelica doctrina & fide, & à Dei vera notitia. Ecclesia enim toto orbe constituta perpetuabitur, nec vlla vi aut oppugnatione Diaboli & administrorum ipsius delebitur, vt antea quando omnes peccauerunt & indiguerunt noua Dei gratia ad humani generis reparationem.

12 Prosopopœijs lætari iubet mundum, omnésve creaturas, Christo regnum ineunte: quoniam ille vtiliter & iustè omnia moderabitur & reget. Alij allegoricè, Cœlum, terrũ, mare, campos, arbores exponunt, vt Chal. *Lætentur exercitus cœlorum, & exultent iusti terræ. Simplex esse possit Metonymia, Cælites, terrigenæ, insulani & marini homines, agrestes, syluestres &c. [Commouebitur] in lætam partem. Ad verb. tonet, resonet, fremat, præ gaudio scilicet, cum multo sonitu gaudeat, externo fragore & bombo testetur internam animi lætitiam, gestiat mare & plenitudo eius, id est, pisces & cætera mari comprehensa, vt insulæ. Minus recte in tristem, vt sit Antithesis, Exultent Cœli. i. Angeli & omnes electi, commoueatur autem mare, & plenitudo eius, impiorum turba.

13 [Tunc] illo gratiæ tempore. Euthymius tamen, illo iudicij die [Ligna syluarum] Nam in nemoribus & syluis non iam cultus dæmoniũ peragetur, non iam consecrabuntur idolis, sed Deo. Vel Metonymicè, homines syluestres & rustici [A facie Domini] ante Dominum. [Venit.] Bis repetitur propter vtrumque aduentum visibilem. Tertius enim per verbum Dei, sacramenta, & gratiam est inuisibilis [Iudicare] regere, regnare, moderari, sic sequen. Vers. & supra 11. Ante mundi ad Deum conuersionem Satanas regnabat per infidelitatem, deinceps Deus per fidem in se.

14 [In veritate sua] in, vel per veram suam legem. Alij, in fide sua, id est, secundum suas promissiones. Iudicare, vsu linguæ significat regere: vnde liber Iudicum. i. rectorum & principum. Possit ergo loqui non solum de tempore posterioris aduentus Domini ad iudicandum viuos & mortuos, verum etiam prioris, quo post ascensionem adijt Patris dexteram, & cœpit efficaciter regere omnes nationes, eas partim conuertendo, Satana tenebrarum principe foras expulso, partim euertendo, & constituendis nouis regnis, vt in laceratione Rom. Imp. & Persici patuit. Canit enim sæpe duplex iudicium, vnum nouissimum, quod expectatur, alterum primum, quod iam perfectum contra impietatem & Tyrannos.

ARGVMENTVM.

Homines & Angelos inuitat ad Christum Dominum adorandum, qui sit extremo suo aduentu idololatras pudore affecturus, bonisque lucem allaturus. Heb. 1.

1 Huic Dauid, quando terra eius restituta est ei. XCVI. Hebr. 97.

2 DOminus regnâuit, exúltet terra: læténtur insulæ multæ.
3 Nubes & caligo in circúitu eius: iustitia & iudicium corréctio sedis eius.
4 Ignis ante ipsum præcédet: & inflammâbit in circúitu inimicos eius.
5 Alluxêrunt fulgura eius orbi terræ vidit, & commôta est terra.
6 Montes, sicut cera, fluxérunt à fácie Dñi, à fácie Dñi omnis terra.
7 Annuntiauérunt cæli iustítiam eius: & vidérunt omnes pópuli glóriam eius.
8 Confundántur omnes, qui adórant sculptília: & qui gloriántur in simuláchris suis.
9 Adoráte eum omnes ángeli eius: audiuit & lætâta est Sion.
10 Et exultauérunt filiæ Iudæ: propter iudícia tua Dómine.
11 Quóniam tu Dóminus Altíssimus super omnem terram: nimis exaltâtus es super omnes deos.
12 Qui dilígitis Dóminum, odite malum: custódit Dóminus ánimas sanctórum suorũ: de manu peccatóris liberâbit eos.
13 Lux orta est iusto: & rectis corde lætítia.
14 Lætámini iusti in Dómino: & confitémini memóriæ sanctificatiónis eius.

1 Inscriptio

1 Inscriptio addita præter fontem, indicat Psalmum esse de restitutione totius terræ, quæ perfecte continget in extremo iudicio, quando omnia subijcientur sub Messiæ pedibus, 1. Cor. 15.

2 [Dominus] toto hoc Psalmo Christus, Apostolo interprete Hebræor. 1. iam is (inquit) regnauit in orbe, in quo ante Diabolus regnabat. Christum regnare præsertim apparebit nouissimis illis temporibus, cum omnia sibi & Patri subiecerit. 1. Corinth. 15. Tum enim protinus regnum Satanæ concidet.

3 [Correctio] rectitudo, firmitas, basis. Vox sonat locum firmum & rectum, siue rigidum. Iustitiam autem referunt ad misericordiam & beneficentiam erga probos, iudicium ad seueritatem & pœnas contra improbos. Significat Christum venturum ad iudicium cum pompa & maiestate in nubibus.

4 Ad iudicium postremum se sic terrifice comparabit, suamque tremendam potestatem nube & caligine conspicuam præbebit, vt olim in promulgatione Decalogi, Exod. 19. & Euangelij die Pentecostes, Act. 2. vbi minus erat caute. Nam eo spectasse Psalmographum apparet ex eodem Pauli loco, ne quis hæc dicta putet de vi & potestate, qua vtitur Christus etiam nunc in sceleratos, quod ignis Metaphoricè acerbitatem supplicij significet. De hoc igne conflagrationis siue purgationis 2. Pet. 3. qui præibit iudicium ad cælorum & elementorum purgationem, ad terrorẽ quidem improborum, proborum vero salutem & solatium, quemadmodum Augustinus interpretatur. Possit tamen intelligi de igne æterno ad supplicia damnatorum comparato. Quoniam 2. Thes. 1. reuelandus Christus asseritur, cum Angelis virtutis suæ, in flamma ignis dantis vindictam ijs, qui non nouerunt Deum, neque obediunt Euangelio. Is hic dicitur præcessurus ad iudicium, quia paratus erit ad corripiendos impios, simulatque Dominus sententiam protulerit.

5 [Alluxerunt] micarunt per orbem terrarum. De reliquis iudicij signis & terroribus. [Vidit] terra hæc fulgura vidit, & concussa est. Nam vt hoc pertineat ad illustrationẽ orbis per fulgerra Euangelicæ doctrinæ atque miracula, superior Pauli locus non patitur. Deinde omnia essent allego-

rica. Montes superbi, terra carnales, fulgura Euangelium, cœli Apostoli & Prophetæ: de quo recurre ad Euthym. & Augustin. Sunt autem hæc præterita pro futuris more Prophetico vt ver. 6. 7. 13.

6 [Montes fluxerunt] igne cõflagrationis. Elemẽta enim calore soluentur: Terra autem, & quæ in ipsa sunt res, exurentur. Ibid. Petrus [A facie Domini] præsente Domino, ante Dominum, aduentu Domini. [Omnis terra] fluet, siue liquescet, per zeugma, Masoretæ maluerunt esse genitiui casus, A facie Domini totius terræ. Quo etiam modo legitur in Græcis codicibus, κυρίε πάσης τῆς γῆς.

7 [Annuntiauerunt] pluendo ignem, sulphur, grandinẽ, & cæteras terribilia contra impios, cœli prædicabunt Deum esse iustum. Iustitia enim est & gloria eius istos punire, Kimhi. Vel est simplex Prosopopœia ad exaggerationem. Aliqui etiam Metonymicè intelligunt cœlites. 1. Angelos, quorum ministerio multa in hoc iudicio peragentur. [Gloriam eius] maiestatem & potentiam tanti iudicis.

8 [In simulachris suis] Heb. *Elilim*, quam vocem vertunt nunc Simulachra, nunc Dæmonia, vt Psal. 95. vers. 6. Quoniam Idola non erant simplicia & nuda simulachra, sed dæmonum veluti domicilia & latebræ diabolicæ inspirationis & instinctus participes. Item quia in illis & per illa Dæmones colebantur tanquam eorum monimenta & species, quæ Deorum proinde corpora vocauit Hermes, quod præsentiam sitam in eis exhiberent, æmulati fortassis verum Deum, qui sui copiam faciebat in propitiatorio ad Cherubim. Tale aliquid innuit Arnobius contra Gentes, li. 1. pag. 31. dum scribit in Idolis inhabitare Deos. & August. libr. 80. de Ciu. cap. 24. post Lactant. lib. 2. c. 8. & Euseb. 1. libr. de Præp. responsa dare, signa edere, morbos curare, certam opẽ laborantibus impertire. Propriè vox contemptim sonat Deiculos, vel iuxta alios, Nihila, res vanas & nullius momenti, vel *al Elim, non Dij*.

9 [Adorate] Hunc locum explicat Apostolus, probaturus Christum Angelis esse maiorem, Heb. 1. Adorent eum omnes Angeli Dei, inquit Deus Pater, cum iterum introduceit primogenitum suum in orbem terrarum. Inepte Rabbini aliqui censent השתחוו esse præteritũ kal, cum sit Imp. [Angeli] Dij Heb. quo nomine intelliguntur sæpe Angeli, vt Psal.

vt Psal. 8. & alibi Apost. & Heb. testantibus. Hi non adorant solum diuinitatem eius, verum etiam carnis eius gloriam. Ambros. de Spiritu sancto, lib. 3. cap. 12. Chrysost. hom. 5. ad Heb. Recentiores, tametsi Apost. hanc interpretationem approbarit, Adorate eum omnes Dij, id est, quicquid habetur pro Deo, adoret hunc verum Deum, eique cedat. [Audiuit] audiuit Sion siue Ecclesia venisse Dominum in terram, & lætata est. Diligit enim aduentum eius, vtpotè sibi salutarẽ, vtvt sit impijs terribilis.

10 [Filiæ Iudæ] Ecclesiæ ab ista Sionia siue Hierosolymitana prognatæ. [Propter iudicia tua] propter beationem proborum, & damnationem improborum.

11 [Super omnes Deos] Angelos. Quare & sedere dicitur super omnem principatum, &c. Ephes. 2. Philip. 2. Retinuerunt iam Deorum nomen, etsi eadem hic vox *Elohim*, quæ vers. 9. vt docerent intelligi nunc posse tam fictitios Deos, quam potestate pollentes homines.

12 [Malum] neutrius generis: etsi Rabbini quidam masculine exponant de malo homine.

13 [Orta est] sata & sparsa propriè, vt eam latè, laxè & copiosè colligat. Ne quis exponat, emersit, apparuit, quę se antea occultabat. Lux & lætitia sparsa sunt in hoc mũdo iustis & rectis corde, quæ postea metant in hoc futuro Christi aduentu, Kimhi. Lucem & lætitiam futurę beatitudinis hic seminatam in animis nostris & conceptam colligent in cælo beato Dei cõspectu, & immortali. gaudijs, voluptatibusq; perfruẽtes. Vel est præter. pro fut. Tũ à Deo orietur, serenitę, spargetur, copiosè tribuetur lux & lætitia rectis corde. De æterna aliqui exponunt, de qua Esa. 35. & 51.

14 [Sanctificationis eius] Periphrasis Dei, vt Ps. 29. V. 5. & 95. V. 7. Celebrate memoriam eius, qui quidem est sanctus, memoriam eius sanctam. Rabb. quidam malunt *Memoriam sanctificationis eius*, esse Periphrasim nominis Dei tetragrammati, quod quidem est memoria siue commemoratio sanctitatis eius, vt auctor fasciculi Myrrhæ. Gen. 8. Laudate publicè facta eius admiranda, prodigia & miracula eius, quæ sunt monimenta & commemorationes sanctitatis eius.

ARGVMENTVM.

Inuitat ad Christum celebrandum, qui se sit omnibus exhibiturus, & orbem iudicaturus.

1 Psalmus ipsi Dauid XCVII. Hebr. 98.

2 CAntâte Dómino cánticum nouũ: quia mirabilia fecit.
3 Saluãuit sibi déxtera eius: & bráchium sanctum eius.
4 Notum fecit Dóminus salutáre suum: in conspéctu Géntium reuelávit iustítiam suã.
5 Recordátus est misericórdiæ suæ: & veritátis suæ dómui Israel.
6 Vidérunt omnes términi terræ: salutáre Dei nostri.
7 Iubilâte Dómino omnis terra: cantâte, & exultâte, & psállite.
8 Psállite Dño in cíthara, in cíthara & voce psalmi: in tubis ductilib⁹, & voce tubæ córneæ.
9 Iubilâte in conspéctu regis Dómini, móueâtur mare & plenitúdo eius: orbis terrárum, & qui hábitant in eo.
10 Flúmina plaudent manu, simul montes exultábunt à conspéctu Dómini: quóniam venit iudicâre terram.
11 Iudicâbit orbem terrárum in iustítia: & pópulos in æquitâte.

2 [Domino] Etiam hoc eulogium de Christo enuntiatur toto hoc Psalmo, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum.

3 [Sibi] se eius omnipotentia: quia Christus à morte se saluum fecit, resurgens propria virtute & potestate, deindeque de mundo triumphauit. Verbum *Hosaá*, saluandi, fere construitur cum Datiuo apud Heb. vt Hosanna filio Dauid. i. salua filium Dauidis. Dominus saluauit se sua dextera & brachio,

brachio, se & suos eripuit è manibus hostiũ absorpta morte, peccato, Diabolo, inferno, mundo. Tribuit dexteræ per Prosopopœiam, quod erat tribuendum Domino, vt Es. 59. [Dextera] enim Nominatiuus est verbi ex Heb. contra eos, qui vertunt in Ablatiuo, Saluauit sibi dextera sua & brachio sanctitatis suæ. Aliqui subaudiunt, *vos*, vel *nos*, vel per hypozeugma, Gentes, ad hanc syntaxin minus attendentes. Dextera eius (nos Gentiles) saluauit sibi, id est, in suam gloriã.

4 [Salutare suum] salutem à se partam. Confer cum cap. 52. Es. Si de Deo Patre, salutare designabit Christum saluatorem, quem Deus cognitum fecit Gentibus ad ostensionem iustitiæ suæ, Rom. 3. [Iustitiam suam] Actiuè, iustitiam qua iustificat impios, reuelauit gentibus omnibus per Apostolos, & gratiam, per quam iustificamur. Hinc Paulus Rom. 1. Iustitia enim reuelatur in Euangelio ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit, &c. c. 3. Nunc autem iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Propheris. Nonnulli iustitiam etiam intelligunt, qua in se iustus est, quando eam hominibus per orbem notam fecit, se iustum mundi dominum & iudicem patefaciens: Satanam autem iniustum & tyrannum.

5 [Veritatis suæ] fidei in præstandis, quæ promiserat Israeli, de suo aduento [Domui Israel] datiuus commodi siue acquisitionis constructus cum verbo. [Recordatus est] in commodum, gratiam, salutem domus Israel, recordatus est misericordiæ suæ, sicut locutus est patribus nostris, Abrahæ & semini eius in sæcula. Alij construunt cum pronomine *suæ*, suæ erga domum Israel veritatis & fidei.

6 [Salutare Dei] Actiuè, salutem, qua saluauit mundum: vel, saluatorem Christum.

7 [Cantate, Psallite] Verba his Hebraicè respondentia sic Rabbini distinguunt, vt illud sit ore, hoc instrumentis musicis. Vide & Psalmos Mizmorim appellari, quod instrumentis simul ac ore canerentur.

8 [Tubis ductilibus] metallicis. Addiderunt duo epitheta, *Ductile & corneũ*, vt diuersa buccinarum vocabula distinguerent. Nam Hatsotsera est tuba è ducto fusoque argento & alio metallo, quam describit Ioseph, lib. 3. Antiq. c. 15. Sophar autem è cornu. Psallere autem cum his & alijs instrumentis est cum alacritate & voluptate omnibus modis læ-

titiam conceptam testari, non cum pigritia, torpore, fastidio, perfunctorie.

9 [Moueatur] Tonet, propriè. Prosopopœia de summo gaudio. [Plenitudo eius] pisces, quibus plenum est mare, vel insulæ.

10 [Simul] Construendum cum sequentibus. Nam in *Mauu*, est Athnah siue colon. [Iudicare] regere. Sic mox *Iudicabit*, reget, vt Psalm. 105. vt ad primum aduentum referatur.

11 Consule vers. vltimum Psal. 95. [In æquitate] in rectitudinibus propriè. Iustè & æquè. Sic enim enuntiant Qualitatis aduerbia.

ARGVMENTVM.

Christum, vt Dominum, celebrat, & ad eum inuocandum, eiusque vestigia adorandum indicit, exemplo Mosis, Aaronis, Samuelis.

1 Psalmus ipsi Dauid. XCVIII. Heb. 99.

2 Dominus regnâuit, iraſcántur pópuli: qui ſedet ſuper chérubim, moueâtur terra.

3 Dóminus in Sion magnus: & excélſus ſuper omnes pópulos.

4 Confiteántur nómini tuo magno, quóniam terríbile & ſanctum eſt: & honor regis iudicium díligit.

5 Tu parâſti directiónes iudícium & iuſtitiâ in Iacob tu feciſti.

6 Exaltâte Dóminum Deum noſtrum: & adorâte ſcabéllum pedum eius, quóniam ſanctum eſt.

7 Moyſes & Aaron in ſacerdótibus eius: & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius.

8 Inuocábant Dóminum, & ipſe exaudiébat eos: in colúmna núbis loquebâtur ad eos.

9 Cuſtodiébant teſtimónia eius: & præcéptum, quod dedit illis.

10 Dómine Deus noſter tu exaudiébas eos: Deus tu propitius fuiſti eis, & vlciſcés in omnes adinuentiónes eórum.

11 Exaltâte Dóminũ Deum noſtrum, & adorâte in monte ſancto eius: quóniam ſanctus Dóminus Deus noſter.

2 [Iraſcantur] (etſi) iraſcantur, (quantumuis) apud ſe indignentur, ſtomachentur, tumultuentur, excitatis motibus, ſeditionibus, perſecutionibus contra hoc Chriſti regnum velut ſibi perniciosum. Eſt enim Conceſſio. q. d. Velint, nolint, etiamſi fremant & renitantur. Contrà Psalm. 96. Dominus regnauit exultet terra. Sed hic loquitur de impijs terræ incolis, illic de gentium plenitudine in hoc regnum, & regni huius societatem ingreſſura. Verbum רגז etiam contremiſcere ſignificat. Contremiſcant populi ad huius regni nouum exortum, & paueant. Nam iuſto & ſeuero imperio prementur, & ad ordinem vel inuiti compellentur exquiſitis pœnis & ſupplicijs. [Populi] Iudæi & Gentiles. [Qui ſedet ſuper Cherubim] qui dat reſponſa, regnauit, per Zeugma. Eſt autem Periphraſis Dei, de Cherubis arcæ propitiatorum ſiue tegmen obumbrantibus reddentis oracula, vel potius inequitantis Cherubim animalia alata, vt celeritas adſit: aut potentia, dignitate & maieſtate ſuperantis Cherubos, primę inter creaturas notæ, cęlorum veluti principes, ab illis repræſentatos, qui fœderis arcam cuſtodiebãt. Vide Psalm. 79. verſu 2. Mendoſe in aliquibus exemplaribus in ſecunda perſona *Qui ſedes*, vt ſit precatio, ô Deus, qui ſedes ſuper Cherubim, terra commoueatur & perturbetur. [Moueatur] (etſi) moueatur, (quantumuis) commoueantur, attoniti fiant terræ habitatores, qui interpretãtur iſtud Domini regnum condi & exurgere in ſuam perniciem, Chriſtus regnabit colligẽs & ſeruans Eccleſiam, licet mundus iraſcatur & moueatur.

3 [Dominus] vt ſuperioribus Pſalmis Chriſtum denominat. Eſt magnus in Sion ſiue Iſraele & Eccleſia, & excelſus ſuper omnes populos ſiue elevatus, quoniam eos deprimet & ſubijciet.

4 [Nomini tuo magno] omnes populi publicè celebrent te, tuum nomen & memoriam. Secretiores Theologi

Tetragram-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tetragrammaton ineffabile intelligunt, quod more reliquorum diuinorum nominum non designat effectus & operationes Dei, sed ipsammet essentiam puram ac simplicem cum ipsius interioribus proprietatibus (Personas haud dubiè constituentibus) absque vllo ad opera extra-posita respectu. De quo Ios.7. Quid facies nomini tuo magno & Hierem. 44. Iuraui in nomine meo magno, ait Dominus. Cuius mysteria lege apud R. Ioseph in Saare Ora.q.d. publice colant te cum tuo illo nomine repræsentante Esse tuum incomprehensum, tuam essentiam mirabilem, internasque ipsius proprietates, secundum quas re ipsa & actu es trinus. Mysteria illius magni tui nominis agnoscant ac venerentur te vnum videlicet essentia, trinum personis, tuam essentiam τριυποστατον, i. ter subsistentem siue in tribus hypostasibus. Quod implendum prædixit Tobias.c. 13. Nomē enim magnum inuocabunt in te. Cæterum proxime dici terribile & Sanctum, quoniam per illud Moses quidem & Prophetæ, sua edebant miracula, sacerdotes autem oracula. Quin & per illud obtinebant populo gratiam atque misericordiam. [Quoniam] Sept. censuerunt Vau copulatiuum sumi causaliter, vt interdum fit, vel sub. כי [Et terribile] i. quia terribile, sine admirandum. R. Selomo mauult rationem incipere ab Epitheto præcedenti. Confiteantur nomini tuo (quoniam) magnum & terribile & sanctum est [Et honor regis] fortitudo, potentia prop. i. rex honoratus, fortis & potens. Altera ratio, cur nomē tuum sit celebrandum: nempe quoniam honor & maiestas tua regia ius & æquitatem diligit, id est, iurisdictionem & disceptationem. Gal. *Il ayme iustice*, id est, *faire iustice*: quoniam tu, qui regia es potentia, honore & maiestate, ius æquumque amas. Deum circumloquitur in tertia persona, venerationis causa, vt sæpè antea. Psal. 44. In corda inimicorum regis. i. tuorum, qui es rex. Nam fuerat dicendum, honor tuus, qui es rex, tua regia maiestas, vel potius, tu, qui es honore regio, iudicium diligis, gaudes iustitia. Fortitudinem hic significare gloriam & maiestatem cum Septuag. censet R. Abraham Abben Ezra. Maiestas Dei amat iustitiam, delectatur iudicio, nihil vult agere contra iustitiam.

5 [Parasti] Tertia ratio, cur celebrandum nomen Dei, siue Deus ipse. Parasti directiones siue rectitudines. i. rectos & integros

& integros stabiliuisti, firmasti, præmuniuisti, ne deijciantur, & corruant. Abstractum pro concreto, per Auxesin. Parare & præparare, apud Sept. ex Hebraic. כון significat stabilire, fundare, communire, prosperare, præseruare, vsu Medico. Alij in Abstracto, firmasti, fundasti, stabiliuisti rectitudines atque æquitates. i. omnia æqua & recta constituisti. Quod aliqui restringunt ad mandata, & leges Dei, quid iustum, quid iniustum monstrantes. Sed rectius ad iuris conseruationem. i. dictionem. Quoniam loquitur de Gentibus & populis in ordinem redigendis & puniendis, quod dixerat ver. 1. irasci & moueri contra exoriens Domini regnum [Iudicium] quo improbi castigantur. [Et iustitiam] qua iusti defenduntur & proteguntur, apud Iacobæos vel pro Iacobæis, in terra tu exercuisti. Quarta ratio. Alij, Præcepisti fieri iudicium & iustitiam in Iacob. Quia enim ea diligis, illa ideo à Iacobæis patrari vis, lege data, quæ monstret iustum & iniustum. Qua etiam interpretatione, Iudicij nomine illa Iuris pars intelligi possit, qua facinorosi puniuntur: Iustitiæ verò, qua boni defenduntur ab improborum iniuria. Nam dum iubemur passim iudicium & iustitiam facere, Rabbini exponunt iniusta damnare, & iusta iustificare.

6 [Scabellum pedum eius] Templum, vt Chaldæus intelligit, vt vers. vlt. se explicet, Adorate montem sanctitatis eius, vel Arcam fœderis, vt Rabbini, cui Deus insidere dicebatus, ob oracula & alias gratias: Nostri Christi humanitatem in mysterijs adorandam, nedum extra vt Ambr. de fide, Augustin. in hunc Psal. & de verbis Domini secundum Ioan. ser. 58. & Cyril. lib. 3. in Ioan. In qua videlicet inhabitat & requiescit diuinitas. Alluditur autem ad gestum adorantium regem, & ad thronum eius accumbentium. q. d. Coram scabello pedum eius procidite, quasi ante pedes eius prostrati: quoniam sanctum & honorandum est quicquid ad ipsum pertinet, etiamsi abiectum videatur, vt pedum scabellum, nedum maximum qualis est Eucharistia. Hebræi etiam appellant rem abiectissimam & valde seruilem, scabellum pedum, vt Psal. 109. & apud Esaiam, cælum mihi sedes est, terra autem scabellum meorum. Terra enim quasi pedibus Diuinitatis subiecta est & calcata, adeo vt in ea cuncta gerat pro arbitrio, multo vilius & abiectius,

quàm

quàm alibi ob hominum indignitatem & peccata. [Quoniam sanctum est] scabellum. Fons etiam masculinum genus patitur, Quoniam sanctus est (Dominus.) Sic Græcè, ὅτι ἅγιος. Quod sequitur. Hieronym. & Augustin. Rabbini malunt neutrum.

7 Exemplo Mosis, Aaronis, Samuelis, Iudæos inuitat, vt Christum Dominum agnoscant, exaltent, adorent & inuocent. Nam hæc non fore sine fructu. Cadit autem hic versus in sequentem. Moses & Aaron sacerdotes eius, & Samuel inuocator ipsius, inuocabant Dominum, &c. [In sacerdotibus] i. sacerdotes eius, de quo Hebraismo mox. Hinc, & 1. Par. 27. in Deras Moses non tantum dicitur sacerdos, verum etiam primus regis sacerdos, vt qui sacerdotali munere functus sit ante Aaronem septem consecrationum siue ordinationum diebus Leu. 8. nec fuerit exclusus à magni sacerdotij functione quadraginta illis annis, quibus in deserto rexit populum, è scriptis R. Ionathan, R. Iose, R. Iosua. R. Berechia. Ideóque *Cohen haccoamin*, Sacerdos Sacerdotum ab Abben Ezra, dicitur. Exo. 28. Nam populo religionis quæstiones finijt, obtulit Deo munera, & immolauit. Aaron & filios eius consecrauit, iussus Exod. 28. & 29. fœdus sanxit sanguine, Exod. 24. Oblationes & donaria principum duodecim in tabernaculum & in altare, excepit, Num. 7. Assentiuntur nostri, vt Hieron. lib. 1. contra Iouin. August. in hunc Psal. Dionys. Areop. Hierarch. Eccles. c. 5. Nazanz. Orat. ad Gregor. Nyss. Leo magnus Epistol. 88. Atque hinc Philo Iudæus libros suos de vita Mosis distributos in tres partes, Regnum, leges, & Sacerdotium, ita concludit: Atque hæc fuit vita obitúsque Mosis regis, legislatoris, vatis & pontificis, sicut sacris literis proditur. [Et Samuel inter eos] In fonte, Samuel in inuocatoribus nominis eius. Quod duobus modis potest exponi. Vno, Samuel inuocator nominis mei. Sic enim hunc idiotismum illustrarunt Septuaginta, Psal. 53. vers. 5. Altero, Samuel qui fuit inter inuocatores nominis ipsius. Samuelem autem non inter sacerdotes, sed inuocatores nominis Dei reponit, vt & Iere. 15. quòd purus esset Leuita. In tribu enim Leui quatuor erant stirpes, quarũ sola Aaronia erat sacerdotalis. Aaronica, Caathitica. Merarritica, & Gersonitica. Etsi enim Aaronitæ essent Caathitæ, siue de stirpe Caath, vnius è tribus filijs Leui,

Leui, tamen quia Caathitæ per lineam dumtaxat Aaronis erant sacerdotes, per alias, vt per lineam Coræ, de qua fuit Samuel, simplices Leuitæ, partem per se quartam constituunt, & à Caathitis separantur. Non ergo fuit Sacerdos, nisi forsasse per quandam dispensationem ad tempus, secundum quam per sese holocausta obtulit 1. Reg. 9. benedixit hostiæ ibi. c. 9. tulit lenticulam olei & in regem vnxit Saulem c. 10. vt Abben Ezra notat Exod. 30. V. 34. Quod facile concedet, cui venerit in mentem Gedeonem idem præstitisse, quantum ad holocausta, qui tamen erat de tribu Manassæ, vt idem ibidem censet. Quoniam autem Samuelis hic fit mentio, qui quatuor viguit sæculis post Mosem, non videtur hic Psalmus esse Mosis. Respondet Hieronymus in explanatione Psalmi 90. ad Cyprianum, nomen ipsius propter eius meriti excellentiam à Mose prophetici spiritus instinctu præuisum & in literis annotatum. Cui addo eodem spiritu Esaiam cap. 8. in testimonium adhibuisse Vriam & Zachariam centum annis, priusquam extarent in rerum natura, eodem nominatim excitasse Cyrum, cap. 44. 45. ad liberandum Israel è captiuitate Babylonica & Chaldæos euertendos duobus prope sæculis antè, eodem prophetam, nominasse Iosiam trecentis annis ante ipsius ortum 3. Reg. 13.

8 Superior versus in hunc cadit: vnde afficiendus dũtaxat virgula. Moyses & Aaron sacerdotes, & Samuel Leuita inuocabant Dominum (Christum) & ipse, &c. Num. 14. 16. 1. Reg. 7. [Exaudiebat eos] Chald. & Heb. respondebat eis. Quod nonnulli referunt ad Propitiatorium, in quo sit locutus cum Mose & Aarone. Sed de Samuele nihil tale legitur. Quin quia Sacerdos non erat, ad illud ingredi non potuit, nisi forsassis per dispensationem, secundum quam accipiendum illud Hieronymi in Catalogo, ex Egesippo, Iacobum fratrem Domini solitum ingredi Sancta Sanctorum. Nam Apostolus diserte scribit Hebr. 9. illuc semel in anno introire solum Pontificem. Quod repetit Ioseph Ben Gorion lib. 5. cap. 25. qui, quia tamen initio eiusdem vapitis narrat mille sacerdotes fuisse constitutos, qui Sanctum Sanctorum ingrederentur, vnum de more videtur intelligendum, alterum extra ordinem, quando ad consulendum oraculum Domini ex re nata, vt ex fame & bello,

illud ingre-

Universidad de Deusto
Biblioteca

illud ingredi necesse esset [In columna nubis] per columnam nubis, vel ex columna nubis, quæ apparebat super tabernaculum, priuatim Mosem & Aaronem alloquebatur, & familiariter, Exod. 24. & 33. Num. 12. Per visionem autē Samuelem, 1. Reg. 3. Fortasse etiam in nube. Nam illum contra Tyrios & Philistæos precantem exaudiuit & intonuit de cælo, inque sonitu magno auditam fecit vocē suam, &c. Eccl. 46. & 1. Reg. 7. Quo modo Iobum in priuatis colloquijs allocutus fuerat de turbine siue nebula. c. 40. 41. & 42. se veluti nube cingens, ac eam inter se & illos interponens, vt suum fulgorem eorum imbecillitati attemperaret.

9 [Præceptum] statutum prop. quo modo coli velit. *Hoc* enim de ritibus & cerimonijs religionis.

10 [Adinuentiones eorum] Passiuè contra eos. Vindicabat si quis aliquid aduersum eos moliretur. De Core, Dathan, Abiron, & socijs, Num. 16. quos Dominus vltus est murmurantes & conspirantes aduersus Mosem & Aaronē. Nam hæc non dicit de viris sanctis, sed de ijs, qui aduersus eos seditionem concitarunt, qui partim hiatu terræ absorpti sunt, partim igne perierunt, partim quantum ad Samuelem tyrannide Saulis subiecti, maximas calamitates experti sunt. Tamen quia & ipsi culpantur, Moses quod hæsitarit se aquam educturum, Exod. 17. Aaron in aureo vitulo conflando, Exod. 32. Samuel, vt in filios indulgentior, 1. Reg. 8. *Et* pro *Etsi*, exponi potest vt alibi interdum. Tu propitius fuisti eis, etsi vlciscens eos, si quando peccarint. Suos sanctos Dominus in hoc mundo ferè castigat & punit, vt nihil purgandum illis in altero relinquat, sicque purgatis, celerius bona incommutabilia impertiat. Ita Heb. *Opera eorum*, vel quæ faciebant ipsi. Actiuè, vel, vt suprà, non quæ faciebant, sed quæ patiebantur à Core & cæteris conspiratoribus. Solent enim Genitiui casus nominum & pronominum actiuè, passiuè, possessiuè sumi pro commoditate sententiæ, vt fusè docet R. Dauid in Michlol, qui & in Comm. hunc locum sic explanat. Symmachus putauit esse relatiuum sine antecedente, *Eorum* scilicet impiorum.

11 [Adorate] Quoniam verbum Adorandi construitur in hac lingua cum ל. Kimhi interpretatur, Adorate monte sanctum eius. Deinde, quia Adoratio videtur incommodè tribui creaturæ, constituit duplicem adorationem, vnam absolutam,

absolutam, alteram relatiuam siue respectiuam. Huius verba fideliter vertemus, propter sciolos, qui eius nævos pluris solent facere, quam pulchritudinem. Adorate (inquit) montem sanctum eius. i. Montem Moria, in quo erat Sanctuariū Nam ipse sanctus est & locus eius sanctus: vt proinde dixerit Leuit. 26. Ver. 2. Pauete sanctuarium meum, sine veneramini. Quando autem venerantur ædem, non nisi venerantur eum, qui ædem, quam delegit, præcepit in veneratione haberi. Sic quando adorant ad ædis parietem, non adorant; nisi eum qui ædem sanctificauit, vt qui ante mentis oculos sibi proponant Deum recolere, & ad eum cor subuehere. Quæ congruunt nostrorum scitis, vt Titelmanni in hunc Psal. sic scribentis: Cum arca, vel quid simile adorari iubetur non debet intelligi adoratio propria, quæ non nisi Deo debet attribui, vtpote enti primo & supremo Domino, sed impropria, pro specialis honoris exhibitione. Quidam vero adorare scabellum accipiunt loco huius adorare ad scabellum, vel ante scabellum: vt Adoratio Dei propriè dicta intelligatur, nec arcæ sit adoratio, sed Dei super arcam sedentis: quemadmodum Christum sub sacramento latentem adoramus, & ad locum, vel ante locum, vel versus locum illum, in quo sanctissima illa mysteria conseruantur, adorationis exhibemus reuerentiam, non ipsum quidem locum adorantes. i. ligna, lapides, & claustra, sed ipsum, quem illo in loco esse credimus. Vetus sanè doctrina per quam Nazianzenus ad extremum orationis de Natiuit. fideles adorare iubet Præsepe Domini, nedum sepulchrum. Damasc. libr. 4. c. 12. Orth. & Leontius Neapoleos Cypr. Episcopus lib. de Adorat. Crucis, crucem, clauos, lanceam, vestes & tabernacula Domini. Quibus suffragantur. Chrysost. in liturgia, & orat. de ador. Crucis. Athanasius Tomo 4. quæst. 16. Rusticus Diaconus aduersus Acephalos. Quia (inquit) sunt veluti organa & coadiuuantia infirmitatem nostram ad propinquandum Deo, nec tamen connumerantur creatori. Aliud enim est per hoc coli illud (per accidens) aliud, secundum naturā (per se) & sempiternè & maximè propriè. Quò pertinet illud Basilij, de Spiritu sancto, c. 18. ὅτι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.

ARGVMENTVM.

Ad Dei Laudes & cultum omnes cohortatur. Propheticus de gentium conuersione.

1 Psalmus in confessione. XCIX. Heb. 100.

2 IVbilate Deo omnis terra: seruite domino in lætitia.
3 Introite in cõspectu eius: in exultatiõne.
4 Scitote quõniã Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi nos.
5 Populus eius & oues pascuæ eius, introite portas eius in confessiõne: atria eius in hymnis, cõfitemini illi.
6 Laudate nomẽ eius, quoniam suauis est Dominus, in æternũ misericordia eius: & vsq; in generatiõne & generatiõnem veritas eius.

1 Vltimus est Mosis de Messia.

2 [Omnia terra] Omnes terrarum incolæ. Vel est Prosopopœia. Mysterium vocationis Gentium, quas proinde inuitat ad introeundum in Dei Ecclesiam.

3 [In conspectu eius] in templum eius, de quo 3. Reg. 8. Oculi Domini in hanc domum, & eam respicit. Apparete coram Domino. [In exultatione] cum:

4 Agnoscite Dominum summum, cui Entis nomen & ratio propriè competit, & à quo mundus habet vt sit, esse Deum, id est, vniuersi iudicem, rectorem, vltorem, remuneratorem. Nam *Dominus*, in Fonte est tetragrammato diuinæ substantiæ proprium, *Deus* Elohim appellatiuum enũtians iudicium, prouidentiam & generationem. Non tantum est rerum molitor & conditor, verum etiam rector, gubernator prouidentissimus. [Fecit] ornauit, vt 1. Reg. 12. Qui fecit Mosem & Aaronem. q.d. Nos non solum creauit, sicut cæteros, verumetiam ex omnibus Gentibus elegit, quas præcipuè ornaret, & cumularet gratijs atq; muneribus. Sic Kimhi verbum hoc distinguit à Bara *Creauit*, & Iatsar, *Formauit*: quod Creare sit è nihilo, vel è materia producere, formare, formam materiæ inducere: facere autem, siue Asa, ornare, beneficijs & donis afficere, gratijs cumulare. [Et non ipsi nos] Nos

nos] Nos hîc Nominatiui casus Hebraicè & Græcè. Itaque totum istud *Fecimus nos*, per Zeugma est repetendum.

5 [Populus] Appositorie Rabbini connectunt cum præcedenti versu: Et non ipsi populus eius, qui sumus populus eius, & oues pascuæ ipsius. Rectius vocatiui casus, vt construatur cum seq. Nam 70. sæpè vtitur Atticismo, per quem eadem est vox Nominatiui & vocatiui. O populus eius, & oues, quas ipse pascit & regit, introite, [portas eius] portas domus & templi ipsius. [In confessione] cum commendatione, cum laudibus, cum gratiarum actione. R. Iohanan in Deras, hanc confessionem pertinere scribit ad cultum noui Testamenti, qui iam non sit futurus cruentus & victimarius, sed incruentus & laudis, Eucharistiæ, & gratiarũ actionis. [Atria] Ecclesiam introite, per Zeugma. Hortatur ad diuinæ rei conuentum, vt instar ouium, velut ouilia ingrediantur portas templi & atria. Alludit ad tria atria templi, Sacerdotum, virorũ & mulierum. [In hymnis] cum hymnis & diuinis honoribus. [Confitemini] (Et) confitemini. Asyntheton. Vnde Masoretæ contulerunt in principium sequentis versus.

6 [Suauis] טוב, bonus benignus, beneficus. [In æternũ] (&) in æternum clementia & beneficentia eius (est.) Asyntheton. [Veritas eius] Fides in promissis præstandis è R. Selomo. Denique quoniam est sempiternæ misericordiæ & perpetuæ fidei, cum celebrate, & eius nomen collaudate. Sic Ioan. 1. Gratia & veritas per Christum exorta est. Est enim Christus misericors, gratuitò beneficia promittens, & verax, constanter promissa seruans atque impiens.

ARGVMENTVM.

Probæ suæ antè actæ vitæ rationem Deo proponit, eius extollens gratiam. Iuxta Hebræos, qui hæc exponunt in futuro, se recte victurum vouet, bonum pingens principem. Congruit Christo.

1 Psalmus Dauid. C. Heb. 101.

2 MIsericórdiam & iudicium: can-tábo tibi Dómine.
3 Psallã, & intélligam in via

in via immaculâta: quãdo vénies ad me?

4 Perambulâbam in innocéntia cordis mei: in médio domus meæ.

5 Non proponêbam ante óculos meos rem iniúſtam: faciéntes præuaricatiônem odíui.

6 Non adhæſit mihi cor prauum: declinántem à me malignum nõ cognoſcêbam.

7 Detrahentem ſecrêto próximo ſuo: hunc perſequébar.

8 Supérbo óculo & inſátiabili corde: cùm hoc non edêbam.

9 Oculi mei ad fidéles terræ, vt ſedeant mecũ: ámbulans in via immaculáta, hic mihi miniſtrábat.

10 Non habitábit in medio domus meæ, qui facit ſupérbiam: qui lóquitur iniqua, non dirêxit in conſpéctu oculórum meórum.

11 In matutíno interficiébam omnes peccatóres terræ: vt diſpérdetem de ciuitáte Dómini omnes operántes iniquitátem.

2 [Miſericordiam] tuam, qua erga me quotidie vteris, qua mihi parcis [Et iudicium] tuum, iuſtitiam tuam, qua me ſeruas & defendis, tibi Domine cántabo ore, pſállam inſtrumentis muſicis. Vel, iudicium tuum, quo peccata vlciſci ſoles, vt quia recordatio ſolius iudicij in deſperationem præcipitat, & miſericordiæ aſſentatio ſecuritatem generat, neq; iudicij iam ſolũ, neq; ſolã miſericordiam, ſed miſericordiã pariter & iudicium cantẽ tibi Domine. Miſericordia enim ſine iuſtitia eſt puſillanimitas, & iuſtitia ſine miſericordia crudelitas. Ideoque in cunctis Dei actionibus vtrũq; perpetuò micat. De qua re caput eſt nonum libri 1. Pædagogi apud Clem. Alex. Alij malunt Dauidem de ſua miſericordia & iuſtitia loqui. Tibi cantabo meam miſericordiam qua ſum paratus ad ſubditos iuuandos & ſubleuandos, iudicium meum quo omnia rectè & iuſtè in meo regno adminiſtro, vt tibi gratias agam, qui mihi has virtutes & cætera omnia bona es largitus.

3 [Intelligam] intendam innocentiæ, animum adijciam ad innocentiam & integritatem [Quando venies ad me?] vt id perficiam, ſupple. Quando enim, ſiue *Mathi* interrogat. Ecquando, ô quando me ſpiritu tuo colluſtrabis, vt innocentiæ tuæ intelligenter & ſapienter inſiſtam, teque digne canam? Significat ſe nihil profecturum in ſuis votis & inſtitutis, niſi conatus ſuos ipſe iuuerit. Eſt ſuſpirium pij animi ex abrupto. Parum Hebraicè quidam, Dum veneris ad me, quaſi doctor ad diſcipulum, vt ſit particula Temporis, non Optandi.

4 [Perambulabam] Rabbini ſequentia omnia verba in futuro exponunt; vt promittat ſe rectè victurum & rectè viuentes amaturum, & malos habefacturum, proponatq; effigiem ſolidæ expreſſæque virtutis regiæ. Hic Perambulabo, ver. 5. proponam, odio habebo. 6. non adhærebit, non cognoſcam. 7. Perſequar. 8. Non edam. 9. miniſtrabit. 10. Non diriget. 11. interficiam. Cur autem Sept. per Imperfectum mox. Quæ tamen non ſic ſunt interpretanda, quaſi per totã vitã Dauid nihil peccarit, ſed quod ſtuduerit iſta perficere, eoq; ſemper fuerit propoſito, voto atq; cõſcientia, quãuis interdũ carni ſuccubuerit. Iuſtè ſcilicet affectu, ſi nõ effectu, perfectus conatu & ſtudio, ſi non actu propter carnis imbecillitatem [In medio domus meę] in mea familia & regno perambulabam. Illud perluſtrabam ſollicitè, quaſi rationẽ redditurus, de ijs quæ in illo fiunt. Romanor. 12. Hebr. 13. q. d. Non hærebam in domus angulo, vel cubiculo otioſus: ſed cum ſollicitudine & diligentia conſiderabam eam totam.

5 [Iniuſtam] legi contrariam. Ad Verb. Verbum Belial, ſiue ex legis. [Odiui] odi, odio habui. Sic Heb. eſt præteritũ, שנאתי, vt proinde Septuag. Per præteritum imperfectum reliqua verba reddiderint. Nam vt docet Elias in lib. Babur & alibi, imperfecta Latinorũ & Græcorũ vno modo apud ſuos repræſentantur per futura, cum quibus præterita miſcentur: vbi etiam docet in ſcriptis poeticis, inter quæ hoc opus nominat, futura plerunque loco præteritorum poni. Ne quis temerè noſtrorum Sept. rationem non intellectam negligat. Facientes. Heb. facere, operari erronea odi.

6 [Non adhæſit] homini deprauato & peruerſo interdixi domo & familiaritate mea. [Mihi] Hic Maſoretæ claudunt

periodum, per Protozeugma, Non adhæsit mihi (facere erroneè.) Deinde quod sequitur, construunt cum sequentibus. Cor prauum declinabit à me. Simplicior est distinctio Septuaginta & linguæ familiarior per solam Eclipsim literæ ש. Non adhæsit, mihi cor prauum, malignum (qui) à me declinat, non cognoscebam. [A me] id est, à mea recta & pia viuendi ratione. Non communicabat scilicet cũ impijs & hæreticis, multo minus fouebat.

7 [Persequebar] vsque ad internecionem. Vnde Heb. excindebam. Harpias autem, cornúsque hiantes aulæ, hoc & seq. vers. pingit, quibus se eam vel purgasse, vel purgaturum profitetur.

8 [Insatiabili] auaro, vel potius ambitioso, quod nullis gratiatur honoribus. Nam Hebr. laro corde, qui amplè & latè multa animo complectitur. Cadunt autem in præpositionem *Cum*, quæ in medio ponitur, per Mesozeugma. [Non edebam] Eclipsim literæ Hebraicæ interpretati sunt. Superbum oculis, & larum corde eum non poteram, ad mensam supp. recipere, ferre, vel quid aliud. Vel legerunt *Ochal*, ab אכל, *comedit*, non à יכל *potuit*.

9 [Ad fides] Ad fidos, stabiles, veraces, veritatis studiosos, qui non fallunt fidem alicui, maximè Deo & principibus datam. [Vt sedeant] vt habitent & commorentur, vt sedes habeant domi meæ, vt mecum versentur familiariter. Vel vt præsideant. q. d. Studui, vt mei consiliarij & ministri essent integri, & fidi, non rapaces, non corrupti, &c.

20 [Superbiam] Dolum proprie. Nisi רמיה significationem sumat à רום elatus est, superbit. [Iniqua] Mendacia proprie. [Non direxit] sup. viam suam, id est, non prosperatur apud me, non mihi erat acceptus. Vnde Heb. Non stabilitus est, non stabilietur, non firmabitur.

11 [In matutino] summo mane, maxima diligentia & studio, maturè, tempestiuè, vigilanter, festinanter, antequam inualescerent, nulla interposita mora. Nam vocula *Mane*, & synonymis in hanc sententiam Scriptura vtitur. [Interficiebam] Hebr. excindebam, vt vers. 7. purgabam terram ab improbis & sceleratis, vt in ciuitate & regno, in quo Deus colitur, pietas & iustitia vigerent. Damnatur misericordia Saulis, quòd regi Agag pepercerit, 1. Reg. 15. Redolet allegoriam Chaldæus. Mundo venturo, qui assimulatur

assimulatur luci matutinæ, perdam omnes peccatores terræ, vt disperdam de Hierusalem ciuitate Dei omnes iniquitatis operarios. Sic qui totum Psalmum Christo attribuunt.

ARGVMENTVM.

Orat Christum, vt post tot calamitates & ruinas, quas poëticè describit, promissam det salutem.

1 Oratio pauperis, cùm anxius fuerit, & coram Domino effuderit precem suam. C. I. Heb. 102.

2 DOmine exaúdi oratiónẽ meã: & clamor meus ad te véniat.

3 Non auértas fáciem tuam à me: in quacúnq; die tribulor, inclina ad me aurem tuam.

4 In quacúnque die inuocáuero te: velóciter exaúdi me.

5 Quia defecérunt, sicut fumus, dies mei: & ossa mea, sicut crémiũ, aruérunt.

6 Percússus sum, vt fœnũ & áruit cor meũ: quia oblítus sum comédere panem meum.

7 A voce gémitus mei: adhæsit os meum carni meæ.

8 Similis factus sum pelicáno solitúdinis: factus sum sicut nyctícorax, in domicílio.

9 Vigiláui: & factus sum, sicut pásser solitárius in tecto.

10 Tota die exprobrábant mihi inimici mei: & qui laudábat me, aduérsum me iurábant.

11 Quia cínerem, tanquam panem, mãducábam: & potum meum cum fletu miscébam.

12 A fácie iræ indignatiónis tuæ: quia éleuans allisísti me.

13 Dies mei sicut vmbra declinauérunt: & ego sicut fœnum árui.

14 Tu autem Dómine

in ætérnum pérmanes: & memoriâle tuum in generatiône & generatiônem.

15 Tu exúrgens Dómine miseréberis Sion: quia tempus miseréndi eius, quia venit tempus.

16 Quóniam placuérunt seruis tuis lápides eius: & terræ eius miserebuntur.

17 Et timebunt Gentes nomen tuum Dómine: & omnes reges terræ glóriam tuam.

18 Quia ædificâuit Dóminus Sion: & vidébitur in glória sua.

19 Respéxit in oratiônem humilium: & non sprêuit precem eôrum.

20 Scribántur hæc in generatiône áltera: & pópulus, qui creábitur, laudâbit Dóminum

21 Quia prospéxit de excelso sancto suo: Dóminus de cælo in terram aspéxit.

22 Vt audiret gémitus compeditôrum: vt sólueret filios interremptôrum.

23 Vt annúntient in Sion nomen Dómini: & laudem eius in Ierúsalem.

24 In conueniéndo pópulos in vnum: & reges, vt seruiât Dómino.

25 Respóndit ei in via virtûtis suæ: paucitâtem diêrum meôrum núntia mihi.

26 Ne réuoces me in dimídio diêrum meôrum: in generatiône & generatiônem anni tui.

27 Initio tu Dómine terram fundâsti: & ópera mánuum tuârum sunt cæli.

28 Ipsi peribunt, tu autê pérmanes: & omnes sicut vestiméntum veteráscent.

29 Et sicut opertórium mutâbis eos, & mutabúntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.

30 Filij seruôrum tuôrum habitábunt: & semen eôrum in séculum dirigêtur.

1 Inscriptio hæc docet argumentum esse generale pro quibuslibet afflictis & gementibus. Aliqui tamen arctant ad captiuitatem Babylonicam. Alij ad liberationem per Christum, Gratiæ tempore perfectam. Vtut sit populus Domini in cruce positus perpetuo hic loquitur.

2 [Domine] Christe. Nam toto hoc Psalmo Dei & Domini nomen restringi ad Christi personam indicat Apostolus, Heb. 1.

3 [Non auertas] Ne abscondas propr. in die angustiæ meæ.

4 In fonte pulchra Antithesis. Quocunque die clamauero, celeriter respondi mihi. Petit in calamitate exaudiri.

5 Hypotyposis summæ miseriæ & infœlicitatis Poëtica vsque ad vers. 14. pingens per hominem mœstissimum, cuius corpus præ animi dolore macie conficitur, populum Dei grauissimè vexatum sub Tyrannis & hostibus. Nam hæc dicuntur in eius persona. [Sicut cremium] sicut res crematu facilis, res quæ præ siccitate ignem facile concipit, vt festuca, lignum aridum, φρύγανα, velut quod frigitur. Cremia, inquit Hieronymus, in cap. 10. Oseæ, Columella appellat ligna leuia, & quæ facilè excipiunt ignem. Hebraice similitudo minus vniuersa: Sicut torris vel focus ossa mea aduста sunt & concremata. Ossa Synecdochicè aliqui sumûnt pro Membris. Morbo enim membra, non ossa arescere sæpius dicuntur.

6 Tertia similitudo. [Percussus sum] ab æstu indignationis tuæ, vel calamitatis tanquam à solis ardore, propter quem herbæ flaccescunt, languent & exiccantur. Doctè illud Fontis expresserunt. Percussum est cor meum, per hypozeugma. Nam cor pro tota persona in omnibus linguis. Vt apud Ennium. Quem credidit esse meum cor, Suasorem summum, id est, quem ego credidi, vt Gellius exponit lib. 7. cap. 2. Et apud Homerum Iliad. 1. κραδίη Διὸς cor Iouis, pro ipso Ioue. Sic quod sequitur, [Aruit cor meum] i. exarui ego præ mœstitia. Vel respicit ad humorem natiuum & radicalem qui nimio dolore desiccatur. Hinc Salomon,

Spiritus tristis exsiccat ossa. [Quia oblitus sum] præ nimia calamitate & angustia, adeo vt non esset cibi appetitus. Nã nimia mœstitia tollit appetentiam, nec sinit cibum capere. q.d. Mœrore animi ægrotauit corpus, propter ingentes cruces cibum etiam necessarium neglexi. Nostri, præ pœnitentiæ luctu. Chal. Quoniam oblitus sum legem doctrinæ meę, id est, quam à Deo didici.

7 [A voce] propter vocem suspirij mei, propter tristitiam meæ vocis, præ clamoso vel assiduo gemitu factum est, vt mihi adhærerent ossa carni spiritu & succo illo vitali intercurrente inter carnem & ossa desiccato. Nam caro proinde ac ossa destituta illo spiritu & humore, marcessit ac aret. Rab. carnem hic pro cute accipere malũt, vt Tren. 4. v. 8. Propter suspiria corpus succulentum & Torosum emarcuit, & exuccum factum est, vt inter ossa & cutim nulla caro intercedat. Præ tristitia spiritus, vires & succus corporis absumpta sunt. Contrà cutim pro carne sumi notant Iob. 18.

8 [Pelicano] Pelicanus auis AEgyptia, habitans in Nili solitudinibus, quæ filios à serpente occisos lateribus percussis suo sanguine excitat. Hier. ad præsidium. Est & aquatilis, quæ aquis delectatur πελεκᾶν Aristoteli lib. 8. Animal. cap. 12. & AEliano libr. 3. c. 2. & 23. quam appellatam Plateam à Plinio nonnulli existimant. Quidã vertunt Onocrotalum syluestrem. Sed ne Rabbini quidem sciunt, quænã istæ aues sint, tantum aiunt esse amantes solitudinis. Sed nec magni refert, cum non tam propriè auis alicuius qualitates spectentur, quam ipsa solitudinis desolatio, quam solent homines amaro & afflicto animo quærere, quibus sit grauis ac molestus turbæ strepitus [Solitudinis] solitario, in solitudinibus & desertis versanti, publicumque conspectum, noctibus fugienti [Nicticorax] nocturnus coruus. *Cor*, alijs Bubonem, alijs Noctuam, alijs Cuculum, alijs Vespertilionem significat à *cusa* tectus est, quia occultatur ab oculis hominum, captans loca deserta & inculta. Vtut sit apparet è fonte auem esse desertorum studiosam, nec in locis cultis habitare. Fugio (inquit) hominum consortia more auium lucifugarum & tristium. Mœror me ad tenebras adigit, ac si essem Corus nocturnus, noctua, aut Bubo, habitans in secreto ac tenebroso aliquo angulo domicilij, qui lucem fugit & hominum conspectum, noctibus autem vigilat, & cantat veluti carmen lugubre [In Domicilio] in ædium ruinis & parietinis. Vnde Heb. in desolationibus locis desertis & deuastatis.

9 [Vigilaui] transegi noctem insomnem: præ tristitia somnum capere non potui, alijs dormientibus, vigil persteterat *Sakal*, hoc infert. Vel, die non melius habui, neque leuatum me sensi. Nam vbi euigilaui, factus sum sicut passer, tristis & desertus ab omnibus. [Sicut passer] *Tsippor* quamlibet auiculam significat. Factus sum tristis, qualis est solus in tecto passerculus. Solitudinem aliqui conferunt ad viduitatem. Quasi passer coniuge orbatus lugens, & à grege reliquorum se abducens. Verum *Boded*, prop. solitarius, captans solitudines. Vnde apud Oseam dicitur de feris.

10 [Qui laudabant me] Ficti amici & simulati, qui ore laudabant, corde insidiabantur. Aug. Vel qui olim tempore prospero me laudabant, nunc hoc aduerso contra me conspirant. Alij per Antiphrasim exponunt, qui debacchabantur in me, qui blasphemabant me, qui insanias & ludibria in me iactabant, mihiq; insultabant. Nam הלל ex illis verbis esse dicitur, quæ contraria significant. [Iurabant] coniurabant, conspirabant, sese ad id sacramento obstringentes, & iuramento animam aduersum me firmantes. Alij retinent significationem iurandi, iurabant in me i. per me, per meã arumnam & miseriam. Alij execrandi. Execrabantur me. Vt Num. 5. Es. 65. [Aduersum me] Ad verb. in me, id est, aduersum me, in meam perniciem: vel iuxta alios, per me, meam calamitatem iurabant, tanquam per aliquod prodigium, siue rem prodigiosam. Qui amici erant rebus florentibus, nunc me sibi statuunt pro execrandi exemplo, prouerbio, & formula. Vel alicui male precaturi, sortem meam ei imprecantur.

11 [Cinerem tanquam panem] Cinerem vel puluerem panis loco, siue cum pane, comedebam præ mœrore, vti solent qui proni, vel in puluere lugent. Præ lachrymis inter cibum capiendum non distinguebam inter panem & cinerẽ, quo panis siue cibus erat aspersus. Lachrymæ nihil me sinebant astergere, nihil me discernere in puluere siue in cinere iacentem, more lugentium. Possit esse Hypallage pro, *tanquam cinerem panem manducabã*, i. sine gustu & suauitate, perinde ac si comedissem cinerẽ. Adeo erã calamitate cõfectus, vt neque

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt neque cibus neque potus mihi saperet. [Et potum cum fletu] Non intermittebam luctum, ne bibendo quidem, etsi vino pelli soleant curæ.

12 [A facie iræ] propter iram tuam vehementem, propter calamitatem mihi vehementia iræ tuæ immissam. Hoc hemistichiũ constituitur cum superiore vers. per Hysterologiã. Quia à facie iræ tuæ, cinerem tanquam panem manducabam. Sic se gerebant contra me, quia propter tuas plagas miser eram, & miseram ducebam vitam, cinerem vna cum pane manducando, & me conficiendo lachrymis. [Quia eleuans] quia magna vi & impetu me sublatum in terram abiecisti, vt qui pondus altè extollit, deinde grauiter & violentè ad solum affligit & iaculatur. Extulisti me in altum, vt grauiore casu in extremas miserias me deijceres. Significatur grauissima collisio. Aliqui, Euexisti me ad res prosperas, nunc verò me ad infœlicissimas deijcis.

13 [Sicut vmbra] quæ assiduè minuitur, vel quæ inclinat ad vesperam, & ad occasum tendit. Alij, quæ fit assiduè maior & tenebris propinquior, iam iamque in tenebras euanescens, qualis est serotina, vt Psalm. 108. Sicut vmbra cum declinat. & Virgil.

Maioresque cadunt altis de montibus vmbræ.

& Psal. 143. Vmbra præterit. Nam aduentu luminis & tenebrarum perit. [Sicut fœnum] sicut herba demessa, vel solis ardore percussa.

14 [Memoriale tuum] Passiuè, Tui memoria & mẽtio est sempiterna, neq; deletur annis. Durat in perpetuum.

15 Vaticinatur de restituenda Hierusalem, & per Cyrum, aliosque reges, & per Christum. [Exurgens] veluti à quiete & somno. [Quia tempus Quia venit tempus] duntaxat repetitur ad Epizeuxim. Nam satis fuerat dicere, Quia tẽpus miserendi eius (Sionis) venit. Quod tot præcesserint cruces, tam multæ tam diuturnæ, vt eius misereari, tẽpus postulat. In Heb. est Auxesis potius, quã Epizeuxis, quoniam *tempus*, priore loco עת dicitur, & minus significat, posteriore מועד i. occasio, opportunitas, tempus certum & constitutũ, cuius occasio non sit prætermittenda: quod aliqui referunt ad 70. annos captiuitatis Babylonicæ iam exactos. Latinè, Quia venit tempus, vt (vel quo) eius misereris, imo vero opportunitas, tempusve à te constitutum & præfinitum.

16 Enumerat

16 Enumerat causas, cur debeat Deus misereri Hierusalẽ, id est, eam excisam à Babylonijs & similibus instaurare. Nempè quia pij id multis modis efflagitant, deinde quia sic continget gentium & regnorum conuersio. Illa enim contigit sub secundo templo Zorobabelio, non primo Salomonio. Aggei 2. [Lapides eius] rudera & fragmenta, ruinæ eius Sion, & parietinæ tuis cultoribus gratæ sunt, præ voluptuosis & magnificis exiliorum palatijs, quòd illic te purè & liberè colant. Anteponunt scilicet mundi voluptatibus cultum tuum, malentes affligi cum Dei populo, quàm temporarij peccati habere iucunditatem, vt de Mose scribitur Heb. 11. Est autem ratio rationis proximæ. Quia venit tempus & occasio. Placuerunt enim seruis tuis eius lapides, & gratum habent eius puluerem. (Terra hic ex Heb. pro puluere accipitur.) Parum aptè, *Seruos*, Cyrum & Darium exponunt quidam, quibus placuerit Hierosolymam restaurari. Nam id congruentius de Nehemia & cæteris Iudæorum reducum principibus, qui in eius libro memorantur mœnia vrbis, i. loca vacuà restaurasse. Deinde loquitur potius de restitutione per Christum, cuius alioqui vmbra fuit Babylonica. Ergò in genere de pijs Dei cultoribus.

17 Cadit hic versus in sequentem. Ita te timebunt ac reuerebuntur exteræ gentes & reges, qui tibi nunc insultant, quòd restaueris Sionem. Et est vaticinium de Gentium in Ecclesiam introitu.

18 [A Edificauit] ædificasti, ô Domine siue reædificasti, restauraſti, reparasti Sionem & videberis in gloria tua. Enallage Personæ. Nam loquitur de aduentu Christi in terras, stante templo & Hierusalem reparata post captiuitatem. A Edificare pro reædificare passim. Vel citra Enallagẽ respicit ad Deum patrem, per distinctionem diuinarum hypostaseon, Aliqui *quia*, pro *cùm, dum*. [Et videbitur] vt in Baruch, in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Dominus Christus videbitur in Sion in sua gloria, & miraculorum splendore atque potentia. 1. Ioan. 1. Vidimus eum quasi vnigenitum, plenum gratiæ & veritatis. 1. Ioã. 1. Quod vidimus de verbo vitæ, &c.

19 [Humilium] Explicauerunt Metaphoram. Nã ערער *Harhar*, Myricam propriè sonat, vel Iuniperum, humile virgultum, humi repens, vixque in terra apparens. Anonymo, Cica-

Universidad de Deusto
Biblioteca

mo. Cicadam vermē æstiuū, insecti genus æstiuis duntaxat mensibus apparens, & canorum, vt quod tota die canat & stridcat. Abiecti, inquit) humilisque precem exaudiuit, qui non nisi estate, cum persecutionum hyems transijt, canere & apparere audet.

20 [In generatione altera] futura, vel vltima. *In* pro *Ad*. Ad posteritatē hæc scribantur de Christo, & beneficijs eius. Vel in Dativo, ætati alteri siue postremæ. Ahharon vtrumq; designat: & ל est index tam Dativi casus, quam præpositionis *Ad*. Optat vt hæc liberatio apud posteros perpetuæ memoriæ consecretur, vt & illi Deum laudent [Qui creabitur] populus Christianus, quem Deus creauit & genuit verbo vitæ. 1. Pet. 1. Iac. 1. Voluntarie genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Sic Psalm. 21. vt perpetua successione Christiana Eccl. perpetuetur.

21 De excelso] de cœlo, sublimi suo sanctuario. Vt se mox explicet. Dei majestatem in cœlo imaginamur potius quā alibi, etsi nullo certo loco contineatur, tum propter loci sublimitatem & excellentiam, tum quod illic sui gloriam & gratiam copiosissime impertiat.

22 Fructus diuinæ visitationis & redemptionis, vsque ad ver. 25. [Compeditorum] exulum, miserorum, veluti pedicis constrictorum [Interemptorum] Heb. mortis. Quod vulgo exponunt filios morti destinatos, necibus obiectos. Alibi, filius mortis, dignus morte. 2. Reg. 12. ver. 5.

23 [Vt annuntient] prædicent, celebrent.

24 [In cōueniendo] quando conuenient populi & reges, dū congregabuntur in eundē locū & eandem Ecclesiam, vt Deū colant & seruiant. Pendet è superiore. Annuntiabūt in Sion laudē tuā, quādo populi & regna eodē cōuenerint ad Deū colendum. [Reges] Expositum, Abstractum pro Concreto. Nam ad verb. Regna. Alij malunt idem alijs verbis enuntiari, vt regna significent & reges, & regum populos.

25 [Respondit ei] Respondit, locutus est populus Domino (mutatur numerus) pro modulo virtutis suæ & potētiæ, secundum suas vires, toto conatu & studio (Hoc enim post declarat, *in via virtutis suæ, paucitatem* &c.) Hic enim post absolutum vaticinium de restauranda Sione per vocationē populorum, incipit Mimesis populi huius noui, orantis ac precantis vitæ diuturnitatem, ac persecutionum mitigationem,

tionem, quo Dei notitia perpetuetur, quemadmodum ipse est perpetuus & æternus. [Paucitatem] inquit [Dierum meorum nuntia mihi] Indica mihi, quamdiu victurus sum, vt sciam an futurus sim superstes, quo tempore perficies ista, siue tempore redemptionis & salutis, è Kimhi. Sept. rectius hic distinxerunt & commodioribus punctis legerunt Heb. quam Masoretæ. Nempe sic קצר ימיי אמר אלי עבה ברוך בחר. Respondit (ei) in via virtutis suæ, Breuitatē dierum meorum dic mihi: sensu quem explicauimus. Cum Masoretæ adhibendo alia puncta, duas vltimas voces reijciendo in principium sequentis versus, primum reddāt sensum vix dum satis expositum, deinde versum faciant multo breuiorem, quam reliquorum mensura patiatur. Denique ברוך scriptum per Vau, legant pro sua auctoritate, pe Iod, vt ברוך sit קרי בחר & בחיב sit בחר quemadmodum ipsi loquuntur, dum aliter legendum censent, quā scribatur ברוך בחר קצרימיי אמר אלי ענה, id est, affixit in via virtutem meā, abbreuiauit dies meos, dicam, Deus meus ne voces me, &c. quasi populus conqueratur de malis, quibus affligitur ab exteris nationibus, vel de tarditate aduentus Messiæ, in quo expectando, veluti medio itinere crucietur. Vbi primum dubitatur de cohærentia. Secundo de suppositō, dum alijs de repente est *Hostis*, alijs *Deus*. Tertio quid hic significet *in via* nisi quod simplicius videatur sumendum pro cursu vitæ.

26 [Ne reuoces] ne me ad te voces, vt moriar, ne me tollas de hoc mundo ante tempus, vt moriar in exilio, neque videam consolationis diem: nempe aduentum Christi, siue primum, siue iuxta aliquos secundum, quo vniuersum humanum genus renouabis, atque restitues: vt precetur Ecclesiæ cursum cum pace perduci ad sæculi consummationem, veluti miserarum suarum portum, Gallicè, *Ne m'appelle point*. Est enim compositum pro simplici. Quanquam etiam Reuocandi verbum non est alienum, vt doceatur animam quodammodo fuisse apud Deum, quia eam creauit diuinitus. Sic enim Eccl. 12. Antequam reuertatur pulvis in terram suam, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Et Es. 55. Pluuia redit in cælum: nempe quia inde. i. è cœlo siue Deo habent ista singularem originem. Hebr. Ne me succidas, vel, ne subducas me. Qua formula apud

Poetas

Poetas filum vitæ ab vna Parcarum netum, altera secãt. Chald. Ne tollas me de sæculo hoc in dimidio dierũ meorum, adduc me in sæculum venturum, quia in ætate ætatũ sunt anni tui. Non est negligenda eorum explanatio, quibus Dimidium dierum designat iuueniles virilesque annos. q. d. Ne me tollas in florenti ætate, quo tempore sim immersus voluptatibus vel curis sæculi; ambitioni, habendi cupiditati, &c. Ne moriar impatatus & patum pius. Nam duæ ætates sunt morti commodiores ad salutis statum, pueritia & senectus, vt magis piæ & innoxiæ. Illa, quod nondũ corruperit naturæ igniculos & virtutum semina, neque didicerit humanas peruersitates, neque senserit carnis incendia: hæc, quòd incommodis multis obnoxia, & sentiens sibi hinc esse breui migrandum, sollicita sit de Deo, de sua salute, de futuro sæculo. [Anni tui] sunt.

27 Pro Christi diuinitate, maiestate, omnipotentia, citat hunc versum cum duobus sequentibus Apostolus Hebr. 1. *Domine*. Desideratur in fonte. Sed rectè additum, ad docendum Christo nominis Tetragrammati etiam competere vocabulum. Quare & Paulus eo loco sic citat.

28 [Ipsi peribunt] cœli à suo statu, in quo nunc sunt, recedent, & omnes antiquabuntur instar vestimenti, quod cùm per vetustatem detritum fuerit, innouari debet. Sic enim & cœli cum ad consummationem sæculi peruenerint, immutabuntur ad nouitatem maioris gloriæ. Nam futura est cœli & terræ mutatio, non in totum abolitio, vt abijciãt vestimentum corruptionis, & induant nouam vestem incorruptionis, 2. Pet. 3. Rom. 8. Heb. 13. Sic ferè interpretes, vt Perire intelligatur ratione qualitatum, non substantiæ, de quo lege. 2. Pet. 3. R. Dauid docet quosdam intelligere de simplici interitu, vt eorum substantia abeat in nihilum: alios subaudire, suapte natura, vel, si velis ô Domine, q. d. Ex se sunt corruptibiles, & perirent, nisi tu eos in æternum conseruares. Vt non pereant, hoc habent per accidens, quia tu non vis. Hæc perennitas eis est aduentitia vt de dijs minoribus pronuntiauit Plato in Timæo. Nostri interpretantur de interitu non substantiæ, sed qualitatum & accidentium, vt Hieronym. in 51. Esaiæ, & Proclus apud Epiph. hæres. 64. Cæsarius. q. 71. huc versum refert ad vniuersorum creationis

creationis operum dissolutionem. Ipsi, cœli scilicet & terra dissoluentur, & omnes vt vestimentum veterascẽt. Sequentem verò ad eorundem renouationem. καὶ πρὸς τὸ χρήσιμον μετακοσμήσει, Vnde in Rom. Psalt. *ipsa*, & *omnia*, neutro genere. Hebræa ferunt etiam Masculinũ genus, [Omnes] cœli.

29 [Sicut opertorium] id est, indumentum ex Hebr. Sicut atteri & immutari vsu & tempore solet indumentum, mutabis cœlos, & innouabis mutatione glorioſa, cùm liberabis eos à seruitute & vanitate, cui nunc propter hominem sunt subiecti, Rom. 8. [Mutabis] ἀλλάξεις alterabis vt respondeat Hebræo תַּחֲלִיפֵם, mutabis, innouabis eos. In aliquibus exemplaribus ἀλλάξεις volues, vertes, rotabis. [Et mutabuntur] Quod antè dixit, peribunt, nunc ait *Mutabuntur*, exponens quod dictum de mutatione qualitatum, non substantiæ, vt duntaxat absumatur quod corruptibile est, & noui fiant cœli, non alij. De quo August. lib. 20. Ciuit. cap. 18. [Tu autem idem ipse] æternus, ætate & cõditione perpetuò idem, prorsus inuariatus & immutabilis, vt nihil tibi possit accedere vel decidere. Ego Deus & non mutor, Mal. 3. *Idem* quidem non habetur in fonte sed tantum, *Tu autem ipse* (es). At sententiam illustrat. Nam vt Cabbalicis הוּא *hu, ipse*, constituit primum diuinitatis attributum ex Es. 42. 43. 45. 46. 48. *Ani Adonai hu semi*, Sic Latinis *Idem* & Græcis vt Areopagitæ simpliciter ταυτὸν ὑπερουσίως idem superstantialiter & Platoni ταυτὸν quod sit quasi Idea rei quæ semper eodem statu viget absque alteratione & mutatione. Vt contrà τὸ ἕτερον ab eodem Platone pro forma habetur rerum diuersè & variè se habentium, variasque vices subeuntium. Vnde Pythagorici *Idem* pro bono principio sumebant, vno, stabili, dextro, vero, finito, *Alterum* verò siuè τὸ ἕτερον pro malo, diuerso, mutabili, obliquo, falso & infinito. Quod fortasse sumptum ex Homero Iliad. 9. ἕτερον καὶ ἀάσθαι, summè detestante. [Anni tui] æternitas tua, qua comprehenduntur omnes annorum circuli, non finietur, transibit, recedet.

30 [Filij seruorum] Cultorum tuorum posteritas, liberi & nepotes. August. & Euthymius de conuersis Apostolorũ & Prophetarum, quos per verbum Dei genuerint. [Habitabunt] in sæculum, per hypozeugma. Quare idem dicit vtroque hemistichio: [Et semen eorum in sæculum dirigetur]

R r stabilietur,

stabilietur firmabitur, permanebit. Quãuis tibi soli hęc ęternitatis duratio à temetipso cõueniat, huius tamen, quæ tuã est benignitas, electos tuos partifices efficies, vt tecũ in cælo æuum sempiternum beati degant. Illud autem Heb. *Ante te*, ante faciem tuam, coram te, docte exposuerunt in sæculum, vt Ex. 20. Non erunt tibi dij alieni ante me, id est, vnquam, me stante & durante, quandiu durabo & existam, nunquã Deos alienos habebis. Sic Psal. 71. vers. 5. Permanebit ante Lunam: & ver. 18. Ante solem permanet nomen eius, id est, quandiu stabit Luna, quandiu durabit sol, in perpetuum. *Filios & semen seruorum Domini* vocat electos, quos per Euangelium & spiritualem generationem genuerunt, ac post se reliquerunt Apostoli & Apostolici. *Dirigetur*, firmabitur proprie.

ARGVMENTVM.

Se, Angelos, & omnia excitat ad innumerabilia Dei beneficia prædicandum.

1 Ipsi Dauid. CII. Heb. 103.

BEnedic ánima mea Dómino: & ómnia, quæ intra me sunt, nómini sancto eius.

3 Benedic ánima mea Dómino: & noli obliuiscí ómnes retributiónes eius.

4 Qui propitiábitur ómnibus imquitátibus tuis: qui sanat omnes infirmitátes tuas.

5 Qui redimit de interitu vitam tuam: qui corónat te in misericórdia & miseratiónibus.

6 Qui replet in bonis desidérium tuum: renouábitur, vt aquilæ, iuuentus tua.

7 Fáciens misericórdias Dóminus: & iudícium ómnibus iniúriã patiéntibus.

8 Notas fecit vias suas Moysi: filijs Israel voluntátes suas.

9 Miserátor & miséricors Dóminus: longánimis & multũ misericors

10 Non

10 Non in perpétuũ irascêtur: neq; in ætérnum comminábitur.

11 Non secúndum peccâta nostrã fecit nobis: neque secúndum iniquitâtes nostras retríbuit nobis.

12 Quóniam secúndum altitúdinem cœli à terra: corroborâuit misericórdiam suam, super timéntes se.

13 Quantum distat ortus ab Occidente: longè fecit à nobis iniquitátes nostras.

14 Quómodo miserêtur pater filiórũ, misértus est Dñs timéntibus se: quóniã ipse cognôuit figméntum nostrũ.

15 Recordâtus est, quóniam puluis sumus: homo sicut fœnum dies eius, tanquam flos agri sic efflorêbit.

16 Quóniam spíritus pertransíbit in illo, & non subsístet: & non cognóscet ámplius locum suum.

17 Misericórdia autẽ Dómini ab ætérno: & vsque in ætérnum super timéntes eum.

18 Et iustítia illius in filios filiórum: his, qui seruant testaméntum eius.

19 Et mémores sunt mandatórum ipsius: ad faciéndum ea.

20 Dóminus in cœlo parâuit sedem suam: & regnum ipsius ómnibus dominábitur.

21 Benedícite Dómino omnes angeli eius, potêtes virtúte: facientes verbum illius, ád audiendam vocem sermónum eius.

22 Benedícite Dño omnes virtútes eius: minístri eius, qui fácitis voluntátem eius.

23 Benedícite Dómino ómnia ópera eius, in omni loco dominatiónes eius: bénedic ánima mea Dómino.

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 [Anima mea] Animam suam vocat se ipsum, & nomē sanctum Domini, Dominum, poeticè. [Omnia quæ intrà me sunt] omnia mea interiora, tam corporis, quam animi, benedicite: cor, pectus, ad intima vsque ossa, per Prosopopœiam: vel, omnes meæ cogitationes, & intimi animi sensus & affectus, per Metonym.

3 [Retributiones] beneficia tam spiritualia, quam corporalia. Confirmatio per enumerationem subiecta id ostendit, inter quæ primum est remissio peccatorum. 2. animi & corporis sanitas. 3. liberatio è periculis. 4. exauditio. 5. Vigor senectutis.

4 [Infirmitates] morbos & ægritudines corporis. Aliqui, prauas inclinationes, vitiositates, imbecillitates animi & naturæ.

5 [Redimit] Vendicat, liberat de interitu, siue fouea, (Gehennam. i. mortem æternam Chald. intelligit) & de præsentibus mortis periculis, vitam tuam, te innumeris beneficijs clementissime ornans, & donis afficiens, nullis tuis meritis. Coronare, omni ex parte circundare. Te vndique cingit & cumulat misericordia.

6 [Desiderium] ἐπιθυμίαν, appetentiam tuam è cibi potus penuria, id est, qui te ditat abunde, qui te bonis, quibus ad victum necessarium fruare, satiat, qui te copiosè pascit. Metonymiam explicarunt. Nam Heb. os tuum, buccam tuam. Nisi malis Os tuum, id est, oris tui petitiones, optata & vota, vt Psalm. Aperi os tuum & implebo illud. Vel, cum Rabbinis, Qui replet bonis os tuum, id est, qui læsum tuum gustatum sonat, qui te restituit pristinæ valetudini, vt cibi gustum & suauitatem morbo amissam recuperes. Vel, cum Hier. & Abben Ezra, Ornamentum tuum, id est, animam tuam bonis replet. Nam עדי & bucca & ornamentum [Renouabitur vt aquilæ] Mutat regimen, qui renouat tuam, quasi aquilæ iuuentutem, sanando, vt supra, infirmitates & ægritudines tuas: qui vigorem tuæ senectuti tribuit, quasi nouam ætatem, & nouum robur: vt videaris reiuuenescere, quemadmodum aquila, quæ mutat fortitudinem, & assumit pennas nouas, volat, & non facile deficit, Esa. 4. Aquila se suamque valetudinem & iuuentutem renouat atque reparat singulis decennijs, veteres plumas exuendo, & recentes induendo, per plumarum in igne elementari crematio-

nem, & maris immersionem, veluti per balneum, vsque ad annum centesimum, quo demum interit, dum præ nimia senectute è mari emergere non potest. R. Saadias. Alij, vt D. Augustinus. Aquila rostrum ob vetustatem crescens, quando nimis aduncum euasit, vt capere cibum nequeat, ad lapidem percutit, superiorem eius partem frangit & abijcit, deinde cibum recipit, vt sic quodammodo ad iuuentutem redeat. Addunt aliqui ex Aristotele & Plinio, eam in senio non modo esse vegeto corpore, verum nec ætate mori, sed potius fame, quod rostro nimis aduncо cibum iam capere nequeat, tantumque potu alatur. Vnde Adagium, Aquilæ senectus. Est enim animantium volucrum vitaciissima.

7 Iam beneficia alijs præstari solita recensēt. Primum, vindicat oppressos ab iniurijs. [Misericordias] Iustitias, propriè. Sed iam notauimus, quoties iunguntur duæ hæ dictiones, primam, scilicet iustitiam fere misericordiam significare, alteram, scilicet iudicij, opus iudicij, ius & æquū.

8 [Vias suas Moysi] præcepta, secundum quæ homines viuere vellet. Instituta de Dei notitia & dilectione. Cabbalici subtilius, sed tamen appositissimè, vt viæ patefactæ Mosi sint tredecim *Middoth* siue proprietates, per quas ipse incedit secundum suam prouidentiam cum vniuersam tam singularem, siue tredecim rationes, quibus mundum administrat quas sibi indicari Moses precatus fuerat Exod. 33. *Ostende mihi vias tuas.* Nam in Fonte sic habetur, Non, *Ostende mihi faciem tuam*: In quo exauditus capite sequenti quænam illæ sint ab ipso Domino intelligit. Nempe *Dominator Deus, misericors, gratificator, longanimis, multæ benignitatis, verax custodiens benignitatem in millia, auferens iniquitatem, scelera, peccata, nullum relinquens impunitum, reddens denique iniquitatem patrum filijs ac nepotibus in tertiam ac quartam generationem*: Cui interpretationi fauet, quod mox Dauid subiungit. *Miserator* & misericors, longanimis & multū beneficus. Nam voces quibus sua lingua Sancta vtitur, sunt ipsæmet Mosaicæ. q. d. Notas fecit vias suas. i. proprietates & rationes suæ communis Prouidentiæ Mosi, non patribus (sicut ipsi soli, non patribus, nomen suum proprium tetragrammaton, per quod patrabantur in veteri testamēto miracula patefecit Exo. 6.) vt per illas consequentes ætates misericordiam

Universidad de Deusto
Biblioteca

sericordiam implorarent. Quod diligenter præstiterunt Dauid, Ezechias, Daniel, Nehemias, cunctí denique Prophetæ. Significatur pleniorem rerum diuinarum notitiam per legem hominibus tributam, quæ & postea per prophetas aucta sit, denique per Christum, Apostolos Ecclesiam ad summum perducta sit, cum Deus sua dona & reuelationes prout vult & quã vult distribuat. 1. Cor. 13. [Voluntates suas] opera & studia sua voluntates præcepti & prohibitionis. Præcepta enim & prohibitiones voluntates Dei dicuntur, vt docet magister lib. 1. sent dist. 45. Hebr. in quibus scilicet suam nobis voluntatem patefecit. Sic religionem & cultum verum & legitimum appellat, vt vias, legem, & verbũ Dei. Tantum beneficium, vt nisi ea nobis aperuisset, adhuc versaremur in tenebris & erroribus.

9 [Miserator] *Rahum* q. viscerata, misericodia ϛοργῆ naturali amore & affectu prosequens: nisi quod est nomen, nõ participium vt & sequentia, quoniam non actus Dei, sed habitus, & q. qualitas immobilis declaratur. Hæ enim proprietates sunt Deo innatæ, neque pro loco & tempore assumptæ siue contingentes. Hinc *Rahamin* viscera in quibus locatur, sedes affectus & misericordiæ [Misericors] *Hannũ* q. Gratificator, gratiæ largitor & fauoris, gratiam largiens rebus à se procreatis, naturam earum gratia cumulans & perficiens. Hinc חנון *hhen* gratia, fauor [Longanimis] tardus ad irascendum & vlciscendum improbos. Nam vt duo priora elogia dicũtur respectu piorum ita ista duo respectu peccatorum. Tarde irascitur peccatoribus, vt tempus & locum habeant resipiscendi. Multus est beneficẽtia ingratis & immerentibus, eosque ornat multis beneficijs. Abben Ezra tamen Ex. 34. *hzeb Appaim* longanimis impijs. *Rab Hesed* multum misericors omnibus, siue sint pij siue impij. Ad verb. longus naribus i. tardus ad nares commouendas, ad longũ continens, nec celeriter prorumpens ad pœnas, peccata dissimulans, vt detur spatium pœnitentiæ Sap. 12. [Multũ misericors] beneficus etiã in ingratos vel immeritos. Hinc Heb. *Rab Hesed* multus benignitate siue beneficentiæ beneficentissimus. *Hesed* beneficium gratuitum. Hæc sunt epitheta siue cognomina Dei, quæ Exod. 34. Mosi reuelauit in monte Sinai, ex quibus affectus Dei erga homines cognoscitur, vt ipse agnoscit Num. 14.

10 [Irascetur]

10 [Irascetur] litem intendet, rixabitur propr. non perpetuo litem intendet, tandem reconciliabitur [Comminabitur] In Heb. est Eclipsis, Non semper seruabit (iram suam) i. non semper erit memor iniuriæ acceptæ, eam remittet: vltionis obliuiscetur, vt Gall. *Ie la luy garde*, quando cogitamus de aliquo vleiscendo. Sic Ierem. 3. Vers. 5. An seruabit in sæculum, si custodiat in æternum.

11 [Retribuit] non reddit talionem atque pœnas commeritas.

12 [Secundũ altitudinem cœli] quanta est eleuatio cœli supra terras, tanta est eius misericordia erga timẽtes se. Altitudo enim mũdi à terra ad cœlũ sumitur. Cõparatio poetica

13 [Quantum distat] Alia comparatio poetica, sumpta à longitudine mundi, quæ ducitur ab Oriente in Occidentẽ, latitudo à Septentrione in Meridiem [Longe fecit] tantum sup. Vsu linguæ particula comparationis desideratur. Distare tantum fecit, tantum à nobis remouit delicta nostra.

14 [Timentibus] timentiũ [Figmentum nostrum] naturæ nostræ vitiositatẽ, fragilem nostram naturam & conditionem, vitiosam originem, malignam à natura propensionẽ. q. d. Nouit quales formati fictiq; sumus. Hebræi vocant figmentum hominis, vitiosam & fragilem eius naturam, corruptã eius originem. Elias in Tisbi concupiscentiã interpretatur, sed in malum propr. q. figulinum opus *Ieser*, quia è luto facti. Es. 29. v. 16. Chal. Quoniam ipse nouit figmentũ prauum, quod peccatum suggerit, in memoriam venit coram eo, quod ex puluere simus nos.

15 [Pulus] nos ex puluere conditi, & in puluerẽ redeũtes. [Homo] Absolutè. Cadit enim in [Eius] Latine, Hominis dies (sunt) sicut fœnum, nempe euanidi & fugaces.

16 [Spiritus] Rabbini per spiritum, ferè intelligunt ventum. Ventus pertransibit in illo. i. per illũ floret, & exaresset, neq; subsisteret ille flos: sed neque cernetur amplius locus, in quo paulo ante pulcherrimus floruerat. Sic Chal. Quoniam ventus spirauit in eũ, & nõ subsistet amplius. Nostri melius, Spiritus. i. anima pertransibit in illo (homine) ab illo homine abibit & migrabit, tũq; nõ subsistet homo, neq; cũ amplius habebit locus suus, quod perdiderit animã totius vitæ vitalisq; actionis principiũ. Vt cõparatio sit perfectior, nonnullis spiritũ flatũ indignationis Dei exponũt. Vti flos perflante

flante vento vehemẽtiore perit. ita homo, quando in ipsum flat Dei indignatio & vindicta Ps. 89. Hoc enim significat. [Et non cognoscet amplius locũ suum] Homo ipse, sub. Siue Hebraica Prosopopœia, *Neque cognoscet eum amplius locus eius*, locus, quem antea inhabitabat, vt qui habeat iam alium dominum, hæredẽ, possessorẽ. Sic perit flos, vt ne locus quidem agnoscatur, in quo antea crescebat, alebatur, florebat. Vel translatio est non à stirpibus sed ab ædificijs, quę ita vastantur vt locus vbi prius hæserant, agnosci nequeat.

17 [Et vsque in æternum] id est, etiam post mortem hominis. In Fonte, A sæculo vsque in sæculum. Sed quia *Olam* hic significat *Neṣaḥ* æternitatem alterius sæculi, vt etiam exponit Abben Ezra in suo decalogo. Ideo doctè 70. sæculum commutarunt cum A Eterno. Docẽt animas timentiũ Dominum fruituras beneficentia Domini post mortem in omne æuum.

18 In hoc autem æuo habituros sobolem, quæ Dei benedictionibus cumuletur. Quo pertinere putat Abben Ezra illud Decalogi, faciens misericordiam in millia diligentibus me. Primum quia Deus efficiet vt illorum animæ post mortem beatæ perstent in mille millenas ætates, id est, in perpetuum. Deinde quia beneficijs onerabit, Ipsorum posteros ad millesimum vsque gradum, si modo posteri pietatem paternam retineant. [Iustitia] veritas, fides promissionum è Psalm. 24. vers. 12. Eam enim præstat piorum posteris vel in eos continuat potius. [His qui seruant] Abben Ezra in Decalogo refert ad filios filiorum siue ad nepotes. q. d. Iustitia Dei iusta Dei promissio redundabit in posteros piorum si illi seruauerint fœdus Dei, eiusque legi paruerint. Sed aptius ad Patres pios. Merita enim illorum defluunt in filios etiam peruersos aliquousque. Gen. 17. In Ismael exaudiui te, quia semen tuum est. Et Iudæi etiamnum hodie Charissimi dicuntur propter patres Rom. 11. Vnde & tandem conuertentur.

19 [Ad faciendum] vt ea exequantur.

20 [Parauit] firmauit, stabiliuit thronum suum regium, vt perpetuò regnet. Sedem potestatem iudicãdi & regnandi tributam filio Dei interpretatur Arnobius. [Omnibus] Israelitis, Gentibus & spiritibus. Alij in neutro. Omnibus regnis: vel substantiuè, omnibus, supra omnes res.

21 [Virtute]

21 [Virtute] fortitudine & robore. [Facientes] qui iussa eius exequimini, audiendo vocem eius & mandata, eique obtemperando.

22 [Virtutes] exercitus. Sic appellat reliquos Angelos, vt Seraphim, &c. Nam illorum multi sunt ordines apud D. Paulum, & Dionysium eius discipulum, de cœlesti Hierarchia.

23 [Omnia opera] omnes res ab eo procreatæ, non modo Angelicæ, & humanæ, verumetiam hæ, quæ ratione & sensibus vacant, cùm ad omnes mundi particulas beneficia Dei dimanent, & omnes res ad misericordiam & bonitatem eius prædicandam hominem inuitent, in omni loco Dominationis. *Eius*. Athnah, siue colon, id est, vbique. Ne quis iungat cum sequentibus. [Benedic.] Iisdem verbis finit, quibus fuerat exorsus. *Benedicite*, ter ad mysterium Triadis, *Benedic*, propter semel, propter vnitatem numericam personarum vel ob incarnationem, in qua vnitas personæ, in duabus naturis.

ARGVMENTVM.

Deum ab opificio & prouidentia celebrat.

1 Ipsi Dauid. CIII. Heb. 104.

BEnedic ánima mea Dómino: Dómine Deus meus magnificâtus es veheménter.

3 Cófessiónem & decórem induísti: amíctus lúmine sicut vestiméto

4 Exténdens cælum sicut pellem: qui tegis aquis superióra eius.

5 Qui ponis nubem ascénsum tuum: qui ámbulas super pennas ventórum.

6 Qui facis ángelos tuos spíritus: & minístros tuos ignem vréntem.

7 Qui fundâsti terram super stabilitâtẽ suam: non inclinábitur in sæculum sæculi.

8 Abyssus sicut vestiméntum amíctus eius: super montes stabunt aquæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

9 Ab increpatiône tua fúgient: à voce tonítrui tui formidábunt.
10 Aſcéndunt montes, & deſcéndunt campi: in locũ quem fundaſti eis.
11 Términum poſuíſti quem non tranſgrediéntur: neque conuerténtur operîre terram.
12 Qui emíttis fontes in cõuállibus: inter médium móntiũ pertransíbunt aquæ.
13 Potábunt omnes béſtiæ agri: expectábunt ónagri in ſiti ſua.
14 Super ea vólucres cœli habitábunt: de médio petrárum dabũt voces.
15 Rigans montes de ſuperióribus ſuis: de fructu óperum tuórum ſatiábitur terra.
16 Prodúcens fœnum iuméntis: & herbam ſeruitúti hóminum.
17 Vt edúcas panem terra: & vinum lætificet cor hóminis.
18 Vt exhílaret fáciem in óleo: & panis cor hóminis confirmet.
19 Saturabúntur ligna campi, & cedri Líbani, quas plantáuit: illic pálleres nidificábunt.
20 Heródij domus dux eſt eórum, montes excelſi ceruis: petra refúgium herináceis.
21 Fecit lunam in témpora: ſol cognóuit occáſum ſuum.
22 Poſuíſti ténebras, & facta eſt nox: in ipſa pertransíbunt omnes béſtiæ ſyluæ.
23 Cátuli leónum rugiéntes vt rápiant: & quærant à Deo eſcam ſibi.
24 Ortus eſt ſol, & congregáti ſunt: & in cubilibus ſuis collocabúntur.
25 Exibit homo ad opus ſuum: & ad operatiónem ſuam vſque ad véſperam.

26 Quàm

26 Quàm magnificáta ſunt ópera tua Dómine? ómnia in ſapiéntia feciſti: implêta eſt terra poſſeſſiône tua.
27 Hoc mare magnũ, & ſpatiôſum mánibus: illic reptília, quorũ non eſt númerus.
28 Animália pusílla cum magnis: illic naues pertransíbunt.
29 Draco iſte quẽ formâſti ad illudéndum ei: ómnia à te expéctant, vt des illis eſcam in témpore.
30 Dante te illis, cólligent: aperiénte te manum tuam ómnia implebúntur bonitáte.
31 Auerténte autem te faciem, turbabúntur, aúferes ſpíritum eórum, & deficient: & in púluerem ſuum reuerténtur.
32 Emíttes ſpíritum tuum, & creabúntur: & renouâbis fáciem terræ.
33 Sit glória Dómini in ſéculum: lætábitur Dóminus in opéribus ſuis.
34 Qui réſpicit terram, & facit eam trémere: qui tangit montes, & fúmigant.
35 Cantâbo Dómino in vita mea pſallam Deo meo quándiu ſum.
36 Iucúndum ſit ei elóquium meum: ego verò delectâbor in Dómino.
37 Deficiant peccatóres à terra, & iniqui, ita vt non ſint: bénedic ánima mea Dómino.

1 Nullus eſt titulus Hebr. Græcè autem, Dauidis Pſalmus ſuper mundi conſtitutióne. Et certè Deum ab opificio celebrat.

2 Benedicere, eſt laudare & prædicare.

3 [Confeſſionem] laudem, laudis & confeſſionis materiam firmiter, copioſè, & arctè poſſediſti: laude & maieſtate indutus es, totus es laudabilis & admirandus. Hoc enim induere, veſtire, amicire dicunt. Vel הוד maieſtatem, vt ה radicale ſit. [Lumine] lucis claritate, eſſentiæ diuinæ gloria & maieſtate.

& maiestate. Nam inhabitas lucem inaccessam. De pulchritudine ac fulgore incorporeo ac increato ab essentia diuina manante, quo claritate incomprehensa, in medio Angelorũ micat, ita vt eos mirificè illuminet, recreet atq; reficiat, intelligit R. Mose AEgyptius in More. li. 2. c. 27. de quo vestimento siue lumine creatũ cælũ inuisibile, siue mundũ inuisibilẽ, ibid. tradit post R. Elezer in Pir-ké. Quod congruit cũ cœlo Empyreo beatorũ loco mirabiliter radiante, apud Eugubinũ in Cosmopœa. Alij, de cælo & cœli luminibus, quæ veluti vestimẽta suæ maiestatis exhibeat, cùm eius substãtia sit inuisibilis. 1. Tim. 6. 2. Tim. 3. Cabbalici de Decẽ Sephiroth siue numerationibus, per quas Deus, vt ipsi aiunt, cuncta in hoc mundo gerit ac administrat, illas enim vestimẽta Dei ex hoc loco appellant & singulis singula diuina nomina attribuunt & præficiunt. 1. *Kether*, corona, cui attribuitur & præest *Ehie* (sum) 2. *Hocmá*, sapientia, cui יהוה (ens) 3. *Biná* intelligentia siue prouidentia, cui *Elohim* (Iudex) 4. *Hesed*, benignitas, cui *El* (Deus fortis) 5. *Gheburá*, fortitudo, cui *Elohe* (Deus iudex) 6. *Tiphhereth*, decor, pulchritudo, cui *Eloah* (Deus vindex) 7. *Netah* victoria, cui tetragrammaton *Tsebaoth* (Dominus exercituum) 8. *Hod*, decus, maiestas, cui *Elohim Tsebaoth* (Deus exercituum) 9. *Iesod*, fundamentum cui *Ethar* (fortis viuens) vel *Saddai* (omnipotens) 10. *malcuth* regnum, imperium, cui Adonai præsidet. Atq; hæc sunt 10. Dei vestimenta, vsq; adeo à Cabbalicis cũ ipsarũ diuinis nominibus sub nomine Sephiroth celebrata.

4 [Sicut pellem] Cortinam prop. & velum. Cœlos sicut cortinam in rotundum sinum, absque ruga, summa æqualitate, amplè & latè extendit. Pellis enim & cortina non solùm in planum sinum extenditur. Nam & vter sicut & vestea, pellis est. Vnde alibi cœlum, dicitur velut camera esse suspensum, Augustin. De Genesi ad literam, cap. 9. Aliqui, Sicut cortinam, intra quam occultatus habitet & sedeat. Vel est Metonymia, pellis pro toto tentorio: qui extendisti cœlum, quasi tabernaculum & tentorium militare. Kimhi manult cœlum hic significare aërem extensum, siue expansum inter cœlum & terram. [Aquis] aqueo siue crystallino cœlo tegis superiora eius cœli, id est, cœlum stellatum. Nempè cælum stellatum cælorum visibilium supremum obtegitur primo mobili aquea substantia constante non ætherea, contra

contra Philosophos. Alij non tam rectè nubibus, quæ aquæ sunt concretæ & conglaciatæ, & contabulant siue contegunt superiora cœli, id est, aëris supremam regionem, ne latis videatur. [Eius] cœli. Nam Dualia interdum cõstruuntur cum singularibus Pronominibus, vt Psal. 45. vers. 4. vt nihil sit necesse reciprocè vertere. Qui tegit siue contignat aquis superiora sua, cœnacula, aulas.

5 Qui celeriter ferris in totum orbem, ad omnium prouidentiam instar nubis & ventorũ. Vel qui veteris nubibus & ventis ad exercẽda tuæ prouidentiæ & tuorũ operũ opera. [Ascensum tuum] vehiculum tuum, vt adsis celeriùs, ac tempestiuè oppottunéque aduenias, & ex improuiso. Veteris nubibus pro curru. [Pennas ventorum] qui veheris alis ventorum, qui poëticè animalia sunt alata. Vehitur Deus nubibus & ventis alatis, poëticè, vt celeriter adsit nobis, & accurrat, etiam cùm minimè speramus, vt Psal. 17. Ventis pennæ tribuuntur, vt & Angelus Es. 9. ob eorum singularem velocitatem & celerem, in cuncta discursum. Sic autem diuinæ actionis & virtutis & celeritatem figurat.

6 Qui facit Angelos suos (vt) spiritus & ministros suos (vt) ignem flammantem, id est, qui facit Angelos suos tam celeres ad exequenda sua mandata, quàm venti, quibus nihil sentitur celerius & pernicius: & ministros suos, qui ijdẽ sunt ac Angeli, iuxta conspectum igneos ac radiantes, vel tam mobiles, rapidos, vehementes, agiles, fortes, validos, & efficaces siue ardentes ad suum imperium, quàm flamma ignis, quæ mobilitate viget & vehementia, quæque celeriter currit, & permadit omnia. Illud est Pauli Heb. 1. Facit administratorios suos spiritus, & in ministerium mittit propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. Denique eis ad sua ministeria vtitur vt ventis, & flamma ignea, siue igne cœlesti & fulgure, partim ad nocendum partim ad benefaciendum, vt Ex. 14. Vnde & Clemens Alex. Strom. 5. Angelos intelligit ignitos spiritus, qui improbos puniunt. Nostrorum aliqui, & ex Hebræis, Rambam in Maiemonim lib. 1. c. 2. p. 11. & 12. Facit Angelos suos spiritus, id est, spirituales essentias, non corporeas, & flammam ignis, id est, igneæ substantiæ, vel flammeæ efficacitatis & energiæ, vt vnum pertineat ad essentiam, alterum ad operationem, efficaciam, & virtutem. q. d. Angeli non solùm sunt incorporei, sed &

sed & virtute efficacissimi. Hebr. ferè post R. Salomonē putant esse de ventis & igne, per Hysterologiam, ac *Angelos & ministros* regi à parte posteriore, vt sint non subiecta, sed prædicata pro nuntijs & executoribus. Facit spiritus siue ventos suos nuntios, eis pro nuntijs suæ voluntatis & consilijs vtitur: facit ignem flammantē, suos ministros, ventos & ignes mittit ad sua exequēda iudicia: vt cùm vento desiccante, viā maris Rubri siccam Israelitis strauit, Sodomitas igne consumpsit. Sed Paulus refragatur, de sanctis Angelis hæc interpretans, non de flatibus ventorum, & igne consumente.

7 [Super stabilitatem suam] in sua basi & sede firmiter collocasti, ne moueatur, neque vnquam inclinetur à suo statu, quin sit semper in mundi centro. Terræ stabilitas & basis est centrum ipsum, ad quod omnes terræ partes vndique sua grauitate nituntur & circa quod vniuersitas voluitur. Cùm cætera elementa, mare, ignis, aer, continuò moueantur. Alij intelligentiam huius loci sumunt e Psal. 23. Super maria fundauit eam, & super flumina præparauit siue stabiliuit eam. Sed loci illius alia est mens, vt illic docui. Descendit autem à cœlestibus ad terrestria. [In sæculum sæculi] nunquam illic mouebitur siue motu recto, siue rotundo, aut quod idem est, in rectum, siue in orbem. Nam terra in æternum stat Eccl. 1. ac in centro semper quiescit propter grauitatem, ob quam semper quærit desidere in infimo loco qui est à cælo remotissimus. Alioqui si ab eo vel tantillum declinaret contra suam naturam & inclinationem ascenderet.

8 [Abyssus] pelagus, profundissimum mare. [Eius] terræ. Mare est sicut vestimentum ipsius terræ, eam laxè cingens, & vndique amiciens velut insulam, adeò vt etiam super montes siue promontoria stent aquæ. Instar vestimēti, quod præter faciem, manus & pedes, corpus reliquum tegit, mare terram operit & circundat, exceptis locis hominū & belluarum habitationi destinatis. Occupat enim vastissima & incomperta terrarum spatia, & inundationibus quotidie multa loca superat & obruit: siue quoniam ille est maris impetus & momentum, siue quoniam tua iudicia & vltiones per illud exerces. Aliqui, vt & sequentes versus 9. 10. 11. restringunt ad primum maris ortum & conditionem. Vnde futura pro præteritis accipiunt. Abyssō sicut vestimento

mento texisti eam terram. (Nam obruebatur terra mari in prima rerum origine) super montes stabāt illæ aquæ, (operiebant enim montes cum tota terra, ita vt nulli essent vel saltem nulli apparerent montes, nullæ valles.) 9. Sed propter tuam increpationem fugerunt, propter vocem tonitrui tui, quod excitasti, trepidarunt, id est, trepidè festinarūt in locum, quem ipsis fundasti, id est, in alueū, in quo hodie est mare, (idque in vsum animantium, & vt appareret arida) 10. Tum ascenderunt montes, emerserunt è terra, descenderunt valles, & campi, in terræ superficie planities constiterunt, iactæ sunt, & diffusè patuerunt in loco, quem eis fundasti. 11. Terminum eis (aquis) posuisti quem non sunt superaturæ, vt iterum obruant & circunfundant terram. Alij ad communes & quotidianas maris exundationes, vt fert è Nostri, vt quando in vniuersāli diluuio aqua terram vniuersam operuit, quod denotatur indumenti similitudine, Abyssō sicut vestimento obruis terram, laxas abyssum siue mare è suo aluæo, vt terram inundet, vt in diluuio Noë, Ogygis, Deucalionis. Super mōtes stant aquæ, obruūt etiam montes, sed propter tuam increpationem fugient. Placatus retrahis aquas in suum gurgitem, eas placas & cōpescis, vnde celeriter se ad sua recipiunt & trepidè. Tunc apparent montes in sua altitudine, valles in campis & sua profunditate, decliuitate, planitie, &c. Ego de vtroque statu. [Super montes] Vltra montes, plusquam montes stant, id est, in rectum consistunt, in altum eriguntur aquæ, quando mare feruet & furit. Nam *Super* nota est comparationis sup. Psal. 8. vers. 3. Vnde qui intelligunt de montibus maris, & promontorijs, quæ teguntur maris vndis, vixque apparent, non videntur attendere ad hunc idiotismum. Quare tu etiam de terræ montibus. Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attolluntur. Quin & mare tantum est, vt possit super vniuersos etiam montes stare, & eos operire, nisi diuino iussu & quasi increpatione (vt sequitur) fugere cogatur. [Stabunt] stant, stare possunt [aquæ] maris, vel secundum alios pluuiæ, quæ cùm pendeant in nubibus, super montes quodā modo cōsistunt.

9 [Ab] propter increpationem tuam. Increpat mare Deus, quando est placatus, & illud trāquillat. [A voce] propter vocem tonitruorum, formidine & trepidatione currēt, & accelera-

Universidad de Deusto
Biblioteca

& accelerabunt ad locum suum, è quo eruperant. Per Prosopopœiam tribuit sensum aquis maris. [Formidabunt] quòd illæ Dei imperio per tonitrua & similes motus demonstrato se recipiant in suum alueum, neque extrà excurrant ad mergendam terrã. Aliqui per Tonitruum simpliciter accipiunt præceptum Dei efficax. Hebr. trepidabunt. i. trepidè properabunt aquæ in sese, ne terram obruant.

11 Ascendunt aquarum montes molesque & descendunt aquarum campi & planities. Campos & montes transtulit ad mare vt Cicero æquor ad terram, quando de Diuinatione dixit Babylonios in camporum patentium æquoribus habitare. Interdum ventis mare in montium altitudinem attollis, interdum sternis in campos & æquora. Iuxta alios, Versus hic per Parenthesim intelligendus. Tunc. i. fugientibus aquis ascendunt montes, descendunt campi in locum, quem eis (montibus & campis) fundasti & stabiliuisti in terræ cuniculis & venis. Dẽsidentibus enim aquis montes ac valles siue planities (*Bikha* vtrumque designat) apparent. Magna Dei prouidentia. Quædam enim fœlicius in montibus, alia in vallibus, & campestribus nascuntur, dum solare lumen rectiùs vel obliquiùs & moderatiùs, quasi reflexis radijs postulant. Ita Anonymus sensu simplicissimo, vt subtiliores interpretationes missas faciam. Ascendunt & descendunt. i. apparent, in suo loco, emergũt, quasi iam de nouo ascendissent montes, & descendissent campi & valles, qui antea confusi & mersi erant aquis, nèc videbantur. Quamquam Parenthesis breuius claudi potest, vt *in locum, quem fundasti eis*, referatur ad aquas. A sonitu tonitrui pauẽt aquæ & fugiunt in locum, quem eis (aquis) fundasti, id est, in maria & fluuios confluunt & se præcipitant, siccumque locum montibus & vallibus relinquunt. Aliqui de mari totum quidem exponunt, quòd vndæ, instar montis, eleuentur, & iterum descendant profundissimè. Sed subaudita particula similitudinis כ (Aquæ) ascendunt (sicut) montes, descendunt (sicut) valles ad locum (Oceani) quem eis fundasti.

11 [Transgredientur] aquæ. Nam ad aquas redit. Vnde Chald. terminum posuisti fluctibus maris, quem non trãsgrediuntur. Terminus autem maris sunt littora, quæ Deus ei præfixit, & circumposuit, ne terra possit iterum obruere, dato ei

dato ei deorsum versus nutu & pondere. Iob. 39. vers. 10. & 11. Terminum maris alibi Scriptura arenam facit, quòd eam excedere non soleat, quasi diuina virtute & potentia elementum tam ferum & barbarum re illa exili compescatur.

12 Fontes habent ferè originem in montibus, sed in valles defluunt & concauitates ad vsum animantium. [In conuallibus] in conualles, vel in flumina, quæ è fontibus manant. נחלים *Nehalim* enim vtrumq; significat. Imò & torrentes, qui quia sunt plurimùm in vallibus, pro vallibus ipsis vsurpantur. Vt Num. 13. vers. 24. Quare Kimhi valles exponit cum Sept. Fontes non per totam terram fluunt, sed per conuallles montium, vt inde in riuos deriuentur. [Aquæ] fluuij, torrentes, riui, lacus, thermæ, quibus redundant montana. Ideo enim in genere aquas dixit. Illæ fluunt inter medium montium. i. per media montana, vel in montium concauitatibus interioribus, quasi ventre, è quo manant.

13 [Potabunt] Vsus fontium & aquarum, montanarum præsertim, in locis penitus desertis & incultis, explicatur ad Dei prouidentiam & sapientiam commendandam. Nam vt nihil videantur conferre ad vsum hominum nunquam aut rarissimè eo occurrentium, at magnas habent vtilitates ad adaquandas bestias solitarias, aues recreandas & ad cantum perducendas, fœcundandos montes & vicinas terras in cibum belluarum soliuagarum, &c. [Expectabunt] eas aquas. In eis sperabunt syluestres asini, quando sitient. Expectare, pro sperare, vt vers. 29. Masoreæ citra necessitatem legunt per ש dextrum *ijshberu*, frangent. i. sedabunt sitim suam. [In siti sua] vt suam sitim illic extinguant, expectabunt haustum fontium. Meminit præcipuè Onagrorum, siue Asinorum syluestrium, quoniam solitudines maximè persequuntur, & ideò ferè in locis arentibus commorantur & siticulosis. Quin & natura sunt atidi & sitibundi, Ier. 2. vers. 23.

14 [Super ea] iuxta ea: super eos fontes, fluuios, riuos, conualles, & montes aquis allutos. *Petrarum*: rupium in medio habitare solent & canere, עפאים frondium, iuxta aliquos, vt Psal. 97. Nidulantur aues in arborum ramis iuxta fluuios & fontes, denſisque frondibus occultatæ varias edũt

Universidad de Deusto
Biblioteca

melodiæ varia discrimina, & concentum varij generis, pro naturæ suæ conditione.

15 [De superioribus suis] de nubibus tanquam de suis cœnaculis & fornicibus. Rigat montes pluuijs cœlestibus, fontibus, stagnis, vt pascua, arbores, stirpes hominibus, pecudibusque terant, neque sint steriles & aridi. [De fructu operum] fructu, quem tu operaris, dans stirpibus incrementum, formam & ornatum, repletur terra. Aliqui per fructū non intelligunt prouentum terræ, sed pluuias, imbres, rores, quibus terra humectatur & fœcundatur. Et per *Opera* nubes, quæ pluuias generant. q. d. De pluuijs nubium satias terram, quemadmodum liberi dicuntur fructus vteri materni.

16 [Seruituti hominum] ad vsum & victum hominum. Anonymus, per seruitutem & cultum hominum, id est, per sationem & arationem. Producit quidem Deus herbam & fruges, sed accedente seruitute, & opera hominis, nempe à ratione, satione, &c. Sic Kimhi, è 3. Genes. quæ interpretatio nascitur è Masoretica distinctione, qua illud membrum sequentis versus initio perficiunt. Et herbam seruituti hominum, vt educas panem de terra, id est, vt labore hominum exculta terra proferat homini cibum: iuxta illud, In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Atqui Psalm. 146. ver. 9. absolutè enuntiatur.

17 [Panem] fruges, è quibus panis postea conficitur, per Metonym. [Et vinum] & vt vinum. Nam vt per zeugma repetendum. Producis herbam, vt fruges nascantur de terra, nascantur & vites, è quibus vinum, quod tristitiam & socordiam pellit, & ad lætitiam excitat hominem, dum reparat vitales spiritus, membrisque vigorem indit.

18 [Vt exhilaret] vt nitefaciat, prop. vt illuminet, lætiorem reddat, homo scilicet, vultum oleo nedum nutriatur. Oleū faciem & cutim nitidiorem reddit, & vnguentis est accommodatum, quæ in maximo erant vsu apud Orientales, è Plinio & Homero, imo & Prophetis. Ruth. 3. Iudith. 1. ad hilaritatem & venustatem [Oleo] *Shemen*; in genere significat vnguentum, non vt *Hsar*, oleum duntaxat. Itaque loquitur de cunctis vnguentis, quorum enumeratio est apud Plinium libr. 12. & 13. Non modo necessaria tribuit, sed & quæ ad sobriam & temperatam voluptatem, & honestam oblectationem

tionem & vsum conferunt. Quoniam autem in Fonte legitur *Mishemen*, ex oleo, non *Beshemen*, in oleo siue vnguento, aliqui vertunt, sed parum apte, per comparationē. Præ oleo, Vt nitidam reddat faciem, magis quam oleum [Cōfirmet] & vt (Nam etiam) vt hic repetendum. Et vt *Confirmet*, corroboret, robustum reddat. Panis hic de peculiari hominis cibo cum suprà ver. 17. generalius.

19 [Ligna campi] Arbores syluaticæ. Heb. Ligna Domini. In exaggerationibus diuinis nominibus vtuntur, vt Psal. 35. v. 8. Sic ergo appellat arbores procerissimas, vel eas, quæ absque humana cultura emergunt, inter quas aliquæ non modo culturam non patiūtur, sed & cultura deteriores reddūtur, vt Theophrastus scribit lib. 1. de plantis, c. 11. Cuiusmodi censentur Abies, Pinaster, Celastrius, quasi solus Deus illas planter, riget, augeat. Hinc sequitur. Cedri (libani) quas plantauit. *Campi* autem dixerunt Sept. vt docerent non modo hæc referri ad arbores syluaticas, de quibus mox verum etiam cultas & satiuas. Respicit ad ver. 12. Qui emittit fontes, ex Anonymo, vel 15. Rigans montes de superioribus suis. Fontium, riuorum, imbrium, pluuiarum vi & beneficio arbores crescunt, vernant, fructificāt. [Quas plantauit] Deus, non hominum industria. Syluas enim Deus solus plantat, dum vim locis indit, vt syluescant, & sponte sua illic ea arborum genera sine rastris hominum & cura producant. Dat incrementum & formam, fœcundis imbribus irrigat, formosas & virides conseruat: nouas arbores è veteribus pullulare facit. [Passeres] auiculæ in genere [Illic] in ramis arborum & foraminibus.

20 [Herodij domus dux est eorum] passerum. I. Herodius præest passeribus, ducit auiculas ad illum locum, index est viæ. Vel iuxta Chrysost. & Euthym. viam ad nidulandum ostendit, quia auium prima nidum struit. Iuxta alios, Ducem esse, est præcellere vel anteire reliquas aues. Nidus Herodij est altior & amplior alijs. Altius Herodius quam cæteræ ædificat. Videtur significare Herodium amari ab auiculis, & haberi pro duce & rege, vt proinde eum obseruent, ad nidos circum construendos: fortasse quod ipsas tueatur ab iniurijs rapacium. Quod Aristoteles seorsum notat de ipso & cornice, libro nono. Histor. Animal. cap. 1. & 18. * πάντος ἰχθύων σῦκον γένος, τὴν ἐχεφρὼν μὲν φίλος. μελιπὸ δὲ

τοῖς ἑλαττοῦσιν αὐτῶν. ἁρπάζει γὰρ ἀντὸν καὶ ἀλώπηκες. φθείρει γὰρ ἀντὸν καὶ νυκτερίς. καὶ κορύσσει τὰ γὰ ἀπὸ ἀντοῦ κλίνη ἐς. Pellitus Herodiorum primum genus cornicem amat. Infestus autem est noxijs Aquilæ quidem. Rapit enim ipsum, Vulpi verò, quoniam perdit ipsum noctu. Corydato autem, quoniam ipsius ouà suffuratur. Porro Herodium Ciconiam esse putat mansuetam volucrem, Suidas, aut Ciconiæ genus. Et certè vox חסידה Ciconiam designat, à beneficentia & pietate. Nam est pia in parentes: eos senio confectos alens, viribúsque defectos & volandi facultate destitutos humeris portans. Vnde & Pietati cultrix. Petronio Arbitro conuenientissimo epitheto, & Græcis πίλαξος dicitur, & ἀντιπέλαξις, cùm liberi parentes senes fouent & alunt, & νόμος πελαργικὸς aduersus ingratos liberos, quibus parentes egenos liberi alere cogebantur. Non rectè Symmachus putauit esse Miluum: nam est auis rapax. Non Auguſt. & Arnobius fulicam, quia est auis aquatica, prope littora nidificans. *Dux est eorum.* Septuag. ברושים acceperunt pro בראשם, in capite eorum. Ciconiæ, vel Herodij domus est in eorum capite: est eorum dux & princeps. Sic apud Esaiam esse in capite est præesse, esse in cauda, subdi, seruire. Rabbini malunt *Berosim*, sumere pro abietibus vel pinis. Ciconiæ domus pini, siue abietis. Ciconia in pinis vel abietibus, & procerioribus arboribus, cuiusmodi sunt abietes, ædificat & nidulatur. *Domus*, nidus, vt Psal. 83. etiam passer inuenit domum suam, & apud Virg. 2. Georg. Antiquasque domos auium cum stirpibus imis eruit. [Ceruis] refugium sunt, per Hypozeugma. Montes excelsi in periculis perfugio sunt ceruis, vel iuxta alios Damis, Ibicibus, Rupicapris, & rupes, rupiumve arcta foramina. [Herinaceis] quos Echinos etiam vocant, vel cuniculis intra terram sua latibula habentibus. Hieronym. ad Suniam, *Saphan*, animal esse maius Erizio, habens similitudinem muris & vrsi. Vnde in Palestina dicit ἀχερτομῦν, magnámque eorum in illa regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum & terræ foueis habitare. Alij cuniculum, alij χοιρογρύλλιον, quem Hesychius ἐχῖνον. i. Erinaceum.

21 [In tempora] in temporum distinctiones & diuisiones. Nam anni in menses diuiduntur quos luna monstrat. Propter tempora, ad discrimina temporum, temporum cau-

causa, vt sua mutabilitate & varietate menses, dies & annos notet ac describat, vt mensium varias vices efficiat, vt dies festos distinguat, ver, & Hyemem, serendi tempestatē monstret. Nam menses ad lunæ rationem dirigebantur. Deniq; fecit lunam certis modis & temporibus mutabilem, humores immutantem, tempora renouantem. Qui Moadim ad tempora dierum festorum & solennium, quòd illa ad lunæ cursum dirigerentur ex Exod. & Leuit. restringunt, non satis dicunt. Nam vox significat in genere quælibet tempora certa & rata, vt sunt quatuor anni tempestates Genes. 1. [Sol] Sol nouit, quòd ipsi sit currendum interdiu, vt perueniat ad occasum recta sine vllo errore & vt diem finiat. Prosopopœia. (Nam Sol est inanimatus) ad designandum ratum & inerrantem eius cursum in oriendo & occidendo. Nunc enim citiùs, nunc tardiùs, modò in hac, modo in illa Zodiaci parte oritur, pro lege ipsi à Deo posita, quasi mente & intellectu regatur.

22 Tenebræ etiam sunt opus Dei, è quibus nox efficitur ad quietem hominibus animalibúsque mansuetioribus dandam, feris autem liberam procedendi ad pastum potestatem. [Pertransibunt] perrepent propriè, ob noctis silentia & obscuritatem: perambulabunt pro victu, oberrabunt quærentes pabula. De vtilitatibus, quas percipiunt animantia, è dierum & noctium vicissitudine.

23 [Catuli leonum] Asyntheton. (Et) catuli leonum, siue leones iuniores. Nam construitur cum vers. superiore. Confirmat enim exemplo, quod in genere dixerat, feris noctem concessam ad quærendum escam. [Rugiētes] Nempè dum prædas agunt, rugitum emittunt, quo perterrefaciant vicina animalia, & præ terrore minus fugere audentia rapiant. [Quærant] venatu carnes aliorum animalium. [A Deo] Quasi Deum agnoscant suum esse conditorem tacito quodam sensu, escam dantem omni carni. Ps. 134. & 146. Quare Ioelis. 1. suspiciunt in cælum, tanquam area sitiens imbrem, famis tempore.

24 [Et congregati sunt] sese in sua lustra recipiunt, magna Domini prouidentia, ne hominibus interdiu noceāt. Item quia insidias sibi ab eis metuunt. [Cubilibus] lustris, speciebus, mandris & spelæris decumbent metu lucis & hominū percussi, *Collocari* hic cubare, decumbere. *In cubiculis*, in

quibusdam codicibus legitur. Sed aptius *In cubilibus*. i. antris, in quæ se recipiunt rapacia animalia interdiu, vt recumbent & quiescant, venatu & cursu nocturno fatigata.

25 [Ad opus suum] absq; vllo timore in agros & syluas, ad arandum, seuendum, inteṅdum, ædenda ligna [Ad operationem] ad sua negotia & opificia: vel ad culturam terræ & seruitutem (eadem vox, *Abodæ*, quæ suprà v. 16.) [Vsq; ad vesperam] quæ laborum molestiam intermittat.

26 [Magnificata] vel multiplicata [In sapientia] sapientissime ad suum quæque vsum [Possessione tua] τῆς κτίσεώς σου, tuis rebus & operibus, tuis creaturis, tuis opibus & bonis. Exclamatio defatigati eis recensendis, & obstupescendis ad Dei singularem prouidentiam. Hinc possessor cœli & terræ, Gen. 14.1. effector & Dominus. In Græcis alijs exemplaribus auctore Tgeodorito. ἐν κτίσεσί σου creatione tua, lubrico literæ lapsu. Nam κτίσεως per η magis congruit verbo Fontis, *kmianecha*, qualis lapsus irrepsit Prou. 8. & veteres contra Arianos torsit, Dominus ἔκτισε με, creauit me, pro ἐτέκνωσε, peperit.

27 [Manibus] loco & extensione, Metaphoricè. Sic Rabbici. Ego, Sinubus. Sic Latinè Sinus, Gallicè, *Bras de mer*, quibus amplectitur vniuersam terram & vestit, vt supra loquebatur, quasi expansæ manus, quibus in se cuncta recipiat. [Reptilia] natalitia. Pisces enim vel sunt sine pedibus, vel breuissimos habent [Quorum non est numerus] Nam pisces copiosius crescunt & multiplicantur, quam terrestres vel aereæ animantes, siue quia nascuntur cunctis anni temporibus, vt docet Aristoteles libr. 9. de animal. cap. 17. siue ob humoris copiam & luxuriem è Plinio lib. 9. cap. 2. 3. vt proinde mare denominet fertile, & præditum causis genitalibus. Nam quod aquatilia multitudine superent terrestres animantes experientia docet, dum ex vno pisce sentinę, quemadmodum in ouis piscium apparet, tot pisces oriuntur, quot vix numerari possint. Quin & plura gignit admiratione digna, quam continens & alia elementa, cum innumera producat gerentia formam, non tantum viuentium omnium, verum etiam cunctorum aliorum, imo & quæ nulla similitudine conueniant cum rebus alijs. Hinc illud Virgilij 6. Æneid.

Marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

28 [Cum

28 [Cum magnis] Quædam enim illic sunt tantæ magnitudinis, quantæ nullum animal in terra reperitur, vt Balæna, Pristis, & Cete grandia, de quibus Genes. 1. In mari scilicet ob luxuriem & copiam humorum, maiora & plura nascuntur animalia, quàm in terra. [Naues] Indicat nauium vsum à Deo primum commonstratum: in arca videlicet nauali Noe, Gene. 6. Vnde postea audax Iapeti genus (Iapher Moses appellat) se ausum est credere transtris, & primum replere orbis insulas. Non ab Atlante, vt Ethnici tradunt. Est autem magnum miraculum, per ligni fragilis opus homines per tantam abyssum transuehi. [Pertransibunt] Heb. ambulabunt, ambulant. Quam metaphoram Cato de re Rustica vsurpauit, fundus in eo loco habeḍus, vbi oppidū amplum sit, & mare aut amnis, qua naues ambulāt.

29 [Draco] Dracones, Ceti per Synechdochen numeri. Nàm Hebr. Leuiathan nōmen est speciei, Balena verbi gratia, vel generis, omnes immanes pisces & horridi, vt Balæna, Strutio, Delphinus, torsio, Orca, &c. [Ad illudendum ei] Draconi, vt homines ei illudant & insultent, cum captum in triumphum portent, iugulent, & partiantur: de eius horribili forma & magnitudine rideant & iocentur, qui cum sit immanis, nihilominus ipsorum capturæ cedat. Sic & Anonymus, לשחק־בו interpretans, de eo, vt rideant de eo, inquit, homines scilicet, vel, vt alij pisces minores. Cum enim cibi gratia alios pisces vorare vult, profugiunt versus littus, vbi vident arenam & profunditatem esse minorem, quo cum persequens peruenerit, illic aquæ copia destitutus hæret immobilis, & interdum capitur. Alij, vt Kimhi, vt ludet & saltet & rideat (Balæna) in eo (mari) id est, vt cætera aquatilia contemnat, vt ea conculcet & deuoret, seque pro maris tyranno gerat: cuiusmodi sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis flumen Arabiæ intrasse scribit Plinius libr. 9. & 32. cap. 1. vide Iob. 39. & 40. Esa. 27. Quo etiam nostra pertinere possint per Diæresim, *ad illudendum ei*, mari, id est, ad ludendum in eo mari. Tertio ludere aliqui accipiunt, pro in spatioso & profundo mari sese mouere & exercere. Nam si ad littora maris accedat, instar montis apparet, & si in vadosa incidat, consistere cogitur, neque mouere se potest. Porro & si leuiathan sit Balæna recentioribus,

veteribus tamen Rabbinis piscis est ignotus, qui in sua specie vnicus existat, de qua mira in Pirke R. Eliezer, vt quod ei prædæ sint cuncti maris dracones & Balenæ, donec illam ipsi prædam, excutiat Messias. Symbolum handdubie Satanæ cuncta ante Christum deuorantis: Cuiusmodi animantia monstrifica tria condita docent in tractatu Bechorot, quod attingit Ezras 4. lib. c. 6. & *iucué* in volatilium genere, *Behemoth*, (quem tamen Elephantum interpretantur recentiores Iob 39.) in terrestrium *leuiathan*, in aquatilium, è quibus, vt narrat, Elias in Tisbi è maiorum traditionibus Deum putant instructurum conuiuium iustis in futuro sæculo. Sed Abben Ezra Ge. 6. V. 19. id docet esse *Sod* i. arcanū & mysterium, nec accipiendum iuxta auditum. i. literam. [Omnia à te] à tua prouidentia. Epilogus Psalmi, per Epiphonema, de Dei prouidentia, cunctis animantibus terrestribus, aquaticis, aëriis, pro sua cuiusque natura, spiritum, vitam, victum largientis, vt sine eius misericordia & largitate interire ea necesse sit. [In tempore] opportunè, vel cùm esurierint, vel quibusque temporibus, hyeme, æstate, & cæteris tempestatibus necessaria suppeditando.

30 [Colligent] pastum. Cibum accipient, quem illis dederis, pro naturæ suæ conuenientia. [Aperiente] si aperueris manum, si liberaliter dederis, notatur Dei largitas, quòd non parce, sed abundanter tribuat. ὀδοντοβρῶτας, inquit Homerus. [Bonitate] bonis satiabuntur, fundente te copiam rerum omnium.

31 [Auertente te] Vbi curam & conseruationem subduxeris, vbi tuam manum subtraxeris, vbi desieris dare & curare, laborabunt angustia & penuria. [Auferes] comprimes flatum, ne possint respirare. Alij, præ cibi defectu colliges ad te eorum spiritum atque animam, & expirabunt. Nam Spiritus & de flatu, & de anima.

32 De orbis per indiuiduorū successionem renouatione, vel potiùs de humani generis per resurrectionem restauratione. Aliqui etiam, de innouatione terræ nascentium, vt cùm vere omnia reuiresceunt, & terra nouam faciem, quasi iuuentutis induit. [Spiritum tuum] Dei spiritum opponit spiritui animalium. Hic mortalis est, & solo Dei nutu extinguitur, ille viuus & viuificans omnia, reddēs animantia terris,

tia terris, aeri, aquis, efficiens, vt quotannis omnia reuiuiscant, quæ hyeme perierant. Aliqui per Dei spiritum, fauorē & beneplacitum intelligunt. Cum tibi placuerit terra fœcundare, tum creabuntur omnia vitæ commoda.

33 Dei gloria & maiestas duret in perpetuum, semper celebretur [Lætabitur] se oblectabit in suo opificio, sibi in eo placebit, gratulabitur de tam pulchro rerum suarum ornatu. Videt enim omnia quæ fecit, esse valde bona, Gen. 1. Atque ita ea conseruabit in perpetuum. Posset intelligi deprecanter *lætetur*, in rebus à se procreatis, neq; ab eis offendatur.

34 Qui aspectu suo. i. nutu solo, vel vultu iracundo terram concutit, & motu findit labefactatque. Tanta est eius potentia [Tangit] tonitru, fulmine, terræ motu, hiatu, alióve modo ferit, & fumant, vt mons Sinai. Exod. 19. Vesuuius, Aetna, Pyrenæi olim, qui arserunt, flammas vomuerunt, grandem fumum in fornacis modum exhalantes terribili specie. Hæc de mirabilibus meteoris dicuntur.

35 Celebrabo eum ore & instrumentis musicis, quoad in viuis extitero. Item mente, & cordis viribus. q. d. omnibus modis, quibus potero. Cantare ad os, Psallere ad mentem & musica organa.

36 Antitheſis. Mea oratio Domino placeat ⟨ dulceſcat prop. ⟩ Peccatores autem, qui tanta beneficia Dei non considerant, neque eius operibus delectantur, aut inique eis abutuntur, percant.

37 [Deficiant] consumantur. Imprecatur impijs, qui hæc diuina beneficia, prouidentiæq; opera minimè agnoscunt.

ARGVMENTVM.

Ad Deum laudandum vocat, qui Israelitas multis bonis affecerit, conseruauerit, & in terram promissam perduxerit.

1 Halelu-ia. CIIII. Heb. 105.

2 COnfitémini Dómino, & inuocâte nomẽ eius: annũtiâte inter gẽtes ópera eius.

3 Cantâte ei,& psállite ei: narrâte ómnia mirabília eius.

4 Laudámini in nómine sancto eius: lætêtur cor quærentium Dóminum.

5 Quærite Dóminũ, & confirmámini: quærite fáciẽ eius semper.

6 Mementôte mirabílium eius, quæ fecit: prodígia eius & iudícia oris eius.

7 Semen Abraham, serui eius: filij Iacob electi eius.

§ Ipse Dóminus Deus noster: in vniuérsa terra iudícia eius.

9 Memor fuit in séculum testaménti sui: verbi, quod mandáuit in mille generatiónes.

10 Quod dispósuit ad Abraham: & iuramenti sui ad Isaac.

11 Et státuit illud Iacob in præceptum: & Israel in testaméntum ætérnum.

12 Dicens, Tibi dabo terram Chánaan: funículũ hæreditátis vestræ.

13 Cùm essent número breui: paucíssimi, & incolæ eius.

14 Et pertransiérunt de gente in gentem: & de regno ad pópulum álterum.

15 Non reliquit hóminẽ nocére eis: & corripuit pro eis reges.

16 Nolite tãgere Christos meos: & in Prophétis meis nolite malignari.

17 Et vocáuit famẽ super terram: & omne firmaméntũ panis contríuit.

18 Misit ante eos virũ: in seruum vænundatus est Ioseph.

19 Humiliauérunt in compédibus pedes eius, ferrum pertránsijt ánimam eius: donec veniret verbum eius.

20 Elóquium Dómini inflammáuit eum, misit rex & soluit eum: princeps

princeps populórum, & dimísit eum.

21 Cõstítuit eum dóminum domus suæ: & príncipem omnis possessiónis suæ.

22 Vt erudíret príncipes eius sicut semetípsum: & senes eius prudéntiam docéret.

23 Et intráuit Israel in Ægyptum: & Iacob áccola fuit in terra Cham.

24 Et auxit pópulum suum vehementer: & firmáuit eum super inimícos eius.

25 Conuértit cor eórum, vt odírent pópulum eius: & dolum fácerent in seruos eius.

26 Misit Moysen seruum suum: Aaron, quẽ elégit ipsum.

27 Pósuit in eis verba signórũ suórũ: & prodigiórum in terra Cham.

28 Misit ténebras, & obscurâuit: & non exacerbáuit sermónes suos.

29 Conuértit aquas eórum in sanguinẽ: & occídit pisces eórum.

30 Edidit terra eórũ ranas: in penetrálibus regum ipsorum.

31 Dixit, & venit cynomyia, & cínifes: in ómnibus finibus eórũ.

32 Pósuit plúuias eórum grándinem: ignem comburéntem in terra ipsorum.

33 Et percússit víneas eórum & ficúlneas eórum: & contriuit lignũ finium eórum.

34 Dixit, & venit locústa & bruchus: cuius non erat número.

35 Et comédit omne fœnum in terra eórum: & comédit omnẽ fructum terræ eórum.

36 Et percússit omne primogenitum in terra eórum: primítias omnis labóris eórum.

37 Et eduxit eos cum argénto & auro: & non erat in tribubus eórum infirmus.

38 Lætâta

38 Lætâta est AEgyptus in profectiône eôrũ: quia incúbuit timor eôrum super eos.

39 Expándit nubem in protectiônem eôrũ: & ignem, vt lucêret eis per noctem.

40 Petiêrunt, & venit cotúrnix: & pane cæli saturáuit eos.

41 Dirûpit petram, & fluxérunt aquæ: abiêrût in sicco flúmina.

42 Quóniam memor fuit verbi sancti sui: quod hábuit ad Abraham púerum suum.

43 Et edúxit pópulum suum in exultatiône: & eléctos suos in lætitia.

44 Et dedit illis regiónes Géntium: & labôres populôrũ possêderunt.

45 Vt custódiant iustificatiónes eius: & legem eius requírant.

1 Halelu-jah posito à Sept. pro inscriptione huius Psalmi, Masoretæ superiorem concluserunt. Sept. ne hic esset sine titulo, maluerunt ad hunc pertinere, quod ad Deum laudandum inuitaret à beneficijs populo suo collatis, quibus præcipue eum è populo exiguo amplissimum & potentissimum constituit. Halelu-jah enim, quod hic primum occurrit, duobus proprie vocabulis, vsque ad Psalmum 145. vbi deinceps vnica erit vox & integra, tam in principijs Psalmorum, quam finibus compósita videlicet è duobus integris, nullo interposito Maccaph, *Laudate Deum cum iubilo, lætitia & canta*, siue *Iubilate Deum*, sonat. Vnde in cælo auditur, vbi omnia cantica sunt læta, & perpetuum est Halelu-ja, Apoc. 19. & in Ecclesia lætis duntaxat temporibus canitur iam ab Apostolico sæculo, vt in Paschate, apud August. epist. ad Casulanum, & in Psal. 106. Victor de pers. Vand. vbi vocatur, Alleluaticam melos, Hieron. epist. 17. vbi carmen musicum Rusticorum. Immo à Prophetico. Nam eius canendi vsum in Ecclesia ex Aggeo proph. manasse, qui primus illud cecinerit, cum nouam structuram templi vidit, testatur Epiph. de vitis Proph. idque secundum Tobiæ prophetiam. cap. 13. Quod annoto, propter istos, qui simpliciter interpretantur, *Laudate Deum* (eum, qui est, proprie) Nam Halal, vel potius *Hillel* in Piel, plus significat, vt proinde Iustinus Martyr eleganter repræsentarit. q. 30. ad Orthod. pag. 255. per ὑμνήσατε μετὰ μέλους τὸ ὅτι, & Hebræi הלל plerique locis exponant שבח *laetatus est*, maximè veteres, vt Thalmudici, apud Kimhi in Psalmum sequentem: Hillulâ enim appellant lætitiam, gaudium, Bét Hillulâ domum gaudij, domum genialem, & aliquando Thalamum, locũ nuptialẽ sponsi & sponsæ, vt Leu. 19. הילולים gaudia. Quare Psalmi huius inscriptionis sunt de rebus lætis, & respiciunt ad Messiam & Ecclesiam, vel alterutrum. Itaque maiores vocem primitiuam retinere maluerunt, quã non satis emphatice vno verbo exprimere. Lege Hieron. ad Marcellam epist. 137. Masoretas autẽ dixi, non Hebræos: quoniam illi non modo auctores punctorum vocalium extiterunt, verumetiam accentuum & notularum distinguentium, cum ante eos vniuersa scriptura vnus esset Pasue siue versus, id est, careret expressis distinctionum notis, ex Rambam & Elia, vt idcirco sæpius hallucinati sint, discedendo à rectiore Septuaginta, Chaldæi, Talmudicorum, & veterum Rabbinorum iudicio, quemadmodum quotidie fit, dum minores se sapientiores & ingeniosiores esse maioribus autumant.

2 [Annuntiate] nota facite, inter gentes, id est, ô vos gentiles, ô vos externi, de quo Psalm. 9. ver. 4. [Opera eius] Præcipuè ea, quæ perpetua historica narratione commemorabit, de mirabilibus Dei beneficijs erga suum populum vt Deut. 29.

3 [Cantate] (ore) [Et psallite] (mente & instrumentis musicis,) [Narrate] (sine copula ad vehementiam exhortationis) [Mirabilia] quæ fecit creando, conseruando, liberando, ea autem præsertim, quæ Israelico populo præstitit, Deut. 7. & 29.

4 [Laudamini] gloriamini eius nomine: eo lætamini cum laude, vt Psalm. 33. id est, laudate nomen sanctum eius, vt habetur 1. Paralip. 16. vbi hic Psalmus legitur vsque ad vers. 18.

5 [Et confirmamini] forti & constanti estote animo ad eum quærendum, vel more linguæ Imperat. pro futuro. Et confirmabimini, robustique efficiemini. Scio Masoretas legere

legere עזו Nomin. per Holē, *Vehuzzo, & fortitudinem eius* (*quærite*) per quam nonnulli Arcam fœderis intelligunt, in qua se Dei virtus declarabat. 3. Reg. 8. vt Psalm. 77. tradidit in captiuitatem fortitudinem eorum, de arca à Philistæis bello capta. Verum *Vehuzzo*, per Shuree in Imperatiuo Kal, non minus quadrat [Faciem eius] eum, eius conspectū fauorem & gratiam. Præsentiam Dei, Augustin. Alij, Christum, qui Dei est fauor & imago expressissima. Alienius Kimhi Arcam fœderis etiam hic intelligit. De hoc idiotismo alibi diximus. Nam honoris causa Deum circumloquuntur.

6 [Prodigia] Prodigiorum & iudiciorum eius memento te, per zeugma, & Regiminis siue Syntaxeos variationem. Prodigia appellat miracula, quæ patrauit in sui populi liberatione, iudicia, legem & præcepta ore suo tradita per Mosem, vel supplicia, quæ edidit ex oris sui sententia in Pharaonem, vt eadem sint cum prodigijs.

7 [Semen Abrahæ] Vocatiui casus: vt iam sit Apostrophe ad Iudæos: O semen Abrahæ cultores eius, ô filij Iacob, quos repudiato Esau elegit. *Serui* enim & *electi*, in Græco sunt Nominatiui plurales. δοῦλοι αὐτοῦ καὶ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Appositorie ad *Semē* & *filij*. Item in Heb. saltem posterius. Nam בחיריו *behirau* habet Iod symbolum pluralis Masculini, vt vers. 43. Indicat non natura, aut meritis Israelitas populum esse Dei, sed sola electione, Rom. 9.

8 [Ipse] est sup. [Iudicia] exempla & argumenta omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatis & veritatis siue fidei: prodigia & miracula, vt ver. 6.

9 [In sæculum] in perpetuum [Verbi] testamenti, Appositorie verbi, vel rei. (Nam *Dauar* est transcendens) quam in perpetuum esse iussit, quam promisit in mille, id est, multas ætates. Vel. Omnes, & infinitas, propter numeri multitudinem & perfectionem. Non solum enim à tempore Abraham vsque ad nos facta est promissio, verum ab ipso etiam Adam in omnem posteritatem. Arnobius ad mille generationes Gentium, quæ è tribus filijs Noe propagatæ sunt. Sumit Generationem pro propagatione & sobole. At *Dor*, ætas potius & sæculum, siue homines alicuius sæculi.

10 [Disposuit] quod pepigit cum Abraham, Gen. 12. 17. 18. Et

iumenti cum Isaac, memor fuit, per zeugma, Gene. 26. *Ad* pro *de* exponit Kimhi 1. Par. 16. Memor fuit iramenti Abrahæ facti super Isaac non super Ismaele vel filijs Cethuræ Gene. 17. 18. 20. 21. In Isaac vocabitur tibi semen Iuramentum autem istud factum est in ligatione Isaac Genes. 21.

11 [Statuit] stabiliuit, vel constituit. [Iacob, Israel] sunt Dativi casus, & pertinent ad personam Iacob siue Israel filij Isaac, cui renouatæ sunt promissiones de possidenda terra Chanaan, Ge. 27. & nascituro ex ipso semine, Ge. 28. Ne quis puter sumi Patronymicè, vt sæpe alias, pro Iacobæis & Israelitis [In præceptum] pro lege & statuto, in vim legis, ne præter ipsum alium Deum colerent, & ipse vicissim nullam gentem aliam haberet æquè charam & peculiarem.

12 [Dicens] eorum trium patriarcharum vnicuiq;. Nam singulis reperitur sunt promissiones, vt suprà. Quare mox mutato numero. [Vestræ funiculum] in funiculū. Nō enim est Appositio, sed Accusatiuus transitionis, de quo Ps. 2. v. 8. Metonymicè, partem: quia hæreditates funiculis mensorijs dimidebantur Ios. 13. 14. 15. Ezech. 47. Tibi dabo, ô Abrahā, ô Isaac, ô Iacob, terrā Chanaan pro parte hæreditatis vestræ. Gen. 12. 26. &c. Mauult Kimhi 1. Par. 16. (Nam illic quoque reperitur vsque ad vers. 17.) esse Appositionem & Apostrophen ad Israelitas. Eis dixit, tibi dabo, ô Israelita, terram Chanaan, quæ quidem est portio hæreditatis vestræ, portio quam hodie possidetis.

13 [Numero breui] exiguo & pauco numero. Verb. Viri numeri, viri quos facile erat numerare, vt qui definirentur Abraham, Isaac, Iacob, & septuaginta animabus, quæ cum Iacob descenderunt in Aegyptum. Num initio hæc tota fuit Patriarcharum familia, cum eorū vxoribus. [Et incolæ] peregrini terræ Chanaan. Erant enim oriundi è Chaldæa & Mesopotamia. Exaggeratio gratiæ & beneficij. Nam non poterant tantum bonum assequi. Primum quod essent nimirum pauci ad occupandam tam amplam terrā, deinde quod peregrini & externi sine vllo illic pedis, fortunarum, dignitatis vestigio.

14 [De gente in gentem] de Chaldæo in Mesopotamiam Chananæam, Palestinam, Aegyptiam, &c. frequenter transmigrantes, Gen. 12. 20. &c. Heb. 11.

15 [Non

15 [Non reliquit] non permisit eos à quoquam opprimi & lædi [Corripuit] increpauit, castigauit, propter eos reges AEgypti & Palestinæ Pharaonem & Abimelech. Genes. 12. &c. dicendo supl. quod sequitur.

16 [Christos meos] reges & principes meos, id est, à me constitutos, & quasi inunctos. Adde Patriarchas fuisse unctos oleo inuisibili, id est, Spiritu sancto & eius gratia, ob quam unctionem & nos dicimur Christi, siue Christiani. Patriarchas inter exteros populos, Principes & magnos constituerat, adeo ut illi eorum ambirent affinitates & fœdera, atque si magni fuissent reges. Hinc enim Filij Heth, Gen. 23. ad Abraham: Princeps Dei es apud nos, qualem & eum de cæde quatuor regum reuertentem agnoscunt & prædicant Reges Sodomæ & Gomorrhæ & Melchisedec, Genes. 14. & Abimelec rex Philistinorum cum eo fœdus in sempiternum iungens, Genes. 21. quod postea renouat cum Isaac filio, Gen. 26. Quantum ad Iacob, cum ipse proficisceretur de urbe Siehem, à filijs direpta & vastata, terror Dei inuasit omnes per circuitum ciuitates, nec sunt ausi persequi recedentes, Gen. 35. Ismael autem & filij alij Abrahæ ex Cethura, itemque Esau nepos, solo respectu sanguinis & familiæ, sese per coniugia inseruerunt in principes familias Syriæ, Arabiæ, AEthiopiæ, ac earum rexerunt populos, relictis in multa sæcula filijs regibus & ducibus, Genes. 25. & 36. [In Prophetis] Nam Abraham vocat Prophetam Deus, Gen. 20. Et Isaac de sua posteritate prophetat, Gen. 27. Et Iacob moriens mira vaticinatur de Christo, & posteris, Gen. 49. Denique hi omnes viderunt diem Christi & gauisi sunt quod non contigit sine Prophetica facultate & dono. Adde Deum sæpe eis collocutum & apparuisse & ingentia reuelasse [Malignari] male facere, nocere.

17 [Vocauit] Sic loquitur Scriptura, ne quis eam attribuat naturæ, vel fato, vel casui. Est enim vnum è Dei flagellis. 4. Reg. 8. Vocabit Dominus famem, & veniet super terram annis septem [Omne firmamentum] omnem baculo & virgam propr. robur omne, id est, omnia legumina, vel omnem cibum, quo sustentatur & alitur homo, fregit & sustulit, vt maxima fames orbem inuaderet, per septennium. Gen 41. Sic loquitur Moses Leuit. 26. ver. 26. Confringam baculum panis vestri, id est, fulcrum, robur, Eià. 2. versic. 1. quia

quia panis cor hominis firmat, vel calamum, spicam iam firmam & prope maturam. Vnde calamitas, quasi calamorum fractio.

18 Præmisit illis Ioseph in AEgyptum, Gen. 37. & 42. qui patris & fratrum victui prospiceret, prauis horum consilijs in finem commodum & salutarem vsus. Gen. 45. In conseruationem misit me Deus ante vos. Est autem Hysteron proteron. Nam Ioseph prius fuit venditus, quam fames venerit. Nullum periculum Ecclesiæ solet accidere, quin Deus antea prouiderit & procurarit modum conseruationis & salutis [In seruum venundatus] primum Ismaelitis, deinde Putiphari regis Eunucho, Gen. 37.

19 [Humiliauerunt] afflixerunt propr. [Ferrum] ferreis vinculis eius personam tentauerunt, conijciendo in carcerem, Gen. 39. Anima pro tota persona, per Synechdochen: vt alibi, Sept. animæ descenderunt in AEgyptum. In Fonte est alius tropus, In ferrũ venit anima eius. [Verbum eius] Dei. Passiuè. Verbum siue decretum Dei de eo cuchendo. q. d. Hæsit Ioseph in carcere, quoad tempus à Deo constitutum appareret, vt exaltaretur. Vel ipsius, Ioseph, Actiuè. Verbum quod ipse Ioseph dixerat, referens fratribus & patri somnia à se visa de futura sui magnitudine, Gene. 37. donec tempus veniret, quo verbum istud impleretur. Aliqui, Verbũ prophetiæ eius, factum ad pistorum & pincernarum regiorum magistros, Gen. 39.

20 [Inflammauit eum] veluti excoxit & igne explorauit eum verbum Domini. Nam eloquium siue oraculum Dei per insomnia causã fuit, vt probaretur & coqueretur igne tribulationis, dum propter illud Genes. 37. à fratribus est venditus, indeque passus cætera, quæ in Genesi memorantur, per annos tredecim, quousque anno ætatis trigesimo AEgypto præficeretur. Anno enim vitæ decimo septimo fuit venditus, apud Putiphatem mansit annum vnum, in carcere duodecim, è Seder Olam. Vel, [Eloquium Domini] id est, Metonymicè, eloqui Domini obseruatio perdidit eum: præceptum, lex diuina fuit causa cur probaretur & veluti igne examinaretur. Nempe, quia studiosus erat verbi Domini, & præceptorum eius, persecutionem est passus à fratribus, AEgyptijs, hero, hera, &c. Si fuisset impius, nihil ei fortasis tale contigisset. Sed Dominus fecit

cum tentatione prouentum. Docet Deum ad ipsius probationem hanc ei calamitatem immisisse. Rex, Pharao. Ge. 41. qui mox [Princeps populorū] AEgypti scilicet. [Soluit eū] è compedibus & ferro, & emisit è carcere, laxauit prop.

21 [Possessionis suæ] suarum rerum & ditionum gubernatorem. Gen. 41.

22 [Vt eruditet] vt vinciret prop. alligaret, castigaret, coerceret corruptelam aulicam, & reduceret ad moderationem, atque virtutem, qua ipse erat præditus, Gene. 42. Hoc enim significatur per [Sicut semetipsum] vt eos instar sui doceret, & virtutis, quę erat in ipso, studiosos efficeret. Nam legerunt per ב. *Sicut*, vt & Chaldæus. Rabbini interpretantur per ב. Metonymicè, in animā suā, id est, pro sua ipsius voluntate & arbitratu principes cogeret, accepta etiam potestate illos in vincula conijciendi. Quo etiam inclinare possit nostra versio. Præposuit eum aulæ suæ, vt principes erudiret, & castigaret, & consiliarios efficeret sapientes, tanta erga illos libertate, quanta erga semetipsum. אסר, *Asar*, idem esse possit, quod יסר *iasar*, ex mutua permutatione literarum *Ebeui*. *Erudijt*, *docuit*, non *Ligauit*, de quo Psalm. 93. vers. 11. [Senes eius] senatores, consiliarios, & magistratus.

23 [Israel, Iacob] Patronym. Israelitæ & Iacobæi, Gen. 45. [Incola fuit] peregrinatus est in terra Chā, patris Mizraim, à quo AEgyptij, Gen. 10. i. in AEgypto.

24 [Auxit] multiplicauit, fœcundauit, Exod. 1. vt cum initio descensus vix essent septuaginta, in exitu post quadringentos annos, vel iuxta alios, ducentos, decem, sexcenta armatorum millia explerent, & totidem paruulos & mulieres secum in terram Chanaan ducerent. [Super] præ, plusquam. *Eum supra ipsius hostes auxit & multiplicauit: fortiorem eum vel numerosiorem fecit (vtrumq; vox Hebr. patitur, pro qua nos *Firmauit*,) inimicis ipsius AEgyptijs. Hic incipit historia Exodi.

25 [Conuertit] præ bonorum copia, quibus suum populum afficiebat, animos illorum ad suorum odium conuertit. Non quidem infundendo maleuolentiam & odium, sed multiplicando & ornando populum suum, cui AEgyptij inuidebant, sicq; prouocando eorum inuidiam, sua erga populum beneficentia. Hoc enim pendet è superioribus. Itaq; Deus

Deus hic causa est odij accidens, consecutionem, occasionē non per se & propr. Hinc Aug. ad hunc locum. In eo quod populum suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidentiam conuertit. Et post: Non itaq; cor illorum malum faciendo, sed populo suo benefaciēdo, cor illorū sponte malum (& inuidum) conuerrit ad odium. Aliqui Rabbinorum præter verbi consuetudinem exponunt intransitiuè: Conuersum est cor eorum &c. [Dolum facerent] machinarentur, pernicioſa molirentur, occidēdo infantes, & nimijs operibus patres opprimendo.

26 [Misit] Exo. 3. Quem elegit ad hoc munus, item ad sacerdotium. Nam quamuis fuerit Aaron de electorum siue prædestinatorum numero, tamen non loquitur de hoc electionis genere, simpliciter, sed aliter.

27 [Posuit] eos ornauit vi & dono miraculorum. Actio istorum miraculorum Mosi & Aaroni in Hebræo tribuitur. Posuerunt in eis (Israelitis) verba signorum suorum, id est, signa à Deo ipsis imperata. Sept. Propter explicationem maluerunt referre ad primum auctorem & causam, quod miracula propriè fiant, à Deo, vt Actor. 19. Virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli. Ne quis putaret sua virtute eos, non diuina isthæc edidisse. [Verba signorū] Verba in eorum ore, vel res in eorum manu posuit, quibus signa & prodigia ederent. Exod. 7. Vel hypallage signa & prodigia verborum suorum, signa & prodigia ab ipso mandata & iussa posuit in eis, Mose scilicet & Aarone. [Terra Cham] in AEgypto, vt vers. 23.

28 [Tenebras] triduanas & aeris densitate & affectione horrendas, stupendasque adeo vt palparentur, aeri mixtis caliginosissimis & crassissimis terræ vaporibus. Nona plaga, Exod. 10. A qua incepit per Hysteron proteron. Libera enim est laudatio à lege narrantis & texentis historiam, inquit rectè Augustinus. [Et obscurauit] *Vatahasec*, & obtenebrauit, totam videlicet AEgyptum præter regionem Gosen, adeo vt coacti sint hærere in suis locis per tres dies continuos ac si illis essent affixi. Nam præ stupore non sunt functi libero membrorum motu & officio, adeo vt ne quidem ipsis esset integrum faces, lucernasque accendere, ad noctis caliginem depellendum, quod findere aeris densitatem ignis non posset. Cuiusmodi se expertum in Oceano

narrat Abben Ezra, vaporibus sua crassitie lumen extinguentibus nec reaccendi sinentibus [Et non exacerbauit] non ægrè & difficulter perfecit Dominus. Hinc Hebræi non variauit, non immutauit, non irritauit, non infidèles & irritos fecit sermones suos, quos per Mosem AEgyptijs denuntiauerat. Nam fideliter eos impleuit, immissis multis plagis & calamitatibus. Hebræa & Græca (in quibus tamen pro *et, quia*, legendum *non, negat*, vbi Augustinus docet variare) etsi pluraliter enuntientur, idem tamen pollent iuxta interpretationem R. Eleazar, & R. Dauid: & non variarunt sermones eius, plagæ scilicet, vel signa & prodigia, de quibus loquebatur vers. 27. q d. Signa & prodigia non variarunt verba Dei, sed fideliter venerunt super eos, prout ipse dixerat. Signa illico ad Dei mandatum per Mosem & Aaronem edita apparuerunt. Hæc illi, contra sciolos, qui deteriora perpetuo eligunt, vt quoquo modo possint nostram editionem carpere. Vnde hic quærunt suppositum remotius. Et non variarunt, Moses scilicet & Aaron, sermones eius. Mandata Dei non detractarunt. Eis non repugnarunt, quocunque mitterentur à Deo proficiscentes, etiamsi comminaretur Pharao. Exacerbare autem Septuaginta solent accipere pro variare detrectare, repugnare, amaro & acerbo animo facere vt מרה & מרד, sicuti voce finitima, ita sint significatione. Gall. *N'a pas fait à regret ses paroles, ses promesses ou menasses.* Fortassis etiam Septuag. immutauerunt numerum, quod putarent in fonte esse mysterium S. Triadis. Nam non video cur non possit esse plurale pro singulari. Non exacerbauerunt siue variarunt (Pater, filius, & Spiritus S.) sermones suos, pro, non exacerbauit siue variauit (Dominus Deus) Quod isti ad mysteria obtusi nõ percipiunt. Sermones suos promissiones suas, factas, videlicet Mosi vel Abrahæ, vt infra vers. 42. non variauit neque acerbe siue ægre præstitit.

29 Exod. 7. vers. 16. Prima plaga Veris tempore vertit aquas eorum tam marinas & fluuiales, quam puteanas, fontanas, & alias in sanguinem, vt siti cruciarentur & alijs aquæ vsibus priuarentur. Putore etiam & labe aquarum extinxit illorum pisces, vt & cibi penuria laborarent. Nam AEgyptus his magna ex parte viuit. Numeror. 11. vers. 5. & 22. [Pisces eorum] quibus vescebantur ad delicias & gratis, id est, nullo vel vili pretio propter copiam & multitudinem. Ibidem. Earum etiam verti possit, aquarum videlicet. Maim enim est Masculini generis.

30 Secunda Plaga Exo. 8. ad eos in corporibus vexandos & cibis. Nam intra furnos & bibos se ranæ inserebant. [Edidit] produxit ranas magna copia, Exod. 9. Aliqui non putant esse vulgares ranas, sed venenatas & horrendas, quales sunt Rubetæ & Buffones. Alij etiam, vt refert Abben Ezra, Crocodilos è fluuio exeuntes & homines rapientes, Arabicè Altamsah. Atqui, inquit, Tsephardehim vulgaras ranas in fluminibus & riuis coaxantes significant. Gallice *Grenoilles*, vt R. Selomo. Gallus exponit. Aqui *Tsepardehim*, vulgatas ranas significant. Deinde in his magis elucet Dei digitus, potentia, iudicium, nec minus clara, vt loquitur Plinius lib. 8. hist. Natu. c. 29. exitij documenta sunt è contemnendis animalibus, vt cùm à cuniculis suffosum in Hispania oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis ciuitas in Gallia pulsa, ab locustis in Africa, à muribus incolæ ex Gyario Cycladum insula fugati, in Italia Amyclæ à serpentibus deletæ, à scorpionibus & solpingis gens AEthiopum citra Cynamulgos sublata, à scolopendris Otricretes abacti. Atque hæc Atheus contra istos, qui omnia è communibus rerum naturis metiuntur, & vocabula per vim ad suam perfidiam trahunt. [In penetralibus] in cubiculis. Non solum in vulgi domibus, sed etiam regum palatijs & cubilibus, interioribus. Exod. 8. ver. 2. Ascendit è fluuio rana in penetralia quæque Pharaonis & AEgyptiorum non reformidans strictos custodum & militum enses, nec mortem ipsis à satellitibus intentatam, inquit, Rab. Iacob è vetustis traditionibus. Quod miraculum hic canit Dauid, à paucis obseruatum. Nempe ranas è fluuio ingressas משכבך & בחדרי & על מטתך in secretius cubiculum & super lectum Pharaonis inter medios enses, per medias custodias, itemque ianuas & fenestras clausas, non in illis locis, interioribus per putredinem natas, haud dubiè per penetrationem dimensionum, à qua tantopere abhorrent Caluinitæ, vel maiore alio miraculo illuc è fluuio currentes & perrumpentes, per quod etiam implebant illorum furnos, panaria, cibos quantumcunque clausos & septos.

31 Quarta plaga ad terram corrumpendam & aerem inficiendum.

ficiendum [Cynomyia] Heb. *Aarob*, mixtio siue congregatio muscarum & insectorum, Exod. 8. & 10. Sed 70. per Synechdochen speciem pro genere posuerunt. Muscam videlicet caninam, muscarum molestissimam. Hic autem etiam eluxit miraculum de Dimensionum penetratione. Nam hæc insectorum genera repleuisse AEgyptiorum domos Moses indicat, tametsi diligenter clausas. Vbi tertium accessit, dum Israelitæ ab his non sunt infestati. Quod in hac plaga primum obseruat Moses. Forasse, vt notat Abben Ezra, Exod. 7. quia tres primæ, Sanguis, Rana, Ciniphes, communes illis fuerunt cum AEgyptijs, reliquæ septem AEgyptiorum propriæ. Etsi R. Iaphet aliter quem fere omnes sequuntur [Ciniphes] pediculi, prop. Tertia Plaga, quid corpora hominum iumentorumque, grauiter infestanda, terræ puluere in eos verso. At noster Cyniphes per Synechdochem, speciem pro genere, pediculos camnos pro pediculis simpliciter allusione quadam ad vocem Hebr. *Cinnim*, Vnde debet scribi per y à κώνωψ *canes*, κώνωψ κώνωπος. Et quamuis Græcè sit ω, Latinè tamen vsu veteri est F vel ph vt à τρόπαιον, Tropheum. Septuaginta in Exodo aliam allusionem secuti sunt. Nam verterunt κνῖπες vel σκνῖπες, culices, insectum pennatum infestans arbores & iumenta apud Plinium lib. 17. c. 24.

32 Transilit hic duas plagas, quintam de peste animaliũ & sextam de vlceribus siue pustulis hominum [Posuit] cõuertit. Nam pluit eis grandinem. [Ignem comburentem] pecora & homines foris repertos, & herbas agri, seorsum linum in culmo positum & hordeum iam spicatum, Exod. 9. Sub finem videlicet Februarij, Vnde non attigisse dicitur triticum & frumentum, quia serotina & adhuc in herbas. Periphrasis autem est fulminis. Nam septima est plaga, quæ appellatur quidem Grando, sed mixtos habuit ignes, tonitrua, pluuias, alioſque meteoros spiritus.

33 [Vineas] vere, quando vineæ, ficus & arbores promittebant fructuum magnam copiam trusis bottis & baccis. [Lignum] arbores & virgulta in finibus & terminis AEgyptiorum inuenta.

34 [Dixit] duobus mensibus post, quando frumenta spicata erant sub Pentecostem, incidentem in sextum Sinan siue Maij, quæ proinde festum Messis & primitiarũ (tritici) dicitur.

dicitur. [Bruchus] *Ielec*. Species est locustæ omnia lambentis. In Exodo fit duntaxat mentio, *Arbe*. i. locustæ, sed quia est nomen generis, nec semper restringitur ad speciem. Dauid docet non in hac plaga, id est, octaua vnicum sæuisse locustarum genus.

35 Locustæ & Bruchus omnẽ fructum arborum, & quicquid grando & fulgur reliquerant, consumpserunt. [Fœnum] herbam virentem propr. AEstatis tempore, quando fœnum prope est maturum [Fructum terræ] segetes, quæ in superiore plaga nondum euectæ erant in culmum siue spicam, Exod. 9.

36 [Percussit] redeunte altero vere. Nam plagæ hæ non continenter, sed per interualla & spatio 12. mensium contigerunt [Primogenitum] hominum & pecorum. Postrema & decima plaga, qua adactus est Pharao eos dimittere. [Primitias omnis laboris] vel fortitudinis, & virtutis. Exo. 12. Cur autem sic Periphrastice vocentur primogenita, diximus Psal. 77. ver. 57. Iudæos ex AEgypto eduxit diuites & incolumes, vt ne vnus quidem esset infirmus & imbecillus ad conficiendum iter in Palestinam. Viatico & firma valetudine ad iter instruxit. Exo. 13. Nam ne vnus quidem illorum fuit AEgyptiacis plagis vexatus. Aurea autem & argentea vasa, aliaque eiusmodi ab AEgyptijs consecuti sunt.

37 [Cum argento & auro] argenteis de aureis vasis alijsque pretiosis AEgyptiorum opibus commodato acceptis. [Infirmum] *Cothel*, corruens, labens propr. mutans, id est. debilis, vt Esa. 35. Genua *Cosheloth*, debilia. q. d. inter eos nullus erat non modo æger, sed ne debilis quidem aut imbecillus. Erant enim omnes alacres & expediti. Ex. 13. v. 18. viri fortes & strenui. Exo. 12. ad 600. hominum millia præter inferiores 20. annis.

38 [In profectione] in egressu: cum exirent, quia inuaserat eos timor ob plagas & flagella.

39 [Nubem] quæ protegeret ab æstu, & ignem, qui illuminaret viam, per quam ituri essent. Imo & vtrumque ad præmonstrandam viam. Neh. 9. In illis enim Saracenicis desertis viarum nulla extant vestigia ob arenas leui ventorum flabello mobiles & delebiles. Ideoque viatores in illis, vt nautæ in mari, vti coguntur instrumentis quibusdam, quasi nauticis

nauticis quadrantibus, ad iudicandas mundi plagas, & dirigendas profectiones. In columna (ait Nehemias) nubis ductor eorum fuisti, & in columna ignis per noctem, vt appareret eis via. [In protectionem] in vmbraculum, & tegumentum aduersus solem & ardores. Nam deserta Saracenica siue Arabica torrida sunt ratione climatis, item arenarum solis radios reflectentium. Sed & contra feras, & hostes. Sic enim nubem interposuit inter ipsos & AEgyptios, ne propinquarent tota nocte. Exod. 14. [Ignem] columnam igneam ad illustrandam noctem, aduersum tenebrarum pericula. Et sic Apostoli lib. 8. Const. Clementis, ἐκέλευσε νυκτὸς τὴν νύκτα πᾶσι φωτισμὸν, καὶ σύλον ἡμέρας πρὸς σκιασμὸν θάλπους; Exod. 13.

40 [Pane cœli] Manna cælitus demisso spatio 40. annorum. Exod. 16. quo pro pane vtebantur. Nam non nisi defecit post transitum Iordanis decimo quinto Mensis Nisan, descendens in quemlibet mansionum locum ad illud vsque tempus, adeo vt cum illis transierit Iordanem Abben Ezra, Exod. 16. Etsi fasciculus Myrrhæ eius descensum terminat Iordanis ora.

41 [Dirupit] aperuit proprie. [Abierunt] id est, decurrerunt in loco siccitatis & squaloris, per locum siccum & desertum exundarunt aquæ copiosæ, quasi fluuius. Postquam rupes percussione Mosis fuisset rupta & aperta. Neque enim hoc de fissis mari & Iordane, & siccum iter Israeli transituro præbentibus [Flumina] loquitur de percussione rupis in Raphidim, Exod. 17. vbi aqua rupe instar fluuij consequentis & comitantis per deserta exercitum, exundauit, vide Ps. 77. vers. 20.

42 [Quod habuit] quod sanctè promiserat Abrahæ seruo siue cultori suo, Gen. 17. &c.

43 [In exultatione] exultanter & lætè. Lege Psalm. 30. versic. 23. Exultantes & lætos eduxit ex AEgypto. [Electos] Israelitas, vt ver. 7. [In lætitia] cum laude & cantico.

44 [Regiones] terras propr. Chananæorum. [Labores] opes, bona, quæ sibi multo labore populi Chananæorum acquisierant, plantauerant, seuerant, coluerant, construxerant, ipsorum denique omnia veluti hæreditaria sunt consecuti. Fructus terræ illius, pagos & ciuitates magna industria & labore confectas.

45 [Iustifi-

45 [Iustificationes] statuta religionis & ceremonias requirant. Heb. conseruent. Atque hæc causa generalis Dei erga nos beneficiorum, vt agnoscatur, colatur, ametur, vt Psalm. 77. Leu. 20. Ios. vltimo. Psalmum concludit in fonte Halelu-ja. Quod nostri conferunt in sequentis principium, de quo illic.

ARGVMENTVM.

Captiui Deo peccata sua, maiorumque suorum confitentur, & veniam salutemque poscunt.

1 Halelu-ja. CV. Heb. 106.

2 COnfitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculũ misericórdia eius.

3 Quis loquétur poténtias Dómini: audítas fáciet omnes laudes eius.

4 Beáti qui custódiũt iudícium: & fáciunt iustítiam in omni tempore.

5 Memẽto nostri Dómine in beneplácito pópuli tui: vísita nos in salutári tuo.

6 Ad vidéndum in bonitáte electórũ ruórum, ad lætándum in lætítia gentis tuæ: vt laudẽris cum hæreditáte tua.

7 Peccáuimus cum pátribus nostris: iniúste ẽgimus, iniquitátem fécimus.

8 Patres nostri in AEgypto non intellexérũt mirabilia tua: non fuérunt mémores multitúdinis misericórdiæ tuæ.

9 Et irritauérunt ascendéntes in mare: Mare rubrum.

10 Et saluáuit eos propter nomen suum: vt notam fáceret poténtiam suam.

11 Et increpuit Mare rubrum, & exiccâtum est: & dedúxit eos in abyssis, sicut in desérto.
12 Et saluâuit eos de manu odiêtiũ & redêmit eos de manu inimici.
13 Et operuit aqua tribulántes eos: vnus ex eis non remánsit.
14 Et credidérũt verbis eius: & laudauérunt laudem eius.
15 Citò fecérũt, obliti sunt óperum eius: & non sustinuérunt consílium eius.
16 Et *concupiérunt concupiscéntiam in desérto: & tentauérũt Deũ in inaquóso.
17 Et dedit eis petitiônem ipsórum: & misit saturitâtem in ánimas eórum.
18 Et irritauérũt Mosen in castris: Aaron sanctum Dómini.
19 Apérta est terra, & deglutiuit Dathan: & operuit super congregatiônem Abíron.
20 Et exársit ignis in synagôga eórum: flamma cõbússit peccatóres.
21 Et fecérunt vítulũ in Horeb: & adorauérũt scúlptile.
22 Et mutauérũt glóriam suam: in similitudinem vituli comedéntis fœnum.
23 Obliti sunt Deum, qui saluâuit eos, qui fecit magnália in Ægypto, mirabília in terra Châm, terribília in Maritubro.
24 Et dixit, vt dispérderet eos: si non Moyses eléctus eius stetísset in confractiône, in conspéctu eius.
25 Vt auérteret iram eius, ne dispérderet eos: & pro nihilo habuérunt terram desiderábilem.
26 Non credidérunt verbo eius, & murmurauérunt in tabernáculis suis: non exaudiérũt vocem Dómini.
27 Et eleuâuit manum suam

suam super eos: vt prosterneret eos in desérto,
28 Et vt deiíceret semen eórum in natiónibus: & dispérgeret eos in regiónibus.
29 Et initiáti sunt Beelphegor: & comedérunt sacrificia mortuórum.
30 Et irritauerũt eũ in adinuẽtiónibus suis: & multiplicâta est in eis ruina.
31 Et stetit Phinees, & placâuit: & cessâuit quassátio.
32 Et reputâtum est ei in iustitiam: in generatiône & generatiônem, vsque in sempitérnum.
33 Et irritauérunt eũ ad Aquas cõtradictiônis: & vexâtus est Moyses propter eos, quia exacerbauérunt spíritum eius.
34 Et distínxit in lábijs suis: non disperdidérunt gentes, quas dixit Dóminus illis.
35 Et cõmísti sunt inter gentes, & didicérũt ópera eórum, & seruiérunt sculptílibus eórũ: & factũ est illis in scándalũ.
36 Et immolauérunt filios suos: & filias suas dæmónijs.
37 Et effudérunt sánguinem innocéntem, sánguinem filiórũ suórum & filiárum suárum: quas sacrificauérũt sculptílibus Chánaan.
38 Et infecta est terra in sanguinibus & contaminâta est in opéribus eórũ: & fornicáti sunt in adinuentiónibus suis.
39 Et irâtus est furóre Dóminus in pópulum suum: & abominâtus est hæreditâtem suam.
40 Et trádidit eos in manus gentium: & dominâti sunt eórum, qui odérunt eos.
41 Et tribulauérũt eos inimici eórum, & humiliáti sunt sub mánibus eórum: sæpe liberâuit eos.
42 Ipsi autem exacerbauerunt

bauérunt eum in consilio suo: & humiliáti sunt in iniquitátibus suis.

43 Et vidit cum tribularentur: & audiuit oratiónem eórum.

44 Et memor fuit testaménti sui: & pœnituit eum secúndum multitúdinem misericórdiæ suæ.

45 Et dedit eos in misericórdias: in conspéctu ómnium, qui céperant eos.

46 Saluos nos fac Dómine Deus noster: & cóngrega nos de natiónibus.

47 Vt confiteámur nómini sancto tuo: & gloriémur in laude tua.

48 Benedictus Dóminus Deus Israel à sæculo, & vsque in sæculum: & dicet omnis pópulus Fiat, fiat.

1 Eadem hic ratio tituli, ac superiore Psalmo: Nisi quod Halelu-ia duplicetur, quod in eo præter simplicem laudationem Dei, & beneficiorum eius commemorationem, illa etiam commendentur, atque ita veluti geminetur laus, in fonte, prius claudit superiorem Psal. posterius hunc inscribit, de quo vlt. vers. superioris.

2 Tres primos versus in sua persona refert. Iam quinto inducit captiuos loquentes de suo exilio, & sua peccata cõfitentes. Ab hoc vers. etiam incipit Psalmus sequens 117. & 135.

3 [Potentias] admiranda & fortia eius facta, quibus populum suum liberauit & muniuit, quis eloquetur & explicabit? q.d. nullus. Nam huic interrogationi vis negandi inest [Auditas faciet] (quis) audire faciet, quis fando exprimet omnes eius laudes, quis laudabilia eius opera enarrabit? Nullus sane id possit præ innumerabilitate.

4 Cum tanta sit Dei potentia, beati, qui iustè viuunt, & secundum virtutem, qui iustitiæ & virtuti student. Facere iudicium & iustitiam est iustas Dei leges obseruare.

5 Incipiunt captiui precari pro suo exilio, & peccata confiteri, vt liquet è vers. 7. & 8. Ex quo Sept. pronomina *Mihi*, verterunt

me, verterunt *Nostri*, *nos*. [In beneplacito populi tui] erga tuum populum, Actiuè. i. pro tua erga tuos bona voluntate & fauore, secundum tuam in populum tuum beneuolentiam: sicuti soles te præbere beneuolum populo tuo electo, beneplacito & fauore, quo prosequeris populum tuum memor, esto nostri. Meminit enim Deus aliquorum, sed in malum, siue maleplacitum, vt eos scilicet puniat, vexet, exerceat multis calamitatibus [In salutari tuo] per tuum salutatorem Christum Christi aduentum peri Euthymius putat. Vel, tua salute. i. quam tuis afferre soles (nam idem dicit vtroque hemistichio) nos visita, eius nos participes effice, vt Latine præpos. *In* redundet, & sit Ablatiuus modi. Sic in membro superiore. Memento nobis beneplaciti tui antiqui erga tuos, participes nos effice beneuolentiæ qua populum tuum iam olim es amplexus. Quo pacto? beneplacito tuo, beneuolentissimè. Simpliciùs vt *in* pro *cum* in vtroq; membro.

Visita nos cum salute tua, salutari visitatione adesto, assiste nobis. Visitat ènim aliquos, sed in ipsorum perniciẽ vel castigationem Leuit. 26.

6 [Ad videndum] vt videamus electorum tuorum bona. Verba sensuum in hac lingua constituuntur cum præpositione. [Ad lætandum] vt lætemur lætitia, qua solet gaudere & frui gens, quæ tibi chara est. [Vt laudetis] Aysntheton: (Et) vt glorificeris apud tuam hæreditatẽ, id est, apud tuos. Vel, vt tu & hæreditas tua, siue populus tuus laudemini. Vnde Heb. *Ad gloriandum, ad laudandum se*. Quod aliqui, vt Sept. per secundam personam resoluunt, alij per primam vt glorietur cum tuis, vel apud tuos. Nam præpositio עם, *cum* etiam *apud* significat. Nonnullis petit, vt habere possit cum electis communionem. i. cum electorum sorte & hæreditate. *Vt* autem est Anaphora, cunctis ad superiorem versum relatis visita nos Christi tui aduentu, vt videamus &c. vt lætemur &c. denique vt laudemus &c.

7 [Iniuste, iniquitatem] Vnico verbo in Hebr. Prauè egimus, impiè fecimus, Hæc autem tria etiam coniungit Daniel 9. vers. 5. & Moses Exod. 34. vers. 6. de tribus peccatorum generibus, primò in se, secundò in proximum, tertiò in Deum. q.d. Nullum peccatorum genus prætermisimus. Est autem gradatio, ait R. I. cui Leuit. 16. Nam *Reschah*, impietas grauior, quàm *hauon* iniquitas, & *hauon* quàm *hhata* peccatum.

peccatum. Peccauimus cũ patribus noſtris per errorem & imprudentiam iniuſtè ſiue iniquè egimus cogitatè & ſcientes, impiè fecimus malitioſè & arroganter. Quin & monet eſſe alluſionem ad conceptam ſacerdotalis confeſſionis formulam (*Iethon ha'widdui*, linguam exomologeſeos appellat) in qua die expiationis primum peccata confitebãtur, deinde iniquitates, denique præuaricationes, vt eas Deus expiaret. [Iniquitatè fecimus] impietatè prop. Vnde in Moſe, pro hoc tertio eſt פשע *pésha* præuaricatio, rebellio (in Deũ.)

8 Confitetur etiam, peccata Patrum prima, quæ etiam in AEgypto commiſerant, vbi plurima illius beneficia fuerant experti, quòd illa redundent in natos & poſteritatem, quãtum ad ſupplicia temporaria. Exod. 20. [Intellexerũt] prudenter conſiderarunt.

9 [Et irritauerũt] at, ſed, rebellauerũt cõtra te in ora maris Rubri, vixdum ex AEgypto egreſſi. Exod. 14. et. pro ſed, Aduerſatiuè. [Aſcẽdentes in mare] in littore, iamiam ingreſſuri mare, quin etiam dum in ipſo eſſent mari, Nã hæc repetitio hoc docet. Quare Heb. legitur ſuper mare, in mari careẽtoſo. i. rebellarũt Deo ad littus maris rubri, atq; adeò in ipſo mari rubro. Littora quidẽ ſiunt ſuperiora & ſublimiora aquis ſiue maris ſiue fluminũ. Sed captarũt phraſim Græcã, qua eũtes in mare dicuntur aſcendere, in mediterranea deſcẽdere. Inde liber Xenophontis, ἀνάβασις κύρου, Aſcenſus Cyri, id eſt, naualis eius expeditio. κατάβασις cõtrà deſcẽſus, quãdo tẽditur in mediterranea: cũ contrario modo Hebræi loquãtur, propter littorũ ſuprà aquas altitudinem, vt docet Kimhi in Pſ. 106. ſiue 107. & in cap. 1. Ionæ. Potuerũt etiam reſpicere ſitũ loci. Quoniã egredientibus AEgyptũ verſus terrã Chanaan, aut verſus deſertũ Arabicũ aſcẽditur, quòd AEgyptus iaceat in ſe de humiliore. Quare Iſthmus nõ eſt poſſus a multis regibus, & ſi tentatus, ne tota regio inũdaretur. [Mare rubrũ] in Hebr. eſt duplex, eaq; diuerſa Præpoſitio. Super mare, in mari careẽtoſo, id eſt, (per Aſyndeton) (&) (vel, atq; adeò) in ipſo mari rubro. Vt doceatur nõ ſolũ Iſraëlitas rebellaſſe ſuper mare, id eſt, littus maris, ſed etiã in ipſo mari, quòd illud trepidè & exigua fide tranſcerent, metuerentq; ne vel ab aquis in ſe redeũtibus abſorberẽtur, vel ab AEgyptijs inſequẽtibus cõprehenderẽtur, Ex quo Heb. tradũt hæſitaſſe de ſe in ruptura maris dãdis, etiãſi Moſes & Aaron

Aaron præirent, donec Naaſſon & Amminadab familiæ, Iudæ principes ſe in illud immiſiſſent. *Rubrum*, ἐρυθρὸν. Simus Arabicus ſiue AEgyptius à profanis ſic appellatur à rubentibus arenis, vt putat Plinius quaſi hic fundi color aquis ruborem communicet κατ' ἐφασιν, non ὑπαρξιν vel ab aqua, iuxta alios, propter montes & promontoria per reflexionem Solis rubeſcente, quaſi tota vicinia rubicumda illam ei ſpeciem tribuat. Qua ratione mare Aggeum, hodie Turcis mare album vocatur & pontus Euxinus mare nigrũ. Vel à Perſei filio Erythra ibi ſubmerſo. Erythra, vt Strabo lib. 16. tradit, qui confuſus eſt fortaſſe cum Eſau Edom, id eſt, ruſſo aut cum Pharaone aquis illic AEgyptijs abſumpto. Nam quòd aqua illa rubra videatur, & ſi talis non ſit, apparet ex ipſiſmet AEgyptijs ſcriptoribus, vt Dionyſio Alexandrino, qui apud Nicephorũ lib. 6. cap. 19. ſcribit, Alexandriæ Nilum cæde Chriſtianorum cruentatũ præbuiſſe ſpeciem maris rubri. Hebræi appellant mare Suph, id eſt, algæ, caricis, ſiue careẽtoſum, interprete R. Iaphet. à copia caricum, & iuncorum ſiue papyrorum, tam in littore, quam in fundo, è quibus poſtea cartæ vſus cœpit apud AEgyptios & nauigiorum apud Herodotum lib. 2. apud quem nauigia AEgyptiaca è iunco conficiuntur. Suph deſignat etiam turbinem & procellam. Quæ ſignificatio illi conuenit. Nam eſt etiam procelloſum propter promõtoria & rupes varias. Abben Ezra Exo. 13. Mauult *Suph* eſſe loci nomen, R. Ieſua vrbis, vt mare Cinnereth ſiue Genazareth dicitur ab illa vrbe. Septuag. Rubrum appellarunt, de Totius vocabulo, præter profanorum vſum, quibus mare Rubrum ſiue Erythreũ eſt Oceanus inter AEthiopicum & Indicum. Primò, quia erat pars prima, primúſque ſinus, ſiue brachium Erythræi & rubri: Deinde, ob myſterium de quo 1. Cor. 10. Omnes enim in Moſe baptizati ſunt in nube & in mari. Reſpicitur enim ad Chriſti cruorem, è quo Baptiſmus & reliqua ſacramenta vim & efficaciam mirabilem conſequuntur.

10 Liberationis cauſa. [Propter nomen ſuum] id eſt, ſua cauſa, propter ſuã bonitatẽ, vel ne nomen ſuum quaſi inualidum & infirmũ blaſphemaretur, Exod. 14. vt ſciãt AEgyptij quia ego ſum Dominus. Vel, vt nominis celebritatem & gloriam ſibi compararet. Eſ. 63. verſ. 12. Qui ſcidit aquas ante eos, vt faceret ſibi nomen ſempiternum. Non propter

populi

populi virtutem & merita, qui non nisi pœnam meretur.

11 [Et increpuit] vento à se misso vehementi & vrente tota nocte, vt verteretur in siccum. Exod. 13. Prosopopœia. Vehementi admodum procella exagitauit, vel compescuit, ne opprimeret Israelitas traijcientes, vel retardauit, repressit eius cursum. Metaphoræ enim sæpè diuersa relinquunt cogitanda quæ proinde in scripturis sunt admirabiles. [In abyssis] per abyssos & profunda maris, sicut per desertum, id est, perinde ac si fuissent in deserto & sicco loco, non in humido. Quomodo videtur Paulus interpretari Heb. 11. fide transierunt per mare rubrum, tanquam per aridam terram, quod experti Aegyptij deuorati sunt. Vel, tam per mare, quàm per deserta quadraginta annis eos deduxit, & tutos conseruauit.

12 [Odientium] Aegyptiorum [Inimici] Pharaonis.

13 [Non remansit] non superfuit saluus aut superstes vllus tribulantium eos. i. Aegyptiorum ex hoc naufragio, qui viuentibus alijs huius rei famam denuntiaret.

14 [Verbis eius] In verba eius prop. Nam Hebræi nõ tam subtiliter distinguunt credere alicui & credere in aliquem, vt Latini Theologi post D. Augustinum. Hinc quod hoc loco, *Crediderunt in verba eius*. paulo post Vers. 26. enuntiabit, *Crediderunt verbis ipsius* [Et laudauerunt] Cecinerunt Hebr. de hymno siue cantico triumphali Mosis & Mariæ, Exod. 15.

15 [Citò fecerunt] celeriter laudem eius peregerunt, statim ab eo laudando destiterunt, laudi citò finem imposuerunt. Sic Gallice, *Ils ont eu bien tost fait*. Maior est Emphasis, quàm si omitteretur verbum *fecerunt*. Facere, pro perficere, finem imponere. Sic Hebr. acceleraruntobliti sunt. i. celeriter obliti sunt, nempè quia die tertio, postquam mare transmiserant, cœperunt maledicere Mosi & Aaroni, quòd eos aqua defecisset. Exod. 15. [Non sustinuerunt] non expectarunt, quousque perficeret suum consilium de illis in terram promissam introducendis: non expectauerunt euentũ prouidentiæ Dei, tempus & mundum ipsi placentem.

16 [Concupiscentiam] carnes, contempto Manna pane cœlesti & delicato, Num. 11. Res voluptuarias nec ad victũ necessarias concupiscentiam vocat, cum haberent Manna cibum

cibum ad omnia abundè sufficientem, neque carnibus neque alijs edulijs opus esset. Vnde illæ voces. Quis dabit nobis carnes. Recordamur piscium Aegypti, cucumerum, peponum, porrorum, ceparum, & alliorum. [In inaquoso] in solitudine, Epithetum poeticum deserti horridi. In eo dubitarunt de præsentia & omnipotentia Dei, Exod. decimo septimo.

17 [Saturitatem] morbum saturantem, & appetentiam cibi tollentem, Nauseam, Numer. 11. Comedetis vsque ad mensem dierum donec exeat per nares vestras & vertatur in nauseam. Exprimit emaciantem morbum Saturitatis, quo quasi saturi abhorrebant ab omni esca: sicq; macrescebant. Fastidium cibi, è quo sequitur macies, quando scilicet nihil possumus edere, aut statim saturi sumus, quodque edimus, vel nocet, vel est inutile. Immisit eis repletionem plenitudinem cibi, genus morbi, è quo sequitur tabes, nausea, cacochymia, atrophia, & aliæ ægritudines, quas vno nomine *Razon* siue maciem Fons Hebraicè appellat. Græcè Sept. πλησμονὴν repletionem, satietatem, vt vertit Fuchsius Aphoris. 22. libr. 2. vt alij, plenitudo cibi, genus morbi apud Galenum Aphor. 17. lib. 2. è quo sequitur macies. Est enim inquit πλησμονή, πλέων τροφὴ τῆς σώματος φύσεως. Sic vox Hebræa est morbi genus. q.d. Dedit eis carnes pro ipsorum postulatis, quarum repletione consumerentur & macrescerent, hoc edulio cedente illis in repletionis & indigestionis morbum. Macies enim & Phthisis etiam oritur è nimia ingurgitatione & crapula. Quin & Hebræorum medici בולמוס (à Græco haud dubio *voυλιμία*) infirmitatem esse aiunt, qua qui laborant etiam post saturitatem esuriunt. vide Kimhi. 1. Reg. 21. Nihil hic habent moriones, vt incusent Septuaginta, quasi verterint è diametro veritatis Hebraicæ, in qua רזון *Razon*, maciem saturitati oppositam significat: sed vt eorum potius sapientiam & eruditionem mirentur: primùm, quia macies non opponitur, vt isti fingunt, saturitati, sed obesitati: deinde quia vsi sunt vocabulo medico ad aperiendam causam & fontem istius maciei, & docendum *Razon* non hic simpliciter supponere pro macie, verum fuisse genus corruptionis & pestis, qua sint Israelitæ consumpti ex repletione concupiscentiæ. Tertiò quoniam *Razon* videtur dictum per metathesim poeticam pro *Razon*

vt mox è numeris docebimus. Quartò quia etiam R. Moſe Nahmam illo numerorum loco noſtris ſeptuaginta attribulatur, pars inquit eorum comederunt & ſatiati ſunt, pars in ſua concupiſcentia perierunt, quoniam dum adhuc eſca eſſet in dentibus eorum deſeuit in eos Dominus, &c. denique quia interdum eidem rei conueniunt contraria nomina. Sic altum profundum dicimus. Sic obeſum Grammatici tàm pro macro, quam pro pingui vſurpant. Sic Iuriſconſulti creditum pro debito. l. cum in corpus, ff. de acqu. rer. do. Venditionem pro emptione l. ex Venditionem C. de pãr. l. Veteres, ff. de act. empt. Miſit ergo repletionis morbum in animas ipſorum, id eſt, in ipſorum perniciem, vel ad ipſos, ex quo emaciati ſunt, contrà quàm ipſi ſperarent: vel, miſit eis maciem, quæ eis accidit è repletionis & ſaturationis morbo, Num. 10. appetitus & deſideria eorum (Metonymicè, anima pro deſiderio) cibi plenitudinem immiſit, vt iam ad conſpectum carnium, pleni eis eſſent, ac eas appetere deſinerent, quarum cupiditate penè antea erant perditi, ſicque cibi faſtidio tabeſcerent. Hinc R. Abraham, R. Dauid, & omnes ferè Hebræi interpretantur Razon מיית המיתאים mortem (aut potius mortalitatem, luem) ſiue peſtem è 1. Reg. 5. appetentium quam (addit Kimhi) appellauit Razon, ſiue maciem, quoniam exiſtimabant ſe carnibus expleturos ſuam animam appetentem, eam pingueciendo, cum illis contrarium contigerit, vt è nimia repletione & ingurgitatione macilenti, Phthiſici & hectici euaſerint. Videtur ergo hic morbus eſſe Celſi, & Latinorum tabes, & Græcorum φθίσις, quam, quoniam in ſepulchris his concupiſcentiæ è repletione & ingurgitatione contingebat, non ex inanitione, πλησμονὴν dixerunt, id eſt, repletionem emaciantem attenuantem, tabefacientem, quòd carnes iuſto Dei iudicio non poſſent ſatis digerere. Alijs eſt nauſea & faſtidium. Quicunque fuerit ille morbus, tum macies pro ſagina, mors pro vita conſecuta eſt. Num. 11. Vbi verſ. 20. per quandam Metatheſim ζαρα appellatur, q. *Alienatio* quam vocem Baal hatturim interpretatur *Holi Meghaim* ægritudinem viſcerum, verſ. autem 33. *Maggheppha* plaga magna quam Abben Ezra, peſtem, Chaldæus cædem.

18 [Irritauerunt] concitando Schiſma perniciosum & ſeditionem

ſeditionem in ipſum & Dei ſacerdotes. Numer. 16. [Sanctum Domini, conſecratum in Sacerdotium ſacro oleo. Tertium eſt ſcelus.

19 [Congregationem Abiron] patefacta terra hauſit liberos iſtorum, domeſticos, ſocios conſpirationis & ſeditionis, cũ tabernaculis & iumentis, vniuerſáq; ſubſtantia. Ibid. Non meminit Choræ quoniam eius Schiſma niſi iſtorum principum Rubenitarum potentia præſidijſque firmatum, ſtatim fuiſſet extinctum. Quare ſupplicium Choræ fuit mitius, Dum filios ipſius non inuoluit.

20 [In Synagoga] in congregatione eorum: vel, in cõgregationem & cœtum. Nam multos habebant ſeditionis ſocios. Vnde ignis à Domino egreſſus conſumpſit 250. viros, mortuique ſunt 14700. ſeditioſi, Num. 16.

21 [Vitulum] fuſilem, Exod. 37. qualem colebant AEgyptii, Apin nomine. Lege Lactantium. Retinuerunt reliquias Idololatriæ AEgyptiacæ, apud quos Bos colebatur. Nam eorum pars relicta auorum & patrum religione ad AEgyptiam defecerat, vt ſit dum homines principum & gentiũ, inter quas habitant, impios cultus ſectantur. [In Horeb] In regione propinqua illi monti Metony. Nam ſtabant ad radices Sinai. Exod. 32. Hic autem mons vel eſt ipſe Sinai in Arabia, vel alius monti Sinai contiguus è regione Madianitarum, Deut. 9.

22 [Gloriam ſuam] Deum decus ſuum, Deum ſibi glorioſum mutauerunt in ſimulacrum vituli. Quam figuram delegerunt, quia in AEgypto viderant AEgyptios adorare Apini illa forma Aug. lib. 1. de Mirab. Scriptu. cap. 15. Sic Rom. 1. Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem hominis, volucrum, quadrupedum & ſerpentium. [Vituli] Hebr. bouis, contemptim, paſcentis herbam. Relicto verò Deo, qui erat gloria & decus eorum, ſeruierunt idolis. Rom. 1.

23 [Magnalia] magnas plagas & clades, Exod. 6. 7. 8. 10. [In terra Cham] Reſpicit ad miracula edita in terra Geſſen, in qua nihil, omninò perijt eorum, quę pertinebant ad filios Iſrael, neque grando cecidit, &c. Exod. 9. [Terribilia] miracula, Exod. 15.

24 Et dixit ſe diſperditurum eos, & deleturum ad vnum omnes, Exo. 32. Et ita ſtatuerat, niſi Moſes ſtetiſſet in cõfra-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ctione, vt prohiberet eũ aditu & perruptione. i. ex opposito rupti muri, quasi in ruptura muri, ad eum depellendum, ne per eam in vrbẽ irrumperet. Metaphora bellica. Nisi in ipsa veluti muri perruptione se ei fortiter opposuisset, nisi intercessisset ad cohibendum eum. Gall. *en la breche*. Moses sua vehementi interpellatione est consecutus à Domino, qui in ipsos impetum faciebat, quasi ferox quidam hostis, vt suam sæuitiam ab eorum internecione retraheret. Num. 14. imo & diuturna. Nam 40. diebus & noctibus ad placandum Deum de peccato vituli in monte ante Deum procidit Deut. 9. Chaldæus modum ipsius perruptionis exponit. Nisi Moses electus eius surrexisset ac institisset orare in conspectu eius.

25 [Desiderabilem] fluentem lacte & melle, id est, rebus non tantum necessarijs, sed etiam voluptarijs, Numerorum 13. 14.

26 [Non crediderunt verbo eius] quod daturus esset, aut dare posset terram illam, quam promiserat, vbi exploratores reuersi dixissent populos esse potentissimos, à quibus illa tenebatur. [Non exaudierunt] non obtemperarunt voci Domini. De murmure populi, redeuntibus exploratoribus.

27 [Et eleuauit manum suam] leuata manu iurauit se eos prostraturum in deserto, Numer. 14 Heb. 3. Ezech. 20. Solent enim iurantes eleuare manum. Sic Deut. 32. Leuabo ad cœlum malum meam, & dicam, viuo ego in æternum. Gen. 41. Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum. Nehem. 9. Super terram (promissionis) leuasti manum, vt traderes eis. Hinc Chald. Leuata manu iurauit in illos, quod daret eos internecioni in deserto. Alij, eleuauit manũ suam, ad eos percutiendos scilicet, non tam rectè, vt sic gestus iamiam percussuri.

28 [In nationibus] inter nationes, per nationes. Sic [In regionibus] inter, per terras. Amalechitarum Chananæorũ. Num. 14. 15. Aradiorum Num. 21.

29 [Initiati sunt] religione coniuncti sunt. [Beel-phegor] idolo Moabitarum & Madianitarum, à filiabus Moab inuitati. Numer. 25. ei sacrificando, & cum filiabus eorum scortando. Beel-pegor. q. Dominus apertionis, quem Priapum ab alijs vocatum nonnulli è vocis affinitate colligunt.

[Mortuorum]

[Mortuorum] Epithetum idolorum & dæmoniorum, quæ mortua sunt quantum ad potestatem, & mortificant suos cultores: vt Dei epithetum est Viuus, quia & in se propriè, ac singulariter viuit, & alijs vitam tribuit. Alij, quoniam deorum, quos colebat antiquitas, sepulchra ostendebantur. Possit esse priuans pro negante, *Non viuentium*, quod idola non sint animata.

30 [Multiplicata est] Vox Heb. violentiam includit. Perrupit copiosè in eos ruina, ideſt, plaga & clades. Numerorum 25.

31 [Et placauit] scilicet Deum iratum, sumendo supplicium de transgressoribus. Exortauit eum, suis precibus cohibuit cladem. Supplicia impiorum placant iram Dei. *Palal*, hoc significat. Vnde, *Tephilla*, precario. Aliqui, *Iudicauit*, judicium exercuit, scortatoribus interfectis, & hasta transfossis. Num. 25. [Quassatio] Heb. plaga, percussio, cædes, qua perierant de populo 24. hominũ millia, & principes Israel fuerant suspensi. Ibid. Propter Phineem desijt cædes, quæ longius progressura videbatur.

32 [In iustitiam] Iustitiæ & virtuti est ei datum à Domino in omnium sæculorum perennitatem, vt proinde eũ constituerit principem sacrorum & gentis suæ, vt esset illi & semini eius dignitas sacerdotij in æternum. Ibid. & Eccl. 45. vt qui remunerator sancti zeli & facti heroici esse soleat. Vt de fide Abrahæ. Genes. 15. dictum. Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam: ita hic de virtute & opere Phineæ. Nempe opera fidei sunt vtilia ad iustificationem. [In sempiternum] *Ad Olam*, vsque in sæculum, vsque in longum tempus & diuturnum, nempè quadringentorũ circiter annorum, donec propter posterorum iniquitates pontificatus eius transierit ad *Heli* de Itamaris familia. Alij vt R. Leui, hoc sæculum toto legis Mosaicæ tempore metiuntur quandiu aiunt durasse pontificatum in familia Phineæ 1. Par. 6. & Nehem. 15. Nam breues interruptiones, dum identidem reparantur, non eneruant oraculorũ firmitatem. Vnde nec Athaliæ septenne regnum, nec Babylonicæ captiuitatis septuaginta per annos interregnum irritam fecit promissionem Dauidi factam de perennitate sceptri in sua familia.

33 [Ad aquas] in quibus iurgati sunt cum Mose & Deo,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Exod.17. [Et vexatus est]à Domino. Ideo enim Mosem puniuit Deus exclusione terræ sanctæ, quòd ad aquas contradictionis, Num.20. visus fuisset dubitare de Dei voluntate. Sic ei nocuit istorum culpa. Hebr. Et male fuit Mosi propter eos. Quod aliqui exponunt, non de punitione, sed de molestia & tædio, quod concepit Moses, ex illa populi murmuratione & maledicentia. [Exacerbauerunt] perturbauerunt, eius offenderunt animum, & rebellè propè rediderunt, pusillanimem & incredulum. Peccauit scilicet ob perturbationem animi ex maledictis & assiduis clamoribus populi conceptam.

34 [Et distinxit] id est, hæsitauit, dubitauit, διέκρινε, diuisus fuit, dubius & anxius animo & labijs, hæsitabundis verbis promisit aquam de petra. Chrysost. Hebr. Effutijt, protulit quicquid veniebat in buccam, temerè est locutus, inconsideratè atque ambiguo sermone, quod minus gloriæ Dei conueniret. Mosem contumelijs lacessentes compulerunt ambiguo quasi sermone vti, etiamsi Deus simpliciter promisisset, & incredulitas hominum non faciat veritatem Dei irritam, Rom.2. Nam iussus petram alloqui, populum allocutus est, & ita quidem vt videretur dubitare, num aqua inde esset elicienda, Num.20. propter ingratitudinem & incredulitatem populi suspicans aquas nō emanaturas. Quare & bis petram percussit, vt quòd primo ictu non effluxerint, videatur illi dubitationi ascribendum. [Non diffiderunt] Hic incipit historia Iosue. Quare & hîc Masoretæ versum incipiunt. [Quas dixit] Deut.7.

35 [Et commisti sunt] se miscuerunt, cùm eas iussisset exterminare, Deut.7. & 12. Nam verbum est coniug. Hithpael & reciprocæ. [Et didicerunt] Iud.2.3. &c. [Sculptilibus] doloribus propr. contemptim. Sic vers.37. [In scandalum] in laqueum propriè, quo capterentur, in ruinam & perniciem, causa interitus. Transit ad historiam libri Iudicū. post Iosue, nempè ad peccata & pœnas post occupatam terram Chanaan.

36 [Immolauerunt] Ad aras sacrificarunt prop. Nempe mactarunt, indéque combusserunt in holocaustum. Vetus Chananæorum & Ægyptiorū scelus de quo Leuit 18. vers. 21. Semen tuū non dabis traijciendum Idolo Moloch, per ignem scilicet Iere. 19. vers.6. locus appellabatur Tophet a tympanis

tympanis quæ pulsabantur ne pater miserè eiulantis voces audiret. Idolum propriè Moloch Deut.2. 4.Reg.22. Ierem. 32. Sic Menasses traduxit filium suum per ignem. 4. Reg. 21. Achar consecrauit filium suum transferens per ignem secundum idola gentium 4. Regum 16. Etsi de coritu Hæbræi inter se varient. Nam alij putant combustos post Immolationem supra aram exemplo Abrahæ instituentis sic Isaacum filium Deo offerre Gen.22. Alij inclusos in concauitatem Idoli & in idolo, succenso igne crematos, interim dum astantes tripudiarent perentientes tympana, ne puelli eiulatus audiretur. Alij, vt R. Selomo & Kimhi traductos partim à patre, partim à sacrificijs inter rogorum duorum medias flammas, donec incendio consumerentur. [Dæmonijs] dijs falsis & fictitijs, Diabolis. Vterentur 70. in malam partem, etsi profani vterentur in bonam, vt docerent Dæmonia gentium non esse Deos, aut Angelos bonos, sed cacodæmonas & malos genios. Sciant igitur qui inuocant in suis libris Iouem, Apollinem, Musas &c. se inuocare Diabolos. Porro R. Leui Leuit.17. השדים *hassedim* siue Dæmonia definit simulachra mendacia (falsa) quæ inducunt cultores ad cogitandum id quod non est Deus esse Deum. Sic & nos idola definimus. Nam simulachra, quæ cogitandum præbent id quod est Deus esse Deum, id quod est sanctum, esse sanctum, sunt imagines, non idola.

37 [Effuderunt] Alter modus sacrificandi filios, non iam per ignem sed per gladium. Quanquam postea illos videntur combussisse. Hinc 4. Regum 3. Mesa rex Moab primogenitum obtulit holocaustum super murum. Et Ierem. 19.v.5. extruxerunt excelsa Baal, vt comburerent filios suos igni in holocaustum. Hæc atrocitas frequens apud Gentes, dū humanis hostijs litarent, Saturno, ad cuius aras vno die 300. pueri Carthagine immolati sunt, Teutati Gallorum Deo, quibus hunc crudelem ritum centum annis post Christum vix Romani eripere potuerint, vt è Suetonio liquet, severissimis edictis. Huius consuetudinis hominum immolandorum apud Gallos verba Ciceronis pro Fonteio. Addunt & Germanos, Scandinauos, Tauricos Cæsar de bello Gallico, & Procop. libro secundo de Gottico. Tu Gentes, pene omnes, Oraculis hunc nefandum ritum commendantibus καὶ κεφαλὰς ἀνδρῶν καὶ τῷ πατρὶ πέμπειν Φῶτα

lege Protrepticum Clementis. Tert. in Apolog. Diony. Halicar. libro 1. Diodorum Siculum lib. 10. Historum & Manethonem citatos ab Eusebio lib. 4. de præp. c. 7. Hinc Chironi Centauro annuum hominis sacrificium institutum, Minoi vsque ad Socratis tempora septem vtriusque sexus ab Athenienſibus dati, Ioui Ichometi ab Aristomene Messenio 300. homines vno die immolati inter quos Theopompus Lacedæmonum rex. Saturno in Creta infantes, in Rhodomene, Phœnicio, Africa vsque ad proconsulatum Tyberij, qui sacrificos cruci affixit, eodem in nemore in quo sacra ista peragebant Nymphæ Agrauli & Diomedi in Cypro. Baccho in insula Tenedo apud Porphy. de Abstinentia ab animalibus, qui inde probat Deos istos fuisse cacodæmonas. Dianæ hospites in Taurica Chersoneso. Ioui apud Latinos decima filiorum, ob quem ritum prætermissum putabant se vexari annonæ inopia & morbis. Hoc secuti Iesbij Ioui homines mactabant. Erichteus atticus filias suas sacrificauit, Calcantis iussu Græci Iphigeniam Agammemnonis filiã, Tereſias Creontes filium pro patria, Messenij Belphico Dæmone victoriam contra Lacedæmonios promittente virginem ex AEpidarum familia. Carthaginenſes apud Iusti. lib. 18. cum inter cætera male peste laborarent aris impuberes admouerunt pacem deorum sanguine eorum exposcentes. Erichto apud Lucanum & apud Virgilium.

Quatuor AEneas iuuenes Salmo creatos
Viuentes rapit inferiæ quos immolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat sanguine flammas.

Præstaret (inquit Lactantius) nullos habere Deos, quàm habere tam crudeles.

Infandum dictu parnos imponere natos,

Id est, aris superponere, inquit Silius Italicus libr. 4. Vnde apud Plinium libr. 30. c. 1. Anno vrbis 657. (Cicerone puero) Senatusconsult. factum est, ne homo immolaretur, palamque in tempus siluit sacri prodigiosi celebratio. Gallias vtique possedit & quidem ad nostram memoriam. Namq; Tyberij Cæsaris principatus sustulit Druydas eorum & hoc genus vatum. Et post. Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum, mandi vero etiam saluberrimum.

mum. Sed de Chananæorum impietate ad omnes gentes manante & ad Christi vsque salutarem aduentum durante hactenus [Sculptilia Chanaan] Nota quæ proximè appellauit *Dæmonia*, siue *Sedim* nunc appellare *Sculptilia* siue *Arabim* de quo vide Psal. 95. ver. 6.

38 [Infecta est] Rectè, etsi Græcè ἐφονοκτονήθη, interfecta est. q. cruentata, cruore imbuta & maculata. Vnde & Euthymius interpretatur, pro, cæde infecta. In fonte autem maior vis *Impetu est* abominabilis reddita est quasi hypocrita Metaphora ab hypocritis, qui à radice & intrinseco sunt abominabiles & impuræ [In sanguinibus] sanguine filiorum suorum fuso & immolato idolis, cædibus polluta est terra per homicidia & infanticidia [Fornicati sunt] desciuerunt à Deo per sua opera, se prostituerunt idolis. Metaph. à muliere, quæ relicto legitimo marito, alijs sui copiã facit. Ecclesia est loco sponsæ, Dominus sponsi. Of. 1. Ephes. 5. & in cantico Salomonis.

39 & 40 Vide historias Iudicum & Regum.

41 [Sub manibus eorum] sub ipsorum inimicorum imperio & tyrannide, sæpè interim eos liberauit.

42 [In consilio suo] in suo de eis liberandis & saluandis cõsilio, vt deinceps firmi essent in sui cultu: in hoc eius cõsilium de eis seruandis & protegendis rebellarunt & interuerterunt [In iniquitatibus] propter iniquitates suas repetitas depressi sunt, sua ipsorum culpa attenuati, post tot liberationes.

43 [Et vidit] & nihilominus affectus est eorum ærumnis propter suam misericordiam & promissiones [Orationem] clamorem eorum prop. quod possit referri non tantum ad precem, verum etiam ad afflictionem.

44 [Testamenti sui] pacti, quod ipsi cum eis intercedebat. Deut. 30. [Et pœnituit] reuocauit sententiam de populo suo perdendo, retractauit consilium, rescidit suum iudicium more pœnitentium, reconciliatus est pro sua singulari clementia, & desijt punire eorum peccata. Scriptura loquitur de Deo ἀνθρωποπαθῶς, vt doceat hos affectus humanos, in Deo esse duntaxat effectus.

45 [In misericordias] vt vel eos suauiter tractarent, vel etiã liberarent, vt Cyrus, Alexander Magnus.

46 Peroratio per breuem precationem, de collectione Ecclesiæ

clesiæ, respiciens ad Christum, qui Iudæos vnà cum gentibus in vnum ouile erat congregaturus. De congregatione spirituali Nostri intelligunt. Rabbini de temporali in Iudæam è varijs exilijs inter gentes dispersionibus reuersione. Ego de vtraque. Ita tamen vt Iudæam latè accipias, pro omni patria sancta & liberè ac publicè religionem Catholicam profitente. Nam populus Domini non exigua sui parte perpetuo dispersus est inter Paganos & alienę religionis homines, vt hodie inter Turcas, Saracenos, hæreticos. Ex his igitur nationibus ô Domine nos exules & variè afflictos libera, atque in vnum Ecclesiæ corpus collige, non mutando locum, sed illos à nobis segregando, abolendo, eijciendo, vt patria sit libera, teque liberè profiteatur & colat. Orat vt liberetur ab exilijs & exiliorum auctoribus.

47 Vt laudemus nomen sanctum tuum, & cantemus laudem tuam.

48 [Fiat fiat] In Fonte est vnicum, *Amen*, siue fiat. Atque ita hic Hebræi, quia Amen solet esse signaculum precum & librorum in preces desinentium, quartum huius operis librum claudunt.

Liber

LIBER QVINTVS, PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Deum Laudandum, qui ex itinerum errore, carcere, morbo, nauigationum discriminibus, denique periculis omnibus se inuocantes liberet & bonis cumulet.

Halelu-ja. CVI. Heb. 107.

CONfitémini Dño quóniã bonus: quóniam in sęculũ misericórdia eius.

2 Dicant qui redémpti sunt à Dómino, quos redêmit de manu inimici: & de regiónibus congregâuit eos.

3 A solis ortu & occâsu: ab aquilône & mari.

4 Errauérunt in solitúdine in inaquóso: viã ciuitâtis habitáculi non inuenérunt.

5 Esurientes & sitiéntes: ánima eórum in ipsis defécit.

6 Et clamauérunt ad Dóminũ cũ tribularétur: & de necessitátibus eórum éripuit eos.

7 Et dedúxit eos in viã rectam: vt irent in ciuitâtem habitatiônis.

8 Confiteantur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius filijs hóminum.

9 Quia satiâuit ánimã inânem: & ánimam esuriéntem satiâuit bonis.

10 Sedentes in ténebris & vmbra mortis: vinctos in mendicitâte & ferro.

11 Quia exacerbauérunt elóquia Dei: & consilium Altíssimi irritauérunt.

12 Et

Universidad de Deusto
Biblioteca

12 Et humiliâtum est in labóribus côr eôrum infirmáti sunt nec fuit qui adiuuáret,

13 Et clamauérunt ad Dóminum, cùm tribularéntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos.

14 Et edúxit eos de ténebris & vmbra mortis: & víncula eôrum distûpit.

15 Confiteántur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius filijs hóminum.

16 Quia cõtríuit portas æreas: & vectes férreos confrêgit.

17 Suscêpit eos de via iniquitátis eôrum: propter iniustítias enim suas humiliáti sunt.

18 Omnem escam abominâta est ánima eôrum: & appropinquauérunt vsque ad portas mortis.

19 Et clamauérunt ad Dóminum cùm tribularéntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos.

20 Misit verbum suũ, & sanâuit eos: & erípuit eos de interitiónibus eôrum.

21 Confiteántur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius filijs hóminum.

22 Et sacrificent sacrificium laudis: & annúntient ópera eius in exultatiône

23 Qui descéndunt mare in náuibus: faciéntes operatiônē in aquis multis.

24 Ipsi vidérunt ópera Dómini: & mirabília eius in profúndo.

26 Dixit, & stetit spíritus procéllæ: & exaltáti sunt fluctus eius.

26 Ascéndunt vsque ad cœlos, & descendunt vsque ad abyssos: ánima eôrum in malis tabescébat.

27 Turbáti sunt, & moti sunt, sicut ebrius: & omnis sapiéntia eôrũ deuorâta est.

28 Et clamauérunt ad Dóminum, cùm tribularéntur: & de necessitátibus eôrum édúxit eos.

29 Et státuit procéllã eius in auram: & siluérunt fluctus eius.

30 Et lætáti sunt, quia siluérunt: & dedúxit eos in portum voluntátis eôrum.

31 Confiteántur Dómino misericórdiæ eius & mirabília eius filijs hóminum.

32 Et exáltent eum in Ecclésia plebis: & in cáthedra seniôrum laudẽt eum.

33 Pósuit flumina in desértum: & exitus aquârum in sitim.

34 Terram fructiferam in salsúginem: à malitia inhabitántium in ea.

35 Posuit desértum in stagna aquârum: & terra sine aqua in éxitus aquârum.

36 Et collocâuit illic esuriéntes: & constituérunt ciuitâtem habitatiônis.

37 Et seminauérũt agros, & plantauérunt vineas: & fecérunt fructũ natiuitâtis.

38 Et benedíxit eis, & multiplicáti sunt nimis: & iuménta eôrum non minorâuit.

39 Et pauci facti sunt & vexáti sunt à tribulatiône malôrũ & dolôre.

40 Effúsa est contémptio super principes: & errâre fecit eos in ínuio, & non in via.

41 Et adiûuit paúperem de inópia: & pósuit sicut oues familias.

42 Vidébũt recti, & lætabúntur: & omnis iníquitas oppilâbit os suũ.

43 Quis sápiens, & custódiet hæc: & intélliget misericórdias Dómini.

1 Eadem ratio huius tituli, ac Psal. 104. cuiusmodi multi sunt in hoc quinto libro, qui proinde ad Christum & Ecclesiam spectant, & beneficia dei recolunt, idque per modum lætitiæ, & Halelu-ja. Est enim huius libri argumentum magis varium & multiplex, quam superiorum. Secundum Masoretas hæc inscriptio est clausula præcedentis, vt hic sit ἀνεπίγραφος.

2 In genere ad gratiarum actionem inuitat omnes è periculis & malis liberatos. Postea transibit ad speciem. Nam vers. quarto. de errantibus in desertis & exilijs, 10. de vinctis, 17. de ægrotis, 23. de nauigantibus dicet, donec 31. ad genus reuertatur: quæ omnia quamuis ad omnes homines pertineant, sunt tamen nonnulla, quæ præcipue Dei erga Israelitas beneficia designare videantur. Vt proinde Chaldæus exponat singulas partes de varijs eorum casibus. Nempe versic. 4. de illis versantibus in Arabiæ desertis per annos quadraginta. 10. de Sedechia & principibus eius à Nabugodonozore vinctis. 17. de Ezechia ægrotante & valetudini restituto, 23. de Ionæ nauigantis historia, 35. de fame & penuria tempore Ioëlis Prophetæ. Sectantur allegorias, qui totum Psalmum ad Spiritum transferunt, 1. ad errorem spiritualem, 2. ad internam captiuitatem, 3. ad animorum morbos, egestatem & famem, sitim, 4. ad mare, tempestates, tranquillitatem Ecclesiæ: denique ad vicissitudines, benedictiones, fructificationem eiusdem & conscientiarum [Dicant] Aposiopesis. Dicant confessionem scilicet & laudem. Anonymus aliter. Dicant quod præcessit Domino, nempe quoniam bonus, & in sæculum misericordia eius. [De regionibus] de terrarum varijs exilijs & captiuitatibus collegit in vnum Ecclesiæ vel populi corpus, & communionem quasi locum. Quidam astringit liberationi è Babylone.

3 [Et mari] i. Meridie, vt Ps. 88. Vers. 13. Nam versus illam partem est locus Oceani prop, quod maria vniuersa decumbant in illam mundi partem. Quin & zona temperata alterius Hemisphærij vniuersa fere illo occupatur mari, cum in nostro tota sit continens vel terra. Chald. de mari, regione Austriæ. i. de mari ad meridiem sito. Mare ergo simpliciter hic designat Oceanum, κατ' ἐξοχήν. Alij, mare rubrum. vt Ps. 113. V. 4. quod etiam ipsum situm est ad Iudææ meridiem. Hanc

Hanc enim habet consuetudinem Scriptura, vt pro situ terræ sanctæ, regiones mundi numeret. Alias mare pro Occidente ponit, Numer. 2. Ios. 18. Ezech. 42. vt Hyeronym. obseruat Ezech. 46. & in Quæst. Heb. eo quod Palestinæ regio ita constituitur, vt mare in Occidentis plaga habeat. Et sic intelligitur Mediterraneum, quod & magnum vocat Scriptura, comparatione, non Oceani, sed marium Iudææ confinium.

4 Prima pars de misericordia Dei erga peregrinantes, siue exulantes, siue errantes in desertis. R. Ataia refert ad statum populi exeuntis de AEgypto, & per deserta Saracenica in terram Chanaan traducti [In inaquoso] in solitudine non qualibet, sed arenosa, sicca, & aquis destituta (in qua) nullum erat oppidum. Est autem Periphrasis desertorum Arabiæ [Habitaculi] ad habitandum.

5 [Esurientes] Possit construi cum verbo præcedenti *Inuenerunt*, vel erit Hebraismus, vt cadat in pronomen sequens [eorum] Esurientium & sitientium anima apud ipsos defecit, vt qui essent præ rerum necessariarum inopia animo anxij. Sic exules sede certa carent, premuntur inopia & animo cruciantur.

6 Locutio hypothetica. Si clamauerint ad Dominum in illa angustia, eos ille liberabit. Remedium enim liberationis, resipiscentia. Esa. 38. & 39. Ezech. 18. &c. Est autem versus intercalaris, vt & 8. infra, Rationem pete è decimo tertio.

7 [Deduxit] direxit, cum nescirent viam siue quoniam ab ea aberrauerunt siue quia non haberent ducem vel indicem itineris [Habitationis] Habitatam in ciuitatem, quæ rebus ad vitam necessarijs sufficere possit, vel in patriam. Sic Agar & Ismaelem clamantes ad se deduxit per Angelum, Ge. 21. Sic Israelitas in Exodo.

8 [Confiteantur] Versu hoc intercalari, tanquam hortatoria ad gratiarum actionem pro liberatione, vtitur ad singularum ærumnarum narrationes, pro epilogo superiorum & parasceue sequentium. Vnde & iam dicta breuiter repetit, & simul transit ad reliqua, per zeugma, vel alium tropum. Rabbini ferè censent pertinere duntaxat ad conclusionem præcedentis loci [Misericordiæ eius] gratiæ eius, beneficia eius, τὰ ἰλάσια, & Heb. חסדו in nominat. nostri accipiunt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

piunt. Sic quod sequitur, [Mirabilia eius,] vt vel Metonymia sit, vel Prosopopœia. Meton. Homines misericordijs & miraculis Domini ornati & affecti, celebrent Dominum apud omnes. Prosopopœia è Chrisost. laudibus celebrent Dominum beneficia & mirãda eius opera hominibus præstita. Hanc Prosopopœiam non attendentes aliqui passiuè exponunt, *Confiteantur*, id est, commemorentur, celebrentur. Rabbini ferè (eodem tamen recidentibus omnibus) sumunt in accusatiuo. Confiteantur (homines illi) Domino misericordiam ipsius & eius erga filios hominum mirabilia: apud ipsum, atque adeò omnes eius misericordiam collaudent. Chald. per Eclipsim non necessariam, (propter) misericordiam laudibus celebrent Deum, & confiteantur [filijs hominum,] apud homines. Vel erga, in homines, vt construatur cum proximo, Confiteãtur mirabilia filijs hominum (facta vel exhibita.)

9 Anacephalæosis primæ partis. [Inanem,] sitientem. Heb. appetentem, hominem qui appetebat potionem, hominem sitientem. Kimhi & R. Ataia, vt hoc epithetum referatur ad aquas, quarum penuriam suprà indicauerat.

10 [Sedentes, vinctos.] sup. satiauit bonis. Nam per Zeugma transit ad alteram partem de Dei erga vinctos & captiuos misericordia. Alij repetũt *liberauit*, è vers. 13. infrà. Rabbini malunt esse nominatiui casus, vt construatur cum verbo, *Infirmati sunt*, vers. 12. vel *confiteantur*, vers. 8. [In tenebris & vmbra mortis,] id est, in carcere, qui solet esse obscurus. [In mendicitate.] Vinctis enim necessaria non satis copiosè administrantur. Nouè recentiores exponunt עני, funes & vincula. Nam propriè sonat paupertatem, afflictionem, miseriam, & vt Septuag. mendicitatem. [Ferro,] ferreis vinculis.

11 [Exacerbarunt.] Variarunt propriè, rebellarunt. [Cõsilium.] Idem per Epexegesin dicit vtroque hemistichio. Consilium ergo æquipollet eloquijs Dei & præceptis. [Iritarunt,] irritum fecerunt, spreuerunt, quod exacerbare siue variare dixerat, Hic autem versus cadit in sequentem.

12 [Et,] Expletiua particula. quæ in Heb. duntaxat conuertit futurum in præteritum. Quia eloquijs Domini & consilio aduersati sunt, humiliatum est cor eorum laboribus & ærumnis, quo superbierant & contempserant Dominum.

minum. Cor pro mente & animo, in quo est sedes superbiæ & contemptionis [Infirmati sunt] Corruerũt prop. (in captiuitatem & vincula.)

13 Versus hic intercalatur 6. 13. 19. & 28. breuiter in singulis locis, quoniam in omni periculorum genere idem est modus quadendi, nempe clamor ad Dominum. i. pœnitentiæ luctus cum inuocatione. Sic vers. 8. per intercalationem repetitur 15. 22. 31. quoniam eadem est in singulis liberationum generibus causa confessionis & laudis, nempe Dei misericordia & gratia.

14 Vmbra mortis & tenebræ carcer, vt supra vers. 10.

15 [Misericordiæ] Alij, in Accusatiuo, misericordias. Vide sup. v. 8. [Filijs] apud filios hominum, si construatur cũ verbo *Confiteantur*: in, erga filios hominum, si cũ *Mirabilia*, ibid.

16 [Portas æreas] ostia ærea. [Vectes] clausura ferrea: vincula perpetuæ vel durissimæ seruitutis. Hyperbol. portas & vectes fortissimos, quos quis non facile humana vi perruperit.

17 Transit ad tertiam partem, nempe ad ægros. [Suscepit eos] adiuuit, liberauit de morbo (via iniquitatis per periphrasin) eos, de quibus postea, id est, ægrotos: vt relatiuum more linguæ præponatur antecedenti, vel sit sine antecedente, vt Psalm. 113. vers. 2. Possit etiam referri ad vers. 2. vt vnicum sit principale suppositum totius carminis, *Eos*, redemptos Domini scilicet. Adiuuit (inquam) eos de viuendi eorum ratione iniqua, remittendo non modo peccata, sed & pœnas illis peccatis debitas, vt morbos. Defendit eos à via iniqua, à peccato, ab iniquitate. Liberauit eos de morbo, qui est via & effectus iniquitatis. Nam ad morbum per iniquitatem peruentum est. Significat causa peccatorum morbos diuinitus contingere. In hac significatione verbo *Suscipiendi*, vti solent, vt Psalm. 3. versic. 4. Via pro actione vel effectu sæpius. Aliqui, quod tamen eodem reuertitur, Cum adhuc in prauitate sua versarentur, Deus eos suscepit. Quia vero tertius locus hic incipit de Dei erga ægrotos misericordia, Septuaginta immutarunt dicendi formam, & ex vno membro duo fecerunt. Sic enim transitio est facilior. Alioqui Heb. Stulti de via præuaricationis suæ, & propter iniustitias suas humiliati sunt, siue afflicti morbo, Nisi malis verbaliter legisse אולים, *Inuelim*,

roborauit eos, de via, &c. Nam vt Masoretæ monent, non scribitur cum Iod אֵילִים, *Eilim*, sed sine Iod אֵלִים, *Vlim*, id est, robusti, vel in Piel, *Iuuelim*, vt supra, affixo Mem poeticè habente etiam Hirie ante se. Hinc *El*, Deus. q. fortis, & *Vl*, robur, fortitudo, Psalm. 37. versic. 5. *Eial*, 88. & *Etialuth*, 22.

18 [Anima] appetentia Metonymicè. Est enim principium appetendi. Morbum lethalem pingit [Portas mortis] mortis articulum.

19 Intercalaris è vers. 13.

20 Mittere verbum suum est dicere efficaciter & cum potestate. Iubere celeriter exequi. Veluti ocyus dicto eos sanauit. Nisi quod est allusio ad verbum, id est, filium Dei in carnem mittendum siue incarnandum, per quem omnia administrat [Verbum suum] gratiam suam, voluntatem, iussum. Sanat alio modo, quam medici: isti opere, hic nutu & voluntate, citraque negotium, solo veluti dicto. [De interitionibus] de perditionibus, ne interirent, ne corrumperentur. Kimhi, de foueis. Ne in foueas vel sepulchra descenderent. Nam vox שחת corruptionem significat, quando ת est radicale: alias foueam. In aliquibus exemplaribus, *de internecionibus*,

21 Conclusio tertij loci, laudent Dominum omnes gratiæ eius, omnia eius opera gratis: & misericorditer præstita. Item omnes eius actiones mirabiles apud filios hominum, apud homines, vt sacrificent & ipsi homines laudem Deo cum exultatione.

22 [Sacrificium laudis] In Fonte plural. sacrificia confessionis. i. instituta pro confessione salutis & beneficij obtenti & gratiarum actione ob liberationem è periculo. In ijs offerebatur cum victima pacifica fertum è quatuor panum generibus, nempe placentis, laganis, & collyridibus infermentatis, denique panibus fermentatis, Leuit. 7. Possint sic appellari reliqua legis sacrificia. Nam etsi eorum magna pars esset pro peccato vel delicto, tamen erant laudis, & Eucharistica, quia celebrabantur cum diuinis laudibus & solenni precum, confessionisque formula. [In exultatione] cum cantico & laude. Hinc versum addit ad superiores conclusiones.

23 Quartus locus de Dei erga eos, qui nauigando periclitantur, tantur, & in mari negotiantur, misericordia [facientes operationem] negotiantes, negotiationem & mercaturam exercentes in aquis. Alij, vt Kimhi, per operationes intelligunt remauariam, vt remigationem, velificationē, & opera alia nautalia, vt sic periphrasis nautarum, vel nauigantium.

24 [Mirabilia eius] mira Dei opera, insulas, fluxum & refluxum, fremitum maris, vniones, ingentes pisces, vt Cete, &c. In mari sunt admiranda [In profundo] i. in mari. Epithetum poeticum.

25 [Dixit & stetit] Ipsius dicto & nutu extitit, surrexit, emersit, & excitatus est ventus tempestuosus [Fluctus eius] maris, siue profundi.

26 [Ascendunt] nauigantes, alij, fluctus, non tam rectè. Hypotypposis tempestatis ingentis & affectus nauigantium. Tollimur in cœlum, nunc imas radimus vndas [Tabescebat] præ metu examinabatur & dissoluebatur.

27 Deuorata est, absumpta est, defecit in his periculis omnis eorum industria, nauigandique peritia ac conatus. [Sicut ebrius] Nam non sunt tranquilla mente ob mortis metum: vltro citroque nutant, & vacillant cerebro & pedibus.

28 Inuocarunt periclitantes in tempestate. Quarto iam intercalatur.

29 [In auram] in lenem ventum: vel potius, in tranquillitatem & silentium, vt Hebr. [Et siluerunt] vento cessante quieuerunt. Deus facile cohibet ingentes potestates, quibus omnia videbantur labefactata.

30 [In portum voluntatis eorum] in portum optatum.

31 Quarta intercalatio huius versus ad gratiarū actionē.

32 [In Ecclesia plebis] in cœtu populoso, inter plebeios, [In cathedra] in consessu Senatorum & magistratuū, inter magistratus. q.d. Palam laudent eum, vt doceantur omnes cuiusque ordinis & status credere & se committere Deo. Chaldæus mauult Seniores designare sapientes. Exaltent (inquit) eam in congregatione populi filiorum Israel, & in ordine sapientum, vel, vt in alio exemplari, apud Sanedrin sapientes laudent illum. Sanedrin autem sunt vocabulo è Græcis corrupto, quos συνέδρους Iosephus vocat, de quibus Elias in Tisbi. Sanedrin, inquit, vocantur Septuaginta senes Curię magnę, quæ est Hierosolymis, fortasse qui

Matthæum 16. & alibi φαρισαίους καὶ γραμματεῖς, siue scribas & pharisæos, & singulariter sum Pontificibus & Phariſæis.

33 Transit ad vltimam partem, id est, ad omnia in genere Dei beneficia & indicia, vbi canit Deum pro suæ prouidentiæ arbitrio contraria in homines immittere, opes & inopiam, sterilitatem & fœcunditatem, honores & ignominiam. Denique vicissitudines & rerum ordines fieri pro ipsius voluntate. Est quintus locus [In desertum] in siccitatem: flumina exiccant, per quæ terra reddebatur irrigua & ferax, vt Esa. 41. vers. 17. [Exitus] scaturigines, fontes in loca siticulosa & arida. Idem dicit vtroque hemistichio. Exiccatis fluminibus fecit agros steriles: riuos fluuiorum fecit exaresce re, vt regio esset sterilior. Item vt esset commodioris habitationis, vel ob alias causas mare vel fluuios facit terram. Sic Pharus hodie contra Alexandriam AEgyti, adeo vt etiam Ptolomæi eam illi ponte adiecerint, cum Odyss. 4. distaret nauigatione vnius diei & noctis. Sic fanū S. Audomari in Gallia hodie est terra, cum olim esset mare. Sic Delos & Rhodus ab aquis exiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. Sic multi agri siccati sunt olim in Thessalia, & in Argolica Lernea palus Herculis tempore. Sic ex Herodoto, aquis AEgyptus tota inferior inundabatur, solaque extabat superior Thebais. Vnde Aristoteles AEgyptum vocat opus Nili, donum Herodotus, vt qui limo eam reddiderit terram & aridam: & Homerus 4. Odyss. solarum Thebarum meminerit.

34 [In salsūginem] In salsam proprie, in salum. Alludit ad terram pentapolitanam fructuosissimam & amœnissimam Gen. 13. quam vertit in mare mortuum & bituminosum Gene. 19. Et sic interpretati sunt Apostoli apud Clementem lib. 8. Const. ὁ τὸ θέρος πᾶν κατὰ τὰς ἑβδομάδας πεντακόσιους ἐξαφίησι, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην θάλασσαν ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Metonymice, accidens pro re, *in salsūginem*, id est, in aquam salsam, in salsum mare vel lacum. Salsedo enim huius elementi est propria. Vnde Chaldæus allusum putat ad Sodomam, & vicinam regionem, in lacum Asphaltitem conuersam. Potuit terram Ismael facientem fructus desolatam, sicut Sodomam, quæ submersa est propter improbitatem inhabitantium eam. Deus enim interdum terras in maria, vel lacus vertit, in exempla

exempla suorum iudiciorum & omnipotentiæ. Verbi gratia, Euboeam absorptis terræ faucibus Bœotiæ per mare ademit, Siciliam Italiæ, Hyberniam Britanniæ. Terram iunctam Acarnaniæ in sinum Corinthiacum communauit: Magnam partem Hollandiæ, Selandiæ, Frisiæ, in pelagus Flandricum: vt illæ oræ prontæ hodie ad fretibus contra eius impetum muniantur. Item [hostem] Metaphoricè. In terram salsam & sterilem, propter malitiam incolarum. Salsugo enim sterilitatem affert, dum terræ viscis pinguedinem & succum exedit. Quare Abimelec subuertens ciuitatem seminauit eam sal, Iud. 9. [A malitia] propter malitiam, vt Ierem. 2. vers. 13. & 14. Vel, post malitiam, vt Prouer. 15. & 18. Gloriam præcedit humilitas, & contritionem siue ruinam præcedit superbia. *Mih. Aub. Vtrumque Propter peccata.* Sterilitatis & calamitatum causa peccatum. Ideo enim Iudæa rerum omnium fœcunditate nobilis, iam est sterilis, & pleræque Asiæ & Africæ regiones olim fertilissimæ, hodie nouas solitudines redactæ sunt propter Mahometistam professionem.

35 [In stagna aquarum] in aquas stagnantes & terram aridam & inaquosam, in scaturigines & fontes aquarum. Efficit terram e sterili fœcundam, irriguam & cultam. Antithesis. Quemadmodum vbi nunc est aquarum copia, ibi post ariditas maxima inuenitur, propter incolarum prauitatem: ita vbi nunc nulla est aqua, postea aqua abunde fluit ex Dei benedictione. Exempla. Multa deserta AEgypti & AEthiopiæ in agros fertiles & fœcundos conuersa sunt post receptam Christi religionem. Multæ vbique solitudines post Christi aduentum cultæ & inhabitatæ cum rerum omnium abundantia. Olim Gallia tota nemorosa & sterilis comparatione Hispaniæ, hodie eam præcellit, & alendis suis & alienis abunde sufficit, vt iam eius colonos non sit necesse quærere nouas terras. Temporibus Heroicis Argos sterilis erat, abundans tantum pascuis: contra Mycenæ, totius veluti Græciæ horreum, cum seculo Aristotelis, regione nimium siccata, res præpostere haberet. Germania syluis olim & solitudinibus horrida, auctore Tacito, adeoque humida, vt Romanis illic esset pugnandum in paludibus & laculis; hodie frumenti & vini vbertate est notabilis, nisi quod propter hæresim sensim ad antiquam miseriam, vt &

Anglia, relabitur Polonia ac Septentrionales regiones multo sunt hodie, quàm olim feraciores.

36 [Ciuitatem habitationis] ciuitatem, quæ habitetur. Dei inuentum, ciuitatem constructio: domum conseruatio.

37 [Seminauerunt] Benedictioni Dei præmittit humanam culturam, tanquam causam disponentem conficienti. Docet Deum omnia quidem agere, sed non omnia, quod humanæ industriæ velit concurrere, tanquam causam dignam, sine partialem, cui benedicat, & efficaciam tribuat. [Fructum nativitatis] fructum copiosè nascentem, prouentum fructuosum attulerunt illi agri & vineæ vt Sap. 16. Non fructus nativitatis pascunt homines, sed verbum tuum. Hebr. fructum prouentus, fructum, copiosè prouenientem, germinis. Vineæ & agri non modo non fuerunt steriles, vt dicta, verum etiam fructibus redundarunt.

38 Et fortunauit eos, atque multis bonis affecit, sicque sunt valde aucti. Benedicere est diuina virtute augere, multiplicare. Auxit eos diuinitus & eorum pecus nec minuit. [Multiplicati] multis bonis aucti, vel numerosa sobole. Causa bonorum benedictio Dei, vt & Prouerb. 10. versic. 12. qua etiam iumenta multiplicantur & conseruantur. Genes. 30. versic. vltimo. Psalm. 35. versic. 8. Psalm. 64. vers. vltimo. Falluntur igitur, qui conquiescunt in causis Physicis, vt qui aiunt Galliam & Germaniam è sterilibus post Christum fertiles factas cultura. Quoniam enim (inquiunt) excisæ hodie sunt syluæ, cultu terra aperta est, & solis tepor humum decoquens & fouens transmissus &c. Sic qui lassitudini terrarum, syderibus, & similibus aliis, sterilitatum totam causam assignant. Nam 1. Corinth. 3. neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, id est, Deus est causa tota, qua concurrente & conficiente, cæteræ vigent: qua actionem suspendente, cæteræ torpent, & sunt inefficaces. Non enim solum agit, vt causa prima, siue remota, verum etiam vt proxima, dum proxime & sine medio causas omnes mouet & effectus immediate attingit. Itaque ad humanas & physicas causas non modo adijciendus, sed etiam præponendus. Iacob. 4. versic. 15. [Non minorauit] non minuit, id est, auxit, per Liptoten.

39 Hunc

39 Hunc versum Hebræi ferè exponunt per Antitheſin ſuperioris [Et] & viciſſim, Et è contratio, Et rurſum cum Deus punire voluerit, pauci facti ſunt & diminuti, oppreſſique malorum neceſſitate & mœrore. *Paucos fallos* opponit multiplicatis, *vexatos*, benedictis. Poſſit exponi hypotheticè *Et*, pro *Etſi*, vt pendeat ſententia. Etſi pauci antea eſſent, multiſque malis vexati. [A tribulatione] עצר *Hotser* cum noſtris Abben Ezra docet ſignificare anguſtiam, arctationem, reſtrictionem. Recentiores, vt à veteribus diſcedant, collectionem, multitudinem, vel cum Kimhi, abſurde, Dominum. Imminuit & vexat eos multis anguſtijs, malis & doloribus, propter malitiam ſcilicet, è verſ. 34. Sic Leuit. 26. Deut. 28. Ezech. 14. Sic Calabria hodie deſerta eſt propter peſtilentiam. Sic totum Iſtriæ littus hodie eſt peſtilens, vt qui in illo littore velint degere, à Venetis donentur ſedibus & agris, cum ſecus olim haberet, ideoque abundaret populo & vrbibus, inter quas Aquileia erat clariſſima. Nec allegandum habere mare à Meridie, & Alpes à Septentrione, quæ Aquilonem ſaluberrimum ventum excludant. Nam olim cum eſſet ſaluberrima, idem erat ſitus.

40 [Effuſa] copiosè ſparſa eſt [contemptio] (ſic enim legendum è Græco & Heb. non contentio) ignominia, irriſio in principes, vt amiſſis vrbibus ſeſe in ſolitudines abdere cogantur. Vel, vt neſciant ſe è negotijs & difficultatibus explicare, & è moleſtijs euadere. Obruit ſcilicet eos Dominus malis. Actio enim tribuitur Deo in fonte, è Iob. 12. verſ. 19. Effundit contemptum. Vbi imperia & principatus vult deijcere, effundit contemptum ſuper principes, tollit authoritatem & reuerentiam, & tradit eos in concupiſcentias cordis eorum, ſicque errare facit eos in inuio. Auguſt. [In inuio] in deſerto deuio, in inani, in loco ſtupendo, in quo non eſt via [Et non eſt via] (vbi) non eſt via. Vaſtæ ſolitudinis Periphraſis, per Eclipſin relatiui, ritu linguæ. Eos pellit in ſolitudines, exilium, captiuitates, carceres. Eos regno pellit & deturbat infœliciter. Pœna tyrannorum eſt contemptus, exilium, nex.

41 [Et] Antitheſis, & contra, & è contrario ſubleuauit pauperem de inopia, eiuſque familias multiplicauit, auxit, denique poſuit ſicut oues, i. numeroſas, Augetur eius

familia sicut grex ouium. Ouis enim inter omnia animalia multum fœtificat, & prolem sæpius ædit.

42 [Videbunt] Hæc [iniquitas] iniqui omnes obstupescent, & præ stuporæ & admiratione nihil loquentur. [Oppilabit] contrahet, & claudet, obmutescet ad tam singularia Domini iudicia. Cogetur claudere os suum præ claritate mirabilium Dei operum, & nihil mutire contra Deum, ob tam manifesta eius iudicia.

43 [Quis] Conclusio epiphonematica. [Custodiet hæc] in suo corde scilicet i. quis sapiens est adeo, vt hæc diligenter obseruet, continenterque contempletur, recogitet, voluat & agitet animo, Deum in omnibus locis & periculis posse & velle iuuare inuocantes, in eosque se prouidentissime gerere? Hæc autem interrogatio vim habet negandi, vel minuendi. Significat enim neminem, aut paucissimos satis contemplari & intelligere omnia in Dei esse manu, ac eum esse, qui euehat & deprimat, locupletet, & ad inopiam redigat, percutiat & sanet [Misericordias Domini] quibus eos afficit, qui suæ voluntati obsequuntur. Nam quamuis videat in hoc mundo improbos rebus secundis vti, probos aduersis, tamen si diligenter notat mundi curriculum, cernit planissimum & copiose Deum esse veracem & iustum, ac vnumquemq; remunerare pro suis factis. Ea autē pauca, quæ obseruat fieri extra hunc ordinē & regulā, reijcit in Dei abyssos, occulta iudicia & causas, ac sua agnoscens ignorantiam cauet nevllam iniustitiam & iniquitatē ei ascribat Kimhi.

ARGVMENTVM.

Ecclesia precatur Deum sibi prosperum contra Moabitas, Palestinos, Idumæos (id est Maometanos.) Psalmus est Propheticus.

1 Canticum Psalmi ipsi Dauid. CVII. Heb. 108.

2 PArâtum cor meum Deus, parâtum cor meum: cantâbo, & psallam in glória mea.

3 Exúrge psaltérium & cíthara: exúrgam dilúculo.

4 Confitêbor tibi in pópulis Dómine: & psallam tibi in natiónibus.

5 Quia magna est super cœlos misericórdia tua: & vsque ad nubes véritas tua.

6 Exaltâre super cælos Deus, & super omnem terram glória tua: vt liberéntur dilécti tui.

7 Saluum fac déxtera tua, & exáudi me: Deus locûtus est in sancto suo.

8 Exultâbo, & diuidam Sichimam: & conuállem tabernaculórū dimétiar.

9 Meus est Gálaad, & meus est Manásses: & Ephraim susceptio cápitis mei.

10 Iuda rex me⁹: Moab lebes spei meæ.

11 In Idumæam exténdam calceamentum meum: mihi alienigenæ amici facti sunt.

12 Quis dedûcet me in ciuitátem munítam: quis dedûcet me vsque in Idumæam?

13 Nónne tu Deus qui repulísti nos: & non exíbis, Deus, in virtútibus nostris.

14 Da nobis auxílium de tribulatióne: quia vana salus hóminis.

15 In Deo faciémus virtútem: & ipse ad níhilum dedûcet inimícos nostros.

1 [Canticum Psalmi] .i. canticum Præstantissimum. Nam etsi sit compositum, quantum ad sex primos versus, è fine Psalmi 56. & quantum ad reliquos, è fine 59. tamen argumentum habet insignius, nempē non de Dauidis liberatione è Saulis manu, aut de eius victorijs contrà Idumæos, & Ammonitas, sed de Christi & Ecclesiæ contra Mahometanos & Antichristum triumphis: vt & R. Dauid annotat. In hunc sensum coniungunt syntactice duo substantiua eiusdem significatus, vt de limo terræ, id est, limo purissimo, de luto cœni. i. luto maximo.

2 [Paratum] dispositum est cor meum ad Deum canendum, vel ad omnia, quæ mihi immiserit. Vox Heb. etiam significat constans & stabile. Repetitur bis è Psal. 56. Alioqui

semel in fonte. [In gloria mea] in mearum rerum splendore, prosperitate, successu, potentia, honoribus, in meo fœlici statu. Alij in mea anima, apud me, ex animo. Iam enim obseruauimus gloriam esse attributum animæ, vt quæ sit gloria, decus & ornamentum corporis, ac præcipua hominis pars. Qui in nominatiuo sine præpositione accipiunt & cõstruunt cum sequenti verbo, *Etiam gloria mea exurge*, non seruant leges distinctionum Masorcticarum, quarum aliqui tam sunt tenaces, quando agitur de configendis veteribus. Nam hic Masoretæ cum Nostris Septuaginta distinguunt per Soph pasuc, & cum ijsdem versum alterum incipiunt ab *Exurge*. Mallem si sit ab hac versione discedendũ, כבודי sumere in accusatiuo, vel vocatiuo, ac retinere distinctiones: Cantabo ore, & psallam instrumentis musicis gloriam meam, Deum, qui est mea gloria & decus: vel, te o gloria mea, ô Deus meus, honos & decus.

3 [Exurgam] Eclipsis particulæ באשר, (quando) vel כי (quia, nam) exurgam manè, ad decantandum orthrium & antelucanum carmen. Expergiscere psalterium & cithara mecum, siue quando expergiscar primo mane. Agite, estote mecum parata ad Dei laudes canendas, summo manè. Nam & ipse exurgam. Possint psalterium & cithara induci respondentia per Prosopopœiam, se fore paratissima summo diluculo ad Deum personandum. Exurge psalterium: exurgam, inquit, idque summo mane. Per me non stabit, quin vel primo mane Deum canas.

4 Laudabo te publicè de Iudæis ad te conuersis, & canam tibi hymnos de Gentilibus ad te per Euangelium reductis. Ro. 15. Prædicit Christum in nationibus cognoscendum, & Ecclesiam in eis futuram, vt è Iudaica fiat Catholica, id est, vniuersarum gentium.

5 [Super] plusquàm cœli. Maior est cœlis tua misericordia, & tua fides atque constantia in seruandis promissis nubes pertingit. Genus hyperbolæ.

7 [Dextera tua] tua potentia & viribus. [Deus locutus] Interpellat Deum ex promissis, & quasi Syngrapha. Deus promisit in suo sanctuario, in loco oraculi, vel in medio templi. in media Ecclesia, palàm, publicè & solenniter, quæ sequuntur scilicet.

8 (Quòd) [Exultabo] Nam sic debet iungi cum proximis. [Conuallem

[Conuallem tabernaculorum] in qua multa tensa sunt hostium tentoria, vel pastorum & nomadum tabernacula. Retinent vocem *Succoth* Recentiores, vt sit nomen loci, non vt Gen. 33. vers. 18. Tabernacula, tuguria. Octo versus sequentes iam sunt è Psal. 59.

9 [Meus est] ad me pertinebit. [Susceptio] auxilium, robur, defensio.

10 [Rex meus] Heb. Legislator meus. Alludit ad 49. Ge. vbi habemus, Dux de fœmore eius. Nam idem vtrobique est vocabulũ, Ecclesiæ & populi Domini, rex, dictator, dux, legislator est Iuda. i. Christus de tribu Iuda. Hebr. 7. [Moab] Arabia. [Lebes] quo spero me vsurum ad vilia, vt ad lauacra lege Ps. 59. de hoc versu & sequentibus.

11 [Extendam] ἐπιβαλῶ, injiciam calceum meum. Mihi eam subijciam humillimè. Prouerbialis locutio, de qua Ps. alio. Aliqui interim alludunt ad consuetudinem olim in commutationibus & contractibus vsitatam. Ruth 4. Nam per calceum contrahebant, dum dabatur, calceus dicis causa, siue pro forma, vt loquuntur. Ad Edom dicis causa, siue quando expergiscar primo mane. Agite, estote mecum parata ad Dei laudes canendas, summo manè. Nam & ipse exurgam. Possint psalterium & cithara induci respondentia per Prosopopœiam, se fore paratissima summo diluculo ad Deum personandum. Exurge psalterium: exurgam, inquit, idque summo mane. Per me non stabit, quin vel primo mane Deum canas.

4 Laudabo te publicè de Iudæis ad te conuersis, & canam tibi hymnos de Gentilibus ad te per Euangelium reductis. Ro. 15. Prædicit Christum in nationibus cognoscendum, & Ecclesiam in eis futuram, vt è Iudaica fiat Catholica, id est, vniuersarum gentium.

5 [Super] plusquàm cœli. Maior est cœlis tua misericordia, & tua fides atque constantia in seruandis promissis nubes pertingit. Genus hyperbolæ.

7 [Dextera tua] tua potentia & viribus. [Deus locutus] Interpellat Deum ex promissis, & quasi Syngrapha. Deus promisit in suo sanctuario, in loco oraculi, vel in medio templi. in media Ecclesia, palàm, publicè & solenniter, quæ sequuntur scilicet.

8 (Quòd) [Exultabo] Nam sic debet iungi cum proximis. [

15 [Virtutem] δύναμιν potentiam, res potentes & magnas geremus Dei ope & præsidio, [Ad nihilum deducet] proculcabit propriè, proteret.

ARGVMENTVM.

Iudæ proditori cæteriſque maleuolis dignas pœnas, ſibi ſalutem Chriſtus precatur. Act. 1. Ioan. 17. Prophetica contra Chriſti & bonorum eius proditores & profanos poſſeſſores.

1 In finem, Psalmus Dauid. CVIII. Heb. 109.

2 DEus laudem meã ne tacueris: quia os peccatôris & os dolósi ſuper me apértum eſt.

3 Locúti ſunt aduérſum me lingua dolósa: & ſermónibus ódij circundedérunt me: & expugnauérunt me gratis.

4 Pro eo vt me diligerent, detrahébant mihi: ego autem orábam.

5 Et poſuérunt aduérſum me mala pro bonis: & ódium pro dilectióne mea.

6 Conſtitue ſuper eũ peccatôrem: & diabolus ſtet à dextris eius.

7 Cùm iudicátur, éxeat condemnátus: & orátio eius fiat in peccátum.

8 Fiant dies eius pauci: & Epiſcopátum eius accípiat alter.

9 Fiant filij eius órphani: & vxor eius vidua.

10 Nutántes transferántur filij eius, & mendicent: & eijciántur de habitatiónibus ſuis.

11 Scrutétur fœnerátor omnem ſubſtántiam eius: & diripiant alieni labóres eius.

12 Non ſit illi adiútor: nec ſit qui miſereátur pupillis eius.

13 Fiát nati eius in interitũ: in generatióne vna deleátur nomen eius.

14 In memóriam rédeat iniquitas patrum eius in conſpéctu Dómini: & peccátum matris eius non deleátur.

15 Fiant contra Dóminum ſemper, & diſpéreat de terra memória eórum: pro eo quòd nõ eſt recordátus fácere miſericórdiam.

16 Et perſecútus eſt hóminẽ inopẽ & méndicum: & compúnctum corde mortificáre.

17 Et diléxit maledictiónem, & véniet ei: & nóluit benedictiónem, & elongábitur ab eo.

18 Et índuit maledictiónem ſicut veſtiméntum: & intrávit ſicut aqua in interióra eius, & ſicut óleum in ossibus eius.

19 Fiat ei ſicut veſtiméntum quo operítur: & ſicut zona, qua ſemper præcíngitur.

20 Hoc opus eórum, qui detrahũt mihi apud Dóminum: & qui loquúntur mala aduérſus ánimam meam.

21 Et tu Dómine, Dómine, fac mecum propter nomen tuum: quia ſuáuis eſt miſericórdia tua.

22 Libera me, quia egẽnus & pauper ego ſum: & cor meum conturbátum eſt intra me.

23 Sicut vmbra cùm declínat ablátus ſum: & excúſſus ſum, ſicut locúſtæ.

24 Génua mea infirmáta ſunt à ieiúnio: & caro mea immutáta eſt propter óleum.

25 Et ego factus ſum oppróbrium illis: vidérunt me, & mouérunt cápita ſua.

26 Adiuua me Dómine Deus meus: ſaluum me fac ſecúndum miſericórdiam tuam.

27 Et ſciant, quia manus tua hæc: & tu Dómine feciſti eam.

28 Male-

28 Maledicent illi, & tu benedices: qui insurgunt in me, confundántur, seruus autem tuus lætábitur.

29 Induántur, qui detrahunt mihi, pudóre: & operiántur, sicut diplóide, confusióne sua.

30 Confitébor Dómino nimis in ore meo: & in medio multórũ laudábo eum.

31 Quia astitit à dextris pauperis, vt saluum faceret à persequentibus ánimam meam.

2 [Deus] Elohe vnum è decem diuinis nóminibus, vt D. Hyeron. ad Marcellam, & Cabbalici docent: sed tunc est syntacticum pro absoluto, non sine Eclipsi (exercituum) quod hic sequuntur Septuag. vt Elohe & Elohim duo sint diuina nomina distincta. Deus, assere meum honorem, quę inimici mei falsis calumnijs oppugnant. Alij construunt syntactice cum sequenti: Deus laudis meæ, vt תְּהִלָּתִי fit genitiui casus. Deus in quo glorior, vel quem laudo qui es materia mearum laudum. Psal. 119. ne taceas, ne dissimules improbitatem hostium meorum, sed te illi oppone. Tum enim erit Aposiopesis. [Peccatoris] Iudæ, Scribarum, Pharisæorum, Iudæorum, qui me mendacijs opprimere conantur. [Super] contra.

3 [Dolosa] mendaci. [Odij] hostilibus sermonibus. [Expugnauerunt] oppugnarunt me sine causa, nulla mea culpa.

4 [Pro eo vt me diligerent] cùm me debuissent diligere. Hebræa & Græca ambigua sunt propter infinitiuum & affixum. Ad verb. pro diligere me, pro dilectione mea, actiuè, vel mei, passiuè. Vnde resolutio duplex. Actiua, quam sequentur vers. sequenti ne quicquam de locutionis fœcunditate pereat. Pro mea erga eos dilectione, pro eo quod ego eos diligebam, odium, reportaui. Et sic fere hoc loco intelligunt, vt Antithesis sit planior. Eos diligebam, ipsi verò mihi detrahebant: vel vt Heb. inimicabantur. Passiua, quã nunc amplectimur. Pro eorum erga me dilectione, pro eo quod me diligebant, vel diligere debebant ob quotidiana bene merita, pro eo vt diligerent, vt Septuaginta. Eorum erat me

erat me diligere ob beneficia miraculorum & aliorum donorum, quibus eos affeceram: at mihi detrahunt & inimicantur. [Orabam] pro eis. Est enim Aposiopesis Hebr. Ego autem orationem, sup. fundebam pro eis, nec me ad vltionem conferebam. Vel: Ego vndique ab eis oppugnatus, ad te Domine per precem confugiebam, vt mihi adesses, Oratio remedium contra odium & calumnias.

5 [Pro dilectione mea] erga eos. ἀντὶ τῆς ἀγαπήσεώς μου, etsi Hebræa eadem quæ prius.

6 [Peccatorem] impium, qui eum vexet, & malis premat, ei præfice. Eum tyranno impio & crudeli subijce. [Diabolus] Heb. Satan. Satanas humani generis inimicus & hostis, in eum accipiat imperium, siue fiat ei contubernalis. Theod. cum possideat, eius lateri adhæreat, nec prius ab eo discedat, quàm in exitium eum precipitet, eum teneat captiuum ad ipsius voluntatem. Congruit euentui. Nam Satanas immisit in cor Iudæ Iscariotis, vt eum traderet. Quin Ioan. 13. Post buccellam introiuit in illum. Aliqui de simplici aduersario intelligunt, vt apud Matth. Vade post me Satana, de Petro. i. o inimice. Qui mihi tam vehementer aduersatur, habeat & ipse aduersarium, qui nunquam ab eius latere discedat, sed semper eum oppugnet, ac omni acerbitate exagitet. In his imprecationibus impium sibi in genere proponit. At Spiritus sanctus sibi designabat certam personam, id est, Iudam proditorem, & Iudæos reprobandos. Hinc docemur precari in genere contra totum corpus peccati, i. eos, qui illud fouent, suntque illius membra: relinquere autem Deo priuatam & singularem applicationẽ, qui his diris & imprecationibus dignos & obnoxios intelligit. Græci malunt esse Imperatiuos, pro Indicatiuis, vt Theod. *Exeat*, pro exibit, *fiat*, pro fiet quasi istæ imprecationes sint duntaxat prædictiones. Sed nihil necesse. Consule Psal. 12. vers. 5. Zelo enim iustitiæ, non vindictæ cupiditate, sancti sic sæpè precantur. [A dextris] cominus, propè, ad vexandum scilicet & exagitandum. Nam in malum, secus quàm vers. 31.

7 [Cùm iudicatur] quando litem instituet, cõdemnetur, non fiat ei misericordia damnetur citra commiserationem & remissionem, exeat impius, ad verb. causa excidat. Aliqui de diuino iudicio. Condemnentur à Deo omnia eius facta.

[In pecca-

Universidad de Deusto
Biblioteca

[In peccatum] Precatio eius ducatur peccato: non per se, sed propter indignitatem personæ, & detestationem precatis, quo sensu victima impiorum abominabilis apud Salomonem in Prouerb. Non magis exaudiatur eius oratio, quàm si esset peccatum & scelus. Ex ea potius augeat peccata, quàm peccatorum supplicium depellat. Oratio, quæ non fit per Christum, non solùm non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit peccatum. August. hic. i. vertitur in peccatum, quando affectus est Christi fidei oppositus, vt in Turcis, Iudæis, Idololatris. Est enim duplex error, vnus è praua affectione, siue habitu, alter è pura negatione.

8 Prematura morte intereat, sit eius ætas breuis, vt contigit Act. 1. dum laqueo vitam sibi corripuit. [Episcopatum] τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ, פקידה, præfecturam. Dominium in genere significat. Sed Prophetice Septuag. hoc selegerunt vocabulũ inspectionem significans, primum quòd iam esset sacrum inter profanos, è Plutarcho in Numa, sacrarum virginum custodem appellante ἐπίσκοπον, & hic ageretur de sacra Iudæ proditoris præfectura atque Apostolatu. Deinde quòd eius futurus esset vsus in sacra noui testamenti Hierarchia & Apostolicis scriptis. Episcopatum eius adeptus est alter, nempè D. Matthias Act. 1.

9 [Filij] Quasi Iudas fuerit coniugatus. At Theodoret. Euthym. Chrysostom. non putant hæc ad ipsum pertinere, quòd de eius vxore non constet, sed ad Iudæos. Adde accumulari imprecationes, non vt omnes ad amussim accidant, sed quæcunque poterunt, donec perierit penitus, Poeticè, quemadmodum apud Callimachum & Ouidium in Ibin.

10 [Nutantes] instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi & errones. [Ejiciantur] Heb. & quærant (panem) è desolationibus siue ruinis suis, è domibus suis redactis in vastitatem & extremam inopiam: vel, postquàm eorũ domus, fuerint vastatæ, & in solitudinem redactæ victũ quæritent. De habitationibus, ἐκ οἰκοπέδων. Est autem οἰκόπεδον ex Eustathio in Homerum, superficies domus dirutæ. Ad Iudæos, non Iudæ, liberos refert Theodoritus. Iudæi enim incensis domibus & ædificijs partim cæsi, partim captiui abducti fuere. Sic quod sequitur, de facultatibus à Romanis direptis.

11 [Scrutetur] illaqueet propriè, subtiliter, & studiosè capiat

capiat creditor omnes eius facultates, quas auxit è sacrilegio: eis ne fruatur nec eius posteritas sed sint Iudæ & liberis eius exitio. Habebat enim Iudas Christi loculos, erátque fur & latro. Ioan. 12. Summæ egestatis & extremæ inopiæ imprecatio. [Alieni] extranei, qui non sunt veri & legitimi hæredes. Chaldæus hîc vaticinatus est de Iudæ sectatoribus. Colligat fiscus omnia, quæ ipsius sunt. Sic Bernardus, Quæ non capit Christus, rapit fiscus. [Labores] opes labore eius partas.

12 [Adiutor] extendens misericordiam, Heb. quam Periphrasim vnico vocabulo representarunt. Omnibus sit inuisus. [Pupillis] Mendosè in aliquibus codicibus, *Pusillis*.

13 [Nati eius] Heb. postremum eius. Postremum autem, siue אחריתו, significat & posteritatem siue liberos, vt Dan. 11. & finem siue exitum (vitæ.) Prius secuti sunt Septuag. posterius Recentiorum aliqui non tam rectè. Sit eius exitus excidium, sit nouissimũ eis interitus. [In generatione vna] vna ætate sua. q. d. Ne transeat in alteram ætatem ipsius memoria. Vnde Heb. in ætate altera. i. sequenti, in posterũ. Nam est idem sensus, siue Septuag. אחר legerint per ר, siue per ו. Ne habeat posteros, in quibus nomen ipsius permaneat, & continuetur. Ne nominetur in posteris, ne diuturnam relinquat familiam, & vt vulgò dicitur, ne eius bonis gaudeat tertius hæres.

14 Imputat Deus filijs peccata parentum Deut. 5. quantum ad pœnam, præcipuè si sint impij, & patrum vestigijs insistant. Eze. 18. Accedit non eis infundere gratiam, quam tribuisset, si parentes pietatem coluissent. Intereant liberi eius, quia succedunt in paterna scelera. Peccata parentum contemplatur Dominus, quando punit.

15 [Fiant] iniquitas patris & peccatum matris scilicet, semper contrà Dominum. i. coram Domino. Heb. & Græcè, ob oculos Domini, in conspectu eius. Sint perpetuò ante ipsius vultum ad vindictam exposita, ea perpetuò videat, & nunquam in hoc impio homine vlcisci obliuiscatur. Quin & disperdat de terra memoriam eorum, paternorum peccatorum. i. ea grauissimè puniat in filijs, vt nihil puniendum deinceps supersit. Alijs suppositum verbi fiant, sunt Patres & mater. [Memoria eorum] Iudæ & parentum eius. [Pro eo quod] Prima causa cur deuoueat. Nam

causas accumulat, vt diræ iustæ perspiciantur.

16 Secunda. [Inopem &] ob tenuitatem assumptæ carnis, & quia non habebat præ paupertate, vbi caput reclinaret, Luc. 8. Euth. Malo vt sit Hebraismus, pro misero & afflicto. Gall. *pauure miserable & cheitif.* [Compunctum] contritum, mœstum animo. [Mortificare] ad mortificandum, vt occidat & morti tradat eum.

17 Tertia causa. [Dilexit] non sub ratione maledictionis, sed boni. Quoniam ea dilexit & egit, ob quæ sequitur maledictio tum temporaria, tum æterna. E contrario benedictionem noluit, quatenus illis abstinuit, è quibus consequitur benedictio, i. quatenus persequutus est vitia, virtutes declinauit. [Maledictionem] infœlicitatem, [Benedictionem] fœlicitatem, gratiam Euangelicam, quæ vehit ad vitam æternam. Quasi eò vsque fuerit ſt. diosus Iudas impietatis & omnium scelerum, videretur optare infœlicitatem & execrationem Dei. Adeo addictus prauitati, vt nullum scelus refugerit, quo Dei maledictionem in se prouocaret. *Noluit benedictionem*, quæ per Christum ei offerebatur. Arnob.

18 Aliquot similitudinibus explicat infœlicitatem Iudæ & similium impiorum. [Sicut vestimentum] id est, firmiter, arctè & omni ex parte se maledictione armauit. [Sicut aqua] quam quis haurit & bibit, vel quæ latè diffunditur in interiora. [Sicut oleum] quòd facilè penetrat. Maledictio & infœlicitas ad ossa, medullas, & intima quæque ipsius penetrauit: vt nō modò foris, verū etiā intus malis circundetur. Vestimentū continuæ adhæsionis est Symbolū: Aqua vehementiæ: Oleum, durationis vix eluibilis. Chrys. i. Malorum copia ingruit, quæ aquæ vehemētiam, olei firmitatem imitabitur. Theodor.

19 [Fiat] maledictio. Eodem pertinent hæ similitudines ad exaggerationem imprecationis. Ei vndiquè infœlicitas immineat.

20 [Hoc opus] Metonymia in hoc Epiphonemate. Opus pro mercede operis. Hæc sit eorum merces, hæc vltrix pœna & vindicta à Domino, qui inimicantur mihi. Ita fiat à Domino aduersarijs meis. Hæc retributio hostibus meis eueniat diuinitus, ne eam humana vi possint depellere. Nō *apud* construitur cum *hoc opus*, non proximo. Hoc opus, hoc supplicium

supplicium eorum apud Dominum sit, &c. Mutat autē numerum, vt sint imprecationes, non contra Iudam tantùm, verum & Iudæos. [Animam] vitam, Meton. vt Act. 20. Non facio animam meam pretiosiorem quàm me.

21 [Fac mecum] bonum sup. vel misericordiam: & est Hyperbaton. Chryſ. [Suauis] bona, benigna, benefica. Redit ad suas miserias.

22 [Conturbatum est] saucium, vulneratum, in medio mei, *Halal*, lethaliter sauciatum significat.

23 [Cum declinat] cum sensim minuitur, & mox tota euanescit. [Ablatus sum] abij, perij, è medio celeriter sublatus sum, euanui ad similitudinem vmbræ, quæ vnà cum die inclinatur, & in tenebras noctis euanescit, vel quæ celeriter abit & præterit. [Excussus sum] motus siue mutatus sum, loco migraui, sicut locusta. i. celeriter abij celeriter euanesco ex hac vita, per Epexegesin, de vitæ suæ vanitate & miseria, vt locustæ comparari possim, quæ nunquam ferè quiescit hue illuc saltitat, donec euanescat & ex oculis abeat, vel etiam à vento dissiciatur: vel instar locustarum, quæ excussæ ruunt ex arbore, & obstupefactæ, intereunt, hac vita facilè eiectus sum.

24 [A ieiunio] præ ieiunio, propter ieiunium. Descriptio maximæ inediæ, Ita præ virium defectu nutarunt & vacillarunt genua Christi, vt nec valeret supra pedes firmus consistere. Tam erat occupatus in his quæ patris sui erant atque adeò in sacris ieiunijs & precationibus, vt in tātis calamitatibus Deum sibi & nobis conciliaret. Non delicatam duxit vitam, sed simplicem, &c. Theodor. [Immutata est] macruit, pro. exaruit. [Propter oleum] propter olei. i. pinguedinis defectum. Qua phrasi Gen. 18. V. 28. an delebis propter quinque vrbem. i. propter hominum quinque defectum. quòd minus quinquaginta iustis, ibi quinque fuerint. Quare illic noster ad sententiam illuminandam, Non *Quinque* vertit, sed *Quadraginta quinque*. Oleum, siue *Shemen* Hebræis, significat quicquid vnctuosum est & pingue. Itaq; alij accipiunt pro oleo ipso, vel vnguento, è Psal. 103. vt exhilaret faciem oleo. Macruit caro propter vsum olei vel vnctionis (neglectum.) Nam non vngi oleo vel vnguento, pertinebat ad tristitiā & luctum. Alij pro adipe & pinguedine. Corpus meū defectu pinguedinis extabuit. Magis ad verb.

Universidad de Deusto
Biblioteca

vertissent, Ab oleo, siue à pinguedine. i. ne esset pinguedo, pelle ossibus adhærescente. Nam Præp. *A*, habet vim negãdi Heb. nisi fortassè respexerint ad ieiunia, in quibus propter carnium abstinentiam, & vsum siccorum, oleo vtuntur, vt *propter oleum*, non subaudiatur, *amissum* vel *neglectum*, sed idem sit, quod propter olei vsum, loco ciborum delicatiorum, atq; adeo carnium, quibus temporibus ieiunij & pœnitentiæ abstinebant etiam Iudæi, Dan. 9. & in Tractatu Taanith, & in Itinerario R. Benjamin. Nam & Præpos. *min* siue *A* propter, præ, vt initio versus, à ieiunio, propter ieiunium: sic *ab oleo*, propter oleum. Et sanè idem videtur enuntiari vtroque hemistichio, vt proinde vtrobiq; eandem particulam vsurparit, & eodem sensu.

25 Gestus illudentium Christo, Psal. 21. Mat. 27.

27 [Manus tua hęc] Sciant hoc tuum tam illustre & apertum auxilium, tuam esse manum & potentiam & (quia) tu Domine fecisti eam (rem, siue liberationem.) Sciant me nõ humanis præsidijs, sed potentia numinis tui esse liberatum. Vtuntur fœminœis loco neutrorum, quibus carent, vt Psal. Vnam petij à Domino, hanc requiram: vnam rem, vnum. [Eam] hanc rem, hoc. Hanc plagam, crucem, Chaldæo, cui *manus*, Metonymicè est plaga. Et sciant (inquit) quia percussio hæc tua est. Sic Theodorito: Discant (inquit) non inuitum cruci tradidisse, sed tuæ dispensationis esse opus. Quanquam mox manum Dei potentiam exponat.

28 [Maledicent] Maledicere, siue קלל, neque hoc Psalmo neque alibi importat duntaxat maledicentiam, imprecationem, detestationem, blasphemiam, verùm etiam omne infœlicitatis genus, vt supra vers. 17. sicut benedicere ברך benefacere, fortunare, fœlicitare. Est ergo sensus. Maledictis & maleficijs obruent me, tu verò ista omnia in mea commoda & fœlicitatem conuertes. Machinabuntur illi multa contra me & verbis & factis, at tu mihi è contrario verbis factisque fauebis. [Lætabitur] vel in dextera Patris, vel in membris suis lætantibus.

29 [Sicut diploide] sicut pallio duplicato, copiosè & largiter perfundantur ignominia, & coram omnibus sint execrabiles aduersarij mei: fortissimo & densissimo dedecore, quasi duplicato, afficiantur.

30 [In medio multorum] in Ecclesia, coram fidelibus, qui multi

qui multi sunt comparati ad synagogam, & reliquas sectas. Alij, inter Apostolos & Apostolicos viros. [Nimis] plurimum.

31 [A dextris] ab auxilio & ope mea, qui sum pauper, Dominus ad succurrendum. In bonum, cùm vers. 6. in malum acciperetur. [A persequentibus] Iudicantibus proprie, i. iniquo iudicio persequentibus. A Iudæis, qui erant testes & iudices. [Animam meam] vitam meam, me à mortuis excitando. Hic ad perspicuitatem immutarunt Pronomen tertiæ personæ in primæ. Vt saluum faceret à iudicatoribus siue condemnatoribus animæ suæ. Sic autem vocat principes & magistratus Iudæorum, qui Christum condemnarunt.

ARGVMENTVM.

Christum ad Patris dexteram sessurum, regnum è Iudæa auspicaturum, Sacerdotio Melchisedech perpetuò functurum, toto orbe victorem dominaturum & iudicem futurum.

1 Psalmus Dauid. CIX. Heb. 110.

2 DIxit Dóminus Dómino meo: sede à dextris meis.

3 Donec ponam inimícos tuos: scabéllum pedum tuórum.

4 Virgam virtûtis tuæ emittet Dóminus ex Sió: domináre in médio inimicórum tuórum.

5 Tecum princípium in die virtûtis tuæ in splendóribus sanctórum: ex vtero ante lucíferum génui te.

6 Iurávit Dóminus, & non pœnitébit eum: Tu es sacérdos in ætérnum, secúndum órdinem Melchi-sedec.

7 Dóminus à dextris tuis: confrégit in die iræ suæ reges.

8 Iudicábit in natiónibus, implébit ruínas: conquassábit cápita in terra multórum.

9 De torrénte in via bibet: propterea exaltábit caput.

1 Cùm sic inscribatur etiam in fonte saltem per inuersionem *Dauid Psalmus*, mirum est Talmudicos eum attribuisse Melchisedech de Abraham. Rectius Chaldæus Ionathan (Nam R. Ioseph cæcus hic cæcutit) immo & Midras tehillim Psal. 17. & veteres Rabbini Barachios & R. Leui citati à R. Mose Nahmanide Gen. 18. Dauidi de Messia, cũ nostris, atque adeò Christo & Apostolis, Matth. 22. Heb. 7. & 10. 1. Cor. 15. Cănit enim Dauid Christum cõstitutum regem, Pontificem, iudicem omnium.

2 [Dominus] Deus pater. [Domino meo] filio suo incarnato. (Vnde Hebræi non iam *Adonai* legunt, sed Adoni) Christo, qui meus est Dominus, non quatenus existit è meo semine & posteris, verum quia Dei filius. Quin etiam ratione humanæ substantiæ est Dauidis, atque adeò omniũ Dominus, tam patris concessu & munere, quàm acquisitionis & redemptionis iure ac merito. Nam sanguine suo sibi acquisiuit dominatum nouum supra omnia, etiam Angelos, nedum Dauidem. Data est, inquit, mihi omnis potestas in cælo & in terra. Adde, excellentiam personæ, & officij, regni eius amplitudinem, regiam dignitatem & sacerdotium, & si eius sit filius secundum carnem. Hebræa vt attigi hoc indicant, in illis enim priore loco scribitur nomen Tetragrammaton pronuntiatum. Adonai per Camets, posteriore Adoni, simpliciter, sine camets, & literis nominis Tetragrammi. Prius est vnum è tribus Dei nominibus propriis, vt Abben Ezra docet, Exod. 15. Nam cætera septem sunt appellatiua & per attributionem ipsi addicta. Ex quo nomen incommunicabile dicitur sap. 14. & hoc loco enuntiatur de Deo Patre, Posterius humanum est vocabulum, vnde & respicit humanam Christi naturam, secundum quam, vt dictum est, duabus de causis omnium est Dominus. Aliqui tamen suspicantur hunc locum à Iudæis corruptum, ac oportere, vt Diuinitatis vocabulum congeminetur, tam pro Patre, quàm pro Filio, quoniam Dominus Matth. 22. ex ea ratiocinatus Christum non videri filium Dauidis, quòd eius sit & dicatur Dominus. Secundùm diuinitatem haud dubiè, & Eusebius ex hoc eodem instituit probare Christi ratione diuinitatis simul ac humanitatis, esse Sacerdotem. Sed hæc è superioribus facilè diluuntur. Nempè sat esse vt hæc indicent Christum non esse purum hominem. Nam purus

purus homo non poterat sibi acquirere dominium supra Dauidem & reliquas creaturas, prima ergo est pars Psalmi de Christi regno atq; imperio. [Sede à dextris meis] Iuxta me quiesce, præside, mecúmque regna, fruére mea gloria, esto mihi proximus, particeps esto meorum bonorum, potentiæ & maiestatis: esto supra omnem virtutem & principatum, esto superior rebus omnibus creatis, esto prope me in loco celsissimo, potissimo, honoratissimo: regna æquali potentia mecum, ti ad diuinitatem: simili & proxima, si ad humanitatem. Potestatem exercendo super omnia in cælo & in terra, Mat. vltimo. Nam vt Deus sempiternum habet imperium Christus: verum vt homo, accepit quod vt Deus habebat. Theod. Metaphoricè (alioqui Deus cùm sit incorporeus, nihil habet dextrum proprie, nihil sinistrum) Sedere à dextris, siue ad dexteram Dei, multa complectitur, nempè vno verbo esse prope Deum ante omnia & super omnia, siue proximè accedere ad ipsius potestatem & gloriam. Quare aliqui de æqualitate Dei interpretantur: alij, quod rectius, de præcipuis & potioribus bonis Patris. Quoniam enim Christus proprie ratione humanitatis, secundum quam minor est Patre, sedet ad dexteram eius. Sedere ad dexteram eius, est sedere & versari in potioribus bonis Patris & opibus, non in omnibus, ne homo æquetur Deo. Ita quanta quidem potuit excellentia, maiestate, potentia, perfectione humanitatem filij absoluit, at ipsam semper vno diuinæ essentiæ solio præcedit, quod illa transire non posset in diuinam substantiam & maiestatem, sempérque intra naturæ creatæ metas permanerat. Qui exponunt Patrem hoc dicto filium sibi prætulisse, sequeque velut ad filij sinistram collocasse, quemadmodum in humanis ad dexterã collocamus præstantiorem & honoratiorem, vel certè eum, quem in honore nobis præsentem volumus, non aduertunt hanc propositionem, *Christus est maior Patre*, nullo sensu vnquã concessam fuisse. Nam ratione diuinitatis Christus Patri tantùm dicitur æqualis, ratione humanitatis minor. In eo nihil est tertium, cuius ratione maior censeatur, nisi fortassis fingatur, quod omnia administret. Atqui hoc habet à vel sub Patre, concessu beneplacitoque Patris. Sed nec Patrem quisquam sic locutus est, vel etiam sinistram in diuina hac sessione constituit. Non enim ibi sinistra debet intelligi,

vbi nulla est inæqualitas. Sed nec ideò Pater ad sinistram filij sedet, quia filium habet sibi à dextera residentem, cùm nō sit filio minor Pater, quia cœqualem sibi habet filium. Quare vers. 7. à dextris quoque filij constituitur. Dominus (inquit) à dextris tuis (ò fili.) Quod Athanasius de Spiritu sancto exposuit.

3 [Donec]. i. ad diem iudicij. Etiam donec pedibus tuis subijciam cunctos tuos hostes, etiam vsque ad consummationem sæculi, quo tempore omnia tibi plenè subijciam. 1. Corinth. 15. Hebr. עד Emphaticè solet sumi pro *Etiam donec*, & continuitatem significare, siue cōsecutionem, nō exceptionem vel exclusionem futuri temporis. Ei enim minimè opponitur. q. d. Regna mecum etiam donec inimicos tuos tuis supponam pedibus. Etiam tempore, quod tuo regno videtur oppositum & contrarium, etiam quando illi videbuntur regnare, etiam antequam hostes tuos tuis pedibus substernam, tuæque libidini subijciam: Diabolo, morte, impijs, peccatis funditùs euersis & extirpatis. Nempè inter medias cruces, persecutiones, impietates, motus & turbas Satanæ ac ministrorum eius regna. Nam de alio tempore non est dubium, quin regnet Christus. Obserua ergo hac particula & similibus, Scripturam, atque adeò linguam Hebraicam affirmare, quod in dubitationem posset incidere. Psal. 122. Oculi nostri defixi in Dominum donec misereatur nostri. i. etiam donec misereatur, siue antequàm misereatur, nempè tempore difficili & alieno. Matth. 28. Vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi, etiam vsq; ad cōsummationem sæculi, ante quam multa in contrariū videntur posse contingere. Denique *Donec*, *vsque ad*, & similes particulæ in hac lingua continent Emphasim, vnde & aliquando expressum habent ו, Latinè *Etiam donec*, *etiam vsque ad*, *prinsquàm*. [Ponam] efficiam reddam. [Inimicos tuos] visibiles & inuisibiles. Principes, Gentiles, Iudæos, qui nolunt vt regnes, imperia aduersum te & tuum regnum insurgentia. Cōsule 1. Cor. 15. [Scabellū] subsellium. Metaphora, ad extremā & turpissimam subiectionem. Aliter enim Christo subijcientur, quàm pij & electi, nempè coacta, violenta, acerba, seruili & ferrea conditione, non dulci, amica, filiali.

4 [Virgam] Sceperū potentiæ tuæ: potentiā tuā regiam.

sceptrum

sceptrum tuum potentissimū & fortissimū (ferreum, Ps. 2.) in omnem terram emittet ex Sion, & è Iudæa (non ex Arabia, &c.) Illic regnum tuum incipiet, indeque ad reliquas orbis partes manabit. 2 Gal. 4. Esa. 2. Mich. 4. Sic appellat regnum & imperium Christi, vt Psal. 44. vel Euangelium Dei virtutem, siue crucis prædicationem, Roman. 1. [Emittet] extra mittet in terras & Gentes. q. d. non regnabis in Iudæa solum, sed extendet Deus tuam potentiam & imperium vsque ad extremos terræ fines. [In medio inimicorum tuorum] inter inimicos tuos, velint, nolint: inter Iudæos, Paganos, Turcas, hæreticos vel inuitos. Inter eos enim regnū Christi, i. Ecclesia radices egit, quantumuis teniterentur, hodieque perseuerat, quantumuis repugnent.

5 [Tecum principium] Tecum principatus? ἀρχὴ hic hoc significat, vt apud Basilium, hom. 10. Hexam. & Euthym. non principium. i. Patrem, qui est principium, & origo filij, etsi Latini ferè reclament) tecum inquam, regnum & imperium (erit) in die hoc roboris & potentiæ tuæ cum splendoribus sanctitatum, cum sacratissima maiestate, gloria, splendore. Obtinebis principatum hoc die, quo tua potestas euincabit, splendidissimum sanctitate, sanctissimum splendore, gloria & veneratione plenissimum. Sic Tertullianus aduersus Hermog. vbi tradidit Principio significari originem, Possum (inquit) *Principium* aliter interpretari nō ab re tamen. Nam & in Græco principi vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantum ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatum. Vnde & ἄρχοντες dicuntur principes & magistratus &c. Pictura est elegans Regis sacra maiestate pleni. Per hunc autem diem virtutis intelligit primum aduentum, vel potius tempus, quo post mortem cœpit per resurrectionem glorioissime regnare & habere gentes hæreditatem suam & possessionem suam terminos terræ. Psal. 2. Vt enim semel passus fuerat ex infirmitate, ita tunc regnare cœpit ex virtute Dei, iudex constitutus viuorum & mortuorum, & caput omnis principatus ac dominationis ad dexteram Patris sedens. Theod. tamen de secundo aduentu interpretatur, quo veniet cum Angelis magnifice. Teram. עִמְּךָ, *Hymmecha*, tecum, apud te. Sic lego per Hiric cum Sept. Nam Masoretæ legentes *Hammecha* per Pathah, sententiam obscurant. Populus tuus voluntates (erit) die

quo potentiam & copias conficies ad inimicos oppugnandos cum splendoribus sanctitatis, id est, populus tuus tibi obediet voluntarie, te sponte ad hoc bellum sequetur magna voluntate & propensione, tibi eo tempore spontaneas & liberales oblationes offeret, cum summa obseruatione & reuerentia, vel etiam sanctitate. נדבה & spontaneam voluntatem significat, & principatum, vnde נדיבים principes, quæ significatio loco magis quadrat, vt præter Sept. docet R. Selomo Hataiã. [Virtutis] δυνάμεως, potestatis, roboris, exercitus. Hebr. חילך. q.d. tempore regni tui potentissimi [In splendoribus] cum splendoribus & pulchritudinibus, cum magnifico splendore, & immensa gloria sanctitatis, id est, tua, qui es sanctissimus. Rab. Selomo, propter splendores & claritates sanctitatis tuæ, merito tuæ splendidæ sanctitatis [Sanctorum] neutri generis rerum sanctarum, sanctitatum. Sic sacram maiestatem dicimus. Alij referunt ad populi sanctitatem: q.d. cum omni sanctitate ad te venient, seque subijcient. [Ex vtero] Septuaginta hic duntaxat sequuti sunt sensum ad illuminandum mysterium diuinitatis Christi, & æternæ eius generationis, adeò fidissimè & Propheticè, non quod aliter legerint, quam nunc habeat veritas Hebraica. Nam his Hebraicis, *Ex vtero, ab aurora tibi (est) ros adolescentiæ tuæ*: hæc nostra plane respondent. [Ex vtero ante Luciferum] (stellam Auroræ) [Genui te] Ros enim Metaphoricè, vt docet Rab. Selomo, designat suauitatem, hilaritatem, dulcedinem, & hac metaphora vtuntur, vt nos floris, quando dicimus aliquem esse in flore ætatis. Est ergo sensus facilis & perspicuus. Ex vtero (meo è mea substantia) ab aurora, ab auroræ ortu, quando scilicet auroræ stella, quam Luciferum appellamus, producta est, tibi est ros adolescentiæ tuæ. Tu eras ex vtero meo & mea substantia in rore adolescentiæ ab ipso Luciferi ortu. Tu iam eras in flore iuuentutis, vel in suauitate & dulcedine adolescentiæ. Tu iam me oblectabas (Prouerb. 8.) cum producerem auroram, ludebas coram me omni tempore. Tu denique iam eras natus mea magna voluptate. Si Christus erat in flore adolescentiæ, in vigore & suauitate iuuentutis, quando stellæ procreatæ sunt, ergo erat iam genitus. Quis non igitur cernit has propositiones esse æquipollentes. *Ex vtero ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ*, & Ex *vtero ante Luciferum*

Luciferum genui te, ad illud Micheæ 5. repræsentandum, Et egressus eius à diebus æternitatis. Miror nostros Gnosticos à Rabbinis toto hoc Psal. cæcutientibus fascinatos hæc non vidisse vt proinde interpretationum varia portenta huc cõueherent. Epiphanius hoc videtur odoratus, dum contra Paulum Samosatenum pag. 263. hunc locum vendicat à corruptelis impiorum diuinitate Christi aduersantium, ac docet Aquilæ versionem, A vulua, ab aurora Oriente, siue apparente tibi ros pueritiæ tuæ, nihil sonare diuersum. Quinetiam R. Selomo è Thalmudicis nescio quid innuit de generatione facili & incorrupta, vt cum per fenestram diebus conuiuij fructus proficiuntur. Alioqui hic Rabbini & nostri Iudaizantes peregrinantur, quod careant Spiritu sancto, per quem Septuagintæ & fideles in viam diriguntur. *Vterus* ergo Dei Metaphoricè est substantia, quoniam ex vtero homines gignunt, & ea, quæ gignuntur, eandem habent naturam, quam & genitores, vel fœcunditas naturalis quæ in patre tanta est, & tam efficax, vt absque coniuge, absque fluxu & diminutione suæ ipsius substantiæ potuerit gignere filium, non modo sibi specie similem, verum etiam vnum, consubstantialem, vnius eiusdemque ad numerum substantiæ [Luciferum] solem, fontem lucis intelligit. Euthymius, Angelicas naturas & sydera, id est, tam spiritualem quam corporalem creaturam. Augustinus, Epiph. Primum Angelum, & alij. Malo ego è fonte, stellam auroræ, stellam quæcunque tandem illa sit, quæ Solis ortum antecedat. vt Esa. 14. lucifer, qui mane oriebaris. Alioqui propriè Cicero stellam Veneris Luciferum Latinè dici Græcè φωσφόρον ait. Nam intra nouem decim menses, Venus describens circulum circa solem, sex mensibus præit, tumque Lucifer dicitur sex sequitur, tumque Hesperus, reliquis latus eius cingens vix apparet, oppressa ipsius lumine & radijs. Quemadmodum autem per *Ex vtero*, diuinam generationem & identitatem substantiæ significarunt, sic *per ante Luciferum*, æternitatem diuinæ illius generationis. Non quod Pater genuerit filium ante solem vel Luciferum tantum, & non ab omni antiquitate, sed quod Lucifer sit symbolum durationis temporariæ & sæculorum. q.d. ante ipsa sæcula. Non aliene etiam aliqui de temporaria Christi natiuitate. Ex vtero (Virginis, nõ è femine humano,

non è

non è viri lumbis) ante luciferum (mane summo)genui te, vt Psal.2.vel[Ante luciferum] ante omnem creaturam, ante mundi constitutionem,per prædestinationem æternam. Quasi pater prius cogitarit de ædendo in lucem corpoream filio,quam de reliquis rebus procreandis.

6 [Iurauit]certo & immutabiliter constituit. Secunda pars Psalmi de Christi singulari sacerdotio. Ex eo sumitur Metaphora, quod apud nos per iusiurandum fœdera mutua confirmentur & sanciantur. Non obstantibus persecutionibus & bellis inimicorum tuorum cum iureiurando promisit & statuit te non solum futurum regem, verumetiam sacerdotem magnum,& sacrificaturum in æternum per tuos ministros & sacerdotes secundum purissimum ordinem & ritum Melchisedec.[Non pœnitebit]non mutabit sententiam, vt in Aaronico, cui antiquato æternum & Euangelicum substituit,statuit irreuocabiliter,dicendo sup. [Tu es]&c.Heb.5.6.7. Tu es sacerdos ad meum numen & maiestatem placandam. Tu is es, per quem perpetuo reconciliabor, quantumuis iratus humano generi. Tu me semper placabis corporis tui hostia, per te ipsum in cœlo, per ministros in terra, sub panis & vini specie semper liaturus,secundum similitudinem Melchisedec,huius incruentæ oblationis figuram exhibentis.Hoc iuro solenniter & irreuocabiliter. Tua sacrificia,tuæ preces,tua vota mihi perpetuo erunt accepta. Sic authoritas Christi in sacerdotio ad Deum nobis pacandum & conciliandum, magna consolatione stabilitur & efficax in perpetuum fore cum iureiurando promittitur.Scriptura enim iuramentum Dei appellat.τὸ ἀμετανόητον τῆς βουλῆς αὐτοῦ.inquit Damascenus lib.1. Orthod.cap.11. [In æternum]Etiam inter medias persecutiones & bella, tibi alius non succedet. Hebr.5.7.10. [Secundum ordinem] i.secundum morem, ritum & similitudinem,interprete Apostolo.Heb.7.v.15.κατὰ τὴν ὁμοιότητα Heb.על דברתי,secundum negotium Melchisedec. Gallice, *selon la chose de Melchisedec*, secundum ea quæ pertinent ad Melchisedec. Genes.14.Melchisedec fuit sacerdos altissimi, offerens panem & vinum, incruentum sacrificium, inter Chananæos & Hebræos, eaque communicaturis solenniter dispensans. 2. benedicens vtrique populo ante legem datam,proque eis interpellans,seorsum Abraham & posteris eius.

ris eius. 3. ab eis decimas accipiens. 4. Rex Salem pacis & iustitiæ. 5. sine patre, sine matre, sine cognita genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, sacris literis aut etiam alijs expressium. Iuxta hunc ritum Christus pontifex assiduè pro nobis è Iudæis & Gentibus collectis, apud Patrem in cœlis interpellat, se sub panis & vini speciebus incruentè Deo offert, immo & inde exorsus est suũ sacerdotium.Theodor.) & fidelibus distribuit, in terris benedictionem vtrique populo affert, gratiam videlicet Dei & peccatorum remissionem regnat in Ecclesia, vera Salem siue Hierusalem iustè & pacificè. In terris natus sine patre, in cœlis sine matre,æternus à patre principij & finis, cuius generatio est ineffabilis & incomprehensa. Denique verus rex & verus sacerdos,cui nullus in eius locum succedat. Vt verus rex, legibus & armis salutem & pacem suorum adversus hostes visibiles & inuisibiles tuetur & conseruat. Vt verus sacerdos, salutari religione, & diuinarum rerum notitia populum imbuit,illius peccata donis & sacrificijs iugibus expiat, Deum pro salute ipsorum continenter deprecatur. Denique collatio Melchisedec & Christi sumitur à nomine,genere,loco,conditione,ritu sacrificandi. Nam etsi Paulus non apertè enuntiet in typum Eucharistiæ Melchisedec obtulisse panem & vinum, tamen in eo præcipuè positam fuisse vim huius sacerdotij veteres omnes etiam Rabbini,docuerunt, vt Clemens Alex.4.Strom. Aug.contra aduers.lib.1. Cur autem Paulus vix tetigerit, Hieronymus ad Euagrium explicat. Ne Iudæis(inquit)infidelibus tantum proderet Sacramentum,& Paulus ipse c.5. De quo(Melchisedec) nobis grandis sermo & inexplicabilis ad docendum, quoniam imbecilli facti estis ad audiendum,&c. Quod cõsilium secuti sunt veteres, cum verba ad populum occurrerent præsentibus Cathechumenis, vel Paganis, de hoc mysterio, vt Origin.hom.9.in Leuitic. & 13.Hom.4.in Iosue, Chrysost.in Orat. de beato Philogonio, Theodor.in Polymorpho,Augustin.ipse in Psalm.21. Norunt fideles,qui mysterijs initiati sunt, intelligunt quæ dicuntur, &c. Sozom. lib.8.histor.c.9.ἴσασιδὲ οἱ μεμυημένοι τὰ λεγόμενα. Quantum ad Rabbinos fatentur ipsi omnes panem & vinum Melchisedec fuisse mystica, nec pertinuisse ad simplex conuiuium. Hæc obiter contra Gnosticos, qui hoc non sacerdotale sacrificium,

crificium, & typum oblationis Christi incruentæ opinantur, sed simplex xenium, vel epulum regium hospiti Abrahamo exhibitum. [Sacerdos] Frustra hic recentes Iudæi *Cohen*, non sacerdotem interpretantur, sed principem. Nam, vt vel docet eorum Abben Ezra Psal. 98. qui ipsorum est 99. vers. 6. per totam scripturam sonat *Mesharéth*, ministrum Dei.

7 Poeticè vsque ad finem describit victorias Dei de gentibus & hostibus Christi. Dominus Pater, ô Christe, assidet tuo lateri ad te iuuandum & roborandum, & regnum tuum stabiliendum: tibi pugnabit, ne dubites de ipsius promissionibus iureiurando confirmatis. Tertia pars Psalmi, de Christi iudicatu. Hinc Theodor. refert ad diem extremi iudicij: sed nihil video causæ, cum primo etiam aduentu per Constantinum & alios labefactarit reges vel conuerterit [Dominus] Adonai, non Tetragrammaton hic. Vnde aliqui Christum interpretantur nō Patrem. Quasi vero non æquè filio Tetragrammaton competat ac Patri. Rectè autem pater intelligitur dexter filio, & à dextris filij, quoniam Dextra alio modo hic, quam supra sumitur. Hic pro præsentia, ope, auxilio, vt Psal. 16. & Actor. 2. Dominus à dextris meis est ne mouear, & Psalm. 108. astitit à dextris pauperis Illic pro potioribus bonis. [A dextris tuis] A dextris esse, significat opitulari, adesse, succurrere, protegere. Dominus, ô Christe, est auxiliator tuus. *Sedere*, autem, vt initio Psalmi loquebatur, frui potioribus & præcipuis bonis, siue regnare maxima, & proxima potentia. vers. 2. *Dominus* ergo hic enunciat Patrem, qui à dextris filij ideo esse dicitur, quia filio in propinquo & præsto, adest, ac copiosè opitulatur. Athanasius alicubi de Spiritu Sancto interpretatur, de Patre vt cum extremo 2. orationis contra Arianos. Patrem dextrum quoque esse ait, sedenti ad dexteram filio, id est, Patrem esse in filio, quod alter insit in altero. At de filio Augustinus. Dominus (inquit) dixerat sede à dextris meis. Nunc Dominus à dextris eius, quasi mutarint sedes. An forte potius ad ipsum Dominum, qui iurauit sermo directus est, Dominus (ô Pater) à dextris tuis, q. d. O tu Domine, qui iurasti & dixisti. Tu es sacerdos in æternum, ipse inquam sacerdos in æternum, de quo iurasti, est Dominus à dextris tuis, quia eidem Domino dixisti, sede à dextris meis.

meis. Item Prosper in huius loci explicatione. Ad ipsum (inquit) Dominum, qui dixit Domino sede à dextris meis, Prophetæ sermo directus est. Ipse, (inquit) Domine cui iurasti, Tu es sacerdos in æternum, Dominus à dextris tuis, qui conquassauit in die iræ suæ reges &c. Sed simplicius de Patre eo sensu, quem posui, vt continuetur Apostrophe ad filium [Confregit] transfixit prop. sunt autē per Prolepsim præterita pro futuris [Reges] tyrannos, hostes tuos. Sic lapis excisus de monte suis manibus confregit omnia regna terrarum, Daniel. 2. regna videlicet Idolorum, Dæmoniorum, tyrannorum &c. tribuitur Christo, quod hic Patri, quoniam vnius eiusdemque substantiæ Pater & Filius atque vnum vterque.

8 [Iudicabit] vlciscetur, supplicia sumet Dominus Pater de Gentibus tuum principatum detrectantibus, iudicia in eis exercebit, eas tibi subiget. Hæc quidem, Athanasius Aug. Prosper, vt proxima tribuunt Christo, Iudicabit Dominus Christus nationes, implebit ruinas &c. Nam Pater iudicium omne filio dedit Ioan. 5. & in Symbolo, à dextris Patris venturus est iudicaturum viuos & mortuos. Verum vt Cyrillus ad finem libr. 2. de fide ad Reginas docet non, ideo magis expers Iudicandi factus est Pater quod Christus ab eo illam potestatem acceperit, cum vnius eiusdem potestatis & substantiæ, atque vnum vterque sit. Adde non hic agi de iudicio viuorum & mortuorum vltimo, sed vltione impiorum sese in viuis opponentium Euangelio [Implebit ruinas] πτώματα, cadauera & strages perficiet. Implere hic significat perficere, multiplicare. Sicque sæpe Verbum מָלֵא *malé* sumi tradit R. Mose Nahmanides Exod. 28. Edet magnas ruinas, implebit omnia cadueribus. Alij, valles per Eclipsin. Implebit valles (cadueribus.) Designatur perpetuo grauissima strages & vltio. [Capita] Heb. caput per Synechdochen numeri. Vt enim restringatur ad Satanam caput & principem peccati, vel Tyrannum aliquem, nihil video necessarium, cum cæteros præterea contriuerit Dæmonas per orbem cultos, & præcipua orbis imperia, donec reliqua Christo aduersantia penitus aboleat. [In terra multorum] populorum. Hinc Hebr. super terra multa. Quibus verbis indicari putant excidium Romani imperij, alij Saracenorum & Turcarū: & fortasse rectius, Nam *Rabba* præter

prætet *Maltam*, vrbs primaria erat Ammonitarum qui erant Arabes Chald. magnorum, qui multis imperant, & ample. Est autem allusio ad victorias Dauidis de Ammonitis, 2. Reg. 10. & 12. ad finem.

9 Dicendo sup. per Mimesim linguæ familiarem, cuiusmodi multas iam notauimus, vt Psal. 2. 90. &c. Multas erumnas in vita hausit meus Christus [De torrente] afflictionis & malorum. [in via bibit] calicem passionis hausit, [propterea exaltabit caput] suum. Via vitæ, curriculum & transitus. Potus, participatio. Torrens, symbolum calamitatum multarum & ingentium, vt Psal. 123. Torrentem pertransiuit anima nostra: vt sit sensus, In vita multarũ calamitatum erit particeps, & propter hanc humilitatem exaltabitur, & ascendens in cœlum glorificabitur, sedebitque à dextris Dei. Hunc locum sic & videtur interpretari Apost. Phil. 2. Humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem aucem crucis, propter quod & Deus exaltauit illũ, &c. Heb. 2. Propter passionem mortis gloria & honore coronatus est. Quod veteres omnes amplectuntur, vt Arnob. Aug. Euthymius. Alij cruor tantus, quasi torrens, per vias emanabit, vt de eo bibere Dominus transeundo, & victoriam persequendo possit: vt Num. 23. Non accubabit (victor populus) donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat. Alij etiam aliter, sed prima interpretatio est simplicissima, linguæ & sententiæ Psalmi appositissima, & Apostolicæ simillima.

ARGVMENTVM.

Dominum laudat, qui tot beneficia in Ecclesiam contulerit.

Halelu-ja. CX. Heb. 111.

CONfitébor tibi Dómine in toto corde meo: in concílio iustórũ & congregatióne.

2 Magna ópera Dómini: exquisita in omnes voluntátes eius.

3 Confessio & magnificéntia opus eius: & iustítia eius manet in séculum séculi.

4 Memóriam fecit mirabílium suórum, miséricors & miserátor Dóminus: escam dedit timéntibus se.

5 Memor erit in séculum testaménti sui: virtútẽ óperum suórũ annuntiábit pópulo suo.

6 Vt det illis hæreditátem géntium: ópera mánuum eius, véritas & iudícium.

7 Fidélia ómnia mándata eius, confirmáta in sæculum séculi: facta in veritáte & æquitáte.

8 Redemptióne misit Dóminus pópulo suo: mandáuit in ætérnum testaméntum suum.

9 Sanctum & terribile nomen eius: inítium sapiéntiæ timor Dómini.

10 Intelléctus bonus ómnibus faciéntibus eũ: laudátio eius manet in séculum séculi.

1 Apparet Hallelu-jah potius esse inscriptionem & titulum Psalmi quam principium, quoniam artificio acrostícho constat, vt singula hemistichia singulas ex ordine Alphabeti literas præferant. Iam hoc artificium sine acrostichis incipit in sequente voce אודה *odé confitebor*. Quod excellentiam argumenti indicare docent Rabbini, Hallelu-jah inscribitur, vt & sequentes aliquot, in quibus est cohortatio ad lætitiam & laudationem Dei. [In consilio] *sod*, secretum prop. Quare rectius per *s* quam *c*, vt opponatur congregationi, q. d. tam in occulto & secretiore loco, quam palam & publicè celebrabo te, cum propter conscientiam, tum ob proximorum ædificationem.

2 Ratio à Dei potentia & magnitudine [Exquisita] quæsita, inuestigata. [In omnes] *in* pro *intra*. Magna & incomprehensa sunt opera Domini, tam naturæ quam gratiæ, quorum ratio exquiritur intra Domini voluntates, id est, quorum ratio pendet è Dei voluntate. Sunt magna & incomprehensa, quoniam vult. Tota ratio facti est voluntas facientis.

facientis. Periphrasis operum creationis, prouidentiæ, redemptionis, conseruationis, quę nihil aliud sunt, quam opera exquisita in omnes voluntates ipsius: dum non sese alligat creaturis, sed omnia facit, quæ vult etiam repugnante natura, pro salute hominum. Sic enim conseruauit Israelitas in deserto, &c. Alij *in* pro *ad*, vel *iuxta*. [Eius] Dei, Heb. *Eorum*, operum Dei eodem sensu, & propius. *Eorum*, id est, Dei vnius & trini, vt Psalm. 10. vers. 9. AEquitatem vidit vultus eius. Heb. eorum, id est, Dei qui vnus est & trinus. Mysterium Trinitatis Gentibus occultabant Septuag. ne viderentur annuere polytheitis. Rabbini fere, etiam si notatio reclamet, malunt תמצירם esse participiũ, vel adiect. exquisita omnibus volẽtibus ea, vel, ab omnib. cupientib. ea (opera Domini.) Quicunq; ea cupiunt, illa scrutantur & contẽplantur. Anony. quidem substantiuè, sed alio sensu. Exquisita ad omnes voluntates eorũ. i. vsus & necessitates hominũ.

3 [Confessio] laus, laudis, & confessionis materia, Metonymicè. Opus eius est celebre, magnificum, & dignum cõfessione, laude, magnificẽtia: vel per Auxesin, Maximè confitendum & magnificandum est opus eius. הוד pro gloria & maiestate, nihil magni addit ad hanc sententiam [Iustitia eius] id est, virtus, bonitas, misericordia, qua iustus est, iustè agit, iustificat, &c. nullo corrumpitur, minuitur, atteritur tempore. Iustitia in hac lingua omnem virtutem complectitur. Alijs, iudicium, iuris tributio. Est semper iustus & quauis ætate. In perpetuum improbos punit, probos iuuat ac defendit. Sic Euthymius refert ad eorum solatium, qui iniurijs afficiuntur. Idem enuntiatur de iustitia hominis pij sequenti Psalmo, sic illi iustitia virtutem moralẽ eiusve fructũ significat. vide Abben Ezrã [In sæculũ seculi] periphrasis ęternitatis in Fonte *laad*, in æternitatem.

4 [Fecit] reliquit in suo verbo & sacramẽtis. Hãc memoriã mirabiliũ referunt ad miracula in AEgypto ædita, dum eos potenter eduxit. Quasi descendat ab admirandis Dei operibus toto mũdo exhibitis ad Synagogæ propria [Escã] Manna Heb. intelligũt, tu Eucharistiã, in qua est Mnemosynon mirabiliũ Dei: primũ, quoniã in ea ipsius omnia pro salute humani generis mirabilia reuocantur in memoriã vidi, in sęculũ, Luc. 22. 1. Cor. 11. Deinde quoniã in ea sunt multa miracula, corpus Christi sub tantilla panis specie, accidẽtia sine

tia sine subsstantia, vnũ corpus in multis locis, &c. Denique quoniã diuinorum beneficiorũ est compendiũ & epitome, nempe illorum, quæ nobis ipsẽ vel per sese in creatione, vel per assumptã humanam carnẽ in recreatione siue redemptione præstitit. Aliqui necessarium victum interpretantur, quẽ tribuit pijs largiter, vt Ps. 33. Nihil deest timentibus eũ. Vox Tereph prædam etiam significat: vt loquatur de victo Satana & spolijs eius distributis, vt de externo hoste poetice. Alioquin enim hæc pugna est spiritualis.

5 [Testamenti tui] fœderis & promissionum de rebus tẽporalibus & spiritualibus, Terra Chanaan & Christo, domisque Christi, Patribus factarum [Virtutem] vim, fortitudinem operum suorum, siue opera suæ potentiæ & fortitudinis diuinæ reuelabit ac manifestabit. De miraculis, quibus declarauit vim & potestatem suam.

6 [Hæreditatẽ gentium] terram Chanaan, vel potius orbẽ terrarũ, Psal. 2. Nã tacita est vaticinatio de conuersione gentium & earum per Apostolos ad Christum subactione [Veritas & iudicium] opera manuum eius sunt verissima & iustissima. In veritate & iudicio fiunt, dum congrua administrandi norma euncta dispensãt. Chrysost. veritatem sumit pro misericordia. q. d. Dei opera misericordia & iustitia plena sunt, & vtrumque Deus cum altero temperat.

7 [Fidelia] fida & sine fuco, certã vim habẽtia [Cõfirmata] certa & fixa in æternũ. Mãdatis Dei niti possunt homines. Nã sunt immota ac immutabilia. i. fidelia, & firmata in sæculũ sæculi, vt in æternũ durent, nec possint vlla ratione cõuelli. Ne ergo dubitent de eis implẽdis. Eorũ fructus est perpetuus. Nam etiã in cœlo percipitur. Vel posita in æternũ, vt perpetuo seruentur. Sic ad fructum eorũ hoc non pertinebit, quo in cœlis perfruemur, verum ad ipsamet mandata quæ in perpetuũ seruari vult. [Facta in veritate] vere, æquè, & iuste data, lata, posita. Citra aliquã sunt iniustitiã. Nihil mandat iniquũ & iniustum, alienum à ratione & æquitate.

8 [Redemptionem] ex AEgypto, vel potius è morte, peccato, Sathana, inferno, vt à Synagoga ad Ecclesiam accedat. [Mandauit] fecit in æternum testamentum suum, mandare in Deo est facere, vt Psal. Qui mandas salutes Iacob. Condit testamentum numquam rescindendum: sanxit suum fœdus de gratia & liberatione per Christum in perpetuum. Vult

vt semper seruetur, nec cum alio mutetur. Nam promissa, præcepta, & sacramenta, quibus tribus constat nouum Testamentum, sunt perpetua & irreuocabilia.

9 [Terribile] admirabile, venerandum, terroris plenum, ad cuius mentionem trepidare & commoueri debeamus. [Initium] Isagoge, introductio ad sapientiam est timor Domini. Primum enim præceptum diuinæ legis & sapientiæ est timere Dominum, ac abstinere propter ipsum à peccato. Deut. 6. vers. 14. & 10. vers. 12. Aliqui, caput, summa perfectio sapientiæ est Domini timor. Quicquid summatim habetur de sapientia ad timorem Domini refertur. Iob 28. Domini metus est maxima sapientia, ac præcipuum sapientiæ gradum obtinet. Vt Eccl. 11. Initium Dulcoris habet fructus apis, i. Mel summum habet & perfectum dulcorem, summum & supremum apicem dulcedinis.

10 [Eum] timorem Domini. Vnde in Græco non αὐτὸν sed αὐτὸ legendum. Heb. 24, mandata scilicet: sed quia antecedens erat remotius, nempe ver. 7. seruierunt perspicuitati. Intellectus sanus & integer, sanum iudicium & sincerum inest his qui se exercent in timore Domini, & mãdatis eius exequendis. Deus eos non sinit à salutari religione auerti & seduci per Pseudoprophetas & hæreticos. Aliqui non de dono intellectus, sed virtute morali, i. prudentia. q. d. bene prudentes sunt valdeq; intelligentes, qui mandata Dei exequuntur: vt contra stulti, qui despiciunt. Prouerb. 1. vers. 7. [Eius] Domini. *Tehilla* enim non quamlibet laudationem sonat, sed diuinam. i. hymnum, nec hominibus competit, vt Psal. 148. ver. 14. Annotabimus Dominus est perpetuo laudabilis. In perpetuum celebrabitur. Eius laus nunquam delebitur. Qui ad hominem probum referunt, discedunt à fontis proprietate.

ARGVMENTVM.

Religiosos & beneficos esse beatos, peccatores perituros.

Halelu-iah reuersionis Aggæi & Zachariæ, CXI. Heb. 112.

BEãtus vir qui timet Dñm: in mandátis eius volet nimis.

2 Potẽs in terra erit semen eius: generátio rectórum benedicẽtur.

3 Glória & diuítiæ in domo eius: & iustítia eius manet in séculum séculi.

4 Exórtum est in ténebris lumen rectis: misericors, & miserátor & iustus.

5 Iucúndus homo qui miserétur & cómmodat, dispónit sermónes suos in iudício: quia in ætérnum non commouebitur.

6 In memória ætérna erit iustus: ab auditióne mala non timẽbit.

7 Parátum cor eius sperâre in Dño: confirmãtum est cor eius, non cõmouébitur, donec despíciat inimícos suos.

8 Dispérsit, dedit paupéribus, iustítia eius manet in séculum séculi: córnu eius exaltãbitur in glória.

9 Peccátor vidébit, & irascétur, déntibus suis fremet & tabéscet: desidérium peccatórũ períbit.

Est etiam Alphabetarius. Huius enim dimidij versus in Heb. ordine literarum incipiunt. Ad inscriptionem (in qua simpliciter legitur Halelu-iah, si tamen sit inscriptio, non initium Psalmi) addiderunt. [Reuersionis Aggæi & Zachariæ] vt docerent veritatem huius Psalmi apparuisse in reditu è captiuitate Babylonica, quando Aggæus & Zacharias, Ezræ 5. Zorobabelem principem, & Iosue Pontificem excitabant ad restaurationem templi, vrbis, pietatis & legum diuinarum. Quin & summa ac argumentum Prophetiarum ipsorum est hoc, quod hoc Psal. comprehenditur, rèuerentes Domini beatos fore, & beneficentiam Domini per Christum experturos, cæteros perituros.

1 [Beatus vir] Omnis generis bonis fœlicitabitur, animi, corporis, fortunæ, gratiæ & gloriæ. Nam ista omnia præmia sigillatim persequitur: vt intelligamus quærentibus regnum Dei cętera adijci. Matth. 6. 1. Tim. 4. [In mandatis] Αἰνιγματικῶς. (Et) in mandatis eius volet, ea desiderabit propriè, se mirè delectabit mandatorum Dei obseruatione: ea perficere

ea perficere expetet vehementer. In eis sibi placet, vt ea opere compleat. q.d. Beatus est qui timet Dominum, simul & mandata eius expetit perficere, qui simul est pius & virtutis studiosus, vt Psalmo 1. Non tam rectè sine Asyntheto vt primus beatitudinis gradus sit, Qui timet Dominum est beatus. Nam primum habet animum pium & mandatorū Dei studiosum, Deinde potens in terra &c. [Nimis] valde, mira animi alacritate.

2 Primus ergo timoris Domini & studij mandatorum eius fructus [Generatio] דור *dor* ætas, sæculum. Secundus. Recti beant suum sæculum, nec tantum sibi, verum etiam fœlicitatem afferunt. Proborum sęculū fortunabitur, & fœlix erit homines sæculo proborum, ætate quæ rectis abundabit, beneficentiam Dei experientur & sentient, eorū gratia atque merito. Tanta est probitatis fœlicitas, vt illa à viro probo in alios vel corruptos redundet. Contra cum sæculum est corruptum nimia impiorum abundantia, væ hominibus illius ætatis. Pauci hunc locum intelligunt, quoniam putant generationem hic significare sobolem, liberos genus, contrà vim & vsum vocis Dor. Aliud est Dor, ל syriacè aliud *Toledà*. i. *semen*, quorum vtrumque Latinè *generatio* redditur. Secundum fructus.

3 [Gloria] הון, abūdantia, opes, potentia. Tertius fructus. [Manet in sæculum] in futuro sæculo perstat. Kimhi iustitia & virtus eius perpetua est. Migrantem enim è corpore in cœlum sequitur. Nam in fonte citra Periphrasin, stat in æternitatem. Atq; hinc vrget immortalitatem animarū Abben Ezra in decalogo. Idem iustitiæ Dei tribuebat superiore Psal. V. 3. sed alia notione. Rabbini aliam etiam interpretationem afferunt. Iustitia eius manet ipsi & posteris eius in multa sæcula. Exod. 20. custodiens misericordiam in millia. Quartus fructus. Incommodè aliqui ad actiones & affectus iustitiæ. Iustè egit perpetuo, nemini iniuriam faciens, id est, iustè agere solet, vt primo Ioannis tertio. Omnis qui natus est ex Deo non facit peccatum, id est, non solet peccare.

4 Quintus fructus [In tenebris] in rebus aduersis lumen rectis exoritur, nempe per Appositionem: Misericors, miserator, & iustus Deus, qui has tenebras dissipet & discutiat. In calamitatibus consolationem sentiunt Dei sibi propitij. Deus

Deus autem hic appellatur lumen Metonymicè, quia luminis, id est, gloriæ, prosperitatis, & bonorum omnium est auctor & largitor. Alij per tenebras, non calamitates accipiunt, sed ignorationem & cæcitatem mentis, quam Deus discutit, vt timentes ipsum videant credenda, sperāda, exequenda. Kimhi hunc locum peruertit, dum vel vltimum hemistichiū in datiuo interpretatur, *Misericordi videlicet miseratori & iusto*, homini scilicet: vel *lumen* in accusatiuo. Oriri fecit in tenebris lumen rectis Deus misericors & clemens & iustus. Nam verbum זרח in Kal est neutrum. Alij subaudiunt Præpos. ל. (ל) misericorde, miseratore, & iusto (Deo.) Quæ Dei epitheta sic distingunt aliqui, vt misericors respiciat essentiam & naturam: Miserator effectus. Nam non solum in se est clemens, sed etiam clementiam ostendit, & re præstat.

5 Secunda Psalmi pars de beneficentiæ beatitudine [Iucundus] bene & iucundè habet. Beatus est ille homo, qui, &c. Histerologia, qui miseretur, & commodat (Est) iucundus homo, bonus & beatus: iucunditatem, lætitiam & beatitudinem consequetur, χρηστὸς, commodus, vtilis, bonus: qui liberalis est, sibi vtilis & fœlix. טוב idem quod אשרי initio Psalmi, vt passim apud Chaldæos. Et sic Rabbini fere intelligunt. Est enim altera pars Psalmi de beneficis & liberalibus [Qui miseretur] Sic Participium חונן miserens, est resoluēdum, vel subaudiendum relatiuum אשר, qui, è R. Abraham & R. Selomo contra istos qui prætermittunt relatiuum, bonus vir miseretur, vt à Septuaginta duntaxat dissentiant, sententiam alienam confingentes. [Et commodat] mutuat propriè, (& qui) dat mutuo. Beatus est qui miseretur pauperum, & benignè facit indigentibus opera, pecunia, verbo & consilio. Nam misereri ad opus, Cōmodare ad pecuniam & bona. Quod sequitur, ad verba & consilia refertur [Disponit sermones] Asyntheton. (Et qui) disponit, ὁ οἰκονομῶν, rectè dispensat, Beatus est etiā qui moderatur, cū iudicio loquitur & consulit alteri, nihil temere multo minus pernicioſe effundit: qui quicquid ait, verū, rectum, & consulenti fructuosum & salutare est, aut saltē citra cuiusque contumeliam. Sic & R. Abraham. At, quod instituto est aptius, Kimhi in Rad. & Symmach. quoniā Dauar est transcendens, & pro re vsurpatur: Iucundus siue beatus

est qui dispensat (inquiunt) res suas cum iudicio. Liberaliter quidem egentibus largitur de suis rebus & opibus, sed adhibet iudicium in dando & prudentiam. R. Selomo, qui desideria sua dispensat, sibi aliquid detrahens, & prodigalitatem luxumque fugiens, vt pauperibus largiatur. [In iudicio] cum iudicio. *In*, pro *cum*. Iudicium autem hic non declarat ius iustitiam, æquitatem, sed vsum rectum facultatis iudicandi & prudentiam. [Quia in æternum] Hæc ratio fauet nostræ interpretationi. Ideo enim (inquit) est iucundus siue beatus quia in æternum non commouebitur, nunquam euerteretur sua fœlicitate, in perpetuum durabit status ipsius, opes, valetudo, & æterna erit eius memoria apud Dominum. [In æternum non] id est, nunquam. Nunquam deijcietur de suarum rerum statu, vel mentis. Nunquam succumbet tentationibus. Tempore aduerso Deus ei aderit, saltem quantum ad animi constantiam & fidei stabilitatem, q.d. Intracto erit animo in rebus omnibus aduersis, Deo præsente & propitio. Psal. 90. Cum ipso sum in tribulatione. R. Selomo. *Non semper*. Non destructur in perpetuum, si cadat in res aduersas, vt fit, emerget, neq; illis obruetur. Quod fere in idem cadit.

6 [Æterna] apud Deū & homines [Iustus] beneficus, eleemosynarius, vt Psal. 36. V. 27. Ex quo iustitiam, eleemosynā vocat infra ver. 8. Secundus fructus beneficentiæ. [Ab auditione mala] rumore malo, nuntio timorem incutiente, res malæ & aduersæ auditu non terrebitur. Constans erit in vtraque fortuna, nec à Deo deseretur. Auditionem appellant rumorem, vt 1. Reg. 2. Vbi nos famam. Tertius.

7 Quartus fructus [Paratum] in rebus aduersis & calamitosis. [non commouebitur] non timebit. Hebr. firmum cor eius & constans, vt non timeat (aduersarios) donec videat in inimicis suis (vltionem scilicet & vindictam) donec cernat hostium interitum & supplicia. Chal. Donec videat redemptionem à tribulantibus se. Per hostes, Dæmonas Euthymius intelligit. [Confirmatum] suffultum (à Deo.) A Deo hæc beneficis & pijs erit magnanimitas & constantia. [Donec] Non exclusio designatur, sed mera consecutio. Nam non ita conturbandus cum eo peruenerit, sed nunquam commouebitur, prætereaque sequetur vt etiam inimicos despiciat. Recurre ad Psal. 109. vers. 5.

8 [Dispersit] libenter & liberaliter tribuit pecunias suas egentibus, omnibus prodesse studet, larga veluti manu, vt qui semen spargit, 2. Cor. 9. [Iustitia] Ad Eleemosynam restringit Euthymius, nempè ad iustitiam, quæ ex misericordia consequitur, vt Dan. 4. vers. 24. Fructus eleemosynæ manet, in perpetuum. Ergo in genere. Virtutis eius meritum erit perpetuum. Vnde repetitur hoc hemystichium ē vers. 3. ad maiorem confirmationem, & Psalm. superioris vers. 3. [In sæculum sæculi] Periphrasis poetica æternitatis. [Cornu] dignitas, prosperitas, robur & potentia. [In gloria] cum gloria. *In*, vt vers. 5. pro *cum*. Alij de gloria æternia. Quintus fructus.

9 [Videbit] fœlicitatem & gloriam iusti in vtroque sæculo, indeque ira & inuidia rumpetur & consumetur. Sap. 5. [Desiderium] vota, optata, bona quæ sibi cupiunt & desiderant, vel cupiditas delendi iustos extinguetur. Antithesis, cum inuidorum pictura. Impijs contraria eueniunt.

ARGVMENTVM.

Deum laudandum, qui excelsos vna curet.

Halelu-jah. CXII. Hebr. 113.

Laudâte pueri Dóminum: laudâte nomen Dómini.
2 Sit nomen Dómini benedictum: ex hoc nũc & vsque in seculum.
3 A solis ortu vsq; ad occâsum: laudábile nomen Dómini.
4 Excelsus super omnes gentes Dóminus: & super cælos glória eius.
5 Quis sicut Dóminus Deus noster qui in altis hábitat: & humília respicit in cælo & in terra?
6 Súscitãs á terra ínopem: & de stércore érigens páuperem.
7 Vt cóllocet eum cũ princípibus: cum princípibus pópuli sui.
8 Qui habitâre facit stérilem in domo: matrem filiórum lætántem.

Halelu-jah in Hebræo Masoretarum non tam est inscriptio, quàm initium Psalmi. Itaque iuxta eos sic esset vertendum, Laudate Dominum (inquam) pueri Dominum.

1 [Pueri] παῖδες, & Latinè pueri etiam, seruos significat, non tantum iuuenes. O serui cultores Domini, Dominum celebrate. Verb. Serui Domini. Sed Dominum in Accusatiuo verterunt, quòd intelligerent Adonai esse repetendum, vel putarent ritu Syriaco & poetico Syntacticum pro absoluto poni. עברי pro עבריים. [Dominum Christum] qui est Dominus. Vnde inscriptio est Halelu-ja.

2 [Benedictum] collaudatum vt fœlix. Fœlix habeatur, commendetur, sanctificetur, celebretur laudibus eius maiestas & gloria, vt beata in omnem æternitatem. Nomen Dei in se quidem & per se est benedictum & fœlix, sed in nobis quoque & per nos benedicitur, vtque fœlix glorificatur, quando eius maiestatem agnoscimus & prædicamus. [Ex hoc nunc] Emphaticè ad exprimendum Græcum articulum, ἀπὸ τοῦ νῦν.

3 [A solis] per orbem totum celebre (est) nomen Dei, propter ipsius effecta. Nam habitatio terræ sumitur secundum lineam æquatoris ab ortu in occasum. [Laudabile] laudatum, celebratum (est) propriè. Vaticinium de gentium conuersione, vt proinde Kimhi conferat cum Mal. 1. Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus. Qui sunt limites regni Christi. Prima ratio, cur Deus sit celebrandus. Alias continuat sequentibus versibus ad finem vsque. Nonnulli repetunt (*sit.*) per Zeugma, tam hic, quàm sequenti vers. vt hortetur ad laudandum Deum. Laudabile (sit.) Excelsus (sit) &c.

4 Altera ratio. [Super] apud [omnes gentes] vt idem dicat per Epexegesin. Apud eas extollitur, agnoscitur magnus & supremus, inuocatur. Aliqui non appositè, supra, quàm. q. d. Est excelsior cunctis gentibus, superat laudes cunctarum gentium, eas omnes excellit. [Super cœlos] apud cœlos, in cœlis [gloria eius] est. Ibi enim Angeli gloriã Dei vsurpant & extollunt. Chrysost. Alij, Et gloria eius est cœlis superior. Nam ne quidem ab Angelis cœlestibus plene comprehenditur.

5 Quis est Domino Deo nostro conferendus, qui in altis cœlis habitat? Hoc enim significat. Qui eleuat habitare

siue habitationem (suam) Vel, qui eleuat (se) ad sedendum. Qui sedet præsidet, vel quiescit in alto. Qui habitaculum habet eleuatum supra res omnes, etiam superas & cœlestes: [& humilia respicit] & tamen curat, exaudit, agnoscit. Heb. & humiliat videre: vel, humiliat (se) ad videndum. Quamuis sit tam altus, tamen non dedignatur se demittere ad humilia, id est, inferiora hæc omnia, tamen se demittit vt videat humillima & tenuissima quæque in cœlo & in terris: q. d. Nihil est in vniuerso tam exiguum & humile, quò non se demittat prouidentia eius. Dignatur sua prouidentia ima & minutissima quæque, siue in cœlis, siue in terris. Nam etiam in cœlis quædam sunt humilia & abiecta, si comparentur cum Angelis & creaturis præstantioribus. Attingit duos effectus prouidentiæ, intueri res humanas & physicas, & eas disponere ad suos quosque fines. Etiam si prouidentia apud Latinos tantum dicat prænotionem, siue præuisionem. Chaldæus: Qui similis Deo nostro, qui se exaltat, vt sedeat, qui se humiliat, vt respiciat in cœlo & in terra? Aliqui minus arctè, *humiles*, in Masculino interpretantur. In cœlo & terram respicit beneuolentia, beneficijsque prosequitur Angelos & homines humiles, omnia de ipso, nihil de se sentientes. Alij per Antithesin. Nunc se extollit ad iudicanda alta, nunc se demittit ad humilia vindicanda & defendẽda contra potentiores. Item, nunc se extollit & subducit e rebus humanis per patientiam & dissimulationem, nunc se demittit ad eas iudicandas & puniendas. Cùm non punit, sed dissimulat & patiens est, videtur se in altum recipere, cùm punit, descendere Genes. 11. [In cœlo] vt olim humiles Angelos respexit eos in bono confirmans, ne possent vnquàm peccare, & à gratia sua excidere & in fœlicitate stabiliens ne possent vnquam esse miseri, ac à gloria & beatitate deciti, cùm contrà superbos & inflatos Spiritus de cœlo in sempiternam infœlicitatem deiecerit.

6 Exemplis duobus declarat superiorem propositionem. Apponit autem ea duntaxat, quæ homines putant impossibilia, aut certè difficillima, secundum illud: haud facilè emergũt, quorũ virtutibus obstat. Res angusta domi. [Suscitãs] eleuãs prop. è loco humili erigẽs faciẽs surgere, extollẽs. Prouidẽtiã docet, nõ fortunã dominari in rebus humanis & naturæ cursu. [De stercore] è fimo, ex infimo loco & abiectissima

abiectissima fortuna & conditione, vt Danielem, Ioseph. Psalm. 104. Dauid 77. Immutat Deus rerum humanarum statum & rationem.

7 De se rege creato nimis arctè quidam loqui existimant: vnde istud, [vt collocet] interpetantur, *vt cedere faciat* regi inter duodecim principes tribuum illi assidentes. Sic enim Græcè sonat. Nam Philarchi, siue principes tribuum astabãt lateribus Regis & cum eo sedentes partim consilia inibant, partim ius reddebant. Quin etiam cum Rege se obligabant, si quid esset iure iurando publico sanciendum Ios. 19. 1. Par. 28. 3. Reg. 8. Quò alluisit Christus Mat. 19. Sedebitis & vos super 12. sedes iudicantes 12. tribus Israel. Nempe Apostolos tanquam Philarchos duodecim, tribus duodecim Israeliticas iudicaturos, sed præstat versum suæ latitudini permittere [Sui] sibi sacrati, vel à se creati. Reciprocè ad Deu. vt sedere faciat eum cum principibus, qui regat populũ suum sanctum & fidelem. Alij ad pauperem, vt collocet eum cum principus nationis suæ & gentis, suorum popularium, non exterorum. Pauperem eleuat, non modò vt fungatur præpuis honoribus & magistratibus apud exteros, vt Ioseph apud AEgyptios, verum etiam, quod maius est & honorificentius, apud suos, vt Dauidem. Alioqui nemo Fropheta in sua patria, &c. Luc. & Ioan. 4.

8 [Sterilem in domo] eam quæ domi suæ est sterilis & sine filijs, facit fœcundam matrem liberorum, quibus gaudeat, vt Annam Samuelis, Saram, Rachel, Rebeccam, Elisabeth. Nam *Matrem* Accusatiuus est transitionis, de qua Psal. 2. vers. 8. quasi in matrem. Alij malunt esse Asyntheton, vt domus significet familiam, vt Exod. 1. ac diuidatur sententia. (Et) matrem filiorum (facit) lætam (ob numerum & bonam indolem liberorum.) Habitare facit sterilem in familia. Facit vt quæ antea erat sterilis, & filiorum orbitate mœrebat, familiam filiósque habeat. Et præterea vt mater familiæ sit læta, proléque gaudeat, dando ei filios dulces, obedientes, virtutis studiosos. Nec desunt qui putent esse Antithesin, vt *Sterilem* regatur à parte posteriore Infinitiui, q. d. facit sterilem, & fœcundam. Vt mystice sterilem Ecclesiam fœcundat, Synagoga sterili facta Esa. 54. Gal. 4. Deusque immutat rerum Physicarum & naturalium cursum in suorum gratiam.

ARG-

ARGVMENTVM.

Recolit Dei miracula, Israelem de AEgypto educentis. Deinde eum precatur, vt suam gloriam asserat, quòd caterarum Gentium Dij, simulachra sint vana. Ipse verò sit omnis generis piorum præsidium. Apud Hebræos in duos scinditur.

Halelu-ja. CXIII. Hebr. 114.

1 IN éxitu Israel de Ægypto: domus Iacob de pópulo bárbaro.
2 Facta est Iudæa sanctificátio eius: Israel potéstas eius.
3 Mare vidit & fugit: Iordânis conuérsus est retrórsum.
4 Montes exultauérũt vt arietes: & colles sicut agni óuium.
5 Quid est tibi mare quòd fugísti, & tu Iordânis quia conuérsus es retrórsum.
6 Montes exultâstis sicut arietes: & colles sicut agni óuium.
7 A fácie Dómini mota est terra à fácie Dei Iacob.
8 Qui conuértit petram in stagna aquârũ: & rupẽ in fontes aquârum.

Heb. 115.

9 Non nobis Dómine, non nobis: sed nómini tuo da glóriam.
10 Super misericórdia tua & veritâte tua: néquando dicant Gentes, Vbi est Deus eórum?
11 Deus autem noster in cœlo: ómnia quæcũque vóluit fecit.
12 Simulâchra géntiũ argéntum & aurũ: ópera mánuum hóminum.
13 Os habent & non loquéntur: óculos habent, & non videbunt.
14 Aures habent, & non aúdient: nares habent, & non odorábunt.
15 Manus habent, & non palpábunt, pedes habent,

habent,& non ambulábunt:non clamábunt in gútture suo.

16 Similes illis fiant qui fáciunt ea: & omnes qui cõfidunt in eis.

17 Domus Israel sperânit in Dómino: adiûtor eôrum & protéctor eôrum est.

18 Domus Aaron sperâuit in Dómino: adiûtor eórum & protéctor eôrum est.

19 Qui timent Dóminum,sperauérũt in Dómino:adiûtor eôrum & protéctor eôrum est.

20 Dóminus memor fuit nostri: & benedíxit nobis.

21 Benedíxit dómui Israel: benedíxit dómui Aaron.

22 Benedíxit ómnibus qui timẽt Dóminũ: pusíllis cum maióribus.

23 Adíiciat Dóminus super vos: super vos, & super filios vestros.

24 Benedícti vos à Dómino: qui fecit cælum & terram.

25 Cœlum cœli Dómino:terram autem dedit filijs hóminum.

26 Non mórtui laudábunt te Dómine: neque omnes qui descéndunt in infernum.

27 Sed nos qui vívimus, benedícimus Dómino: ex hoc nunc & vsque in séculum.

Halelu-jah iuxta Masoretas ad superiorem Psalmum pertinet,eumque claudit iuxta 70.ad hunc adeo vt eũ inchoet. Nempè quia est de rebus lætis,id est,de Dei beneficijs.

1 [Domus] (&) domus, per Asyntheton. גוים gentium casus,vt & *Israel* Idem dicit in vtroque hemistichio. Israel enim & domus Iacob Israelitæ sunt & Iacobæi. [Barbaro] impio,sæuo,inhumano: vel, peregrinæ & alienæ linguæ: qualis barbarus. 1.Cor.14. AEgyptios esse barbaros scribit R.Selomo,quia lingua sancta non loquuntur,è Psal.83. Quasi Herodotus lib.2. narrat ipsos se nolle dici barbaros, sed potius cæteras nationes. Sic Græci olim Barbaros vocabant quotquot non vtebantur lingua Græca, nisi quòd tandem ab ea appellatione Romanos exemerint. Heb. לועז *loez* recte Græci Chaldæus & Hieronymus hîc barbarum interpretantur. Nam Iudæi etiam hoc nomine Italos appellant. Vocamus (inquit Elias in Tisbi) Iudæos, qui in Italia, loazim simpliciter. Congruunt Plauto qui Nœuium poëtam latinum barbarum vocat & Iosepho ben Gorion,qui lib.1. cap.31.post Ianum (inquit) regnauit Latinus, qui illustrauit linguam barbaram. Vnde & ab eo lingua barbara appellata fuit latina. Inde hanc appellationem extendunt ad linguas quaslibet vernaculas. Nam apud eos *beleâz* significat barbarè vernaculè,nempè Germanicè Hispanicè,Gallicè,Africè,Persicè, &c. secundum linguam & gentem de qua est Rabbinus,qui scribit & loquitur.

2 [Iudæa] Iudæorum gens, Iudaica natio. Iudæam, pro Iuda dixerunt,ne quis solam tribum Iuda significatam existimaret. Tunc autem in exitu præcipuè Deus Iudæos siue Israelitas sibi consecrauit & elegit in populum, quem charissimum præ cæteris Gentibus haberet, & suo sancto nomine & prouidẽtia regeret,1.Pet.2.Exo.19. vers.4. Mea est omnis terra(natura & creationis iure)at vos nunc si me audieritis,eritis mihi regnũ sacerdotale, gens sancta,peculiũ de cunctis populis.Ergo [sanctificatio eius] sancta eius possessio, hæreditas in qua ipse sanctificaretur, & quã sanctificaret.Et Israel potestas eius ne dominiũ, in quo ipse peculiariter regnaret & dominaretur per fidem,adoptionẽ legem, benedictionem,beneficentiam: cùm antea Ecclesia non esset alligata certæ familiæ.Nam Iob, Melchisedec, Eliphaz, Baldad,Elihu,Arabes,Lot,Balaam, Nachor, Mesopotamij, ad eam pertinebant,vt & reliquiæ piorum,qui ex omnibus Gentibus & populis, Noé & filiorum eius sanctam institutionem retinuerant. Alij interpretantur quantum ad manifestationem & ostensionem: quasi in exitu demonstratus fuerit esse dominium & sanctificatio Dei è miraculis,& noua conseruatione. Eò vsq; enim mixtus fuerat inter Idololatras,veluti Gens non sancta,aut populus non electus. Res aliquando dicitur fieri,quãdo manifestatur. Rom.1. Adde, Pios quãdo separantur ab impijs sanctificari & sanctũ Domino effici,qui inter impios vix poterãt nõ esse profani, vt proinde semper infidelibus regnis pernicioſa fuerit sectarũ diuersitas

diuersitas atque confusio. Alij *Iuda* (sic enim in fonte legitur) non de toto, sed de vna tribu Iuda explanant vt diuersum in vtroque hemystichio enuntietur, quemadmodum vocabula sunt diuersa, quòd secto mari rubro, cæteris ingredi cunctantibus, nec Mosem & Aaronem sequentibus, tribus Iuda confidenter ingressa sit, primaque Deum sanctificauerit, sicque veluti peculium Domini prima effecta videatur. Adde respici ad regnum. Familia regia est sanctificatio eius, sibi eam ille sanctificauit, vt ex ea educeret semen sanctum Christum. q.d. tam Iuda quàm reliquæ tribus fuit ditio Domini, sed priuatim Iuda, propter regni & fidei prærogatiuam. [Eius] Domini, scilicet. Relatiuum sine Antecedente, ad intellectum, vt Psal. 86. vers. 1.

3 Prosopopœiæ duæ. Omnia aduentu Dei præter naturæ ordinem commota sunt. [Mare vidit] hoc scilicet. i. Iliacem esse sanctificationem & dominationem Dei, [& fugit] i. se secuit in 12. partes siue vias ex Epiph. hæresi 64. & Rabbinis in Psal. 136. retrocedendo, & in se fugiendo, seque in arctum contrahendo, vt solent pauentes, per sex totos dies vel octo. Nã latitudo maris rubri in loco transitus dicitur esse 20. alias 15. milliarium Germanicorum, & 60. Gallicarum leucarum, alias 45. ex descriptionibus Ptolomæi & aliorum. Itaque aliquot dies in transitu consumendi fuerunt, quantumuis Israelitæ accelerarint nisi per modum miraculi, quod hic sanè videtur constituendum, quoniam Hebræi omnes putant è mari exijsse die septimo Paschæ, hinc exitus, qui esset vigesimus primus Nisan iam verò sex diebus è Ramesse, vnde decimo quarto eiusdem mensis mouerant, peruenerunt ad Mare rubrum Exodi decimo quarto. Oportuit igitur nocte septimi transijsse. Nam mane illic submersi. AEgyptij cæci memoratur in littus, in quo erant Israelitæ. Sic Aqua liquida vbi sensit Deum præsentem subitò, instar murorum stetit conglobata & pauida. Alij subaudiunt, præsentiam Domini, siue Dominum (videlicet mare) vt Psal. 76. Viderunt te aquæ Deus. Alij, populum Angelo & Mose stipatum. [Conuersus] reuolutus est in suos fontes, Ios. 3. [Retrorsum] in sua principia, vel in sua anteriora, reliqua eius parte in mare mortuũ dilabi solita stante expectantéque alterius refluxum vt vna in mare illud se se infunderent.

4 [Exultauerunt]

4 [Exultauerunt] In tristem partem, vt vers. 6. Extra locum suum saltitarũt præ metu & reuerentiæ exilierũt, cùm transiret populus per desertum. Tertia poetica Prosopopœia de Spinæ, & vicinorum montium conquassatione, cùm Deus eò descenderet, Exo. 19. &c. ad legem ferendam, & per deserta deduceret populum. Illi moti sunt & tremuerũt ad Dei præsentiam, Deum præsentem reuerebantur, eum veluti sentiebant, vt proinde nihil nocerent populo, feras non laxarent, æstu & cæteris solitudinum incommodis nõ infestarent, sed ei reuerentiam exhiberent. Alij in lætã hyperbolen. Ob maris & Iordanis exiccationem tam stupendam vicini montes tripudiarunt, partim admirantes prodigium, partim gratulantes populo, de quo loco audiendus R. Isaac Gen. 19. *Exultauerunt.* inquit, id est, salierunt per quendam terræmotum, vt arietes. Non enim est Metaphora, quemadmodum sine figura præcessit. *Mare vidit & fugit.* q.d. vti verè Mare rubrum fugit, & cessit locum Israelitis, sic verè montes commoti sunt, Vnde dixerunt Magistri nostri, montem Sinai se vertisse & curuasse super eos instar Tinæ.

5 Apostrophe per interrogationem ad mare, Iordanem & montes: simul & Prosopopœia poetica, qua inanimatis sensum tribuit. Ex qua intelligitur, vt vere mare & Iordanis se secuerunt retrocedendo, ita verè & citra tropum montes ac colles trepidasse & saltitasse. Quod certè consequente eos per solitudines petra ad literam verum liquet. 1. Cor. 10.

6 [Montes] quid vobis, ἄκρα τῶν ὀρέων. Nam interrogatio continuantur. Quid vobis montes, cur colles arietum & agnorum ritu exiliuistis? præ pauore tantæ Dei maiestatis. Alij, vt & in præcedentibus omnibus, præ gaudio præsentiæ Dei & populi eius: quòd eius gloria illustrarentur. Quod aliqui ad descensum Domini super Sinai referunt, cum quodam terræmotu. Alij ad scopulos Torrentis Armon, qui vt transiret Israel, salierunt in torrentem. Num. 21. Alij ad scopulos Iordanis. Alij ad vndarum cumulos & agglomerationes instar montium eleuatos. Tu ad genus.

7 Interrogationi per subiectionem respondet. [A facie Domini] à præsentia. i. ad faciem & præsentiam Domini

veuientis in montem Sinai ad legem ferendam & adoptandum, populum Iacob mota est terra. Hæc omnia facta sunt propter Dei præsentiam & cõspectum, & quia ibi apparuit Deus. Deus Iacob istorum omnium causa fuit & auctor, qui contraria potest, vt sequenti versu docet. In Heb. Prosopopœia est magis Poetica. A facie Domini torqueri (contigit) terram, ducta metaphora à mulieribus sua tormina patientibus. תחילי enim est inf. cum paragoge lod: vel si sit affixum, Meum torqueri quasi terra respondeat. Meum torqueri, meum contremiscere, sit propter Domini præsentiam. Torqueor (inquit terra) cõtremisco ad Dei conspectum & præsentem maiestatem, Incommodius aliqui in Imperativo. Torqueare. q.d. Cùm videas, ô terra montes concuti, contremisce. *A facie*, hoc loco plus est quàm *propter*. Itaque Augustinus præsentiam Dei interpretatur. Clemens autem Alexand. lib. 5. Strom. AEschylum tradit, hunc versum sic paraphrasi expressisse: τρομεῖ δ' ἀφ' ὑμῶν γαῖα, πᾶς τ' ἀλώμενος θάλασσης. &c. tremunt montes, & terra & ingens profundum maris.

8 [Qui conuertit] qui tanta est potestate, vt contraria possit, & contra rerum naturam. Rupes enim est durissima & siccissima, aqua mollissima & humidissima, & tamen efficit vt è caute & silice aquæ magna copia effunderentur & manarent, & petra durissima ferro cædi nescia stagnare aquis, ictu virgæ Mosis, Nec elicuit, quasi intra venas lateret aqua, sed vertit medium corporis saxei in fontes, adeo vt ex eius corpore manarent aquæ, nõ aliunde, vt fit in aliis fontibus. [Petram] Tsur rupes, rupis fragmentum Exod. 17. [Rupem] *Hallamis*, saxum prædurum. Vnde 70. ἀκρότομον petra in summa parte secta & prærupta: vel, per Antiphrasin. Ex Euthymio & Hesychio, quæ in summo vix ferro secari potest. Ex quibus liquet, *Conuertendi* verbum hic sumi propriè, pro commutatione videlicet substantiæ rupis in aquæ substantiam, quasi in eius venis non lateret aqua propter nimiam siccitatem, & sic apertè R. Mose. Num. 20. In priore membro sumi possit impropriè. [Conuertit] i. effudit, elicuit, eduxit. Nam Tsur videtur minus dura & sicca, sicq; conuersio eius fuit, non in aquę substantiam, sed emanationem, vt petra, quæ priùs aquam non mittebat, vel etiam actu non habebat, iam aquam funderet. Bis enim hoc miraculum

raculum contigit in Raphidim, Exod. 17. & in Cades, Num. 20. [In fontes aquarum] in puteum salientem & fontanũ, in puteum aquarum viuentium. Nam vt prima petra fudit prope Sinai fluuium consequentem Israelitas vsque ad terminos propè terræ sanctæ, per annos 39. ita secunda in Cades prope Moab fontem duntaxat; quem proinde Hebræi appellant Puteum Mariæ.

Hebr. 115.

9 In vulgatis Hebræorum exemplaribus hic nouus Psal. incipit. Tamen Kimhi iungit, vt Septuag. cum superiore, ac monet in aliquibus. i. emendatis exemplaribus ita continuari: vt intelligas hanc diuersitatem distinguendi & numerandi, nõ esse in nostris carpendã. Est enim ἀνεπίγραφος, & carpit infirmitatem idolorum, ea cum Deo vero conferens, cuius potentiam & maiestatem eleganter extulerat. Adde in alijs, Psalmum alium incipere vers. 20. *Dominus memor fuit nostri*, etsi prior distinctio in duos tantùm Psal. Hebræis sit communis. Nostra autem est potior, siue quia veteres & Kimhi monent, in emendatis codicibus ita fieri, siue quia finis versus octaui esset abruptus & imperfectus. [Non nobis] quos tam honorificè & potenter eduxisti ex AEgypto & populo Barbaro, de istis miraculis gloriosis da gloriam, sed tibi. Hæc nobis non sint gloriosa, sed tuo nomini. Non propter illa laudemur; sed tu ô Domine: nempe propter tuam misericordiam & fidem. Petit defendi & conseruari propter Dei gloriam, non sua merita, à Gentibus impijs & idololatris. [Sed] כי אם pro כי אם, sed verum, frequens apud Hebr. maximè Poetas. Simplex pro composito.

10 [Super] propter misericordiam tuam. (i. liberalitatem) & veritatem. (i. dictorum fidem, qua iuxta promissiones factas patribus, nos ex AEgypto eduxisti) non propter nostra merita, da tuo nomini gloriam. Nam pendet è superiore. Vnde apud Masoretas versum claudit. [Nequando dicant] eodem recidit, *vt quid dicent*, [vbi est Deus eorum] Israelitarum Deus, cuius potentia & magnitudine gloriantur, cùm nihil possit. q.d. Gloriam tuam à Gentium blasphemijs vindica & illustra.

11 Insignis locus de comparatione Dei & idolorũ. Deus noster in cœlis & cœlestibus rebus agit quæcunque vult.

Alij post Kimhi putant sententiam esse bimembrem, per Afyntheton. Deus noster (est) in cælo (&) quæcunque voluit fecit, estque omnipotens. [In cælo] In cælo supremo, quod transgreditur corpora cælestia & terrestria, Aug. Possit referri ad vniuersam cælorum compagem.

12. Antithesis. Contrà Dij Gentium sunt simulachra stupida, nequeuntia liberare, &c. sine sensu & intellectu. Illa mirè extenuat, cùm tamen Psal. 95. dæmonia esse professus sit. Nempè Idola habebant dæmonem assistentem, vel insistentem, qui per illa & intra illa illuderet, vt motorem, non vt formam i. neque animantem, neque informantem. Ex quo illud Abacuk, Non est spiritus in visceribus eorum. Nam non erant animata, etsi in eis operatur dæmon.

13. [Simulachra gentium] idola, Deorum simulachra.

14. [Os habent] Rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicens, Os habent, & non loquuntur, &c. Hæc enim verba, quò magis aperta sunt, & populariter vera, eò magis incutiunt salubrem pudorem illis, qui talibus simulachris diuinum cum timore cultum exhibent, eámque viuentibus similia venerantes, adorãteque contuentur, eisque veluti præsentibus preces alligant, victimas immolant, vota persoluunt, sicque afficiuntur omninò, vt ea sensu carentia existimare non audeant. Ne autem arbitrentur isti hoc solùm nostros libros sonare, quod huiusmodi affectus humano cordi ex idolis innascitur, apertissimè scriptum est (Psal. 95) quoniam omnes dij Gentium dæmonia. Vnde non solum Apostolica disciplina dicit, cauete à simulachris, sed etiam nolo vos fieri socios dæmoniorum. August. q. 3. ad Deo gratias. Epist. 49.

14. & 15. Carent quinque sensibus exterioribus, mente, vita, siue motu interiore. Deut. 4. Esa. 44. V. 19. Baruch. 6. V. 17. Sap. 15. q. d. In eorum ore, oculis, auribus, naribus, manibus, pedibus, gutture, nulla est potestas, nulla vis videndi, audiendi, odorandi, tangendi, mouendi, loquendi. Hæc quidem habent, sed Metaphoricè & per nudam similitudinem, non propriè & actu. Hæc enim propriè sunt membra organici corporis potestate sensum habetis. Quare ne in cadauere quidem, vbi semel animâ sensus principium amiserit, nisi impropriè, reponuntur apud Arist. lib. 2. de An. c. 1. &

15 In ma-

15 In manibus & pedibus nullam vim habent. Nam sunt tantùm simulati & vmbratici, non veri. In membris inesse oportet facultates & vires quasdam naturales, quarum tanquam secundarum causatum beneficio Anima exerceat in corpora suas functiones & munera. q. d. destituuntur primùm spiritu interiore, siue anima vitæ, sensus, motus principio, deinde membris certa vi & facultate dispositis atque affectis.

16. [Similes] Idololatræ sunt statuis ratione & sensu carentibus similes: sint veluti truncí & stipites. Vnde & solet esse stupidi, parum ingenioſi, parum apti ad disciplinas subtiliores, naturaliter corrumpi, in his quæ naturaliter cognoscuntur, &c. [Qui confidunt in eis] Per Epexegesin explicat, in quo situm sit propriè Idololatriæ peccatum, nempè in cultu & veneratione idolorum, non in fabrica, in fide, spe, charitate, sacrificijs, similibusque eodem pertinentibus, non in externa affectione & conspectu. Quod in Leuitico apertè ostenditur. Nam vbi Exod. 20. Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem. Non adorabis ea neque coles, Leuit. 26. vers. 1. Non facies vt adores. לא תשתחוה. Vnde Tertull. lib. 2. contra Marcionem, Similitudinem vetans Deus fieri omnium, quæ in cælo & in terra & in aquis, ostendit & causas, Idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. Subijcit enim, *Non adorabitis ea neque seruabitis ea*. Serpentis autem æhenei effigies posteà præcepta Mosi à Dño, non ad Idololatriæ ritualem, pertinebat, sed ad remediandos eos, qui à serpentibus infestabãtur: vt taceam de figura remedij (i. cruce.) Sic & Cherubim & Seraphin aurea in arcæ figuratũ exemplũ, certè simplex ornamentũ accommodata suggestui, longe diuersas habendo causas ob Idololatriæ conditionem, ob quam similitudo prohibetur, nõ videntur similitudinem prohibitarum legi refragari, vt quę non in eo simulachri statu deprehendantur, ob quem similitudo prohibetur. Hæc ille patrocinãs Ecclesiæ, iam ab eius cunabulis, aduersus istos qui nesciunt distinguere inter idola & sacras imagines.

17. Quamobrem cùm tanta sit vanitas & imbecillitas idolorum, tam vanus cultus & confidentia. [Domus] (deest in Heb. sed sensui confert. [Israël sperauit in Domino] non in illis: eóque lubentiùs, qui adiutor & protector eorum est,

siue, vt Heb. auxilium eorum & clypeus. Placuit Masoretis בטחו non *Batáh* in Præt. Kal legere, sed *Betah* in 2. personæ Imper. *Spera confide*: etiamsi mox sequatur, [Adiutor eorũ] non tuus, vel vester. An rectius, quius iudicet. Eodem iudicio deinceps hoc verbum legent in Imperatiuo.

18 [Speranit] *Batehũ*. Masoretæ, *Bishũ*, Sperate. Aaronios ab Israele distinguit, quia Ecclesia perpetuo distincta fuit in duos status, laicum & clericum, siue populi & cleri.

19 [Qui timent Dominum] De Gentibus nunc loquitur, vt superioribus duobus versibus de Iudæis. Significat Ecclesiam fuisse colligendam è duobus illis populorum generibus. Alij arctant ad Proselytos, qui è Gentibus ad Iudaismum conuertebantur. [Speranerunt] Masoretæ, Sperate, vt supra.

20 [Et benedixit] beneficia & fœlicitates contulit. Hebræa vox est quidem futuri temporis: sed quia præcedentia tempora in hac lingua concipiunt sequentia, recte Septuag. verterunt per præteritum, vt & vers. seq. 13. & 14. Rabbini ferè retinent futuri significationem, per Eclipsin אשר. quod Dominus (qui) memor fuit nostri, benedicet, vel benedicat (per modum Prophetiæ vel precis: vtrumq; affert Kimhi) nobis, domui Israel, domui Aaron, timentibus Dominum, paruis iuxtà ac magnis. Hic aliquibus incipit nouus Psalmus, de quo vers. 9.

21 [Domui Israel] Laicis. Politiæ & Reipub. [Domui Aaron] clero & ordini Ecclesiastico.

22 De Gentibus, vt vers. 11. [Pusillis cum maioribus] citra delectum statuum, ætatum, conditionum, sexuum, personarum, vniuersis benedixit, Hebræa sunt generalia, i. non modò sunt nomina ætatum, verum etiam statuum, &c. Colos. 3. Vbi non est Gentilis & Iudæus circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia in omnibus Christus.

23 [Adijciat] benedictionem sup. vel plura ac maiora beneficia beneficentiam suam augeat in dies magis ac magis, nosque seruet & posteros nostros, vt perpetuo sit aliqua gens, quæ ipsius numen colat & prædicet. *Detet Tephillã*, siue per modum optandi & precandi, inquiunt Rabbini. Alij non tam rectè, *Adijciet*, per modum prædictionis & Nebuã.

24 [Benedicti] estote scilicet, vel sitis, vt August. legit. Nã est præcatio. Aliqui non tam aptè, [Vos ji. estis quasi gratulatio sit ad Israelitas de tantis beneficijs. Vtuntur enim Pronominibus, Verborum substantiuorum loco.

25 [Cœlum cœli] Per Prolepsin, generale quod præest sic, in partes diuidit. Fecit cœlum & terram. Cælum quidem Domino, i. sibi, pro sua sede & domicilio, vtque suam illic gloriam communicet: vel Christo, vt in eo regnet pacatè ad suam dexteram. Terrã autem quam daret & assignaret, hominibus, vt in ea regnent, tumultuentur, sua negotia gerant. *Cælum cæli, ὁ ἐρανὸς τῶ ὁ ἐρανῶ*. cælum intimum & præstantissimum, i. æthereum, regio ætherea, ad discrimen aëris, vt de cunctis cælis sydereis hæc enuncientur. Vel ex Theodo. cælum, non quod videtur, sed illud, quod huius est veluti tectum, vti hoc aspectabile nostrum est tectum. i. Empyreum, quod minimè, circumscribitur, vti idem explicat, in quo scilicet est thronus gloriæ. *κατ' ἐξοχὴν* propter repetitionem, vt Psalm. 67. vers. 37. Qua formula Canticum canticorum, i. cæticum excellentissimum. Supremum cælorum Empyreum est Domino destinatum in aulam regiam: sibi illud reseruauit in gloriæ suæ palatium, vbi cum Angelis suis inhabitet, & maiestatem suam communicet. Terram verò dedit inhabitandam & fruendam hominibus. Hebr. Cælos, Cælos (inquam fecit) Domino, vel, Cœli, Cœli (inquam) Domino (sunt) quod aliqui per hysterologiam explicant. Cæli (sunt) cæli Domini, Domini sunt habitatio atque domicilium, eodem sensu. [Domino] Sibi, Kimhi: vel Christo, vt respiciat ad realem personarum diuinarum distinctionem. Est dativus possessionis. Vnde Latinè *Dominus* in Geniti. [Filijs hominum] in vsum filiorum hominum. Est dativus commodi.

26 [Laudabunt te] De solenni & publica prædicatione & celebratione, quod alibi vocat confiteri. Adijce Domine super nos benedictionem, nec nos intersectoribus dede. Nã mortui, & qui descendunt in infernum, vel sepulchrum (hic enim est Dumã, q. silentium, non Seol) non te publicè & solenniter celebrabunt, non tuas canent laudes, quibus viuentes ædificentur & excitentur ad te colendum, & gratias tuas agnoscendas, sed nos qui viuimus, &c. Mortui apud viuos non habent orationem, neq; loquuntur.

Sic Psal. 6. Kimhi intelligit de impijs, qui verè descendunt in Dumá. i. excisionem, vt ipse exponit, vel silentium (sic etiam nostri Poetæ Orcum vocant, & silentes mortuos) locum silentij infernum, & inferni intimum tabularum, Gehennam. Mox etiam lemures animas dixêre silentûm. Nam *Dama* silere & excindi, vide sup. Psal. 93. vers. 18. Alij de hostibus Ecclesiæ, qui peccatis & infidelitate mortui sunt. Si nos deleri permiseris, quis prædicabit laudes tuas? Num hostes, qui sanctissimum tuum numen vbique execrantur?

27 [Qui viuimus] Additum præter sontem, ad exprimendam sententiam. Halelu-jah autem clauditur, sed hanc vocem 70. retulerunt ad sequentem Psalmum, pro eius epigraphe & titulo.

ARGVMENTVM.

Orat simul & gratias agit, quòd fuerit magno è periculo ereptus. Christo congruit.

Halelu-jah. CXIIII. Hebr. 116.

1 Dilexi, quóniam exaúdiet Dóminus: vocem oratiónis meæ.
2 Quia inclinâuit aurem suam mihi: & in diêbus meis inuocábo.
3 Circundedérunt me dolóres mortis: & perícula inférni inuenérunt me.
4 Tribulatiónem & dolórem inuéni: & nomen Dómini inuocáui.
5 O Dómine libera ánimam meam: miséricors Dñs, & justus & Deus noster miserètur.
6 Custódiens párvulos Dóminus: humiliátus sum, & liberâuit me.
7 Conuértere ánima mea in réquiem tuam: quiá Dñs benefécit tibi.
8 Quia eripuit ánimam meam de morte: óculos meos à lácrymis, pedes meos à lapsu.
9 Placebo Dómino: in regióne viuórum.

Hebræis

Hebræis Anepigraphus. Septuaginta, autem Halelu-jah vocem in quam definebat iuxta Masoretas superior versus, putarunt seruire huius argumento. Nam est de rebus lętis. i. liberatione è summo periculo.

1 [Dilexi] Dominum. Abrupta & ecliptica vox. Neque enim quadrat, [Quoniam] sumi pro quia, continuatiuè, loco veluti Accusatiui, hoc pacto. Dilexi, quod exaudiet, vel exaudiat Dominus. Dilexi exauditionem Domini. Hæc mihi placet, gratissimaque est, [Vocem] Sic & Anonymus, docens Iod in קולי esse paragogicum, non affixum. Kimhi mauult contrarium. Vocem meam (&) orationem meam [Exaudiet] exaudire solet. Vsu linguæ futura in rebus solitis & debitis,

2 [Et in] *Et* expletiua particula, vt alibi sæpe, vel emphatica. Quia me exaudire solet, diebus meis, quandiu viuam, eum inuocabo: vel, etiam diebus meis, etiam quandiu viuam. Basilius pro *ideo*. Quia autem mihi sæpius præbuit, ideo per totam vitam Dominum inuocabo.

3 Dolores mortiferi & grauissimæ angustiæ, cuiusmodi sunt apud inferos, mala ingentia. Pictura poetica ingentiũ periculorum.

4 [Et nomen] At nomen Domini, at Dominum inuocaui, dicendo sup, quod sequitur. *Et*, aduersatiua particula, *at*, atqui. Præsentissimum remedium contra miserias & animi mœrores, Domini inuocatio.

5 [O Domine] *Ana*, blandientis & deprecantis particula. Obsecro Domine. [Deus noster miseretur] Periphrasis miseratoris, qui à misericordi differt, quod actum dicat, misericors autem naturam, vide Psal. 111. ver. 4.

6 [Parvulos] simplices. *Petaim*, non est nomen ætatis, sed moris, vt Matth. 11. Simplices, qui facile persuadentur, Prouer. 14. [Humiliatus] attenuatus sum propr. afflictus, at me seruauit. Alij de humilitate cordis & summissione animi, virtute, quæ ex Dei cognitione & sui oritur.

7 Se consolatur per Apostrophen ad seipsum, siue suam animam. [Convertere] redi anima mea ad pristinam tuam quietem & tranquillitatem, ne amplius perturbata esto, verum esto æquo & pacato animo, quia tibi Dominus benefecit [Tuam] tuæ mentis.

8 [Quia] Hinc versus cadit in sequẽtem. Claudatur igitur

duntaxat virgula. Sic nihil necesse [Animam meam] posita esse pro te, mutata persona.

9 [Placebo] conabor placere. Quia eripuit me à morte, quæ mihi imminebat, lachrymis, propulsione, & casu: quia depulit à me omnem tristitiã, studebo vt placeam ei, quoad ero in viuis, quoad viuam & spirabo. *Placere* hic pariter præceptis Dei, ambulare in eius mandatis, ea sequi, vt ex Hebræo patet, vbi *Ambulabo coram Domino in terris viuentium*, vbicunque terrarum fuero. Vsurpat enim pluralem numerum, propter varia proborum exilia & captiuitates. Aliqui hoc referunt ad vitam sempiternam, vbi vera est viuentium regio, quia illic nullus morbus, incommodum, mors.

ARGVMENTVM.

Pergit gratias agere Deo, à quo fuerit liberatus. Nam hic Psalmus in Heb. pars est altera superioris.

Halelu-jah. CXV.

CRédidi propter quod locũtus sum: ego autem humiliãtus sum nimis.

2 Ego dixi in excéssu meo: omnis homo mendax.

3 Quid retribuã Dómino: pro ómnibus, quę retribuit mihi.

4 Calicem salutáris accipiam: & nomen Dómini inuocábo.

5 Vota mea Dómino reddam coram omni pópulo eius: pretiósa in conspéctu Dómini mors sanctórum eius.

6 O Dómine quia ego seruus tuus: ego seruus tuus, & filius ancillæ tuę.

7 Dirupísti vincula mea tibi sacrificábo hostiam laudis: & nomen Dómini inuocábo.

8 Vota mea Dómino reddã in conspéctu omnis pópuli eius: in atriis domus Dómini in medio tui Ierúsalem.

Sine

Sine inscriptione in fonte, in quo nec Psal. per se constituit.

1 De fidei firmitate & efficacia [Credidi] (Deo, supp. vt superiore Psalmo. ver. 1.) [Propter quod locutus sum] fide in verba erumpente. Credidi Deo, quare non timui loqui: propter persecutiones non intermisi dicere omnem hominem esse fallacem. Particulam בי pro עד בי acceperunt, & recte ẽ 2. Cor. 4. Credidi Deo in meis malis & calamitatibus, propter quod locutus sum, libere cõfessus sum & dixi, citra metum, summa cum fiducia, fidem meam sum contestatus, vt intelligamus non tantum corde esse credendum verum etiam ore confitendum, Rom. 10. Qui me confitebitur coram hominibus, etiam ego confitebor eum coram Angelis Dei. Luc. 19. [Ego autem] etiam vehementer sim afflictus. Credidi quidem, sed non desij affligi & vexari. Vel me autẽ homines afflixerunt, quia locutus sum liberè quicquid credebam. Chrysostomus explicat de Iudæis multa in Babylone perpessis. Alij de Martyribus & Apostolis. Tu in genere.

2 [In excessu meo] in fuga & discessu meo. Vnde Hebraice in trepidatione mea, & in præcipiti euasione. Cum præceps fugerem. *Ἐν τῇ ἐκστάσει*, in stupore, pauore, & perturbatione mentis, qua corripiebar, cernens mihi persecutionem vndique imminere, & obstupescens ad tanta periculã. Aliqui accipiunt pro mentis raptu & elevatione ad Deum [Mendax] fallax. R. Selomo, & Apostolus Roman. 3. vt Numer. 23. vers. 18. In homine non est sperandum, ab eo filius non est expectanda. Fallit & mentitur eius auxilium. Est infidus, fidem datam, rebus reflantibus, non seruans. Deus contra verax, id est, fidus, fidem & promissa in vtraq; fortuna retinens. Significat se in periculis desertum fuisse ab omnibus, iuxta illud.

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Mendacium hic non opponitur falsitati tantum, verum etiam vanitati & prauitati.

3 Cum ergo hanc salutem sim cõsecutus à solo Deo, quid retribuam Domino pro tot tantisq; erga me meritis & liberationibus? Quid post tot beneficia reddam, reddereve possim Deo? [Retribuit] tribuit, largitus est. Iam enim *retribuendi* verbum improprie sumitur. Nam quis prior dedit, & retribuit illi? Ro. 11. Hinc Heb. priore loco *Ashb, redire facit*: posteriore,

Universidad de Deusto
Biblioteca

posteriore, *Tagmuloth*, è radice *Gamal*, *tribuit*: siue simpliciter, siue operis præcedentis ratione.

4 [Calicem salutaris] calicem salutiferum, vel testem & indicem saluationis meæ [Accipiam] offeram, sacrificabo scilicet & libabo Domino. Libabo Domino vinum gratiarum actionis pro vita & salute, ipsius beneficio, conseruata. Alludit ad legis ceremoniam, in qua nulla oblatio sine liberatione, & nullum festum, celebritas, conuiuium, in quo calix vini non benediceretur, & in orbem non daretur conuiuantibus gustandus in gratiarum actionis, charitatis & communionis sacræ symbolum, ad quem puto respectum Luc. 22. de secundo Christi calice: & accepto post cœnam calice gratias egit, & dixit, Accipite & diuidite inter vos. Amodo enim dico vobis, quod non bibam de hac generatione vitis, quousque Dei regnum veniat. Commode transfertur ad calicem Eucharistiæ, quod eius typus essent libamina. Quin & calicem gratulatorium inter sacrificandum leuare, & pro salute accepta, vt postulata offerre solebant. Audi hic R. Dauid. Calicem salutum attollam, q.d. cum agitabo conuiuium & hilaria leuabo calicem vini, & confitebor illi super eo in conspectu multorum, & memorabo salutem eius, qua me ipse seruauit. Atque hunc calicem vocat Salutum. Chald. & R. Mose videntur exponere *Calicem* partem, Metaphoricè, de calice fœlicitatis æternæ, poculo nectareo, Poeticè. Calicem redemptionum & salutum feram in futuro sæculo. Alij, martyrium, afflictiones, è Cypr. lib. 3. epist. 25. & Basilio, vt Luc. 22. Matth. 20. 26. q.d. Parato animo hauriam quicquid mihi Dominus immiserit. Paratus ero ad quælibet præferenda propter te. Qui calix est salutaris, quoniam in cœlum introducit.

5 [Vota] ad votiuas oblationes & sacrificia restringit R. Mose Leuit. 22. Nedaba (inquit) absolutè est de donarijs, quæ offeruntur ad ædificationem ædis sacræ, *Neder* autem (votum) absolutè de sacris altaris, vt in Psal. Tibi sacrificabo hostiam laudis, & vota mea Domino reddam. Rectius Abben Ezra in Genere [Coram] in Ecclesia, publicè. Liberatus persoluam, quæ voui Domino [Pretiosa] rara, chara. Tanti suos æstimat, vt eorum necem ratissime permittat. Tanti suos facit, vt eos non facile ab impijs necari sinat, vt iam sum sæpissime expertus. Sic Rabbini. Nostri, magni pretij

pretij, gratissima, quoniam ad vitam introducit. Ibidem. Cypr. vt referatur ad illud Apostoli, Seminatur in ignominia, surget in gloria, 1. Corinth. 15. Mors proborum tanti est pretij coram Domino, vt pro ea ipse vitam æternam reddat.

6 [O Domine] sententia cadit in sequentem versum. O Domine, En Domine, quia tuus sum cultor, ac tuorum cultorum filius, dirupisti mea vincula, meque liberasti è malis: itaque אנא *Anna*, particula hic exclamantis, blandientis, vel iuxta Kimhi & Abben Ezra Exod. 32. confitentis, O, certe, non obsecrantis, *Obsecro, quæso*. Malunt alij esse Apocopæsin. O Domine (promissa faciam) quia ego &c. [Filius ancillæ tuæ] non solum voluntate & adoptione, seruus eius sum, verum etiã natura, tuus quasi vernaculus. Ad extenuationem sui, meminit ancillæ & quia religiosior patre.

7 [Vincula] calamitates, persecutiones dissipasti. [Hostiã laudis] sacrificium pacificum, in gratiarum actionem. *Toda* de quo alio Psalmo. Basilius de confessione è cordis affectu proficiscente, siue de animi sacrificio, vt hanc hostiam opponat eruentis & Mosaicis.

8 Ex hoc versu Masoretæ duos fecerunt [In atrijs] ad ostiũ tabernaculi, ante quod erant atria virorum & fœminarum. Vel est plurale pro singulari, per Syllepsin: de atrio sacerdotum. [In medio] intra te, ô Hierusalem, extra quam non licebat sacrificare: vt doceremur extra Ecclesiam, siue Ecclesiæ communionem, sacrificia à Deo non probari.

ARGVMENTVM.

Inuitat omnes gentes ad Deum collaudandum, ob Christũ exhibitum. Rom. 15.

Halelu-jah, CXVI. Heb. 117.

1 LAudáte Dóminum omnes Gentes: Laudate eũ omnes pópuli.
2 Quóniam confirmáta est super nos misericórdia eius: & véritas Dómini manet in ætérnum.

Halelu-jah,

Halelu-jah, claudit superiorem Psalmum, secundum Massoretas, vt hic sit ἀνεπίγραφος. Secundum 70. hunc incipit pro inscriptione. Et certe nihil eius argumento lætius annuntiari potuit.

1 De beneficijs Messiæ Psalmum intelligi etiam Hebræi confitentur, vt R. Dauid, inter quæ maximum, Gentium vocatio, vt ex sola misericordia illæ Deum honorent, Iudæi autem ex promissionibus [Gentes] pagani [Populi] Iudæi. Euthym. Et certe vtrisque diuersa verba attribuuntur. Gentes *Halelu*, latè & hilariter colite, celebrate Dominum. Populi, *Sabbehu*, laudate simpliciter, mitigate. Quasi maior fuerit Ecclesiæ è Gentibus potissimum collectæ lætandi occasio, quam Synagogæ, ob copiosiorem gratiam & ampliorem salutis spem. Possint etiam Gentiles populorum vocabulo affici, vt idem dicat vtroque membro, per Epexegesin.

2 [Quoniam confirmata est] & ex Hebr. roborata, siue multiplicata est, inualuit (vt non possit à credentibus eripi) ipsius erga nos misericordia, quæ in vos, ô Gentes, redundabit: nempe humani generis per Christum redemptio, & cum Deo reconciliatio [Veritas] fides, promissorum constantia, quasi dicat, Gentes de misericordia, Iudæi de veritate Deum laudent. Nam misericordia dicitur, quando nulla intercedit promissio: veritas, quando præstantur promissa. Gentes ergo pro misericordia glorificent Deum, quod Christum nulla intercedente promissione & pacto sint consecutæ: Iudæi autem, quod ipsis ad confirmandas Patrũ promissiones pro veritate Dei sit exhibitus. Ita hunc locum tractat Apostolus. Rom. 15.

ARGVMENTVM.

Gratias agit Ecclesia, quod post tot rerum discrimina, salutem & Christum sit consecuta. Matth. 21. & 22. Act. 2. 1. Petr. 2.

Halelu-jah, CXVII. Heb. 118.

CONfitémini Dómino quóniã bonus: quóniam in seculũ misericordia eius.

3 Dicat nunc domus Aaron: quóniam in seculum misericordia eius.

4 Dicant nunc omnes qui timent Dóminum: quóniam in seculũ misericórdia eius.

5 De tribulatiône inuocáui Dóminum: & exaudiuit me in latitúdine Dóminus.

6 Dóminus mihi adiûtor: non timébo quid fáciat mihi homo.

7 Dóminus mihi adiûtor: & ego despiciam inimicos meos.

8 Bonum est confidere in Dómino: quã confidere in hómine.

9 Bonum est sperâre in Dómino: quã sperâre in príncipibus.

10 Omnes gentes circuiérunt me: & in nomine Dómini, quia vltus sum in eos.

11 Circundántes circundedérunt me: & in nomine Dómini, quia vltus sum in eos.

12 Circundedérũt me sicut apes, & exarsérunt sicut ignis in spinis: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

13 Impulsus, euérsus sum vt cáderem: & Dóminus suscêpit me.

14 Fortitûdo mea & laus mea, Dóminus: & factus est mihi in salûte.

15 Vox exultatiónis & salûtis: in tabernáculis iustórum.

16 Déxtera Dómini fecit virtûtem, déxtera Dómini exaltâuit me: déxtera Dómini fecit virtûtem.

17 Non móriar, sed viuam: & narrâbo ópera Dómini.

18 Castigans castigauit me Dñs: & morti nõ trádidit me.

19 Aperíte mihi portas iustítiæ, ingréssus in eas confitebor Dómino: hæc porta Dómini, iusti intrabunt in eam.

20 Confi-

20 Confitébor tibi, quóniam exaudísti me: & factus es mihi in salûtem.

21 Lápidem quem reprobauerunt ædificántes: hic factus est in caput ánguli.

22 A Dómino factum est ístud: & est mirabile in óculis nostris.

23 Hæc est dies, quam fecit Dóminus: exultémus, & lætémur in ea.

24 O Dómine saluum me fac, ô Dómine bene prosperáre: benedíctus, qui venit ín nómine Dómini.

25 Benedíximus vobis de domo Dómini: Deus Dóminus, & illuxit nobis.

26 Constitúite diem solénnem in condénsis vsque ad cornu altâris.

27 Deus meus es tu, & confitébor tibi: Deus meus es tu, & exaltábo te.

28 Confitébor tibi, quóniam exaudísti me: & factus es mihi in salûtem.

29 Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in séculum misericórdia eius.

Etiam hæc inscriptio est clausula superioris apud Masoretas.

1 [Bonus] benignus, beneficus. Dat enim & remittit.

2 [Nunc] hoc gratiæ tempore, vel confessionis, & publici conuentus. Possit esse particula exhortandi & blandiendi. Obsecro, *Na*, vtrumque. Sic versi. 3. & 4 *Israel*, de Laicorum ordine & politico [Quoniam] quod. Iam enim est continuatiua particula, vt & versibus ijsdem, non causalis. Contra, primo vers. causalis non continuatiua.

3 [Domus Aaron] familia sacerdotalis. Ea autem complectitur reliquos Leuitas & Clericos.

4 De gentilibus esse ad religionem conuertentibus exponunt, quos Gherim siue proselytos appellant. Fortasse etiam respexit ad Ecclesiam è Gentibus per Christum colligendam.

5 Narratio incipit calamitatum, è quibus ereptus sit. [In latitudine] latè & amplè: largiter & copiosè. Multa & ampla benignitate. Vel, cum latitudine (mea) cum lætitia mea magna & voluptate, cum securitate exaudiuit me, vt Psal. 4. v. 2. Antithesis ad tribulationē siue angustiam primi membri, in latum & spatiosum, ad quietem & securitatem, in latum libertatis locum. Opponit latitudinem tribulationi siue angustiæ. q. d. Exaudiuit me, & posuit me in locum larū & amplum, vt liberè & citra vllum metum possem spatiari in tuto: ex angustijs in latum & amœnum campum eduxit. Me hilariter est consolatus, per Metalepsin.

6 [Mihi adiutor] Vocem *adiutor*, addiderunt ad perspicuitatem. Ad Verbum, Mihi (est,) meus (est.) Nam ל infert possessionibus. Non tam recte aliqui *pro me*, vel *mecum*. Nam huius literulæ non ea solet esse vis [Non timebo] metu nimium deijciente, & spem omnem excludente. Alioqui quidam est metus in constantem virum cadens, de quo Ps. ab altitudine diei timebo, & Prouerb. 28. & Eccl. 1. [Quid] quicquid faciat mihi mortalis & infirma creatura.

7 [Adiutor] Ad verbum, in auxiliantibus me. i. inter, vel cum [Despiciam] aspiciam in inimicis meis (malum, vel interitum) propriè.

8 [Bonum est] magis sup. id est, melius. Alteram enim comparationis particulam omittere solent. Sic seq. vers. Sic 2. Corin. 14. & Matth. 18. [Quam in homine] quia mutatur aut fortuna, aut voluntas, aut vita. Cuiusmodi mutatio in Deum non cadit.

9 [In principibus] In beneficis propriè *Nedibim*, appellantur principes q. benefici, munifici, quod tales sint, aut esse debeant, non auari, non illiberales, non exactores & sordidi. Quo respexit Christus, Luc. 22. Qui potestatem habent super eos, benefici (εὐεργέται) vocantur. q. d. Satius est sperare in Domino, quam in principibus, ijsque beneficis & liberalibus. Ne quidem in principibus beneficentia & largitate illustribus spes collocanda est. Ratio affertur Psal. 145. ver. 3. & 4. vbi & hic versus repetitur. In deum confidentia certa & tuta. In cuiusuis conditionis & indolis homines vana & fallax.

10 A suo exemplo id probat. [Circuierunt] obsederunt, vndique oppugnarunt. Eodem sensu seq. vers. 11. & 12. *Circumdederunt*

Universidad de Deusto
Biblioteca

cundederunt. Et, Aduersatiua particula. At nomine Domini virtute, auxilio (factum est) vt eas vlciscerer, pœnas de eis sumerem, & ex Heb. excinderem, siue perimerem. [Quia] vacat Latinè. Sic alibi sæpe expletiua est particula. Ex quo prætermittitur in Psalt. Romano, & Græcis multis exemplaribus. Vel potius oratio est ecliptica (est, factum est.) Alij durius, subaudiunt, Dixi, cogitaui, speraui, vel quid simile, vt Chald. In nomine verbi Domini confido, quod perimam eas. Alij, *In nomine Domini*, idem esse putant quod, *Benedictus* (sit) *nomen Domini*: vt sit gratiarum actionis formula. Et id rursum durius. Nam sententia plana per nudam Ecliptin verbi Substantiui passim obuiam. At in nomine Domini (est) quia vltus sum eos. At virtute Domini (effectum est) quod hostes meos sim vltus. Sic duobus sequentibus versibus. Ter enim idem hemistichium intercalat, quod Triadis opera sint inseparabilia, idemque præstent.

11 [Circundederunt] Obsederunt, in malum. Sic sequen. vers. [Vltus sum] excidi, vt superiore vers.

12 [Sicut apes] apum more cum aculeis aliquos obsidentium, circumuolantium, & furiosè impetentium. Alij similè referunt ad hostium turbam & multitudinem, non ad furibundum impetum [Et exarserunt] In me vehementer inflammati sunt, & sæuierunt, vt solet ignis spinas comburens, Spinarum ignis, vt & Sarmentorum, est acerrimus, et brecuissimus. Item magnum fragorem edit, & vicina quæque absumpturus videtur. דעכו. *Dahachu* in Pual, *extincti sunt*, proprie: sed hic in contraria significatione, *Exarserunt*, vt plerique verbis accidit è kal & Niphal transeuntibus in Piel & Pual. Hoc enim est simplicius, Masoretici distinctioni sine Athnath accommodatius, duobus proximis versibus congruentius, in quibus Antithesis cœpit in posteriore hemistichio, quam si priore significatu exponas, quicquid nouitatis spiritu recentiores sentiant. Obsederunt me more apum. At celeriter extincti sunt, sicut spinarum ignis, atque in nomine Domini excidi siue vltus sum eos, Nostris assentitur Chal. vertens דלקין ardent, & R. Selomo, docens hoc verbum significare prop. insilire & transferri de loco in locum, de flamma in flammam.

13 [Impulsus] ab inimicis ea de causa emotus sum [vt caderem] vt prosternerer. In Heb. est Apostrophe ad hostem, qui populum Domini acerrimè oppugnat. Impellendo impulisti me (ô hostis) ad cadendum. Vel ad peccarum. O peccatum, deiecisti me, &c. E Chaldæo. Impulsione (inquit) impulit me peccatum, vt caderem, sed verbum Domini adiuuit me. (Semina τῦ λόγου solet inspergere) [Et.] At, verum Dominus succurrit mihi, adiunxit me suo præsidio.

14 [Et laus mea] cantus, musica mea, prop. [In salutem] mihi fuit saluti. Repetitus hic versus è triumphali Mosis cantico, Exod. 15. ver. 3.

15 [Exultationis] iubilationis, cantus, vociferationis [Salutis] vox gratiarum actionis pro vita & salute conseruata in tabernaculis iustorum (auditur.) Iusti in suis tabernaculis voce iubilante & gratias agente, plausu & faustis clamoribus pro salute & liberatione ista, quæ sequuntur, & qualia Moses Exod. 15. in suo Epinicio, personant [Salutis] partæ victoriæ.

16 [Dextera] potentia Domini, non humanæ vires. Hæc est vox Epinicij, quam audiri dixit in tabernaculis iustorũ, per Mimesim trium versuum. [Virtutem] fortitudinem, fortia. Sic in seq. hemistichio, quod aliqui restringunt ad insignem de morte & Satana victoriam [Exaltauit me] *Me* addiderunt Sept. vt Eclipsin contextus supplerent. ורוממה enim est Piel Merubba, vt nihil sit necesse relegare nos ad nomina Toar, vertereque, Dextera Domini excelsa. Quod ab hostibus seruatus sit, & vitam retinuerit Deo agit gratias. Tertiò dexteram Dei celebrat, per Anaphoram, propter sanctam Trinitatem: vel secundum recentiores, ob animi affectum paulo ardentiorem. Vbi per *Dexteram* aliqui Christi humanitatem intelligunt, quod illa sit Dei organum, sicuti dextera humani corporis.

17 [Sed] recte, nam בי pro אראב, simplex pro composito poeticè, vt Psal. 113. vers. 9. Non moriar, vt verebar, præ malorum mole, sed adhuc viuam, & facta Domini celebrabo, quibus me potenter, à morte eripuit. Quod refert ad resurrectionem Euthym. alij ad effectum Euangelij. Qui credit in me, non morietur, sed viuet in æternum. Verum hæc sunt mystica.

18 [Castigauit me] non in perniciem. Correxit me paterñ in modum, non hostilẽ, vt qui me diligat, nec velit perdere. Vnde *Iasar*, qua voce vtitur, est flagellare, virgis cædere,

apud Rabbinos, vt patres & præceptores solent pueros [Et] At, aduersatiua particula. Atque hic finit Mimesis. Nam de ea est etiam hic versus.

19 [Aperite] Apostrophe ad sacerdotes & ædituos, vt sibi aperiant portas templi & Ecclesiæ, quo publicè & solenniter Domino agat gratias pro vita & salute conseruata ipsius beneficio. [Iustitiæ] iustificationis, intra quas homines iustificari solent. Portas templi (Allegoricè cœli) appellat portas iustitiæ & virtutis, quoniam intra eas Deus homines iustificat, ob rem diuinam quæ illic fit, Sacramentorum & verbi Dei ministerium. Item quoniam per eas iusti ingrediuntur ad laudandum & celebrandum Deū, exclusis cæteris. Vnde aditu templi in Ecclesia bene ordinata pœnitentes, lapsi, energumeni, profani denique prohibentur, ad id instituto Ostiariorum officio & gradu. Mal. 1. Illic enim dicitur, Canes foras. Prosper. Et sic mox mutato numero, Hæc porta Domini (est) per quam iusti intrabunt, id est, intrare solent. [Porta Domini] porta templi Domini (est.) Metonymice [Iusti] Epithetum fidelium, qui sunt per fidem & fidei mysteria iustificati, Circuncisionem olim, Baptismum hodie. Hi in eam [intrabunt] id est, intrant, vel intrare solent & debent. Futura in rebus solitis & debitis. Quin & ingressus templorum patere non debet impuris.

20 Summa precis in Ecclesia habendæ [Confitebor tibi] gratias agam tibi, quod me in meis malis & calamitatibus exaudieris, & salutem attuleris.

21 [Lapidem quem] Anastrophe. Cuiusmodi locutiones reperias apud Ioan. vt cap. 14. Sermonem quem audistis non est meus. Quos contra Vallam nimium syllabarum aucupem sequitur Virg.

Vrbem quam statuo vestra est.

Et Plautus in Amphytrione, Naucratem, quem conuenire volui, in naui non erat: & Cicero ipse 4. ad Herennium teste ipsomet Valla: & Terentius, Eunuchum, quem dedisti nobis quas turbas dedit. Vbi Donatus, est casus (ait) pro casu, Qui loquendi modus frequens est apud Græcos, vt scilicet construant antecedens. cum Relatiuo. Quem lapidem (Christum, Metaphoricè) reprobauerunt & reiecerunt ædificantes (Iudæi, præsertim sacerdotes & Pharisæi structores Ecclesiæ

Ecclesiæ veteris propter munus docendi eam & gubernandi) hic factus est lapis angularis illius Ecclesiastici ædificij. Improbatus enim Christus, reiectus & expulsus, quasi lapis inutilis, & nulli rei aptus, Rex tamen euasit, & velut lapis angularis excelluit. Ecclesiam comparari ædificio non est nouum, vt 1. Corinth. 3. Esa. 18. De hoc loco Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20. Actor. 4. Romanorum 9. 1. Pet. 2. [In caput anguli] in potiorem ac digniorem ædificij locum. Appellatur Esa. 28. Lapis angularis, vt qui totum ædificium Ecclesiæ contineat, & duos parietes, id est, Iudæos & Gentiles in vnum angulum, id est, in vnum corpus Ecclesiæ, cuius ipse est caput, coagmentauerit. Ephes. 2. Sic enim lapis angularis non locum duntaxat suum implet, verum etiam duos parietes connectit & continet. Vaticinium de Christo passo, & capite Ecclesiæ post resurrectionem effecto Chald. de Dauide, qui primum reiectus, deinde factus rex populi.

22 [Istud] Salus hæc nobis admiranda, à Deo facta est. Solum Deum habet auctorem & causam. Humana vi contingere non potuit, hominem à principibus, tanquam impium & pestiferum, in crucem sublatum, paulo post pro salutari Deo omnibus terrarum finibus coli, regnumque illius eo magis longè latèque propagari, quo vehementius oppugnaretur. Vel iuxta Chrysostomum. *Istud*, ista conciliatio diuersarum nationum in vnum Ecclesiæ corpus, non facta est humana ope.

23 [Hæc est dies] qua videlicet lapis Christus factus est in caput anguli. Quod exponunt de die resurrectionis, exaltationis, & glorificationis Domini. Vel de tempore nouæ legis, tempore gratiæ, tempore acceptabili, die salutis, Esa. 49. & 2. Corinth. 6. Vel de die redemptionis nostræ, & salutis per Christum partæ. Nulli enim alij dies vnquam tam læti, pulchri & salutares humano generi illuxerunt. Tum enim Tyrannis Diaboli tristissima euersa est, peccatum sublatum, mortis aculeus extinctus, lachrymæ miserorum absterſæ, iustitia, gloria, vitaque sempiterna in vniuersum mundum introducta. Arnob. de die Dominica. Hi omnes dies sunt gaudij tempora.

24 [O Domine] vel Obsecro Domine. *Anna*, particula etiam est obsecrantis. [Saluum me fac] Pronomen *Me*,

nec habetur in Hebr. nec in Græco, nec in Gallicano Psalterio: idque fortasse aptius. Hæc enim est vox populi in Euangelio pro salute regis Messiæ, Hosanna filio Dauid. i. Saluum fac filium Dauidis. (Nam verbum Saluandi construitur in hac lingua cum Dativo.) Benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis. i. Saluum fac, inquam, ô Domine, qui es in excelsis, quique in cœlis habitas. Sic hoc loco, ô Domine, saluum fac (lapidem hunc reprobatum, id est Christum) bene eum prospera, ne occumbat contra hostes suos & nostros. Benedictus & fœlix (sit) ille, qui quidem venit Dei nomine. Precatur enim populus Deum, vt hunc regem & ciuitatem conseruet, regnumque fortunet. Retineri interim potest hoc pronomen. Nam non aliene D. Hieronymus, Eusebius, Theophylactus putant *Filio Dauid*, illic construi cum verbo *Dicentes*, *Dicentes Hosanna filio Dauid*, hoc sensu: Dicebant populares filio Dauid Christo, Hosanna, id est, Salua obsecro (nos ô Christe, ô rex.) *Saluum fac*. Hebraice הושיעה נא. Hosih ná. Salua obsecro, quod postea contracte dicitur, הושענא, Hosanná, non tantum ritu Syriaco, verum etiam Biblico. Sic enim contracta hæc vox propter gutturalem reperitur. Ierem. 31. vers. 7. & supra Psalm. 86. (iuxta Hebræorum calculum) vers. 2. ne quis censeat eum imperitis & impudentibus isti Calvino & Beza literam Euangelij esse corruptam. Si *me* subaudias. O Domine, me populum tuum libera de captiuitate, perfice salutem humani generis tandiu à patribus expetitam [Prosperare] Actiuè, Prospera Christum, da prosperitatem. Deponens actiuum, vt Græco εὐόδωσον, & Hebraico הצליחה נא respondeat. Bene nunc prospera, bene fortuna o Domine, hunc lapidem Christum, vel me [Benedictus] fœlix sit, bene ei sit. Vel, collaudatus, celebratus: vtrumque enim importat. Incommode alij putant esse verba sacerdotum excipientium regem & populum intra fores templi. [Qui venit] præsenti tempore, הבא, *Habba*. He enim haiediâ, propriè cum participijs [In nomine] mandato & potentia Dei ad tollendum hostes nostros, peccatum, mortem Diabolum, eius Denique opera.

25 A Deo vel Christo populus, siue Psalmographus persona populi se conuertit ad Apostolos & discipulos Domini. Fœlicitatem optamus, bene precamur vobis qui estis

estis de domo Domini, qui estis eius domestici, vos laudamus. *Benedicere alicui*, collaudare aliquem, fœlicitatem ei optare, bene precari, quando enuntiatur de rebus creatis. Et sic apud Plautum in Milite Act. 4. Sce. 8. Bene quæso dicatis mihi inter vos & mihi absenti tamen, id est, bene precamini. Cui contrarium, *Maledicere*, id est, male precari, imprecari, apud eundem in Pœnulo Act. 3. Sce. 3. & Rudent. Act. 3. Sce. 2. Deus autem benedicit alicui alio sensu, id est, fauet, beneficium confert, prosperitatem & fœlicitatem immittit. Si verba populi continuentur ad Dominum, Benedicimus vobis (Christo & Deo Patri) ex hoc templo: vel, Nos qui sumus de domo Domini, eius domestici. Nam Deus (est) Dominus, & illuxit nobis, apparuit nobis, nosque illustrauit suo aduentu, miraculis, doctrina, gratia, beneficentia, & maiestate. Vnde apud Apostolos aduentus Domini ἐπιφάνεια. Rabbini putant esse verba sacerdotum ad populum se ad templi ostia offerentem. Sic ferè Nostri responsum ad populum ver. 19. dicentē [Aperite mihi portas] Sacerdotum enim est populo benedicere, Numeror. 6. Nos qui sumus de domo, siue intra domum Domini, benedicimus vobis, Deum super vos inuocamus, &c. [Deus Dominus] est supp. Vel, *Vau*, siue *Et* redundat, tantum conuertens futurum in præteritum. Nisi malis sumi pro *qui*, vel *quia*, vt Psal. 89. ver. 4. Benedicimus vobis de domo Domini, qui Dominus Deus illuxit nobis hoc suo claro aduentu.

26 Formula præconij, qua promulgabant populo futurum postridie festum. Abben Ezra Exod. 32. vt se ad sacrificia offerēda præpararent. Nam vt illo Exodi loco clamauit Aaron & dixit, Festum Domino cras, sic hic, ligate festum, (festi victimam) funibus, id est, eam præparate in crastinum de ea hodie vobis prouidete. Sed Septuag. sequuntur duntaxat sententiam, & allusionem vmbræ ad veritatis lucem vertunt, quod in Euangelio victimæ illæ cruentæ essent puro & incruento cultui cessuræ. [Diem solennem] festum prop. [In condensis] frondium & ramorum, in ramosis, in frondosis, ramis densis & perplexis. Die tā lęto & fausto redimite atria templi, imo verò totam vrbē & loca, quæ ipse vectus asina pertransibit, vsq; ad templū ipsum, atque adeo vsque ad templi interiora, nempe cornu altaris: frondibus:

& corollis iuxta morem festi tabernaculorum ornate vrbem & templum, vt festiuitas sit celebrior & magnificentior. Impletum Christi in Hierusalem ingressu, Matth. 21. & Ioan. 12. Alluditur ad festum Scenophegiæ, siue Tabernaculorum, Leuit. 23. in quo etiam Iudæi Hosánna canebant. Nostri, in frequentibus & densis turbis, in magna multitudine ad sacra solennia conuenientium. Gallicè, *en grand' presse*. Vnde Psalterium Romanum & Augustinus legunt, *in frequentationibus*. Rabbini Metonymicè exponunt. Alligate festum, id est, festi hostias condensis funibus, constituite victimas ramosis chordis, densisque frondibus vestitas, ad vsque altaris angulos, vt Dothino mactentur. Sic Chaldæus alligate agnum ad sacrificium solenne. Nam *Talia* in eo non puetum significat sed agnum, vt *Talé* Hebræis. Hoc dicendi genere inuitat ad colendum Dominum solenniter, externo etiam apparatu, sacrificijs, honoribus, propter salutem & beneficia. עבת implexum & condensatum significat, & plerumque dicitur de folijs ramisque perplexis, vt Numer. 23. aliquando de funibus intricatis, vt Iud. 15. [Ad cornu altaris] colligunt aliqui sacerdotem ipsum victimam in atrium adductam primum alligasse ad cornu altaris, deinde solutam in atrij certa parte mactasse. Erant autem altaris cornua propriè non altaris anguli, sed quædam capitella in modum cornuum in altum porrecta in ipsius altaris angulis ex ipsiusmet altaris materie producta, siue ad decorum, siue ad mysterium. Nam sacerdos precans illis innitebatur, vel manus super illa extendebat, aliquando etiam sanguine victimarum inungebat, purificabatque, vt indicatur Exod. 30.

27 Dicendo supple. Nam populo Domini præscribitur inuocandi & gratias agendi formula.

28 Et si hic versus non habeatur in Hebræo, non tamen incommodè repetitur è ver. 20. supra vt gratiarum actio sit ardentior. Beneficium enim aduentus Christi non satis potest recoli, nec memoria eius celebrari.

29 Repetit proœmium pro Epilogo.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Domini legem, Verbum & præcepta laudat, quorum amantissimum & studiosissimum se conseruari optat, ac precatur 22. Octonarijs. Insignis contra Pelagianos.

Halelu-jah. CXVIII. Hebr. 119.

ALEPH. i. *Doctrina.*

Euseb. lib. 10. Præpar. Hieronym. ad Paulam Vrbicam.

1 BEáti immaculáti in via: qui ámbulant in lege Dómini.
2 Beáti qui scrutántur testimónia eius: in toto corde exquírunt eum.
3 Non enim qui operántur iniquitátem: in vijs eius ambulauérunt.
4 Tu mandásti mándata tua: custodíri nimis.
5 Vtinam dirigántur viæ meæ: ad custodiéndas iustificatiónes tuas.
6 Tunc non confúndar: cùm perspéxero in ómnibus mandátis tuis.
7 Confitébor tibi in directióne cordis: in eo, quòd didici iudícia iustítiæ tuæ.
8 Iustificatiónes tuas custódiam: non me derelínquas vsquequáq;.

[Halelu-iah] Hæc inscriptio in Hebræo desideratur, sed apponitur, propter lætitiæ argumentum ne Psalmus esset anepigraphus.

1 Scribitur ordine literarum, quæ singulæ singulorum octonariorum versus inchoant: vt intelligamus elementa literaria ad pietatem esse conferenda. Quare Alphabetarium Poëma appellatur à Sixto Senensi lib. 4. Bibliothecæ, vt Dauidis alij Psalmi sex, Metropedia Samuëlis regis, Pro. 31. & Threni Hieremiæ, quæ proinde D. Hieronymus & veteres alij non frustrà, nec sine ingentibus mysterijs & Ecclesiæ sacramentis in hanc literarum seriem digesta existimant. Sed ea nunc non persequor. Illo autem artificio Iacobus

cobus Furnius Genuensis Iurisconsultus hunc Psalmum transtulit Græco & Latino carmine, nempè vt Græci & Latini Octonarij ad similitudinem Hebraicorum versuum ab eadem litera Græcè & Latinè incipiant. Genus Acrostichis ob argumenti excellentiam, & magnitudinem. Synonymos autem vsurpat, etsi Hilarius neget, pro diuina lege & sapientia hæc vtroque numero, Legem, Mandata, Statuta, Viam, Iudicia, Testimonium, Præcepta, Iustitiam. AEquitatem, Iustificationes, Sermones, Verbum, Eloquium, Veritatem. Nam vel non differunt, vel cùm re idem sint, eandémque Dei legem & doctrinam significent, ratione & notatione duntaxat distinguuntur, quatenus legis diuinæ quasi tàtes, notæ, perfectiones, proprietates variæ sunt ac multiplices. Quas in Commentarijs R. Dauid explicat, & è nostris Iustinus Martyr q. 92. ad Orthodoxos, Orig. hom. 11. in Numeros. Hæc sunt prænoscenda, ne in horum vocabulorum notione hæreamus in singulis versibus, qui vnum istorum semper habent, interdum duo & tria, ad copiam duntaxat & Epexegesin, præter vers. 122. Nec est prætereundum, propter eos qui Patres despiciunt, Abben Ezram docere Dei ea præcepta appellari testimonia, quæ testimonium habent à patribus, tanquam testibus oculatis vel auritis: suntque lex per Cabbalam siue traditionem accepta sine scripto. Quod repetit vers. 31. Auctor, etsi aliqui dubitent, est Dauid, siue quia est anepigraphus, siue potius quia proximus habens epigraphen, prætulit Dauidis nomen, nempè centesimus nonus.

1 [Immaculati] *Temimim*, sunt propriè integri, sinceri, perfecti, simplici corde & candido quando Tau est radicale. Quando autem est seruile Significant immaculatas. Sic enim cum nostro 70. veteres Hebræi hanc vocem solent interpretari. Hinc R. Selomo Exod. 12. vers. 5. *Agnus Tamim vobis erit*, id est, (inquit) *veló Mum* absque macula. Quod etiam illic sequitur Abben Ezra. Beati (inquit) qui vitam purè & integrè secundum legem Dei transigunt. Via vitam præsentem hic significat, nisi malis legem Dei cum Abben Ezra, repetendo *Domini*, per Zeugma, è posteriore membro. Via Domini, est via virtutis, quam Dominus tenendam præcepit. Via etiam pro actione, vt vers. 5.

2 *Scrutantur*, ad seruandum. Vnde Heb. custodiũt. [In toto] (Et) toto

(Et) toto corde, Per Asyntheton subaudienda est particula copulatiua. Tota animi promptitudine. Vt intelligamus beatitudinem hominis positam in scrutatione quidem, sed efficaci & actuosa. *Testimonia*, præcepta, quæ de eius voluntate testantur.

3 Potest etiam verti, Et non operantur iniquitatem, (&) in vijs eius ambulauerunt. q.d. Beati etiam sunt, qui recedunt à malo, & faciunt bonum. Aliquot alias explanationes affert Kimhi. Sept. sub. relatiuum ש, vt sæpè fit in hac lingua. Quod aliqui in secundo membro reponunt. Non enim operantur iniquitatem, (qui) in vijs eius ambulant. Alij in negatione, vt Abben Ezra. Etiam (qui) non operantur iniqua, in vijs eius ambulant. Quasi qui malis abstinẽt, etiamsi nihil boni exequantur, in his numerentur, qui mãdatis Dei insistunt. Beatus (inquit Ecclesiasticus) qui potuit transgredi, & non est transgressus.

4 [Nimis] cum maxima diligentia & sollicitudiue, vt Psal. 93. Fingis laborem in præcepto. *Meod, Nimis, valde, vehementer, admodum diligentissimè.* [Mandasti] per Prophetas & Doctores, vt præcepta tua solidè seruarentur, ita vt vel tantilla legis tuæ transgressio ad pœnam obliget, reumque hominem constituat, Leu. 26. Deut. 28. *Pekkudim.* mandata, quasi deposita in hominum cordibus.

5 [Dirigantur] firmentur, parentur, disponantur viæ meæ, consilia & actiones, siue mundi negotia & occupationes, vt intelligit Kimhi. Omnem istorum vim verbum כון includit. Optat suam vitam sic institui & præparari, vt nunquam à lege Dei aberret. Sic suas occupationes & negotia constitui vt nullum eorum possit ipsum aduertere à Diuinorum mandatorum præstatione. Tunc omnia sibi fœliciter successura neque secuturum dedecus & ignominiam. [Iustificationes] statuta propriè, dictata, decreta, iura, vt & vers. 2. quorum obseruatione haberentur iusti, vel quæ erãt iusta & æqua. Et sic deinceps. *Hukkim*, statuta esse docet Kimhi quorum orationes ignorentur, vt fit in maxima ceremoniarum & rituũ religionis & legis parte, Sic legis partem, quæ est de religione, interpretari solent Septuag. vt doceant religionis & fidei actibus atque operibus tribuẽdam esse iustificationem, non moralibus & politicis. Quod sic Scholastici enũtiant: Opera fideliũ bona esse meritoria, nõ infidelium,

infidelium, quantumuis virtute fuerint illustria.

6 [Cùm perspexero] Cùm intentus fuero ad ea. Si eâ fraciendis intenderim, si ea diligenter & studiosè seruauerim, tùc non frustrabor votis meis: Nam est Præteriti temporis. Abben Ezra subtiliùs. Si intellexerim & comprehenderim, cur illa imperaueris. Nam paucis datum est, vt omniû mandatorum Dei teneant rationem & causam. Ad verb. In aspicere me, (cùm aspexero ego) ad omnia mandata tua. Aspicere autem ad rem aliquam, est rei alicui intendere, ad eamniti diligenter.

7 [In directione] in rectitudine, recto corde, non fucato. laudabo te palàm & publicè, te prædicabo & tuas laudes. [In eo quod didici] gratias agam tibi in rectitudine cordis, mentéque sincerâ, quòd didicerim iudicia iustitiæ tuæ, id est, tuam legem iustissimam, tua iura æquissima, & in quibus præscribitur quid rectum & iustum. Vel, cùm ea didicero. Nam בלמדי. *In didicisse me* vtroque modo resolui potest. [Iudicia] siue *Mispatim*, q. edicta, secundum quæ probi & improbi iudicandi sunt, vel quæ facienda vitandaue iudicauit ac censuit Deus.

8 [Vsquequaque] vsque nimis, vsque admodum, propriè id est, planè, omnino. Precatur ne gratia auxiliante spolietur, Theod. Alij vt Abben, ne me multum desere. Ne me tanta derelictione desere, vt ea seruare non possim. Anonymus exponit, vsque in sæculum, in omne tempus. Ne me desere vnquam. Kimhi iungit cum *Custodiam*, vt sit Hyperbaton: Iura tua custodiam vsquequaque & diligenter, ne me modo deseras. Si me non deseruerit, ea in perpetuũ seruabo. Secundum illud Apostoli, Omnia possum in eo, qui me corroborat. Quanquam huiusmodi locutiones, *Custodiam semper, in æternum*, vers. 16. *non obliuiscar sermones tuos*. &c. non tam indicant quid nobis euenturum futurúmque sit, quasi propherando de futuris contingentibus (Quis enim donum perseuerantiæ certo sibi polliceri possit) quàm simplex nostræ piæ voluntatis propositum, optatum, desiderium, quo speramus Dei gratia ac ope nos in actum perducturos, perfecturósque, quod promittimus. Sic Præteritum pium desiderium præsentis precantium status sæpiusculè. Vide vers. 2. sequentis Octonarij.

BETH. i. *Domus*. Eusebius. Hieronym.

9 IN quo córrigit adolescéntior viã suam? in custodiéndo sermónes tuos.

10 In toto corde meo exquisíui te: ne repéllas me à mandátis tuis.

11 In corde meo abscóndi elóquia tua: vt non peccem tibi.

12 Benedictus es Dómine: doce me iustificatiónes tuas.

13 In lábijs meis pronuntiáui: ómnia iudícia oris tui.

14 In via testimoniórum tuórum delectátus sum: sicut in ómnibus diuítijs.

15 In mandátis tuis exercêbor: & considerâbo vias tuas.

16 In iustificatiónibus tuis meditâbor: nõ obliuíscar sermónes tuos.

9 [Corrigit] purgat, purificat, propriè, puram, & rectam reddit naturam suam ad malum propensam. In quo poterit puras efficere vias suas adolescens, vt non peccet, & à tenebris virtuti & pietati assuescat? Cui interrogationi respondet per subiectionem, vt pars posterior sit prioris responsio, vt etiam R. Mosé. [In custodiendo] exequêdis mandatis tuis. Si tuos sermones exequatur & perficiat. [Adolescentior] Hebr. puer, cuius vita solet esse dissoluta, & vanitatibus dedita. Hinc prouerbium Salomonis, Stultitia alligata est collo pueri. Quia ergo homo ab infantia ipsa propensus est ad malum, Gen. 6. docet, quo pacto, dum adhuc ætas tenera est & flexibilis, mores emendandi sint, ne ferantur in deterius. Nempè si ad normam legis verbique Dei dirigantur. Hoc enim est proprium diuinorum oraculorum. Quod enim est equino pullo frænum & domitor, hoc idem est in adolescentibus Dei sermo, Theod. Alij putant non hìc esse nomen ætatis, sed conditionis & morum, de eo, qui cupiditatibus suis nimium indulget. Es. 65. puer centum annorum, & Aristotel. 1. Ethicor. puer moribus, non ætate. [Viam suam] vitæ suæ inclinationem & propensionem malam, corruptã suam originem. Figmentum Scriptura appellat. [Sermones tuos]

Universidad de Deusto
Biblioteca

tuos] In Hebræo est Eclipsis. In custodiendo (viam suam) secundum sermones tuos.

10 [In toto corde exquisiui te] Me totum tibi consecraui nec quicquam partitus sum in rerum humanarum concupiscentias, Theod. Hyperbole, vt infrà, Iudicia tua nõ sum oblitus. Et, A iudicijs tuis non declinaui. Quis enim aliquando non declinat à Dei legibus? quis septies in die non cadit? Possunt hæc esse dicta in persona totius Ecclesiæ, vel perfectorum (cuiusmodi aliquos in hoc mundo Scriptura agnoscit, perfectione viæ, non patriæ,) vt quæ sunt vnius membri, vel totius Ecclesiæ, ea sibi imputet & asscribat, per communicationem. In Ecclesia enim omnia sunt communia. Sic videas Scripturam eodem contextu nunc loqui in persona perfectorum, nunc imperfectorum, vt Philip. 3. Nõ quòd iam perfectus sim, &c. & mox, Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus, & Rom. 7. vt carnalis loquitur. Non quod volo bonum, hoc ago. Alias vt sanctus. Sic compunguntur & alliciuntur imperfecti, qui tantarum virtutum sibi non sunt conscij, vt timeant, aut saltem optent illam integritatem, mendaces & vani precando plane apud Deum inueniantur, & vt tales non sint actu & reuera, sint saltem desiderio & voto. Possunt etiam esse præterita pro præsentibus. Toto corde meo exquiro te. Vt loquatur secundum eum statum & animi motionem, qua se inter precandum affectum sentit. [Ne repellas me] Ne errare me facias, ne errare me sinas prop. ex Anonymo: falsa doctrina scilicet, aut impia vita.

11 [Abscondi] Diligenter meditatus sum, animo volui, altè cogitaui, & reposui in mente intima. Metap. ab ijs, qui res pretiosas in thesauris recondunt. Ambrosius interpretatur de mysterijs non publicandis. Ezechias enim peccauit, quòd Babylonijs thesauros suos ostentarit. 4. Reg. 20.

12 [Benedictus] beneficus & dignus, qui ab omnibus lauderis, Theodo. [Iustificationes] statuta prop. Sic solent חוקות *Hukkoth*, & חוקים *Hukkim* hoc Psalmo reddere, ad vitandam ambiguitatem, ne quis scilicet intelligat decreta & rationes, quibus Deus regit mundum, & prouidet, cum Abben Ezra. Nam hic statuta designant Dei præcepta, quorum legitima obseruatione iustificamur, nempè quando id fit non tantùm secundum substantiam operis, verùm & secundum legislatoris Dei mentem ac consilium. Tũ enim iustificant, id est, non solùm nutriunt primam iustitiã, quæ merè est gratuita, verùm etiam augent. Iuxta illud Apo. 20. Qui iustus est, iustificetur adhuc. Et, Vis ad vitam ingredi? Serua mandata. Matt. Hæc enim dicuntur de secunda iustificatione, quæ gratiæ opus est, simul ac operum.

13 [In labijs] In, vacat Latinè. Labijs meis. [pronuntiaui] id est, protuli apud populum, ore meo anhuntiaui, & docui iudicia tua homines mei sæculi. Abben Ezra. Hinc Hebr. narraui. [Oris tui] quę per Prophetas & Apostolos es locutus, qui sunt veluti os tuum. Hilarius.

14 [Sicut in omnibus diuitijs] sicut super omni opulẽtia & vbertate. Chald. Sicut supeꝛ suprema omnium fortuna. Lege tua tam sum delectatus, quàm omnibus ijs, quæ in hac vita, hominibus iucunda esse possunt. Præferet infrà, vers. 72.

15 [Exercebor] meditabor, loquar, cum mandatis tuis colloquar, ἀδολεσχήσω. Quo verbo Septuag. vti solent pro meditari, se exercere in prece, & similibus contemplationis operibus, vt alibi docui, etsi vsu vulgato significet nugari, garrire. Hinc libellus Plutarchi περὶ ἀδολεσχίας.

16 [Meditabor] oblectabo me, deliciabor prop. in Dei ceremonijs & cultu.

GIMEL. i. *Plenitudo.* Eusebius. Hieronymus.

17 RETRIBUE seruo tuo, viuifica me: & custódiam sermónes tuos.

18 Reuéla óculos meos: & considerâbo mirabília de lege tua.

19 Incola ego sum in terra: non abscóndas à me mandâta tua.

20 Concupíuit ánima mea desiderâre iustificatiónes tuas: in omni témpore.

21 Increpásti supérbos: maledícti, qui declínant à mandátis tuis.

22 Aufer à me opprobrium

Universidad de Deusto
Biblioteca

brium & contémptum: quia testimónia tua exquisiui.

23 Etenim sedérunt príncipes, & aduérsum me loquebántur: seruus autem tuus exercebátur in iustificatiónibus tuis.

24 Nam & testimónia tua meditátio mea est: & consílium meum, iustificatiónes tuæ.

17 [Retribue] beneficia tribue, benefac, da liberaliter. Verbum Retribuendi etiam de gratuitis vsurpatur in hac lingua: nec significat solùm beneficium reddere, sed etiam vltrò & liberaliter tribuere, & beneficijs præuenire. Retribuit enim Deus per indebitam gratiam bona pro malis. Augustinus. [Viuifica] Hebr. *Viuam*. sed Optatiuè & deprecanter. Vtinam viuam, & seruem sermones tuos, id est, Viuifica me, & seruare me fac. Nam etiam [custodiam] est Optatiui modi. Ad quod ostendendum, prius verterunt per imperat. Eodem sensu Rabbini sub. ℣. Retribue seruo (vt) viuam, &c. Non aliter petit vitam, quàm vt præstet se fidelem Dei cultorem. Arnob. De vita spirituali Theodoritus intelligit, cui peccati mors opponitur.

18 [Reuela] retege, velum ab oculis meis aufer, aperi oculos meos, vt aspiciam. Orat pro intelligenda diuina lege, nedum exequenda. Non enim omnes, qui diuina oracula lectitant, horum mirabilia intelligunt, sed qui superno splendore perfruuntur, vt Paulus docet (2. Cor. 3.) Theodor. [Considerabo] videbo propriè, id est, intelligam. [Mirabilia de lege tua] mirabiles legis tuæ sensus, abstrusa & arcana legis tuæ, quæ nō sunt exposita & explicata. Anonymus. Mysteria quæ non sunt quibuslibet nota & perspecta. Os inseruit interdum Genitiuis in hac lingua, vt Gall. *Les merueilles de ta loy*. Ad arcana scripturæ intelligenda, cœlestis gratia opus, 2. Pet. 1. & 3.

19 [Incola] peregrinus. Hodie viuus, cras moriturus. Vide obiter hac vita vtor, ac in ea vnica consolatio est lex tua. Abben Ezra aliò refert. Sum veluti peregrinus, qui de via facilè errat & hallucinatur. Sum aberrationibus obnoxius, sicut exterus & nouus hospes. Quare ne abscondas, &c. [Mandata tua] mãdatorum tuorum notitiam & mysteria. Alij, mãdatorum tuorum executionem ne abscondas mihi, vt ad

hi, vt ad vitam cœlestem perueniam, è qua hîc in terris peregrinor. Tali enim indigeo viatico ad illam vitam. Ne permittas me ignorare præcepta tua in hac peregrinatione.

20 [Concupiuit] fracta est, propriè, desiderando iudicia tua. Languet cupiditate iustæ tuæ legis. In Hebr. summum & vehementissimum desiderium exprimitur. Quare Abben Ezra interpretatur, exarsit, incensa est desiderio efficiēdi tua contra impios iudicia, cupiditate peccatores vlciscendi. Sumit *iudicia* pro iustis vltionibus, non pro præceptis. [Desiderare] Hæc duplicatio vulgò ad vehementiam desiderij refertur. Sed fortasse respexit ad fragilitatem & infirmitatem carnis à bono abstrahentis, vt non semper pij sensibili desiderio ad Dei præcepta ferri queant. q.d. à carne fragili mihi metuens cupio, vt vel desiderem Dei legem, neque ab eius expetitione vnquam per carnis stuporem reuocet. Nō quod volo bonum, hoc ago. Rom. 7. Deus operatur, in nobis velle & perficere. Philip. 3. Quare aptè Theodotitus ad assiduitatem refert, quasi Vates exoptat habere hoc desiderium continuò.

21 [Increpasti] perdidisti, per Metalepsin, iuxta Rabbinos. Simpliciùs, Comminatus es superbis & trangressoribus legum tuarum, pœnam. Superbos eos appellat, quoniã qui diuinas leges despiciunt in superbiæ morbum incidunt. Theod. [Maledicti] sunt. Aliqui in accusatiuo vertūr, Maledictos & detestabiles superbos, qui deerrant à tuis mãdatis, disperdidisti, vt proinde meritò amem & colam præceptiones tuas, ne patia patiar. Sed rectiùs in Nominatiuo, vi fit allusio ad illud Deut. 27. Maledictus omnis, qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit.

22 [Contemptum] quem ab istis superbis sustineo, quòd sim legum tuarum studiosus. [Exquisiui] Heb. custodiui.

23 [Etenim] etiam prop. Etiam principes, quorum erat tueri pios & virtutis studiosos, Ro. 13. in istis conuenticulis de me lædendo consultabunt. [Exercebatur] meditabatur, colloquebatur cum tuis decretis. Sic me contra principum infectationem muniebam, sic me in rebus aduersis oblectabam, sic illa in rebus tristibus ac difficilibus in consilium adhibebam.

24 [Meditatio] deliciæ prop. mihi erant in medijs cruciatibus, [Iustificationes tuæ] Hoc addiderunt, vt obscuritatem

Appositiones Hebraicę illuminarent. Etiam testimonia tua deliciæ meæ sunt, viri consilij mei, id est, & mei consiliarij sunt, tua testimonia scilicet. Illa mihi sunt à consilijs, ea habeo pro consiliarijs meis. Nam ea in meis rebus & negotijs adhibeo in consilium, lex Dei, magistra vitæ & consiliarius. [Consilium] Metonym. pro consultore.

DALETH. i. *Tabellarum.* Euseb. Hieronym.

25 Adhæsit pauimẽto ánima mea: viuifica me secúndùm verbum tuum.

26 Vias meas enũtiáui, & exaudistime: doce me iustificatiónes tuas.

27 Viam iustificatiónum tuárũ ínstrue me: & exercêbor in mirabílibus tuis.

28 Dormitâuit ánima mea præ tædio: cõfirma me in verbis tuis.

29 Viam iniquitâtis ámoue à me: & de lege tua miserêre mei.

30 Viam veritâtis elégi: iudicia tua non sum oblitus.

31 Adhæsi testimóniis tuis Dómine: noli me confúndere.

32 Viam mandatórum tuórum cucúrri: cùm dilatâsti cor meum.

25 [Adhæsit] hyperbole summi periculi & miseriæ, (Bonfrerius militatis mauult Theodoritus) vt Psal. 43. prostrata est, humi iacet, propinquauit prop. pulueri anima, id est, vita mea: vt Pagninus iuxta Abben Ezram, per Synecdochen, persona mea. Vtrumque enim figuratè significat, vt & vers. 28. Parum abfuit quin ad sepulchrum deferrer, præ calamitate. Ego ipse adhæsi pulueri, ac si essem mortuus, vt Hier. 51. vers. 13. Iuuauit Dominus exercituum per animam suam, id est, semetipsum. Humi prostratus sum, ob imminens extremum vitæ periculum: depressa est & dejecta est in terram vita mea. Sum in extremo vitæ periculo, & morti proximus propter principum persecutiones. Itaque conserua mihi vitã ex tuis promissis & miserationibus. [Pauimento] pulueri propriè. Terræ & pulueri allisa est, prostrata, humiliata. [Verbũ] Viuere me fac secundum tuam promissionem de hoc motore periculo: sicuti es pollicitus. Verbum hic Dei mandata non denotat, sed promissa, Arnob. & Augustin. Viuificare autem Ambrosius, pro iustificare accipit. Non enim vitam (inquit Theodo.) sine termino petit, sed vitam secundum legem.

26 [Vias meas] mea negotia, res, facta, vitæ meæ necessitates explicaui tibi, Anonym. Alij, peccata mea, mores meos. [Iustificationes tuas] statuta tua iusta & æqua, item iustificantia eos qui illa seruant, doce me, non solũ vt sciã, verum vt ea etiam seruem. Hilar. Augustin.

27 [Viam] rationem, vt censet R. Abraham, sed nihil necesse. Præcepta tua doce me, institue me in tuis iustis legibus. [Iustificationes] hîc iam non appellantur *Hukkim*, statuta, vt vers. præcedenti, sed *Pikkudim*, præcepta. [Instrue me] Rom. Psalterium, insinua mihi. Ad verb. Intelligere me fac, & colloquar cum mirabilibus tuis: vel, loquar de mirabilibus tuis factis, verbis, mysterijs.

28 [Dormitauit] stillauit propr. id est, lachrymata est anima mea præ anxietate. Et sic legit Origenes & Ambros. quasi Sept. vertissent ἐστάξεν non ὑνύσαξεν. Theodoritus contra, quare ad desidiam animi & piarum cogitationum remissionem refert, pro qua discutienda vates obsecret. [Cõfirma] Hebr. erige me secundum verba tua, id est, promissa, Abben Ezra, quale est hoc, Percutiam, & ego sanabo. Verbum etiam intelligi possit pro lege Dei.

29 [Iniquitatis] Falsitatis prop. שֶׁקֶר, *Seker*. Eam opponit viæ veritatis, de qua sequente vers. Precatur seruari ab erroribus doctrinæ. [Et de lege] Sic Anonymus monet præpos. מִן, *Min*, *De*, esse subaudiendam. De lege largire mihi, legem tuam misericorditer, tribue mihi, gratiã legis perficiendæ da mihi, effice misericorditer, vt legem tuam exequar. Latinè, de lege tua gratificare mihi, misericordiam fac mihi de lege tua Chrysost. autem, Actiones iniquas abige à me, ac pro more tuo miserere mei.

30 [Non sum oblitus] Ad verb. Posui iudicia tua (ante me, vt ea seruarem, per Aposiopesin.) Ea mihi seruanda proposui.

31 [Testimonijs] præceptis per Cabbalam & traditionẽ Patrũ acceptis, sine vlla alia ratione vel scripto Abbẽ Ezra. [Noli me confundere] Ne permitte vt excidam spe consequendi fructum eorum. Ne fine, vt ea spes me fallat. Cõfusio nascitur,

nascitur, quando quod petitur, denegatur. Arnob.

32 [Cucurri] facilè perfeci, & alacriter & sine impedimento. [Cum dilatasti] cùm ex angustijs explicuisti, mecùm me lætitia affecisti, Metaphoricè, vt Psal. 4. Tunc expeditè tua seruaui præcepta. Alij, cùm mihi tuam gratiam latè & copiosè impertiuisti, virésque suppeditasti: quando cor meum consolatione recreasti, quando es me consolatus, tum mandata tua alacriter præstiti. Nam citra Dei gratiam & auxilium, Dei præcepta non seruantur. Per futuum non immutatur vis. Curram, quando dilatabis cor meum, gratia tua scilicet. Perficiam facilè, quando illorum perficiendorum gratiam facultatemque præbueris. Vtrisq; opus est & nostra promptitudine & Dei auxilio. Neque enim humana natura absque cœlesti auxilio, quicquam recti agere potest. Theod.

HE. i. *Ista.* Euseb. Hieron. qui & hîc secundam connexionem literarum incipiunt.

33 LEgem pone mihi Dómine viam iustificatiónum tuárum: & exquíram eam semper.

34 Da mihi intéllectũ & scrutábor legem tuã: & custódiam illam in toto corde meo.

35 Deduc me in sémita mandatórum tuórum: quia ipsam vólui.

36 Inclína cor meum in testimónia tua: & non in auaritiam.

37 Auérte óculos meos ne videant vanitátem: in via tua viuifica me.

38 Státue seruo tuo elóquium tuum: in timóre tuo.

39 Amputa opprobrium meum, quod suspicátus sum: quia iudicia tua iucúnda.

46 Ecce cõcupíui mandâta tua: in æquitâte tua viuifica me.

33 [Legem pone mihi] Vno verbo Hebraicè, Doce me. Vide Psal. 24. Sic autem circumloquuntur, vt ostendant homines per Dei verbum & legem exterius doceri, nec priùs tum reuelationes esse expectandas, interius autem per sanctas inspirationes & instinctus. [Exquiram eam] viã verb. Et custodiam eam (ad) calcem, siue ad extremum vsque. i. semper: vt omittam alias interpretationes minus simplices. *Ekeb* sonat *vestigium*. Per vestigium eam custodiam, vt qui metuunt de via eam per vestigia sequuntur. Item *finem operis*. i. præmium mercedem, quo modo accepit Abben Ezra, custodiam eam pro retributione, quæ proposita est maxima seruantibus eam. Et hoc secuti sunt infra vers. 112. vt vtraque intelligentia haberetur.

34 [Da mihi intellectum] legis tuæ. Intelligere fac me proprie, legem tuam scilicet, per Hypozeugma. Nam hoc Octonatio docet opus esse Dei gratia & spiritu cælestique lumine, ad intelligendas, amandas, & sequendas Dei leges, vt proinde D. Augustinus eo sæpius vtatur contra Pelagianos. [In toto] Præp. *in* redundat Latinè, toto affectu, totis animi viribus custodiam legem tuam, si eam me feceris intelligere. Sic infra vers. 58.

35 [Deduc] incedere fac me, dirige me per viam tuorũ præceptorum, dux esto mihi in obeundis tuis mandatis. [In semita] Aliqui legunt in Aeque. Inducito me in semitã. Sed nihil opus. Mihi in semita recta versanti præbe te ducem, ne eam deseram. [Volui] mihi in ea placui.

36 Inclinat Deus in testimonia sua & ad bonum efficienter & per se: Inclinat in auaritiam & mala deficienter & per accidens, id est, quia permittit cadere, vel subducit suam gratiam. Sic gubernator sua præsentia est causa salutis nauis, sua absentia naufragij. [In auaritiam] Chald. in Mammonam, id est, pecuniam.

37 [Auerte] transire fac [oculos meos ne videant] ne cõcupiscant, Metaphora à corpore ad animum. Hinc concupiscentia oculorum. 1. Ioan. 2. & Matth. 5. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est in corde suo. [Vanitatem] doctrinæ & morum. Vanitas quod inutile est, & stultum vocatur, cuiusmodi sunt omnia, quæ in hac vita iucunda videntur ex Ecclesiaste. Theodor. [Viuifica me] viuere fac me in tua lege & verbo, siue in legis tuæ obseruatione. Sic solet *Viuificandi* verbum toto hoc Psalmo interpretari Abben Ezra. Aliqui per tuam legem & verbum.

38 [Statue] stabili in me seruo tuo eloquium vt te metuam, vel, firma, imple, præsta tuum promissum mihi, qui seruus & cultor tuus sum, vt te timeam & reuerear. At Theod. firmiter in me pone tuos sermones, constantem me in tuis sermonibus fac, vt timor tui mihi perpetuo incumbat, nequaquam sinens, vt à tuis oraculis deflectam. Ita *Eloquium* non pro Dei promisso, sed verbo, & *In pro eum* Kimhi promissum intelligit de successione posterorũ Dauidis in regno, vt hoc recidat in Christum Dauidis filium. Abben Ezra *Eloquium*, mauult significare decretum Domini. Confirma decretum tuum mihi, vt tu timearis. Alij, legem ipsam Dei. [In timore tuo] vt te timeam, vel, vt tu timearis. Timor Dei est vnum è donis Spiritus sancti, Esa. 11. Quare pro eo habendo meritò precatur. Ad verb. Vt in timorem tuum (venire facias me vt supplet Abben Ezra. Hoc malo, vt sit sensus nostrorum Septuagin. q. d. Pone ante oculos meos legem tuam, vt te timeam. Aliqui אֲשֶׁר *aser*, Pronomen faciunt neutrum. Quod (eloquium) ad timendum te (est.) Alij masculinum. Qui (seruus tuus) in timore tuo (est) id est, qui te timet & reuereatur.

39 [Amputa] auser [opprobrium] quo me hostes mei afficiunt: ex Anonymo, falsa conuitia & probra. Alij, peccatum, quod mihi est probro & dedecori. Nihil enim peccato probrosius, & magis pudendum. [Suspicatus sum] timui. Heb. eodem sensu. Quæ enim suspecta habemus, timemus. Græcè, ἐπῆλθέμοι, quod vereor, quod suspectum habeo. [Iucunda] Heb. bona, vtilia, fructuosa, benigna sunt iudicia tua, quæ in pios decernis. Sic enim iustas Dei sententias, quibus pœnam peccatoribus, salutem pœnitentibus affert, vocat. Theod. Nisi malis de legibus diuinis accipere.

40 [In æquitate] pro tua æquitate & iustitia conserua mihi vitam. Vel potius, vt vers. 39. in tuæ æquitatis obseruatione viuere me fac. Mihi optanti vitam iustam concede. Theod. Tuam æquitatem, tuam æquissimam legem facerem, quoad ero in viuis.

VAV. i. Et. Euseb. Hieronym.

41 ET véniat super me misericórdia tua Dómine: salutáre tuum secúndùm eló-

quium tuum.

42 Et respondébo exprobrántibus mihi verbum: quia speráui in sermónibus tuis.

43 Et ne áuferas de ore meo verbum veritátis vsquequáque quia in iudícijs tuis supersperáui.

44 Et custódiam legem tuam semper: in seculum & in seculum seculi.

45 Et ambulábam in latitúdine: quia mandáta tua exquisiui.

46 Et loquébar de testimónijs tuis in cõspéctu regum: & non confundébar.

47 Et meditábar in mandátis tuis: quæ dilexi.

48 Et leuáui manus meas ad mãdátatua, quę dilexi: & exercébor in iustificatiónibus tuis.

41 [Et veniat] Optanter. q. d. immitte mihi tuam misericordiam & gratiam. [Salutare tuum] salus tua, defensio. Eſtque appositio, nisi malis Asyntheton per Zeugma. (Et) salus tua mihi superueniat, mihi contingat. Christum Augustin. exponit. [Eloquium] promissum tuum, vt vers. 38.

42 [Verbum] responsum dabo conuitiatoribus meis, qui negãt te mihi allaturum salutem, quòd speraui in tuis promissis. Construitur cum verbo *Respondebo*. Nam sic loquuntur, vt 1. Par. 21. vers. 12. Quod respondebo mittenti me verbum. Aliqui cum Participio, exprobrantibus mihi aliquid. Verbum pro re passim. [Quia] pro quòd particula continuatiua, non causali.

43 [Ne auferas] ne mihi eripi permittas. Deus enim propriè non eripit, sed diabolus, nisi forsasse valde ingratis, & dona Dei non agnoscentibus propter peccata, Arnob. [Vsquequaque] prorsus, vllo modo, vel vnquam, in perpetuum. Vide supra vers. 8. [In iudicijs] Vt *sermones* proximo versu, ita hîc *iudicia*, promissa significant, non quidem quælibet, verùm ea, quæ verbo, lege, & præcepto Dei consignãtur. Ne quis putet prorsum discedi à significatu, in quem hæc & similia iam ab initio acceperat. Nam perpetuò viget verbum Dei varijs vocabulis pro diuerso eius respectu.

44 [In sæculum sæculi] cunctis vitæ meæ diebus, Anonymus, tam hîc quàm in futuro sæculo, Ambros. Et certè Heb. *leolam vaed.* in sæculum & æternitatem. Quod alij vertunt, In sæculum, & vltrà. Futuram, inquit Theodoritus, vitam demonstrat, in qua pura & sincera diuinarum legum obseruantia cunctis dabitur.

45 Hactenus orauit, nunc narrat, inquit Augustinus, idque in Martyrum, id est, testium veritatis persona, ex Ambros. [Et ambulabam] Per futurum etiam verti possit. Sic sequentibus Versib. *loquebar, confundebar, meditabar, leuani.* [In latitudine] in lætitia, metaphora à corde se gaudio dilatante. Vel ex Theodo. cum multa facilitate & confidentia, magna libertate, etiam inter persecutiones. Vel in lato & tuto loco, in via laxa. Latè incedebam per tua mandata. Gratia Spiritus sancti angustiam aufert, & viam dilatat, atque iucundam reddit, quæ carni videtur tristis & difficilis.

46 [Non confundebar] non me pudebat ista loqui.

47 [Et meditabar] cum gaudio & multa delectatione cõtemplabar. Vnde Heb. delectabar. Præcipua hominis voluptas in contemplatione est posita, vt 10. Ethic. docet Aristot. Est autem Antithesis superioris, vt notat Abben Ezra. Quemadmodum palàm coram regibus, quos homines solent metuere, loquebar de testimonijs tuis, ita oblectabam me in illis priuatim siue publicè, siue in aperto, siue in abscondito profitebar tuam legem & religionem: vt & præcipitur Matt. 5. contra hypocritas. [Quæ dilexi] valdè ἐφιλῶ vt Græci & Augustinus legunt.

48 [Leuaui manus] admoui mandatis tuis, manus ad apprehendendas leges tuas extuli. Alij, summa alacritate ea perfeci. Non enim in sermone est Dei regnum, sed in opere. Et, qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Et non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Leuare manus, extendere manus, est opere perficere. Metaphoram sumit Abben Ezra ab ijs, qui cum honore & charitate aliquem excipiũt. Alias, leuare manus, pro iurare, vt Genes. 14. Modus rei pro ipsa re. [Exercebor] Vocabulum Scholasticum. Loquar, propè. Declamitabo, studebo, exercebo scriptũ, elocutionem, &c.

ZAIN.

ZAIN. j. *Hæc.* Euseb. Hieronym.

49 MEmor esto verbi tui seruo tuo: in quo mihi spem dedisti.

50 Hæc me consolata est in humilitate mea: quia elóquium tuũ vitificâuit me.

51 Superbi iniquè agébant vsquequãque: à lege autem tua non declináui.

52 Memor fui iudiciórum tuorum á sæculo Dómine: & consolatus sum

53 Defectio ténuit mé: pro peccatóribus derelinquéntibus legem tuam.

54 Cantábiles mihi erant iustificatiónes tuæ in loco peregrinationis meæ.

55 Memor fui nocte nóminis tui Dómine: & custodiui legem tuam.

56 Hæc facta est mihi: quia iustificatiónes tuas exquisiui.

49 [Memor esto] Præsta, perfice. Neque enim in Deum vlla cadit oblivio, sicut nec pœnitentia. Euthym. [Seruo tuo] tui ad seruum tuum verbi. Quod verbum mihi seruo tuo promisisti, quo mihi spem fecisti, te salutem daturum ijs, qui custodiunt mandata tua. Chrysostom. q.d. Memento eorum, quæ mihi es pollicitus, per internam scilicet vocem, vel per scripturas, vel per prophetas. Nam tot modis præcipue nobiscum Deus loquitur. Vel *Seruo* est Datiuus acquisitionis, in gratiam vel vtilitatem serui tui, vt confirmatur cum *Memor esto. Verbum* autem pro promisso, quod R. Selomo restringit ad promissionem Dauidi factam per Nathan Prophetam. Arnob. pro Verbo Dei in carne promisso, vt nostrum humanum genus, quod præuaricatione Adæ perierat, recuperaret. [Spem] in quo me sperare fecisti.

50 [Hæc] *res*, hæc promissio. Fœmineum pro neutro Latinorum, more linguæ, vt Psal. 26. Hoc me est consolatum in mea afflictione, hæc mea est consolatio in mea miseria. Perijssem

Perijssem in meis malis, nisi verbum tuum me erexisset. [Humiliatus]- pro afflictione & calamitate. Aliqui *Hæc spes* è superiore vers. At Hebraicè illic legitur. In quo me sperare fecisti. Nisi habeatur ratio totius sententiæ. Hoc in quo me sperare fecisti, id est, hæc spes me est consolata. Alij hæc lex tua [Viuificauit] conseruauit. Iampridem me vita defecisset præ malorum magnitudine, nisi me eloquia tua conseruassent.

51 [Inique agebant] in me scilicet, deridebant me vehementer, Hebr. Superbos autem appellat legis Dei & pietatis contemptores, vel etiam ex August. persecutores.

52 [A sæculo] (quæ sunt) à sæculo: quæ quidem iudicia, iustæque voluntates sunt sempiternæ, & à rerum initio vsq; in sæculum durant. Nam semper eodem modo te geris erga probos. Alij, non tam rectè, à vulua matris meæ. Illic enim incipit cuiusque sæculum. R. Selomo & R. Abraham, iudicia pro iustis vltionibus superborum & supplicijs accipiunt. Theodoritus etiam pro piorum liberationibus. Nam iudicia non semper hoc Psalmo accipiuntur pro præceptis. Sic Ezech. 14. vers. 20. iudicia sua, gladium, famem, pestem, & feras bestias Deus appellat.

53 [Defectio] ἀθυμία animi defectus, destitutio, & deliquium pro zelo, vehemens tristitia inuasit me. Heb. tremor vortex, horror corripuit me [Pro]. Propter impios legē tuā deserentes. Quoties cogito impietatem eorum, qui legem tuam negliguūt. Dolet Sanctus de impiorum impietate.

54 [Cantabiles] carmina, cantiones propriè, mihi erant tua iura & decreta in domicilio meæ peregrinationis, id est, in hac vitā, vel in hoc exilio & captiuitate ad eius fastidium cautu leuandum & minuendum: calamitates meas solabat cantandis tuis iustis præceptis & legibus. Hoc vnum erat perfugium in tantis malis. Peregrini solent esse tristes & attoniti, laboris autem & itineris tædium cantu solari. Heb. *Zemiroth* cantiones musicæ. Vnde hi Psalmi vocantur *Mizmorim*, cantiones ad instrumenta musica, vt *Zamar* canere instrumentis, Cabbalici amputationes. Metaphora à *Mazmeroth* falcibus Esa. 18. quod imputent & abscindant omnes molestias, tumultus, perturbationes, dæmonum insultus, insidias & motus, q.d. Vbicunque molestiarum & perturbationum timor me peregrinantem corripiebat,

ripiebat, his Psalmis illa præcidebam & frangebam, veluti falcibus, lege Rab. Ioseph in porta lucis. [In loco] in domo propriè.

55 [Nocte] tempore calamitoso, vel nocturno, cum cæteri dormiunt quiete & tranquillo, nomen tuum recolo, atque tuæ legi meditandæ vaco in hoc mundo, in quo peregrinor. Tanta est magnitudo voluptatis, quam de ea cogitans capio.

56 [Hæc] hoc, vt sup. vers. 50. Hoc, vt nocte tui recorder, factum est mihi, hæc, quæ commemoraui, mihi contigerūt, quia mandata tua diligenter sum executus. Aliqui ad legē. Hæc lex facta est mihi, sum illam assecutus, mea effecta est, quia &c. vt *Mihi* Datiuus sit possessionis Hebraicus, pro mea pē. Euthym. Hilarius, Ambrosius ad Memoriam referunt, Augustinus ad Noctem. Sed ad totum complexum est idiotissimus.

HETH. i. *Vita.* Euseb. & Hieronym.

57 POrtio mea Dómine: dixi custodire legem tuam.

58 Deprecâtus sum fáciem tuam in toto corde meo: miserêre mei secúndum elóquiū tuum.

59 Cogitáui vias meas: & conuerti pedes meos in testimónia tua.

60 Parâtus sum & nō sum turbâtus; vt custódiam mandata tua.

61 Funes peccatôrum circumpléxi sunt me: & legem tuam non sum oblitus.

62 Média nocte surgêbam ad confitendum tibi: super iudicia iustificatiónis tuæ.

63 Particeps ego sum ómnium timéntium te: & custodientium mandâta tua.

64 Misericordia tua Dómine plena est terra: iustificatiónes tuas doce me.

57 O [Domine,

57 O[Domine, portio mea] (per Appositionem, qui es mea portio, thesaurus, seu pars mea hæreditaria): dixi me custoditurum legem tuam: hoc proposui, hoc decreui. Anonymus putat orationem esse inuersam: O Domine, dixi custodire legem tuam, portio mea est. Hoc mihi sumo, hoc accipio pro mea parte, patrimonio, peculio, possessione, alij alij sibi suas opes, honores & potentiam pro hæreditate constituunt ac habent. Habeant alij alias partes, hanc vnam mihi elegi, vt Psal. 15. Alludit ad Leuitarum sortem, quibus cum nulla inter Israelitas attributa esset, Dominus se illorum esse hæreditatem dixit, & vt è sacrificijs, primitijs & decimis viuerent. Deut. 17. Alij, vt *Dominus* sit Nominativus casus, diuidunt sententiam, non tam recte. Portio mea Dominus (est.) Dixi me custoditurum legem tuam, hoc apud me proposui.

58 [Faciem] fauorem. Christum Hilarius & Ambrosius. In vacat supra ver. 34. [Meo] Additum ad explicationem. [Miserere] Possit esse Mimesis, dicendo suppl. Miserere mei secundum promissiones tuas. [Eloquium] promissum, vt supra. Est enim distinguendum, vbi eloquium, verbum, sermo Psalmo hoc significent verbum & doctrinam Dei, vbi promissionem.

59 [Vias meas] mea facta expendi, vitæ meæ actiones consideraui, & conuerti me ad legem tuam moribus exprimendum. Alij, mea negotia & necessitates.

60 [Paratus sum, & non sum turbatus] siue retardatus. Heb. festinaui, & non tardaui siue distuli: festinaui siue cunctatione ad obseruationem tuorum mandatorum.

61 [Peccatorum] masculini generis. Heb. impiorum. q. d. Insidiæ, tendiculæ, retia impiorum implicarunt: vel inuasa alios, deprædata sunt me, vt me perdant, vel certe abstrahant: & tamen non sum oblitus legis tuæ, vt Colos. 2. Ne quis vos decipiat, vel deprædetur per Philosophiam. [Funes] Metonym. laquei funibus vel tensi, vel constantes. Chaldæo cohortes & cateruæ (quasi colligationes & congregationes) congregatæ sunt contra me. *Hebel*, & funem & turmam, vt 1 Reg. 10, ver. 11. Ecce funis Prophetarum in occursum eius. q. d. Improbi cateruatim me implicarunt & prædati sunt.

62 [Super] Propter iusta tua iudicia & statuta, vel de iustis tuis

tuis iudicijs. i. vt celebrarem tuas leges & verba, nocte media & concubia, quando peccatores quieti vel voluptatibus indulgent. Respicit ad nocturnas Dei laudes ab Apostolis instituendas νυκτοφυλακία, apud Clement. lib. 8. Constit. Apostol. c. 36. Græci exempl. Cyprianum, &c. Saltem inde originem nostræ matutinæ, siue vt loquitur in sua epistola de Christianis Plinius antelucanæ preces ducunt, lege infra vers. 164. Ad verbum, (In) medietatibus noctis. Quod non dicitur præfinitè (inquit Abben Ezra Exod. 11.) de medio noctis puncto, sed quando præterit prius noctis dimidium, id est, à media nocte, post noctem mediam, in secundo noctis dimidio. Idque vt ait Zoar, immo & Talmudici cap. 1. Beracoth, quoniam à media nocte incipit tertia vigilia siue custodia, quæ cæterarum est quietissima & tranquillissima. Nam tunc sensus collecti sunt non distracti visis & radijs lucis. Vnde & noctu apparebant potius Deus & Angeli, quoniam, ratione quietis nox aptior est reuelationibus Propheticis. Addit Zoar tunc finiri cursus & impetus malignorum & inuisibilium spirituum tenebrarum, quo adaptat illud Psal. 90. Non timebis à timore nocturno, à peste perambulante in tenebris, & Psalm. 104. ttes hos versus, Posuisti tenebras &c. Catuli leonũ &c. Ortus est sol &c. Tunc enim incipit sol tenebrarum hostis ascendere in nostrum hemisphærium.

63 [Particeps] socius. q. d. Sum vnus ex ijs, qui te timent & reuerentur. cum ijs me soleo coniungere. Amicum verterat Syrus interpres citante Theod. Puto esse Ionathan. Nostri referunt ad societatem vitæ, & communionem bonorum omnium & gratiarum spiritualium.

64 [Terra] terræ incolæ. Nullos terræ incolas pateris esse expertes misericordiæ. Hac tu vtere erga me, docendo tua iusta præcepta, Sine Metonymia, Etiam vbique terrarum & locorum Dei bonitas & misericordia lucet, nedum in rebus rationis & vitæ expertibus,

---

TETH. i. *Bonum* Euseb. Hieronym.

65 BOnitatem fecisti cum seruo tuo Domine secundum verbum tuum.

66 Bonitã-

66 Bonitâtem,& disciplinam:& sciéntiam doce me: quia mandátis tuis crédidi.

67 Priúsquam humiliârer,ego deliqui:propterea elóquium tuum custodíui.

68 Bonus es tu: & in bonitâte tua doce me iustificatiónes tuas.

69 Multiplicâta est super me iniquitas superbórum:ego autem in toto corde meo scrutâbor mandáta tua.

70 Coagulâtum est, sicut lac,cor eórum: ego vero legem tuam meditâtus sum.

71 Bonum mihi,quia humiliâsti me:vt discam iustificatiónes tuas.

72 Bonum mihi lex oris tui: super mília auri & argénti.

65 [Bonitatem feciſti] bene feciſti ſeruo tuo, bonis cum cumulaſti [Secundum verbum] prout es pollicitus, beneficijs multis me affeciſti.

66 [Bonitatem] bonum, vt ſuperiore verſ. benignitatem, beneficentiam. Bene facere doce me & de hominibus bene mereri. Ad mores. Vox pertinet, vt ſequentes, *Diſciplinam, ſcientia*, ad fidem & notitiam legis. *Et* copulam hanc addiderunt ad explicandum Aſyntheton [Et diſciplinam] & ſapientiã: ſententia & ſenſa præcipua legis tuæ. Sic Anonym. Theod. caſtigationem, correptionem, vt ſit illud Hieremiæ 10. Corripe me Domine, veruntamen in iudicio & non furore, ne forte in nihilum redigar. Sic enim ægrotus ſanitatis deſiderans ferri inciſionem & cauterium quærit. Cui ſequenti de caſtigationis vtilitate fauet. Rabb. quia particula *Et* in Hebr. deſideratur, nec eam per Aſyntheton ſubaudiunt, fere interpretantur in Genit. Quod Maſoretæ ſignificarunt ſyntactice legentes *Tub* non Tob. Bonitatem diſciplinæ ſine guſtus, id eſt, quicquid eſt præcipuum & excellens in tua lege, doce me. Eſtus rectam intelligentiam mihi tribue. Guſtum appellant Metaphoricè ſapientiam, conſilium, diſciplinam. Ita guſtum animi mei affice, vt verorum bonorum ſuauitatem intelligam, cætera omnia amara iudicem.

67 [Humi-

67 [Humiliarer] affligerer, עבה, *anâ*, etiam loqui, respondere, canere. Quãe aliqui, ſed longius, Antequam loquerer, reſponderem, canerem, clamarem, ad te ſcilicet, id eſt, antequam te inuocarem & deprecarer, ego errabam. [Deliqui] errabam propriè. Aduerſa pijs proſunt, qui interdum ſecundis & proſperis efferrentur, & contra Dei legem peccarent. Propterea, Hebraicè, Et nunc, At nunc, quando afflictus ſum, mandata tua ſeruo. Ex afflictionibus diſcimus Deum colere.

68 [In bonitate tua] pro tua benignitate, per tuam bonitatem. Heb. Et benefaciẽs, doce me ſtatuta tua. Quod aliqui iungunt cum præcedentibus, Bonus es tu & beneficus.

69 [Multiplicata eſt] connexa eſt, concinnata, cumulata, addita ex Anonymo. Concinnarunt, Confinxerunt, artificioſè contra me mendacium ſuperbi & arrogantes. [Scrutabor] cuſtodiam, Hebr. Nempe ſcrutanda ſunt mandata Dei, non tam vt ſciantur, quam vt impleantur.

70 [Coagulatum] pinguefactum, incraſſatum præ adipe. Craſſitie obtuſum eſt cor eorum, ne tua verba intelligat, neque ijs delectetur. Vt Eſa. 6. Mat. 13. Exo. 7. Vnde Chaldæus hic fomitis meminit: Incraſſatus eſt, ſicut adeps, fomes cordis eorum. 1. Corin. 2. Animalis homo non percipit, ea quæ ſunt ſpiritus. Chryſoſt. refert ad hoſtes, Obduratum eſt cor eorum aduerſum me. Poſſit eſſe Antitheſis. Delicijs vacant & voluptatibus, ego vero legem tuam meditor. Hæ meæ ſunt deliciæ [Sicut lac] Maſoretæ חלב *Heleb* per quinque puncta legunt, ſicut adeps, pinguefactum eſt cor eorum. i. obtuſum factum, & quaſi a ruina obductum, ne legem tuã ſcrutentur & ſeruent, Septuag. per geminum Camets, *Halab* ſicut lac: Metaphora quidem diuerſa, ſed ſenſu eodem, quem aliqui ad temporarias delicias & fœlicitatem conferunt. His enim ebrij peccatores, ineptiſunt ad diuina [Meditatus ſum] in delicijs habui, prop. Antitheſis, Ipſi ſe oblectant rebus pinguibus & delicatis, ego habeo in delicijs legem tuam, illa me paſco & ſagino.

71 [Humiliaſti] vexaſti, afflixiſti, Afflictio erudit, Heb. 12. Infirmitatum afflictio mater virtutum. Saluianus libro 1. de Prouid.

72 [Super] pluſquam aureorum, argenteorumq; millia, vtilior meliorque eſt mihi oris tui lex, diſciplina, doctrina.

[Lex]

[Lex] Doctrinam sic nominant, vt Psalm. 24. Legem dabit delinquentibus in via. Et sane תורה *Tora, Lex*, deducitur ab הורה, *Hora*, docuit. Potest Metonymicè significare legis obseruationem. Melior mihi est legis tuæ obseruatio, mihi vtilius est obseruare legem tuam, quam abundare auro & argento rum millibus.

IOD. i. *Principium.* Euseb. Hieronym.

73 MAnus tuæ fecérunt me, & plasmauérunt me: da mihi intellectum, vt discam mandâta tua.

74 Qui timent te vidébunt me, & lætabúntur: quia in verba tua supersperáui.

75 Cognóui Dómine, quia æquitas iudícia tua: & in veritâte tua humiliâsti me.

76 Fiat misericórdia tua, vt consolétur me: secúndum elóquiũ tuũ seruo tuo.

77 Véniant mihi miserationes tuæ, & viuam: quia lex tua, meditátio mea est.

78 Confundántur superbi, qui iniúste iniquitâtem fecérunt in me: ego autem exercêbor in mandátis tuis.

79 Conuertántur mihi timéntes te: & qui nouérunt testimónia tua.

80 Fiat cor meũ immaculâtũ in iustificatiónibus tuis: vt non confundar.

73 [Plasmauerunt] condiderunt, formarunt, aptarunt. Manus Dei Anthropopathos, eius potentia, qua vtitur ad res fabricandas, sapientia, bonitas siue amor & affectus: quo etiam digitus appellatur, Psal. 8. Est enim incorporeus, nisi malis Dei Verbum & spiritum, quibus, tanquam manibus instructus omnia procreauit. Facere de anima: Plasmare, siue fingere, de corpore. In Deo duo considerantur præcipua, Essentia & Energia. Quoniam autem essentia ipsius est incorporea membra ipsi attributa, Energię actiones siue operationes

rationes indicant, quæ ad nos descendunt, essentia interim illius intra sese manente. [Da mihi intellectum] intelligere fac me, erudi me.

74 [In verba tua superperaui] in tuis promissis sperani vehementer.

75 [Iudicia] præcepta tua cognoui esse æqua & iusta. Alij iudicia pro afflictionibus & pœnis. [Et in veritate] & quia verè, id est, recte, iurè & merito afflixisti me, scio. Quia mihi cum Septuag. subaudit ב. in. Verè, quæ patior, iustè patior.

76 Sit mihi misericordia tua in his malis consolationi, secundum eloquium tuum, quod promisisti seruo tuo, vt ita mihi, seruo tuo es pollicitus. Tua misericordia mihi consolationem præster. Veritate humiliarus misericordia ad consolationem instauratur. Augustinus [Seruo tuo] ad seruum tuum, vt construatur cum proximis, secundum eloquium tuum seruo tuo factum, id est, mihi. Sicut mihi seruo tuo locutus es.

77 Mortuum se existimat, diuina beneuolentia priuatus, ideo vt reuiuiscat per diuinã benignitatẽ precatur. Theod. [Meditatio] deliciæ, prop. oblectatio.

78 [Iniuste] quia iniuria affecerunt me, Verbum, quia falso peruerterunt me, id est, quia falsò peruersum me dixerunt. Non hostibus imprecatur, sed pro eis preces fundit, quandoquidem confusio & ignominia salutem procreat. Theodor.

79 [Mihi] Dativus Emphaticus, siue commodi & personæ, sua alioqui Latine vacat, vt Cant. 1. Si ignoras tibi. Pulchra Antithesis. confundantur superbi. Timentes autem te conuertantur mihi, id est, meo magno gaudio & voluptate. Alij ad me, vt in Roman. Psalterio, reuertantur ad me, mihi concilientur, ad me redeant, qui à me erant alienati propter meas calamitates & miserias. Alij, Ad me colligantur pij, qui vitam inopem & vagam degunt: sublatis de medio impijs, adiungant se mihi.

80 [Immaculatum] perfectum, integrum, ab omni reprehensione liberum. Fac integrè & perfectè in tuis statutis viuam.

CAPH. i. *Vola manus* Euseb. Hieronym.

81 DEfecit in salutáre tuum ánima mea: & in verbum tuum supersperáui.

82 Defecérunt óculi mei in elóquium tuum: dicéntes, quando consolaberis me?

83 Quia factus sum sicut vter in pruina: iustificatiónes tuas non sum oblítus.

84 Quot sunt dies serui tui: quando fácies de persequéntibus me judicium?

85 Narrauérunt mihi iniqui fabulatiónes: sed non vt lex tua.

86 Omnia mandáta tua véritas: iniqui persecúti sunt me, ádiuua me.

87 Paulóminus consummauérũt me in terra: ego autem non dereliqui mandáta tua.

88 Secúndum misericórdiam tuam viuífica me: & custódiam testimónia oris tui.

81 [Defecit] præ desiderio, (sic enim exprimitur boni desiderii vehementia) ardet, languet ad salutem tuam, concupiscit ardentissimè salutarem tuam legem, vel tuam defensionem. Alij Christum saluatorem, vt Luc. 2. [In verbum] in promisso tuo spem habui.

82 [In eloquium] præ desiderio & expectatione tui promissi. Vehementissimè expetiuerunt oculi mei eloquij tui præstationem & confirmationem, ad eam elanguescunt. Theod. etiam de diuina scriptura, non modo enim deficiunt qui diuinam promissionem & liberationem ab imminentibus periculis expectat, sed etiam qui diuina oracula lectitat & putat horum inuentũ sensum esse sibi consolationem & voluptatẽ. Per Prosopopœiam transfert ad oculos, quod superiore versu de anima dixit, vt nihil necesse sit de interioribus animi oculis duntaxat interpretari. Deficere etiam hic, est animi deliquiũ pati, & languere præ ingẽti desiderio. Non tam recte aliqui, perire, cõsumi præ assiduo mœrore & calamitatum mole [Dicentes] dicendo. Prosopopœia, quam loquantur oculi, dum ardenter expectant consolationem.

83 [Sicut

83 [Sicut vter] sicut pellis in exhalatione vel fumo factus sum, id est, totus areo & contabesco, fractus calamitatibus & tentationibus, cutim habens similem vtri & lagenæ coriaceæ fumo in rugas contractæ, & indurátæ. Chaldæus. Sicut vter suspensus ad fumum. Nostri docte *Kitor* verterunt pruinam: & si vox generalis sit ad omnes siccas exhalationes in aerem sublatas, quoniam pruina à perurendo, inquit Festus. Peruritenim instar cineris, Psalmo 147. Vnde & vtrem contrahit & corrugat præ reliquis exhalationibus. Deinde quia vtres solent rugari & contrahi pruinis & similibus aeris affectionibus, potius quam fumo, quod eorum vtius sit in exportando & importando, non vt in ignem mittantur, torreantur, vel ad fumum suspendantur. Chrysostomus. Sicut vter in pruina, id est, frigore constrictus. Sic immutabitur Hebræa Metaphora, sed non sententia. Euthymius. Sicut pruina contractum vtrem laxiorem atque molliorem fieri aiunt, ita se debilitatum ac dissolutum asserit calamitatibus. Quo etiam aliqui fumi similitudinem accommodant. Sicut vter mollitur calefactus, & extenditur: sic corpus meum deliciis diffluit, & mœrore comprimitur. Sed aptius ad rugas & contractionem. Vt enim vter calefactus mollitur & tumefactus extenditur, ita in pruina & fumo obdurescit atque contrahitur. Quod miseriæ est symbolum [Quia] quamuis בי hoc aliquando significat, vt Psalm. 138. ver. 4.

84 [Quot sunt dies serui tui] quibus seruus tuus victurus est in his calamitatibus. 1. Ego. De se loquitur in tertia persona. Quandiu victurus sum in his malis & crucibus? *Quot*, *quanta*, ὁ quanti, ὁ quam multi. q. d. Nimis multi sunt dies calamitatum mearum [Quando] ecquando, interrogat, vt Psal. 41. ver. 3. [Iudicium] supplicium. Ergo hoc Psalmo *Iudicium*, nunc pro iusta Dei lege, nunc pro iusto supplicio, nunc pro more & consuetudine sumitur. Hæc autem est vox Martyrum, Apoc. 6 quibus imperatur patientia, donec fratrum numerus impleatur. Augustinus.

85 [Narrauerunt] Emollierunt hanc Metaphoram, secundum legem tuam [Fabulationes] rugas, multasque inepcias, quæ non possunt comparari cum legis tuæ delicijs & suauitate. Hæretica peruersa & vaniloqua dogmata nem sæculares literas & deuteroses intelligunt Hilarius &

Augustinus, שיחות per ש siniſtrum ſignificat verba, loquelas, fabulationes, fabulas. Maſoretæ ſcribunt per ש dextrum, vt ſignificet foueas, & perſiſtat in Metaphora. Foderunt miſij iniqui foueas (id eſt, inſidias ſtruxerunt) contra tuam legem. Tunc enim hoc ſonabit, *Quod non ſecundum legem tuam*, ſiue, *quod non vt lex tua*, Etſi alij exponant, mihi foueam ſtruxerunt, qua me intercíperent, quod alioqui tuæ legi repugnat. Sententia noſtrorum non minus eſt appoſita, quanquam ſenſus non admodum variet. Dum enim impij ſuggerunt iuſto ſæculi vanitates & voluptates Dei legi repugnantes, quid aliud ſunt hæ fabulationes, quam foueæ, ac huiuſmodi futilitates narrare, quid eſt niſi foueas fodere Dei legi contrarias?

86 [Veritas] veriſſima & iuſtiſſima, vt Pſalm. 110. Opera Domini, confeſſio & magnificentia, id eſt, confitendum & magnificentiſſimum. *Emuna* etiam fidem & notitiam religionis ſignificat. Vnde aliqui hæretici, inquit auctor ſæculi Myrrhæ, Exod. 19.) ſic interpretabantur. Omnia mandata tua fides, id eſt, ſunt poſita in fide & cognitione tui. Quod eſt falſum (inquit) Itaque ſubiecit, Ego autem non dereliqui mandata tua, quin ea facerem. Ideo enim patres noſtri Moſi dixerunt, Omne quod dixerit Dominus nobis faciemus: & Sapientes noſtri prouerbio celebrarunt, ſapientia maior factis non eſt ſapientia. Item, Talmud (id eſt, diſciplina, doctrina) ſine opere non eſt magna Talmud [Iniquè] Iniquè melius, nempe ſine cauſa, iniuria & immerito, vt congruat voci שקר ſub. ץ. & ἀδίκως. Adiuua me iniquos perſecutionem patientem.

87 [Paulo minus] ferè, penè conſumpſerunt. Paululum abfuit, quin perderent atque exitio afficerent, vt Chryſoſt. [In terra] terrigenæ, mortales, qui in terra degunt. Aliqui conſtruunt à parte poſteriore Verbi. Ferè in terram me proſtrauerunt, ad nihilum redegerunt, in puluerem propè conſumpſerunt.

88 [Secundum] pro tua miſericordia conſerua me in vitis, & ab iniquis perſequentibus me vers. 86. Sum veluti mortuus, erue me his malis, & præceptis, de quibus os tuum eſt teſtificatum, perſiſtam.

LAMED.

LAMED. i. *Diſciplina.* Hieron. Euſeb.

89 IN æternum Dómine: verbum tuum permanet in cœlo.

90 In generatiône & generatiônem veritas tua: fundâſti terram, & permanet.

91 Ordinatiône tua perſeuêrat dies: quoniá ómnia ſéruiunt tibi.

92 Niſi quod lex tua, meditátio mea eſt: tunc forte perijſſem in humilitáte mea.

93 In ætérnum non obliuíſcar iuſtificatiónes tuas: quia in ipſis viuificaſti me.

94 Tuus ſum ego, ſaluum me fac: quóniam iuſtificatiónes tuas exquiſiui.

95 Me expectauérunt peccatóres, vt pérderent me, teſtimónia tua intellexi.

96 Omnes conſummatiônis vidi finem: latum mandâtum tuum nimis.

89 [In æternum] Hoc octonario per firmitatem, qua, quę primò decreuit, perſeuerant, Deum precatur. *Verbum tuum*, Decretum, mandatum tuum in æternum permanet in cœlis. Cœli tuo decreto & verbo ſunt ſtabiles & firmi in perpetuum. Nam non interibunt ſecũdum eſſentiam, ſed duntaxat qualitates. Iuſſio tua perſtat, vim habet in cœlo, adeo vt ſi illud voces, ſtet ante te, tanquam ſeruus paratus ad obſequium. [Verbum] Metaphoricè de voluntate. Eſt que allatio ad 1. cap. Geneſ. Quicquid eſt verbo Dei conſiſtit, creatum eſt & conſeruatur. [In cælo] contra quam in inferioribus, vbi omnia ſunt fluxa, & varijs mutationibus obnoxia, corũpuntur, intereunt &c. & in quibus verbum Dei tantum permanet ad tempus, id eſt, quandiu extant in rerum natura. His exemplis de perennitate cæli & terræ, docet legem Dei non poſſe antiquari, & quicquid ipſe conſtituerit, ratum eſſe ac fixum. Aliqui per cælos, non cæleſtia corpora, ſed cælites & Angelos, Metonymicè intelligunt, qui ſemper Deo obſequuntur & parent. Secundum illud, Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra. Theodoritus vtrumque.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Eodem enim (inquit) tempore innuit non solum cœlos, sed etiam cœlites diuinam custodire legem & ab omni transgressione immunes esse.

90 [Veritas] firmitas decretorum tuorum, verum tuum verbum & decretum. Loquitur enim de rerum conditarum firmo statu. Nam allegoriam sapit Theod. de veritate & salute per Christum, quam populus Iudæorum, indeque gentilium est adeptus, interpretans.

91 [Ordinatione tua] sicut ordinasti, sicut statuisti. Commendat Dei verbum à constantia. Explicarunt hæc Hebraica, Secundum iudicia tua steterunt dies. Vbi *dies* est singularis numeri. Sed sic loquuntur Hebræi in distributionibus, id est, *dierum* quilibet, dies singuli ex tua sententia constituunt, tuo decreto persistant, secundum leges tuas progrediuntur, vt exequantur quicquid eis præceperis. Hoc enim malo, quam quod Rabbini: Secundum iudicia tua steterunt hodie (id est, vsque ad hunc diem, cœlum scilicet & terra). Alij, *Dies*, Metonymicè accipiunt. Quicquid ab initio creauisti vsque in hodiernum diem, ita constitit vt à te est constitutum. [Seruiunt] ministrant & tuis nutibus obtemperant.

92 [Nisi quod] Modus loquendi subiunctiuus pro, nisi lex tua fuisset meditatio mea, siue, vt in Hebr. delectatio (vide sup. versic. 47.) tunc in malis perissem. Contra afflictiones se consolandum legis diuinæ consideratione. [In humilitate] afflictione, inopia, miseria. *Forte* Non habetur in Archetypo.

93 [Quia in ipsis] quia per ipsa mihi vitam conseruasti.

94 [Tuus] Cum tuus sim, curam mei habe, & salua.

95 [Me expectauerunt] me expectantes obseruauerunt, me præstolabantur ad perdendum, mihi insidiabantur, nec tamen desij intelligere tua præcepta.

96 [Consummationis] rei quantumlibet consummatæ & perfectæ (iuxta Symmachum, totius structuræ) vidi finem: at finis est Antithesis) mandatum tuum, siue lex tua est valde lata, nec habet finem. Nihil est tam absolutum cuius non videam interitum, præter legem tuam, quæ se latissime in omnia sæcula extendit. Omnia in mundo, tum Physica, quam humana tandem deficiunt & finiuntur, præcepta mandatis Domini [Finem] esse supple, id est, interitum. [Latum nimis] nimis patens, quam vt possit finiri, infinitum, fine carens, se dilatans & extendens in omnem æternitatem. Nam migrantem è corpore hominem in cœlum sequitur. Ea nimis sunt lata, quæ extremis carent. Alij Metonymicè latum, id est, dilatans, latum reddens. Lex tua animi angustias & difficultates dilatat & discutit. Theod. Immortale, perennem & æternam vitam concilians & bona, quæ nullam vicissitudinem recipiunt.

MEM. i. *Ex ipsis.* Euseb. Hieronym

97 QVómodo dilexi legem tuã Dómine: tota die meditátio mea est.

98 Super inimícos meos prudéntem me fecísti mandáto tuo: quia in ætérnum mihi est.

99 Super omnes docéntes me intelléxi: quia testimónia tua, meditátio mea est.

100 Super senes intelléxi: quia mandáta tua quæsiui.

101 Ab omni via mala prohibui pedes meos: vt custódiam verba tua.

102 A iudícijs tuis nõ declináui: quia tu legem posuísti mihi.

103 Quàm dúlcia faúcibus meis elóquia tua, super mel ori meo.

104 A mandátis tuis intelléxi: propterea odíui omnem viam iniquitátis.

97 [Quo modo] Ecquonam modo. Admirantis, vt Hebraicum מה, quam, quantum, quantopere, quam ardenter. Sic vehemens suum desiderium explicat. Adeo tuam legem dilexi, vt illa sit mea quotidiana meditatio siue locutio, cõmentatio, occupatio. Hoc octonario exponit fructum, quẽ ipse ex studio & obseruatione diuinæ legis perceperit [Totã] vel, omni.

98 [Super] plusquam, magis quam. Sapientiorem me, quã sint hostes mei, reddidisti in tua lege. Ben zoma aliter infra. versi. 99. Ab hostibus meis sapientem me fecisti, me per eos docuisti, de quo opusculũ Plutarchi, de Vtilitate ex inimicis capienda.

Universidad de Deusto
Biblioteca

capienda. [Mandato] ἐπὶ ζήτησε μὲ τὴν ἐντολήν σου, docuisti me mandatum tuum. Noluerunt hunc Ablatiuum resolui per Præpositionem *per*, vel *propter*: quanquam Hebraica hanc resolutionem patiantur. [Quia in æternum mihi est] mandatum tuum, siue lex tua quia semper istud habeo, semper illud seruo, nunquam illud abijcio vel desero: quia perpetuo tuam legem habeo propositam, nec sino me ab ea auelli, quantumuis latrent contra me mei hostes, quia semper in animo meo infixa hæret, quia semper eam in corde conseruo. Augustinus, quia ad æternitatem mihi valet, inimicis autem in hoc tantum sæculo. Kimhi paulo aliter. Quia tua æternum mea est (lex,) quia in æternum seruare eam debeo. Nam est mihi fœdus salis, id est, sempiternum. Numeror. 18. Ea de causa creasti me. Sic perpetuo sanxisti. Aliqui in genere intelligunt de quibuslibet disciplinis, ad quas plenius percipiendas opus est Dei auxilio singulari, vt gratia naturam perficiat. Vnde Catholici cæteris paribus, etiam in humanis artibus & scientijs sunt doctiores hæreticis, Paganis, &c. propter singularem Spiritus Dei præsentiam. Dan. 1.

99 [Super] præ, plusquam. Vt superiore versu & sequenti 100. & 103. [Super mel] plusquam mel, sunt dulcia, grata & probata. Ex legis Dei studio, vel in lege Dei non solum factus est prudentior inimicis, verum etiam sapientior doctoribus, & intelligentior senibus. Diuinæ gratiæ omnia ascribit. Theodor. Benzoma citra comparationem tres hos versiculos 98. 99. 100. intelligit, vt Præp. *Min* absolutè accipiatur pro *à, ab.* Ab inimicis meis prudentem me fecisti. Ab omnibus docentibus me didici. A senibus intellexi, eaque me ab eis puduit quicquam discere. Itaque dico ego eum duntaxat esse sapientem, qui discit à quolibet homine etiam inimico, nec erubescit à quoquam doceri. Quoniam Dauid cecinit, Ab omnibus docentibus me intellexi. Hæc ille in fasciculo Myrrhæ Gen. 12.

100 [Super senes] præ senibus, qui à maioribus multa didicerunt, & multa experti sunt. Allegoricum est illud Ambrosij, nouum populum, qui hic loquatur, supra senatorem Iudaicum intelligere.

101 [Prohibui] cohibui, in carcerem concluſi [Pedes] pro affectibus & motibus animi, quos oporteat in carcere velut

velut concludere, & compedibus vincire, ne ferantur ad prauа.

102 [Legem posuisti mihi] Docuisti me. Sup. v. 33. Alij, constituisti mihi legem, ac dedisti, quam sequor. Quia sicle, ge mihi imposita & data constituisti.

103 *Super mel.* Suauior mihi est legis tuæ meditatio, quàm ori mel. Est nouum membrum per Asyntheton & zeugma (Et) super mel ori meo (sunt eloquia tua.)

104 [A mandatis] ex præceptis tuis eruditus sum, & intelligentiam consecutus, è tua lege didici, quid sit credendum, quid faciendum: vt mox. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Meditatione & scientia præceptionum tuarum intelligens & prudens factus sum. Quare & odio prosequor omnem semitam mendacij. Vel Metonymicè, eos qui iniquè viuunt. [Odiui] odio habui, odi. Interim Verbum est latinum præteriti significationem magis exprimens, quam *odi*. Hinc apud M. Ciceronem 13. Philip. in M. Antonij epistola de Pompeio mortuo, mihi quidem constat non defuisse partes, quas Pompeius odiuit, id est, quas dum viueret, odiuit, non quas nunc odit, cùm sit mortuus. *Odio, Odis* veteres dicebant. Hinc *Odirem*, apud Charisium lib. 3. & *Osi sunt*, passiuè apud Festum. Hæc aduersus istos, qui nostram editionem in elegãtiæ arguere temere solent. [Iniquitatis] mendacij propr. Quod aliqui referunt ad falsam doctrinam & corruptelas.

NVN. i. *Sempiternum.* Euseb. Hieronym.

105 LVcérna pédibus meis verbũ tuũ: & lumen semitis meis.

106 Iuráui & stáui: custodire iudicia iustitiæ tuæ.

107 Humiliátus sum vsquequáque Dómine: viuifica me secúndum verbum tuum.

108 Voluntária oris mei beneplácita fac Dómine: & iudícia tua doce me.

109 Anima mea in mánibus meis semper: & legem tuam nõ sum oblitus.

110 Posuérunt peccatóres láqueum mihi: & de mandátis tuis non erráui.

111 Hæreditáte acquisíui testimónia tua in ætérnum: quia exultátio cordis mei sunt.

112 Inclináui cor meũ ad faciéndas Iustificatiónes tuas. In æternum: propter retributiónem.

105 [Lucerna] Verbum Dei est lux, lumen, lucerna quoniam ad Deum dirigit in agendis, credẽdis, sperandis, amãdis, & ducatum præstat, ne vspiam offendamus, & labamur in vitæ huius tenebris, néve aberremus ab ea via, quæ ducit ad vitam beatam. Est enim fidei & vitæ regula, monstrans viam in tenebris mundi ad vitam æternam. Esa. 8. 2. Pet. 1. Theodoritus lucernam legem Mosis intelligit, lumine Christum. Nam illa quidem vt lucerna vix vnam illuminantem gentem, hic vero totum orbem terrarum. Item lucerna cum adhuc nox esset, at postea lux vera, quæ illuminat omnem mundum, illuxit.

106 [Iuraui] in Circunciſione, Baptiſmo, Confirmatione, & reliquis fidei & religionis actionibus, tam solennibus quàm priuatis votis & professionibus. [Et statui] *Et*, expressiuè sumitur. Nam iurare hic nihil aliud est, quàm firmiter decernere, statuere, & promittere.

107 [Humiliatus] afflictus sum vehementissimè, ex his malis erue me, vel viuere fac me secundum legem tuam & piè.

108 [Voluntaria] Substantiuè pro votis, & voluntariis oblationibus. Gall. *Deuotions*. Oblationes oris mei (vt orationes meas) liberales & spontaneas acceptas habe & placitas. Spontanea sacrificia oris mei benè placeant tibi. Hebr. Sic autem vocat hymnos suos & laudationes vltroneas, vel etiam sacrificia pacifica citra votum vel obligationẽ oblata, quæ pro gratiarum actione fiebant, non ex præcepto legis. Quibus Hebræi *Neder*, vota votiua sacra, & *Hobà* debitum, sacrificia ex debito opponunt. Theodoritus refert ad consilia Euangelica, quæ legis necessitati minimè subiiciuntur, sed piæ & religiosæ mentis sunt fructus, vt virginitas, continentia post nuptias, paupertas, solitaria vita, Eremi cõmoratio, &c. [Oris] ore prolata & fusa. Quæ enim alibi sacrificia

sacrificia laudis, hic *Voluntaria oris*, dicuntur, id est voluntariæ orationes, deuotio, & piæ preces. Hebræum quidẽ *Nedaba* genus est sacrificij, sed eo, vt etiam, *Vituli labiorum*, & *Hostia laudis*, transfertur apud Hoseam 14. c. vers. 3. Reddamus vitulos, vitulos labiorum nostrorum: vbi doctè Hieronymus, vituli labiorum (ait) laudes & gratiarum actio. Pro quo 70. fructus labiorum, iuxta illud Apostoli Heb. 13. Per ipsum offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confidentium nomini eius. [Beneplacita] accepta. Adiectiuè, à parte posteriore Verbi *fac*. Voluntaria oris mei fac beneplacita, fac vt placeant tibi.

109 [In manibus meis] in manifestis periculis. Nã quod est in manu, est expositum & obiectum, siue obnoxium externæ direptioni. q. d. Sum in perpetuis periculis, neque talis mors, neque vita, &c. me à tui charitate poterit separare. Rom. 8. Chald. Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset. Quo Hebraismo Iob. 13. & *tephie*. Iudic. Positi animam meam (inquit) in manibus meis, transiuique ad filios Ammon, & tradidit eos Dominus in manus meas, id est, vitam meam omnibus periculis expositi. Hinc Hieronymus ad Sunniam. Est breuiter hic sensus, Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto, & tamen legem tuam non obliuiscor. Hæc ille Mendosi codices Græci legunt ναυ, de quo D. August. Nonnulli (inquit) codices habent, *in manibus meis*, sed plures, τῇ. Et hoc quidem planum est. Iustorum enim animæ in manu, prouidentia, custodia Dei sunt, *Anima verò mea in manibus meis*, quo modo intelligatur, ignoro. Quod explicat D. Hieronymus, ignorat D. August. Nempè multa ignorãtur à linguarum imperitis, quæ periti liquido intelligũt. Vnde vitiatam lectionẽ duntaxat interpretatur August. Cassiodorus, Theodoritus, &c. [Et legem] & tamen. Sic seq. vers.

110 [Et de mandatis] & tamen, at propter has cruces, propter hos laqueos & insidias à tuo cultu non discessi.

111 [Hæreditate exquisiui] Vnico verbo Græc. κατεσχόμην, hæreditaui, hæreditate possedi, accepi in hæreditatẽ, pro hæreditate elegi, vt Psal 15. Quandiu viuam, ea habituras sum pro hæreditate, non aurum, argentum, &c. Piorum patrimonium est lex Dei, non auri, argenti, tu, &c. [Exultatio] gaudium & lætitia.

112 [Incli-

112 [Inclinaui] Metaphorâ à libripende, qui stateram inclinat in quam vult partem. Trutinæ enim est simile animæ consilium, homo vero siue mens stateram tenens. Theod. [Propter retributionem] propter mercedem, quam promisisti, propter præmium vitæ æternæ & aliorum bonorum, quibus studiosos legum tuarum remunerâs. עקב pro mercede etiam exponunt plerique Rabbini, quòd sit extremum operis. Alioqui propriè significat calcem, vestigium, plantam. Sic Heb. 11. Fide Moses elegit affligi Dei causa, quòd aspiceret in remunerationem. Causa finalis prima; per se & propriè, cur applicandus sit animus ad exequenda Dei mandata, est Deus, siue Dei, voluntas & imperium, nempè quia sic vult & iubet: Secunda autem, & minus præcipua retributio, siue remunerationis spes. Alii qui exponunt, *vsque ad calcem*, i. vsque ad finem & extremum dierum meorum: vt & Psal. 70. vers. 23. Non tam recte: iam enim posuit, *in æternum*. Alij, *vsque ad vestigium*, in singulis legis vestigijs.

SAMECH. i. *Aduersarium*. Euseb. Hieronym.

113 INiquos ódio hábui: & legẽ tuá diléxi.

114 Adiûtor & susceptor meus es tu: & in verbum tuum supersperáui.

115 Declinâte à me maligni: & scrutábor mandâta Dei mei.

116 Súscipe me secúdum elóquium tuum, & viuam: & non cõfúndas me ab expectatióne mea.

117 Adiuua me, & saluus ero: & meditábor in iustificatiónibus tuis semper.

118 Spreuísti omnes discedéntes à iudicijs tuis: quia iniústa cogitátio eórum.

119 Præuaricántes reputáui omnes peccatores terræ: ídeo diléxi testimónia tua.

120 Confige timóre tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui.

113 [Iniquos] cogitabundos, malè cogitantes prop. Quo verbo aliqui hæreticos intelligunt, commenta nefaria animo agitantes: vt sit antithesis odij peruersæ doctrinæ, & amoris legis Dei.

114 [Adiutor & susceptor] latebra & scutum, propriè per Metaphoram. Docet se sub tutela Dei abscondi, & tanquam scuto defendi. *Supersperaui*. Præpositio nuget, vt Heb. coniugatio Piel. vehementer speraui in tua promissione.

115 [Scrutabor] Heb. custodiam: vt intelligamus legem Dei esse scrutandam, vt opere compleatur. 1. Cor. 4. Matt. 5. Rom. 2. Iac. 1. Cognitionis enim finis est actio. Hic nota malorum consortia legis Dei studio officere.

116 [Suscipe] adiuua me, confirma, sustenta, fulci secundum tuum promissum. Salutem mihi promissam largire. Eloquium enim promissionem hoc in loco dicit. Theod. [Et viuam] Optatiui, siue Deprecatiui modi: Et fac viuam, & viuam obsecro. q. d. Et viuifica me, vt alibi. Sic quod mox sequitur, [Et non confundas] Nam Heb. *Et ne*, Viuere hic videtur significare iustum esse, vt Gal. 2. Ego enim per legem legi mortuus sum vt Deo viuam. Nam non loquitur de vita corporis. Sic Abacuk 2. Iustus ex fide viuit, vita scilicet spirituali, non sensibili. *Et non*. Deprecantur. Et ne frustrator me, ne me confundi sinas à mea spe. Hinc Heb. אל *Veal*. Ne pudeſiam non impetrando quod promisisti.

117 [Adiuua] fulci me, vt conseruet. [Et meditabor] Alij, Et delectabor, Alij, Et narrabo. At meditatio non in verbis solum, sed etiam in operibus. Theod.

118 [Spreuisti] conculcasti propriè, omnes errantes à statutis tuis, quia fallax, vel, mendax est eorum calliditas.

119 [Præuaricantes] A parte posteriore regitur. In fonte sermo ad Deum dirigitur. (tanquam) scorias cessare & detinere fecisti, deleuisti, abrasisti, sustulisti omnes impios terræ, vel, quasi rubiginem existimasti. (pro nihilo dixit Theodotion). Metaphora, ab aurifice, qui argenti vel auri scorias abijcit, vt Deus impios. Quomodo scoria per ignem ab auro disiungitur, & rubigo abstergitur, neque igne consumitur: ita impios exurendos censuisti igne (æterno). Septuaginta videntur legisse סוגרים חשבתי *Soghim hhasabti*, errantes cogitaui, reputaui: non הגים חשבת *Sighim hishata*.

Sensus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Omnes peccatores terræ reputáui præuaricantes, pro præuaricantibus & transgressoribus censui. i. pro nihilo, pro hominibus nihili, & nullius pretij, quorum interitus nihili æstimari debet, vt quorum vita sit Reip. noxia.

120 [Confige] καθήλωσον, clauis transfige, ne ad sua delicta feriantur, & in animam consurgant, sic mortuæ peccato factæ eius ducatum sequantur. Docte, Nam מסמרים sunt claui, Esa. 41. vt sit allusio ad mysterium crucifixionis Christi. Gal. 2. Christo confixus sum cruci. Et 6. Per Christum mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Et Rom 6. Vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt non vltrà seruiamus peccato. & Col. 3. Mortificate membra vestra, fornicationem, immunditiam & passionem, alias. q.d. Transfige carnes meas timore tanquam clauis, vt caro sibi intereat, tibi viuat. Perfora & penetra. Timor tuus altè intret in corpus meum. Mortifica, vulnera, debilita timore tuo carnem meam, vt eius lasciuia coerceatur, nec per eam tibi peccem. Pro Semar, vel Semór, in Imper. Mortificatæ maluerunt Samár in præterito, non tam rectè. Confixa est præ timore: vel, iuxta alios, Horruit tui timore caro mea, vt quasi pili capitis erigantur in rectum. Gal. *horrifer.* [A iudicijs] à decretis tuis, quibus comminate perditurum impios, à pœnis, quas dare ij solent, qui à tua lege desciscunt. Timor Dei comprimit animi cupiditates.

AIN. i. *Fons, vel oculus.* Euseb. Hieronym.

121 FEci iudicium & iustitiam: non tradas me calumniántibus me.

122 Súscipe seruum tuum in bonum: non calúniéntur me supérbi.

123 Oculi mei defecerũt in salutáre tuum: & in elóquiũ iustitiæ tuæ.

124 Fac cum seruo tuo secúndũ misericórdiam tuam: & iustificatiónes tuas doce me.

125 Seruus tuus sum ego: da mihi intellectum, vt sciam testimónia tua.

126 Tempus faciendi Dómine: dissipauérunt legem tuam.

127 Ideo dilexi mandâta tua: super aurum & topázion.

128 Propterea ad ómnia mandâta tua dirigêbar: omnem viam iniquam ódio hábui.

121 Studui iustitiæ & virtuti. Quod dicere non est iactãtia, sed innocentiæ assertio, vt videatur indignus, qui nocentium libidini permittatur. Ambros. Nam gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, Theod. è 2. Cor. 1. [Nõ tradas] Heb. Ne derelinquas me oppressoribus meis, ne me eorum libidini permittas.

122 [Suscipe] adiuua me in bonũ, id est, vt benè mihi sit, vt bonum assequar, vel vt bona exequar. Ad verb. Dulcescе seruo tuo, ad bonũ. q.d. Dulcẽ & suauẽ te præbe seruo tuo, vt omnia bona, pro quibus orat impetret & obtineat. Alij, vt Aquila & Theodotion, vertunt, Fide, iube, spõde pro seruo tuo in bonũ. Metaphoricè pro, Inclina cor meũ ad bonũ, accommoda, oblecta. Sic animũ meũ virtutis & pietatis ardore affice, vt omnes meas voluptates in eis constitutas habeã, eisq; oblectet. [Calumnientur] opprimant propriè.

123 [Defecerunt] vsque ad defectionem & deliquiũ animi concupierunt salutem tuam & tua iusta mandata.

124 [Defecerunt] ardenter concupierunt tuam salutem, tuum auxilium, & tua præcepta iusta. Etsi Theodoritus *Eliquam* promissionem hic rursus exponat. [Iustificationes] statuta. Require vers. 12.

125 [Seruus] Non tantùm naturæ, quod cum omnibus cõmune habeo, sed etiam affectu, quod eorum est dũtaxat, qui libentissimè Dei imperium eligunt. Theod. [Da mihi intellectũ] In fonte est Eclipsis. Fac me intelligere (viam.)

126 [Faciendi] puniẽdi, vlciscendi. In malam partem, vt Ge. 18. V. 30. Nõ faciã, si inuenero ibi triginta. i. vt alijs verbis 29. 31. 32. non percutiã, non interficiã, non delebo, q.d. vt facias, iudiciũ in impios sup. tempus est, vt facias vindictã scilicet, & vltionem de ijs, qui legẽ tuã violant & euertunt, Chryf. Sed Theodoritus ad auxilium refert. Tempus est, vt facias quæ precor. Iam nobis iniuria affectis opportunum est tuum auxilium, immò verò necessarium.

Chaldæus

Chaldæus resoluit hoc Gerundium per primam personam: *Vt faciam*, videlicet legem tuam. Nam alij eam dilapsam. Sic enim vertit. Tempus est faciendi voluntatem Dei [Domine] In Hebr. est Heterosis personæ ob mysterium filij Dei. Domino Christo, cui Pater dedit omne iudicium. Ioan. 5. Quam doctè reduxerunt ad secundam, vt oratio minus esset abrupta. Tempus faciendi Domino, id est, vt faciat Dominus, i. vt tu ò Domine, facias iudicium de impijs. [Tuam] q.d. Tuum est negotium, quod agitur. Quare non est tibi negligendum, quin vlciscare legis tuæ præuaricationem.

127 Dilexi tua præcepta, plusquam omnes mundi opes, & prætiosissima quæque. Illorum præstationem præcunctis diuitijs & thesauris [Topazion] obrizum proprie, genus auri purissimi, non lapidis pretiosi, vt Topazius illa tempestate alijs fortasse præfatus.

128 [Dirigebar] Ad verb. Omnia mandata omnium rectificabam, id est, defendebam vt recta ac iusta, recta dicebam, vel rectè custodiebam omnia præcepta omnium rerú, quæ præcepisti [Omnium] enim ad res, non ad personas referuntur vt Ezech. 44. vers. 30. [Iniquam] Falsitatis propriè. Quod de falsa doctrina aliqui accipiunt.

PSAL. I. *Oratio.* Eusebius. Hieronymus.

129 Mirabilia testimónia tua: ideo scrutâta est ea ánima mea.

130 Declarátio sermónum tuórum illúminat: & intellectum dat paruulis.

131 Os meum apérui, & attráxi spíritum: quia mandâta tua desiderâbam.

132 Aspice in me, & miserêre mei: secundum iudicium diligéntium nomen tuum.

133 Gressûs meos dirige secúndum eloquium tuum: & non dominêtur mei omnis iniustítia.

134 Redime me á calúmnijs hóminum: vt custódiam mandâta tua.

135 Fáciem

136 Fáciem tuam illúmina super seruum tuum: & doce me iustificationes tuas.

137 Exitus aquârum deduxérunt óculi mei: quia non custodiérunt legem tuam.

129 [Mirabilia] Augustinus ad bonitatem, potentiam, effectus visibiles, qui in cælo, terra, rebusque procreatis lucent, refert. Ambros. ad miracula Israelitis ædita. Tu in genere ad res omnes admiratione dignas, mysteria recondita, & cætera, quæ demulcere & in amorem excitare eos possunt, qui cernere queunt [Scrutata est] ad perficiendum. Vnde Hebr. custodiuit. Quod tamen pro *Obseruare*, sumi possit in hanc sententiam. Quoniam testimonia tua sunt res admirandæ, idcirco ea diligenter obseruaui & contemplatus sum, ea vt perciperem.

130 [Declaratio] aperrio, patefactio, explicatio. Quando sermones tui declarantur & docentur, illustrantur rudes. Cognitio dictorum tuorum rudes illuminat, Verbum Dei explicatum populo mentem eius illustrat, ne ambulet in tenebris, sciatque agenda, fugienda, credenda, speranda, amanda, fruenda. In metu & obseruantia continet. Hic fructus lectionum & concionum fructus etiam apud rudes plebis etiam ostium apertum & ingressum (פתח *mabo*, R. Leui. Exod. 29.) significat. Etiam ostium & principium legis tuæ cælesti quodam lumine illustrat mentes hominũ vt possint perspicere, quid sequendum, quid fugiendum, nedum eius penetralia & intima mysteria. Vel initium & limen verbi Dei illuminat mentes. Primus sensus, literæ cortex, prima lectio & vox. Verba Dei in ipso limine atque introitu illuminant. Qui sensus est proprius. Nam *Pathah*, aperire incipere & apud Iob aperire os suum, incipere loqui, aperire parabolam, eam inchoare. Quisquis attingit vel limen vel corticem scripturæ, se sentit illuminari: quanto magis, vbi fuerit ipsa penetralia ingressus? Initium ac rudimentum verbi tui lucem præbet simplicibus & indoctis, qui id tantum degustarint [Paruulis] simplicibus & idiotis nedum doctis & literatis. Simplices erudit. In genere, ne paruulis ætate, sensu, eruditione, donis, fortuna, qui ignorantia detenti, infantium instar sunt.

131 [Os meum aperui] magnoperè desideraui. [Et attraxi spiritum] aerem, qui attrahitur respirando, quasi dicat: ingemui, suspiraui, anhelaui præ legis tuæ desiderio. Gestus hominum aliquid auidissimè expetentium, vt famelicorum. Nam hi aerem hianti ore hauriunt. Anhelaui, anhelitum duxi, vt solent qui aliquid vehementer cupiunt, præ desiderio cælestis sapientiæ. Qui expectant aliqui fere sunt hiante ore. Vnde χανδάζειν. i. hiare apud Aristoph. in Vespis pro expectare: & apud Poetam Latinum, Coruos pascit hiantes. Metaphoricè [Os] mentis alacritas, quæ Spiritus gratiam attrahit, vt cum Apostolo (Eph. 6.) in patefactionem oris, vt verbum sibi daretur, precatur, Theod.

132 [Secundum iudicium] morem, consuetudinem, q. d. vt soles misereri, diligentium te, passiuè. Iudicium, pro more, vt 1. Reg. 8. Hoc ius siue iudicium regis est. i. Mos. Sic solet agere reges, & subditos opprimere, hinc perspicuè Gen. 40. vers. 13. Dabis calicem Pharaoni secundum iudicium prius. Exo. 21. secundum iudicium filiarum faciet ei. Alii accipiunt pro æquitate, vt bilances iudicij. i. iustæ, æquæ. Miserere mei pro ea æquitate, qua es erga diligentes nomen tuum.

133 [Dirige secundum] Hebr. firma, vel para gressus meos in eloquio tuo: in tuis dictis vestigia mea stabilito, vt a omni peccato & scelere purus sim, & ne vlla iniquitas me in seruitutem redigat. *Secundum* ergo hic pro iuxta, proper vt Latinè ambulare secundùm littus. Vitæ sanctæ regem Dei eloquium. [Non dominetur] ne peccatum in me regnet, vt Rom. 6. Alioqui sine peccati seruitute esse nec possumus, nec solemus. [Non omnis] .i. nulla iniustitia in me vigeat, de qua phrasi infrà Ps. 147. vers. 9.

134 [Redime] libera, vindica me ab iniurijs hominum & oppressione.

135 [Faciem] Fauorem tuum ostende, & serenitatem vultus tui. Sic vocat rerum tristium finem & bonarum legitionem. Alioqui Deus est incorporeus, simplex, compositionis expers, Theod. Facies tetrica, odij & iræ signum: serena & lucida, fauoris ac beneuolentiæ. Alij, vt Ambrosius, faciem Dei non velatam: quasi sibi concedi petat spiritalem legis intelligentiam, qua mentes illustrantur, de qua Exo. 34. 2. Cor. 3. vt præcepta Dei non ex parte (inquit Hilarius) neque per legis vmbram, sed facie ad faciem, & spirituali contemplatione cernat. Fons illinc nō abludit. Nam *Hukkim*, sunt statuta religionis & sacrorum rituum, quorum theoria est valde mystica è D. Dionysio.

136 [Exitus] Accusatiui casus, διξόδους riuos aquarum, copiosissimas lachrymas profuderunt fluminis instar, cum hominum transgressiones conspexerim. Sic enim multitudinem lachrymarum vocat. [Deduxerunt] .i. κατεβίβασαν. At vt monet Ambrosius, legitur in alijs Exemp. κατέβησαν, descenderunt, vt Heb. (in riuos aquarum descenderūt oculi mei. Riui lachrymarum fluxerunt de oculis meis. In alijs etiam κατέδυσαν, subierunt. Quæ varietas indicat Septuaginta vetustate fuisse interdum corruptos. [Custodierunt] sub. homines. Sic sæpè tertijs vtuntur personaliter, in vtroque etiam numero. Aliqui, non incommodè, *Oculi mei*, repetunt è superiori hemistichio. Vnde in nonnullis Exemp. Græcis ἐφύλαξε, *Custodiui*: Quia non custodiui ego legem tuam: quia peccaui oculis & oculorum concupiscentia, per oculos sanies feci, copiosè lachrymando. Quam lectionem alioqui Hieronymus reprehendit, quòd Hebraica lectio habeat *Custodierunt*. Sed ea nihil huic sententiæ detrahit. Effusè lachrymati sunt oculi mei, quia illi non custodierunt legem tuam, quia oculi mei grauiter peccarunt, transgressi sunt tua præcepta. Hyperbolicus declarat ingentem dolorem ob legis diuinæ contemptum.

SADE. i. *Iustitia*. Euseb. Hieronym.

137 IVstus es Dómine: & rectum iudícium tuum.

138 Mandásti iustítiam, testimónia tua: & veritátem tuam nimis.

139 Tabéscere me fecit zelus meus: quia obliti sunt verba tua inimici mei.

140 Ignítum elóquiū tuum veheménter: & seruus tuus diléxit illud.

141 Adolescéntulus sum ego & contémptus: iustificatiónes tuas non sum oblitus.

142 Iustitia tua, iustitia in ætérnum: & lex tua véritas.

143 Tribulátio & angústia inuenérunt me: mandâta tua meditátio mea est.

144 Æquitas testimónia tua in ætérnum: intellectũ da mihi & viuã.

137 [Iustus es] essentialiter (natura, non qualitate) & efficienter, dum nos iustificas. Rom. 3. [Iudicium] in fonte est discordia numeri inter Adiectiuum & Substantiuum ad denotandam distributionem, [rectum iudicia tua] id est, vnumquodque iudiciorum tuorum. Quicquid enim à Deo fit, recto iudicio fit. Ambros. & Zonar. tom. 3.

138 [Iustitiam, testimonia tua] Asyntheton. Præcepisti nobis iustitiam, & testimonia tua, & veritatem tuam studiosissimè. Diligenter admodum iussisti obseruare iustificationes & verissimas tuas leges. Est autem congeries nominum Synonymorum. Hæc enim tria nihil nisi legem Dei significant. Alij vertunt in Genitiuo, Iustitiam testimoniorum tuorum & veritatis tuæ. Sanxisti mandata iustissima, & verissima vt valde sollicitè seruarentur. Occasione literæ צ quæ est symbolum iustitiæ, apud Heb. maximè Cabbalicos ex Elia in Tisbi, hoc Octonario commendat iustitiam Dei.

139 [Tabescere fecit] succidit me, propriè, Sed est Metaphora. Conficior zelo & indignatione, quòd inimici mei tuorum verborum sint immemores. Non tam offensus sum priuatis iniurijs, quàm legis tuæ præuaricatione.

140 [Ignitum] igne probatum & excoctum, id est, purum, & sine scorijs, vt non fallat. Sic Psal. 11. & 17. Verba tua puriora & excellentiora sunt auro, quod artifex saepe igne purgauit. Alij, efficax. Theodoritus probatum & omni reprehensione liberum. Quid si flammeum, ardens Metonymicè, id est incendens & inflammans animas ad cælestia & superna.

141 [Adolescentulus] paruus & abiectus. Non est nomen ætatis, sed conditionis & status siue humilitatis. Alludunt putat Theod. ad 1. Reg. 16. vbi cum Dauid fratrum esset minimus & abiectissimus greges pascens, vates simul & rex à Deo per Samuelem effectus est. [Iustificationes] Et tamen sub. Anonymus, Nempè אתעלם בי רן. Quamuis me contemnant homines, tamen non sum oblitus præceptorum tuorum, sed in his perseueraui constantissimè.

142 [In æternum] Iustitia tua nunquam corrumpitur: quisquis eam sequitur, in perpetuum gaudebit, & in cruciatibus consolabitur. Vel laborum mercedem habebit, vitam æternam, cùm, qui humanis legibus obtemperat, ne in præsenti quidem vita à legislatore honorem & præmium vix consequatur. [Lex] spiritualis, vel Euangelij, Ambros. Malo in genere. Nam verbum Dei commendat ab æternitate & veritate. [Veritas] vera vel firma, constans & permanens. Legem diuinam humanis opponit, quæ non omnino omnes iustitiam continent. Theod.

143 [Inuenerunt me] euenerunt mihi. Sed sic loquuntur, ne calamitates videantur fortuitò obtingere. [Meditatio] deliciæ, Heb. Et sic ferè semper toto hoc Psalmo. In medijs angustijs me his delicijs solor.

144 [Æquitas] æquissima (sunt) Idem ferè vers. 142. Testimonia tua sunt perpetuò æquissima. At Theod. sunt in causa, vt æterna consequamur bona. Quare etiam. [Viuam] de vita æterna intelligit. [Intellectum] legis tuæ da mihi, vt viuam. Eius enim ignoratio impietatem, indéque mortem gignit.

COPH. 3. *Vocatio.* Euseb. Hieronym.

145 Clamáui in toto corde meo, exaúdi me Dómine: iustificatiónes tuas requíram.

146 Clamáui ad te, saluum me fac: vt custódiam mandâta tua.

147 Præuéni in matutinitáte, & clamáui: quia in verba tua supersperáui.

148 Præuenerunt óculi mei ad te dilúculo: vt meditârer elóquia tua.

149 Vocem meã audi secúndum misericórdiã tuam Dómine: & secúndùm iudícium tuum viuífica me.

150 Appropinquauérunt persequéntes me iniquitáti: à lege autem tua longè facti sunt.

151 Propè es tu Dómine: & omnes viæ tuæ véritas.

152 Initio cognóui de testimónijs tuis: quia in ætérnum fundásti ea.

145 [Requiram] Etiam hic Hebr. statuta tua custodiam. Quod possit esse modi deprecatiui, siue Optatiui. Obsecro, custodiam, fac, quæso requirant. De efficaci perquisitatione. Etenim pollicetur, se totum vacaturum Domini institutis & religioni, si vota impetrauerit.

146 [Mandata] testimonia. In Heb. & Græco eodem sensu, nisi quòd vox extenditur ad præcepta Ecclesiæ, tradita, non scripta, vt vers. 1. annotatum.

147 [In maturitate] maturæ, ante tempus: primum mane anteuerti. Vnde Heb. in crepusculo, præuenio crepusculum, in tenebris euigilo, summo mane, antequàm reliqui surgant. De antelucanis precibus. Græcè, ἐν ἀωρίᾳ. in immaturitate, in intempestiuitate, longè ante tempus surgendi, vel tempore immaturo & rebus agendis incommodo. Quod tamen postea Euthym. Theodor. Auguſt. de intempesta nocte actionibus immatura, vt quod sequitur de prima luce & diluculo exponunt. *Nesheph* interpres Berachoth hic interpretatur vesperam Diei, quando occubuit sol. q.d. Nō tradidit sit super me Dimidium noctis in somno, quoniam antè surgebam. Sed nihil est necesse. Duplex enim est *Nesheph*, siue crepusculum, Matutinum & Vespertinum, per horas nimirum integram ante solis occasum vel ortum. [Superauí] vehementer speram in tua promissa. Præpositio *Super*, id facit; quòd Piel coniug. in Hebræo, id est, auget significationes, vt iam dictum est.

148 [Ad te diluculo] pro his omnibus vnica est vox Hebr. *Cusiodiæ*, vigiliarum, in quas nox distribuitur tempora. Ad eò, inquit, studiosus fui legum tuarum, vt in earum meditatione vigilias & nocturnos excubitores præuenerim, nec solem dulcissimi somni tempore, sed etiam prima luce tuas leges meditatus sim. Nam in quatuor partes vigiliæ diuidebantur. Ex hoc & superiore versu ipsum intelligimus noctes ferè noctes insumpsisse partim precibus, partim meditationibus

tationibus & studijs verbi Dei. Hinc & vers. 62. Media nocte surgebat ad confitendum Domino. Ex quo colligunt in Berachoth duas vigilias stetisse in prece, quoniam in dimidio noctis sunt duæ vigiliæ.

149 [Secundum iudicium tuum] secundum morem tuū, pro tuo more, prout soles vt supra vers. 132. Alij, pro tua æquitate. Alij, secundum promissiones verbi tui, sicut promisisti. Non in custodia testimoniorum Dei, non in continentia iuuentutis, nō in antelucanis meditationibus & vigilijs acquieſcit, nisi secundum misericordiam, gratiam & opem Dei consequatur. Hilarius.

150 [Persequentes me] Masoretæ non tam rectè legunt *Rodephe* syntacticè, pro *Rodephai*. Eorum autem sensus est per Eclipsin, Appropinquarunt (contra me) sectatores sceleris, qui persequuntur, id est, sectantur scelus & flagitia: (At) tu propè es Domine. [Iniquitati] dolo inhæserunt, ad dolos accesserunt seque applicarunt. [Longè] Elegans antithesis ad verbum appropinquandi.

151 [Prope es tu] præsto es tu colentibus legem tuam, eis ades. Theod. ad prouidentiam refert, cernis omnia, totū terrarum orbem imples, & moderaris, his quæ fiunt semper præsto es. Nullaque res te præterit. Vt illud Ierem. 23. Deus appropinquans ego sum & non Deus à longè, & Act. 27. in ipso viuimus, mouemur & sumus. *Omnes viæ tuæ*. Ad verb. omnia præcepta tua.

152 [Initio] iam ab initio, iam à multo tempore iamdiu nouí tua testimonia esse æterna, quodque, vt vertit D. Hieron. in æternum fundaueris ea, vt in perpetuum seruentur ab omni ætate & sexu: vt *Quia*, sit particula continuatiua. Alijs est causalis. Antiquitùs scio legem tuam, quandoquidem est æterna, nec de nouo condita. Nec desunt, qui *Initio* primùm omnium, ante omnia, in primis, interpretentur. vel à circuncisione mea, quæ erat professio legis exequēdæ. Nam fidem Deus vt in baptismo, ita in circuncisione infundebat, non quidem actu, sed habitu. Augustinus altiùs extendit, nempè ad Ecclesiam, quæ initio generis humani fuit, & cognouit testimonia Dei quibus promisit se daturum regnum æternū filijs, quia fundauit ea, vt potè in Christo fundamēto æterno, vera esse, Hilarius ad omnē ætatem. q.d. Ab exordio cognoui legem tuam, quæ est in Adam statuta,

statuta in Abel, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Mose, Patriarchis & Prophetis, vt quæ illis contingerint, possint dicere. In vita illorum spem æternam perspicio. Per eos tuo cultu imbuor, vt quorum vita fundata sit ad futuræ domus ædificationem. Ædificamur enim super fundamento Prophetarum & Apostolorum, in quibus fundata testimonia Dei in æternum. Theodoritus testimonia cœlum & terram exponit remotius, in quibus continuè Dei prouidentia cernatur, dum multo ordine omnia progrediuntur [Fundasti] fixisti, constituisti, nempe vt in æternum custodiantur. Semper enim homines obligant [De testimonijs] Nonnulla testimonia tua non omnia. *De*, hanc habet vim. Abben Ezra.

R 1 1. i. *Caput.* Euseb. Hieronym.

153 Vide humilitátem meam, & éripe me: quia legem tuâ non sum oblitus.

154 Iúdica iudicium meum, & rédime me: propter elóquium tuũ viuifica me.

155 Longè à peccatóribus salus: quia iustificatiónes tuas nó exquisiérunt.

156 Miserícordiæ tuæ multæ Dómine: secúndum iudícium tuum viuífica me.

157 Multi qui persequuntur me, & tribulánt me: à testimóniis tuis non declináui.

158 Vidi prævaricántes, & tabescébam: quia elóquia tua non custodierunt.

159 Vide quóniam mandáta tua dilexi Dómine: in misericórdia tua viuífica me.

160 Principium verbórum tuórum véritas: in ætérnum ómnia iudícia iustítiæ tuæ.

153 [Vide] commiserationis oculis. Alioqui Deus omnia videt ac audit [Humilitatem] afflictionẽ, miseriam, humiliationem, abiectionem, vilitatẽ. Nam hoc vocabulo πάθος sic vti solent, vt V. 50. 92. Non pro virtute semper, vt respondeat עָנִי *ooni*. Etsi Ambros. & Theod. aliter pro humiliationis virtute capiant.

154 [Iudicium meũ] inter me & inimicos meos. Theod. causam meam age, & libera me: iudica meam causam, eius patrocinium suscipe, & me his malis absolue. Redimere accipiunt pro liberare, eripere, nisi quod alludunt ad pretium à Christo persoluendum, hodieque persolutum. [Eloquiũ] promissionem, dictorum fidem.

155 [Longè] (est) supp. Sic seq. v. 156. Misericordiæ (sunt) & 157. Multi (sunt) 160. Viæ meæ (sunt.) Nisi malis esse imprecandi formulam. Procul ab impijs (sit) salus, defensioque tua, quod legem tuam non sectentur [Salus] tua, defensio, auxilium, liberatio. Nostri de salute sempiterna.

156 [Iudicium] Morem, vt supra ver. 149. vt soles. Alij, secundum legem tuam & promissiones ea consignatas.

157 [Multi] sunt. Multos habeo qui me insectantur & aduersantur, neque tamen à tuis legibus deflecto. Particulam aduersatiuam *at, tamen*, vt & verbum substantiuum solent cogitationi relinquere.

158 [Et tabescam] tædio affectus sum, propriè: vel iurgans sum cum legis tuæ violatoribus, præ zelo. Sic Psal. 138. & sup. vers. 139.

159 [Quoniam] quod, continuatiue [In] pro tua misericordia, per tuam clementiam.

160 [Principiũ] Heb. caput. i. summa, vel initiũ, siue exordium. Vnde alij interpretantur, Summa verborũ tuorũ est veritas, veritatem tibi in omnibus pro scopo proponis. Qua locutione vtitur Paul. Heb. 9. Capitulum autem eorum quę dicuntur. i. summa eorum, quæ dicimus, est hæc. Alij, prima tua verba sunt vera, verba tua veritate ceu fundamẽto nituntur, & ab exordio veritatem loqueris. Non modo media & extrema, sed initium statim omniũ verborum tuorũ est veritas. Hoc initiũ Kimhi ait esse Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Deut. 5. quo nihil verius vnquã Scriptura prodidit. Cæterę enim veritates hac, quæ est de Dei vnitate, fulciuntur. Vnde & hanc primo est locutus & tradidit, & ab hac sentẽtia Decalogũ est exorsus. Theod. pollicitationes Abrahæ factas de multiplicãda eius sobole, benedicẽdis per Christũ cunctis gentibus, sempiterno Christo imperio. Eus. p. esse diuinorum sermonũ principiũ veritate prædituũ.

SHIN. i. *Deus.* Euseb. Hieronym.

161 PRincipes persecúti sunt me gratis: & à verbis tuis formidâuit cor meum.

162 Lætâbor ego super elóquia tua: sicut qui inuênit spólia multa.

163 Iniquitâtem ódio hábui, & abominâtus sum: legem autem tuam diléxi.

164 Septies in die laudem dixi tibi: super iudícia iustítiæ tuæ.

165 Pax multa diligéntibus legem tuam: & nó est illis scándalum.

166 Expectâbam salutâre tuum Dómine: & mandâta tua diléxi.

167 Custodiuit ánima mea testimónia tua: & diléxit ea veheménter.

168 Seruáui mandâta tua testimónia tua: quia omnes viæ meæ in conspéctu tuo.

161 [Gratis] immerito, sine causa [Et à verbis] At, attamen verba tua timuit cor meum. Propter eorum persecutiones non desij statutis tuis insistere, vt versic. 23. Propter persecutiones à veri confessione non est discedendum. Matth. 11.

162 [Super] de eloquijs & dictis tuis: vel propter [Sicut qui inuenit spolia multa] hostium supp. Et est Periphrasis victoris. Sic lætabor eloquijs tuis, ac si eximia spolia per victoriam reportarem. Es. 9.

163 [Iniquitatem] mendacium, falsitatem propr. vt eam legi opponat, siue doctrinæ cœlesti.

164 [Septies in die] te sæpissime quotidie, de iudicijs tuis iustissimis laudari. Quod ardentem amorem demonstrat. Nam septenarius est numerus plenitudinis in hoc idiomate. Potuit interim respicere ad horas orationis septem in Ecclesia instituendas. Nam etsi Sigebertus in Chronicis, & Radulphus Tungrensis earum institutionem Damaso, cum D. Hieronymo Ambrosio assignent, quod iam inde tum in Romana, tum in Mediolanensi Ecclesia, Psalmorum per totam

totam hebdomadam extiterit distributio, refragatur tamen ipse Hieronymus, quando Epistolis ad Lætam & Demetriadem, earundem horarum canonicarum vsum non notum tunc fuisse diserte verbis ostendit. Quare vt constitutio Apostolica memoratur apud Clementem lib. 8. Constit. Apostol. c. 40. Cyprianum in fine libri de orat. Dominica, Athanas. libro de Virginitate, Basilium in Reg. fusius explicatis, interrog. 37. & in Asceticis pag. 38. exemplaris Græci. Qui omnes Damaso fuerunt superiores. Alioqui semper se scrutinet homo (inquiunt Doctores Talmudici) vt si ad orandum paratum se nouerit, oret. Sin minus, ne oret, Aut vt Iacobus c. 5. Tristatur aliquis vestrum: oret. AEquo est animo? etiam psallat [Super] propter, vel, de iudicijs tuis iustissimis, Sic superlatiuos exprimunt.

165 [Pax] tranquillitas animi, requies conscientiæ, vel fœlicitas, prosperitas, Rom. 8. [Scandalum] ruina, offensio. Non impingunt, non corruunt, ita vt pereant: non pereunt, quicquid accidat. Alij de scandalo spirituali. Lex enim omnem illis viam virtutis explanat, & omne peccati offendiculum siue impedimentum tollit. Euthym.

166 [Salutare] vt versic. 81. [Dilexi] Hebr. feci, id est. opere compleui & obseruaui. Dilectio actionem supponit. Charitas operatur, ἐνεργεῖται, efficax est, apud Paulū sæpius. Si quis dicat se diligere lingua, & non factis, mendax est. 1. Ioan. 2. Quin & sic vertere potuerunt, quoniam diligere plus est, quam facere, vel seruare. Hæc enim sunt necessitatis & timoris, illud charitatis. Est autem amor mandatorum Dei multo potior, quam metus. Nam qui diligit, non seruiliter obedit, sed libere atque ex animo. Augustin.

167 [Et dilexit] In Hebræo quidem prima persona, *Et dilexi*, sed intellectus idem. Iam enim docuimus hanc linguam per Synechdochen Animæ voce vti pro persona, individuo, & ipso homine. Custodire & diligere Scriptura coniungit, ob ea quæ annotata sunt proximo vers.

168 [In conspectu tuo] quia meæ actiones omnes tibi sunt expositæ & cognitæ, teque habent inspectorem.

TAV. i. *Signum.* Euseb. Hieronym.

APpropínquet deprecatio mea in conspéctu tuo Dómine: iuxta elóquium tuum da mihi intelléctum.

170 Intret postulátio mea in conspéctu tuo: secundum eloquium tuum éripe me.

171 Eructábunt lábia mea hymnum: cùm docúeris me iustificatiónes tuas.

172 Pronuntiábit lingua mea elóquium tuũ: quia ómnia mandáta tua æquitas.

173 Fiat manus tua, vt saluet me: quóniam mandáta tua elégi.

174 Concupiui salutâre tuum Dñe: & lex tua meditário mea est.

175 Viuet ánima mea & laudábit te: & iudícia tua adiuuábunt me.

176 Erráui sicut ouis, quæ périit: quære seruũ tuum, quia mandáta tua non sum oblítus.

169 [Deprecatio] clamor, vociferatio, prop. exaudiendo suscipiatur à te Domine. Aliqui hunc prolixum Psalmum intelligunt. Et sane eius totius conclusio hic octonarius esse videtur. Nam precatur, vt preces admittat & scientiam tribuat non humanam, sed diuinorum oraculorum. Se cum perpetuo celebraturum quæ est Psalmi summa [Iuxta eloquium] prout dictitat verbum tuum, siue, vti es pollicitus, Psal. 31. vers. 9. & alibi [Da mihi intellectum] legis tuæ: fac me eam intelligere.

170 [In conspectu] in tuum conspectum: ante te veniat mea obsecratio, & me defende, vt es pollicitus, Ps. 49. &c.

171 [Eructabunt] fundent copiosè, cantabunt laudem tuam. Metaphora à ructu, qui copiosum cibum sequitur. Sic enim cibo spirituali, id est, Dei fauore, gratia & donis copiosè pasti, Hymnorum cantionem afferimus [Cum docueris] Aliqui accipiunt Cùm, & Heb. כ, causaliter. Fundent labia mea hymnum. Docebis enim me præcepta tua. Sed nihil necesse. Nam *Ki* sæpe est particula temporis, cùm, quando.

172 [Pronun-

172 [Pronuntiabit] prædicabit, laudabit, ענה *anah* loqui hic è R. Dauid. At è Masoretis, laudare. Nam eodem tribus his locis eadem notione sumi hoc verbum, loci sunt præter hunc Exod. 15. versicul. 21. Prouerbiorum 26. versicul. 4. [AEquitas] æquissima (sunt.) supra versic. 144. atque adeo ipsa æquitas, vel vt Hebraicè & Græcè iustitia.

173 [Vt saluet] vt auxilietur mihi, propr. Sit mihi tua manus auxilio. Sic vocat diuinam vim & potentiam. Adesto mihi in salutem [Elegi] pro optimis amplexus sum.

174 [Salutare] vt ver. 81. Euthym. de Christi incarnatione [Meditatio] deliciæ, vt sepe antea: oblectatio suauissima.

175 [Viuet] vel, Viuat, deprecanter. Viuat anima mea, vt te laudet: De vita corporea intelligunt, tamen ad literam de spirituali, qua mortui sumus peccato, viuimus autem Deo & iustitiæ, accipi possit, vt illud Abacuc. 2. c. Iustus ex fide viuit. Et sic toto hoc Psalmo *Viuificandi* verbum, maximè vers. 37. *In via tua viuifica me.* Viuere me fac in tuis præceptis & institutis. Quoad viuam fac ea persequar. Cum contra, peccatorem scribat Apostolus, viuentem mortuum esse, ac eius opera esse mortua. Ambros. de vita æterna. Viuat anima mea in æternum, vt tunc plane & perfectè laudem te. Cupio dissolui & esse cum Christo. Sæpius autem ita est locutus, quia fragilis est vtralibet vita nostra, corporea inquã, & spiritualis, nisi eam Deus conseruet. Sic [adiuuabunt] adiuuent me iudicia tua, leges tuæ vel promissiones. Vel, obseruatio iudiciorum tuorum mihi erit auxilio. Aliqui, iudicia etiam accipiunt pro dispositionibus: aliqui, pro sententia extremi iudicij, quando dicetur, Venite benedicti patris mei, possidete regnum vobis paratum à mundi constitutione. Matth. 25.

176 [Erraui] à via recta præceptorum tuorum. Verbum enim תעה *taha*, per *Tau*, quo vtitur, de errore viæ, vt שעה *saha* per *Teth*, de errore mentis & intellectus, ex Elia. Quod quia interdum confunditur, aliqui referunt ad exilia, fugas, assiduas migrationes, persecutiones. q. d. erraui præ persecutionibus, fui sine certis sedibus, velut exul & vagus, qui suas sedes nusquam certo constituit. Profugus fui & erro. R. Sel. Gen. 20. Me, sicut ouem à lupis huc illuc exagitatam, quære & redue, siue restitue. Vt Heb. 11. Circumierunt in melotis, in pellibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

in pellibus caprinis,in solitudinibus errantes, in montibus in speluncis, in cauernis terræ, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. Alij, vt Ambrosius, ad peccati errorem,quemadmodum Esa 53.q.d. Errauí per varia peccata. Me sicut ouem deerrantem, in rectam eaularum viam dirige. [Quæ perijt] Sicut ouis perdita,errans à grege [Quære] vt reducas,reduc me in viam rectam libertatis, gratiæ, gloriæ, per mandatorum tuorum obseruationem. Pergit in Metaphora. Theodoritus refert ad parabolam de bono pastore, qui per montes & valles ad palantem post dæmones ouem cucurrit & supra humerum reduxit, ob ipsam magis delectatus, quam propter nonaginta nouem nomine vagantes. Sic precabitur Psalter, vt Christus veniat & hominem apud Dæmones errantem saluet. Quis scopus est scripturarum.

ARGVMENTVM.

Petit Ecclesia à maledicis & Cedarenis (id est, Mahometanis, à Cedar Ismaelis filio) inter quos versatur, liberari. Canticum est Propheticum, vt & sequentia, quæ Graduum inscribuntur.

1 Canticum graduum. CXIX. Heb. 120.

AD Dóminum cũ tribulárer, clamáui: & exaudíuit me.
2 Dómine libera ánimam meam à lábijs iníquis & à lingua dolósa.
3 Quid detur tibi aut quid apponátur tibi: ad linguam dolosam?
4 Sagittæ poténtis acútæ: cum carbónibus desolatórijs.
5 Heu mihi, quia incolátus meus prolongátus est, habitáui cum habitántibus Cedar: multum incola fuit ánima mea.
6 Cũ his qui odêrunt pacem, eram pacíficus: cum loquebar illis, impugnabant me gratis.

1 Cantica graduum, vel potius ascensionum (Nam Maaloth vtrumque significat) numero sunt quindecim, quæ seordine consequuntur vsque ad Psal. 134. Sic autem appellantur vel ab ascensione & eleuatione vocis è Rab. Saadia, quod eorum concentus sit eleuatissimus, & altissimus, vel 2. iuxta Talmud, quod canerentur in quindecim templi gradibus, tanquam in vmbone & conscensu suggesti. Vel 3. quæ ratio est omnium optima, & argumentis ipsorum accommodatissima, ab ascensionibus, ab exilijs, vt Maaloth significet ascensiones, non gradus, sumpta allusione è situ Hierusalem, ad quam omni ex parte ascendendum erat, quod esset collocata in montibus. Et reuera hi omnes pertinent ad captiuitates populi, & è captiuitatibus liberationes. Sic Chaldæus, Canticum pro ascensionibus abyssi (ex abysso, vt exilio, inferno, morte) Et Suidas in voce ἀναβαθμοὶ. λέγουσι δὲ τὴν ἀποβολὴν τῆς λυπῆς ἀναβάσεις, quæ ascensio & restitutio erit perfecta & integra in consummatione sæculi, iuxta vaticinationes Dan. cum Deus deleuerit omnem principatum Saracenorum & reliquorum, inter quos Ecclesia exulat. Cantica ergo graduum sunt precationes & consolationes de ascensionibus siue liberationibus ab exilio & captiuitate. Quarum typo prædicitur reditus in cœlum ex hoc miserrimo vitæ statu, vt proinde Aug. ad cordis ascensiones è valle plorationis referat. Qui sectantur mysteria. Quod sint gradus, quibus scandatur ad Deum, quorum primus afflictio. 2. prospectus ad Deum. 3. lætitia communionis. 4. inuocatio. 5. gratiarum actio. 6. confidentia. 7. patientia & expectatio diuinæ liberationis. 8. Dei gratia & fauor. 9. timor Domini, 10. Martyrium. 11. peccatorum detestatio. 12. Humilitas. 13. Christi aduentus desiderium. 14. concordia & charitas. 15. assidua Dei benedictio.

2 [A labijs iniquis] mendacibus propt. Sic appellat blasphemias Idolatrarum, hæreticorum, Alcorani, &c. Vel maledicta, quibus onerant probos, calumnias, conuitia, imposturas, & fraudes.

3 [Quid detur] Apostrophe ad hostem impium, maledicum, & Sycophantam. Quid ob linguam illam dolosam cõsequeris, ô impie & fraudulente? Sic Hebraica actiuè enuntiata passiuè facilia reddiderũt, Quid dabit tibi, & quid adder tibi lingua dolosa? Quem fructũ, quodve emolumentũ

Universidad de Deusto
Biblioteca

tibi afferet lingua fraudulenta? Nullum, nisi plagas durissimas. Aliqui minus concinne, Apostrophen ad animam siue seipsum dirigunt, vt sequens versus in bonum accipiatur. Quid, ô anima, consolationis dari tibi possit contra linguas fraudulentas? Nullum nisi Dei eloquia, quæ sunt veluti sagittæ potentis acutæ. Psalm. 44. Hebr. 4. penetrantes intima cordium, & veluti igniti carbones [Ad] pro *ob*, *propter* vt Psal. 21. ver. 3.

4 Per subiectionē respōdet precedenti interrogationi. Durissimæ plagæ, grauissimæ pœnę, & incēdia pernicioſissima tibi dabuntur, tibiq; apponētur. Hæc enim verba sunt repetenda è superiore vers. per Zeugma. Lues acerbissima & exquisitissima supplicia ô impie, & hic, & apud inferos, quod sic linguā tuam maledicā in populum Domini exercuerit. Pœnas illas comparat sagittis acutissimis, vt Psal. 44. & alibi, vibratis & contortis à potenti Deo, vel homine, quarum ictus propter iaculantis robur est acerrimus & potentissimus, & intima quæque penetrat. Item prunis iuniperi & similium arborum, quæ vrunt vehementius, & ignem retinent diutius. Te potens transfiget & conficiet suis acribus telis, & cremabit igni inextinguibili. Illud pertinet ad eadem quam in hoc sæculo passi sunt Babylonij, Persæ, Macedones, Romani, & patientur Saraceni, reliquique Ecclesiæ hostes: hoc autem ad supplicia æterna. Nam vt carbones desolatorij, siue ἀγριάκαι, qui conficiuntur ex arboribus crescentibus in desertis & cremis, incendium acriter concipiunt ob partium densitatem, & diu conseruant, vt etiam eorum vrant cineres: sic ignis gehennæ vehementissimus & diuturnissimus, vtpote perpetuus [Desolatorijs] vastatorijs & vt Nicetas in 2. orat. Nazianzeni de festo Paschæ exponit vindicibus & cruciantibus vel potius vt & Græcè ἀγριάκαι, id est, arborum in desertis & solitudinibus nascentiū quales Iuniperi. Nempe carbonibus acribus, acriter consumentibus & ardentibus, vt qui constent non qualibet materia syluestri, sed desertorum & solitudinum. Heb. Iuniperorum quarum prunæ apud Plinium & Theophrastum dicuntur esse ardentissimè diutissimè ignem conseruare, neque facile extingui: adeò vt quo tempore extinctæ foris videntur, vel etiam redactæ in cinerem, interius ardeant. Quemadmodum pranæ linguæ infamia intensa est atque diuturna

Septuag

Septuaginta docte per Synechdochen, per speciem arboris deserti & vastitatis intellexerunt similes omnes arbores in genere. Rabbini fere construunt hunc versum cum *lingua* superioris, quasi ih Hebræo sit Appositio. Quid dabit, quid proderit tibi lingua dolosa (quæ est) sagittæ potentis, &c. quæ & pungit vt sagitta, & vrit vt carbo. Vel in Vocatiuo, O sagittæ, id est, quid detur tibi, ô tu, qui es similis sagittis, &c. Vt comparet mendacia & calumnias sagittis ab homine valentissimo contortis & ardentibus Iuniperi carbonibus. Malo in Accusatiuo, vt attigi. Sagittas acutas, scilicet dabit: vt sit denuntiatio vltionis linguæ virulentæ, qui postea passiuè resoluatur in Nominatiuum.

5 Absentiam terræ sanctæ non sustinens lachrymabiliter ingemiscit [Heu mihi] *hōiāli*. Hei mihi, siue Heu me miserum & calamitosum. Heu quidem construitur cum Accusatiuo, sed retinuit Syntaxin Hebraicam ad fontis cōmendationem & venerationem, cuius causa Grammaticas leges plerunque Ecclesia spernit. Imo & Apostoli in ipso Græco contextu, veluti solœcizantes, vt Ioan. 14. versic. 24. 2. Pet. 3. versic. 1. Apocalipsis 1. versic. 4. Quod semel annotarum esto aduersus eos, qui rident scripturæ simplicitatem, nec perspiciunt in illa interdum plus esse neruorum & succi, quam in vlla verborum congruitate [Incolatus] peregrinatio, exilium. Aliqui in genere, de hac vita mortali, quæ nihil aliud est quam peregrinatio. Hæc enim pijs nimis longa est, tum propter tædium præsentium malorum, tum ob cœlestis patriæ desiderium. Sed literæ aptius in specie de fidelium captiuitate & exilio sub infidelibus. [Prolongatus est] Recte, ad sensum. Nam Hebraice, Hei mihi, quia peregrinatus sum (in) longitudine, siue longo tempore. Et si aliqui vertant (in) Mesec, id est, Cappadocia, Tartaria, vel Meschia, vt sit nomen loci à Mesec Iapheti filio, Genes. decimo. Hetruriam aliqui ineptè imaginantur. Etsi in eam sententiam Kimhi & Abben Ezra cum eis Iosephum ben Gorion. Nam eius codex Venetijs editus lib. primo. cap. primo aliter habet. Tubal (inquit) hi sunt, qui habitant in Tuscana terra ad flumen Phisaā, Mesech autem qui Sibsune, quos aliqui putant esse Saxones Germaniæ [Cum habitantibus Cedar] cum Cedarenis siue Saracenis. Nam Cedareni sunt Arabiæ populus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quos posterior ætas Saracenos appellauit à Cedar vno è filijs Ismael. Interim ratione Mysterij est allusio ad vocis notationem. Cedar enim nigredinem, obscuritatem & tenebras sonat. Hei mihi, quia tandiu in terris peregrinor, tandiu habito cum hominibus versantibus in tenebris errorum, peccatorum, miseriarum nec statim assumor in cœlestem patriam, vbi omnia sunt plena lucis, gloriæ, voluptatis. Hebraicè & Græcè, Cum tabernaculis Cædar inter Cedarenos, Arabas, Nomades & Ismaelitas plaustrarios, vt & Canticorum 1. His significantur barbari, omnis humanitatis, pacis & religionis expertes: præsertim autem Saraceni & Mahometani, ex Ismaele & Cedar orti, qui partem Arabiæ coluerunt & denominarunt. Cedar enim vt dixi filius Ismaelis feri & barbari, Genes. 25. Item & Turcæ. Illi enim non modo religione sunt Saraceni, sed etiam viuendi ratione. Nam vt Scythæ reliqui R. Scenitæ sunt & Nomades, quantum ad originem & locum natalem, è quo in Asiam terrasque Christianas sese infuderunt. [Multum] Cum habitantibus Cedar repete per Zeugma. Masoretæ vero versus duos confuderunt. Itaque incipientes hic versum, hæc iungunt cum sequentibus. Multum habitauit (id est, interpretibus Septuag. incola fuit, siue peregrina) sibi anima mea cum osoribus pacis. Deinde, Ego pax, pacificus, &c. Sed nihil necesse. Multum peregrinatus sum & nimium diu inter Cedarenos. Nam exilium & captiuitas Ecclesiæ sub Cedarenis est diuturnissima. Instat enim iam annus ab ortu Mahometis millesimus. [Multum] nimis diu peregrinatus sum. Diuturnum exilium Ecclesiæ inter barbaras gentes, præsertim Scythas & Arabas [Incola] peregrinatus & exul & extorris à patria siue cœlesti siue hac externa, cuius libera possessione & vsu à Mahometanis excludimur.

6 Magis sententiam, quam verba sequuntur ob Ecliptes. Ad verbum. *Ego pax* (eram totus pacificus) *& cum loquebar* (quæ pacis erant) *ipsi ad bellum* (se parabant, aut quid simile.)

ARGV-

ARGVMENTVM.

Ecclesiam vbique esse tutam, quod Dominũ habeat custodẽ.

1 Canticum graduum. CXX. Heb. 121.

LEuáui óculos meos in montes: vnde vénìet auxilium mihi.

2 Auxilium meum à Dómino: qui fecit cœlũ & terram.

3 Non det in commotiônem pedem tuum: neque dormitet, qui cústôdit te.

4 Ecce non dormitâbit neque dórmiet: qui custôdit Israel.

5 Dóminus custôdit te: Dóminus protéctio tua super manum dexteram tuam.

6 Per diem sol non vret te: neque luna per noctem.

7 Dóminus custôdit te ab omni malo: custódiat ánimam tuam Dóminus.

8 Dóminus custódiat intróitum tuum & exitum tuum: ex hoc nunc & vsque in seculum.

1 [Leuáui] Heb. Leuabo, leuo, attollo, in hac valle exilij & miseriarum positus, quod nullum in terris præsidium reperiam [In montes] in cælum (in Angelos, Lyranus & Augustin.) vel in montana Iudææ, præsertim Sionem & Moria, vnde auxilium Dei affulgeat ad me liberandum ex hac captiuitate. Vt alludat ad situm Hierusalem, versus quã Iudæi peregrè Deum precabantur, ob templum illic positum, in quo se coli Deus iusserat. Nobis clamat Apostolus, Quæ sursum sunt, quærite: & Sacerdotalis vox ad percipienda mysteria omnibus clamat, Sursum corda. Arnob. e quo apparet sacri Canonis antiquitas [Vnde] Mimesis, dicendo sup. Vnde veniet mihi opitulator. מֵאַיִן *Mehaiin* enim interrogat. E quonam loco, obsecro, aderit mihi auxilium.

2 [Auxilium meum] est, vel, erit. Sibi respondet, seque cõsolatur spe futuri à Domino auxilij & liberationis. Auxilium meũ erit à Domino, qui omnia & condidit, & habet in

sua ditione ac potestate. Deinceps conuerso ad se vel animam suam sermone se consolatur, partim sibi bene precando, partim recolendo & memorando Dei promissiones ac beneficia.

3 [Non det] Apostrophe ad se ipsum. Suum enim animum alloquitur, consolatur & confirmat vsque ad finem, in quo sibi bene precatur. O mea anima, non sinet, vel sinat, (Nam quæ hic per modum precandi dicuntur, aut optandi, possunt in Indicatiuo verti) te labi in exitium. Alij in peccatum. Malunt nonnulli esse verba Sacerdotum, vel Ecclesiæ, de auxilio Domini eum confirmantium, beneque precantium. Vitiosè Chrysostomus ad Hebr. 7. & Hieremias Patriarcha in responso cap. 18. legunt μὴ δῷς ne des in secunda persona etsi constituant in ea lectione Emphasin. Non dixit, non commouearis, sed ne des in commotionem, ad declarandum in nostro arbitrio esse *Dare*, non in aliquo alio. [Neque dormitet] Metaphora à diligentibus excubitoribus. Hæc autem plerique, vt attigi, pronuntiatiue intelligunt, *Non dabit, neque dormitabit*, sed efficacius, vt nunc sibi bene precetur, nunc se confirmet, & bene ominetur.

4 [Non dormitabit] Custodiæ exaggeratio. Ne claudet quidem oculos, ne dormire quidem volet Dormitamus priusquam dormiamus. Nam dormitare est velle dormire. q.d. Non te despiciet, non abijcet tui curam Deus Israelis custos. Adeo est vigilans, vt perpetuas pro salute tua agat excubias. Vnde in Zacharia septem dicitur habere oculos: & apud Esaiam, Angelos oculis ante & retro coopertos.

5 [Protectio tua] est, vel erit. Tibi auxiliabitur à dextris, vt te scuto suo protegat, Chrysostomus. Vmbra tua ad manum dexteram tuam, Hebr. per Metaphoram. Hærebit Dominus semper ad latus tuum, & instar vmbraculi defendet te ab omnium malorum æstu, vt nihil tibi neque interdiu neque noctu noceat [Super] in manu, ad manum. Ad manum dexteram esse dicitur, qui præsto est, paratus ad iuuandum. Aliqui per Asyntheton intelligunt. Dominus vmbra tua (erit vel est) (Et) ad manum dexteram tuam. Chaldæus, *Super* sumit pro *propter*. Deus (inquit) obumbrabit tibi propter charitatem præceptorum, quæ firma est ad manum dexteram tuam in ingressu tuo. De Tephillath manus, de qua Deut. 6. & Num. 15.

6 Sol &

6 Sol & Luna, quorum vnus nocet interdiu æstu nimio, altera nocte nimio humore, vel frigore, symbola sunt malorum & calamitatum exilij, imo & cuiuslibet temporis. q. d. semper & quouis tempore te tuebitur & proteget. Comparat item pericula aperta solaribus radijs, clandestina lunaribus [Neque Luna] vret te, per Zeugma. cruciabit, vexabit, offendet, lædet. Vrit etiam luna suo modo, vt frigus & pruina apud Festum Pompeium, & Poetam,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Et Ouid. 1. de Tristib.

Et nouæ per gelidas vritur herba niues. & 4. *Ceres*
Summè marmoreo pallet adusta gelu.

Hinc ad illud Gene. 31. æstu vrebar & gelu, glossa ordinaria, Vnus effectus est caloris & frigoris. Nam Sol & Luna hic etiam Metonymicè pro Solis ardore & Lunæ frigore & iniuria, Heb. percutiet.

7 [Custodit] Custodiet, futuri temporis. Hebr. [Custodiat] Aliqui pronuntiatiue per modum Prophetiæ exponunt, Custodiet, tuebitur. Sic sequenti versu. [Dominus] Secundo loco præter fontem additur, ad Euphoniam & numerum.

8 [Dominus custodiat] te domi & foris siue in negotijs domesticis & externis. *Introitus* enim & *exitus* hoc important, vt 2. Par. 1. vbi exire & ingredi ante populum est ei præire in negotijs externis & internis. i. foris & domi, pacis & belli [Introitum tuum] in terram sanctam: [Et exitum tuum] de terra exilij & captiuitatis. Sic omnes profectiones appellant. q.d. Te seruet in itinere redeuntem, vt tuto domum peruenias, Siue domi, siue foris fueris, siue in patria, siue extra patriam, te quocunque proficiscentem semper custodiat. Nam sic loquuntur ad quemcunque locum significandum, vt Deut. 28. 3. Reg. 3. Aliqui *introitum* referunt ad terram exilij. Te introeuntem in terram hostilem, vt illic exules, & ex ea redeuntem Deus seruet & tueatur. Alij, ad egressum huius vitæ, & ingressum in futuram, aut vt Euthymius contra, ad ingressum in hanc vitam, & exitum ex ea, vel vt alij ad omnem vitam, quæ in ingressu & exitu perspicitur. Chald. sublimius, Custodiat introitum tuũ ad studia legis, & exitũ tuũ ad negotiationes (mundi.)

ARGVMENTVM.

Ecclesiam laudat à concordia, pietate, iustitia, eique bene precatur.

1 Canticum graduum. CXXI. Heb. 122.

Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi in domum Dñi ibimus.

2 Stantes erant pedes nostri: in átrijs tuis Ierúsalem

3 Ierúsalem, quæ ædificátur vt ciuitas: cuius participátio eius in idipsum.

4 Illic enim ascendérunt tribus, tribus Dómini: testimónium Israel ad confiténdum nómini Dómini.

5 Quia illic sedérunt sedes in iudicio: sedes super domum Dauid.

6 Rogáte quæ ad pacé sunt Ierúsalem: & abundántia diligéntibus te.

7 Fiat pax in vírtúte tua: & abundántia in túrribus tuis.

8 Propter fratres meos & próximos meos: loquébar pacem de te.

9 Propter domũ Dómini Dei nostri: quæsíui bona tibi.

1 [Graduum] Aliquibus religionis & ciuitatis translationem è Silo Ephraim in vrbem Hierosolymitanam in Iudæa à Dauide factam canit, significans vers. 4. tribus i. populum ascendisse Hierusalem primum vt laudarent Deum. Deinde vers. 5. vt poscerent ius à magistratibus & iudicibus tum cum à se ædificata est & in formam ciuitatis redacta. Sed inscriptio magis quadrat Captiuitati [Quæ dicta sunt mihi] per Prophetas. Vnde Heb. Lætatus sum his, qui dicunt mihi, id est, Prophetis iubentibus me bene sperare in exilio, & expectare diem visitationis: quod Mimesi exponit. [In domum Domini] in Hierusalem reuertemur de hac captiuitate. Hierusalem autem cœlestem toto hoc Psalmo intelligit. Hebræi in *Beroschith* Rabba, Gene. 28. super scala Iacob, non terrestrem. Alijs, Israelitæ se cohortantur ad conuentum Dei & rem diuinam frequentandam. Sic ex nostris Hilarius & veteres hanc lætitiæ materiam referunt ad cœlestis patriæ desiderium, alij ad templorum & Ecclesiarum, in quibus Domini sacra conficiuntur.

2 [Erant] (Ibi enim) stabant. Ratio prima cur lætatus sit nuntio futuræ restitutionis Hierusalem: quoniam in illa, dũ staret in sua integritate, ante exilium cuncta erant præclara, pacis & suauitatis plena: vbi libere & suauiter ad rem sacram stabant. Quare sequitur fœlicitatum eius priscarum enumeratio & catalogus. Aliqui vertunt in futuro *erunt*, vt continuentur verba Prophetarum prædicentium, in domũ Domini ibimus, (&) stantes erunt pedes nostri. Sed Hebr. עמדות *Haiu*, in Præterito. Itaque rectius sunt verba Psaltis, siue cuiuslibet pij se consolantis meditatione veteris status Hierusalem. O Hierusalem, in tuis portis consistebamus tuto, & libere, ad rem diuinam ventitabamus, & sacrorum vsum & religionis [In atrijs] in portis Heb. Erant autem multa atria templi à Salomone ædificata: Atrium sacerdotum, vbi altare holocausti, atrium mundorum, vbi orabant puri, atrium immundorum, vbi reliqui. Sic multæ templi portæ Orientalis, Septentrionales duæ, Meridionales totidem. Portas in *Atria* conuerterunt, ne quis acciperet iudicia forensia, quæ agitabantur in portis. Hic enim agitur potius de Dei cultu, & religionis vsu.

3 [Quæ ædificatur] Enallage personæ. Nam præcessit *in Atrijs tuis Hierusalem*. Valla indocte ait interpretem in his & similibus deceptum esse, quod non calleret proprietatem linguæ Græcæ. Nam est Hebraismus de quo Psalm. 17. versic. 55. [Eius] Vacat Latinè [In idipsum] in idem. Sic enim & sumitur apud Suetonium, & Græcè τὸ αὐτό. Ait ergo Hierusalem esse ciuitatem, cuius habitatio (quam participationem vocat) in idem velle & sentire, hoc est, ad summam concordiam doctrinæ & charitatem vitæ spectet cuius participatio est communis, concors, & æqua omnibus, cuius communio est arctissima, cum ciues pari concordia inter se gaudeant, citra dissidia religionis & opinionum, Ephes. 4. Dissidentes enim à cœtu sanctorum, & ab Ecclesiæ corpore se separantes, participationem huius sanctæ ciuitatis non habent Hilarius. Hinc Hebr. quæ coniuncta est sibi pariter, id est, concordissima. Ita primum eam laudat à concordia & vnione, deinde à pietate & religione. Illuc enim conuenire omnes tribus ad Deum colendum & celebrandum,

brandum. Mox à iustitia. Ibi enim iudicia exerceri, & solium regni constitutum esse.

5 [Illic] שָׁם, *Sham*. ibi, in Ierusalem versantes tribus Domini ascenderunt templum Israelicum, quod testimonium Israel appellatur. Aduerbium loci, non ad locum. Itaque mendosè in vulgatis codicibus, *illuc* [enim] Secunda lætitiæ causa. Itaque *enim* non refertur ad proxima, sed ad principium Psalmi, estque species Anaphoræ vt & *Quia* sequenti versic. Latinè. Lætatus sum in his, &c. quoniam stabant pedes nostri, &c. quoniam illuc ascendebant, &c. quoniam denique illic constitutæ erant sedes ad iudicandum. [Testimonium Israel.] Construitur cum verbo proximo. Illic enim ascenderunt (in) testimonium, in locum siue Domum testimonij Israelitici populi, Metonymicos. (in) ædem Sanctuarij, (in) tabernaculum testimonij, vel arcam. Vtrumque *Eduth* siue *testimonium* per Metonymiam appellatur, vt Exod. 16. versic. 34. Posuitque illud (Manna) Aaron ante testimonium in custodiam, id est, ante arcam testimonij, quæ testimonium Israelis vocatur, vt Abben Ezra annotant propter tabulas fœderis in ea conseruatas, tanquam duas literas contractus inter Deum & homines. Vel ante tabernaculum, in quo erat hæc arca mannæ receptatrix. Quin & Exod. 25. versic. 16. Testimonium significat. Duas legis tabulas, Ponesque in arca Testimonium, quod dabo tibi. Quare Hieronymus docte illic tropum inuertit, posuitque illud Aaron in tabernaculo referendum. Tabernaculum quidem, quoniam in eo erat arca testimonij. Arca autem, quia intra se concludebat tabulas testimonij, id est, quæ erant testimonio Israelitis, quòd eas super se recepissent, inquit Kimhi in libr. Radicum. Est vbi etiam tabernaculum testimonij appelletur passim in Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio secundum D. Hieronymi interpretationem, cum in fonte alia sit vox, i. *Moed*, non *Eduth* quod radices & ordines יעד & עוד sint affines: quamuis Recentiores conuentum potius interpretentur, indeque tabernaculum conuentus. Possit esse Appositio poetica: Tribus Domini testimonium Israel, id est, tribus Domini Israelicæ, quæ se profitentur & testantur esse de genere & stirpe Israel, quæ tanto patre, tamque sancto & Dei familiari gloriantur. Tribus Domini, quæ testantur & indicant Israelis

Israelis genus, quæ suam originem referunt ad Israelem. Sic Apollinarius, vt *testimonium* sit Nominatiui casus, non Accusatiui. Congruit item Hesterologia, [Ad confitendum nomini Domini testimonium Israel] id est, religionem & legem Israelicam. q.d. In Hierusalem ascenderunt tribus Domini, vt nomini Domini celebrarent & profiterentur Israelicam religionem legem & fidem, vtque se populum, Domini monstrarent. Ideo enim ter eò conuenire iubebantur in festo Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum Leuit. 16. Deut. 16. Hoc sequitur Theodoritus. Testimonium, inquit, legem diuinam nuncupauit, palàm iubentem, vt Israel in locum concurrat, quem selegit Dominus Deut. 17. Testimonium Psal. 18. & 118. & alibi sæpè hoc significat. Recentiores cum Rabbinis hunc locum non intelligunt. Itaque vt hinc se expediant, Eclipsim inducunt Præ. *Ex* vel *In*, vel Cõiunct. *Quia*, vel denique alterius vocabuli. Quinetiam *Israel* faciunt datiui casus, q. ל cum nominibus proprijs non sit articulus genitiui. Hinc istæ illorum interpretationes. *In* testimonium Israeli, vt celebrent Dei nomen. Iuxta testimonium & fœdus ipsis factum à Deo imperante, vt ipsius nomen celebrarent. Et *Quia* præceptum est Israeli. Et, *Ex* testimonio Israelis, vt &c. Ex præcepto & mandato eò ascendebant, vt confiterentur nomen Domini.

5 [Quia] Tertia ratio, cur lætatus sit ad mensionem tepetendæ Ierusalem. Quoniam in hac constituta sunt tribunalia ad iudicandum, & decidendum tam de quæstionibus religionis, quàm politiæ. Itaque *Quia* est genus Anaphoræ, vt suprà vers. 4. Vt à templi & cultus Dei celebritate commendauit Ierusalem, ita iam nunc exornat à regni solio, & politico Mosis ordine. His enim omnibus præcipuè inter alias ciuitates excellebat. Quare & eius ædificatio speciem cœlestis referebat, in qua cultus & agnitio Dei viget, cum rerum ordine admirabili. [Illic] in Hierusalem. [Sederunt sedes] sitæ sunt & constitutæ. Hæc Paronomasia non est in fonte, sed *sederunt throni*. Vbi *sederunt* impropriè sumitur, pro, ad sedendum constituti sunt & positi. [Sedes] throni, tribunalia iudicialia regiæ domus Dauid, vel, secundum alios, Sacerdotium. [In iudicio] ad iudicium: vt iudicium cuique tribuatur. [Sedes super] sedes inquam (per Epanalepsin) quæ sunt super domum, siue in domo Dauid. Nam

Universidad de Deusto
Biblioteca

in *super* est Eclipsis relativi אשר, vt sæpe cum Præpositionibus huius Idiomatis. *Super* pro *In*, vt Psal. sup. vers. 5. Nonnulli per Asyntheton, (Et) sedes regia. Duo enim solia illic erant collocata. Primum, Cathedra Mosis, siue Sacerdotum. Deinde Regum, Euthimius. Nam & Sacerdotes & Leuitæ iudicabant, Deut. 17. vers. 8. etiam de rebus temporalibus apud Iosephum. Quod obseruatum in Ecclesia perpetuò, è Apost. decreto. 1. Cor. 6. Epithome Clementis Græca, pag. 78. eiusdem epistola, id est, ad Iacobum, Consilio Calcedonensi, & quarto Carthaginensi, &c. Quantum enim ad exercitium iudiciorum spiritualium nemo dubitat, cùm Ecclesia habeat claues regni cœlorum, retinentes ac remittentes peccata. [*Super domum Dauid*] Hebraicè sine Præpositione. Throni, domus Dauid, id est. Throni Christi, qui est è semine Dauid: vel Throni familiæ Christi, vt Augustin. ait, qui super eam erat regnaturus. Itaque cum Præpos. verterunt, vt docerent ista non pertinere ad quoslibet proprié Dauidis posteros, sed Christum, id est, ad eius thronum, qui erat super domum Dauid, id est, Thronum excellentiorem & superiorem vulgato Dauidis, regno imò verò & qui est super ipsam domum Dauid, eiq; præsit & dominetur propter personæ Domini excellentiam. Quo respectu Psal. 109. etiam Dauidis domus appellatur. Lætitiæ materia maxima Thronus Dauid: nam est thronus Christi, cuius throni gratiæ. Heb. 4.

6 [Rogare] Cùm tanta huius ciuitatis beatitudo fuerit, & futura sit, petite eius pacem. שאלו *Saalu*, petite, postulate, rogate. Itaque ἐρωτᾶσθαι apud Septuag. non significat interrogare, sed rogare, orare, petere, vt passim in Euangelijs, vt Ioan. 14. & 19. Est autem Apostrophe ad pios, vt orent pro collectione & restitutione Ierusalem, eique optent pacem, & bonorum omnium affluentiam: cùm olim eius tanta esset fœlicitas, & maiorem adeptura sit per Christum. [Quæ ad pacem sunt] quæ ad liberationem & restitutionem ad tranquillitatem & quietem eius spectant. Hunc locum interpretatur Christus Luc. decimo nono. de suo aduentu siue visitatione. Vtinam cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacē tibi sunt, ô Ierusalem. Nomen Pacis ad quascunque res prosperas & fœlices referetur. [Ierusalem] Dativi casus, vel Genitivi. Orate quæ faciūt ad pacem

pacem & prosperitatem ipsius Ierusalem. Est enim perspicuè Genitivi casus in fonte propter *Shelom* positum in Regimine. Deinde hoc sententia postulat. Itaque non est dubium, quin mendum sit in vulgatis Græcorum codicibus, τὸν ἱερουσαλὴμ, per Accusativum. Quare Apollinarius perspicuè legit in Dativo, qui non immutat Genitivi sententiam. εἰρήνην ἱερουσαλὴμ δίζησθε βαθεῖαν, Pacem ipsi Ierusalem quærite profundam. Qui mendosum Accusativum seruant, putant esse exhortationem ad interpellandum Ierusalem, quæ pacis sunt. q. d. Rogare à Ierusalem, vt pacem & prosperitatem suis largiatur, vel precetur. Loco minus congruit, vt sit Vocativi casus, quasi oratio ad ipsam vsque ad vers. 8. dirigatur. O Ierusalem, ô ciues cælestis vrbis, ô cælites, postulate nobis pacem & gratiam, qui hic in terris exulamus. Etsi enim cælites certissimè pro nobis Deum illic interpellent, at vèrsus non hoc nunc loquitur. Er. Expletiua siue abundans particula. Quare non est in fonte. Est autem Mimesis. Orate pro pace & prosperitate Ierusalem, (Ecclesiæ) dicendo supp. [Abundantia] fœlicitas (sit) benè sit. Vnde Hebr. sospitentur, fœlicitentur diligentes te.

7 [In virtute] in tuo robore & exercitu. Nostri vtuntur vocabulo virtutis, pro exercitu, vt Psal. 45. 47. 67. & 88. Dominus virtutum, & aliàs sæpè, vbi Græcè παντοκράτωρ, & Hebr. *Tzebaoth*. [Fiat pax.] i. sit prosperitas & salus in exercitu tuo, nempè in fidelibus in hac Ecclesia versantibus, quæ proinde dicitur militans. חיל *hel*, siue *hail*, etiam antemurale significat. Quare aliqui interpretantur, in tuo propugnaculo, in tuis mœnibus, in tuo antemurali sit pax, ô Ierusalem. Gall. *en tes fortereſſes* Exercitus siue antemurale Ierusalem, siue Ecclesiæ est populus Domini, virtus autem & robur eius, bona opera, studia, conatus, gratiæ. [Abundantia] fœlicitas, tranquillitas fiat, vel sit. [In turribus] vel palatijs. Vnde Symmachus, in regijs domibus, ἐν βασιλείοις, turribus mœnibus cinctis. ex Euthym. vel turribus munitis propugnaculis, è Suida. Optat Ecclesiam esse benè munitam contra hostes tam visibiles, quàm inuisibiles.

8 [Loquebar] Vel loquar, in futuro, è Rabbinis. Suo exemplo confirmat adhortationem præpositam. Nam & ipse (inquit) desidero, vt mei ciues pace fruantur, & expeto, vt

domus

domus Dei pristinam amplitudinem consequatur. Fratres tam sanguinis, quàm religionis intelligit, fidei scilicet domesticos & conciues. [Pacem] .i. fœlicitatem & liberationem de te, vt tu libereris, & floreas precabor. Sunt autem verba Psalmographi, prospera omnia & pacifica ciuitati sanctæ exoptantis, quòd ea, salus & pax cæterarum ciuitatum nitatur. [De te] pro tua salute, prosperitate, incolumitate.

9 [Propter domum] quòd in te sit templum Domini, & arca fœderis: Vel, vt restauretur templum, in quo Deus inuocetur. Propter templum & vsum religionis pacem precabor & quæram Ecclesiæ, vt nomen Dei sanctificetur & colatur. Nam pro [Quæsiui] fons habet *Quæram*. Congruunt autem etiam Præterita, quoniam sibi perpetuo similes precati sunt, precantur, & precabuntur sine intermissione pro fœlici cultus diuini statu.

ARGVMENTVM.

Ecclesia precatur contra impiorum calumnias.

1 Canticum graduum. CXXII. Heb. 123.

AD te leuáui óculós meos: qui hábitas in cælis.

2 Ecce, sicut óculi seruórum: in mánibus Dominórum suórum.

3 Sicut óculi ancillæ in mánibus Dóminæ suæ: ita óculi nostri ad Dóminum Deum nostrum, donec miserétur nostri.

4 Miserére nostri Dómine, miserére nostri: quia multum repléti sumus despectióne.

5 Quia multũ repléta est ánima nostra: opprobrium abundántibus, & despéctio supérbis.

1 [Ad te] vt me ex hoc exilio liberes. [Qui habitas in cælis] Periphrasis Dei, 2. Paralipom. 20. O Deus, qui tuam potentiam, maiestatem, sapientiam nobis manifestas in cœlestibus rebus, &c cætera.

2 [Oculi]

2 [Oculi] sunt sup. ad victum & defensionem. Spem in Deum duobus similibus exponit. Sicut oculi seruorum respiciunt ad manus, i. gestus, nutus & significationes herorum suorum, vt eis promptissimè ministrent & seruiant: vel ad largitionem, dona, victum, vt ab eis aliquid accipiãt, vel ad fidem, defensionem, & præsidium dominorum suorum, vt oppressi à potentioribus, opem ab eis consequantur: ab eis enim hæc omnia expectant. Ita in hoc exilio vexati, te vnum intuentur, in te vnum spectamus, vt nostri misereare.

3 [Ancillæ] Vt seruos ad heros retulit, ita nunc seruas ad heras, vt doceat hanc demum familiam benè esse institutã & ordinatam, in qua fœminæ in fœminas, viri in viros immediatum teneant imperium, & proximam gerant curam. Alioqui enim familiæ ordo perturbatus est. [Donec] etiam donec. De Hoc Hebraismo sup. Psal. 109. Non tantùm dum miserebitur nostri, oculos in eum intendemus, sed etiam nunc in his nostris malis & exiliorum calamitatibus. Perpetuo oculos in eum habebimus intentos, vt nostri misereatur, neque more seruorum inertum vel infidorum ad oculum ei seruiemus. Vel, maximè donec nobis tribuat quid expetimus, & è captiuitate restituat: donec nobis succurrat omni auxilio destitutis.

4 [Repleti] satiati sumus contẽptu, dedecore, opprobrijs.

5 Sub. despectione, per Zeugma. Quia despectione & ignominia satiati refertaque est anima nostra in hoc exilio, [opprobrium] siue derisio (sit, vel iuxta Chrysost. rependatur) [abundantibus] .i. opulẽtis, qui nullas sentiũt cruces, & despectio superbis & fastuosis nostris hostibus. Recidat ille contemptus & probrum in caput inimicorum nostrorum. Vel Enstiatiuè sub. *Sumus*. Opprobriũ sumus diuitibus & despectio arrogãtibus. Rabbini ferè exponunt in Ablatiuo, *Opprobrium & despectio*. Multũ (inquiunt) saturata est anima derisione opulentorum, & cõtemptu fastuosorum. Hebræa vtrumque casum patiuntur. Quare eorũ etiã aliqui sub. *Fuimus*, vel *sumus*, (quia) derisio opulẽtis & despectio (superbis fuimus) miserere nostri. [Multum] multo tẽpore, vel mirũ in modũ. [Repleta est] Ad verb. satiata est sibi .i. suo magno malo & infortunio. Nam istud Pronomen interponitur.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quòd ab extremo periculo sit erepta.

1 Canticum graduum ipsi Dauid.

CXXIII. Hebr. 124.

NIsi quia Dóminus erat in nobis, dicat nunc Israel: nisi quia Dóminus erat in nobis.

3 Cùm exúrgerét hómines in nos: fortè vivos deglutíssent nos.

4 Cùm irascerétur furor eórum in nos: fórsitan aqua absorbuísset nos.

5 Torréntem pertransíuit ánima nostra: forsitan pertransísset ánima nostra aquam intolerábilem.

6 Benedictus Dóminus: qui non dedit nos in captiónem déntibus eórum.

7 Anima nostra sicut passer erépta est: de láqueo venántium.

8 Láqueus contrítus est: & nos liberáti sumus.

9 Adiutórium nostrum in nómine Dómini: qui fecit cælum & terram.

2 [In nobis] nobiscum, inter nos vel pro nobis. Se enim hic consolatur populus in exilio ob Dei tutelam præsentem, deinde ob spem liberationis futuræ. Nisi Dominus fuisset nobiscum, nisi nobis assuisset, ac pro nobis stetisset, vt Psal. 93. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulominus habitasset in inferno anima mea. i. Nisi Dominus adiuuisset. Sic enim *Quia* cum particula *Nisi*, significationem ad Subiunctiuum trahit. [Nunc] non est particula temporis sed blandítiæ, vt Hebræum *Na*. quod etiam Obsecrantis est particula. [Nisi quia] Ab hoc secundo membro Masoretæ versum alterum inchoarunt. Sic sequentes tres à voce, *Forte* & *Forsitan*, propria Hebr. *Tunc*. Alioqui non immutatur sententia, sed ita latino fit clarior. Deinde ne Hebræi quidem se eorum distinctionibus & iudicio alligant.

3 [Forte] אז Tunc, Temporis, nõ Dubitãdi aduerbium. Græce

Græcè ἄρα vtique, certe, (sic enim legendum non ἆρα, An non.) Nihil autem refert. Nam *forte*, *forsitan*, ac eiusmodi aduerbia quæ suapte natura dubitant, sæpè transeunt in particulas expletiuas, quales plurimæ sunt in omnibus linguis. Deinde interdum sunt interiectiones quædam, Emphasi duntaxat, vel Euphoniæ inseruientes. Adde quod aliquando pertineant ad asseuerationem cùm modestia. Alioqui non dubium, quin dudum absorpta fuisset Ecclesia & membra eius nisi singulare Dei auxilium interuenisset, propter ingentem multitudinem & potentiam impiorum mundi sapientum, sæculi principum, hæreticorum, denique dæmonum, qui cuncti à crepundijs aduersus eam conspirarunt. [Viuos] crudos deglutissent. Metaphorâ à belluis rabidis & famelicis. Psal. 57. vers. 10. quæ crudas carnes & integras deuorant. Sic Prou. 1. vers. 12. deglutiamus eos viuos & integros. 1. Reg. 2. Non accipiam à te carnem coctam sed viuam i. crudam, vt illis doctè noster vertit.

4 [Forsitan] Etiam hic fons habet *Tunc*, asseuerationis non dubitationis particulam, vt & vers. sequenti Quare hoc aduerbium non simpliciter dubitat. Sed indicat vel hominum libertatem, vel rerum contingentiam, vt doceamur remoto Dei auxilio proprio, prouidentiaue singulari, non necessariò statim effici, vt miseri à potentioribus absorbeantur. Generalis enim & vniuersa prouidentia superest, quæ res in sua natura relinquat, nec earum contingentiam excludat, dum res dispensat pro sua cuiusque sorte, naturales naturaliter, necessarias necessariò liberas, liberè, contingentes contingenter. Differt autem contingentia à Fortuna, quòd Fortuna nullam habeat causam certam & per se, atque ita nihil sit fortuitum propriè. Contingentia, habeat. [Aqua] copia & magnitudo malorum & persecutionum. Alludit ad subuersos in mari AEgyptios.

5 [Torrentem] maximum periculum. Hypallagen explicarunt. Nam ad verb. Torrens pertransiuit animã nostram. Est autem torrens, vt aqua mox, & superiore vers. symbolũ ingentium malorum, & periculorum. [Intolerabilem] nimis altam, nulli penetrabilem euasit. Hebr. superbam, elatam. Hic rursum explicarunt hypallagen. Tunc pertransisset animam nostrã aqua elata & impotẽs. מים, *Maim*, vt & reliqua

reliqua dualia construuntur sæpè cum verbis & adiectiuis singularibus. [Forsitan] Tunc Hebraicè iam tertiò. Quo numero Scriptura gaudet ob mysterium Triadis.

9 [In captionem] prædam. Crudelitatem hostium impiorum comparat feritati belluarum.

7 Insidias impiorum, aucupum laqueis comparat: pios verò, simplices & imbecillos passeri, vel in genere ex Hebr. auiculis, quæ tamen neque vi neque dolo capiuntur. Sic anima nostra erepta per Christum de laqueis Diaboli, peccati & mortis. [Venantium] aucupum.

8 [Laqueus] hostium machinæ, artes, insidiæ. Quæ omnia non modo carnalibus hostibus, verum etiam spiritualibus conueniunt. Nam quicquid Martyribus in persecutionibus faciunt homines impij, id nobis faciunt inuisibiles inimici. Arnob.

9 [Adiutorium] sit: vel, est. Nobis auxilium est in nomine Domini cæli terræque opifici, & ideò certum atque firmum. Cæli autem & terræ meminit, vt intelligas Dei potentiam suprà & infrà atque adeo vbique vigere. Nam hæc Duo tanquam magni corporis extrema suo complexu reliqua continentia pro omnibus rebus & locis accipiuntur.

ARGVMENTVM.

Ecclesiam eiúsque ciues esse tutissimos, impios autem perituros.

1 Canticum graduum. CXXIIII. Hebr. 125.

QVi confidunt in Dómino, sicut mons Sion: non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierúsalem.

2 Montes in circuitu eius, & Dóminus in circuitu pópuli sui: ex hoc nunc & vsque in seculum.

3 Quia non relinquet Dóminus virgam peccatórum super sortem iustórum: vt non extendant iusti ad iniquitátem manus suas.

4 Bene fac Dómine: bonis & rectis corde.

5 Declinántes autem in obligatiónes addúcet Dóminus cum operántibus iniquitátem: pax super Israel.

1 [Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion] (erunt) nempè firmi, immobiles, stabiles, securi, sicut mons Sion non potest suo loco demoueri. [Non commouebitur in æternum] i. nunquam peribit, qui est membrum & ciuis Ecclesiæ. Mutat numerum, vt doceat & viritim & cunctim probos esse tutos. Subijcitur ratio sequenti versu, quoniam montes circum se habet Hierusalem inexpugnabiles. Propter negationem *Non*, R. Selomo hanc locutionem aliter solet accipere: Non semper commouebitur, qui habitat in Hierusalem Ecclesiæ matrice, quasi diceret. Aliquando quidem iacebit rebus aduersis, at id non erit perpetuum. Nempè *Non in æternum*, aliquando vniuersè negat, & sonat nunquam, aliquando ex parte, includendo scilicet affirmationem pro, *Non semper*, sed ad tempus, vt fit apud Dialecticos in sub contrarijs, vt Eccles. 7. in æternum non peccabis. & Ioan. 5. non morietur in æternum. i. non morietur duntaxat ad tempus, nam tandem resurget ad beatam vitam. [Qui habitat] Rectè, vsu linguæ, subintellexerunt Relat. אשר, *qui*, & protenderunt sententiam ad principium sequentis vers. Nam *Hierusalem* est prima vox versus proximi. Quanquam nihil necesse fuit Masoretas sic separare, vel etiam refere ad sequens affixum ך, ad sic interpretandum. Non commouebitur, in æternum habitabit. Deinde sequenti versu, Hierusalem montes in circuitu eius.

2 [Eius] Hierusalem. Est enim fœminini generis. Circum Hierusalem sunt montes per quos etsi aliqui intelligunt Angelos è Psal. 33. tamen ad literam per circuitum munita fuit insultis & tutissimis mõtibus. [Et Dominus] Sic Dominus. Vau (Et) hoc loco è Kimhi est Hahasbaá, id est, adæquationis & comparationis, vt sæpè in Prouerbijs, & semel in oratione Dominica. Vt montes sunt in circuitu Hierusalem ad eius defensionem, sic Dominus in circuitu populi sui in perpetuum. Possint indicari duplicia Ecclesiæ bona,

præsidia, benedictiones externæ, temporariæ & spirituales, visibiles & invisibiles. Nam Deus eam instruxit rebus omnibus necessarijs, vt externis montibus & præsidijs ad eam tuendam contra externos hostes, & interiore sua præsentia contra eosdem, simul ac invisibiles, citrà quam illæ externæ minimi aut etiam nullius essent momenti Psal. 126. Itaque non in illis montibus quiescit, sed mox subiungit. [Et Dominus in circuitu populi sui] q. d. cum montes sunt in circuitu eius, tutissime Dominus. R. Akiba in libro תורת כהנים ad literam Sanech, Scribitur, Ierusalem montes in circuitu eius. Montes illi, qui eingebant Ierusalem, sunt Patres, colles qui circum eam sunt Matres (Sara, Rachel) Hebræi enim se Patriarcharum meritis & intercessionibus putant iuuari apud Deum.

3 [Non relinquet] non diuturnam feret, neq; sinet quiescere. [Virgam] tyrannidem, sceptrum & potestatem super sortem, i. hæreditatem iustorum, super ea loca, quæ iustis velut diuina sorte siue diuinitus obtenerunt. q. d. Non permittet Deus impios diu dominari in bonos. Nullus tyrannus diu iustis imperabit, ne hi fiant impij, exemplo & prosperitate istorum incitati vel impatientia victi. Vide Psal. 72. Hebr. quia non residebit baculus, non quiescet virga impietatis super sorte iustorum. Sed prouidentiæ auctorem expresserunt, ne quisquam id tribueret casui, vel fato & necessitati, vel virtuti. Aliqui Rabbinorum *virgam*, plagas & flagella interpretantur, non sceptrum. Nam virga & potestatis insigne & verberationis instrumentum. [Manus suas] ne desperatione, vel illecebra impunitatis peccando male agant. 1. Cor. 10. Ne mittant manus ad scelera perpetranda.

4 [Et rectis] *Et* expositiuè sumitur. Quia perfecta bonitas in recti cordis affectu consistit Hilarius.

5 [Obligationes] colligationes, conspirationes, nodos, contorsiones, versutias. στρεβλώσεις enim sunt στροφαί, παγίδες ex Hesychio, strophæ, tergiuersationes, laquei, & apud Nazianzenum nodi Heb. Obligationes (quo modo aliqui hic legendum confendunt) tortuositates, prauitates. Periphrasis hypocritarum, qui foris benefici sunt, intus & corde malefici. q. d. Hypocritas & versutos homines ducet Dominus in damnationem & exitium cum operantibus iniquitatem,

iniquitatem, id est, cum ijs qui apertè malefici sunt. Vatros & peruersos æquè punietac apertè iniquos. Hypocritas perinde punietac si essent aperte improbi. Matth. 24. Partem eius ponet cum hypocritis, vbi erit fletus & stridor dentium. Rabbini, Israelitas, qui declinant ad suas prauitates, perdet cum Gentibus, quarum opera sunt iniqua. Nostri, fideles peruersos damnabit cum dæmonibus, quorum actiones sunt iniquissimæ. [Pax super Israel] sit. Precatur vt consumptis impijs pax sit & fœlicitas pijs superstitibus. Nam non nisi sublatis illis, pax probis conceditur.

ARGVMENTVM.

Ecclesia orat vt liberetur è captiuitate, videlicet per Christum. Congruit martyribus.

1 Canticum graduum. CXXV. Heb. 126.

IN conuertendo Dominus captiuitatem Sion: facti sumus sicut consolati.

2 Tunc replêtum est gaudio os nostrum: & lingua nostra exultatione.

3 Tunc dicent inter Gentes: Magnificauit Dominus facere cum eis.

4 Magnificauit Dominus facere nobiscum: facti sumus lætantes.

5 Conuerte Domine captiuitatem nostram: sicut torrens in Austro.

6 Qui seminant in lachrymis: in exultatione metent.

7 Euntes, ibant & flebant: mittentes semina sua.

8 Venientes autem venient cum exultatione: portantes manipulos suos.

1 [In conuertendo] Hebraismus simul & Græcismus. Quando conuertit, quando reuocauit & reduxit Dominus in patriam suam nos captiuos, valde sumus cõsolati. [Consolati] somniantes, propriè. i. adeò consolati lætanq; sumus nostra restitutione, vt videremur vetius somniare redditum, quàm

quàm rēipsa & oculis vsurpare. Insperatum enim tantum bonum vix credere poteramus. Cuiusmodi tropo apud Liu. lib. 33. de Græcis audientibus vocem præconis iubentis vt beneficio populi Romani retinerent libertatem, & suis legibus viuerent: Maius gaudium (inquit) fuit, quàm quod vniuersum homines caperent. Vix satis credere se quisque audisse, alij alios intueri mirabundi, velut somnij vanam speciem. Act. 12. Petrus exiens sequebatur Angelum, & nesciebat verum esse, quod fiebat, existimabátque se visum videre. Chald. sicut valentes, sicut infirmi qui conualuerunt.

2 [Gaudio] verbis lætitiæ, risu proprie [Exultatione] cantu.

3 [Dicent] dicebant. Nam particula אז *az tunc*, vertit futurum in Præter. vt Exod. 15. Tunc canet Moses. i. tunc cecinit. [Magnificauit facere] magna & ingentia fecit ipsis, magnam & insperatam salutem contulit. Magnificis beneficijs eos affecit, magnificè & gloriosè liberauit eos.

4 [Nobiscum] per subiectionem respondent gentibus & earum verba excipientes, causam admirationis cum amplificatione concedunt. Sanè magna nobis fecit, nos ingenti salute affecit, nobis insignem liberationem attulit. vnde lætitia & voluptate sumus plenè perfusi.

5 [Conuerte] reduc. Alij, tranquilla. Nam שׁב vtrumque declarat. [Sicut torrens in Austro] Sicut torrens conuertitur, reducitur in terra sicca & siticulosa. Celerrimè, vel optatissime. Ad vtrumque enim referri potest similitudo. Nam Torrens in locis australibus, celerrimè & rapidissimè, deq; improuiso fluit, æstu siccante niues montium, cum nihil tale expectatur. Item lætè, ex voto & optato ob summos calores. Fac lætam & optatam nostram captiuitatem, sicut torrens in austro lætus & optatus adest. Tranquilla, refocilla captiuitatem nostram sicut torrens in terra Arabiæ australi, sicca, squallida & deserta refocillauit in exitu de captiuitate AEgyptiaca. Eo enim videtur alludi, quando è Petra eduxit torrentem & fluenta aquarum. Græcè χειμάῤῥους torrentes in Accusatiuo, facilius. Sicut inundationes aquarum in siccitate, siue sicco loco. O Domine, sicut torrentem in Austro reduc nostros captiuos. Sicut torrens in terra Australi & arida, est suauissimus, gratissimus, opportunissimus: vt viator sitiens refocilletur & vt sitientes agri austrinæ plagæ subiecti humescant: ita hæc reductio nobis erit suauissima ac iucundissima. Hinc Chald. conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut conuertitur terra, quando abundant aquarum fluenta tempore siccitatis. נגב non ventum meridionalem significat, sed meridiem siue meridionalem regionem, nempè terram siccam, desertam & squalentem. Ventum autem appellant Theman: quod qui non sequuntur, vt ferè Græci, sic explanant: Reduc nos Domine copiosè & potenter, vt imitemur torrentes flante Austro, qui pluuijs gignendis & niuibus liquefaciēdis torrentes auget plurimum, & magno impetu impellit. Ad vnū omne nos magna vi restitue. Alij, Reduc nos, vt olim ex AEgypto, cùm quidem in meridionali & siticulosa regione elicuisti patribus fontes & torrentes. Alij sicut Iordanis ad Austrum situs conuersus est. Atqui Iordanis est ad ternæ sanctæ Orientem.

6 [Qui seminant] tum sup. Tunc quando nos reduces, qui serunt cum lachrymis, cum cantu messuri sunt. Metaph. ab agricolis, qui in labore & penuria seminare coguntur, *seminare*, operari, *semina* opera, *metere* mercedem consequi operum & fructum. *Manipuli* præmiorum insignium breuia. [In lachrymis] propter tempus miserum, & sationi incommodum: vel propter sterilitatem soli. [In exultatione] ob magnam vim frugum ex agris præter spem perceptarum. Sic appellat lætitiam ab exilio in patriam redeuntium, & libertatem. Aug. refert ad vitam æternam. Qui in hac vita plena lachrymarum seminant bona opera, metent fructum æternæ beatitudinis. Arnobius ad Dei gratiam & remissionem peccatorum. Si lachrymis (inquit) pœnitentiæ seminauerimus, fœcunda sine dubio messis nobis indulgentiæ orietur.

7 [Et flebant] ob exiguam spem meliorum propter temporis malignitatem, vel soli infœlicitatē. Allegoria de profectione in exilium, & captiuitatem, ab agricultura, vel secundum Nostros de patientia crucis & malorum. [Mittentes semina] Ad verb. portantes protactionem vel prætiositatem seminis. Vt sit Antithesis ad sequentem versum.

8 [Cum exultatione] Cum cantu. Allegoria de reditu ab exilio. Quin & præter sacros cantores filios Asaph centum

viginti

Universidad de Deusto
Biblioteca

vigintiocto habebant inter seruos & ancillas cantores & cantatrices, ducentos, qui in itinere voce & musicis instrumentis redeuntes oblectarent, & memoriam superiorum calamitatum deplellerent. Exræ 2. Nostri de exitu ab hac vita. Exeuntes è corpore ad Dominum veniemus cum exultatione portantes cum sanctis manipulos nostros. [Suos] frugum suarum.

ARGVMENTVM.

Nec familiam, nec vrbem custodiri, nec liberos haberi citra Dei fauorem & donum.

1 Canticum graduum Salomonis.
CXXVI. Heb. 127.

NIsi Dominus ædificauerit domum: in vanum laborauerunt qui ædificant eam.

2 Nisi Dominus custodierit ciuitatem: frustra vigilat qui custodit eã.

3 Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite postquam sederitis, qui manducatis panem dolôris.

4 Cùm dederit dilectis suis somnum: ecce, hæreditas Dómini, filij, merces, fructus ventris.

5 Sicut sagittæ in manu potentis: ita filij excussórum.

6 Beatus vir qui implêuit desiderium suum ex ipsis: non confundêtur cùm loquetur inimicis suis in porta.

1 [Salomoni] Ad Salomonem filium nõn ædificatorum domum Dei. Nam vt hic Psalmus sit Salomonis, non est probabile, etsi Origenes Canticæ Graduum ad illum referri scribat lib. 3. περὶ ἀρχῶν cap. 1. ex hac duntaxat Psalmi inscriptione. [Ædificauerit] stabilierit, constituerit, firmauerit, prosperauerit, firmam, stabilem, potentem, & securam à periculis & noxijs effecerit. Metaph. ab ædificijs in quibus firma iaciuntur fundamenta, ne facile corruant, vel quæ ornantur pro opibus. [Domum] familiam. vt 1. Paral. 17. rem familiarem, & vniuersã ad rem priuatam & domesticam pertinentia, vt liberos, honores, diuitias. Quo Hebraismo Exod. 1. Quia timuerunt obstetrices Deum, ædificauit eis domos. i. reddidit fœlices, & opulentas. Genes. 30. Tempus est vt faciam mihi domum. 3. Re. 2. Dominus fecit mihi domum. Gal. *Il m'a fait vne bonne maison*, vt domus non modo significet habitationis locum, verumetiam familiam & dignitatem. Latine, facere, locupletare, augere, curare, ampliare rem domesticam. Hunc versum referunt ad statum Ecclesiæ & œconomicum, sequentem ad politicum. Arnobius ad Ecclesiam & hæreses. Iudæi, hæretici ædificant, vigilant, sed frustrà. Quia Dominus neque ædificat, neque vigilat cum eis. Vos autem Catholici securi ædificate, quia Dominus vobiscum ædificat, &c.

2 [Ciuitatem] rem publicam, salutem populi, cum tota politia. Vt Hebræis domus vniuersim rem familiarem & priuatam significat, ita ciuitas vniuersam rem rationesque publicam. Per domum templum, per ciuitatem Hierusalem, Kimhi nimis anguste intelligit. [Vigilat] agit excubias.

3 [Vanum] Pendet è superioribus: Nisi videlicet Dominus affluerit. Ex quo, Ironia, militaris siue Sarcasmos sequitur. Surgite postquã sederitis, requieritis, dormieritis apud vos, qui manducatis panem multo labore, dolore, & magna sollicitudine quæsitum, vt experiamini, an vobis tanta diligentia & anxietas sit profutura. Deo minus faciente & propitio. [Doloris] dolore & sollicitudine patrum æruminosa & laboribus plenum. Allûdit ad vitam castrensem, quæ est, & plena molestiarum, in obsidionibus maximè cum in surgendo & sedendo siue modicè quiescendo ponitur, nempe in alternis excubijs, & quiete *Vox doloris*, etiam affine exponi possit. Panem oppressione alterius quæsitum. Vt Prou. 4. comedunt panem impietatis & vinum iniquitatis bibunt, id est, impiè & iniquè comparata. Aliqui *Aristarchi* vt Theodotio & auctor quintæ ædit. Idola exponunt, vt Psal. 112. quæ sic inuidiosè plantur, quod laborem & dolorem suis cultoribus Sexta editio κάμου, *erroris*. Quare Hieronymus ad

Marcellam, quidam, inquit, non frustra panem dolorum aut hæreticorum intelligunt sacramenta, aut vitæ huius miserabilis dolorem, in qua in sudore vultus comedimus panem nostrum, & inter spinas & tribulos breuis vitæ nascitur alimenta. Hoc Schemate ista Hebraica elegantissimè expresserunt. Vanum (est) vobis diluculo præuenientibus surgere, retardantibus sedere, comedentibus panem dolorum, vel in vocatiuo potius, Vanum (est) vobis o diluculo præuenientes surgere, o tardantes sedere (id est, quiescere) o manducantes panem dolorum q.d. frustra id tam sedulò & studiosè facitis, ac vanum est vobis ante lucem surgere ad rem faciendam, ad vos tuendos, &c. in eo tardissimè pernoctare, & labores ad multam noctem protrahere, siquæ panem multo dolore comedere & labore. Hæc enim omnia nihil, vobis proderunt nisi adsit Domini gratia & benedictio. Quantuncunque laboris & industriæ impenderitis, quantumuis rebus his comparandis studueritis sine Deo, frustra nitimini. Inaniter laboratis priuatim & publicè, siue in rebus priuatis & publicis, nisi vos Dominus iuuet. Chald. in vanum laboratis vos qui preuenitis mane ad perpetrandam rapinam ac tardatis & concinnatis præparationes, manducantes cibos miserorum, qui laborauerunt in illis. Ironica nostri contextus locutio his omnibus æquipollet. Qui autem sine Ironia intelligunt vt ferè omnes, *surgere*, accipiunt Metaphoricè de animo iuxta illud Pauli, Exurge qui dormis & illuminabit te Christus. Postquam sederitis & permanseritis in malis, vel in veterno & stupore peccati, eia ab eo surgite & euigilate. Sed hoc neque Hebræo, neque cohærenti congruit. [Sederitis] sedere hic in fonte, quiescere, dormire, non assidere mensæ. Etsi hebræi in mensa sederent more nostro, nec ritu veterum recubarent siue accumberent præter quàm in Paschali epulo 1. Reg. 20. vers. 5. 18. 25. 34. 3. Reg. 13. vers. 20. & multo prius Genes. 27. vers. 19. Iud. 19. vers. 6.

4 Anthitesis superiorum, Contra dilectis suis Dominus dat opes & liberos velut per somnium & quietem, id est, sine multa molestia, ærumna & anxietate. Nempè vt quærentes regnum Dei primum, deinde sperent sibi summa cum facilitate, cætera à Domino adijcienda Leuit. 26. Deut. 28. Heb. *Sic dabit*, i. proinde dabit dilectis suis somnum & quietem.

Cum impios frustretur suis studijs & conatibus, ideo se conuerteret ad pios & delectos suos fœlicitandos atq; prosperandos כֵּן pro עַל־כֵּן, Ita pro *itaque, ergo*. Chaldæo pro *recte, conuenienter*. Conuenienter autem dabit Dominus dilecto suo somnum [Ecce hæreditas Domini] bona diuinitus concessa (&) filij (&) merces siue lucrum (denique) fructus ventris, id est, fœcunditas & multiplicatio pecorum, vt Deut. 28. Leuit. 26. Consequentur vel dormientes, à Domino copiosam hæreditatem, filios, mercedem & pecudum copiam. Omnia eorum multiplicabuntur & succedent. Asyndeton in singulis membris, quo alludit ad legis promissiones temporarias. Vulgus Rabbinorum per Appositionem exponit de liberis duntaxat. Dormientibus, parumque solicitis & laborantibus dilectis Domini, nempe filij: merces, siue donum (Domini) nempe fructus ventris, secundum prouerbium, Dormientis rete trahit, vt somnum appellet requiem, & laborem facilem, quo pij in sua vocatione tranquille & citra nimiam anxietatem operantur, in Domino conquiescentes non otium iners & desidiam. Filij ejus dona Dei contingent, & per Epexegesin, fructus ventris, id est, liberi, merces illis erunt ac munus eiusdem Dei. Sic *fructus*, erit. Nominatiui casus. *Merces* & *hæreditas*, pro eodē sumentur *filij*, item & *fructus ventris*, & qui in priore parte dicebantur *hæreditas* in posteriore dicentur, *Merces*. Vtut sic in Græco pro γενεὰς legendum γεννᾶς. In genitiuo esset sensus. Filij sunt hæreditas Domini. i. merces fructificationis siue propagationis.

5 [Sicut] Sicut sagittæ in manu alicuius robusti sunt hostibus terribiles. [Excussorum] id est, piorum vexatorum, exagitatorum, quasi ventilatorum. Vt Nehem. 5. versic. 12. τῶν σεισμῶν χειρῶν, eorum qui sunt concussi & exagitati. i. cruciatibus quassati & expurgati varijs negotijs, & molestijs iactati, vt Gallicè, *il a esté bien secoué*, id est, egregie fuit vexatus verberatus, Piorum Epithetum, quos Dominus probat. q. d. Filij piorum etiam afflictorum, & in hoc mundo miserorum sunt fortes & valentes. Deus eos iuuat ac roborat, nec deserit. Eis propter patres, quantumuis concussos & quassatos calamitatibus saluet, adest, curat. Possit referri ad senij incommoda. In rebus aduersis & tristibus, vel in senectute (quæ parentes, quasi quodam morbo quassantur) filij sunt solatio.

solatio. Sunt veluti arma paternæ senectutis, sagittæ duræ & alte penetrantes. Repellunt & retorquent aduersariorum oppugnationes, vt sagittæ firmiter, potenterque infixæ deficiunt & disturbant hostes irruentes. Si modo tales fuerint filij quales designantur sequenti versu. Patres enim multam consolationem haurient, à filijs probe institutis & respondentibus votis suis. q. d. Quales sunt sagittæ acutæ potentis (ipsi potenti) tales sunt sibi excussorum & afflictorum (ipsis patribus excussis & vexatis) exagitatorum cruciatus. Allusio ad Martyres. Nehurim sic rectius exponitur, quam *iuuentutum* vel *pueritiarum*. Nam frigidus est sensus, & fere Rabbinicus. Quales sunt in manu viri fortis sagittæ, tales sunt iuuentutis nati. i. liberi iuuenum siue in iuuentute susceptí, cum illi sæpius maximas parentibus molestias creent: vt Ismael, Caio, Ruben, &c. Iuxta illud vetus, Heros filij noxæ: & verbum Euripidis de liberorum orbitate ἀσυχὲς ἀτέκνια. Deinde vox non iuuentutem sed puritiam designat, quæ ætas nondum est ad procreationem matura. Hieronymus ad Marcellam conatur vtrunque versionem conciliare. Excussos enim, inquit, consuetudo sermonis vegetos, robustos atque expeditos vocat, & Septuag. in Esra pro iuuenibus transtulerunt.

6 [Desiderium suum] Beatus qui bonos habet filios, & iuxta sua vota, his dotibus impleuerit, id est, bene curatis & institutis. Desiderium enim, siue optatum piorum parentum est, vt filij sint probi atque pij. Beatus autem qui non excidit suo illo desiderio, nec frustratur spe è filijs concepta sed finem assequitur optatum de filiorũ educatione, quippe quæ sit fallax atque incerta. Prou. 30. Sic enim ipsi sunt latio, ornamento ac præsidio aduersus senectutis & vitæ incommoda. Heb. *Pharetram suam*, i. domum suam. Nam pergit in Metaph. sagittarum. Beati sunt qui domum suam liberis repleuerunt, vt potens sagittarius pharetram suam sagittis. Ipsis enim erunt præsidio ac defensioni, ac eorum hostes & iniurias propulsabunt. [Cum loquetur] cum egabit in foris, cum ei loquendum erit aduersus inimicos suos, filij probi ei opi & solatio erunt. [In porta] Palam & publice, vel in iudicio, in senatu & tribunali, quod in portis vrbium collocabatur. Defenderur à suis liberis in bellis, contentionibus, litibus, quæ solent in portis disceptari. Pro. 22.

Ruth 4. Pater agitatus vanno, ventis & negotiorum tempestatibus, sentiet tum liberos sibi valde vtiles. Posterior huius pars tum Heb. tum Græcè, pluraliter enuntiatur. Non confundentur, cum loquentur inimicis suis in porta. Sic refertur ad Patrem simul ac liberos. Se enim illi mutuo muniunt ac firmant.

ARGVMENTVM.

Timore Domini, beatitudinem huius etiam vitæ conciliari.

1 Canticum graduum. CXXVII. Heb 128.

BEáti omnes qui tíment Dóminum: qui ámbulãt in vijs eius.

2 Labóres mánuũ tuârũ quia mánducãbis: beâtus es, & bene tibi erit.

3 Vxor tua sicut vitis abúndans in latéribus domus tuæ.

4 Filij tui sicut novéllæ oliuárum: in circúitu mensæ tuæ.

5 Ecce sic benedicêtur homo: qui timet Dóminum.

6 Benedicat tibi Dóminus ex Sion: & vídeas bona Ierusalem ómnibus diébus vitæ tuæ.

7 Et videas filios filiôrum tuôrum: pacem super Israel.

1 Primus gradus beatitudinis in contemplatione, siue vita contemplante & spirituali. Quam qui sequuntur, totos se Domino, eiusq; timore & cultui & obedientiæ addicentes, beati (inquit) sunt. Timor Domini refertur ad præcepta fortitudinis præcipuè: Viæ autem ad affirmantia, itemq; verbi huius partem illam, quæ in cognitione & mysterijs consistit. [Qui ambulat] qui omnino parent ejus præceptis. Nõ potest intelligi per Asyntheton (&), qui ambulat, propter Hebraicè הולך, qui quidem ambulat (Nam Heb. totas verbi sing. numero enuntiatur, qui quidem se occupat in vijs & regibus Domini, qui se totum diuinis rebus tradit, nec vitæ mundi, negotijsve secularibus, vt loquitur Paul. 2. Tim. 2. quicquam tribuit, qui viam contemplantem sequitur. Eadem sunt alij, qui timent Dominum in vita actuosa.

2 Secundus

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 Secundus gradus. Etiam ille est beatus, qui de manuum suarum labore viuit, quique sequitur vocationem actuosam & negotiosam. Vtraque vita, agens & contemplans, ad beatitudinem ducit, quando timetur Dominus. Sic Rab. Isaac Num. 4. huc alludens duos gradus esse docet populi Domini, vnum timentium Deum, qui scilicet contemplationi vacant, alterum operariorum, qui vitam in actione positam exercent atque eos mutuo sui egere, quoniam sine adminiculis scansionis non ascendunt botri. Alij eodem ista pertinere malunt, vt doceat pietatem versari in actione, non in nuda fide & cognitione [Labores] Metonymia, bona labore manuum tuarum parta, fructus laborum tuorum. Alludit ad Heue. 2. In Sudore vultus tui vescēris pane tuo. Quod alioqui, non est præceptum, vt plerique existimant sed prophetia. His enim verbis prædicebatur hominem non victurum absque multis laboribus & negotijs [Bene] prosperè, fœliciter. Omnia tibi fauste succedent. Tuos labores Dominus benedicet, fortunabit, augebit, ditabit &c. In præsenti (inquit Aug.) de labore, in futuro de fructu tibi bene erit. Laboribus tuis benedicet in vtroque sæculo. De vita contemplante hoc non addidit, quia eius fructus prop. in cœlo percipitur. Chaldæus nihil ab Augustino abest. Beatus (inquit) tu in mundo isto, & bene tibi erit in venturo. Sic fasciculus Myrrhæ Gene. 12.

3 [Abundans] fructificans prop. Fœcunda, fructifera, vel bona, vtilis, suauis. Tibi dabit vxorem bonam vel fructuosam, quæ tibi probos liberos procreet: quod Dei est donum Prouerb. 19. Primus fructus vitæ actuosæ, in dono probæ & suauis vxoris. [In lateribus] in interioribus & domus tuæ penetralibus profunde & *secreto*, intra domum tuam, non foris, more impudicarum mulierum, quæ & vagæ & instabiles esse solent, Prouer. 7. Siclonæ. 1. ver. 5. Ionas autem descenderat ad latera nauis. i. ad nauis interiora, vt docte noster transtulit, profunde intra nauim.

4 Secundus in dono liberorum, bonorum & vtilium. Alluditur enim ad 28. Deut. Benedicti filij vteris tui vt apud Esaiam. c. 65. Electi mei non habebunt liberos in maledictionē. Quas benedictiones ad Spiritum transferre nō fuerit difficile ex Orig. hom. 39. in Lucam. [Sicut nouellæ] sicut germina, sicut plantulæ pullulantes, semperq; florentes: tanquam

tanquam surculi oliuarum, quæ non possunt neque inseri neque conseri, quique perpetuo virent foliis non abiectis, id est, filij tui catebunt suspicio ne spuriatus, erunt genuini, referent patrem vita, moribus, religione, lineamentis, valebunt vigore & animi & corporis. Sola olea in proprio & nativo loco vigere dicitur: reliquæ autem stirpes etiam aliis plantantur, in alieno videlicet solo vel trunco per insitionem & consitionem [In circuitu] circum tuam mensam erunt, vt tibi ministrent & obsequantur, tuosque nutus observent, vt à te cibum accipiant, vt tu eos commode alas. Tacitè pollicetur pio opes & facultatem alendi eos, quos genuerit, pro dignitate.

5 [Homo] *Gheber* virum à fortitudine significat. Hieronymus. Sic his duobus donis cœlestibus, bona scilicet vxore & vtili, probis vtili busque liberis vir ille beabitur, Leuit. 26. Deut. 28.

6 [Ex Sion] vnde omnis salus. Extra Sion, id est, Ecclesiam, nulla est salus & fauor Domini. Alij, E templo quod erat in monte Moria, parte montis Sion, è quo promissa erat Dei gratia & fauor. 3. Regum 8. E Sione illa cœlesti & æterna Hilarius quod hæc illius esset typus, & quasi vmbra. [Et videas bona] prosperitatem Ierusalem, quando illa fuerit restituta. Hoc enim intelligunt Rabbini de redemptione & restitutione per Christum. Vt hoc Psalmo non tantum consoletur eos, qui in exilio labore suo viuunt, & promissionibus, verum etiam precetur, vt restituātur, & fruantur patria.

7 [Filios filiorum] Vt diutissime viuas, quousque cernas pacem tuæ gentis & populi [Pacem] (&) pacem, (&) gratiam super populum Dei. Sic etiam Kimhi: etsi aliqui in Nominatiuo vertant Pax(sit) super Israel.

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quod Domini ope tuta semper permaneat, precans, vt sui hostes dent pœnas.

1 Canticum graduum. CXXVIII. Heb. 129.

Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: dicat nunc Israel.

2 Sæpe expugnaue-

runt me à iuuentûte mea: étenim non potuérunt mihi.

3 Supra dorsum meũ fabricauerunt peccatóres: prolongauerunt iniquitátem suam.

4 Dóminus iustus cõcídet ceruices peccatórũ: confundántur & cõuertántur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.

5 Fiant sicut fœnum tectórum: quod priusquam euellátur, exáruit.

6 De quo non implenit manum suam, qui metet: & sinũ suum, qui manípulos cólliget.

7 Et non dixérunt, qui prætereúntes, Benedictio Dómini super vos: benedíximus vobis in nómine Dómini.

1 [A iuuentute] à pueritia oppugnarunt me. Hebr. Puerítia autem Ecclesiæ sumitur ab AEgypto: vel potius, ab initio, & temporibus Abel, à quo initia Ecclesiæ ducuntur, vel etiam Adamo. Qui sententiam retinent, intelligunt tempora seruitutis AEgyptiæ, vel vt Euthymius, Babylonicæ Rectius in genere. Nam & nouæ Ecclesiæ initia & tanquam incunabula oppugnata sunt à Iudæis & Paganis per annos præsertim 300. vsque ad Constantinum, per Mahometanos. Et certe רבת *Rabbath* (*multum*) per Noteriacon, vt singulæ literæ singula vocabula oppugnatorum designent, hoc videtur innuere *Res*, id est, *Romani* Romanos. *Beth*, *Rabbim*, Babylonios, id est, Saracenos quorum Caliphatus contra Ecclesiam erectus fuit in Babylone tum Chaldaica, tum AEgyptia. *Tau*, Togarmim, id est Turcas. Ideo enim vsus est Syntactico *Rabbath*, non absoluto *Rabba*. Sic Cabbalici Patres notant ad illud multi (*Rabbim*) insurgunt aduersum me Hebræũ רבים per Noteriacon iudicari insurrectores Rom. Babylonios, Ionios (Græcos) & Medos. Expugnare hic impropro impugnare. Alioqui significat pugnando vincere.

2 [Sæpe] Anadiplosis ad exaggerationem. Heb. *Rabbath*, multum. i. grauiter, vel multo tempore, diu; vel multis vicibus, sæpius: tum multiplex est vox huius vnculæ. [Mihi] contra me. Non me tamen potuerunt extinguere & delere, non tamen mihi præualuerunt.

3 [Fabrica-

3 [Fabricauerunt peccatores] iniquitatem, iniqua & grauia mala, per Hypozeugma. Imposuerunt dorso meo iniquas plagas, & impresserunt dorso ista, vt & onera seruntur. Sic autem illustrarunt Metaphoram Hebraicam, Ararunt aratores. i. Tyranni. de iniquis contumelijs & verberationibus hostium, de quę sui iniqua seruitute. Quanquam חרשי *Haresh*, potuerint sumere e significatu *Haresh*, fabri, artifices. 3. Reg. 13. [Iniquitatem suam] Etiam hic locutionem Metaphoricam in propriã conuerterunt. Nam ad verb. Sulcum suum. Dorsum meum arauerunt aratores, & produxerunt sulcum suum (vt prolixior esset ærumna) in longum tempus extenderunt iniquas suas oppugnationes. Sulcus Metaph. iniquitas, Tyrannis, & iniuria summa. Eccl. 7. Vbi fortasse alluso ad martyria Nostrorũ qui passim leguntur in equuleo suspensi & ferreis vngulis exarati, itemq; sulcati fidiculis. Quin & frequẽter inuenias equuleo iunctas fuisse fidiculas, vel vngulas, quibus à tortoribus membra sulcarẽtur. Cyp. de lapsis. Nunc equuleas extenderet, nunc flamma torreret. Aug. epist. 59. non extendente equuleo, nõ sulcantibus vngulis, non vrentibus flammis. Eadem Hieron. epist. 49. Prudent. peri Steph. hymno 10. Quod etiam præsiabatur fidiculis. Nam ex Isidoro lib. 5. vt vngula dicta quod effodiant, ita fidiculæ à findendo, quod latera finderent hominis in equuleo distensi.

4 [Ceruices] hostium potentiam comminuit, vt nos liberaret. Per Metaphoram Hebraicam, lora, funes (boum scilicet arantium) E ceruicibus impiorum iuga abrupit, vt illa super dorsum meum exarario desineret. Ceruices eorum inter se coniugatas & colligatas cum ipsorum iugis præscidit. Vulgo actiuè, funes impiorum, quos impij iniecerunt ceruicibus nostris, quasi diceret amouit eorum à nobis iugum. Nam continuatur tropus rusticus in Hebr. Græcè & Hebraicè *Concidit*: sed est Præteritum pro futuro [Confundantur] excidant sua spe, suo conatu, studijs & aduersis obrmatur.

5 [Fœnum tectorum] in tectis nascens, quod propter loci ariditatem, & radicum infirmitatem antequam ad iustã magnitudinem perueniat, fructumve ferat, ardore solis exaescit. Sic illi tollantur de medio, & immatura morte pereant, nec eorum potentia sit diuturna. Ita fiebat fere in Palæstina,

Palestina, vbi tecta erant plana, & ardor solis vehementissimus. Tales herbas Solstitiales latini appellant. Nam eam describit hoc & sequenti versu. q.d. vt herba solstitiali pereant. Sic apud Ausonium.

„ *Solstitialis velut herba solet,*
„ *Ostentatus rapitusque simul,* & apud Comicum:
„ *Quasi solstitialis herba paulisper fui.*
„ *Repente exortus sum, repentino occidi.*

Vt Ricinum frutex Ionæ c. vlt. qui vna nocte creuit & aruit [Euellatur] extrahatur prop. Metaphora à calceis qui è pede extrahuntur, vt docet Kimhi. Inepte aliqui. *Emergat.* Nam *Saleph* nunquam hoc significat.

6 [De quo] fœno. Quod fœnum ita exaruit, vt neque meti neque colligi possit, vel si colligatur, conficere manus, sinúsque plenitudinem, i. quod plane perijt, quod tam est inutile & infœlix, vt neque metatur neque colligatur. Precatur vt osores Ecclesiæ celerrimè pereant & infœlicissime [Impleuit] pro implere possit, vel solet. De quo messores nec solent, nec volunt implere manum suam, quod nolunt colligere, & in horreum inferre, quia nullius est vtilitatis, vt proinde arescat, ac in seipso computrescat.

7 [Et non dixerunt] Altera pars quarti versus, per hyperbaton. Conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion, & qui non dixerunt inter prætereundum, fauor Domini sit super vos, bene precamur vobis per nomen Domini. q.d. Non tantum percant qui oderunt Sion, & apertas cum ea inimicitias exercent, sed etiam qui non dixerunt prætereundo. Benedictio, &c. id est, non solum qui oderunt, sed etiam qui non amant. Vult, vt non modo non stemus contra Ecclesiam, verum etiam vt pro ea stemus. Contra tepidos & politicos. Alij iungunt proximis, per zeugma. Et (de quo) non dixerunt, &c. q.d. Fiant fœno similes, cui benedictionem non possunt neque optant prætereuntes, vt sit agris & segetibus in illis existentibus, vel, cuius fœni messoribus prætereuntes non solent bene precari, & dicere, Prosit, benedicat vobis Deus, aut, Dominus vobiscum (esto) vt suis messoribus Booz, Ruth. 2. Est enim allusio ad viatores, qui prætereundo impertiri solent salutem & benedictionem messoribus vel agris, eisque bene precari, è Nazianzeno, Orat. de plaga grādinis. Non desunt qui putēt esse Eclipsim: Et

Et (fiant sicut ij, quibus) non dixerunt prætereuntes Benedictio Domini super vobis sit, siue, quibus nemo bene precatur. Quasi oret, vt nemo illorum desiderio teneatur, neq; illis boni quicquam optet, vt omni commiseratione indignis.

ARGVMENTVM.

Peccatorum veniam magno ardore deposcit, redemptionē, per Christum videlicet, pollicens.

1 Canticum graduum. CXXIX. Heb. 130.

DE profundis clamáui ad te Dómine: Dómine exaúdi vocem meam.
3 Fiant aures tuæ intendéntes: in vocem deprecatiônis meæ.
4 Si iniquitátes obseruáueris Dómine: Dómine quis sustinêbit.
5 Quia ápud te propitiatio est: & propter legem tuam sustinui te Dómine.
6 Sustínuit anima mea in verbo eius: sperâuit ánima mea in Dómino.
7 A custódia matutína vsque ad noctem: speret Israel in Dómino.
8 Quia apud Dóminū misericórdia: & copiósa apud eum redémptio.
9 Et ipse rédimet Israel: ex ómnibus iniquitátibus eius.

1 [De profundis] de profunditatibus (aquarum, exiliorum) de locis calamitosis & infœlicibus. *Maamakim*, loca profunda, valles, profunditates, quæ sunt, vt & abyssi, symbola regentium calamitatum, vel epitheta terrarum calamitosarum & miseriarum. Alluditur ad antra & latebras Dauidis eundem fugientis. Vbi nota elegantem Antithesin ad Psal. Graduum siue ascensionum. Ascensiones sunt liberationes ab exilijs & crucibus, libertas, pax. Profunda autem, seruitus, captiuitas, persecutio & aliæ calamitates. Vt nesciant

Hebraismum, qui interpretantur, è profundis animi sensibus, vel angustijs, de profundis cordis, vel angustiarum, ex intimis præcordijs. Itaque apte ab Ecclesia in pie defunctorum persona vsurpatur, quod Purgatorium sit locus profundus, nempe vnum ex inferni receptaculis, itemque exilij regio, in qua ad tempus à Dei conspectu & quasi solo exulatur.

3 Aures, os, manus, pedes, nares, & alia huiusmodi membra Deo tribuuntur, cum ille nihil horum vere habeat. Anthropopathos, & per quandam similitudinem, propter vires & facultates intelligendi & percipiendi, quibus ipse per se pollet, quod homines per hæc membra. Lege Dionys. de Cœlest. Hierarch. [Intendentes] attentæ prop.

4 [Obseruaueris] accurate inuestigaueris & excusseris, vel ob oculos posueris [Sustinebit] consistet prop. stabit. q. d. nullus. Noli igitur solum esse iudex, sed etiã esto misericors. Nam spes vnã est, quoniam apud te est propitiatio.

5 Quia tuum est propitiare & parcere, quia soles indulgere [Propter legem tuam] propter legis tuæ promissionem. תורא *Tora*, *Legem* legerunt, vt א ponatur pro ה ritu linguæ. Masoretæ malunt legere *Timere*, à יראא, *Vt timearis*. Chald. ראה, vt videaris. Apud te est indulgentia & propitiatio: tu soles esse propitius pœnitentibus, vt te homines timeant, colant, & venerentur. Timor enim est reuerentia & pietas erga Deum cum metu eius offendendi. Prius est rectius & simplicius, Mirum autem est Hieronymum ad Suniam, scribere legi Heb *Tira*, non *Tora*, ac propter similitudinem literarum ר & ד quæ tantum per magnitudinem distinguãtur, Sept. Symmachũ ac Theodotionem deceptos esse, legendo *Tora*, ac vertendo νόμος. Constanter enim in Hebræorũ codicibus est, Vau, non Iod. Fortasse eum Aquila fefellit, qui fuerat interpretatus φόβος. [Sustinui te] confido in te, te patienter expectaui, & tua iudicia. Hic Masoretæ etiam differunt à Sept. in distinctione. Ab hoc enim verbo incipiunt sequentem versum. Quin & 6. 7. 8. aliter paulo distingunt. Vbi & si sententia minime varietur, obseruanda tamen, vt omnino præstet sequi nostras distinctiones, incisa & periodos.

6 [Sustinuit] confidit in eius dictis & promissionibus de venia precantibus, & ad se confugientibus danda: expectauit patienter

patienter promissam pœnitentibus gratiam [Verbum] promissio.

7 [A custodia] Hic sensum duntaxat sequuntur. Heb. Ab obseruantibus mane, (ad) obseruantes mane speret Israel in Domino. (Nam hic Masoretarum Soph pasuc negligo.) Ab ipsis excubitoribus matutinis, à crepusculo, quo excubitores incipiunt vigilare vsque ad alterum crepusculum matutinum, quo alij succedunt, à vigilia matutina vsque ad alteram vigiliam matutinam: vel iuxta alios, præ excubitoribus matutinis. q. d. Magis speret in Domino, quam in custodibus matutinis, quantumuis diligentibus & præuenientibus lucem. Nam ad hanc diligentiam ostendendam, per Epizeuxin in repetitione vsus est. Vim comparationis in eo putarunt positam, quod excubitores agant excubias vsque ad mane duntaxat, Israel autem debeat sperare ab ipso mane vsque ad vesperam, id est, perpetuo. Adde potuisse legere *Shimmarim*, non *Somerim*, excubias, vt Exod. 12. ijsdem literis, diuersis solum punctis, per Eclipsin Præpos. *El ad*. A custodijs ipsius mane, ad custodias ipsius mane vt ל in *Looker* indicet Genitiuum. Est autem allusio ad id, quod in quatuor partes, noctis vigilias distribuebãt, vt Luc. 12. Mat. 14. Mat. 6. vt custodia vna quarta sit pars noctis, & prima à vespera incipiat, secunda ad medium noctis pertingat, tertia gallorum cantus transeat, quarta ad ortum lucis adimpleatur. Consule Talmudicos in Tractatu Berachoth & Suidam in voce ἀρχοφυλακὴ. Kimhi tamen tres tantum constituit. *Primam*, quæ sit caput & initiũ vigiliarũ lamentat. 2. v. 19. *Mediam* Iud. 7. versic. 19. Quæ media ideo dicatur, quod sit inter duas. *Matutinam*, quæ sit vltima Exod. 14. versic. 24. Vbi & Rab. Selomo hanc partitionem sequitur. Sed fortasse Vigilia media in libro Iudicum pro Vigilia mediæ noctis debet exponi. Nam constanter veteres quatuor constituunt. Abben Ezra aliter. Magis quam excubitores matutini siue vigiles nocturni, qui lucem auidissime expectant, sperauit anima mea in Domino. Nam iuxta Sophpasuc Masoreticum, hæc cum antecedentibus Rabbini iungunt: vt *Speret Israel in Domino*, sit nouus versus. Chal. ab excubitoribus matutinis, qui obseruant, vt offerant oblationem matutinam. Qui exponunt, ante excubitores matutinos, non intelligunt vim Præp. מִן quasi diceret, Antequam

ô Israel, custodes matutinos exortum diei auide expectantes: vel si iungas cum præcedentibus, Sperauit in Domino anima mea, priusquam custodes matutini adsint, vel euigilent. Non enim significat ante, sed à, ab, præ, supra. i. plusquam [Speret] Fontis Apostrophe non variat sententiam. Spera, expecta, ô Israel, Dominum.

8 Quæ sequuntur, iam ad verbum translata sunt. [Redemptio] liberatio, defensio, præsidium, saluatio apud eum vel cum eo.

9 [Redimet] liberabit, eruet, purgabit ab omni vitio, impuritate, & scelere. Ad pretium & meritum sanguinis Dominici, Nostri respectum docent, quantumuis Rabbini censeant Redimere, vsu fuæ linguæ simpliciter sumi pro liberare, saluare, eruere. In Christo enim habemus redemptionem per sanguinem ipsius. Ephes. 1. [Israel] populum fidelem. Alios non redimet nisi Israelem & baptizatum, Arnobius. Efficaciter scilicet. Nam sufficiēter cunctos redemit, ac pro omnibus cumulatè satisfecit, 1. Ioan. 2.

ARGVMENTVM.

Humilitatem & modestiam Deo offert & proponit. Sacrificium longe gratissimum,

1 Canticum graduum Dauid. CXXX. Heb. 131.

DOmine non est exaltâtum cor meum: neque eláti sunt óculi mei.

2 Neque ambulâui in magnis: neque in mirabilibus super me.

3 Si non humiliter sentiēbam: sed exaltâui ánimam meam.

4 Sicut ablactâtus est super matre sua: ita retributio in ánima mea.

5 Speret Israel in Domino: ex hoc nunc & vsque in seculum.

1 [Exaltauim] Non superbiuit cor meum. De superbia animi, & interiore.

2 De superbia vitæ, operum & exteriore. [Super me] præ me, supra meum captum & vires, plus quam ego possim capere, comprehendere, efficere. Nam ambulare in magnis, est gerere

est gerere, tentare, conari res quæ vires & statum excedant. In mirabilibus autem, scrutari arcana consilia Dei, vim ingenij superantia.

3 Discedunt à vocibus, vt sensum efficiant planiorem: Ad Verb. Si non posui me vt silere facerem animam meam, id est, si non animum meum ad silentium & modestiam compositi, nisi animi summissionem semper colui, nisi animo demisso me gessi vt infantulus. Nisi velis pro, *Vedomenti* legisse *Veramanti*, quemadmodum ו & ר præ similitudine confunduntur [Sed exaltaui animam meam] Per Parenthesin, vt locutio cadat in sequentis versus finem, ibique absoluatur. Alij per se & diuisim intelligunt per Eclipsin, vt fit in iurandi formulis sæpius, in quibus subauditur, *Peream, luciam in gauet pœnas, Deum sentiam vltorem*, quidve simile. Si non humiliter sentiebam, sed superbij, misere & infœliciter intream. q.d. Profecto humillime sentiebam, nulloq; modo animam meam extuli.

4 [Sicut] Refertur ad primam partem præcedentis versus, per hyperbaton. Si non humiliter sentiebam, sicut ablactatus apud matrem suam, sicut infans, qui vixdū à mammis depulsus est, super matris gremio. Talis enim solet esse humilis & verecundus, totus in materna charitate conquiescere, & omnia ab ea expectare, quod nondū corpus eurare, neq; sine alterius adminiculo pedibus insistere valeat. [Super] Sicut infans gremio matris superpositus, qui ea fulcitur & nititur, qui in eius hæret sinu. Alijs *Super*, apud ergā, Hoc autem simili vtitur, vt pij discant niti marte sua Ecclesia, & de mysterijs secundum eam modeste sapere. Quemadmodum infantulus non amplius vbera matris suprens, eam propterea non despicit, aut ab ea reliqua sperare desinit, sed totus à marte pendens, nihilque discernes, quod illa offert, prompte excipit. [Ita retributio in anima mea] Sic ita animam meam vleiscatur Deus, ita me mulctet. Reddito enuntiationis hypotheticæ. Nisi talis fuerim, ita animæ meæ Deus, vt grauissimas arrogantiæ pœnas luam, faciat. Est hyperbaton. Si non demisse sensi, sicut infantulus à marte pendens, sed elato sui animo, vere mihi elationis meæ eadem Deus rependat. Chrysost. Me Deus puniat, nisi humiliter & demisse de me senserim, tanquam nuper ablactatus: siue à lacte summotus puer, omnia à matre sua ex-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pectans, quod ex se nihil possit. Quia autem huiusmodi formulæ promittendi, comminandi, asseuerandi & iurandi solent in hac lingua Ecliptica, ob πάθος affectu orationis integritatem supprimente, Masoretę legerunt iisdem quidem literis, sed diuersis punctis גמולי Caggemul, non. Caggemul, עלי halai, non halé, vt præcesserat. Sicut, inquam, ablactatus, super me anima mea. Quod ænigma Rabbini postea Eclipsibus diluunt. Sicut ablactatus inquam, (sic) super me anima mea (est) vel (Si non est) sicut ablactatus, in me anima mea: vt sit repetitio, & veluti præcedentium expositio. Deinde, vt absoluatur sententia, subaudiunt, frustret spe mea penitus, male peream, quidve simile. Atqui interdum etiam sunt perfectæ & completæ, maxime dum loquitur homo, non Deus, vel Propheta Dei nomine, quod homines maiorem se habeant, per quem possint iurare, & cuius nomen inter asseuerandum possint interponere, non ité Deus vt 2. Reg. 3. Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si ante occasum solis gustauero quicquam. 4. Reg. 6. Sic mihi faciat Deus, si steterit caput Elisæi super ipsum hodie. Psalm. 136. vers. 6. Si oblitus fuero tui, Ierusalem, adhæreat lingua mea faucibus meis. Qui separant huius versus sententiam à superioris, paulo aliter exponunt. Sicut ablactatus est super matre sua (est autem super ea modestus, humilis, pudens) ita retributio (est) in anima mea. Ita mihi tributum est, ita sum pudęs & humilis. Sane instar ablactati se habet anima mea.

5 Populum, vt exemplo suo omnem salutis suæ spem in Deo ponat, hortatur. [Speret] Spera prop.

ARGVMENTVM.

Ecclesia Deum obtestatur, vt memor Dauidis, eiusque voti, in Sione habitet, Christumque exhibeat, quem ipse magna verborum solennitate promisit.

1 Canticum graduum. CXXXI. Heb. 132.

MEménto Dómine Dauid: & omnis manſuetúdinis eius.

2 Sicut iurâuit Dómino votum

no votum vouit Deo Iacob.

3 Si introíero in tabernáculũ domus meæ: si ascéndero in lectum strati mei.

5 Si dédero somnum óculis meis: & palpebris meis dormitatiõnem.

5 Et requiem tempóribus meis: donec inuéniam locum Dómino, tabernáculum Deo Iacob.

6 Ecce audíuimus eã in Ephrâta: inuenimus eam in campis syluæ.

7 Introibimus in tabernáculum eius: adorábimus in loco, vbi stetérunt pedes eius.

8 Surge Dómine in réquiem tuam: tu & arca sanctificatiõnis tuæ.

9 Sacerdótes tui indúantur iustítiam: & sancti tui exúltent.

10 Propter Dauid seruum tuum: non auértas faciem Christi tui.

11 Iurâuit Dóminus Dauid veritâtem, & non frustrabitur eum: de fructu véntris tui ponam super sedem tuam.

12 Si custodierint fílij tui testaméntum meũ: & testimónia mea hæc, quæ docêbo eos,

13 Et filij eórum vsq; in séculum: sédebũt super sedem tuam.

14 Quóniã elêgit dóminus Sion: elêgit eam in habitatiõnem sibi.

15 Hæc réquies mea in séculum séculi: hic habitâbo, quóniam elêgi eam.

16 Viduã eius benedícens benedícã: paúperes eius satiurâbo pánibus.

17 Sacerdótes eius índuã salutári: & sancti tui exultatióne exultabunt.

18 Illic produ̇cã cornu Dauid: paráui lucérnam Christo meo.

19 Inimícos eius índuam confusiõne: super ipsum autem efflorébit sanctificátio mea.

1 [Dauid] Genitiui casus in Græco. In Hebræo videtur esse Datiui casus, quoniam & illic deest. Memento Domine Dauidi omnem afflictionẽ eius. Sed ל etiam indicat genit. & את *beth*, interdum est Præp. *Cum*. Memento Domine Dauidis cum omni afflictione, vel mansuetudine eius. Quod cum nostra editione concurrit, [Mansuetudinis] עניתו *Hanuatho*, legerunt iisdem literis, quibus Masoretæ, sed aliis punctis. ענוה, *Hanaua* enim mansuetudinem significat vt *Hanun*, mansuetum. Isti autem *Hanuatæo, afflictionis eius*: quã pertulit, vt cultum tuum amplificaret & instauraret, deinde locum cultus tui stabiliret ac cõstitueret. Putant autem esse verba populi, petentis à Deo, vt acceptum habeat nouum templum à Salomone ædificatum.

2 [Sicut] Dauid scilicet. Memento etiam quemadmodũ iurarit, & firmiter promiserit. Hinc Heb. *quod*. Memento quod. Vel (non tam recte) *qui*, qui quidem (Dauid) iurauit Domino (& vouit potenti (Deo) Iacob, quod sequitur, de ædificãda sibi construenda. Votum illud 2. Reg. 7. 1. Par. 17. & 22. אשר etiam pro כאשר *quemadmodum*. Sic Gall. *comme pro vt*. quod. *Souuienne toy comme il a iuré, & fait iadicement promis*. Iurare autem Domino est sancte & quasi Deo teste polliceri, vt Es. 19. ver. 10. 2. Par. 15. *Iacob*. Magnifico Iacob propriè. *Abir*, magnificus, insignis, fortis, Dei epithetum.

3 Dicendo sup. (iuxta consuetas Mimeses) id quod sequitur vsque ad vers. 8. *si*. Proxime docuimus formulas iurandi fere esse imperfectas, cuiusmodi est hæc vsque ad 6. versic. Eo enim vsque protenditur. Si quieuero, donec reperiam aream tabernaculo Dei Iacob ædificando, peream, moriar, vel quid simile. q. d. Prius non ingrediar limen domus meæ, neque corpus quieti tradam. Nam huius iuramenti sunt multæ partes, per Anadiplosin. Hic Introire, est inhabitare, *domum suam nouam, ascendere*, ad quiescendum scandere.

4 Exponit per Hyperbolen ingens desiderium inueniendi locum domus Domini [Et requiem temporibus meis] Totum istud est additum à Septuaginta, ad Auxesin. Erat enim ingens Dauidis ardor ad istud perficiendum. 2. Reg. 7. Qui cum fuisset diuino oraculo prohibitus, testamentã tamẽ reliquit locupletissimam materiam, & exemplar, Ordinum Leuiticorũ formam & rationem, ministeriorũ fundationes & redditus,

& redditus, rei diuinæ solennia & ritus. 1. Par. 6. 22. 23. 24. 25. 26. [Temporibus] τοῖς κροτάφοις. Itaque tempora hic sonant partem capitis supra genas. Si dedero capiti meo quietem & somnum. [Locum] templum, in quo Deus Iacob inuocari debet, eiusq; arca fixè reponi, quæ hodie memoria est. [Tabernaculum] Heb. Tabernacula, plurali numero, ob templi Salomonij partes aliquanto plures, quàm tabernaculi Mosaici: quanquam & in Mosaico tres erant præcipuæ.

6 Verba adhuc Dauidis per Mimesin. [Eam] sedem, habitationem, ædem, mansionem: pro, eum locum, vt legit Theod. vel, id tabernaculum. Enallage generis ad intellectum, habita ratione æquipollentis substantiui. Nam sedes & locus, tabernaculum & habitatio siue mansio idem valent. משכנו & שבתנו. Ita R. Kimhi. Nempè mutat constructionem, vt indicet se in tabernaculo Domini, quod tanto studio quærit, duo contemplari, locum ipsum externum & materialem, ad quem conueniendum sit rei diuinæ causa, & Dei præsentiam, (Nam Sechinã hoc significat, etiã apud Rabbinos) interiorem Dei habitationem & gratiam. Chrysost. autem ad arcam refert, Augustin. ad requiem Dei, vt sit relatiuum sine antecedente, vel præpositum antecedenti. [In Ephrata] in regione Ephratea, & quasi feraci, fructuosã, quæ complectebantur aliquem terræ sanctæ tractum, Bethlehem, Hierusalem, & viciniam, Anonymus. Domum Dei, siue locum destinatum ædi ipsius audiuimus per Prophetas vel maiores esse in Ephratea regione, ædem stratam & immobilem illic Deo esse ædificandam, relicta Silo. Alias Bethlehem propriè dicitur Ephrata, Genes. 35. & 48. quod vocabulum potius delegit quàm Hierusalem, tanquã templum in ea minimè excitandum esset. Primũ, per synecdochen poeticam, quod vicina duarum illarum vrbiũ diceret duntaxat duarum leucarum discrimen, & Hierusalem esset de agro Bethleemitico. Deinde vt sciretur templum extruendum in tribu Iuda, id est, in illa Hierosolymotem regione, quæ ad tribũ Iuda pertineret, & ad Bethleem respiceret. Alioqui Hierusalem fere tota erat in tribu Beniamin. Præterea vt ad vocem Ephraim alluderet per paronomasiam. q. d. Relinquet Dominus Ephraim, & veniet Ephraim. Deseret Silo vrbem Ephraim, & commigrabit

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ephratam tribus Iudæ. Denique propter Christum verum Dei templum, in Ephrata siue Bethlehem nasciturum. Vnde R. Ioseph & D. Hieronym. in Epitaphio Paulæ, locum, in quo Christus esset nasciturus, audiuimus esse in Ephrata, id est, in Bethlehem [In campis syluæ] Hierosolymis, in area Areunæ Iebusæi syluosa, & nemorosis arbonibus consita. 2. Reg. 24. In agris eius syluestribus & nemorosis inuenimus locum ædis Domini. Illic comperimus templum esse extruendum in tribu Iuda, neglecta Ephraim. Circum Hierusalem frequentes erant syluæ & montes. Alij, *In Ephrata*, cum Dauid esset in Ephrata siue Bethlehem, & in campis syluosis, comperit per reuelationem locum, in quo templū esset condendum. Chald. de sylua Libani, loco (inquit) vbi adorauerunt patres Mundi.

7 [Introibimus] Tum, vbi illic locus Domini fuerit extructus, introibimus in eius domicilium & eum adorabimus, dicendo quæ sequuntur. Tabernacula, plurali numero, vt ver. 5. supra. [In loco] Heb. Eadem verba quæ supra Psal. 98. v. 6. Adorate scabellum pedum eius. Quare ad verb. nunc ita verti potuit. Adorabimus scabellum pedum eius, *i.* vt Hebræi exponunt, Arcam fœderis, in qua ille sedebat edendo oracula, & patrando miracula: & apud quam suam præsentiam & opem pollicebatur inuocantibus. 2. Paral. 6. Eius enim circunductu ceciderunt muri Hiericho, victoria in bellis obtinebatur, prædicebatur, &c. Quæ erat typus Ecclesiæ, vel potius corporis Domini. Appellatur autem scabellum siue subsellium pedum Domini, comparatè ad cœlum tanquam thronum, quod in cœlo Dei præsentia sit maior, nempe per gloriam, in arcam autem eius pedes dumtaxat extenderentur, id est, gratia. Nam pedes symbolum præsentiæ ipsius, id est, gratiæ. Aliqui vertunt, Adorabimus ad scabellum. Verum verbum adorandi, construitur cum ל, vt proinde nihil opus sit eius Syntaxeos vim inuertere, de quo Psal. 88. ver. 11.

8 Resumit suam precem populus verbis Mosis, Num. 10. vers. penult. ad cuius etiam imitationem tres istos versus 8. 9. 10. in dedicatione templi vsurpauit Salomon. 2. Paral. 6. Requiem autem vocat locum domus Domini, quietū, immobilem, statum & fixum. Qualis non erat ante templum conditum, quoniam tabernaculum Mosis erat motorium & portatile:

portatile: deinde quia vagum, in Silo, Nob, Gabaon, &c. sine certo domicilio. [Sanctificationis] fortitudinis, propr. Sed quorsum pertineret illa arcæ fortitudo, demōstrarunt, nempe ad nostram sanctificationem, ad vires animi, potius quā corporis. q. d. Arca, in qua nos sanctificas, è qua sanctitatem in nos derivas & distribuis. Relinque, Domine, Gabaon, teque cum tua arca, per quam solitus es aduersus hostes tuam vim & robur declarare, recipe in hunc locū perpetuæ quieti tuę destinatum.

9 [Iustitiam] pietatem, sanctimoniam, vitamque suo gradu dignam. Chaldęus, vestes iustitiæ, Chrysostomus vt iustè & sanctè coram te ministrent, remque tuam diuinam purè faciant. 2. Par. 6. vers. penult. & infra ver. 17. Salute, salutare. Ad indicandum Vestes sacerdotales esse symbola iustitiæ & salutis diuinæ. Eas enim ad allegoriam, siue theoriam, vt loquitur Dionysius, confert, vt doceat sacras ceremonias & ritus esse sacramentales & mysticos, ac præter nudam sanctitatem multa diuina complecti [Sancti tui] Leuitæ ad ministerium tuum consecrati, in suggesto & choro coram te canant ore, & psallant instrumentis musicis, hilariter militent, te lætis laudibus celebrent. Vel in genere fideles tui, pij tui tuo cultui dicati & consecrati, qui ventitant in domum tuam precandi causa & discendi legem tuam. Kimchi 1. Par. 6.

10 [Propter Dauid] propter promissionem factam Dauidi: item propter eius mansuetudinem, virtutes, cruces, & merita, è principio Psalmi. Non auertas, à nobis scilicet, ne Christi gratiam & fauorem à nobis remoueas, vel eius conspectum & præsentiam ne differas, neque subtrahas faciem & aduentum Christi tui, reuocans promissionem de eo exhibendo. Alij, ne auerseris, ne repellas, ne repudies precem Christi tui. Rabbini fere intelligunt Salomonem: quia Salomon sibi hunc versum accommodat 2. Par. 6. Sed sententiæ alienæ sæpe alio accommodantur. Itaque nostri appositius & rectius Christum Dominum. Eum, ô Domine, pro tua reuerentia, exaudi pro nobis interpellantem. Vel ex Chrysost.. Ne differas aduentum ipsius propter Dauidem, qui eum promisisti. Vnde ad verb. Ne redire siue retrocedere facias: & mox, Iurauit, &c.

11 [Iurauit] Enallage personę, Iurasti enim Dauidi veritatem, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

tatem, & non frustraberis eum, dicendo sup. quod sequitur, vsque ad finem Psalmi. Vrget enim ex promisso. [Veritate] indubitatum promissum. [Non frustrabitur eum] non fallet, non violabit fidem datam, nec irritũ faciet promissum ei factum. *Eam* Græcè & Heb. ἐκ ἀθετήσει αὐτήν, non abijciet eam (veritatem) non auertetur ab ea (veritate) [De fructu ventris] de filijs tuis, vel aliquem de filijs tuis, id est, Christum. Nam מן *Min* Heb. *De* Latinè, inseruit distributionibus. Hinc Theodorit. orant pij ne Dauidis genus & regnum extinguatur. Alijs, vt Deus promissum de Messia, propter Dauidem, impleat, Ecclesiæ faueat & eius ministris ex promissione, quam vsque ad calcem Psalmi canit. [Ponam] regem scilicet, è Chaldæo.

12 Hæc conditio etiam adijcitur. 3. Reg. 8. Quid ergo (ait Augustinus) si non custodierint, est promissio irrita. Non, quia si in te non completur in alio. Nam etsi filij Dauid sunt, non stirpe, sed cultu Dei & fide. Stabilitas enim huius regni in Christo est. Hoc est, Promissio hæc erat hypothetica respectu filiorum Dauidis secundum carnem, absoluta respectu Christi, eiusque spiritualis prolis. Is enim erat acceptarus sedem Dauid patris sui, & æternum regnũ in populum Dei, cuius regnum Dauid temporariũ signum erat & typus. Quare Psal. 88. sine conditione effertur. Si dereliquerint filij eius legem meam, visitabo in virga iniquitates eorum, at misericordiam meam non dispergam ab eo. Ita fuit categorica respectu Christi, & filiorum Dei secundum spiritum, hypothetica ratione alterius sobolis. [Testimonia] ceremonias. Abben Ezra.

13 [Et filij] Etiam filij eorum, proculdubiò filij eorum in perpetuum regnabunt. *Gam*, particula emphatica, hypotheticæ locutionis redditio. Quare in fonte secundum membrum duodecimi versus conficit, nec versum alius incipit.

14 [Elegit eam] desiderauit. Est aliud verbum à superiore in Hebræo sic vers. sequenti.

15 Fructus electionis Sion, vsque ad Psalmi finem. [Hæc requies mea] Sion locus, in quo volo requiescere, moratus statam sedem figere, loco ampliùs non mutato.

16 [Viduam eius] Heb. venationem eius, escam, victum eius benedicam & multiplicabo. Sic Græc. θήραν, Venationem, Sed

vertit. Sed noster legit, inconsulta veritate Hebraica χήρην, viduam, vt & Apollinarius & Augustinus: quod mox sequentur. [Pauperes] vtrosque enim solet Scriptura coniungere. Hilarius captionem interpretatur, tanquam de venatoribus & piscatoribus hominum esset locutus, id est, Apostolis, quorum venationem & capturam se benedicturum promittat. [Benedicam] copiosè, magnisque afficiam beneficijs, prosperabo. [Panibus] abundantia rerum ad victum necessariarum.

17 [Salutari] sanctimonia & securitate, Chrysost. Hebr. salute, nempe vt acceptа habeas eorum sacra & seruos illos. Vinhi. 1. Par. 6. [Et sancti eius] (Leuitæ) iubilando iubilabunt, liberè canent è malis erepti. Salutem vocat, salutarem virtutem & pietatem. In his enim salus omnis nostra posita est. Hinc suprà vers. 9. Iustitiam dixit. Respondet enim Deus Ecclesiæ precibus in bonis corporalibus & spiritualibus. Alij, copiosè possidebunt salutem. Eos seruabo & protegam, defensione & tutela mea eos muniam.

18 [Producam] proferam illic, id est, in Sione. ἐκεῖ (nam vocem sibi illuc) oriri & germinare faciam, propriè. Vnde Christi cognomẽtum tsemah, id est, germen. Hier. 23. [Cornu] robur, regnum, decus & regiam maiestatem Christi, Dauidi. *Dauid* enim, est hic dativi casus. τῷ Δαβίδ. [Lucernam] regnum paraui splendidum & illustre Christo, splendore firmaui & gloria, vt Psal. 17. vers. 32. si quidem Christus hic Dominum nostrum significet Sin Dauidem, *Lucernam*, id est, Christum verum, qui omnem hominem illuminat sua gratia, & donis Spiritus sancti multiplicibus: vt 2. Par. 21. sub loram, noluit Dominus disperdere domum Dauid, propter pactum, quod inierat cum eo, & quoniam promiserat ei dare lucernam, & filijs eius omni tempore, id est, Christum. Docet splendorem familiæ Dauidicæ, & regnum nunquam extinctum iri. Quin liberi parentum, quasi lucernæ sunt & lumen. Vnde festus Popeius, Orba est, qui patrẽ aut matrem aut liberos quasi lumẽ amisit. Chrysost. & Cyrillus in lornnem, per lucernam intelligũt Ioannem Baptistam Christum tenebris mundi huius ostendentem. Prosper, Prophetarum oracula, templũ Salomonicum. Hæc omnia præluxerunt Christo, eumque prænuntiarunt.

19 [Confu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

10 [Confusione] pudore. Antithesis. Vti sacerdotes vestiti salute, ita hostes ignominia. [Sanctificatio] Ad verb. corona, diadema ipsius. q.d. Quotidie multiplicabitur magnitudo eius atque maiestas. Gloria regni Dei super filios Dauid florebit, Ecclesia vigebit. Sed sic verterunt: primùm quia verb. *Nazar* dicitur de Nazaræis Domino separatis & sanctificatis, Num. 6. Deinde, vt hæc intelligerentur de vero Messia, qui est sanctus sanctorum, Dan. 9. & sanctificatio per quam sancti iustique efficimur, passim apud Apostolos. q.d. inquit Chrysosto. Christi tempore florebit templum meum. In prima persona verterunt, quoniam hæc sanctificatio Dauidicæ prolis & regni à Deo est.

ARGVMENTVM.

Ecclesiæ consensionem esse suauissimam, à Deo cumulatè benedictam.

1 Canticum graduum Dauid. CXXXII. Heb. 133.

Ecce quàm bonum & quàm iucundum: habitâte fratres in vnum.

2 Sicut vnguéntum in cápite: quod descendit in barbam, barbam Aaron.

3 Quod descéndit in oram vestiménti eius: sicut ros Hermõ, qui descéndit in montem Sion.

4 Quóniam illic mandâuit Dóminus benedictiónem: & vitam vsque in seculum.

1 [Ecce] Emphatica particula ad ostendendum rem lingua satis explicari non posse. [Quàm bonum] vtile & salutare. Multa quidem sunt vtilia, quæ tamen sunt amara & molesta, vt apparet in medicamentis & primis institutionibus, at concordia & consensio vtilis simul est & suauis. [Iucundum] *Naim*, suaue, prop. [Fratres] sacerdotes, vt inter eos nulla sit pugna doctrinæ & morum, Abben Ezra, fideles & homines eiusdē sanctæ religionis. R. Ioseph, Principes politicos & Ecclesiasticos, maximè Regem Messiam & summum Pontificem, R. Dauid. Tu in genere de omnibus fide-

bus fidelium ordinibus. [Habitare in vnum] esse concordes, concordiam inter se colere. Nam concordia primùm fragranti balsámo suauior, deinde fertili & cœlesti rore vtilior. Per eam religio & spiritualia suauiter fragrant & latè spargũtur, Politica & temporalia vigent & prosperantur. Ad vtrumque designandũ primum simile è sacro vnguento sumitur, secundum è Physico & prophano meteoro.

2 [Sicut vnguentum] Sicut oleum variis odoribus Myrrhæ, Cassiæ aromaticæ, Cinnamomi, & calami aromatici & Balsami imbutum & certa proportione conditum, quę cõpositio appellabatur Oleum Vnctionis siue oleum sanctum R. Leui. Exod. 30. Similitudo è rebus sacris & spiritualibus. Sicut vnguentum preciosissimum, constans multis preciosissimorum aromatum generibus, Exod. 30. Leuit. 8. Hinc Heb. Sicut vnguẽtum bonum super caput. Cuiusmodi odoris sui fragrantia ipsum & præsentes mirificè oblectabat ac efficiebat. Præter Reges vngebantur ad ministerium sacerdotes & Leuitæ oleo siue chrismate sancto. [In capite] Super caput eius fusum. Nam Moses Aaronis induti vestibus Pontificijs caput oleo sacro perfudit tanta copia, vt distillaret in barbam ipsius, indeque in supremam vestimenti oram eius. Leuit. 8. In exemplum sacrandorum deinceps tali ritu pontificum non sine mysterio. Hæc enim vnctio fiebat decussatim *Kemin zi tenanith* (inquit R. Sel. Exod. 29. & R. Mose Nahmanides) in speciem & formã χ græcanici gerentis effigiem Burgundæ crucis. σαυρειδῶς vt loquitur Arcop. Fiebat & in fronte inter supercilia eodem fignaculo. Elias in Tisbi habet *Kemin Gamma tenanith*, cuius forma est instar ג inuersi χ, sed falsò citat Talmudicos. [Barbam, barbam] inquam. Hanc conduplicationem emphaticam esse docet Clemens Strom. 3. vt pingat. Sacerdotes decoris, masculis, venerabilibus moribus, nõ mollibus, effœminatis, iuuenilibus. Nam barbæ pili, qui nihil molestiæ afferũt, vultui dignitatem præstãt, virum ostẽdũt, & quandam paternam reuerentiam incutiunt. Vnde Leuit. 19. Nec corrumpatis effigiem barbę vestræ Sic Hieronym. in 5. Zach. Barba virilitatis indicium est: de quo Epiph. hæres. 80. contra Massalianos. [Aaron] Patronymicè, pro Pontifice vt Latinè Cæsares appellantur à primo Cæsare.

3 [In oram] Heb. in os, in ostiũ & introitũ, quod Kimhi interpre-

Universidad de Deusto
Biblioteca

interpretatur de colli theca siue strophio. Gall. *collet*. Vulgò tamen intelligunt Aaronicum istud vnguentum ex capite in imos vsq; pedes defluxisse. Quod minus probabile, quia vnguentum istud sacrum & pretiosum parce simdebatur, vt durare posset in multa sæcula & sufficere inungendis futuris pontificibus & regibus, de quo suprà Psal. 88. Quamquam in primo Pontifice Aaron largius instillari potuit, siue quòd ille esset primus omnium, siue quod repræsentaret exactius Christum, qui non ad mensuram vngi donauit Spiritu Sancto, oleo scilicet lætitiæ, per istud externum adumbrato. [Vestimenti] Heb. plurali numero, Vestimentorum. Nam sacerdos, siue Aaronius, siue vulgaris, multis ad solennitatem & splendorem diuini ministerij itémque Theoriam, vtebatur ornamentorum generibus, Leuit. 16. & Ioseph lib. 3. Antiq. cap. 8. [Sicut ros] Altera similitudine à rebus profanis & naturalibus vnitatem & concordiam Ecclesiæ membrorum eius comparat roti, qui montem Hermonem & loca montana Sionis feracia & fœcunda reddit, & rerum omnium parit affluentiam. Vt ros Hermonius, qui defluit in montes Sionis, ac eos sole perustos recreat, vt ros è monte in montem, maximè humiliorem, solet defluere, suauis est concordia. Euroaquilo raptat nubes ex Hermonmõte trans Iordanem, vbi Og rex Basan imperitabat, Deut. 3. Ios. 2. & 13. & vapores roscidos (roris materiam) in Sion. Hæc similitudo respicit etiam fructum & vtilitatem. Ros cum fructu in herbas & gramina decidit Deut. 32. lætat fœtus, & fœtificat & sic concordia valde est fructuosa, & vtilis. [In montem] Heb. Montes Sion. Nam vnus quidem erat mons radice, verùm iugis tres, id est, erat triceps siue triiugus: Sion de nomine totius, vbi ædes regia siue ciuitas Dauid: Moria vbi ædes Dominica siue templum: Acra, secundum quem vrbs Ierusalem porrigebatur. Alij malunt intelligere montana Sionis, id est totius Iudææ. Nam tota eius vicinia & continentia erat montosa, qua ratione Sion coniunctus dicitur ei, quæ est Ierusalem, Galat. 4. Perpetuo enim dorso sese versus Sionios montes exporrigit. Kimhi nimis subtiliter repetit, *Sicut ros*, vt sit tertia similitudo, hoc modo: Sicut ros Hermon (& sicut ros) qui descendit in montes Sion. Vel per simplex Asyntheton, sicut ros Hermon (Et) qui descendit. Existimauit fortasse Sionem esse editiorem Hermone, quem tamen collocat inter editissimos terræ sanctæ, è Psal. 88. Est autem Hermon mons propè Iordanem Libano vicinus, perpetua niue conspersus, vnde perennis surgit vapor, roris origo & fons, Sionem fœcundissimè aspergentis.

4 [Illic] in loco concordiæ, charitatis & vnitatis Kimhi sanus alienè, in montibus Sion. Quod ferè sequitur Theodoritus. Non in Hermon (inquit) sed in Sione, in quam vellis ros Spiritus sancti in Apostolos missus est. [Mãdauit] promisit, effecit. [Benedictionem] bonorum omnium abũdantiam, fœlicitatum copiam, & vitam sempiternam. Etsi Euthymius de longa huius æui vita interpretetur, vti dissentes raro longæui sunt. Quasi *vita in seculum* sit vita in longum tempus.

ARGVMENTVM.

Ecclesia Domini cultores ad Dei Laudes hortatur.

1 Canticum graduum. CXXXIII. Hebr. 134.

2 ECce nunc benedicite Dño: omnes serui Dómini.
Qui statis in domo Dómini: in átrijs domus Dei nostri.
3 In nóctibus exólli-te manus vestras in sancta: & benedícite Dómino.
5 Benedícat te Dóminus ex Sion: qui fecit cœlum & terram.

Præcedentium Gradualium conclusio & quasi epilogus, vt Dei ministri in templo morantes die noctéque Deũ tot tantorum beneficiorum auctorem ritè colant, ac pro se & populo orent. Breue sacerdotum speculum.

[Serui] Leuitæ. Vnde eorum sequitur Periphrasis, [Qui statis in domo Domini] qui illic consistitis & moramini ad eam diuinam faciendam. Num. 18. vers. 3. Vnde Chald. [Qui statis super custodia domus Sanctuarij Dei, & laudatis Deũ] nocte.

[In atrijs domus Dei nostri] (Et) in atrijs. Totum hoc

additum est à Septuaginta è Psalmo sequenti, vt non tantùm de Leuitis ministris templi hæc dicta intelligeremus, verum etiam de Laicis, qui dum res diuina fiebat à templi ministris in sacerdotum atrio, consistebant in suis, viri in atrio virorum, fœminæ in fœminarum: Quanquam initio vnicũ vtriusque sexus erat atrium, quod in libris Regum atrium Israel appellatur.

4 [In noctibus] quo tempore cæteri dormiunt. Hoc iungunt Masoretæ cum fine præcedentis versus. Sed nihil necesse, cùm præsertim Leuitæ interdiu ministerijs vacarent, quò pertinebant præcedentia, noctu verò custodijs, quò sequentia. Instruit igitur eos quo pacto se in eis gerere debeant. Dum noctu custodijs templi vacatis, procul à populi conspectu, Deum sanctè collaudate, attollendo in sancta loca manus, adeò vt etiam pro absenti & dormiente populo precemini, dicẽdo quod sequitur, Benedicat te, &c. Nam laudatur etiam Deus cùm inuocatur, & vsurpatur nomen ipsius ad alterius benedictionem. [In sancta] in cœlũ. Hebr. 9. Aut versus eas templi partes, quarum vna vocatur Sancta, id est, Hecal, altera Sancta sanctorum. 1. Debir, vbi erat arca (typus corporis Domini) vbi se orationes exauditurum erat pollicitus: quanquam etiam illæ referebãt cœlum. Ibid. Apostolus. Chal. Super ambonem, sine suggestum sanctum. Alij, ad sanctitatem. i. sanctè, ritè. Simplicius Orate Deum versus Sanctuarium & locum Arcæ.

5 [Benedicat] Mimesis consueta. O Leuitæ, dicite populo, Benedictione & fauore prosequatur te Dominus, cœli terræque conditor, qui vult & potest iuuare. Fortassis etiam verba sunt Psalmographi benè precantis ijs, qui suo consilio paruerint. Si sic Deo benedixeris, si sic Deum collaudaueris ô Leuita, o Laice, te vicissim benedicat & fortunet Deus ille magnus orbis opifex, qui cœlum & terram, id est, omnia in sua habet potestate. [Te] Immutat constructionem ob immutatum significandi modũ. Benedicere enim suprà significabat collaudare, celebrare, gratias agere, nunc verò benefacere, bonis & felicitate afficere, fauere, beneficia tribuere. Hoc minus obseruatum est in fonte. Nam vbique est Accusatiuus. Vt autem duos istos significatus distinguant profani, pro posteriore vsurpant *Benefacere* quanquã Minori Emphasi. Plautus in Milite act. 2. sce. vlt. Terent. Terent. Adelph act. 5. scen. 8. Dij tibi benefaciant. Pro priore ipsum *Benedicere* Plaut. Rudente act. 3. scen. 2. & Cassina Act. 2. sc. 5. Benedicite dijs. Qua ratione aliqui exponunt illud Ciceronis pro Sextio, cui benedixit vnquam bono.

Terent. Adelph act. 5. scen. 8. Dij tibi benefaciant. Pro priore ipsum *Benedicere* Plaut. Rudente act. 3. scen. 2. & Cassina Act. 2. sc. 5. Benedicite dijs. Qua ratione aliqui exponunt illud Ciceronis pro Sextio, cui benedixit vnquam bono. i. bene precatus est.

ARGVMENTVM.

Ad Deum celebrandum inuitat, quòd Israelem magnis beneficijs cumulauerit, & Idola sint inutilia.

Halelu-ja. CXXXIIII. Hebr. 135.

1 LAudâte nomen Dómini: laudâte serui Dóminum.

2 Qui státis in domo Dómini: in átrijs domus Dei nostri.

3 Laudâte Dóminum, quia bonus Dóminus: psállite nómini eius, quóniam suâue est.

4 Quóniam Iacob elêgit sibi Dóminus: Israel in possessiónem sibi.

5 Quia ego cognóui quòd magnus est Dóminus: & Deus noster præ ómnibus dijs.

6 Omnia quæcúnque voluit, Dñs, fecit in cœlo & in terra: in mari, & in ómnibus abyssis.

7 Edúcens nubes ab extrémo terræ: fúlgura in plúuiam fecit.

8 Qui produxit ventos de thesaúris suis: qui percússit primogénita Ægypti ab hómine vsq; ad pecus.

9 Et misit signa & prodígia in médio tui Ægypte: in Pharaônem, & in omnes seruos eius.

10 Qui percússit gentes multas: & occídit reges fortes.

11 Sehon regẽ Amorrhæórum, & Og regem Basan: & ómnia regna Chánaan.

12 Et dedit terram eôrum hæreditâtem: hęreditâtem Israel pópulo suo.

13 Dómine nomen tuum in ætérnum: Dómine memoriâle tuum in generatiône & generatiônem.

14 Quia judicâbit Dóminus pópulum suum: & in seruis suis deprecábitur.

15 Simuláchra Géntium, argéntum & aurum: ópera mánuum hóminum.

16 Os habent, & non loquéntur: óculos habent & non vidébunt.

17 Aures habent & non audient: neq; enim est spíritus in ore ipsórum.

18 Símiles illis fiant, qui fáciunt ea: & omnes qui confidunt in eis.

19 Domus Israel benedícite Dómino: domus Aaron benedícite Dómino.

20 Domus Leui benedícite Dómino: qui timêtis Dóminum, benedícite Dómino.

21 Benedíctus Dóminus ex Sion: qui hábitat in Ierúsalem.

1 Hic & tres sequentes sunt coronis præcedentium Gradualium. Quare sunt de reditu è captiuitate. [Dominum] Vertunt hodie *Domini*, in Genitiuo, Verùm *Abde*, [seruis] possit esse Syntacticum, pro Absoluto, cuiusmodi multa sunt apud Poëtas & Syros. Adde non immutari sententiam. Nam tum per Zeugma repetendum *nomen Domini*.

2 O vos qui statis Domo, id est, Sacerdotes, ó vos Leuitæ, qui adstatis ad seruiêdum Domino (&) in atrijs domus Dei nostri, id est, O vos Israelitæ, ó vos Laici, quos lex arcet ab ingressu interiore sanctuarij, proindéque in atrijs eius duntaxat consistitis. R. Dauid, Domum Domini appellat sacerdotum conclaue, quod Chorum appellamus. Atria, loca Laicorũ, quæ nos Nauim, Interpretes Latini & Græci vrraque Atrij nomine insigniuerunt, siue penuria vocabulorũ, siue comparatione templi tecti & interioris. Hebræi recte distinguunt.

distinguunt. Nam atrium sacerdotum vocant חצר *Hatser*. q. d. eorum, locum canentium. Vnde. חצרות *hatsotseroth* tubæ, organa, quibus canebant Dei laudes, Populi siue Laicorum עזרה, *Azara*, q. Adiutorium. Rarius *Hatser*.

[Quoniam suaue] Dulce propriè. Psallere scilicet nomini Domini: vt referatur ad totum complexum. Vel iuxta R. Dauid, ad solum Nomen, quoniam suaue est nomen Domini. Anonymus masculinè, vt בי טוב. [Quia bonus Dominus] Psallite nomini eius, quoniam suauis est (Dominus) Deus suauitas & bonitas, non qualitas est, sed natura, vt recinquit August.

Alia ratio, cur laudandus Dominus. [Iacob] Patronymicè Iacobeos, Israëlitas, non Esaitas, siue Idumæos. Inter alia alludit ad electionem Iacob Patriarchæ, repudiato & reprobato Esau, de quo mysterio Malach. 1. & Rom. 9. 10.

[In possessionem sibi] in peculium, prop. id est, in pretiosam thesaurum, vel in proprietatem suam, vt sit ei peculiaris & proprius populus. Exod. 19.

[Quia ego] Ad ista vos hortor & inuito, quia ego scio Dominum, Deumq; nostrum omnium Deorum esse maximum. Alij malunt esse quartam rationem, cur Deus sit honorandus & collaudãdus, per Anaphoram, Prima fuit, quia bonus: secunda, quia dulcis: tertia, quia elegit Ecclesiã: nunc quarta, quia magnus virtute & maiestate prę omnibus dijs, quia est, quia omnipotens, & immensæ magnitudinis.

Ab effectis naturalibus, ordinarijs & extraordinarijs, suum rem propositionẽ probat de Dei incõparabilitate vsq; ad 13. verſ. [Voluit] Deus enim est agens liberrimum.

[Nubes] Sic & Kimhi. Creat nubes, fulgura, tonitrua pluuias, ventos vt Hier. 10. v. 13. Vbi hi repetuntur, verſ. Orare à Meteoris, vt quæ sint perspicua omnipotentiæ Dei opera, dum causæ eorũ latẽt. נשיאים eleuationes propriè, exhalationes, vapores, Meteororum materia & origo. Quamobrem alij vertunt, Ascendere faciens vapores. [Ab extremo terræ] ab extremis terris, ab vltimis terrarũ oris exhalationes sublectat & in nubes colligit, vt cœlum obducat, calores temperet, pluuias fundat. Nam vt è tota terra exhalationes & vapores eleuat, maximè tamen ab vltimis terrarum oris, quòd illic multa sint Maria & humores. Vel, è mari, siue Oceano, terræ extremitate vtrumq; Hemisphærium diuiſer-

riũ disterminante,vt 3.Reg.18.& Amos 5.qui vocat aquas maris,& effundit eas super faciẽ terræ. Inde enim copiosius manãt vapores. Hoc posterius sequitur Kimhi. Alij è terræ viscerib. Alij è superficie terræ,quæ est vltima pars mũdi à terræ extremitate & summitatibus,vt Hiero. [In pluuiã] in signum proximũ pluuiæ,vt mox sequatur pluuia. Gen. 1. In tempora & annos, id est,in signa temporum & annorũ. Aliqui Rabbinorum,cum pluuia. *In* pro *Cum*. Magnũ miraculum inquiunt,e nubibus,quæ aqueæ sunt, exilire flammas. Quin nec fulgura & coruscationes,igneæ quantumuis substantiæ,à pluuiarum vel nubium aquis extinguntur. Sic & Theodor. quod fulgur & pluuia quantumuis naturæ contrariæ simul fieri cernantur. Alij retinent vim Præpositi. Qui fulgura mutat in pluuiam, qui fulgurum materiam vaporem transire facit in imbres qui eam in pluuiam resoluit, & desinere facit. Nam in fulguribus mixtus est cum flamma & exhalatione ignea vapor & pluuijs præmitti solet fulgurum terror, vt postea sequatur pluuiæ fœcunditas.

8 [Producit] educit, exire facit, propr. ἐξάγει vt & Hier. 10. [De thesauris suis] de locis absconditis & homini incognitis de locis & causis occultis: de receptaculis, & quasi de abscondito prõptuario suo, vbi eos tenet recluſos. Vnde Philosophi inter se rixantur de ventis. Materiam vident esse exhalationem, flatum, & agitationem aëris circum latera mundi sentiunt, sed formam & modum nesciunt. Quin nec loca vnde incipiunt flare, satis explicant. Thesauros vocant cellas & loca, in quibus aliquid absconditur, loca abdita à quibus exire videntur venti. Quod aliqui referunt ad ventorum subtilitatem, quæ tanta est, vt sint inuisibiles eorúmque solùm stridor & vis percipiatur, ac nemo sciat vnde proficiscantur, Io.3. [Qui percussit] tam hominũ quàm iumentorum primogenita, tam de priuatis Dei operibus & miraculis, Exod. 12. &c. hanc plagam, è Decem solam particulatim memorat, quòd omnium fuerit efficacissima. Ad nouem enim alias, & primas obduruit Pharao. Sic solent tyranni. Non enim curant damna & miserias populi, nec eius clamoribus commouentur. At postquam plaga decima tetigit ipsius Domum & liberos, ac pestis ipsius viscer ribus imminere visa est, aperuit oculos, non ad conuersionem mentis

re essent solitæ, ni vincirentur, apud Platone in Memnone, causis externis & artificiosis tribuenda sunt, vt argento viuo infuso ex Aristotele 1. de Anima, vt distinctioni crurum & pedum, quod statuarius priores pedes non distinxisset, e Palæphato, &c.

18 Denouet Idololatras.

19 [Domus] Genus Israel celebrate & colite Dominum ob tanta & tam singularia erga vos beneficia. Hortatur ad gratiarum actionem.

20 Leuitæ & conuersi ad Dominum è quacunque gente.

21 Benedicite, inquam, Domino, dicendo, Benedictus, &c. Præscribit formulam celebrandi Deum, eique gratias agendi, per Mimesim linguæ vsitatam. [Qui habitat in Hierusalem] Qui per gratiam, per communicationem sui peculiarem, & per alios nouos & extraordinarios effectus illic residet, qui illic est efficaciter, nempe multo efficacius, quã alijs in locis.

ARGVMENTVM.

Ad Dei confessionem excitat propter ipsius in omnia, maximè in populum suum, prouidentiam atque beneficium.

1 Hallelu-ja. CXXXV. Heb. 136.

1 Confitémini Dómino quóniam bonus: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

2 Confitémini Deo Deórum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

3 Confitémini Dómino dominórũ: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

4 Qui facit mirabilia magna solus: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

5 Qui fecit cœlos in intellectu: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

6 Qui firmãuit terram super aquas: quóniam in ætérnum misericórdia eius.

7 Qui fecit luminária magna: quóniã in ætérnum misericórdia eius.
8 Solem in potestâtẽ diéi: quóniam in ætérnũ misericórdia eius.
9 Lunam & stellas in potestâtem noctis: quóniam in æternum misericórdia eius.
10 Qui percussit Ægyptũ cũ primogénitis eórum: quóniam in ætérnum misericordia eius.
11 Qui edúxit Israel de médio eórum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.
12 In manu poténti & brachio excelso: quóniam in æternum misericórdia eius.
13 Qui diuísit Mare rubrum in diuisiónes: quoniam in ætérnum misericordia eius.
14 Et edúxit Israel per médium eius: quóniam in ætérnum misericórdia eius.
15 Et excússit Pharaônem & virtutem eius in Mari rubro: quoniam in ætérnum misericórdia eius.
16 Qui tradúxit pópulum suum per desértum: quóniam in ætérnum misericórdia eius.
17 Qui percussit Reges magnos: quoniam in ætérnum misericordia eius.
18 Et occidit Reges fortes: quoniam in ætérnum misericordia eius.
19 Sehon Regem Amorrhæórum: quoniam in æternum misericordia eius.
20 Et Og Regem Basan: quoniam in ætérnũ misecordia eius.
21 Et dedit terram eórum hæreditátem: quoniam in ætérnum misericordia eius.
22 Hæreditátem Israel seruo suo: quoniam in ætérnum misericordia eius.

23 Quia in humilitáte nostra memor fuit nostri: quoniam in ætérnũ misericordia eius.
24 Et redémit nos ab inimícis nostris: quoniã in ætérnum misericordia eius.
25 Qui dat escã omni carni: quoniã in ætérnum misericordia eius.
26 Confitémini Deo cœli: quoniam in ætérnum misericordia eius.
27 Confitemini Domino Dominórũ: quoniam in ætérnum misericordia eius.

1 Halelu-jah iuxta Masoretas, finis est superioris Psalmi. Sed maluerunt Septuaginta inspicere argumentum huius ne esset ἀνεπίγραφος: nempe vt hic titulus ostenderet Psalmum esse de diuinis laudibus & beneficijs, ac eiusdem argumenti cum præcedente [Bonus] beneficus, misericors, benignus fons bonitatis. Sibi enim sufficit, nec alterius participatione indiget. Quia ergo creauit vniuersum, Angelos & homines, id non contigit, quod horum opera, ministerium, subsistentia ipsi essent necessaria: sed quia bonus & in sæculum misericordia eius, vt essent res, quæ bonitate & misericordia ipsius fruerentur [Confitemini] terna eius repetitio respicit tres diuinas personas, quarum prima absolutè hic dicitur יהוה, quia est absoluta siue à nullo dependens. Altera *Elohe Elohim* Deus Deorum, quasi iudex omnium & quidem Diuorum. Tertia *Adone Adonim* Dominus Dominorum, quod per has duas hypostases Pater omnia procuret & administret, creando, conseruando, iudicando, viuificando, sanctificando, donis & gratijs afficiendo. Vnde Filius à Platonicis appellabatur opifex, δημιουργὸς, Spiritus sanctus anima mundi, spiritus intus alens. [Quoniam in æternum] Hemistichium intercalare vicies septies interpositum, vt apud Virgilium:

Incipe Mœnalios mecum mea tibia, versus,

Docet misericordiam Domini superare omnia ipsius opera Psal. 114. Ef. 54. Versus autem intercalaris (Sic enim Latini appellant) cantabatur & repetebatur à populo, vt fit in nostris Litanijs, vel à Leuitis & Sacerdotibus.

2 [Deorum] Diuorum, Angelorum, cœlitum. Qui eorũ, qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui appellantur dij (sunt tamen idola vel dæmones) Deus est [Misericordia] beneficentia, pietas, *Hesed* prop. Delectatur autem scriptura replicatione, ob tres diuinitatis personas, quarum vnicuique hic vnum *Confitemini*, dedicat.

3 [Domino] Est aliud nomen, quam 1. versu. Nam cũ illic esset tetragrammaton יהוה, vt secundo *Elohim*, hic habetur *Adonai*, & in regimine plurali, *Adone*, Domiti, ob triadem personarum quarum vnaquæque est Dominus. Dei autem tribus diuersis nominibus excellentiam diuinæ naturæ demonstrauit. Nam primum eius incomparabilem essentiam designat, secundum æquissimam prouidentiam & iudicii, tertium Dominij perfectionem [Dominorum] magnatum & principum terræ. Omnium magnatum & Regum summus est Dominus & præses.

4 [Solus] ad discrimen idolorum &c. vt & oet Augustin. lib. de Gen. 3. c. 8. & 9. Nam mirabilia Magorum & Dæmonum vel sunt præstigiæ quod eorum substantia non sit vera, sed vana & imaginaria vel habent causam Physicam & naturalem, etsi latentem, occultamque vulgo, dum homo, vel dæmon subtilissimè seminales rationes vsurpat, & agentia applicat patientibus. Quæ vt mira sint & propriè non sunt miracula. Miracula enim propriè sunt opera absque vlla antegrediente materia, & alio vllo causarum naturaliũ (quod creationis est genus) apparatu sine quibus mira illa opera nunquã edunt dæmones dæmonumq; administri, etsi eas ex aspectu subducant & occultent. Operantur enim ex occulta materia & occultis causis Physicis, quod sine his nihil possint. Hic autem nihil breuiter, quis sit miraculorum effector prop. Nempe *Deus Deorum*, Quæ sit effectionis causa. *Quoniã in æternum misericordia eius*. Quis finis. *Confitemini* vt videlicet Dei benignitas, magnificentia, gloria, potestas æterna agnoscatur ac celebretur.

5 [Intellectu] intelligenter & sapienter: hoc enim Hebræi repræsentant Aduerbia, summa sapientia & miro artificio, magno ingenio, arte, industria. Hæc enim in cœlis magis relucent, quam vllis alijs rebus procreatis. Non quod intellectum & mentem per creationem acceperint. Sunt enim inanimati. Græci *in ουρανῳ* de cœlo Empyreo, sedeve beatorum intelligunt, quod ex hoc loco colligunt, non tantum esse ποιητὸν (intelligibile) sed etiam νοερὸν q. intelligere facies. Absit

Absit enim vt intelligens, aut intellectu præditum cum aijs interpreter. Neque enim ita sunt hebetes Græci Theologi, vt velint cœlum aliquod esse animatum. Docent ergo cœlum istud efficere, vt intelligamus & cernamus Deum, quando eo penetrauimus, iuxta illud Psal. In lumine tuo videbimus lumen. Beneficio luminosi illius cœli pertingemus ad notitiam increati luminis. i. Dei. Sanè quantum ad dogma, credibilius est cœlum istud esse lumen illud creatũ, quod ad nos eleuandos ad Dei visionem Scholastici requirunt, quam aliquod aliud corporatum.

6 [Firmauit] expandit, extendit propriè & exporrexit. [Super aquas] Terram superiorem aquis extendit, dum eã supra aquas late & ample apparere & eminere fecit, congregatis & demissis aquis quibus initio circumfundebatur in terræ concauitates & sinus. Genes. 1. Sic enim aquæ sunt infra terram quodam modo, quæ antea erant supra idq; ad conseruationem terrestrium & aëreorum. Atque hinc terra refert globi cuiusdam lignei speciem, in quo sint plurimæ concauitates quibus aquã possit recipi.

7 [Luminaria magna] duo, Solem & Lunam. Epithetum enim istud ad illa duntaxat pertinet. Nam stellas in numero luminarium magnorum non esse. Gen. 1. aperte affirmatur Magna autem appellantur non solum comparatione minorum, quo exercent actiones validiores, nobiliores & manifestiores, aut lucis, quam ex se copiosius fundunt & spargunt, verum etiam molis & corporis, vt quidem sentiunt veteres Hebræi, & D. August. lib. 2. de Genesi ad literam cap. 17. Quantumuis hodie id Astronomi negent. Nam Solem secundum quantitatem molis aliquibus stellis firmamenti minorem, & Lunam non stellarum post Solem maximam, sed omnium minimam statuunt, quæ tamen maior sit lumine, quia est terris propinquior, vt docet Abben Ezra ingenijs Philosophus & Mathematicus, Ita qui his assentiuntur, Solem & Lunam duo magna luminaria hic dici tradũt, non duo magna astra, vel corpora. Primò ob luminis excellentiam, quod abundantius terris infundunt. Secundò, ob effectus, quos efficacius & euidentius operãtur. Illius enim accessu omnia virent, recessu flaccescunt & emoriuntur. Huius varietate humores, medullæ etiam ipsæ augentur & minuuntur. Alioqui Lunam cum sit terræ elemento multo minor

minor, vt ex Eclipsi probant, cæteris stellis minorem esse oportere. Nam minimam stellarum visibilium firmamenti totam terræ quantitatem superare aiunt centies & septies alteras nonagies, alias septuagies & bis, quasdam quinquagies & quater, nonnullas trigesies & quinquies, alias denique decies & octies. Sic enim eas in sex magnitudines diuidunt.

8 Per distributionem hoc & sequenti versu prolepsin precedentem declarat. In qua distributione obserua stellas etiã inter luminaria magna reponi, non quidem dum inter se comparantur. Nam tunc luminaria magna sunt tantum duo Sol & Luna, cætera parua, Gene. 1. Sed dum in se spectantur. Nam natura constare lucida & corpore illustri fulgentique indicat Paulus 1. Corinth. 15. Alia (inquit) claritas Solis, alia igitur claritas Lunæ, alia claritas stellarum. Et stella à stella differt in claritate. Vide Gene. 1. vers. 14. & 16. luminaria parua, siue luminaria simpliciter. Etsi Messahalla & aliquot alij eas nullam habere lucem præter Solarem dictitent, quam videlicet imbibant, deinde ad nos reflectant. Aliud enim Solem lumen earum vt & lunæ amplificare illustriusque reddere, aliud illas nullum ex se habere. Habent enim, vt in Eclipsi lunæ patet etsi obtusum & ferruginosum per quod luna, verbi gratia, propter imbecillitatem non possit penitus perrumpere vel dissipare, vmbræ terræ tenebras. [In potestatem] ad moderationem & dominium diei. Vt præsit diebus, eos non tantum efficiendo, verum etiam motu, lumine, influxu, calore commodos & salutares animantibus & rebus naturalibus reddendo. In fonte vsus est Mosis verbo *Mascthal*, quod Genes. 1. non illuminare simpliciter significat sed Dominari, præualere, vim, influxum, efficaciam obtinere. Nam illic Moses quinque potestates & effectus luminarium recensет ac distinguit. 1. Vt diuidant inter diem & noctem. 2. vt sint in signa (admonitiones, præsagia, prognostica euentuum Physicorum, Agricolis, Medicis, nautis) 3. in tempora (quatuor anni tempestates) dies & annos. 4. vt illuminent super terram, hi vt dominentur diei & nocti.

9 [In potestatem] vt noctu luceant, noctemve illustrent. Hebr. pluraliter, in potestates & moderationes. Nam etiam stellæ præter Lunam agunt in hæc inferiora motu, lumine, & influxu

& influxu: ac vt Sole lucente supra nostrum hemisphærium dies fit, ita illis supra idem micantibus, nox. [Noctis] non quod die virtute & energia careant. Habent enim magnam. Vnde astra dicuntur calida, aut humida, aut frigida, aut sicca, saltem secundum operationem & vim, vt è Canicula apparet à qua dies 40. Caniculares, & alijs stellis quarum ortus & occasu decernuntur variæ particulares tempestates. Sed qua illarum vis à Sole retunditur, temperatur, augetur, &c.

10 [Percussit] admirandis plagis affecit: quin & interfecit primogenita tam pecorum, quam hominum, Ex. 12. Huius autem solius plagæ, quæ decima est & vltima, recordatur, quoniam huius solius opera populum suum eduxit. Nam ad reliquas potius obduruit Pharao, Abben Ezra, Exod. 13.

11 Liberatio populi & defensio eius, misericordiæ Domini tribuenda.

12 [In manu] magna plagarum & signorum vi, miranda potentia & efficacia. Decem plagas AEgyptiacas intellexit. Metonymicè pro magna vi qualis inest in manibus & brachijs potentibus & firmis. Vt apud Esaiam, Non est contracta siue abbreuiata manus Domini, id est, potentia. [Excelso] inclinato (ad percutiendum) extento propriè, & porrecto: vt cum aliquem ferire volumus. Alibi, valido. Quo tropo diuinam potentiam adumbrat, Ier. 27. versic. 5. & 32. vers. 31. & plagas extraordinarias quibus Israelitas extorsit AEgyptijs.

13 [In diuisiones] in multas partes & sectiones, tanquam in muros multos coagulatis & condensatis aquis: nempe duodecim pro numero tribuũ, vt quæq; suum haberet iter, & celerius traijceret. Hebræi in suis traditionibus vt narrat Abben Ezra Exod. 14. & Eph. hæresi 64. contra Originem.

14 [Eduxit] transire fecit, prop. traduxit, traiecit [Per medium eius] בתוך *bethoch* in medium eius, intra illud vt perueniret scilicet in littus oppositũ & Arabicũ, vel iuxta recentiores Heb. vt intra illud per modũ semicirculi rediret in littus AEgyptiũ. Vox *Bethoch* vtramq; sententiam patitur.

15 [Excussit] præcipitauit in mare excussum Pharaonem è curribus, in quibus cum suo comitatu & copijs residebat. Exod. 14. [Virtutem] exercitum eius robustum excussit, exhausit, & demersit.

16 [Per

16 [Per desertum] per Arabiam desertam, destitutam necessariis, populum suum deduxit, ambulare fecit propriè. Magnum beneficium, quoniam in illorum locorum solitudinibus propter vastitatem, & arenarum instabilitatem opus est indice. Quare & hodie, etiamsi via sit tritior, viatores illic vtuntur quadrantibus nauticis, quasi in medio Oceano, & omnia ad victum & potum in mensem deferunt.

17 Sequentia vsque ad versic. 23. explicata sunt Psalmo proximo, è Numer. 21. [Reges magnos] *Ghedolim* grandes potentia & viribus. Item magnitudine animi & corporis mole. Nam de stirpe gigantum Deut. 3. Ego exterminaui Amorrhæum cuius altitudo cedrorum, altitudo & fortis ipse quasi quercus. Amos. 2.

18 [Fortes] Additum, magnificos, sumptuosos, fastuosos & arrogantes. At sup. Ps. ver. 10. pro *Fortes* in fonte *Assumios* q. ossatos, torosos.

19 [Seon] Numeror. 21. Deuter. 2. Amorrhæorum autem regio erat trans Iordanem prope Moab. Decapolis posterius appellata cuius metropolis Scythopolis Ioseph. libr. 3. belli c. 21.

20 [Og] ibidem. Bizantis autem regio erat etiam trans Iordanem sed Septentrionalior, nempe ea Petreæ pars quæ posterius ex Trachonitis dicta est, vt apparet ex Orkelo, Deuteron. 3. versic. 4. & describitur à Iosepho libro 3. Bell. cap. 2.

21 [Eorum] Seonis & Ogi, siue Amorrhæorum & Basanitarum, vel in genere ad superiora. *Eorum* regum magnorum. Nam præter hos duos reges, triginta vnum percusserunt vno die. Ios. 12. eorumque terram deinceps hæreditario possiderunt ibid.

22 [Israel seruo suo] i. per Syllepsin, Israelitarum duabus tribubus. Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manassis. Si de duobus regibus superiora tantum intelligas si in genere Israelitis dedit terram eorum in hæreditatem, nempe totam Palæstinam possessam à septem populis, nedum Amorrhæis & Basanijs.

23 [In humilitate nostra] afflictione & miserabili conditione, Exod. 2. & 3. cum magnis calamitatibus oppressi iaceremus.

24 [Redemit] eripuit.

25 Reuertitur ad communem Dei nutrientis, curantis & conseruantis omnia, prouidentiam & beneficia, vt Psalm. 103. 144. [Escam] Panem. Heb. Sed panem appellant quicquid ad victum pertinet [Omni carni] id est, omni animanti per Synechdochen, vt Genes. 6. Delebo omnem carnem. Alias *caro* de solo homine. Vt Psal. 55. Quid mihi faciat caro. 64. Ad te omnis caro veniet, Ioel 3. Effundam spiritum meum super omnem carnem.

26 [Cœli] Genitiui casus in Græco, τὸν οὐρανὸν, Celebrate Deum qui cœlum condidit & inhabitat, indeque cætera moderatur & conseruat. Arnobius videtur legisse τὸν οὐρανοὺς, in Nominatiuo plurali, per Prosopopœiam. (Nam Hebraica non puto consuluisse.) O cœli confitemini Deo (istud) q. d. Testes estis, quod omnis caro alitum, hominum, pecudũ, reptilium pascatur à Domino. Fons vtrunque patitur, etsi magis ad Genitiuum inclinet.

27 Hic versus etsi non sit in Hebræo, non incommodè tamen è vers. repetitus est, vt contemplemur hæc Dei Beneficia ex eo proficisci quod Deus sit omnium Dominus, ideoque conditor & conseruator.

ARGVMENTVM.

Captiui lachrymantes restitui optant, pœnasque Idumæis & Babylonijs deposcunt. Congruit Ecclesiæ inter Mahometanos exulanti, vel in cœlum suspiranti.

Psalmus Dauid per Ieremiam. CXXXVI. Heb. 137.

SVper flumina Babylónis illic sédimus & fléuimus: cum recordarémur tui Sion.

2 In salicibus in médio eius: suspéndimus órgana nostra.

3 Quia illic interrogauêrunt nos, qui captiuos duxérunt nos: verba cantiónum.

4 Et qui abduxérunt nos: Hymnum cantáte nobis de cánticis Sion.

5 Quómodo cantábimus cánticum Dómini: in

ni: in terra aliéna?
6 Si oblitus fuero tui Ierusálem: obliuióni detur dextera mea.
7 Adhæreat lingua mea faúcibus meis: si nó memínero tui.
8 Si non proposuéro Ierusálem: in princípio lætítiæ meæ.
9 Memor esto Dómine filiórum Edom: in die Ierúsalem.
10 Qui dicunt, Exinanite, exinanite: vsq; ad fundaméntum in ea.
11 Filia Babylónis misera: beátus, qui retribuet tibi retributiónem tuam, quam retribuísti nobis.
12 Beátus qui tenébit: & allidet párvulos tuos ad petram.

Hanc inscriptionem præposuerunt (Est enim Heb. anepigraphus) quia hoc argumentum tractatum fuerat, & explicatum à Hieremia & Baruc.

1 [Super] iuxta Babylonis flumina, terræ Chaldææ, & Babyloneæ, Babylon enim hic nomen regionis. [Illic] in exilio & captiuitate barbarica, extra ciuitates fleuimus largè, dum in mentem veniret nobis Sion desolata, dumque recordaremur, patriorum rituum & sacrarum solennitatum per captiuitatem intermissarum, denique patriæ & libertatis amissæ. [Sedimus] ob exilij diuturnitatem. Neque enim spes data erat reuertendi ante Septuagesimum annum, Ieremiæ 25. & 29. Præterea ad nostrarum rerum meditationem & deplorationem. Hic enim acturi solent sedere.

2 [In salicibus] ad salices fluminum, Euphratis, Nehardea, Ahaua, Tigris, &c. apud Strabonem lib. 16. quasi Babylonij captiuos ad loca inculta & palustria ablegassent. Vade aliquis, *In deserta* vertunt [In medio eius] Babyloniæ regionis. Alij iuxta eam Babylonem, per cuius medium fluit Euphrates. [Organa] instrumenta musica, quæ in recordationem diuinæ pietatis colendæ conferebant. Chrys. Quæ & lætitiæ erant organa. Citharas nostras propriè. Sed est Synechdoche, pro omnis generis musicis instrumentis, quorum laude ludæi erant celebres & clari per totum

Orientem, quemadmodum perpetuo coluerunt artes & disciplinas omnes liberales, maximè poeticam, Musicam & Mathemata. q.d. Omnes voluptates abiecimus tædio huius vitæ & exilij.

3 [Interrogauerunt nos] partim serio & curiosè, partim ironicè postulauerunt à nobis cantiones, siue irridendo & insultando calamitati nostræ, siue desiderando à nobis audire modulos illos, quibus carmina nostra modulari consueueramus, præsertim in templo. Cur nunc non canitis, cur fides vestras non pulsatis? Alienius per commiserationem, quasi hortarentur eos ad se consolandum patrijs canticis & potestatem facerent religionis. [Verba cantionum] verba, quibus vtebamur in nostris cantionibus. Psalmos enim instrumentis, ac ore simul canebant. Constructio verbum interrogandi cum duobus Accusatiuis petiuerant à nobis verba cantionum.

4 [Et qui abduxerunt nos] Et qui spoliarunt nos, propriè spoliatores & direptores nostri interrogauerunt nos, postulauerunt à nobis per Zeugma, dicêres, scilicet, id quod sequitur, תולל, *Talal*, Chald. idem quod שולל, *Salal*. Heb. vt Anonymus docet. Chaldæi enim ש Hebræorum commutant in ת. Hanc autè vocem vsurpauit, quia agebatur de captiuitate Babylonica, siue Chaldaica. Alij à ילל *Ialal*, eiulant q. eiulationis auctores, qui eiulare fecerunt nos. Cæteræ interpretationes frigent. [Hymnum] lætitiam propriè, lætum carmen, quod canere solebatis in Sion. Chald. Et qui rapuerunt nos, læti dicebant. Psallite nobis cantica quæ dicebatis in Sion [De canticis] Ad verb. Cantate nobis de cantico Sion. Sed est Synechdoche numeri. Hæc Ironicos proponunt, vel respiciunt ad famam & celebritatem canticorum Hebraicorum, de quorum præstantia mox. Sunt enim linguarum aliæ aliis ad modulationem & musicam accommodatiores, quas omnes Hebraica vincit.

5 Respondent captiui se nolle res sanctas dare canibus, aut proijcere margaritas ante porcos, nec ad hostium Dei voluptatē velle canere. Vel non posse læta carmina illic personare, vbi sint captiui & miseri. Intempestiua enim musica in luctu, canticum videlicet designat hic lætum carmen cuius nullus sit locus in miseria & calamitate, vel in genere,

cantum Ecclesiasticum, qui erat excellentissimus & iucundissimus olim in Synagoga, vt hodie in Ecclesia. Primum ob linguæ Hebraicæ Euphoniam, suauitatem & consonantiam 2. ob eiusdem maiestatem, ad quam nulla alia quoque pertingit 3. propter varietatem & multiplicitatem vocum, id est, motionum & punctorum vocalium, quorum quinq; sunt longa, quinque breuia, quatuor breuissima siue rapidissima, quæ etsi illa tempestate non essent picta expresse & actu, at erant intellectu, vsu & potestate 4. concinnitatem & dulcedinem Prosodiæ, ad quam repræsentandam oportuit excogitare accentus siue accentuum, notulas musicas plus 34. Rethoricas. Adde quinto loco formam, artem, artificium, materiam cœlestem & diuinam plenam consolationum flammarumque spiritualium. Quod postremum nostros congruit Augustino fatente se sæpe in Dei templo fleuisse commotum cantibus, vocibusque suaue sonantibus Ecclesiæ, lib. 9. cant. cap. 6. & libr. 10, cap. 33. & narrantibus Sozomeno lib. 3. cap. 16. & Theod. lib. 4. c. 29. Hist. plerosq; Syriæ populos ex Harmonia Ecclesiastici cantus pietati mixta ad fidem Christi suisse perductos [Aliena] Heb, alieni, populi scilicet, vel Dei. In terra extranea, vel impia & aliena à Dei veri cultu & religione. In captiuitate quidem qui precantur & orationes fundunt, sed cum mœrore & pœnitentiæ luctu.

6 [Obliuioni detur] à Deo. Rectè, cum Chald. & veteribus. Obstupescat mihi dextera, mihi excidat, fiat paralytica. Deus obliuiscatur vltra afferre opem dexteræ meæ. Idem enim verbum in Kal, modo actiue, modo passiue reperitur. Adde posse legi *Tissachah*, non *Teschah*, in Niph. Kimhi & recentiores, vt præ patribus sapere videantur, malunt exponere actiue, obliuiscatur, obliuioni det, dextera mea opus suum supp. artem suam psallendi, vel quid simile. Obliuiscatur & dediscat psallere dextera mea. Nulla vis operandi ei relinquatur, & tangendi officio priuetur. Dexterę meminit, quia est pulsationis instrumentum.

7 Sic hunc versum restringunt ad certam rem [Adhæreat lingua mea faucibus meis] ne possim canere, vel loqui: eliinguis fiam, muta fiat lingua mea. Quia ore canitur, vt manu instrumenta pulsantur, orat etiam illud suo destitui officio, si obliuiscatur sanctæ ciuitatis.

8 [In

1 [In principio] In præcipuo. Gall. *au principal de ma ioye.* Super caput, Heb. Caput autem appellat summam, præcipuum. q.d. Si non præposuero Ierusalem summæ lætitiæ, quæcunque mihi illa vnquam contingere poterit. Si non eam, eiusq; instaurationem vel memoriam prætulero omni lætitiæ & delicijs huius vitæ. Illa erit summa & præcipuum gaudij mei, quoad viuam. Ecclesiam docet præ omnibus amandam, & omni gaudio debere esse chariorem. Carpendas quidem vitæ huius oblectationes quantum necessarius vsus postulauerit. Sed oblectationum præcipuum esse in pietatem conferendum.

2 [Memor esto] Precatio contra hostes Ecclesiæ, quales fuerunt Idumæi posteri Esau, non modo vicini, sed & sanguine coniuncti, qui proinde fratres, Deut. 2. Nam intelligit Amalechdochicos gentes Israeli infestas. Chald. putat esse precem Michaelis Archangeli Synagogæ principis. Putarunt ergo veteres Cœlites precari pro nobis. [In die] In die destructionis & vastationis eius, vt Psal. 36. ver. 14. & Ierem. 17. Ad verb. Cum die. Memento Idumæorum, quo die Hierusalem capiebatur & vastabatur. Precatur exitium Idumæis qui incitauerant Babylonios contra se. Precatio autem est subrupta per Aposiopesin propter πάθος. Recordare eorum secundum ea quæ fecerunt aduersum nos in die vastationis Ierusalem, quantas pœnas meriti sint, vel quid simile. Vel potius inuersa per Hysterologiam, vt hic versus cadat in sequentem. & careat iusta distinctione. Memento Idumæorũ qui dicunt (האמרים qui dicebant) in die Ierusalem, Exinanite, &c. Quæ precatio congruit Mahometanis, qui ex Ismaele & Esau ducunt originem.

3 [Qui dicunt] qui tum dicebant, [Exinanite] nuda proprie, vastate, quousque defossum & retectum fuerit fundamentum. Eam funditus euertite, è fundamentis ipsis eam conuellite & eruite. Theod. Repetitio ardorem denotat. [In ea] eius.

8 [Filia] Vocatiui casus. O misera Babylonis filia, progenies, gens, natio. Filiam per Metaphoram in huiusmodi vocabulis vocant cœtum ciuium vel multitudinem incolarum. Nam ciuium & habitantium multitudo eam rationẽ habet ad ciuitatem vel gentem, quam filia ad matrẽ. Kimhi. Ezech. 16. O miseri Babylonij. O misera Babyloniorum

multitudo' [Misera] Hebr. deuastata, id est, quæ deuastanda es Prophetice. Præteritum pro præsenti, vel futuro. Prædicit enim per imprecationem, vt Esa. 13. exitium Babylonis per Darium Medum & Cyrum Persam [Beatus] erit, vel sit, per imprecationem, quoniam præcessit Imperatiuus. Fœlix & fortunatus erit, bene illi erit, res eius successum consequentur & prosperitatem à Domino, qui te vastauerit. Sic Medi & Persæ prosperè se habuerunt post euersam Babylonem, adeo vt nobilem Monarchiam, conderent, & magnam Asiæ, Europæ, Africæque partem domarent. De Beatitudine siue prosperitate temporaria, potius quam spirituali. Quanquam & hanc sunt consequuti, quoniam propagata est apud eos Dei agnitio & fides, dum Cyrus & Darij apud Danielem & Ezram, Deum Iudæorum agnoscunt, Religionem fouent, & Persæ in Esther Iudaizant. Alij beatum sumunt pro laudabili & prædicando. q.d. Qui digna tuis factis retulerit, laude perpetua dignus erit, & apud omnes nominis celebritatem merebitur. Nam rem summa Heroe dignam gesserit.

12 [Tenebit, apprehendet, corripiet [Suos] eius Babylonis. Beatus qui correptos infantes Babyloniorum saxis allidet in vltionem calamitatum, quas nobis crudeliter & iniquè importarunt. Hebr. & Græc. Tuos. quod in aliquibus nostris exemplaribus retinetur. Vtut sit, Apostrophe Hebraica in simplicem locutionem, siue in tertiam personam mutari potest. Beatus, qui te ita euerterit, vt nec paruulis quidem tuis ac infantibus parcat, quo pares tuæ sæuitiæ pœnas luas.

ARGVMENTVM.

Se Deum ob fauorem perpetuo confessurum & adoraturum. Optans vt cæteri quoque reges, hoc nomine idem faciant.

Ipsi Dauid. CXXXVII. Heb. 138.

1 COnfitébor tibi dómine in toto corde meo: quóniam audisti verba oris mei.

2 In conspéctu angelorũ psallá tibi: adorábo ad templũ sanctũ tuũ: & confitébor nomini tuo.

3 Super misericórdia tua & veritáte tua: quóniam magnificásti super omne, nomen sanctum tuum.

4 In quacunque die inuocáuero te, exaúdi me: multiplicábis in ánima mea virtútem.

5 Confiteántur tibi Dómine omnes reges terræ: quia audiérunt ómnia verba oris tui.

6 Et cantent in vijs Dómini: quóniam magna est glória Dómini.

7 Quóniam excelsus Dóminus: & humilia réspicit, & alta à longè cognóscit.

8 Si ambuláuero in médio tribulatiónis, viuificábis me & super iram inimicórum meórum extendísti manum tuam, & saluum me fecit déxtera tua.

9 Dóminus retríbuet pro me: Dñe misericórdia tua in séculum, ópera manuum tuárum ne despícias.

Inscriptio Græca est amplior. Canticum Aggei & Zachariæ, cum essent dispersi. Nempè quia Ezræ 5. hortabantur populum ad templum vrbemque perficiundam. Item quoniam eorum prophetiæ sunt de hac re.

1. [Quoniam audisti verba oris mei] Hoc Hemistichium interiectum est à Sept. In quorum nonnullis codicibus medium sequentis versus possidet, Quoniam audisti verba oris mei, adorabo ad templum, &c.

2. [Angelorum] coram Angelis. Heb. Deorum: quos esse hic Angelos docet Abben Ezra. Frigidè Kimhi iudices, & magistratus. Nam etiam Apostolus 1. Cor. 11. docet Cœlitum chorum interesse & præesse nostris precibus. Debet mulier orans velamen habere supra caput suum propter verecundiam & propter Angelos. i. ne præsentes Angelos offendat. Hinc Salomon Eccl. 5. Ne dixeris coram Angelo error. Nam Angeli actionum nostrarum testes sunt, & inspectores, præsertim in templis & precationum horis. [Ad templum] in templo: vel, versus templum.

3 [Super] pro, propter misericordiam tuam, qua gratuita bonitate misereris, & veritatem, qua promissa perficis [Super omne] supra omnem rem, supra omnia: Gall. *Sur tout.* Vel iuxta Chrys. super cuncta opera, siue in cunctis operibus magnificasti. i. celebre & notum fecisti. Nomē tuum & maiestatem tuam maiorem fecisti rebus omnibus, extulisti supra omnia, celebrius reddidisti nomen tuū rebus omnibus. [Omne] substantiuè, ne quis construat cum *Nomen*. Vt intelligeremus hunc esse genuinum sensum loci, sic vertebat. Alioqui Hebraica varie accipiuntur. Vt & Latina & Græca. Nam & construi potest Omne cum Nomen, in hanc præstantem sententiam. Magnificasti super omne tuum. i. supra omnia tua nomina. Cuncta tua nomina magna, insignia & plena maiestatis reddidisti fecistive quę apud Hebræos sunt decem veluti propria, Sept. vero quasi appellatiua. Cuncta autem fœcunda & plena mysterijs. Quin & illa Philosophica Aristotelis redolent magnum quid Ens, bonum admirabile &c. Θεῖον apud Græcos in Platonis Cratyllo &c. sunt enim imposita ad rem magnam miramque significandum. Simpliciter cum Sept. per Appositionem: Quia magnificasti super omnia nomen tuum, verbum tuum. i. nomen tuū (quod est) verbum tuum sanctū, nempe Christum λόγον σαρκωθέντα. Quod fere sequitur Hieron. ad Suniam. Super omne nomen tuum magnificasti verbum tuum. i. filium. Subtilius cum Kimhi, per Hysterologiam. Quia super omne Verbum tuū magnificasti tuum nomen. i. supra quam dixeris & gesseris, illud celeberrimum reddidisti: vel per Asyntheton, Super omnia, nomen tuum (& verbum tuum: supra omnes aliud magnificasti nomen tuum (&) verbum vel comparatiue, Magnificasti verbum tuum super omne nomen tuum, id est magis quam nomen ruum. Maiora tua promissa fecisti, quam nomen tuum, multo plura nobis præstitisti, quam promiseris [Nomen] maiestatem, vel laudem tuam. Chald. Magnificasti super omne nomen tuum verba laudis tuæ. Quod putant aliqui secutos Septuag. apud eos corrigentes ἄγιον pro λόγος & latinè legentes, magnificasti super omne nomen tuum eloquium tuum.

4 [Multiplicabis] sic supple. Si me exaudieris, sic multiplicabis in me [Virtutem] fortitudinem in me dilatabis, propriè augebis. De donis Spiritus sancti.

5 [Confi-

5 [Confiteantur] De futura Regum fide & pietate, quos per Euangelium Apostoli & Apostolici conuertunt. Alij pronuntiatiuè, Confitebuntur, & vers. 6. Cantabunt. q. d. Reges vicini excitabuntur ad te celebrandum, cum te audierint oris tui promissa prolixè persoluisse.

6 [In vijs Domini] Cantent vias Domini. i. facta & consilia eius mirabilia. Syntaxis linguæ contra Gnosticos, qui *in vijs* (inquiunt) *Domini*, non in vijs tuis, sed vijs, quibus ducūtur verbo. Absurde. [Quoniam] Ratio cur viæ & actiones Dei sint celebrandæ. Nam non loco congruit, vt *Quoniā* accipiatur continuatiuè, pro *Quòd*, & significetur quid deberent cantare, nempè de hoc cantent, quòd sit magnus & gloriosus.

7 [Humilia, alta] Aliqui masculinè humiles, altos siue superbos. Sed sententia generalior præstat. [A longè] nō propè non familiariter id est, superba vel superbos despicit, à se procul remouet, & à suo fauore & clementia: non amat, neque familiariter cognoscit, ad eos non propè accedit vt occurrat, excipiat, gratificetur: eos non nisi eminus cognoscit, vt perdat. Alta quidem & humilia omnia cernit, sed hæc aspiciens, illa prospiciens, vt ex Opticis sumatur similitudo. Hinc Chal. Superbos à cœlo longè propellet. Alij, E lōginquo eos perspectos habet & cognitos: siue iuxta Chrysost. magnifica eorum antequàm fiant, nouit.

8 [In medio tribulationis] In rebus calamitosissimis & desperatissimis. [Vivificabis me] in vita me conseruabis. [Extendisti, salvum fecit] In futuro Heb. Extēdes, siue mittes: saluum facies. Contra iram hostium meorum manum tuam mittes manu tua compesces furorem hostium meorum, eorum iræ manum tuam obijcies, sicque me tua manu saluabis. [Super] enim pro contra.

9 [Retribuet] me vicissim, rependet vicem hostibus pro me. Sic & Chaldæus. Dominus reddet malum illis propter me, siue mea causa. Quare Hilarius de vindicta Deo inuitata interpretatur, vt Deut. 32. Alij, perficiet pro me (quod reliquum est) Gall. *Dieu fera le reste, ou le demeu. ant.* Absoluet, quod inchoauit. Dominus rem meam peraget, absoluet, quod cœpit in me. [Opera] me qui sum opus manuum tuarum, ne despicias: siue, ex Heb. ne dimittas, ne deseras.

ARGVMENTVM.

Dei prouidentiam esse insignem erga nos ab vtero matern:o, præsertim erga amicos. Nam impios perire, qui eam non satis credunt. Christo attribuunt..

1 In finem, Psalmus Dauid. CXXXVIII. Heb.139.

2 DOmine probâsti me, & cognouisti me: tu cognouisti sessiônem meam & resurrectiônem meam.

3 Intellexisti cogitatiónes meas de longe: semitam meam & funiculum meum inuestigâsti.

4 Et omnes vias meas præuidisti: quia non est sermo in lingua mea.

5 Ecce Dómine tu cognouisti ómnia nouissima & antiqua: tu formâsti me, & posuisti super me manum tuam.

5 Mirábilis facta est scientia tua ex me: confortâta est & non pótero ad eam.

7 Quò ibo à spíritu tuo? quò à fácie tua fúgiam?

8 Si ascéndero in cœlum, tu illic es: si descéndero in infernum, ades.

9 Si súmpsero pennas meas dilúculo: & habitá uero in extremis maris,

10 Etenim illuc manus tua dedûcet me: & tenébit me déxtera tua.

11 Et dixi, Fórsitan ténebræ conculcábũt me: & nox illuminátio mea in delícijs meis.

12 Quia ténebræ non obscurabúntur à te: & nox sicut dies illuminábitur: sicut ténebræ eius, ita & lumen eius.

13 Quia tu possedísti renes meos: suscepísti me de vtero matris meæ.

14 Confitébor tibi, quia terribiliter magnificâtus es: mirabília ópera tua, & ánima mea cognóscet nimis.

15 Non

15 Non est occultâtũ os meum à te, quod fecísti in occúlto: & substántia mea in inferióribus terræ.

16 Imperfectum meũ vidérunt óculi tui: & in libro tuo omnes scribẽtur, dies formabúntur, & nemo in eis.

17 Mihi autem nimis honorificáti sunt amíci tui Deus: nimis confortâtus est principâtus eôrum.

18 Dinumerâbo eos, & super arênam multiplicabúntur: exurréxi & adhuc sum tecum.

19 Si occideris Deus peccatóres: viri sánguinum declinâte à me.

20 Quia dicitis in cogitatiône: accípient in vanitâte ciuitátes suas.

21 Nónne qui odérũt te Dómine, óderam: & super inimicos tuos tabescébam.

22 Perfecto ódio óderam illos: & inimici facti sunt mihi.

23 Proba me Deus, & scito cor meum: intérroga me, & cognósce sémitas meas.

24 Et vide si via iniquitátis in me est: & deduc me in via ætérna.

2 [Probasti] probatum, exploratum, perspectúmque habes, probè me nosti, quasi facto periculo. Chrys. Quod mox ait cognouisti, intellexisti, inuestigasti, præuidisti. [Sessionem resurrectionem] vitam meam totam. Euthym. Nosti quando & vbi sessurus sim & surrecturus. Metaph. ab arte venatoria, quam ferè toto Psal. continuat. Omnia tibi nota sunt, quæ sedens, stans, ambulans, cubans cogito atque gero: siue otiosus degam, siue aliquid negotij agam. Chald. Coram te nota est sessio mea ad studendum legi, & resurrectio ad eundum in prælium. Ad verb. Sedete meum, resurgere meum. Sed infinita sæpè accipiuntur pro nominibus.

3 [Cogitatiônes] animi sensa emin^a nouisti, antequã moueantur,

ucantur, Chryſ. רעי hoc ſignificat ex Caldaica lingua, in qua רעא pro רכה ponitur. Et ſic hîc ferè accipiunt Rabbini. Nam pauci ſunt, qui vertant, Amicos meos, ſiue ſingul. amicum meum. [De longè] ab æterno, longè antequam exoriantur, exiſtant, ac incidant in meum animum: priuſquàm cogitem aliquid, hoc noſti, vt non tantùm perſpicias præſentes cogitationes, verumetiam futuras, idque ab omni æternitate. Tanta eſt tua perſpicacia & animi acies. Non enim ad locum, ſed ad tempus referendum, Hilarius. Contrà tamen aliquid ad loci interuallum. De cœlo intelligis mei animi ſenſa. R. Emmanuel, cum adhuc ſunt longinquæ ab opere, cùm ſunt adhuc in potentia, ac antequam in actũ exeant. Scientia Viſionis cogitationes omnes & affectus tũ hominum tum Angelorum, etiam quæ in infinitum in æternitate multiplicabuntur cognoſcit Deus: & quidem ſimul ex parte ſui vnico actu licet multitudo illarum cogitationum per ſe, non niſi per ſucceſſionem futura ſit. [Semitam meam] meas etiam actiones, opera & ſtudia. [Et funiculum] longum meum tractum, meam gyrationem, meos longos ſinus & ſpiras perueſtigaſti, i. mea veſtigia. Perſiſthe in venationis metaphora, quæ eſt expreſſior in Heb. Semitam meam & cubitum meum cinxiſti. Gall. *Ma trace & mon gîte*. Iter, quo ambulo, & locum in quo recubo, exploraſti, palámque feciſti. Ad verb. ventilaſti, vel circũdidiſti. Chald. Sed & quando ambulo in via, & accumbo, ad vacandum legi, ſecedere, feciſti me (quaſi in ſecretiorem locum deduxiſti, Græcè ἀναχωρῆν.) Sic indagare, inueſtigare, cingere vocabula ſunt venatoria. Me gradientem, cubantémq; cinxiſti, ne tuum conſpectum effugerem, ſiue velim ambulare interdiu ſiue noctu cubitum ire, tu ſemper es circum me, ac me veluti conſtrictum tenes vndique, ne tuæ prouidentiæ oculos euadam. Septuaginta fortaſſe pro ἐχνιασάς, *Funiculũ*, κοίτον, *Cubile* verterant. Quanquam nihil admodum refert, modò Metaphora percipiatur. *Funiculus* etiam ſumi poſſit Poëticè pro vita, vt apud noſtros filum, quod Parcæ dicũtur nere, deindéque præſcindere.

4 [Vias] opera mea vt rectè Auguſt. [Præuidiſti] prouidiſti. Recte. Nam verbum *Sachân* è ſermone Chaldaico eſt accipiendum, *Periclitari*. Omnes meæ vitæ rationes periclitatus es & expertus. Eas perueſtigatas & exploratas habes.

Alij, pro-

Alij, proficere feciſti. Alij, Aſſuefeciſti, &c. vt actiones meas nondum opere præſtitas intueare. [Quia] Apoſiopeſis. [Quia non eſt ſermo in lingua mea] quem ſupp. tu non præuideris, vt infra verſ. 16. Nemo in eis, ſupp. qui non ſcribatur. Relinquebatur hoc tertium cognoſcendum, vt noſtra eſſẽt perfectiſſima. Sermones ſcilicet, cum cogitationibus & omnibus actionibus, quas ſignificauit per ſemitam, funiculum, & omnes vias. Sine Apoſiopeſi, *Quia*, quamuis. רי pro אשׁר אל בי, vt Pſal. 118. ſuprà, & ſæpè alias. Quamuis vias meas non enuntiem, quamuis eas non dicam, quamuis nihil, ſim locutus. Vel (qui idem eſt intellectus) Cum vt denotet tempus, ſicuti aliàs ſæpè, רי pro באשׁר. Et ſic intellexit Chaldæus: Et cùm non eſt eloquium in lingua mea. Noſti meas vias, etiam quo tempore nondum eas enuntiaui. Maſoretæ iungunt cum principio ſequentis verſus ſatis incommodè, & non ſine Eclipſi particulæ עוד & alijs difficultatibus. Quia non eſt ſermo meus (adhuc) in lingua mea, ecce Domine cognouiſti totum illum. Nondum adhuc ſum loquutus, quin tu illud noueris: ne prolatam quidem mea lingua ſententiam pernoſcis. Vnde quod ſequitur *Nouiſſima & antiqua*, accipiunt pro *Retrò & antè*, & conſtruunt cum ſequentibus. Retrò & antè formaſti me, id eſt, anteriora mea & poſteriora, totum me, & vndique, quantus quantus ſum, & à tergo & à fronte, ne quis ſommiet cum Manichæis & aliquot alijs impijs, partem noſtri à Deo, partem ab angelis vel dæmonibus eſſe formatam. *Seruo*. Rectè è fonte. In Græcis tamen exemplaribus hodie ὀλίγας non λείας, vt & in Romano Pſalterio: Quoniam non eſt dolus in lingua mea, quaſi *ſermo* ſumatur in malum, pro ſermone doloſo & fraudulento.

5 [Nouiſſima & antiqua] Mea ſcilicet. i. quæ mihi olim, atque adeò antequam naſcerer contigerunt, & quæ mihi nouiſſimè contingent. Niſi malis cum Euthymio vaticinè intelligere de cunctis præteritis & futuris. Cognita & præſentia habes, quæ olim retro actis ſæculis præceſſerunt, & quæ futuris temporibus & extremis euenient. Futura omnia ad extrema vſque temporum, & præterita antiquis & æternis ſæculis. Sic videntur quoque intelleciſſe veteres Hebræorum doctores vt indicat R. Moſe Nahmanides Exo. 33. Recentiores quia ad Verb. *Retro & ante* per *Retro* membra poſtica

Universidad de Deusto
Biblioteca

postica per *Ante* antica accipiunt in anterioribus & posterioribus membris per totum corporis circuitum figurasti me atque formasti. [Manum] Manum admouisti super me ad me fingendum, & forma hac afficiendum. Metaphora à figulis, qui manum ducunt super argillaceam materiem, & in ea manu certam formam imprimunt. Chrysostomus ad conseruationem refert, vt indicet Dei mox à creatione curam. Tua prouidentia gubernas & protegis.

6 [Tua] tui passiuè, tui cognitio, tui notitia, quæ ex me, meiq; productione & opificio gignitur est mirabilis. Actiuè etiam cõgruit. Cognitio tua ex me, siue ex mei cõstructione apparet mirabilis. Tua scientia, sapientia, intelligẽtia ex meo opificio facta est admiranda. Liquet te esse sapientissimum & intelligentissimum ex eo quòd me tanta arte cõdideris, quam debibant Lactantius de Opificio Dei, Cicero de natura Deorum, Galenus de Vsu partium & Anatomiæ scriptores. [Ex me] ex mei opificio & structura. Scientia & cognitio tui est mirabilis q.d. ex mei opificio intelligo & scio, quàm sis mirabilis & potens. Meipsum noscens, excellentiam tuæ sapientiæ nosco. Ita Basilius & Nicetas in 42. orat. Nazianzeni. Vulgo Rabbini, *Ex me*, præ me, supra me, extra meum captum, supra intelligentiam meam. Mirabilior est scientia & cognitio rerum tuarum, quàm vt ego eam cõsequar. Adeò est ardua & difficilis, vt eam ego consequi non possim. Mirabiliter captum meum superat tui cognitio. Chrysost. Mirum in modum excedit captũ meũ, eorum quæ tu facis ratio. [Confortata] Eleuata est propriè. per Epexegesin idem dicit alijs verbis. Robusta vel ardua facta illa scientia tui vel sapientia tua (actiuè) vt ei non præualeam, vt nõ possim ad eam (peruenire, vel attingere, sup.) Et sine Eclipsi. [Non potero ad eam] non potero contra tuam scientiam, non ei præualebo. Adeò fortis eleuatáque est, vt frustra ad eam comprehendendam nitar & conet. Maior altior & sublimior est, quàm vt possim assequi.

7 Docet Deum esse essentialiter & actu vbique, non tantum in cœlo, vt vulgus existimat, atque adeò Aristoteles de mundo ad Alexandrum. Nam de alijs modis non dubitant, vt qui laudent illa Poëtarum. *Iouis omnia plena.*

Quo fugis Encelade quascunque acceperis iras,
Sub Ioue semper eris.

Per præ-

Per præsentiam quidem, quia Dei aspectus ad omnia clarissime peruenit. Per potentiam, quoniam nullus locus, eius prouidentia, actione, vi, efficacitate, operatione vacat. Per essentiam verò, quod isti non capiunt; quoniam eius substantia est immensa, cuncta replet, per omnia infinitè patet atque funditur exactius & absolutius, quàm rei infinitæ cuiuslibet substãtia certo loco terminetur & circumscribatur, quasi mundi anima, se totum per omnia actu & reipsa infundens, & quasi miscens vt vbique sit repletiuè, nullibi circumscriptiuè vel definitiuè, implendo videlicet cuncta, non quidem per successionem nõ per situm partium, sed totius in toto, & totius in qualibet parte. Nam in rantis mysterijs tantaxat balbutimus, deficientibus proprijs vocabulis. Cuius rei imaginem videmus in anima, quæ omnia corporis membra præsentia sua complectitur. [A spiritu] quo modo spiritum tuum, præsentiam tuam, & conspectum latebo? Euthimio per spiritum & faciem Dei, ipsum Deũ circunloquitur. Nonnullis Spiritum sanctum, & filium Dei, qui Patris est facies, atque imago.

8 Ita more feræ à venatoribus pressæ, quo me vertam, nescio, siue in altum, siue in profundum: adeò obcessum & constrictum me tenes. [Si descendero] Si stratum fecero, prop. in inferno. Si me illic occultaro velut in cubili. Per distributionem Prolepsis illustratur.

9 [Diluculo] Diluculi, siue auroræ, in genitiuo, magis Poëticè. Si sumptis auroræ pennis celeriter euolem in extrema mundi loca, Si volauero in extremum Occidentem, tanta velocitate, quanta aurora, vel sol in aurora, illuc tu me comitaberis: etiam illic me tua manus tenebit, tuáque dextera comprehendet. Aurora solis prænuntia momento in totum hemisphærium peruadit: adeò vt Physici disputent, num illuminatio sit motus momentaneus, citra prius & posterius. Vtut sit, sit tempore imperceptibili, ac est allusio ad Solem in aurora iactu celerrimo radios longissimos vibrantem versus Occidenetm supra mare, vbi tandem dicatur occidere, sic in Oceano veluti condens. Per eius pennas Arnobius cogitationes adumbratas ait, quæ repentino volatu vbique quidem sunt, at non desinunt Dei oculis liquidissimè perspici.

10 [Etenim] Etiam. Vide sup. Psal. 67. vers. 21. Nam אַךְ, vel אַף,

Universidad de Deusto
Biblioteca

vel אך, sic solent vertere. Tantum abest, vt vel sic tuam præsentiam & potestatem possim effugere, vt etiam illuc me deducas, ac illic velut captiuũ tenеas, Amos 6. vers. 2. [Manus] potentiæ & virtutis Dei nota. [Illuc] ad illum locum, ad hoc maris extremum.

11 [Conculcabunt me] cooperient & occultabunt, ne me videas, Quod enim in terra pedibus calcatur, ab oculis subducitur. Vnde Heb. Obscurabunt me. Canit tenebras nõ impedire prouidentiam Dei, quia ei sunt lux. [Et nox] At nox, atqui nox (particula aduersatiua) lucida est circa me. [Illuminatio mea] passiuè pro *Mei*. Nox ostensio mei est. Ostendit me, conspicuum & lucidum reddit. Atqui nox illuminabit me, clarum & perspicuum exhibebit me tibi cum meis delicijs & voluptatibus, quibus tutò in tenebris me frui putabo. Noctu præsertim vacatur voluptatibus & libidini. [In delicijs meis] Doctè. Nam עדן *Eden*, & עדנה Græcè. voluptas, delectatio. Legerunt ergo בעדי, *beadi*, te Nun sit radicale, non seruile cum Masoretis *baadeni*, *Super me, circum me*, vt sit affixum ijsdem quidem literis, sed variatis punctis.

12 [Quia] Particula Emphatica. Vnde Hebr. *Etiam*. Respondet enim superiori Prolepsi. [Non obscurabuntur à te] Non abscondent quicquam tibi. Tenebras ipsas, & quæcunque fiunt in tenebris, clarè cernis, & nox tibi tam est luminosa & lucida, quàm dies ipse. [Sicut tenebræ eius] noctis, [Ita & lumen eius] diei tibi est. (Pronomina enim *eius*, non idem referunt.) AEquè manifesta sunt tibi omnia, Euthymius rectè. Nam Caph similitudinis repetitum in hac lingua, absolutam & perfectam dicit similitudinem. Itaque nihil refert vtrum vertas, *Sic tenebræ sicut & lumen eius*, an *Sicut tenebræ, sic & lumen eius*. q. d. apud te tenebræ & lux pares sunt. Nullum discrimen tibi est inter noctis tenebras & diei lucem. Nox præbet tibi tantum luminis, quantum dies ipse. Sunt enim hoc ipsum apud te tenebræ, quod lux ipsa clarissima, vt nihil te latere queat. Noctis caligo Deo ipsissima lux est, & purus dies. Nihil itaque eius interest ad nostra pernoscenda siue in luce, siue in densissimis tenebris agamus. Quoniam enim Dei oculi sunt veluti sole lucidiores & radientiores, sua presentia tenebras illuminat, nec indiget externo lumine, puta Solis, vel lucernę, vt res in tenebris

tenebris positas cernat & discernat. Nam eius mens sic in rerum cognitione se habet, ac si humanus oculus de seipso lumen diffunderet, siue haberet lucem intrinsecam, per quam rem extrapositam sibi conspicuam redderet, non expectato Solis vel alterius lumine, aut sicut Sol, qui haberet oculos vel vim perspiciendi.

13 [Possedisti] habes in potestate, vel pernosti renes meos, id est, affectus: consilia, studia penitissima, & adiuuisti à primordio. Sedes affectuum est in renibus, vt cogitationum in corde. Vtide principium consiliorum & cogitationum Scriptura solet tribuere renibus, perfectionem & complementum corde. Anonymus, fecisti renes meos & intima quæq; mea membra. Meminisse autem renum, quòd primùm formentur, veluti duo sphæræ poli. Medici tamen aiunt, primũ tres nobiliores partes in vtero formari, Cor, Cerebrum, & Iecur, ac figuram Embryonis primùm disponi in speciem formicæ, in qua cernimus tres partes, & quasi incisuras potissimùm eminere & protuberare. Chrysostomo, per renes seipsum circunloquitur, veluti à parte totum describens. Quoniam tu (inquit) possedisti me, id est, possessionẽ tuam me fecisti, diuina tua prouidentia dignum. [Suscepisti] adiuuisti, protexisti à prima mei origine. Vnde Hebr. Obumbrasti in vtero materno. Alij, texisti, & cooperuisti, id est, composuisti: parum ad linguam accommodatè. Pro perspicacitatis Dei paradigmate affert artificium illud mirabile, quo compingimur in obscurissimo matricis loco.

14 [Terribiliter] mirificè admirando artificio. Ad verb. Terribili. Sed adiectiua sæpè vertũtur per Aduerbia, vt Græcè tam adiectiua, quàm Substantiua. [Magnificatus es] in mea formatione. Magnus effectus es & mirabilis in mei opificio & structura. Vnde Heb. Mirificatus sum, mirificè formatus sum. [Cognoscet] (id) agnoscet vehementer & studiosè. Anima mea plane id cognoscit & intelligit. Admirabilia sunt opera tua: id quod animo meo probè recognosco. Aliqui sub. (quæ) mirabilia sunt opera tua, & anima mea (quæ) cognoscit valde, q. d. Itémque anima mea intelligentiæ particeps, notitiæ, rationis & intelligentiæ capax, est valde mirabilis, per Zeugma.

15 [Os meum] ἐσθὼν ossium cõpactio. Synecdoche. Membra mea interiora, vtut carne & pelle tecta, quibus cõpactus

Universidad de Deusto
Biblioteca

sum in abdito ventris materni, tanquam terræ penetralibus tibi non sunt ignota. Aliqui robur & virtutem Metaphoricè exponunt. Non est tibi occultum, quam tenuis essem virtutis & fortitudinis, cum in materno vtero tuis primùm manibus formari inciperem [Quod fecisti] Hebr. quo factus sum. אשר, siue *Quod*, est Pronomen, non Coniunctio, contra Gnosticos [Et substantia mea] non est occultata, per Zeugma, à te, id est, à tua notitia, in inferioribus terræ, id est, in vulua, in visceribus materni vteris, tãquam antro abdito terræ. In Heb. locutio est magis Poetica. (Et quo) variegatus sum (variè contextus, & q. diuersificatus) in inferioribus terræ. Nam illud est verbum *Rakam*, quod ad illud Psal. 44. *Circumamicta varietatibus* vsurpatum est, de varijs donis & excellentijs Ecclesiæ. Comparat opus creationis in nervis, ossibus, carne, cuti, opere Phrygionico, & aluum seu vuluam matris infectioribus terræ. q. d. Variè effictus sum, & contextus, miro artificio & ingenio distinctus sum membris, veluti acu pictus, textusque, quo pacto pannus lineus pulchrè solet acu pingi, aut aulæa eleganti imaginum & colorum varietate. *Rakam*, acu texere, siue acu pingere. Gall. *Broder en tapisserie*. Secundum varias imagines & colores pulchra, varietate artificiosissimè factus sum de quo Galen. libris de vsu partium, Lactantius de Dei opificio. Cic. 2. de Natura & Anatomici. Nam significatur inexplicabile artificium, quo humanum corpus è tam diuersãrum rationum membris mirabiliter componitur instar Phrygionicæ. Inferiora terræ vocat Matris vterum.

16 [Imperfectum] Substantiuè. Corpus meum nondum perfectum, nondum suis organis formatum, me adhuc imperfectum, informe meum, massam meam informem, indigestamque, fœtum meũ rudem, nondum in materno vtero cunctis suis membris & forma vltima absolutũ, sed impolitum adhuc & incultum, temporis progressu per vim diuinã & generatricẽ perficiendum. q. d. Me in vtero duntaxat inchoatũ oculis tuis vidisti, meisq; rudimenta spatio temporis conformanda pernouisti, quantumuis in cæco vtero ignorarentur, vt ea quæ sub terra existunt. *Golem*, embryonem, fœtum vteri imperfectum Hebræi appellant, & interpretatur גלם בלי מצורה corpus absque forma. Atq; inde pro materia prima siue informi apud eorũ Philosophos accipitur.

[Et in

[Et in libro tuo omnes] in tua notitia & memoria. Metaph. à libris ad memoriam subleuadam scriptis, Theod. Pulchra Antithesis ad sequentem versum, qua recentiores non intelligunt, per eam autem transit ad Psalmi secundam partẽ de singulari & præcipua Dei prouidentia erga probos, vltra illam generalẽ hactenus explicatã. In libro quidem tuo i. in tua notitia & memoria, omnes homines scribetur, dies formabuntur, producentur, multiplicabuntur, multi fient, condentur, & transibunt, & nemo in eis deficiet sup. à libro tuo vel, qui non in eo scribatur. Est enim Aposiopesis, quam Anonymus sic nobiscũ absoluit. וחסר שלא יהיה בתוב ולא אוחר מיהם. Nullus eorum (deficiet, qui non scribatur) At amici tui Deus nimis sunt honorati. q. d. Omnes quidẽ in tua notitia scribentur, & nemo eorum à tua fugiet memoria & cognitione, quantumuis dies multiplicentur, augeantur, formenturue amici tui peculiariter ea notitia & mẽmoria tua honorantur. Omnes quidẽ nosti, sed non omnes æquali beneuolentia & honore prosequeris. Hic est simplex sensus, & ad verbum ex Heb. à Sept. expressus. Quem torquent recentiores duobus modis: primum quoniam per neutrum, non masculinum, ita exponunt: cum tamẽ Neutrum Hebræi exprimant prop. per fœmininum, & fons hic masculinè loquatur: In libro tuo omnia scribentur, dies formabuntur, & non vnum in eis (tibi erit ignotum, vel, extabit.) De membris humanis, quæ ita scribuntur in Dei prouidentia, vt (Luc. 12.) etiam capilli capitum omnes numerati sint, nec vnus ex eis pereat, quæque per dies formentur, temporis progressu, cum nullum eorum adhuc extaret, sed tunc temporis tantum esset embryo. Cum informis adhuc essem fœtus, videbas me cuncta membra, quæ per dies formantur, vel formata erant, velut in libro habebas depicta, cum adhuc ne vnum quidem extaret. 2. Quoniam contra authoritatem veterum, vt Sept. Chaldæi, R. Selomonis, Talmudicorum, Hieronymi רעיך accipiunt, vt vers. 2. pro cogitationibus, ex vsu Chaldaico, non pro amicis, vt Exod. 20. Leuitic. 18. Mihi quam pretiosæ, præclaræ, stupendæ, mirabiles sunt cogitationes tuæ Deus. Quam multæ, vel validæ summæ earum, siue excellentiæ [Dies] ἡμέραι. Nom. casus, eo quem dixi sensu. In alijs exemplaribus ἡμέρας, in Accusat. plurali. Vnde Hilarius, Arnobius, August. diuersas

 afferunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

afferunt explicationes. In Accusat. significabitur spatiũ temporis, Per dies, id est, paulatim, & temporis successione fingentur homines. Alij vertunt in Ablatiuo, *Diebus*, eodẽ intellectu. Nam in spatio temporis locus est Accusatiuo & Ablatiuo. Sic Gen 24. Maneat puella nobiscum dies. Et Leuit. 25. Dies erit redemptio eius. i. intra dies, per annum. [In eis] diebus, in tanta dierum multitudine (nemo deficiet è tuo libro) est enim Aposiopesis, vt dixi. Vel, *in eis*, ex eis hominibus. Nam Anonymus ב pro מִן, *in* pro *ex*, hic sumi docet. Chaldæus totum hunc versum sic reddidit. Corpus meum viderũt oculi tui, & in libro memoriæ tuæ omnes dies mei scripti sunt, in die quo creatus est mundus. A principio creatæ sunt omnes creaturæ in sex diebus, nec est duntaxat (dies) vnus inter illos. Posset etiam Fons sic verti. Massam meam informem viderunt oculi tui, & in libro tuo cuncta ipsa (membra) scribuntur. Per dies formãtur & nullum in eis (sup. deficit.)

17 Altera pars Psalmi, præsertim erga amicos Dei vigere ipsius prouidentiam. Hoc enim est Epithetum piorum, vt & Ioan. 15. Luc. 22. [Mihi] Datiuus emphaticus, apud me, vt sentio, vt video. Theodoritus in Psal. 118. vers. 63. passiue exponit, A me. Honorãtur autem à me valde amici tui sancti. O Domine, eos magnifacio, colo, honoribus afficio. [Honorificati] pretio si prop. In pretio & honore mihi sunt valde amici tui ô Deus. Eos copiosè studiosèque colo & veneror. Hinc Hieremias Constantinop. Sanctos honorandos colligit in suo primo ad Protestantes responso, c. 15. pag. 110. *Amici*, rectè, vt docui. etsi Recentiores *Cogitatus* interpretentur. Adde sequi mox Antithesin de Dei inimicis. [Principatus] excellentia & dignitas eorum quam est potens & fortis, vel multiplex, quantum inualuit: Sic & Chald. Mihi quam honorati & celebres sunt, qui amant te iusti, Deus & quàm validi sunt principatus eorum. Heb. Capita eorum. Quoniam autem Ros siue Caput Metaphoricè significat cacumen cuiuslibet rei, principem, siue principatum, præcipuum, summam, ideò recentiores, vt tantum dissentiant à maioribus, pro vltimo sumunt. Quàm multiplicatæ, vel roboratæ sunt summæ corũ (cogitatuum.) Tantarum cogitationum tanta est summa, vt eam subducere non possim. Tuæ cogitationes ne quidem summatim mihi innotescunt, quanto minus particulatim. Sic vocãtur incomprehensibilia Dei consilia, quibus omnia mirabiliter condidit, gubernat, & tuetur.

18 [Dinumerabo] per Concessionem rhetoricam, [Eos] amicos tuos. Iuxta recentiores. Cogitatus tuos. Si eos amicos tuos velim numerare, perinde fecerim, ac si numerare conarer arenam maris. Si surrexerim (ad eos numerandos) adhuc sum tecum (vt prius) Nihil amplius, quàm anteà fecerim, nihil promouerim. Sunt enim innumerabiles. Vaticinatur de plenitudine Gentium, & alludit ad promissionem factam Abrahæ, Genes. 13. 17. 26. Rom. 4. Hinc Apoc. 4. Vidi turbam magnam, quam numerare nemo poterat ex omnibus tribubus & linguis, &c. [Super arenam] Hyperbolica locutio de multitudine innumerabili. [Exurrexi] præueni diem, inuigilaui, ad eos siue amicos, siue cogitatus dinumerandos, subaudiunt Rabbini, [& adhuc sum tecũ] vt prius, subaudiunt ijdem. Adhuc tecum hæreo, adhuc tuorum amicorum (vel, iuxta Recentiores, cogitatuum) numerum non pernosco. Si inuigilauerim enumerandis illis, inferim operam: idem ac prius, cùm vellem numerare arenas maris, egero. Est enim alia concessio, *Exurrexi*, si exurrexerim. Esse adhuc cum Deo, est adhuc versari in eius, vel rerum ipsius contemplatione, nondum eas comprehendere: adhuc stare coram, & ad considerandum. Atque ita nihil nisi innumera electorum multitudo designatur. Gall. *Et je suis encore* q.d. Quo diutiùs considero cogitationũ tuarum, vel potiùs amicorum tuorum numerum, multitudinem, summam, eo illam minus comprehendo. Consolatio de numero electorum. Nam quod Christus ait, multi Vocati, pauci vero electi, paucitas dicitur respectu infidelium. Nostri & Chaldæus ad resurrectionem beatam referunt, *Exurrexi*, post mortem resuscitatus sum & resumpsi corpus, *& adhuc sum tecum*, iuxta illud Pauli: siue viuimus, siue morimur, semper cum Domino erimus. q.d. Quid timeo mori? resurgam, & adhuc cum Domino, ero. Vnde sequitur, Si occideris, Deus, peccatores (in illo resurrectionis die (morte æterna) viri sanguinarij discedite à me. Chald. Resurgam in mundo venturo, & adhuc ero tecum.

19 [Viri sanguinum] ô viri sanguinarij, homicidæ, qui scilicet destruitis tantum Dei opificium quod tanta arte conditum

Universidad de Deusto
Biblioteca

conditum est, recedite à me, ne in pœnis, quas luetis acerbissimas, vobis coniungar, ne iisdem suppliciis vobiscum inuoluar. Eorum potius meminit, quàm alterius generis improborum, & quia homicidium est scelus maximum, & quia descripserat fabricationem hominis admirabilem Tertia pars impios qui eum contemnunt, & pro nihilo habẽt, perituros.

20 [Quia dicitis] Immutarunt ad perspicuitatem personas, vt sententia continuaretur planiùs cum proxima Apostrophe. Ad verb. Qui, vel quia dicunt tibi in maligna cogitatione. Acceperunt in vanũ ciuitates tuas (ô Deus.) Facessant à me homines sanguinarij, qui tibi dicunt in suis malignis cogitationibus, Accipient (amici tui) in vanum ciuitates tuas, id est, quas eis dederis, qui obtrectant tuis erga probos beneficijs ac aiunt te bona in eos frustrà conferre, quòd eos occisuri sint, & ab illis eos disturbaturi. Et planiùs cum Septuag. continuata Apostrophe: Viri sanguinum, facessite à me, quia malignè cogitatis, & apud vos dicitis hoc, quod sequitur. Accipiẽt quidem illi (pij) ciuitates suas, quas eis Dominus dederit: at in vanitate, vanè, frustrà, quod illas eis simus erepturi, quod eos simus necaturi, quasi Dei erga suos prouidentiam & beneuolentiam possitis interuertere. [Suas] eius Dei. In aliquibus exemplaribus tuas. Sic Græcè *ex*. Est idem sensus. Frustrà ciuitates suas consequentur, frustrà eas recipient, frustrà restituentur. Nam eos inde excutiemus & deturbabimus: vel, frustrà ô Domine, in tuas ciuitates eos restitues: nam illas eis eripiemus. Vox impiorum Deo cum gigantibus bellantium. Posterius hemistichium studio duntaxat contradicendi hodie miserimè vertitur, *Eleuati sunt in vanum ofores tui*. Primùm, quoniam נשא est actiuum, vnde alij coguntur sub. *te*, vel *nomen tuũ*. 2. quia incertum est, vtrum ערים *barim* octo illis locis, in quibus Masorà notat significare צרים *tsarim*, per literarum commutationem, inimicos, non rectiùs significet ciuitates. 3. quia Kimhi ab illis istud excludit.

21 [Tabescebam] pertæsus eram propriè: vel, iuxta alios, contendebam, rixabar, infensus eram ijs, qui in te surgebãt. Hebræi hæc peculiariter intelligunt de Apostatis & Hæreticis.

22 [Perfecto] capitali, consummato odio. Heb. perfectione odij.

ne odij. Maximo, & cui nihil accedere possit. Odi illorum vitia, non naturam persequebar. Euthym. Perfectè odisse aliquem, est eius vitia egregiè punire, persequi, ei nolle reconciliari, quoad peccat. Odium enim hic dicit zelum & iustitiam aduersus improbitatem, non affectum & cupiditatem vlciscendi personam.

23 [Intei roga] proba, propriè, & cognoscito affectus cordis mei. [Semitas meas] Ramos meos, Hebr. per Metaphoram. Sic enim appellant cogitationes & sensa animi, quæ è mente fluunt vt rami ex arbore.

24 [Iniquitatis] afflictionis, irritationis, doloris, tristitiæ, propriè. Sic autem vocat viam viuendi prauam & iniquam. Vt quæ ad dolorem, & quidem æternum perducat. Perspice in me non esse iniustam actionem. Chryf. [In via æterna] in via præceptorum tuorum, quæ ducit ad æternitatem. Chald. in via rectorum mundi. In via sæculi, ad verb. Deduc me in viam sæculo congruentem, quam quis tenere debet, in viam rectam, ex Anonymo. Nam recta & proba durant, cum prauæ pereant Psal. 1. Regalem viam vocat Iacobus, quam quis sequi debet, nisi velit errare. Alij, vt Kimhi, Per viam sæculi deduc me, id est, mortem, quæ Ios. 23. & 3. Reg. 2. dicitur via vniuersæ terræ, qua scilicet gradiuntur omnes homines à sæculo. q.d. Vide an sim in peruersa viuendi ratione, qualis est impio, & me interfice. Si talis fuerim, patiar æquo animo, vt more aliorum impiorum me occidas. Non alienè etiam de vita æterna & cœlo.

ARGVMENTVM.

Vt se ab improbis & maledicis defendat, illósque puniat, deprecatur, Christo congruit.

1 In finem, Psalmus Dauid. CXXXIX. Hebr. 140.

2 ERipe me Dómine ab hómine malo: à viro iniquo éripe me.

3 Qui cogitauérunt iniquitátes in corde; tota die constituébant prælia.

4 Acuérunt linguam suam sicut serpéntes: ve-

nénum áspidum sub lábijs eôrum.

5 Custódi me Dómine de manu peccatôris: & ab hominibus iníquis éripe me.

6 Qui cogitauérunt supplátáre gressus meos: abscondérunt supérbi láqueum mihi.

7 Et funes extendérũt in láqueum: iuxta iter scándálum posuérunt mihi.

8 Dixi Dómino, Deus meus es tu: exáudi vocem deprecatiônis meæ.

9 Dómine Dómine virtus salûtis meæ: obũbrásti super caput meũ in die belli.

10 Ne tradas me Dómine â desidério meo peccatóri: cogitauérunt contra me, ne derelínquas me, ne fortè exalténtur.

11 Caput circúitus eôrum: labor labiôrum ipsôrum opériet eos.

12 Cadent super eos carbónes: in ignem deijcies eos, in miserijs non subsístent.

13 Vir linguôsus non dirigêtur in terra: virum iniústum mala cápient in intéritu.

14 Cognóui quia fáciet Dñs iudiciũ inopis: & vindictá paúperum.

15 Verúntamen iusti confitebúntur nómini tuo: & habitábunt recti cum vultu tuo.

2 [Iniquo] violento propriè, & inhumano. Sic vers. 5. & 13. Queritur initio de vno aliquo præcipuo. Inde ad plures hostes progreditur. Nisi sit Enallage numeri, singulare pro plurali.

3 [Constituebant] colligunt, congregant turmatim, ex Hebr. ad probos diuexandos. Est autem Asyntheton (&) tota die, &c.

4 De venenatis sycophantis ad persecutiones excitandas. *Sela*, quasi hoc sit perpetuum in Ecclesia & eius membris.

5 [Peccatoris] impij propriè [Ab hominibus] à viro iniquitatum, siue violentiarum. In fonte quidem sine Enallage numeri. Sed docuerunt hanc precem non tam dirigi contra personam definitam, quam contra vniuersum peccati corpus.

6 [Supplantare] sub plantis ponere & conculcare, subuertere, me semel perdere. Hebr. propellere ad lapsum, labefactare, trudere in varia pericula & ruinas [Mihi] in meã perniciem.

7 [Iuxta iter] ad verb. ad manum orbitæ. i. latus locum. Vt 2. Reg. 15. vers. 2. stetit ad manum viæ & vers. 13. ad manum portæ. Inepte iungunt recentiores cum præcedentibus ob Athnah, tantum vt à nobis differant. Nam Athnah non solet distinguere in Psalmis, prouerbijs & Iob [Scandalum] offendicula, in quibus impingerem, ruinæ causas, tendiculas, aucupia prop. laqueos aucupum. & diuersas insidias & fraudes intenderunt. *Sela*, vt ver. 4.

8 [Deus meus] *Eli*, fortis meus & potens. *El*, à fortitudine Deus dicitur, commodum instituto Epithetum.

9 [Domine Domine] יהוה אדני. *Elohim*, *Adonai*, Deus Domine. Prius enim debet legi *Elohim*, non *Iehoui*: quia hæc sunt eius puncta, contra Bezæ Iouem [Virtus] fortitudo [Obumbrasti] protexisti caput meum in die armorum, quandocunque sumunt in me arma. Defendisti caput, & tanquam vmbraculo gratiæ tuę texisti, me veluti galea muniuisti die, quo præliantur contra me. Alij [In die belli] actiue interpretantur: die, quo mihi præliandum, die quo mihi arma capienda sunt contra impios, vt in sacro vel iusto bello.

10 [A desiderio meo] post meum desiderium. i. postquam te desideraui, appetiui, amaui, inuocaui: vel propter meum desiderium, quia te desidero & expeto, ne me tradas peccatoris libidini & potestati. Præpos. enim *A* pro *Post*, *propter*, passim: vt Latinè à mensa, à lectione. Vulgo alij, contra, præter desideriũ meum. Masoretæ מאויי, *Maavaie*, legunt per Mem heemanticum & Iod plurale. *Desideria*. Ne tradas Domine desideria impij. q. d. Ne eius optata perfice, ne eum reddas voti compotem: vt deinde se explicet. Nam sequentia sic ad verb. Cogitationem eius (contra me) educas (in actum, vt) exaltentur. Non minus recte Septuag. per

Mem Præpositionem & Iod affixum. Quin & Chrysostom. Passiuè Rabbinorum sensu exponit, à desiderio mei, id est, aduersum me, & prout desiderat hostis [Cogitauerunt] Siue legerint *Zemamo* cum Masoretis, siue *Zamemu*, fideliter sententiam expressérunt. Cogitationem eius malignam ne impleas [Ne forte exaltentur] ne vnquam superbiant, aut glorientur de me oppresso.

11 [Caput] ἡ κεφαλὴ τῆ κυκλώματος, caput oppugnationis & obsessionis. Sumpserunt ergo in Nominatiuo casu, vt sit Appositio: & sic plerique Rabbinorum, vt Anonymus. Caput & præcipuum circuitionis eorum, nempe labor labiorum eorum operiet eos, obruet, perdet: caput oppugnationis atque insidiæ potissimæ in labijr ipsorum positæ ipsos intuoluent ac perdent: suis ipsorum artibus & consilijs peribunt. q.d. Consequentur mercedem suam, laborem labiorum suorum, id est, à calumnia magno labore structa, quæ quidem est caput, summa, præcipuum, quo circumeuisti, vexant, & impetunt probos. Nam præcipuè eos vexãt, calumnijs, probris & maledictis. Calumniæ magno labore structæ & compositæ, sermones valde elaborati, artificiosè structi, criminationes in meum laborem structæ, vel in quibus comminiscendis plurimum laborant, eis erunt perniciosæ, etiamsi in eis plurimum laborauerint: quemadmodum plus laboris est in mentiendo, quam veris dicendis. Kimhi & recentiores alienius & obscurius malunt *Caput* esse accusatiui casus, & regi à parte posteriore, vt cadat in *Eos*, ritu linguæ, quo res demonstrata antecedit demonstratiuum. Labor, quem ipsorum labia moliuntur, demonstratiuum operiet eos, nempe caput circundantium me. i. caput & ipsos circundantes ipsum, qui est caput & princeps inter eos & ipsosmet: calumnia, ipsorum caput & principem cũ vniuersis obsidentibus me perdet: ipsum authorem persecutionis cum suis turmis & comitibus & conjuratis obruet [Circuitus eorum] coronæ & multitudinis impiorum, qui eum cingunt & stipant contra me. Vnde Hebr. circundantium me, si *caput* significet Principem. non summam, & præcipuum. Alioqui *circuitum meorum*. i. grauissimarum oppugnationum & obsidionum, Sic enim in malum vtuntur hac locutione, vt Psal. 3. ver. 7. [Labor labiorum] Actiue vexatio, quæ labijs fit. Periphrasis maledicentiæ & mendaciorum

ciorum magno labore confictorum, vt Latinè linguæ virulentia. Quod enim illi linguæ, hi fere labijs tribuunt, quoniam & ipsa sunt de præcipuis loquendi organis.

12 Grauissima supplicia, quæ cælitus demittuntur, atque adeo æterna Metaphoricè pingit, alludens ad ignem Sodomiticum, de quibus sic Chal. Cadent super illos carbones de cælo, in ignem & gehennam præcipitabis eos, & in foueas illaqueationis, vt non resurgant ad æternam vitam [In miserijs] miseria intolerabili afficientur, in qua durare non poterunt præ acerbitate, vel in qua non hærebunt nisi cum mirabili infœlicitate. Tali Hyperbole. 2. Pet. 2. Angelos impurosnon portare aduersum se execrabile iudicium, cum tamẽ in perpetuũ eos oporteat hoc acerbissimũ malũ concoquere. Aliqui vertunt, *In foueis*. Subsistere autem Metaph. sumitur. Nam secundum substantiam viuent in perpetuum.

13 [Linguosus] linguax, maledicus, mendax, impostor, calumniator, qui lingua abutitur ad mala non prosperabitur. Euth. Vnde Heb. non stabilietur, non firmabitur [Capient] *Sgnivrv*, venabuntur: quasi venatu capient. Sic Heb. Virum iniquum malum venabitur in propulsiones. Hinc Chal. Virum prauum & malignum venabitur Angelus mortis, & detrudet in gehennam [In interitu] quando interibit vel, in interitu, vsque ad interitum, donec intereat. Mala eam capient, quę ipsum interimant, & in exilium pertrahant. Heb. in propulsiones, in ruinas. Homo violentus & iniquus agetur in ruinam, expelletur in interitum. Ad ipsius perniciem sua eueniant scelera.

14 Noui multis experimentis & exemplis Deum causam inopum tutaturum, vindicaturum suo tempore, & eos liberaturum, impijs grauissime punitis,

15 [Veruntamen] verum, at. Est enim Antithesis. Iniquus peribit. Contra iusti te laudabũt, vel gratias agent (confiteri vtrunque) de tempestiuo auxilio, & tuo fauore dirigentur siue prosperabuntur [Cum vultu tuo] cum tuo fauore & gratia, quæ in vultu cernitur, vel vt Psal. 15. ver. 12. & 20. ver. 7. à spiritu vultus tui. Tuo vultu semper in cœlo perfruentur, beati erunt ex tuæ maiestatis & gloriæ visione. Per vultum Christũm, qui est character substantiæ siue personæ Dei Patris, etiam Euthymius intelligit.

ARGV-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ARGVMENTVM.

Orat, vt sit patiens in afflictionibus & ab aduersarijs tutus. Congruit Christo.

1 Psalmus Dauid CXL. Heb. 141.

DOmine, clamáui ad te, exaúdi me: inténde voci meæ, cum clamáuero ad te.

2 Dirigâtur orátio mea, sicut incénsum, in conspéctu tuo: eleuátio manuum meârum sacrificium vespertinum.

3 Pone Dómine custódiam ori meo: & óstium circunstántiæ lábijs meis.

4 Non declínes cor meum in verba malítiæ: ad excusándas excusátiones in peccatis.

5 Cum homínibus operántibus iniquitâtem & non communicâbo cum eléctis eôrum.

6 Corripiet me iustus in misericórdia, & increpâbit me: óleum autem peccatôris non impínguet caput meum.

7 Quóniam adhuc & orátio mea in beneplácitis eôrum: absorpti sunt iuncti petræ iúdices eôrum.

8 Aúdient verba mea quóniam potuérunt: sicut crassitûdo terræ erúpta est super terram.

9 Dissipâta sunt ossa nostra secus infernum: quia ad te Dómine óculi mei: in te sperâui, non auferas ánimam meam.

10 Custódi me à láqueo, quem statuérunt mihi: & á scándalis operántium iniquitátem.

11 Cadent in retiáculo eius peccatóres: singulariter sum ego, donec tránseam.

1 [Exaudi me] festina ad me: prop. exaudiendum scilicet. Putant autem nonnulli Dauidem hæc cecinisse in exilio, & loco

loco thuris & hostiarum, quæ fiebant in templo, dedicasse, quod sacrificijs interesse non posset.

2 [Sicut incensum] recta, grata (sit supple) Precatio mea tibi sit gratissima, sicut thuris cremati suffitus, qui in venerationem tui excitatur, sicut thymiama, quod singulis diebus mane & vesperi incenditur. q. d. Preces meæ ad te sursum recta ascendant, instar thuris suffiti, neque ad modum nebulæ dispergantur, habeantur probatæ & acceptæ, neque veluti in naribus fœteant. Nam ad sacrum thymiama allusum putant. De quolibet thure similitudo etiam constat. Thus enim crematum vbicunque, naribus solet esse gratissimum [Sacrificium] (sicut) sacrificium vespertinum, sicut fertum farinaceum vesperi satrificatum & oblatum cum agno immaculato Christum adumbrante, quod legis statuto per singulos dies vesperi offerebatur. Exod. 29. Num. 28. Precatio mea cum expansis manibus dirigatur, in conspectum tuum: tibique placeat vt vespertinum sacrificium. Fortasse respicit ad S. Eucharistiam vesperè institutã. Alioqui dicere poterat *Sacrificium matutinum*, quod erat celebrius. Chald. Dirigatur oratio mea sicut suffimentum aromaticum coram te, eleuatio manuum mearum in oratione sicut munus suaue, quod offertur in vespere ב *Sicut* similitudinis particula in hac lingua sæpe desideratur.

3 [Pone] orat pro patientia. In his malis & crucibus seruia me, ne quid egrediatur temere per impatientiam & desperationem ex ore meo [Ostium circumstantiæ] munitionis vel custodiæ, ostium custodijs munitum, ostium quod labia mea circunstet, obsideat, custodiat per circuitum, vt nihil possit per ipsa egredi impurum & vitiosum. Metaph. à custodibus & excubitoribus qui loca seruant, ne quis temere exeat. Latinè, adhibere seram, frænum imponere ori. Heb. custodiam. (Alij in Imp. Custodi, non tam recte) super ostium labiorum meorum (pone) hãc ne aperiam labia mea temerè inutiliter, &c. Da mihi gratiam, qua frænem & donem linguam meam, ne vllo pacto peccem. דל *Dal*, qui interpretantur eleuationem, vel tenuitatem, non ostium, non annouerunt poeticam Apocopen, de qua Psal. 3. vers. 8. pro דלת *Deleth*.

4 [Declines] actiue, ne inclina animum meum ad verba mala, ne patiare vt declinem ad verba inania, vel etiam pernicio-

sa.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nicioſa. Aliqui tranſcendenter, ad rem malam [Ad excuſandas] vt peccata mea velim defendere, excuſare, eleuare, ſed potius agnoſcam & ſimpliciter confitear ad illorum remiſſionem conſequendam, è doctrina Pſal. 37. 50. 131. Quod ſecutus eſt Dauid 2. Reg. 12. Vnde Nathan ingenuè conſtitenti, Peccaui Domino, dixit, Dominus quoque tranſtulit à te peccatum tuum, non morieris. Qui vertunt. *Ad operandū operationes in impietate*, aut quid aliud, non intelligunt vim verbi עלל. Nam non ſignificat operari ſimpliciter ſed cum occaſione, prætextu, cauſa. Ex quo *Halila*, & apud Rabb. *Hilla* cauſa, occaſio, excuſatio. Græce τὸ προφασίζεσθαι προφάσεις, vt prætexam prætextus in peccatis meis: vt cum Adam in Euam, & Eua in ſerpentem peccati prætextum comiecit, Euthym.

5 [Cum hominibus] vt faciunt iniqui, vt ſolent ſe excuſare impij. Nam cohæret cum proximis vt ex diſtinctione Hebræorum patet, apud quos hic verſus cum ſuperiore eſt vnicus. *Et non communicabo*, & non communicem, vel, & tunc non communicabo [Cum electis] Neutrius generis. Vnde Heb. Et non veſcar delicijs eorum. Et tunc non fruar voluptatibus, quibus fruuntur impij: non fiam particeps eorum, quæ ipſi putant electa & delicioſa. Nihil mihi erit commune cum ijs, quæ ipſi tanti faciunt, neque indulgebo delicijs, quas iſti ſtudioſè perſequuntur.

6 [Corripiet] feriet propriè, vel feriat. Conceſſio: corripiat me iuſtus, iubeas hoc feram; at oleum peccatoris &c. Percutiet & verberabit me iuſtus miſericorditer, ſine inhumanitate. Proinde ſi me vis caſtigare, ô Domine, eius caſtigationem non auerſor, eam ſummi beneficij loco ducam: at oleum peccatoris ne illinat caput meum, eius miſericordia ne me inungat, eius ſuauitas, fauor, beneuolentia, blanditiæ, humanitas ne me perfundant, aut mecum quicquam habeant negotij. Mihi enim eſt vtilius caſtigari, atque etiam vapulari à iuſtis, quam à ſceleratis vnguento quantumuis pretioſo deliniri. Verbera enim illorum morbos animorum ſanant, at iſtorum vnguenta ſiue deliciæ caput frangunt, id eſt, mentem perdunt. Hanc Antitheſin præter Noſtros agnoſcunt R. Ioſeph & R. Abraham. Nec tam recte Recentiores putant idem dici vtroque hemiſtichio, vel certe poſterius eſſe exaggerationem prioris, quod Hebraicè

braicè loco *peccatoris*, legatur ראש *Ror*, caput, quaſi verò *Ros* non etiam ſignificet venenum, fel, amaritudinem, quæ propriè ineſt ſerpentis capiti: & per tranſlationem, peccatorem venenatis moribus. Sic interim illi interpretantur *Oleum capiti, non franget caput meum*, id eſt, illa iuſtorum caſtigatio, quæ eſt vnguentum ſiue oleum pretioſiſſimum, nō me lædet, neque meo capiti erit noxia. Vt oleum capitis ſit oleum primum, præcipuum & pretioſiſſimum, vt Exod. 30. Simplicior eſt Antitheſis. Vnguentum veneni, id eſt, peccatoris, ne frangat, ne lædat, vel etiam ne obtundat caput meum, ne meo capiti ſit moleſtum. Sic Gallicè. *Qu'il ne me rompe la teſte.* Quod per impugnare, ſiue inungere & oblinere repræſentarunt Septuag. Oleum ſiue vnguentum Metaphoricè, blanditiæ, quibus demulcentur corda peccantium, & in malis fouentur, de quibus Rom. 16. per blandas benedictiones ſeducunt corda innocentium. Illæ blanditiæ ne paſcant animum meum, neque oblectent, ne eum capiant & in peccatis foueant. Simulatam adulationis laudem Hilarius & Auguſt. exponunt.

7 [Quoniam adhuc] (eſt.) quoniam Precor adhuc etiam inter mala eorum, id eſt, inter medias eorum perſecutiones, tantopere ab ipſis expetitas, nec tui in mediis malis & calamitatibus mihi ab ipſis cupidiſſimè impottatis obliuiſcor, abſorbebuntur crudeliter faxis illiſi. *In* etiam pro *contra*, appoſitiſſimè, etſi conſtruatur cum Ablatiuo, non in Accuſat. interdum enim interpretes hoc neglexerunt, vt verſic. 11. Quia adhuc oratio mea eſt, inſtat & perſeuerat aduerſus eorum malitiam, vel vexationes (Malum de malo pœnæ & culpæ) diuinam illis vltionem imprecans, infœliciſſime peribunt. Precis afflictorum aſſiduæ contra peccatores magnam eſſe vim oſtendit. Hebræi tamen iungunt cum præcedentibus: Oleum peccatoris ne me inungat, quia etiam adhuc oro contra eorum malitiam & beneplacita, ſiue cupiditates [in beneplacitis eorum] רעה hoc loco acceperunt in ſignificatione Chaldaica, de qua Pſal. 138. verſ. 3. Propriè *In malis eorum*. Inter mala eorum, in quibus ſibi placēt, vel contra peccata, quibus delectantur. Nam Prepoſ. *In*, variè hic exponitur. *Inter, contra, per, & Mala*, calamitates, vel peccata. Quia adhuc etiam oratio mea (eſt) in malis eorum. id eſt, pro malis eorum, vt ſcilicet conuertantur ab operibus

malis,

malis,è Kimhi,& Theod. Vel,in malis eorum.i.ne in eorũ mala & calamitates,ab ipsis mihi optatas incidam, è R.Selomone & Chrysost. *Vel*, Pro malis eorum,vt eis mala eueniant,è R.Abraham [Absorpti sunt] Præteritum pro futuro. Absorbebuntur, illisi petris & saxis principes istorum impiorum: crudeli supplicio interibunt hi, qui præsunt istorum studijs & persecutionibus, hi,à quibus isti incitantur contra me, illidentur in petras,in loca saxosa præcipitabuntur, inhumaniterque punientur. Vndé Hebr.Dimissi sunt in manibus petræ iudices eorum: quod intelligunt de Saule & purpuratis eius. Inhumanum & crudele supplicũ appellant iungi petræ, allidi ad rupes, dimitti in manibus saxi, id est, in loco saxoso,vel de saxo,vt Iezabel, 3.Reg.9. [Iudices] principes,id est,præcipui eorum: vt liber Iudicũ, id est,Principum.

8 [Audiant] Hysterologia, quæ sic ordinanda. Audiant quoniam verba mea potuerunt,id est, apud Deum efficacia fuerunt. Audient quod preces meæ exauditæ sunt, vim magnam habuerunt, plurimum valuerunt apud Dominum, impetrando scilicet istam vindictam & iudicium. Sic Heb. Et audient verba mea, quoniam dulcia fuerunt: intelligent verba mea fuisse suauia, grata & accepta Domino, ei placuisse: quod me exaudiuerit,eos vlciscendo, & me liberando.Græc. ὅτι ἠδυνήθησαν, Nam ἡδύς dulcis,vbi tamen Noster legisse videtur ἰδυνέθησαν à δύναμαι, *possum*: quod fuerint magnæ potestatis coram Domino, dum me exaudiuit. Alij, Audient verba mea fuisse suauia,pacifica & quieta,non, vt putant, conspiratoria & pertinentia ad perturbandam Rempublicam,& inuadendum regnum. Voces probotum ad Dominum contra impios tunc intelligimus fuisse efficaces, quando eos euertit,vel, conuertit [Sicut crassitudo] Cadit hoc simile in primum hemistichium sequentis versus. Sicut crassa moles terræ, aratro discissa rumpitur in glebas: sicut crassa gleba erumpit per scissionem aratri, vel per terræ motum, & magna violentia è suo loco dispellitur, & exilit super terræ superficiem: sic dissipata, sic dispersa sunt nostra ossa & vires ad inferni fauces, hostium nostrorum persecutionibus & bellis Hieronym. Sicut agricola cum scindit terram, sic dissipata sunt ossa nostra in ore inferni. Hinc Hebr. Sicut findens & proscindens terram.i. vt solet agricola

agricola findendo proscindendoq; terram glebas dissipare ita isti, ossa & vires nostras infregerunt, nosq; in eas angustias adegerunt,vt morti iam simus propinqui. Alludit ad ossa martyrum dispersa & corpora insepulta,vt 2.Cor.1.

9 [Ossa nostra] vires nostræ,per Meton. Alij,membra nostra,per Synec. Altera pars similitudinis,in Hebr. in hoc hemistichio versus clauditur [Secus infernũ] iuxta sepulchrũ, iuxta infernũ,ad mortẽ fere,prope orcum ad orci fauces ita vt propè sit infernus, ita vt ratus inferni, mors, vel sepulchrum nobis immineat. Hyperbole ingentium periculorũ, inferno & morti proximorum. Latinè,alterum pedem habere in sepulchro,vel in cymba Charontis. *Oculi*, sunt sup.vel respiciunt [In te] (& in te speraui. Asyntheton. Quia in te oculi mei sunt iecti, & quia in te omnis spes mea posita est,ne auferas,& ex Heb.effundas(quasi aquam, cuius effusio nihili putatur) vitam meam, ne quæso permitte me ab impijs vita spoliari.

10 [A laqueo] à manibus laquei,prop. [Statuerunt] tetenderunt [A scandalis] à tendiculis & cassibus maleficorũ & sceleratorum,ab insidiosis consilijs & operibus.

11 [Cadent] Possit etiam verti deprecanter, cadant, decidant [In retiaculo] reticula(Latinius)in rete. Ablatiuus pro Accus. vel in reti,per rete eius(iniquitatis)Cadent impij in retia iniqua,quæ mihi tetenderunt, in ea mala, quæ mihi machinati sunt. Singulariter autẽ siue separatim ego incolumis euadã [Eius] suo,vt sit sing.pro plurali. Vel,iniquitatis.i.reti iniquo,inique structo & tẽso. Vel dei,iuxta Theod. reti eius,Dei scilicet, capientur qui alijs insidiantur & tendunt retia. [Singulariter] μοναχὸς solitariè, solus,ab illo cœtu remotus sum, solus maneo, ab illorũ societate me remoueo & separo, vel,sum solus, sum singularis & præsidio destitutus, donec transeam illorũ retia, donec illorũ casses & insidias euadã. De mortis transitu intelligit Chrys.Solitarius & amotus ero ab eorũ studio,donec obeã. Me ab eis separabo,quoad vixero: de temporis autem Chal.singularis, inquit,sum,donec tempus transeat. יחד etiam simul, pariter,significat. Ex quo nonnulli, Cadant in suos casses, dum pariter ego illos transgrediar: dum suis retibus capientur,ab isdem liberer. Dum simul sum cum ipsis,inter retia illorũ, ipsi capientur: ego vero tua benignitate saluus euadam.

ARGVMENTVM.

Humana ope destitus, contra insectatores auxilium implorat. Christo & Ecclesiæ congruit.

1 Intellectus Dauid cum cum esset in spelunca, oratio. 1. Reg. 24. CXLI. Heb. 142.

VOce mea ad Dóminum clamáui: voce mea ad Dóminum deprecâtus sum.

3 Effundo in cõspéctu eius oratiõné meá: & tribulatiõnem meam ante ipsum pronúntio.

4 In deficiéndo ex me spíritũ meum: & tu cognouísti semitas meas.

5 In via hac, qua ambulábam: abscondérũt láqueum mihi.

7 Considerábã ad déxteram, & videbam: & nõ erat, qui cognósceret me.

7 Périit fuga à me: & non est, qui requirat ánimam meam.

8 Clamáui ad te Dómine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viuentium.

9 Intende ad deprecatiõnem meam: quia humiliátus sum nimis.

10 Libera me à persequéntibus me: quia cõfortáti sunt super me.

11 Educ de custódia ànimam meam, ad confitendũ nómini tuo: me expéctant iusti, donec retribuas mihi.

1 Dauid in spelunca loquitur (1. Reg. 24.) sed prophetat in Christo. Hilarius. Nam inscriptiones non semper materiam Psalmi, sed occasionem exprimunt. lege Psal. 3.

2 [Clamaui] per precem, mente & submisso labiorum motu, vt Anna 1. Reg. 1. ver. 13. &c. Non enim voce clamabat, in specu latitans, iamiam comprehendendus ab hostibus. Hanc vero cordis vocem pro clamore habere Dominũ apparet è cap. 14. Exod. Quid clamas ad me (õ Moses) cum ne mutiret quidem. Nam oratio est propriè in eleuatione mentis.

3 [Effundo] multis verbis expono. [Orationem] שיחי meditationem meam, meam summissam locutionem & precem. [Pronuntio] narro, indico apud ipsum hanc meam calamitatem.

4 [In deficiendo] Pronuntio, inquam, quando deficit præ magnitudine mœroris & anxietatis animus meus, vt cogatur velut excedere è corpore. Ad verb. Inuolui & operui in me spiritum meum. Metaphor. Quasi animus præ angustia se implicaret corpori, & versus illud contraheret. Nam nihil aliud expectabat Dauid, quam vt caperetur à Saule. Hæc autem iungenda cum superioribus [Semitas] vitam, vitæ meæ rationes, actiones, negotia, necessitates. Totidem modis accipitur Metaphora. Tibi est nota vita & innocentia mea, nosti me iniuria, ista ab inimicis meis pati. Alij viam, qua possim effugere, vel modum, quo possim liberari, tenes.

5 Hic versus est pars superioris secundum Masoretarum distinctiones [In via hac] etiam in his montibus & spelunceis, in quibus me tutum fore sperabam [Laqueum] insidias exitiales struxerunt mihi.

6 Describit suam miseriam hoc & seq. vers. [Considerabam] recte. Nam etiam Rabb. monent הביט & ראה esse infinita pro præteritis, contra Heb. in Imp. vertentes. Cõsidera & vide, õ Domine, præter te adesse mihi neminem. [Ad dexteram] ad auxilium, Meton. Esse enim à dextris, vsu scripturæ est paratum ad opem assistere, vt Ps. 15. 108. 109. Vel est gestus hominũ sollicitè & anxiè in omnem partem se vertentium, vt videant, num sibi alicundè auxilium veniat. [Et videbam] & diligenter obseruabam, sollicitè attendebã & nullus me obsidentium & circunstantium agnoscebat, vt mihi opem ferret. Amici & noti me deseruerunt, neque meis ærumnis affecti sunt. Alij putant esse Aposiopesin, *Et videbam* sup. ad sinistram. In omnem partem versaui oculorum meorum aciem, nulla autem ex parte apparuit, qui me agnoscceret. Etiam hic versus Masoretis est secundum membrum versus superioris.

7 [Fuga] effugium, fugæ locus, modus & potestas. Nam erat in spelunca ab hostibus obsessa. 1. Regum. 22. & 24. bis enim eã latuit [Requirat animam] animæ meæ, siue vitæ per Meton. salutem & liberationem: cui curæ sit mea salus,

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui curet vitam meam, Chrysost. Requirere animam ad saluandum & tuendum intelligitur: non vt Psalm. 39. & 62. ad perniciem & exitium, vt & Matt. 2. Defuncti sunt, qui quærebant animam pueri. i. interitum & necem.

8 [Portio] (&) portio mea es, quoad ero in viuis [In terra viuentium] in hac vita, in hoc mundo Euthym. in cœlo, vbi est terra viuentium. Immortales enim sunt & perpetuo fœlices, qui illic viuunt. Alij, in mea patria tu mea es hæreditas & sors, non opes, honores, clientelæ, exercitus, præsidia, aliaque huiusmodi. Hebræi censent terram viuentium appellari suam patriam Israelicam, quod esset saluberrima, vtpote posita in medio climatum: quæ cæli inclinatio calore & frigore æqualiter participat, vt proinde regio sit temperatissima, & valetudini atque vitæ accommodatissima. Malo terram sanctam opponi desertis, in quibus latitabat & vsu publico religionis carebat. Dauid. q. d. Portio mea eris in terra patria, vbi homines viuunt: nam me restitues. Nec semper in his desertis, vbi homines multa perpetiuntur, & quasi pereunt inedia & squalore, vitam vagam & miseram persequar. Significat reliqua omnia sibi esse erepta in illis locis, præter misericordiam Dei, qua nixus sperabat se adhuc patriam visurum. Respicit etiam ad veram vitam, quæ in humanis est posita in religionis vsu. Portio mea eris in terra sancta, vbi homines propriè viuunt & vsu solemni religionis à te per Mosen & Prophetas ordinatæ in piarum mentium solatium fruuntur, tuamque hauriunt gratiam. Hunc autem versum cum duobus præcedentibus Hilarius & August. de Christo exponunt.

9 [Deprecationem] vociferationem prop. querimoniam. [Humiliatus] attenuatus prop.

10 [Super me] præ me. Quia sunt me fortiores & potentiores. Rursum Masoretæ hunc versum habent pro secundo membro superioris.

11 [De custodia] de carcere, de clausula, Heb. i. de hac spelunca & obsidione. Possit transferri ad carcerem corporis huius mortalis vel inferni [Ad confitendum] eo vt ego liberatus confitear & celebrem tuum nomen. q. d. Nolo me liberes, nisi vt possim te publice celebrare, & gratias agere. Malo hic perire, quam si liberatus tui postea obliuiscar. Aliqui aliter resoluunt. Vt iusti ob meam liberationem, confiteantur

fiteantur & celebrent nomen tuum [Me expectant] Expectant iusti, vt mihi beneficias, vt me liberes. Alterum enim Pronominum est duntaxat emphaticum. q. d. Educ me de hoc misero statu & quasi carcere siue vitæ, siue obsidionis inimicorum. Nam & iusti id sperant. Si non mea causa, at propter iustos id effice, qui hoc expectant. Ad verb. me coronant, id est, cingunt, stipant, circunstant, solliciti de mea salute & liberatione. Quamquam תרב *Cathar* etiam significet expectare, præsertim apud Syros, vt Es. 42. & 60. Auide præstolantur, vt me liberes & opem feras: expectant solicitè & anxiè meam liberationem & salutem: suspensi sunt, expectantes tuum in me beneficium ac retributionem. Chrys. [Donec retribuas] donec beneficias, donec beneficio liberationis me afficias, donec de me bene merearis. Aliqui in futuro vertunt. Me coronabunt iusti, cum retribueris mihi. Si mihi dederis hoc beneficium. Iusti se mihi, studio gratulandi, circumfundent, atque ad me læti accurrent. Hinc Græcè ὑπομενοῦσι, expectabunt, sustinebunt, gratulaturi videlicet de tam præclara liberatione, cum viderint te retribuisse mihi, id est, tantum beneficium contulisse. Lubens etiam retinuerim vim verbi. Coronabunt, id est, capiti meo coronam imponent, vt contigit quando. 1. Par. 11. Regem eum inaugurarunt.

ARGVMENTVM.

Petit ne Deus ad suam iustitiam respiciat, sed ad miseriam & persecutionem, à qua se subleuet, punitis hostibus. Congruit Ecclesiæ.

1 Psalmus Dauid, quando persequebatur eum Absalon filius eius. 2. Reg. 17. CXLII. Heb. 143.

DOmine exaúdi oratiónem meam, aúribus pércipe obsecrationem meá: in veritáte tua, exaúdi me in tua iustítia.

2 Et non intres in iudícium cũ seruo tuo: quia non iustificábitur in cõspéctu tuo omnis viuẽs.

3 Quia persecũtus est inimicus ánimam meá:

humiliauit in terra vitã meam.

4 Collocauit me in obscúris, sicut mórtuos séculi & anxiátus est super me spíritus meus: in me turbatũ est cor meũ.

5 Memor fui diérum antiquórum, meditátus sum in ómnibus opéribus tuis: & in factis mánuũ tuárum meditabar.

6 Expãdi manus meas ad te: ánima mea, sicut terra sine aqua tibi.

7 Velóciter exaúdi me dómine: defécit spíritus meus.

8 Non auértas fáciem tuam à me: & símilis ero descendéntibus in lacũ.

9 Auditam fac mihi mane misericórdiã tuã: quia in te speráui.

10 Notam fac mihi viam, in qua ambulem: quia ad te leuáui ánimã meam.

11 Eripe me de inimícis meis Dómine, ad te confúgi: doce me fácere voluntátem tuam, quia Deus meus es tu.

12 Spíritus tuus bonus dedúcet me in terram rectã, propter nomẽ tuũ Dómine viuificabis me, in æquitáte tua.

13 Edúces de tribulatióne ánimã meã: & in misericórdia tua dispérdes oés inimicos meos.

14 Et perdes omnes, qui tríbulant ánimam meam: quoniã ego seruus tuus sum.

1 Propria inscriptio est *Psalmus Dauid*. A Græcis cætera sunt adiecta. Nam reuera argumentum est generalius quam vt ad persecutionem vel Saũlis vel Absálom coerceatur [In veritate] pro tua fide, secundum veritatem promissionum tuarum [In tua iustitia] per tuam iustitiã, secundum æquitatem iustitiæ tuæ, quę postulat, vt fidem præstes. Vel, in tua iustitia, qua tu homines videlicet iustificas, vt Rom. 3. Sic iustitia concurrit cum gratia & misericordia.

2 [In iudicium] in iustia iuris thronum ne mecum venias sed misericordiæ. Ne mecum iure agito. Mecum misericorditer agi obsecro, non ex summi & exacti iuris formula & præscripto. *Iudicium* enim hic summum ius, iurisque seueritatẽ significat, quatenus opponitur æquitati siue ἐπιεικείᾳ. Quare cum nemo sit perfecte iustus apud Deũ, iusti & puri iudicij metus omnes terrere debet. Possit esse Metonym. In iudicij disceptationem. Noli mecum iudicio disceptare, noli me in ius trahere [Quia non] Non omnis i. nullus. Quia nullus hominum [Iustificabitur] absoluetur, iustus reperietur, aut erit, simpliciter & prop. & iuxta Chrys. insons æstimabitur coram te. Omnes enim peccauerunt, & indigent gratia Dei, nec quisquam est, qui non aliqua macula peccati vel fuerit, vel sit inquinatus, vel sibi relictus non possit inquinari. Quo sensu ne Angeli quidem iusti ac puri dicũtur, 4. & 25. Iob. Neque quisquam soli iustitię, misericordia, non supposita innitens, se possit iustum probare ante exactum Dei tribunal. Vnde ne saluari quidem nos dicimus ex operibus prop. sed ex gratia & meritis. Qui saluandos saluas gratis, salua nos fons pietatis. Et Spes à Magistro Sent. lib. 3. definitur certa expectatio vitæ æternæ ex gratia & meritis. Est autẽ meritum, non opus bonũ simpliciter, sed cũ gratia & per gratiam Dei factum atque acceptatum, vt sic cuncta in Deum conferantur, qui in nobis sua dona coronat, dum bona nostra opera remunerat, ex Aug. ad Sixtum. Sunt enim gratuita ex parte gratiæ præuenientis & comitantis, tantum nostra, ratione liberi arbitrij & obedientiæ. Lege hic Augustinum & serm. 49. de Tempore, & Bernard. 1. serm. in festum omnium Sanctorum. Chrysostomum hic & Prosperum.

3 [Quia] Ver. 3. & 4. poëtica hypotyposis hominis extremè afflicti. Cadit autem in quintũ. Quia summè sum afflictus, memor fui &c. [Humiliauit] depressit, deiecit in terram, humi afflixit. Heb. attriuit.

4 [In obscuris] in tenebris, in obscuris locis, in speluncis & latebris. Ita è Chrysost. vocat calamitates & mala, quibus mens ipsius obtenebrabatur. [Sicut mortuos seculi] ante multa secula: sicut iamdudum mortuos, & à seculo longoq; tempore in tenebris degentes, quorum nulla amplius est memoria. Vnde Hieron. vertit antiquos siue antiquitus, & iam olim mortuos. Euthymius, profundissimis tenebris &

multa humo obrutos. Alij mortuos in seculum, siue in perpetuum [Anxiatus est] inuolutus est prop. opertus anxietate: de quo Ps. 141. v. 4. [Super me] in me, vel de me, pro mę vt sit sensus, Anxius est de me, ne scilicet ab inimicis cōprehendar, & in mortem trahar [In me turbatum est] ad verb. Intra me, in medio mei, obstupefactum est, vel desolatum.

5 [Dierum antiquorum] quibus antiquitus de me bene meerebaris, meque singularibus bonis afficiebas. Ita Hebræi. Ego cum nostris generalius, Anteacti temporis. Secula antiquitus præterita recolo, quæ ab initio mundi fluxerunt, & monumenta misericordiæ, quot & quantis calamitatibus liberaueris maiores nostros, quanta benignitate eos perpetuo tutatus sis. Recogito dies æternitatis, antiquæ felicitatis, qua patres afficiebas: pristinæ denique gratiæ qua eramus affecti in statu innocentiæ ante Adæ peccatum. Hæc omnia me ad implorandam misericordiam tuam hortantur. [Meditabar] vel loquebar. Mę consolabar Patrum exemplis & cogitatione priscorum factorum tuorū, quę plena sunt humanitatis in eos, qui te implorant, inauditæque misericordiæ.

6 [Tibi] est, suspirat, vel quid simile. Ad te est, ad te languet. Te sitit anima mea mœsta, desiderat tuam gratiam, misericordiam, consolationem, auxilium, vt terra arida, sicca, humore destituta quæ aquam expectat (Græc. γῆ ἄνυδρος *inaquosa*) nimio æstu fissa, auidissime aquam pluuiam expetit, ad irrigationem anhelat & sitit. *Sela.*

7 [Defecit] animus meus propè ærumnis extinctus est & perijt, nisi succurras. Vel defecit, petitione & expectatione longa tui diuini auxilij, vel præ desiderio liberationis.

8 [Faciem tuam] faciem tuæ misericordiæ ac benignitatis [Et similis ero] Vt similis sim, adeo vt talis fiam, quales qui descendunt in orcum. *Et* pro *Vt alioqui*, causaliter. Vau pro Iemáan, vt Ps. 14. ver. 6. Ne mihi tuum benignum vultū abde, alioqui ero similis descendentibus in lacum mortis, vel inferni, quasi vnus de eorum numero, alioqui assimilabor moribundis. Alij, ne similis fiam his, qui desperatione se præcipitant in lacum, foueam, puteum. Non desunt, qui *Et* pro *Nam* accipiant. Nam me ni exaudis, similis essem descendentibus in lacum, lacus autem de inferno, sepulchro, morte præcipitio & profunda scrobe.

9 [Manè] maturè, citò, tempestiuè, celeriter, primo quoq; tempore. Per Metaph. Audire fac in corde meo, fac audiam interius tuam benignitatem, fac eam apud me sentiā. Nam Deus in cordibus pœnitentium & humilium loquitur verba consolationis, remissionis, spei, &c. Vel, Audire, in genere, pro percipere, intelligere, agnoscere, experiri, sentire. Velociter mihi exhibe & teipsa ostende misericordiam tuam, fac eam experiar.

10 [In qua ambulem] qua ambulare debeam. i. viam bonā & rectā demōstra mihi, per quā ad te recta perueniā, & quæ tibi placeat, rege me tuis cōsilijs. Alij, ostēde mihi viā, qua possim, euadere. [Leuauī] extuli, per precem videlicet.

11 [Ad te confugi] vt scilicet apud te absconderer ab hostibus meis. Obscuritatem, Archetypi perspicuè expresserūt. Ad te texi, siue occultaui (me). i. ad te latiturus confugi, te posui pro meo operimento, vel iuxta Chald. redemptore. Sic enim interpretatur. Verbum tuum constitui in redemptorem. Vbi obseruabis Chaldæos Paraphrastas sæpè pro Deo Verbum Dei transferre, quasi aliquid audiuissent de Dei Verbo increato, κατ' ἐξοχήν. Sic & Philo, Midraschim & Cabbalici. [Doce me] Vt precatus fuerat pro salute corporis, ita nunc pro salute animi, Kimhi. vt non liberari solum, verum etiam doceri velit. Deus doctor iustorum. Spiritus autem sanctus ductor.

12 [Bonus] De Spiritu sancto essentialiter bono, à quo omnis bonitas & virtus per communicationem procedit & deriuatur. [In terram rectam] in solum planum, per viam planam & æquam in qua non impingam, in viam præceptorum tuorum, quæ ducit ad te. Gall. *au droit chemin*. Hinc in Psalt. Romano, in viam rectam. Et Chrys. in viam virtutis, in consilia & actiones tibi placentes: Vel, in cælum, in Ecclesiam præcipuè triumphātem & cœlestem, quæ Apoc. 21. Terra, propter æternitatis stabilitatem, Recta, propter perfectam iustitiam, quia in ea nihil est coinquinatum & prauum. [In æquitate] propter iustitiam & fidelitatē tuam. [Viuificabis] in vita conseruabis. Alij. Iustificabis [me iustitia] qua iustificas impios. De vita spirituali.

13 [In misericordia] per tuam misericordiam, pro tua benignitate. [Disperdes] excindes prop.

14 Hic versus annectitur superiori in Hebræo.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd pacato regno fruatur. Deinde orat, Vt vt se ab externis hostibus, alioqui tumentibus, defendat. Congruit Regibus contra Barbaros.

1 Psalmus Dauid aduersus Goliath.

CXLIII. Hebr. 144.

BEnedictus Dóminus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium: & digitos meos ad bellum.

2 Misericórdia mea & refúgium meum: susceptor meus & liberátor meus.

3 Protéctor meus & in ipso speráui: qui subdit pópulum meum sub me.

4 Dómine quid est homo, quia innotuísti ei: aut filius hóminis, quia réputas eum?

5 Homo vanitáti similis factus est: dies eius sicut vmbra prætéreunt.

6 Dómine inclína cœlos tuos, & descende: tánge montes, & fumigábunt.

7 Fúlgura coruscatiónem, & dissipábis eos: emítte sagíttas tuas, & conturbábis eos.

8 Emítte manum tuam de alto, éripe me, & libera me de aquis multis: & de manu filiórum aliénorum.

9 Quorum os locutum est vanitátem: & déxtera eórum déxtera iniquitátis.

10 Deus cánticum nouum cantábo tibi: in psaltério decachórdo psállam tibi.

11 Qui das salútem régibus, qui redemísti Dauid seruum tuum: de gládio maligno éripe me.

12 Et éripe me de manu filiórum alienórum, quorum os locútum est vanitátem: & dextera eórum, déxtera iniquitátis.

13 Quorum filij sicut nouéllæ plantatiónes: in iuuentúte sua.

14 Filiæ eórum cómpósitæ: circumornátæ, vt similitúdo templi.

15 Prompturária eórum plena: eructántia ex hoc in illud.

16 Oues eórum fœtósæ, abundántes in egréssibus suis: boues eórum crassæ.

17 Nón est ruína macériæ, neq; tránsitus: neq; clamor in platéis eórum.

18 Beátum dixérunt pópulum, cui hæc sunt: beátus pópulus, cuius Dóminus Deus eius.

1 [Aduersus Goliath] Hæc non incommodè adduntur Hebrææ inscriptioni, cum argumentum Psalmi non abludat ab historia duelli Dauidis & Goliath, & Chaldæus Paraphrastes significet versu 11. inde materiam carminis fuisse sumptam. Nam pro *Gladio maligno*, habet, *Gladio Goliath*. [Benedictus] Laudetur Deus, qui me victorem vbique efficit, qui me in bellis secundat. Vel, qui me in re bellica minus exercitatum bellicosum fecit. Nam è pascuis venerat, quando certamen inijt cum Gigante. Artem digladiandi nõ didicerat, & tamen exercitatissimum & valde terribilem gladiatorem prostrauit.

2 Epithetis & elogijs eblanditur Deum duobus versibus. Quarto enim accedit ad narrationem. [Misericordia mea] Deus, qui mei copiosissimè misereatur. [Susceptor] Heb. arx mea. Sic ver. 3. scutum meũ. Metaphoris declarat Dei opem, qua hostes ac pericula superamus, quas postea 70. simplicioribus verbis enuntiant.

3 [Qui subdit] Qui extendit propriè, i. qui sternit & subigit, qui obedientes reddit subditos, & flectit ad obsequendi studium, qui populum prostratum & obedientem mihi præbet. Gratia Dei subditur populus, qui alioqui nouis motibus delectatur. Populum Israel vocat suum quod ei tum pacificè imperaret. Si hic Psalmus cõpositus fuit post mortuum Saulem, cum ei regnum à populo iam delatum esset. Vel quòd se ei pacificè & quietè regnaturum certò speraret, si ante Saulis mortem conditus fuit. Chaldæus & Hieron. & aliqui Rabbinorũ interpretantur. Qui subdis Philistæos.

Vt Ammi

Vt Ammi per Apocopen positum sit pro Ammim. Sed rectius vt Iod more suo pronomen sit.

4 [Quia innotuisti ei] quia ei te reuelasti, ac notum fecisti per te te, per Angelos, per Prophetas, per Filium, per Apostolos, per Scripturas, per visiones, apparitiones, inspirationes varias, &c. Heb. 1. Quia etiã ingrato tui notitiã præstitisti, Chrys. Heb. Vt cognoscas, eum. i. vt eum cures, vt eius rationẽ habeas, vt eius necessitates respicias & agnoscas, eadẽ pene sententia. Nam prouidentia non tantum in cognoscendo & prospiciẽdo locũ habet, sed etiã in curando, & dirigẽdo. i. Prouidentia nõ modo infert cognitionem & prospectum, sed etiam ordinationẽ & beneficentiam. Domine, quãtus ego sum, vt sic mei habeas rationem. De se loquitur in tertia persona [Reputas] tanti facis, tanti æstimas eũ Aug.

5 [Vanitati] inanitati, ipsi nihilo, sicut vmbra, quæ nullam habet subsistentiam, & est mera priuatio, vnde exoriente luce euanescit, ac si nunquam extitisset.

6 Vers. 6. 7. & 8. precatur hypotyposi Poëtica, vt se iuuet, ac de medio tollat inimicos suos Sic 10. Aeneidos.

Tu potes Atheam manibus subducere Graiũm.
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes.
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas.

Et apud Homerum, dij aliquos de periculis liberaturi nebulas & similia opponunt. Vel alludit ad tempestates, in monte Sinai, cum daretur lex, & in Iosue, cum bellum gereretur contra Chananæos excitatas. [Inclina cælos] inflectẽ in terras, vt adsis celeriter, & descẽde in meum auxilium, qui hic in terris opprimor. [Tange] percute, feri fulmine, tonitru, & alijs tuis cœlestibus telis. Vt 3. Catilinaria Cic. Tactus est ille, qui hanc vrbem condidit, id est, fulminatus, crematus, cœlesti igne sideratus. Ostende præsentem iram & potentiam tuam. [Montes] Ita vocat Poëticè hostes suos barbaros & agrestes. [Fumigabunt] ardebunt, comburentur, vertentur in fumum, vt montes qui siderantur.

7 [Fulgura coruscationem] emitte fulgura. i. diuinas vltiones. Aliqui ineptè vertunt, flumina, fulmen enim est spiritus è nube expressus sine inflammatione: fulgur autem sine coruscatio, cum inflammatione. i. ברק Nam hoc verbũ significat micare, coruscare. [Sagittas] Dei tela, Metaph. appellat grandines, tonitrua & similia ignitia meteora, quibus

Deus vtitur ad terrendos & perdendos mortales. [Conturbabis] disturbabis, disijcies.

8 [Manum tuam] opem, potentiam. Christum intelligũt Hilarius & Augustinus [De alto] de cœlo, manum siue potentiam tuam diuinam. [De aquis multis] de ingentibus & multis periculis, quibus infixus sum atque immersus. Alij, de confluxu hostium plurimorum: vt Metaphoræ variæ accipiuntur. [Alienorum] barbarorum & impiorum. Hinc Hebr. Filiorum alieni, Dei scilicet, vel populi vel patris. q. spuriorum, cuiusmodi solent esse improbi & noxij.

9 [Dextera] potentia, robur, potestas, quæ tractat iniqua & flagitia, vel potius opera. q.d. & quorum verba & opera scelerata sunt. Euthym. [Iniquitatis] Mendacij proprie. Sed mendacium generaliter sumunt pro omni prauitate, quod eius sit fons & origo.

10 [Nouum] nouæ materiæ & argumenti, propter nouã salutem & liberationem, vel excellens [Decachordo] decem chordis constante vt Psalm. 32. & 91. Aliqui tamen putant esse instrumentum separatum à Psalterio vt sit Asyntheton, (Et in) decachordo.

11 [De gladio maligno] noxio, vt Saulis, vt Goliath. Annectitur præcedentibus in Psalterio Romano, vt & Hebraico. Qui redimisti Dauid de gladio maligno. id est, Goliæ, vt putat Chald. & suffragantur 70. in sup. inscriptione. Alij, de potentia Satanæ. Tu, in genere, hostium omnium meorum, Eripe me & erue vt iam versus incipiat. In vocabulis nulla est diuersitas, sed in sola distinctione, quod non raro occurrit, vt finis præcedentis versus, iuxta Masoretas referatur ad caput sequentis.

13 Mirum est Recentiores omnes carpendi voluptate ita fuisse cæcatos, vt non viderint Septuaginta non modò non discessisse à litera Hebraica, verum etiam eam multo illustriorem & clariorem reddidisse μίμεσιν contextus mutando in propriam & simplicem narrationem, nec intellexerint Mimeses in hac lingua fieri per Eclipsin לאמור, vt iam sæpius hoc opere obseruauimus. Quanquam & citra Eclipsin proximè præcessi [Quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum, dextera iniquitatis] Quin & dudum nempe à ver. 9. hanc Mimesin voluerat Dauid subijcere, dũ

hæc

hæc eadem verba intercalaret : sed abreptus cogitationis vbertate coactus est differre, deindéque per Epanalepsin repetere, *Quorum (inquam) os locutum est vanitatem!* Et quamnam vanitatem, nempè verba impiorum sese de fœlicitate sua temporaria effuse iactantium, quo quid dici possit vanius, cùm istorum duratio sit fluxissima, & possessio fallacissima! *Quod* (inquiunt) *Filij nostri sint pulcherrimi, elegantissimæ filiæ, anes fœcundissimæ*, & cætera vsque ad vltimam Psalmi clausulam sub prima persona. Quod alia non possit esse sententia in Hebræo quàm Mimeseos, ac proponantur verba impiorum prosperis rebus suis gloriantium, apparet. Primùm, quia præcessit proximè, *Quorum os locutum est vanitatem. & dextera eorum dextera iniquitatis* 2. quoniam mox subiungitur particula continuatiua אשר *Quòd*. 3. quia loquendi formula vltimi versus apertè est vox iusti contradicentis superiori sententiæ, *Beatus populus, cui hæc sunt: (imò vero) beatus populus, cuius Dominus Deus eius*. 4. Quoniam Rabbini fatentur apud R. Selomonem hæc ad literam nunquam pijs contigisse, nisi, sub Ezechia rege, cum tamen Dauid hîc loquatur de suo tempore. 5. quia sensus Recentiorũ est pinguis & Epicureus, saltem magis carnalis, quã Euangelicus eos esse fœlices, qui affluant omni bonorum genere. De ijs præsertim, quæ hic sollicitè enumerantur. Nam in ijs Scriptura non solet beatitudinem collocare, sed in Paupertate. Patientia, Cruciibus, Persecutionibus, Matth. 5. & sexto quia neuter sensus, quem afferunt, cohæret vel linguę, vel præcedentibus. Hîc quidem, *Vt (sint) filij nostri sicut nouellæ plantationes, filiæ nostræ circumornatæ, vt templum promptuaria nostra, &c.* non cohæret linguæ. Nunquam enim reperias אשר *Quòd*, positum pro לבעין *Vt*, sine verbo futuri temporis expresso, cùm hic duntaxat occurrant participia. Quin & rarissimè sumitur pro *Vt*. Iste verò, *Quod*, siue *Quoniam filij nostri (sunt) sicut nouellæ plantationes, filiæ, &c.* non cohæret præcedentibus. Inepta enim est ratio & ridicula : Erue me de manu alienorum, quoniam liberi nostri sunt pulchri, & cæteris omnibus externis bonis abũdamus. Alienã etiã à more Sanctorũ, qui solẽt dicere, Erue me, quia in te speraui, quia mandata tua custodiui, quia ad te clamo, iisq; similia, ad internam hominis conditionẽ & statũ pertinetia. Rectè ergo nostri Interpretes, vt ambiguitatẽ tollerẽt, ac docerent

docerent de temporaria prosperitate impiorum, nõ autem iustorum, hæc debere intelligi, hæc omnia vsque ad extremã Psal. clausulam verterũt personã, quæ in Heb. μιμητικῶς enunciabãtur in prima. Hæc aduersum sciolos, qui meliorũ & sanctiorum fastidio, contrà hîc omnia ad personã Iustorum referunt, eo quòd in fonte, vt dixi, per primum. *Filij nostri, filiæ nostræ, anes nostræ, &c.* enuntiari videãtur. [Quorum filij] Ad verb. Quòd filij nostri, sicut plantulæ crescentes. Vbi *Quod* est particula continuatiua, ὅτι vti iam dictũ est, non Causãlis, vt aliqui Recentiorum, non finalis, vt alij.

14 [Compositæ] eleganter decoratæ. Ad verb. Vt anguli incisi, siue dolati. i. affabrè compositi & constructi. In angulis præcipua est structura, vt nullus sequatur hiatus vel deformitas proportionis & coniunctionis. [Vt similitudo] vt exemplar, propriè. Gall. *Comme le patron ou pourtraict d'vn Temple, ou Palais.* Nam *Hecal*, & Templũ & Palatium significat. Describit autem venustissimè omnes prosperitates & commoda vitæ; quæ quis optare possit. Primò, numerosam & elegantem sobolem. 2. rerum domesticarum copiam 3. pecorum multitudinem & fœcunditatem 4. domũ & vrbes munitas ab irruptione & hostilitate 5. incolumitatem.

15 [Promptuaria] penaria, conclauia. Anguli propriè, quoniam penaria solent collocari in angulis ædium. [Eructantis] redundantia effusè ex hoc promptuario in illud promptuarium, ex vno in alterum effluentia. Nimis plenæ sunt eorum cellæ, adeo vt extrà effundant largissimè. Pictura magnæ affluentiæ. [Ex hoc in illud] Ad ver. de victu in victum, de annona in annonam : vt habeant scilicet veteres prouentus, superuenientibus nouis. R. Ionam, de specie in speciem. Aliquis puratierit Septuag. legisse מיזו *Mizzó* non מזן *Mizzan*. Sed nihil est opus, cùm vti sæpiùs docui se dũtaxat sententiæ alligauerint. Ex hoc in illud. i. ex hac parte in illam, vndique redundant & diffluunt. Alij, suppeditant vnum post aliud.

16 [Fetosæ] fœcũdæ. multiparæ Millecuplantes propriè, mille fœtus parientes & gignentes. Sic *abundantes*, multiplicantes partum, decies millecuplantes ad verb. siue myriadificãtes, pariẽtes per myriadas. Gall. *par milleines & milliõs.* Alludit autem ad Scythas (de quorum genere sunt Turcæ) & Arabes Saracenorum patres, qui sunt Nomades ac

viuunt

viuũt ex pecore. Vnde & in Nomadibus semper habiti sunt à Geographis [In egressibus suis] in vijs, in viarum exitibus in vicis eorum, quãdo egrediuntur ac eunt foras [Suis] pro eorum. ἐξόδους αὐτῶν Heb. in vicis nostris, vel compitis: per vicos & compita impiorum decies millecuplos fœtus pariunt. Adeo sunt fœcundæ, vt etiam per vicos millecuplis fœtibus augeantur. Quo sensu pro compito Sept. vsi fuerũt supra vocabulo ἔξοδον, vbi Noster, in exitu super summum, Ps. 73. ver. 7. Eo recurre ob vtriusque loci Hebraismum paucis cognitum [Crassæ] pingues, bene habitæ, propriè oneratæ, onustæ (Pinguedine & carne) obesæ. Alij, fortes, oneris ferentes. Vtrumque Kimhi.

17 [Ruina] rima, ruptura propriè, per quam externi possint introire & irrumpere, eosque sibi subigere. Gall. *Breche.* Sepibus omnia cinguntur, nullaque incursione violantur. Alij non de hostili irruptione, sed domestica fœlicitate. Eorum omnia sunt sarta tecta, probè instructa ac munita, fruentur altissima pace à nullis interturbantur [Transitus] transmigratio in captiuitatem, excursio hostium, abactus pecorum ipsorum, q. d. Secure agunt, non lacessiuntur ab hostibus, non veniunt in alterius potestatem & seruitutem, non perrumpuntur ipsorum mœnia. Ita Kimhi, nisi quod putat יוֹצֵאת esse participium cum Eclipsi. *Neque transiens, siue exiens* sup. omnia. Simplicius vt participium degeneret in nomen, vt sæpe alias. Non est egressio, quod aliqui postea de obortu explicant. Nihil apud eos perditur obortu, vel alio casu. Alij de exilio, in summa pace & securitate viuunt, nec trahuntur extra patriam vel ciuitatem [Clamor] eiulatio, vlulatus, quetimonia siue ob morbum, siue ob hostium irruptionem, siue ob res alias aduersas. In compitis eorum non audiuntur lamenta vel iurgia.

18 Eleganter explicant Hebraismum, in quo erat Epanortosis & verba Psaltis vel piorum contradicentium impiorum opinioni & propositionibus. Beatus populus cui sic est, imo vero beatus populus, cuius Dominus eius est. Nam & his abundant, vel si carent non admodum desiderant, in ipsius prouidentia conquiescentes & mentis consolationibus. Vulgo tales habentur ac prædicantur fœlices & beati: sed vere beari sunt, qui etiam in egestate atq; calamitate Deũ norunt, colunt & amant. q. d. Beatũ impij dixerũt populum

populum, cum quo sic agitur, metientes fœlicitatem cum Epicureis, rerum æternarum affluentia & voluptate. Atqui longissimè falluntur. Nam beatitudo sita est in Dei cultu, notitia, veneratione, vt alibi Mihi adhærere Deo bonum est: &, Beatus vir qui timet Dominum, &c. sine ista copiosè &, Beatus vir qui timet Dominum, &c. sine ista copiosè adsint, aut mediocriter, siue etiam omnino desint. Vt vita carnis (ait Aug. lib. 19. de Ciuitat. c. 26.) anima est: ita beata vita hominis Deus. Misèr igitur populus, qui ab eo est alienatus. Quamuis enim Deus veteri populo, atque adeò nostro, 1. Timoth. 4, Matt. 6. & alibi, promiserit bonorum copiam & affluentiam, si ipsi pareret, contràque morbos, famem, bellum, paupertatem vrbium & agrorum vastationes, si rebellaret, sui testamenti violati pœnas repetens: tamen hoc nõ proposuerat pro certissimo & immutabili beneuolẽtiæ suæ signo, multò minus pro beatitudine. Sed nec hìc distinguendum inter Iudaicum populum & Christianũ. Primùm, quoniam Psalmi æqualiter omnibus editi sunt, ac eorum doctrina magis est Euãgelica, quàm Mosaica. Deinde, quoniam differentia in eo duntaxat consistit quantũ ad bona quod Euãgelium polliceatur æterna & spiritualia primò & per se, temporalia autem secundariò & quadam consecutione: lex autem primò temporaria, deinde æterna.

ARGVMENTVM.

Deum extollit vt regem, vt bonum, misericordem, omnia gubernantem, conseruantem, hominibus ingentia beneficia conferentem.

1 Laudatio ipsi Dauid. CXLIIII. Hebr. 145.

EXaltãbo te Deus, meus rex, & benedicam nómini tuo in seculum: & in seculum séculi.

2 Per singulos dies benedicam tibi: & laudãbo nomen tuum in séculum, & in séculum séculi.

3 Magnus Dóminus & laudábilis nimis: & magnitúdinis eius non est finis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

4 Generátio & generátio laudábit ópera tua: & poténtiam tuam pronuntiábunt.
5 Magnificéntiã glóriæ sanctitátis tuæ loquéntur: & mirabília tua narrábunt.
6 Et virtútem terribílium tuórum dicent: & magnitúdinem tuã narrábunt.
7 Memóriam abundántiæ suauitátis tuæ eructábunt: & iustítia tua exultábunt.
8 Miserátor & miséricors Dóminus: pátiens & multum miséricors.
9 Suáuis Dóminus vniuérsis: & miserationes eius super ómnia ópera eius.
10 Confiteántur tibi Dómine ómnia ópera tua: & sancti tui benedicant tibi.
11 Glóriam regni tui dicent: & poténtiã tuã loquéntur.
12 Vt notam fáciant filijs hóminum poténtiã tuam: & glóriam magnificéntiæ regni tui.
13 Regnum tuum regnum ómniũ séculórũ: & dominátio tua in omni generatiône & generatiône.
14 Fidélis Dóminus in ómnibus verbis suis: & sanctus in ómnibus opéribus suis.
15 Alleuat Dóminus omnes, qui córruunt: & érigit omnes elísos.
16 Oculi ómnium in te sperant Dómine: & tu das escam illórum in témpore opportúno.
17 Aperis tu manum tuam: & imples omne ánimal benedictiône.
18 Iustus Dóminus in ómnibus vijs suis: & sanctus in ómnibus opéribus suis.
19 Propè est Dóminus ómnibus inuocántibus eum: ómnibus inuocántibus eum in veritáte.
20 Voluntátem timéntium se fáciet & deprecatiônem eórum exáudiet: & saluos fáciet eos.
21 Custódit Dóminus omnes diligétes se: & omnes peccatóres dispérdet.
22 Laudatiônem Dómini loquétur os meũ: & benedicat omnis caro nómini sancto eius in séculum, & in séculum séculi.

1 Constat artificio Alphabetico, vt 33. ob argumenti dignitatem, nisi quod à litera Nun in Fonte nullus versus inchoet, de quo. vers. 14. [Rex] solet esse epithetum Christi, siue secundæ personæ diuinitatis. [In sæculum sæculi] .i. in illo sæculo, quo, habitu huius sæculi exempto, iam in sæculum sæculi æternitatis successione renouabor. Hilarius.
2 [In sæculum] in omne, vitæ, præsentis tempus. [Et in sæculum sæculi] in omnem æternitatem, vt sup. vers. 1. In omne sequentis vitæ æuum. Quare priore loco est *Olam*, posteriore *Ed*, sæculum, quod est vltra tempus præsentis mundi.
3 [Magnus] ob incomprehensibilem eius essentiam, potentiam & mira opera. [Laudabilis] laudatus, vel laudandus valdè. [Finis] inuestigatio propriè. Eius magnitudo est imperuestigabilis & inexplicabilis. Infinita loco & ratione Aug.
4 [Generatio & generatio] singulæ generationes & ætates. Hinc Hebr. ætas ætati laudabit opera tua: scilicet creationis, redemptionis, gratiæ & gloriæ. Vna alteri laudando prædicabit, sicque cunctis sæculis laudabuntur opera tua. Aliquibus *Generatio* veteris testamenti? & *generatio* noui.
5 [Magnificentiam] maiestatem. Magnificentissimam gloriam sanctitatis tuæ, vel glorioßissimam maiestatem tuæ sanctitatis. Huiusmodi enim substantiua sic debent resolui per adiectiua superlationis, vt filius perditionis, filius perditissimus. [Mirabilia tua] mira tua facta. Hebr. verba siue res mirabilium tuorum, res tuas mirabiles. Nimis anguste de beneficiis Israëli exhibitis in exitu de Aegypto. Euthym.

Universidad de Deusto Biblioteca

6 [Virtutem] potentiam, fortitudinem tuorum mirificorum operum, quæ hominibus merito terrorem incutiãt & stuporem [Terribilium] rerum tuarum admirandarum. At Euthymius & August. arctant ad supplicia impiorum, & cætera, quæ facta sunt in terrorem, vt mersio Ægyptiorum, per quæ improbis est terribilis, vt electis amabilis & benignus.

7 [Abundantiæ] abundantis & copiosæ tuæ bonitatis memoriam eructabunt, & copiosè loquentur, vt versicul. 5. Nam suauitas hic significat bonitatem, benignitatem, Græcè χρηστότητα. ad verbum, Memoriam multæ bonitatis tuæ. Est enim hysterologia ex Abben Ezra. Exodi 35. pro Memoriam bonitatis tuæ multæ [Iustitia tua] de tua iustitia, propter tuam iustitiam, quod à te fuerint iustificati. Ablatiuus causæ. Vnde Heb. iustitiam tuam iubilabunt siue decantabunt. De ea intelligunt, qua nos gratis iustificat per Christum. Alij, qua bonis benefacit, malis male, vnicuique pro meritis tribuens.

8 Hi duo versus possint esse vocatiui casus, ô miserator, &c. etiam si in tertia persona, dicatur *eius*, non *tuæ*. Nam is est vsus linguæ: vt Psalm. 17. versic. 55. Magnificans salutes regis eius, ô qui magnificas salutes regis tui. [Patiens] ad iram tardus. Verb. longus furore, longanimis, qua proprietate ad pœnitentiam inuitat, Rom. 2. de hoc versu sumpto è proprietatibus Dei. Exod. 34. vide Psal. 102.

9 [Suauis] bonus, benignus, vt Græcè χρηστός. Hebr. טוב Beneficus est omnibus, adeo vt eius beneficentia, in damnatos etiam extendatur [Super] in omnia opera sua miserationes eius sunt, ad vniuersa sua opera misericordia eius pertingit, erga omnia misericordiam suam exercet. Vt & supplicium Gehennæ moderatius sit ac mitius, quam scelerum nostrorum atrocitas meretur. Vtpote quia Deus vindex iustam pœnam misericordia & lenitate temperare solet. Nazianzenus & Nicetas Orat. 40. Vulgò Præpos. *Super* comparationem declarat. Miserationes eius sunt maiores cunctis ipsius operibus: vt Iacob. 2. Superexaltat misericordia iudicium, quantum ad effectus videlicet, non proprietatem & naturam, secundum quam omnes diuinæ attributiones sunt æqualiter magnæ. Hinc Rab. Selomo Exo. 34. Maior est proprietas bonitatis Dei quam vltionis, proportione

portione vnius ad quingenta. In bonitatis enim proprietate fere conseruat benignitatem in Millia. In iustitiæ autem qualitate visitat peccata in quartam generationem. Deinde inter tredecim Dei proprietates siue notas proprias plures & penè omnes attingunt diuinæ misericordiæ effecta. Hilarius refert ad vtilitatem & fructum. Quod potens est (ait) naturæ suæ virtus est, quod autem misericors, salutis nostræ profectus est. Itaque præstat cæteris omnibus misericordia. q. d. Miserationes sunt vtiliores cunctis eius operibus ac factis.

10 [Confiteantur] laudent te palàm & publicè, hæc tua beneficia agnoscant & celebrent omnes creaturæ, quæ tua virtute & operatione subsistunt, maximè vero [Sancti tui] i. fideles. Quare *opera tua*, Nominatiui casus, non Accus. per prosopopœiam. Fons etiam fert accusatiuum casum hoc sensu, opera actionésque tuas confiteantur tibi (homines). i. apud te laudent. Quod secuti sunt Græci ἐξομολογησάσθωσάν σοι κύριε πάντα τὰ ἔργα σου. Alioqui enim fuisset vertendum, ἐξομολογησάτω.

11 [Regni tui] Ecclesiæ, præcipuè triumphantis & cœlestis. De militante præcipuè Augustinus. [Dicent] quàm quàm potenter & mirabiliter quæque facias & disponas in regno tuo creando & conseruando.

12 [Potentiam] Ad Euangelium aliqui restringunt, quod virtus siue potentia Dei ad salutem omni credenti dicitur, Rom. 1. [Magnificentiæ] gloriam magnificam, vel gloriosam maiestatem, vt ver. 5.

13 [Regnum] potestas tua regia æterna est, nullis sæculis comprehensa, nec principio nec frui obnoxia. Sic Cyrillus in Thesauro. Et sane mox se explicat, regnum Dominationem vocans. i. actum, potentiam, vim dominandi, in hoc mundo. Vt hoc intelligatur de regno huius sæculi. Cum enim alij Reges quotidie moriantur & pereant: Deus perpetuo permanet & regit hunc mundũ, eosque euertit, labefactat, &c. Nisi malis de regno sæculi, quod est incorruptum & immarcessibile. Alij de Ecclesia, quæ regnum Dei, regnũ Christi sæpe dicitur, ac æterna est ex parte finis.

14 Quia desiderabatur. Nam in Hebræo, interseruerũt versum similem decimo octauo, Mutato צדיק *tsadik*, *iustus*, in נאמן *Neeman*, *fidelis*, & בדבריו in *verbis*, vt Psalm. esset integer

ac constaret suis numeris, quo modo se gesserant Psalm. 36. vers. 31. Ex quo aliquis putaret codices Hebraicos esse mãcos. Cum enim alij versus sequantur ordinem literarum, hic *Nun* plane transilitur. Scio R. Selomonem & Talmudicos recurrere ad rationem & mysterium, prætermissum videlicet acrostichon Nun, quod per illam literam expressa fuisset extrema filiorum Israel euersio, quando scriptum (Amos 5.) *Naphela*, corruit & non adijciet, vt resurgat virgo Israel (id est, decem tribus:) itaque Psalten inuertisse potius bene ominandi causa, ac per Spiritum S. subiecisse, *Alleuat Dominus omnes qui corruunt (Nophelim,)* Verum illa ratio mihi non satisfacit. Quare & Kimhi se nescire causam confiteri mauult. Si locus sit aliquis coniecturæ mallem Psalten concepto diutinus reprobationis Iudæorum mysterio, & agnitis de ea oraculis, voluisse quidem canere, quod hoc versu exprimitur, Deum fidelem quidem esse in suis verbis atque prædictis, at perturbatum prætercurrisse, quoniam vellem (inquit) ne hæc fidelitas & constantia haberet locum & vim in mei populi reiectione, pro quo vel optem ego ipse esse anathema a Deo, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorũ & gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium & promissa & Patres, e quibus erit Christus secundum carnem, super omnia Deus benedictus in sæcula, cum Apostolo 9. ad Rom. Atque ita Septuaginta versum putauerim propheticè restituisse, vt pleraque alia, de quibus proinde recte Hieron. secunda præfatione in librum Paralip. 70. addiderunt aliqua vel ob decoris gratiam, vel ob Spiritus sancti auctoritatem. Nam sic confirmatur Talmudicorum contemplatio, simul & stabilitur nostrorum interpretum prophetica facultas, qui rursum per traditionem habere potuerunt Psaltis acrostichin hoc verborum contexu esse perficiendam. fui. [Fidelis] verus, certus, fidus, firmus. [Verbis] promissis, cõminationibus, prædictis. [Sãctus] irreprehensibilis, inculpatus.

15 [Alleuat] sustentat propriè, fulsit. [Elisos] incuruatos proprie, Sic appellant miseros & afflictos. In genere de spiritalibus & corporalibus morbis, quos omnes tollit. Nam iustificat peccatores, ægros sanat, oppressos subleuat, &c. Præstantem regem describit.

16 Etiam victum suppeditat hic rex. [Omnium] neutri generis.

generis. Nam non solùm hominibus alimenta ministrat, sed & animantibus, Psal. 103. & 146.

17 Magnificentia regem decet. Aperire manum, est donare copiosè & largiri liberaliter, aperta manu tribuere. Quin & illa phrasis præbendi facilitatem declarat. [Benedictione] ad verb. beneplacito, bona voluntate. Beneuolè & vltrò omnia viuentia satias. Kimhi, iuxta cuiusque beneplacitum & voluntatem, prout vnumquodque eorum vult & expetit, pabulum eis præbes. Tum vertendum erit, Imples vel satias omni viuenti voluntatem, desiderium omnis viuentis. Alij, benignitate, beneficis muneribus.

18 [Iustus] iusse se gerit in cunctis suis actionibus, pro cuiusque meritis. [Vijs] in omni rerum dispensatione, etiam cum vexat. Aug. [Sanctus] *Hasid*, pius, misericors, benignus. Non tantùm est iustus, sed & misericors atque beneficus. Alijs non rectè Iustus & Sanctus pro eodem.

19 Atheſi ad hypotheſin. Nam superiora omnibus tam fidelibus, quàm infidelibus erant communia, sequentia fidelium propria. Eis est propinquus ad exaudiendas eorum preces. [In veritate] serio, ex cordis affectu, ex animo, fideliter & firmiter Kimhi, citra fucum, corde recto vt cor ori respondeat & consonet, sine hypocrisi. Chrysosto. rectè acvti decet. August. in fide promissionum, vel in Christo, qui est veritas. Eius enim nomine cuncta impetrantur, Ioan. 16. Marc. 12. Recentiores vertunt, *in fide* ad commendandam historicam suam fidem exutam charitate & pœnitentia. Atqui *Emeth*, *veritas*, non tam latè patet, quàm *Emuna veritas*, & *fides*. Deinde Christus apud Ioan. 4. cap. sic loquitur, Adorabunt in Spiritu & veritate.

20 [Voluntatem] beneplacitum, prop. [Deprecationem] ad verb. clamorem.

21 Custodit in omni periculo & afflictione. Elegans antitheſis è Leu. 26. & Deut. 28. de promissionibus & comminationibus legis.

22 [Omnis caro] omnes homines. Alij omnes animantes, vt Genes. 7. vers. 21. Alijs, vt Euthymio, omnes fideles.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ARGVMENTVM.

Non hominibus, non principibus, sed Deo fidendum, ac talem esse beatum.

Halelu-jah. Aggæi & Zachariæ. CXLV. Heb. 146.

LAuda ánima mea Dóminum, laudábo Dóminum in vita mea: psállam Deo meo, quandiu fuero.

3 Nolíte confidere in princípibus: nec in filiis hóminum, in quibus nō est salus.

4 Exíbit spíritus eius, & reuertêtur in terram suam: in illa die peribũt omnes cogitatiónes eórum.

5 Beâtus cuius Deus Iacob adiûtor eius, spes eius in Dómino Deo ipsíus: qui fecit cælum & terram, mare: & ómnia, quæ in eis sunt.

6 Qui custôdit veritâtem in seculum facit iudícium iniúriã patiéntibus: dat escam esuriéntibus.

7 Dóminus soluit cōpeditos: Dóminus illúminat cæcos.

8 Dóminus érigit elísos: Dóminus diligit iustos.

9 Dóminus custôdit ádvenas, pupíllum & viduam suscipiet: & vias peccatórum dispérdet.

10 Regnâbit Dóminus in secula Deus tuus Sion: in generatióne & generatiónem.

1 *Halelu-iah.* Iam vnica est vox ab hoc Psalmo vsque ad finem Psálterij, quibus locis occurrit in principio huius & sequentis. Reliquis vero, nempe 147. 148. 149. 150. in fine æque ac principio Græci scribunt ἀλληλουϊα sine aspiratione principij & finis & cum triplici χ Hebræi contra cum aspiratione vtriusque extremi & duplici lamed *Hallelu-jah*, dictione integra, siue è duobus integris cōpósita. *Halelu-jah* quod

quod imperatiuum est Piel orbatum daghes propter literæ geminationem, item quod è literis schenatis eximi, daghes soleat, & *Iah* quod vnum est è decem Dei nominibus per Apocopen Tetragrammati *Iahue*. Quare & desinit in ה *he* affectum Mappic, ne quiescat, sed proferatur more h Latini in interiectiombus Proh, Ah. de significatu recurre ad Psal. 104. *Aggeus & Zachariæ*, non habetur in fonte, sed in multis exemplaribus Græcis & Hilario, quod huius Psálmi argumentum & materiam verterint & illustrarint, non quod carmen condiderint.

2 Hic versus secundum Masoretas scinditur in duos. Nam *laudábo* illis est secundi initium.

3 [Confidere] certo sperare, certo fidere, neglecto Deo. Ier. 17. [In principibus] in beneficis prop. & voluntarijs. Vide Psalm. 117. ver. 9. Nonnulli *Nedihim* principes putant dictos quod suo viuant arbitrio, sicque facile euadant Tyranni [In quibus] in quorum potestate [Salus] saluatio vel prosperitas, Salutis nomen etiam Latinè latissimè patet ad omnes res prosperas. Alij, potestas & facultas saluandi. Nolite hominibus confidere, quorum non est saluare, qui ne se quidem, nedum alios seruare bearéve possint. Sic Psalm. 3. Domini est salus. i, saluare, salutem præstare.

4 [Exibit] efflabit, migrabit è corpore anima principis Theod. [Spiritus] flatus, spiratio, anhelitus, vel anima. Vt cum latinè dicimus efflare animam, dum aer neque attrahitur siue inspiratur, neque effunditur, siue expiratur. Exeundi autem verbo vtitur, quod illa sit separabilis, ac per se post separationem consistat, nec cum corpore, vel intra corpus extinguatur [Reuertetur] homo scilicet, idque secundum corpus. Nam non refertur ad spiritum, quasi significetur spiritus siue animus humanus extingui vnà cum corpore, & in terram dissipari. Vnde Hebr. יצרו est masculini generis, cum רוח *Spiritus*, sit fœminini [In terram suam] in humum suam. Hinc Hebr. est *Adama*, è qua primus homo dicitur sumptus. Adamque nominatus. Gen. 3. Eo enim alludit [Cogitationes] consilia, conatus, studia omnia euanescent, & sient irrita.

5 Cur sperandum sit in Deo assignatur multiplex ratio vsque ad Psalmi finem: à potentia, veritate, siue promissionum certa præstatione, iustitia beneficentia, commiseratione, defen-

ne, defensione, regni perpetuitate [Spes eius] cuius spes est in Domino.

6 [Veritatem] qui fidem seruat in promissis [In seculum] in æuum, in æternitatem, semper. Opponit enim sæculum exitui spiritus ver. 4. Sic vers. 10. [Facit iudicium] reddit ius violentia & iniuria affectis, vindicat violatos.

7 [Compeditos] vinctos, in carcerem coniectos [Cæcos] cæcatos infirmitate & vi morbi. Cæcis oculos aperit, & visum tribuit. Nam Heb. *Aperit*, pro illuminat. Hos autem delegit præ cæteris ægris, vt Deum doceret curare morbos desperatos. Vel *Cæcos*, præ magnitudine calamitatum. Calamitas, enim comparatur tenebris, vt salus luci. Vtrumque Hebræi, partim spiritualiter, partim temporaliter: Aliqui de illustratione mentis, & conuersione voluntatis, vt *illuminare* sit, sapientes facere.

8 [Elisos] curuatos, collapsos. Lege sup. Ps. ver. 15. Quod corporaliter quidem, sed spiritualiter potissimum debet exponi, vt & præcedentia.

9 [Suscipiet] adiuuabit, defendet: in numerum peculiarium amicorum accensebit, Chrysost. Subleuabit prop. i. subleuare & sustinere solet. Futur. pro præt. ritu linguæ in rebus solitis, Sic mox. [Disperdet] & ad verb. peruertet, euertere solet [Vias] consilia & actiones.

10 [In sæcula] in æternitatem vt ver. 6. [In generatione] In perpetuas ætates & sæcula regnabit, & suo in regno se iuste geret.

ARGVMENTVM.

Laudandum Deum ex ipsius in populum suum prouidentia, & alijs operibus. Est propheticus de Ecclesiæ collectione.

1 Halelu-jah. CXLVI. Heb. 147.

LAudâte Dñm, quóniâ bonus est Psalmus Deo nostro: sit iucũda decoraq; laudátio.

2 Ædificans Ierúsalem Dóminus: dispersiónes Israêlis congregâbit.

3 Qui sanat contritos corde: & álligat contritiónes eórum.

4 Qui numerat multitudinẽ stellárũ, & ómnibus eis nómina vocat.

5 Magnus Dóminus noster & magna virtus eius: & sapientiæ eius non est número.

6 Suscípiens mansuétos Dóminus: humiliás autem peccatóres vsque ad terram.

7 Præcínite Dómino in confessiône: psállite Deo nostro in cíthara.

8 Qui óperit cælum núbibus: & parat terræ plúuiam.

9 Qui producit in mõtibus fœnum: & herbá seruitúti hóminum.

10 Qui dat iuméntis escã ipsorũ: & pullis coruorũ inuocántibus eũ.

11 Non in fortitúdine equi, voluntátem habêbit: nec in tibijs viri beneplácitum erit ei.

12 Beneplácitum est Dómino super timéntes eum: & in eis qui sperant super misericórdia eius.

1 [Deo nostro] construendum cum præcedentibus. Ad verb. quoniam bonum est psallere Deo nostro, quoniam iucundum, decora laudatio. Vt idem dicat vtroque membro, id est, quoniam ei placet decora & congrua laus, vel per Asyntheton quoniam iucundum (&) decora laudatio (est). Laudate Dominum, quoniam eum canere est bonum, iucundum, decorum denique, & pulchrum. Septuag. intellexerunt deprecanter. Nam vertunt ἀγαθόν. Quoniam iucundum, decora (sit) laudatio. q. d. tribuatur ei iucunda & læta, item decora, consentanea, congruens laudatio. Tribuite ei laudem, prout decet: hilari mente, iucunde decoreque eum laudate. Vt Latinè verbum (*sit*) detrahatur, sententia erit Hebræo propior laudate Dominum, quia bonus est ei Psalmus, Iocunda decoraque laudatio (ei bona est & grata.) [Bonus] vtilis, & bonorum causa. Theodor. [Iucunda] grata, accepta, placens Deo. Alij, suauis & læta exhibeatur laus.

2 Dei

2 Dei propria multa enumerat, quorum causa eum celebrare oporteat [AEdificans] qui ædificat. Cadit enim in verbum sequens, tanquam suppositum [Dispersiones] Metonymicos dispersos ex Israel colliget, nec patietur interire Dominus, qui ædificat Ierusalem, Es. 11. Sic appellat exules, à patria electos, è suis sedibus exportatos in captiuitatem Babylonicam, præsertim vero Satanicam. Nempe à via veræ salutis aberrantes, filios Dei dispersos. Ioan. 11. quos Christus in vnam fidem, vnamque sanctam Ecclesiam congregauit, è diuersis vitijs, erroribus, & impietatibus. Temporariam congregationem in Iudæam, Rabbini intelligunt, vt & dispersionem ex ea, sub quatuor Monarchijs. Quare non vident, qui istud interpretemur de Christo nostro, quem constat potius Israelem secundum carnem dispersisse, iuxta suum prædictum Luc. 21. Atqui in huiusmodi promissionibus. *Israel*, non intelligitur secundum carnem propriè, sed secundum spiritum, Roman. 9. Gal. 6. id est, de filijs Dei, Io. 11. quem scilicet Israel vidit, complexus est per luctam, audijt, coluit.

3 [Qui sanat] id est, à peccatis absoluit. Metaph. à corpore ad animam, cuius quasi morbus est peccatum. Sic Psalm. 6. Sana animam meam, quia peccaui tibi. Et 2. Par. 30. Quem exaudiuit Dominus & *sanauit populum*. Vbi proinde Noster explicata Metaphora, *Et placatus est populo*. Contritis & mœstis corde, deque peccatis dolentibus Dominus peccata remittit. Quod sequitur ad morbos corporis pertinet. [Alligat] Metaphora à Chirurgis, qui vt sanent vulnera & rupturas, membra circumligant, ad verb. qui pharmaca imponit, & medetur doloribus eorum, qui alligat illorum vulnera, vt celerius sanentur [Contritiones] dixerunt pro confractionibus & vulneribus: Metaphoricè etiam fortasse pro peccatis. Qui remittit peccata, qui curat iniquitatum vulnera oleo suo & vino Luc. 18. qui conscientias sanat. Es. 61. Luc. 4.

4 [Qui numerat] qui distincte cognoscit adeo vt possit numerare. Alia Dei proprietas contra eos, qui prouidentiã tantum agnoscunt in generibus & vniuersis, non in singulis. In numerato habet stellas, quod cæteri non possunt præ innumerabilitate. Vnde Hipparchum recte perstringit Plinius libr. 2. cap. 26. ausum organis excogitatis eas posteris numerare

numerare & ad normam expargere, singularum loca & magnitudines signando. Nam numerus, vires, nomina illorum soli Deo exacte nota. Gen. 12. 22. 26. 15. Suspice cœlum, & numera stellas, si potes. Ptolom. quidem 8. Almagesti, numerat stellas, quæ faciunt ad propositum Astrologorum, & instrumentorum illius artis, propter notabiliorem conspectum & influentiam, mille viginti duas & ad summũ 1025. quas & illic describit per magnitudines sex, tam in parte Meridiana & Septentrionali, quam in Zodiaco, quas alij contrahunt in 42. imagines, alij in 48. nempe in 12. signa Zodiaci, quæ constituũtur 349. singularibus stellis: in quindecim meridionalium partium figuras vltra ecliptică, quæ è 316. conficiuntur: denique in 21. imagines Septentrionis è 360. compositas, quæ in summam redactæ omnes efficiũt 1025. prætermissis his quinq; quæ nebulosæ appellantur, & alijs nouem, quæ obscuræ. Verum quid hoc ad illarum infinities centies maiorem numerum, quem proinde Scriptura cum arena maris comparat? Hier. 33. Nã verbi gratia in vno Zodiaco sunt innumerabiles, præter eas etiam, quæ præ tenuitate siue corporis siue luminis aspectũ effugiunt: in reliquis cæli partibus hyeme nocte serena infinita propemodũ multitudo apparet, maximè versus Polum Arcticũ, quando aer magis purgatus est, quam æstate, vt etiam videri possint minimæ stellæ in sex differentijs magnitudinum haud notatæ, quod non semper conspiciantur, sed plerunq; propter exiguitatẽ delitescant. Sic in vno lacteo circulo tã frequentes extant, vt cuiuscunq; fuerint molis, non cadant tamen sub oculorum distinctionẽ, quod præ crebritate nullam figurã oculis, sed splendorẽ duntaxat in se mutuo reflexũ & confusum exhibeant, & totã illam cæli regionẽ candidã & quasi lacteam efficiant. *Eis nomina vocat*, imponit ex ipsarũ natura, virtute, & efficacitate. q. d. distincte & sigillatim pernoscit illas, & illarũ naturas, vires, influxus, magnitudines, vt possit appellare nominatim. Nam qui nomen imponit vt conuenienter, imponat necesse est prius rem ipsam liquido cognoscat. Sic Gene. 2. vocauit Adam nomen animæ viuentis. Nisi quod in Deo vocare est, præterea efficere, vt Ro. 4. vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.

5 [Virtus] potentia [Sapientiæ] intelligentiæ prop. [Numerus] mensura, modus. Est omnipotens & sapientissimus & intelli-

& intelligentissimus. Nam nō tantū nouit genera & species rerū, sed etiam singula, vt datum omnium numerū superet.

6 [Suscipiens] adiuuans. Erigens, subleuans proprie, vt sup. Psal. vers. 9. [Humilians] Antithesis prosternens humi, mirifice deprimens [Vsque ad terram] extremè & abiectissimè. Hyperbole.

7 [Præcinite] cantate cū gratiarū actione vel laude Domino. Compositum pro simplici. Græcè ἐξάδειν. Incipite, quod sic exponit Theodoritus. Incipite hymnorum canticum: Apollin. ἀρχόμενοι βασιλῆα θεὸν κελαδήσατε μολπῇ. Incipientes regis laudes celeri resonate cantu, quasi hortetur præcentores, vt hymnum inchoent, quem alij persequantur. Sed fortasse Sept. ἐξάδουσι, *Excantate* verterant. Excantatur Dominus, quando sanctis carminibus & præcationibus ab ira in peccatorem concepta auellitur. Hebræum עָנָה *anâ* respondere prop. sed pro alterius canere sumitur vt Hos. 2. ver. 15. & Deut. 31. ver. 21. Quin etiam interdum de eo enuntiatur, qui incipit aut continuat sermonem, nulla præcedente interrogatione. Hinc pro *Dicere* simpliciter Matth. 11. vers. 25. Marc. 11. vers. 14.

8 [Qui operit] obducit, velat, abscondit.

9 [Et herbam seruituti hominum] Interiectum è Ps. 103. vt sint alimenta bestijs homini inseruientibus.

10 Alimenta dat bestijs terrestribus, & aerijs, exempli gratia, coruis. Volatilia enim omnia intelligit stylo Poëtico. [Pullis coruorum] destitutis parentum suorum ope. Pulli coruorum, quoniam dum nascuntur, candidi sunt, siue quia implumes, siue quia plumas habent albicantes, negligūtur à matribus & patribus quasi spurij vel degeneres. Clamantibus autem præ fame Deus immittit muscas, quæ eos, sese in fauces insinuando, alant. Ita Rabb. è Iob 38. Corui oderūt pullos suos ingenita crudelitate, sed Deus eos enutrit, dum hiando & crocitando animalcula ex aëre venantur in cibū. Chrys. Sunt qui dicunt eos pasci aura quadā roscida, Euthy. Alij vermiculis per aurām in os eorum immissis, magno prouidentiæ Symbolo. Possit etiam referri ad animantis vilitatem, q. d. aues tam tetras, tamq; viles nutrit, quanto magis vos modicæ fidei. Iob 34. Luc. 11. Adde miraculum prouidentiæ esse illustrius, quod hæ aues sint multi cibi ob nimiū caloris vehementiam. Non solum sunt tetræ, inamænæ, despectæ,

despectæ, insuaues pipitu, verum etiam voracissimæ, & carnuorae, & tamen Deus eas pascit, &c. [Inuocantibus eum] ad eum clamantibus. Suo modo deum inuocant quasi nutritorem, dum attollunt vocem & caput in cælum, vt bestiæ agri Ioelis 1.

11 & 12 In salūandis, & beneficio afficiendis hominibus non attendit ad potentiam equorum, quos habent, non ad cursus celeritatem, qua vigent, non ad cætera externa præsidia, quibus abundant, sed ad interiorum animi pietatem. Deus non iuuat suis viribus confidentes, sed in se sperantes, Psal. 16. 90. 8. c. [In tibijs] in celeritate vel robore tibiarum. Metaphor. 12. Per Antithesin opponit humanis viribus, & facultatibus Dei timorem & in ipsum spem.

ARGVMENTVM.

Pergit Ecclesiam ad Dei laudes hortari, quod ei abunde prouideat de omnibus cum temporarijs, tum spiritualibus. Hic enim Psal. superiori in Hebræo annectitur.

1 Halelu-jah. CXLVII.

LAuda Ierúsalē Dóminum: lauda Deū tuum Sion.

2 Quóniam confortâuit seras portârū tuârū: benedixit filijs tuis in te.

3 Qui póstuit fines tuos pacem: & ádipe fruménti sátiat te.

4 Qui emittit elóquiū suum terræ: velóciter currit sermo eius.

5 Qui dat niuē, sicut lanam: nébulā sicut cinerem spargit.

6 Mittit crystállum suam sicut buccellas: ante fáciem frigoris eius quis sustinébit.

7 Emittet verbum suū & liquefáciet ea: flabit spíritus eius, & fluent aquæ.

8 Qui annúntiat verbū suum Iacob: iustítias & iudícia sua Israel.

9 Non fecit táliter omni natióni: & iudícia sua non manifestâuit eis. Hallelu-jah.

1 Hic

1 Hic duntaxat numerandi diuersitas, qua à Psalmo 9. Hebræi vnitate vna antecedebant Græcos & Latinos, terminatur, dum Masoretæ hunc faciunt superioris appendicem. Masoretas dixi, quoniam in nonnullis Hebræorum codicibus, vt è Kimhi notauimus. Psal. 113. istorum distinctio negligitur.

2 [Confortauit] roborauit, robustas fecit seras, vel ex Hebr. & Græco τους μοχλους vectes portarum tuarum, ne possit hostis perrumpere ac vt tuti, muniti, defensique sint ciues. Pacem dat Ecclesiæ, defendit, alit &c. Euthymius allegoricè per portas intelligit Baptismum & fidem, per seras siue vectes crucem, per filios Apostolos, quibus Christus benedixit, elevatis manibus, Luc. vlt. [Benedixit] benefecit, vt sint fœlices & bonis omnibus locupletes beatitudine cumulauit [In te] in medio tui, prop. Intra te prospectabit filios tuos.

3 [Pacem] ne eos quisquam infestet, pace muniuit, pacatos reddidit, ab hostium incursibus victorias tribues vel vndique bella arcens. Latine, qui posuit in finibus tuis pacem, sed per duos accusatiuos maior est linguæ emphasis [Adipe frumenti] triticorum prop. pluralis numeri, optimis triticis tritici polline, si pollen sit farina purior, non vt Celso placet impurior tritico optimo & lectissimo & valde medulloso, puriore farina: similagine siue flore tritici, Chrysost. Abundantia & largitate fructuum. Euthym. Allegoria est de pace conscientiarum & de pane Eucharistiæ: Adipem appellant quicquid est optimum & pinguissimum in aliqua re. Hinc adeps terra, olei, musti, frumenti Num. 18. Alludit autem ad bonitatem terræ sanctæ, vtpote, quæ flueret lacte & melle, non quidem loci natura, sed Dei benedictione de cœlo expectans pluuias, quam Dominus Deus semper inuisebat, & oculis suis intuebatur à principio anni vsque ad finem. Vnde postquam Iudæos euomuit, hodie nihil aut parum antiquæ fœlicitatis exhibet, vt inde posteris suæ erga antiquos colonos iræ argumentum relinquat.

4 Prosopopœia. Qui alloquitur terram, qui ei mandat, vt & reliquis creaturis: & ipsa eius verbum celerrimè exequitur. Sic vet. 7 Idq; ne temere & fortuito, sed Dei prouidentia fieri intelligamus. Allegoricè, mittit eloquiũ suum per Prophetas &c. velociter curret & prosperabit. [Terræ] in terram

terram tuam mittit eloquium suum. i. pluuiam verbo ipsius descendentem. Psalm. 35. ver. 10. q. d. Eius iussu & mandato decidit in terram tuam pluuia [Velociter] parent ei subito omnia in tuum vsum & commoda.

5 [Sicut lanam] ad fouendũ & calefaciendũ videlicet, qui niue quasi lana terram tegit ad eam fouendã & calefaciendam. Nix enim & si sit frigidissima, tamen dum halitus & expirationes terræ cohibet, ei calorem internũ conciliat, & & vim maximam fœcunditatis indit instar lanæ, quæ calefacit & fouet corpus: vnde dicitur lærare. i. fœcundare se segetes apud Poëtam. Aliqui. Tam crebram & frequentẽ dat niuem, quam lanã, cuius pili sunt densissimi, & sibi proximi vt hoc pertineat ad abundantiam. Nam nix tam densa demittitur, vt ea terra non aliter tegatur, quã pecus lana. Alij, qui tribuit niuem similem lanæ (candidæ) qui subito niuem ad modum lanæ candidissimam super terrã facit descẽdere, vt prestantius intelligatur epithetu, vt Es. 1. Si fuerint peccata vestra rubra quasi vermiculus, velut lana erunt: *Alba* videlicet vt noster interpres recte adiecit, explanationis causã. [Nebulam] ὁ μιχλην Nebulam, vel vt interpretatur Arnob. pruinam *Kephor*, pruina prop. expiratio scilicet illa, quæ descendit sub auroram diebus frigoris. Quia autem nebula frigida & humida fere in pruinã resoluitur, vt nubes aquosã in pluuiãm, nõ est dubium, quin etiam nebulam significet. Spargit per aërem ad fœcundandam terram, siue nebulam siue pruinã sicuti cinerem. Nam instar cineris pruina exurit & consumit terram nimio humore diffluentem. Ita Deum celebrat à rebus producentibus effectus suæ naturæ contrarios. Nix est frigida suapte natura, & tamen calefacit terram Quin & herbas adurit. Ouid. Fast.

Nec nouã pẽ gelidas vsta sit herba vices.

Sic pruina, itemq; nebula, & tamen terram adurit & exiccat. Porro quantum inter pluuiam & rorem, tantum inter niuem & pruinam conuenit. Nam vt vapor in aquam mutatus, priusquam altius ascendat ros dicitur: ita conglaciatus pruina, quem proinde vulgus gelu album appellat [Sicut cinerem] nempe adurendum & arefaciendum, ad corrumpendum frugum germina, vitium gemmas, arborum baccas vt proinde Sex. Pompeius pruinã à perurendo dictã existimet, & eius iniuria prouenientem exustionem carbunculationem

culationē Plin.li.17.vocet, fructus enim ac virgulta perurit

6 [Cristallum] glaciem siue glacialem grandinem. Lapidationem bucellis & frustis panis assimulatā interpretatur Arnob. Proijcit glaciem sicut fragmenta. Eam veluti iacit frustulatim, & in varias partes, vt hyems sit acrior & vehementior. Ita vulgo in genere. At quoniam פת *path* in specie propr. significat fragmentum panis. i. buccellam, bolum, Gall. *morceau* Iob.31.3.Reg.12.Pro.23. malo pergat in antitheticis effectibus. Mittit crystallum siue actem glaciem suā sicut buccellas, ad pascendum, alendum, saginandum, perinde ac si immitteret buccellas panis. Glacies est aquea & tamen terram & corpora nō irrigat, liquat & resoluit, sed potius constringit, pascit, & saginat, instar buccellarum, siue panis per buccellas sumpti. Sed & actis hyēs & glacies confert plurimum fœcunditati terræ & futuræ messi vt cū reliquæ tres anni tempestates, Ver, Autumnus, AEstas sunt opportunæ. Reliquit noster interpres vocem Græcam, vt crystallum in genere acciperemus. Nunc enim sonat glaciem simpliciter vt Psalm. sequenti, ver. 8. quæ calore adhibito in aquam facile resoluitur, nunc rem ita concretam atq; congelatam, vt nec igne admoto admittat dissolutionem. q. glaciem indissolubilem [Faciem] asperitatem & vim [Sustinebit] stabit prop. q. d. eius frigus est intolerabile.

7 [Emittet verbum suum] i. mandabit. Verbum decretum voluntatem, ardorem Solis vel pluuiam Metaph. intelligit. [Ea] glaciem, niuem, pruinam, crystallum & frigus. Illa, inquit, ipsius nutu liquescunt & soluuntur [Spiritus] ventus. Nam flante vento e parte maris oritur pluuia, quæ ista liquefacit. Vel, flabit super illa ventus, & fluent aquæ. Vbi enim à vento dispersa sunt & distracta, liquescunt & fluunt in aquas. Vtrumq; Kimhi. q. d. flabit ventus, & veniet pluuia Chrys. Vel, flante vento (calido siue australi) ista conuertentur in aquas, vt fluant quæ prius erant constricta. Nam est ventus, qui congelat. Allegoricè tempestatem in serenitatem commutat, pacem in bellum, calamitatem in gaudium, & contra.

8 Transit ad beneficia spiritualia, attingens tres legis partes. Verb. ad moralia. Iustitiæ, siue vt habetur Hebr. statuta, ad cæremonialia. Sunt enim *Hukkim*, præcepta de religione & ritibus, quorum ratio nescitur. Iudicia, ad iudicialia pertinent.

tinent. Alij per Verbū promissiones de Christo intelligunt, per duo reliqua, legem Mosis & Euangelium [Iacob Israel] datiui casus.

9 Epiphonema [Non fecit taliter omni] i. nulli nationi sic fecit, vt eos bonis tantis afficeret, ac spiritualibus beneficijs eos æque ornaret, ac temporalibus, è Deut.4. *Non omne*, tamen non semper vniuersè negat, pro *Nihil, nullum*, vti docet Elias ad radicem בל vt Num.23.vers.17. Et omne ipsum nō videbis. i. partem tantum ipsius videbis, non totum ipsum, & Psal.48.vet.19. Non sumet omnia (sed aliqua, nempe benefacta, vt quidem ipse Elias intelligit) etsi illic cum Kimhi *nulla*, exposuerimus. Quomodo sumi possit illud Christi, *Non omnis*, qui dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum Dei, vt non significet *nullum*, sed, aliquem non.

ARGVMENTVM.

Angelos, omne hominum genus, cœlestia terrestriaque omnia ad Deum laudibus afficiendum adhortatur, Psal. est Propheticus.

1 Halelu jah. CXLVIII.

LAudâte Dóminum de cœlis: laudâte eũ in excelsis.

2 Laudâte eum omnes Angeli eius: laudâte eum omnes virtútes eius.

3 Laudâte eum sol & luna: laudâte eum omnes stellæ & lumen.

4 Laudâte eum cœli cœlórum: & aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen Dómini.

5 Quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandáuit & creáta sunt.

6 Státuit ea in ætérnū & in séculū séculi, præcéptum pósuit, & non præteríbit.

7 Laudâte Dóminum de terra: dracónes & omnes abyssi.

8 Ignis,grādo,nix,glácies, spiritus procellārū:quę faciūt verbū eius
9 Montes & omnes colles: ligna fructifera, & omnes cedri.
10 Bestiæ & vniuérsa pécora: serpéntes & volucres pennátæ.
11 Reges terræ & omnes pópuli: príncipes & omnes iudices terræ.
12 Iúuenes & vírgines senes cum iunióribus, laudent nomẽ Dómini: quia exaltâtum est nomen eius solius.
13 Cõfessio eius super cælum & terrã: & exaltâuit cornu pópuli sui.
14 Hymnus omnibus sanctis eius: filiis Israel, pópulo appropinquánti sibi. Halelu-jah.

1 [Laudate] tredecies *Laudandi* vocabulum vsurpat ad suum institutum. Duodecies videlicet Verbum *Hillil*. 1. *Laudauit cum iubilo*, & semel Verbale *Thilla*. 1. *Hymnus*, laus cum iubilo & celebritate. Hoc autem propter tredecim diuinas proprietates siue Middoth. Exod. 34. celebratas, inter quas plures sunt clementiæ & misericordiæ, quam iuris est iustitiæ, quod se sæpius Deus misericorditer cum mundo gerat, quam iustè, & cum iustè, mitius perpetuo, quam mereatur. [De cælis] ἐκ τῶν οὐρανῶν, O vos, qui estis de cælis, ô cælites, ô Angeli siderei, laudate eum. Sic quod sequitur [In excelsis] ô vos qui estis in excelsis, ô Angeli super cælestes, in abditissimis & penitissimis cæli locis habitantes. Vel in neutro, vt sit generalis sequentium prolepsis. O creaturæ cælestes & sublimes, id est, vt versibus consequentibus exponit, Angeli, Cœli, stellæ, & cætera corpora sublimia atque res. *De* & *In* non Præpositiones materiæ, sed loci. Doctè igitur Theodor. & Chrysostom. Vos qui in cælestibus agitis, vos qui in altissimis degitis. Est enim Hebraismus, quasi in Euangelio, Hosanna in excelsis, id est, Salua obsecro (ô Deus qui es) in excelsis, & cælis: qualis & infra versicul. 7. Inuitantur Angeli & corpora cælestia ad celebrandum Deum, contra Idololatras, quasi ipsa non sint Deus, sed Dei opera, Deum sapientem, potentem & bonum testantia.

2 Idem inculcat alijs verbis. *Angeli* enim sunt, qui *de cælo*,

lis, & *Virtutes*, siue exercitus, qui *in excelsis*. Malunt tamen aliqui Psaltem delabi sensim ad inferiora. i. eos spiritus, qui ministerio destinati sunt, & cæteris subsunt, indeque vers. 3. ad corpora cælestia [Eius] ab ipso Deo de nihilo creati & producti. Iuxta alios, ab ipso missi [Virtutes] copiæ militares cœlestium spirituum, Angelorum legiones, Exercitus prop. Ita vocat omnes substantias separatas, quibus tanquã exercitibus circumfunditur ad indicandam suam maiestatem. Aliqui etiam extendunt ad omnia cœlestia, siue spiritualia, siue corporalia, quæ Scriptura alibi vocat militiam cœli. Quin & Kimhi ista duo sic distinguit, vt *Angeli* sint intelligentiæ cœlorum motrices, *Exercitus*, cœlorum sphæræ, & corpora. Rectius *Angeli*, inferiores ordines Angelorum, quia fere mittũtur. Nam superiorum ordinum missio aut nulla, vt Dionysio placet & rara, aut extraordinaria: Exercitus autem siue *Virtutes*, superiores ordines & Hierarchię ei vndique assistentes, vt Imperatori alicui suæ copiæ & exercitus, Dan. 7. Hi autem omnes laudant Deum, non solum secundum naturæ suæ substantiam, verum etiam per intellectum & affectum, quibus duabus nobilissimis facultatibus sunt præditi.

3 Sequentia vsque ad ver. 11. laudant Deum, sed alio modo, quam Angeli: Nempe per Prosopopœiam secundum naturæ suæ subsistentiam, effectus, vires, motus, proprietates. Hæc enim Prosopopœia eo pertinet, vt contemplemur Dei tanta opera. Vel per Metonymiam, quia laudare faciũt Deum ex suis naturis, effectis, affectionibus [Sol & luna] non mente & affectu, sed luce, motu admirando, qualitatibus, obsequio, quasi mutis vocibus', vt ait Nazianzenus. Sunt enim inanimata, contra Platonis Epimenidem [Stellæ & Lumen] ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Sunt autem astra, sidera, siue multæ stellæ, vt Zodiaci signa, Pleiades, Hyades, Vrsæ, ἀστέρες autem stellæ, singulares, vt Plantæ, Orion, Sirius, Heb. Stelkæ luminis. i. stellæ luminosæ, & firmamento lucentes. Omnes enim constant natura lucida & splendenti, quidam veluti ignes. Contra eos qui omnem lucem in sole collocant nec eam stellis tribuant nisi per participationem Solaris deradiationis: Nam etiam ipsæ per se & suapte natura lucent, fulgentque, imo & tota cælestis substantia, quamuis illius lux non soleat in nostros oculos incurrere. Id enim fit, per

accidens propter interuallum, & quia non est tanta vt possit dissipare regionis huius inferioris tenebras, nisi iuuetur & intendatur copiosiore & illustriore Solis splendore. Vnde nec à Phœbo Phœbe lumen capit omne, sed illud duntaxat quod vehementius aciem nostram afficit. Hæc autem motu, luce, influentia, Deum celebrant, alioqui mente vacant & intelligentia. In duo distinxerunt Septuaginta, vt attollerent mentes nostras ad regionem lucis, in qua lumen è cœlo empyreo manans fulgore superat lucem solis, lunæ, & stellarum in firmamento radiantium, sicque significarent non omnem qualitatem lucidam ab huiusmodi stellis fluere. [Lumen] id est, lucida alia corpora, vt Orbes cœlestes. Nam nullus est orbis, nulla orbis pars, quæ non sit luminosa Verbi gratia lacteus. Quare regio lucis pars illa mundi recte dicitur. Euthymius per lumen maluit immensam illam lucem primo die creationis factam, non stellas quartæ diei accipere. Et sane illa non videtur noua bonorum luminarium productione corrupta vel commutata, sed per primum cœlum extensa & confusa. Nec vero nunc apparere, quia inter primum cœlum primo die procreatum interpositum fuit secundo die firmamentum, id est, cælum sydereum in Stellatum & septem sequētes sphæras distinctum. Ego, Cælum Empyreum à Deo pro sede beatorum constitutum, de quo fortasse illud Pauli, Qui lucem inhabitat inaccessam. Alij, *lumen omne* quod à Sole, luna, & stellis funditur est vt sit, Certè Apostoli apud Clementem libro 7. constitut. capit. 34. lumen distingunt à Sole, luna, stellis. ἀνομάσας δὲ ὡς κεφάλαιον πάντων φῶς· ἐγλάμψας τοῖς ἀνθρώποις ἔνυπνα παραγενόμενος· καὶ ἀκούσους φῶς δὲ καὶ ἥλιον· εἰς ἡμέρας καὶ ὥρας πάσι γένηται· ἐσήμανεν. σελήνην δὲ εἰς ἡμέρων τροπὰς αὐξούσαν καὶ μειώσεσι &c. Alij *lumen omne*, quod à Sole, Luna & stellis funditur.

4 Cæli laudant Deum à claritate, incorruptibilitate, stata conuersione, ratis proportionibus, pulchritudine, efficacia, amplitudine, &c. quòd ab ipso procedat quicquid excellentiæ & nobilitatis habent. [Cæli cælorum] Cæli præstantissimi, nempe cælum animarum, & empyreum clarissimum, immobile, beatorum locus, alios omnes cælos tegens, atque in se concludens, vt sit veluti cælorum tectum. [Aquæ] aquæ cæleſtes, cælum decimum, aqueum, crystallinum,

linum, naturam quandam & conditionem aquæ habens, Empyreo proximè inferius, ad qualitates aliorum contemperandas, primum mobile, quod R. Ataia sic vocari putat, quia est æquabile & vnius modi, id est, sine stellis, cum nonum concipiatur esse cælum signorum Zodiaci, quæ postea micent in firmamento: Octauum autem siue firmamentum sit totum stellatum, reliqui septem singuli singulas habeant stellas erraticas. Nostri malunt aquas, siue aqueum appellari ab aquea substantia, quæ in modum crystalli concreuerit & obduruerit. Quin & plerique eorum, vt & Hebræorum, putant esse primum quidem mobile, sed nonum cælum, quoniam motum titubationis docent non nisi à quibusdam recentioribus Mathematicis mente titubantibus constitutum, propter quem illos oportuerit contra veterum sensa, rationem, experientiam, decimum cælum introducere. Lege Ritium de motu octauæ sphæræ. Absurdè aliqui nubes vel pluuias interpretantur. Nam prima hac parte Psalmi agit duntaxat de æternis, vt apparet è versic. 6. & de meteoris seperatim loquetur, versic. 8. [Laudent] Initium versic. sequentis secundum Masoretas, quam distinctionem Græci videntur sequuti. Nam verterunt, *Aquæ quæ &c.* per numerum singul. τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν *Laudent*, autem per pluralem, αἰνεσάτωσαν, vt referatur ad cuncta præcedentia, hoc sensu. Cæli cælorum & aqueum dominum collaudate. Laudent (denique omnia) hæc nomen Domini. Quia ipse dixit, &c.

5 [Quia] Ratio, quia Deus est eorum omnium conditor & conseruator. [Dixit] sola voluntate, dicto & præcepto ocyus, cælestia omnia produxit, solo verbo & mandato ea creauit, absque vllo labore & molestia, absque alterius externi adminiculo & ope de quo scitè Clemens Alex. in Protreptico. τῶν βουλεύσεως δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐθέλησαι αὐτὰ ὑπάρχειν τὸ γενόμενον. Prius autē hemistichium non est in Heb. sed adiectum perspicuitatis causa, è Psal. 32. in quo duæ hæ partes simul iunguntur. Quam voluntatem vocabulo quidē *dicendi* repræsentat ad designandum, λόγῳ τοῦ θεοῦ, Verbum Dei increatum, Christum Dominum nostrum, per quem omnia facta sunt, vt per Dei filium, & virtutem Dei consubstantialem, non vt per ministrum vel instrumentum aliquod: *Mandandi* autem, siue *Præcipiendi*, ad adumbrandum

Spiritum sanctum, qui & ipse concurrit ad rerum productionem tanquam coefficiens & connaturalis. Ita dixit per filium, mandauit per Spiritum sanctum. Illud est quod Græci Theologi differunt Patrem velle ἐυδοκεῖν, Filium ποιεῖν, efficere. Spiritum sanctum τελειοῦν, perficere. Nec satis R. Leui enuntiauit. Gene. 1. *Dixit fiat lux, &c.* huiusmodi dictum siue sermonem esse interpres rationem mentis ac voluntatis Dei, declarareque Deum voluisse istud facere dictoque ocyus fecisse. Nam præterea occultum est mysterium Verbi diuini non quidem prolatitij (προφορικοῦ.) Deus enim caret instrumentis humanæ vocis, cum sit incorporeus, sed ὁμοούσιος & connaturalis, reque ipsa & per se subsistentis [Facta sunt] veluti forma & splendore affecta sunt. Facere & creare sic distinguunt Rabb. vt hoc ad materiam pertineat, illud ad formam & ornatum.

6 [Ea] Angelos scilicet, solem, lunam, stellas, cælos, & aquas cœlestes, id est, omnia cœlestia statuit in perpetuum, & vt essent æterna: ea stabiliuit, vt in essentia nunquam interitura persisterent. Quare Angeli sunt incorrupti, & corpora cœlestia non nisi secundum qualitates mutabuntur siue renouabuntur igne conflagrationis. 2. Pet. 3. [Præceptum posuit] ordinem, regulam, legem statam & ratam de motibus, influxibus, alijs actionibus, & temporibus, quibus apparere, influereque debeant [Et non præteribit] præceptum scilicet. Præterire autem est irritum fieri, inane esse non impleri, vt Matt. 5. Apex non præteribit de lege. Et 24. Verba mea non præteribunt. i. non erunt irrita, perficientur. Præceptum Dei non fiet irritum, non erit inane, sed implebitur in cœlestibus rebus. Legem sibi præscriptam & impositam à Deo non violabunt cœlestia, sed diuinitus conseruata pro ipsius voluntate & decreto, perpetuo in suis officijs & substantijs consistent. Non immutabitur propositio, si Nominatiuus Verbi fuerit Deus. Non transibit, nō transgredietur Deus præceptum à se positum, non patietur illum ordinem & regulam violari temere. & aliud, quam quod ipsis datum est naturaliter facere. Hoc enim non solet, nisi quando miracula vult operari, ne forte, quod in æternum manerent, naturale, illis esse crederetur.

7 Altera pars Psalmi, per Apostrophen ad terrestres creaturas & sublunares. Terram enim vocat regionem mundi inferiorem

inferiorem & elementarem, vt antea cœlum, superiorem & æthereū. Vt Gen. 1. In principio Deus creauit cœlū & terram. i. regionem mundi cœlestem & elementarem. *Laudate.* Nouies iam hoc verbo cohortatus est superiores, cœlestésve creaturas ad Dei celebrationem. Nunc parcius vixque quater hoc verbum repetit. Nempe quoniam perfectius pluribusque modis Deus Laudatur, sanctificaturq; in cœlo à diuinis mentibus, item per & propter corpora cœlestia, quā in terris, in quibus passim offenditur, creaturis inferioribus vitio materiæ, affectionum, qualitatum, motuum naturaliū sui maximam miseriam & imperfectionem ostendētis. [De terra] O vos quæ estis de terra! ò terrestria, quæ in terra versamini, terrestres creaturæ. Suprà vers. 1. [Dracones] immanes pisces, ceti. De draconibus marinis Ælianus lib. 4. Animalium, c. 12. Sunt enim & terrestres, præsertim in India, magnitudinis siue lōgitudinis 70. cubitorum, vt & eorum vnus perturbasse feratur Alexandri exercitum, & Elephantos trucidare, apud Ælianum & Plinium. Sūt amphibij, vt Crocodili Nam Dracones appellantur immanes serpentes, siue fuerint terrestres, siue aquatici, siue ancipites. Res animatæ Deū laudant, non tantum per naturæ suæ subsistentiam & formam, physicas & naturales vires, verū etiā perfectiūs, per suas facultates animales, motus, appetitus, &c. Nam illa est tam fera & noxia, quæ nō singulares & admirādas mūdo afferat vtilitates & ex suis proprietatibus Dei prouidentiā supra omnia non commendet, docēs illud Gen. 1. Vidit Deus cuncta, quæ fecerat & erant valde bona, esse verissimum. Nam vel serpentes sunt necessarij, nedum vtiles mūdo ad venenū terræ exugendum & conficiēdum. Item ad medicinā vt in Theriacis Nicander tradit. Aranææ ad aëris virus sorbendum. Sic Herbæ noxiæ sunt veluti terræ excrementa eiecta & exhalata apud Plutarchum opus de Iside & Osiride, ad totius incolumitatem, etsi partem lædant. Quanquam affirmari possit, non fuisse talia facta, qualia nunc sunt: Sed vt qui nūc diaboli sunt, boni fuerūt creati: ita serpentes, mala pharmáca, herbas pernicioſas, &c. nō esse vitium creationis, sed pœnam suppliciumque peccati Adæ. Vtroque modo Dei laus astruitur. [Abyssi] maria altissima & profundissima. Alij etiam ad lacus & stagna summæ profunditatis extendunt. Quorum omnium perennitatem,

tates, id est, perennes fluxus & effectus suminæ Dei vim & magnitudinem commendant ac ostendunt.

8 [Ignis] coruscatio & ignita omnia meteora, vel etiam elementum igneum. [Glacies] Heb. *Kitor*, expiratio ascendens in similitudinem fumi, i. exhalatio, ἀναθυμίασις, materia meteororũ aridorũ. Aliqui in genere de vtraq; exhalatione, humida & sicca, materia omniũ meteororũ. Interim *Kathar*, suffire est, suffumigare, incendere. [Spiritus procellarũ] ventosus procellosus ventus turbinis. Non intelligit maris tempestatem & procellas, sed ventos, ad discrimen aëris, qui simpliciter appellatur spiritus. Est enim vētus, aëris agitatio, & tanquam procella, quæ fertur, spirat, flat per mũdi latera. Cabbalici aliqui Spiritus siue Angelos procellis & ventis præsidentes. [Quæ faciunt verbum eius] imperium. Quæ eius arbitrio inseruiũt, ad hominum vtilitatem, premia vel, supplicia: quæ mandatum eius exequuntur, terram variè afficiendo, arbores dejiciendo, &c. Non enim temerè feruntur, & vt fortuna dat, sed pro Dei arbitrio & voluntate Chrysost. Quod Augustinus dictum putat contra eos, qui existimant superiorà quidem à Deo gubernari, sed inferiora despici. Præsertim autem Meteoris hoc addidit, ad exaggerandam Dei potentiam, quòd ista nullam videantur habere subsistentiæ stabilitatem, vt sit locus à minori.

9 Montes & colles laudant Deum sua forma, mole, vtilitatibus, prouentibus, effectis. [Colles] monticuli, qui & ipsi conditi sunt à Deo, vt voluptatem spectantium oculis afferant, & copiã rerum crescentium adiuuent. [Ligna] arbores fructuosæ. [Cedri] arbores proceræ, infructuosæ & steriles, per Synecdochen, variis hominum vsibus commodæ, vt ædificijs, &c. Varietas speciemm infinitam Domini potentiam & incomprehensam sapientiam prædicat.

10 [Bestiæ] feræ. Nam חיה, *Haiia* de illis propriè vsurpãtur. [Pecora] bestiæ domesticæ & cicures. Hoc enim significat בהמה, *Behemá*. [Serpentes] pisces serpentibus similes, quique sunt de reptilium genere. Nam hîc *Remes Reptile* nõ reptilia in terris repẽtia, sed nantia designat. Alioqui in genere reptilia, tam in aquis quàm in terris repẽtia quòd nullos habeant pedes, vel adeo breues, vt non tam ambulent, quàm serpant. Hic autem *Remes, reptile* dicitãtum de aquatilibus nisi etiã extendatur, ad amphibia, quæ sunt naturæ ancipitis

ancipitis apparet ex alijs membris diuisionis. Nam quatuor animantium genera, agrestia, domestica, aquatilia, volatilia, ad collaudãdum Deum opificem suum per Prosopœiam extimulat. Homonymia talis cernitur apud Latinos in *Anguis* vocabulo. Nam apud eos Anguium alij sunt terreni, qui propriè Serpentes appellantur, alij aquatiles, qui propriè Angues, vt Anguillæ vox indicat. [Volucres pennatæ] *Tsippor Canaph*, volucris pennæ siue alæ. Emphaticæ, id est non modo pennigeræ, sed & pennipotentes, vt loquitur Lucretius. Nam non omnia quæ pennas habent, pennis valent, vt Struthio. Possit esse Poeticum epithetum vt Psal. 77. *Oph canaph*. volatilia pennata per Pleonasmum, pro quo Proverb. 1. vers. 17. In oculis omnis *Baal canaph* (pennigeri) & Ennius, genus pennis condecoratum. R. Mose Leuit. 11. clarius. *Oph canapit* (inquit) Volatile aligerum & *Oph Setam volatile absolutè* enuntiantur de volatilibus habentibus duos pedes collum erectum & sursum spectans, quæ nituntur suis alis & assiduè ferè volant ad discrimen volatilium quadrupedum, humi gradientium, colloque & capite deorsum spectantium ad reptilium instar, quæ proinde reptilia volantia dicuntur, vt muscæ, apes: Sic latinè Pennigerum Græcè πτηνὸν quod pennas habet propriè, non quod volat. Nam & insecta volant & tamen pennas non habent.

11 Postremò homines cuiuscunque conditionis & sexus. Hi autem Deum propriè laudant, quoniam ad eum nõ modò per naturæ subsistentiam & motus naturales, vt inanima, per sensum & facultates animales, vt bruta, verùm etiã per intellectum, voluntatem, affectum, rationem sensum cum ratione & mente communicantem, memoriam, & infinitas alias dotes, quibus præditi sunt vltra res alias corporeas, attolluntur. [Populi] Nominatiui casus pluralis numeri. [Iudices] rectores gubernatores. Hortatur iam post inanima & bestias, homines omnis ordinis, conditionis, sexus, ætatis ad Dei sui agnitionem & prædicationem: vbi est tacita vaticinatio de Idolis labefactandis, vt vnus omnibus colatur Deus.

12 [Et virgines] In Hebræo est Emphasis. Et etiam virgines, id est, inquit Kimhi, etiam hæ, quæ totæ occupantur in se ornando & comando, tribuant Deo gloriam, illisque relictis

Universidad de Deusto
Biblioteca

relictis cultum Dei ampleƈtantur. Reſpicitur ad ſtatum virginum in Eccleſia. Alioqui dicere poterat, *Et puellæ*, vel *Et iuuenculæ*, vt Antitheſis eſſet apertior. [Cum iunioribus] Iuniores è fonte, hîc pueros exprimunt, quorum ætas ſenili opponitur. [Quia] Tres rationes hoc & ſequenti verſu, cur homines cuiuſque generis debeant collaudare Deum. [Solius] Nam vera religio alias omnes abolebit, vt illis extinctis ſolus Deus colatur & prædicetur. 1. Cor. 15.

13 Laus & gloria eius apparet in cælis & terris. (*Et*, quia ſup.) laus eius & gloria eſt ſuper cælum & terram. Cohæret enim cum præcedenti, vt quidem Maſoretæ notarũt, claudendo ſuperiorem verſum hoc membro. Itaque ſecunda eſt ratio, cur ſit collaudandus: Nempè, quoniam laus eius patet latè per cælum & terram, ac eius veneratio non Iudæa ſolũ, verùm etiam in omni cælo & terra. Vel, ſi ה ſit radicale in vocabulo הוֹד, gloria, maieſtas ipſius eſt ſuperior cælo, & latior terra, ac neutro comprehendi poteſt. Per Hyperbolem poeticam, pro Maieſtas eius patet in immenſum. Alij *Super*, in cælo & in terra. Laus eius eſt in hominibus & Angelis, Chryſ. vel magnificentia eius vbique relucet. *Et exaltauit*, & (quoniam) extulit cornu populi ſui. Tertia ratio, cur celebrandus ſit Deus. Regnum Dauidis per Chriſtum intelligunt ferè Rabbini, de quo conſimili tropo Zacharias, Luc. 1 Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. Alij potentiam ſimpliciter & robur. Populum ſuum dabit inexpugnabilem ſimul ac illuſtrem Theodorit. Poſſit etiam verſus optanter exponi. Confeſſio eius (ſit) ſuper cælum & terram. Celebretur in cælo & terra. Nam exaltauit regnũ, vel potentiam populi ſui. *Et*, pro *Quia*, ſæpiuſculè, vt alibi notauimus.

14 [Hymnus] laus Dei (ſit) Reuertitur enim ad hortationem, & claudit totam theſin de celebrando Deo, ſuper fidelibus, vt quorum præcipuè ſit celebrare Deum, quoniam multo plura ſunt conſecuti beneficia, non modò corporalia, ſed & ſpiritualia, non modo temporaria ſed & æterna. Pſal. 147. q.d. Omnes denique ſancti nempè filij Iſrael, qui populus eſt ei propinquus, cum alij ſunt alieni ab ipſo, ipſiuſque gratia, habeant hymnum & laudem Dei in ore, illi canant & dent gloria. Vniuerſum quidem humanũ genus habet, quo Deum laudet quoniam in ipſo exiſtit, viuit, mouetur,

uetur, ſed præſertim pij qui Deo propinquant. Eum ergo celebrent & collaudent pij Iſraelitæ Deo proximi. Nam hæc omnia dicuntur per Appoſitionem. Iſraelitas autem intelligit non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum nempe fideles omnes, quos Apoſtolus Gal. 6. Iſraelem Dei vocat. Kimhi mauult ſubaudire *Erit*, Hymnus erit omnibus ſanctis eius, quia eum collaudabunt propter iſtud ſingulare beneficium. Iſraelitæ propterea nunquam ceſſabunt eum celebrare. Alij ſed minus cohærenter, *Eſſe debet*, Nihil eſt quidem, quod non debeat hymnos Deo canere, præcipuè tamen ſancti Iſraelitæ Deo proximi. i. quotquot illi ſanctificati ſunt & dedicati, qui ſunt filij Iſraelis veri ſecundũ ſpiritum fidei, & adoptati ex Gentibus in domeſticos per rectam fidem & vitam Deo gratam, Chryſoſt. Alij *Eſt*, i. Sancti habent laudem, Pſal. 149. in promptu, qua illum celebrent. Eclypſis verbi Subſtantiui has omnes peperit interpretationes. Indoctè quidam pro *Hymno*, vertunt laudem: vt ſit ſenſus, Euexit cornu populi ſui ad ſuorum Iſraelitarum laudem & gloriam. Nam תְּהִלָּה *Tehillá*, propriè dicitur de laude diuina. Vnde Pſalmi inſcribuntur Tehillím, & per craſin Tillím, quaſi hymni, diuinæ: quo modo Auguſtinus hoc opus inſcribit, dum librum Hymnorum appellat. [Appropinquanti] adhærenti ſibi per fidem, cultum & religionem. Qua ratione Nanzianzenus in apologetico docet Sacerdotibus ampliſſimum decus eſſe vel tantulum ad Deum appropinquare. Nempe propter ſacrum miniſterium & quaſi acceſſum. Ad verb. propinquo ipſius. Quod non ſolum de propinquitate ſpirituali per fidem & religionem intelligi poteſt, ſed etiam ſanguinis, propter Domini ex eorum genere, corporationem. Vel, *Propinquo ipſius*. i. habenti Deum propinquum & propitium, vt alludat Deut. 4. Nulla eſt gens, quæ Deos habeat tam propinquos ſibi: (i. propitios) vt quæ ſit conſecuta infinita ab eo beneficia tam ſpiritualia, quàm corporalia. Nam etiam Latinè *propitius* à *propè*, vt *karob* à *karah*.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Regem Christum canendum esse qui suos sit saluaturus, eisque in gentes vltricem potestatem daturus, Est propheticus de Ecclesiæ victoria.

1 Halelu-jah. CXLIX.

CAntâte Dómino cánticum nouum: laus eius in eccléſia ſanctôrum.

2 Lætêtur Iſraël in eo qui fecit eum: & filiæ Sion exûltent in rege ſuo.

3 Laudent nomẽ eius in choro: in tympano & pſaltério pſallant ei.

4 Quia beneplácitum eſt Dómino in pópulo ſuo: & exaltâuit manſuétos in ſalûtem.

5 Exultábunt ſancti in glória: lætabúntur in cubílibus ſuis.

6 Exultatiónes Dei in gútture eôrum: & gládij ancípites in mánibus eôrum.

7 Ad faciéndam vindictã in natiónibus: increpatiónes in pópulis.

8 Ad alligándos reges eôrum in compédibus: & nóbiles eôrũ in mánicis férreis.

9 Vt fáciant in eis iudícium conſcriptum: glória hæc eſt ómnibus ſanctis eius. Halleluja.

1 Differt à ſuperiore, quoniam propriè inuitat Eccleſiam ad Dei collaudationem, non omnem creaturam. Deſcendit ergo à Theſi ad Hypotheſin. q.d. Eccleſia præcipuè celebret Deum, & hymnos de eo inſtituat. [Cantate] שיר, *Shir*, ſimpliciter cantare vt זמיר *Zimmer*, carmen numeris diſtinctum canere, id eſt, pſallere, [Nouum] recens & inſolitum, noui argumenti vel materiæ, ob nouum beneficium aduentus Chriſti: vel noui artificij & operis, rarum, exquiſitum præſtans & ſingulare. Vtrunque Nicetas in 45. orationem Naziaqzeni, canticum nouum ſi hiſtoriam ſpectes, præclarus & inſignis cantus ob proſperum quendam ſucceſſum & victoriam.

victoriam. Si allegoriam, noui teſtamẽti cantio. Tum enim noua omnia facta ſunt, & creatura noua & homo nouus, & vita noua, & noua mandata, & noua gratia, & nouæ pollicitationes & noua ſacramenta. Eo nomine nouum teſtamentum dicitur, non ſolum à tempore, ſed etiam à natura earum rerum, quæ in eo contigerunt, quandoquidem omnia innouata ſunt, atq; in primis homo, propter quem omnia extiterũt. [Laus] hymnus. Nam eſt vox *Tehillã* Eadem quæ priùs. Eſt autem Eclipſis verbi ſubſtantiui, *Sit*, Sanctorum ſiue beneficorum (id eſt fidelium) congregatio cum collaudet. Alij, *Eſt*. collaudatur in Eccleſia, non in ſynagoga Satanæ.

2 [Lætetur] Monet in cultu Dei requiri lætitiam. Deus enim præcipue colitur fide, ſpe, & charitate, quaru comites & fructus ſunt inſtitia, pax, gaudium, &c. Gal. 5. [In eo qui fecit eum] In veritate Hebraica eſt apertum myſterium S. Trinitatis *In factoribus ſuis:* vt Iob 32. Vbi Deus Factores mei, & Eſa. 54. quia dominabuntur tui factores tui, Dominus exercituum 44. verſ. 1. Hæc Dominus factores tui, verſ. 14. Dominus factores tui. [Filiæ] Hebr. Græc. filij. Nec mutatur ſenſus de ciuibus, membriſque Eccleſiæ & domeſticis Dei. [In rege ſuo] Chriſto incarnato, qui non ſolùm eſt ſacerdos, ſed & rex in Sione præſidens. q.d. Non tantùm lætentur in Deo, quia ipſos condidit, verum etiam in eius Chriſto, qui ipſos redemit.

3 [Laudent] Deum hilatiter adhibitis etiam Muſicis inſtrumentis, ſi res tulerit. Nam etſi illa eſſent ſigna externa lætitiæ mentis, eorum tamen vſus non eſt per Euangelium abrogatus, vt mox docebo. Myſterium autem plenè conformatum. Pertinet enim ad vnitatem fidei & religionis charitatem, concordiam animorum conſenſum, & q. harmoniam. Quæ enim harmonia à Muſicis dicitur in cantum, ea eſt in familijs, ciuitatibus, rebus omnibus, concordia, optimum atque arctiſſimum vinculum incolumitatis, vt Cicer. inquit è Platonis libris de Rep. ac vt Harmonia in cantu ex diſſimillimarum vocum moderatione concors efficitur & congruens, ita in laudando precandóque Deo concordia & communio ex ſummis, medijs, infimis ordinibus conciliari debet, vt preces ſunt efficaces & acceptæ. [In choro] in publico concentu. Chryſ. Vel in tibia. *Mahol*, enim &c

enim & *Mehola*, nunc cœtum gaudentium, cantantium, & saltantium ad tibiam, designat, vt Exod. 32. vers. 19. nũc tibiam ipsam, vel tibię, & instrumenti Musici genus, quo vtebantur in choris, vt Exod. 15. vers. 20. Organa autem hæc Musica Iudæis vsitata ad Dei laudem significant omnibus viribus & membris ad Dei glorificationem vtendum esse. Chrys.

4 [Quia] quia Dominus benè vult populo suo, siue multa eum dignatur benignitate. Theo. [Et exaltabit] glorificabit propriè. Mites & humiles ornabit salute, & seruabit. עניים, *aanauim*, includit paupertatem, vel afflictionem.

5 [In cubilibus] in locis quietis, & mansionibus deliciarum omnium, Chrys. in cælo, vbi requiescent: cælesti quiete tranquillitate perfruentur, quam *Gloriam*, proximè nominarat. Hæc enim omnia vsq; ad finem Psalmi de gloria & exaltatione piorum in futuro sæculo.

6 [Exaltationes] ὑψώσεις, elevationes, quibus Deus exaltatur, encomia, prædicationes Dei in eorum lingua. Sic & Hebr. & apud Arnobium. Mendosè igitur in aliquibus exemplaribus, *Exultationes*. [Et gladij ancipites] duarũ acierum, propriè, gladij qui vtrãque parte scindunt, vt de impijs capiant pœnas.

7 [Vindictam] Absurdè aliqui ad Machabæos torquent, quos constet nationes finitimas & multos principes in gẽtibus prælijs superasse, apud Iosephum libr. 13. capit. 21. Nam apertè loquitur de vltimo iudicio, de quo Mal. 4. Calcabitis impios, cùm fuerint cinis sub planta pedum vestrorum. Sap. 3. Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis. Quare Dan. 7 throni multi ponuntur, quasi etiam Sancti de hoc mundo iudicaturi sint, & pœnas sumpturi, vt 1. Cor. 6. Chrysost. refert ad Euangelij victoriam de Satana, Gentilibus, Iudæis. Arnobius ad locum Euangelij, sedebitis & vos super duodecim thronis, iudicantes, duodecim tribus Israël. [Increpationes] pœnas, supplicia, Metapho.

8 [Nobiles] honoratos eorum, & magnates. [In manicis] catenis siue vinculis, in genere, vt luant acerbissima supplicia. *Cable*, vincula tam manuum, quàm totius corporis. Vox Gallica *Cables*, inde videtur fluxisse.

9 [Vt fa-

9 [Vt faciant] Aliqui לעשות *ad faciendum*, resoluunt in singulare. Vt faciat, Deus scilicet. Verùm plurale magis congruit, siue quoniam sancti etiam de hoc mundo iudicabunt, 1. Cor. 6. Christo assidentes, siue quia id versui 6. & mox secuturo hemistichio magis cohæret. [Conscriptum] præscriptum, desinitum, decretum & determinatum à Deo vt sit verbum forense. Kimhi. Vt Ioan. 18. Quod scripsi, scripsi, id est, quod decreui, statui, cautum esto, maneat irrevocabile & ratum. Vel, scriptum in lege & prophetis, scorsum Deut. 32. Ezech. 38. & 39. Zach. 14. Deum sumpturum supplicium de ijs, qui probos afflixerint. Immo vero ante diluuium in libro Henoch. Videtur enim Dauid istud ab eo repetere, cuius hæc erant verba citante in Canonica Iuda Apostolo. Ecce venit (inquit prophetans de his septimus ab Adam Henoch) Dominus cum sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis suæ, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra eum peccatores impij. [Hæc est] hoc iudicium, hic dies iudicij erit omnibus eius sanctis gloriæ & decori. Ille dies erit gloriosus & honorificus cuncto Dei populo. Sic legit Chrys. ἐστί, Est, & è nostris Arnobius, Augustinus, Cassiodorus. At Theodoritus, & plerique Græci, tam codices, quàm interpretes, ἔσται, *Erit*. Hebræa vtrumque patiuntur.

ARGVMENTVM.

Omnem spiritum ad Deum omnis musicæ genere laudandum inuitat.

Halelu-jah. CL.

LAudáte Dóminum in sanctis eius: laudáte eum in firmaménto virtútis eius.

2 Laudáte eum in virtútibus eius: laudáte eum secúndum multitúdinem magnitúdinis eius.

3 Laudáte eum in sono tubæ: laudáte eum in psaltério & cíthara.

4 Laudáte eum in tympano & choro: laudáte eum in chordis & órgano.
5 Laudáte eũ in cymbalis benesonántibus, laudáte eum in cymbalis iubilatiônis: omnis spíritus laudet Dóminum. Halelu-jah.

1 Halelu-jah non habetur ab Hebræis pro inscriptione, sed pro primo *Hallelu*, siue *Laudate*, aut *Iubilate* potiùs, è tredecim, quibus aiunt hunc Psalmum constare, & per Anaphoram repeti in singulis membris, pro symbolo & charactere tredecim proprietatum positarum. Exod. 34. versibus 6. & 7. quibus Deus gubernat hunc mundum: rursum vt addatur velut postremus colophon, & consummatæ virtutis coronis. Quid autem verbum hoc propriè significet, docuimus initio Psalm. 104. vbi primùm compositè occurrit. Nec verò curiosiùs distinguendum cum Aristotele 1. Ethicorum inter ista, quòd honor propriè sit Deorum, laus hominum, vt proinde Poetæ Sacrificia honores vocent. Virg. 3 AEn. mactare honores, & perfecto lætus honore, id est, peracto sacrificio, qui est Deorum honor 5. AEn. instaurare honores, & 12. celebrare honorem. Immo & Oratores, vt Tacitus extremo libri 15. Deũm honorem: quoniam vtrúmque Deo ritè tribuitur. Honorandus est Deus propter se, laudandus etiam propter nos, quos quotidiè beneficijs non tam cumulat, quàm obruit. [In sanctis eius] Neutro genere. Hinc Hebr. in sancto, siue sanctuario eius. Est enim Apostrophe ad cœlites per Eclipsin, O vos qui estis in locis eius sanctis, id est, in cælo Angelico & animarum. Sic quod sequitur. [In firmamento] in expansione propriè: O vos qui estis in cœlis stellatis & mobilibus. De quo Hebraismo supr. Psal. 148. vers. 1. Alij construunt sine Eclipsi cum Verbo ô Angeli laudate Dominum in cælis. Cœlum dicitur Sanctum Dei Deut. 32. firmamentum siue firma expansio Gen. 1. Potrò hæc sancta dicuntur. *Eius*, non tantùm quia ab ipso sunt singulariter producta, verumetiam quia in illis se familiariter, copiosè, apertéque per gloriam, non modò per gratiam, communicat. Anonymus, in sanctitate eius, ob insignem eius sanctitatem, vt adducantur quatuor rationes, quibus Deus sit celebrandus & canendus. Duæ hoc versu, prima

prima à sanctitate, secunda à creatione & conseruatione: duæ aliæ proximo, tertia videlicet ab omnipotentia, quarta à magnitudine. Nostri ferè in Masculino, "Propter sanctos suos de massa perditionis ereptos, cum lætis animis canite. Chaldæus videtur de templo terreno accepisse, in domo (inquit) sanctuarij eius. [Virtutis] fortitudinis eius in cælo, quod argumentum est potestatis eius eximiæ, in cælo, in quo diuina eius virtus conspicitur & fortitudo. Etiam hic aliqui *In*, sumunt pro *Ob*, *propter*. Laudate Dominum ob mirabilem cæli structuram, in quo sedes est potentiæ ipsius. Et allegoricè, ob firmissimè stabilitam Ecclesiam, & expansam gloriam per totum orbem terrarũ suæ virtutis & potentiæ.

2 Apostrophe secunda esse possit non iam ad cælites, sed ad mortales homines, præsertim fideles, quibus edita sunt huiusmodi miracula, siue potentia opera. Vbi etiam hîc *Laudate*, vt & deinceps, plus sonat Hebraicè. Nempè laudáte cum iubilo, lætitia, voluptate, & exultatione animi, qui vnus est è fructibus Spiritus sancti, Gal. 9. [In virtutibus] in fortitudinibus ἐν ταῖς δυνάμεσιν, super potestatibus eius, ob fortissima eius facta, quia omnipotens. Heb. in potentijs eius, in potentibus eius factis. Præpos. *in*, hîc aliter sumitur, quàm superiore vers. aut sequenti. Quoniam illic significabat locum: Intra sancta eius, ô cœlites in sanctis cœlis habitantes, laudate eum. Hîc verò materiam, laudate eum. [In] i. de, super virtutibus eius, propter virtutes, vires, potentias, potentia & fortia eius facta. Quare mox sequitur, [Laudate cum secundum multitudidem magnitudinis eius] propter immensam maiestatem: & Septuag. non iam *in*, sed κατὰ τὸ πλῆθος δυνάμεως. Sequenti autem vers. modum vel instrumentum. *In sono tubæ*. Latinè sine Præpos. sono siue clangore tubæ. [Secundum] Hæc particula non dicit æqualitatem, sed proportionem. Nam Dei immensam magnitudinem neq; assequi, neque dignè celebrare possumus, sed pro nostris viribus tantùm. Vnde solùm in eo comprehendi potest, quòd sit immensus. Lege Nazianzenum Orat. 42. & Arnob. lib. 3.

3 Secunda saltem Apostrophe hîc incipit, vt se vertat ad homines. Et vos homines laudate Deum omni instrumentorum genere, secundum mysterium cunctis vestris viribus

Universidad de Deusto
Biblioteca

& facultatibus siue corporis, siue animi, magna partiũ concordia, consensione, hilaritate, alacritate, charitate, vt in istis iucunda est consonantia & suauis harmonia. Sic verbi gratia, Sonus Tubæ est vox nostra, siue loquendi facultas, Psalterium & cythara vis ratiocinandi, reliqua, reliquæ facultates mentis & sensuum. [In sono tubæ] clangore buccinæ. *Shophar* nunc per tubam, nunc per buccinam vertitur, Sed obserua esse corneam, vt *Hathsotherá*, argenteam. Vtriusq; autem meminit, quia illa clangebatur ad festum expiationis, & annum iubilei, Leu. 25. ac ad reliqua festa, & solennitates, Num. 10. [In Psalterio] in nablo, prop. Hæc autem instrumenta in Lege vsurpabantur ad rem diuinam, partim à Mose inducta, partim ab alijs, præsertim Dauide ipso addita, sicque monet huiusmodi omnia esse Deo, diuinóq; cultui consecranda.

4 [In tympano] *Toph*, à sono ficta vox per Onomatopœiam, instrumentum, vtrinque membrana clausum, intus vacuum. quod bacillo percutitur. Gall. *Tabourin*, Hebræi aiunt esse genus instrumenti musici vt R. Selo. Exod. 15. Itáque nõ videtur esse nostrum tympanum. Antiquissimum autem fuit, vt & sequens *Mahhol*, Nam Patres in AEgypto eis vtebantur in sacris. Itáque octauo Exitus die Maria soror Mosis & mulieres vtrumque adhibuerunt ad canendum carmen triumphale de Pharaone & AEgyptijs, ante videlicet legislationem. [In choro] *Mahhol*, non hic significare videtur chorum siue cœtum canentium aut tripudiantium sed instrumentum aliquod in choris choresque vsurpatum, cuius forma & Musica nobis sit ignota: tibiæ genus, vel fistulæ. Nam est congeries instrumentorum musicorum, significãs omnibus viribus & membris ad Dei cultũ vtendum esse: & cum summa lætitia & voluptate eius laudes canẽdas, iuxta illud, Hilarem datorem diligit Deus. Quò spectasse videtur Nazanzenus Orat. de Basilio. cùm se instrumentum Musicum à Spiritu sancto pulsatum effici ait, vt diuinam gloriã & potentiam canat. [In chordis] fidibus. Vt superiora duo instrumenta ab omni antiquitate repetita sunt, Exod. 15. Ita quæ sequuntur, Dauidis tempore vel inuenta sunt vel illustrata. 1. Paral. 16. Alioqui enim Citharam siue *kinor*, Patriarcharum sæculo vsitatam in Mesopotamia liquet Gen. 31. & in Arabia Iob. 30. vbi etiam commemoratio organum

ganum siue *Hugab*, *Sophar*, autem siue *Iobel*, id est, cornu arietinum, item *Hatsotsera*. 1. Leuit. 25. & Num. 10. *Minnim*, dicitur potius genus esse instrumenti Musici, cuius harmonia, ratio, vsus perierit, vt reliquorum ferè omnium, cum tota vetere musica Chald. *Hardublim* vel *Hardablin* fortasse. Est autem Hydraula similis organo, nisi quod non aquæ spiritu sed aeris organum resonat. Vt vt sit, Hebræi agnoscunt Decem præcipua istorum instrumentorum genera. נבל *Nebel*, *Psalterium*, si Hieron. credimus, etiam Græcè è Suida, Nablium fortassis Ouidio 3. de Arte non absimile citharæ siue lyræ, nisi quòd chorda habet deorsum propendẽtes, psalterium verò in latius porrectas & supinas. Atque hinc Ouidius cecinit Nablia duplici palma verti, id est, vtráq; manu, & Iosephus lib. 7. Antiq. c. 10. Psalterium digitis tangi, ac habuisse chordas duodecim etsi vulgo Nostri putent fuisse decachordam כנרות *Cinnaróth* q canora. *Citharæ*. Instrumenta, quæ Hieronymus scribit figuram habuisse Græcè literæ Δ, & chordas decem, plectróque pulsata, non digitis: cuius rei meminit & Iosephus, lib. eodem septimo, Cytharam tamen Orphei septem fidibus constasse dicitur, vnde 6. AEneid. obloqui numeris septem discrimina vocum. Sic Amphionis, Teopandri, immò & Mercurij ipsius inuentoris, quorum proinde instrumenta vocabant ἑπτάχορδα, nisi quod Theopander duas postea chordas adiecerit. צלצלים, *Tsilselim*, *tintinabula*, è metallo & argento, Nostro Cymbala. מצלתים *Metsaltaim*, *cymbala*, ad resonandum, vt clarè crepitarent. שופר *shophar*, *tuba cornea*, *cornu* חצוצרות *hatsotsereth*, *tuba ductilis & metallica*, quam describit Ioseph. libr. 3. Antiq. cap. 15. עשור *bachor*, *decachordum*, à fidium numero. עוגב *hugab*, *organum*, מנים *Minnim*. q. species, quod constaret multis speciebus harmoniæ. Siue in quo plurima musicorum instrumentorum genera & modi resonarent, vt in organis nostris è R. Saadia. Duo autem hæc instrumenta ex Anonymo erãt metallica, seque mutuò pulsabant, & magnum sonitum siue clangorem edebant תוף *Toph*, *tympanum*, מחול *Mahhol choraule*, tibiæ genus, Chelis, vel Lyra. Atque hæc non tantùm forma & figura distinguebantur, verumetiam melodijs, harmoniæ generibus, modulis, tonis, cantionum siue vocum discriminibus, quæ Neghinoth vocabantur, Latinè

modi. Primus enim modus erat *Neghinoth*, de nomine generis. Alter maskil, 3. Mictam, 4. Sigaion, 5. Nehhilloth. 6. Sigionoth. 7. Ghittith, 8. Galmud, quem nonnulli imam vocem exponunt. 9. שמינית *Sheminith*, q. octaua. Ad cujus rei imitationem videntur postea Græci triplicem Musicam celebrasse Diatonicam (nobis vsitatam) Chromaticam, q. coloratam & Enharmonicam (inusitatas) indeque quatuor harmoniarum musicarum siue concentuum habuisse genera, Phrygium, Lydium, Ionium & Dorium, quorum alterū altero validius erat, vt liquet è Luciani Harmonide. Ionium erat genus harmoniæ ad iucunditatem & hilaritatem inuitantium. Lydium incitabat ad insaniem & Bacchicum furorem, Phrygium generabat enthusiasmum, id est, diuinum quendam impetum, & vt vulgus loquitur deuotionem: Doricum, siue Dorium, grauitatem & modestiam inducebat. Vnde Pythagoras auctore D. Basilio, Boëtio, Cicerone, cū obuiam habuisset adolescentem præ ebrietate bacchantem & insanientem, iussit Psaltem mutare genus cantionis, & cantare Doricum, Sic Terpander & Arion Methymneus Lesbios & Ionas, Ismenias Thebanus alios quam plurimos indecoris motibus vexatos concentibus curarunt. Sic Dauid cithara malum spiritum à Saule fugauit. Nam ex Aristot. 8. Polit. è diuersis harmonijs & aliquando iisdem excitantur diuersi affectus & μάλιστα vt homines vel ad ardorem virtutis accendantur, vel ad molliciem voluptatis resoluantur vt proinde Pythagorici vesperi ad sedandos motus sonarent cithara, mane contrà adexcitandos, quasi musica contrarijs rebus inseruiret. Quare Plato lib. 4. de Repub. & Aristot. Pol. 7. prohibuere quidem cantus Lidios, Mixolydios, Ionicos, & Hypolonicos, quos modos siue tonos appellamus quintum, sextum, septimum, quartum, vt nimis effœminantes: at permiserunt Doricum vt grauem & plenum maiestate qui primus est tonus, Phrigium, qui tertius, vt magis simplices & generosos & ad ardorem virtutis animantes. Nam omnem inhibere hominis est stupidi, quoniam vt docet Gall. libr. de Sanit. tuenda cuncti homines ad musicam æque ac Gymnasticam propensi nascuntur nec quicquam repetitur, quod corpus atque animam hisce duobus magis componat. Et musica vt Plato sæpe idemque Arist. eiusdem libri octaui cap. 3. seruit animorum solatio iucunditati

iucunditati moribúsque formandis, corporum etiam valetudini, vt proinde pueris addiscendam statuant. Et sonos musicos, inquit, Macrob. lib. 2. Somn. cap. 3. Theologi sacrificijs, adhibuerunt, qui apud alios lyra & cythara apud nonnullos tibijs aliisve instrumētis, apud alios in ipsis Deorum hymnis per strophàm & antistrophàm canoris versibus fieri solebant. Quamuis autem tantæ dicantur huiusiusmodi Musicæ vires, laudes, atque eius plurimus esset vsus apud Sanctos, itémque Prophetas veteris Testamenti, de quo Hieronym. Epistola ad Dardanum. Tom. 4. Pag. 150 de instrumentis Musicis, quæ in sacra Scriptura reperiuntur, & Psalmographi subinde ad has personandas diuinas laudes crebrò cohortentur: Iustinus tamen Martyr. q. 107. ad Orthod. illorum vsum reprehendit, quasi congruat tantùm infantibus. Quod probari miror Theodorito libr. de Sacrificijs, vbi contra eos, qui argumentabantur instrumenta Musica fuisse vsitata in templo Mosaico, ergo posse vsurpari in Christiano, hoc vnum respondet, instar tàctificiorum fuisse abrogata. Nam hoc ei docendum fuerat, cùm non sint de figuralium, sed de simplicium pietatis titulum genere; deinde satis faciendum fuæ Ecclesiæ Græcæ, quæ non modò ea semper coluit, verumetiam organa Musica Gallis & Germanis incognita. Pipino misit sub Coprony-mo Cæsare, ann. 757. apud Amoinum hib. 4. Hist. cap. 64. Auentinum lib. 3. Annal. & Marianum Scotum. Itaque Clemens Alexandr. libr. 2. Pædagogiæ, cap. 4. illo loco, quo videtur ista reijcere. Se ad citharam, inquit, canere nobis, nulla reprehensio est. Imitate Hebræum illum regem, qui Deo gratus, Exultate, ait iusti in Domino, & rectos decet collaudatio. Est enim Psalmus ὑμνῳδὸς ἔνθεος ἐγκώμιος καὶ πνευματικὴ ᾠδή, melodica benedictio & spiritualis oda. Quod secuti loquuntur Nazianzenus & Basilius apud Gregorium Presbyt. Nam musicam discentes: τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδὲς καὶ ἀκαθάρτου ἐξημελλαττον, τὸ δὲ ἔρως πρὸς ἡδονὴν φίλους ταῖς ὠιδαῖς ἀνεπλάσσαντο, animi partem iracundam, & ægrè rationi cederem leniebant, quicquid autem ad voluptatem incitat, ad theatra relegabant. Contra eos, qui scribunt fuisse ceremonialem pædagogiam, quæ discussa fuerit tanquam vmbra, per lucem Euangelij. Nam debuerant attendere ad hanc regulam, quam de ceremonialibus Mosaicis libet

subijcere. Non omnia cæremonialia fuerunt per Euangelij abrogata, sed ea duntaxat, quæ simul essent figuralia, cuiusmodi erant ferè cruenta, in quibus videlicet fundebatur sanguis (sanguinis Dominici præsagus) vt Circunciſio, vt sacrificia pecudum. Quare in vetusto canone probantur oblationes incruentæ vt olei, simile, vini, lactis, &c. vt quæ sint duntaxat pij & grati animi munera & symbola. Quo ex fonte videmus Apostolos retinuisse dedicationes, templa, choros, vota, aquam lustralem, benedictiones, sacerdotum vestes, genu flexiones, ordines Ecclesiasticos, decimas, primitias, processiones, visitationes sacrarum ædium & locorum, manuum expansiones, festa Pentecostæ, Paschatis, sublato victimarum vsu, quæ per Christi cruorem abrogatæ sunt cantus, imagines, organa, ieiunia. Neque enim doceri potest ista & similia antiquata fuisse, ab Euangelicis scriptoribus. Nam Paulus Col. 2. Vmbram futurorum fuisse quidem tradit cibum, potum, partem diei festi, Neomenias & Sabbata, & ad Heb. tactum tabernaculum, & quæ in tabernaculo, & sacrificia, & ad Galat. Circunciſionem: at de istis nihil. Quare recte monent iuris Orientalis auctores, pag. 214. exemplaris Græci, 245. Latini, itémque Catarinus in Opusculis lib. 2. de certa glorificatione Sanctorum, Iudaicos ritus demum esse prohibitos, si sint sacramentales, siue figulares. i. si vmbram futurorum, vt commemoratus Pauli locus loquitur, habeant: sin simpliciter cæremoniales, atque ad sacram theoriam pietatémque conferentes, non item, vt qui sint pietatis retinacula, conferántq; ad sacrorum solennitatem, decorum, virtutem, Theoriam. Adde illud Nazianz. orat. 44. Pentecostes diem Hebræorum more colimus, quemadmodum & alios nonnullos eorum ritus obseruamus, qui apud illos quidem typicè celebrantur, apud nos verò mysticè, id est, qui vt, Nicetas exponit, apud illos per figuram & adumbrationem, apud nos mysticè & verè peraguntur. Nam istius generis figuralia non quatenus Mosaica, vsurpantur, sed quatenus ad Mysterium Christi præsens pertinent.

5 [Bene sonantibus] sonoris, vocalibus, alte sonantibus. Heb. Cymbalis auditionis, id est, quæ è longinquo audiuntur ob clangoris & tinnitus magnitudinem. Et mox, *in cymbalis clangoris*, vbi nos *inbilationis*. Sunt autem Cymbola è Ci-

bola è Cicerone in Pisonem, instrumenta ærea, concaua, tinnula, in Matris deorum sacris vsurpata. Hic appellantur *Tsilselin*, quæ alij tintinabula interpretantur. Aliqui autem putant Cymbala auditionis siue bene sonantia & cymbala iubilationis siue clangoris idem denotare. ἐκ παραλλήλου. Sed malo cum Kimhi, prius esse instrumentum musicum, quo vtebantur in sacris, posterius genus tubæ classicæ quo in bellis buccinabant Taratantara. q. d. Sine Pacis siue Belli tempore, siue domi siue foris eum laudibus extollite. Omne genus organorum pacis, belli, sacra, profana in eius commendationem conuertite. Quare Septuaginta ferè ἀλαλαγμῶ. Nam ἀλαλαγμὸς, est clamor de victoria, iubilatio quæ fit sono sonum excipiente, vt fiebat in lebetibus Dodonæis [Spiritus] omnis mens, anima rationis particeps Deum iubilet ac personet. Tertia Apostrophe ad omnes animas intelligentiæ participes siue sint corpore indutæ siue exutæ. Denique omnes animæ Deum celebrate. Vbi tacita vaticinatio de conuertendis omnibus gẽtibus publicè sub Christo, quas proinde hortatur vt spiritu & mente collaudent Dominum. Scopus enim prophetarum est Christus eiusque regnum. [Laudet] Pro duodecim Anaphora hic ponitur. Decima autem tertia, qua Psalmus clauditur, non est versa, sed in suo idiomate relicta, Halelu-jah: vt doceremur non tam pertinere hanc parenthesin ad coronidem huius Psalmi, quam omnium, vt sicut primus ad studium & amorem legis diuinæ, ita vltimus ad gratiarum actionem & prædicationem Dei exhortationem contineret. Hic mireris Recentiores, qui vt aliquid videantur dicere præter Septuaginta vertunt, *omne quod spirat*, vel *omnia animantia*. Alij, *omne spiritale siue pneumoticum*. De instrumentis, quæ flatu & spiritu sonum edunt, vt tædio enumerationis prolixioris omnia musica instrumenta tactu vel inspiratione vocem reddentia comprehendat. Alij, *quicquid viuit*, omne denique viuens lauda Dominum. Nam quamuis Kimhi videatur velle in libro Radicum נשמה significare in genere omnem animam spirantem, id est, sentientem & ratiocinantem, tamen hic plane ad animam rationalem restringit. Hoc tandem (inquit) Epiphonema subiunxit, quoniam laudatio animæ cæterarum rerum prædictarum laudationes antecellit. Ipsa enim per-

cipit opera Dei Opt. Max. & notitiam eius, quatenus ferre possunt vires animæ in corpore existentis. Et R. Isaac in 7. Genes. Non inuenimus *Neshama* de alia dici, quàm hominis anima, quæ & ita appellatur, quia est מִן שְׁמַיִם, id est, de cælo. Quare (inquit Abben Ezra 3. Ecclesiastis) *Nephes*, est genus. *Neshama*, species de solo hominis animo enuntiata. Halelu-jah, cum inbilo & lætitia laudate Deum fontem omnis entitatis & essentiæ. Hic solus libet Psalmorũ è quinque in hanc vocẽ desinit. Nam præcedentes terminabantur gemino Amen, præter Quartum, qui vnico. Solus autem iste per *Halelu-iah*, immutato genere signaculi siue clausulæ, quoniam hic Psalmus non modò finis est Quinti libri, verum etiam operis totius coronis, vt intelligamus, quantumuis ad finem peruenerimus, repetendum esse opus & reuoluendum sine intermissione, neque vnquam desinendum à Domini laudibus. Atque illud est decimum tertium Halelu-iah, quod decimam tertiam Dei *Midda* siue proprietatem enuntiat, per quam collaudemus canamusque Dominum conditorem & saluatorem nostrum ac ab eo beatitudinem expectemus, qui est beatus, benedictusque in sæcula, Amen.

Laus Deo, Honor, & Gloria.

PSALTERII DAVIDIS FINIS.

In Græcis exemplaribus extra hunc numerum reperitur Psalmus infra positus, cuius meminit & Athanasius in Synopsi.

ARGVMENTVM.

Se à Samuele inunctũ, repudiatis fratribus, duello Goliath confeciſſe.

1 PAruus eram inter fratres meos: & minimus in domo Patris mei, pascebam paternas oues.

2 Manus meæ fecerunt órganum: & digiti mei aptârunt Psalteriũ.

3 Ecquis annuntiâbit Dómino: ipse Dóminus, ipse exaûdit.

4 Ipse ángelum suum misit, & me è Patris mei óuibus abdúxit: méque vnctiônis suæ óleo inûnxit.

5 Fratres mei pulchri quidem & magni: at nõ in eis sibi plácuit Dóminus.

6 Egrédiens sum in occúrsum alienígenæ: qui me per sua idóla execrâtus est,

7 Ego autem extrácto ipsius ense, caput ei abscidi: & probrum è filijs Israel ábstuli.

FINIS.

APPROBATIO.

HOc Psalterium ad S. Cathol. Ecclesiæ Rom. cantum optimè distinctum & accommodatum, & in hos Psalmos elaboratissimæ atque diuidissimæ, quę alios commentarios & breuitate & doctrina superare videntur expositiones, nihil continent, quod S. Rom. Ecc. Cath. Religioni, vel Regiæ Maiestati contrarium est, proindè ad Reip. & studiosorum vtilitatem vtilissimæ & fructuosissimæ imprimantur, & ab omnibus emantur atq; legantur. Datum Antuerp. Anno 1591. Idib. Iulij. Ita testor,

Henricus Sebertus Dungæus S. Theol. Doctor, Cathedralis Eccl. B. Mariæ Virginis Antuerpiensis Canonicus, Librorum Censor. Pœnitentiarius Apostolicus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

INDEX PSALMORVM ALPHABETICVS, CVIVS PRIOR NVMERVS PSALMI ORDINEM, POSTERIOR Libri paginam indicat.

AD Dominum cum tribularer. Psal. 119. Fol. 814
Ad te Domine leuaui. 24. 140
Ad te Domine clamabo. 27. 151
Ad te leuaui oculos meos. 122. 828
Asserte Domino. 28. 156
Attendite populo meus. 77. 448
Audite hæc omnes gentes. 48. 268
Beati immaculati in via. 118. 761
Beati omnes qui timent. 127. 843
Beati quorum remissæ sunt. 31. 173
Beatus vir qui non abijt. 1. 1
Beatus vir qui intelligit super. 40. 228
Beatus vir qui timet Dominum. 111. 724
Benedic anima mea. 102. 626
Benedixisti Domine terram. 84. 509
Benedictus Dominus Deus meus, qui docet. 143. 928
Benedicam Dominum. 33. 184
Bonum est confiteri Domino. 91. 567
Benedic anima mea. 103. 633
Cantate Domino. 95. 589
Cantate Domino. 97. 600
Cantate Domino. 149. 958
Cæli enarrant gloriam Dei. 18. 104
Confitebimur tibi. 74. 433
Confitebor tibi Domine. 9. 45
Confitebor tibi Domine. 110. 720
Confitebor tibi Domine. 137. 886
Confitemini Domino & inuocate. 104. 649
Confitemini Domino quoniam. 105. 665
Confitemini Domino quoniam. 106. 683
Confitemini Domino quoniam. 117. 850
Confitemini Domino quoniam. 135. 873
Conserua me Domine. 15. 77

Credidi

Credidi propter quod locutus. 115. 746
Cum inuocarem exaudiuit me. 4. 18
De profundis clamaui. 129. 849
Deus auribus nostris audiuimus. 43. 240
Deus deorum Dominus. 49. 277
Deus Deus meus respice. 21. 118
Deus Deus meus ad te de luce. 62. 339
Deus in nomine tuo saluum me. 53. 300
Deus in adiutorium meum. 69. 394
Deus iudicium tuum regi da. 71. 401
Deus laudem meam ne tacueris. 108. 700
Deus misereatur nostri & benedicat. 66. 358
Deus noster refugium. 45. 257
Deus quis similis erit tibi. 82. 497
Deus repulisti nos & destrux. 59. 328
Deus stetit in Synagoga deorum. 81. 494
Deus venerunt gentes in hæredit. 78. 477
Deus vltionum Dominus. 93. 575
Dilexi quoniam exaudiet. 114. 744
Diligam te Domine fortitudo. 17. 90
Dixi custodiam vias meas. 38. 215
Dixit Dominus Domino meo. 109. 709
Dixit iniustus vt delinquat. 35. 196
Dixit insipiens in corde suo. 13. 69
Dixit insipiens in corde suo. 52. 298
Domine clamaui ad te exau. 140. 908
Domine Deus meus in te speraui. 7. 35
Domine Deus salutis meæ. 87. 526
Domine Dominus noster. 8. 40
Domine exaudi orationem meam, & clamor. 101. 615
Domine exaudi orationem meam, auribus. 142. 917
Domine in virtute tua lætabitur. 20. 114
Domine ne in furore tuo arguas. 6. 31
Domine ne in furore tuo arguas. 37. 210
Domine non est exaltatum cor. 130. 852
Domine probasti me & cognouisti. 138. 890
Domine quid multiplicati. 3. 14
Domine quis habitabit. 14. 74
Domine refugium factus es nobis. 89. 550
Domini est terra & plenitudo. 23. 135

Dominus

Dominus illuminatio mea. 26. 149
Dominus regit me. 22, 131
Dominus regnauit decorem. 92. 572
Dominus regnauit, exultet. 96. 596
Dominus regnauit, iratcantur. 98. 602
Ecce nunc benedicite Domino. 133. 865
Ecce quam bonum. 132. 862
Eripe me de inimicis. 58. 322
Eripe me Domine ab homine. 139. 903
Eructauit cor meum verbum. 44. 246
Exaltabo te Domine quoniam. 29. 162
Exaltabo te Deus meus rex. 144. 929
Exaudiat te Dominus in die. 19. 111
Exaudi Deus deprecationem. 60. 332
Exaudi Deus orationem. 54. 303
Exaudi Deus orationem meam. 63. 343
Exaudi Domine iustitiam meam. 16. 84
Expectans expectaui Dominum. 39. 221
Exultate Deo adiutori nostro. 80. 487
Exultate iusti in Domino, rectos. 32. 179
Exurgat Deus & dissipentur. 67. 360
Fundamenta eius in montibus sanctis. 86. 520
In conuertendo Dominus captiuitatem. 125. 835
Inclina Domine aurem tuam. 85. 516
In Domino confido, quomodo. 10. 58
In exitu Israel de Aegypto. 113. 733
In te Domine speraui, non confundar. 30. 166
Iubilate Deo omnis terra. 65. 353
Iubilate Deo omnis terra, seruite. 99. 610
Iudica Domine nocentes. 34. 189
Iudica me Deus, & discerne causam. 42. 139
Iudica me Domine quoniam. 25. 146
In te Domine speraui, non confundar. 70. 385
Lauda anima mea Dominum. 145. 936
Lauda Ierusalem Dominum. 147. 943
Laudate Dominum de cœlis. 148. 947
Laudate Dominum in sanctis. 150. 961
Laudate Dominum omnes gentes. 116. 749
Laudate Dominum quoniam bonus. 146. 938
Laudate nomen Domini. 134. 867

Laudate pueri Dominum. 112. 729
Lætatus sum in his quæ dicta. 121. 822
Leuaui oculos meos in montes. 120. 819
Magnus Dominus & laudabilis. 47. 263
Memento Domine Dauid. 131. 854
Misericordiam & iudicium. 100. 611
Misericordias Domini in æternum. 88. 533
Miserere mei Deus secundum. 50. 285
Miserere mei Deus, quoniam. 55. 310
Miserere mei Deus, miserere. 56. 314
Nisi Dominus ædificauerit. 126. 838
Nisi quia Dominus erat in. 123. 830
Noli æmulari in malignantibus. 36. 201
Nonne Deo subiecta erit. 61. 336
Notus in Iudæa Deus, in Israel. 75. 436
Omnes gentes plaudite manibus. 46. 260
Paratum cor meum Deus, paratum. 107. 696
Quare fremuerunt gentes. 2. 7
Quam bonus Israel Deus. 72. 411
Quam dilecta tabernacula. 83. 503
Quemadmodum desiderat cervus. 41. 233
Qui confidunt in Domino, sicut. 124. 832
Quid gloriaris in malitia. 51. 295
Qui habitat in adiutorio Altissimi. 90. 561
Qui regis Israel intende. 79. 480
Saluum me fac Deus, quoniam def. 11. 62
Saluum me fac Deus, quoniam int. 68. 383
Sæpè expugnauerunt me à. 128. 845
Si verè vtique iustitiam loquimini. 57. 317
Super flumina Babylonis illic. 136. 881
Te decet hymnus in Sion. 64. 346
Venite exultemus Domino. 94. 581
Verba mea auribus percipe. 5. 24
Voce mea ad Dominum. 76. 442
Voce mea ad Dominum. 141. 914
Vsquequo Domine obliuiscēris. 12. 66
Vt quid Deus repulisti in finem. 73. 421.

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

SVMMA PRIVILI

REGIS PRIVILEGIO CAVETVR NE quis præter Ægidium Beysium, Bibliopolam iuratum, intra sex proximos annos, vllo modo typis excudat, aut excudi faciat, *Psalmos Dauidis vulgata editione cum argumentis & commentarijs D. G. Genebrardi Theologi Parisiensis, vel sine eis, aut commentarijs per se*, vel alibi impressos in suis inferioris Germaniæ ditionibus diuendat, venaléve habeat. Qui secus faxit, confiscationis librorum, & vigintiquinque florenorum pœna, fisco regio exsoluenda, mulctabitur: vt latiùs patet ex literis datis Bruxellæ 12. Augusti. M. D. XCI.

Subsig.

I. de Buschere.

Universidad de Deusto
Biblioteca